69-5
175 II (3.-4.)
II
Dubl.

ZEME UN TAUTAS

PROF. R. KRIMBERGA, PROF. N. MALTAS,
DR. A. BĪLMAŅA UN A. GRĪNA REDAKCIJĀ

II

AFRIKA
AUSTRĀLIJA UN OKEANIJA

IZDEVNIECĪBA „GRĀMATU DRAUGS“
RĪGĀ, PĒTERBAZNĪCAS LAUKUMĀ 37
1 9 3 0

L-1

Vija Lāce Latv. PSR
Valsts bibliotēka
68 - 59.172
0307042906
32 lpp.

Šī grāmata, kā arī daudzkrāsainās un vienkrāsainās reprodukcijas iespiestas izdevniecības „Grāmatu Draugs" spiestuvē. Rīgā, Pēterbaznīcas lauk. 25-27

Trešā daļa

Afrika

Vispārējais pārskats

Afrika ir lielās austrumu puslodes dienvidrietumu daļa. Dienvidu virzienā viņa iesniedzās tāļu iekšā dienvidu hemisfairas plašajos ūdens klajumos; ziemeļos Vidus jūŗa šķiŗ Afriku no Eiropas, bet ziemeļaustrumos par robežu starp „melno kontinentu" un Āziju ir Sarkanā jūŗa, atskaitot Suecas zemes šaurumu, — vienīgo cietzemes tiltu, kas vieno Afriku ar Eir-Āziju. — Jau senlaikos (faraona Necho laikā) šim kontinentam ir apbraukuši apkārt foiniķiešu kuģinieki, dodamies no Sarkanās jūŗas līdz Nīlas ietekai Vidus jūŗas ūdeņos. Vēlāk ir eksistējis kanālis no Nīlas līdz Suecas līcim; īsi priekš mūsu ēras sākuma viņš aizsērējis. Kopš 1869. g. jauns kanālis vieno Vidus jūŗu ar Sarkano, un tagad ir iespējams apbraukt šim kontinentam pilnīgi apkārt.

(Šai darbā mēs esam visumā turējušies pie parastā cietzemes iedalījuma piecās pasaules daļās: Eiropā, Āzijā, Afrikā, Amerikā un Austrālijā, kaut gan jaunlaiku ģeografi sāk uzskatīt par pareizo citu iedalījuma schēmu, pēc kuŗas iznāk tāpat piecas pasaules daļas: Eirāzija (Eiropa ar Āziju), Afrika, Dienvid-Amerika, Ziemeļ-Amerika un Austrālija. Eiropai un Āzijai ir tiešām tik daudz kopēju īpatnību un viņu robeža tik problēmatiska, ka vairākās vietās, runājot par pasaules dabu savstarpējām attiecībām, mēs lietāsim Eirāzijas nosaukumu).

Pretēji Eirāzijai, kas pa lielākai daļai atrodas mērenājā ziemeļu joslā, tikai mazliet iesniegdamās ziemeļpolāru un tropu joslā, Afrika ir tropu kontinents par excelence, kas tikai ar pašu galējo ziemeļu malu un dienvidu stūri iesniedzās iekšā subtropiskajā joslā. Afrikas tropiskais stāvoklis, gandrīz pilnīgais viņas norobežojums no austrumu materika pārējās masas un beidzot viņas lielums (Afrika ir 3 reizes lielāka kā Eiropa), — viss tas uzspiež Afrikai krasas īpatnības zīmogu un padara šo kontinentu par pastāvīgu ģeogrāfisku vienību, jo vairāk tāpēc, ka arī viņas ģeoloģiskā uzbūve un augsne ir citādākas dabas kā Eirāzijā. Mēs zinām, ka no ģeoloģiskās uzbūves ir stiprā mērā atkarīga arī augsne un viņas īpatnības, un savukārt no augsnes īpatnībām ir atkarīga arī augu un tā tad arī dzīvnieku valsts.

Atrazdamās tik tuvu Eirāzijai, Afrika par spīti visai viņas plašajai patstāvībai tomēr daudzejādā ziņā atrodas ciešos sakaros ar kaimiņu kontinentu: Eirāzijas kroku kalnu sistēma aptveŗ nevien sava kontinenta zemes Vidus jūŗai ziemeļos un austrumos, bet arī prāvu Ziemeļ-Afrikas daļu. — Eirāzijas un Ziemeļ-Afrikas lielās

zemes masas ir radījušas īpatnēju un kopēju monsuna vēju sistēmu; augi un dzīvnieki ir varējuši iekļūt no viena kontinenta otrā, dodamies pāri Ģibraltaras, Sicilijas un Bab el Mandebas jūŗas šaurumiem un Suecas zemes tiltam; Vidus un Sarkanā jūŗa aizvēsturiskajos senlaikos un arī vēlāk ir vairāk spēlējušas vienotāju kā šķīrēju lomu.

Cietzemes un salu kontūras ir mainījušās nevien ģeoloģiskajos senlaikos, bet arī vēlāk, arī tanīs laikos, kad cilvēks jau bija aizsniedzis zināmu kultūrālās attīstības pakāpi; šīs kultūras mainās arī vēl tagad, kaut gan tik gausā tempā, ka parasti paliek cilvēku acīm nemanāmas. — Kopš miocena Sarkanās jūŗas ziemeļu daļa ir bijusi daudzus gadu tūkstošus šķirta no šīs jūŗas dienvidu daļas; tag. Sueca šauruma vietā ir plēties jūŗas šaurums; pāri Sarkanās jūŗas

Tuksneša ainava

vidus daļai toreiz eksistējis plats zemes tilts, vienodams Afriku ar Eirāziju. Pliocenā šo tiltu pārplūdina Indijas okeana ūdeņi un uz laiku Afrika pilnīgi nodalās no Eirāzijas (tag. Suecas zemes šaurums izveidojās tikai dīluvijā). Terciārajā laikmetā norisinās intensīvi kalnu kŗokošanās procesi ap tag. Vidus jūŗu, Afriku ar Eiropu toreiz vieno zāļaini stepju klajumi, kuŗos klejo mastadontu un dinoteriju bari, gluži tāpat, kā tagad šo izmirušo milzeņu radinieki-ziloņi klejo Afrikas savannās. Tagadējā Vidus jūŗa izveidojās tikai miocenā; sākumā viņai ir pavisam citādas kontūras kā tagad: tagadējā Ģibraltaras jūŗas šauruma sākumā nemaz nav, bet Vidus jūŗu vieno ar Atlantijas okeanu divi jau sen izzuduši jūŗas šaurumi, no kuŗiem viena ūdeņi klāj tagadējo Gvadalkvivīras ieleju, bet otrais plešas

starp Rifzemi un Vidus-Atlasa kalniem (abu vidū atrodas liela sala, kuŗas tagadējā sastāvdaļa ir Rifzeme un Dienvid-Spānija).

No Ziemeļ- un Dienvid-Amerikas, Antarktikas un Austrālijas Afriku šķiŗ vētraino Atlantijas un Indijas okeanu klajumi. Ar šiem kontinentiem Afrika ir atradusies zināmos sakaros tikai tāļos ģeoloģiskos laikmetos. — Pēdējos gadu simteņos, kad cilvēks beidzot pārvar bailes, kas viņu līdz tam atturējušas no braucieniem pāri okeanam, eiropiešu un arabu mantkārība ir nesusi Afrikai daudz posta, bet reizē devusi abām Amerikām daudzus miljonus iedzīvotāju ar nēģeŗu asinīm.

Afrikas kontinenta platība aptveŗ 29,1 milj. kv. klm. Šim kontinentam nav dziļi izrobotu piekrastes līniju, nav viņa iekšienē arī milzīgu kalnu grēdu, kas tāpat kā jūŗas līči palīdzētu viņu sadalīt vairākās krasi šķirtās daļās. (Kā izjēmums jāuzskata vienīgi lielais Gvinejas līcis, kas dod iemeslu iedalīt šo milzīgo kontinentu Ziemeļ-Afrikas četrstūrī un Dienvid-Afrikas trijstūrī, velkot viņu robežlīniju no Gvinejas līča iekšējā stūŗa uz Gvardafui ragu Afrikas galējos austrumos.) — Kontinenta gaŗums no ziemeļiem uz dienvidiem, t. i. no Blanko raga līdz Adatas ragam, ir gandrīz 8000 klm.; kontinenta platums, rēķinot no Zaļā raga līdz Gvardafui ragam, ir ap 7400 klm.

Afrikas piekrastes līnija ir ļoti maz izrobota; gar šī kontinenta piekrasti var braukt simtiem kilometru tāļu un neredzēt neviena līča, kas būtu derīgs kuģu piestātnei; Afrikas piekrasti parasti izveido vai nu stāvas klinšu masas, vai arī zemi, jūŗas viļņu sanesti piekrastes līdzenumi. Ostu ziņā Afrika ir nabagākais kontinents uz zemes lodes (daudz maz apmierinošas ostas var sastapt tikai Ziemeļ-Afrikā, Gambijai dienvidos, iepretim Kamerunas kalniem, Austrum-Afrikas piekrastē starp Mozambiku un Džubas upi, un Sarkanajā jūŗā).

Afrikas kontinenta piekrašķu tuvumā visai reti rod salas, kuŗas varētu uzskatīt par šī kontinenta bijušām sastāvdaļām. Pie tādām jāpieskaita Pembas, Zanzibaras un Mafijas salas Austrum-Afrikas piekrastē, Sokotras sala, iepretim Gvardafui ragam, dažas sīkas saliņas Sarkanā jūŗā un Mazā Sirta piekrastē, Bisago salas Ziemeļ-Gvinejas piekrastē un Fernando Po sala Gvinejas līča iekšējā stūrī. Visas pārējās salas, kuŗas parasti mēdz apskatīt kopā ar Afriku, ir patstāvīgi cietzemes veidojumi.. Milzīgā Madagaskaras sala ir patiesībā neliels kontinents, kas tikpat tuvu rada Dienvid-Āzijai kā Dienvid-Afrikai. Visas pārējās salu grupas, piem. Madeira, Kanarijas, Zaļā Raga un Gvinejas salas, Ascensiona, Sv. Helēna Atlantijas okeanā, un Komoras, Maskarenas, Amirantas un Sešelas Indijas okeanā, ir tipiskas okeanu salas, kuŗām par viņu izcelšanos jāpateicas zemūdens vulkānu darbībai vai koraļu polipiem. Viņas pieskaita Afrikai tikai tāpēc, ka ģeografi citādi nezin, kur tās likt.

Klimats

Tās vai citas zemes klimatu rada periodiskā saules staru intensīvitātes maiņa un gaisa strāvojumi kā šīs maiņas tiešās sekas. Atrazdamās starp 37. ziem. pl. un 35. dienv. pl. gr., Afrika visa

pieder tropu un subtropu joslai. Afrika jāuzskata par siltāko no visiem kontinentiem, jo pat šī kontinenta subtropiskajās nomalēs ziema ir maigāka kā pie mums Latvijā pavasaris; īstu ziemu, ar sniega kārtu un salu, pazīst tikai daži subtropiskās Afrikas kalnu augstieņu novadi un dažu augstāko kalnu galotnes tropiskajā Afrikas daļā.

Piekrastes joslu temperatūru zināmā mērā iespaido arī tuvējās jūras straumes; pa daļai zem šo straumju iespaida pamata ir izveidojusies lielā atšķirība starp Dienvid-Afrikas austrumu un rietumu piekrastes temperatūrām. — Austrumu piekrastei tek garām Mozambikas straume, nesdama no ekvatoriālās joslas uz dienvidiem siltas ūdens masas; gar rietum-piekrasti turpretim tek no dienvidiem un ekvatora virzienā Benguelas straume, kas ieplūdina siltajos tropiskās joslas ūdeņos aukstas ūdens masas. Arī gar Afrikas ziemeļrietumu piekrasti tek, nākdama no ziemeļiem, samērā vēsā Kanariju straume, kas atdzesina Marokas rietumu daļas un Rietum-Saharas piekrastes temperatūru.

Ekvatoriālajos kontinenta apgabalos temperatūras svārstīšanās gada laikā, t. i. atšķirība starp siltākā un aukstākā mēneša vidējām temperatūrām, ir niecīga un parasti nepārsniedz 2—3 gr. Visai liela viņa nav arī subtropiskajā joslā, piem. Berberijā un Kapzemē. Temperatūras svārstīšanās, kas sevišķi niecīga piekrastes novados, sāk celties attāļinoties no jūras krasta kontinenta iekšienē.

Pēc temperatūras svārstīšanās atsevišķos gada laikos, Afriku var iedalīt trijās joslās, kurām meteorologi devuši mērenās, Sudanas jeb Indijas un ekvatoriālās joslas nosaukumu. Mērenajā resp. subtropu joslā temperatūras svārstīšanās atkarīga no saules stāvokļa, temperatūras maksimums resp. minimums seko (ar lielāku vai mazāku nokavēšanos) augstākajam resp. zemākajam saules stāvoklim pie debess velves. — Abās pārējās joslās, kur atšķirība starp saules stāvokļiem pie debesīm dažādos gada laikos ir samērā niecīga, temperatūras svārstīšanos vairāk iespaido citi faktori, un pirmā kārtā nokrišņu sadalījums.

Sudanā pati zemākā temperatūra iestājas īsi pēc zemākā saules stāvokļa, t. i. janvarī; tad temperatūra sāk lēni celties, aizsniegdama maijā savu maksimumu; līdz ko sākas vasaras lietus periods, temperatūra sāk kristies, kaut gan saule, kā par spīti, ik dienas zvīļo arvienu augstāk pie debesīm. Tāpēc arī šai joslā izšķir tikai 3 gada laikus: auksto, karsto un lietus periodu. (Ziemeļ-Sudanā, kur lietus periods samērā īss, pēc viņa beigām uznāk vēl otrs karstuma periods).

Ekvatoriālajā joslā temperatūras svārstīšanos iespaido galvenā kārtā nokrišņu daudzums. Minimālā temperatūra iestājas lietus periodā, bet maksimālā — sausajā periodā. Lietainos apgabalos šī temperatūras svārstīšanās ir niecīga, bet visai liela sausajās joslās, un nereti pārsniedz 30 gr. Sausajās joslās pēc karstas dienas parasti nāk vēsa nakts (subtropiskajā joslā naktis vēsajā gada laikā parasti ir salnainas).

Visaugstākās temperatūras ir novērotas Saharas tuksnesī, Ziemeļ-Sudanā un Oranžupes ielejās (līdz 50 gr.); Saharā pat konstatēta + 55 gr. augsta temperatūra.

Afrika gandrīz visa atrodas mūsu planetas tropiskās gaisa cirkulācijas joslā. Šīs cirkulācijas būtība ir šāda: virs ekvatoriālās

joslas sasildītais gaiss ceļas augšup un dažu kilometru augtsumā plūst kā dienvid-rietumu un ziemeļ-rietumu antipasāts uz polu pusi. Līdz ar to ekvatora tuvumā izveidojās josla, kur dominē zems gaisa spiediens; abās pusēs ekvatoram, starp 30 un 40 ziem. pl. gr., kur uzkrājas no ekvatora aizplūdušais gaiss, izveidojās 2 joslas (t. i. Rasa platumi) ar augstu gaisa spiedienu. No šīm joslām gaiss plūst atpakaļ uz ekvatoriālās minimuma joslas kā ziemeļ-austrumu un dienvid-austrumu pasātvējš.

Ekvatoriālajā joslā gaiss ceļas augšup un atdzesinās; viņa gariņi rada mākoņus, lietu un bagātīgus nokrišņus. Abās minētajās augstā spiediena joslās turpretim dominē pretējas dabas procesi — gaisa plūšana lejup; šis gaiss, plūzdams lejup, sasildās un nevar radīt nokrišņus. Arī pasātvējš, kas pūš no aukstākām zemēm uz siltākām,

Vīrāka koki (Boswellia) Somali zemē

ceļā sasildās un paliek sauss. Tāpēc augstā gaisa spiediena zonas abās puslodēs ļoti nabadzīgas nokrišņiem.

Saule vasarā atrodas vairāk mūsu, bet ziemā virs dienvidu puslodes; līdz ar šo svārstīšanos, svārstās arī siltākās joslas robežas un viņām līdz visa vēju sistēma, kas aptver 10 plat. gr., — no ziemeļiem uz dienvidiem un atpakaļ. Svārstīšanās sekas ir tās, ka Dienvid-Afrikas ziemeļu un dienvidu nomales — pirmās vasarā, otrās ziemā — iekļūst attiecīgās puslodes subtropiskās gaisa cirkulācijas robežās.

Kontinenta ziemeļu daļā, uz ziemeļiem no 30. pl. gr., lietus pa lielākai daļai līst ziemā, un jo tālāk uz ziemeļiem, jo vairāk. Vasaras te ir bez lietus, jo atrodas pasāta vēja un minēto gaisa spiedienu maksimuma joslā.

Starp 30. un 18. ziem. pl. gr. plešas tuksnešu josla, kuŗā visu gadu dominē subtropiskais gaisa spiediena maksimums, un kur tāpēc nav lietus, atskaitot vienīgi gadījumus, kad šai joslā iemaldās no ziemeļiem vai dienvidiem lietus padebeši.

Starp 18. un 6. ziem. pl. gr. plešas tropiskā vasaras lietus josla, kur vasarā dominē ekvatoriālās lietus gāzes, bet ziemā valda sausā pasātvēja iespaids; lietus periodam te seko sausuma periods. Šīs joslas ziemeļu daļā pasāta vējš un sausais periods turpinās gandrīz visu gadu; lietus līst tikai pāris mēnešus. Jo tālāk uz dienvidiem, jo gaŗāks paliek lietus periods; proporcionāli tam aug arī gadskārtējais nokrišņu daudzums.

Starp 6. ziem. pl. un 6. dienv. pl. gr. atrodas ekvatoriālā josla, kuŗas lietus periodam ir divi maksimumi. Šai joslā sausais jeb „ziemas" periods jau ir samazinājies līdz minimumam (tieši zem paša ekvatora sausā perioda nemaz nav, bet vērojams tā vietā tikai zināms nokrišņu daudzuma atslābums).

Attiecīgas joslas mēs atrodam arī dienvidu puslodē, tikai tur ziema iestājas mūsu vasaras mēnešos, un ziemeļu puslodes pavasarim atbilst rudenis.

Nevienā citā kontinentā šīs vēju un lietu joslas nav tik rēgulāri izveidotas, kā Afrikā, tomēr nevienādā zemes un jūŗas sasildīšana arī te kļūst par cēloni zināmiem novirzījumiem. Virs siltākajām kontinenta daļām izveidojas dziļa gaisa spiediena rajons, kas uzsūc gaisu no plašākas apkārtnes, un pēdējais plūst uz rajona centru kā monsunu vējš. Šo monsunu iespaids uz nokrišņu daudzumu atkarājas no tās jūŗas temperatūras, no kuŗas viņi nāk, un no kontinenta virsas, kuŗai tiem jākļūst pāri, lai aizsniegtu minēto gaisa spiediena minimumu.

Janvarī virs stipri sasildītā Dienvid-Afrikas trijstūŗa izveidojas zema gaisa spiediena rajons, kas ziemeļos pārsniedz ekvatoru un arī Austrum-Sudanu. Šis rajons uzsūc gaisu no visām debesu pusēm. Austrum-Afrikā viņa uzsūktais dienvidaustrumu pasāts nāk pāri jūŗai, ko sasildījusi Mozambikas straume, kāpj pāri dienvid-austrumu Afrikas kalnu grēdām, atdzesinās un atnes bagātīgus nokrišņus. No rietumu puses savukārt plūst uz zemā gaisa spiediena rajonu Afrikas iekšienē novirzītais pasātvējš, iet pāri Benguelas straumes vēsajiem ūdeņiem, nokļūst no samērā dzestrās jūŗas siltā kontinenta iekšienē un nespēj radīt nokrišņus. Tāpēc arī dienvid-rietumu Afrikas piekraste ir un paliek drausmīgs tuksnesis.

Ekvatoram ziemeļos gaisa spiediens sāk pieņemties; subtropiskais maksimums te atrodas virs Saharas tuksneša un Āzijas kontinenta. No viņiem pūš sausais ziemeļ-austrumu pasāts, cauri visai Sudanai un Austrum-Afrikai līdz ekvatoram. Austrum-Afrikā, kur šo pasātvēju mēdz dēvēt arī par ziemeļ-austrumu monsunu, viņš nokļūst (zem dienvidu puslodes minimuma iespaida) līdz pašai Zambezi upei; Ziemeļ-Gvinejas piekrastē viņš turpretim gluži neaizsniedz ekvatoru un tikai periodiski nokļūst līdz jūŗas krastam. Šais zemajos platuma grados zeme ziemā ir siltāka kā jūŗa; te dominē zems gaisa spiediens, kas uzsūc no jūŗas gaisu; tāpēc arī dienvidu puslodes dienvid-austrumu pasāts pūš pāri ekvatoram uz Afrikas piekrastes pusi kā dienvid-rietumu monsuna vējš.

Pasāti un monsuni ir lietum naidīgi gaisa strāvojumi, jo viņi

nāk uz ekvatora pusi no vēsākām joslām. Tomēr nokļūdami kontinentā un dodamies pāri augstām kalnu grēdām, viņi spēj atdzesināties un līdz ar to atnest nokrišņus. Sevišķi tas sakāms par dienvidrietumu monsunu, kas pūš Ziemeļ-Gvinejas piekrastē, nākdams no ļoti siltas jūras un nemitīgi atnes līdz lietus padebešus. Tāpēc arī šai piekrastē atrodas lietu ziņā bagātākie Afrikas apgabali. Austrum-Afrikā bagātas ar lietu ir tikai tās kalnu nogāzes, kuŗas skaŗ dienvid-austrumu pasātvējš; Abesinijā līst bagātīgi lietus turienes kalnu rietumu daļā, kuŗus aizsniedz dienvid-rietumu monsuna nestie lietus padebeši.

(Kāds ceļotājs spilgti tēlo tropu lietus gāzi, kas viņu pārsteigusi Kivu ezera tuvumā:

„Tikko mēs bijām devušies ceļā, debesis piepēži sāka aptumšoties; iztālim jau bija dzirdami dobji dūcieni, kas nāca tuvāk; tumsa metās arvienu lielāka, un pēc pāris minūtēm jau šķita, ka ir pasprukuši vaļā visi elles spēki. Sāka gāzt lietus kopā ar tik spēcīgu krusu, ka mēs ar diviem nēģeŗu kalpiem bijām spiesti meklēt patvērumu dziļākajā biezoknī. Man trūkst vārdu, lai aprakstītu šausmīgo troksni, kas tagad plosījās mežā; pērkons nelīdzinājās tai rūkoņai, ko mēs esam paraduši dzirdēt mērenajā joslā: šķita, it kā sistos kopā viens pret otru dārdēdami un šķindēdami milzīgi vairogi. Gaiss bija pilns svilpšanas, šņākšanas un aurošanas, un tad sekoja tik apdullinoši gŗāvieni, ka likās pārsprāgs pušu zemes lode un viņas plaisas aprīs visu radību. Negaisa gari rēca, gaudoja un kauca virs mūsu galvām un lieca milzīgo koku galotnes līdz pašai zemei, nepaklausīgākos izraudami ar visām saknēm. Krusa kapāja koku un krūmāju zarus un lapas, un plosīja tās skrandās. Aizās zem mums šalca ūdens straumes, taisīdamās plūst pāri krastiem un noslaucīt visu, kas gadīsies ceļā. — Es nekad neesmu baidījies no pērkoņa negaisa, — saka minētais ceļotājs, — bet viņā dienā man neviļus drebēja visi locekļi.“)

Ģeografi mēdz Afriku iedalīt 13 atsevišķos klimatiskos apgabalos:

1. Ziemeļ-Afrikas klimatiskais apgabals ar maigu un lietainu ziemu, kuŗas ilgums un nokrišņu daudzums mazinās dienvidu virzienā, un karstu un sausu vasaru.

2. Saharas tuksneša klimatiskais apgabals, parasti bez lietus, ar lielām temperatūras svārstībām, ļoti karstu vasaru un tuksneša smilšu viesuļiem.

3. Sudanas klimatiskais apgabals, ar sausu ziemu un lietainu vasaru, kuŗas ilgums un nokrišņu daudzums piejemas dienvidu virzienā.

4. Ziemeļ-Gvinejas un Kamerunas piekrastes monsuna klimata apgabals ar ļoti daudz nokrišņiem.

5. Abesinijas tropu kalnu klimats ar lietainu vasaru; temperatūru samazina šīs kalnu zemes augstums virs jūŗas līmeņa.

6. Karstais un sausais Danakilijas klimata apgabals, kur lielais gaisa mitrums un reizē lietus trūkums brīžiem padara karstumu par neizturāmu.

7. Ekvatoriālais Kongo baseina klimatiskais apgabals; drēgns un silts, ar ļoti daudz nokrišņiem un ļoti vienādu temperatūru.

8. Austrum-Afrikas ekvatoriālā monsuna klimata apgabals, ar diviem lietus laikiem, kuŗus šķiŗ divi sausuma periodi.

9. Dienvid-Afrikas klimatiskais apgabals ar sausu ziemu un lietainu vasaru; nokrišņu daudzums un lietus perioda ilgums te samazinās dienvid-rietumu virzienā, bet temperatūru pazemina samērā lielais augstums virs jūŗas līmeņa.

10. Lietainais pasātu klimata apgabals, kas aptveŗ Austrum-Madagaskaru un kalnainās salas.

11. Namibas tuksneša klimata apgabals, kuŗā gandrīz nemaz nav lietus, bet augsto temperatūru tieši jūŗas piekrastē pazemina vēsās jūŗas straumes iespaids.

12. Kapzemes klimatiskais apgabals, ar lietainu ziemu un sausu vasaru.

13. Dienvidu piekrastes apgabals ar lietu visos gada laikos un samērā maigu temperatūru, bez lielām svārstībām.

Izbeidzoties lietus periodam, Afrikas iekšienē sākas augu sastinguma laiks, gaŗā un sausā „tropu ziema", kuŗā saules svelme atstāj uz augu valsti tikpat stindzinošu iespaidu kā ziemeļzemju sals ziemas mēnešos. — Jau laiciņu priekš tam, kad debesis, kuŗas lietus periodā parasti klājuši padebeši, ir galīgi noskaidrojušās, dažas koku sugas steidz nomest savas lapas; līdz ar krītošām lapām dodas ceļā arī gāju putni, atstādami rudenīgo zemi, lai meklētu citā pasaules malā sev patvērumu.

Jo vairāk saule sāk nosvērsties uz ziemeļiem, jo ātrāk steidzas klāt karstā tropu ziema; rudens parasti ilgst tikai dažas dienas. Viņam ir maz kas kopējs ar ziemeļzemju rudeni: trūkst pie mums tik parastās lapu krāsainības un maigā sarkan-dzeltenuma; tropu rudens veic savu darbu ar svelmainu vēju palīdzību un šie vēji pāris dienās izkaltē lapas kā nopļautu sienu; koki, atskaitot tikai dažas sugas, īsā laikā kļūst gluži kaili. Pāri savannām, kuŗas vēl priekš dažām dienām klājusi augsta zāle, spēdama paslēpt savā stiebru jūŗā jātnieku ar visu zirgu, tagad griežas viesuļi, nesdami sakaltušus zāļu stiebrus un putekļu blāķus; upes un mazāki purvi ir jau paspējuši izžūt sausi; sakaltusē zeme sāk plaisāt un sprēgāt, radīdama dziļas spraugas. — Novīst puķes, pazūd putni un mirst tauriņi; paliek ērkšķi, dadži, čūskas, skarpji un tarantuli. Dienā dedzina neizturāma saules svelme, un arī naktīs nav spirdzinoša vēsuma.

Tāda ir tropu „ziema", bet arī viņai pienāk gals un tās vietā stājas pavasaris. Arī viņam, tāpat kā rudenim, nav mūsu zemēs parastā pārejas gada laiku maiguma: tropu daba šķiet mocāmies sāpēs, kuŗas viņu modina no ziemas miega. Zemei atkal brāžas pāri viesuļi, griezdami gaisā putekļu mākoņus un nesdami tos augšup līdz pat padebešiem; kaukdami un aurodami viņi joņo pāri zemei, mezdami pilsētu māju logos un iedzimto būdu durvīs putekļu šaltis.

Beidzot sāk dūcināt pirmais pērkons; baiļu pilns tveices stindzināts klusums vēl plešas pār saules izdedzināto, mirušo zemi, un šis klusums iedveš bailes cilvēkam un dzīvniekam. Apklusušas ir putnu balsis un paši dziedātāji paslēpušies mūžzaļo koku zaros. Pamirst visa dzīve arī nomadu nometnēs, zemkopju ciemos un pilsētās, kur vieni un otri apmainās ražojumiem.

Tad dienvidos sāk celties un kāpt augstāk gar debess jumu tumša un reizē liesmu pilna siena, kas iztālim atgādina ugunsgrēka

blāzmu virs degošas pilsētas, vai liesmu pārjemta meža atspīdumu padebešos. Viņa ir ugunssarkana, purpuraina, brīžiem šķiet brūna, bāldzeltena, tumšzila, melna un melnsarkana, un visas šīs krāsas jaucas cita ar citu.

Tad piepēži atšalc strauji un skarbi pirmā vēja brāzieni, kuŗu priekšā paši stiprākie koki locās zemu jo zemu, kā vāji labības stiebri un pašas lepnākās palmas sāk slaucīt savu lapu kroņiem zemes putekļus. Pirmajam vēja grūdienam seko (arvienu straujākā steigā) otrs, trešs, piektais un septītais. Vējš pārvēršas par vētru, vētra par orkānu un orkāns sāk trakot ar tītānisku sparu. Gaisā gaudo un dūc, svelpj, auro, vaimanā un kauc; trokšņu pilns ir nevien gaiss, bet arī koku zari, itkā viņos būtu saķērušies nāves cīņā visi dabas spēki.

Skats Tibesti kalnos

Tad atkal atšalc citas balsis, kas pārspēj vēja gaudošanu; tās ir pērkoņa gŗāvieni, kas zem tropu debesīm dun daudz varenāki kā pie mums. Orkāna aurošanai un pērkoņu dunoņai beidzot sāk piebalsot citas sen nedzirdētas skaņas: tās ir lietus šalkšana koku zaros un viņa lāšu čabēšana virs zemes, kas mēnešiem ilgi redzējusi tikai putekļus. — Šīs tropu lietus piles ir lielas un smagas, un viņu troksnis atgādina krusas šalkoņu. Līdz ar lietu sāk šķelt gaisu pirmie zibeņi, ātri sekodami viens otram, un tik spilgti mirdzēdami, ka neviļus apžilbina acis; tad atkal ierunājas pērkoņu balsis, sekodamas viena otrai un, šķiet, no jauna piepildamies bībeles vārdi par visu „padebešu avotu" atvēršanos: no augšas plūst lejup nevis lietus gāzes, bet veseli ūdens slāņi, aizpildīdami līdzenumus un pārvērsdami

viņus par ezeriem, padarīdami strautus par upēm, un aizas, kuŗās priekš tam nav bijis ne pilītes ūdens, par putojošām straumēm, kuŗās rēkdami joņo viļņu bari.

Lietus gāzes ilgst stundām, bet līdz ar lietus sākumu ir atslābis vēja spars, mazinājies smacīgais gaisa spiedīgums un svelmes nogurdinātos cilvēkus, dzīvniekus un augus atveldzina svaiga vēja elpa.

Saules tveices sastindzinātā daba steidz mosties uz jaunu dzīvi. Izslāpusē zeme ātri uzsūc spirdzinošo drēgnumu; jau pēc pāris dienām debesis atkal atveŗ savu padebešu slūžas, un jaunais veldzes pieplūdums modina visus dīgļus un asnus. Trešais pērkoņa negaiss liek sprāgt koku pumpuŗiem un klāj viņu zarus ar spirgtu zaļumu; pēc ceturtā pērkoņa negaisa sākas tropu ziedonis, un visa daba tērpjas savās krāšņākajās drānās. Neaprakstāmi burvīgs un reibinošs ir tropu pavasaris. Viss tur aug un attīstas 4 reiz straujākā tempā kā pie mums.

Protams, atsevišķi gada laiki visur nebūt neseko viens otram tik straujā gaitā, un parasti viņus šķiŗ vienu no otra gaŗāki vai īsāki starpbrīži.

Blakus šiem starpbrīžiem, kuŗi gan nemēdz būt visai rēgulāri, Afrikā ir novēroti arī gaŗāki klimatisku svārstību periodi. Kā zināms, ik pēc 11 gadiem saules plankumu skaits sasniedz savu maksimumu; parallēli šim maksimuma pieaugumam samazinās arī zemes sajemtās saules enerģijas daudzums, un līdz ar to arī ūdens iztvaikošana zemes virsū. Vairākos lielajos Austrum-Afrikas ezeros ir novērots, ka viņu ūdens līmeņa celšanās un krišana sakrīt ar saules plankumu vairošanos, resp. samazināšanos.

Arī ģeoloģiskajos senlaikos šai kontinentā ir notikušas krasas klimata maiņas. Pamata morēnas, kuŗas sastop Dienvid-Afrikā, rāda, ka šī melnā kontinenta daļa ir vairākkārt atradusies zem šļūdoņu segas. Sevišķi svarīgs ir bijis t. s. pluvija t. i. lietus laikmets, kuŗa laikā Afrikā ir valdījis drēgnāks klimats. To rāda sen izgaisušu šļūdoņu pēdas ekvatoriālās Austrum-Afrikas galotņu nogāzēs un Atlasa kalnos; daudziem Austrum-Afrikas ezeriem priekš gadu tūkstošiem ir bijis augstāks ūdens līmenis kā tagad; Kalahari tuksnesī (Dienvid-Afrikā) redz daudzas lielu upju gultnes, kuŗās tagad nav ne pilītes ūdens, bet kuŗas, kā visas zīmes rāda, ir senlaikos bijušas viļņu pilnas. Līdzīgas parādības var novērot arī Ziemeļ-Sudanā. Arī Saharas ziemeļu daļa ir tādu senlaiku upju ieleju izvagota, un šīs ielejas ir tik dziļas un majestātiskas, ka nevar būt divu domu, — viņas nespētu izrakt tā niecīgās upītes, kas periodiski urdz šais gultnēs pēc spēcīgākām lietus gāzēm. Šo upju ielejās un viņu tuvumā atrod daudzus vecā akmens laikmeta ieročus un darba rīkus; tā tad šais tuksnešos, kur tagad pat kamielis nevar sameklēt sev barību, ir reiz mājojušas prīmitīvas mednieku ciltis.

Šī lietus perioda pēdas ir atstājušas lielu iespaidu arī uz tagadējo Afrikas augu un dzīvnieku valsti, un arī daļa augsnes ir cēlusies, cik vērojams, pluvija laikmetā. Augiem, dzīvniekiem un cilvēkiem toreiz bijuši Afrikā citādāki dzīves apstākļi un izplatīšanās iespējamības kā tagad. Sahara toreiz bijusi lielāko tiesu stepe, kuŗā nav trūcis arī mežu, un nav spēlējusi tā drausmīgā žoga lomu, kuŗš

tagad šķiŗ Ziemeļ-Afriku no Sudanas savannām. Stepju vietā toreiz plētušās savannas un savannu vietā šalkuši lieli meži.

Kopš lietus laikmeta laikiem Afrikas klimats, šķiet, palicis sausāks. Nenoskaidrots ir tikai jautājums, vai šis process ir vērojams arī tai laika sprīdī, kas šķiŗ mūsu gadu desmitu no antīkās senātnes un vai viņš turpinās arī vēl tagad. Ja rastos fakti, kas dotu uz šo jautājumu pozitīvu atbildi, tad, varbūt, jau pēc pāris gadsimtiem visai Afrikai draudētu izredzes pārvērsties neapdzīvojamā tuksnesī.

Ziemeļ-Saharā daudzās vietās tagad neapdzīvojamā tuksnesī rod senlaiku pilsētu celtnes. Ngami ezers, ko priekš dažiem gadu desmitiem atrada slavenais ceļotājs Livingstons, toreiz bija 50 klm. gaŗš un 6 metrus dziļš; tagad viņš pilnīgi izžuvis. Dienvidrietumu Afrikā ūdens līmenis akās rēgulāri pazeminās, un fermeri spiesti tās rakt arvien dziļākas. Viss it kā rāda, ka izžūšanas process turpinās arī mūsu dienās, un pie tam arvienu straujākā gaitā.

Tam atkal it kā runā pretī citi novērojumi, tie dāti, kuŗus sniedz nokrišņu mērīšanas stacijas. Šie dati liecina, ka par nokrišņu samazināšanos Afrikā mūsu dienās nevar būt runa, bet reizē apstiprina, ka viņu gadskārtējais daudzums pakļauts irrēgulārām, lielākām vai mazākām svārstībām. Tāpēc arī daži zinātnieki apgalvo, ka Afrikas klimats patiesībā nemainoties, bet gan izžūstot pluvija laikmetā uzkrājušies apakšzemes ūdens krājumi. (Daži cenšas izskaidrot šo parādību ar Dienvid-Afrikas samērā augsto stāvokli virs jūŗas līmeņa: upes izgraujot sev kontinentā arvienu dziļākas gultnes un līdz ar to aizplūdinot jūŗā apakšzemes ūdens krājumus. Šim postulātam runā pretim tas, ka ūdens krājumu samazināšanās ir novērota arī zemākos apgabalos.)

Nilupes līmenis plūdu laikā tagad sakāpj tikpat augstu, kā priekš vairākiem gadu tūkstošiem; šīs upes plūdu laiks sākas, ilgst un beidzas tādā pat laikā un gaitā, kā sirmos senlaikos. (Arī tas pats Ngami ezers ir bijis izžuvis jau 18. g. s. un viņa vietā tam ir plēties plašs mežs, par kuŗa kādreizējo eksistenci liecina koku stumbri, kas tagad uzieti ezera vietā pēc viņa izžūšanas.) 1916.—1917. g. Dienvidrietum-Afrikā lija bagātīgi lietus, ūdens līmenis cēlās visās akās un atkal čaloja strauti, kas bija klusējuši jau divu gadu desmitus. Tas liecina, ka apgalvojumiem par Dienvid-Afrikas straujo izžūšanu nevar piešķirt katastrofisku nozīmi, jo dažas lietainās nedēļas, kā to liecina minētā gada novērojumi, spēj atkal griezt par labu zaudējumus, ko nodarījuši grunts ūdens krājumiem pāris sausi gadu desmiti.

Ir tomēr vietas, kur tiešām novērota ūdens krājumu samazināšanās, bet nevis aiz dabas, bet paša cilvēka vainas. Saharas tuksnesī senlaikos ir varējušas zelt daudzas pilsētas tikai tāpēc, ka toreiz vēl darbojušies ūdens vadi, kas tagad guļ drupās, darbojušies baseini, kas celti ūdens uzkrāšanai, un apūdeņošanas kanāli. — Ļoti lielus zaudējumus apakšzemes ūdens krājumiem ir nodarījusi vegetācijas segas nopostīšana, vai nu nocērtot mežus, vai arī izdedzinot sauso zāli, vai arī lopu bariem izmīdot ganības. Šo negatīvo iespaidu sekas ir tās, ka lietum rodas iespēja aizskalot virsējo augsnes kārtu, ātrāki notecēt un neizsūkties zemē. Apakšzemes ūdens krājumi, nesajemdami no lietus agrākos papildinājumus, gluži dabīgi ir spiesti samazināties.

Viļa Lāča Latv. PSR
Valsts bibliotēka
68 - 59.172
0307042906

Uz jautājumu, — vai Afrikas klimats pamazām paliek sausāks, — mēs nevaram dot pozitīvu atbildi. Pie t. s. grunts ūdens krājumu samazināšanās lielāko tiesu ir bijis vainīgs pats cilvēks, kas, nopostīdams veģetācijas segu, ir radījis šos nelabvēlīgos apstākļus šo ūdens krājumu papildināšanai. Pret cilvēka roku darbu sekām var cīnīties tikai pats cilvēks, un pa daļai tas tiek arī darīts. (Dienvid-Afrikā jau cilā vairākus grandiozus projektus par mākslīgu ezeru radīšanu Kalahari stepēs, novadot turpu daļu no Zambezi upes ūdeņiem: šo projektu autori grib radīt tagadejā tuksnešaino stepju vietā milzīgu saldūdens ezeru un cer, ka lietus padebeši, kuŗus radīs šis ezers, palīdzēs pārvērst par auglīgām ganībām vai laukiem tagad neapdzīvotus klajumus).

Ģeoloģiskā uzbūve, virsa un augsne

Afrikas kontinents jāsadala starp diviem lieliem tektoniskiem reģioniem. Atlasa kalni ir nekas cits, kā daļa terciārajā laikmetā sakrokotu alpīnu kalnu jostas, kas aizjem Dienvid-Eiropu un Rietum-Āziju. Pārējā Afrika kopā ar Arābiju, Dekanu un Austrāliju ir apgabals, kas jaunākājos ģeoloģiskos laikmetos vairs nav piedzīvojis krokošanās procesus.

Kontinenta lielākā daļa kopš tāļiem senlaikiem nav vairs bijusi jūŗas viļņu klāta; tikai kontinenta nomalēs un Saharas iekšienē rod mezozoisko un keinozoisko jūŗu nogūlas. Dienvid-Afrika ģeoloģiskos senlaikos ir vairākkārt bijusi klāta šļūdoņiem, kas atstājuši daudzas savu apciemojumu pēdas. Vairāki vulkāni un plaši lavas lauki, kuŗus bieži sastop Abesinijā un Austrum-Afrikā, liecina par stipru vulkānisku spēku iedarbošanos zemes vēstures jaunlaikos. Vēl tagad Afrikā rod vairākus atsevišķus vulkānus.

Zemes trīces tropiskajā Austrum-Afrikā ir visai parasta lieta, sevišķi ap lielo Centrā-Afrikas „grāvi" (sk. tāļāk). Viņas ir visai spēcīgas, bet nenodara lielu postu, jo vietējie iedzimtie mēdz celt tikai niedru un koku zaru būdas. Arī Atlasa kalnu joslu un dienvidrietumu Afrikas augstieni ikgadus piemeklē vairākas zemes trīces.

Vairākās vietās, sevišķi Sarkanās jūŗas piekrastē ir konstatēti krastu celšanās procesi. Tāpat arī kontinenta iekšienē, piem. Tibesti kalnos.

Afrika, kur tikai subtropiskājās augstienēs un atsevišķās, ļoti augstās tropu kalnu galotnēs redz ziemu šī vārda parastājā nozīmē, ar ilgāku salu un sniega segu, nodrupšanas un sairdināšanas procesos galveno lomu spēlē nokrišņu daudzums un viņu sadalījums.

Tuksnešu joslās, kur nemaz nav vēģetācijas, lielā temperatūras svārstīšanās liek dienā pārkarsētiem akmeņiem sadrupt zem nakts dzestruma iespaida, arvienu sīkākās daļās (drupinātāja lomu te spēlē nevis ūdens, kā ziemeļu zemēs, — jo ūdens te ir ļoti reta manta, bet zināmu sāļu izkristallizēšanās. Retās lietus gāzes liek ūdenim dziļi iesūkties izžuvušajos akmeņos un izkausē dažas viņu sastāvdaļas).

Tuksnešos, kā virsas formu veidotājs, spēlē lielu lomu vējš, aiznesdams projām sairdināšanas procesa produktus; minētā sāļu iz-

kirstallizēšanās ir sevišķi stipra dziļākās vietās, kur pēc lietus gāzēm sakrājās vairāk ūdens. Aiznesdams projām šos produktus, vējš padara šīs zemās vietas vēl dziļākas un tuksnesī izveidojās lielas bļodveidīgas ieplakas.

Apgabalos, kur drēgns klimats, un tāpēc visai krāšņa augu valsts, kas aizsedz augsni pret saules staru iespaidiem, — minētais process ir citādas dabas: siltais lietus ūdens, kuŗa ķīmisko iedarbošanos vēl pastiprina no augu trūdiem cēlušās humusa skābes, pamazām izmiekšķē un sasmalcina akmeņus. Šī procesa rezultāts ir irdens māls.

Augsne ir atkarīga no klimata, tāpat kā tie spēki, kas izveido šo augsni, un tāpēc arī katram klimatam atbilst zināms augsnes

Tunisas arāji

tips. Ar lietu bagātākām Kapzemes klimatiskā apgabala daļām un Atlasa kalniem ir brūnā augsne, tāpat kā Centrāl-Eiropā. Dažās vietās Marokā sastop arī melnzemi. Raksturīgā tuksnešu joslas augsne ir sāļainā „putekļu zeme", (daudzās Saharas vietās viņu gan ir izvējojuši uz visām pusēm tuksnešu vēji, atstādami tikai kailas klintis vai klejojošo kāpu smiltis).

Visā tropu Afrikā, atskaitot sausāko stepju apgabalus, nodrupšanas procesa gala rezultāts ir sarkanas krāsas augsnes, kas drēgnākajos apgabalos sasniedz vairāku desmit metru biezumu. Dienvid- un Austrum-Afrikā un arī Sudanā (t. i. stepju joslās) sastop arī melnzemi un viņai radniecīgas augsnes.

Pēc virsas augstuma Afriku var sadalīt trijās daļās.

Pašos ziemeļos paceļas Atlasa rajons, kuŗa kalnu ķēdes pār-

sniedz 2000 metru augstumu, bet daudzas galotnes pat 4000 metrus; šo kalnu iekšienē plešas augstienes, kas arī paceļās pāri par 1000 metriem virs jūŗas līmeņa.

Visā pārējā Afrikā, t. s. Afrikas augstienē, dominē plaši nevienāda augstuma līdzenumi. Starp Atlasa kalniem, Nīlu un Kongo baseinu plešas t. s. „Zemā Afrika" (caurmērā 500 metru virs jūŗas līmeņa), kuŗu krusto vairāki „sliekšņi", paceldamies augstāk par savu apkārtni. Kontinenta austrumu un dienvidu daļu, sākot no Abesinijas līdz Kapzemei, aizjem „Augstā Afrika", kuŗas vidējais augstums virs jūŗas līmeņa pārsniedz 1000 metrus; viņa aptver Abesiniju un gandrīz visu Dienvid-Afrikas trijstūri, atskaitot vienīgi Kongo baseinu.

Afrikas kontinenta virsas raksturīgākā ainava ir plašs, maigām kontūrām veidots augsts līdzenums, kuŗā retumis, kā salas jūŗā, izkaisīti atsevišķi lēzeni kalni, un vietām arī veselas augstieņu joslas. Šie kalni un šīs augstieņu joslas („sekundārie sliekšņi") ir nekas cits, kā kādreizēju, tagad jau nodrupušu kalnu atliekas.

Vērojot Afrikas augstumu karti, mēs redzam, kā kontinenta augstiene patiesībā sastādās no atsevišķām ieplakām jeb baseiniem, kuŗus šķiŗ augstieņu sliekšņi. Tādu lielāku ieplaku Afrikā ir pavisam 8: Dienvid-Afrikas jeb Kalahari ieplaka (caurmērā 900 metri virs jūŗas līmeņa), Uniamvezi-Ugandas ieplaka, ap Viktorijas ezeru, Kongo baseins, resp. Kongo ieplaka (300 metri virs jūŗas līmeņa), Baltās Nīlas ieplaka (280 metri), Čadezera ieplaka (200 metri), 200 metri augstā Rietum-Saharas ieplaka, kuŗas dienvidu daļu atūdeņo Nigēras upe, mazā Igargaras ieplaka (Alžirai dienvidos), un beidzot Libijas tuksnesis. Mazāki sliekšņi sadala lielās ieplakas atsevišķās sekundārās ieplakās.

Sausajā joslā šīs ieplakas ir parasti bez notekas uz okeanu, un viņu robežas sakrīt ar upju, resp. ezeru baseinu robežām, piem. Čadezera un Igargaras ieplakas. Drēgnākājās joslās upes (piem. Kongo) ir paspējušas izgrauzt saviem ūdeņiem ceļu uz jūŗu caur kontinenta malu sliekšņiem.

Sliekšņi, kas norobežo un šķiŗ vienu no otra atsevišķos baseinus, parasti ir maigām kontūrām un tik lēzeni, ka gŗūti viņus saskatīt. Dažās vietās viņi tomēr sasniedz ievērojamu augstumu, piem. Dienvid-Afrikas ieplakas austrumu malas slieksnis, kas sasniedz Natales „Pūķu kalnos" 3660 metru augstumu; Lundas slieksnis, kas šķiŗ šo ieplaku no Kongo baseina paceļas līdz 1800 metriem virs jūŗas līmeņa: Uniamvezi-Ugandas ieplaku pusmēneša veidīgi ieslēdz no divām pusēm Centrāl-Afrikas un Austrum-Afrikas sliekšņi, kas dienvidos saplūst kopā, izveidodami Niasas slieksni; uz šiem sliekšņiem atrodas Afrikas 3 augstākās galotnes — Kilimandžaro (6010 metri), Kenija (5195 metri), un Ruvenzori (5125 metri). Visas triju kalnu galotnes klāj mūžīga sniega sega. Rudolfa ezers atrodas uz 700 metri augstā sliekšņa, kas šķiŗ Baltās Nīlas ieplaku no Indijas okeana noplakas joslas. Šis slieksnis ir reizē iegŗūva, kas šķiŗ Austrum-Afrikas augstieni no Abesinijas-Somali augtienes, kuŗas galotnes paceļas pāri par 4000 metriem, bet netrūkst arī plašu novadu, kuŗus klāj kalnu pļavas. No šīs augstienes dodas ziemeļrietumu virzienā starp Nīlu un Sarkano jūŗu Austrum-Saharas slieksnis. Nīlas krāces izveido Bajudas slieksnis, kas nākdams no

iepriekšējā, šķeļ vidū pušu Nīlas baseinu un viņai dienvidrietumos savienojās ar Centrāl-Sahāras slieksni, kuŗa augstākais punkts ir Tibesti kalni, un Asandē slieksni, kas šķiŗ Baltās jūŗas ieplaku no Kongo baseina. No Centrāl-Saharas sliekšņa atdalās Airas slieksnis, kas iet tieši uz dienvidiem, nošķirdams Čadezera baseinu no Rietum-Saharas ieplakas, Starp pēdējo un Atlantijas okeana noplaku, stiepjās izlocītais Rietum-Saharas jeb Mauritānijas slieksnis; kas starp Senegalas un Niģēras iztekām aizsniedz Ziemeļ-Gvinejas slieksni: pēdējais iet parallēli jūŗas krastam un viņa austrumu daļai ir spiesta lauzties cauri Niģēras upe.

Par Dienvid-Gvinejas slieksni dēvē augstieni, kas šķiŗ Kongo baseinu no Gvinejas līča. (Savrūp no visiem šiem sliekšņiem atrodas Kamerūnas kalns, kas paceļas piekrastes līdzenuma vidū un aizsniedz 4075 metrus virs jūŗas līmeņa).

Ziemeļ-Gvinejas un Centrāl-Saharas slieksnis pārsniedz 3000 metrus virs jūŗas līmeņa; Airas slieksnis ir apmēram 1800 metri augsts. (Par Austrum-Saharas sliekšņa turpinājumu daži ģeografi uzskata t. s. Kirenaikas slieksni, ko tagad šķiŗ no iepriekšējā Nīlas grīva).

Kā redzam, virsas formu ziņā Afrikas kontinentam ir maz kas kopējs ar Eirāzijas kontinentu. Afriku gandrīz visapkārt iežogo malu sliekšņi, kas paceļas augstāk virs jūŗas līmeņa, kā viņu iežogotās ieplakveidīgās augstienes; tikai starp Rietum-Saharas slieksni, un Atlantiku un Austrum-Afrikas slieksni, un tuvējo Indijas okeanu paliek vieta daudz lēzenām noplakām uz jūŗas pusi.

Kādi gan cēloņi ir radījuši šo īpatnējo Afrikas virsu, viņas ieplakveidīgās augstienes un augstieņu sliekšņus, kas vietām paceļas 3000 metri virs jūŗas līmeņa? Vairums ģeologu ir pārliecināti, ka šo virsu ir radījušas tektoniskās dabas parādības (agrāk, jādomā, diferences starp šo ieplaku un sliekšņu augstumu ir bijušas vēl lielākas) un kā sliekšņu celšanās un ieplaku grimšanas process ir norisinājies jau agrākos ģeoloģiskos laikmetos. Tā tad Afrika nebūt nav tektoniskā ziņā sastindzis un miris kontinents, bet viņa sliekšņi, kā to rāda piemēram Centrāl-Saharas sliekšņa pētījumi Tibesti kalnos, turpina celties vēl tagad.

Ļoti raksturīga Afrikas virsas īpatnība ir gaŗās un šaurās iegŗuvas, kas izvago Austrum-Afrikas lielo daļu. Ģeologi viņus dēvē par grāvjiem un apvieno vienā Austrum-Afrikas grāvju sistēmā, kas sniedzās no dienvidiem cauri visai kontinenta austrumu daļai, aptver Sarkano jūŗu, Jordanas iegŗuvu Palestīnā un izbeidzas pie Taurus kalniem Maz-Āzijā. Šīs „grāvju" sistēmas kopējais gaŗums sasniedz 6500 klm. Pašas iegŗuvas platuma un dziļuma ziņā, ir ļoti nevienādas, bieži mēdz zaroties, vietām izbeidzas pavisam, un tad piepēži sākas no jauna un pavisam citā vietā. Pati impozantākā no šīs tektonisko grāvju sistēmas iegŗuvām ir Sarkanā jūŗa ar viņas 2460 metri lielo dziļumu un 1000—3000 metrus augstājām kalnu kŗaujām gaŗ abām pusēm. T. s. Abesinijas grāvis šķiŗ Abesinijas augstieni no Somali augstienes; no Rudolfa ezera sākas Naivāšas grāvis, kas iesniedzas iekšā Tanganikas kolonijā. Patstāvīgi šīs grāvju sistēmas zari ir lielais Centrāl-Afrikas grāvis, kuŗā atrodās Alberta, Edvarda, Kivu un Tanganikas ezeri un Niasas grāvis,

ko aizpilda ezers ar līdzīgu nosaukumu (Tanganikas un Niasas ezeru dibens atrodas zemāk par jūras līmeni.

Šī grāvju sistēma, cik vērojams, cēlusies terciārās ēras beigās un dīluvija sākumā. Grāvju sistēmas izcelšanos lūko izskaidrot vairākas hipotēzes; viena no tām apgalvo, ka zemes garozā esot radies spraigums, kas izplatījies ekvatoriālā virzienā; sekas bijušas zemes garozas virskārtas ieplaisāšana meredionālajā virzienā. Citi ģeologi grib izskaidrot grāvju sistēmas rašanos ar Indijas okeana iegrimšanu; vēl citi domā, ka grāvja sistēmas rašanās liecinot par Austrum-Afrikas tiekšanos, atdalīties no kontinenta masas (tā tad ar laiku te varētu izveidoties milzu sala, daudz lielāka par Madagaskaru). Citi ģeologi atkal apgalvo, kā Āfrikas „grāvji" esot radušies tai pašā laikā, kad veidojušies alpīnie kroku kalni ap Vidus jūru. Visi šo hipotēžu autori ir vienis prātis, kā grāvju rašanās ir zemes garozas virspuses plaisāšanas sekas, bet min šai parādībai dažādus cēloņus. (Grāvji gan radušies tieši sliekšņu rajonā, t. i. tai Afrikas vietā, kur zemes garoza ir biezāka, un tā tad būtu varējusi radīt lielāku pretestību; tomēr sliekšņu celšanās liecina, ka šie sliekšņi ir zemes garozas labilākā sastāvdaļa visā Afrikas kontinentā un tā tad, par spīti viņu lielākajam augstumam, arī ir varējuši izrādīt tikai vājas pretošanās spējas, tiem dabas spēkiem, kas centušies radīt plaisas zemes garozas virspusē).

Upes un ezeri

Tais Afrikas apgabalos, kur nokrišņu daudzums gada laikā ir caurmērā lielāks par iztvaikošanu, noslēgtai ieplakai, gluži dabīgi katrai jāpiepildās ar ūdeni, līdz tas sāk plūst pāri viņas malām. Lietus ūdens, iesūkdamies zemē, rada t. s. grunts ūdeni, kas baro upju iztekas. Nokrišņu pārpalikumu lielās upes beidzot aizvāc jūrā. Tais apgabalos, kur iztvaikošana pārsniedz nokrišņu daudzumu, parasti ir maz grunts ūdens, upes nebaro pastāvīgi avoti un viņas tek tikai periodiski, t. i. lietus periodā. Ieplakas te pildās ar ūdeni tikai līdz laikam, kamēr izgarošana sāk jemt virsroku pār nokrišņiem; tāpēc parasti viņa ir bez notekas un ar sāļu ūdeni (jo izgarošana nespēj aizdabūt projām ūdeņu pievestos sāļus).

Afrikas augstākais stāvoklis virs jūras līmeņa un viņas samērā augstā virsa ir padarījusi Afrikas upju vairumu par tipiskām augstieņu upēm; augštekā viņām ir lēna gaita un lēzeni krasti; tikai lejtekā sākas kŗāces un krastu kŗaujas (sevišķi bagātas krācēm ir Kongo un Oranžupes lejtekas). Kontinenta malu sliekšņi vēl pastiprina šīs upju īpatnības, piespiezdami upes grauzties sliekšņu valnim cauri pa šaurām aizām, kuŗās rēc krāces un dārd ūdens kritumi. Tāpēc arī pašas lielākās Afrikas upes ir no jūras puses kuģiem pieejamas tikai nelielu gabalu zemes iekšienē. Tūliņ aiz tā sākas krāču un straujumu josla, kas šķiŗ upes lejtekas kuģojāmo daļu no upes augštekas ūdeņiem, kas parasti arī der plašiem apgabaliem kā iekšējās kuģniecības ceļi.

Afrikas sausājiem apgabaliem nav pastāvīgu vietēju upju, bet toties viņiem diezgan bieži vietām tek cauri upes, kuŗu ūdeņi nāk

lejup no lietainākiem un kalnainākiem apvidiem; tādas upes parasti tek sausājām joslām cauri kā svešinieces, piem. Niģēra (cauri Ziemeļ-Sudanai) un Nīla (cauri Saharas austrumu daļai). Tādas pat dabas upe ir arī Oranžupe, kas nākdama lejup no Pūķu kalniem, tek cauri tuksnešainajai dienvidrietumu Afrikas augstienei.

Trim plašiem Afrikas apgabaliem nav notekas uz okeanu; pats lielākais no tiem aptver Saharu, otrs atrodas starp Abesiniju un lielājiem Austrum-Afrikas ezeriem, un trešais plešas Kalahari stepē. Šajos apgabalos bez notekas uz okeaniem tomēr netrūkst arī novadu, kuŗiem samērā drēgns klimats, un pastāvīgu upju (piem. Šari upe, kas nākdama no tropiskiem mūža mežiem ieplūst Sudanas savannās un aizsniedz lielo Čadezeru, kas pa pusei jau pārvērties par milzīgu purvu).

Iedzimto laiva Viktorijas ezerā

Drēgnājos Afrikas apgabalos netrūkst upju un avotu, kas tek visu gadu, kaut gan ūdens daudzums viņos ir ļoti svārstīgs, skatoties pēc tā, kāds patlaban gada laiks, — sausuma periods, vai lietus laiks. Sausās upes (atskaitot jau minētās „svešinieces"), tek tikai lietus periodā. Pašos sausākājos apvidos, upju gultnes pildās ar ūdeni tikai pēc sevišķi spēcīgām lietus gāzēm; tā tad šīs upes mēs varam dēvēt par epizodiskām; tuksnešos sastop upju gultnes, kuŗās ūdeni redz tikai reizi pa vairākiem gadiem. — kad tuksnesī ir iemaldījušies no sausākiem apvidiem lieli lietus padebeši. (Periodiskajām un epizodiskajām upēm parasti ir tekošs grunts ūdens, kas dod kokiem iespēju augt šo upju ielejās un der arī apūdeņošanai).

No Afrikas upēm mēs te apskatīsim tikai Nīlu, atstādāmi pārējo apskatu attiecīgām nodaļām. Šīs milzu upes baseins aptver 4 krasi šķirtus klimatiskus apgabalus: Austrum-Afrikas ezeru augstieni, kur bagātīgi līst ekvatoriālais lietus, Sudanu, kas redz lietu tikai vasaras mēnešos, Abesinijas augstieni ar viņa bagātīgajām monsunu atnestām lietus gāzēm, un beidzot Saharas tuksnesi, kurā lietus ir sveša lieta.

Nīlupe zem Bār-el-Džebelas vārda atstāj Austrum-Afrikas augstieni kā imposanta un ūdeņiem vienmēr bagāta upe; ietecējusi Austrum-Sudanas līdzenumā, viņa nokļūst milzīgā purvu rajonā un zaudē (iztvaikošanas ceļā) lielāko daļu ūdens. Par spīti daudzajām pietekām, kuras aizsniedz Nīlupi šai purvu rajonā, viņa atstāj purvu joslu daudz nabagāka udeņiem, un nemaz neaizsniegtu Ēģipti, ja tai nenestu jaunas ūdens rezerves viņas labā krasta pietekas —

Nīlupe Nūbijā

Sobata, Zilā Nīla un Atbara, nākdamas lejup no vasarā tik lietainās Abesinijas augstumiem. (Bāl-el-Azraka, jeb Zilā Nīla sausā perioda beigās ir pavisam niecīga upe, bet pēc vasaras lietus gāzēm Abesinijā viņas ūdens daudzums palielinās 50-kārtīgi; Atbara, kas no novembŗa līdz jūlijam izžūst gluži sausa, septembrī veļ uz Nīlas pusi jau milzīgu ūdens daudzumu; pēc visu šo pieteku un viņu ūdeņu uzjemšanas, Nīla ieplūst Saharas tuksnesī un aizsniegusi Ēģipti, kļūst par šīs zemes dzīvības devēju).

Afrika ir bagāta milzu ezeriem, no kuŗiem pats lielākais — Viktorijas ezers — ir daudz lielāks par Latviju. Lieli ezeri ir arī t. s. Austrum-Afrikas grāvju ezeri—Niasa, Tanganika, Alberta, Edvarda un Rudolfa ezeri. Kivu ezers aizpilda kādu tektoniska grāvja daļu, kuŗa izteku aizdambējušas Virungas vulkānu izviŗumu straumes.

Vietām netrūkst arī krāteŗu ezeru, tomēr atskaitot šo Au-

strum-Afrikas daļu un dažas citas, pārējā Afrikā trūkst ezeriem bagātu apgabalu, līdzīgu tiem, kādus tik bieži var sastapt tais Eiropas un Ziemeļ-Amerikas daļās, kuŗas reiz klājuši dīluvija šļūdoņi. Dienvid-Afrikās ielejās, kuŗās pēc lietus gāzēm periodiskās upes ieveļ savus ūdeņus, sastop t. s. periodiskos ezerus. Šie ezeri parasti ir apaļi, ļoti sekli, paunveidīgi, un viņos satecējušais ūdens ātri atkal izgaro. (Arī sausajā joslā sastop ezerus ar pastāvīgu ūdeni, bet bez notekas uz jūŗu; parasti šie ezeri ir ar sāļu ūdeni). Sevišķi daudz periodisko ezeru sastop Ziemeļ-Sudanā un Kalahari stepē. Acīmredzot, lietus laikmetā šo periodisko ezeru ieplakās ir pletušies pastāvīgu ezeru ūdeņi.

Pie ezeriem var pieskaitīt arī Alžiras un Tunisas šotus, kaut gan viņus ūdens vietā klāj sāls kārta.

Īpatnēji ir seklie Afrikas līdzenumu ezeri, piem., kā Čadezers, kuŗa krasti kilometriem tāļu klāti niedrām, papīrusiem un ūdens rozēm, un pamazām pārpurvojās, kā piem. Bangveolo ezers Ziemeļ-Rodezijā.

Mūžīgo sniegu un glečeŗus Afrikā redz tikai triju augstāko kalnu galotnēs — Kilimandžaro, Kenija un Ruvenzori, — kas visas paceļas netāļ no ekvatora. Sevišķi bagāts glečeŗiem ir pēdējais, kas atrodas ļoti lietainā apvidū. Ziemā arī Atlasa kalnus, Abesinijas augstākās galotnes un dažus Dienvid-Afrikas augstienes kalnus klāj sniega sega.

Augu valsts

Eiropietim, kas nokļuvis Ziemeļ-Afrikā, piem. Atlasa kalnos, liksies turienes augu valsts savā ziņā sveša, bet reizē viņš sastaps daudzas viņa dzimtenes florai radniecīgas sugas, redzēs ozolu, priežu un egļu mežus, kaut gan šo mežu koki gluži nelīdzināsies tā dzimtenes ozoliem, priedēm un eglēm; turpat blakus šiem viņa veco paziņu tuviniekiem, tas saskatīs arī pilnīgi svešu koku sugas, piem. ciedrus.

Tropu Afrikā turpretim visa augu valsts būs eiropietim pilnīgi sveša, — tiklab plašās palmu ģints pārstāves, kā sauso joslu ērkšķainās akācijas un neskaitāmās citas koku sugas, kuŗas aug Afrikas drēgno joslu lietainājos mežos. Šo svešo augu sugu daudzums ir tik neaprakstāms, kā eiropietim tikai pēc ilgāka laika izdodas iepazīties ar raksturīgākājiem vietējiem augiem. Parasti starp viņiem nav neviena, kas būtu daudz maz rada mūsu dzimtenes augu valsts kādam pārstāvim. Arī tais apgabalos, kur veģetācijas raksturs zināmā mērā atgādinās dzimtenes apstākļus (piem. sausmežos, kuŗu koki sausājā periodā, resp. tropu ziemā nomet lapas), eiropieša skats velti meklēs kokus, kas būtu rada mūsu lapu mežu kokiem. Turpretim, ja šis eiropietis būtu bijis Indijā, viņam kļūs skaidrs, ka tropu Afrikas flora vairāk rada Indijas florai kā Ziemeļ-Afrikas augu pasaulei.

Mūsējai radniecīgu floru viņas dažādās variācijās sastop gandrīz visā mērenājā joslā. Tā ir t. s. holarktiskā floras valsts, un Vidus jūŗas joslas flora ir tikai viņas province. Saharā un tropu

Afrikā šīs provinces augi vairs nerod apstākļus, kas ļautu tiem augt, un tāpēc arī viņi nav tur sastopami. Arī tropu Afrikas floras pārstāvji pa lielākai daļai ir apstājušies pie Saharas robežām un nav izplatījušies uz ziemeļiem, kaut gan dažus tropu flōras pārstāvjus tomēr sastop Ziemeļ-Afrikā, piem. punduŗpalmu un dateļu palmu, šo īpatnējāko no Saharas oāžu augiem. Sahara ir daudz krasāka augu robeža, kā Vidus jūŗa (Pēdējai parādībai ir par cēloni Vidus jūŗas samērā lielā jaunība; viņa cēlusies tikai terciārā laikmeta beigās un nevien miocenā, bet arī ledus laikmetā Dienvid-Eiropas un Ziemeļ-Amerikas augu un dzīvnieku valstīm ir bijusi iespēja apmainīties pārstāvjiem; tāpēc arī šo zemju starpā vērojama augu un dzīvnieku valsts ziņā liela radniecība).

Gandrīz visa pārējā Afrika pieder palaiotropiskās floras valsts Afrikas-Indijas apgabalam. (Šī apgabala robežās ietilpst zemes ar dažādu klimatu, sākot no tuksnešiem un beidzot ar rajoniem, kuŗos aug drēgni tropu meži. Atsevišķas augu provinces šķiŗ nevien jūŗas, bet arī klimata celtās robežas, kas neļauj daudziem augiem augt ārpus tām). Afrikas-Indijas floras apgabals savukārt sadalās vairākās floras provincēs. Ziemeļ-Afrikas-Indijas tuksnešu provincēs raksturīgais augs ir dateļu palma; Afrikas stepju un savannu provincēs tipiski reprezentanti ir vēdekļu palmas un baobabs; Rietum-Afrikas floras provincē (viņa aptveŗ Kongo baseinu un Ziemeļ-Gvinejas piekrasti, t. i. lietus mežu joslu), raksturīga vietējās augu valsts pārstāve ir eļļas palma. Ceturtā floras province aptveŗ Madagaskaras salu, kuŗā sastop ļoti daudz endēmisku sugu.

No visas pārējās Afrikas floras krasi atšķiŗās ziemeļrietumu Kapzemes flora, ko botāniķi mēdz uzskatīt par Afrikas trešo floras valsti.

Augstieņu flora, ko sastop Abesinijā, Austrum-Afrikas augstāko kalnu nogāzēs, Pūķu kalnos un Kamerūnas kalna kraujās, savukārt krasi atšķiŗās no apkārtējo zemāko reģionu floras. Eiropietis jūtās pārsteigts, redzot šo kalnu augstienēs augus, kas viņam atgādina tālo dzimteni; āboliņu, vijolītes, aitu āboliņu, neaizmirstules, anemonus, ģerānijas, malvas un salmenes; netrūkst arī augu, kas citādi sastopami tikai Kapzemes floras valsts robežās. Nav brīnums, ka šais augstienēs, kur valda jau mērens klimats, aug mērenās joslas floru pārstāvji; daudz grūtāk ir atbildēt uz jautājumu, kā īsti šo floru pārstāvji te nokļuvuši, un kā gan kalnos, kuŗus šķiŗ vienu no otra tūkstošiem kilometru lieli attāļumi, varēja rasties vienas un tās pašas holarktiskās floras pārstāvji, jo paši šie kalni patlaban ir kā salas tropu mežu un savannu jūŗā.

Uz šo jautājumu palīdz rast atbildi jau minētais lietus laikmets, kuŗā Afrikas izolēto kalnu mitzeņu šļūdoņi ir guvuši iespēju noslīdēt zemāki par savu tagadējo lejas robežu; arī augstieņu veģetācijas josla toreiz ir atradusies daudz zemāk, guvusi iespēju izplatīties daudz plašākos apgabalos un augstienēs, kuŗas tagad klāj Indijas-Afrikas tropu valsts piederīgie. Tādā kārtā attāļums starp tagad izolētām holarktiskās augu valsts salām tropu Afrikā būs plūvija laikmetā bijis daudz mazāks un līdz ar to radies tagad sen pārtrauktais kontakts starp atsevišķu augstieņu un kalnu florām.

Veģetāciju formācijām ir noteicošais iespaids tās vai citas ze-

mes ainavas izveidošanā, vienalga, vai mēs runāsim par mūžzaļo mežu, stepi, savannu vai tuksnesi.

Atskaitot kalnu augstienes, visā pārējā Afrikā nav vietas, kur ziemas sals pārtrauktu veģetācijas periodu. Toties šo salu funkcijas te aizpilda sausums, kas tuksnesī valda vienmēr, bet citos apgabalos, tikai minētos sausuma periodos, kas mēdz būt gaŗāki vai īsāki, skatoties pēc apgabala klimata. (Apgabali, kuŗos nav sausuma periodu, aizjem tikai mazu Afrikas daļu). Sausuma perioda ilgums un nokrišņu daudzums, kas atveldzē zemi lietus periodā, ir

Papīrusu audzes Bangveolo purvos

Afrikas veģetācijas rakstura galvenie noteicēji. Augu valsts dzīve var turpināties bez pārtraukuma tikai tais tropu zemēs, kur visos gada laikos līst pietiekoši daudz lietus. Afrikā tāds apgabals ir tropu lietus mežu josla; sevišķi krāšņus mežus redz zemajos līdzenumos; tropiskais lietus mežs vispār ir krāšņākā veģetācijas formācija uz visas zemes lodes. Tais Afrikas apgabalos, kur par spīti lielajām gada nokrišņu daudzumam tomēr netrūkst arī sausuma perioda, meži ir gandrīz tikpat krāšņi; tikai sausuma periodā viņi mēdz nobirdināt savas lapas. Šādus mežus mēdz dēvēt arī par mon-

sunu mežiem (viņi vairāk gan izplatīti Indijā, un Afrikā sastopami tikai Ziemeļ-Gvinejas piekrastē un, liekas, arī Kongo baseinā).

Augstākajos kalnu apvidos, kur temperātūra jau zemāka, bet tomēr bagātīgi līst lietus, ir joprojām ļoti biezi meži, kaut gan viņu koki vairs nesasniedz to augstumu, kā zemājos līdzenumos. Kalnu augstienēs starp 1500—3000 metriem, meži ir vienmēr ietinušies slapjā miglā un viena lietus gāze seko otrai. Šos mežus dēvē par tropu kalnu jeb miglas mežiem (viņi ir ļoti bagāti epifitiem). Viņiem savā ziņā līdzīgs ir mērenās joslas lietus mežs, ko sastop kontinenta galējos dienvidos.

Mežus, kas mēdz periodiski nobirdināt lapas nevis sausuma, bet ziemas salas dēļ, redz tikai Atlasa kalnos. Virs turienes ozolu mežiem aug skuju koki. Zemākājos novados dominē mūžzaļie cietlapju krūmāji, t. i. makchijas; tais mazās Atlasa vietās, kur samērā bagātīgi līst lietus, makchiju vietā plešas mūžzaļo korķozolu meži.

Tie Afrikas apgabali, kur lietus līst tikai vasarās un rēgulāri uznāk ilgs sausuma periods, ir pa lielākai daļai stepju un savannu zemes. Lietus periodā te zaļo zāle, kas sausuma periodā nokalst, un kuŗai iedzimtie pēc tam mēdz pielaist uguni, lai sakaltusē zāle netraucētu lietus laikmeta sākumā atkal uzzelt jaunai.

Šīs stepju un savannu joslas koki mēdz sausājā periodā nobirdināt lapas gluži tāpat, kā mūsu koki rudenī. Lietus ziņā bagātākājos apgabalos te aug ļoti gaŗa zāle (tik augsta, ka viņā iejājis jātnieks pazūd skatītāja acīm līdz ar visu zirgu); kokiem, kuŗi te aug gan atsevišķi, gan puduŗiem, ir lielas lapas un nav ērkšķu.

Jo mazāks kļūst nokrišņu daudzums un jo ilgāks ir sausuma periods, jo augu valsts pārstāvji ir vairāk spiesti piemēroties sausuma perioda pārciešanai. Zāle kļūst zemāka un retāka; beidzot viņa aug tikai atsevišķiem krūmiem, kuŗu starpā redz kailu zemi. Koku un krūmāju saimē tagad sāk jemt virsroku ērkšķaino akāciju sugas (šīs akācijas padara daudzus apgabalus par krūmājiem, kuŗiem gandrīz nav iespējams tikt cauri. Zem šiem krūmājiem un starp tiem aug dažādas eiforbijas un aloe sugas, kuŗu lapas apgādātas asiem dzeloņiem. Vietām plešas sausmeži, kuŗu koki mēdz nomest sausuma periodā savas lapas; šais mežos koki parasti aug diezgan reti un viņu kroņi laiž cauri pietiekoši daudz saulstaru, lai apakšā varētu augt krūmāji un zāle. Vietām koki šais mežos atrodas tik tālu viens no otra, ka mežs atgādina parku; tāpēc arī ir gŗūti vilkt noteiktu robežu starp sausmežu un savannu.

Apzīmējumu „stepe“ un „savanna“ lietāšanā joprojām dominē zināms juceklis. Sākumā par stepi dēvēja kokiem nesegtu zāļainu klajumu, kuŗa zāle nokalst sausuma periodā; par savannu turpretim mēdza dēvēt „meža stepi“, kuŗā vietām sastop atsevišķus kokus, veselus koku pudurus un birzes. Tagad sāk lietāt stepes un savannas nosaukumu nevis noteiktu veģetācijas formāciju, bet klimatisku veģetācijas apgabalu apzīmēšanai, pie kam šo apagabalu robežās var būt sastopamas vairākas formācijas, viena blakus otrai. Tā tad par savannām var dēvēt drēgnākās stepes ar augstāku zāli, bet tieši par stepēm sausākos zāļāju apgabalus.

Savannas un stepes ir izplatītākās veģetācijas formācijas visā Afrikā: ieskaitot arī sausmežus, viņas aptver 50 proc. no šī konti-

nenta platības. Tāpēc arī zāļains klajums, kuŗā retumis redz atsevišķus kokus, ir kļuvis par tipiskāko no Afrikas ainavām.

(Kāds ceļotājs tēlo Afrikas zāļāju šādos vilcienos: „Man nācās ceļot no Bagamaijo uz Taboru augusta un septembra mēnešos, tā tad pašā sausākajā gada laikā. Šim ceļojumam bija savas labās puses, jo ceļi, kas lietus periodā te parasti pārvēršas dubļu upēs, tagad bija pilnīgi lietājami; toties mūs bieži mocīja ūdens trūkums un mēs neredzējām arī nekā no tās krāsainības, ko parasti mēdz iedomāties runājot par t. s. siltajām zemēm. — Dienā viss bija tīts dzeltenos pu-

Korķozolu mežs Alžirā

tekļos, kuŗu mākoņiem cauri lija lejup neizturama saules svelme. Skaisti bija tikai saulrietu brīži, kad šie putekļu mākoņi it kā atvilkās atpakaļ un saule, slīdēdama lejup, vēl lēja pār nometni, sakaltušās zāles klajumu, kokiem un cilvēkiem savu staru pēdējo zeltu, lai pēc tam kā asinssārta ripa nogrimtu zeltbrūnu mākoņu jūŗā. — Skaistas bija arī saullēktu stundas, un gaiss rīta ausmā te bija tikpat skaidrs un lēns kā pavasara rītos mūsu dzimtenē. Visburvīgākas tomēr arī mēnesnīcas naktis, daudz skaistākas kā tās, kuŗas apdzied mūsu dziesminieki. — Toties šausmīgi kaila un tuksnešaina izskatījās šī stepju zemes dabas dienas stundās, kad gaiss trīcēja no

karstuma un kokiem gandrīz nebija ēnu. Sakarsēto stepi, cik tāļu vien varēja pārredzēt, klāja dzeltena un sakaultusi zāle; kokiem un birzēm ceļmalās nebija lapu un koku zari cēlās pret debesīm kā izmisumā izstieptas rokas. Viss bija dzeltens un nebija ne zīmes no tās krāsu bagātības, ar kādu nāca saules lēkti un aizgāja saulrieti. Stepes dzeltenumam nebija mūsu briedušo kviešu lauku zeltainuma, bet savāda bāli netīra, sēra spīdumam līdzīga nokrāsa; dzeltena bija zeme, dzeltens likās dūmākām un putekļiem piesātinātais gaiss un dzelteni nespodrs šķita saules vaigs.")

Pustuksnešos, kur lietus periods ir ļoti īss, un tuksnešos, kur nemaz nav lietus, augu segu jau redz tikai ielāpu veidā; plašos apgabalos viņa pat nemaz nav sastopama; ainavas krāsu te nosaka kailās zemes krāsa. Pustuksneši ir nosēti neskaitamiem veģetācijas punktiem, parasti zemiem krūmājiem; tuksnesī šos veģetācijas punktus redz tikai labvēlīgākās vietās, parasti sauso upju ielejās, kur zeme vēl uzglabājusi mazliet drēgnuma; protams, visiem šiem augiem jābūt piemērotiem cīņai pret lielo sausumu. To viņi cenšas panākt, samazinot lapas, pārklājot tās ar vasku kārtu vai īsiem matiņiem, un apgādājoties ļoti garām saknēm, kuŗas var uzsūkt mitrumu no vairāki metri liela dziļuma; viss pie šiem augiem ir pielāgots iztikšanai, ar pēc iespējas mazāku ūdens kvantumu.

Īsajā lietus periodā pustuksnešus pārklāj maigs, bet diemžēl ātri pārējošs zaļums; pat īstajos tuksnešos, kur gadiem ilgi neredz neviena zāles stiebra, pēc nejauši uznākušas spēcīgas lietus gāzes kailā zeme uz dažām dienām ietērpjas puķu segā, kuŗu sīpoli, saknes vai sēklas spēj pēc tam ilgi atkal slēpties zemē, līdz tam brīdim, kad atkal pēc gadiem uznāk jauns lietus, modinādams augšā no garā miega.

Veģetācijas joslu nogrupēšanās Afrikā ir tik lielā mērā atkarīga no nokrišņu daudzuma, ka veģetācijas apgabalu robežas, te gandrīz visur sakrīt ar lietus rajonu robežām. Ekvatoriālo lietus mežu apgabalu Kongo baseinā un Gvinejas piekrastē apjož no ziemeļiem, austrumiem, dienvidiem un dienvidrietumiem zāļaju loks ar lielākām vai mazākām koku piemaisām; skatoties pēc nokrišņu daudzuma; šo zāļāju loku var sadalīt trijos koncentriskos apakšlokos — savannu, sausmežu un stepju joslās. Kā redzam, tropiskā Rietum-Afrika nokrišņu ziņā daudz bagātāki apgādāta, kā viņas austrumu māsa (šī nokrišņu daudzuma nevienādība ir bijusi par iemeslu nevien abu tropiskās Afrikas daļu veģetācijas, bet arī kultūras diferencēm). —

Zāļāju loku savukārt apjož pustuksnešu un tuksnešu loki, kaut gan viņi noteikti izveidoti tikai ziemeļos un dienvidrietumos.

Afrikas kalnu augstienes viņu zemākās temperatūras un bagātīgo nokrišņu dēļ izveido atsevišķus veģetācijas apgabalus. Bez kalnu mežiem te sastop arī t. s. kalnu pļavas, — zāļājus, kas gandrīz visu gadu savā ziņā atgādina Alpu pļavas. Šīs kalnu pļavas sevišķi izplatītas Abesinijas augstienē un Austrum-Afrikas ezeru starpjoslā.

Bez šiem klimatikajiem veģetācijas apgabaliem un formācijām ir vēl daži edafiski (t. s. vietējās augsnes īpatnību radīti) apgabali; viņi tomēr ir tik izplatīti un īpatnēji, ka mēs nevaram tiem paiet garām. — Pirmā kārtā te jāmin īpatnējie mangrovu meži, kas aug Gvinejas piekrastē, bēguma laikā palikdami uz sausuma; paisuma laikā šo koku augstās saknes apskalo jūras ūdeņi. Saldūdens ezeru

un rāmu upju krastos redz purvu veģetāciju, kuŗas raksturīgs augs ir papīruss (Baltās Nīlas purvainajā līdzenumā šī veģetācija klāj milzīgus apgabalus).

Upes ielejā redz krāšņāku veģetāciju un augstākus kokus arī mežu joslā, bet sevišķi tais ielejās, kas lokās cauri zāļainājiem klajumiem. Šos veģetāciju nebaro pašu upju vai viņu gultņu ūdeņi, bet grunts ūdenis, kas sācās no krauju resp. ieleju sienām. Sevišķi krāšņi ir t. s. galeriju meži, kas aug savannu upju dziļajās ielejās un skaistuma ziņā spēj sacensties ar pašiem krāšņākajiem tropu

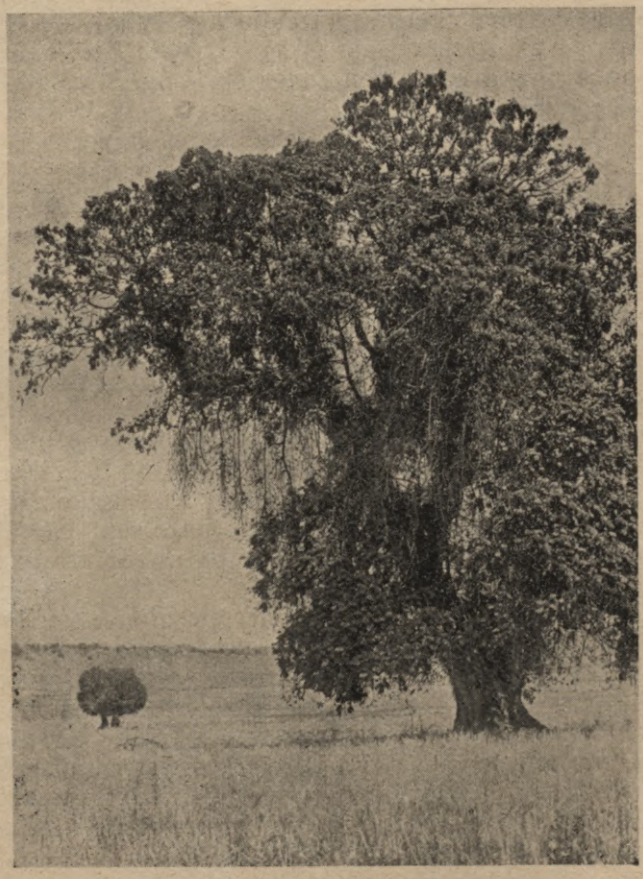

Kossokoks (Hagenia)

lietus mežiem. Stepēs, kur gandrīz nemaz nav koku, upes tomēr pavada akaciju rindas; pat tuksnešos periodisko, epizofisko un sauso upju ielejās vēl redz vietām zaļojam trūcīgu veģetāciju.

Tais apvidos, kur augsne pārbagāta ar zāli (sevišķi sausās jorums slās zemājos līdzenumos, kuŗiem trūkst notekas uz jūŗu), augu lielais vairums nespēj vairs eksistēt; te redz tikai sālmīļus, parasti krūmus, vai puskrūmus, ar mazām un gaļīgām lapām, tipiskos sāls stepes veģetācijas pārstāvjus.

Tagadējā Afrikas veģetācija ir veidojusies nevien piemērojoties klimatiskajiem apstākļiem un augsnes īpatnībām, bet pa daļai arī

zem cilvēka iedarbošanās iespaida. Šīs iedarbošanās sekas ir veģetācijas ziņā nevien kultūrālākajos apgabalos, kur diezgan prāvu platību jau aizjem tīrumi, bet arī maz apdzīvoto stepju un mūža mežu novados.

Visos zāļāju apgabalos, kur zeļ lopkopība, vietējās ganu ciltis nēdz sausajā periodā nodedzināt sakaltušo zāli, lai atvieglotu jaunai zālei tās augšanu lietus laikmeta sākumā. Šais stepju ugunsgrēkos iet bojā daudzi kaitīgi rāpuļi; zāles pelni der par mēslojumu jaunai zālei. —

Afrikas zāļāju ugunsgrēks sausajā gada laikā neatgādina nepārtraukta uguns jūru, bet ir plata liesmu josta, kas šķir jau izdegušo zāļāju no vēl neskārtā un virzās diezgan lēnā gaitā uz priekšu; liesmu augstums atkarājas no degvielu daudzuma un vēja spara. Turpretim augstajā savannu zālē tādos ugunsgrēkos var viegli dabūt galu cilvēks un arī lielāks dzīvnieks; degot stepei, arī pašā uguns līnijā netrūkst vietu, kuŗām var sveikā tikt cauri. —

(Ceļotājs Richards Kandts apraksta zāļāja degšanu Kivu ezera apkaimē: „No jūnija līdz septembŗa vidum, tas ir šejienes ziemas laikā, horizontu te klāj bālas zilgandzeltenas dūmākas, jaukdamās ar dūmiem, kas ceļās augšup no degošajiem stepju klajumiem. Atskaitot niedrājus un koku biezokņus upju ielejās un banānu birzis, neredz nekāda cita zaļuma. Saules svelme ir izdedzinājusi zemi un likusi tai pārklāties lielām plaisām. Kalnu kraujas sedz gan dzelteni, vēl neizdeguši sakaltušas zāles lauki, gan melni pelnklāti apgabali, kuŗos vietumis vēl var saskatīt pārogļojušos koku stumbrus un apdegušus krāmus. Šur un tur vēl redz kādu kalnu degam ugunīs, kuŗu liesmu mēles ložņā gar viņa kraujām. Virs uguns līnijas riņķo vanagu un citu plēsoņu bari, uzglūnēdami mazajiem dzīvniekiem, kas bēg no uguns nāves un atrod galu rijīgo putnu vēderos. Aiz liesmu mēlēm ceļās gaisā bāldzelteni dūmu mutuļi, kuŗus vējš ceļ līdz padebešiem, kur tie uzturās dienām ilgi; tad viņu smagākās sastāvdaļas sāk lēni līt lejup kā pelnu lietus, apklādams arī tādus apgabalus, kur atrodas tāļu no zāļāju ugunsgrēka vietas. Braucot pāri kādam no lielajiem ezeriem, man bieži nācās redzēt, kā no gaisa lēni plīvodamas slīdēja lejup apdegušas paparžu lapas un pārogļojušies zāļu stiebri, un līdzīgi melna sniega pūkām, klāja mūsu laivu ezera ūdeņus ap to un peldēja pa ūdens virsu tāļāk, līdz uznāca vējš un līdz ar viļņiem izmētāja šos melnos zāļāju ugunsgrēka lieciniekus.

Šai ugunsgrēku periodā ir daudz skaistuma, ko vislabāki vērot nakts stundās. Daudzās vietās redz debesis blāzmojam ugunsgrēku atspīdumu; aiz tālākām kalnu grēdām var saredzēt tikai bālgandzeltenu mirdzumu, bet tuvākās klāj liesmu mēles; gaisā skrien veseli dzirkstu mutuļi un šķiet tiecās aizsniegt zvaigznes; neviļus nāk atmiņā pasaules kaŗa ainavas: degošu ciemu atspīdums tumšās debesīs un raķešu fontāni, kas tik burvīgi mirdz nakts melnumā. — Brīžiem šī degošo kalnu blāzma, nākdama no kāda ezera viņas puses liek uz brīdi iedomāties, ka viņā krastā atrodas liela moderna pilsēta, kuŗas uguņu atspīdums krāso sarkanus nakts padebešus. — Brīžiem uz degošā kalna kraujas pamirdz liesmās kāda koka melnais siluets, līdz liesmu mēles apjem un aprij arī viņu. Gar ezera kraujām slīd lejup ugunīgas ķēdes, un iztālim skatoties šķiet, ka tur dejo simtiem dejotāju ar lāpām rokās, izveidodami visfantastiskākās fi-

zem cilvēka iedarbošanās iespaida. Šīs iedarbošanās sekas ir veģetācijas ziņā nevien kultūrālākajos apgabalos, kur diezgan prāvu platību jau aizjem tīrumi, bet arī maz apdzīvoto stepju un mūža mežu novados.

Visos zāļāju apgabalos, kur zeļ lopkopība, vietējās ganu ciltis mēdz sausajā periodā nodedzināt sakaltušo zāli, lai atvieglotu jaunai zālei tās augšanu lietus laikmeta sākumā. Šais stepju ugunsgrēkos iet bojā daudzi kaitīgi rāpuļi; zāles pelni der par mēslojumu jaunai zālei. —

Afrikas zāļāju ugunsgrēks sausajā gada laikā neatgādina nepārtraukta uguns jūŗu, bet ir plata liesmu josta, kas šķir jau izdegušo zāļāju no vēl neskārtā un virzās diezgan lēnā gaitā uz priekšu; liesmu augstums atkarājas no degvielu daudzuma un vēja spara. Turpretim augstajā savannu zālē tādos ugunsgrēkos var viegli dabūt galu cilvēks un arī lielāks dzīvnieks; degot stepei, arī pašā uguns līnijā netrūkst vietu, kuŗām var sveikā tikt cauri. —

(Ceļotājs Richards Kandts apraksta zāļāja degšanu Kivu ezera apkaimē: „No jūnija līdz septembŗa vidum, tas ir šejienes ziemas laikā, horizontu te klāj bālas zilgandzeltenas dūmākas, jaukdamās ar dūmiem, kas ceļās augšup no degošajiem stepju klajumiem. Atskaitot niedrājus un koku biezokņus upju ielejās un banānu birzis, neredz nekāda cita zaļuma. Saules svelme ir izdedzinājusi zemi un likusi tai pārklāties lielām plaisām. Kalnu kraujas sedz gan dzelteni, vēl neizdeguši sakaltušas zāles lauki, gan melni pelnklāti apgabali, kuŗos vietumis vēl var saskatīt pārogļojušos koku stumbrus un apdegušus krāmus. Šur un tur vēl redz kādu kalnu degam ugunīs, kuŗu liesmu mēles ložņā gar viņa kraujām. Virs uguns līnijas riņķo vanagu un citu plēsoņu bari, uzglūnēdami mazajiem dzīvniekiem, kas bēg no uguns nāves un atrod galu rijīgo putnu vēderos. Aiz liesmu mēlēm ceļās gaisā bāldzelteni dūmu mutuļi, kuŗus vējš ceļ līdz padebešiem, kur tie uzturās dienām ilgi; tad viņu smagākās sastāvdaļas sāk lēni līt lejup kā pelnu lietus, apklādams arī tādus apgabalus, kur atrodas tāļu no zāļāju ugunsgrēka vietas. Braucot pāri kādam no lielajiem ezeriem, man bieži nācās redzēt, kā no gaisa lēni plīvodamas slīdēja lejup apdegušas paparžu lapas un pārogļojušies zāļu stiebri, un līdzīgi melna sniega pūkām, klāja mūsu laivu ezera ūdeņus ap to un peldēja pa ūdens virsu tāļāk, līdz uznāca vējš un līdz ar viļņiem izmētāja šos melnos zāļāju ugunsgrēka lieciniekus.

Šai ugunsgrēku periodā ir daudz skaistuma, ko vislabāki vērot nakts stundās. Daudzās vietās redz debesis blāzmojam ugunsgrēku atspīdumu; aiz tālākām kalnu grēdām var saredzēt tikai bālgandzeltenu mirdzumu, bet tuvākās klāj liesmu mēles; gaisā skrien veseli dzirkstu mutuļi un šķiet tiecās aizsniegt zvaigznes; neviļus nāk atmiņā pasaules kaŗa ainavas: degošu ciemu atspīdums tumšās debesis un raķešu fontāni, kas tik burvīgi mirdz nakts melnumā. — Brīžiem šī degošo kalnu blāzma, nākdama no kāda ezera viņas puses lick uz brīdi iedomāties, ka viņā krastā atrodas liela moderna pilsēta, kuŗas uguņu atspīdums krāso sarkanus nakts padebešus. — Brīžiem uz degošā kalna kraujas pamirdz liesmās kāda koka melnais siluets, līdz liesmu mēles apjem un aprij arī viņu. Gar ezera kraujām slīd lejup ugunīgas ķēdes, un iztālim skatoties šķiet, ka tur dejo sliktiem dejotāju ar lāpām rokās, izveidodami visfantastiskākās fi-

Austrum-Afrikas savanna

gūras. Šo uguns mēļu diriģentu lomu spēlē vējš, lokālā veģetācija, vai klintis, kas aizsprosto viņām ceļu. Šis skats ir tik burvīgs un aizraujošs, ka viņā var lūkoties stundām ilgi un nedomāt par miegu. — Es tiku pavadījis veselas naktis, vērodams liesmu pārjemtās kalnu kraujas un degošās ielejas, un klausīdamies liesmu rūkoņā, kuŗa iztālīm atgādināja lielu akmeņu krišanu bezdibenī.)

Zāļāju uguns grēki ir ļoti kaitīgi koku augšanai un virza mežu un savannu robežlīniju arvienu dziļāki mežu territorijā. Daudzi savannu resp. stepju koki pilnīgi sadeg, daudzi paliek pēc tāda uguns grēka par kropļiem. Jaunaudzēm neļauj piejemties spēkā nākošais zāļāju ugunsgrēks, un zāļāju platība plešas plašumā uz mežu un sausmežu rēķina.

Spilvenaugi ziemeļu Saharā

Līdzīgas sekas ir arī pirmatnējai līdumniecībai. Iedzimto lauksaimniecībā, kuŗā daudzos apgabalos dominē prīmitīvā rušināšanas kultūra (vāci viņu dēvē par Hackbau), prasa jaunu un atkal jaunu līdumu ierīkošanu; atmatā aizlaisto zemi vairs nepārklāj pirmatnējā, bet jau citas dabas veģetācija. Tropu meža apgabalā atstātie tīrumi apaug ar mazāk stalto, bet toties daudz biezāko t. s. sekundāro mežu; sausmeža joslā atmatas klāj sekundārie krūmāji. Lietus meža nomalēs zāļāji pamazām atkaŗo mežam vienu poziciju pēc otras un zāļāju ugunsgrēki te spēlē šīs uzbrucēju frontes pionieru lomu. Plašos apvidos te redz jaunus zāļājus, no kuŗiem vēl ceļās lielu apdegušu koku stumbri augšup kā izbijušās meža virskundzības liecinieki.

Daudz kas liecina, ka Afrika priekš gadu simteņiem un tūkstošiem bijusi daudz bagātāka mežiem kā tagad, nemaz jau nerunājot par pluvija laikmetu ar viņa drēgno klimatu. Parkveidīgās ainavas, kuŗas redz pārējas joslā starp lietus mežu un savannām, izveidojušās uz meža territorijas rēķina. Arī Abesinijas augstieņu un Austrum-Afrikas ezeru starpjoslas plašās kalnu pļavas pa daļai šķiet cēlušās ar cilvēka palīdzību, pēdējām atstājot atmatā kalnu mežos ierīkotos līdumus. Kā seno mežu lieciniece, te redz tikai birzis, parasti zemkopībai nederīgās vietās, vai dievnamu tuvumā.

Arī lopkopība savā ziņā palīdz pārveidot veģetāciju; sevišķi tas sakāms par Dienvid-Afriku, kur vietējie iedzimtie mēdz naktīs sadzīt savus lopus dzēloņsētām apjostos laidaros jeb krāļos; šais laidaros un lielu gabalu ap tiem, lopi izmin visu zāli un veģetācijas sega te vairs nespēj attīstīties. Līdzīgas ainavas redz arī upju krastos, kurp lopi dodas dzert. Lietus gāzes vēlāk noskalo plāno augsnes kārtu, krasti paliek kaili un upju izžūšanas process paātrinās.

Dzīvnieku valsts

Dzīvnieku valsts ziņā Afriku var iedalīt divās daļās: holarktiskajā un palaiotropiskajā; pirmā resp. viņas mediterranā (Vidus jūŗas joslas) provinces aptver Afrikas ziemeļus; palaiotropiskā jeb aitiopiskā dzīvnieku pasaule dominē tropu Afrikā un kontinenta dienvidu daļā. Starp abām nevar novilkt tik noteiktu līniju, kā starp holarktisko un palaiotropisko augu pasaulēm. Atlasa kalnos vēl nesen, blakus holaktriskajam briedim, mājoja lauvas; Hannibāla laikā kartāģieši vēl dresēja cīņai pret romiešiem Atlasa kalnu mežos sagūstītos ziloņus; tagad šie milzeņi Ziemeļ-Afrikā jau sen vairs nav sastopami. (Aizvēsturiskos senlaikos, kā to liecina kaulu atradumi un seno medinieku atstātie zīmējumi uz klintīm un alu sienām, Atlasa kalnos mājojuši arī vēl citi tropu Afrikas zvēri, piem degunradzis un kāda tagad jau izmirusi bifeļu suga.)

Pluvija laikmetā daži dienvidu dzīvnieki ir tikuši cauri arī Saharai un aizsnieguši Ziemeļ-Afriku, un otrādi: Ziemeļ-Afrikas dzīvnieki ir nokļuvuši Sudanā. Tikai tā var izskaidrot tropiskās Afrikas dzīvnieku, piem. ziloņu, un vēl tagad sastopamās kobras nokļūšanu Atlasa apgabalā. — Iestājoties tagadējam sausajam klimatam, daudzu dzīvnieku izplatīšanās robežas sašaurinājās vai sadalījās mazākos izolētos apgabalos. Zilonis, kas patērē daudz barības un ūdens, jau Hannibala laikā vairs nav spējis tikt cauri Saharai, bet mājojis Atlasa kalnos, šķirts no savu senču dzimtenes. Ar šo izolēto stāvokli arī izskaidrojās Atlasa ziloņu ātrā iznīcināšana.

Aizvēsturisko cilšu atstātie zīmējumi, kuŗus redz Saharas kalnu alās, liecina, ka agrāk te ir mājojuši arī degunradži, žirafes, strausi un nīlzirgi, t. i. dzīvnieki, kas tagadējos apstākļos te nespēj eksistēt. Dažās mazliet drēgnākās vietās Saharas iekšienē, piem. Ahagaras kalnos, vēl ir uzglabājušies daži pluvija laikmeta faunas pārstāvji, kas liecina, ka šī fauna ir bijusi mediterrano un tropu formu maisījums: blakus Vidus jūŗas joslas vardēm te rod vietējos ūdeņos pat krokodiļus, kaut gan tie stipri dēģenerējušies un ir īsti punduri, sa-

līdzinot ar to radiniekiem Sudanā. Dēģenerējusies ir arī citur tik bīstamā kobra, kuŗas kodiens Alžirā vairs nespēj nogalināt cilvēku.

Kapzemē, kur dominē tik īpatnēja flora, nav sastopamas īpatnējas dzīvnieku sugas, kas dotu tiesības šo Afrikas stūri apzīmēt par patstāvīgu faunas apgabalu. Toties ļoti īpatnēja fauna ir lielajai Madagaskaras salai. Viņā trūkst Afrikas zīdītāju dzīvnieku pasaules tipisko pārstāvju (acīmredzot, tie ieceļojuši Afrikā vai izveidojušies viņā tikai pēc Madaskaras salas atdalīšanās no kontinenta); Madagaskarā nav arī īsto pērtiķu, bet toties te sastop ļoti daudzas lemuru jeb puspērtiķu sugas; nevien starp floras, bet arī faunas pārstāvjiem te ir daudz endēmisku sugu.

Čūsku dīdītājs

(Daži zoologi domā, ka atsevišķu zīdītāju sugu izplatīšanās robežas sakrītot ar upju baseinu robežām, citi pētnieki apgalvo pretējo, sacīdami, ka dzīvnieku sugu robežas esot lielākās upes; iespējams, ka vismaz zīmējoties uz Afriku, taisnība ir pēdējiem: atcerēsimies tikai krokodiļu milzīgo daudzumu Afrikas lielajās upēs, kas padara šo upju forsēšanu par ļoti bīstamu un pat neiespējamu arī liela auguma dzīvnieku pārstāvjiem, atskaitot vienīgi zilonus un degunradžus.)

Dzīvnieki, tāpat kā augi ir atkarīgi no klimata un augsnes, bet sevišķi lielā mērā no augu valsts, jo pēdējā viņiem dod barību un uzturēšanās vietu. Tāpēc arī veģetācijas formācijas un lielie veģetācijas apgabali ir reizē lielāku dzīvnieku sabiedrību rajoni. Te pirmā kārtā jāizšķir mežu dzīvnieki, zāļāju dzīvnieki, tuksnešu dzīv-

nieki un ūdens dzīvnieki. Mežā, sevišķi tropu lietus mežā tikšana uz priekšu pa zemi ir ļoti grūta lieta un ātrkājainiem klajumu dzīvniekiem te nav iespējams uzturēties. Toties šo mežu milzīgo koku zaros jūtās kā savās mājās pērtiķi, veiklākie kāpelētāji starp visiem zīdītājiem. Blakus daudzām citām sugām te mājo arī cilvēkveidīgie pērtiķi, gorilla un šimpanze. Arī starp putniem dominē kāpelētāju sugas, piem. dzeņi un papagaiļi; turpretim laupītāju putni, kuŗu acīm jāpārredz plašs apgabals, lai varētu izraudzīt medījumu, te gandrīz nav sastopami. Starp šo mežu dzīvniekiem, kas spiesti mājot zemes virsū, pirmo vietu iejem liela auguma biezādaiņi, kas ar savu miesas smagumu spēj izlauzt sev ceļu cauri krūmājiem un lianu tīkliem; te mājo ziloņi un meža cūkas, kaut gan pirmie ir mazāka auguma kā brāļi, kas dzīvo stepēs un savannās. (Arī sarkanais meža bifelis ir augumā mazāks par savu vārda brāli, kas dzīvo zāļāju klajumos.)

Toties ļoti bagāta ir tropu meža insektu pasaule, kuŗai pārpilnībā dod barību augu valsts. Tropu mežā ņudzēt ņudz skudras, bites, dažādi kukaiņi un dēles, kas sagādā īstas Ēģiptes mocības iedzimtiem un ceļotājiem.

Zāļāju apgabalos, savannās un sevišķi stepēs ar zemu zāli, ir iespējams pārskatīt tāļu apgabalu un redzēt, no kuŗas puses īsti draud briesmas; klajums rada iespēju briesmu brīdī dot kājām vaļu. Sausajā gada laikā dzīvniekiem te jāmēro gaŗas distances, lai nokļūtu līdz ūdenim, vai aizsniegtu vēl zaļus ganību laukus. Šie klajumi ir ātrkājaino dzīvnieku-antilopu, žirafu, zebru u. c. dzimtene un viņi te mājo milzīgos baros. Šo dzīvnieku vairums pieder pie atgremotājiem, kuŗu gremošanas organi labi piemēroti zāles barības pārstrādāšanai. — Te sastop lielos baros daudzo antilopu sugu pārstāvjus, ar viņu varenājiem ragiem, gnu, zebras, žirafes un strausus. (Pēdējais der kā piemērs, ka stepēs arī putni var kļūt par tipiskiem skrējējiem pa zemes virsu un aizmirst spārnu lietāšanu.) — Te daudz laupītāju putnu — ērgļu un vanagu, kas var saskatīt savu laupījumu stepes klajumā arī no ļoti liela augstuma. Stepju koku zaros taisa savas īpatnējās lizdas audēju putni, dzīvodami veselās lizdu kommūnās, kas celtas zem viena jumta.

Ātrkājainie zīdītāji savukārt der par barību lielajiem plēsoņiem, — lauvām un leopardiem; slimos un beigtos dzīvniekus pievāc hijenas un šakaļi. Zāļāju klajumos sastop arī degunradžus un ziloņus, kaut gan tie vairāk mīl krūmājus un sastopami arī kalnu mežos.

Zāļāju zemi, kas bagāta saknēm un augu sīpoliem, apdzīvo nevien insekti (termiti ceļ 5 un vairāk metrus augstas celtnes), bet arī nelieli zīdītāji, kas mēdz dzīvot alās, kā piem. zemes vāveres, ežu cūkas, zvīņneši un „zemes cūkas". Zeme daudzās vietās tā izvagota mazo grauzēju alām, ka auļos tikt pāri stepei ir gandrīz neiespējama lieta. — Tais savannu stepju apvidos, kur netrūkst biržu, mājo arī pērtiķi; paviani, kā jau tipiski klinšu apdzīvotāji, sastopami lielos baros arī kokiem nabadzīgajās stepju zemēs un tuksnešainajā dienvidrietumu Afrikā.

Arī sausajās stepēs jau rod zīdītājus, kuŗiem ūdens dzeršana nav vajadzīga, jo viņi dzesē savas slāpes, ēzdami sulīgas saknes, lapas un augļus; vēl teicamāki piemērojušies slāpju pārciešanai un liela-

jam sausumam tuksneša dzīvnieki. Tuksneša kalnos un sauso upju ielejās mājo dažas antilopu sugas, lietādamas barībai trūcīgo veģetāciju, kas slēpjas šo sauso upju gultņu dibenā un dziļākajās kalnu aizās. (Kamielis, kas var iztikt 10 un pat vairāk dienas bez dzeršanas un mums šķiet tipiskākais tuksneša dzīvnieks, ievests Afrikā no Āzijas un sastopams melnajā kontinentā tikai kā mājlops, nevis savvaļas dzīvnieks.)

Lietus mežs Augš-Gvinejas piekrastē

Afrikas upēs, kuŗās ir pastāvīgi ūdens, mājo daudz zivju (arī periodiskajās upēs dzīvo dažas zivju sugas, kuŗas sausajā gada laikā ierokās smiltīs un dūņās līdz pat gruntsūdenim, un tikai rodoties jauniem virszemes ūdens krājumiem, atstāj savas paslēptuves). Afrikā pats ienesīgākais zvejas laiks ir sausā perioda sākumā, kad ūdens līmenis upēs strauji krītās un zivis meklē patvērumu atvaros; pēdējiem kļūstot seklākiem, zivis viņos var ķert rokām, jo tās te sadrūzmējušās cita pie citas. — Lielajās upēs, kur cauru gadu ne-

trūkst ūdens, zveja ir visai bīstama lieta: zvejniekiem uzglūn krokodiļi; arī nīlzirgi (t. i. hipopotami) mēdz bieži uzbrukt zvejnieku laiviņām, tās apgāzdami ar vienu savas masīvās galvas triecienu, vai arī ielauzdami laivas sānus saviem briesmīgajiem ilkņiem. (Krokodiļu Afrikas upēs un ezeros ir tik daudz, ka daudzās vietās viņiem ik gadus krīt par upuri ļoti daudz sieviešu un bērnu, nākdami pēc ūdens.) — Dažās Rietum-Afrikas upēs (piem. Nigerā) mājo arī seirēnām radniecīgais zīdītājs lamantins, kas acīmredzot ieceļojis šais upēs no Atlantijas okeana.

Afrikas upju un ezeru piekrastēs un purvos mājo milzīgi putnu bari; seklākajās vietās staigā dzērves, marabu un pelikāņi, ķerdami zivis; sāls ezeru krastus apdzīvo rožainie flamingo, zvejodami saviem garajiem knābjiem mazos ūdens dzīvniekus; dažu ezeru piekrastēs šo skaisto putnu ir tik daudz, ka pat ūdens liekas rožains no viņu atspīduma.

Raksturīgi purvu dzīvnieki ir melnais bifelis, kura medības bīstamākas par lauvu medībām un t. s. leča antilope, kuras plati izplēstie nagi viņai dod iespēju tikt pāri pašiem staignākājiem muklājiem.

Priekš apm. 100 gadiem, kad Afrikas iedzimtie vēl lāga nepazina pulvera un svina lietāšanu un nebija sākušas strādāt savu iznīcināšanas darbu eiropiešu šautenes, Afriku varēja uzskatīt par dzīvniekiem bagātāko kontinentu zemes virsū, un dzīvnieku valsts viņas zāļāju rajonos iespaidoja ainavu izskatu tikpat lielā mērā, kā augu valsts. — Ceļotājs Andersons savā laikā sastapis pie tagad izžuvušā Ngami ezera simtiem galvu lielus ziloņu barus, kas devušies dzesēt slāpes ezera ūdeņos; tikpat lieli ziloņu bari novēroti priekš dažiem gadu desmitiem Čadezera rajonā. Livingstons savos ceļojumos pa Zambezi baseina zemēm stāstās redzējis antilopu barus, kuros varējis būt vairāki 10,000 dzīvnieku un mums nav iemesla šaubīties par šī goda vīra vārdu patiesību. —

Pagājušā gadu simtenī, kad plašākas iedzimto aprindas sāka lietāt šaujamos ieročus un Afrikā bariem ieradās baltie medinieki un kolonisti, šīs pasaules daļas dzīvnieku skaits ir ļoti lielā mērā samazinājies. Sevišķi plašos apmēros iznīdēti ziloņi, kuŗus medī viņu dārgo zobu dēļ. (Daudzos Dienvid-Afrikas novados zilonis vairs nav sastopams, kaut gan vēl priekš gadiem 70 viņš ir mājojis lielos baros pat Kapzemē. Ap Balto Nīlu ir senāk bijis tik daudz ziloņu, ka viņu zobus vietējie iedzimtie iedzinuši zemē un izlietājuši kā mietus mājlopu piesiešanai. Tagad arī te zilonis ir diezgan rets zvērs, kaut gan Austrum-Sudana joprojām iejem pirmo vietu starp zemēm, kas sūta pasaules tirgū ziloņkaulu.)

Savvaļas dzīvniekus iznīcina nevien medinieki, bet arī plantātori un iedzimtie, lai pasargātu savus laukus no nelūgtiem ciemiņiem un atbrīvotu ganības cilvēku ganāmpulkiem. — Daudzām dzīvnieku sugām draud izmiršana un tāpēc arī koloniju valstis, sevišķi Anglija, ir ierīkojušas attāļākajos koloniju stūros dzīvnieku rezervācijas territorijas, — simtiem kv. klm. plašus apgabalus, kuŗos nevienam nav brīv medīt. Tomēr par spīti šiem savvaļas dzīvnieku glābšanai domātiem soļiem, dzīvnieku skaits Afrikā iet mazumā. (Degunradzis jau agrāk bija rets dzīvnieks, bet tagad ir vēl daudz retāk sastopams. Stipri samazinājies arī nīlzirgu skaits. Ēģiptē

vairs nav sastopami arī krokodiļi, kaut gan kaŗojot savā starpā Aleksandra Lielā ģenerāļiem, t. i. pr. 22 gadu simteņiem, Nīlas krokodiļi aprijuši kādam diadocham pusi kaŗaspēka, ar kuŗu tas cēlies pāri lielajai upei, lai uzbruktu ienaidnieka armijai.)

Sevišķi bagāta savvaļas dzīvniekiem vēl nesen bija Dienvid-Afrika, un tieši šai kontinenta daļā viņu skaits ir samazinājies neticāmi straujā tempā, varbūt pa lielai daļai tāpēc, ka te spiedās iekšā kolonistu pulki, un savvaļas dzīvnieki bija šo kolonistu ganāmpulkiem barības konkurrenti.

Berberu podnieks darbā

Par Āfrikas dzīvnieku valsts neseno bagātību var gūt zināmu ainu apmeklējot jau minētās rezervācijas territorijas, vai arī apgabalus, kas atrodas sevišķi tāļu no dzelzceļlīnijām, kuģojamām upēm un citiem satiksmes ceļiem, kas atvieglo balto medinieku ieplūšanu. — Kāds ceļotājs, kas apmeklējis vienu no šiem nedaudzajiem apvidiem, raksta:

Cik tāļu vien skats spēja pārlidot zāļaino klajumu, visur redzēja dzīvnieku barus. Netāļ no manis es ieraudzīju 3 žirafes, mazliet tāļāk vēl 7, un vidū starp abiem žirafu pulciņiem ganījās bifeļu bars; aiz viņiem un tāļāk līdz pašam apvārksnim, netāļu viens no

otra ganījās žirafu, zebru, antilopu, gnu, bifeļu, kvadu un govju antilopu bari un viss plašais klajums likās kā viens vienīgs dzīvnieku ņudzeklis.

Manim uznāca neatturāma vēlēšanās, pārliecināties kā reaģēs šie dzīvnieku tūkstoši uz šāvienu. — Es nevarēju atturēties kārdinājumam un šāvu tuvākajai žirafei, mērķēdams viņai tieši galvā. — Skaistais dzīvnieks salēcās un nogāzās augšpēdus niedrajā, bet šāviena atbalss šalca pāri visam klajumam un sacēla dzīvnieku vidū neaprakstāmu uztraukumu; bars joņoja cauri baram un zeme drebēja no neskaitāmu kāju dipoņas. Daži bari aizauļoja man tieši gaŗām; no niedrāja, kuŗā bija iekritusi nošautā žirafe, izlēkšoja divi degunradži un joza tāļāk, meklēdami sev citu patvērumu; viņi pie tam taisīja tik elastīgus lēcienus, kādus es no šiem neveiklājiem un smagājiem dzīvniekiem nekad nebiju sagaidījis; žirafes aizauļoja projām straujā gaitā, saceldamas putekļu mākoņus un ātri izzusdamas acīm. Vietām atskanēja arī lauvu balsis, bet pašus rūcējus šais putekļu mākoņos nevarēja saredzēt; acīmredzot viņi bija snauduši niedru biezoknī pusdienas miegu, vai atdusējušies klinšu paslēptuvē.)

Dzīvnieku ģeografiskā nozīme pa lielākai daļai atkarājās no viņu kaitīguma vai derīguma, skatoties no cilvēka viedokļa. No visiem Afrikas dzīvniekiem pēc viņu saimnieciskās nozīmes pirmā vietā jāstāda zilonis un bites. No ziloņa iegūst daudzināto ziloņkaulu; beļģu Kongo kolonijā, daudzi ziloņi pieradināti un padarīti par darba dzīvniekiem, kas veic smagākos darbus turienes mūža mežos, nebaidīdamies no bīstamās cece mušas kodiena, kuŗš nes nāvi zirgiem unn ragu lopiem. — No savvaļas bitēm iedzimtie iegūst medu, un Afrikas bišu vaski spēlē pasaules tirgū diezgan ievērojamu lomu. (Tai pašā tirgū nokļūst arī daļa rietumu piekrastē sazvejoto zivju; medījumu izlietā barībai, ādas tērpiem vai rotas lietām, un baltie medinieki ādām mēdz izgreznot savus dzīvokļus).

Pie kaitīgiem dzīvniekiem pieder nevien cilvēkiem bīstamie plēsoņi, lauvas un leopardi, kas dažās vietās mājo ļoti lielā skaitā un nebaidās nakts tumsā apciemot fermas, ciemus, un pat pilsētu nomales un dzelzceļu stacijas, bet arī krokodiļi, indīgās čūskas, indīgie simtkāji un tarantuļi; smilšu blusas, kas sadēj cilvēkam zem ādas savas oliņas un citi kaitekļi; te pat jāpieskaita arī daudzie insekti, kas nodara lielu postu plantācijām, moca māju dzīvniekus un pašus cilvēkus: niknās staiguļskudras, termiti, kas saēd koka un pat māla ēkas, siseņi, kas uznākdami milzīgos baros, iznīcina nevien zemkopju pūliņus, bet arī noēd ganības visu zāli, atstādami tikai melnu zemi, un daudzi citi kaitekļi, kas speciālizējušies atsevišķu kultūraugu iznīcināšanā. Paši bīstamākie ir insekti, kas pārnes mikroskopiski mazos slimību dīgļu parazītus, iedzeldami cilvēkiem vai māju dzīvniekiem; ļoti plašos Afrikas apgabalos neļauj lopkopībai attīstīties cece muša; briesmīgās miega slimības dīgļus izplata šai mušai radniecīgā glossina palpalis, kuŗas apkaŗošanai koloniju valstis izdod milzīgas naudas summas; par spīti visiem pūliņiem, miega slimība Afrikā ik gadus prasa tūkstošiem upuŗu; dažos novados, iedzimto skaits šīs slimības dēļ ir sācis mazināties. — Daudzās vietās sastop dažādās anopheles pasugas, — odus, kas izplata malārijas drudzi. (Šis ods ir tik liels Afrikas civilizēšanas pretinieks,

ka pie viņa izplatīšanās robežām parasti izbeidzās balto kolonizācijas robežas). — Miega slimības muša ir bijusi par iemeslu agrāk biezi apdzīvotu apgabalu palikšanai par savvaļas dzīvnieku un zvēru mājokli; agrāko ciemu vietā tur atkal zaļo savannas un šalc mūža meži. Par spīti visiem medicīnas sasniegumiem, šie mazie kaitekļi vēl arvienu spēlē liktenīgu lomu Afrikas saimnieciskajā dzīvē un attura balto kolonistu plūdus no ieplūšanas citādi baltās rases piederīgiem piemērotos Afrikas vidienas apgabalos.

Afrikas iedzīvotāji un viņu kultūra

Afrikas iedzīvotāju skaitu priekš dažiem gadu desmitiem mēdza stipri pārvērtēt, aprēķinot viņu uz 200 miljoniem. Dati, kas iegūti pēc pasaules kara, liek vērtēt melnā kontinenta iemītnieku skaitu uz 140 miljoniem (iespējams, ka faktiskais skaits ir par šo skaitli par dažiem miljoniem mazāks vai lielāks).

Afrikas iemītnieki dalās divās krasi nošķirtās grupās, — iedzimtos un eiropiešos. Pēdējie skaita ziņā gandrīz pazūd iedzimto priekšā, kaut gan ir visas Afrikas faktiskie valdinieki. Visā Afrikas kontinentā dzīvo tikai ap 3 milj. eiropiešu; tie paši koncentrēti vai vienīgi Vidus jūras piekrastes zemēs un Dienvid-Afrikā: Visās tropu kolonijās kopā dzīvo tikai daži desmiti baltājo. Uz Afrikas salām — Reunionas, Kanarijām un Madeiras mājo 1 milj. eiropiešu vai vismaz tādu, kuŗu dzīslās dominē eiropiešu asinis. Eiropieši tomēr ir Afrikas kolonizātori un kultūras nesēji viņas attāļākajos kaktos un, par spīti savam niecīgajam skaitam, pārvalda tiklab politiskā kā saimnieciskā ziņā šo plašo kontinentu.

No citiem svešiniekiem, kuŗu senču dzimtene nav Afrika, jāatzīmē indieši, kas skaitā pāri par 200,000, parasti kā tirgotāji dzīvo angļu kolonijās Austrum- un Dienvid-Afrikā. Eiropiešu komersanti viņus uzskata par bīstamiem un nevēlamiem konkurrentiem un naivo iedzimto apstrādāšanā viņi pārspēj žīdus un armeņus.

Afrikas iedzimtie sastāda šīs pasaules daļas iedzīvotāju milzīgo vairākumu nevien tropu joslā, bet arī ziemeļos un dienvidos, t. i. eiropiešu galvenājos atbalsta punktos Afrikā. Gandrīz visur, atskaitot Abesiniju, Liberiju un Ēģipti, viņi atrodas zem eiropiešu politiskās virskundzības un saimnieciskās un kulturālās aizbildniecības. Tiesa, atšķirība starp iedzimto tautām un ciltīm, starp rasēm, valodām un kultūrām ir liela, bet Afrikas tagadējā dzīvē tā spēlē mazāku lomu, kā pretešķības starp eiropiešiem un iedzimtiem. Abi šie iedzīvotāju slāņi stāv viens otram sveši iepretim un pagaidām ir nedomā sakust par kultūrālu vienību un jauktu rasi, kā piem. latīņu Amerikā. Kaut gan eiropiešu virskundzība nākusi Afrikas iedzimtiem daudzā ziņā par labu, jo nodrošina tiem dzīvības un īpašuma neaizskaramību un ir pacēlusi, kaut gan ne jau visos apvidos, iedzīvoto materiālo labklājību, tomēr afrikaņi sajūt eiropiešu virskundzību kā smagu slogu, ko cer pie pirmās izdevības nokratīt. Eksistē pat vesela panafrikāņu kustība ar lozungu: „Afrika afrikāņiem!", bet pagaidām tā nav paspējusi laist melnajo masā dziļākas saknes, atskaitot dažus Dienvid-Afrikas un Sudānas novadus).

Lai nu kā, baltājiem neizdosies ilgu laiku noturēt Afrikas krāsaino miljonus līdzšinējā atkarībā, un šīs tautas reiz izcīnīs savu neatkarību, kaut gan līdz tam viņām vēl būs jānostaigā ilgs attīstības ceļš. (Iegūstot šo neatkarību jau tagad, vairums Afrikas tautu un cilšu atkristu atpakaļ nesenajā barbarisma stāvoklī, ar nebeidzamiem cilšu karĮiem, epidēmijām un bada gadiem). Melnais kontinents patlaban ir vienīgā pasaules daļa, kas vēl gandrīz visa atrodas zem Eiropas tautu virskundzības. No Afrikas tropu zemēm Eiropas nācijas var iegūt tos produktus, ko pati neražo mūsu pasaules daļa. (Dienvid-Amerikas tirgus šķiet drīz monopolizēs Ziemeļ-Amerikas Savienotās Valstis; Āzija arvienu noteiktāki raisās vaļā no Eiropas saimnieciskās aizbildniecības, par politisko nemaz jau nerunājot. Tā tad eiropiešiem paliek kā saimnieciskās darbības arena ārpus pašu dzimtenes robežām tikai Afrika, kas spēj apgādāt Eiropu nevien ar kaučuku, bet arī daudziem metaliem, kokvilnu un citiem tropu lauksaimniecības produktiem. Šķiet ne bez pamata ir dažu tautsaimnieku pareģojumi, ka Eiropas valstis spēlēs izcilu lomu pasaules nāciju starpā tik ilgi, kamēr Afrika nebūs atsvabinājusies no eiropiešu aizbildniecības).

Pagaidām abu pasaules daļu iedzīvotāju skaita samērs runā par labu Eiropai, kurā dzīvo trīs reizes vairāk cilvēku kā melnajā kontinentā. Toties Afrika platības ziņā 3 reizes pārspēj Eiropu, jo visumā ir reti apdzīvota. (Caurmērā tikai 5 cilv. uz 1 kv. klm.). Saharas lielākā daļa ir un, šķiet, arī paliks neapdzīvots tuksnesis, par spīti visiem technikas brīnumiem. Arī Afrikas stepju joslā, kur laukkopība bez mākslīgas apūdeņošanas nav iespējama un tāpēc dominē nomadisms, iedzīvotāju skaits diezin vai spēs celties augstāk par tagadējo (1 cilv. uz 1 kv. klm.). Tomēr arī tie Afrikas apgabali, kas acīmredzot spēj izmitināt daudz lielāku iedzīvotāju skaitu kā tagad, (piem., tropiskā lietus mežu josla) ir grūti iekaŗojami intensīvākai kultūrai. Vaina ir tā, ka nēģeris ar viņa prīmitīvajiem technikas līdzekļiem spēj ierīkot šai mūža mežā tikai niecīgus līdumus. Pats mūža mežs ļoti reti apdzīvots un pagaidām te mitinās tikai niecīgas prīmitīvu medinieku ciltis. (Tāpēc arī Kongo baseinā, kas ļoti bagāts mežiem, iedzīvotāju indeks svārstās starp 1—2,5 uz 1 kv. klm.).

Visbiezāki apdzīvota ir savannu josla; piem. Ziemeļ-Niģerijā blīvuma indeks jau ir 46, t. i. jau pārsniedz Lietavas iedzīvotāju blīvuma indeku. — Lielāku blīvumu rod tikai nelielos apvidos, piem. tuksnešu joslas oazēs un dažu stepju joslas kalnu nogāzēs, kur iespējama mākslīga apūdeņošana (piem., pie Kilimandžaro dienvidu nogāzes kājām dzīvo uz 800 kv. klm. lielas platības pāri par 100,000 cilvēku, t. i. 125 uz 1 kv. klm. Auglīgajā Nīlas lejtekas oazē dzīvo pat 400 cilvēki uz 1 kv. klm., bet dažos Nīlas deltas apvidos, kas pēc viņu saimniecības ir tīri agrāri, iedzīvotāju blīvuma indeks sniedzās pat pie 700).

Afrikas iedzīvotāju nelielajam blīvuma indekam ir tikai pa daļai par iemeslu lielā platība, ko aizjem šai kontinentā tuksneši un sausās stepes. Savannas un lietus mežu joslas var uzturēt daudz lielāku skaitu iedzīvotāju kā tagad, t. i., protams, ja šo zemju lauksaimniecības kultūru noštādītu uz augstākas pakāpes. Tagad iedzīvotāju skaita pieaugumam te jācīnās ar pagaidām gandrīz nepār-

varamiem šķēršļiem — pirmātnējās līdumniecības grūtībām un lauku rušināšanas kultūru (Hackbau), kas neatzīst mēslošanas un tāpēc jau pēc dažiem gadiem prasa jaunu līdumu ierīkošanu.

(Agrāk prāva Afrikas iedzīvotāju daļa krita par upuri nebeidzamiem karļiem, laupītkāru cilšu uzbrukumiem, vergu mediniekiem, endēmiskām slimībām un epidēmijām. Miega slimība vēl tagad prasa ļoti daudz upuru; arī mēris dažos apvidos jau kļuvis gandrīz par endēmisku klimību. Ļoti liela ir arī bērnu mirstība; pēc neražas vai mājlopu epidēmijām nāk bads, kas atkal prasa daudzu tūkstošu

Kokveidīgas papardes

iedzimto dzīvības. Visas šīs nelaimes, atskaitot sākumā minētās, eksistē arī vēl tagad un savukārt piepalīdz palēnināt Afrikas iedzīvotāju skaita pieaugumu).

Afrikas rases un tautas mēs sīkāki apskatījām mūsu darba I. daļā. un tāpēc pie viņām te neuzkavēsimies. — Pēc filologu apgalvojumiem, Afrikas iedzimto valodu skaits pārsniedzot 500, neieskaitot šo valodu nozarojumus jeb izloksnes. Kā redzam, tautu un cilšu ņudzeklis Afrikā ir ļoti liels, daudz lielāks kā Eiropā.

Dažādos Afrikas apgabalos eksistē priekš cilvēka dzīves ļoti dažādi apstākļi, kuŗiem tam jāpiemēro viņa saimniecība un pa daļai arī

kultūra. Ģeografi mēdz sadalīt Afriku vairākos īpatnējos saimniecības apgabalos; katrā no tiem daba spraudusi cilvēka saimniecībai noteiktas robežas un nosacījusi viņas attīstības gaitu.

Drēgnie tropu joslas meži ar viņu krāšņo veģetāciju vairāk kavē kā veicina cilvēka kultūras attīstību. Gandrīz necaurejamais mūža mežs, apgrūtina satiksmi, izolē cilvēku nometnes vienu no otras, pieradina pie separātisma un dzīvošanas savrūp un aizkavē ražoto vērtību apmaiņu. Sekas ir šo mežu joslas iemītnieku saskaldīšanās ļoti daudzās sīkās ciltīs. Drēgnā tropu meža līšana saistīta ar milzīgām grūtībām, jo tā paša lielā drēgnuma dēļ cīņai pret mežu nevar izlietāt uguni, un katrs atsevišķs koks, (koki te sasniedz milzīgus apmērus) jāgāž zemē ar tā paša primitīvā cirvja palīdzību, kāds ir nēģeŗu līdumnieka rīcībā; tāpēc arī te ir tik grūti ierīkot jaunus līdumus, kaut gan to neatlaidīgi diktē jau minētā rušināšanas kultūra, kas ātri noplicina zemi, jo lauku mēslošanas šo mūža mežu joslas iedzimtie nepazīst. Iedzīvotāju skaita vairošanos, kā jau atzīmējām, aizkavē arī neveselīgais klimats ar daudzajiem drudžiem un miega slimībām.

Ja tomēr nēģerim beidzot ir izdevies ierīkot līdumu un apstādīt to vietējiem kultūraugiem, tad pēdējie viņam dod gandrīz veselu gadu no vietas lielu ražu, un lauku augļu uzglabāšana sliktajam gada laikam nav vajadzīga. Līdz ar to ir paralizētas arī rūpes par nākotni, kas veicinā enerģiju un vērtību uzkrāšanas dziņu. Nēģeris, kas sūrā darbā ierīkojis savu līdumu, var tagad mierīgi atstāt lauku ražas ievākšanu sievietēm un vairākus gadus no vietas gandrīz nekā nedarīt. Viņam nav jādomā par rītdienu; ja vien tam ir pilns vēders, katuna gabals, ko apjost ap gurniem, pīpe tabakas, šņabis un sieva, tad vairāk šim dabas bērnam arī nav vajadzīgs.

Pēc dažiem gadiem līduma zeme jau ir noplicināta un raža sāk mazināties. Jārīko jauns līdums, kas atkal prasa īstu katorgas darbu; veco līdumu atstāj dabas ziņā un tas apaug ar sekundāro lietus mežu. — Lopu slimību un arī lopbarības trūkuma dēļ liellopu turēšana šai joslā nav iespējama.

Drēgnākās tropu joslas savannu zemes ļauj cilvēkam lielāku kustības brīvību; arī pati lielākā zāle, kas zinamā mērā tomēr traucē kustību, sausajā gada laikā nokalst, krīt ugunij par upuri un zāļāju izdedzināšana atver, kaut arī uz pāris mēnešiem, plašu horizontu. Arī te daudzās vietās plosās miega slimība un nikni drudži, bet tomēr šī josla ir veselīgāka kā drēgnie tropu lietus meži. Te var plašāki uzzelt laukkopība un lopkopība; tāpēc arī šai joslai ir samērā biezāks iedzīvotāju skaits. Te kopj galvenā kārtā labības sugas, kuŗu veģetācijas periods sakrīt ar lietus periodu; pļauja notiek sausā gada laika sākumā un ar ievākto ražu jāiztiek līdz nākamai pļaujai. Ražu glabā šķūņos un klētīs, kuŗas prot celt visi savannu joslas nēģeri. Vieglā satiksme padara savannas un lietainākās stepju joslas par zemēm, kur norisinās Afrikas tautu galvenā satiksme; tāpēc arī te ir uzzēlusi samērā augstāka kultūra kā lietus mežu joslā. — Sudanā priekš eiropiešu uzkundzēšanās un vēl agrāk (priekš arabu iebrukuma) vietējiem iedzimtiem bija lielas valstis ar vairākiem miljoniem iedzīvotāju un zināmu, salīdzinot ar meža joslu, diezgan augstu kultūru.

Sausās stepes un tuksneša stepes arī ir viegli pārejami un sa-

tiksmei piemēroti apgabali, bet stipri cieš no ūdens trūkuma; tas pats ūdens trūkums rada zināmus šķēršļus arī satiksmei. Zemkopība bez mākslīgas apūdeņošanas te nav iespējama, un dominē

Arabu sievas

nomadisms. Tāpēc arī iedzīvotāju skaits te nekad nav bijis lielais un šai joslā nav paspējušas nodibināties lielākas valstis un uzzelt augstāka kultūra. — Īstie tuksneši nav apdzīvojami, bet viņiem tomēr ir iespējams tikt cauri, ceļojot no vienas ūdens vietas līdz ot-

rai. Šīs vietas parasti šķir lieli attālumi, un tāpēc kamielis te kļuvis par nepieciešamu satiksmes līdzekli. — Patiesībā visa milzīgā Sahara nebūt nav pilnīgs tuksnesis, sevišķi viņas rietumu daļa, kur īsti tuksneši mainās ar tuksneša stepēm un stepēm, kuŗās aug zāle, dodama iespēju vietējiem nomadiem izmitināt prāvus lopu barus. Tuksnesī izkaisītas oazes, kur netrūkst ūdens, un ko var izmantot lauku un dārzu apūdeņošanai; te kopj dārzaugļus, dateļu palmas un audzē labību; iedzīvotāju blīvuma indeks šais oazēs ir ļoti liels. (Oazēs, kas kā nelieli apdzīvoti punkti, izkaisītas pa plašo Saharu, mājo viņas iedzīvotāju lielākā daļa ; stepes un pustuksnešus apdzīvo nomadu ciltis, kas skaitliskā ziņā mazākas par zemkopju ciltīm, parasti tomēr valda pār tām, būdamas kareiviskākas pēc dabas). — Arī Ēģipte galu galā ir nekas cits, kā milzīga oaze, ko apgādā ar ūdeni Nīlupe.

Kalnu apvidi, kuŗos iespējama lauksaimniecība, dod viņu iemītniekiem zināmu patvērumu pret ienaidniekiem un der kā vājāku tautu rezervācijas apgabali; viņas tur atkāpjās nespēdamas turēties preti ienaidniekiem. Tāpēc arī daudzos Afrikas kalnu novados iedzīvotāju sastāvs ir ļoti raibs, un paši šie novadi bieži apdzīvoti. Tais apgabalos, kur šie kalnu augstumi aizjem plašāku territoriju kā piem. Abesinijā, ir pat uzplaukusi īpatnēja kultūra, kuŗas sākums meklējams sirmā senātnē.

Lielākās upes un ezeri der kuģniecībai, kaut gan daudzās vietās Afrikā to piekopj ļoti prīmitīviem līdzekļiem, ar izdobtu koku un plostu palīdzību. Mūža mežu joslā (piem. Kongo baseinā) upes der kā vienīgie satiksmes ceļi. Ar savu zivju bagātību viņas der iedzīvotājiem arī kā pārtikas iegūšanas avoti un sausākos apgabalos iedzīvotāji izmanto upju ūdeni lauku apūdeņošanai. Šo un citu apstākļu dēļ upju un ezeru krasti te biezāki apdzīvoti, un viņu iemītnieki atrodas uz augstākas kultūrpakāpes, kā kaimiņu mežu iemītnieki. Dažu upju krasti, sevišķi tie, kas klāti krūmu mežiem, kļuvuši par miega slimības dīgļu perēkļiem, un iedzīvotāji no tiem vairas.

Purvu apgabali pa lielākai daļai nav apdzīvojami, jo tur nav cietākas zemes, kas derētu būdu celšanai un lauku ierīkošanai, un arī klimats ir ļoti neveselīgs. Šais purvos tomēr mājo nelielas cilšu drumstalas, kas meklējušas šais drudža perēkļos glābiņu no ienaidniekiem. Šie purvenieki pārtiek no zvejniecības un ūdens augu saknēm, atrodas uz ļoti zemas attīstības pakāpes un ceļ savas nelielās būdas uz niedru plostiem. Tādu purvu joslu ir daudz nevien ap Balto Nīlu, bet arī Dienvid-Afrikā un ap Bangveolo ezeru, kas pats jau pārvērties par purvu.

Jūŗas piekraste tikai dažās vietās ir spēlējusi Afrikas iedzimto dzīvē zināmu lomu. Tikai tropiskās Afrikas austrumu piekrastē, starp Sjerra Leone un Senegalas grīvu, Kamerunas un Sarkanās jūŗas piekrastēs Afrikas iedzimtie ir iedrošinājušies doties savās laivās jūŗā, bet tikai zvejniecības nolūkos. — Atlasa zemju daudzie līči Vidus jūŗas piekrastē vēl pirms simts gadiem derēja par patvēruma vietu jūŗas laupītājiem.

Vispār Afrikas piekrastes ir spēlējušas pasaules daļas vēsturē galvenā kārtā tikai pasīvu lomu, derēdamas kā izejpunkti svešu kulturu mēģinājumiem iespiesties kontinenta iekšienē. No Vidus jūŗas puses Afrika ir sajēmusi hellēņu un romiešu kultūru iespaidus;

no austrumiem ir nākušas iekšā melnajā kontinentā arabu, persu un indiešu tultūras; pasaules vēstures jaunlaikos (sevišķi sākot ar XIX. g. s.) Afrikā laužās iekšā no visām pusēm modernā resp. eiropiešu kultūra.

Afriku līdz šim bija parasts uzskatīt par pasaules daļu, kuŗas dabas tautām neesot bijis īpatnēja vēstures attīstības gajuma. Zinātne liecina pretējo, un arī Afrikas tautām ir bijusi sava vēsturiskā attīstības gaita, kas sniedzās tāļu iekšā aizvēsturē. No šīs attīstības gaitas, kas bijusi bagāta kultūrāliem ieguvumiem un zaudējumiem, izveidojusies tagadējā Afrikas kultūra. Rakstu pieminekļi, kas stāsta par senlaikiem, ir tikai Ziemeļ-Afrikai, kur tagad valda

Zemes riekstu augs

islāms, un Abesinijai. Par pārējās Afrikas pagātni var spriest tikai pēc aizvēsturiskiem atradumiem un tagadējo kultūrālo vērtību izplatīšanās robežām. Par spīti daudzu pētnieku pūliņiem, mūsu zināšanas par tropiskās Afrikas tautu vēsturi ir ļoti trūcīgas, un ļoti daudzos punktos te jāizpalīdzās ar minējumiem un hipotēzēm.

Afrika ir bijusi cilvēku apdzīvota jau pluvija laikmetā, kad viņas klimats bijis daudz drēgnāks, tuksneši aizjēmuši mazāku platību, bet daudzu tagadējo savannu vietā ir šalkuši mūža meži. Visās Afrikas malās rod veca akmens laikmeta pēdas, kas liecina, ka cilvēki mājojuši šai pasaules malā jau priekš ļoti daudziem gadu tūkstošiem. Daudzinātie Dienvid-Afrikas alu sienu zīmējumi, kas tēlo aizvēsturisko cilvēku medību gaitās, cik domājams, cēlušies plu-

vija laikmetā, kas visumā atbilst Eiropas dīluvijam. Ir zīmes, kas liecina, ka vecā akmens (palaiolitiskā) laikmeta beigās visā Afrikā un Rietum-Eiropā eksistējusi kopēja kultūra; to apstiprina aizvēsturisko mākslinieku krāsainie zīmējumi, kas sastopami tiklab Spānijas un Francijas alās, kā Ziemeļ-Afrikā, Saharas tuksneša kalnos un Zambezi baseinā. Aizvēsturiskais cilvēks, jādomā, šai laikmetā atradies uz tās pašas attīstības pakāpes, kā tagadējie būšmeņi un Centrāl-Afrikas pigmaji, ciltis, kas dzīvo no medību gaitām un savvaļas augu ogu un sakņu salasīšanas.

Vēlākos gadu tūkstošos Afrikā nodibinās trīs atsevišķas kultūras, kas pieder dažādām rāsēm un sastopamas dažādos šī kontinenta apgabalos. Pirmā ir hamītu kultūra Ziemeļ-Afrikā, otrā — aitiopu kultūra tropu savannās, un trešā — Rietum-Afrikas kultūra Gvinejas un Kongo baseinu lietus mežu joslā. Hamītu kultūru raksturo izkopta alu sienu glezniecība, mātes tiesības un nomadisms. Šie nomadi dzīvo teltīs, gatavo no ādas drēbes, vairogus un daudzus traukus; mirušos viņi tura par spokiem un lai šie spoki nebaidītu dzīvajos, steidz viņus aprakt zem akmens kaudzēm; tradicijas sekas ir vēlākie dolmeņi, monumentālie tululi un pašas grandiozās ēģiptiešu piramidas. — Aitiopu kultūra, kas izplatīta visā Afrikā, Saharai dienvidos sevišķi uzplauksi savannu joslā, pretēji hamitu kultūrai ir dibināta uz tēva tiesībām; dominējošā saimniecības forma te ir lauku rušināšanas kultūra, un zemkopja darbs te lielā cieņā. Būdas ceļ no stabiem un tic, ka senču mirušo gari griežas atpakaļ dzīvē jaunpiedzimušo izskatā. Tā tad — ticība dvēseļu staigāšanai.

Rietum-Afrikā ir senlaikos zēlusi tipiska mežu joslas kultūra; traukus te gatavo no koka, apģērbus no koka mizas, augu šķiedrām, kokvilnas vai palmu zariem; no koka taisa arī vairogus un bungas. Te eksistē „bungu valoda", kas savā ziņā rada mūsu telegrafam, slepenās vīru savienības, masku dejas, un mājām ir stāvi divpusīgi jumti; kā mājas dzīvniekus tur suņus, kazas, cūkas un vistas. Daži etnogrāfi (prof. Lušans) domā, ka nēģeri esot pirmie dzelzs kalēji uz visas zemes lodes un pirmie sākuši apstrādāt dzelzs rūdu. Citi turpretim domā, ka dzelzs kultūras sākums jāmeklē Dienvidāzijā, pie melnajām Dekanas tautām, un ka no Āzijas dzelzs lietāšana tikai vēlāk ieviesusies Afrikā. Vispār šis jautājums vēl nav galīgi noskaidrots, bet liekas, ir tomēr skaidrs: dzelzs apstrādāšanu, kas ir mūsu modernā kultūras materiālais pamats, kā pirmās iemācījušās tumšo rasu tautas, uz kurām eiropietis mēdz skatīties no augšas, un kā redzam, ar nedibinātu pārākuma apziņu.

Hamītu kultūra, kuŗas pamats ir lopkopība, vēlāk izplatījusies arī Sudanā, Austrum- un Dienvid-Afrikā, kur vēl tagad eksistē viena otrai blakus zemkopju tautas, kas arkla vietā lietā kapli („rušināšanas kultūra"), un klausa vai līdz šim ir klausījušas nomadu tautām ar hamūtu kultūru. Nomadu tautas te parasti ir gaišāku ādas krāsu kā zemkopji, un arī viņu ierašas un daudz kas cits liecina, ka te ir darīšana ar ienācējiem no ziemeļiem.

Etnogrāfs Frobenius nāk pie slēdziena, ka vara un bronzas laikmetā ziemeļaustrumu Afrika nokļuvusi zem stipra Āzijas kultūras iespaida. Šo kultūru esot izplatījušas jūrnieku tautas, nākdamas pāri Vidus un Sarkanai jūŗai un lauzdamās Afrikā iekšā no okeana puses. Daudzinātā un apbrīnotā foiniķiešu kolonizācija Ziemeļ-Af-

Tropu meza Kamerunā

viņa laikmetā, kas visumā atbilst Eiropas dīluvijam. Ir zīmes, kas liecina, ka vecā akmens (palaiolitiskā) laikmeta beigās visā Afrikā un Rietum-Eiropā eksistējusi kopēja kultūra; to apstiprina aizvēsturisko mākslinieku krāsainie zīmējumi, kas sastopami tiklab Spānijas un Francijas alās, kā Ziemeļ-Afrikā, Saharas tuksneša kalnos un Zambezi baseinā. Aizvēsturiskais cilvēks, jādomā, šai laikmetā atradies uz tās pašas attīstības pakāpes, kā tagadējie būšmeņi un Centrāl-Afrikas pigmaji, ciltis, kas dzīvo no medību gaitām un savvaļas augu ogu un sakņu salasīšanas.

Vēlākos gadu tūkstošos Afrikā nodibinās trīs atsevišķas kultūras, kas pieder dažādām rāsēm un sastopamas dažādos šī kontinenta apgabalos. Pirmā ir hamītu kultūra Ziemeļ-Afrikā, otrā — aitiopu kultūra tropu savannās, un trešā — Rietum-Afrikas kultūra Gvinejas un Kongo baseinu lietus mežu joslā. Hamītu kultūru raksturo izkopta alu sienu glezniecība, mātes tiesības un nomadisms. Šie nomadi dzīvo teltīs, gatavo no ādas drēbes, vairogus un daudzus traukus; mirušos viņi tura par spokiem un lai šie spoki nebaidītu dzīvajos, steidz viņus aprakt zem akmens kaudzēm; tradicijas sekas ir vēlākie dolmeņi, monumentālie tululi un pašas grandiozās ēģiptiešu piramīdas. — Aitiopu kultūra, kas izplatīta visā Afrikā, Saharai dienvidos sevišķi uzplaukst savannu joslā, pretēji hamītu kultūrai ir dibināta uz tēva tiesībām; dominējošā saimniecības forma te ir lauku rušināšanas kultūra, un zemkopja darbs te lielā cieņā. Būdas ceļ no stabiem un tīc, ka senču mirušo gari griežas atpakaļ dzīvē jaunpiedzimušo izskatā. Tā tad — ticība dvēseļu staigāšanai.

Rietum-Afrikā ir senlaikos zēlusi tipiska mežu joslas kultūra; traukus te gatavo no koka, apģērbus no koka mizas, augu šķiedrām, kokvilnas vai palmu zariem; no koka taisa arī vairogus un bungas. Te eksistē „bungu valoda", kas savā ziņā rada mūsu telegrafam, slepenās vīru savienības, masku dejas, un mājām ir stāvi divpusīgi jumti; kā mājas dzīvniekus tur suņus, kazas, cūkas un vistas. Daži etnogrāfi (prof. Lušans) domā, ka nēģeri esot pirmie dzelzs kalēji uz visas zemes lodes un pirmie sākuši apstrādāt dzelzs rūdu. Citi turpretim domā, ka dzelzs kultūras sākums jāmeklē Dienvid-Āzijā, pie melnajām Dekanas tautām, un ka no Āzijas dzelzs lietāšana tikai vēlāk ieviesusies Afrikā. Vispār šis jautājums vēl nav galīgi noskaidrots, bet liekas, ir tomēr skaidrs: dzelzs apstrādāšanu, kas ir mūsu modernā kultūras materiālais pamats, kā pirmās iemācījušās tumšo rasu tautas, uz kurām eiropietis mēdz skatīties no augšas, un kā redzam, ar nedibinātu pārākuma apziņu.

Hamītu kultūra, kuŗas pamats ir lopkopība, vēlāk izplatījusies arī Sudanā, Austrum- un Dienvid-Afrikā, kur vēl tagad eksistē viena otrai blakus zemkopju tautas, kas arkla vietā lietā kapli („rušināšanas kultūra"), un klausa vai līdz šim ir klausījušas nomadu tautām ar hamūtu kultūru. Nomadu tautas te parasti ir gaišāku ādas krāsu kā zemkopji, un arī viņu ierašas un daudz kas cits liecina, ka te ir darīšana ar ienācējiem no ziemeļiem.

Etnogrāfs Frobenius nāk pie slēdziena, ka vara un bronzas laikmetā ziemeļaustrumu Afrika nokļuvusi zem stipra Āzijas kultūras iespaida. Šo kultūru esot izplatījušas jūrnieku tautas, nākdamas pāri Vidus un Sarkanai jūrai un lauzdamās Afrikā iekšā no okeana puses. Ļoti izmantā un apbrīnotā foiniķiešu kolonizācija Ziemeļ-Af-

Tropu mežs Kamerunā

rikā šim zinātniekam šķiet, kā pēdējais lielās Vidus jūras kultūrstraumes vilnis, par kuŗa priekštečiem mums vairs nestāsta neviena leģenda. No šīs kultūras straumes savukārt esot atdalījusies atlantiskā kultūra dodamās pa okeanu uz dienvidiem, un iesisdama savas bangas Gvinejas piekrastē, kur viņas pēdas vēl varot novērot Dienvid-Niģerijā. Par šīs kultūras tipiskām pazīmēm Frobenius uzskata priesteŗu hierarchiju, plaši izkoptu dievu kultu un mājas ar atriju (priekšnamu) un impluviju pašā vidū, — architektūras pazīmēm, kādas mēs redzam seno etrusku celtnēs un arī romiešu celtniecībā. Atlantiskās kultūras pārejās pazīmes esot samērā augsti attīstītā technika, aušanas māksla un tēlniecība, kas spēj radīt no koka, māla vai bronzas brīnišķīgus un spilgti reālus tēlus. Tagad šī Atlantijas kultūra atrodas pagrimuma stādijā, kas sākusies jau labi sen atpakaļ. —

Tā sauktā garamantu kultūra ir izplatījusies no Sirta piekrastes pāri gandrīz visai Ziemeļ-Afrikas četrstūŗa rietumu daļai. Viņas liecinieki ir — varenas kapeņu celtnes, vecas varoņu dziesmas un daudzas vēl tagad dzīvas kultūrālas vērtības. No Dienvid-Arabijas ir ieplūdusi Nubijā, Abesinijā, Somali un Sudanā līdz pašai Benuē upei t. s. kašitu kultūra, kas atnesusi afrikāņiem kvēpināmo zāļu lietāšanu, rituālas slepkavības, un Ozirida kultu un caur Nubiju iekļuvusi arī Ēģiptē. No tās pašas Dienvid-Arabijas ir nākusi Dienvid-Eritrejas kultūra, kuŗas pēdas vērojamas Dienvid-Rodezijā un viņas aizvēsturiskajās kalnu raktuvēs, no kuŗām šķiet guvis savam dievnamam zeltu ķēniņš Zalamans. Šī kultūra ir izplatījusies vienā Austrum-Afrikas daļā un Lundas sliekšņa zemēs.

Nīlas lejtekā veidojās no dažādiem kultūrdīgļiem, starp kuŗiem pirmo lomu spēlē hamitu un kašitu kultūras, īpatnēja Ēģiptes kultūra ar viņas grandiozajām apūdeņošanas ierīcēm, īpatnējiem templiem, klinšu kapenēm un piramidām.

No foiniķiešu (kartagiešu), hellēņu un romiešu kultūras ziedu laikiem antīkajā senātnē Ziemeļ-Afrikā ir uzglabājušās majestātiskas celtņu drupas. Kristīgā ticība viņas pirmajos gadsimtos dominē nevien visās tais Ziemeļ-Afrikas zemēs, kas ir Romas sastāvdaļas, bet arī visā Nīlas baseinā līdz Abesinijai, pēdējo ieskaitot. Sudanā vēl tagad vērojami veci kristīgās un bizantiešu kultūras iespaidi, piem. feodālā sistēma, valsts organizācija, bruņu krekli, krustveidīgie zobeņa roktuŗi, sedlu formas u. t. t.

Kristīgo ticību vēlāk noslauka islāms, kas kļūst visā Ziemeļ-Afrikā (līdz Sudanai un Somali zemei) un plašos Austrum-Afrikas apvidos par valdošo reliģiju, kuŗai blakus vecākās reliģijas (piem koptu baznīca Ēģiptē) var tikai slepeni eksistēt. Neskārts no islāma viļņa paliek no pašas dabas celtais Abesinijas kalnu cietoksnis. Zem iebrucēju arabu cilšu triecieniem iet bojā vecās kultūras un Ziemeļ-Afrika arī valodas ziņā kļūst par arabu zemi.

Arī jūrnieku malaju kultūras loks skaŗ Austrum-Afriku, sevišķi Madagaskaras salu, par kuŗu vēl nesen valdīja hovasi. (Atsevišķi malaju kultūras elementi piem. plūdiņu liellaiva, ir sastopami arī Austrum-Afrikas piekrastē. Visiem šiem vecāko kultūru slāņiem tagad tiecas uzgulties modernā eiropiešu kultūra. Viņa nes lielas, lielas vērtības — vispārējo zemes mieru, dzīvības un īpašuma neaizskaramības garantiju, labākus hiģiēniskus apstākļus un sekmē Afri-

kas dabas bagātību un lauksaimniecības ražojumu ieplūdināšanu pasaules tirgū. Šim Eiropas uzvaras gājienam Afrikā tomēr ir savas ļaunās puses: viņš sagrauj iedzimto kultūru nevien ārēji, bet arī iekšēji, iznīcina vietējo mājrūpniecību un nokauj iniciatīvi un radīšanas prieku. Pat ikdienējā dzīvē lietājamos priekšmetus iedzimtie vairs negatavo paši, bet pērk Eiropas fabrikātus; pašos attāļākajos Centrāl-Afrikas stūros tagad sastop Eiropas fabriku lētākos ražojumus, skārda traukus, petrolejas lampas, lētus katuna audumus u. t. t. Sērkociņi izskauduši vecos uguns iegūšanas veidus. Iedzimtie visiem spēkiem cenšas sekot „modei", atmezdami visu veco, un līdz ar to iet bojā daudzas tradicijas un īpatnējas ierašas. Par Eiropas kultūras citām ēnas pusēm, piem. alkoholu un sifilisu, labāk nerunāt. Eiropiešu klātbūtne un viņu nevērība pret iedzimto dieviem un varenāko garu dusmām neviļus noārda iedzimto līdzšinējos pasaules uzskatus, kuŗu vietā paliek baiss tukšums. Šo tukšumu nespēj aizpildīt arī misionāru sludinātā Kristus mācība.

Eiropietis ir pieradis, ceļodams mūsu pasaules daļā, redzēt pa vagona vai upes tvaikoņa logu tīrumus, ciemus, ceļus, pļavas un ganības un arī, kā kultūrai iekaŗotā territoriju platības pārsniedz dabas ziņā palikušos purvus, mežus un tīreļus. Afrikā viss ir citādi, jo tur dabas varā joprojām atrodas lielum-lielā territorijas daļa un apvidi, kas vairāk iekaŗoti kultūrai, izskatās kā salas lielājā stepju, mežu, savannu un tuksnešu jūŗā.

Visretāk šie kultūras novadi atrodami Saharas tuksnesī. Bezgalīgi plaši te plešas pirmātnējai dabai pakļautie un kāpām nosētie smilšu klajumi, kailās kalnu grēdas un klinšu tuksneši. Kamieļu karavānas, kas iet cauri Saharai, atstāj savas pēdas vienīgi hamadā, t. i. akmens tuksnesī; ejot kamieļu baram cauri smilšu jūŗai, viņu pēdas jau ātri apklāj smilšu putenis, un karavāņu vadoņi ir spiesti vērot ceļu pēc kritušo kamieļu kauliem. Pēc vairāku dienu gaŗa un grūta gājuma, karavāna beidzot nonāk kādā ieplakā, kur gruntsūdens, aizsniedzis zemes virsu, liek zaļot oazēm, augt dateļu palmām, un laukiem un dārziem iepriecināt ceļotāja acis, kuŗām apnicis vērot tuksneša kailo bezgalību. Oazēs katrs centimetrs zemes izmantots dārzu vai tīrumu ierīkošanai; te viļņo kviešu, miežu un sūru lauki un šalc augļu dārzi; starp tīrumiem guļ ciemi un nelielas pilsētiņas, kuŗu nami celti no saulē dedzinātiem māla ķieģeļiem. Šīs pilsētiņas dzīvo tipisku orienta dzīvi, un no mošējas torņa zināmās dienas stundās muedzins aicina ticīgos uz lūgšanu.

Afrikas plašās stepes der nomadu tautām par viņu klejojumu vietu un, tā tad pretēji tuksnesim, jau ir zināmas saimniecības apgabali; tomēr arī te cilvēku nometnes un ganāmpulki, cik lieli tie arī nebūtu, pazūd, salīdzinot ar apkārtni, kas visa vēl pirmātnējās dabas varā. Ir nomadi, ir viņu ganāmpulki nekur neuzturās uz vietas ilgu laiku, un līdz ko izsīkuši ūdens krājumi, vai noganīta zāle, cilts ceļās ar savām teltīm un lopu bariem, un dodās uz citu savas territorijas stūri. Līdzīgus klejojumus mēdz piekopt arī tropiskās Afrikas augstieņu un Dienvid-Afrikas stepju tautas, kuŗu eksistences avots ir lopkopība. Tikai šīm tautām par nometnēm der krāļi, kuŗus sargā pret ienaidniekiem un plēsoņu uzbrukumiem augsts dzeloņaugu žogs.

Pašās augstākajās stepēs, t. i. Ziemeļ-Sudanā, ap Rudolfa ezeru un pa daļai Somali zemē, nomadi vairāk tura vienkupra kamieļus un pieticīgos ēzeļus; citur liellopi iejem pirmo vietu. Ar liellopu pienu (brīžiem arī asinīm, ko tiem šad tad notecina) nomads izmitina sevi un savējos. Lopus kauj un ēd tikai sevišķi svinīgos gadījumos, jo priekš tam viņi ir pārāk dārgi. Nomadam viņa lopi ir tā galvenais īpašums, viņa kapitāls.

Afrikā izplatītas divas liellopu sugas, t. s. kupra govis (Bos Zebu), kuras savā kuprī (tāpat kā kamielis) nēsā līdzi tauku krājumu bada laikiem un bezkupraināš govis ar ļoti gariem ragiem, kas sevišķi izplatītas Austrum-Afrikas ezeru apgabalos un Bečuānijā. Zirgus un mūļus vairāk audzē Ziemeļ-Afrikā un Sudanā, Abe-

Podu tirgus Tugurtas oazē

sinijā un Somali zemē; to pašu pa daļai dara arī Dienvid-Afrikas hotentoti, protams, ciktāl to atļauj cece mušas izplatīšanās robežas. Kazas un melngalvainās aitas (ar tauku astēm) tura gandrīz visur. Arī šīs aitas taukainā aste viņai der, tāpat kā zebu govij un kamieļiem kupri, kā rezerves tauku krājums, ko tā nēsā līdz bada dienām. Taukastes aitai parasti ir ļoti īsa vilna.

Arī tais Dienvid-Afrikas apvidos, kur visa zeme jau sadalīta starp eiropiešu kolonistiem, kuŗi savās milzīgajās fermās nodarbojās ar ekstensīvu lopkopību, var braukt dienām ilgi vilcienā un redzēt tikai tuksnešainu stepi; retumis skats uztveŗ staciju ēkas, parasti ar daudziem automobiļiem un vēršu pajūgiem ap tām; tad kādu fermu, un ganāmpulkus; parasti tomēr vienīgā cilvēka eksistences pazīme te ir kilometriem garās dzeloņdrāšu sētas, kas krusto

līdzenumu, šķirdamas vienu no otra milzīgos vietējo fermeru zemes īpašumus.

Stepju joslas oazes parasti atrodas kalnu nogāzēs, kur strauti atvieglo apūdeņošanas kanāļu ierīci, vai arī atsevišķu lielu upju krastos, kuŗas pašas šai stepju joslā ietecējušas kā svešinieces, nākdamas no lietainākiem apvidiem. Tropiskajā Afrikā šīm oazēm ir pavisam citāds izskats kā Saharā. Arkla lietāšanas te nepazīst; mazos laukus, kuŗus apgādā ar ūdeni sīki grāvji, apstrādā kāpļiem; galvenie zemkopji te ir sievietes. Audzē dažādas sūru sugas, kukurūzu, manioku, saldos kartupeļus jeb batātes; dažās oazēs, piem. pie Kilimandžaro kājām, galvenie laukaugi ir banāni. Iedzimtie mājo cilindriskās būdās, kas celtas pa vairākām kopā un apjostas ar stabu vai dzeloņaugu sētu; zemkopji te nejūtās droši no nomadu uzbrukuma. Dažos Sudanas kalnos, kur pieplūstot bēgļiem no nomadu apdraudētiem apgabaliem, ir izveidojies diezgan liels iedzīvotāju blīvums, kultūra jau iekaŗojusi plašus apgabalus; vietām var pat jau runāt par zemes trūkumu, jo lauki te klāj arī diezgan stāvas kalnu nogāzes (terrašu kultūra), kuŗas iedzimtie citur parasti atstāj dabas ziņā.

Lietainajā joslā kultivētā zeme izkaisīta mazu saliņu veidā pa milzīgo mūža mežu jūŗu. Kaut gan klimats te ļoti labvēlīgs tropu augu kultūrām, tomēr vietējie iedzimtie ir atkaŗojuši dabai tikai niecīgu savas dzimtenes daļu. Iedzimto būdas viņu ciemos te celtas viena cieši pie otras; tūliņ aiz būdām sākās manioka, jamsa un taro lauki un banānu plantācijas, kuŗas kā mūris iežņaudz mūža mežs. Zāles trūkuma un dažādu ēpidēmiju dēļ liellopu audzēšana te nav iespējama. Vienīgie iedzimto mājlopi ir suņi, cūkas, vistas un kazas.

Drēgnākājos tropu zāļājos, t. i. savannās, kur arī bez mākslīgas apūdeņošanas, iespējama laukkopība, kultivētā zeme aizjem jau daudz plašākus apgabalus, bet arī te dabas ziņā palikušās teritorijas platība ir prāvāka par to territoriju, kas atrodas pilnīgā cilvēka pārziņā. Lielu platību aizjem atmatā aizlaistie lauki, jo arī te dominē rušināšanas kultūra un vietējie zemkopji nepazīst mēslošanas. Tāpēc arī lauki pēc dažiem gadiem jālaiž atmatā, un atmatu kopējā platība vairākkārtīgi pārsniedz patreizējo tīrumu platību; atmatas parasti apaug ar krūmu mežu. Cilts zeme ir viņas piederīgo kopīpašums; šos kopīpašumus šķir vienu no otra meži vai nekultivēti klajumi, kuŗos ne vienas, nedz otras cilts piederīgais neuzdrošinās apmesties vai ierīkot tīrumu, jo kuŗu katru brīdi var sekot kaimiņu sirotāju uzbrukums.

Visvairāk ir kultivētas zemes tais Sudanās daļās, kur jau iepriekš eiropiešu iebrukuma zēlušas lielas valstis (Nigērijā iedzīvotāju blīvuma indeks dažos novados jau sniedzās pie 50).

Nedrošība visās Afrikas malās vēl nesen bija ļoti liela; vietām stāvoklis nav daudz uzlabojies arī tagad. Ar varbūtējo uzbrukumu ir rēķinājušies visu ciemu cēlāji, un tāpēc iedzimto ciemi parasti atrodas grūti pieejamās vietās. Atlasa kalnu zemju berberi viņus ceļ uz stāviem kalniem; tropu joslas iemītnieki ceļ savus ciemus kalnu ielejās, starp klintīm vai mežu biezoknī, upju satekās, vai upju salās un visādi cenšas papildināt dabas celtos aizsargžogus. Viensētas sastop tikai tais Afrikas novados, kur valda lielāka dro-

šība, vai arī, kur to prasa saimniecības apstākļi. (Kilimandžaro nogāzē iedzimto ciemāti parasti slēpjas banānu birzēs. Uz dienvidiem no Viktorijas ezera, kur ļoti daudz milzīgu granīta bluķu, ciemi parasti guļ starp tiem).

Afrikas kolonizācija

Afrika atrodas pašā Eiropas pievārtē, bet viņa tomēr, ilgāki kā visas citas pasaules daļas, ir palikusi eiropiešiem sveša zeme. Tiesa, jau antīkājā senātnē foiniķieši, grieķi un romieši mēģina kolonizēt Ziemeļ-Afriku un valda par to, bet 2000 klm. platā Saharas tuksneša josla tiem neļauj iekļūt dziļāki kontinenta iekšienē (Sudanu aizsniedz tikai dažas atsevišķas ekspedīcijas; foiniķieši, cik vērojams, ir tomēr rēgulāri braukuši tirgoties uz Augš-Gvineju). Vidus laiku sākumā Ziemeļ-Afrika nāk arabu un islāma varā, un arī šī Afrikas daļa paliek eiropiešiem gandrīz nepieejama. Ar pārējiem Afrikas krastiem eiropieši sāk iepazīties tikai vidus laiku beigās un jauno laiku sākumā.

Afrikas piekrastes ir ļoti nabadzīgas ostām; kuģiem daudzās vietās gandrīz nav iespējams tuvoties krastam, piekrastes bangu, sēkļu un klinšu dēļ. Arī tad, ja izdodas izkļūt laimīgi cauri visām šīm briesmām, pats krasts izrādās baiss, maz pievilcīgs un drausmīgs; viņš ir vai nu smilšu tuksnesis, vai ļaunu tvaiku pilns tropu purvs, kurā eiropietim uzglūn niknas slimības un ātri tos noved kapā. Atskaitot Piparu, Ziloņkaula, Zelta un Vergu piekrastes, kuŗu vārdi jau liecina, kādas mantas viņās guvuši eiropiešu kuģinieki, gandrīz visās pārējās Afrikas malās, labu laiku pēc viņu atklāšanas, eiropieši nerod neko tādu, kas varētu viļināt viņu mantkārību un piespiest tos biežāki apciemot šos krastus. Vēl grūtāki ir iekļūt no neviesmīlīgās piekrastes dziļāk Afrikas iekšienē, izlauzt sev ceļu caur tuksnesi, vai mūža mežiem un nekrist pie tam par upuri iedzimto bultām vai šķēpiem. Pa Afrikas upēm nav iespējams iekļūt no okeana sevišķi tāļu zemes iekšienē, jo gandrīz visu Afrikas upju lejteku sākumā kuģiniekiem aizsprosto ceļu lielas krāces.

Kolonizācija ir iespējama tikai aprobežotos Afrikas apgabalos, galvenā kārtā subtropiskajā joslā un dažās tropu augstienēs; tikai tur eiropietis var rast savai eksistencei piemērotu klimatu, kas atļauj tam strādāt arī fizisku darbu un nebūt pilnīgi atkarīgam no iedzimto roku darba. Tomēr arī te balto ieplūdums nav bijis ne tuvu tik liels, kā piem. Amerikā. Tikai subtropiskajām salām — Madeirai un Kanarijām — ir balto iedzīvotāju vairākums; turpretim kontinenta eiropiešu kolonisti un viņu pēcnācēji ir minoritāte arī Ziemeļ- un Dienvid-Afrikā. Ziemeļ-Afrikā viņu skaits vēl nav sasniedzis miljonu, bet Dienvid-Afrikā tikai tuvinās otram miljonam.

Afrikas tropu apgabalos eiropiešiem neliedz dzīvot, kā parasti mēdz domāt, lielais karstums, bet gan pārmērīgais un siltais gaisa drēgnums. Eiropietis var samērā viegli panest pat 40 gr. lielu, sausu karstumu, kas tropu augstienēs un Ziemeļ- un Dienvid-Afri-

kai ir parasta lieta. Ja gaiss ir pie tam piesātināts ūdens garaiņiem, tad jau pie 30 gr. temperatūras eiropietis nespēj veikt nekādu fizisku darbu; citādi viņam draud saules dūriens. Sevišķi neveselīgs eiropiešiem ir tropu drēgno līdzenumu klimats, ar nelielām temperatūras svārstībām, ūdens tvaikiem piesātināto gaisu un endēmiskajām slimībām. (Visi eiropieši, kam jāuzturās ilgāku laiku šais apvidos, izskatās slimīgi bāli, jo viņu asins ķermenīšu skaits iet mazumā. Visas ķermeņa funkcijas paliek gurdenākas un eiropietis tropu Afrikā panīkst miesīgi un garīgi).

Tais tropu Afrikas zemēs, kur lietus līst tikai drēgnajā periodā, baltajiem ir jau labvēlīgāki eksistences apstākļi; drēgnais karstums te ilgst tikai zināmu laiku; karstā un sausā tropu ziema ir diezgan viegli panesama. Augstienēs, kuŗas paceļas pāri par 1300

Musulmaņu mūki ar dresētu lauveni

metriem virs jūŗas līmeņa (tādu Austrum- un Dienvid-Afrikā ir visai daudz), ir jau zemāka temperatūra, un tāpēc te valda eiropiešiem diezgan labvēlīgs klimats.

Šiem tīri klimatiskiem šķēršļiem, kas aizkavē eiropiešu ieplūšanu Afrikā lielās masās, vēl pievienojās tā sauktās tropu slimības, kuŗu dīgļus parasti iepotē cilvēkiem asins sūcēji inzekti; anopheles ods izplata malāriju, izplatītāko no tropu slimībām; muša Glossina palpalis izplata nikno miega slimību, bet dzerot nevārītu ūdeni, var saslimt ar dizentēriju. Šīs slimības daudzos apvidos apdraud eiropieša dzīvību arī tad, ja viņš tur uzturās tikai īsu laiku. Anopheles kāpuŗi attīstās tikai stāvošā ūdenī un tāpēc malārija sevišķi plosās lietus laikā, kad purvi pilni ūdens un peļķes redz visās ma-

lās. (Tais apvidos, kur temperatūra naktīs krītās zem 16 gr., anopheles ods nav sastopams, un tropu Afrikas augstienēs tāpēc malārija nav sastopama). Agrāk tik bīstamais dzeltenais drudzis Afrikā tagad uzliesmo tikai reti. Toties dažos apgabalos, piem. Ugandā un Kongo baseinā, diezgan bieži plosās mēris.

Modernā medicīna ir uzgājusi šo slimību cēloņus un atradusi līdzekļus viņu apkarošanai. Chinins un plasmochinins ir līdzekļi pret malāriju, bet germānins der cīņai pret miega slimību. Ar visām šīm epidēmijām tomēr iespējams sekmīgi cīnīties tikai tad, ja sāk pret viņām grandiozu kara gājienu, — iznīcinot epidēmiju perēkļus un pacelt šo zemju sanitāro stāvokli. Tas iespējams nosusinot purvus, un aplejot ar petroleju stāvošos ūdeņus, kuros perinās malārijas odi. Naktīs jāguļ zem moskito tīkla, lai gulētājam ne-

Mazie tuksneša dēli

tiktu klāt bīstamais anopheles ods. Logus, durvis un māju verandas parasti noslēdz ar smalku drāšu tīklu.

Miega slimības izplatītāja muša dzīvo upju un ezeru krastu tuvumā, lai sekmīgi apkarotu šo slimību, minētie krūmāji jānocērt, kas, protams, prasa milzīgus izdevumus.

Kā redzam, tropu Afrikas zemajos līdzenumos baltais nevar uzturēties ilgu laiku arī tad, ja ir ļoti uzmanīgs un cenšas vest higiēnisku dzīvi. Jau pēc pāris gadiem viņam ir katrā ziņā vajadzīga ilgāka atpūta mērenā klimatā, vai vēsākajās tropu augstienēs. Sevišķi ļaunu iespaidu tropu klimats atstāj uz eiropiešu bērniem. Apvidos ar ilgāku sausuma periodu, kur malārija plosās tikai zināmā gada laikā, eiropiešiem jau ir labāki eksistences apstākļi. Tomēr,

balto kolonizācijai pilnīgi piemēroti ir tikai tie apgabali, kur nav ne pārāk drēgns, ne silts klimats un nav malārijas; kolonizācijai Afrikā tā tad der vienīgi augstienes, kas paceļas 1300 un vairāk metrus virs jūras līmeņa.

Kā pirmie eiropieši sāk nostiprināties Afrikas piekrastē portugāļi jau XV. g. s. Viņi tomēr ir maza tauta un aprobežojas ar dažu fortu celšanu, kuŗi der tiem kā atbalsta punkti ceļā uz Dienvid-Āziju.

17. g. s. Afrikā lūko nostiprināties arī citas nācijas — franči, nēderlandieši, angļi, prūši, un arī hercoga Jēkaba sūtīti kurzemnieki. Tautas, kas dodas uz Afriku pēc portugaļiem, ceļ savus pirmos atbalsta punktus Augš-Gvinejā. Šie atbalsta punkti kļūst par vergu tirdzniecības centriem (statistiķi ir aprēķinājuši, ka līdz verdzības atcelšanai 19. g. s. no Afrikas izvesti uz Ameriku ap 50 miljoni nēģeŗu; „melnais ziloņkauls", kā dēvēja viņu laiku spekulanti, šo dzīvo preci, ir pats svarīgākais tirdzniecības produkts, ko pasaules tirgum toreiz dod Afrika).

17. g. s. vidū nēderlandieši dibina Kapštati, tagadējo Keptaunu, kā atbalsta punktu saviem Indijas braucieniem. Uz Dienvid-Afriku sāk plūst nederlandiešu zemnieki, glābdamies no Ludviga XV. armiju siŗojumiem, un turpat rod patvērumu arī daudzas franču hugenotu ģimenes, kuŗas katoļu fanātiķi dzen projām no tēvzemes. Kolonisti sākumā iedrošinās apmesties tikai jūŗas krasta tuvumā: līdz pat 19. g. s. sākumam balto varā ir tikai tagadējās Kapzemes dienvidrietumu daļa.

Eiropieši sāk spiesties dziļāki iekšā Afrikā tikai 19. g. s. otrā ceturksnī un šoreiz no divām pusēm, — no galējiem dienvidiem un no Vidus jūŗas krasta. Kaŗodami ar Napoleonu, angļi sagrābj savā varā Kapzemi, kas pēc Vīnes kongresa galīgi paliek Anglijai. Nēderlandiešu kolonisti, kas dēvējās par būriem, kurn pret angļu virskundzību; kad jaunie zemes kungi pasludina verdzību par atceltu un līdz ar to ruinē daudzus kolonistus, kas lietājuši vergu darba spēku, liela būru daļa kŗauj sievas un bērnus milzīgās, vēršu vilktās orēs, jem šautenes pār pleciem, kāpj zirgos un dzen savus vēršu pajūgus un ganāmpulkus uz zāļainājiem ziemeļaustrumiem, padzen iedzimto ciltis pa labi un kreisi, un dibina divas republikas; Oranžupes brīvvalsti un Transvālu.

Ap to pašu laiku franči nostiprinās Afrikas ziemeļpiekrastē, iznīcina musuļmaņu pīrātu eskadras, iejem galveno no šīm pīrātu eskadru bazēm, Alžiru. Sāk virzīties uz priekšu arī portugaļi un stājās pie Angolas augstienes kolonizēšanas.

Tropu Afrikas piekrastēs joprojām nevilina baltos ieceļotājus. Vēl priekš pēdējā krievu-turku kaŗa, Afrikai bija simtiem kilometrus gaŗas piekrastes, uz kuŗām vēl nebija pretendējusi neviena Eiropas valsts. Arī tais tropu Afrikas malās, kuŗas vārda pēc skaitījās par vienas vai citas valsts piederumu, kolonijas gubernātora vara parasti nesniedzās tāļāk par pāris 10 klm. zemes iekšienē.

Interese par Afrikas iekšieni 19. g. s. otrajā pusē strauji aug; lielo ceļojumu laikmetam, kuŗa varoņi ir Barts, Šveinfurts, Livingstons un Stenli seko Afrikas sadalīšana. Viena Eiropas valsts pēc otras cenšas sev nodrošināt kādu tropiskās Afrikas daļu. Sueca kanāļa atklāšana tuvina Ziemeļ- un Austrum-Afrikas piekrastes

lielājiem pasaules satiksmes ceļiem; franči, pēc neveiksmes karā pret Bismarka vadīto Vāciju, meklē gandarījumu koloniju politikā un atrod to Afrikā. Beidzot arī Vācija iestājās koloniju valšķu saimē.

1908. g. internacionālā Kongo valsts kļūst par Beļģijas koloniju, Maroku 1912. g. sadala savā starpā Francija ar Spāniju, pie kam pirmā iegūst lauvas daļu. Tai pašā gadā Italija atjem Turcijai Tripolitāniju un Kirenaiku. Ēģipti, ko angļi okupējuši jau 1882. g., vārda pēc atstājot zem Turcijas aizbildniecības, okupanti 1915. g. pasludina par britu imperijas koloniju, bet jau pēc 7 gadiem spiesti

Tunēsijas arabiete

piešķirt Ēģiptei formālu patstāvību. Versaļas mierlīgums atjem Vācijai viņas kolonijas, kuras kā mandātzemes sadala savā starpā Anglija, Francija, Dienvid-Afrikas ūnija un Beļģija. Patlaban Afrikā ir 3 neatkarīgas valstis: Abesinija, Ēģipte un Libērija; pārējo kontinenta daļu ir sadalījuši savā starpā angļi, franči, beļģi, portugāļi, itaļi un spāņi.

Sākumā eiropieši cenšas jemt no Afrikas tikai tos produktus, ko viņiem dod cilvēku un ziloņu medības, un vergu tirdzniecība iztukšo no ļaudīm plašus novadus.

Afrikā eiropietis sākumā neatrod mantas, kuŗas gaidīt gaida jēmēju un arī tagad preces, kas domātas eksportam, vispirms jārada turpat uz vietas. Afrikas iedzimtie ir paraduši ražot tikai pašu vajadzībām, un produkcijas pacelšanai te jācīnās ar lielām grūtībām: jārada eksportpreču ražošanai labvēlīgi apstākļi, iedzimtie ar labu vai ļaunu jāpiespiež ražot izejvielas un produktus, kas viņiem pašiem nav vajadzīgi; jādibina plantācijas, kuŗu apstrādāšanai vajadzīgs daudz darba spēka. Viss tas prasa lielus līdzekļus, un tropu koloniju vairums Afrikā vēl tagad dod viņu mētropolēm zaudējumus. Tomēr izredzes vēlāk atgūt šos zaudējumus ar uzviju ir tik lielas, un alka gūt tropu produktus tieši no pašu kolonijām tik nepārvarāma, ka Eiropas valstis ar labu nekad neizlaidīs no rokām savas kolonijas Afrikā (arī Vācija sēro pēc Kamerūnas, dienvidrietumu Afrikas, Austrum-Afrikas un Togo kolonijas gandrīz vairāk kā pēc Dancigas korridora un Elzasas).

Mētropoles parasti meklē kolonijās lētas izejvielas un produktus, un tirgus pašu rūpniecības ražojumiem. Itaļi un vāci, kuŗiem palicis par šauru viņu dzimtenē, grib aizjūŗas zemēs gūt kolonizācijai derīgas territorijas, kur novietot mētropoles iedzīvotāju pieaugumu, kam trūkst darba un maizes dzimtenē. Citas valstis ir mudinājusi iegūt plašas zemes Afrikā, politiskas varas kāre (Francija), vai alka nodrošināt virskundzību pār ceļiem, kas ved uz austrumiem (Anglija). Anglijas alka dabūt savā varā jūŗas ceļu uz Indiju, ir viņu skubinājusi nostiprināties Dienvid-Afrikā un dabūt savā varā Ēģipti līdz ar Austrum-Sudanu; pēc pasaules kaŗa, angļiem ir izdevies realizēt viņu imperiālistu seno sapni par Anglijai pakļautu zemju kopību no Kairo līdz Keptaunai; Britu imperijai tagad pieder gandrīz visa Indijas okeana rietumu piekraste. Francijai klausa visas zemes Rietum-Afrikā no Vidus jūŗas līdz Kongo upei un Augš-Gvinejai.

Satiksmes ceļi

Afrikas vietējie satiksmes līdzekļi ir pielāgoti dabas apstākļiem. Atlasa un Abesinijas kalnu zemēs preces pārvadā uz mūļu mugurām, jo te ir tikai kalnu tekas. Tuksnešos galvenais satiksmes līdzeklis ir kamieļi, bet Sudanas un Austrum-Afrikas stepju zemēs lietā satiksmei ēzeļus, kas mazāk jūtīgi pret cece mužas dzēlieniem. Pārējā tropu Afrikā daudzās lopu slimības neatļauj turēt zirgus un liellopus, un preces te nākās izsūtīt ar nesēju palīdzību (pie laba ceļa nēģeŗu nesējs spēj dienā nostaigāt 20—25 klm. ar 30 klgr. lielu nastu). Cilvēks kā transporta līdzeklis, protams, izmaksā ļoti dārgi, un tāpēc arī šo zemju saimnieciskā izmantošana ir iespējama tikai ar dzelzceļu tīkla uzbūves palīdzību. Pa Nīlu braukā arabu buru laivas; starp lielo ezeru krastiem un tropu upēs, sevišķi Kongo baseinā, satiksmei lietā liellaivas, kuŗas dzen airētāji. Dienvid-Afrikā, kuŗas stepēs iespējama lopkopība, būri lietā satiksmei milzīgus ratus, kuŗos iejūdz 8—10 pārus vēršu. Tādos ratos var iekraut pāris tonnas preču; šie vēršu vilktie rati virzās uz priekšu arī bez ceļa, cauri smiltājiem un krūmājiem.

Kā redzam, visi šie satiksmes līdzekļi nav piemēroti tā saukto masu preču eksportam no kontinenta iekšienes līdz piekrastei, jo transports izmaksā dārgāk par pašas preces vērtību. Afrikas iekšienē ir daudz plašu apgabalu, kas teicami piemēroti kokvilnas audzēšanai, bet pagaidām no tā jāatsakās, līdz kamēr būs izbūvēts labs dzelzceļu un šoseju tīkls. Tikai tās kolonijas sāk dot mētropolēm zināmu peļņu, kuŗās jau izbūvēts labu ceļu tīkls. (Ceļi kolonijās vajadzīgi arī skatoties no politiskā viedokļa, lai varētu vajadzības gadījumā nosūtīt uz apdraudētām vietām kareivjus.)

Tepiķu audēja

Tropu Afrikas iekšienē viņas upes ir lieliski satiksmes ceļi, sevišķi Kongo ar tās pietekām, un Baltā Nīla, tikai nelaime ir tā, ka visi šie iekšējās kuģniecības ceļi no jūŗas nav sasniedzami krāču un ūdens kritumu dēļ. Iekšzemi spēj ciešāki saistīt ar jūŗas krastu vienīgi dzelzceļš. Tāpēc arī tagad Afrikā redz veselu rindu dzelzceļu, kas izbūvēti sakaru nodibināšanai starp iekšējiem ūdens ceļiem un okeanu. Daudz maz biezāks dzelzceļu tīkls ir tikai Atlasa zemēs, Nīlas deltā un Dienvid-Afrikā.

Apgabalos, kur vēl nav ne dzelzceļu, ne tvaikoņu, lokālo satiksmi un arī sakarus ar tāļākām zemēm joprojām uztur vietējiem

līdzekļiem. Pēc pasaules kara viņus tomēr sāk izskaust automobiļi, jo modernā technika tagad spēj ražot mašīnas, kas brauc bez jebkāda ceļa. 1923. g. franču automobiļu kolona izbrauca cauri visai Saharai. Tagad daudzās kolonijās lielā steigā būvē šosejas, kuŗas izmaksā, protams, daudz lētāk kā dzelzceļi. — Pēdējos gados ir nodibinājušās arī vairākas gaisa kuģniecības līnijas, kas domātas pasta un arī pasažieru satiksmei. (Patlaban eksistē rēgulāras satiksmes līnija starp Franciju un Dakaras pilsētu Senegalā, un starp Kongo kolonijas piekrasti un Katangas kalnu rūpniecības apgabalu. — Visās kolonijās ir samērā daudz telegrāfa līniju un radio stacijas, bet zemūdens kābeļi saista svarīgākās ostas ar Eiropu.

Afrikas loma pasaules saimniecībā

Eiropas valstis dzīna nostiprināties Afrikā alka izmantot melnā kontinenta dabas bagātības un papildināt savu saimniecību Afrikas ražojumiem. Lai to sasniegtu, ir vajadzīga Afrikas līdzšinējās saimniecības pilnīga pārveidošana, jo Afrika pieder pie tām zemēm, kuŗu iedzīvotāji gadu tūkstošiem ilgi paraduši ražot tikai pašu vajadzībām. Tirdzniecība starp kaimiņciltīm, vai kaimiņzemēm te ir notikusi tikai lielākos nepieciešamības gadījumos, — lai iegūtu produktus, kuŗu pašu zemē nav un bez kuŗiem grūti iztikt. (Tāds produkts, piem. ir sāls, ko no Saharas un Sudanas tirgotāju karavānas piegādāja drēgnās tropu joslas apgabaliem; par tādu pat „internacionālu" tirdzniecības priekšmetu Afrikā vēlāk kļuva eiropiešu tirgotāju atvestās stikla tīkla pērles, kas ar piekrastes cilšu starpniecību nokļuva kontinenta iekšienē.) Kā pretvērtību par savām precēm eiropieši sajēma ziloņkaulus un vergus, bet vēlāk (19. g. s.) arī mežos savākto kaučuku. Paši afrikāņi neražoja neko tādu, kas būtu varējis derēt Eiropas tirgum. Šis Afrikas saimniecības stāvoklis bija galvenais iemesls Afrikas vēlajai uzjemšanai pasaules saimniecības locekļu saimē.

Vienīgā prece, kas eiropiešus sākumā viļināja uz Afriku, bija vergi; gadsimtiem ilgi „melnā prece" bija galvenais Afrikas „produkts", kas nāca pasaules tirgū (atskaitot nelielu daudzumu zelta, ziloņkaulu un strausu spalvu).

Pēc tam, kad (19. g. s. vidū) vergu tirdzniecība apstājās, Afrika spēja dot pasaules tirgū tikai medību vai vienkāršas salasīšanas ceļā ievāktus produktus, — jau minēto ziloņkaulu, palmu augļus un vēlāk arī kaučuku. Nēģeru nesēju karavānas nogādāja šos produktus okeana piekrastē, kur tie nokļuva eiropiešu uzpircēju rokās. Pēdējie kā pretvērtību deva dažas eiropiešu preces, pirmā kārtā kokvilnas audumus, dzelzi, vara drāti, vēlāk arī sērkociņus, petrolejas lampas, lietus sargus u. t. t. Tā nodibinājās zināmi sakari starp „melnā kontinenta" iekšieni un pasaules tirgu, bet Afrikas saimnieciskā dzīve visumā joprojām palika bez radikālām pārmaiņām. Tās zemes, kuŗu saimniecība jau bija zināmā mērā progresējusi, sāka dot eksportam laukkopības un lopkopības produktus, zemes riekstus, kokvilnu, kakao, liellopus un aitas; citur sāka izmantot minerāļu bagātības, pielietājot eiropiešu technikas sasniegumus. Zināma Afri-

kas iedzīvotāju daļa jau tagad ražo mazāk pašu vajadzībām, bet vairāk eksportam un pērk par pārdotiem produktiem visu nepieciešamo. Šīs kolonijas jau var uzskatīt zemēm, kas nodibinājušas ar pasaules tirgu diezgan ciešu kontaktu; viņas ir izejvielu ražotājas, kas sajem kā pretvērtību Eiropas fabrikātus. (Vietējā amatniecība, kas agrāk ražoja brīnišķīgus meistardarbus, tagad panīkst.) Dienvid-Afrikā un Atlasa zemēs, kur visai daudz balto kolonistu, tagad sāk veidoties diezgan plaši rūpniecības centri, bet arī šo centru ražojumi spēj apmierināt tikai daļu no vietējā tirgus prasībām pēc fabrikātiem un arī šo zemju galvenā loma pasaules saimniecībā joprojām ir izejvielu un produktu ražošana.

Tos produktus, kuŗus Afrika laiž pasaules tirgū, viņas iedzīvotāji iegūst pieturoties pie dažādām produkcijas formām. Pati vienkāršākā no tām — medības, sveķu un vasku savākšana — patlaban dominē tikai dažās Afrikas malās, kaut gan dod eksportam

Hartuma pie Nīlupes

diezgan lielas vērtības. Daudzas vielas, kā piem. arabu gumiju (kādas akāciju sugas sveķi), kopalsveķus, meža bišu vaskus un ziloņkaulu, iegūst šīs pirmatnējās produkcijas ceļā; tas pats zīmējas arī uz palmu eļļu un uz palmu graudiņiem, kas pa lielum lielai daļai nāk no savvaļā augošiem palmu mežiem. — Saharas rietumu piekrastē un pie Dienvid-Afrikas krastiem norisinās diezgan dzīva jūŗas zvejniecība, kas dod zināmu zivju kvantumu pasaules tirgum.

Vietām Afrikā joprojām zeļ prīmitīva kalnrūpniecība, kas atrodas iedzimto rokās, viņas galvenie ražojumi ir dzelzs, vaŗš, sāls un zelts; pasaules tirgū ieplūst tikai pēdējais, pārējos šīs prīmitīvās kalnrūpniecības produktus patērē paši iedzimtie. — Uz moderniem pamatiem veidota kalnrūpniecība dzimst Afrikā tikai 19. g. s. beigās. Afrika ļoti bagāta dažādiem minerāļiem un rūdām. Dienvid-Afrikas zelta un dimantu lauki ir lielā mērā veicinājuši balto kolonistu ieplūdumu un sekmējuši šīs Afrikas daļas saimniecisko uzplau-

kumu: zelta lauku tuvumā ir kā no zemes izaugušas pilsētas; rūdu nosūtīšanai un materiālu produktu un strādnieku piegādāšanai uzbūvēti dzelzceļi, kas nākuši par labu arī vietējai lopkopībai. Tagadējās Johannesburgas vietā vēl priekš 50 gadiem bija tikai pāris būru fermas, tagad te plešas lielpilsēta, kuŗai gandrīz tikpat daudz iedzīvotāju kā mūsu Rīgā. Tikpat straujā gaitā, dienām un naktīm plaukst arī Katangas kalnrūpniecības apgabals (Beļģu Kongo kolonijas dienvidos).

Arī Afrikas lauksaimniecībā, kas tagad tāpat sākusi ražot eksportam, eksistē dažādas produkcijas fermas. Tropu augu kultūras atrodas pa lielai daļai pašu iedzimto rokās, bet zeļ arī eiropiešu ierīkotās plantācijās, kuŗās kā darba spēks, protams, darbojas tie paši iedzimtie. Viss nēģeru vairums ir sīksaimnieki, kas izlietā savas zemes apstrādāšanai tikai pašu ģimenes darba spēku. Eiropiešu plantācijas ir liela mēroga lauksaimnieciski pasākumi, katrai no tām ir mazākais pāris desmiti strādnieku. Darba spēku sameklēšanas jautājums rada plantātoriem lielas grūtības, un tāpēc lielgruntniekiem te grūti konkurēt ar nēģeru sīksaimniekiem. (Nevienu vien plantāciju viņas dibinātājam nācies pārdot par smiekla naudu vai aizlaist atmatā vienīgi tāpēc, ka nav bijis iespējams sameklēt vajadzīgo darba spēku. Jo vairāk iedzimtie iepazīstas ar racionālākām tropu kultūraugu kultivēšanas metodēm, jo bīstamāka kļūst eiropiešu plantācijām iedzimto sīksaimnieku konkurence. Dažu augu kultūras tomēr atmaksājas tikai lielgruntniecību mērogā (piem. sizalagaves kultivēšana).

Sacītais, protams, zīmējas galvenā kārtā uz tropu joslas zemēm. Subtropu joslā un tropu Afrikas augstienēs eiropietis parasti pats personīgi vada savu saimniecību, netaupīdams arī savu fizisko spēku. Platības ziņā valda liela atšķirība starp laukkopības fermām, kuŗām pieder lielākais pa daži simti hektāru, un ekstensīvās lopkopības latifundijām, kuŗu platība sniedzas vairākos tūkstošos hektāru. (sevišķi lielas zemes platības vēl nesen bija būru fermeriem, dažam pat pa vairāk 10,000 hektaru; dalot šīs lielgruntniecības tāļāk starp viņu saimnieku daudzajiem dēliem, arī šo milzīgo latifundiju platība ir samazinājusies.)

Zemkopības fermas ražo produktus, kuŗus pa lielākai daļai patērē turpat uz vietas, pilsētas iemītnieki un kalnrūpniecības rajona strādnieki. Lopkopju fermas ražo lielāko daļu no tām izejvielām un produktiem, kuŗus Afrika laiž pasaules tirgū kā lopkopības ražojumus. — Ziemeļ-Afrikas, Sudanas un Austrum-Afrikas nomadi ražo eksportam galvenā kārtā tikai vilnu.

Eiropiešu lielie uzjēmumi, sevišķi kalnrūpniecībā, prasa ļoti daudz darba spēka, ko tuvākajā apkārtnē nav iespējams sameklēt; strādnieki tāpēc jāieved no diezgan attāļiem apvidiem. Daudzos Afrikas apvidos tagad ir nākusi modē „peļņā iešana": nēģeris, arī iedams strādāt eiropiešu kalnraktuvēs, atstāj savu ciemu tikai uz zināmu laiku, un sakrājis sumiņu naudas, parasti mēdz atgriezties dzimtenē. (Sevišķi daudz tādu strādnieku, kas tikai uz laiku palikuši neuzticīgi lauk- vai lopkopībai, nodarbina Transvalas kalnraktuves; viņu strādnieku lielākās daļas dzimtene ir portugaļu Austrum-Afrika.) Gvinejas līča salas, kuŗās zeļ kakao kultūra, dabon lielāko daļu savu strādnieku no Angolas, bet kakao plantācijās Zelta krasta

kolonijā strādā daudz sudaniešu, kuŗu dzimtene atrodas vairākus 100 klm. uz ziemeļiem. Citi sudanieši dodas arī kā algādži vai nomnieki uz Senegambiju, kur audzē zemes riekstus.

Afrika, kas patlaban tikai sākusi uzstāties pasaules tirgū kā masu produktu ražotāja, sāk spēlēt šai tirgū arvienu lielāku lomu un ik gadus eksportē izejvielas un pārtikas līdzekļus, kuŗu daudzums pakāpeniski aug. — Viss kontinents un arī Madagaskaras sala ir bagāti rūdām un minerāļiem. Dienvid-Afrika patlaban ir pirmā dimantu un zelta ražotāja uz visas zemes lodes; Katangas apgabals ražo platīnu, varu, bet Atlasa zemēs rod kaļķu fosfātu, ko eksportē kā mēslošanas līdzekli uz Eiropu. — Afrika ļoti bagāta arī ar vaŗa un cinka rūdām; Dienvid-Afrikā nesen uzieti lieli platīna lauki. Dienvid-Afrikā un daudzās tropu joslas zemēs rod akmeņogles. Nafta pagaidām uzieta tikai Ēģiptē, bet toties tropu Afrika ļoti bagāta ūdens kritumiem, kuŗi spēj dot milzīgu daudzumu dzinējspēka. — Ziloņkauls, arabu gumija un kopalsveķi nāk pasaules tirgū vai vienīgi no Afrikas.

Līdz pat 1912. g. Afrika spēlēja lielu lomu kā kaučuka ražotāja (šo kaučuku ievāca prīmitīvas produkcijas veidā, ievainojot savvaļā augošos kaučuka kokus un savācot viņa sveķus turpat mūža mežā). Tagad kaučuka produkcijas ziņā Afrika vairs nespēj sacensties ar Malakas pussalu un Indonēzijas salām, kur kaučuka kokus audzē speciālās plantācijās. Lopkopības produktu — vilnas, saldētas gaļas un ādu ziņā Afrika joprojām atrodas diezgan tāļu iepakaļus citām lopkopības zemēm, piem. Arģentīnai un Austrālijai.

Lauksaimniecībai ir Afrikā spīdošas izredzes, jo šī pasaules daļa var ražot nevien tropu kultūraugus, bet arī kokvilnu un dažādas labības sugas daudz lielākā daudzumā, kā līdz šim, jo milzīgos kultivēšanai kā radītos apgabalus joprojām klāj mūža mežs. Periodiski sausajās tropu zemēs teicami padodas kokvilna, zemes rieksti, cukurniedras, sizalagave, sezams un tabaka. Drēgnājos mežu apvidos var audzēt kaučuku, kakao, banānus, rīsu, eļļas palmas un tabaku. Daudzus kultūraugus, kas prasa lielāku mitrumu, pielietājot mākslīgu apūdeņošanu, var audzēt arī sausākās zemēs un pat tuksnešu oazēs. Galvenā kokvilnas un rīsa ražotāja Afrikā patlaban ir Ēģipte, bet milzīgas kokvilnas plantācijas patlaban ierīko Austrum-Sudanā; to pašu franči taisās darīt savā Rietum-Sudanā. Tropu kalnos teicami padodas kafijas un chinīna koks, bet tropu joslas piekrastē aug kokos palma, kuŗas žāvētos augļus, t. s. kopru izlietā augu tauku iegūšanai. — Vairāk kā puse no visa kakao pasaules tirgū ir nākusi no Ziemeļ-Gvinejas koloniju plantācijām un Gvinejas līča salām. Subtropu zemes ražo dārzājus, ogas, vīnu, augļus (sevišķi apelsīnus un citroņus) un Ziemeļ-Afrikas dateles.

Afrikas kolonijas un viņu nozīme priekš Eiropas valstīm

Patlaban viss Melnais kontinents un Afrikas salas ir sadalīti starp 6 Eiropas un 3 neatkarīgām iedzimto valstīm. Koloniju vērtība ir ļoti nevienāda un atkarājas nevien no viņu territorijas pla-

tības, iedzīvotāju skaita un produkcijas spējām, bet arī no kolonijas ģeografiskā stāvokļa, un mētropoles politiskā un saimnieciskā stipruma.

Afrikas koloniju vairums, sevišķi tropu joslā, patlaban vēl atrodas tikai viņu saimnieciskā uzplaukuma stādijas sākumā. Beļģijas koloniālie piederumi Afrikā atrodas visi vienkopus, turpretim citu koloniju valšķu territorijas te šķir sveši piederumi. Tomēr divām lielvalstīm, Francijai un Anglijai, ir izdevies arī Afrikā iegūt territoriāli sakarīgus milzīgi plašus apgabalus. Francijas koloniju imperija Afrikā sniedzas no Vidus jūras krasta līdz Gvinejas līcim un Kongo upei, bet Anglijai klausa ap 8000 klm. gara territorija, kas sākas pie Nīlas deltas, stiepjas cauri visai Austrum-Afrikai un beidzas šī kontinenta galējos dienvidos.

Francijas piederumi ziemeļrietumu Afrikā (ieskaitot arī mandātzemes Kamerunu un Togo) aptver platību, kas lielāka kā visa Eiropa; šīs milzīgās koloniju imperijas iedzīvotāju skaits jau gandrīz tuvinās pašas Francijas iedzīvotāju kopskaitam. Tiesa, apmēram puse no šī milzīgā apgabala ir tuksnesis, kas šķir franču Ziemeļ-Afriku no Gvinejas un ekvatoriālās Afrikas tropu zemēm. Sakaru uzturēšana starp abām koloniju imperijas daļām ir apgrūtināta (daudzinātais Saharas dzelzceļš, kura projektus cilā jau daudz gadus, pagaidām eksistē tikai uz papīra). Tomēr franču pozicijas ziemeļrietumu Afrikā ir jāuzskata par spīdošām, jo vairāk tāpēc, ka pagaidam nav ienaidnieka, kas spētu viņas apdraudēt. Ziemeļ-Afrika atrodas no Francijas tikai dažu stundu brauciena attālumā un mētropoli vieno ar Ziemeļ-Afrikas ostām daudzas kuģniecības līnijas. (Par šo sakaru drošību gādā kara ostas Tulona un Bizerta un Francijas eskadras Vidus jūrā.) Tādā kārtā Francijas koloniju imperiju ziemeļrietumu Afrikā var uzskatīt kā tiešu mētropoles paplašinājumu līdz pašai Kongo upei. Cik lielu spēka pieaugumu nozīmē priekš Francijas šī koloniju imperija, to liecināja afrikāņu pulku piedalīšanās pasaules kara laikā Eiropas cīņu laukos. — Afrikā slēpjas gandrīz neizsmeļamas bruņoto spēku rezerves, kuras Francija tagad var izlietāt sava iespaida stiprināšanai Eiropā.

Madagaskara, Komoru salas un Reiniona ir produktīvas tropu kolonijas; Madagaskara jau pati par sevi ir vesels mazs kontinents, un kā jau liela sala, viegli aizsargājama. Neproduktīvā franču Somali zeme ir teicams atbalsta punkts tirdzniecībai ar Abesiniju.

Lielbritānija pasaules karā ir reālizējusi Sesila Rodesa grandiozo plānu par nepārtrauktu Lielbritānijai pakļautu territoriju Austrum-Afrikā, no Kairo līdz Keptannai. Arī Ēģipte par spīti viņas oficiālājai patstāvībai, joprojām atrodas zem Anglijas iespaida un nevien tāpēc, ka angļi ir paturējuši savās rokās kontroli pār Sueca kanāli. Angļi tura Ēģipti iežņaugtu no divām trijām pusēm, no Vidus jūras un Suecas kanāļa, caur kuru iet galvenais satiksmes ceļš no Atlantijas okeana uz Indijas un Kluso okeanu, un no Austrum-Sudanas. (Nīlupe, šī Ēģiptes dzīvības artērija, pirms zemes aizsniegšanas tek cauri Austrum-Sudanai, kura atrodas angļu varā, un angļi var piespiest Ēģipti locīties viņu gribas priekšā, jau ar draudiem vien novadīt Nīlupes ūdeņus uz citu pusi, resp. izlietāt viņus pašas Austrum-Sudanas apūdeņošanai. Ka šie draudi var kļūt kādreiz par reālām briesmām priekš Ēģiptes, to liecina milzīgās apūdeņošanas ierīces,

Šilluku cilts skaistule.

ko angļi ceļ Austrum-Sudanā, kuŗai pēc angļu tautsaimnieku plāna jātop priekš Anglijas par galveno kokvilnas ražotāju nepaklausīgās Ēģiptes vietā.)

Atbalstīdamās uz savām tagadējām pozicijām Austrum-Afrikā, Lielbritanija valda pār visu Indijas okeana rietumu daļu un viņas pieejām — Suecas kanāli, Sarkano jūŗu, Bab-el-Mandebas šaurumu un Adenas līci. Portugaļu Mozambika (t. s. portugāļu Austrum-Afrika), kuŗas „Hinterlande" ir Rodezija un Transvāla, atrodas patiesībā jau tagad vairāk zem Anglijas, kā Portugales iespaida.

Lielbritanijas kolonijas Rietum-Afrikā ir Gambija (vecais Kurzemes hercoga valsts piederums), Sierra Leone, Zelta krasts un Nigērija, līdz ar mandātzemju Kamerunas un Togo daļām. Visas šīs zemes ir bagāti tropu kultūraugu apgabali, kuŗu ģeopolītiskā nozīme tomēr nevar būt nekāda lielā, jo viņus no visām pusēm ieslēdz franču piederumi.

Beļģu Kongo, kuŗas nozīmi mēs apskatīsim vēlāk, un portugaļu kolonijas, kas arī ir ļoti bagātas zemes, nevar spēlēt Afrikas politikā izcilāku lomu, jo viņu mētropoles ir mazas valstis. Portugalei bez tam trūkst arī naudas un iekšēja spēka, lai varētu pienācīgi izmantot savas plašās kolonijas; tāpēc arī šī valsts ir nokļuvusi financiālā atkarībā no Anglijas, kuŗa saimnieko Portugales kolonijās kā savā zemē, sevišķi Mozambikā, caur kuŗas ostām iet un nāk lielumlielā daļa Transvalas un Rodēzijas eksporta un importa.

Italijas kolonijas Afrikā — Lībija, Eritreja un Somālija — ir maz produktīvas stepju un tuksnešu zemes; lielāku lomu varbūt būs lemts spēlēt vienīgi Lībijai, kas atrodas mētropolei vistuvāk; viņā valda gandrīz tādi pat klimatiski apstākļi, kā Sicilijā vai Apulijā.

Spānija, kuŗai pieder Kanāriju salas un prāva territorija Saharas rietumu piekrastē, ir paspējusi pēdējos gados paplašināt savus piederumus Ziemeļ-Marokā, kur tagad viņai klausa Rifzeme. Arī Spānijai, tāpat kā viņas mazajai kaimiņienei Portugalei, ir Gvinejas līcī auglīga sala, kas ražo tropu produktus (galvenā kārtā kakao) milzīgā daudzumā. Spāņu Gvineja jeb t. s. Rio Muni, ir vēl nekultivēts mūža mežu apgabals.

Atlasa zemes

Atlasa (pareizāki sakot Atlanta) vārdu Eiropas ģeografi ir patapinājuši no grieķu mitoloģijas. Paši Atlasa zemju iemītnieki šī nosaukuma nepazīst, bet arī zinātnieki nav spējuši viņa vietā sameklēt labāku. Franči dēvē šīs zemes par Berberiju.

Atlasa apgabals aizjem Afrikas galējo ziemeļrietumu daļu un atrodas ļoti tuvu Eiropai. Uz kartes viņš izskatas kā ļoti plata pussala, kas ar savu bāzi pieslēgusies Afrikas kontinentam; tikai Gibraltaras un Sicilijas jūras šaurumi šķir Atlasa zemes no Spānijas un Sicilijas. Dienvidos Atlasa apgabals robežo ar plašo Saharas tuksnesi, kas šķir viņu no tropu Afrikas daudz krasāk, kā Vidus jūra pašu Berberiju no Eiropas. Atlasa zemes savā ziņā atgādina lielu salu, ko no trijām pusēm ierobežo jūras viļņi, bet no ceturtās, dienvidu puses, okeanam bezgalībā līdzīgais Saharas tuksnesis.

Pēc viņa ģeografiskā stāvokļa un dabas īpatnībām Atlasa apgabals jāpieskaita Vidus jūras zemēm. Arī pēc savas ģeoloģiskās uzbūves viņš ir Eirāzijas kroku kalnu jostas daļa (šī josta apjož visu Dienvid-Eiropu un daļu Rietum-Āzijas). Atlasa apgabals viss ietilpst Vidus jūras klimatiskajā joslā un ziemas mēnešos dabon diezgan bagātīgus nokrišņus, kas apslacina pārējo Ziemeļ-Afriku tikai pašā viņas piekrastē un arī samērā reti. Ziemas lietus ļauj daudzās Atlasa apgabala vietās eksistēt Vidus jūras zemju lauksaimniecības formām, kas pārējā Afrikā nav pazīstamas.

Jau vecajā akmens laikmetā Atlasa zemēs ir zēlusi tā pati palaiolitiskā kultūra, kuŗas pēdas vērojamas Spānijā un Francijā. Priekš nepilniem trijiem gadu tūkstošiem foiniķiešu jūŗnieki te dibina Kartāgu, kas uz laiku kļūst par stiprāko Vidus jūras valsti un valda pār Spāniju. Vēlāk Kartagas vietā stājas Romas valsts, kuŗa padara Atlasa apgabala austrumu un ziemeļu daļu par savu piederumu. Par Romas kultūras kādreizējo varenību vēl tagad liecina daudzas Atlasa zemēs uzglabājušās celtniecības pieminekļu drupas.

Vēlāk no Spānijas iebrūk Atlasa zemēs vandāļi. — Tad no austrumu puses nāk un iekaŗo zemi arābi, uzspiezdami savas ticības zīmogu, kultūru un pa daļai arī valodu. Vidus laikos un vēl priekš 100 gadiem Atlasa zemju piekraste ir bīstamo Berberijas pīrātu baze, no kuŗas tie dodas sirot Vidus jūras zemēs un apdraud arī Rietum-Francijas piekrasti un kuģus, kas brauc Afrikai gaŗām uz Indiju un atpakaļ. — Tagad gandrīz visas Atlasu zemes, Rifzemi atskaitot, klausa Francijai.

Manioks (Jatropha Manihot)

Atlasa kalni ir samērā jauni un sakrokoti tikai terciārajā laikmetā, reizē ar Alpiem, Pirenējiem un Apennīniem. Arī tagad, cik vērojams, šo kalnu veidošanās process vēl nav galīgi beidzies, un bieži notiek zemes trīces.

Krokošanās process tomēr nav skāris visu Atlasa apgabalu in corpore, jo sakrokotās kalnu ķēdes šķir vienu no otras platas augstienes (Kabilija, Marokas Mezeta, Šotu augstiene u. c.).

Atlasa kalnu ķēdes sākas Marokas ziemeļos pie Gibraltaras šauruma ar Rifa kalnu grēdu, kas paceļās 2500 metri virs Vidus jūras līmeņa un stiepjas gar viņas piekrasti uz austrumiem. Rifzeme ir patstāvīgākā no visām Atlasa daļām, jo to šķir no pārējās Berberijas dziļa un šaura ieplaka (t. s. Tazas ieplaka) un Mulujas upes lejteka. (Pa šo ieplaku terciārā laikmeta beigās ir vēlušies jūras viļņi, savienodami tikko piedzimušo Vidus jūru ar Atlantijas okeanu.) Starp Rifzemi, Atlantijas okeanu un Augsto un Vidējo Atlasu, atrodas Marokas augstienes jeb Mezetas trijstūris, kas paceļās vairākus 100 metrus virs jūras līmeņa, ir auglīgs un diezgan bieži apdzīvots. — Mezetai dienvidos stiepjas pašas augstākās Atlasa kalnu ķēdes, gandrīz paralēli viena otrai stiepdamās no dienvidrietumiem uz ziemeļaustrumiem. Šīs ķēdes ir Vidējais Atlass, Augstais Atlass un Antilass. (Daži ģeografi mēdz lietāt šo kalnu kopējai apzīmēšanai Marokas Atlasa nosaukumu.) Vidējais un Augstais Atlass paceļās pāri par 4000 metriem virs jūras līmeņa, bet Antiatlasa augstākās galotnes tikai mazliet pārsniedz 2000 metrus. Vidējā Atlasa ķēde turpinās viņpus minētās ieplakas, stiepdamās gar Vidus jūras krastu uz austrumu pusi kā Tellatlass.

Augstais Atlass turpinās austrumu virzienā zem Saharas Atlasa nosaukuma un šķir ziemeļu augstienes no Saharas tuksneša. Starp viņu un Tell-Atlasu ziemeļos plešas Šotu augstiene. Ir Saharas, ir Tell-Atlass nesasniedz Marokas kalnu augstumu un paceļās lieākais 200—2300 metri virs jūras līmeņa. Tell-Atlass ir bagāts dziļām lejām, pa kurām krākdamas gāžas uz Vidus jūras pusi kalnu upes. — Šotu augstiene paceļās 400—1200 metri virs jūras līmeņa un ir stipri kalnaina. — Austrumos starp Saharas Atlasu, Vidus jūru un Šotu ieplaku plešas Tunisas piekrastes josla, kuras rietumu daļā arī sastop izolētas kalnu grupas.

Atlasa zemēs, tāpat kā pārējā Vidus jūras klimatiskajā joslā, viss galvenais nokrišņu vairums krīt ziemā, bet vasaras ir ļoti karstas un sausas. Sevišķi bagātas nokrišņiem ir pret Vidus jūru un okeana vērstās kalnu nogāzes, kur tāpēc netrūkst lielu mežu. Dodoties šiem kalniem pāri un iedziļinoties apgabala iekšienē, klimats kļūst arvienu kontinentālāks un nokrišņu daudzums strauji mazinās. Visu Atlasa kalnu ķēžu rietumu un ziemeļrietumu malas ir daudz bagātākas nokrišņiem, kā austrumu un dienvidaustrumu nogāzes. Lietaino pusi parasti klāj meži, bet pretējā nogāze ir sausa stepe, tāpat kā augstienes, kas plešas starp kalnu grēdām. — Ziemā pašas kalnu ķēdes un tās augstieņu vietas, kas paceļās pāri par 1000 metriem, klāj bieza sniega kārta, tik bieza, ka satiksme starp daudziem augstākiem punktiem ir pārtraukta uz vairākiem mēnešiem, tāpat kā starp augstienēm un ieplakām, kuras šķir piesnigušo kalnu grēdas. Sniegs kalnos nokūst tikai vēlu pavasarī un arī piekrastes joslās ziemas vidū nereti uzsnieg plāna sniegu kārta.

Atlasa zemju piekrastē ir karstas un sausas vasaras, bet toties maigas un drēgnas ziemas. Zemes iekšienē klimats jau ir daudz kontinentālāks, un jūras iespaids maz nomanāms. Augstienēs vasara parasti ir karstāka, kā jūras vai okeana piekrastē; sevišķi karsta ir Saharas Atlasa dienvidu nogāze. Vismaigākā vasara ir Rietum-Marokas piekrastē, kuŗu bieži piemeklē miglas, brīžiem pat apgrūtinādamas kuģniecību. — Atlasa apgabala iekšienē ziemā bargs sals ir parasta lieta (El-Arišā un arī citos punktos, kas paceļās pāri par 1000 metriem virs jūras līmeņa, janvārī konstatēta pat — 20 gr. tem-

Biskras oazes ainava

peratūra). Toties vasaras Atlasa apgabala iekšienē ir nepanesami karstas un sausas.

Lielai Atlasa apgabala daļai nav notekas uz jūŗu resp. okeanu. Par to kalnu nogāzēm, kuŗas sajem vairāk lietus, gan tek pastāvīgas upes un avoti, bet tikai daļa no šiem tekošiem ūdeņiem aizsniedz jūŗu vai okeanu. Daļu upju pavasarī uztur pie dzīvības tikai sniega kušana kalnu augstumos. No Augstā un Vidējā Atlasa kalniem jem savus ūdeņus Rietum-Marokas upes, kas tek cauri vasarā tik sausajai Marokas Mezetai un spēj aizsniegt okeanu. Ūdens līmeņa

svārstīšanās un lielais kritums padara Atlasa upes par kuģniecībai nederīgām (kuģojama ir tikai Zebu upes lejteka).

Atlasa apgabalā netrūkst arī t. s. sauso upju, kuŗu gultnes redz tekošu ūdeni tikai dažas 10 dienas gadā; plūdu laikā šīs upes sasniedz pat vairākus kilometrus lielu platumu, bet vēlāk pārvēršas par niecīgām upītēm, upītes par strautiņiem un beidzot tekošais ūdens viņu gultnēs izzūd pavisam. Daudzas periodiskās un arī pastāvīgās upes, kas tek uz Saharas pusi, Tunisas piekrasti vai arī ieplūst Štotu augstienē, parasti izbeidzas kādā ieplakā, kuŗas lielāko daļu aizjem pusizžuvis sāls ezers, t. s. šots.

Klimatisko dažādību, nevienādā nokrišņu daudzuma un arī nevienādā augstuma dēļ Atlasa apgabala augu pasaule ir pēc dabas visai dažāda. Floras ziņā Atlasa augu valsts gandrīz visa pieder pie holarktiskās valsts mediterrānās (Vidus jūŗas) provinces. Kalnu augstumos, sevišķi vēsākās un drēgnākās vietās, rod Centrāl-Eiropas un alpīnās floras pārstāvjus, kas jādomā, ledus laikmetā, ir bijuši te vairāk izplatīti kā tagad. No dienvidiem dažos apvidos ir iecelojuši tuksneša floras pārstāvji (tuksneša flora ir kļuvusi par dominējošo Saharas Atlasa dienvidu nogāzē un pašās sausākajās šotu augstienes vietās). Drēgnākās piekrastes zemes un kalnus aizjem mežu un krūmāju formācijas; viņām pieder Tell-Atlass, Marokas kalni, un Saharas Atlasa augstākās galotnes. Mezetas lielākā daļa šotu augstiene, Tunesijas piekrastes josla un Saharas Atlasa lielākā daļa pieder stepju veģetācijai. Krūmāji, t. i. makijas, sastāv pa lielākai daļai no cietlapju krūmājiem, un cietlapji pa daļai dominē arī mežu formācijās. (Šo cietlapju veģetācijas periods ir vietējā maigā ziema, bet vasaras sausumu viņi panes samērā viegli, pateicoties biezajām lapām, kas ierobežo izgarošanu, un dziļajām saknēm. Vidus jūŗas joslas tipiskais pārstāvis eļļas koks ar viņa sudrabpelēkajām lapām ir tipisks mediterranās joslas cietlapju pārstāvis un sastopams Atlasa zemēs nevien kā kultūrkoks, bet arī savā vaļā. Senlaikos visu Tellatlasu ir klājuši meži un makijas. Lietainākos apvidos, sevišķi Kabilijā, vēl tagad redz lielus korķu ozolu (Quercus suber) mežus, kuŗos zem koku kroņiem aug biezi krūmāji. Mazā Atlasa dienvidu daļā redz mūžzaļo ozolu (Quercus ilex), sausajos piekrastes līdzenumos un Mazā Atlasa longitudinālajās ielejās zaļo makiju, eļļas koku un pistāciju meži, kuŗos sastop arī pundurpalmas. Pašās sausākajās vietās aug pieticīgā Alepo priede un makijas. Zemākajās vietās (sevišķi Rietum-Marokā) lielus apgabalus klāj argankoka meži.

Augstāki kalnos, korķu ozolu mežu vietā sākas jau citi ozolu meži, kuŗu koki ziemā nobirdina savas lapas; vēl augstāk virs tiem aug skuju koki. Sevišķi Augstā un Vidējā Atlasa kalnos sastop lielus skuju koku mežus, kuŗos aug 40—50 metri augsti ciedri. Šais kalnos protams, veģetācijas periods sakrīt ar vasaru, bet atpūtas laiks ir ziema. Saharas Atlasā un Marokas Atlasa kalnos sastop dažādas paegļu sugas. Pašas augstākās Atlasa galotnes klāj subalpīnās un alpīnās kalnu pļavas un kalnu stepes, sevišķi daudz tādu kalnu ganību ir Vidus Atlasā. (Cik vērojams, arī te agrāk šalkuši ciedru sili, kuŗus iznīcinājis cilvēks, lai atbrīvotu vietu ganībām).

Zem kultūras iespaida un pa daļai neapdomīgas saimniekošanas dēļ mežu platība Atlasa zemēs tagad ir stipri sašaurinājusies. Lie-

lākie mežu iznīcinātāji bijuši stepju dēli arabi, kas franču kolonistu izspiesti no zemākajiem apvidiem, devušies kalnos un ar cirvju un uguns palīdzību lūkojuši radīt saviem ganāmpulkiem jaunas ganības. Sīklopi, aitas un kazas iznīcina jaunaudzes, pārējo aprij mežu ugunsgrēki un 20 gadu laikā ugunij par upuri ir kritusi gandrīz puse no mežiem, kas agrāk klājuši Mazā Atlasa nogāzes. Mežu iznīcināšanas sekas ir sausuma pieaugšanās, kalnu upju bieža pārplūšana u. t. t. Tagad franču valdība ir sākusi apdēstīt plašus kalnu apgabalus no jauna ar mežu.

Savvaļas dzīvnieku Atlasa kalnos ir palicis visai maz. Ziloņi, kurus kartagieši ķēruši šejienes kalnos un dresējuši cīņai pret romiešiem (toreizējos karos ziloņi zināmā mērā aizpildīja lauku artilerijas un tagadējo tanku lomu) ir izmiruši jau mūsu ēras sākumā. Arī

Kartagas drupas

lauvas tagad Atlasa kalnos vairs nav sastopamas; visai reti redz kalnu augstienēs arī antilopes. Grūti pieejamās aizās vēl mājo kāda pērtiķu suga un panteri; diezgan izplatīti zvēri ir šakāli, hijenas un lapsas. Mitrākajās vietās sastop bruņu rupučus, un čūsku visās Atlasa apgabala malās ir Dieva svētība.

Atlasa apgabalu apdzīvo 12,5 milj. cilvēku, bet iedzīvotāju blīvuma indeks dažādās šī apgabala malās ir ļoti nevienāds. Pilsētas, ciemus un kultivētu zemi redz tikai ielejās un zemākajās kalnu nogāzēs. Šotu augstieni un Saharas Atlasu apdzīvo pa daļai nomadi, pa daļai zemkopji, kas mājo oazēs.

Liela iedzīvotāju daļa pieder pie berberu tautības, bet rases ziņā berberi nav visai viengabalaini. Blakus cilvēkiem ar tumšiem ma-

tiem un gareniem galvas kausiem sastop arī blondus zilačus. Dienvidu berberi ir dabūjuši arī nēģeŗu asins piemaisas.

Līdz 7. g. s. vidum berberi bija vai vienīgie Atlasa zemju iemītnieki. — Šai gadu simtenī viņu zemē iebrūk arabi un atjem berberiem ielejas un saimniecībai derīgāko zemi, paši uzsūkdami sevī daudzus berberu elementus, un savukārt, dodami berberiem savas asins piemaisas. Berberiem paliek kalni un gŗūtāki pieejamās augstienes. Rietumos viņiem joprojām ir lielāks pārsvars kā apgabala austrumu pusē, bet visur tie palikuši par cītīgiem musulmaņiem un aizmirsuši, ka viņu senči reiz bijuši kristīgie. Marokā berberi joprojām sastāda iedzīvotāju lielumlielo daļu, tiklab augstienēs kā kalnos, sevišķi Rifzemē, kuŗas kabili (arabu valodā šis vārds nozīmē „iedzimtie") nesen vēl tik varonīgi aizstāvēja savu brīvību pret spāņu un franču pārspēku un bieži guva uzvaras pār eiropiešu kaŗaspēku, par spīti pēdējo artilerijai un lidmašīnām.

Berberi ir čakli lauksaimnieki, sevišķi augļkopji. Kalnu nogāzēs viņiem pieder plaši eļļas un vīģu koku dārzi, kuŗus tie kopj ar lielāko rūpību Savus ciemus berberi mēdz celt gŗūti pieejamās kalnu galotnēs vai šaurās aizās un parasti apjož ar stipru mūri.

Nocietināts tornis ciema vidū ir viņa saimnieku kopēja labības noliktava un lielāko briesmu brīdī dod patvērumu arī pašiem saimniekiem un viņu ģimenēm. — Berberi ir čakli mājrūpnieki; viņu sievas auž skaistus audumus, viņi paši veido māla traukus, rotātus skaistiem ornāmentiem, gatavo dunčus, zobenus, un dažādus koka un dzelzs izstrādājumus. Nacionālās vienības apziņa vēl atrodas bērna autos; berberi dalās daudzās sīkās ciltīs, kuŗas uzskata arī tos kaimiņus, kas runā tai pašā valodā, par ienaidniekiem. Sīki kaŗi uz asins atriebības pamatiem, asiņaini strīdi tīrumu dēļ ir parasta lieta. Uzglabājušās arī daudzas matriarchata paliekas. (Arī berberu senču reliģijā, cik vērojams, dievietēm bijusi piešķirta lielāka vara kā dieviem, jo mēs zinām, ka pirmatnējās tautas parasti mēdz ierīkot savu Olimpu jemdamas par paraugu viņa iemītnieku attiecībām iekārtu, kāda valda starp šī Olimpa dievinātājiem zemes virsū).

Viss lielais berberu vairums ir zemkopji; dažas ciltis tomēr nodarbojās ar nomadu lopkopību; berberu — nomadu skaits priekš arabu iebrukuma būs bijis vēl daudz lielāks, jo plaši Atlasa zemju apgabali kā aicināt aicina nodoties ganu dzīvei.

Arabi kopš 7. gadu simteņa bija Atlasa kungi un viņus arī tagad šķir no berberiem rases un valodas plaisa, bet vieno islāms un pa daļai arī arabu kultūra. Atlasa zemju arabu starpā bieži redz vecus gaŗbārdainus vīrus, kas atgādina bībeles praviešus, ilūziju vēl pastiprina viņu orientāliskais tērps. — Atlasa arabi ir vai nu nomadi, vai pilsētnieki; ar zemkopību nodarbojās tikai maza daļa, kaut gan arabu lielgruntniekiem ir plaši auglīgas zemes īpašumi; savu zemi arabi parasti mēdz iznomāt vai izdot uz pusgrauda berberiem.

Atlasa zemju nomadiem nav ne māju, nedz labības noliktavu; viņi mājo teltīs, tās uzceldami pēc vajadzības te vienā, te otrā vietā; nomads ir spiests klejot līdz ar saviem ganāmpulkiem un laiku pēc laika meklēt jaunas ganības citā novadā, kur patlaban līst lietus, aug zāle un ir papilnam ūdens. Apbruņoti un sēdēdami teica-

mos zirgos, Atlasa arabu nomadi seko saviem aitu, kazu un kamieļu bariem, kuŗi tiem dod pienu, vilnu un gaļu; pārdodams savus lopus, nomads iegūst naudu un pērk par viņu visu, ko tam nespēj dot tā ganāmpulki. Jēdziens par zemi kā privātīpašumu nomadiem ir svešs: cilts zeme kopīgi pieder visiem viņas locekļiem. Nomadisms neļauj plaukt arī mājrūpniecībai un arabi nemīl nodoties šim darbam; viņi pat nevīžo izgatavot sedlus, ieročus, segas vai teltsdrānas un parasti to visu pērk no pilsētu vai berberu ciemu amatniekiem.

Trešā Berberijas iedzimto tauta ir mauri, arabu, berberu, spāņu un turku maisījums; viņi mājo piekrastes pilsētās un lietā arabu valodu. Mauri pa daļai ir audzināto Berberijas pīrātu pēcnācēji un nodarbojas ar tirdzniecību.

Kopš daudziem gadu simteņiem Sudanas nēģeŗi vesti cauri Saharai uz Atlasa zemēm kā „melnā prece", un arī Dienvid-Marokas iedzīvotājos vietām vērojamas stipras nēģeŗu asins piemaisas. Nēģeŗus sastop Atlasa zemēs, sevišķi Marokā, diezgan lielā skaitā (ap 200,000).

Žīdi mājo Atlasa zemēs jau vairāk kā 1000 gadus; tepat ir paglābušies arī laba tiesa Pirenēju pussalas žīdu pēc tam, kad fanātiskie spāņi lika tiem izvēlēties vienu no diviem — nāvi sārta liesmās, vai pāriešanu katoļu ticībā. — Atlasa zemju žīdi dzīvo pilsētās un nodarbojās pa daļai ar tirdzniecību, augļošanu vai amatiem. Musulmaņi uz viņiem skatās no augšas, un Berberijas neatkarības laikos žīdu grautiņi tiem ierādītos pilsētas kvartālos bija parasta lieta. Pēc franču virskundzības nostiprināšanās šie grautiņi ir izbeigušies un tāpēc Berberijas žīdi ir frančiem uzticāms elements.

(Starp Berberijas žīdiem ir daudz tādu, kas pilnīgi pieslējušies franču nācijai, lietā franču valodu un lepojās ar to, ka ir Francijas pilsoņi; daudzi no viņiem ir miljonāri, un citi iejem atbildīgus amatus vietējās administrācijas dienastā. Prāva tiesa Berberijas žīdu tomēr joprojām dzīvo pēc sentēvu ierašām, un ir uzglabājuši daudz senu tradiciju. Ļoti īpatnējs ir Berberijas žīdu jēdziens par sievietes daiļumu: viņi vērtē to pēc sievietes miesas svara, t. i. kilogramos: jo lielāks miesas svars ir kādai meitenei, jo labākas viņai izredzes „taisīt labu partiju" un dabūt bagātu vīru. Meiteņu mātes tāpēc nemitās no rīta līdz vakaram barot savas meitas ēdieņiem, kas veicina tauku uzkrāšanos; tāpēc arī daudzas žīdu skaistules te kļūst jau priekš kāzām tik resnas, ka nespēj vairs lāga kustēties. Pēc kāzām šo pienākumu t. i. rūpēšanos par skaistules kilogramu skaita vairošanos uzjemās viņu vīri, jo sievas skaistums arī te ir vīra gods).

Atlasa zemju klimatiskie apstākļi teicami piemēroti dienvideiropiešu kolonizācijai, jo atšķirība klimata ziņā starp Spāniju, Provansu un Apennīnu pussalu no vienas un Berberiju no otras puses nav nekāda lielā. Tāpēc arī te dzīvo daudz eiropiešu, — spāņu, itaļu un franču kolonistu. (Sevišķi daudz spāņu mājo Alžērijas rietumos un spāņu Marokas pilsētās, bet itaļu ir Tunēsijā vairāk kā franču. Starp pēdējo kolonistiem ir diezgan daudz tādu Elzasas vācu, kas 1871. g. nākot vācu varā nav vēlējušies palikt par savu tautas brāļu imperijas apakšniekiem un devušies pāri Vidus jūrai

meklēt sev Alžērijā jaunu dzimteni. Šiem kolonistiem vēl priekš pāris gadu desmitiem nācās daudz ciest no dumpīgo nomadu cilšu uzbrukumiem; tagad nomadu sacelšanās vecākajos franču piederumos Berberijā ir reta lieta.

Maroka

Agrākā Marokas (Marrokas) sultānu valsts kopš 1912. g. ir sadalīta trijās nevienāda lieluma daļās. Pašu lielāko daļu ir dabūjusi Francija, kaut gan par zemes oficiālo valdinieku joprojām skaitās Marokas sultāns. Marokas galējos ziemeļus, t. i. Rifzemi, kopš tā paša gada uzskata par savu piederumu spāņi, bet tikai 14 gadus vēlāk un ar franču armijas palīdzību spāņiem galīgi izdevās salauzt rifkabiļu pretešķību, kaut gan uzvarētāji arī tagad vēl te nejūtās gluži droši un tur stiprus garnizonus. (Par spāņu Marokas nominālo valdinieku skaitās kāds vecās sultānu dinastijas loceklis, bet viņam, protams, nav nekādas varas). — Trešā tagadējās Marokas politiskā daļa ir internacionālizēta Tanžeras pilsēta, līdz ar tās tuvāko apkārtni, svarīgs punkts Ģibraltaŗa jūras šauruma pievārtē, pēc kuŗa kāroja ir franči, ir spāņi, ir angļi, nenovēlēdami to nevienam citam, un beidzot atrazdami visiem piejemamu kompromisu.

Marokas apskatīšanu vislabāki sākt ar Rifzemi, kā Eiropai tuvāko Afrikas daļu.

Spāņu Maroku (27,000 kv. klm. — 800,000 iedz.) aizpilda Rifa kalni, ļoti stāvi, un izroboti tik nepieejamām aizām, ka viņu iemītnieki gadsimtiem ilgi palikuši pilnīgi neatkarīgi, neatzīdami ne Romas valsts virskundzību, ne Marokas sultānu varu, un tikai 1926. g. pēc varonīgas cīņas pret franču un spāņu pārspēku ir piespiesti atzīt spāņu virskundzību un nolikuši ieročus; sacelšanās te var tomēr atkal uzliesmot kuŗu katru brīdi un prasīt jaunus upuŗus.

Rifa kalni stiepjas pusloka veidā no Ceitas pussalas ap Vidus jūŗas dienvidrietumu daļu un ir ļoti stāvi, ir ziemeļu, ir dienvidu pusē, paši aizsniegdami 2500 metru augstumu. Kalnos daudz mežonīgu strautu, stāvu krauju un bezdibeņiem līdzīgu aizu. Ceļi te parasti iet pa viegli aizsargājāmiem defilē, un daži desmiti labu strēlnieku daudzās vietās var aizkavēt vesela pulka uzbrukumu. Kalnos daudz mežu un kalnu pļavu. Ziemā plašus apgabalus apklāj sniega sega un uz diezgan ilgu laiku. Sevišķi bagāta mežiem ir Rifa kalnu dienvidrietumu daļa, kur plešas lieli korķu ozolu un priežu meži. Kalnu ziemeļaustrumu puse ir nabagāka nokrišņiem un mežiem, bet toties bagāta ganībām.

Rifzemi apdzīvo vai vienīgi berberi, kas dalās daudzās sīkās ciltīs; parasti viņus dēvē par rifkabiļiem. Viņi ir spēcīga, lepna un kareiviska kalnu tauta, lepna uz savu līdzšinējo brīvību un tēvu tēvu tikumiem. Eiropiešu civilizācijas iespaids te vēl arvienu ir niecīgs un arī saimnieciskā dzīve rit savu austrumniecisko ritumu. Zemkopība kalnos grūti iespējama, kaut gan šaurajos piekrastes līdzenumos un kalnu ielejās netrūkst auglīgas un viegli apūdeņojamas zemes. Mazie rifkabiļu lauciņi parasti ierīkoti terašu veidā lēzenākajās kalnu nogāzēs, un turpat blakus tīrumiem guļ arī viņu

saimnieku ciemi, kas celti no māla un iztālīm izskatās kā kalnu kraujām pielipušas bezdelīgu ligzdas. Kultivējamās zemes platība ir tik maza, ka draudkopība nav izdevīga un rifkabiļu zemturi vairāk likušies uz augļkopību, iemainīdami vajadzīgo labību pret savu dārzu augļiem no kaimiņu līdzenuma arabiem. Daudzi dodas zemajā Zebu līdzenumā un apstrādā arabu lielgruntnieku laukus, vai nu kā laukstrādnieki, kas sajem atalgojumu graudā, kā bandinieki, kas sajem lietāšanā kā algu zināmu tīruma gabaliņu, vai arī apstrādā slinko arabu laukus uz pusgrauda. Kā pretvērtību pret labību, ko

Rifzemes ainava

Rifzeme sajem no kokiem nabagā, bet ar labību bagātā Zebu līdzenumā, viņa dod apelsīnus un vīģes. Arī lopkopība Rifzemē neatrodas uz sevišķi augstas pakāpes, kaut gan aitas un kazas tura visi rifkabiļi; liellopi un mūļi ir tikai turīgākiem saimniekiem. Daudzos ciemos zeļ mājrūpniecība, kuŗas ražojumi ir kokgriezumi, vilnas audumi un tepiķi, raibi krāsotas drānas, ādas izstrādājumi u. t. t. Agrāk Rifzemes mājrūpnieki gatavoja arī ieročus un pulveri, — savu iekšējo kaŗu vajadzībām un lai aizstāvētos pret Marokas sultāna tieksmēm reālizēt viņa nominālo virskundzību Rifzemē. Kopš Marokas sadalīšanas Rifzemes iemītniekus apgādā ieročiem visu nā-

ciju kontrabandisti (pēdējā brīvības karā, ko vadīja daudzinātais Abdelkrims; rifkabiļiem bija modernākās šautenes, ložmetēji un pat lielgabali).

Kalnu pilsētas ir Vesana un Šešauena. Lielākā par viņām ir Meliļa (50,000 iedz.), Vidus jūras piekrastē, — spāņu Marokas galvenā osta, kas izved kalnos iegūto dzelzs, cinka un svina rūdu. Spāņu Marokas galvas pilsēta ir Tetuana (40,000), klusa austrumnieku pilsēta, kuŗas baltie nami slēpjas olīvu un apelsīnu biržu vidū. Ceita (35,000) atrodas Ģibraltaras jūras šauruma kreisajā krastā, angļu cietoksnim tieši iepretim un spēlē diezgan izcilu lomu kā kuģu pieturpunkts.

Rifzemē daudzās vietās uzietas arī antimona, vaŗa un sudraba rūdas. No lauksmainiecības ražojumiem eksportē vai vienīgi augļus; savu daļu eksportam dod arī korķu ozolu meži. Vispār rifkabiļu dzimtene ir nabadzīga kalnu zeme un viņas iegūšana ir maksājusi Spānijai vairāk, kā šis ieguvums ir vērts.

Internacionālizētā Tanžēras pilsēta, kuŗu no visām pusēm iežogo spāņu Marokas territorija, līdz ar tuvākajiem apvidiem, aptver 400 kv. klm. lielu territoriju, kuŗu apdzīvo 70,000 cilv. (no tiem 45,000 pašā Tanžerā). Tanžeru un viņas novadu pārvalda starptautiska — franču, spāņu un angļu — kommisija. Pati pilsēta ir austrumnieciski gleznaina, guļ plašu dārzu un kviešu lauku vidū, bet atrodas samērā tāļu no svarīgākājiem Marokas apgabaliem, un nespēlē viņas tirdzniecībā sevišķi ievērojamu lomu.

Franču Marokā ietilpst vecās sultāna valsts pārējās ģeografiskās sastāvdaļas, — Zebu upes baseins, Atlantijas okeana piekrastes līdzenums ar viņa maigo klimatu, t. s. Marokas Mezeta — nomadu apdzīvota stepju augstiene ar bagātiem fosfāta slāņiem, un Marokas Atlass līdz ar tuksnešaino Dienvid-Maroku.

To Marokas daļu, ko rietumos ierobežo Atlantijas okeans, ziemeļaustrumos Rifzemes kalni, un Marokas Atlass dienvidaustrumos, dēvē par Marokas Atlasa priekšzemi. Šis trijstūris pakļauts okeana iespaidam, samērā bagāts nokrišņiem, un Marokas Atlass sedz viņu pret svelmainājiem Saharas tuksneša vējiem; tāpēc arī šī Marokas daļa ir auglīga un tik bieži apdzīvota, kā neviena cita. (Sevišķi auglīgs ir Zebu upes baseins, kas aizjem šīs priekšzemes ziemeļu daļu). Priekšzemes dienvidu daļas lielāko pusi aizjem jau minētā Marokas Mezeta. Priekšzemes piekraste ir maz izrobota, bez teicamām ostām, un tvaikoņiem parasti jāizmet enkuris atklātā okeanā. Tomēr šīs piekrastes ģeografiskais stāvoklis ir tik svarīgs, ka te atrodas vesela rinda jūrmalas pilsētu, sākot ar Tanžeru ziemeļos un beidzot ar Agadiru galējos dienvidos. Aiz Zebu upes grīvas atrodas Rabata-Salē (60,000), ko tagad franči izraudzījuši par sava ģenerālkommisāra rezidenci, t. i. franču Marokas faktisko galvas pilsētu. Pilsētu vieno ar Alžēriju un Fesu svarīga dzelzceļlīnija, kas no Rabatas dodas gaŗ Atlantijas okeana krastu tāļāk uz Kazablanku un no tās pagriežas uz dienvidiem, aizsniegdama Marakešas lielpilsētu Augstā Atlasa ziemeļrietumu nogāzē.

Marokas svarīgākā tirdzniecības pilsēta Atlantijas okeana piekrastē ir Kazablanka (110,000), ar mākslīgu ostu, kuŗas izbūve maksājusi frančiem milzīgas summas. Te mājo daudz eiropiešu un pati Kazablanka jau ir zaudējusi savu agrāko austrumniecisko

seju. Pārējās ostu pilsētas Atlasa priekšzemē — Masagana, Safi un Mogadora — ir pilsētiņas ar lokālu nozīmi un der kā pieturpunkti kabotāžas kuģiem.

Starp Rifzemi, Vidējo Atlasu un Marokas Mezetas krauju plešas Zebu upes līdzenums, kuŗā netrūkst izolētu kalnu. Viņš bagāts nokrišņiem, ļoti auglīgs un beidzot apdzīvots; arabi to dēvē par Marokas dārzu un tiešām, šī zeme pelna savu dzejisko nosaukumu. Te savā laikā atradās Marokas sultāna valsts politiskais smagum-

Tanžera

centrs, un te guļ arī Marokas valsts abas vēsturiskās rezidences Fesa (Fasa) un Meknesa. Austrumu virzienā Zebu ieplaku pāriet šaurajā Tasas aizā, — pašas dabas celtos vārtos, kas ved no Ziemeļ-Marokas uz Atlasa austrumu zemēm; šai 40 klm. gaŗai un 2—3 klm. platai aizai, kas vairāk atgādina šauru ieleju, iet cauri svarīgais Oranas-Fesas-Rabatas dzelzceļš, kas kā ķēde sien Francijas jauno ieguvumu — Maroku pie viņas koloniju imperijas pārējā ķermeņa.

Meknesas (40,000) apkārtne ļoti bagāta augļu dārziem un trekniem tīrumiem, kuŗu saimnieki ir gan arabu, gan berberu tautības. Fesai ir divreiz lielāks iedzīvotāju skaits, un viņa ir Ziemeļ-Marokas dabīgais centrs. (Pilsētā ieplūst, nākdama lejup no Vidus Atlasa kalniem, Vadi Fasas upe; iztecējusi zem pilsētas vārtiem, viņa sadalās neskaitāmos kanāļos, kuŗi savukārt piegādā upes ūdeni visiem gruntsgabaliem). Fesā krustojas Marokas svarīgākās satiksmes līnijas, — ceļš, kas ved no Alžērijas pa Tasas aizu uz Rabatu, un ceļš, kas nāk no Tafileltas oazes Dienvid-Marokā caur Atlasa kalnu augstumiem un beidzās pie Ģibraltaras jūras šauruma. Tāpēc Fesa ir bijusi un ir arī ļoti svarīgs tirdzniecības centrs, kuŗas komersanti (pa lielākai daļai žīdi) uztur rosīgus sakarus ar Lisabonu, Marseļu un Londonu. Fesa ir arī Rietum-Afrikas islāma smagumcentrs, un franču Marokas sultāna rezidence, ar pāri par 100 mošējām un daudzām vecām, kaut gan tagad jau pussagruvušām pilīm. Tepat atrodas arī Marokas musulmaņu universitāte. Pilsētu apjož biezi mūŗi un viņas ielas ir ļoti šauras un netīras. Pret ielu vērsto māju sienās nav logu, un tāpēc pati pilsēta, skatoties no ielu puses, izskatās ļoti drūma. (Vietējie musulmaņi dzīvo ļoti noslēgti, un ceļ savus namus kvadrātu veidā, kuŗu vidū parasti atrodas neliels dārziņš ar strūklaku. Pret šo mikroskopisko pagalmu ir vērsti visi mājas logi). Fesas apkārtne bagāta olīvkoku un apelsīnu birzīm. Pašā pēdējā laikā te sāk dibināties arī dažas rūpniecības iestādes, kas domātas vietējās lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanai.

Zebu upes lejteka ir ļoti līkumaina un pašai upei visai zemi krasti; viņa bieži pārplūst un purvi te klāj plašus apgabalus; pret purviem un plūdiem lūko cīnīties ceļot gaŗ upju krastiem dambjus un rokot kanāļus, bet te joprojām daudz muklāju un atteku, kuŗās milzīgos baŗos mājo ūdens putni. Daļa līdzenuma jau nosusināta un franču valdība tagad te ierāda zemi eiropiešu kolonistiem. Pie Zebu upes ietekas okeanā atrodas Kenitras osta, kas ātri uzplaukst, jo upes lejteka ir kuģojama.

Marokas Mezetu šķiŗ no Atlantijas okeana piekrastes līdzenums, kas ir līdz 70 klm. plats un stiepjas no Rabatas līdz Mogadorai. Šim līdzenumam ir okeaniski maigs klimats, ziemas te nepazīst un vēsās Kanariju straumes iespaida dēļ arī vasarai trūkst pārējās Atlasa zemēs tik parastā svelmainā karstuma. (Siltākā mēneša temperatūra te nepaceļas daudz pāri 20 gr., un tā tad ir zemāka kā Provansā). Klimats te ļoti veselīgs, atskaitot dažas purvainākās vietas, kuŗās ieperinājusies malārija. Nokrišņu daudzums ziemā ļoti liels; arī vasarā gaiss ir drēgns un ik rītus rasa zināmā mērā aizvieto lietu; tāpēc neraža šai līdzenumā ir nedzirdēta lieta.

Jau netāļu no okeana, šis piekrastes līdzenums sāk celties augstāk, tomēr caurmērā nepārsniedz 100 —250 metrus augstumu. Atskaitot šauru piekrastes joslu, ko sedz ar zāli apaugušas kāpas, visu pārējo līdzenumu klāj ļoti auglīga melnzeme, kuŗas slānis vietām sasniedz 6 metrus biezumu. Te lieliski padodas kvieši, kukurūza, sūras un citi labības augi; audzē arī miežus, pupas un zirņus; vispār, šis līdzenums ir dibināti izpelnījies „Marokas maizes klēts" nosaukumu, jo vecājai sultāna valstij, piekrastes līdzenums ir tas

pats, kas Latvijai Zemgale. Augļu kokus šai līdzenumā redz reti, jo koki negrib irdenajā melnzemē augt.

Marokas Mezeta ir augstiene, kurā tomēr netrūkst kalnu, dziļu ieleju un varenu gravu. Nokrišņu daudzums te daudz mazāks kā piekrastes līdzenumā, un trūkst arī auglīgās melnzemes. Tāpēc arī Mezetas lielākā daļa ir stepe, ko ziemā un pavasarī, kad līst lietus, klāj zāļu un puķu sega, dodama barību lieliem kazu, aitu, zirgu un kamieļu baŗiem. Vasarā, kad nokalst zāle, šī augstiene izskatās kā tuksnesis, un nomadi vai nu aizdzen savus lopu baŗus piekrastes līdzenumā purvos, vai arī dodas ar tiem kalnu ganībās.

Mezetas augstākā daļa atrodas viņas ziemeļos, un to ir izvagojušas daudzas kalnu upes, savām dziļajām gravām, viņu sadalī-

Jāšanas sacīkstes Marokā

damas izolētos novados. Te dzīvo ļoti kareiviskas berberu ciltis, kas frančiem nevēlās klausīt, jo nav klausījušas arī Marokas sultānam. Šī kalnainākā Mezetas daļa sajem diezgan daudz nokrišņu, un tāpēc te blakus lopkopībai zeļ arī zemkopība.

Mezetas dienvidus daļā atrodas bagāti fosfātu lauki, kuŗu izmantošana tagad atrodas franču rokās.

Gaŗ Augstā un Vidējā Atlasa ziemeļrietumu nogāzi stiepjas šaura līdzenumu josla, ko izveidojušas kalnu upju sanestās nogulas. Nokrišņu skaits te niecīgs, un šis līdzenums ir sausa stepe ar kontinentālu klimatu. No Augstā un Vidējā Atlasa rietumu nogāzes, kas bagāta nokrišņiem, dodas lejup daudzas upes, kas dod iespēju apūdeņot lielu līdzenuma daļu; un gar šo nogāzi stiepjas pāri par 300 klm. gaŗa un vairāk 10 klm. plata tīrumu un dārzu josla. Lauks te plešas pie lauka, dārzs pie dārza, un līdzenums ražo lielā

skaitā olīves, vīģes, vīnogas, apelsīnus, aprikosus, firziķus, mandeles un dateles. Turpat aiz dārzu un tīrumu joslas, sākas atkal kaila stepe, kurā vietējie zemkopji gana savus mājlopus. Marokas Atlasa ieleju lejgalos atrodas daudzas pilsētas; lielākā no tām ir Marakesa (150,000 iedz.); viņā krustojās ceļi, kas ved no Atlantijas okeana piekrastes pilsētām uz dienvidu oazēm, un cauri Saharai uz Sudanu. No Saharas oazēm šī pilsēta dabūn dateles un ādas, un apmaiņai sūta tām kviešus un Eiropas fabrikātus. (Marakešā vēl nesen zēla plaša mājrūpniecība, un te ražotie Marakēnas un safjana izstrādājumi bija ļoti iecienīti visā Eiropā).

Pati pilsēta atrodas krāšņu palmu meža vidū, ir apjosta sarkaniem mūriem un vispār, Marakešai ir ļoti impozants izskats. Iedzīvotāji ir berberu un nēģeru maisījums un dzīvo mālu namos, kuŗus šķiŗ platas, putekļainas ielas. Lepnās pilis, krāšņie dārzi un staltās mošējas vēl liecina par šīs pilsētas izcilo nozīmi Marokas vēsturē. Marakešā dominē orienta kultūra un ekzotisku lietu cienītājiem šī pilsēta ir īstā paradīze.

Augstais un Vidējais Atlass, kuŗiem mēdz dot arī kopīgu, Marokas Atlasa nosaukumu, ir augsts un noslēgts kalnu mūris, kas der kā klimatiska robeža starp drēgnākājām, okeana iespaidotām Rietum-Marokas zemēm un šotu sauso augstieni. Paši kalni izvagoti dziļām aizām, grūti pieejami un berberu ciltis te dzīvo kopš senlaikiem savā vaļā, negribēdamas atzīt nekādas varas. (Franči te paspējuši daudz maz nostiprināties tikai pasaules kaŗa laikā un arī tagad viņiem atsakās klausīt daudzi kalnu novadu iemītnieki. Paši kalni reti apdzīvoti; ciemus redz tikai ielejās un nogāzēs, kur kalnu strauti dod iespēju ierīkot mākslīgu apūdeņošanu. Vidus Atlasa augstieni vasarās mēdz apciemot Mezetas nomadi ar saviem aitu un kamieļu baŗiem, meklēdami zāli, kas Mezetas augstienē jau saulē izdegusi.

Marokas Atlass ir grūti pieejams nevien dabas celto žogu, bet arī iedzīvotāju fanātisma dēļ un samērā maz izpētīts. Pati augstākā Atlasa galotne paceļas 4225 metrus virs jūŗas līmeņa. Arī šo galotni neklāj mūžīgs sniegs, kaut te gan visur vērojamas pēdas, kas liecina, ka dīluvijā Atlasa kalnus seguši vareni glečeri.

Nokrišņu ziņā Marokas Atlasa ziemeļrietumu nogāze diezgan bagātīgi apgādāta; dienvidaustrumu mala turpretim daudzās vietās jau atgādina tuksnesi. Sniegs klāj kalnu augstākās vietas no decembŗa līdz martam un dzen nomadus un viņu ganāmpulkus lejup ielejās. Sevišķi tas zīmējās uz Vidus Atlasu, kas bagāts kalnu ganībām).

Savas sniegu bagātības dēļ Marokas Atlass ir vieta, no kuŗas ceļās gandrīz visu Marokas upju ūdeņi. (Vidus Atlasā netrūkst arī mazu ezeru). Ziemeļrietumu nogāzi klāj prāvi meži. Te sastop akmens ozolu, dzīvības koku un paegļu mežus, ciedrus un Alepo priedes. Visvairāk mežu ir Vidus Atlasa ziemeļu daļā, kas bagātāks nokrišņiem nekā citi Marokas Atlasa apvidi. Virs mežiem sākas kalnu pļavu un krūmāju josla; nokļūstot pāri kalniem, dienvidaustrumu nogāzē, kur valda sausie Saharas tuksneša vēji, redz tikai kailas klintis; veģetācija te sastopama tikai ielejās.

Marokas Atlasa iemītnieki ir berberi, — kareiviskas kalniešu ciltis, kas brīvību uzskata par augstāko mantu un nevēlās atzīt

skaitā olīves, vīģes, vīnogas, apelsīnus, aprikosus, firziķus, mandeles un dateles. Turpat aiz dārzu un tīrumu joslas, sākas atkal kailā stepe, kuŗā vietējie zemkopji gana savus mājlopus. Marokas Atlasa ieleju lejgalos atrodas daudzas pilsētas; lielākā no tām ir Marakesa (150,000 iedz.); viņā krustojās ceļi, kas ved no Atlantijas okeana piekrastes pilsētām uz dienvidu oazēm, un cauri Saharai uz Sudanu. No Saharas oazēm šī pilsēta dabūn dateles un ādas, un apmaiņai sūta tām kviešus un Eiropas fabrikātus. (Marakešā vēl nesen zēla plaša mājrūpniecība, un te ražotie Marakēnas un safjana izstrādājumi bija ļoti iecienīti visā Eiropā).

Pati pilsēta atrodas krāšņu palmu meža vidū, ir apjosta sarkaniem mūŗiem un vispār, Marakešai ir ļoti impozants izskats. Iedzīvotāji ir berberu un nēģeŗu maisījums un dzīvo mālu namos, kuŗus šķiŗ platas, putekļainas ielas. Lepnās pilis, krāšņie dārzi un staltās mošējas vēl liecina par šīs pilsētas izcilo nozīmi Marokas vēsturē. Marakešā dominē orienta kultūra un ekzotisku lietu cienītājiem šī pilsēta ir īstā paradīze.

Augstais un Vidējais Atlass, kuŗiem mēdz dot arī kopīgu, Marokas Atlasa nosaukumu, ir augets un noslēgts kalnu mūris, kas der kā klimatiska robeža starp drēgnākājām, okeana iespaidotām Rietum-Marokas zemēm un šotu sauso augstieni. Paši kalni izvagoti dziļām aizām, gŗūti pieejami un berberu ciltis te dzīvo kopš senlaikiem savā vaļā, negribēdamas atzīt nekādas varas. (Franči te paspējuši daudz maz nostiprināties tikai pasaules kaŗa laikā un arī tagad viņiem atsakās klausīt daudzi kalnu novadu iemītnieki. Paši kalni reti apdzīvoti; ciemus redz tikai ielejās un nogāzēs, kur kalnu strauti dod iespēju ierīkot mākslīgu apūdeņošanu. Vidus Atlasa augstieni vasarās mēdz apciemot Mezetas nomadi ar saviem aitu un kamieļu baŗiem, meklēdami zāli, kas Mezetas augstienē jau saulē izdegusi.

Marokas Atlass ir gŗūti pieejams nevien dabas celto žogu, bet arī iedzīvotāju fanātisma dēļ un samērā maz izpētīts. Pati augstākā Atlasa galotne paceļas 4225 metrus virs jūŗas līmeņa. Arī šo galotni neklāj mūžīgs sniegs, kaut te gan visur vērojamas pēdas, kas liecina, ka dīluvijā Atlasa kalnus seguši vareni glečeri.

Nokrišņu ziņā Marokas Atlasa ziemeļrietumu nogāze diezgan bagātīgi apgādāta; dienvidaustrumu mala turpretim daudzās vietās jau atgādina tuksnesi. Sniegs klāj kalnu augstākās vietas no decembra līdz martam un dzen nomadus un viņu ganāmpulkus lejup ielejās. Sevišķi tas zīmējās uz Vidus Atlasu, kas bagāts kalnu ganībām).

Savas sniegu bagātības dēļ Marokas Atlass ir vieta, no kuŗas celās gandrīz visu Marokas upju ūdeņi. (Vidus Atlasā netrūkst arī mazu ezeru). Ziemeļrietumu nogāzi klāj prāvi meži. Te sastop akmens ozolu, dzīvības koku un paegļu mežus, ciedrus un Alepo priedes. Visvairāk mežu ir Vidus Atlasa ziemeļu daļā, kas bagātāks nokrišņiem nekā citi Marokas Atlasa apvidi. Virs mežiem sākas kalnu pļavu un krūmāju josla; nokļūstot pāri kalniem, dienvidaustrumu nogāzē, kur valda sausie Saharas tuksneša vēji, redz tikai kailas klintis; veģetācija te sastopama tikai ielejās.

Marokas Atlasa iemītnieki ir berberi, — kareiviskas kalniešu ciltis, kas brīvību uzskata par augstāko mantu un nevēlās atzīt

Berberiete

franču virskundzību. Tāpat kā gandrīz visi citi berberi, arī šie kalnieši ir arāji, kopj savus nelielos laukus, kas izkaisīti kalnu nogāzēs, ar lielāko rūpību un mājo nostiprinātos ciemos, kas celti uz grūti pieejamiem kalnu augstumiem. Ciema vidū atrodas viņa citadele, kas reizē der par labības magazīnu. Sevišķi sīkās ciltīs saskaldījušies Vidus Atlasa berberi, kuru ciemi ir īstas zemnieku republikas, kas nekad nav atzinušas sultāna varu. Vairāk atkarīgi no Marokas valdiniekiem ir bijuši Augstā Atlasa kalnieši, bet arī tikai tāpēc, ka Marokas sultāni laiku no laika ir bagātīgi apdāvinājuši šo cilšu virsaišus.

Jauna marokaniete

Viss iedzīvotāju vairums te mitinās lielo ieleju lejgalos, pie kalnu kājām; pašās ielejās plešas miežu un kviešu lauki, bet tuvākās nogāzes sedz augļu dārzi; sevišķi izplatīts ir olīvkoks. Tālāk kalnu iekšienē redz tikai terašu laukus, un arī ļoti retās vietās. Pilsētu šais kalnos nav.

Dienvid-Maroka, ko Augstais Atlass nošķir no pārējās Marokas un drēgnājiem okeana vējiem, ir sausa zeme ar kontinentālu klimatu un daudzi apvidi te atgādina jau Saharas tuksnesi. Zemkopība iespējama tikai oazēs un ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību.

Augstājam Atlasam parallēli un dienvidos stiepjas pāri par 2000 metriem augstā Anti-Atlasa kalnu ķēde. Abu vidū atrodas ieplaka, kuŗas lejgals ir līdzena augstiene, diezgan auglīga un apūdeņota kalnu upju ūdeņiem. Te audzē kokvilnu, bet tuvējos kalnos rod vaŗa un dzelzs rūdu. Ieplakas galā pie okeana atrodas Agadira, labākā no visām Marokas ostām.

Dienvid-Marokas austrumu pusē atrodas šķirtas viena no otras, trīs oazēm bagātas ieleju sistēmas, kuŗām cauri pluvija laikmetā tecējušas lielas upes, nākdamas lejup no Augstā Atlasa augstienes. Pirmā ir Vadi Dra, kas der kā robeža starp franču Maroku un spāņu koloniju Rio de Oro; otrā ir Vadi Sisa, kuŗas vidū

Agadira

atrodas Tafileltas oaze, bet trešā ir Vadi Gira, kuŗas lejgalā (aiz Marokas robežām) jau tāļu Saharā atrodas Tuatas oaze. Šo ieleju augšgalos padodas augļu koki, sevišķi riekstu koki; vairāk lejup audzē olīvkokus, dārzi izdod citronus, aprikozus un firziķus, bet tais vietās, kur ielejas atstāj kalnus un sastopas ar tuksnesi, padodas dateles.. Plūdu laikā pa šīm ielejām joņo lejup upes, ieveldamas savus ūdeņus diezgan tāļu tuksnesī un dodamas iespēju ieleju iedzīvotājiem apūdeņot labības laukus un augļu dārzus. Šo oažu joslu apdzīvo pusnomadu ciltis, kas tikai nomināli pakļautas franču virskundzībai. Vienu gadu viņas pavada ar saviem ganāmpulkiem kalnos un tikai zināmos gada laikos dodas lejup ielejās, lai ievāktu ražu vai apsētu tīrumus.

Alžērija

Alžērija (Alžīra) aizjem Atlasa kalnu vidus daļu un ir vecākā no franču provincēm Ziemeļ-Afrikā, kuŗā tie sākuši nostiprināties priekš 100 gadiem. Gaŗ pašu jūŗas krastu stiepjas Tell-Atlasa kalni, — Vidus Atlasa turpinājums. Vairākas longitudinālās ielejas viņu sadala paralēlās ķēdēs, kuŗas savukārt krusto šķērsielejas, norobežodamas atsevišķus masīvus. Starp kalnu ķēdēm un Vidus jūŗas krastu atrodas vairāki mazi līdzenumi, kuŗu piekrastē parasti zeļ ostu pilsētas. Tell-Atlasa rietumu daļa izvagota šaurām aizām un pa lielākai daļai klāta krūmāju mežiem. Pie Oranas kalnu ķēdes ir visai zemas un ļauj brīvu ceļu no jūŗas krasta iekšā līdzenumā, kas patiesībā ir gaŗa ieleja ar karstu klimatu, bet auglīgu aug-

Musulmaņu vakarlūgšana tuksnesī

sni, un ražo kviešus un vīnu lielā daudzumā. Šī apgabala galvenā pilsēta un osta ir Orana (150,000), kas eksportē nevien viņas labību un vīnus, bet arī šotu augstienes un kalnu novadu produktus, — vilnu, ādas, halfas zāli un dzīvlopus. Ielejai dienvidos paceļas jau augstākas kalnu grēdas, bet arī starp tām netrūkst auglīgu, biezi apdzīvotu leju, kuŗās atrodas vairākas, diezgan prāvas pilsētas, katra ar dažiem 10,000 iedzīvotāju, bet tikai ar lokālu nozīmi.

Oranai austrumos kalni atkal pienāk gandrīz pie jūŗas krasta un tikai pie Alžīras pilsētas atkal atkāpjas no tā, atstādāmi vietu līdzenumam, kas patiesībā ir gaŗās Tell-Atlasa ielejas lejgals. Arī šis piekrastes līdzenums klāts kviešu laukiem un vīna dārziem; kalnu nogāzēs te plešas milzīgi olīvkoku, citronu, apelsīnu un mandarinu dārzi. (Iedzīvotāju vairums te ir franču un spāņu kolo-

nisti). Pašas Alžīras apkārtnē atrodas lieli sakņu dārzi, kuŗu ražojumiem viņa jau agrā pavasarī apgādā Parīzi un citas Rietum-Eiropas lielpilsētas. Alžīras iedzīvotāju skaits jau pārsniedz 220,000 un viņa tagad ir pārvērtusies par eiropeisku pilsētu. (Maigā klimata dēļ šo pilsētu ziemā apmeklē daudzi plaušu slimnieki). Alžīrai ir arī universitāte un vispār viņa ir frančiem pakļautās Ziemeļ-Afrikas garīgās kultūras centrs.

Alžīrai austrumos gaŗ Vidus jūŗas krastu stiepjas Kabilija, korķu ozolu mežiem, nokrišņiem un trekniem tīrumiem bagāta agrārzeme. Dienvidu nogāzēs redz priežu mežus, savvaļā augošu eļļas koku birzes un makijas. Visa šī zeme ir auglīga, bet kalnaina un grūti pieejama; viņu apdzīvo berberu ciltis, čakli zemkopji, kas cenšas izmantot pašu mazāko derīgās zemes stūrīti.

Ostas pilsētas šai piekrastē ir: Bužī, Filipviļa un Bona (50,000); viņu apkaimē ir daudz franču kolonistu ciemu, kuŗu iemītnieki ražo vīnu, dārzaugus un labību. Bonas tuvumā rod arī dzelzs rūdu un caur viņas ostu eksportē arī fosfātu, kas iegūts šotu augstienē.

(No Bonas uz austrumiem, jau Tunisas tiesā, atrodas kaŗa osta Bizerta, franču flotes galvenais atbalsta punkts Ziemeļ-Afrikā).

Filipviļai dienvidrietumos, aizu un klinšu vidū, paceļas Konstantina (100,000 iedz.), savā laikā pats stiprākais Ziemeļ-Afrikas kalnu cietoksnis, kuŗa šturmēšana priekš vairākiem gadu desmitiem prasījusi frančiem lielus upuŗus.

Tell-Atlasam dienvidos, starp viņu un Saharas Atlasu, plešas šotu augstiene, paceldamās caurmērā 800—1400 metrus virs jūŗas līmeņa; viņa nosēta atsevišķām kalnu grupām un pusizžuvušiem sāls ezeriem, t. s. šotiens, kas devuši savu vārdu visai augstienei.

(Šotu augstienes rietumu daļa atrodas vēl Marokas tiesā. Te viņai tek cauri Mulujas upe, aiz kuŗas paceļas Vidējais Atlass — šotu augstienes rietumu robeža. Šī rietumu daļa dabū vairāk nokrišņu kā austrumu puse; Vispār šotu augstiene ir zeme ar kontinentālu klimatu; ziemās te netrūkst ne sniega, ne sala, bet vasarā valda neizturāms karstums. Gandrīz visa augstiene ir sausa stepe, kuŗā aug daudzinātā halfas zāle, ko izlietā papīra ražošanai. Dažās vietās redz arī vērmeļu stepi; šotu tuvumā aug sālmīļu krūmāji. Pa šotu augstieni klejo arabu nomadu ciltis ar saviem kamieļu, aitu un kazu baŗiem. Augstienes austrumu daļa ap Konstantinu ir augstāka, dabū vairāk nokrišņu, un viņā vietām iespējama zemkopība. Gaŗ Tell-Atlasa dienvidu nogāzi plešas labības lauki, granātāboļu, vīģu un vīna dārzi un vietām redz eiropiešu kolonistu ciemus. Tepat atrodas arī minētā Tebesa, ar viņas lielajiem fosfāta laukiem. Šī augstienes austrumu daļa ir kā pašas dabas celts cietoksnis un nes Numidijas augstienes nosaukumu. Iedzimtie vēl lietā berberu valodu. (Konstantina, kas atrodas šīs augstienes vidū, ir senā Sirta, Numidijas vecās ķēniņvalsts kādreizējā galvas pilsēta).

Saharas Atlass nav tik noslēgta kalnu ķēde, kā iepriekš apskatītās un samērā viegli pārejams. Viņa augstākās galotnes paceļas pāri par 2000 metriem virs jūŗas līmeņa (kalnu ķēdes galējie austrumu nozarojumi aizsniedz Tunisai dienvidos Vidus jūŗu un palīdz izveidot Bonas zemes ragu). Tāpat kā šotu augstiene, arī Sa-

haras Atlass ir pa lielai daļai kalnu stepe, kuŗā jau iekaŗojis lielu platību tuksnesis. Tikai pašās augstākajās vietās, kur urdz kalnu strauti un ir puslīdz labas ganības, redz retus ciemus. Mežus sastop tikai augstākajās masīvās, t. s. Orē kalnos, kur aug paegļu, ozolu, ciedru un priežu meži, dodami savos biezokņos patvērumu mežu cūkām.

(Šiem kalniem rietumos plešas Uled Nail masīvs, kas dabūjis savu vārdu no kādas nomadu cilts, kuŗas meitenes mēdz sapelnīt

Arabu ubags

pūra naudu prostitūcijas ceļā, bet vēlāk ir vīriem uzticamas dzīves biedrenes).

Arī dažos Saharas Atlasa apvidos ir iespējama zemkopība, un vietējie berberi kopj augļu dārzus, vaļas brīžos nododamies dažādiem amatiem. Te, tāpat kā Rifzemē, vēl zeļ vecā berberu tautas māksla un tautas dzeja, un svētki, izpriecas un dejas — viss atgādina tāļu senātni.

Periodiskās upes nākdamas no Saharas Atlasa augstumiem, apgādā ar ūdeni šo kalnu dienvidu nogāzē vairākas lielas oazes, no kuŗām pati pazīstamākā ir Biskra, kas guļ milzīgu dateļpalmu bir-

žu un augļu dārzu vidū. Biskru vieno ar Vidus jūras piekrasti dzelzceļš, un viņa, tās maigā klimata dēļ ir kļuvusi par ļoti iecienītu un, protams, arī, ļoti dārgu ziemas kūrortu, kur sarodas naudīgi ļaudis no visām pasaules malām.

Tunēsija

Tunēsija (Tunisa) ir vārda pēc pusneatkarīga zeme, bet patiesībā tāds pat franču piederums, kā viņas rietumu kaimiņienes. Atlasa kalnu nozarojumi sadala šo zemi divās nevienādās daļās, — Tunisas līdzenumā, kas plešas Tunisas pilsētai dienvidrietumos, un t. s. Tunisas piekrastes zemēs, kas stiepjas starp šiem kalniem un

Tunisa

Mazo Sirtu un dienvidrietumos saplūst kopā ar Saharas bezgalīgo klajumu. Tunisa atrodas izdevīgākos ģeografiskos apstākļos kā Alžērija — tieši pie Vidus jūras iežņaugas, kuŗai cauri iet svarīgais tirdzniecības ceļš no Rietum-Eiropas zemēm un Atlantijas okeana uz Ēģipti un Indijas okeanu. Tāpēc arī Tunisas līdzenumā jau senlaikos ir zēlusi augsta kultūra; tepat atrodas arī Romas senās pretinieces, Kartagas drupas.

Tunisas līdzenums sajem nokrišņu daudzumu, kas atļauj te zelt zemkopībai. Dienvidos sākas jau stepe, kuŗā aug halfas zāle, un aiz tās pustuksnesis; tikai pašā jūras piekrastē plešas tīrumi, vīna dārzi un redz olīvkoku birzis. Tunēsijas dienvidu daļas raksturīgākais kultūraugs jau ir dateļpalma. Piekraste un oazes ir

biezi apdzīvotas; iedzīvotāju vairums te ir berberi un itaļu un franču kolonisti, turpretim iekšzemes stepēs klejo arabu nomadu ciltis.

Tunisa (190,000) ir rosīga tirdzniecības pilsēta, kas celta labi apūdeņota un kultivēta līdzenuma vidū un spēlē izcilu lomu franču Ziemeļ-Afrikas tirdzniecībā ar mētropoli. Pilsētai ir tipiski austrumnieciska seja, — šauras un netīras ielas un mājas, kuŗām ielas pusē nav logu. Ļoti interesanti ir vecie Tunisas bazāri, kur dabūjamas visas austrumzemju preces, sākot ar ādas izstrādājumiem un beidzot ar sudrabkaltiem dunčiem un līkiem zobeniem.

Tunēsijas pārējās pilsētas ir neievērojami lokāli centri. (Kairuana ir slavena viņas mošeju dēļ, uz kuŗām dodas daudzi musulmaņu svētceļotāji; Suza un Sfaksa ir nelielas ostas Vidus jūŗas piekrastē un eksportē zemes iekšienē iegūto fosfātu.

Starp Mazo Sirtu jeb Gabesas līci un Biskru atrodas pusizžuvušais šāls ezers Šots el Džerids, kas kādreiz bijis savienots ar Vidus jūru. (Daži zinātnieki domā, ka starp šo Šotu un Mazo Sirtu atradusies Platona minētā teiksmainā Atlantida, kas vēlāk gājusi bojā kādā grandiozā zemes trīcē).

Franču Ziemeļ-Afrika un viņas nozīme priekš mētropoles

Franču Ziemeļ-Afrika ir milzīgs zemes komplekss, kas aptver gandrīz visu Atlasa apgabalu un daļu Rietum-Saharas, kas līdz ar tuaregu zemi Ahagaru pieskaitīta Alžērijai. Tunēsijā un Marokā franči ir atstājuši nominālo varu iedzimto valdinieku rokās, faktisko, protams, paturēdami sev. Tā sauktajās dienvid-territorijās, kas aptver ziemeļrietumu Saharu un daļu Saharas Atlasa, visa vara atrodas militāro iestāžu rokās. Īstā Alžērija (Oranas, Alžīras un Konstantinas departamenti) visās tiesībās pielīdzināta mētropoles departamentiem un sūta savus pārstāvjus Francijas tautas vietnieku namā un senātā.

Zemes pārvaldīšanai un viņas izmantošanai ir nepieciešami dzelzceļi, un franču inženieri te guvuši teicamus panākumus; Atlasa zemes klāj dzelzceļu tīkls, kas kļūst arvienu biezāks.

Atlasa zemju lauksaimnieciskā izmantošana ir atkarīga no esošā ūdens daudzuma; arī te franču inženieri veikuši milzu darbus, ierīkodami grandiozus dambjus un simtiem artēzisku aku, kuŗas gādā ūdeni plašiem apvidiem. Arī mežus, kas agrākos gadu desmitos nesaudzīgi iznīcināti, tagad mēģina atjaunot dēstīšanas ceļā.

Atlasa apgabals ar viņa mediterrano klimatu teicami piemērots dienvideiropiešu kolonizācijai. Sākumā gan kolonistiem te nācies daudz ciest no drudža un iedzimto uzbrukumiem. — Pēc plašu melioracijas darbu izvešanas un iedzimto atbruņošanas, tagad redz ziedošus kolonistu ciemus un fermas nevien piekrastes līdzenumos, bet arī iekšējās augstienēs un eiropiešu kolonisti ražo lielo daļu no lauksaimniecības produktiem, kuŗus Ziemeļ-Amerikas zemes sūta uz Eiropu. Visvairāk dod eksportam Alžērija, attīstītākā no trijām At-

lasa zemēm un pa daļai tāpēc, ka viņā mājo sevišķi daudz franču un spāņu kolonistu; turpretim Tunēsijā un sevišķi Marokā gandrīz visa lauksaimniecība joprojām atrodas iedzimto rokās. — Atlasa zemes eksportē nevien labību, vīnus, dārzaugus un dārzājus, bet arī korķu ozolu mizas, halfas zāli un zivis, kuŗas ķer piekrastes ūdeņos. Rūpniecība vēl atrodas plaukšanas stadijā (trūkst akmeņogļu), un Alžērijas nedaudzās fabrikas aprobežojas ar vietējo izejvielu apstrādāšanu, maldamas miltos labību, fabricēdamas vīnus, spiezdamas eļļu, taisīdamas korķus un cigaretes. (Gandrīz visi šie rūpniecības uzjēmumi atrodas ostu pilsētās.)

Ļoti plaša un vispusīga ir Atlasa zemju lauksaimniecība. Tell-Atlasa kalnos zemkopība iespējama bez mākslīgas apūdeņošanas, kas nepieciešama oazēm; stepēs dominē nomadisms. Visvairāk aŗāmzemes redz Tell-Atlasa ielejās, Marokas Atlasa priekšzemē un Marokas kalnos, Ziemeļ-Alžērijā un ap Tunisu. — Audzē kviešus, miežus, auzas, kukurūzu un sūras. Nostiprinoties franču virskundzībai, plaši uzzēlusi vīnkopība, sevišķi Vidus jūŗas piekrastē un Tell-Atlasa ielejās. Ar franču palīdzību ir atdzimusi arī eļļas koku kultūra. (Eļļas koki aizjem sevišķi lielu zemes platību Austrum-Tunēsijā.) Vidus jūŗas tuvumā teicami padodās apelsīni, citroni un mandarini. Sevišķi daudz vīģu koku redz Kabilijā. Alžiras, Oranas un Bonas pilsētu tuvumā plešas milzīgi sakņu dārzi, bet tabakas lauki sāk aizjemt arvien lielāku platību. Šotu augstienē un Marokas Atlasa kalnos dominē lopkopība. Tell-Atlasa korķu ozolu meži dod viņu īpašniekiem lielus iejēmumus; ciedru meži aug nepieejamos augstumos un tāpēc viņu izmantošana stipri apgrūtināta, atskaitot Ziemeļ-Maroku (tā pa savām upēm pludina uz okeanu ciedras un priežu kokus). — Tunēsijas priekšzemē, Atlasu kalnu stepēs un Saharas novados dominē nomadisms; te redz ganāmies lielus aitu, kazu, ēzeļu, mūļu un kamieļu barus. (Nomadu skaits un arī viņu ganāmpulku daudzums pēdējos gadu desmitos samazinājies, kultivētai zemei plešoties plašumā uz stepju un tuksnešu rēķina.) Stepju novadi dod eksportam nevien dzīvlopus un vilnu, bet arī halfas zāli, ko iedzimtie izlietā skaistu pinumu gatavošanai; lielāko iegūtās zāles daļu tomēr eksportē uz Angliju, kur to pārstrādā papīra fabrikas.

Atlasu kalnu dienvidu nogāzē un Marokas Atlasa rietumu malā plašos apmēros pielietā mākslīgu apūdeņošanu, ar kuŗas palīdzību iegūst lielas augļu, sevišķi dateļu, ražas. (Žāvētās dateles ir galvenais produkts, ko nomadiem dod augu valsts.)

Atlasa apgabals ir bagāts rūdām un minerāļiem. Sevišķi bagāti dzelzs rūdu lauki atrodas Vidus jūŗas piekrastes tuvumā. Svina un cinka rūdas rod Oranas departamentā. Ar vaŗu ir bagāta Dienvid-Maroka; Alžērijā uzieti arī nelieli naftas lauki; sevišķi lieli ir fosforskābo kaļķu lauki, kas dod teicamu mēslošanas līdzekli.

Galvenie Atlasa zemju eksporta priekšmeti ir: vīns, liķieri, labība, tabaka, aitas, vilna, augļi, fosfāti, dzelzs rūda, korķi un halfas zāle. Ieved rūpniecības ražojumus — mašīnas un audumus, un dažas barības vielas, piem. cukuru, tēju un kafiju.

Mētropoles lielais tuvums piešķir Francijas kolonijām Ziemeļ-Afrikā izcilu nozīmi: Alžīra atrodas no Marseļas tikai 24 stundu brauciena tāļumā, (no Anglijas līdz viņas tuvākajām kolonijām — Kanādai un Rietum-Indijas salām — turpretim jābrauc 10 dienas).

Ziemeļ-Afriku cieši saista ar mētropoli daudzas tvaikoņu un zemūdens kābeļu līnijas. Atbalstīdamās uz savām kara ostām Tulovu un Bizertu, Francija valda pār visu Vidus jūras rietumu daļu. Ērtā satiksme starp mētropoli un kolonijām atvieglo pēdējo izmantošanu un ir lieliski veicinājusi pašu koloniju materiālo uzplaukumu. — 1924. g. viena pati Alžērija saņēma no Francijas preces par 2200 miljoniem zelta franku un izvedusi uz Franciju savus ražojumus par 1500 miljoniem; tā tad tirdzniecība ar Alžēriju vienā pašā gadā dod Francijai 700 miljonu lielu peļņu! Ļoti liela ir priekš Francijas arī Ziemeļ-Afrikas koloniju militārā nozīme. Alžērija ir saiklis, kas vieno mētropoli ar Francijas milzīgo koloniju imperiju Ziemeļ-Rietumu Afrikā. Šo lielo territoriju šķir no mētropoles vienīgi Vidus jūra. — Tāpēc arī franču valsts vīru lepnais izteiciens, ka Francijas robežas tagad sniedzas no Lamanšas un Beļģijas nevien līdz Pirenējiem, bet līdz Kongo upei ir diezgan dibināts. Viņas koloniju imperija Afrikā Francijai ir no ļoti liela svara kā kareivju rezervuārs. Franči visiem līdzekļiem cenšas padarīt afrikāņus par uzticāmiem savas nācijas locekļiem, un rūpējas par viņu labklājības pacelšanu (franču kultūras izplatīšanas darbu sekmīgi veic arī Alžīras un Tunisas universitātes). Franči tiecās iedzimtos nevis eksplotēt, bet padarīt par līdztiesīgiem līdzpilsoņiem, franču patriotiem, par cilvēkiem, kas ir lepni nest Francijas pilsoņa vārdu. — Jāsaka, šai ziņā frančiem ir izdevies gūt lielus panākumus.

Sahara

Starp Atlasa kalniem un Vidus jūras piekrasti no vienas un Sudanas stepju zemēm no otras puses, plešas milzīgā Ziemeļ-Afrikas tuksnešu josla, kuŗai dots Saharas nosaukums. Viņa ir ap 2000 klm. plata un sniedzas krustām pāri visam kontinentam, no Atlantijas okeana līdz Sarkanai jūŗai, un par viņas turpinājumu austrumu virzienā var uzskatīt Iranas un Turkestanas tuksnešus.

Saharas un Sudanas robežu nosaka nevis virsas, vai augsnes īpatnības, bet klimats. Saharai dienvidos sākas vasaras lietus josla, un stepju veģetācija, un robeža starp Sudanu un Saharu te ir tik noteikta, ka „neitrālā josla", par kuŗu jāšaubās, vai to pieskaitīt Sudanai vai Saharai, ir lielākais 2—3 klm. plata. Sava stāvokļa dēļ tuksneša joslas robežās ietilpst arī Tibesti un Hogaras kalni, kaut gan viņos stepju veģetācija jau konkurrē ar tuksnesi.

Saharas tuksnesis kā visai dzīvībai naidīga nāves josta šķir Eirāzijai radniecīgo Atlasa apgabalu no Afrikas tropiskās dienvidu daļas, šķir nevien floru un faunu, bet arī cilvēku rases un tautas, šķir t. s. baltās rases no melnajām un tropu Afrikas puskultūras zemes no Vidus jūŗas kultūras apgabaliem. Afrikas melnie ir pa daļai palikuši savā puskultūras stāvoklī pa lielai daļai tāpēc, ka Saharas tuksnesis viņus šķir no Vidus jūŗas tautu kultūrloka.

Tomēr Sahara ne vienmēr ir bijusi tāda dzīvnieku, augu un tautu šķīrēja un arī tagad viņa nebūt nav visa viscaur neapdzīvots tuksnesis: vietām te plešas stepes, un oazes ir izkaisītas pa lielāko tuksneša daļu. Tā sauktajā pluvija laikmetā, Afrikas un līdz ar to arī Saharas klimats ir bijis drēgnāks, kā mūsu dienās. Daudzos tagad pilnīgi neapdzīvojamos Saharas apvidos rod krama ieročus, ko atstājis palaiolitiskā laikmeta cilvēks, un redz viņa prīmitīvos, bet toties ļoti dzīvos un reālos zīmējumus uz alu sienām un klintīm, redz, ka šis senais Saharas medinieks ir zīmējis žirafes, ziloņus, deguņradžus un strausus, t. i. dzīvniekus, kas tagad Saharā vairs nav sastopami. Daudzos apgabalos, kur reti apdzīvotās vietas tagad šķir vairāku 100 klm. lieli attāļumi, rod dzirnu akmeņus un citas pazīmes, ka te reiz mājojušas ciltis, kas nodarbojušās ar zemkopību. — No viņiem laikiem, kad Sahara bijusi biezāki apdzīvota, mūs tomēr šķir daudzi gadu tūkstoši.

Sahara ir kļuvusi par tuksnesi nevis augsnes neauglības, bet tikai ūdens trūkuma dēļ, un šī ūdens trūkuma vaininieks ir gandrīz pilnīgs lietus trūkums. Ziemeļaustrumu pasāts pūš pāri Saharai gandrīz cauru gadu un ir noteikti sauss vējš. Tropiskais gaisa spie-

diena minimums, kas viņu uzsūc vasarā aizvirzās lielākais līdz 16 vai 18 ziem. pl. gradam, līdz vietai, kas reizē ir vasaras lietus joslas robeža, un arī Saharas un Sudanas robežlīnija.

Tripoli piekrastē gada nokrišņu lielums caurmērā nepārsniedz 400 milimetrus; Aleksandrijā viņš jau ir nokrities līdz 220 mm., bet Kairo, kas atrodas jau tālāk no jūras krasta, gada nokrišņu lielums ir tikai 32 milimetri; tāpēc arī gar Vidus jūras dienvidaustrumu piekrasti stiepjas tikai šaura stepju josla, aiz kuŗas tāļāki kontinenta iekšienē sākas tuksnesis.

Saharas iekšienē lietus ir ārkārtēja parādība. Bieži vien paiet daudzi gadi, pirms to vai citu vietu piemeklē kāda lietus gāze. Ir vietas, kur lietus līst tikai reizi par 10—11 gadiem un arī tad nodara vairāk posta kā labuma, sagraudams no māla celtās būdas, apklādams tīrumus un dārzus smiltīm un likdams no jauna uz pāris

Karavāna tuksnesī

stundām plūst pa sauso upju gultnēm ūdens slāņiem un slīcināt ganāmpulkus vai karavānas, kas meklējušas šo suso upju gultnēs patvērumu pret saules stariem. (Karavānas, ceļodamas pa tuksnesi, parasti vairās izraudzīties par atpūtas vietu gŗavas un aizas, kuŗu dibenā gulošie noapaļotie akmeņi liecina, ka te kādreiz joņojuši un tā tad var atkal reiz joņot lietus gāzes radītās epizodiskās upes ūdeņi.)

Zināmu, kaut arī niecīgu nokrišņu daudzumu rēgulāri ikgadus sajem tikai Saharas kalnu augstienes, kur ziemas mēnešos nereti uzsnieg arī sniegs; tuksneša vietā te plešas pustuksneši un stepes.

Gaisa sausums Saharā ir tik liels, ka koka priekšmeti ieplaisā, apauvu āda kļūst cieta un trausla, cilvēkiem uz ādas uzmetās čulgas, un rodas nevaldama kāre dzert pēc iespējas vairāk ūdens. Ķermeņa ūdens izgarošana notiek tik straujā gaitā, ka 25 gr. augsta

temperatūra jau šķiet kā vēsums. Mākoņus pie debesīm redz ļoti reti, bet daudz retāki ir lietus padebeši. Plānā mākoņu kārta nesargā zemi pret saules stariem, kas nežēlīgi dedzina. Debesīm nav tumšzilā mirdzuma, bet viņas izskatās bālganas, vai gaiši violētas. Pēcpusdienas stundās zeme ir sakarsusi līdz 50 un pat 70 gr. un uz kāpām, kas sakarst ātrāki kā klintis, nav iespējams stāvēt: karstās smiltis dedzina kāju pēdas pat cauri apavu zolēm. Gaiss virs sakarsētās zemes trīc un visi priekšmeti izliekas kā ietīti miglā. Līdzenumos var bieži redzēt fata morganas. — Cilvēkam rūpīgi jāapsedz galva, pakausis un deniņi, jo ātri var ķert saules dūriens.

Naktīs zeme ātri atdod dienā iegūto siltumu; ziemas mēnešu naktīs viegls sals visā Ziemeļ-Saharā ir diezgan parasta parādība, kaut arī dienu priekš tam temperatūra būtu sniegusies pie 30 gr. Temperatūras svārstīšanās tā tad ir ļoti liela. — Ziemeļ-Saharā ziemu vietām dažreiz uzsnieg arī plāna sniega kārta, vasarās temperatūra pāri 50 gradiem ir parasta lieta. Tomēr šī augstā temperatūra ir gaisa sausuma dēļ vieglāk panesama, kā smacīgi drēgnais tropu joslas karstums. Par spīti Saharas augstajai temperatūrai, cilvēkam te silti jāģērbjas, lai aizsargātos pret saules stariem un varbūtēju saaukstēšanos, kas nakts stundās ir viegli iespējama lieta. Vietējie nomadi, sevišķi tuaregi, tāpēc arī jūlijā ģērbjas siltāki, kā eiropieši savā dzimtenē tai pašā mēnesī.

Dienā tuksnesī gandrīz vienmēr pūš spēcīgs vējš, nezdams putekļus un smiltis un dzīdams tās visur iekšā — teltīs, ēdiena traukos, ceļa somās, pulksteņos u. t. t. Bieži uznāk spēcīgi viesuļi, stiprākie ļoti bīstami karavānām, visbiežāki pūš pavasarī un vasarā. Iedzimtie viņus dēvē par kamsiniem vai samumiem. Jau stundu priekš samuma sākuma parasti redz dienvidu (smilšu viesuļu vairums nāk no dienvidiem) pusē kāpjam augšup smagu dzeltenu mākoni; gaiss paliek spiedīgāks, bet cilvēku sāk mākt neapzinīgas bailes un nemierīgi paliek arī citādi tik flegmatiskie kamieļi. — Cilvēka āda nespēj ātri piemēroties ārkārtīgajam gaisa sausumam, ko nes sev līdzi smilšu viesulis, un daudzi krīt no saules dūriena. (Tāpēc arī jau senie ēģiptieši dēvē samumu par „indīgo vēju".) Smilšu graudiņu rīvēšanās dēļ gaiss ir pilns elektrības, un pieskaroties pat vilnas tērpam, lec dzirksteles.

Smilšu vētra sākas ar viesuli, kas ceļ smilšu klēpjus augstāk un arvienu augstāk, sniegdamies vai pašos mākoņos. (Visbīstamākie ir smilšu vēji kāpu joslās, kur viņiem sākoties, kāpas pārvēršas par milzīgiem smilšu viļņiem, kas draud aprakt visu radību.) Smilšu vētras pārsteigtā karavāna apstājas, kamieļi pieplok pie zemes, un ceļotāji lūko paslēpties aizvēja pusē aiz kamieļu mugurām un viņu nastām, apsedz galvu deķiem un segām, bet arī cauri tām met sejā sakarsētas smiltis niknais tuksneša vējš. Elpot ir grūti, jo līdz ar gaisu plūst mutē un degunā smiltis; tāpēc arī samuma pārsteigtie ceļotāji parasti mēdz aizbāzt degunu un ausis ar vati, cieši aizver acis un cenšas elpot caur biezu plīvuri. Ēst nav iespējams.

Kad vētra laimīgi pārgājusi, mantas jāizrok no smilšu jūras; smilšu vētra parasti beidzas pēc dažu stundu trakošanas; ja viņa ilgst pāris dienas, tad neglābjami jāiet bojā ir ceļavīriem, ir kamieļiem.

Saharas lielāko daļu sastāda nevis smilšu jūras, kā parasti mēdz domāt, bet klintainas augstienas, starp kuŗām dažas paceļās pāri par 2000 metriem virs jūras līmeņa. Saharas galējos austrumos (gar Sarkanās jūras krastu) stiepjas t. s. Austrum-Saharas slieksnis; gandrīz vidū Saharai stiepjas no dienvidaustrumiem uz ziemeļrietumiem t. s. Centrāl-Saharas slieksnis, no viņa atzarojas dienvidu virzienā Airas slieksnis, dodamies uz Gvinejas līča pusi. Pašos Saharas rietumos, dažus simts kilometrus lielā attāļumā no okeana krasta, iet izlocītais Mauritānijas slieksnis.

Saharas lielākajā daļā dominē smilšakmens, no Ēģiptes cauri Libijai līdz Alžērijas tuksnešiem stiepjas kaļķu josla, pa lielākai daļai — terciārās jūras atstātās nogulas. Tā ir vienīgā Saharas daļa, ko zemes vēstures jaunlaikos klājuši jūras ūdeņi. Augstākos Saharas kalnus — Ahagaru, Airu un Tibesti, ir palīdzējuši veidot lavas izviru (vietām vēl redz diezgan labi uzglabājušos krātērus).

Ahagaras jeb Hogaras augstiene ir pāri par 2500 metri augsta, un te mājo pašas kareiviskākās tuaregu ciltis, kas savos sirojumos vēl tagad mēdz aizsniegt Ziemeļ-Sudanu.

Saharas rietumu daļā lielu platību aizjem t. s. smilšu jūras, ar kāpām, kuŗas vietām sasniedz neticamu augstumu. — Sevišķi milzīgas kāpas rod Libijas tuksnesī. (Ceļotājs Citels dzīvi tēlo viņu drausmīgumu:

„Cik tālu vien sniedza skats, varēja redzēt tikai smilšu masas, kuŗu virsa atgādināja vētras kapātu un milzīgu viļņu klātu, bet uz brīdi sastingušu okeanu, — tikai ar to starpību, ka nevienā jūrā pat niknākā vētra nevarētu sacelt tik milzīgus viļņus, kādi redzami šai nepārredzamajā smilšu okeanā. Brīžiem šie smilšu viļņi ir sagrupējušās parallēlās kāpu ķēdēs, brīžiem atkal viņi stāv juku jukām, sasniegdami 200 metru un pat vēl lielāku augstumu. — Nokļuvis pēc grūta kāpiena tādas smilšu kāpas galotnē, cilvēks redz pie savām kājām atverāmies dziļu bezdibeni, ar apaļām un gludām malām, un galva reibst, metot skatu šai drausmīgajā dziļumā; citādi tik flegmatiskais kamielis bailīgi rēkdams raujas nost no šīs smilšu bezdibeņa malas, kuŗas dibens izskatās melns kā tinte: tas ir tuksneša smilšakmenis, ko viesuļvēji, kas gadsimtiem ilgi rakuši šo bezdibeni, noslīpējuši gluži gludu.“

Jo tālāki dodas iekšā smilšu jūrā, jo lielākas kļūst kāpas; tomēr dažu ceļotāju nostāsti par smilšu kalniem, kas it kā esot sasnieguši 1000 metru augstumu, ir negribēti pārspīlējumi; šai smilšu haosā ir grūti nevien orientēties, bet arī noteikt dīmensijas. Pašas augstākās kāpas, kas parasti izceļās ap kādu klints ragu, sasniedz 200—300 metru lielu augstumu; bet parasti Saharas kāpu augstums svārstās starp 100—150 metriem.

Atskaitot sausās stepes, kas sastopamas Saharas nomalēs, un oazes, kā arī centrālās kalnu augstienes, visā pārējā Saharā veģetācija viņas ainavās nespēlē nekādu lomu. Labi ja uz dažu tūkstošu kvadrātkilometru lielas platības gadās atrast pāris kropļus krūmus kādas sausās upes dibenā.

Sahara lielāko tiesu ir klinšu tuksnesis. — Dominē dzeltenā un brūnā krāsa; saulrietā un ap saules lēkta stundu šīm pamata krāsām piebiedrojās citas: — sarkana, zila un violeta. — Pusdienas stun-

dā viss tuksnesis izskatās kā žilbinoša gaismas jūŗa un acis sāp, viņā skatoties.

Saharā mēdz izšķirt vairākus ainavu tipus. — Kalnu tuksnešos mainās klinšainās šķautnes un akmens lūžņām pusaizpildītas ielejas ar apaļām ieplakām. Ir arī gandrīz pilnīgi gludi akmens tuksneši, no kuŗu virsas vējš norausis smiltis un sīkākos akmeņus. — Ceļotāju acs tuksnesī neredz ne mazākās dzīvības, un virs galvas zvīļo saules apspīdētās debesis, no kuŗām šķiet līst lejup krāsns svelme. Debesu velve sāk likties kā cietums, no kuŗa nav iespējams aizbēgt, un cilvēks jūtās nevarīgs un niecīgs šai tuksneša bezgalībā.

Arī tuksneša līdzenumu mēdz sadalīt vairākos ainavu tipos. Šķautnainiem akmeņiem nosētos klajumus arabi mēdz dēvēt par hammadām (tuaregi viņus sauc par tasili). Oļiem nokaisītos tuksneša apvidus dēvē par seririem, bet ar sāli pārbagātus līdzenumus par sektām. Smilšu jūŗas par ergām jeb argām. Ceļojošu kāpu šais smilšu jūŗās ir maz.

Atskaitot Nīlupi, kas veļ savus ūdeņus cauri Saharas austrumu daļai, nākdama no lietainajiem tropu apvidiem, šai tuksnesī nav nevienas citas patstāvīgas upes, atskaitot tikai periodiskās un epizodiskās. Arī šīs upes tikai retumis aizsniedz jūŗu. Iekšējo apvidu sausās upes („vadi" jeb „ued") ietek vai nu Niģerā, vai arī beidzas sāļainās ieplakās. Dažās dziļākās kalnu ielejās vai gŗavās starp klinšu bluķiem satecējušais lietus ūdens uzglabājās ilgu laiku un uz šī ūdens vietām karavānas, dodamās cauri tuksnesim, liek visas savas cerības.

Tikai tais vietās, kur vienmēr rodams lielāks daudzums ūdens, ir izveidojušās oazes, zeļ dārzkopība, un cilvēki dzīvo uz vietas, nedomādami par nomadu gaitām. Atskaitot lielo Nīlupes oazi, visām pārējām Saharas oazēm par savu eksistenci pateicās gruntsūdenim, kas sastopams apakšzemē speciālu baseinu vai zemūdens strauju veidā, kuŗas parasti plūst zem sauso upju gultnēm un iznāk zemes virspusē līdzenumos, kuŗus šo upju ūdeņi izveidojuši jau pluvija laikmetā. — Viss ūdens vairums, kas baŗo Saharas oazes, tā tad nāk no Atlasa vai pašas Saharas kalniem. (Daudzās vietās tagad radītas mākslīgas oazes, dabūnot gruntsūdeni ar artezisku aku palīdzību zemes virsū).

Saharas tagadējās robežās ietilpst nevien īsti tuksneši, bet arī stepju zemes. Atlantijas okeana vai Vidus jūŗas piekrastēs un pustuksneši, kas klāj Saharas iekšējās augstienes. (Saharai galu galā jāpieskaita arī makijām klātā Barkas augstiene). Īstajos tuksnešos ļoti plaši apvidi ir pilnīgi kaili, bet tas nenozīmē, ka te nebūtu it nekādas veģetācijas; parasti tā periodiski parādās sauso upju ielejās, Pēc lietus, kas nejauši nācis pār tuksnesi, jau pāris dienās redz sauso upju gultnēs zaļojam zāli, un puķes steidzās vērt ziedus, kaut gan vēl nesen te bijuši redzami tikai akmeņi un smiltis. Šie augi steidz dīgt, uzaugt, ziedēt un nobriedināt sēklas, pirms no zemes nav izudis pēdējais lietus ūdens mitrums; tad šie augi nokalst un viņu atliekas izmētā tuksneša vējš, reizē to izkaisīdams, viņu sēklas, kuŗas, slēpušās starp smiltīm, klinšu aizās vai zem akmeņiem, gaida atkal daudzus gadus, līdz tuksnesī iemaldīsies kāds lietus mākonis, atveldzinās zemi un modinās augu sēklas uz īsu dzīvi. — Tāpēc arī karavānes reizēm mēdz sastapt tuksnesī zāļainus klajumus, kur ne-

ilgi priekš tam bijušas redzamas tikai smiltis; pēc kāda laika tai vietā atkal redzams tikai kails tuksnesis. —

Augi, kuŗiem ilgāks veģetācijas laiks, var eksistēt tikai tais Saharas vietās, kur zemē pastāvīgi ir zināms drēgnums. Tomēr šo augu atrašanās jau tūliņ nenozīmē, ka te ir dabūjams arī dzeŗāms ūdens: daudziem tuksneša augiem ir tik gaŗas saknes, ka tās spēj izvilkt augam vajadzīgo miklumu pat no ļoti liela dziļuma; citi lūko aizsargāties pret ūdens izgarošanu, pārklādami savas lapas ar vasku vai sīku matiņu kārtu, un citi atkal ierīko ūdens glabātuves savos biezajos lapu kātos vai stumbŗos. — Tomēr arī šai tuksneša veģetācijai reiz pienāk gals, ja pazemes slāņi ir tiem atdevuši savu pēdējo miklumu: Tuksnesī brīžiem rod mirušas tamarisku un akaciju birzis, kuŗas nonāvējis sausums ar saules svelmi.

Arī dzīvnieku valsts, tuksnesī nebūt nav tik nabadzīga, kā varētu likties. Ahagaras augstienes ielejās sastop antilopu un savva-

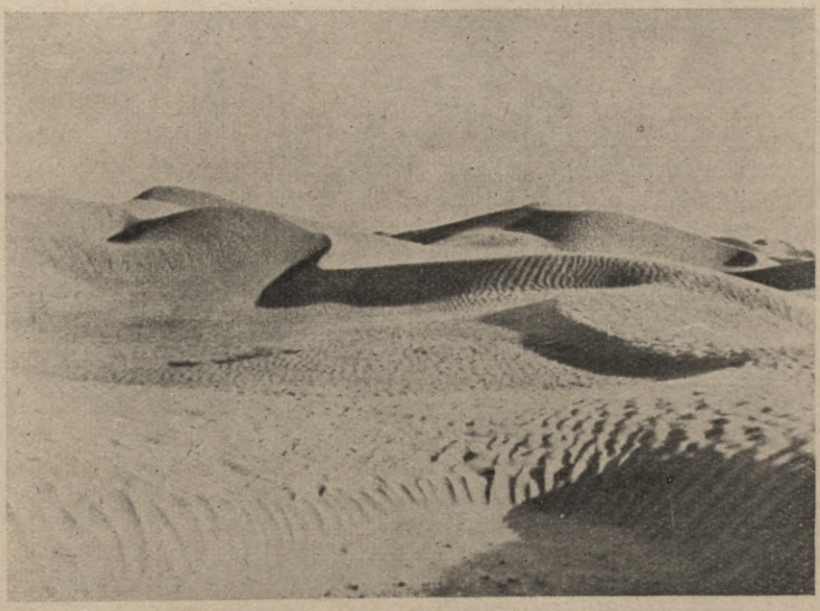

Smilšu kāpas Lībijas tuksnesī

ļas aitu pulciņu, tāpat arī gepardus un tuksneša lapsas, baložus, ķirzakas, odzes un bišu spietus. Pašā kailākajā tuksnesī mājo skudras, siseņi un skarpji.

Bagātāku veģetāciju redz tikai oazēs, kur gruntsūdenis aizsniedz zemes virsu. Te aug sikomoras un šalc niedrāji; parasti tomēr oazēs savvaļas veģetāciju izskauž kultūraugi, — dateļu palmas un augļu koki; oaze šķiet tuksneša ceļotājam kā maza paradīze saules apspīdētā nāves valstī.

Par spīti visai Saharas floras nabadzībai, šai tuksnesī uz apmēram 8 milj. kv. klm. plašas territorijas mājo ap 1,5 miljona cilvēku, t .i. viens cilvēks uz 5 kv. klm. Viss Saharas iedzīvotāju vairums ir oažu iemītnieki un atskaitot tās īstā tuksneša iedzīvotāju blīvuma mikroskopiskais indeks iznāks daudz mazāks.

Sahara ir ļoti reti apdzīvota, cilvēkus bez oazēm, kur tie nodarbojas ar dārz- un zemkopību, vēl sastop pustuksnešu un augstieņu joslās, kur viņu ganāmpulkiem iespējams, kaut arī ar lielām pūlēm, sameklēt sev barību. Saharas lielākā daļa patiesībā nemaz nav apdzīvota. Lībijas tuksnesī ir plaši apgabali, kuŗos cilvēks vēl līdz šim nav spēris kāju.

Rietum-Saharas iedzīvotāji lietā hamītu valodu, piemēram tuaregi, tuksneša austrumu daļā dominē arabu mēle. Tibesti kalnos vietējie tuksneša dēli, kas dēvējās par teda, lietā Sudanas nēģeŗu izloksnēm radniecīgu valodu. Nēģeŗu asins piemaisas ir vērojamas daudzos tuksneša, sevišķi oažu iemītniekos (daudzās oazēs visi viņu iemītnieki ir nēģeŗu vergu pēcnācēji, kas apstrādā savu kungu — nomadu laukus). Acīmredzot senātnē melnie ir apdzīvojuši visu Saharu un tikai vēlāk no ziemeļiem nākuši hamīti, atspiezdami nēģeŗus vai nu uz dienvidiem, vai arī asimilēdamies ar tiem.

Pretešķība starp oažu iemītniekiem — zemkopjiem un pustuksnešu iemītniekiem — nomadiem ir ļoti liela, un piem. Tibesti kalnu teda pēc viņa kultūras, pasaules uzskatiem un visa pārejā ir vairāk rada Hogaras tuaregiem, kā saviem tautas brāļiem, kas dzīvo ap Nigeru un Čadezeru; tuaregs savukārt stāv tuvāk Arabijas tuksneša beduinam kā Rifzemes kalnietim vai Kabilijas zemniekam, kaut gan ar abiem viņu vieno valodas radniecības saites.

Saharas nomadi tura kamieļus, kazas un aitas. Nomadu galvenā barība ir piens, ko tiem dod viņu ganāmpulki. Gaļu parasti iegūst medībās, un mājlopus saudzē. Augu valsts produktus dod nomadiem oažu zemkopji. No kamieļu vilnas nomads auž teltis, kuŗās grīdsegas aizvieto palmu lapu pinumi. Tomēr arī lopkopība nespēj dot nomadam visu nepieciešamo, un tuksneša dēls to ir spiests iegūt ar ieročiem rokās: daudzām nomadu ciltīm karavānu vai svešu oažu aplaupīšana ir kļuvusi par profesiju, ko tās piekopj jau gadu simteņiem. — Nevienā pasaules malā, šķiet, nav tik veiklu un pārdrošu bandītu kā Saharas tuksnesī, un cilvēks te ir sava līdzcilvēka vilks. Sevišķi izdaudzināti laupītāji ir Hogaras tuaregi, ar kuŗiem franču kareivju ekspedīcijām vēl tagad šad tad iznāk nikni kautiņi, un Tibesti kalnu tumšādainie nomadi, kas sēdēdami savu ātrkājaino kamieļu mugurās, dodās laupīt Sudanas stepju zemēs.

Saharas nomadi mēdz tērpties biezās drānās, lai pasargātos pret saules staru iespaidu un temperatūras svārstībām. Tuaregi un tibu nēsā priekšā sejai speciālas maskas, kas attāj neaizsegtas vienīgi acis. — Tuaregus uzskata par varonīgāko, bet tibu par ļaunāko no visām Saharas ciltīm. (Īpatnējs tibu ierocis ir zarots nazis ar vairākiem asmeņiem, ar kuŗu tie trāpa naidniekam no prāva attāluma. Tuaregi, kaut gan arī pie viņiem jau nākusi modē modernu šauteņu lietāšana, joprojam nēsā šķēpus, taisnus zobeņus ar krustveidīgiem rokturiem un mazus apaļus vairogus. Sievietes stāvoklis pie tuaregiem ir diezgan augsts un arī te vērojamas berberiem raksturīgo mātes tiesību atliekas).

Dateļu palma, raksturīgākais Saharas oažu augs, ir Āzijas bērns, tāpat kā kamielis, un abi iekļuvuši Saharā tikai priekš nepilniem 1500 gadiem. Tagad no dateļu palmas ir atkarīga Saharas iemītnieku lielas daļas eksistence. (Ceļotājs Nachtigals apraksta jūsmīgos vārdos šīs palmas nozīmi priekš Saharas iemītniekiem: „Viņa

Saharas tuksnesis

iedveš cerību ceļiniekam, kas dienām ilgi ir jājis, paguris un panīcis, caur akmens tuksneša vienmuļīgo klajumu, devies pāri bezgalīgām kāpu rindām un beidzot pamana horizonta malā zaļo oazes līniju, virs kuŗas priecīgi ceļās gaisā palmu galotnes. — Ir tiesa, gandrīz visās oazēs audzē arī labības augus, bet ļoti liels ir to tuksneša iemītnieku skaits, kuŗiem žāvētas dateles ir viņu ikdienišķā maize. No dateļu palmas baļķiem gatavo namus, aku vindas, durvju dēļus u. t. t.; no šīs pašas palmas lapām taisa būdas, no palmu lapu šķiedrām pin zandāles un kurvjus, un lapu kātus izlietā pavārda ugunsiekuršanai."

Gandrīz visās oazēs dateļus palmas aizsniedz savām saknēm gruntsūdeni un var iztikt bez spēciālas apūdeņošanas, kas tik nepieciešama dārziem un tīrumiem. Oažu zemkopji parasti ik gadus ievāc 4 ražas; kviešus un miežus audzē ziemā, bet sūras vasarā.

Smilšu jūŗa

Audzē arī dažādas augļu koku sugas, sīpolus, dārzājus, lucernu, āboliņu, tabaku, linus un kokvilnu. — Oažu zemkopji parasti mājo četrstūrainos nededzinātu ķieģeļu namos. Gadās, ka pēc gadiem uznāk spēcīga lietus gāze un sagāž šīs ēkas drupās, izmiekšķēdama viņu materiālu. No līdzīgiem ķieģeļiem ir celti arī oažu pilsētu nami.

Nomadam viņa kamielis ir tas pats, kas oažu iemītniekam dateļu palma. — Afrikā sastop tikai vienkupra kamieļus, t. s. dromedarus. Kamielis ir nomada saimniecības stūŗakmenis un galvenais satiksmes līdzeklis tuksnesī. Viņš baŗo nomadu ar savu pienu, apģērbj to ar savu vilnu un no tā paša kamieļa vilnas ir darināta arī nomada telts. No visiem dzīvniekiem tikai kamielis spēj iztikt pusotru un pat 2 nedēļas bez ūdens, un ar sniegu nastu uz muguras mēŗot vairākas dienas lielo attāļumu no vienas ūdens vietas līdz otrai, no oazes līdz oazei, panest svelmaino saules tveici, dzīvi pusbadā un

smilšu viesuļus. Bez kamieļa Saharai nebūtu iespējams izkļūt cauri un arī satiksme starp attāļākajām oazēm būtu jāpārtrauc.

Saharā pazīst vairākas kamieļu sugas, — nastu kamieļus, kas spēj nest uz muguras pāris 100 kilogramus smaga nastu, bet dienā noiet lielākais 40 kilometrus, un slaikos ātrkājainos mehari, jeb jājamos kamieļus, kuŗus nomadi izlietā saviem uzbrukumiem karavānām. Priekš mehari 150 kilometri dienā ir nieka lieta.

Agrāk karavānu kustība cauri Saharas tuksnesim bija daudz dzīvāka kā tagad, jo toreiz liela daļa Sudanas ražojumu nokļuva pasaules tirgū caur Ziemeļ-Afrikas ostām, un to pašu ceļu, tikai pretējā virzienā, mēroja arī eiropiešu fabrikāti. Tagad, pēc Eiropas valšķu nostiprināšanās Augš-Gvinejā, Sudanas ražojumi plūst uz turienes ostām un Saharas karavānu ceļi ir zaudējuši savu agrāko nozīmi. Tomēr karavānu kustība Saharā eksistē joprojām un šķiet, vēl ilgi būs jāgaida, līdz kamieļi, šo galveno satiksmes līdzekli Saharas tuksnesī te nobīdīs pie malas automobils, vai dzelzceļa vilciens.

Saharu krusto visos virzienos karavānu ceļi; no Bengazi iet ceļš pāri Kufras oazēm uz Vadaju, no Tripoli iet otrs ceļš, caur Murzuku uz Čadezeru; trešais ceļš ved caur Agadu uz Kano pilsētu, tag. Nīģerijā. Ļoti svarīgs Saharas ceļu mezgls ir Timbuktu pilsēta pie Niģeras. Te satek kopā visi ceļi, kas nāk no Atlasa zemēm uz Sudanu.

Rietum-Sahara ir pazems līdzenums, kas tikai dažās vietās sasniedz 500 mtr. augstumu virs jūŗas līmeņa. Dominē akmens tuksneši (hammadas), bet vidienas apgabalos plešas smilšu jūŗa Igidi, pa daļai aizpildīdama centrālo ieplaku, kuŗā, pēc ģeologu domām, plūvija laikmetā satecējuši tagad sauso rietumu tuksnešu upju ūdeņi, nākdami lejup no Atlasa kalniem un Ahagaras, un arī Niģeras augšteka, kas toreiz bijusi patstāvīga upe. Džofas ieplakas austrumu daļā atrodas Taudennī oaze, bet viņai austrumos plešas drausmīgais Tanesrufts, „slāpju tuksnesis", kur nemaz nav ūdens.

Džufai dienvidos stiepjas Mauritānijas smilšu augstiene, kas bagāta lielām kāpām. Viņas augstākā rietumu daļa (t. s. Mauretānijas Agrara) pieder Rietum-Saharas slieksnim, dabon mazliet nokrišņu, un te klejo ar saviem aitu un kamieļu bariem mauru nomadu ciltis. Ziemeļrietumos smilšu jūŗai Igidi velti lūko aizsniegt Atlantijas okeanu sausā upe Drā (Vadi Drā), kas šķiŗ Maroku no spāņu kolonijas Rio de Oro.

Rietum-Saharā netrūkst sauso upju, kuŗu dibenā rod grunts ūdeni, bet tikai dažās no šo upju lejtekām redz oazes. Zemi apdzīvo arabizēti berberi, kuŗus spāņi dēvē par mauriem. Šie „mauri" apdzīvo visu Saharas rietumu malu; vēl tagad te eiropiešu virskundzība pastāv tikai vārda pēc.

Okeana piekrastē, ko apskalo vēsā Kanariju straume, atrodas zivīm ļoti bagāti sēkļi, kuŗos velk milzīgus lomus Kanāriju salinieki un franču zvejnieki.

Daudz dažādāks virsas reljefs ir Saharas tuksneša zemēm. Mežonīgas, aizu izvagotas kalnu augstienes un akmeņiem nosētās hammadas te mainās ar dziļām ieplakām, smilšu jūŗām un auglīgām oazēm. Tomēr arī šo augstieņu lielākā daļa ir tuksnesis, un tikai pašos augstākos apvidus klāj trūcīgas stepes, „sausas upes", kuŗu gultnēs vietām rod zāli nomadu ganāmpulki. Acīmredzot, pa visām

šīm upēm vadiplūvija laikmetā ir tecējis ūdens. Arī vēl tagad zem šo sauso upju gultnēm atrodas gruntsūdens, kas vadi lejtekās iznāk zemes virspusē un dod iespēju oazēs zaļot dārziem un tīrumiem. Centrāl-Saharā oažu ir diezgan daudz, un šo apgabalu var uzskatīt par aSharas apdzīvotāko daļu (protams, Nīlas oazi, Ēģiptē atskaitot).

Centrāl-Saharā mājo berberi, arabi, tibu un pa daļai arī nēģeri, resp. no Sudanas atvesto nēģeru vergu pēcnācēji. Kareiviskās un lepnās nomadu ciltis klejo ar saviem kamieļu un aitu bariem pa Centrāl-Saharas augstienēm, valda pār karavānu ceļiem; jem muitas no ceļiniekiem vai tos aplaupa, un rīkojas tāpat arī ar oažu iemītniekiem. Daudzo oažu dēļ karavānu satiksme te daudz ērtāka kā Rietum-Saharā, bet kalnu augstienēm karavānas parasti met apkārt

Iedzimto ciems Lībijā

līkumu, baidīdamās no kalniešu uzbrukumiem. Tagad frančiem ir izdevies vairākas reizes pārmācīt Ahagaras un Tibesti kareiviskos iemītniekus, un pēdējie, dabūjuši iepazīties ar franču ložmetējiem un lidmašīnām, arī tirgotāju karavānas jau iedrošinās doties pāri šiem kalnu augstumiem, kur ceļiniekiem un viņu kamieļiem mazāk draud slāpju briesmas.

Saharas Atlasam dienvidos stiepjas Dienvid-Alžērijas augstiene, kas daudzu vadi izvagota. Te netrūkst dziļu aku, un ieplakās, kuŗās salasās no kalniem tekošais ūdens, ir daudz oažu. Dienvidos šai augstienei sākas smilšu jūŗas, kuŗas iedzimtie dēvē par „erg". — Augstienei austrumos plešas Igargaras ieplaka, kuŗu apjož no visām pusēm mazākas augstienes un hammadas. (Ieplakas ziemelu mala ietilpst Tunēzijas robežās.) Tā ieplakas daļa, kuŗā atrodas Melgi-

ras šots, guļ 31 mtr. zem jūras līmeņa, un ir arī citas pazīmes, kas liecina, ka šo vietu reiz apklājuši Vidus jūras ideņi. Ieplakas dienvidaustrumu daļu aizpilda t. s. austrumu Erga, kuŗā vietām vēl redz trūcīgas ganības un oazes. Igargaras sausās upes gultnē franči ierīkojuši daudzas artēziskas akas, un dateļu palmu skaits te kopš franču nostiprināšanās sākuma palielinājies mazākais piecas reizes. Ieplakas ziemeļu daļā guļ lielā Tugurtas oaze, ko vieno ar Biskru dzelzceļlīnija.

Igargaras ieplakai dienvidos paceļas Tademaitas un Tingkertas augsitenes. Abām dienvidos stiepjas Tidikeltas oažu josla, kas turpinās diezgan tāļu arī austrumu virzienā, iesniegdamās tag. Fesanā (antīkās senātnes autori viņu dēvē par „Garamantu zemi"). Arī te vietām netrūkst oažu, kaut gan lielāko zemes daļu klāj smilšu jūras. Fesanas galvas pilsētai Murzukai ir ap 7000 iedzīv., starp tiem laba tiesa nēģeŗu. Ahagaras augstiene atrodas visām šīm tuksneša zemēm dienvidos, pašā Saharas sirdī; viņas iemītnieki ir daudzinātie „plīvuŗu ļaudis", tuaregi, kas pazīstami kā bīstami kaŗotāji. Augstāko Ahagaras daļu aizjem lavas lauki, no kuŗiem izstaro uz visām pusēm sauso upju gultnes, kas vietām ieurbušās simts un vairāk metrus dziļi. Augstākā Ahagaras daļa jau mazliet dabū nokrišņus, un vietām redz trūcīgas ganības. Klinšu kraujas un augstienes lielākā daļa ir tikpat kailas, kā apkaimes tuksneši. Ahagaras augstiene ļoti gŗūti pieejama un līdz pat mūsu dienām bija tuaregu neatkarības citadele. Augstienes iedzīvotāju kopskaits nepārsniedz dažus tūkstošus. Vietām redz arī palmu puduŗus; tais augstienes novados, kur vairāk ūdens, iedzimtie kopj mazus miežu laukus.

Ahagarai dienvidrietumos paceļas jau daudz zemākā Hifogas Adraras augstiene, bet dienvidaustrumos Airas kalnu zeme. Abas jau atrodas diezgan tuvu pie vasaras lietus joslas robežām (Airas augstienē pat katru gadu starp jūliju un septembri uznāk lietus gāzes). Augstākajās ielejās te cauru gadu zaļo zāle, padodas citroni un, protams, aug dateļu palmas. Arī Airu apdzīvo tuaregu ciltis, kas vēl pirms dažiem gadiem bija pilnīgi neatkarīgas. Cauri augstienei iet karavānu ceļi no Tripoles uz Niģeriju.

Ahagarai un Airai austrumos paceļas Tibesti augstiene, kuŗas galotnes sasniedz 3400 metru augstumu. Kaņonveidīgas aizas, kuŗas izrakušas plūvija laikmeta upes, sadala šo kalnu zemi daudzās, gandrīz nepieejamās mazās augstienēs, jo sauso upju lejām te ir gandrīz stāvās, pāris simts metru augstas sienas. Dažās aizāz redz trūcīgas oazes ar pāris pilmām, maziem dārziem un miežu laukiem. Sevišķi daudz tādu aožu ir Bardajas ielejā, kas atrodas pašā Tibesti centrā. Tibesti dienvidu daļā paceļas nodzisušais Emi Kusi vulkāns, kuŗa krātera caurmērs sasniedz 13 kilometrus. Turpat atrodas arī augstākās Tibesti galotnes, kuŗas klāj puķēm bagāta kalnu stepe.

Tibesti kalni un viņu lejas ir teda jeb tibu, bīstamas tuksneša banditu ciltš, mājoklis. Viņas piederīgo kopskaitu rēķina uz 10,000 līdz 20,000.

Tibesti kalniem turpat dienvidos sākas Enedi augstiene, kuŗā klejo ar saviem aitu un kazu bariem tibu ciltij radniecīgu nomadu ģintis. Sauso upju ielejās te netrūkst labu ganību.

Abām lielajām Saharas kalnu augstienēm dienvidos plešas gandrīz līdzena zeme, kuŗas rietumu daļai stiepjas cauri Ahagaras,

A.Ošiņa un P.Mantnieka kartografiskais institūts, Rigā

Adradas un Airas augstieņu sauso upju gultnes, dodamās uz Nigeras pusi. Dienvidaustrumu daļa jau ietilpst milzīgās Čad ezera ieplakas robežās, ir lielāko tiesu maz izpētīts, gandrīz neapdzīvots akmens lauku un kāpu tuksnesis. Starp Tibesti un Airu atrodas Kauaras oaze, kuŗai cauri iet īsākais ceļš no Tripoles uz Čad ezeru.

Vidus jūŗas piekraste starp Mazo Sirtu un Nīlas grīvu ir klimata ziņā īpatnējs Saharas augstienes apgabals, kas ietilpst jau ziemas lietus joslas robežās un tāpēc vairāk līdzinās stepei; ziemā te diezgan plaša piekrastes josla tērpjas zaļumā un ziedos un nevien nomadiem ir iespēja turēt lielus ganāmpulkus, bet arī zemkopju tīrumi un dārzi daudzās vietās iztiek bez mākslīgas apūdeņošanas. Rietumu daļā tuksneša augstiene izbeidzas labu gabalu no jūŗas krasta, atstādama vietu paplatam piekrastes līdzenumam, ko pa daļai klāj auglīga lesa augsne. Senlaikos šo piekrastes līdzenumu ir klājuši jūŗas ūdeņi.

Šī piekrastes josla jau antīkajā senātnē ir bijusi Vidus jūŗas lielās kultūrzemju saimes locekle. Rietumu daļā ilgu laiku ir valdījuši kartāgieši, bet Kirenaikas pussalu kolonizējuši hellēņi, kuŗu pilsētās krāšņi plaukusi sengrieķu kultūra. Vēlāk visa šī gaŗā piekrastes josla ietilpst Romas lielvalsts sastāvā; vēl tagad te daudzās vietās redz romiešu celtņu drupas. Tad nāk arabu iebrukums, kas nošķir šo zemi no kristīgās Eiropas. Stāvoklis nemainās arī pēc tam, kad Vidus jūŗas dienvidu piekrastes nokļūst turku varā. Modernā eiropiešu kolonizācija te sākusi atkal nostiprināties tikai īsi priekš pasaules kaŗa (Tunēsijas dienvidu daļā, kas ģeografiskā ziņā pieder Saharai, jau kopš 1881. g.).

Vietējie berberi līdz ar visām nēģeŗu piemaisām, kuŗas tie dabūjuši, ir pa lielākai daļai arabizēti, un tāpēc arī eiropieši viņus parasti mēdz uzskatīt par arabiem. (Piekrastes navados tagad sāk apmesties arī itaļu kolonisti.)

Attāļinoties no jūŗas krasta un dodoties Saharas iekšienē, sausums ātri piejemas un sākas īstais tuksnesis.

Šīs piekrastes rietumu daļu aizjem t. s. Tripolitānija, kur minētais piekrastes līdzenums sasniedz diezgan lielu platumu. Sausās upes, kas lūko doties no Saharas augstienes uz jūŗas pusi, parasti izbeidzas šī līdzenuma malā. Pašu līdzenumu klāj lesa stepe, kuŗā pavasaŗa mēnešos zaļo zāle un zied puķes. Vietējiem nomadiem drēgnākajās stepes vietās ir mazi miežu lauciņi, kas iztiek bez mākslīgas apūdeņošanas. Visur rod jau nelielā dziļmā gruntsūdeni. Visa šī zeme antīkajā senātnē bija klāta tīrumiem un ražoja ļoti daudz kviešu. Jūdzēm tāļu stiepās lielas latifundijas, kas piederēja Romas senātoriem. Nežēlojot līdzekļus, ir pilnīgi iespējams atjaunot šīs zemes agrāko auglību.

Gar piekrasti stiepjas gaŗa oažu josla, kur iedzimtie izmanto katru zemes stūrīti, un kultūraugi aug, tā sakot, trijos stāvos: apakšā labība vai dārzāji, virs kuŗiem ceļ savus kroņus eļļas koki, ir vienus, ir otrus apēno dateļu palmas. Svarīgākā no šīm oazēm ir Tripole (Tripoli), ko apdzīvo berberu, arabu un nēģeŗu maisījums. Pašā Tripoles pilsētā dzīvo jau diezgan daudz itaļu, bet pagaidām viņai vēl ir tipiskas orienta pilsētas izskats. Citām piekrastes pilsētiņām te ir tikai lokāla nozīme.

Tāļāk no šīs joslas uz dienvidiem seko otra oažu rinda, kuŗā zeļ

olīvkoku kultūra; trešā oažu rinda atrodas jau pie pašām Saharas augtsienes kraujas kājām. Oažu iemītnieki te mēdz mājot kraujā izraktās alās, un te redz veselas alu pilsētiņas, kuŗu iedzīvotāji savos apakšzemes cietokšņos jūtas droši no nomadu uzbrukumiem.

Kirenaika jeb Barkas augstiene ir kaļķu iežu izveidota, paceļas 200—800 metru virs jūŗas līmeņa un dabon ikgadus 300—400 mlm. nokrišņu, kaut gan nokrišņu daudzums dienvidu virzienā strauji mazinās. Augstienes ziemeļu krauju un lielākos augstumus klāj makiju krūmāji; vietām redz arī parkveidīgus ciedru, paegļu un olīvkoku mežiņus, kuŗu starpā plešas zāļaiņi klajumi. Lielāko augstienes daļu tomēr sedz vērmeļu stepe, kas pavasarī der kā ganību vieta kazu, aitu un kamieļu pulkiem. Netrūkst arī auglīgu oažu, kuŗu iedzīvotāji audzē miežus un kopj olīvkokus. Tagad šī zeme ir reti apdzīvota, bet ūdens vadu un pilsētu drupas liecina par viņas senāko godību un augsto kultūru.

Kirenaikas galvas pilsētai Bengazi ir 30,000 iedzīvotāju.

Kirenaikas augstienei austrumos plešas samērā zemākā, bet jau daudz tuksnešainākā Marmarikas augstiene, kas ir arabu nomadu apdzīvota, pustuksnešaina stepe; dienvidu virzienā šī stepe jau saplūst kopā ar Libijas tuksneša smiltājiem.

Pats Libijas tuksnesis pieder pie drausmīgākajām vietām uz visas zemes lodes; milzīgi apgabali nemaz nav izpētīti, jo cilvēks nav viņos spēris kāju. Te atrodas Saharas augstākās kāpas, un kāpu rindas sniedzas vairāk 100 klm. garumā. Šie smilšu jūŗu apvidi ir pilnīgi bez ūdens, un viņām met apkārt līkumu arī pieticīgie tuksnešu dēli ar saviem kamieļiem. Te nav sauso upju, un nav arī tāda tipa oažu, kādas redz tuksneša rietumu daļā; ģeologi apgalvo, ka Libijas tuksnesis jau plūvija laikmetā bijis tāda pat nāves vieta kā tagad.

Arī Libijas tuksnesī retumis sastop oazes, bet viņas ir īpatnējas dabas, — stāvu klints sienu iežogotas ieplakas, kuŗas, pēc ģeologu domām, izveidojis vējš, aizpūzdams projām smiltis un sīkākos akmentiņus. Viņas parasti rod tais vietās, kur virsējo slāņu nodrupināšanas process aizgājis vistāļāk, un vējam bijusi iespēja aizpūst projām šī procesa produktus. Šo ieplaku dibens parasti sniedzas līdz gruntsūdeņu slāņiem; dažās ieplakās pat netrūkst ezeru.

Tuksnešu ziemeļu daļā atrodas citas oažu grupas (Audžila, Džarabuba, Siva un citas), no kuŗām dažas atrodas zemāk par Vidus jūŗas līmeni (katras oazes zemākais punkts pat guļ 137 metri zem jūŗas līmeņa). Zaļās oazes ar viņu dateļu palmu birzīm ir vienīgās vietas, kur Libijas tuksnesī rod ūdeni un redz veģetāciju. Nomadismam te nav vietas un visi tuksneša iemītnieki te dzīvo saspiedušies oazēs, un uzturēdami ar ārpasauli sakarus ar savu žiglo kamieļu palīdzību. (Kufras oažu iemītnieki ir neatkarīgi ļaudis, kas klausa tikai fanātiskā senusi ordeņa lielšeikam, un ieročiem rokās pretojas itaļu pretenzijām uz virskundzību.)

Eiropieši Saharā sākuši nostiprināties tikai pag. gadsimta 80-jos gados. Tuksneša rietumu lielāko daļu pamazām iekaŗo franči, bet austrumu daļu tiecas uzskatīt par savu piederumu Anglija. Tripolitānija un Kirenaika paliek vēl ilgi turku varā un tikai īsi priekš pa-

saules kara te nostiprinās itaļi. Atlantijas okeana piekrastē Sahāras daļā jau agrāki nocietinājušies spāņi.

Patlaban Sahara politiskā ziņā ir sadalīta 5 apgabalos: Ēģiptes ķēniņvalstī, Britu Saharā, un Spānijai pakļautajā Rio de Oro (tuksnešu un stepju joslā, Atlantijas okeana piekrastē). Tomēr patiesībā Sahara nebūt nav tik precizi sadalīta, kā to stāsta kartes. Ēģipte joprojām atrodas zem Liel-Britanijas iespaida; Libijas tuksnesis pa lielākai daļai faktiski nepieder nevienai valstij un viņa īstie valdinieki ir fanātiskie senusiti. Itaļi valda tikai pašā Vidus jūras piekrastē, un Libijas lielum lielā daļa vēl ir neatkarīgu cilšu varā. Arī franči nebūt nav visās Saharas malās pilnīgi valdinieki.

Spāņu koloniju Rio de Oro apdzīvo ap 100,000 nomadu. Piekrastes klimats i rveselīgs, bet ļoti sauss, un tuksneši un sausas stepes aizjem šīs kolonijas lielāko daļu. Kolonija ražo zināmu daudzumu sāls; izved arī zelta smiltis, bet par Rio de Oro galveno bagātību tomēr jāuzskata zivju sēkļi tās piekrastē.

Franču Sahara aptver tuksneša lielāko daļu; administrātīvā ziņā viņa pa daļai pieskaitīta Alžērijai, pa daļai Sudanai, Čadezera kolonijai u. t. t. Šo milzīgo territoriju (4 milj. kv. klm.) apdzīvo tikai nepilns miljons cilvēku. Visos svarīgākos punktos franči te tur nelielus garnizonus, jo iedzimtie joprojām ir nemierīgi ļaudis, un sagādā daudz darba franču soda ekspedīcijām. (Eksekūcijas pienākumus parasti veic vieglās ložmetējiem bruņotās kamieļu jātnieku nodaļas.) Tomēr arī te netrūkst vietu, kur tuksneša laupītāji pēc padarīta nedarba var justies drošībā no franču šautenēm un ložmetējiem.

Saharas iemītnieki patērē paši gandrīz visus vietējos ražojumus. Oažu zemkopju iegūto labību, dateles u. t. t. Pasaules tirgū piedalās ar saviem ražojumiem — žāvētām datelēm un vilnu — tikai Alžērijai tuvākā Saharas daļa (arī politiskā ziņā tā ietilpst šīs vecākās franču kolonijas sastāvā). Ar sāli Saharas dienvidu zemes apgādā arī kaimiņieni Sudanu.

Itaļu Libijas piekrastes josla ir teicami piemērota itaļu kolonistu uzjemšanai, jo klimats te daudz neatšķiras no Dienvid-Italijas klimata, un arī lauksaimniecību var piekopt pēc kolonistu dzimtenes parastajām metodēm. Tomēr itaļu kolonistu skaits te aug ļoti lēni, jo viņus atbaida vēl samērā lielā nedrošība, kas valda arī jūrai tuvākajos Libijas apvidos. Kolonijas galvas pilsētai Tripolei ir 60,000 iedzīvotāju.

(Libijas platība pārsniedz 1,600,000 kv. klm; iedzīvotāju skaitu rēķina uz 750,000.)

ZIEMEĻU AFRIKA

Mērogs 1:20.000.000

Augstumi:

- zemāk par jūras līmeni
- 0—200 metr.
- 200—500 metr.
- 500—1500 metr.
- 1500—2000 metr.
- pāri 2000 metr.
- dzelzceļi
- galv. karavanu ceļi
- robežas

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartografiskais institūts, Rīgā.

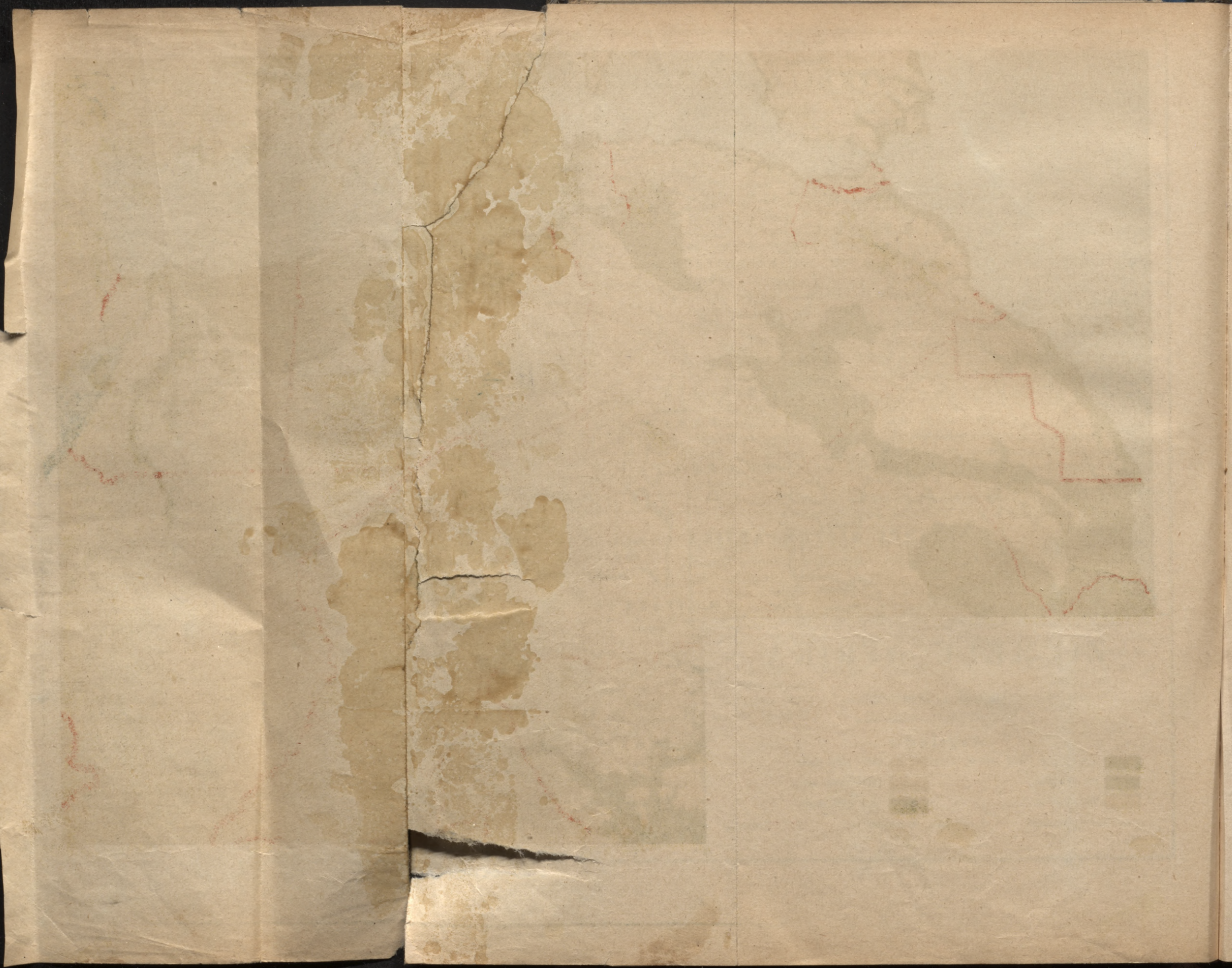

Ēģipte

Grūti atrast uz mūsu planēta otru zemi, kuŗai vēl būtu tik izcilus ģeografisks stāvoklis kā Ēģiptei. Viņa atrodas Vecās pasaules triju kontinentu vidū un no divām pusēm to apskalo divu, dažādiem okeaniem pakļautu jūŗu ūdeņi.

Ēģipte kopš senlaikiem ir bijusi zeme, kuŗā krustojās Āzijas un Afrikas, Eiropas un Indijas tirdzniecības ceļi. Pēc Suecas kanāla izrakšanas gaŗ Ēģipti ved īsākais ceļš no Indijas uz Austrāliju. — Visiem ir zināma arī tā milzīgā nozīme, kas Ēģiptei bijusi senlaiku vēsturē; šīs zemes kultūra tik veca, ka viņa sniedzās ļoti tāļu atpakaļ, vairākus gadu tūkstošus; pēc zinātnieku pārliecības Ēģipte ir vecākā kultūras zeme pasaulē, kuŗā zēlušas mākslas, zemkopība un eksistējusi organizēta valsts jau tais laikos, kad Ēģiptes tagadējo virsvaldnieci Angliju vēl apdzīvoja tetovētas mežoņu ciltis. — Ēģiptē pa daļai ir meklējami arī mūsu t. s. eiropejiskās civilizācijas pirmsākumi, un te dzimušas vairākas zinātnes, piem. ģeometrija.

Senās Ēģiptes valdinieku faraonu vara ir sniegusies viņas ziedu laikos tāļu ārpus tagadējās Nīlzemes robežām, līdz Kaspijas jūŗai, Persijas līcim un Abesinijai. Tad nāk senās Ēģiptes un viņas civilizācijas paguruma laiks un Nīlzeme nokļūst persu varā; atskaitot kādu īsu laika sprīdi, kad Ēģiptē atkal valda nacionāla dinastija, šī zeme pēc tam vienmēr ir atradusies svešinieku varā; persus padzen grieķi, grieķiem seko romieši, tad arabi; reformācijas gadu simtenī Ēģipte kļūst par turku valsts provinci; XX. g. s. viņas gubernātori sāk tiekties pēc patstāvības un nodibina viceķēniņu jeb chedivu dinastiju; zem šo viceķēniņu valdības un ar franču inženieru un kapitālu palīdzību Ēģipte sāk strauji atplaukt, sevišķi pēc Suecas kanāla izrakšanas. Šis kanālis, kas tik lielā mērā sekmējis Ēģiptes materiālo atzelšanu, kļūst arī par viņas nelaimes cēloni: Tirdzniecība ar Indiju, kas līdz tam gājusi apkārt Afrikai, gaŗ Labās Cerības ragu, tagad izvēlās trīsreiz īsāko ceļu caur Vidus jūŗu, Suecas kanāli un Sarkano jūŗu un, — angļu kaŗa pulki 1882. g. okupē Ēģipti. Līdz pasaules kaŗam Ēģipte skaitījās Turcijas vasaļvalsts, bet angļu okupēta; kopā ar Ēģiptes kaŗapulkiem angļi savukārt iejēma Austrum-Sudanu, kas arī vēl tagad nes angļu-ēģiptiešu Sudanas nosaukumu. Pasaules kaŗa laikā oficiāli likvidēja Ēģiptes atkarību no Turcijas, un Ēģipte kļuva par ķēniņvalsti zem Anglijas protektorāta; vēl pēc dažiem gadiem Ēģipti Anglija atzina par ne-

atkarīgu ķēniņvalsti; patiesībā šī neatkarība ir joprojām stipri ierobežota, un, piem. Suecas kanālis atrodas pilnīgi angļu varā.

Ēģiptes territorija (995,000 kv. klm.) sniedzās no Vidus jūras līdz Nūbijas robežām un no Lībijas tuksneša līdz Sarkanai jūrai; šīs territorijas lielumlielo daļu aizjem neauglīgi tuksneši (rietumos) vai akmeņainas augstienes (austrumos), kas absolūti nederīgi lauksaimniecībai; pēdējā iespējama vienīgi Nīlas ielejā, viņas deltā un dažās tuvējās oazēs. Arī pati Nīlzeme patiesībā ir tikai liela oaze (ģeografi uzskata arī t. s. Arabu tuksnesi, starp Nīlu un Sarkano jūru, par Saharas tuksneša galējo austrumu daļu).

Nīlupes ieleja un jau minētais deltas trīsstūris pieder pie auglīgākajiem pasaules apvidiem, ir ļoti bieži apdzīvots un te koncentrēts viss vairums Ēģiptes iedzīvotāju — pāri par 14 milj., kaut gan šīs kultivējamās zemes platība (35,600 kv. klm.) Ēģiptē nesasniedz mūsu Latvijas territoriju.

Ziemeļ-Ēģiptes piekrastes josla un pati Nīlas delta ir zemes, kuŗas šī milzu upe atkaŗojusi jūŗai, aizpildīdama tās ūdeņus savām nogulām, un atdāvināmā cietzemei. Piekrastes apvidus dienvidu daļa pieder pie biezāki apdzīvotiem un auglīgākiem Ēģiptes apgabaliem; agrāk te bija mālzums purvu, kas tagad pa lielākai daļai gan nosusināti un pārvērsti par auglīgiem kokvilnas un cukurniedru laukiem. Ziemeļu daļā, gaŗ Vidus jūras krastu, stiepjās nelielu kāpu rinda, kuŗa sargā deltas zemo līdzenumu pret viļņu pulkiem, kas sevišķi nikni mācās virsū cietzemei ziemas mēnešos, kad te dominē stipri ziemeļu vēji. Aiz kāpu rindām stiepjās seklu ezeru un vēl nelikvidētu purvu josla, bet arī viņā ar meliorācijas palīdzību lauksaimniecība ik gadus iekaŗo jaunus apgabalus.

Piekrastes smilšu kāpās redz zvejnieku nometnes, vietām arī vasarniču vietas; tūliņ aiz kāpām, nesen nosusināto purvu apvidū, rod ciemus, kas slīkst dateļu palmu birzēs, plesdamies starp vīna, apelsīnu un meloņu dārziem. Zeme te tagad ļoti auglīga, bet padarīta par tādu tikai lieliem pūliņiem, ar intensīvas mēslošanas palīdzību. Kāpas, kuŗas mācās virsū laukiem un tīrumiem, vietējie zemkopji lūko apturēt, apjozdami savus zemes gabaliņus niedru žogiem.

Tāļāk uz dienvidiem jau minētajā purvu un ezeru joslā, tagad milzīgu platību aizjem kokvilnas un rīsa lauki; šo apvidu samērā bieži piemeklē plūdi; zeme vietām ar sāli tik pārbagāta, ka viņu nākas turēt vairākus gadus ar dambju palīdzību zem ūdens, lai ļautu ūdenim sāli izkausēt un padarīt zemi lietājamu lauksaimniecībai. Faraonu, grieķu un arī romiešu virskundzības laikā šis apvidus ir bijis viens no auglīgākajiem visā Ēģiptē, bet turku laikā palicis par postažu; tikai pēdējos gadu desmitos ir sākta sekmīga cīņa pret purviem, sāļainajām lagūnām un seklajiem ezeriem.

Šo ziemeļu novadu iedzīvotāji nodarbojās nevien ar zemkopību, bet cītīgi nododas arī zvejai; daudziem tūkstošiem rod darbu un maizi sāls iegūšana. Deltas ezeri ir pārbagāti zivīm un putniem. (Ēģipte ir viena no tām zemēm, kurp dodas daudzi mūsu gājputni, pa daļai pārziemodami turpat uz vietas Nīlzemē, pa daļai laizdamies vēl dziļāki iekšā Afrikā). Te redz milzīgus flamingo, pelikanu, pīļu un dzērvju pulkus, kaut gan šos putnus cītīgi medī un ķeŗ pat ar tīklu palīdzību. (Putnu ķeršanai lietājamos tīklus gatavo no zirgu

astriem, medinieki lūko piezagties putniem peldus, un medību iznākums atkarājas no tā, vai mediniekiem izdodas laikus nogādāt pie malas „sargus", kuŗus putni izliek savu mītņu tuvumā.)

Deltas dienvidu daļu, starp ezeru joslu un Kairo, tagad klāj milzīgi kokvilnas un cukurniedru lauki, kuŗus krusto visos virzienos kanāļi; kanāļu malās stiepjas zemi vaļņi, apstādīti akacijām un sikomorām (Ēģiptes vīģu koks). Sevišķi lielu platību te aizjem kokvilnas plantācijas, kuŗas ziedu laikā atgādina dzeltenu rožu lauku. Šis apgabals ir pats auglīgākais un biezāki apdzīvotākais visū Ēģiptē; te ir ļoti biezs kanāļu un dzelzceļu tīkls, un darbojas daudz fabriku, kas tīra kokvilnu no sēklām.

Nīlupe, kas agrāk ietecējusi Vidus jūŗā, iepriekš sadalījusies septiņās starās, tagad ieplūst jūŗā tikai ar divām starām, pie kuŗu

Kairo ainava

grīvām atrodas Rosetas un Damietas pilsētas; abas kādreiz ir bijušas Ēģiptes galvenās ostas; tad viņu nozīme tirdzniecībā sākusi kristies un par tirdzniecības centru kļuvusi Aleksandrija, ko Machmuda kanālis vieno ar Nīlupi. Pēc Suecas kanāla izrakšanas sāk strauji uzplaukt jauna osta kanāla ziemeļu galā, Port-Saida, un Roseta ar Damietu vairs spēlē zināmu lomu tikai kabotažas kuģniecībā (viņas apmeklē mazi buŗinieki, kas pārvadā preces starp Ēģipti, Siriju un Maz-Āziju). Damieta ir izdaudzināta musulmaņu zemēs viņas mošejas dēļ, un pilsētu ikgadus apmeklē daudz svētceļnieku. (Mošejā atrodas kāda kolonna, kuŗai pēc musulmaņu ticējumiem esot brīnišķīgs spēks: katrs ticīgais varot tikt vaļā no jebkuŗas kaites, ja laizot kolonnas akmeni tik ilgi, kamēr mēle sākot asiņot; protams, veselības vietā daudzi te dabon piedevām pie vecās ligas vēl jaunas slimības.)

Aleksandrija ir viena no bagātākajām Ēģiptes pilsētām, viens no lielākajiem pasaules tirdzniecības centriem, lielpilsēta ar skaistu ostu, ko ikgadus apmeklē ap 3000 kuģi. No antīkās pilsētas, ko priekš vairāk kā 22 gadu simteņiem cēlis Maķedonijas Aleksandrs, nav vairs nekā uzglabājies. Pilsētas priekšā senlaikos atradusies Faras sala, ko vēlāk dambis savieno ar cietzemi. Šo dambi vēlāk paplašina viļņu sanestās nogulas, un tagad uz viņa atrodas arabu pilsēta ar līkām ielām un austrumnieku stilā celtiem namiem, kaut gan arī te tagad netrūkst plašu prospektu un modernu celtņu. Pašas lepnākās ēkas atrodas uz bij. Faras salas, kur koncentrētas Ēģiptes aristokratu pilis. Eiropiešu pilsēta atrodas arabu kvartāļiem dienvidaustrumos, apmēram tai vietā, kur reiz plētusies antīkā Aleksandrija. Šai pilsētas daļai ir pilnīgi eiropeisks izskats, un tikai palmas un citi dienvidu koki atgādina ceļotājam, ka viņš atrodas Afrikā; te ļoti daudz dārzu, lepnu villu, un pilsētas nomalēs arī vasarnīcu, kas slīkst palmu, banānu, mimozu un vīģu koku birzīs. Aleksandrija jau sen zaudējusi savu kādreizējo Ēģiptes kultūrālā centra nozīmi; šo lomu viņai atjēmusi Kairo pilsēta; toties Aleksandrija ir un paliek Ēģiptes galvenais tirdzniecības centrs.

Aleksandrijas iedzīvotāju skaits sniedzas pie 600,000; tā tad arī šai ziņā viņa jau pārsniegusi antīko Aleksandriju, kuŗai bijis ap pusmiljona iedzīvotāju.

Uzplaukstot kuģniecībai pa Suecas kanāli, ir strauji augusi arī Port-Saidas nozīme. Port-Saida ir tikai dažus gadu desmitus veca pilsēta, celta Vidus jūras piekrastē uz tuksnešainas zemes mēles, starp Menzalekas ezeru un Vidus jūru, pie ieejas Suecas kanālī. Pilsētas apkārtne ir pilnīgs tuksnesis; te nav ne koku, ne dārzu un nav arī dzeŗamūdens (pēdējo iegūst destilācijas ceļā no jūras ūdens; destilācijas darbu veic speciālas mašīnas). Viss vairums pilsētas ēku ir preču noliktavas, firmu un rēdereju kantoŗi un izpriecu vietas, kas domātas jūrniekiem. (Pilsēta, tāpat kā Sueca, izdaudzināta kā noziedznieku mītne un netiklības perēklis.) Lieliska ir Port-Saidas osta, kuŗa spēj uzjemt pašus lielākos tirdzniecības un kaŗa kuģus. Klimats ir ļoti veselīgs, un ja vien pašu pilsētu nepadarītu tik vienmuļu zaļuma trūkums, viņa varētu spēlēt arī izcilu lomu kā teicams dziedniecības centrs.

Port-Saidas, šīs Suecas kuģu ceļa galvenās pieturstacijas un ogļu noliktavas iedzīvotāju skaits pārsniedz 110,000. Otrā kanāla galā atrodas Sueca (35,000 iedz.), kuŗai bija liela nozīme tajos laikos, kad vēl nebija pabeigti kanāla rakšanas darbi; tagad viņa ir zaudējusi savu vidūtājas lomu starp Vidus jūru un Indijas okeana zemēm un palikusi par niecīgu pilsētiņu.

Caur Suecas kanāli ik gadus iet tūkstoši kuģu, kuŗu tonnažas kopskaits sniedzas pie 30 miljoniem. (Arī senlaikos ir eksistējis šai apvidū kāds kanālis, kas sācies pie Nīlas galējās austrumu staras un izbeidzies pie Suecas līča.)

Citām Nīlas deltas pilsētām — Tantai, Mansurai, Damankurai un Zagazigai — ir katrai pa vairāk 10,000 iedzīvotāju, bet tikai vietēju centru nozīme. Zināmu lomu viņas spēlē arī kā kokvilnas tirgi.

Nīlas delta trijstūŗa augšējā galā, tai vietā, kur delta jau izbeidzas un sākas Nīlas ieleja, atrodas upes labajā krastā Ēģiptes gal-

vas pilsēta Kairo, kuras iedzīvotāju skaits jau sniedzas pāri miljonam. Vairums ir arabi, bet te var sastapt arī gandrīz visu pasaules nāciju pārstāvjus, sevišķi ziemas mēnešos, janvārī un februārī, kad te valda mūsu pavasarim līdzīgs klimats: Kairo ir pasaulslavens ziemas kūrorts, ko uzmeklē tūkstoši cilvēku, citi, gribēdami atgūt veselību (plaušu slimnieki), citi — pavadīt ziemas mēnešus, kad viņu dzimteni klāj sniega sega, zem saulainajām Afrikas debesīm, no kuŗām šais mēnešos nelīst lejup tik neizturāma svelme kā vasarā un rudenī.

Kairo ir Ēģiptes politiskais un kultūrālais centrs, un tāda šī pilsēta ir bijusi kopš viņas dzimšanas laikiem, VII. g. s. Pilsēta agrāk atradusies uz paša Nīlas krasta; tagad upe ir aizvirzījusies vairāk pa kreisi, un pilsētu šķiŗ no upes pāris kilometru plata dārzu un vasarnīcu josla; dziļš kanālis (t. s. Ismaēla kanālis) vieno Kairu ar Suecu un lielo tirdzniecības ceļu, kas iet cauri Suecas kanālim. Pāri

Augš-Ēģiptes ainava plūdu laikā

Nīlai pie Kairo celts milzīgs dzelzs tilts, pats lielākais visā Afrikā; Kairo centram ziemeļrietumos pie Nīlas plešas fabriku rajons, kuŗā koncentrēta prāva daļa Ēģiptes rūpniecības.

Kairo pilsētas iedzimto kvartāli vēl nav zaudējuši savu ekzotisko izskatu, un viņu ielās mutuļo īpatnēja un rosīga dzīve, kas apbuŗ ceļotāju; sevišķi krāšņi ir Kairo bazāri, kuŗos dabūjamas visu Orienta zemju preces — ieroči, rokdarbi, ādas izstrādājumi, dažādas stikla preces, tepiķi, rotas lietas u. t. t., bet netrūkst arī viltojumu, kas nākuši no Eiropas fabrikām. — Šais bazāros un Kairo ielās joprojām var redzēt tipisku orienta zemju dzīvi: ļoti raibus iedzimto tērpus, sirmus vīrus ar patriarchu bārdām, saulē nodegušus beduinus, kas nākuši no tuksneša, jautrus zēnus, kas piedāvā savus gaŗausīšus jāšanai, un plīvuŗos ietītas sievietes; daudzas kai-

rietes joprojām nav atmetušas veco parašu aizsegt seju pret svešu vīriešu skatiem. — Turpat pa šo raibo baru maisās ūdens nesēji, kas iznēsā savu dārgo preci kazādas maisos vai lielās māla krūzēs un dod ziņu nama mātēm, šķindinādami savus zvaniņus.

Kairas lepnums ir viņas daudzās mošejas, starp kuŗām dažas ir apbrīnojami skaisti arabu celtniecības pieminēkļi. Pie šīm mošejām atrodas skolas, slimnīcas, nabagu mājas u. t. t., jo baznīca te (tāpat kā vidus laiku Eiropā) rūpējas nevien par ticīgo dvēselēm, bet arī par izglītību un trūkumcietēju apgādību. Visu Kairas mošeju kopskaits sniedzas pie 400.

Blakus mošeju skolām Kairo ir bagāta ar eiropejiskām mācības iestādēm, starp kuŗām ir vairākas augstskolas (medicīnas augstskola, farmacijas institūts u. t. t.). Kairo lepnums ir viņas slavenais archaioloģiskais muzejs, kuŗā glabājas ļoti daudz vērtīgu senlietu, — izrakumi, kas gūti seno faraonu kapenēs, un liecina par Nīlzemes krāšņo kultūru jau priekš četriem gdu tūkstošiem.

Kairas eiropiešu kvartāls atrodas Nīlas malā un te neredz nekā eksotiska, atskaitot dārzus, kuŗos aug dienvidzemju koki, un ielas, kas iežogotas palmu alejām.

Pašā Kairo apkaimē ir daudz interesantu vietu; piemēram kalifu kapenes — pussagruvušu mošeju grupa, — tad senās Heliopoles drupas, ar ļoti vecu obelisku un beidzot milzīgais Nīlas dambis, kas lielā mērā palīdzējis paplašināt kultivējamās zemes platību. Nīlas otrā krastā, iepretim Kairo pilsētai, apmēram 10 kilometrus uz rietumiem, jau Lībijas tuksneša malā, atrodas daudzinātais sfings (sfinks), un Ēģiptes lielākās, Heopsa, Hefrena un Mikerina piramidas, un Ģizē nekropole, ar daudzām mazām piramidām, kas pa pusei jau guļ drupās, un derējušas par atdusas vietu faraonu tuviniekiem un augstmaņiem.

Kairo pilsētai dienvidos sākas īstā Nīlas ieleja. Brauciens tvaikonī augšup pa Nīlupi ir divkārt interesants, jo dod iespēju sīkāki iepazīties ar Ēģiptes vēsturi un viņas seno mākslu: upes abos krastos līdz pašai Asuanai redz templu un citu senlaiku celtniecības pieminēkļu drupas. Braucienu var izdarīt arī vilcienā, jo dzelzceļa sliedes iet blakus Nīlupei. Kā pirmās saista ceļnieku uzmanību senās Memfisas drupas (šī pilsēta kādreiz bijusi Ēģiptes valdinieku rezidence). Taisnību sakot, no pašas pilsētas ļoti maz kas palicies pāri; viņas vietā tagad zaļo pļavas un viļņo labības lauki; tikai ar izrakumu palīdzību te ir izdevies celt gaismā daudz vērtīgu senlietu; virs zemes ir uzglabājusies tikai faraona Ramzesa milzīgā statuja (smilšu sagrauta granita skulptūra, apmēram 10 metrus augsta, kas snauž palmu vidū; netāļ no statujas plešas Memfisas milzīgā nekropole ar neskaitamām kapenēm, bet vairāk uz dienvidiem ceļ savas šķautnainās galvas pret debesīm Sakuras piramidu grupa. Tepat tuvumā atrodas arī krāšņs palmu mežs, un netāļ no tā senās Serapeumas drupas (šai pilsētā ēģiptieši glabājuši savu svēto vēršu — apju mūmijas).

Jauks ir arī šis brauciens, nemaz nevērojot senātnes pieminēkļus: pa milzīgo upi slīd augšup un lejup tvaikoniši un liellaivas, piekrauti precēm, un pašas Nīlas krasti ir kā nosēti gan lieliem, gan maziem iedzimto ciemiem, pie kuŗiem aug palmu puduri; Memfisas rajonā no Nīlas dzelzceļa atzarojas līnija, kas savieno Nīlas ieleju

ar Fajumas apgabalu. Fajuma ir ļoti auglīga zeme, kuŗu krusto daudzi kanāļi, viņa ražo daudz kokvilnas, cukura un kukurūzas un te darbojas daudzas cukura fabrikas. Vispār Fajuma ir viens no bagātākajiem Ēģiptes apvidiem, ko apmeklē arī tūristi. Te atrodas daudzinātā Ēģiptes labirinta drupas.

Jo vairāk uz dienvidiem, jo Nīlas ieleja kļūst šaurāka, krasti stāvāki un it kā tiecas iežņaugt lielo upi, kas līdz šim tecējusi pa samērā platu leju, dārzu un pļavu vidū. Klintis spiežas upei arvien

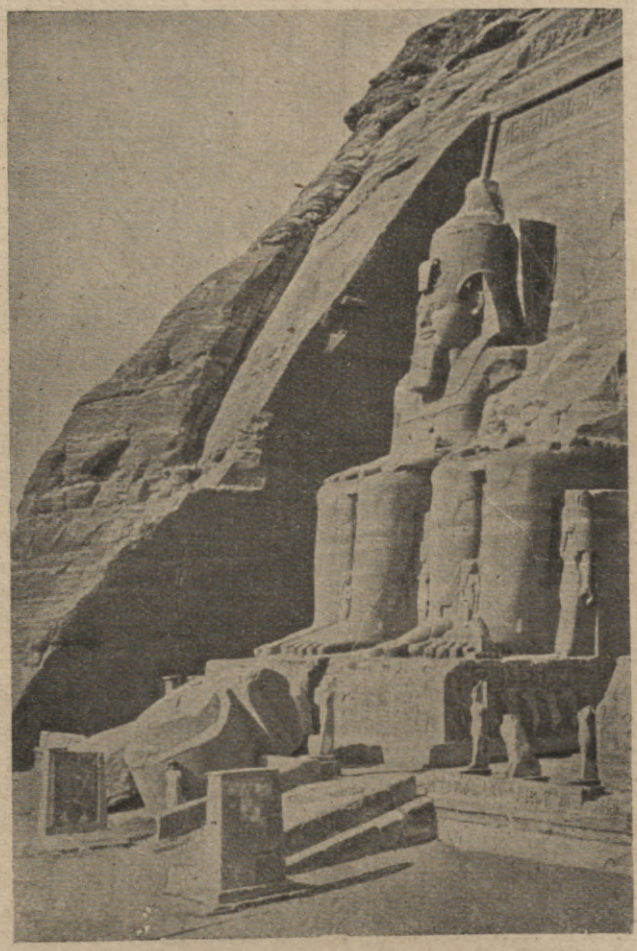

Seno ēģiptiešu mākslas pieminekļi

tuvāk, un pie Augš-Ēģiptes centra Asiutas pienāk pavisam tuvu klāt. Arī šīs pilsētas tuvumā un augšup tai rod daudz vecu svētnīcu, kas bagātas brīnišķīgiem senās mākslas piemineklīem. Asiutai augšup pie Nīlas atrodas Kenne, musulmaņu svētceļotāju centrs, no kuŗa ik gadus dodas uz Meku daudzi tūkstoši pravieša piekritēju. (Šī pilsēta izdaudzināta Ēģiptē viņas skaisto dejotāju dēļ, kuŗas blakus savai mākslai piekopj arī prostitūciju.)

Sākot no Kennas un augšup tai, atkal redz ļoti daudz senlaiku kultūras piemineklu, kuŗus sastop arī ārpus īstās Ēģiptes robežām,

jau Nubijā, kas arī visa reiz atradusies senās ēģiptiešu kultūras iespaida sfairā. Sevišķi grandioza ir Denderikas svētnīca, kas bijusi veltīta Izidai, ēģiptiešu Afroditei; vēl tālāk uz dienvidiem atrodas faraonu Ēģiptes otrās galvas pilsētas, „simtvārtaino Tēbu" drupas. (Šo pilsētu senlaikos apjozusi milzīga akmens siena, kuŗā bijuši ierīkoti 100 vārti.) Tagad no Tēbām palikuši tikai slavenie Luksoras un Karnakas templi, ar pussagruvušām zālēm un daiļi veidotu milzīgu kolonnu rindām un kāds rožaina granita obelisks; upes kreisajā krastā guļ atkal citas piļu un dievnamu grupas, uz kuŗu sienām uzglabājušies daiļi senlaiku mākslinieku darināti zīmējumi. Arī te netrūkst milzīgu statuju.

Tēbām dienvidos Nīla vēl arvienu ir plata un rāma upe, bet viņas krastiem jau ir citāds izskats: auglīgā ieleja kļuvusi pavisam šaura, ciemi retāki, upi atkal taisās iežņaugt kalni un stāvas klintis, un lauku vietā bieži redz tuksnesi. Nāk daudzinātā akmeņlaustuvju josla, no kuŗām ēģiptieši guvuši materiālu savām celtnēm. Aiz akmeņlauztuvju rajona uz dienvidiem vairs gandrīz nemaz neredz apstrādātus laukus. Upes krastus iežogo granita un kaļķakmeņa klintis, piešķirdamas viņai drūmu izskatu; retumis redz arī palmu pudurus. Ir arī vietas, kur klinšu vietā rēgojas irdena smilts, un upei pavisam tuvu pieiet tuksnesis.

Asuana, Ēģiptes galējo dienvidu pilsēta, atrodas pie pašām Nūbijas robežām; te izbeidzas Nīlas lejtekas kuģniecība un sākas kŗāces. Arī pilsētas iedzīvotāji pa lielākai daļai ir nūbieši vai sudanieši, gandrīz melni, liela, spēcīga auguma ļaudis, kas parasti staigā puskaili. Lietus te nelīst, labi, ja reizi gadā, un Asuana ir karstākā vieta visā Ēģiptē. Pie pilsētas tagad uzcelts pāri Nīlai milzīgs dambis, kas devis iespēju stipri paplašināt kultivētās zemes joslu platību Nīlzemē. Iepretim pilsētai guļ upē Elefantīnas sala ar krāšņu tropu veģetāciju un vecu dievnamu drupām. Minētā dambja dēļ šīs drupas daudz cietušas, tāpat kā slavenā Filē sala, Asuanai dienvidos.

Ēģipti jau Herodots dēvē par „Nīlas dāvanu", un tiešām, šī milzīgā upe ir nevien radījusi Nīlzemes auglīgo augsni, bet iespaidojusi arī visu Nīlzemes iedzīvotāju dzīvi un raksturu. Nīla ar viņas plūdiem un dūņām ir vienā un tai pašā laikā bijusi ēģiptiešiem visa laba devēja un arī nelaimes nesēja: auglīgie tīrumi, kuŗus ik gadus pārklāj jauna dūņu kārta, ir kopš senlaikiem vilinājuši iekaŗotājus. No periodiskajiem Nīlas plūdiem atkarājas Ēģiptes iedzīvotāju liktenis: ūdenim kāpjot augstāki kā parasts, zemei draud ūdens briesmas, bet plūdiem nesasniedzot parasto augstumu, draud sausums un bads. Nīlas ielejas iemītnieki tāpēc jau senlaikos ir dievinājuši un pielūguši šo majestātisko upi un centušies, plūdu sākumam novilcinoties, mīkstināt upes dieva dusmas, viņam ziedojot skaistas jaunavas, kas, rotātas puķēm un dārgumiem, mestas upē kā „Nīlas dieva līgavas" un, — kritušas par barību krokodiļiem, kas tagad vairs Ēģiptē nav sastopami.

Arabu tuksnesis ir tā Ēģiptes daļa, kas plešas starp Nīlas ieleju un Sarkano jūru, klinšaina un lielāko tiesu gandrīz neapdzīvota kalnu augstiene. Dienvidu daļā dominē granits un diorits, bet ziemeļu daļā kaļķakmens. Starp Deltu un Suecas kanāli plešas lagūnu un kāpu rindas.

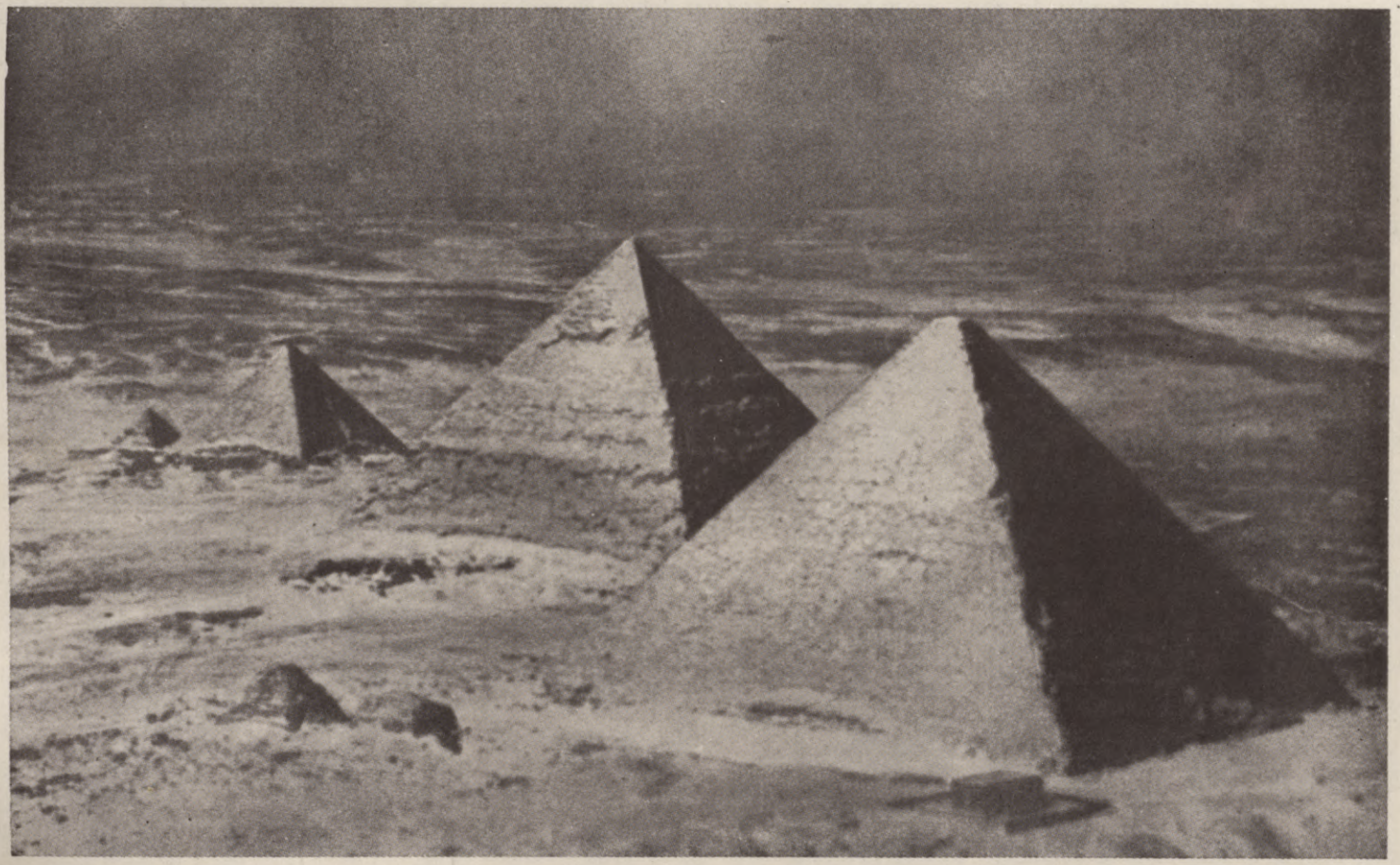

Smilšu vētra pār piramidām.

Arabu tuksnesim stiepjas cauri vairākas sausu upju gultnes, sākdamās netāļ no Sarkanās jūŗas krasta, kur t. s. Etbajas kalni paceļas līdz 2 klm. virs jūŗas līmeņa, un plakdamas arvien zemāk Nīlas virzienā. Šo sauso upju gultnēs vietumis redz zaļojam zāli, ir rodams ūdens, un viņas der nevien kā ganību vietas nomadu kamieļu un kazu pulkiem, bet arī kā diezgan ērti satikmes ceļi, kas vieno Nīlas ieleju ar Sarkanās jūŗas piekrasti. Ziemeļos dzīvo arabi, dienvidos, jau Nūbijas daļā, tumšādainās hamitu ciltis, visas kareiviski tuksnešu bērni, kas jūtas pus neatkarīgi savā mežonīgajā dzimtenē.

Senie ēģiptieši Arabu un Nūbijas tuksnesī guva zeltu, alabastru un būvakmeņus; tagad šīs kalnrūpniecības nozares ir panīkušas. Pie Suecas līča tagad iegūst naftu (Suecas pilsētā atrodas naftas tīrītavas), bet nelielā daudzumā, un iegūtās petrolejas, benzina un eļļu nepietiek pašas Ēģiptes vajadzībām; Sarkanās jūŗas piekrastē iegūst arī fosfātu, bet arī tik nelielā daudzumā, ka mākslīgie mēsli Ēģiptē jāieved arī no ārzemēm.

Ēģiptes rietumu daļu aizjem Libijas tuksnesis, kas bagāts smilšu jūŗām; vietām rod arī oazes piem. Sivā oaze, kuŗā reiz atradies slavens orakuls un daudzi dievu tempļi; tagad šī oaze ir bagāta dateļpalmu birzīm. Oažu joslai rietumos plešas Libijas tuksneša mežonīgākā daļa, aizpildīta milzīgām kāpu grēdām un gandrīz neizpētīta.

Klimata ziņā Ēģipti var iedalīt ziemeļu un dienvidu daļās; abas raksturo vēju vienādība un gaisa sausums. Pats jaukākais un veselīgākais laiks Ēģiptē ir ziema, kad temperatūra parasti svārstās starp 6 un 18 gradiem, un nekad nekrītas zem 0. Sniegs te ir nezināma lieta; Lejas-Ēģiptē ziemu diezgan bieži līst lietus, sevišķi deltas rajonā; Ēģiptes vidus daļā lietus jau līst ļoti reti, bet Augš-Ēģiptē tikai rasa atveldzina sējumus. Vasaras, kuŗā notiek Nīlas plūdi, ir Ēģiptē ļoti karstas; debesis skaidras un bez mākoņiem. Gaisa sausuma dēļ karstums vasaras sākumā vēl ir panesams, sevišķi Lejas-Ēģiptē, bet dienvidos temperatūra jau sniedzas līdz 40 gradiem. Sevišķi svelmains karstums sākas jūlija beigās, brīžam sniegdamies līdz plus 48 gradiem; gaiss tagad jau ir drēgns, piesātināts pārplūdušās upes iztvaikotiem ūdens garaiņiem, kas padara karstumu vēl nepanesamāku, pavisam neciešams kļūst šis sutīgais karstums septembŗa beigās. — Pavasaris un rudens Ēģiptē ir ļoti īss.

Nīlzemē gandrīz visu gadu pūš ziemeļu vēji, tikai brīžiem sagriezdamies no ziemeļrietumu vai ziemeļaustrumu puses; divos mēnešos, kuŗi atbilst mūsu pavasarim, pūš sausie un smacīgie dienvidu vēji („samums"), nesdami putekļu mākoņus un brīžiem gūdami vētras sparu.

Ēģiptes flora ir diezgan nabadzīga. Te gandrīz nemaz nav mežu un kokus jau faraonu laikos nācies būves vajadzībām vest no Mazāzijas vai Foinikijas. Atskaitot deltu, pārējā Ēģiptē dominē Afrikas flora — tamariski, dateļu palmas, un sikomoras. Papīruss, kas kādreiz bijis senajā Ēģiptē ļoti izplatīts un devis mūsu papīram viņa vārdu, tagad te vairs nav sastopams, tāpat kā rožainais lotoss (balto lotosu vietām vēl redz deltas rajonā).

Afrikāniska ir arī Ēģiptes fauna; mājdzīvnieki gandrīz visi savā laikā ievesti no Āzijas; savvaļas dzīvnieki — pērtiķi, lauvas, leopardi, nīlzirgi un krokodiļi — ir jau sen atstājuši Ēģipti (hijenas vēl sa-

stop abos tuksnešos; no pārējiem savvaļas dzīvniekiem vēl palikuši šaķaļi, lapsas, seski, antilopes un t. s. „faraonu žurkas" (ichneumoni). Jau bagātāka ir Ēģipte ar putniem, starp kuŗiem pirmo vietu iejem Eiropā sastopamie gāju putni, kas pavada Nīlzemē ziemu. Ļoti daudz ciešanu sagādā iedzīvotājiem mušas, kas ir joprojām viena no Ēģiptes mocībām. Mušas te palīdz izplatīt visādas kaites, starp citu arī trachomu (Ēģiptē ar to senāk slimoja vai trešdaļa iedzīvotāju) un citas slimības.

Ēģiptes zemnieki, t. s. fellachi, vēl tagad ir uzglabājuši savu tālo senču raksturu un sejas pantus, kaut gan paši lietā arabu valodu. Par tīrākajiem seno ēģiptiešu pēcnācējiem tomēr jāuzskata kopti, — kristīgo sekte, kas dzīvo galvenā kārtā pilsētās; koptu vairums ir tirgotāji, un amatneiki; viņiem ir sava vecā literatūra, un viņu skaits sniedzas pie 500,000; kopti pēdējā laikā sāk denacionalizēties, arvien vairāk pakļūdami zem arabu valodas un kultūras iespaida.

Ir kopti, ir fellachi pēc sejas, auguma un ādas krāsas atgādina senos ēģiptiešus, kādus tos mums tēlo veclaiku mākslinieki savos zīmējumos uz templu sienām un kolonnām. Viņi ir vidēja auguma, slaiki un lokaini, ar gaiš- vai tumšbrūnu ādas krāsu (Lejas-Ēģiptes iedzīvotāji ir gaišāki kā dienvidnieki; tas izskaidrojams pa daļai ar stiprāku saules svelmi, pa daļai ar tumšo rasu asins piemaisām, kas dienvidu virzienā kļūst arvienu manāmākas). Jaunībā fellachi ir visai skaisti ļaudis, sevišķi viņu meitenes, kuŗām lielas melnas acis un lepna gaita. Fellachi dzīvo lielā nabadzībā, spēj iztikt ar mazumiņu, ir miermīlīgi, čakli un jautri ļaudis, bet smagais darbs liek viņiem, sevišķi sievietēm, ātri novecot. Kopti, salīdzinot ar fellachiem, ir ļoti viltīgi un lieli krāpnieki; šai ziņā starpība starp vieniem un otriem par spīti rases kopībai, ir tikpat liela, kā starp mūsu latgalieti un tās pašas Latgales žīdiņiem.

Fellachi parasti tērpjas baltos vai zilos kokvilnas kreklos un tās pašas drānas biksēs; virs krekla uzģērbj gaŗus zilus svārkus; kājas parasti paliek basas. Galvās vīrieši nēsā filca cepures, sievas melnus lakatus; sievietes mēdz rotāties imitētu vai īstu pērļu virknēm; daudzas kaŗ kaklā uz aukliņas savērtus naudas gabalus; gandrīz visas fellachu sievietes krāso lūpas zilā krāsā un tetovē žodus.

Fellachu mājiņas ir nabadzīgas, celtas no nededzinātiem ķieģeļiem, zemas un netīras; bieži vien turpat mājā pa nakti mitina arī lopiņus. Mēbeļu nav gandrīz nekādu, tikai pinumi, uz kuŗiem iemītnieki sēd un guļ, un mazi skapīši trauku novietošanai. Fellachs pats pavada mājā tikai nakti, bet dienu, no rīta līdz vēlam vakaram, rīkojas tīrumā. Mājas darbus veic sievietes; viņas uzrauga arī lopus; sūŗu plācēni un dārzāji ir gandrīz vienīgā fellachu barība.

Dominējošais elements Ēģiptē ir arabi, kas dzīvo pilsētās, vai klejo pa tuksnesi un ir uzspieduši šai zemei savu valodu, ticību un arī kultūru. Daudzas arabu ciltis, sevišķi beduini, vēl arvienu ir tipiski nomadi; viņas klīst ar saviem kamieļu, kazu un aitu baŗiem pa tuksnesi, nicina fellachus un uzskata tos par zemākas kārtas ļaudīm. Visu nomadu kopskaits Ēģiptē sniedzas pie 200—300,000. Pilsētās iedzīvotāju vairākums ir arabi; no viņiem kadrējās arī Ēģiptes intelligence, ierēdņi un vairums tirgotāju. Ēģipte patlaban ir arabu kustības centrs, un šī kustība sagādā angļiem lielas galvas

sāpes, jo ēģiptiešu nacionālisti (tāpat kā īru fanātiķi) prasa pilnīgu neatkarību un negrib atzīt arī maskēto Anglijas virskundzību.

Ēģiptē mājo daudz eiropiešu-grieķu, itaļu, franču, angļu u. t. t. Daudzi no tiem ir apmetušies Ēģiptē galīgi uz dzīvi un kļuvuši par turīgiem ļaudīm. Daudz ir arī tādu, kas te gribējuši pavadīt tikai īsu laiku; viņus tomēr ir apbūris seno faraonu zemes īpatnējais austrumnieciskais daiļums un paturējis savos valgos. Ir arī tūkstošiem tādu eiropiešu, kas spiesti uzturēties Ēģiptē slimības dēļ, un tiešām, šīs zemes sausais gaiss spēj uzturēt gadiem ilgi pie dzīvības tādus diloņslimniekus, kas palikdami Eiropā, jau sen atdusētos zemes klēpī; netrūkst arī tādu diloņa slimnieku, kas Ēģiptē galīgi at-

Karavāna pie avota

guvuši veselību. Dzīve te tomēr ļoti dārga un tāpēc Ēģipte, kā dziedniecības vieta, pieejama tikai turīgiem.

Deviņas desmitdaļas Ēģiptes iedzīvotāju ir musulmaņi, bet ticības fanātiķu te nav daudz. Fellachi pat reti apmeklē mošejas un nolaidīgi pilda arī pārējos korāna nosacījumus. Iecietība pret kristīgiem ir liela, un no eiropiešiem neieredz vienīgi angļus, kuŗus ēģiptieši, sevišķi intelliģence, uzskata par savas dzimtenes ienaidniekiem. Paši ēģiptieši, sevišķi fellachi, ir ļoti laipni un viesmīlīgi, mīl svētkus, dejas mūziku un citas izpriecas. Gandrīz katrā, turīgākā namā, rīkotās viesībās, uzstājas dejotājas.

Ēģiptiešu lielum lielās daļas nodarbošanās ir zemkopība, kas tik cieši saistīta ar Nīlas plūdiem, kā runāt par Ēģiptes zemkopību un

neminēt Nīlupi, ir neiespējama lieta. Rēgulārie Nīlas plūdi ir likušies jau senājiem Nīlzemes iemītniekiem kā baisas nezināmas varas roku darbs; šai varai senie ēģiptieši tad arī centušies izrādīt vislielāko godbijību un nesuši tai upuŗus.

Nīlas plūdu cēlonis ir meklējams Centrāl-Afrikā. Austrumu vēji, kas tur dominē janvārī, atnes no Indijas okeana ūdens tvaikus, kas sniega veidā klāj kalnu galotnes, vai arī krīt miglas veidā lejup līdzenumos. Zem karstās saules iespaida šie tvaiki sabiezē padebešos, un zemi slacina spēcīgas lietus gāzes. Februārī sāk kust kalnu sniegi, un pārplūdušie strauti un upes gāžas lejup līdzenumos, pārpildīdami ezerus un purvus, un pārklādami nepārredzamos klajumus; niedrāji aiztur noskalotos zemes blāķus un koku stumbrus, ko kalnu upes nes lejup no augstumiem, un ap pārpildītiem udens klajumiem izveidojas veseli dambji. Lietus tomēr līst bez mitēsanās un ūdens līmenis ceļas tik ilgi, kamēr ar savu spēku pārrauj dambjus un gūst iespēju plūst tāļāk uz ziemeļiem. Tad sāk līt lietus Nīlas augštekas baseinā un līst visu pavasaŗa pirmo pusi; ūdens tomēr vēl neplūst lejup pa Nīlupi, jo viņu uzcūc apkaimes purvi un zemie līdzenumi, kas paspējuši izžūt kopš pagājušā gada plūdiem.

Nīlas plūdi Ēģiptē sākas tikai pēc sniegu kušanas Abesinijas kalnos un lietus gāzēm, kas slacina šīs kalnu zemes augstumus; Abesinijas ūdeņi plūst lejup pa Zilo Nīlu (šīs upes ūdens ir ļoti skaidrs, viņā atspoguļojās debesu zilgme un tāpēc upei arī dod „Zilās Nīlas" nosaukumu), un savienojās ar ūdens slāņiem, kas lēni plūst no Centrālās-Afrikas uz ziemeļiem. Svaigās kalnu straumes ieplūst purvainajos ūdens klajumos, kur satrūdējušo ūdens augu un dažādu atkritumu atliekas ir sajaukušas ūdeņus un pārvērtušas viņus par siltiem, šķidriem un smirdošiem dubļiem; viņas aizrauj sev līdz šīs dūņu un gļotu masas, nesdamas tās lejup pa Nīlupi. Kad šie plūdu ūdeņi aizsniedz Ēģipti, Nīlzemē sākas pirmais plūdu periods un upes ūdenis piejem netīru zaļganu krāsu; šīs zaļganās ūdens masas parādas Nūbijā jau maija beigās, bet aizsniedz deltu tikai jūnijā. Kamēr šīs dūņas nogulstas pa visu pārplūdināto Nīlzemi, Centrāl-Afrikā vēl arvienu turpinās lietus gāzes, un kalnu upes tāpat vēļ lejup savus ūdeņus; tagad šos kalnu ūdeņus vairs neaiztura aizdambējušies purvi, un viņu ūdens zaļgano gļotu vietā, tagad rauj sev līdz sarkanbrūnu kalnu zemi. Kad šīs ūdens masas aizsniedz Ēģipti, sākas otrais periods: Nīlas ūdenim tagad ir asins sarkana krāsa. Kairo pilsētu šie sarkanie ūdeņi aizsniedz augusta pirmajā pusē. Plūdi kļūst arvienu lielāki, ūdens līmenis ceļas un ceļas, un aizsniedz maksimumu Augš-Ēģiptē septembŗa sākumā, bet Lejas-Ēģiptē apmēram nedēļu vēlāk. (Ūdens virzās uz priekšu tik lēni tāpēc, ka viņa lielāko daļu uzjem sevī neskaitāmie kanāļi, kas iet no upes pa Nīlas ieleju uz visām pusēm). Nīlas līmenis plūdu laikā dažādās Ēģiptes vietās nav vienāds: deltā plūdu maksimums ir 7 metri virs normālā, bet Sudanā veseli 12. Oktobŗa sākumā plūdi beidzas un ūdens sāk lēni krist, atkāpjoties atpakaļ viņas vecajā gultnē.

Nīlas plūdi, gadu tūkstošiem ilgi piemeklēdami Nīlzemi, ir stipri pārveidojuši Ēģiptes virsu. Tagadējās deltas vietā reiz bangojuši Vidus jūŗas ūdeņi, un Nīlas sanestās nogulas tikai pamazām

aizpildījušas šo plašo līci, kas tagad kļuvis par zemi, ko apdzīvo vairāki miljoni. Nogulas ir pamazām paaugstinājušās arī pašu upes gultni un devušas iespēju Nīlai pārplūdināt arvienu plašākus apgabalus.

Senie ēģiptieši nav varējuši noskaidrot rēgulāros Nīlas plūdu dabīgos cēloņus, bet tomēr pratuši pašus plūdus teicami izmantot, ierīkodami dambjus, kanāļus un ūdens smeļamās mašīnas, kas lej spirdzinošo veldzi uz laukiem, nodrošinājuši aizsargdambjiem pilsētas un ciemus un iemācījušies pēc plūdu beigām paātrināt ūdens aizplūšanu atpakaļ upē, lai tīrumos neizveidotos purvi un ezeri. Jau aizvēsturiskajos laikos Nīlzemē eksistējusi komplicēta plūdu rēgu-

Fellachu ciems Nīlas plūdu laikā
(Tālumā — Gizē piramidu grupa)

lēšanas sistēma un ar šo sistēmu ir cieši saauguši senās Ēģiptes valsts sākumi.

Vēlāk tikai ieved dažādus papildinājumus. Stingri pieturoties pie šīs sistēmas, visā Ēģiptē, no Asuanas līdz Vidus jūrai, radās iespēja izmitināt visus iedzīvotājus; rēgulēšanas darbus varēja tikai veikt, ievērojot stigru darba disciplīnu; pēdējā savukārt veicināja centrālās varas nostiprināšanos; tas bija nepieciešams visas zemes labklājības dēļ, jo — vajadzēja tikai kādas provinces iedzīvotājiem neiztīrīt savus kanāļus, neizlabot dambjus un — plūdi kaimiņu provincē nodarīja tādu postu, ka bija nepieciešama visas zemes palīdzība, lai varētu izlabot nodarītos zaudējumus. Tāļredzīga rēgulēšanas darbu vadība bija valdības galvenais uzdevums un centrālās varas spēka samazināšanās, vai pat šīs varas pilnīga paralīze (arī senā Ēģipte ir pārdzīvojusi savu revolūcijas un juku laiku) — nesa lielu postu visai zemei. Kā redzam, stipras centrālās varas izveido-

šanās Ēģiptē, jau priekš vairākiem gadu tūkstošiem bija nepieciešamības radīta, un, cēlusies zem zemes īpatnējo ģeografisko apstākļu iespaida; šie apstākļi nevien spieda Nīlzemes iedzīvotājus apvienoties, saplūst vienā masā, bet arī nodeva šo masu despotisma kalpībā. Zem despotijas ir dzīvojuši tagadējo fellachu senči jau priekš daudziem gadu simteņiem, un fellachu tēvi dzīvoja vēl priekš dažiem gadu desmitiem. Arī tagad fellachu stāvoklis nav daudz labāks kā faraonu laikā: liela viņu daļa ir rentnieki un apstrādā zemi, maksādami lielu renti viņas īpašniekiem.

Tagadējā Ēģiptē eksistē pavisam divas irrigācijas sistēmas. Vienu Ēģiptes daļu Nīlas plūdi pārklātu pavisam, ja nebūtu attiecīgu aizsargdambju. Šo zemi apūdeņo samērā sekli, ne dziļāki par četriem metriem kanāļi „niļi", kuŗus plūdu laikā piepilda Nīlas ūdeņi. Sākoties plūdiem, visā zemē pakāpeniski atveŗ dambju slūžas, un ūdens plūzdams pa kanāļiem, pakāpeniski apklāj laukus dūņām un, pēc 40—60 dienām, apgādājis viņus ar kultūraugu veģetācijas periodam nepieciešamu mitrumu, atkal atgriežas Nīlupē. Ēģipte šai laikā izskatās kā daudziem tūkstošiem dīķiem klāts līdzenums un vietējā satiksme notiek vai vienīgi pa dambju virsu. Dambju uzturēšanai kārtībā ir priekš pareizas apūdeņošanas milzīga nozīme; atveŗot dambjus, piegriež lielu vērību visu lauku vienādai apgādāšanai ar ūdeni, un iepriekš brīdina iedzīvotājus, lai ūdens masas viņus nepārsteigtu nesagatavotus. Tas ir iespējams, vērojot daudzos nīlometrus, īpatnējās akas, kas kanāļiem savienotas ar Nīlupi; ceļoties ūdens līmenim, Nīlupē ceļas arī ūdens nīlometrā. Šie nīlometri (t. i. „Nīlas mērotāji") ir eksistējuši jau senājā Ēģiptē.

Līdz milzīgā Asuanas dambja celšanai, visā Augš-Ēģiptē dominēja šī apūdeņošanas sistēma. Lejas-Ēģiptē kultīvētās zemes apūdeņo ar t. s. vasaras kanāļu, jeb „sefi" palīdzību, t. i. pēc otrās sistēmas. „Sefi" ir dziļi kanāļi, divreiz dziļāki, kā „nīli"; un Nīlas ūdens viņos ieplūst arī sausajā gada laikā. Ūdeni no šiem kanāļiem smeļ un lēj virsū laukiem ar speciālu smelšanas ierīču palīdzību. Daudzās vietās, sevišķi lielgruntniecībās, ir uzstādīti jau speciāli ūdens elevātori, kas strādā ar tvaika vai elektriskās strāvas palīdzību. Citur joprojām darbojas seno ēģiptiešu izgudrotās ierīces, t. s. „sakije" un „šadufi". („Sakije" sastāv no vairākiem mālu traukiem, kas piesieti pie vārpstas, ko iedarbina iejūgta vērša vai kamieļa spēks; „sakije" trauki viens pēc otra ndlaizdamies kanāļa ūdenī, piepildās ar laukiem nepieciešamu veldzi, un celdamies augšup, lej ūdeni uz tīrumiem. „Šadufi" atgādina mūsu vindu akas). Šīs ūdens smelšanas ierīces ir redzamas viena pie otras gar „sefi kanāļu" malām.

Zemnieku, t. i. fellachu darbs te ļoti grūts. Ar „sefi" kanāļiem parasti apūdeņo lielgruntnieku zemes, kuŗās audzē vai vienīgi kokvilnu un cukurniedras; kanāļu uzturēšana kārtībā, prasa lielas pūles, jo „sefi" bieži jātīra no dūņām. Šis darbs prasa ļoti daudz pūļu; bez tam, fellachiem vēl jārūpējās par sava apgabala seklājiem kanāļiem un ik gadus jātīra arī grāvji, kas pieved ūdeni pašu fellachu laukiem. (Agrāk Ēģiptē eksistēja kanāļu tīrīšanas klaušas, un fellachi tīrīja arī „sefi" kanāļus, t. i. bija spiesti strādāt lielgruntnieku labā. Tagad šos darbus veic uz valsts rēķina un jau ar

mašīnu palīdzību). Seklos kanāļus un lauku grāvjus, fellachi joprojām tīra paši un viņi rūpējās arī par dambju uzturēšanu kārtībā. Sevišķi daudz ir ko rauties lielu plūdu gados, lai aizturētu ūdens masas, kas draud pārplūdināt zemi vairāk kā tas vajadzīgs.

Visu šo daudzo kanāļu un dambju uzturēšana kārtībā ir nevien iedzīvotāju, bet arī valdības pienākums; no Nīlas plūdu rēgulēšanas atkarājas arī raža, un tā tad arī iedzīvotāju un visas valsts labklājība. Fellachi nes uz saviem pleciem visu darba smagumu, bet viņu darba augļu lielāko daļu bauda lielgruntnieki. Agrāk, arabu virskundzības laikā, Ēģiptē nemaz nebija privātzemes īpašuma: visa zeme skaitījās par valsts piederumu, un valsts lāva pavalstniekiem tikai zemes lietāšanas tiesības. Ikkatrs fellachs ap-

Ielas mūzikants

strādāja zemes gabaliņu, kas viņam bija dots mūža lietāšanā. Pamazām valdība tomēr sāka atzīt zemnieku tiesības uzskatīt viņu laukus kā privātīpašumu; pagājušā gadu simtenī atjāva zemniekiem viņu zemi arī ieķīlāt un pārdot. Šai atļaujai tomēr bija priekš zemniekiem nelabvēlīgas sekas: lai samaksātu lielos nodokļus, viņi bija spiesti taisīt parādus, tūkstošiem bankrotēja, un — zemnieku zemes pārgāja valsts vai bagātnieku rokās. Jaunie zemes īpašnieki atstāja vecājiem saimniekiem viņu zemi nomā, vai arī dibināja latifundijas, kuŗās bijušie sīksaimnieki bija spiesti strādāt kā kalpi, par dažiem desmit santimiem dienā. Lielā zemnieku daļa pārvērtās par lauku proletāriātu. Paši lielākie zemes īpašumi tagad pie-

der ķēniņam, resp. viņa dinastijas locekļiem, bijušo ministru un pašā pēcnācējiem un arī Suecas kanāļa kompānijai. Gandrīz ceturtā daļa visas aŗāmzemes pieder vietējai albāņu dinastijai, bet prāva daļa no šīm zemēm ir ieķīlātas dažādās bankās un pēdējās faktiski jau ir kļuvušas par minēto zemju īpašniecēm, izdod tās zemniekiem nomā, vai arī apstrādā ar laukstrādnieku palīdzību. No pārējās zemes, viena trešdaļa pieder aristokratijai un bankām, un tikai apmēam puse ciemu kommūnām. Sīkgruntniecības platība te svārstās ap 3—4 pūrvietām.

Reti var atrast uz visas zemes lodes tādu valsti, kur eksistētu viena otrai blakus tik daudzas lauksaimniecības sistēmas un kultūras kā Ēģiptē. Fellachi apstrādā savus lauciņus primitīviem darba rīkiem un audzē gandrīz tās pašas kultūraugu sugas, kā senie ēģiptieši. Lielgruntniecības plaši pielietā mākslīgus mēslus un modernas mašīnas, — motorarklus, pļaujmašīnas u. c., un ir Ēģiptes galvenās eksportpreces — kokvilnas ražotājas. Audzē arī daudz cukurniedru (agrāk arī indigo, — stādu, no kuŗa dabū t. s. zilumzāles. Tagad šī auga kultīvēšana ir stipri sašaurinājusies, jo indigo vietā audumu krāsošanai lietā anilīnkrāsas).

Tā tad tagadējā Ēģiptē lielāko plātību aizjem tādu augu kultūras, kuŗi senājiem ēģiptiešiem nebija pazīstami. (Šie kultūraugi ievesti no Indijas vai Amerikas).

Auglīgā Ēģiptes augsne, ko Nīlupe apgādā ar vajadzīgo mitrumu, spēj izdot vienā gadā veselas trīs ražas. Augš-Ēģiptē vasaras sēja (aprilī) dod zemkopjiem bagātīgu kokvilnas, cukurniedru un Indijas kviešu ražas; rudens sēja (oktobrī) — kviešus un rīsu, un, ziemas sēja (decembrī) — pupas, linus un āboliņu. Lejas-Ēģiptē vasarā sēj kokvilnu un rīsu, un vietām cukurniedras — rudenī — rīsus un kukurūzu, — ziemā — pupas, linus, kviešus, miežus, āboliņu un dārzājus.

Galvenie Ēģiptes kultūraugi, kuŗus ražo eksportam, ir kokvilna, cukurniedras un lini. Viena raža seko otrai un papuves te neredz nemaz. Niecīgu platību lauksaimniecības rajonos aizjem arī ganības un pļavas.

Kultivētās zemes Ēģiptē pārsniedz 2 miljonus hektaru; viena paša Asuanas dambja uzbūve, deva iespēju, paplašināt kultivētās zemes platību par apmēram pusmilj. hektaru, t. i. 5000 kv. klm., kas agrāk bija tuksnesis, bet tagad ir klāti kokvilnas laukiem un cukurniedru plantācijām. (Šais jauniegūtājos lauksaimniecības apvidos zemnieki vairs nedzīvo ciemos, bet ir ierīkojušies viensētās, savu lauku vidū, tāpat kā Latvijā).

(Minētais Asuanas dambis ir 2 klm. gaŗš, 47 metrus plats, un 180 dzelzs slūžām, kas domātas ūdens sadalīšanai. Ar šīs celtnes palīdzību Nīlas, ūdens līmenis, augšpus dambja, ir sacelts 29 mtrus virs normālā, un dambjam dienvidus pusē izveidots milzīgs, ap 300 klm. gaŗš, mākslīgs ezers, kuŗa ūdens tilpums sniedzas pie 2400 miljoniem kubikmetru. Protams, mākslīgais ezers ir apklājis arī vairākus tūkstošus hektaru agrāk kultivētās zemes, bet šis zaudējums ir nieks, salīdzinot ar to svētību, ko dambis devis Nīlzemei. Pie Esnas, Asiutas un Siftas ir celti mazāki dambji, kuŗu uzdevums rēgulēt ūdens sadalīšanu starp kanāļiem.

Agrākos laikos, kas Ēģiptē ražoja vienīgi pašas iedzīvotāju va-

jadzībām, vienīgie kultūraugi bija kvieši, kukurūza, mieži, rīss, sūras, pupas, Ēģiptes āboliņš (zied baltiem ziediem) un lini; dārzos audzēja arī ricīnstādu, sēzāmu, sīpolus, gurķus, ķirbjus un dažādus dārzājus. Vairojoties to augu kultūrām, kas domāti eksportam, un plešoties plašumā kultivētai zemei, Ēģiptē sāka plēsties plašumā kokvilnas stādījumi un cukurniedru lauki. Ēģipte, kas agrāk ražoja labību arī eksportam, tagad ir pati spiesta importēt daudz kviešu, kas nāk no Indijas vai Austrālijas. Par spīti šai rūpniecības augu plašajai kultivēšanai, Ēģipte ir un paliek tipiska agrārzeme: rūpniecība un amati dod darbu un maizi tikai mazai Ēģiptes iedzīvotāju daļai. No rūpniecības nozarēm zeļ tikai tās, kuŗām dod izejvielas vietējā lauksaimniecība; ir prāvs skaits fabriku,

Gizē sfings

kuŗas tīra kokvilnu no sēklām, daudz cukurfabriku, lielas rīsa dzirnavas un ziepju fabrikas. Tekstilindustrijai, kuŗai vietējā kokvilna un arī lini varētu derēt kā lētas izejvielas, atrodas vēl bērna autos; Anglija, līdzšinējā un (neoficiāli) arī tagadējā Ēģiptes valdiniece, ir darījusi visu, lai paralizētu rūpniecības uzplaukumu pašā Ēģiptē un nodrošinātu savām fabrikām lētu kokvilnu. Ēģiptē darbojas vairākas slāvenas cigarešu fabrikas, bet viņas apstrādā importētu tabaku: tabakas audzēšana pašā Ēģiptē ir aizliegta, jo muita, ko valsts sajem par ievesto tabaku, ieplūdina ķēniņa kasē milzīgas summas. No vietējām mājrūpniecības nozarēm joprojām zeļ podniecība, tepiķu aušana un zeltkaļu māksla, un daudzi Ēģiptes meistaru ražoti darbi grezno Eiropas un Amerikas muzejus un bagātnieku pilis.

Kultivētās zemes platība Ēģiptē tikko pārsniedz 35.000 kv. klm., bet uz šīs platības dzīvo vairāk kā 14 miljoni cilvēku, t. i. 400 uz 1 kv. klm.; tā tad Ēģipte ir visbiezāki apdzīvotā agrārvalsts pasaulē. Visu pārējo Ēģiptes daļu, kas sniedzas pie 960,000 kv. klm., apdzīvo nepilns pus miljons nomadu, t. i. pa 1 cilv. uz 2 kv. klm.

Vērojot senās Ēģiptes apstākļus un viņas apūdeņošanas sistēmu lielo nozīmi priekš vietējās lauksaimniecības, neviļus nāk atcerē senlaiku Mezopotāmija, Meksika un Peru, bet nekur, nevienā citā vietā uz zemes lodes kultūras attīstība nav gājusi uz priekšu tik nepārtrauktā gaitā, kā Nīlzemē. Arī senā Mezopotāmija ir bijusi brīnumauglīga zeme, bet viņas kultūras attīstības gaitu ir rēgulāri pārtraukušas apkaimes kalnu un stepju tautas, un beidzot to iznīcinājušas (tagadējā Mesopotāmija ir pa pusei purvs, pa pusei smiltājs, kurā lauksaimniecība tikko velk dzīvību, bet iedzīvotāju galvenā nodarbošanās ir lopkopība). — Nīlzemei ir bijuši izdevīgāki apstākļi un viņas kaimiņos mājojušas skaita ziņā nelielas tuksneša ciltis, kuŗas nav spējušas kļūt par Nīlzemes valdiniecēm. Ēģipte ir gan kritusi vairākas reizes svešinieku rokās, bet iekaŗotājas ir bijušas civilizētas, kas savukārt sekmējušas Ēģiptes kultūras tāļāko attīstību.

Ēģipte patlaban ir civilizētākā no visām arabu zemēm, arabu mēle, kā mēs zinām, skan no Persijas līdz Marokas rietumu piekrastei, un kā baznīcas valoda ir izplatīta visā islāma pasaulē. Tāpēc arī Ēģiptes galvas pilsēta Kairo ir savā ziņā islāma garīgais centrs un arabu nacionālās kultūras citadele, jo vairāk tāpēc, ka Ēģipte pati ir pakāpeniski ieguvusi arvienu lielāku patstāvību, kurpretim citas arabu valstis kļuvušas arvienu atkarīgākas no kristīgajām lielvalstīm.

Sevišķi spēcīgs arabu nacionālās kustības centrs ir Kairas universitāte, kuŗai gan ar mūsu augstskolām maz kopēja.

Nepieciešamība izkopt plūdu rēgulēšanas sistēmas, rakt kanāļus un celt dambjus jau senajā Ēģiptē sekmēja ģeometrijas un būvniecības uzplaukumu; ēģiptieši, šķiet, kopā ar babilonieši ir pirmās tautas uz zemes lodes, kas sākušas nodarboties ar lauku mērniecību. Nīlzemes iedzīvotāji, tāpat kā senie babilonieši, un Jaunās pasaules kultūrtautas, meksikāņi un peruāņi, ir bijuši centīgi zvaigžņu pētītāji, bet Ēģiptes priesteri ir pratuši pat ļoti precīzi (pēc zvaigžņu stāvokļa) nosacīt plūdu sākumu un viņu izbeigšanos. — Plūdi, pārklādami laukus ar dūņu kārtu, bieži mēdza padarīt par neskaidrām arī lauku robežas, un tāpēc bija vajadzīgas plašas kadastru grāmatas, un zemes plāni; arī šie darbi gūlās uz priesteŗu pleciem, tāpat kā agrārā likumdošana.

Nekur uz zemes lodes tuksnesis nepieiet tik tuvu augsti kultivētiem lauksaimniecības apgabaliem, kā Ēģiptē, un nekur arī nav tik skaidri redzams ūdens svētīgais iespaids, kā Nīlzemē. Bez Nīlupes un viņas kārtējiem plūdiem šī zeme būtu tuksnesis. Tagad Ēģiptes iedzīvotāju kopskaits ir ap 14,6 miljoni; sevišķi strauji ir audzis Ēģiptes iedzīvotāju skaits pēdējos 100 gados, palielinādamies vairāk kā 4 reizes.

Augot Ēģiptes turībai, ir augusi arī viņas iedzīvotāju nacionālā pašapziņa. Ēģiptieši ir tauta, kas runā arabu valodu un ir arabu kultūras piederīgie, bet apzinās arī savas zemes lielo pagātni, cienī viņas

veco kultūru un ir lepna, ka var skaitīties par tās nācijas pēcnācējiem, kas ir vecākā kultūrtauta Vidus jūras baseinā.

Ēģipti proklāmēja par neatkarīgu konstitūcionālu ķēniņvalsti jau 1922. g. Anglija tomēr ir paturējusi savās rokās Suecas kanāla kontroli, bet iekšējās lietās Ēģipte ir gandrīz pilnīgi patstāvīga valsts. Angļu okupanti ir darījuši šai zemei daudz laba, protams, sevis, ne jau pašu ēģiptiešu dēļ; gribēdami gādāt savai tekstilrūpniecībai vajadzīgās izejvielas pašu kolonijās, un ne pirkt tās no Sav. Valstīm, angļi ir pārvērtuši Ēģipti par kokvilnas producētāju (pēc ražotās kokvilnas skaita, Ēģipte iejem otro vietu tūliņ pēc Savienotām Valstīm, 3,5 miljona kvintālu gadā); ceturto daļu no visas kultivējamās zemes — 800,000 hektaru te aizjem kokvilnas lauki, un kokvilna pēc vērtības sastāda deviņas desmitdaļas Ēģiptes eksporta. Pārējo lauksaimniecības ražojumu — kokvilnas sēklu, sīpolu, eļļas raušu, rīsa,

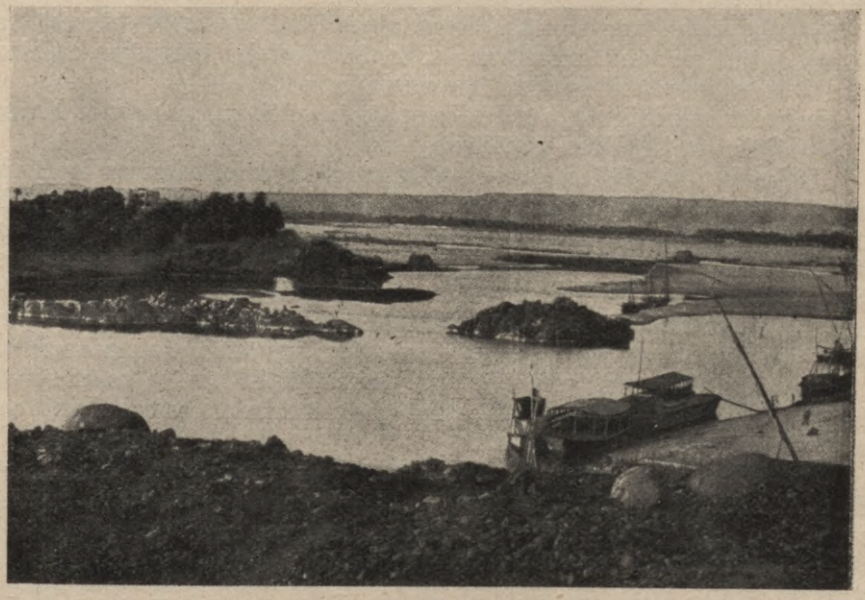

Nīlupe Nūbijā

cigaretu un cukura eksports zūd, salīdzinot ar milzīgajām summām, kuŗas Ēģiptei dod kokvilnas eksportēšana. — Tik intensīva un strauja kokvilnas kultūras uzzelšana ir bijusi Ēģiptē iespējama pēc milzīgo dambju uzbūves, kas palīdzējuši paplašināt kultivējamās zemes platību un padarījuši iespējamu lauku apūdeņošanu cauru gadu. — Tomēr pārēja uz kokvilnas kultivēšanu ir notikusi uz pašiem ēģiptiešiem vajadzīgo labības augu rēķina; zeme tagad ir spiesta ievest labību no ārzemēm un kļuvusi vēl vairāk atkarīga no Anglijas, kuŗa valda pār jūŗām un okeaniem. Pie mazākās cenu svārstīšanās pasaules kokvilnas tirgū, Ēģiptes lauksaimniecībai draud smaga krīze. Kokvilnas kultūras uzplaukums ir nācis par labu vienīgi angļu rūpniekiem un Ēģiptes lielgruntniekiem, nevis pašu zemes fellāchiem, kuŗu stāvoklis arī tagad nav daudz labāks kā ţurku virskundzības laikos. Tāpēc arī ēģiptiešu nacionālistu lozungs ir — galīgi atsvabināties no Anglijas aizbildniecības. Tomēr angļi, šķiet, ar labu ne-

kad neizlaidīs no savām rokām, ja ne pašu Ēģipti, tad vismaz Suecas kanāli, kuŗa abi krasti skaitās Ēģiptes ķēniņvalsts piederums. — Caur šo kanāli iet svarīgākie tirdzniecības ceļi no Eiropas uz Dienvidun Austrum-Āziju, uz Austrum-Afriku un Austrāliju, un tautsaimnieki ne bez iemesla un asprātības dēvē Suecas kanāli par Liel-Britānijas imperijas „aortu" — lielo asins arteriju, kuŗu pārcērtot, šī milzīgā imperija būtu neglābjami lemta bojā iešanai.

Ēģiptiešu galīga atbrīvošanās no Anglijas aizbildniecības ir gŗūti reālizējama lieta un Anglijas iespaids Nīlzemē būtu manāms arī pēc tam, ja angļi paturētu savā varā vienīgi Suecas kanāli un ļautu ēģiptiešiem viņu zemē pilnu vaļu. Angļi ir cieši nostiprinājušies Austrum-Sudanā, kas līdz šim skaitījās Ēģiptes un Anglijas kopīpašums. Austrum-Sudanai tek cauri Ēģiptes baŗotāja Nīlupe, un angļu rokās tā tad atrodas arī kontrole pār Nīlas ūdeņiem, no kuŗiem savukārt atkarīga Ēģiptes eksistence.

Ēģipte pieder pie zemēm, kuŗas ļoti bieži apmeklē tūristi, un katram šķiet, ka viņš saskatījis šai zemē kaut ko īpatnēju, raksturīgu, ko nav redzējuši iepriekšējie ceļotāji.

Pasaules ceļotājs Arturs Haije spilgtos vilcienos apraksta Kairo, šo īpatnējāko no Ēģiptes pilsētām:

„Debesis, kas plešas par šo pilsētu, zvīļo tumšzilas un ir tādas vienmēr; skaidrais un sausais abu tuksnešu gaiss, kuŗi iežņaudz Nīlzemi no divām pusēm, šķiet kā milzīgs tumšzila stikla kupols, kas uzlikts virsū Ēģiptes valdinieku rezidencei. Dienā gaisma, kas plūst lejup no šīm tumšzilajām debesīm, ir tik spilgta, ka sāp acis. Toties brīnišķīgi skaisti ir vakari, kad mošeju kupoli liesmo dzeltensārtās ugunīs, un pēdējie saules stari, slīpi krizdami šaurajās ielās, zelto putekļu mākoņus; pati Nīla tad liekas kā izkausēta zelta straume, un kā sastindzis smaids, kas rotājas uz miroņa sejas, šķiet, vakarblāzmas apspīdētais tuksnesis.

Ceļotājam, kam nav kur steigties, neapnīkst sēdēt no rīta līdz vakaram arabu kafejnīcā, viņam netop gaŗlaicīgi, jo gaŗām mutuļo šīs pilsētas ielu dzīve, ar viņas lielo raibumu un jautro trokšņainību. Pati iela ir parasti tik šaura un kafejnīca tik tuvu trotuāram, — patiesību sakot, viņa jau atrodas uz tā, — ka bieži vien kāda gaŗām ejoša āboliņa nasta pēkšņi apgāž mokas tases, zemos soliņus, uz kuŗiem sēž kafejnīcas viesi un pašus apmeklētājus. Tikai pēc gaŗā ausu pāra, kas rēgojas šīs milzīgās nastas priekšpusē, un no žirgtās astītes, kas redzama nastas otrā galā, var noskārst, ka šo nastu nes uz priekšu nevis kāds viņas iekšienē apslēpts motors, bet zem tās smaguma saliecies ēzelīts.

Šai pilsētā sastopās rietumi ar austrumiem un saplūst kopā neaizmirstamā ainavā, kas pilna kontrastu. Jaunākās sistēmas automobiļi taurēdami joņo pa platākajām ielām; šoferi parasti ir ēģiptietis sarkanā feskā, vai ogļu melns sudanietis. — Automobilis joņo gaŗām kamieļiem, kas apkrauti dārzāju kurvjiem, kastēm un mucām. Turpat blakus, uz maza ēzeļa jāj kāds eiropietis tropu cepurē, vai vecs arabu šeiks, lielu turbānu galvā un tērpies baltās drānās, bet ēzelim pakaļ joņo baskājis zēns ēzeļa īpašnieks, un kapā ar bambuka spieķi gaŗauša ķermeņa pakaļējo daļu. Skan tramvaju troksnis un konduktors nikni zvana: uz sliedēm ir sadrūzmējies govju bars, ko dzen kāds zemnieks; brūns kārtībnieks ar savu rundziņu

grib atjaunot kārtību, un iebiedētās govis metās bēgt uz visām pusēm, iedrāzdamās ielas tirgotāju kurvjos, māju durvīs un kafejnīcās. — Gaŗām aizjāj uz tīrasiņu kamieļa tuksneša beduins, un kamielis tramīgi palecās sāņus: viņu ir izbiedējis motociklists, auļodams uz savas tarkšķošās mašīnas turpat gar lopiņa līko degunu. — Šauro ieliņu malās sildās saulē veci vīri; viņi murmina lūgšanas, gremo dateles, smēķē vai cīnās ar kukaiņiem. Viņiem blakus sēž aizplīvurotas sievas, pārdodamas plāceņus, olas vai augļus; citas turpat raujas ar zīlēšanu. Nāk sievu bars, atgriezdamies no tirgus, un bērns jautri jādelē uz mātes pleciem, kuŗai uz galvas lēzenā kurvī tirgus iepirkumi. (Stingri ticīgi muhāmedāņi ļauj sievām iet tikai īsu brīdi ārpus mājas pastaigāties, bet iepirkumus parasti izdara paši, un bieži gadas redzēt solidus, vecus kungus ar pilnu grozu uz galvas, un gaili vai jēru padusē.) Tad nāk vīrs, kam kazādas maiss uz muguras, un lāses, kas pil no tā lejup, liecina, ka maisā atrodas ūdens. — Kairo pilsētā daudzās mājās joprojām nav ūdens vadu, un šis vīrs par vaŗa naudas gabaliņu ir gatavs katram izslāpušam, turpat uz ielas, ielaist tieši mutē velgas strūklu no sava spirdzinošā ādas maisa.

Arī namu rindas un šo namu āriene liecina, ka te ir sastapušās divas pasaules; tīri orientāliski ir tikai daži kvartāli; citur parasti valda lielākais juceklis: blakus modernām konfekciju veikaliem ar lieliem skatlogiem redz pussagruvušu būdiņu, un modernai viesnīcai turpat pie sāniem stiep savus apdrupušos minarētus pret debesīm veca mošēja. Dievnama pagalmā pie akas ir nometušies ticīgie un izdara korāna nosacīto mazgāšanas ceremoniālu, bet pie mošējas pagalma durvīm stāv tieva angļu miss un cenšas ar sava kodaka palīdzību padarīt nemirstīgu šo ainavu.

Kairo turīgāko pilsoņu nami parasti slēpjas klusos, mazos dārzos, starp palmām, oleandriem, vīģu kokiem un milzīgiem kaktusiem. Gar palmu stumbriem, kas atgādina slaikas kolonnas, lien augšup staipekļu augi, rotāti violētiem ziedu zvaniņiem. Pie dārzu vārtiem sēd melns nūbietis — sargs, retumis iemezdams skatu nama pagalmā, kas izklāts marmora plāksnēm; pagalma vidū urdz fontāns; zem verandas liesmo ar zeltu ierakstīti korāna citāts, bet nama mazos logus klāj žuburotas restes: aiz tām slēpjas harems. Dateļpalmu galotnēs vienmuļīgi un skumji čivina melnbalts putniņš, bet uz dārza mājiņas jumta sēd maitu vanags un kāri staipa kaklu, vērodams, vai tuvumā kur negadīsies laupījums."

Katram ceļotājam, kam gadījies būt Ēģiptē, būs palikušas atmiņā divas skaņas, kuŗas viņš dzird šai zemē dienu no dienas, no rīta līdz vakaram; pirmā ir vanaga kliedziens gaisā — vanagu te ļoti daudz, jo daudz ir arī putnu, kas viņam der kā laupījums; otra, tikpat žēlas un griezīga, ir primitīvo ūdens smelšanas ierīču čīkstēšana, kas dzirdama visās Ēģiptes malās, vienalga, vai šo ierīci dzen, viss mirkdams sviedros, salīcis fellahs, vai arī vērsis ar aizsietām acīm, griezdams apūdeņošanas ierīces prīmitīvo ratu, kādi lietāti jau priekš četriem gadu tūkstošiem. Čīkst rati, čīkst sakije vindas, smeldamas ārā no kanāļiem velgu un liedamas to tīrumu grāvīšos, kas krusto visus laukus.

Impozantākās no senās Ēģiptes celtnēm ir piramidas; viņas lūko apmeklēt visi eiropieši, kuŗiem gadījies būt Ēģiptē. Iespaids, kuŗu

viņas atstāj uz cilvēku, arī pēc tam, ja tas skatījies Eiropas lielpilsētu dižākās celtnēs, ir milzīgs, un grūti ticēt, ka šīs grandiozās seno ķēniņu kapenes celtas tais laikos, kad ēģiptieši vēl nepazina dzelzs lietāšanas, un to laiku inženieri un akmeņkaļi veica savu darbu bronzas rīkiem. (Pati lielākā, Heopsa piramida, pēc Hērodota nostāsta, celta 30 gadus un pie viņas strādājuši 100.000 cilvēku.) Pašas pazīstamākās piramidas, t. s. Gizē grupa, atrodas netāļu no Kairo pilsētas.

Vācu rakstnieks Emils Ludvigs tēlo iespaidu, ko uz viņu atstājušas šīs piramidas:

„Man liekas, es atrodos uz kalnu tekas un kāpju augšup, tiekdamies preti stāva kalna galotnei. Mēs rāpjāmies arvienu augstāk, bet līdzenums, tur dziļi lejā, liekas, vēl nedomā plēsties plašumā; šķiet, ceļās līdz arī kaimiņu piramidu galotnes, tāpat, kā mēs tiekdamās preti karstās pēcpusdienas zilajām debesīm. — Tuvojoties piramidas šķautnainajai malai, sejā iesitas vējš, kas parasti pūš preti kalnos kāpējiem. — Aizsniedzot augšu, attālums, kas šķir kāpēju no piramidas kājām, ir jau tik liels, ka vairs saredz tikai siluetus, nevis noteiktas kontūras.“

Uzkāpt piramidas augšgalā ir daudz vieglāks pasākums, kā tikt no viņas lejā; ne vienu vien reiboņa pārjemtu ceļinieku ir glābusi no nāves kritiena tikai araba pavadoņa roka. —

Neizdzēšams ir arī iespaids, ko atstāj uz ceļotāju slavenais Gizē sfings — milzu lauvenes tēls ar cilvēka seju, kas guļ tuksneša malā, pa pusei apbērts smiltīm. Zinātnieki vēl tagad lauza galvas, kas īsti pamudinājis senās Ēģiptes faraonus likt uzcelt tuksneša malā šo dīvaino tēlu ar milzīgo seju, kuŗā, šķiet, rotājas noslēpumains smaids. Ar seju sfings skatās uz austrumu pusi, muguru pagriezis tuksnesim un, šķiet kā milzīgs nezvērs, kas iznācis no Lībijas smilšu jūŗas un glūnēdams vēro Ēģipti. — Tā viņš guļ un vēro Nīlzemi jau daudzus gadu simteņus; viņš ir redzējis persiešu kaŗa pulkus, pieredzējis tos laikus, kad lielais Maķedonijas Aleksandrs dibināja Nīlas deltai rietumos jaunu pilsētu un nosauca to savā vārdā; sfingam ir skatījies sejā arī kāds jaunlaiku staigātājs Aleksandra pēdās — Napoleons, kas te ieradies ar mazu armiju, bet grandioziem plāniem — padarīt šo zemi par tikpat ziedošu, kā tāļos senlaikos, un cerējis no šejienes apdraudēt Anglijas virskundzību pār Indiju.

Impozantas ir Ēģiptes piramidas, bet vēl varenāka par tām ir kāda jaunlaiku celtne, — priekš vairāk kā 20 gadiem pabeigtais milzu dambis pie Asuanas; iespaids kuŗu tas atstāj uz apmeklētājiem ir vēl lielāks, kā tās jūtas, kas pārjem cilvēku, vērojot seno faraonu kapenes.

Šis dambis ir maksājis vairākus miljonus angļu mārciņu, un tomēr svētība, kuŗu tas nes Nīlzemei, ir tik liela, aprēķinot viņu arī naudā, ka jau divus gadus pēc dambja pabeigšanas, Ēģipte ir varējusi segt viņa būves izdevumus.

Caur visām savām 180 slūžām šis dambis, sākot no jūlija mēneša, laiž cauri dūņu un gļotu piesātinātās ūdens masas, kas plūst lejup Ēģiptē. — Diena, kuŗā šis dambis atveŗ savas slūžas, ir liela diena visā Nīlzemē; atvēršanas ceremoniālā piedalās pats ķēniņš, neatstādams Kairo pilsētu: braukdams izgreznotā laivā, ķēniņš pārrauj simbolisko lentu, kas pārstiepta pāri Nīlupei, un tūliņ telegrafs nes

par to vēsti uz visām zemes malām. — Kā uz burvja mājienu, visur atverās kanāļu slūžas; lielgruntnieki liek pārrakt dambjus, kas sedz pret plūdiem viņu īpašumus, un pats nabagākais fellachs kājām saspārda mazo zemes valnīti, kas apjož viņa tīrumu; visās Ēģiptes malās apklust mūžīgā apūdeņošanas ierīču čīkstoņa: izslāpusē Ēģipte atsedz savus laukus spirdzinošajiem ūdens slāņiem, kas nāk lejup no dienvidiem. — Novembrī, kad plūdi beidzot ir galā, inženieri, kas pārzin Asuanas milzu dambi un viņas slūžu darbību, saziņā ar Ēģiptes dambju uzraugiem pamazām noslēdz slūžas vienu pēc otras, Nīlupes ūdeņi, atdurdamies pret Asuanas dambi kāpj un kāpj, sasniegdami neticāmu augstumu un līdz marta mēnesim augšup dambja jau ir izveidojies milzīgs ezers, kuŗa dienvidu gals atrodas no dambja 300 klm. lielā attāļumā.

Pa to laiku Ēģiptes lauki ir atkal izžuvuši; atkal paspiežot elektrisko podziņu, sāk strādāt milzīgais dambja mechanisms un at-

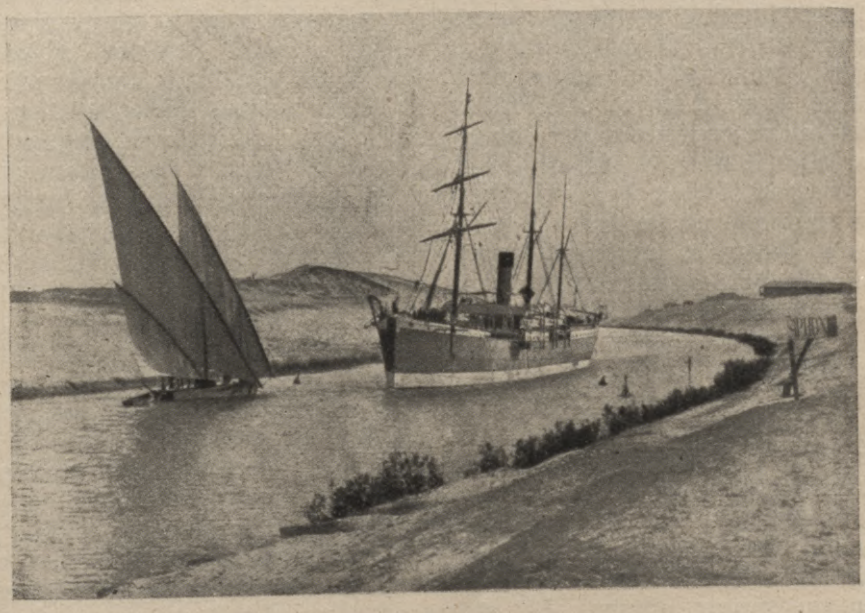

Sueca kanālis

ver pirmo desmitu no dambja 180 slūžām; lēni, iepriekš aprēķinātos laika sprīžos, dambis sūta Ēģiptei jaunas un atkal jaunas ūdens masas, kas vajadzīgas šīs zemes tīrumiem, lai viņš dotu nevis vienu ražu kā agrāk, bet veselas trīs. — Pēc pirmām 10 slūžām atverās nākamās 10, un tā tāļāk; un atkal pildās ar ūdeni visi Nīlzemes lielie un mazie kanāļi, lai ūdens smelšanas ierīces, kas čīkstēt jau kopš plūdu beigām, varētu čīkstēt tāļāk un Nīlupe dzirdināt slāpstošo Ēģipti.

Ar šī dambja palīdzību, kā mēs redzējām, ir Ēģiptē iekaŗoti lauksaimniecībai un atjemti tuksnesim 500,000 hektaru zemes, bet tas nav viss: kultūrai derīgās zemes platība lēni aug ar katru gadu. Apūdeņotā zeme — dzeltena tuksneša smilts — sākumā, protams, neder lauksaimneicībai, nevien tāpēc, ka viņu vēl nav pārklājušas

auglīgas dūņas, bet arī lielā sāls satura dēļ, ar kuru tik pārbagāts tuksnesis. — Sāls izskalošana no šīs jaunzemes prasa diezgan ilgu laiku un viņu lūko aizdabūt projāms arī ar sālmīļu augu palīdzību; kad sālmīļi savu darbu veikuši, zemi apsēj ar āboliņu un beidzot, trešajā gadā tai vietā, kur nesen plētiès tuksnesis, sāk zaļot labības lauki.

Un tomēr šīs bagātās zemes iedzīvotāju vairums ir nabagi un nelaimīgi ļaudis. Labas dienas ir tikai dažiem simtiem lielgruntnieku un lielājiem ierēdņiem, bet Ēģiptes zemnieks, par spīti viņas konstitūcijai, joprojām dzīvo pusbadā, kaut gan strādā no rīta līdz vakaram. — Viņa darba augļu lielāko daļu pajem lielgruntnieki; lielu peļņu gūst arī šo lielgruntnieku kreditori — angļu un žīdu banķieri. No kokvilnas, ar kuras laukiem klāta Ēģiptes ceturtā daļa un, no lielajām cukurniedru plantācijām fellacham nav nekāda labuma, jo viņš sajem grašus par savu smago darbu, par šo augu kultūru, to kopdams tai zemē, kur agrāk viļņojuši kviešu un rīsa lauki; toreiz Ēģiptē bija labības pārpilnība un pārpalikums gāja kā eksportprece uz ārzemēm. Tagad Ēģiptei, šai „maizes klētij", kā dēvē Nīlzemi bībele, trūkst pašai maizes, un labības vietā viņa ražo kokvilnu, kas iet uz Angliju, un tur dod darbu un maizi simtiem tūkstošiem angļu strādniekiem; Ēģiptē fellacham paliek tikai graši, kuŗus tas iegūst par savu katorgas darbu, apstrādādams lielgruntnieku laukus, bet profitē no šī viņa darba tikai ēģiptiešu aristokratija, angļu tirgotāji un rūpnieki, un beidzot arī tas pats angļu strādnieks, kas uzraudzīdams Menčestrā mašīnas, kuŗas vērpj un auž Ēģiptē ražoto kokvilnu, pelna 20 reizes vairāk dienā, strādādams pie tam tikai 8 stundas, kā nabaga fellachs, savas stundas 16.

Asuanas dambis, no kuŗa tik lielā mērā tagad atkarājās Ēģiptes labklājība atrodas Ēģiptes territorijā un tā tad pašu ēģiptiešu rokās. Ēģiptes nacionālisti, kas joprojām uzskata Angliju par savu nāvīgāko ienaidnieci un gaida no viņas savai dzimtenei visu ļaunu, tomēr baidās no angļu jaunājiem milzu dambjiem Austrum-Sudanā, kuŗus tie uzcēluši, lai ierīkotu Sudanas stepēs vēl lielākas kokvilnas plantācijas, kā tās, kuŗas viļņo Ēģiptē. Ēģiptieši baidās nevien no Sudanas kokvilnas konkurrences, kas varētu apdraudēt Nīlzemes tagadējo materiālo labklājību, (no tās gan, kā redzējām, ēģiptiešu tautām ir maz labuma), bet arī no kā cita: Anglija var tagad pēc patikas rēgulēt ūdens pieplūdumu tam mākslīgajam milzu ezeram, kas sausajā gada laikā plešās Asuanas dambim dienvidos. Bez kaŗa flotes demonstrācijām, bez bruņotas intervencijas, vienkārši dodot mājienu Sudanā celto Nīlas dambja inženieriem Anglija var samazināt Nīlupes ūdens pieplūdumu Ēģiptei par tik, cik tas vajadzīgs, lai Kairo valdība steigtos piejemt visas prasības, kādas vien labpatiksies diktēt Anglijas pārstāvjiem. — Angļi ir ēvakuējuši Ēģipti, tikai vietām atstādami nelielus garnizonus, bet ēģiptieši mana, ka Austrum-Sudanā (kas tagad visa angļu varā), un nevis pie Nīlas grīvas glabājās atslēgas, kas viņu glabātājam dod varu pār Nīlzemi.

Nīlupe dod Ēģiptes laukiem vajadzīgo miklumu un mēslo viņus savām auglīgajām dūņām; no šīm dūņām ir celtas arī Ēģiptes fellachu būdas; no Nīlupes Ēģipte gūst savu dzeŗamūdeni un vakara stundās pie šīs upes krastiem, sākot no Kairo līdz pašai Asuanai, redz mājlopu barus, kas vēl priekš nakts atpūtas ir atdzīti uz vienīgo

auglīgas dūņas, bet arī lielā sāls satura dēļ, ar kuru tik pārbagāts tuksnesis. — Sāls izskalošana no šīs jaunzemes prasa diezgan ilgu laiku un viņu lūko aizdabūt projāms arī ar sālmīļu augu palīdzību; kad sālmīļi savu darbu veikuši, zemi apsēj ar āboliņu un beidzot, trešajā gadā tai vietā, kur nesen plēties tuksnesis, sāk zaļot labības lauki.

Un tomēr šīs bagātās zemes iedzīvotāju vairums ir nabagi un nelaimīgi ļaudis. Labas dienas ir tikai dažiem simtiem lielgruntnieku un lielājiem ierēdņiem, bet Ēģiptes zemnieks, par spīti viņas konstitūcijai, joprojām dzīvo pusbadā, kaut gan strādā no rīta līdz vakaram. — Viņa darba augļu lielāko daļu pajem lielgruntnieki; lielu peļņu gūst arī šo lielgruntnieku kreditori — angļu un žīdu bankieri. No kokvilnas, ar kuras laukiem klāta Ēģiptes ceturtā daļa un, no lielajām cukurniedru plantācijām fellacham nav nekāda labuma, jo viņš sajem grašus par savu smago darbu, par šo augu kultūru, to kopdams tai zemē, kur agrāk viļņojuši kviešu un rīsa lauki; toreiz Ēģiptē bija labības pārpilnība un pārpalikums gāja kā eksportprece uz ārzemēm. Tagad Ēģiptei, šai „maizes klētij", kā dēvē Nīlzemi bībele, trūkst pašai maizes, un labības vietā viņa ražo kokvilnu, kas iet uz Angliju, un tur dod darbu un maizi simtiem tūkstošiem angļu strādniekiem; Ēģiptē fellacham paliek tikai graši, kurus tas iegūst par savu katorgas darbu, apstrādādams lielgruntnieku laukus, bet profitē no šī viņa darba tikai ēģiptiešu aristokratija, angļu tirgotāji un rūpnieki, un beidzot arī tas pats angļu strādnieks, kas uzraudzīdams Menčestrā mašīnas, kuras vērpj un auž Ēģiptē ražoto kokvilnu, pelna 20 reizes vairāk dienā, strādādams pie tam tikai 8 stundas, kā nabaga fellachs, savas stundas 16.

Asuanas dambis, no kura tik lielā mērā tagad atkarājās Ēģiptes labklājība atrodas Ēģiptes teritorijā un tā tad pašu ēģiptiešu rokās. Ēģiptes nacionālisti, kas joprojām uzskata Angliju par savu nāvīgāko ienaidnieci un gaida no viņas savai dzimtenei visu ļaunu, tomēr baidās no angļu jaunājiem milzu dambjiem Austrum-Sudanā, kurus tie uzcēluši, lai ierīkotu Sudanas stepēs vēl lielākas kokvilnas plantācijas, kā tās, kuras viļņo Ēģiptē. Ēģiptieši baidās nevien no Sudanas kokvilnas konkurrences, kas varētu apdraudēt Nīlzemes tagadējo materiālo labklājību, (no tās gan, kā redzējām, ēģiptiešu tautām ir maz labuma), bet arī no kā cita: Anglija var tagad pēc patikas regulēt ūdens piepludumu tam mākslīgajam milzu ezeram, kas sausajā gada laikā piešās Asuanas dambim dienvidos. Bez kara flotes demonstrācijāru, bez bruņotas intervencijas, vienkārši dodot mājienu Sudanā celto Nīlas dambja inženieriem Anglija var samazināt Nīlupes ūdens piepludumu Ēģiptei par tik, cik tas vajadzīgs, lai Kairo valdība steigtos piejemt visas prasības, kādas vien labpatiksies diktēt Anglijas pārstāvjiem. — Angļi ir evakuējuši Ēģipti, tikai vietām atstādami nelielus garnizonus, bet ēģiptieši mana, ka Austrum-Sudanā (kas tagad visa angļu varā), un nevis pie Nīlas grīvas glabājās atslēgas, kas viņu glabātājam dod varu pār Nīlzemi.

Nīlupe dod Ēģiptes laukiem vajadzīgo mitrumu un mēslo viņus savām auglīgajām dūņām; no šīm dūņām ir celtas arī Ēģiptes fellachu būdas; no Nīlupes Ēģipte gūst savu dzeramūdeni un vakara stundās pie šīs upes krastiem, sākot no Kairo līdz pašai Asuanai, redz mazlopu baros, kas vēl priekš nakts atpūtas ir aizdzīti uz vienīgo

Oaze Lībijas tuksnesī

Ēģiptes upi dzesēt slāpes un rast veldzi pēc svelmainās dienas gaŗuma. — Nīlupe ir Ēģiptes aorta, viņas lielā arterija, kas baŗo visu šīs zemes ķermeni.

Nīlas ieleja ir pilna trekna zaļuma, kas tik spilgti atšķirās no tuksneša dzeltenājiem smilšu laukiem un viņa nedzīvajām klintīm, kas ceļ savas šķautnainās galvas pret debesīm. — Zaļa šķiet Ēģipte, nevien skatoties pa vagona vai Nīlupes tvaikoņa logu, bet arī braucot vai ejot pa dambjiem, kas iežogo viņa kanāļus no abām pusēm, gluži tāpat, kā ceļmalas grāvji mūsu lielceļus vai šosejas. — Viss te teicami padodās un visi kultūraugi izdod rāžas, kas citās pasaules malās izklausās fantastiskas. Kokvilna te aug tik teicami kā nekur citur; cukurniedras sasniedz 3 metrus augstumu, kāpostiem ir milzīgas galvas, bet kviešu stiebri savos galos nes smagas vārpas, un katrā no tām slēpjās daudzi desmiti graudu. — Zaļumos tinušies ir Ēģiptes ciemi; ap viņas pilsētām stiepjās dārzu joslas, un treknu zaļumu redz arī ap viesnīcām, kuŗas uzjem savās sienās tūkstošiem tūristu. Tikpat spilgtas ir arī Ēģiptes debesis, tikai tumšzilas, nevis zaļas; spilgti dzelteni ir arī tuksneši, kas no abām pusēm iežņaudz zaļo, šauro auglīgās zemes strīpu, kuŗa stiepjās no Asuanas līdz Vidus jūŗai.

Nevienā Eiropas malā neredz tikdaudz putnu kā Ēģiptē un, šķiet, tie tūkstoši ceļotāju, kas ziemas mēnešos dodās uz piramidu zemi, seko tikai daudzu miljonu gāju putnu priekšzīmei, kas paraduši mēŗot šo ceļu ikgadus, kopš neizmērojami tāļiem senlaikiem. —

Interesants ir arī brauciens pa Suecas kanāli. 160 klm. gaŗu un caurmērā ap 100 metrus platu un dziļu grāvi, kas šķiŗ divas pasaules daļas, Āziju un Afriku, un vieno divus Atlantijas un Indijas okeanu ūdeņus. — Kanāli sāka būvēt 1854. g. franču inženiers Leseps un beidza 15 gadus vēlāk, 1869. g. (Kanāla būve izmaksājusi 500 milj. zelta franku).

Braucot pa šo kanāli redz abos krastos tuksnesi, kas tik vienmuļīgs, ka grūti ticēt, ka katrs kanāla krasts pieder savai pasaules daļai. (Kuģiem jābrauc pa kanāli ļoti lēnām, un speciālās vietās ir ierīkoti paplašinājumi, lai kuģi varētu dot viens otram ceļu. Tuksnesis, kas plēšas kanālim abās pusēs, ir bezgalīgs, viss dzeltenā krāsā; tikai ap kanāla vidu, kur tas iet cauri rūkto ezeru joslai, šo dzelteno vienmuļību pārtrauc ezeru ūdeņu zilganvioletais mirdzums. Abos kanāla krastos bieži redz kamieļus, šo „tuksneša kuģu" karavānas, kas nāk un iet ar precēm cauri tuksnesim.

Braukt okeana tvaikonī pa kanāli, kas šķir divas pasaules daļas, bet vieno divu okeanu ūdeņus, un redzēt pa tvaikoņa kabīnes logu „tuksneša kuģus", šo apziņu un baudījumu spēj dot cilvēkam tikai brauciens pa Suecas kanāli.

Austrum-Sudana

Austrum-Sudana ir milzīgi liela, bet pazema augstiene, kuŗas vidus atrodas mazliet zemāki kā viņas malas, un tāpēc aizpildīts Baltās Nīlas un viņas pieteku sanestām nogulām un bagāts ļoti plašiem purviem. Vietām redz arī atsevišķus kalnus t. s. „salu kalnus", kuŗu sevišķi daudz šīs zemes augstienes nomalēs — Vadajā, Darfurā un Kordofanā, Abesinijas augstumu rietumu nogāzē un uz Asandes sliekšņa, kas norobežo Kongo pieteku ūdeņus no Nīlas baseina. — Austrum-Sudanas ziemeļu daļa ir stepe; vietām rod arī plašus apgabalus, kur dominē vēl tuksnesis; te plešas tipiska nomadu zeme „senā Nūbija, kur zemkopība iespējama tikai ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību. Austrum-Sudanas dienvidu daļā dominē Savannas un sausie meži, un iedzīvotāji ir vai nu reizē lop- un zemkopji, vai arī nodevušies vienīgi zemkopībai.

Austrum-Sudanas nomales Vadaja, Darfura un Kordofana ir lēzenas augstienes, pareizāki sakot zemes sliekšņi, kas maigi paceļās augšup, nošķirdami apkārtējos upju nogulu aizpildītos līdzenumus, Čadezera baseinu rietumos, Gazeļu upes baseinu dienvidos. Baltās Nīlas baseinu austrumos un Lībijas tuksnesi ziemeļos. Šo sliekšņu vidējais augstums svārstās starp 500—800 metriem virs jūŗas līmeņa un, visa Austrum-Sudana izskatītos kā bezgalīgs līdzenums, ja viņā kā salas nebūtu izkaisītas atsevišķi kalni un kalnu grupas, kas stāvi ceļās pret debesīm, krasi atšķirdamās no apkārtējā šķietamā līdzenuma. — Dominē archaiskie ieži — gneiss un granits — un dažādi šīferi; rietumos šos iežus parasti klāj smilšakmenis. Vietām rod arī izdzisušus krātēŗus un tālos senlaikos sastingušas lavas straumes. Paši salu kalni pa lielākai daļai ir cietāko iežu izveidoti un jāuzskata kā nodrupušas augstienes atliekas, kuŗām nodrupināšanas process gājis secen. Tāda pat senās augstienes atlieka ir Džebel-Marras masīvs, augstākais visā Sudanā, jo masīva augstākās galotnes paceļās gandrīz trīs kilometrus virs jūŗas līmeņa, un raida savu daudzo noteku ūdeņus uz visām debesu pusēm.)Šai masīvā atrodas arī kāds milzīgs 5—6 kilometrus plats krātērs ar diviem ezeriem viņa vidū).

Austrum-Sudanas ziemeļu daļā ir daudz sauso upju, kuŗu gultnes stiepjās cauri stepei; dažai ir visai stāvi, dažām gluži sekli krasti; šīs sausās upes ir izvagojušas visu Austrum-Sudanas ziemeļu daļu un lielākās no viņām ir tik platas un dziļas, ka angļu inženieri, būvēdami dzelzceļus, ir bijuši spiesti mest viņām pāri lielus tiltus. Zeme te ir bagāta ar sāli; sausajā gada laikā paliek sāļains arī aku

ūdens. Ziemeļos ir daudz ieplaku, kuŗās lietus periodā satek ūdeņi no apkārtējā līdzenuma, izveidodami periodiskus ezerus. Sausajos mēnešos ūdens trūkums te sagādā vietējiem iedzīvotājiem daudz bēdu un tāpēc viņi ir ierīkojuši oriģinālas akas: tukšajos milzīgo baobabu stumbros novietā lielus traukus — lietus ūdens uztveršanai, kas drēgnajā periodā tek lejup pa koka zariem un pa speciāli iegrieztām rievām satecēdams viņa iekšienē. Vēlāk, sākoties sausajiem mēnešiem, tas pats baobabs ar savu ēnu sargā ūdeni no iztvaikošanas un arī pret stepju dzīvniekiem, kuŗus, tāpat kā cilvēkus, māc slāpes.

Ziemeļu daļā vietām netrūkst ganību, kuŗas dod uzturu vietējo nomadu cilšu lielājiem kamieļu un govju bariem; gandrīz visas šīs ciltis lietā arabu valodu un dēvējās par pravieša tautiešiem, bet patiesībā ir arabizēti hamīti, vietām jau ar melno asins piemaisām.

Nūbieši

Visas šīs ciltis ir ļoti kareiviskas un viņu nomākšana sagādāja angļiem daudz rūpju, arī pēc tam, kad bija jau iznīcinātas Austrum-Sudanas valdinieka Mādi armijas. — Lopi šejienes iedzimtiem ir viss, bet tā maigā apiešanās ar mājlopiem, kas vērojama pie Baltās Nīlas lopkopju ciltīm, dinkām un šillukiem, te vairs nav sastopama. — Lopos te parasti aprēķina visas vērtības un par lopiem šo cilšu jaunekļi pērk sev sievas, maksādami viņu vecākiem pa vairākām govīm par līgavu; dažreiz šis sievas pirkšanai vajadzīgais lopu skaits ir ļoti prāvs, parasti tad, ja pati meitene ir ļoti skaista, vai arī virsaiša bērns.

(Pie Austrum-Sudanas nomadu ciltīm, tāpat kā pie Somali pussalas iemītniekiem un citiem ziemeļaustrumu Afrikas lopkopjiem ir joprojām spēkā kāda barbariska senlaiku ieraša, kas šķiet raksturīga visiem austrumu hamītiem. Šīs ierašas nolūks ir nodrošināt meitu tēvus pret zaudējumiem, kuŗi viņiem var rasties meitu nejau-

šas aizraušanās dēļ: ja vīrs kāzu nakti konstatē, ka viņa jaunā sieva nav nevainīga, tam ir tiesības prasīt atpakaļ visu izpirkšanas summu un sūtīt atpakaļ tēva mājās arī sievu; pēdējās tēvam no cerētās peļņas tagad nekas neiznāk, tikai negods; tāpēc, lai nodrošinātos pret visām varbūtībām, viņi parasti jau laikus ķeŗās pie speciālas operācijas, to izdara lietpratējas — sievas ar krama naža, adatas un diegu palīdzību, nodrošinādamas meitu tēvus pret varbūtējām nepatikšanām un jemdamas meitenēm iespēju stāties intimos sakaros pirms kāzām (īsi priekš kāzām notiek atgriezeniskā operācija, kas atdod meitenei iespēju baudīt mīlas priekus, bet tikai vīra mājās, jo starp pēdējo operāciju un kāzām meiteni rūpīgi uzrauga viņas tuvinieki).

Austrum-Sudanas dienvidu daļa nokrišņu ziņā jau samērā labi apgādāta, tāpat arī Darfuras kalnu zeme, kur lielais Džebel-Marras masīvs vasaras mēnešos uztver dienvidrietumu monsuna nestos lietus padebešus. Te jau redz mežus, kuŗos mājo ziloņu bari. Laukos padodās sūras mieži un dažādi dārzāji. Ielejās redz apūdeņošanas ierīces un zaļo kviešu, kokvilnas un tabakas lauki. Iedzīvotāju lielākās daļas nodarbošanās tomēr arī te vēl ir lopkopība; Darfuras ciltīm ir sevišķi lieli govju, kamieļu, aitu, kazu, ēzeļu un zirgu pulki. Rases ziņā Austrum-Sudanas ciltis ir maisījums, kuŗā brīžiem dominē te vienas, te otras rases asinis. Dažas melno ciltis vēl lietā savu senču valodu, kas rada Sudanas valodu grupai; citur jau dominē hamītu mēle, un citur valda arabu valoda (sevišķi ziemeļos). Te dēvejās par arabiem arī tādas ciltis, kuŗu izskats atgādina tipiskus nēģerus.

Kopš tāļiem senlaikiem šīs zemes ir bijušas vergu medinieku darbības rajons. Vergu tirdzniecība te zēlusi līdz pat mūsu gadsimta sākumam, un tāpēc iedzīvotāju sastāvs ir ļoti raibs un samaisīts. Sevišķi daudz visādu sīku cilšu rod lielākajās kalnu grupās: kalni līdzenuma iemītniekiem ir bijuši par patvēruma vietu, un kalnos glābušās to cilšu atliekas, kuŗām līdzenumā draudējusi bojā iešana, tāpēc arī samērā nelielo kalnu grupu parasti apdzīvo vairākas ciltis, kuŗas nesaprot viena otras valodu. Kalnu novadi te parasti daudz biezāki apdzīvoti kā līdzenums, un arī lauksaimniecības kultūra atrodas kalnos uz augstākas pakāpes. — Lietā nevien mākslīgu apūdeņošanu, bet ir izplatīta ar t. s. terrašu kultūra. (Šauros sūru laukus, kas stiepjās uz šīm terrasēm, parasti sargā pret plūdu briesmām, — tās var sagādāt lietus ūdens, — pazems akmens valnis).

No šī apgabala pilsētām minēsim tikai trīs, kuŗas agrāk ir bijušas iedzimto ķēniņu rezidences: frančiem pakļautās Vadajas centrs ir Abešra. El-Fašera (15,000) ir lielākais Darfuras centrs, bet El-Obeida (25,000 iedz.) dominē pār Kordofanu. — El-Obeidu tagad vieno ar Sennāru dzelzceļš un viņā jau ir manāms zināms eiropiešu kultūras iespaids, kas citās šo provinču pilsētiņās tikpat kā nav sastopams.

„Salu kalnu" zemēm Darfurai un Kordafanai dienvidos stiepjas purviem bagātais Bār-el-Gazalas („Gazeļu upes") nogulām klāts līdzenums, kuŗam dienvidos paceļās Asandes slieksnis; uz tā atrodas Austrum-Sudanas un Kongo robežas. Šis „slieksnis" ir diezgan līdzena upju izvagota salu kalnu augstiene, kas caurmērā paceļās

900 metrus virs jūŗas līmeņa un terrasveidīgi plok lejup ziemeļaustrumu un dienvidrietumu virzienā. Te dominē sarkanais laterits; vietām redz arī kailas gneisa un granita klintis. (Sliekšņa augstākā vieta atrodas dienvidaustrumos, kur tas sasniedz 1500 metru lielu augstumu). Sliekšņa upju augštekām ir strauja gaita un stāvi krasti; tāļāk viņas jau kļūst rāmākas un tek pa platām, kaut arī vēl arvienu stāvu klinšu iežogotām ielejām, kuŗas savā ziņā atgādina mūsu Gaujas un Abavas dziļās lejas. Šīs platās ielejas te parasti aizpilda t. s. galeriju meži; pašu augstieni klāj ar zāli bagātas savannas, kuŗās netrūkst atsevišķu koku grupu; tās piešķir Asande sliekšņa ainavām parkveidīgu izskatu.

Šī sliekšņa augstienes iedzīvotāju vairums ir nēģeri, kuŗus noveikuši no rietumiem iebrukušas gaišādainās kanibālu ciltis, kas citādi atrodas uz diezgan augstas kultūras pakāpes.

Tirgus Austrum-Sudanā

Zemkopība te ir visas labklājības pamats; (dominē t. s. rušināšaias kultūra). Lopkopība te jau vairs nav modē, jo arī klimats nav viņai labvēlīgs. Zeme te ļoti bagāta ar dzelzi, un pie visām šejienes ciltīm zeļ kalēju māksla. Viņām ir ļoti īpatnēji ieroči (metamie naži ar platiem, vai cirvveidīgiem asmeņiem).

Jo tāļāk sliekšņa upes aizvijās uz līdzenumu pusi, jo platākas kļūst viņu ielejas. Upi šķir tagad no ielejas kŗaujām plats galeriju mežs un ūdenis skaŗ šo kŗauju tikai straujos līkumos, beidzot ieleju kŗaujas izbeidzas un upe ieveļ savus ūdeņus platajos, noguļu sanestajos līdzenumos; pa ziemeļaustrumu līdzenumu upes tek purvainos papīrusa niedrājiem apaugušos krastos uz Bār-el-Grazelas pusi. Zāļainie upju krasti te kļūst tik zemi, ka pēc stiprākas lietus gāzes jau sākās plūdi. Gar krastiem stiepjās niedrāji un staigni purvi, pamazām iežņaugdami upju gultnes, un vietām taisās pilnīgi pazust purvā un upe vietām kļūst par apakšzemes upi, jo viņas ūdeņus

slēpj tumšzaļas niedru jūras saknes, kas saaugušas cieši kopā; tikai speŗot uz šīs sakņu segas kāju, no viņas līgošanās var manīt, ka apakšā ir ūdens. Tikai vietām starp niedrām redz atklātākas vietas, bet ūdens arī viņās ir tik rāms, ka grūti ticēt, ka tas pieder upei, nevis ezeram. Vietām šie ūdens klajumi niedrāju vidū ir ļoti prāvi un atgādina ezerus; tāds piemēram, ir No ezers, tai vietā, kur satek kopā Gazeļu upe un Baltā Nīla. Sausajā periodā šis ezers nav nekāds lielais, bet sākoties plūdiem, viņš apklāj zemes platību, kas ir lielāka kā Latvija. Šai ezerā, tāpat kā visos minētā apgabala purvos un rāmo upju ūdeņos, mājo milzīgi krokodiļu bari, daudz nīlzirgu un miljoni purvu un ūdens putnu. Papīrusa biezokņos dzīvo jau agrāk minētā lečas antilope, kas bez briesmām spēj tikt pāri pašiem drausmīgākajiem sliekšņiem un dumbrājiem. Nīla no Lado pilsētas līdz No ezeram ir spiesta lauzties cauri šai purvāju joslai, izveidodama veselu atteku, staru un „kanālu" labirintu, kuŗā kuģiniekiem grūti orientēties, jo vairāk tāpēc, ka te pēc katriem plūdiem notiek diezgan lielas pārmaiņas. — Plūdi un vēji atrauj no piekrastes purvu masas prāvas papīrusa un niedrāju salas, līdz ar zālēm un zemes daļām, kas tura cieti šos līganos biezokņus, un ienes šīs peldošās salas upju gultnēs. Vienai peldošai salai seko otra un trešā, un sadambējušās kādā upes starā vai „kanālī" viņas ātri saaug kopā, sasniegdamas vairākus metrus biezumu, bet gaŗumā 1—2 kilometrus. Upes tādos gadījumos ir spiestas meklēt sev jaunu gultni. Šie gultņu aizdambējumi rada lielas raizes kuģiniekiem; ir vairākas reizes notikuši gadījumi, kur tādu peldošu salu ielenkts tvaikonis nav varējis tikt ne uz priekšu, ne atpakaļ, un gadiem ilgi bijis spiests palikt uz vietas. — Tagad pa Balto Nīlu kreisē speciāli tvaikoņi, kas veic mūsu ledlaužiem līdzīgu darbu, tikai ar to starpību, ka šiem Nīlas tvaikoņiem jācīnās ar peldošām salām un viņu radītiem kuģniecības ceļu iazdambējumiem. — Aizdambējumu pārraušana un upes iztīrīšana prasa milzīgus pūliņus, un tomēr gadās, ka jau pēc dažām nedēļām, sevišķi ja ir plosījušies nikni vēji, aizdambējums izveidojās no jauna. Tāpēc arī tais mēnešos, kad pūš sevišķi stipri vēji, upi rūpīgi uzrauga, un līdz ko kādā vietā sācis veidoties aizdambējums, tūliņ dod ziņu speciālajiem tvaikoņiem.

Protams, viss šis purvainais, nogulu veidotais līdzenums nebūt nav viens vienīgs nepārtraukts papīrusa purvs; starp platajām purvu joslām, kas ierobežo upju gultnes, piešas zāļaini un zemi klajumi, kuŗus lietus periodā klāj sekls ūdens slānis, vietām sniegdamies līdz ceļiem. Plūdu laikā var lēzenās laivās braukt pa šiem līdzenumiem jūdzēm tāļu, un virs ūdens virsas rēgojās tikai gaŗāko zāļu stiebru gali; kā salas jūŗā ir izkaisīti koku puduri un krūmāji. Seklā ūdens kārta tomēr ātri izgaro, atstādama auglīgas dūņas un ik gadus tām nomēslodama zemi. — Līdz ko plūdu laiks ir beidzies, klajumu pārklāj trekna jauna zāle, kas dod barību nevien purva antilopu bariem, bet arī ziloņiem, kas steidzās šurpu no tāļiem apgabaliem, bet sevišķi iedzimto ganāmpulkiem, kas plūdu laikā glābušies pakalnos. — Sausajā periodā ūdens arī te ir reta manta un ganāmpulkiem jāiet dzesēt slāpes uz tuvāko upi, ko brīžiem šķir no ganībām daudzus kilometrus liels attālums.

Šīs purvu zemes galvenie iemītnieki ir dinkas jeb (denkas), tipiskākie no visiem Nīlas nēģeriem, jeb nīlotiem; slaiki un kalsnēji,

ļoti gaŗām kājām un darvas melnu ādas krāsu. Purvu un slīkšņu dēļ viņu zeme pat ienaidniekiem grūti pieejama; samērā reti viņus ir piemeklējuši vergu medinieki un kaŗa briesmas, tāpēc arī šī purvu ganu tauta ir uzglabājusies tīrāka kā kaimiņu ciltis. Dinkas staigā pilnīgi kaili un ir uzglabājuši neaizkārtus savu senču tikumus; viņu zeme ir diezgan bieži apdzīvota: Bār-el-Gazalas provincē mājo puse no visiem angļu Sudanas iedzīvotājiem. Zāļainie klajumi starp upju purviem der dinku lielājiem lopu bariem kā teicamas ganības; te nav sastopama arī bīstamā cece muša, kas padara Kongo baseinā lopkopību par neiespējamu (Mušas sadzeltie mājlopi nobeidzās jau pāris dienās; izturīgāki pret viņas dzēlieniem ir ēzeļi un kazas). Dinku ciemi ir izkaisīti pa visu šo provinci un katru ciemu parasti apdzīvo viena pati ģints. Dinkas pārtiek vai vienīgi no piena un zivīm un kopj tikai niecīgus labības laukus, kaut gan zeme

Papīrusa purvi Austrum-Sudanas dienvidos

te ļoti auglīga; tie paši klajumi, kuŗos tagad ganās tikai lopu bari, varētu izdot lielas kviešu un kokvilnas ražas. Dinku kaimiņciltis, kuŗas mājo jau vairāk uz Asandes sliekšņa pusi, ir vairāk likušās uz zemkopību, kopj kukurūzas laukus un zemes riekstu plantācijas. Kā visā Afrikā, atskaitot Berberiju, Ēģipti un dažus Abesinijas apgabalus, arī te dominē rušināšanas kultūra.

Dinkas ir teicami zvejnieki, kaut gan zvejniekiem šī apgabala ūdeņos draud lielas briesmas no krokodiļu un nikno nīlzirgu puses. Krokodiļi mēdz uzglūnēt ganāmpulkiem un iedzimtiem pie ūdens, un nodara šīm ganu ģintīm vēl lielākus zaudējumus kā Ziemeļ-Krievijas zemniekiem vilku bari. Vēl bīstamāki ir nīlzirgi, neveiklie zālēdāji-milzeņi, kas ļoti ātri saniknojami un mēdz uzbrukt iedzimto laivām arī tad, ja laivu braucējiem nav bijis pret nīlzirgiem nekāda ļauna nodoma; satracinātais dzīvnieks parasti mēdz grābt laivas

malu savā varenajā mutē un saberzt to zobiem; dzīvnieks vajā arī slīkstošos laiviniekus, un spēj pārkost cilvēku vidū pušu. Parasti tas tomēr nav vajadzīgs; redzēdami traci, steidzas klāt krokodiļi, kuŗu te nav trūkums un nabaga melnais zvejnieks beidz mūžu lielā rāpuļa žokļos.

Par spīti šīm briesmām, dinkas ir nevien braši zvejnieki, bet arī dūšīgi nīlzirgu medinieki; viņi medī šos milzīgos dzīvniekus nevis šautenēm un sprāgstošās lodēm, kā eiropieši, bet ar lielām harpūnām, kuŗu neasajā galā piesieta gaŗa virve ar niedru pludiņu, — lai medinieks vieglāk varētu sameklēt ievainoto vai beigto dzīvnieku. Medinieks met savu harpūni nīlzirgam no tuva attāluma, vai arī lūko piezagties viņam pavisam klāt un tad no visa spēka triekt aso ieroci lielā dzīvnieka miesā; protams, ievainotais nīlzirgs lūko tūliņ uzbrukt medniekam un bieži to arī panāk, ja tikai nav ļoti smagi ievainots. Nīlzirgu medības tomēr (no iedzimto viedokļa) teicami atmaksājas: par zobiem maksā labu cenu, gaļa der barībai, bet no ādas iznāk Afrikā tik iecienītās nīlzirgu pātagas — lietpratēju rokās ļoti bīstams ierocis, jo der nevien lopu ganīšanai, bet arī tuvcīnā (ir biiuši gadījumi, kur ar vienu pašu šīs pātagas cirtienu pāršķelts galvas kauss).

Agrāk pa šo apgabalu, atskaitot pašus nepieejamākos purvus, klīda bruņotu kalpu pavadībā arabu tirgotāji, uzpirkdami ziloņu ilkņus un nodarbodamies ar vergu tirdzniecību. Viņi bija tirgotāji un kaŗavīri reizē un vietām uzmetās arī par iedzimto kakla kungiem, savā ziņā atgādinādami senos skandināviešu varingus un viņu sirojumus pa Austrum-Eiropas zemēm. Ikgadus lielas vēršu karavānes gāja uz ziemeļiem. Slimos un nevarīgos, kas nespēja karavānai sekot, arabi apkāva gluži mierīgu sirdi, kā aitas. Vēlāk pa šo tirgotāju pēdām nāca ēģiptiešu ierēdņi un virsnieki un pakundzēja Austrum-Sudanu Nīlzemes valdiniekiem. Tad nāca Mādi sacelto ticības kaŗu laiks un zeme nokļuva galēiā postā; aizgāja boiā veselas ciltis.

Līdz ar anglu nostiprināšanos šai zemē, oficiāli viņa skaitījās Anglijas un Ēģiptes kopēis piederumā, bet angļi ar saviem „pusgraudniekiem" daudz nerēķinājās, un tagad vairs neatzīst Ēģiptei nekādas tiesības uz angļu-ēģiptiešu ieb vienkārši anglu Sudanu.

Vergu tirdzniecība mitējās līdz ar Mādi valsts bojā iešanu.

Tuvāk Asangas slieksnim vietām rod arī vaŗu, bet turpat blakus viņa raktuvēm redzamas zīmes, kas liecina, ka agrāk kalnu rūpniecība te zēlusi daudz plašākos apmērok. Austrum-Sudanas purvainajā dienvidrietumu daļā redz lielākas apdzīvotas vietas tikai upju satekās, kur viņas izveidojušās kā tirdzniecības centri.

Tā Austrum-Sudanas dala, kas atrodas Nīlai austrumos starp šo uni un Abesiniju, ir maz izpētīta un reti apdzīvota, te māio melnādainās bari un nueru ciltis, kaz ļoti daudz cietušas mādistu kaŗu laikā, piedevām te ieperinājusies arī miega slimība, kas ikgadus prasa daudz upuŗu.

Starp No ezeru un Sobatas grīvu Baltā Nīla beidzot izklūst ārā no purvu joslas un vinai ir atkal cieti krasti, kaut gan gultne vēl arvienu piekaisīta šaurām un gaŗām saliņām. Upes krasti te biezi apdzīvoti, seviški dienvidos, kur Šilluku novados ciems plešas pie ciema. Paši šilluku ciemi ir ļoti netīri, atgādina laidarus un slīkst mēslos un vircā: lopi arī šiem Nīlas krastu iemītniekiem, tāpat

kā dinkām, ir viss; viņi gandrīz nekad nemēdz kaut māju lopus pārtikai, un to dara tikai retos gadījumos, ja lopiņš ir neglābjami saslimis, lauzis kāju, vai iekritis kādā bedrē un nobeidzies. Parasti ēd tikai kritušo lopu maitas. — Viss, kam kāds sakars ar mājlopiem, tiek uzskatīts ar bijāšanu un skaitās svēts. Mēslus un vircu neuzskata par netīrumiem, bet lietā dažādu speciju izgatavošanai; piem., šilluku sievietes gatavo no mēsliem dažādus krēmus ādas ierīvēšanai; no tiem pašiem govju mēsliem gatavo arī pomādes, ar kuŗu palīdzību iedzimtie nodrošina savām fantastiskajām frizūrām vairākas dienas ilgu eksistenci. Arī lopu ūrīns spēlē lielu lomu vietējā māju medicīnā (diemžēl šīs zāles ir cieņā arī dažos Latvijas novados).

Tā Austrum-Sudanas daļa, kas iežņaugta starp Balto Nīlu un Abesinijas augstieni, patiesībā ir Darfuras „salu kalnu" sliekšņa turpinājums. Salu kalnu skaits un augstums te vairojas, tuvojoties Abesinijas kalniem, un paši lielākie atrodas pie šīs augstienes kā-

Bari cilts kalēji

jām; vietām redz arī sen sastingušus lavas laukus un krātērus. Purvu te nav, klimats ir sauss un jūdzēm tāļu plešas stepe; upes, kas tek cauri šai stepju zemei, ir kalnu upes, kuŗas baŗo Abesinijas augstienes ūdeņi un kalnu sniegi. Klimats te tik sauss, ka tikai Zilā Nīla un Sobata aizsniedz Nīlupi, kurpretim gaŗā Atbara tikai lietus periodā. Pārējās apsīkst, nesasniegušas Nīlas krastus, vai arī sadalīdamās vairākās starās, kuŗas katra par sevi izbeidzas stepē. Gar Zilās Nīlas krastiem aug lianām bagāti meži, kuŗos mājo daudz putnu un lieli pērtiķu bari; vietām te redz zaļojam arī tīrumus, kuŗu vidū slēpjas iedzimto ciemi. Starp upēm, pa pus tuksnešaino stepi klejo nomadu ciltis.

Nīla un upes, kas nāk lejup no Abesinijas augstienes, dod iespēju apūdeņot plašus apgabalus. Sevišķi auglīgs ir t. s. Gezirē

(„sala") apgabals, — trijstūris starp Balto un Zilo Nīlu, kurā angļi tagad ierīko kokvilnas plantācijas; šīs provinces apūdeņošanai uzcelts Sennāras pilsētas tuvumā (pie Makvaras) milzīgs dambis, īstu jaunlaiku inženieru mākslas meistardarbu. (Dambi nācās uzcelt dažos mēnešos, sausajā gada laikā, jo citādi plūdi būtu nopostījuši viņa būvi vēl sākumā. Darbus veica ar 20,000 strādniekiem un modernākajām mašīnām.) Pats dambis ir 3 kilometri garš un spēj radīt mākslīgu ezeru ar 600 milj. kubikmetru ūdens. Kanāli atklāja 1926. gadā un ar viņa palīdzību angļi cer apūdeņot 400,000 hektarus, kas gandrīz visi domāti kokvilnas plantāciju ierīkošanai.

Austrum-Sudanas lielākās pilsētas atrodas pie Baltās un Zilās Nīlas satekas un patlaban jau taisās saplūst kopā par vienu pašu pilsētu. Tās ir Hartuma, Ziemeļ-Hartuma un Omdurmana, kurām kopā ir ap 130,000 iedzīvotāju. Ziemeļ-Hartuma ir valdības centrs un celta eiropiešu stilā, ar daudziem dārziem un viesnīcām.

Nīla ir Austrum-Sudanas galvenais iekšējās satiksmes ceļš un šīs zemes un Ēģiptes vienotāja. Kopš tāļiem senlaikiem abu zemju starpā ir eksistējuši diezgan cieši sakari; faraonu valsts ziedu laikā viņas iespaida sfairas sniedzās gar Nīlu ļoti tāļu uz dienvidiem, līdz pašai Abesinijai.

Pagājušā gadsimta pirmajā pusē Ēģiptes viceķēniņš Muhāmeds Ali iekaroja Austrum-Sudanas lielāko daļu, bet 1883. g. izcēlās briesmīgais Mādi dumpis, kurā krita Ēģiptes vara pār Nīlas Sudanu un pēdējā nostiprinājās pravietis Mādi kā neaprobežots valdinieks. 1898. g. angļi iekaroja Sudanu un zeme palika par Anglijas un Ēģiptes kopēju piederumu. Kopš 1924. g. angļi ir vienīgie Austrum-Sudanas valdinieki: Ēģiptes kara pulku te vairs nav (Sudanai tagad ir pašai savi iedzimto pulki, kas pakļauti angļu ģenerālgubernātoram).

Angļu Sudana, kuras robežas gandrīz sakrīt ar Austrum-Sudanas robežām, robežo ziemeļos ar Ēģipti, rietumos ar Lībijas tuksnesi un franču ekvātoriālo Afriku, austrumos skar 700 klm. garā piekrastes līnijā Sarkano jūru, tāļāk uz dienvidiem robežo ar itaļu koloniju Eritreju un Abesiniju, dienvidos ar Ugandu, kas arī pieder Britu imperijai, un Beļģijas Kongo koloniju. Visas šīs milzīgās territorijas platība pārsniedz 2,6 milj. kv. klm., bet iedzīvotāju kopskaitu vērtē uz 6 ar pus miljoniem.

Angļu Sudana, ko ierobežo Etbajas kalni, Abesinija, Austrum-Afrikas ezeru augstiene, Asandē un Vadajas sliekšņi, ir visumā jemot milzīgs līdzenums, ko apūdeņo Nīlupe ar viņas pietekām. Angļu Sudanas dienvidu stūris jau pieder Austrum-Afrikas ezeru augstienei, bet galveno provinces daļu aizjem Austrum-Sudana; ziemeļos angļu Sudanai politiskā ziņā piedalīta arī Nūbija un Lībijas tuksneša dienvidu daļa (abas zemes patiesībā jāpieskaita Saharas tuksneša zemēm).

Nīlupe, kas tek cauri šai milzīgajai provincei no dienvidiem uz ziemeļiem, ir pašas dabas radīts galvenais satiksmes ceļš. Tvaikoņi peld pa Balto Nīlu augšup gandrīz līdz 4. ziem. platuma gradam un kuģniecība te ļoti rosīga, sevišķi pēc tam, kad laisti darbā speciālie, aizdambējumu likvidēšanai būvētie tvaikoņi. Citas upes, Bāreel-Gazala ar viņas pietekām, Zilā Nīla un Sobata, ir šī svarīgā iekšēja kuģniecības ceļa atzarojumi. Arī sākot no Hartumas līdz Vadi Halfai, Nīlas ieleja ir dabīgais satiksmes ceļš cauri tuksnesim, kaut

gan kuģniecību te paralizē sešas lielu krāču grupas, starp kuŗu rajoniem vietām vēl kreisē mazi tvaikoņīši.

Šo krāču joslu apiet dzelzceļš, kas sākas no Vadi Halfas, dodas tieši cauri tuksnesim uz Abu Hammedu, un atkal, turēdamies blakus Nīlai, aizsniedz Hartumu. No pēdējās dzelzceļš turpinās gar Zilo Nīlu augšup līdz Sennārai, no turienes rietumu virzienā uz Obeidu. Otra zaru līnija iet uz Kasallu, un trešā uz Sarkanās jūŗas piekrasti — Port Sudanu, kas izkonkurrējusi Austrum-Sudanas agrāko galveno ostu Suakinu.

Mādistu varas laikā Austrum-Sudana bija nokļuvusi galējā postā, bet tagad zem angļu virskundzības pārdzīvo jaunu ziedu laikmetu. Par to liecina arī iedzīvotāju skaita straujā vairošanās. Tirdzniecības bilance ir aktīva un eksportā dominē lauksaimniecības ražojumi, kurpretim agrāk Austrum-Sudanas galvenās eksportpreces bija vergi un ziloņkauls.

Arī tagad ziloņkaula un gummiarabika eksporta ziņā angļu Sudanai pieder pirmā vieta pasaulē. Sveķus, no kuŗiem gatavo gummiarabiku, parasti ievāc pēc lietus perioda un milzīgā vairumā; ziloņu skaits kļūst arvienu mazāks.

(Kāds ceļotājs, kas priekš dažiem gadiem medījis ziloņus Nīlas augštekas baseinā, dzīvi tēlo savus medību piedzīvojumus:

„Šis novads bija reti bagāts ziloņiem: katru dienu, ko es pavadīju medinieka gaitās, klejodams pa vietējām savannām, man gadījās redzēt ziloņu pulciņus. Naktīs mēs dzirdējām mūsu nometnes tuvumā aizdomīgu brīkšķēšanu biezoknī, kas cēlās, spraucoties ziloņu varenajiem ķermeņiem cauri džungļiem, vēl biežāki dzirdējām īpatnējas taurējošas skaņas, kuŗas ziloņi mēdz izgrūst, ganīdamies meža dziļumos. Ļoti bieži rīta ausmā varēja redzēt svaigas ziloņu pēdas, kuŗas viņi bija atstājuši, naktī iedami gaŗām nometnei. Lai redzētu šos milzeņus, kas naktī bija atradušies mums tik tuvu, nemaz nevajadzēja tiem dzīties pakaļ pa pēdām; mēs vienkārši uzmeklējām ziloņu iemīļotās vietas gaišos akaciju mežos vai augstos krūmājos, kur „tembo“ (tā nēģeŗi dēvē ziloni) mēdz uzturēties tais stundās, kad saule jau ir uzkāpusi diezgan augstu pie debesīm. Mēs viņus tur redzējām parasti 4—8 vienkopus, bet brīžiem gadījās arī 40—80 galvu lieli ziloņu bari.

18. decembŗa rītā mēs nolēmām doties vajāt kādu ziloņu pulciņu, kas bija sācis nežēlīgi postīt iedzimto ciemata banānu plantācijas; šis ciems atradās piecu stundu gājumā uz ziemeļiem. Iedzimtie sūdzējās, ka ziloņi palikuši tik nekaunīgi, ka nevien laužot banānus turpat viņu saimnieku acu priekšā, bet postot pat būdas. Kāds melnais stāstīja, ka viņš tikko paguvis izmukt no savas būdiņas tai mirklī, kad kāds zilonis sācis gluži omulīgi nojaukt būdas salmu jumtu. Kad mēs aizsniedzām minēto ciemu, milzeņi bija devušies tālāk, bet līdzpajemtais vadonis mūs veda pa viņu pēdām, un drīz mēs ieraudzījām arī biezādainos grēciniekus, pavisam septiņus dzīvniekus, no kuŗiem pats lielākais, varens tēviņš ar masīviem ilkņiem, tūliņ atškīrās no bara un ātros rikšos devās uz meža pusi. Dzīties viņam pakaļ nebija vairs nozīmes, un tāpēc mēs nelikāmies gar viņu ne zinis, bet piegriezām visu vērību pārējiem sešiem ziloņiem, kuru milzīgie ķermeņi izskatījās vēl milzīgāki uz dienu iepriekš tikko izdegušā ogļmelnā zāles klajuma fona. Man likās, ka te vajag iz-

nākt teicamam fotografiskam uzjēmumam, un tikai ar aparātu rokās — šauteni aiz manis nesa nēģeru kalps — aizzagos aiz kāda ziloņu tuvumā augoša krūma, lai stātos priekš medībām pie fotografēšanas. Kā par nelaimi ziloņi mūs bija saoduši, palika nemierīgi un tad joza uz upes pusi, zemei drebot un putekļu mākoņiem griežoties gaisā. Mēs sūtījām pēdējam dzīvniekam pakaļ pāris lodes; tās acīmredzot viņu ķēra, jo tas apgriezās pāris reizes apkārt, bet tad piebiedrojās pārējiem un rikšoja tālāk. Mēs skriešus sekojām tiem prāvu gabalu pakaļ līdz kādai terrasveidīgai kraujai, aiz kuras stepe izbeidzās upes malā; upes krastus klāja biezi niedrāji un purva zāle. Te mēs atkal sastapāmies ar vajāto ziloņu baru, kas bija jau iebridis upē, bet acīmredzot vēl nebija nolēmis doties tai pāri.

Ievainotais dzīvnieks nevarēdams baram sekot, palika stāvot, un mans kollēga, kam bija ātrākas kājas kā man, piesteidzās tam klātu un iešāva viņam lodi galvā; zilonis sabruka pie zemes un palika nekustēdamies guļot; acīmredzot viņš bija beigts.

Kāds nastu nesējs pielēca kritušajam milzenim klāt un ar vienu naža vilcienu nogrieza no nekustīgā rumpja ziloņa asti. (Ziloņa astes iedzimtie ļoti ciena, izgatavodami no viņām rokas sprādzes un kakla rotas.) — Tieši tai acumirklī, kad nēģeris ņirgādamies pacēla gaisā kā kara trofeju nogriezto ziloņa asti, par beigtu turētais milzenis saslējās kājās un drāzās virsū astes nolaupītājam. Es piesteidzos ar savu kodaku īstā laikā, lai fiksētu uz fotografiskās plates neizsakāmi komisko ainu — pēkšņo pāreju no uzvaras prieka nāves bailēs, kas pārjēma mūsu nabaga melno. Nesēji izjuka uz visām pusēm, bet mans kollēga apjucis stāvēja uz vietas, meklēdams visās kabatās patronas, kuras viņš kā par nelaimi nebija pajēmis līdz. Ievainotais dzīvnieks tomēr bija jau tik vājš, ka vairs nevarēja klūt bīstams, un manas šautenes otrais šāviens, — lode izurbās cauri lāpstas kaulam — lika viņam no jauna saļimt un pēc īsa brīža viņš tiešām, šoreiz galīgi, bija beigts.

Tad es sāku sekot pārējam baram un drīz ieraudzīju varenu tēviņu, kas jau bija dabūjis no manis lodi un stāvēja upmalā vientuļš un smagi ievainots. Es viņu papriekš nofotografēju no apm. 120 metru liela attāluma, un tad šāvu tam lodi virsū. Zilonis pavilkās dažus soļus tālāk, aizsniedza salu, tad lēni pazuda uz brīdi manām acīm gaŗajās niedrās, izbrida cauri upei un pēc brītiņa, izgājis krasta niedrājem cauri, parādījās atkal, jau diezgan lielā attālumā. Tagad mūs šķīra no viņa plats purvs, un es, nebēdādams par attālumu, lūkoju ar jaunu lodi viņu beidzot nolaist no kājām. Es šāvu vairākas reizes, bet panākumi bija niecīgi — pēc katra šāviena zilonis tikai nikni saslēja savas varenās ausis un, uzmetis smuķi cīņas gatavībā, apgriezās kā draudēdams atpakaļ; tas arī bija viss. Tad viņš sāka iet tālāk un man likās, ka tas tūliņ pazudīs upes krasta niedrās un šoreiz uz nekad neredzēšanos. Es nolēmu brist cauri purvam, lūkot pieiet zilonim pavisam tuvu klāt — vējš gan pūta no mūsu puses, un tā tad šis pasākums bija diezgan riskants — un beidzot viņu nogāzt zemē.

Iešana pa purvu bija ļoti grūta un bieži vien mēs iestigām dūņās pāri ceļiem. Nesen te bija plosījies stepes ugunsgrēks, pārklādams arī purvu ar biezu kvēpu kārtu; drīz vien mēs (pareizāki sakot es) bijām gluži melni; mani vienīgie pavadoņi, Abdalla un

Mambo, gan nevarēja palikt daudz melnāki kā viņi bija, bet toties es izskatījos kā īsts nēģeris. Beidzot mēs bijām izkūlušies cauri pašam lielākajām dumbrajam un jutām zem kājām atkal cietāku zemi. Kā par nelaimi, tūliņ sākās tik augstas niedras, ka tālāk par pieciem soļiem nekā nevarēja redzēt. Zilonis, likās, bija pazudis. Lai varētu daudz maz orientēties, es uzkāpu uz Abdallas pleciem, staipīju kaklu uz visām pusēm, un tomēr nekā neredzēju, kaut gan dzirdēju biedri no krasta saucam, un pagriezies uz to pusi, ieraudzīju, ka viņš, stāvēdams uz kraujas malas, ar rokām man kaut ko rāda (viņam no turienes skatoties licies, ka silonis stāvot turpat manā priekšā). Es manīju tikai netāļu kustāmies niedru vālītes, nekā vairāk. Man šķiet, ka zilonis ir tik smagi ievainots, ka varu

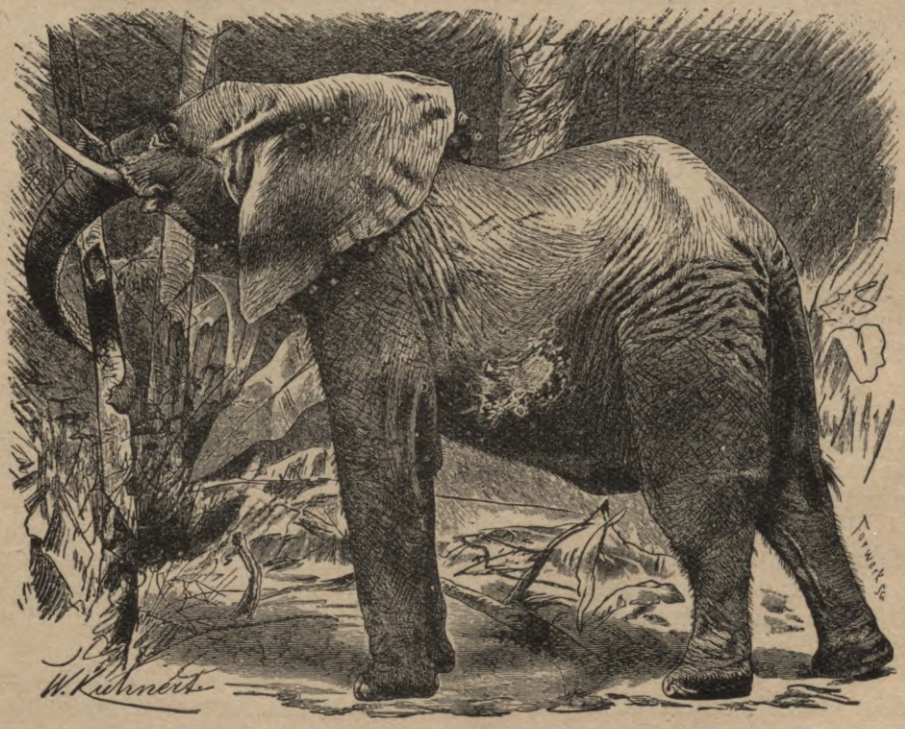

Afrikas zilonis

bez riska un nebēdādams par vēju, kas pūta tieši uz viņa pusi, iet dzīvniekam klāt. Mēs tikko bijām pagājuši pāris soļus, kad piepēži niedras sāka lūzt un brikšēt, viņu šalkoņa nāca arvienu tuvāk un mēs nopratām, ka zilonis mūs saodis un taisās mums uzbrukt. Augstajās niedrās nekā nevarēja saredzēt, un tāpēc es liku atvilkties pāris soļus atpakaļ, cerēdams, ka nokļūsim atklātākā vietā. Mani nēģeri, kuriem briesmas bija iedvesušas nāves bailes, man nesekoja, bet metās sāņus, cik ātri vien varēdami, un sapinās zāļu saknēs; pirmais pakrita Mambo un krizdams norāva sev līdz arī Abdallu. Tai pašā mirklī virs viņiem parādījās zilsoņa varenā galva ar nikni saslietu snuķi. Redzēdams briesmas, Abdalla viņam no soļa attāluma iešāva lodi pierē ,bet panākumi bija mazi: zilonis mēģināja, nolaizdamies ceļos, ar ilkņiem nodurt Mambo, kuŗa kājas vēl arvienu

turēja cieti zāļu saknes. Kad dzīvniekam tas neizdevās, viņš sagrāba nabaga Mambo aiz jostas, pie kuŗas karājās patronu somas un fotografiskais aparāts, un uzsvieda manu nēģeri augstu gaisā.

Šīs ainas sākumu es, taisnību sakot, neredzēju (viņu man vēlāk atstāstīja abi melnie), jo pats biju atkal iestidzis purvā tik cieti, ka nevarēju ne kustēties. Es dzirdēju, kā brēc un vaimanā mans kalps, un centos visiem spēkiem tikt ārā no dumbrāja, lai varētu steigties palīgā. Tad piepēži niedras atkal sāka kustēties un šalkt, un ziloņa milzīgais stāvs nāca man tieši virsū; par laimi mani slēpa no viņa skatiem neliels krūms, aiz kuŗa sēdēdams es ieraudzīju, ka uz ziloņa ilkņiem guļ, viņa snuķa saturēts, melnais Mambo ķermenis, un tūliņ sapratu, ka viņam draud nāves briesmas.

Mēs abi atradāmies ļoti kritiskā stāvoklī: Ja es tagad šauju zilonim un viņš, manas lodes ķerts, krīt, viņš tad krizdams sašķaidīs nabaga melno ar sava ķermeņa smagumu. Ja es nešauju, tad zilonis papriekšu nogalinās melno un pēc tam samīdīs mani tai pašā dumbrājā, no kuŗa es visiem spēkiem centos izkļūt ārā.

Visas šīs domas zibeņa ātrumā man izšāvās cauri smadzenēm, bet zilonis aizsteidzās viņu slēdzienam priekšā, un, atrazdamies no manis vairs tikai piecus metrus, pacēla ar snuķi Mambo vēlreiz gaisā un aizsvieda viņu vairākus soļus uz priekšu zālē, kur nelaimīgais palika guļot, smagi vaidēdams. Tad zilonis aizdrāza gar mazo krūmu, aiz kuŗa es sēdēju, un pazuda niedrājā. Acīmredzot, viņš bija ļoti smagi ievainots, jo citādi nebūtu atteicies no ziloņu parašas — kājām samīdīt zemē notriekto ienaidnieku.

Šī pēdējā piepūlēšanās bija paātrinājusi ievainotā dzīvnieka galu: jau pēc pāris minūtēm es dzirdēju, ka viņš žēli nopūzdamies, sabruka niedrās un izlaida garu. Beidzot arī man bija izdevies atsvabināties un mēs ar Abdallu mēģinājām nogādāt nabaga Mambo drošībā. Viņš bija tā saspiests un satriekts, ka nevarēja iet").

Rosīgā tvaikoņu satiksme pa Nīlu un viņas pietekām ir samazinājusi angļu Sudanas mežu platību, jo tvaikoņus te apkurina ar malku, un valdība bijusi spiesta spert soļus, kas domāti mežu saudzēšanai. Kalnrūpniecība pagaidām ir ļoti niecīga; Nūbijā rod zelta smiltis, bet Sarkanās jūŗas piekrastē iegūst sāli.

Angļu Sudanas iedzīvotāju eksistences pamats ir lauksaimniecība. Ziemeļu daļas tuksneši un stepes ir apgabali, kur zeļ nomadisms. Zemkopība te iespējama tikai Nīlas oazēs, bet kultivējamās zemes platība nav liela, jo Nīlai te gandrīz visur ir diezgan stāvi krasti. Pārējā Sudanas daļā dominē zemkopība, kaut gan daudzas ciltis, kā redzējām, arī te piegriež galveno vērību ganāmpulkiem. Galvenais labības augs te ir sūras, t. s. durro pasuga; sēj arī citas sūru sugas un ziemeļos arī miežus un kviešus. Audzē arī dateļu palmas. No eksporta vajadzībām domātām sugu kultūrām pirmā vietā jāmin kokvilna, kuŗas plantāciju tagad sevišķi daudz Gezirē apgabalā. Kokvilnu audzē arī angļu Sudanas galējos dienvidos, viņpus purvu joslai. Angļu Sudanai vispār ir izredzes kokvilnas produkcijas ziņā aizsniegt Ēģipti un pat aizsteigties tai garām. Eksporta vajadzībām audzē arī zemes riekstus un sezamu (abus lietā eļļas iegūšanai) un dažādus šķiedru augus, piem. džutu.

Angļu Sudanas eksportā pēc vērtības pirmo vietu iejem kokvilna, tad gummiarabiks, sūras, sezams, zemes rieksti un kokvilnas

sēklas. Tikai pēc tam nāk ziloņkauls, dzīvlopi, zelts un sāls. Importē metala izstrādājumus un kokvilnas audumus, kviešu miltus, cukuru, kafiju, kokus un akmeņogles.

Angļu Sudana ir Britu imperijai no liela svara nevien šīs kolonijas plaukstošās lauksaimniecības dēļ, bet arī politiskā ziņā. Šī nozīme kļuvusi vēl lielāka pēc tam, kad angļu rokās nākusi bijusē vācu Austrum-Afrika un ir reālizēts senais angļu imperiālistu sapnis par Anglijai pakļautu zemju joslu, kas nepārtrauktā rindā stiepjas no Kairo līdz Keptaunai. Atbalstīdamies uz angļu Sudanu, Britu imperija valda nevien pār Ēģipti, bet ir arī nodrošinājusi Suecas kanāli no dienvidu puses, un nostiprinājusi savu virskundzību pār Sarkano jūru, caur kuru iet ceļš uz Indiju.

Abesinija un Somali zeme

Abesinija un Somali zeme, t. s. Abesisomalija, ir tropiskās Afrikas sastāvdaļa, bet viņu īpatnējais stāvoklis un dabas un kultūras atšķirības liek šīs zemes apskatīt kā atsevišķu Afrikas augstienes apgabalu. Tāpat kā Atlasa zemes, arī Abesisomalija ir augstiene, kas paceļas starp jūru un kontinenta iekšienē esošo līdzenumu un tāpēc abām ir diezgan krasi vilktas sauszemes robežas. Arī Abesisomaliju šķir no kaimiņu kontinenta tikai neliels jūras šaurums. Atlasa zemes ir Afrikas ziemeļrietumu rags; Abesisomaliju var tikpat labi dēvēt par Afrikas kontinenta austrumu ragu.

Ar to arī aprobežojas šo Afrikas kalnu zemju kopējās īpašības. Atlasa zemes atrodas mērenajā joslā un dabū lietu ziemas mēnešos; Abesisomalija jau guļ zem tropu debesīm un vasaras lietu joslā. Atlasa zemes ir Dienvid-Eiropas kaimiņienes, bet Abesinija un Somalija pieiet pavisam tuvu klāt dienvidrietumu Āzijai; tāpēc arī abām šīm kalnu zemēm ir katrai pavisam cits iedzīvotāju sastāvs un citāda kultūra. Atlasa zemes ir Eiropas un Āzijas kroku kalnu josals sastāvdaļa, bet Abesisomalija līdz ar pretējo Arabijas krastu ir veidojusies kopā ar Afrikas augstieni. Augstuma ziņā Abesisomalija pārsniedz Atlasa zemes, un kaut gan Austrum-Afrikā atrodas trīs izolētas kalnu galotnes, kas paceļas augstāki virs jūras līmeņa kā Abesinijas kalni, tomēr Abesisomalija ir un paliek pats augstākais Afrikas apgabals.

Dienvidaustrumos un ziemeļaustrumos šo zemi apskalo jūra; rietumos viņa strauji plok lejup Austrum-Sudanas līdzenumā; dienvidos Abesisomalijas robežas vairs nav tik krasi izveidotas; viņu te šķir no Austrum-Afrikas t. s. Rudolfa ezera ieplaka, kas sniedzas no minētā ezera līdz Džubas upei.

Pēc viņas virsas Abesisomalija ir vairogveidīga, gandrīz apaļa augstiene, ko grāvveidīgas iegruvas sadala trijos sektoros. Sektoru vidienes ir visaugstākās; tad viņi strauji plok lejup iegruvās, bet pretējā, perifērijas pusē, pazeminās daudz lēnākā gaitā, Iegruvas, kuras sadala šo kalnu zemi minētajos sektoros, ir Sarkanās jūras un Adenas līča — arī dziļu iegruvu turpinājums uz cietzemes. Apmēram Abessosomalijas iekšienē šīs abas iegruvas saplūst kopā un tālāk turpinās kā Abesinijas iegruvas, kas šķir īsto Abesinijas augstieni no Somali zemes. Trešo Abesisomalijas daļu izveido piekrastes trijstūris, kas iežņaugts starp Somali augstieni no vienas, Abesinijas kalniem no otras un Sarkano jūru un Adenas līci no trešās puses, tā ir tā sauktā Danakilija jeb Afaru zeme, kuŗai itaļi devuši Dankali-

Nūbiešu karavīrs

Abesinija un Somali zeme

Abesinija un Somali zeme, t. s. Abesisomalija, ir tropiskās Afrikas sastāvdaļa, bet viņu īpatnējais stāvoklis un dabas un kultūras atšķirības liek šīs zemes apskatīt kā atsevišķu Afrikas augstienes apgabalu. Tāpat kā Atlasa zemes, arī Abesisomalija ir augstiene, kas paceļas starp jūru un kontinenta iekšienē esošo līdzenumu un tāpēc abām ir diezgan krasi vilktas sauszemes robežas. Arī Abesisomāliju šķir no kaimiņu kontinenta tikai neliels jūras šaurums. Atlasa zemes ir Afrikas ziemeļrietumu rags; Abesisomaliju var tikpat labi dēvēt par Afrikas kontinenta austrumu ragu.

Ar to arī aprobežojas šo Afrikas kalnu zemju kopējās īpašības. Atlasa zemes atrodas mērenajā joslā un dabū lietu ziemas mēnešos; Abesisomalija jau guļ zem tropu debesīm un vasaras lietu joslā. Atlasa zemes ir Dienvid-Eiropas kaimiņienes, bet Abesinija un Somalija pieiet pavisam tuvu klāt dienvidrietumu Āzijai; tāpēc arī abām šīm kalnu zemēm ir katrai pavisam cits iedzīvotāju sastāvs un citāda kultūra. Atlasa zemes ir Eiropas un Āzijas kroku kalnu josals sastāvdaļa, bet Abesisomalija līdz ar pretējo Arabijas krastu ir veidojusies kopā ar Afrikas augstieni. Augstuma ziņā Abesisomalija pārsniedz Atlasa zemes, un kaut gan Austrum-Afrikā atrodas trīs izolētas kalnu galotnes, kas paceļas augstāki virs jūras līmeņa kā Abesinijas kalni, tomēr Abesisomalija ir un paliek pats augstākais Afrikas apgabals.

Dienvidaustrumos un ziemeļaustrumos šo zemi apskalo jūra; rietumos viņa strauji plok lejup Austrum-Sudanas līdzenumā; dienvidos Abesisomalijas robežas vairs nav tik krasi izveidotas; viņu te šķir no Austrum-Afrikas t. s. Rudolfa ezera ieplaka, kas sniedzas no minētā ezera līdz Džubas upei.

Pēc viņas virsas Abesisomalija ir vairogveidīga, gandrīz apaļa augstiene, ko grāvveidīgas iegruvas sadala trijos sektoros. Sektoru vidienes ir visaugstākās; tad viņi strauji plok lejup iegruvās, bet pretējā, perifērijas pusē, pazeminās daudz lēnākā gaitā, Iegruvas, kuŗas sadala šo kalnu zemi minētajos sektoros, ir Sarkanās jūras un Adenas līča — arī dziļu iegruvu turpinājums uz cietzemes. Apmēram Abessosomalijas iekšienē šīs abas iegruvas saplūst kopā un tālāk turpinās kā Abesinijas iegruvas, kas šķir īsto Abesinijas augstieni no Somali zemes. Trešo Abesisomalijas daļu izveido piekrastes trijstūris, kas iežņaugts starp Somali augstieni no vienas, Abesinijas kalniem no otras un Sarkano jūru un Adenas līci no trešās puses, tā ir tā sauktā Danakilija jeb Afaru zeme, kuŗai itaļi devuši Dankali-

Nūbiešu karavīrs

jas nosaukumu. Somali zemes auglīgākā daļa (pāri par 3000 mtr.) atrodas Abesinijas „grāvja" malā un tad pamazām plok lejup dienvid-austrumu virzienā Indijas okeana piekrastē Somali zemes krasts ir visai zems un klāts kāpu rindām. Tai pašā dienvidaustrumu virzienā tek arī Somali zemes upes.

Abesinijas kalnu zeme jau ir komplicētākas dabas; dienvid-austrumu pusē viņa sasniedz 3000—4000 metru augstumu; tad rietumu virzienā kļūst zemāka (ap 2—3000 metr.) un beidzot stāvi plok lejup tikai 4000 metrus augstajā Nīlas līdzenumā. Abesinijā ir daudz kalnu, kas pārsniedz 4000 metru augstumu; pati Abesinija izvagota ļoti dziļām aizām, kuŗas sadala augstieni atsevišķās izolētās daļās; vietējie iedzimtie viņas dēvē par „ambām".

Iegŗuvu joslā redz samērā diezgan jaunos laikos izplūdušus lavas laukus; vietām te vēl darbojas arī vulkāni; arī zemes trīces

Abesinijas ainava

ir biežas un liecina, ka apakšzemes spēki te vēl nav beiguši darboties. Abesisomalija sniedzas no 18. ziem. pl. grāda līdz ekvatoram, tā tad pa daļai atrodas zem tiem pašiem platuma gradiem, kā Sudana, pa daļai vēl tāļāk dienvidos. Ziemā te, tāpat kā Sudanā, pūš ziemeļ-austrumu pasāts, bet vasaras mēnešos rietumu, resp. ziemeļrietumu monsuns. Viss nokrišņu vairums te krīt vasarā; ziemā ir sausais gada laiks. Abesinijas augstiene, gar kuŗu rietumu monsuns kāpj augšup, sajem no viņa diezgan daudz nokrišņu, kaut gan lielāko daļu tas jau ir atdevis Gvinejas piekrastei; tāpēc arī Abesinijas augstiene ir daudz bagātāka nokrišņiem, kā tās Sudanas daļas, kas atrodas uz tā paša platumgrāda. Nokrišņus Abesinijas kalnu zemei nes nevien monsuna vējš, bet arī zenitālais lietus; jo tāļāk Abesinijā uz dienvidiem, jo gadskārtējais nokrišņu daudzums kļūst lielāks. (Šai dažādu kontrastu zemē, blakus nokrišņiem, ļoti bagā-

tiem apvidiem, sastop arī sausus apgabalus, kur saule spīd arī tad, ja visapkārt kaimiņu novados debesis klāj lietus padebeši). Vislielāko nokrišņu daudzumu sajem Kafas apgabals — ap 2500 mlm.

Daudz sausāka par Abesiniju ir Somali zeme; te dienvidrietumu monsunam nav jāceļas augšup, bet viņš pūš paralēli lēzenājai pussalas virsai. Sevišķi sausa ir Somali pussalas ziemeļu daļa, kur nokrišņu daudzums 10 reizes mazāks kā Kafas provincē Abesinijā. Tuvojoties Abesinijas lietainājiem kalniem, nokrišņu daudzums atkal sāk palielināties; mazliet lietaināka jau ir arī Somali pussalas dienvidu daļa, kur lietus līst pavasarī un rudenī; vasaras un ziemas arī te ir ļoti sausas.

Iegruvas rajons, sevišķi Danakilija un Somali pussalas ziemeļu mala, atrodas lietus ziņā ļoti nelabvēlīgos apstākļos: dienvidrietumu monsuns te jau ir noteikti sauss vējš, un kā tāds pūš lejup no Abesinijas kalniem un Somali augstienes; tāpēc arī šis apgabals vasarā gandrīz nemaz nedabū lietu un arī ziemā sajem tikai trūcīgus nokrišņus (60—180 mlm.).

Abesinijas kalnu augstienes austrumu mala ir šaura pārējas josla, kur lietus līst ir ziemu, ir vasaru. Augstākās kalnu galotnes te vairākus mēnešus gadā klāj sniega sega, bet mūžīga sniega lauki vai glečeri tomēr nav sastopami.

Abesinijas un Somali zemes augstākie apvidi, atrazdamies samērā augstu virs jūras līmeņa, ir kā vēsākas salas, kas guļ briesmīgi karsto Sarkanās jūras zemju un svelmainā Sudanas līdzenuma vidū. Atrazdamās tropu joslā, šīs zemes paceļas gandrīz līdz mūžīgā sniega līnijai un tāpēc arī viņas var sadalīt vairākās klimatiskās joslās.

Viskarstākais Abesisomalijas apgabals ir Sarkanās jūras piekrastes rajons; karstums te grūti panesams jo vairāk tāpēc, ka gaisa drēgnums ir sevišķi liels, zeme naktīs nespēj atdzist, un stāvo krastu dēļ te nepūš arī citur tik parastais spirgtais piekrastes vējš.

Abesisomalijas upes visumā seko pašas dabas veidotām augstienes noplakām. No Abesinijas blāķu kalniem, kas austrumu malā visaugstāki, tek lejup uz rietumiem un ziemeļrietumiem pa dziļām kalnu aizām Sobata, Zilā Nīla (tai abesiņi devuši Abajas nosaukumu) un Atbara ar viņu daudzajām pietekām. Abesinijas galējos ziemeļos Barakas upe jau velti cenšas aizsniegt Sarkano jūru. Zilā Nīla iztek no 3000 klm. lielā Tanas ezera, kas atrodas pašā Abesinijas kalnu zemes sirdī, vairāk kā 1800 metri virs jūras līmeņa. No iegruvas vidējās daļas, kas atrodas samērā augstu virs jūras līmeņa, tek ziemeļu virzienā Havaša, bet izzūd sausās Danakilijas tuksnešos. Dienvidu virzienā pa iegruvu tek Omo upe, ieplūzdama sāļājā Rudolfa ezerā, kuram nav notekas uz okeanu. Ir arī liels skaits mazāku upju, kas visas parasti beidzas sāls ezeros, nesasniegušas jūras krastu vai upes, kuru ūdeņus beidzot uzjem viens vai otrs okeans. Somalijas augstienei tek cauri, dodamās dienvidaurumu virzienā, vairākas upes, savienodamās divās prāvākās, Vebi žebeli un Džubas upēs, bet Indijas okeanu aizsniedz tikai pēdējā.

Visu šo upju ūdens bagātība ir atkarīga no to zemju klimata, kuŗās atrodas viņu iztekas. Abesinijas augstienes upes ļoti ātri aizplūdina savus ūdeņus uz Nīlu, jo tek lejup šīs milzu straumes līdzenumā pa stāvu krauju. Gandrīz visas tās ir sausajā gada laikā

nabagas ar ūdeni, turpretim lietus periodā viņas sūta Nīlai daudz lielākas ūdens masas, kā tās, kuŗas nāk lejup no lielajiem Afrikas ezeriem. (Nīlas plūdu laikā 95 proc. viņas ūdens tai pieved viņas pietekas, Sobata, Zilā Nīla un Atbara, kas nāk no Abesinijas.)

Ziemeļ-Abesinijas upes, tecēdamas pa ļoti sausu apgabalu, tā-

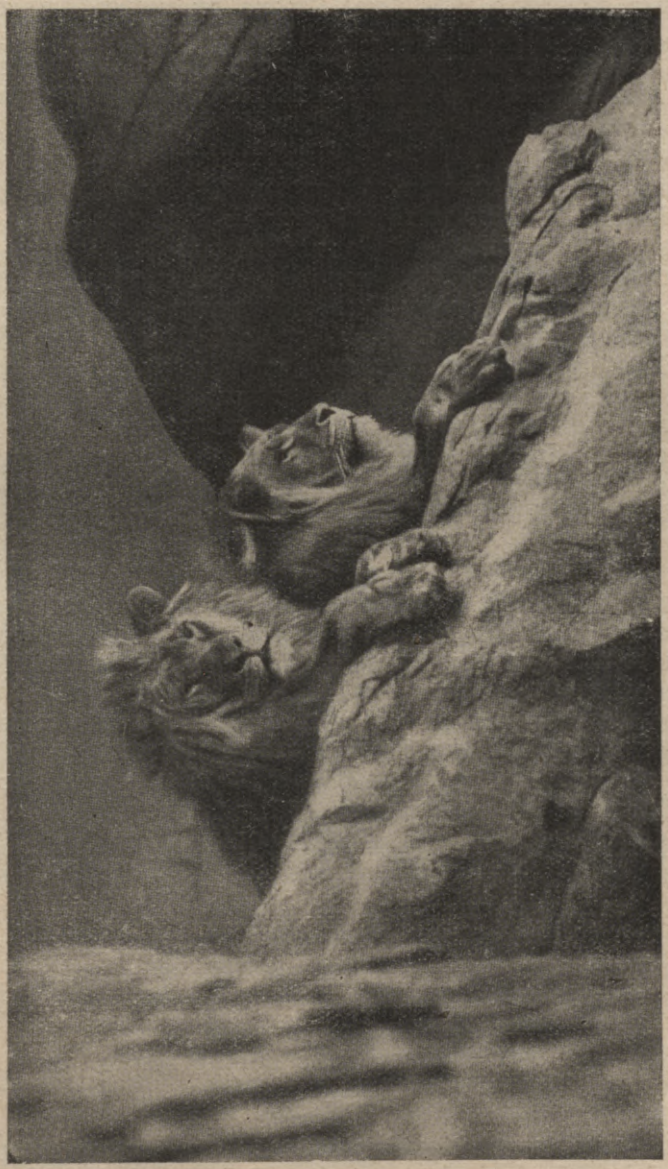

Lauvas

pat arī Dienvid-Somalijas upes (atskaitot tās, kuŗas sākas iegruvas malā, tas ir galējos ziemeļrietumos), ir tikai periodiskas upes, un sausajā gada laikā galīgi apsīkst. Danakilijas un Ziemeļ-Somalijas upju krasti redz ūdeni tikai dažas dienas gadā, pēc piepēži uznākušām lietus gāzēm (epizodiskās upes). Sausākajos novados ar

sāli ir pārsātināts pat sauso upju gruntsūdens. Ļoti sāļi ir arī to ezeru ūdeņi, kuŗiem trūkst notekas uz okeanu.

Klimata iespaidotas ir tās lielās pretešķības, kas vērojamas, salīdzinot veģetācijas un lauksaimniecības sistēmu ziņā, atsevišķus Abesisomalijas apgabalus. Šīs atšķirības ir radījis attiecīgo apgabalu dažādais augstums virs jūŗas līmeņa un nevienādais nokrišņu sadalījums. Abesinijas blāķu kalnos augu valsti pirmā kārtā iespaido šīs zemes novadu nevienādais augstums virs jūŗas, un — jau daudz mazākā mērā — dažādais nokrišņu daudzums, kaut gan Abesinijas dienvidus daļā (Kafa), kur līst vairāk lietus, redz arī krāšņāku veģetāciju.

Abesinijā izšķiŗ pavisam 3 (pareizāki sakot 4) klimatiskas joslas, no kuŗām katra ir reizē arī īpatnējs lauksaimniecības kultūras reģions. Pašu karstāko reģionu dēvē par „kolla", jeb „karsto zemi", mēreni silto par „voina degu" („vīna zeme"), vēsāko vienkārši par „degu"; pašus augstākos, no kuŗiem jau vairās cilvēku ciltis, dēvē par „čoke". (Vārdu „kolla" lietā tikai lietaino kalnu nogāžu apakšējo novadu apzīmējumam, un šis vārds neattiecas uz sausajiem apvidiem, kas robežo ar Sudanu). Kollas reģions sniedzas apmēram līdz 1700—2000 metriem un aptveŗ Abesinijas rietumu krauju un dziļākās ielejas. Sausākajā ziemeļu daļā kollas veģetācija ir bieži krūmi, resp. krūmu mežs, vai arī t. sk. sausais mežs, kuŗā aug dažādas akāciju sugas un fikusi. Trijos ziemas mēnešos šo mežu koki ir kaili vai nokaltušām lapām. Dienvidus virzienā kollas reģions kļūst augu ziņā arvienu bagātāks, un biezs tropu mežs sāk apklāt kalnu nogāzes un ielejas; vietām plešas īsti džungļi, milzīgu bambuka niedru biezokņi. Sevišķi lieli un skaisti tropu meži te aug gar daudzo upju krastiem. Pašas dziļākās ielejas te ir ļoti karstas, ar sutīgu gaisu un tik neveselīgas, ka vietējie iedzīvotāji parasti vairās no šīm ielejām un ceļ savus ciemus augstāk kalnos. Vispār, kollas reģioņa meži ļoti reti apdzīvoti; te klejo tikai ziloņu medinieki, piem. šankalas cilts, kuŗas zeme stiepjās starp Zilo Nīlu un viņas pieteku Didesu.

(Apbrīnojama ir šo ziloņu medinieku bezbailība, ar kādu tie lenc pēdas lielajiem džungļu milzeņiem un veic viņus saviem īsajiem, bet toties platiem un smagiem zobeniem: šankalu cilts medinieki joprojām turās pie šiem senču pārbaudītiem medību ieročiem, un pa diviem un trim brūk virsū arī prāviem ziloņu pulkiem, cenzdamies tos sadalīt mazākās grupās un tad veikt milzeņus katru atsevišķi. Apbrīnojama, pat neticāma ir tā izveicība un pārdrošība, ar kādu tāds džungļu medinieks izložņā ziloņu baŗam cauri, lūkodams dot tuvākajiem milzeņiem spēcīgus cirtienus pakaļējās kājās un tēmēdams pārcirst t. s. Achilla cīpslu, lai zilonis nespētu vairs tikt uz priekšu. Protams, viens otrs medinieks arī dabū galu — satracinātie dzīvnieki viņus samin dūņās, — bet šankalas cilts medinieki ir fatālisti, un bojā gājušo biedru liktenis viņus neatbaida. Viņu starpā ir arī tādi pārgalvji, kas mēdz piezagties klātu gulošam zilonim un ar spēcīgu zobena vēzienu nocērt dzīvnieka snuķa tievo galu. Sāpes, kuŗas pārjem ievainoto ziloni, ir tik lielas, ka viņš nespēj dzīties pakaļ ienaidniekam un arī asiņošana ir tik liela, ka zilonis parasti nobeidzās stundas laikā. Piezagties zi-

lonim nemanot klātu un pie tam no priekšpuses, ir tomēr ļoti grūta un riskanta lieta, jo šiem dzīvniekiem ir laba dzirde un teicama oža.

Briesmīgākais no visiem Afrikas dzīvniekiem nav lauva, leopards vai zilonis, bet gan — degunradzis, un tieši Abesinijā tie mājo lielā skaitā. Plēsoņi griež cilvēkam dienas laikā ceļu; arī zilonis, ja nav ievainots, pirmais neuzbrūk, bet degunradzis nekad nepalaidīs gaŗām gadījumu, nogalināt cilvēku vai kustoni, kas gadījies tam ceļā. Pamanījis cilvēku, jau iztālim, viņš dusmu trakumā gāžas tam virsū un par spīti savam smagumam un neveiklajai ārienei, ir tik žigls, ka no degunradža grūti izbēgt, arī sēdot žiglākā zirga mugurā. Panācis savu tiešo vai iedomāto ienaidnieku, degunradzis to uzmet ar savu deguna ragu augstu gaisā, tad metās virsū kājām, mīda un stampā viņu, un beidzot, nometies ceļos, lūko pil-

Termitu celtnes

nīgi iespiest zemē jau sašķaidīto, asiņaino ķermeni. Afrikas iedzimtie baidās no degunradžiem daudz vairāk kā no lauvām; šai ziņā izņēmums ir jau minētās šankalu cilts medinieki: viņi iet medīt degunradžus, bruņojušies tiem pašiem īsajiem zobeņiem, kādiem veic ziloņus, un tāpat lūko piezagties arī šiem džungļu briesmoņiem no mugurpuses, un tad ar spēcīgu zobena cirtienu paralizēt viņu pakaļkājas. Dažreiz degunradžu medībām lietā arī masīvus šķēpus ar platiem asmeņiem, kuru dzīvniekam piezadzies medinieks triec no visa spēka iekšā miesās; tiem pašiem platajiem šķēpiem dažas ciltis gāž zemē arī ziloņus, parasti mērķēdamas cirkšņos. Ziloņu medības ar šķēpu palīdzību ir vēl bīstamākas, kā džungļu valdinieku veikšana īsajiem šankalu zobeņiem).

Kollas reģiona augstākajos apvidos vietām jau redz zemkopju

ciemus, kuŗu tuvumā plešas sūŗu un kukurūzas lauki, un zaļo kokvilnas, kafijas un tabakas plantacijas.

Virs kollas reģiona sākas „vīna zemes" (voina dega) novadi, kuŗu augstums virs jūŗas līmeņa svārstās starp 1800—2500 metriem. Abesinijas kalnu zemes lielākā daļa pieder šim reģionam; tikai augstienes zemākajā rietumu daļā kollas reģions aizsniedz arī viņas virsu. (Kollas reģionā, kā lielas vēlas salas paceļas džungļu iežogotās Šoas un Semijas augstienes).

Voina dega ir diezgan nabaga mežiem; te dominē pļavas un tīrumi, un redz parkveidīgas ainavas. Tomēr šī mežu nabadzība ir radusies aiz pašu cilvēku vainas; te agrāk zēlusi pirmātnejā līdumniecība; mežu izskaušana un sakaltušās zāles rēgulārā izdedzināšana ir samazinājusi jau tā nelielo voina degas reģiona mežu platību. Atsevišķās koku grupas un svētbirzis, kuŗu vidū parasti slēpjas abesiņu baznīcas, — viss liecina, ka šīs joslas klimats ir mežu augšanai labvēlīgs. Starp kokiem redz gan Afrikas, gan palaioarktiskās floras pārstāvjus: paegļus, savvaļā augošus eļļas kokus, vīģu kokus, akācijas un kandelabru eiforbijas. Sausākajos ziemeļu novados arī šai reģionā dominē stepe.

Voina degas reģionā atrodas Abesinijas apdzīvotākie novadi. Kafas provincē un citos zemākajos šīs joslas dienvidrietumu apgabalos dominē zemkopība; zeme tur pārāk auglīga un temperatūra tik maiga, ka lopkopība nevar ar zemkopību sacensties. Citur voina degas reģiona robežās zeļ zemkopība blakus lopkopībai.

Voina degas reģionā, kā to liecina jau viņa vārds („vīna zeme"), priekš dažiem gadu desmitiem vēl tiešām zēla vīnkopība, sevišķi Tanas ezera apkārtnē; tagad vīnkopība atrodas pagrimuma stadijā, jo dārzus nopostījusi filoksera, un pēc tam tie vairs nav atjaunoti. Abesinija ir arī kafijas krūma dzimtene (no Kafas provinces vārda ir cēlies arī pat kafijas nosaukums); šīs provinces mežos kafijas krūms joprojām aug savā vaļā; prāvu tās kafijas daļu, kas nāk tirgū no Abesinijas, ievāc nevis no plantācijām, bet mežos). Izplātīts augs ir arī t. s. miltu banāna, ar viņas milzīgām lapām. Viņa tomēr zied ļoti reti un reti nobriedina arī augļus; no viņas lapām gatavo stiprus pinumus un rūpīgāk apstrādājot, dabū šķiedras, kas der arī rupju audumu gatavošanai; no stumbŗa iekšpuses iegūst t. s. banānu miltus.

No labības sugām Abesinijā ir izplātīta kukurūza, kvieši un mieži. Kukurūza dominē kollas reģionā; kvieši un mieži „voina degā"; vēsajā „degas" rajonā sēj tikai miežus. Audzē arī pākšu augus, zemes riekstus, sēzāmu un dažādas dārzāju un augļu koku sugas. Vēsais „degas" rajons, ar samērā diezgan zemo temperatūru jau mazāk derīgs zemkopībai. Degas rajonā redz maz tīrumu, vai vienīgi pļavas, ganības un kalnu mežus; viņa ir tipiska lopkopības josla; vietām tomēr audzē miežus, zirņus, pupas, linus un dārzājus, kā arī tos pašus augļu kokus, kas padodas Ziemeļ-Eiropā. Pašos augstākajos degas rajonos, piemēram Šoas provincē, galvenā iedzīvotāju nodarbošanās ir lopkopība; viņi dzīvo ciemos, tur daudz govju un pārtiek no piena, asinīm un jēlas gaļas, un tikai maza daļa kopj miežu laukus. Dziļākajās „degas" vietās padodas arī eļļas koks, un baznīcu tuvumā redz lielas paegļu (Juniperus procera) birzis. Koki beidz augt Abesinijā tikai 3600—3800 metru augstu virs jūŗas

līmeņa; visaugstāk kalnos aug daudzinātais koso koks (Hagenia abyssinica), kuŗa ziedus lietā medicīnā kā līdzekli pret bantes tārpu.

Iegruvas rajonā un Somali zemē galvenais veģetācijas un kultūras joslu noteicējs ir nokrišņu daudzums; tikai pēc tam nāk, kā

Švītrainās hijenas

atšķirības iespaidotājs, tā vai cita novada augstums virs jūŗas līmeņa.

Šaurā piekrastes josla ir Danakilijā, ir Somali zemē, ir gandrīz pilnīgs tuksnesis, kuŗā tikai retumis redz krūmājus. Tikpat tuksnešaina ir arī gandrīz visa pārējā Danakilija, atskaitot viņas kal-

nus, kas ziemā dabū mazliet lietu; šo kalnu dziļākajās lejās aug krūmi un pašas kalnu galotnes vietām klāj mežs. Arī Rudolfa ezera dienvidus krasta zemes un lielais Lorianas purvs jāpieskaita pustuksnešu joslai.

Dodoties dziļāki zemes iekšienē, līdz ar to paceļoties augstāk virs jūras līmeņa, un vairojoties nokrišņu daudzumam, tuksneša vietā stājas sausā stepe un krūmu stepes; viņas aizjem Abesinijas blāķu kalnu austrumu krauju, Danakilijas kalnu iekšējo malu un Somali pussalas austrumu daļu. Somali pussalas ziemeļu daļas iekšienē, kur dominē krūmu stepe, redz arī kaučuka lianas, un aug vīrāka koks.

Šo sauso krūmu stepi apdzīvo ganu ciltis, kuŗām ir lieli kamieļu un aitu baŗi. Daudzas ciltis ir rūdīti bandīti un ceļotājam pussalas iekšienē draud lielas briesmas. Tais stepju joslas daļās, kur labvēlīgāks klimats, jau dominē pusnomadisms: vietējās ģintis ar saviem ganāmpulkiem parasti uzturas zināmu upju tuvumā, tikai mazliet manīdamas ganību vietas. Ganāmpulki te ir lielāki, dzīve drošāka un iedzimto ierašas nav tik mežonīgas, kā sausajā stepju joslā. Te jau ir izveidojusies zināma sociāla saskaldīšanās, — ganos, medniekos un amatniekos; politiskās organizācijas ir jau stiprākas; eksistē veselas cilšu savienības. Ogadenas apgabalā mājo jau zemkopju ciltis, kaut gan blakus zemkopībai tās nodarbojas arī ar medniecību. Šīs ciltis apgādā stepju ganus ar labību un parasti atrodas no tiem atkarībā.

Dodoties Somali pussalas iekšienē, ziemeļrietumu virzienā, var vērot, kā piejemoties nokrišņu daudzumam, krūmu stepes vietā stājas savanna, kuŗā aug kupla zāle, un zaļo koku birzis. Pašā augstākajā Somalijas rajonā, kas stiepjas gar iegruvas malu, un upju ielejās, kas sākas pie šīs malas, redz pat krāšņus galeriju mežus.

Visai īpatnējs ir šīs Somali pussalas daļas iedzīvotāju saimniecības veids. Skatoties pēc gada laika, viņi ir zem- vai lopkopji: zemkopība ir iespējama tikai upju tuvumā, un tāpēc viss iedzīvotāju vairums te dzīvo upju krastu mežos, kur ierīko sev plašus līdumus, kuŗos parasti sej sūras. Starp atsevišķiem līdumiem, kuŗi parasti ir katrs savas ģints piederums, redz meža joslas, kas aizpilda robežu lomu. Zemkopības produktu tomēr nepietiek cilts uzturēšanai un viņa nododas arī lopkopībai; pēdējā savukārt prasa došanos mazākais uz kādu laiku stepju klajumos. Šejienes iedzimtie pavada stepēs lielāko gada daļu, apmeklēdami savus līdumus tikai sējas un pļaujas laikā. Lietus periodā, gandrīz visi šo periodisko zemkopju ciemi ir tukši no ļaudīm, kas aizgājuši saviem ganāmpulkiem līdzi stepju klajumos, un griežas atpakaļ tikai pēc lietus perioda beigām, kad atkal iestājas sausais laiks.

Somali pussalas ziemeļrietumu daļa, kas diezgan bagāta nokrišņiem, dalās tāpat, kā tuvējā Abesinijas augstiene, 2 klimatiskos reģionos, „voina degā" un „degā", un tāpēc ir diezgan bieži apdzīvota. Pie Hararas redz tipiskus zemkopības apgabalus, kas ražo daudz kafijas. Augstākajos kalnu novados arī te dominē lopkopība. Iegruvas augstākā daļa un viņas nozarojumi pieder „kollas reģionam", bet sausuma dēļ ir maz apdzīvoti. Tāpat kā Abesinijas blāķu kalnu dziļajās i lejās, arī te sastop tipiskas medinieku ciltis.

Abesisomalijas citadele ir Abesinijas augstiene līdz ar Somali-

jas stāvo ziemeļrietumu daļu un Abesinijas grāvi, — krasi izolētas un grūti pieejamas kalnu zemes. Abesinijā nedzīvo viengabalaina tauta, jo te saiet kopā nīlotu, Nīlas baseina hamītu, Somali pussalas jeb dienvidaustrumu hamītu un no Arabijas iebrukušo semītu robežas. Visu šo tautu grupas ir sūtījušas kalnu zemē iekšā savus ieceļotājus un palīdzējušas izveidot to rasu un valodu maisījumu, kas tagad valda Abesinijas augstienē. Šie ieceļotāji ir nesuši savu kultūru, un šo dažādo kultūru elementi, piemērodamies kalnu zemes apstākļiem, ir sakususi kopā, izveidodami īpatnēju, Abesinijas kultūru, jo vairāk tāpēc, ka Abesinija ir nevien grūti pieejama kalnu zeme, bet arī tik plaša, ka var izmitināt vairākus miljonus iedzīvotāju un dot tiem patvērumu pret ārējiem iemītniekiem.

Abesisomalijas iedzīvotāju skaitu grūti konstatēt. Statistiķi domā, ka Abesinijas valstī mājojot 8—12 miljoni iedzīvotāju; jau

Adis Abeba

tas vien rāda, cik maz uz šo datu pareizību var paļauties. Eritrejā, pēc itaļu ziņām, dzīvo 400,000, itaļu Somalijā 600,000, franču Somalijā 65,000 un britu Somalijā 350,000. Tā tad visu šī apgabala iedzīvotāju kopskaitu var vērtēt uz 12 miljoniem, bet tikai apmēram: īstais skaits var būt par 1—2 miljoniem lielāks, vai mazāks.

Lielā Abesisomalijas iedzīvotāju daļa mājo Abesinijas augstienē un Somalijas ziemeļrietumu daļā. Ir vienā, ir otrā zemē „voina dega" ir pats biezāki apdzīvotais reģions. Ļoti reti apdzīvots ir „Abesinijas grāvis", Abesinijas dziļās kalnu aizas un piekrastes tuksneši.

Cik vērojams, vecākie Abesisomalijas iedzīvotāji bijuši nēģeri (ja nerēķina klāt pigmajus, no kuriem vēl uzglabājušās Dienvid-Abesinijas mežos pāris nelielas, — doko un ičinčallas ciltis). Nēģeru

asinis tomēr dominē tikai galējos Abesinijas ziemeļrietumos un rietumos, kur pie viņiem pieder jau minētā brašo šankallas medinieku cilts, augstienes nogāzē un karstajās kalnu ielejās. Klimats te tik karsts un neveselīgs, kā viņas nespēj pieviļināt jūtīgākos ziemeļniekus.

Kādreiz nēģeru varā ir atradies gandrīz viss šis apgabals; nēģēru asins piemaisas ir redzamas gandrīz pie visām Abesisomalijas tautām.

Ap 1800. gadu, priekš Kr., no Nīlas puses te ielauzušās zemē tautas, kas runājušas hamītu valodu un izveidojušas tagadējās Abesisomalijas iedzīvotāju galveno sastāvelementu, uzsūkdamas sevī, iznīcinādamas vai padzīdamas zemes pirmiedzīvotājus-nēģerus uz dienvidiem. (Dažas ciltis šo iebrucēju ir uzglabājušās puslīdz tīras, un viņu izskats, augums, brūnā ādas krāsa un sejas panti atgādina senos ēģiptiešus, kādus tos tēlo seno Nīlzemes templu sienās atstātie zīmējumi). Līdz ar šiem iebrucējiem ieplūdusi Abesinijā arī seno ēģiptiešu kultūra.

No 4 g. s. pr. Kr. līdz 19. gadsimtam pēc Kr., ir vairākas reizes ielauzušās Abesinijā tautas, kas runājušas semītu valodu; viņas pa daļai padzen hamītus, pa daļai uzsūc sevī, pa daļai uzspiež palicējiem savu valodu. Semīti ir kļuvuši Abesisomalijā par valšķu dibinātājiem un valdošo kastu. Ap 300 g. priekš Kr. dzimšanas ieceļojušās „gies" cilts mēle vēl tagad izplatīta Abesinijā, kā baznīcas valoda; viņai rada ir arī dialekti, kuŗos runā Tigres, Amharas, Godžomas un Šoas provinču iedzīvotāji. Savā laikā te ieceļojuši arī lieli žīdu bari, sevišķi Ziemeļ-Abesinijā, un no 9.—13. g. s. priekš Kr., žīdi ir bijuši Abesinijas valdinieki. Arī abesiņu ierašās un kultā uzglabājušies daudzi jūdaisma iespaidi).

Abesisomalijas austrumu daļa atrodas dienvidaustrumu hamītu cilšu varā. Adenas līcim dienvidos mājo somali, vairāk zemes iekšienē lielā gallasu tauta, un tai vietā, kur Abesinijas grāvis, izplēsdamies arvienu plašāks, pāriet jūŗu iegŗuvās, sākās Danakilija, ko apdzīvo danakiļi jeb afari. Gallu (gallasu) zemē pie Džubas upes vēl ir uzglabājusies bantu cilts, vaboni; nevien gallas, bet arī somaļi ir dabūjuši stipras nēģeru asins piemaisas. 16. g. s. gallasiem ir izdevies ielauzties Abesinijas centrā, kur vēl tagad redzamas viņu kundzības pēdas. (Tikai galējās ziemeļu, Tigres un Amharas, provinces ir palikušas toreiz brīvas no šiem iebrucējiem, un arī Dienvid-Abesinijā vēl uzglabājušās dažas amharu valodas salas.)

Arabi mājo diezgan lielā skaitā visā Abesisomālijas piekrastē, bet viņu kultūras iespaids vērojams tāļu zemes iekšienē. Arabi ir kļuvuši par abesiņu skolotājiem tirdzniecības lietās; tāpat arī Abesisomālijas iedzimto tērpā vērojams stiprs arabu iespaids.

Kultūrālā ziņā Abesisomāliju var sadalīt divos, zemkopības un nomadu lopkopības apgabalos. Somali, danakiļi, daudzās gallasu ciltis, kas mājo Somali pussalā un iegŗuvas stepēs, un Ziemeļ-Abesinijas sausāko novadu iemītnieki ir tipiski nomadi, jo viņu zemēs zemkopība nav iespējama.

Somali zemes rietumu daļā, kur samērā daudz savvaļas dzīvnieku, lielu lomu iedzimto dzīvē spēlē arī medniecība. — Medinieku gaitas un patstāvīga klejošana, sīkie kari cilšu starpā un laupīšanas gājieni kaimiņu novados, — viss tas ir padarījis somali zemes iedzī-

votājus par vīrišķīgiem un bezbailīgiem ļaudīm, kuŗus vēl nav izdevies galīgi noveikt arī itaļu un angļu koloniju valdībām, kaut gan pēdējos gados tās sūta pret dumpīgajām ciltīm pat lidmašīnas, kuŗas bombardē bumbām šo cilšu nometnes.

Abesinijā un drēgnākajos Somali zemes iekšienes apgabalos dominē abesiņu kultūra un viss iedzīvotāju vairums ir zem- vai lopkopji, kas neklejo apkārt, bet dzīvo uz vietas. Abesiņi un gallasi „vainadegas" un „degas" reģionos tura prāvus lopu barus un kopj labības laukus. (Te nedominē tropiskajā Afrikā parastā rušināšanas kultūra, bet tīrumus apstrādā ar arkla palīdzību.) Ciemi un ciemati dažos novados guļ lauku starpā, bet parasti tie ir celti uz pašas dabas sargātiem kalnu augstumiem un, skatoties no ielejas, izliekas kā bezdelīgu lizdas, kas pielipušas klinšu kraujām. Būdas ir celtas no māliem, apaļas, ar konisku salmu vai niedru jumtu.

Netīri nevien ir abesiņu dzīvokļi, bet arī viņu drānas, kuŗas (pēc senču tradicijas) mazgā vīrieši; ziepju pie tam nelietā, — tās aizvieto kāda eļļaina vietējā auga sēklas, kas iepriekš saberstas starp akmeņiem (drānas mazgā nevis rokām, bet kājām, un tāpēc viņas iznāk no ūdens vēl netīrākas kā bijušas: paši mazgātāji staigā apkārt basām kājām un pirms stāšanās pie veļas baļļas, nedomā tās nomazgāt). Arī audumus, cik nu tos vēl nav izspieduši eiropiešu fabrikāti, auž vīrieši. — Siltākajos apvidos, t. i. kollas reģionā, iedzimtie bieži staigā puskaili. Degas reģionā, kur klimats vietām jau stipri vēss, abesiņi mēdz valkāt kazādas mēteļus; dažās provincēs lietus periodā nēsā arī īpatnējus niedru pinumus, kas der kā aizsargs pret lietus gāzēm, vai sniegputeni, kuŗš kalnu augstumos uznāk nevien ziemā, bet arī pavasarī un rudenī. — Gribēdams kādam izrādīt savu godbijību, abesins viņa klātbūtnē nojem no pleciem savu mēteli; augstāko kārtu ļaudis, sarunādamies ar kalpiem vai vienkāršiem zemniekiem, mēdz aizsegt sejas apakšdaļu.

Visumā jemot, abesiņi ir vidēja auguma un skaisti noauguši ļaudis, kuŗu ādas krāsa, skatoties pēc rases piederības, ir vai nu gaišbrūna vai tumšbrūna. Gandrīz visiem ir ovalas sejas, skaisti veidoti deguni un lūpas, melnas un dzīvas acis un sprogaini mati; vīriešiem aug nelielas bārdas. — Sevišķi daiļas ir abesiņu meitenes.

Abesiņi būtu jāpieskaita pie civīlizētākajām Afrikas tautām, ja vien teicamo iespaidu, ko svešinieks gūst sākumā, vēlāk nesabojātu šīs kalnu zemes iemītnieku ārkārtējā netīrība. Viņi reti mazgājas, un daža miesu ūdens ir skāris tikai kristībās. Visai izplatītas ir dažādas ādas kaites (pēdējos gados arī veneriskās slimības). Gandrīz katrs otrais vai trešais Abesinijas iedzīvotājs mokās ar bantes tārpu; tiesa, šai zemē aug koks, ar kuŗa ziediem var bantes tārpu izdzīt, bet tikko tas ir padarīts, nelūgtā īrnieka vietā abesiņa kuņģī ieperinās jauns. — Abesiņi ir lieli jēlas gaļas cienītāji un pēc izārstēšanās inficējas no jauna ar solitera oliņām. Jēlas gaļas ēšana sevišķi izplatīta voinas degas un degas novados: Visos mielastos, kādi notiek svētkos vai ģints svinībās, kā galvenais ēdiens figurē jēla gaļa, ko izgriež no miesas vēl dzīvam dzīvniekam. (Pirms dzīru sākuma pie nama vai būdas durvīm, kuŗā salasījušies viesi, pieved vērsi, kas domāts mielastam. Dzīvniekam sasien kājas, nogāž viņu zemē un ar naža palīdzību iztecina no kakla dažus asins pilienus, kas krīt zemē kā ziedojums mirušo gariem. Tad dzīvnieku apstāj nažiem bruņo-

jušies vīri un sāk viņam vēl dzīvam plēst nost ādu, pie tās pašas reizes izgriežot no miesas lielus gaļas gabalus. Nelaimīgā lopiņa maurošana ir signāls, ka viesiem jāsēžas pie dzīru galda. Nazis ir katram līdz, bet šķīvja un reizē servjetes vietu izpilda cepts plācenis (gluži tāpat, kā vidus laikos Eiropas bruņinieku sabiedrībā.) Viesiem, kuŗiem mājas tēvs grib parādīt lielāko godu, iet palīgā pie gaļas sagriešanas saimnieka sieva vai meitas, un pašrocīgi griež viesim pasniegto jēlas gaļas gabalu, apber kumosus ar pipariem un sāli, un bāž viesim mutē.) Vietējā etiķete prasa, lai viesi ēdot pēc iespējas skaļāki šmakstinātu: šī skaņa glaimo nama tēva ausīm, jo liecina, ka viesiem mielasts iet teicami pie sirds.

(Kāds misionārs, kas bijis aicināts slavenā negusa Teodora II. pilī uz mielastu, nav ēdot šmakstinājis, kā to prasa abesiņu labais tonis, un, protams, izgāzies, — viņš piepēži pamanījis, ka citi viesi sāk savā starpā sačukstēties un vērot viņu nicīgām acīm. Kāds cits galda viesis — arī eiropietis — misionāram beidzot paskaidrojis, ka šmakstināšana pie galda esot dižciltības pazīme un no tās atturoties tikai zemas kārtas ļaudis, kas nekā nesaprotot no smalkām manierēm. Kad misionārs paziņojis klātesošiem, ka viņa dzimtenē esot modē citas galda ierašas, abesiņu aristokrati beidzot ar to apmierinājušies.)

Abesiņi joprojām tur cieņā daudzas senču ierašas. Ģints vecājiem ir par viņas locekļiem liela vara un dažās provincēs vēl pilnos ziedos asinsatriebība. Abesiņi ir kristīti, bet viņu ticība uzjēmusi sevī daudzus jūdaisma un fetišisma elementus. Garīdznieku kārta atrodas uz ļoti zemas pakāpes, kaut gan abesiņiem ir plaša garīgā literatūra; tā sarakstīta „gies" valodā, ko tauta un arī daudzi priesteri nesaprot. — Dievkalpojumus pavada daudzām no mūsu viedokļa dīvainām un dievnamā nepieklājīgām ceremonijām: piem., katru dievkalpojumu garīdznieki pavada dejām (Seno Orienta reliģiju mantojums, pie kuŗām arī bija modē svētās dejas, priesteŗu resp. priesteŗieņu izpildījumā.) Ārpus dievkalpojuma abesiņu garīdzniekiem ir ko rauties ar velnu un citu ļauno garu izdzīšanu no slimniekiem. (Arī šai ziņā Abesinijai ir daudz kas kopējs ar Vidus laiku Eiropu.) Velnu izdzīšanā dažos novados ar priesteŗiem sekmīgi konkurrē kalēji, kas visi skaitās burvji, un nodarbojas arī ar visādu miesas vainu dziedināšanu. Feodālisms Abesinijā vēl ir ziedos, tāpat kā Eiropā priekš dažiem gadu simteņiem. — Aristokratijas vidū zeļ bruņinieciski tikumi; divkaujas ir lielā cieņā, un prasme veikli apieties ar ieročiem vai iejāt mežonīgu zirgu, tāpat pieder pie aristokratijas labā toņa, kā jau minētā obligātoriskā šmakstināšana pie mielasta galda. Vīrišķības kults ir radījis Abesinijā daudzus tiešām bezbailīgus varoņus, kas, zobeņu vai šķēpu rokā, iet vieni paši medīt lauvas un degunradžus.

Abesinijā daudzās vietās redz plašus drupu laukus, kas liecina, ka te reiz zēlušas lielas pilsētas. Ir arī citas zīmes, kuŗas rāda, ka Abesinijas kultūra reiz atradusies uz augstākas pakāpes kā tagad. Negusa, jeb — tā skan viņa oficiālais titulis — negusa negisti, t. i. „ķēniņu ķēniņš", spēj savaldīt savus kareiviskos pavalstniekus un dumpoties vienmēr gatavos feodāļus tikai tad, ja viņam ir dzelzs dūre, nekautrība cīņas līdzekļu izvēlē un uzticams bruņotais spēks. Arī tad bieži nākas rīkot uz attāļākām provincēm soda ekspedīcijas, lai

pārmācītu vasaļus, kas cenšas pēc patstāvības, un lai piespiestu kareiviskākas ciltis atkal maksāt nodevas un pildīt kaŗa klaušas. Tikpat bargi valda pār saviem apakšniekiem arī provinšu viceķēniņi, kuŗus Abesinijas valdinieki cenšas izraudzīties no savu uzticības vīru vidus. Mazie feodāļi savukārt tirannizē zemniekus un pēdējie cenšas ražot tikai tik daudz, cik vajadzīgs pašu ģimenes uzturam. Despotija un anarchija, kuŗas te eksistē viena otrai blakus, un ļoti sliktie satiksmes ceļi neļauj pacelties Abisinijas lauksaimniecībai uz augstākas pakāpes, kaut gan šī bagātā zeme varētu izmitināt daudz lielāku iedzīvotāju skaitu un dot daudz preču eksportam.

Abesisomalijas galveno sastāvdaļu aizjem Abesinijas blāķu kalni, — ļoti dziļām aizām šķirtas atsevišķas kalnu augstienes, kuŗas plešas starp Danakiliju, Rūdolfa ezera ieplaku un Austrum-Sudanas līdzenumu. Katra no šīm augstienām ir dabas celts kalnu cietoksnis, un dažā iespējams iekļūt tikai pa šauru kalnu teku. Pretēji mūsu pasaules daļas kalniem, kuŗu iedzīvotāji koncentrējušies vai vienīgi ielejās, Abesinijas kalnu lejas, — tās parasti atrodas neveselīgajā un karstajā kollas reģionā, — ir gandrīz pilnīgi neapdzīvotas, un viss iedzīvotāju vairums mājo samērā vēsajās augstienēs, kuŗās ietilpst „voinadegas" reģionā. Pašu augstieņu stāvās kŗaujas, ir neapdzīvotas, un ciemi un ciemati atrodas augstieņu virsū, starp tīrumiem un ganībām. Katra augstiene ir kā radīta kļūt par patstāvīgu novadu un tādas viņas ir arī visas; katras „ambas" (tā abesiņi dēvē šīs izolētās augstienes, kuŗās sadalīta viņu kalnainā dzimtene) vidū atrodas pilsētiņa, kas reizē ir tirdzniecības un administrātīvais centrs, kaut gan šie „centri" sastāv no tādām pat apaļām mālu būdām, kā zemnieku ciemi. — Dziļās un karstās ielejas, kuŗu džungļos mājo savā vaļā meža zvēri, ir kā dabas celtas robežas starp šiem kalnu novadiem.

Abesinijas augstiene, pareizāki sakot Abesinijas augstienes — ir veca kultūras zeme. Tāļos senlaikos šīs augstienes ir klājuši biezi meži, no kuŗiem tagad palikušas tikai mazas birzis, apstrādāšanai nederīgās vietās vai dievnamu tuvumā. Cilvēku rokas ir nolīdušas šos mežus un radījušas viņu vietā ganības, kuŗās ganās liellopu bari. Šīm augstienēm ar viņu ganībām un skaistajām olīvkoku, paegļu un koso koku birzīm, kur zem varenājiem milzeņu stumbriem aug smaržīgiem ziediem rotāti krūmāji, netrūkst sava īpatnēja skaistuma. (Sevišķi krāšņas ainavas atverās ceļotāju acīm, ja tas aizsniedzis augstienes malu, mēģina vērot kaimiņu „ambas"; tās šķir no skatītāja dziļš bezdibenis, no kuŗa kāpj augšup sutīga migla, aizklādama tropu meža milzīgo koku galotnes. — Attāļums līdz kaimiņu augstienei dažreiz nepārsniedz pāris kilometrus, bet lai nokļūtu turpu, jāmēro mazākais desmit reizes gaŗāks ceļš.)

Abesinijas augstienes ziemeļu daļa, kas politiskā ziņā pa pusei ietilpst itaļu Eritrejas, pa pusei angļu Sudanas robežās, pēc viņas virsmas un klimata diezgan krasi atšķirās no pārējās kalnu zemes. Kalni te nav tik grūti pieejami, klimats daudz sausāks, bet ielejās džungļu vietā parasti redz akmens lūžņu masas. Augstienes te ir pārāk sausas, lai uz viņām varētu zelt zemkopība un, pretēji dienvidu augstienēm, tīrumus un dārzus te redz tikai platākajās ielejās, kur iespējama mākslīga apūdeņošana. Lietus periods te ļoti īss un ilgst tikai 2—3 vasaras mēnešus; tāpēc arī upes te tek tikai vasarā, bet

rudenī pārvēršas par niecīgiem strautiem un ziemā izžūst pavisam. Upju gultņu dibenā tomēr nekad netrūkst gruntsūdens, ko gādā zemes virsū daudzās akas. — Nomadisms te atkal sāk jemt virsroku pār zemkopību; tikai augstienes austrumu nogāzē iedzīvotāju blīvums ir daudz maz biezāks, un redz prāvus mežus un zaļas ganības; arī ziemas mēnešos te uznāk lietus, un vietējie zemkopji paspēj ievākt gadā divas ražas.

Šo zemi apdzīvo nomadu vai pusnomadu ciltis, kuŗas pavada visu gadu klejojumos: vasarā, kad ziemeļaustrumu Abesinijā līst lietus, viņi paliek savā dzimtenē, bet ziemā, kad lietus līst tikai piekrastei tuvākajos kalnu apvidos, nomadi savus ganāmpulkus dzen turpu. Dažām no šīm pusnomadu ciltīm ir augstienes austrumu nogāzē arī nelieli labības lauki, kuŗus tie apkopj, tā sakot, gaŗām ejot,— dodamies no augstienes uz Sarkanās jūŗas pusi un atpakaļ.

Visas šīs nomadu ciltis ir musulmaņi. Pilsētas ir ļoti mazas un pati lielākā Asmara (15.000 iedz.), ko itaļi tagad paaugstinājuši Masavas par Eritrejas gubernātora rezidenci. — Pilsēta uzplaukst acīmredzot, jo viņai ir teicams kalnu klimats un tā atrodas svarīgu tirdzniecības ceļu krustojumā. (Caur Asmaru iet ceļš no Sarkanās jūŗas krasta Abesinijas iekšienē, un no tās pašas jūŗas piekrastes caur Kassalu uz Austrum-Sudanu.)

Eritrejas provincei tuvākā Abesinijas daļa ir Tigrē province, kuŗas vidū atrodas Aksuma, kas vairāk kā 1000 gadus bijusi Abesinijas ķēniņu rezidence, bet tagad gandrīz visa guļ drupās. Uzglabājusies tikai vecā katēdrāle; grandiozās drupas, kas stiepjas ap veco dievnamu, liecina par pilsētas kādreizējo varenību.

Aiz Tigrē provinces sākas pati augstākā Abesinijas daļa, Semijas province, ko no visām pusēm iežogo nepārejamas aizas, tik dziļas un šauras, ka atrodoties aizas dibenā un skatoties augšup, gŗūti pamanīt debess zilgmi. Pati Semija nav līdzena augstiene, bet aizpildīta kalnu grēdām, no kuŗām daudzas rotā kā nocirstas, gludas virsotnes. Te atrodas pats augstākais Abesinijas kalns, kas paceļās pāri par 4500 metriem virs jūŗas līmeņa. Ziemas mēnešos te daudzas kalnu galotnes klāj sniega sega, plašos apvidos redz jau alpīno floru; blakus primūlām, gaiļa piešiem un citiem alpīnās floras pārstāvjiem te aug arī tādas sugas, kas sastopamas Kapzemē. (Īpatnējākais no šo Abesinijas alpīno augstieņu augiem ir kāda lobēliju pasuga, kuŗas kāts sasniedz vairāk kā triju metru gaŗumu; virs kāta greznojas lielu lapu rozete, un virs tās milzīgā ziedu svece, kas arī sasniedz savu triju metru augstumu. Zobenveidīgās auga lapas aukstās naktīs bieži sasalst ragā un lūst kā stikls, ja viņām pieskarās, pirms tās nav atkusušas. — Arī faunas vidū te redz pasugas, kas citādi sastopamas tikai augstu kalnu zemēs, piem. Abesinijas akmeņāzis u. c.)

Semijas augstiene ir vienmēr bijusi Abesinijas tautu pēdējā citādele; šai provincē dzīvo, aizu un krauju šķirtas, ļoti retu tautu atliekas, — ciltis, no kuŗām dažas vēl pielūdz fetišus; netrūkst arī tādu, kas turās pie Mozus ticības (Abesinijas kalnu žīdi ir ganu un medinieku cilts, un mājo gŗūti pieejamās Alpu pļavās; kristīgie abesiņi viņus visādi nicina un vajā, bet tomēr nav spējuši tos pilnīgi iznīcināt).

Semijai dienvidos plešas Amharas province. Arī te virs izolētām augstienēm paceļās atsevišķas stāvas galotnes, pārsniegdamas 4000 metru augstumu. Dziļā ieplakā augstu kalnu vidū te guļ Tanas ezers, Zilās Nīlas šūpulis, bagāts daudzām salām, pussalām un līču izrobots. Uz ezera salām ir ļoti daudz klosteru, bet daudzu vietā vairs redz tikai staipekņiem un krūmiem apaugušas drupas. — Ezera krasti ir ļoti zemi, un tos bieži pārplūdina Tanas ūdeņi, pārklādami auglīgām dūņām; tāpēc arī tūrumi te izdod ļoti lielu ražu. — Vietām, kur ezers sevišķi sekls, plešas milzīgi papīrusa niedrāji (no papīrusa stiebriem ezera krastu iemītnieki gatavo laivas). — Arī šī ezera apkaimē netrūkst vecu pilsētu drupu, kas slēpjas kafijas koku birzīs, apaugušas jasminu un rožu krūmiem. — Te daudz romantikas, daudz reta skaistuma, un nodibinoties Abesinijā reiz kārtībai un uzlabojo-

Zebras

ties satiksmes ceļu tīklam, viņa varētu kļūt par zemi, uz kurieni dotos tūkstošiem tūristu.

Amharas provincē atrodas Gondara, kas arī kādreiz bijusi ķēniņu rezidence. Agrāk viņai ir bijis ap 100.000 iedzīvotāju, tagad tikai nepilni 3000.

Amharas provincei dienvidos guļ Godžamas zeme, kuŗai gandrīz riņķī apkārt tek Zilā Nīla, lauzdama sev ceļu pa dziļu aizu un iežogodama šo provinci kā pašas dabas rakts aizsarggrāvis. (Province ir pieejama tikai pa kādu akmens tiltu un tāpēc viegli aizsargājama.) Rietumu daļā mājo dažas hamītu ciltis, kuŗas vēl nav kristītas.

Godžamai dienvidaustrumos, starp Zilo Nīlu un Abesinijas austrumu krauju, stiepjas šoā province, patlaban pirmā starp visiem Abesinijas novadiem. Viņa ir plaša, aizām izvagota kalnu zeme, ar samērā trūcīgu augsni, bet labi apstrādāta un biezi apdzīvota. At-

razdamās tagadējās Abesinijas centrā, viņa ir guvusi pārsvaru pār kaimiņu provincēm; te atrodas jaunā Abesinijas galvas pilsēta Adis Abeba („Jaunā puķe"), ar apm. 150.000 iedz. Pilsēta aizjem lielu zemes platību, bet viņā nav nekā tāda, kas atbilstu mūsu jēdzieniem par galvas pilsētu. Viss Adis Abebas namu vairums ir apaļas mālu būdas, niedru jumtiem, un izkaisītas pļavu, dārzu un kukurūzas lauciņu vidū. Tikai pēdējos gados sāk celt arī modernas eiropiešu stila celtnes. — Pilsētas centrā atrodas milzīgs tirgus laukums, ap kuŗu koncentrēti bazāri un viss vairums Abesinijas galvas pilsētu veikalu (pēdējie atrodas grieķu, itaļu, krievu, armēņu, indiešu un arabu rokās; paši abesiņi nemīl nodarboties ar tirdzniecību). Netīrība šai pilsētā joprojām ir liela. — Uz augsta kalna pilsētas nomalē atrodas ķēniņa pils. Adis Abebu vieno dzelzceļlīnija ar franču ostu Džibuti Adenas līča piekrastē.

Abesinijas dienvidrietumu daļu aizjem Kafas province, kur arī netrūkst lielu kalnu, bet nav pārējo Abesinijā tik parasto izolēto augstieņu; klimats te ir karsts un drēgns; lielu platību aizjem džungļi un mūža meži, kuŗos kā saliņas, guļ vietējo zemkopju tīrumi. Ceļotāji, kuŗiem gadījies apmeklēt šo tropu zemi, nevar beigt vien cildināt viņas skaistumu un brīnišķīgos kalnu ezerus, kuŗu te visai daudz. — Šo zemi apdzīvo gongas, veca hamītu cilts, kas ilgu laiku dzīvojusi neatkarīgu dzīvi, un tikai priekš dažiem gadu desmitiem piespiesta atzīt Abesinijas ķēniņu virskundzību. Abesiņi ir izlaupījuši šo zemi, sagrāvuši drupās viņas pilis un vecās pilsētas. Daudzos novados tīrumus jau pārklājis mūža mežs, kas pēc pavirša aprēķina aizjem Kafā 80 proc. no visas platības. Te ir īsta medinieku paradīze, un klejo savā vaļā, eiropiešu medinieku netraucēti, lieli ziloņu bari; kalnu biezokņos mājo degunradži un leopardi, bet lauvas padara nedrošus veselus apgabalus.

Pilnīgs pretstats nokrišņiem bagātai, auglīgai un samērā biezi apdzīvotai Abesinijas augstienei ir viņas kaimiņzeme Danakilija, — pa pusei sausa stepe, pa pusei tuksnesis, kas spēj izmitināt tikai nabadzīgas un nelielas nomadu ciltis. Danakilijas kontūras atgādina trīsstūri, kuŗa katēti ir Abesinijas un Somali zemes kraujas, bet hipotenūza — Sarkanās jūŗas piekraste. Danikilijas krasts ir gandrīz taisna līnija, ko tikai ziemeļu daļā un Adenas līcim iepretim pārtrauc iegruvas, spiezdamās kontinentā. Arī abas šīs jūŗas ir dziļas tektoniskas iegŗuvas; viņu kopējais turpinājums Afrikas kontinenta iekšienē ir jau vairākkārt minētais „Abesinijas grāvis".

No Danakilijas ostu pilsētiņām pirmā kārtā jāmin Džibuti (10.000) un Masava (12.000), kuŗas cenšas sajemt savās rokās Abesinijas ārējo tirdzniecību.

Danakilija nav līdzenums: tā ir tikai šaura piekrastes josla, aiz kuŗas sākas Danakilijas kalni, vietām sasniegdami 2 klm. augstumu. Kalniem dienvidrietumos atkal sākas zeme — iegŗuva, un daži apvidi te atrodas zem jūŗas līmeņa. Ziemeļu daļa plešas vairāki sāls ezeri. Patiesībā šī iegŗuva ir vecs jūŗas līcis, kas vēlāk nošķirts no Sarkanās jūŗas un izžuvis. — Danakilijas dienvidu daļā atrodas līdzīga iegŗuva, kuŗā ietecējusi apsīkst Havašas upe; arī te, nelielā attāļumā no jūŗas krasta, atrodas sāls ezeri, kuŗu līmenis ir 160 metri zem jūŗas virsas.

razdamās tagadējās Abesinijas centrā, viņa ir guvusi pārsvaru pār kaimiņu provincēm; te atrodas jaunā Abesinijas galvas pilsēta Adis Abeba („Jaunā puķe"), ar apm. 150.000 iedz. Pilsēta aizjem lielu zemes platību, bet viņā nav nekā tāda, kas atbilstu mūsu jēdzieniem par galvas pilsētu. Viss Adis Abebas namu vairums ir apaļas mālu būdas, niedru jumtiem, un izkaisītas plavu, dārzu un kukurūzas lauciņu vidū. Tikai pēdējos gados sāk celt arī modernas eiropiešu stila celtnes. — Pilsētas centrā atrodas milzīgs tirgus laukums, ap kuŗu koncentrēti bazāri un viss vairums Abesinijas galvas pilsētu veikalu (pēdējie atrodas grieķu, itaļu, krievu, armēņu, indiešu un arabu rokās; paši abesiņi nemīl nodarboties ar tirdzniecību). Netīrība šai pilsētā joprojām ir liela. — Uz augsta kalna pilsētas nomalē atrodas ķeniņa pils. Adis Abebu vieno dzelzceļlīnija ar franču ostu Džibuti Adenas līča piekrastē.

Abesinijas dienvidrietumu daļu aizjem Kafas province, kur arī netrūkst lielu kalnu, bet nav pārējo Abesinijā tik parasto izolēto augstieņu; klimats te ir karsts un drēgns; lielu platību aizjem džungļi un mūža mežs, kuŗos kā saliņas, guļ vietējo zemkopju tīrumi. Ceļotāji, kuŗiem gadījies apmeklēt šo tropu zemi, nevar beigt vien cildināt viņas skaistumu un brīnišķīgos kalnu ezerus, kuŗu te visai daudz. — Šo zemi apdzīvo gongasi, veca hamītu cilts, kas ilgu laiku dzīvojusi neatkarīgu dzīvi, un tikai priekš dažiem gadu desmitiem piespiesta atzīt Abesinijas ķeniņu virskundzību. Abesiņi ir izlaupījuši šo zemi, sagrāvuši drupās viņas pilis un vecās pilsētas. Daudzos novados tīrumus jau pārklājis mūža mežs, kas pēc pavirša aprēķina aizjem Kafā 80 proc. no visas platības. Te ir īsta medinieku paradīze, un klejo savā vaļā, eiropiešu medinieku netraucēti, lieli ziloņu bari; kalnu biezokņos mājo degunradži un leopardi, bet lauvas padara nedrošus veselus apgabalus.

Pilnīgs pretstats nokrišņiem bagātai, augļīgai un samērā biezi apdzīvotai Abesinijas augstienei ir viņas kaiminzeme Danakilija, — pa pusei sausa stepe, pa pusei tuksnesis, kas spēj iznīdināt tikai nabadzīgas un nelielas nomadu ciltis. Danakilijas kontūras atgādina trīsstūri, kuŗa katēti ir Abesinijas un Somali zemes kraujas, bet hipotenūza — Sarkanās jūras piekraste. Danakilijas krasts ir gandrīz taisna līnija, ko tikai ziemeļu daļā un Adenas līcim iepretim pārtrauc iegruvas, spiezdamās kontinentā. Arī abas šīs jūras ir dziļas tektoniskas iegruvas; viņu kopējais turpinājums Afrikas kontinenta iekšienē ir jau vairākkārt minētais „Abesinijas grāvis".

No Danakilijas ostu pilsētiņām pirmā kārtā jāmin Džibuti (10.000) un Masava (12.000), kuŗas cenšas sajemt savās rokās Abesinijas ārējo tirdzniecību.

Danakilija nav līdzenums: tā ir tikai šaura piekrastes josla, aiz kuŗas sākas Danakilijas kalni, vietāru sasniegdami 2 klm. augstumu. Kalniem dienvidrietumos atkal sākas zeme — iegruva, un daži apvidi te atrodas zem jūras līmeņa. Ziemeļu daļa plešas vairāki sāls ezeri. Patiesībā šī iegruva ir vecs jūras līcis, kas vēlāk nošķirts no Sarkanās jūras un izžuvis. — Danakilijas dienvidu daļā atrodas līdzīga iegruva, kuŗā ietecējusi apsīkst Havašas upe; arī te, nelielā attālumā no jūras krasta, atrodas sāls ezeri, kuŗu līmenis ir 160 metri zem jūras virsas.

Austrum-Afrikas savanna
(Priekšā baobabi)

Tieši blakus šiem depresiju rajoniem paceļās augsti izolēti vulkāni. Gandrīz visu Danakiliju ir izveidojuši lavas lauki, atskaitot kādu piekrastes kalnu daļu. Vulkānisko spēku darbība te nav gluži izbeigusies vēl tagad, un vietām redz diezgan jaunus lavas laukus. Trīs vulkāni, no kuŗiem viens sasniedz 1,5 kilm. augstumu, darbojas vēl tagad. Daudz te arī karstu avotu, un bieži notiek zemes trīces.

Klimata ziņā Danakilija ir gatavā elle zemes virsū. — Niecīgais nokrišņu daudzums viņu padarījis par tuksnesi, kuŗā apsīkst pat daudzie no Abesinijas lejup tekošie kalnu strauti un prāvā Havašas upe. Dienā te nežēlīgi dedzina saules svelme, kuŗas karstumu padara vēl neizturamāku lielais gaisa drēgnums, kas vērojams Danakilijas piekrastē, par spīti lietus trūkumam. — Šī paša drēgnuma dēļ Danakilijā un arī uz Sarkanās jūŗas eiropietim šķiet nepanesāms jau 30 gr. liels karstums, un viņš mirkst vienos sviedros, pat mierīgi uz vietas sēdēdams. Danakilijā temperatūra brīžiem ceļās līdz 40 un pat 48 gr. Naktis te ir bez vēja un gandrīz tikpat karstas, kā dienas. Pastāvīga svīšana rada mocošus ādas izsitumus un ekzēmas, kas grūti dziedināmas arī pēc atgriešanās dzimtenē.

Danakilijas veģetācija ir ļoti trūcīga; zemes lielāko daļu aizjem tuksnesis, cikai retumis redz kailu klinšu vidū un sauso upju gultnēs nelielus krūmus; tikai Havašas upes krastos aug lielāki meži. Piekrastes kalnus un Abesinijas augstienes kraujas apakšdaļu, kas pieder Danakilijai, klāj krūmu stepe. Cilvēku mītnēm daudzmaz piemērotas vietas šai neviesmīlīgajā zemē rod tikai divos apgabalos — Abesinijas augstienes austrumu nogāzē, kur kalnu strauti izveidojuši vairākas oazes, un Sarkanās jūŗas piekrastē, kur sauso, no piekrastes kalniem lejup nākošo upju gultnēs izraktas akas, bet cilvēkiem dod darbu un maizi Sarkanā jūŗa.

Visa pārējā Danalkilija ir tuksnešaina stepe, pa kuŗu klejo ar saviem nelielajiem kamieļu un aitu pulkiem kareiviskie danakiļi, iedami no vienas ūdens vietas uz otru. Tomēr viena pati lopkopība nespēj izmitināt šos tuksneša dēlus, un tāpat kā Saharas tuaregi un tibu, arī danakiļi ir bīstami laupītāji, kas agrāk terrorizēja tirgotāju karavānas, tām nākot no Abesinijas uz jūŗas krastu un atpakaļ. Tagad danakiļi laupītāju gaitas pa daļai jau atstājuši un saviem kamieļiem pārvada tirgotāju preces. Dažas attāļākās ciltis tomēr joprojām iet sirot oazēs vai uzglūn ceļiniekiem.

No Danikilijas trīsstūra atzarojās Abesinijas grāvis, kas ir Austrum-Afrikas lielās iegŗuvu sistēmas sastāvdaļa. No vienas puses viņu iežņaudz Abesinijas kalnu mūris, no otras Somalijas augstiene; izlocītā gaitā viņš stiepjās uz dienvidrietumiem, tad pagriežās uz Stefanijas ezera pusi un pie Rudolfa ezera krastiem pieslēdzās lielajam Naivašas grāvim, kas iestiepjas dziļi iekšā Austrum-Afrikā. Pats Abesinijas grāvis nav tik dziļš kā Danakilijas iegŗuvas un Navaišas grāvis; viņa gultne caurmērā atrodas vairāk kā simts metri virs jūŗas līmeņa. Šai gultnē vērojami diezgan jauni lavas lauki un ir vairāki sāls ezeri. Pats „grāvis" nav tāds tuksnesis kā Danakilija; viņš sadalās vairākos baseinos, bez notekām uz jūŗu un šais baseinos ir izveidojušies daudzi ezeri. Grāvja ziemeļu daļu atūdeņo Havašas upe; šai grāvja daļai iet pāri Džibuti-Abebas dzelzceļš, sekodams grāvim līdz augstājam Sekvalas vulkānam, ko abesiņi tura par svētu. Grāvja centrālā daļa, kas plešās aiz minētā

vulkāna, atrodās vairāk kā 1,5 klm. virs jūras līmeņa, un arī te sastop sāls ezerus un daudzus dziedniecības avotus, ar prāvu dzelzs un sēra saturu. (Šie avoti velk pie sevis slimniekus no visām apkārtējām zemēm). Tāļāk uz dienvidiem pa Abesinijas grāvi tek Saganas upe, ieplūzdama sāļainajā Stefanijas ezerā. Iegŗuvas kŗaujas un augstienes, kas robežo ar viņu, klāj zāļainas kalnu ganības; kŗauju aizās aug kalnu meži, — paegļi, koso koki u. t. t., kuŗos mājo lieli pērtiķu bari; grāvja dibenu aizjem krūmu stepe, ezeru krastos redz mežus, purvus un niedrājus. Šī stepe ir ļoti bagāta savvaļas dzīvniekiem: te vēl tagad klejo milzīgi antilopu, zebru un strausu bari; bifelis ir vietējo purvu pastāvīgs iemītnieks, bet ziloņi lielos baros mājo iegŗuvas mežos. Degunradzis ir sastopams nevien stepes krūmajos, bet arī zāļainajos klajumos. Ezeri ļoti bagāti ūdens putniem, bet Saganas upes krastos gozejās krokodiļi. — Ar vārdu sakot, Abesinijas grāvis ir īsta medinieku paradīze. — Medinieku ekspedicijām te tomēr jācīnās ar lielām grūtībām, jo vietām sastopama cece muša, kas nogalina transporta dzīvniekus.

Somalija, kā mēs redzējām, ir lēzena augstiene, kuŗas augstākā ziemeļrietumu mala paceļās pāri par 3000 metriem, bet dievidaustrumu malas tuvumā ir pavisam zema. Vietām arī te sastop salu kalnus. Somalijas pussalai gar Adenas jūŗas līci ir ļoti stāvs krasts. Indijas okeana piekrasti pussalas dienvidu daļā aizjem smilšains līdzenums un gar okeana malu stiepjas ļoti augstu kāpu rindas, aizdambēdamas upju gultnes un neļaudamas viņām aizsniegt okeanu.

Visumā jemot Somalija ir lēzena augstiene, kas lēni plok lejup dienvidaustrumu virzienā. Viņas kalnainajā ziemeļu daļā (Hararas pilsētai rietumos) atsevišķas kalnu galotnes pārsniedz 3000 metru augstumu; arī augstienes ziemeļu daļa ir visai stāva un paceļās vairāk kā divus kilometrus virs jūŗas līmeņa. Šos samērā vēsos un nokrišņiem bagātākos Somalijas augstumus dēvē par Ogo (Ogadenu).

Ļoti strauji šī augstiene plok lejup jau Abesinijas grāvja virzienā. — Somalijas iekšiene ir upju gultņu izvagota zeme, kuŗu šīs gultnes sadala vairākās vienmuļīgās augstienēs, kas bagātas termitu celtnēm un parasti klātas ar trūcīgu zāli un krūmājiem.

Somalijas augstā ziemeļrietumu mala ir bagāta nokrišņiem; te daudz treknu ganību un mežiem aizaugušu aizu, no kuŗām iztek, dodamās Indijas okeana virzienā, daudzas straujas upes, beidzot savienodamās abās lielajās Džubas un Vebi-Šebeli upēs, kuŗas tek cauri sausajai krūmu stepei uz dienvidiem, ļaudamas savos krastos vietām vēl augt trūcīgiem mežiem.

Pussalas ziemeļu daļa ir ļoti sausa. Neviena vien karavāna te ir gājusi bojā aiz ūdens trūkuma ar visiem kamieļiem.

Somali zemes galvenā upe ir Džuba, kas ļoti līkumainā gultnē dodās uz dienvidiem un viņpus ekvātora ieplūst Indijas okeanā. Vebi-Šebali upei neizdodās aizsniegt jūŗu, augstā kāpu joslā aizkrusto tai ceļu 20—30 klm. attāļumā no okeana, un piespiež tecēt paralēli piekrastei vēl apm. 300 klm., pamazām apsīkt un beidzot izbeigties purvos. Agrākos gadsimtos viņa acīmredzot ietecējusi Džubas upē, jo plūdu laikos to aizsniedz vēl tagad. — Starp abām upēm aiz kāpu joslas atrodas plašs un auglīgs līdzenums, kuŗā ar apūdeņošanas palīdzību itaļi tagad ierīko lielus kokvilnas laukus.

Somalijas augstieni apdzīvo hamītu tautas. — Somalijas pussalā mājo somali, kas dalās daudzās ciltīs un klanos. Augstienes rietumos dzīvo gallasi jeb oromo tauta, kas arī dalās daudzās ciltīs. Ap Džubas lejteku mājo arī kāda bantu cilts (acīmredzot senlaikos bantu tautas dzīvojušas daudz tāļāk uz ziemeļiem).

Somali jeb somalieši ir skaisti noauguši, ļoti spēcīgu miesas būvi un parasti tumšu ādas krāsu; diezgan bieži redz arī īstus nēģeŗu tipus, — platiem deguniem un resnām lūpām. — Kā jau īstiem stepju un tuksnešu dēliem, somaliešiem nav ne ciemu, ne pilsētu; viņi klejo no vienas vietas uz otru, meklēdami saviem ganāmpulkiem vēl nenoganītus zāļainus klajumus. Nolēmuši apmesties kādā vietā uz zināmu laiku, viņi steidz uzcelt nometni un apjož tās teltis ar dzeloņainu akaciju žogu, kas sargā naktīs ciema iemītniekus un viņu lopiņus pret lauvām un citiem plēsoņiem. Visvairāk tura kamieļus un mazus, bet toties ļoti izturīgus zirgus. Kamieļu, liellopu un zirgu ganīšana ir vīru uzdevums, sievietes rūpējās par aitām un kazām. — Galvenā somaliešu barība ir kamieļu un govju piens; kā sevišķs gārdums skaitās kamieļu gaļa un kausēts sviests. — Agrāk somaliešiem svarīga blakus nodarbošanās bija siŗojumi kaimiņcilšu novados, un visā lielajā pussalā skanēja cīņu troksnis. Tagad šie sīkie kaŗi, kuŗu mērķis bija kaimiņcilts ganāmpulku nolaupīšana, ir pa daļai jau mitējušies, jo itaļi ir jēmuši savu pussalas daļu stingros grožos un sūta pret nemierīgākajām ciltīm lidmašīnu eskadriļas.

Visi somalieši ir musulmaņi un stingri turās pie korāna priekšrakstiem. Viņiem daudz priesteŗu, kas neklejo ciltīm līdz, bet dzīvo speciālos garīdznieku ciemos pie upju krastiem, kopdami labības laukus.

Gallas jeb gallasi ir lielāko tiesu zemkopji; nomadi ir tikai tās viņu ciltis, kuŗas mājo stepju apgabalos.

Pussalas ziemeļu piekraste ir karsta un tuksnešaina zeme, līdzīga Danakilijai un to apdzīvo nelielas somaliešu ciltis. Te atrodas Somali pussalas ziemeļu ostas — Zeila Berbera (30.000) un Bulkara. Zeila kādreiz bija galvenā Abesisomalijas tirdzniecības osta, jo no viņas ved ceļš uz Hararu un Abesiniju; tagad visas šīs pilsētas izkonkurrējusi franču Džibuti, ko dzelzceļlīnija vieno ar Abesinijas galvas pilsētu Adis Abebu.

Dodoties no Abesinijas līča piekrastes Somali pussalas iekšienē, tuksneša vietā drīz sāk plesties krūmu stepe, un zeme ceļās arvienu augstāk. — Kopš senlaikiem šis apgabals ir bijis smaržsāļu zeme, no kuŗienes gājuši uz ziemeļiem vīraku un mirru sūtījumi, (šo zemi jau romieši dēvē par regio aromatica). — Aiz viņas, tāļāk pussalas iekšienē, sākas „voinadegas“ un „degas“ regioni, kas aptveŗ nokrišņiem bagātos un auglīgos kalnu novadus Somali augstienes ziemeļrietumu stūrī. Kalni te bieži ietinušies mākoņos, un pašus kalnus klāj drēgni meži, kuŗos dominē dažādas paegļu sugas, vīģes un koso koki. — Plašus apgabalus aizjem arī sulīgās, strautiem bagātās kalnu pļavas, kuŗās gallasi gana savus lopu barus.

Sevišķi auglīgi un biezi apdzīvoti ir Hararas pilsētai tuvākie novadi. Kalnu augstumus te klāj kopti lauki, kas iežogoti dzeloņaugu sētām, bet ganībās redz skaistus lopu barus. Te audzē daudz kafijas; galvenais labības augs ir sūras, tāpat kā pārejā Afrikā. — Hararas

pilsēta ar viņas 60.000 iedzīvotājiem ir šī apgabala dabīgais centrs un svarīgu satiksmes ceļu mezgls, kas spēlē svarīgu lomu Abesisomalijas tirdzniecībā. Pēdējā atrodas pa lielākai daļai indiešu un arabu rokās, bet tagad šai pilsētai ir arī prāva eiropiešu kolonija. — Pilsētā nav imposantu celtņu, bet vai katram viņas namam ir savs dārziņš, un skaista ir arī Hararas apkārtne. Ielas un bazāri tomēr arī te tikpat netīri, kā citās austrumu zemēs.

Šai veselīgajai un auglīgajai kalnu zemei dienvidaustrumos sākās sausā Somali stepe, vietām klāta krūmiem, nabaga ar ūdeni un gallasu un somaliešu cilšu apdzīvota. Oazes redz tikai upmalās, sevišķi gar Džubas upi, un tikai viņās te var zelt zemkopība.

Karstais līdzenums starp Džubas un Vebi-Šebeli upju lejtekām ar apūdeņošanas kanāļu palīdzību arvienu vairāk pārvēršās par zemkopības rajonu, kas ražo nevien kukurūzu, sūras un citas labības sugas, bet arī kokvilnu. Galvenie centri un reizē ostas te ir Mogadišo (20,000), Brava un Kismajo.

Politiskā ziņā Abesisomalija ir sadalīta 5 daļās. Šīs daļas ir Abesinijas ķēniņvalsts, Italijas kolonija Eritreja, un franču, britu un itaļu Somali kolonijas.

Abesinijas valsts

Abesinija (1,120,000 kv. klm., 8—12 milj. iedz.) pēc Ēģiptes un Ķīnas ir pati vecākā valsts uz zemes lodes, kas eksistē vēl mūsu dienās. Abesiniju ir sargājušas viņas grūti pieejamas kalnu augstienes, to padarīdamas par īstu dabas celtu cietoksni un dodamas vietējiem iedzīvotājiem patvērumu pret ārējiem negaisiem. Abesinijas kalnu cietoksni nav spējis noveikt nedz islāms, kas pārplūdinājis visu Afrikas ziemeļu pusi, nedz eiropiešu kolonizācija.

Abesinijas valsts pirmsākums iesniedzās aizvēsturē. Te ir zēlusi stipra valsts jau labu laiku pirms mūsu ēras sākuma, un jau priekš 3 gadu tūkstošiem eksistējuši cieši sakari starp Abesiniju un Dienvid-Arabiju. Vidus laiku pirmos 7 gadsimtos Dienvid-Arabija ir atradusies zem Abesinijas politiskā iespaida, un semītu cilšu virskundzība tagadējā Abesinijā liecina, ka kultūrālie sakari starp šo kalnu zemi un Arabiju bijuši ciešāki kā starp Abesiniju un pārējo Afriku.

Mēs nupat redzējām, kā saskalda Abesiniju atsevišķās izolētās augstienēs viņas kalnu dziļās ielejas. Pati daba Abesiniju vairāk dala, kā vieno, un te arī meklējams šīs valsts politiskās nevarības cēlonis: atrodoties valsts priekšgalā vājiem valdiniekiem, atsevišķo provinču viceķēniņiem rodās iespēja reālizēt viņu plānus par neatkarību no centrālās varas. Vēl pagājušā gadu simtenī Abesinija bija faktiski sadalījusies vairākās patstāvīgās valstīs un tikai enerģiskais Meneliks II., Šoas provinces valdinieks, atkal atjaunoja Abesinijas politisko vienību un atsita itaļu mēģinājumus padarīt šo zemi par savu vasaļvalsti; 1896. gadā kaujā pie Aduas abesiņi briesmīgi sakāva itaļu ekspedīciju, kuŗa gatavojās doties kalnu iekšienē; līdz ar to bija pārvilkts krusts pāri itaļu plāniem par Abesisomalijas lielākās daļas iekaŗošanu.

Abesinijas ķēniņvalsts politiskās robežas tagad sniedzās tāļu pāri Abesinijas augstienes robežām: šīs valsts sastāvā ietilpst nevien „Abesinijas grāvis", bet arī lielākā Danakilijas daļa un Somali augstienes ziemeļrietumu novadi, kas auglīgāki un bagātāki nokrišņiem kā pārējie. — Sausā un neauglīgā Abesinijas augstienes

Afrikas degunradzis

ziemeļu daļa pieder itaļiem un ietilpst viņu Eritrejas kolonijas teritorijā. — Rietumos Abesinijas robežas visumā sakrīt ar augstienes kraujū, kas strauji plok lejup Baltās Nīlas līdzenumā, pie Sobatas upes apjemdama arī mazu Austrum-Sudanas daļu. Dienvidos Abesinijas valsts territorija sniedzās līdz Rudolfa ezeram.

Kā redzam, Abesinijas ķēniņvalstij pieder Abesisomalijas iekšiene, t. i. viņas auglīgākā daļa; tikai maz apdzīvotās un tuksnešainās nomales ir palikušas par Eiropas valšķu kolonijām. Toties šīs kolonijas šķir Abesinijas valsti no jūras un caur viņām iet visi tirdzniecības ceļi, kas vieno Abesiniju ar ārpasauli. — Priekš pasaules kara jau likās, ka Abesinijas sadalīšana lielvalšķu iespaida sfairās ir tikai laika jutājums. Tgad šis kritiskais periods Abesinijas valstij jau garām, un pašu lielvalšķu savstarpējā konkurrence ir palīdzējusi Abesinijai nosargāt un nostiprināt viņas neatkarību. Tagad Abesinija ir tautu savienības locekle, un pilnīgi patstāvīga valsts, kaut gan atsevišķu lielvalšķu kapitāli joprojām cīnās dēļ varas un iespaida šai eksotiskajā zemē.

Abesinijas dabas bagātības vēl maz izmantotas. Viņas sakarus ar ārpasauli apgrūtina arī tas, ka Abesinijai nav patstāvīgas izejas uz jūru, un visai šīs valsts ārējai tirdzniecībai jānotiek caur tuvējām lielvalšķu kolonijām. Abesinijā ir sevišķi liels iespaids franču kapitālam: franču rokās atrodas nevien Džibuti-Adis Abebas dzelzceļš, bet arī pasts un telegrafs. Pēdējos gados zemē sāk spiesties arī amerikāņu kapitāls. — Itaļi ir uzbūvējuši savā territorijā no Masavas līdz Asmarai un tāļāk, līdz pašām Abesinijas robežām, dzelzceļu, kas domāts viņas ziemeļu daļas ārējās tirdzniecības novirzīšanai caur Masavas ostu. — Pa Sobatas upi lietus periodā kreisē tvaikoņi, bet sausajos mēnešos kuģniecība arī te kļūst neiespējama. — Visa Abesinija ir gandrīz pilnīgi bez ceļiem, un vietējās satiksmes līnijas atrodas ļoti prīmitīvā stāvoklī. Trūkst nevien ceļu, bet pat tiltu, kas vienotu atsevišķas, upju šķirtas provinces. Tā sauktie Abesinijas „ceļi" patiesībā ir kalnu tekas, pa kurām nav iespējams braukt, un viņas der vienīgi nastu dzīvnieku karavānām. Kaut gan verdzība Abesinijā ir oficiāli atcelta, šī valsts tomēr joprojām ir tipiska despotija, kurā dzīvības un mantas neaizkaramība diezgan problēmatiska; arī administrācija un tieslietas atrodas uz ļoti zemas pakāpes.

Par Abesinijas nozīmi pasaules saimniecībā patlaban grūti runāt. Abesinija iztiek vai vienīgi pašas ražojumiem un pēc tā paša cenšās arī atsevišķas šīs valsts provinces. Ražotā labība — sūras, kukurūza, kvieši, mieži, un vispār visi pārtikas līdzekļi paliek tepat uz vietas, vietējo iedzīvotāju patēriņam. Izved galvenā kārtā nevis lauksaimniecības ražojumus, bet produktus, kas iegūti brīvā dabā — vaskus, mežos savāktas kafijas pupas, no mežu liānam iegūto kaučuku, medinieku laupījumu — ziloņkaulu u. t. t. Kafija, kuras pupu sevišķi daudz savāc Kafas provinces mežos, iet pasaules tirgū no Abesinijas, galvenā kārtā caur Austrum-Sudanu. — Svarīga Abesinijas eksportprece ir vēršu un kazu ādas. Kokvilna aug teicami gandrīz visā Abesinijā, un viņas kultūra sevišķi izplatīta dzelzceļam tuvākajos novados, jo pēdējais atvieglo ražotās kokvilnas nosūtīšanu uz ostām. — Daudzās Abesinijas vietās uzieti zelta, vara un dzelzs lauki, bet viņus pagaidām neizmanto. — Ieved fabrikātus, — kokvilnas audumus, dzelzs un tērauda preces un ieročus. — Abesinijas piedalīšanās pasaules tirdzniecībā patlaban ļoti niecīga, bet ja jem vērā šīs zemes dabas lielās bagātības. Tikai pēc tam, kad Abesinijā būs izveidojušies saimniecības uzplaukumam labāki apstākļi un būs noorganizēts plašs satiksmes ceļu tīkls, šī zeme ieka-

ros pasaules saimniecībā to lomu, kuŗa viņai pēc patiesības pienākās.

(Abesinijas ģeopolītisko nozīmi palielina arī tas, ka viņā atrodas Ēģiptes īstās „maizes mātes" Zilās Nīlas iztekas. Zilā Nīla, kā zinam, izceļās Abesinijā, apgādā saviem ūdeņiem Austrum-Sudanu un Ēģipti; tā tad, no Abesinijas atrodas zināmā atkarībā abu minēto zemju labklājība. Jau teiksmainais Abesinijas ķēniņš Dāvids II., pēc vecu chroniku liecības, aizdambējis Abesinijas nogāzē Zilo Nīlu un novirzījis viņas ūdeņus tuksnesī, lai piespiestu Ēģiptes musulmaņus labāki apieties ar Nīlzemes koptiem. — Iespējams, ka Abesinija kādreiz lūkos sekot šī senā ķēniņa priekšzīmei. — Tāpēc arī angļi neatlaidīgi cenšās dabūt savā varā kontroli pār Tanas ezeru un Zilās Nīlas augšteku. Jau 1902. gadā rēgulējot robežas starp angļu-Sudanu un Abesiniju, britu imperija izkaulēja no Abesinijas solījumu, bez angļu ziņas necelt pie Tanas ezera vai Zilās Nīlas dambjus, un neizsniegt viņu celšanai koncesijas bez Anglijas piekrišanas.

Cīņa dēļ Zilās Nīlas avotiem vēl nav izšķirta, un no viņas rezultātiem šķiet atkarāsies arī visu triju Nīlas baseina zemju — Abesinijas, angļu Sudanas un Ēģiptes turpmākais liktenis.

Eiropas valšķu kolonijas Abesisomalijā

Pretēji Abesinijai, visas eiropiešu kolonijas, kuŗas nodibinātas Abesisomalijā, ir tuksnešaini piekrastes apgabali, kuŗās dominē nomadisms. Šo koloniju īstā vērtība slēpjās tirdzniecības ceļos, kuŗi ved viņām cauri no Abesinijas uz jūŗas piekrasti. Līdz ar to šo koloniju labklājība ir lielā mērā atkarīga no Abesinijas labklājības un viņas ārējās tirdzniecības uzplaukuma. Kolonijām viņu stāvoklis pie Sarkanās jūŗas un Adenas līča piešķir zināmu kontrolstaciju lomu pie lielā starptautiskā satiksmes ceļa, kas iet cauri Vidusjūŗai un Suecas kanālim.

Itaļu kolonija Eritreja (120,000 kv. klm., 400,000 iedz.) aptver Abesinijas augstienes ziemeļu daļu; tikai pāris prāvu upju ielejās ar apūdeņošanas kanāļu palīdzību te iespējama zemkopība. Eritrejas galējā ziemeļrietumu daļa aptveŗ dažus Austrum-Sudanas līdzenuma apvidus; austrumu daļa, kas pa pusei ietilpst Danakilijas sastāvā, ir ļoti karsta un tuksnešaina zeme.

Eritrejas kolonijas galvenā bagātība ir viņas iedzimto ganāmpuki. Kolonija eksportē nevien liellopu ādas, bet arī gaļas konservus. Kalnu ielejās, kur iespējama mākslīga apūdeņošana, plešas kokvilnas plantācijas, kuŗu sevišķi daudz Eritrejas ziemeļrietumu daļā. Vietām rod arī zelta smiltis un kālija sāļu slāņus, kas vēl gan netiek izmantoti.

Sarkanās jūŗas piekrastē Eritrejas klimats ir nepanesami karsts, bet augstienēs jau vēsāks, un ļoti veselīgs, kas ļauj šais kalnos mitināties arī Dienvid-Eiropas kolonistiem. Plašāka kolonizācija te tomēr nav iespējama, jo visi piemērotākie apvidi jau atrodas iedzimto rokās, tāpēc arī itaļi pēdējos gados atmetuši Eritrejas

kolonizācijai ar roku un piegriež visu vērību kokvilnas plantāciju ierīkošanai. Kolonijas galvas pilsēta ir Asmara.

Eritrejas ostu Masavu vieno ar Asmaru dzelzceļlīnija, kas iet tāļāk cauri kokvilnas apgabaliem un tiecās aizsniegt Abesinijas robežu. Itaļi šai kolonijas daļā izbūvējuši vairākas šosejas, kuŗas atvieglina zemes saimniecisko izmantošanu. Kolonija eksportē ādas, smaržvielas (vīraku, mirres u. c.), vaskus, sāli, zivis un pērles, kuŗas iegūst Sarkanās jūŗas ūdeņos.

Franču Somalija (22,000 kv. klm., 65,000 iedz.) ir neliela zemes josla, kuŗai zināma vērtība tikai tāpēc, ka caur viņu iet īsākais tirdzniecības ceļš no Abesinijas vidienas uz Adenas līci. Šī kolonija atrodas pie Bab-el-Mandebas jūŗas šauruma, kuŗam cauri iet lielā preču straume no Dienvid-Āzijas, Austrum-Afrikas un Austrālijas uz Eiropu, un pretējā virzienā plūst Eiropas zemju ražojumi. Jau tas vien norāda uz šo franču kolonijas lielo nozīmi; to vēl pavairo kolonijas osta Džibuti (brīvosta), caur kuŗu aizplūst pasaules tirgū 80% Abesinijas eksporta. Dibinot šo koloniju, franči savā laikā cerēja dabūt zem sava iespaida nevien Abesiniju, bet arī visu Nīlas baseinu. Angļu lielākā uzjēmība tomēr pārvilka krustu pāri šiem franču plāniem, kuŗu mērķis, starp citu, bija, nodibināt viengabalainu franču iespaida sfairu no Senegalas grīvas līdz Adenas līcim, cauri visai Sudanai.

Kā produkcijas apgabalam, franču Somalijai nav tikpat kā nekādas nozīmes: viņa ir tuksnešainās Danakilijas sastāvdaļa, gandrīz bez ūdens, un ar ļoti karstu klimatu. Džibuti eksportē ādas un kafiju, bet šīs preces nāk no Abesinijas.

Britu Somalija aptveŗ Adenas līča dienvidu krastu un tuvākos Somalijas augstienes novadus, no kuŗiem dažos ir kalnu galotnes, kas paceļās 2000 metru augstumā; ziemeļu virzienā Somalija te plok strauji lejup karstajā piekrastes līdzenumā. Kolonijas platība pārsniedz 176,000 kv. klm., bet iedzīvotāju skaits ir ap 350,000. Zeme ir visai nabadzīga un nespēlē gandrīz nekādu lomu kā eksportpreču producētāja. Viņu apdzīvo nomadu ciltis, — iekšienē somali, bet piekrastē arabu beduini. Kā tranzitzemei šai kolonijai vairs nav nozīmes, viņu ir izkonkurrējusi franču Somalija ar savu Džibuti. — Britu Somalijas galvenā osta un gubernātora rezidence ir Berbera, Adenas līča piekrastē. Kolonijas eksportā izcilu lomu iejem mirres, vīrāks un arabu gumija (gummi arabicum), — sveķi, kuŗus iegūst, iegriežot zināmas sugas koku mizu. Lielākā tomēr ir eksportēto aitu un kazu ādu vērtība; izved nelielā daudzumā arī strausu spalvas, ziloņkaulu un sāli.

Daudz vērtīgāka un arī lielāka par iepriekšējām eiropiešu kolonijām Abesisomalijā ir itaļu Somalija (500,000 kv. klm. 620,000 iedzīvotāju), apmēram 300 klm. plata zemes josla, kas aizjem Somalijas pussalas dienvidaustrumu daļu. Priekš dažiem gadiem šīs kolonijas rietumu robeža bija Džubas upe, aiz kuŗas sākās Kenijas kolonija, — britu imperijas sastāvdaļa. 1922. g. itaļi ieguva no Anglijas 50—100 klm. platu zemes joslu Džubas rietumu krastā un tikpat platu jūŗas krastu apgabalu. Itaļu Somalija pēc viņas platības ir 8 reizes lielāka kā Latvija, bet reti apdzīvota, jo aptveŗ Indijas okeana piekrustei tuvāko un sausāko Somalijas daļu. — Iedzīvotāju vairums ir somaļi, — jaukta austrum-afrikāņu cilts.

Puse itaļu Somalijas iedzīvotāju ir zemkopji, pārējie — nomadi, vai piekrastes zvejnieki. — Itaļu Somalijas piekrastē ir maz labu ostu. Ziemeļu daļā šī piekraste ir ļoti stāva un krīt kā mūris lejup Indijas okeanā. — Gvardafui rags, kura vārds nozīmē brīdinājumu („sargies"), vēl priekš dažiem gadiem sagādāja daudz bēdu kuģiniekiem, jo itaļiem vēl pilnīgi nepakļautās iedzimto ciltis te neļāva uzcelt bāku: viņas bija paradušas aplaupīt uz klintīm uzskrējušos tirdzniecības kuģus. — Gvardafui zemes ragam dienvidrietumos sākās zems un lēzens augstu (līdz 150 mter.) kāpu rindām rotāts krasts; tikai galējos kolonijas dienvidos ir vietas, kur iespējams ierīkot kuģu piestātnes. Te atrodas kolonijas, vienīgās jau minētās ostas Mogadišo, Brava un Kismajo. Itaļu Somalija patiesībā ir nākusi Italijas varā tikai pēc pasaules kara, priekš tam bija okupēta tikai neliela piekrastes josla.

Kolonijai tek cauri divas prāvas upes, nākdamas lejup no ziemeļrietumu Somalijas augstumiem. Tās ir Džuba un Vebi Šebeli. Džubas upe ir diezgan tāļu kuģojama. Arī pa Vebi upi braukā motorlaivas. Daudz lielāka tomēr ir šo upju nozīme lauku apūdeņošanā. — Itaļi pēc kara te uzbūvējuši šaursliežu dzelzceļu un vairākas automobiļu satiksmei domātas šosejas. — Visa kolonija ir ļoti sauss apgabals, un intensīvāka zemkopība iespējama tikai ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību.

Bez mākslīgas apūdeņošanas zemkopim te bieži jāpiedzīvo neražas. Apūdeņošana ir iespējama gar Džubas un Vebi upēm un dažās oazēs šīs kolonijas iekšienē. Kaplis te joprojām aizvieto arklu, kas Somalijas iedzimtiem nav pazīstams. Zemes iekšienē klejo kareiviskas nomadu ciltis un lopkopība joprojām dod lielāko daļu šīs kolonijas eksportpreču. Lopu skaits ir visai prāvs (kamieļu vien ir ap 2 miljoni, liellopu pāri par miljonu un gandrīz 2 milj. kazu un aitu, bet samērā maz zirgu un ēzeļu). Zemkopības novados dominē kukurūzas, sūru, sezama, pupu, batatu, tabakas un kokvilnas kultūras, bet dārzos padodās dažādi tropu un subtropu joslas augļu koki, — mandarini, citroni, apelsini, banāni un kokosa palmas. — Itaļi cenšas pēc iespējas paplašināt vietējos kokvilnas laukus, sevišķi Džubas upes ielejā, kur speciāli šim nālūkam uzcelti lieli dambji. Pēc vērtības pirmo vietu starp itaļu Somalijas eksporta precēm pagaidām iejem ādas, sviests un tikai tad nāk kokvilna. Itaļi grib pagarināt Somalijas šaursliežu dzelzceļu līdz Abesinijas robežām un cer novirzīt caur šo kolonijas daļu Abesinijas ārējo tirdzniecību. Kolonijai piekrastē ir eiropiešiem samērā labvēlīgs klimats, bet par plašāku Somalijas kolonizāciju nevar būt runa, jo zemkopībai te trūkst plašāku izredžu! Upju ielejās, kur zemkopība atmaksājas, plosās nikni drudži.

Austrum-Afrika

Austrum-Afrika ir tropu Afrikas augstienes sastāvdaļa, un sniedzas no Austrum-Sudanas dienvidu robežas un Abesīnijas-Somalijas līdz Zambezi upei dienvidos. Austrum-Afriku šķiŗ no Kongo baseina Centrāl-Afrikas gŗāvja rietumu mala; rīta pusē Austrum-Afrikai ir par robežu Indijas okeans. — Politiskā ziņā šī Afrikas daļa ir sadalīta vairākās kolonijās, kas gandrīz visas (Uganda, Kenija jeb britu Austrum-Afrika, un Tanganikas territorija — bij. vācu Austrum-Afrika) atrodas angļu varā, tāpat kā Niasas zeme un Rodezija; bij. vācu Austrum-Afrikas ziemeļrietumu stūris atdots kā mandātzeme beļģu pārziņā. Mozambika, jeb t. s. portugaļu Austrum-Afrika patiesībā arī ir neoficiāla angļu kolonija. (Šīs provinces dienvidu daļa aiz Zambezi upes jau ietilpst Dienvid-Afrikas tiesā.) Zambezi upei ziemeļos gan atrodas arī Ziemeļ-Rodezija, kas saimnieciskā ziņā arī tik cieši saaugusi ar Dienvid-Afrikas ūnijas zemēm, ka tās apskatīšana jāatstāj tai grāmatai, kuŗā būs runa par Dienvid-Afriku.

Austrum-Afrikai ir mainīgāks reljefs kā citām šī kontinenta daļām. Šo reljefa dažādību ir radījušas lielās tektoniskās iegŗuvas, kas stiepjas cauri gandrīz visai šai Afrikas daļai, un ar šo iegŗuvu veidošanos saistītie lavas izvirumi. Milzīgās iegŗuvas, kuŗu kraujas ir vairākus 100 metrus augsti kalnu mūŗi, sadala Austrum-Afrikas augstieni vairākās daļās; šo iegŗuvu gultnēs vietām ir paspējuši izveidoties milzīgi ezeri. Te netrūkst lielu vulkānu, no kuŗiem dažu galotnes paceļas virs mūžīgā sniega līnijas un rotātas šļūdoņiem.

Austrum-Afrikas virsas lielā dažādība starp apgabaliem iespaido nevien nokrišņu sadalījumu un temperatūru, bet arī attiecīgo novadu saimniecību. Tomēr mēs nedrīkstam šo Austrum-Afrikas reljefa dažādību un viņas sekas pārvērtēt, vērodami Austrum-Afriku pēc maza mēroga kartes. Paši lielākie šejienes vulkāni (piem. Kilimandžaro un Kenija) ir patiesībā tikai niecīgi punkti, salīdzinot ar Austrum-Afrikas milzīgo platību: nedēļām ilgi te var ceļot un redzēt tikai vienmuļīgas, pakalniem bagātas augstienes, kuŗas klāj krūmu stepes, savannas vai sausais tropu mežs.

Pēc augstuma virs jūŗas līmeņa Austrum-Afriku var sadalīt divās daļās: piekrastes līdzenumā un iekšzemes augstienē, kuŗa aizjem Austrum-Afrikas lielāko daļu, caurmērā paceldamās pāri par 1000 mtr. virs okeana; atsevišķi rajoni ceļas pat līdz 2500, un atsevišķi izolēti kalni līdz 4000—6000 metriem.

Austrum-Afrikai rietumos plešas Centrāl-Afrikas slieksnis; starp viņu un Austrum-Afrikas sliesmi („Naivašas grāvis"), kas stiepjas no Rudolfa ezera uz dienvidiem), guļ Uniamvezi-Ugandas ieplaka, kuŗas vidū bango milzīgais Viktorijas ezers. Šai ieplakai ziemeļos un dienvidos abi „sliekšņi" savienojas; viņu kopējais turpinājums dienvidu virzienā ir Niasas slieksnis; sliekšņiem cauri iet dziļas tektoniskas iegŗuvas un daudzos šīs augstenes novados redz tipiskas kalnu zemju ainavas.

Piekrastes līdzenums ir diezgan šaura josla, kas plešas starp augstieni un Indijas okeanu, un lēni ceļas augšup, attāļinoties no jūŗas krasta. Arī viņā vietām redz izolētus kalnus, resp. kalnu grupas, kuŗas pārsniedz 2500 mtr. augstumu, tā tad šo piekrastes joslu nebūt nevar uzskatīt par tipisku līdzenumu, — tāds viņš liekas tikai salīdzinot ar vareno iekšzemes augstieni. Ziemeļu un dienvidu

Nēģeru sievas māļ miltus

daļā šis „līdzenums" gandrīz nemanot saplūst kopā ar iekšzemes augstieni, bet centrā, t. i. bij. vācu Austrum-Afrikā, augstieni no šķiŗ no līdzenuma stāva, gŗavu izvagota krauja.

Pašu augstieni ir sadalījušas atsevišķos masīvos Austrum-Afrikas gŗāvju sistēmas iegŗuvas un līdz ar to palīdzējušas izveidot viņa mainīgo reljēfu. No galvenajām iegŗuvām atzarojas blakus gŗāvji, vēl vairāk saplosīdami augstienes virsu.

Austrum-Afrikas slieksnis ir bagāts lavas un tufa laukiem un nodzisušiem vulkāniem, kas stiepjas no Rudolfa ezera uz dienvidiem. Centrāl-Afrikas gŗāvja vidū (Kivu ezeram dienvidos) paceļas vēl aktīvo Virungas vulkānu grupa; vulkānus rod arī Niasas gŗāvja ziemeļu galā un Viktorijas ezera austrumu piekrastē.

Gandrīz visā Austrum-Afrikā dominē pelēkas krāsas augsnes; piekrastei tuvākajos apvidos un Kilimandžaro nogāzē sastop arī sar-

kano augsni. Abas ir auglīgas un sasniedz vairāku metru biezumu. Sevišķi auglīga ir sarkanā augsne, kuŗas izveidošanā piedalījies vulkāniskais tufs; visauglīgākos Austrum-Afrikas augstienes apgabalus tāpēc rod Kilimandžaro un Kenijas nogāzēs un Virungas vulkānu grupas apkārtnē.

Austrum-Afrikas klimatu iespaido viņas atrašanās tropu joslā, starp 5. ziem. un 19. dienv. pl. gr.; svarīgu lomu spēlē arī šīs Afrikas daļas atrašanās Indijas okeana malā, un arī klimata ziņā manāms lielā kaimiņu kontinenta iespaids. Austrum-Afrikas ziemeļu daļai ir ekvatoriāls klimats, ar diviem lietus periodiem; dienvidu daļai (abu robeža iet apmēram cauri Tanganikas territorijai) ir tropiskais dienvidu puslodes klimats, ar vienu pašu lietus periodu, kas atbilst dienvidu puslodes vasarai, resp. ziemeļu puslodes ziemai. Āzijas tuvums ir nostādījis Austrum-Afriku zem Āzijas monsunu iespaida. Ir dienvidaustrumu pasāts (dienvidrietumu monsuns), ir ziemeļaustrumu pasāts ir lietum naidīgi gaisa strāvojumi, kas pūš no ziemās vēsām un vasarās siltām zemēm un nespēj kondensēt virs Austrum-Afrikas augstienes lielāku garaiņu daudzumu. Tāpēc arī Austrum-Afrikas ziemeļos, kur abi strāvojumi mainās, lietus periodi sakrīt ar pārejas laikmetiem, kuŗos nedominē ne viens, nedz otrs vējš. Tikai tais vietās, kur vējiem stājas ceļā augsti kalni, piespiezdami viņus plūst gar šīm kalnu kraujām augšup un atdzist, nokrišņi krīt diezgan lielā daudzumā. Gada laiku dalījumā, kā vispār tropu zemēs, arī te galveno lomu spēlē nokrišņu sadalījums. Austrum-Afrikas dienvidu daļai ir tikai viens lietus laikmets, kas ilgst no novembŗa līdz aprilim; galējos dienvidos, ap Zambezi upi, lietus turpretim līst no decembŗa līdz martam. Pārējie mēneši, kuŗos te dominē dienvidaustrumu pasāts, ir sausi, un mēnešiem ilgi nemaz nav lietus. Tanganikas territorijas vidienē pats karstākais mēnesis ir oktobris, Niasas zemē — novembris. Diference starp siltākā un vēsākā mēneša temperatūrām Austrum-Afrikas centrā ir tomēr niecīga un parasti svārstās ap 5 gr. (Zambezi baseinā viņa jau pārsniedz 10 gr.). Te, tāpat kā Sudanā un citās zemēs ar līdzīgu klimatu, var izšķirt 3 gada laikus, — vēso un karsto laiku (abi sausi) un lietus periodu.

Austrum-Afrikas ziemeļu daļai turpretim ir divi lietus periodi, no kuŗiem pirmais ilgst no marta līdz maijam, bet otrais no oktobŗa līdz novembrim. Abus šķir divi sausie gada laiki. Piekrastei tuvāko kalnu (piem. Kilimandžaro, kuŗš uztver dienvidu monsuna vējus un viņa nestos nokrišņus) nogāzēs lietus līst arī jūlijā, kaut gan apkārtējos novados šis mēnesis ir noteikti sauss; tā tad kalnu novados te ir vērojams arī vēl trešais lietus periods. Ari te atšķirība starp atsevišķiem gada laikiem nepārsniedz 5 gradus. Paši siltākie mēneši te ir janvāris, februāris un vietām arī marts.

Nokrišņu daudzums Austrum-Afrikā visumā nav nekāds lielais. Starp 15 ziem. pl. un 15. dienv. pl. gr. Austrum-Afrikā līst daudz mazāk lietus kā kontinenta rietumu malā un iekšienē. Tas izklausās savādi, jo, jemot vērā Austrum-Afrikas lielo augstumu, varētu gaidīt pretējo. Šīs it kā dīvainās parādības cēlonis ir šāds: pasāta un monsuna vēji Austrum-Afrikā ir stiprāki un pūš rēgulārāki kā Kongo baseinā; tāpēc arī, būdami sausi vēji, viņi vāji iespaido lietus padebešu izveidošanos. Pēdējā var netraucēti notikt tikai tai gada laikos, kad nedominē neviens no abiem vējiem, bet gan vietējie gaisa strā-

vojumi. Tāpēc arī Austrum-Afrikas lielākā daļā nokrišņu daudzums nesasniedz 1000 mlm., bet vidienā un ziemeļaustrumu stūrī ir pat ap 600—700 mlm. Vērojot atsevišķus novadus, ir redzams, ka nokrišņu daudzums te sadalās ļoti nevienādi. Tie apvidi, kas atrodas pret lietus vējiem noslēgto iegruvu malās, ir nabagāki nokrišņiem, kā viņu kaimiņu apgabali. (Pie Rudolfa ezera gadskārtējais nokrišņu daudzums tikko sasniedz 300 mlm.) Augsti kalni un ezeru lielie ūdens klajumi savukārt palielina nokrišņu daudzumu apkārtējos novados. Uzambaras kalnu novados šis daudzums svārstās starp

Milzu lobelija (Kilimandžaro)

2000—3000 mlm; arī Kilimandžaro nogāžu novados katra nokrišņu daudzums ir ap 1500—2000 mlm. (Ulugaru kalnos pat konstatēts 4200 mlm.!) Viktorijas ezera ziemeļrietumu krastā un Niasas ezera ziemeļu galā, kur ziemeļaustrumu pasāts piespiež pārvērsties lietus padebešos no ezeriem uzsūktos ūdens izgarojumus, gadskārtējais nokrišņu daudzums arī ir prāvs un svārstās starp 1500—2000 milimetriem.

Austrum-Afrikas klimatu jūtami iespaido viņas atrašanās samērā augstu virs jūras līmeņa. Turpretim piekrastes līdzenums ir zeme ar karstu, drēgnu un sutīgu klimatu; sevišķi spiedīgs karstums

te ir īsi priekš lietus perioda sākuma. Eiropiešam šis klimats grūti panesams un viņš labi ja iztur te pāris gadus; pēc tam ir nepieciešama ilgāka atpūta dzimtenē vai vispār zemē ar vēsāku klimatu. Daudz labākas par sutīgo dienu te nav arī naktis, un arī pusnakts stundās gaiss te tikpat karsts, drēgns un spiedīgs kā dienas stundās. Apvidus, kuŗos dominē šis klimats, padara eiropiešiem vēl bīstamākus dašādas tropu slimības, sevišķi malārija.

Augstienē, kas atrodas no 1000—2000 metri virs jūŗas līmeņa, temperatūra jau ir par 5—10 gr. zemāka kā piekrastes līdzenumā. Temperatūras diference starp gada laikiem arī te ļoti niecīga, bet toties visai liela ir starpība starp dienas un nakts temperatūrām: naktīs te temperatūra parasti krītas par 10 un pat 15 gradiem zem dienas maksimuma; vēsais nakts gaiss pēc dienas svelmainās tveices atspirdzina cilvēkus un dzīvniekus. Gaiss te ir sauss un pasātvējš padara karsto gada laiku eiropiešiem diezgan viegli panesamu. Eiropietis te var strādāt arī fizisku darbu un viņam tā nedraud bīstamās tropu slimības kā okeana piekrastē. Tāpēc arī Austrum-Afrikas augstiene ir daudz veselīgāka kā karstais un drēgnais piekrastes līdzenums. Tiesa, arī augstienē dažās vietās, kur rod purvus, plosās malārija (apvidos, kas paceļas pāri 1500 metriem, malārijas vairs nav). Vispār, Austrum-Afrikas apgabalu piemērotība eiropiešu kolonizācijai ir lielā mērā atkarīga no reljefa: pārpurvotās ieplakas arī augstienē ir neveselīgas; toties arī piekrastes līdzenumā netrūkst izolētu kalnu grupu, kuŗās eiropietis var uzturēties gadiem ilgi un nebēdāt par malāriju.

Bez malārijas cilvēkus moca Centrāl-Afrikā arī vēl cita bīstama kaite: tā ir t. s. „miega slimība", kuŗas izplatīšanās robežas nav atkarīgas no apgabala augstuma; šo slimību sastop ir zemās vietās, ir kalnu augstienēs. Pēc pasaules kaŗa miega slimība ir izplatījusies Austrum-Afrikas augstienē bīstamos apmēros un dažos apvidos, kur tā agrāk nemaz nebija sastopama, jau prasījusi daudzus tūkstošus upuŗu.

Augstienes novados, kuŗi paceļas pāri par 2000 metriem, naktīs brīžiem uznāk salnas; kalnos, kas augstāki par 3800 mtr., dažreiz snieg arī sniegs. Tikai pašas 3 Austrum-Afrikas augstākās kalnu galotnes, kas paceļas pāri par 5000 mtr., ir klātas ar mūžīgo sniegu un šļūdoņiem. Šie kalni ir: Kilimandžaro, Kenija un Ruvensori.

Afrikas iekšējo augstieni var dēvēt par īstu gaismas zemi: aiz mainīgā mākoņu daudzuma pie debesīm, un nevienādā gaisa drēgnuma, arī saules gaisma te brīžiem iegūst gluži neticamu koloritu. Sevišķi fantastiska izskatās šī augstiene saulei uzlecot un norietot, ūdens un zeme tad zaigo krāsās, kādus redz tikai tropu joslā; ziemeļnieks, kas pats nav redzējis šo burvīgumu, nevar viņu nemaz iedomāties.

Ja saulei lecot gaiss pilns tvaiku, lielo ezeru ūdens klajumi mirdz maigā oranžkrāsā, un oranždzeltenais ūdens klajums izvagots sarkaniem, violētiem un spilgti ziliem krāsu vizmojumiem, bet apvārksnis tērpjas zilās dūmākās un debesis šķiet vietām violēts, vietām sarkandzeltenas. Ja gaiss ir tīrs no ūdens tvaikiem, ezeri izskatās tumšzili, bet rīta blāzma krāso debesis uguns sarkanas; parādoties saulei, arī debesis sāk zaigot visdažādākajās krāsu niansēs.

Vēl krāsainākas ir Austrum-Afrikas ainavas ap saules rieta stundu. Dažreiz ezeru līmenis un debesis ir aizsegti pelēkzilas miglas blāķiem, kuŗos saule ieslīd kā asins sarkana liesmojoša ripa. Citos vakaros, kad horizonts rietumu pusē jau liesmo oranždzeltens, debesis virs viņa ir koši zilas, un uz šī zilā fona spilgti izceļas rožainie mākoņiši; citi, lielāki mākoņi, šķiet zeltaini un viņu atspīdums ūdens klajumos izskatās kā ūdenī sabirušas milzu šūnas, bet pati ūdens virsa vietām izskatās zila, vietām asins sarkana.

Austrum-Afrikā nav lielu upju, kuŗas piederētu viņai vienai pašai vien. Toties te sākas daudzu lielu upju ūdeņi, kas tek uz visām pusēm un aizsniedz jūŗu pēc vairāku 1000 klm. gaŗa ceļa notecēšanas. Te atrodas arī Nīlupes sākums (Nīla ir nevien Afrikas, bet arī visas pasaules lielākā upe, jo tek caur 35 plat. gradiem, nākdama

Kilimandžaro galotne

no lielā Viktorijas ezera un cauri Austrum-Sudanas dienvidu daļas purviem, ziemeļu daļas stepēm un tuksnešiem, plūst uz Ēģipti un Vidus jūŗu). Netāļ no Nīlas iztekas sākas Mlagarasi upe, kas aizplūdina Uniamvezi ieplakas ūdeņus Tanganikas ezerā; pēdējais tos sūta tālāk uz Kongo, un šī ūdeņiem bagātākā Afrikas upe tos aizvada Atlantijas okeanā. Niasas ezera šaurā baseina ūdeņus aizplūdina uz Zambezi Širupe, bet Zambezi savukārt ietek Indijas okeanā.

Hidrografiskā ziņā Austrum-Afrika pieder triju lielu upju sistēmām, un katrai no tām pieder arī viens no trim lielajiem Afrikas ezeriem. Upes, kas tieši no augstienes dodas uz jūŗu, ir, salīdzinot ar Nīlu, Kongo vai Zambezi, pavisam niecīgas, un sausajā gada laikā viņām visām ir maz ūdens. Prāvākās no šīm upēm ir Tana, Sabaki, Pangani, Rufidži un Rovuma (Tanganikas territorijas un Mozambikas kolonijas robežupe).

Starp apgabaliem, kuŗiem trūkst notekas uz jūŗu, pats lielākais atrodas Austrum-Afrikas ziemeļu daļā, sākdamies Danakilijā un stiepdamies gar Abesinijas un Naivasas iegŗuvām cauri Abesisomalijai un Kenijas kolonijai dziļi iekšā ezeru rajonā. Šaura zemes josla viņu šķiŗ no otra, mazāka beznotekas apgabala, kuŗa centrs atrodas pie Rukvas ezera.

Niasas ezeram dienvidos diezgan plats apgabals bez notekas plešas ap Širvas ezeru; mazu tamlīdzīgu apvidu ir Austrum-Afrikā diezgan prāvs pulks.

Šo apgabalu eksistence blakus plašiem novadiem, kuŗu ūdeņiem ir izeja uz okeanu, liek sadalīt Austrum-Afrikas novadus divās grupās — sausajos, kur iztvaikošana pārsniedz nokrišņu daudzumu, un drēgnajos, kur nokrišņu daudzums ir tik liels, ka pārsniedz iztvaikotā ūdens daudzumu; tāpēc arī te netrūkst vietu, kur izveidojušies purvi un ezeri. Tomēr šo drēgno un sauso novadu robežas tik precizi nebūt nesakrīt ar beznotekas apvidu robežām. Sausas stepes vidū bieži paceļas kāds stāvs kalns, kuŗa sāni, uztverdami padebešus, ir bagāti nokrišņiem, apauguši mežiem, un apgādā ar ūdeni daudzus kalnu strautus, kas dodas lejup stepē un tek tai cauri kā upes, kuŗām ar pašu stepi nav nekā kopēja. Par tādu kalnu paraugu var derēt Kilimandžaro; no viņa mežiem un glečeŗiem tek lejup strauti, saplūzdami upītēs (pēdējās savukārt izveido prāvo Pangani upi). Tanas un Sabaki upes, kas tek cauri sausajam piekrastes līdzenumam, nemaz neaizsniegtu jūŗu, ja nenāktu no apvidiem, kas bagāti nokrišņiem.

Austrum-Afrikas augstiene ir tik bagāta kalniem un lieliem ezeriem, kā neviena cita Afrikas daļa, un tāpēc arī Austrum-Afrikas iekšējo daļu mēdz dēvēt arī par „ezeru augstieni". Blakus trim lielajiem — Viktorijas, Tanganikas un Niasas — ezeriem te plešas vairāki prāvi un mazāku liels pulks. Gandrīz visi Austrum-Afrikas ezeri ir tektonisku parādību izveidoti, daudziem jāpateicas par viņu eksistenci vulkānu izverdumiem: tektoniski spēki ir radījuši ieplakas, kuŗas tagad aizpilda ezeru ūdeņi. Naudzas ieplakas ir radušās arī pašās lielajās iegŗuvās, tais vietās, kur iegŗuvas dibens iegrimis dziļāki kā citur, vai arī ir ticis ar vulkāna izverdumiem pa pusei aizdambēts. (Centrāl-Afrikas un Naivasas iegŗuvās tādas ieplakas seko viena otrai, un katrā atrodas pa ezeram; tomēr tikai Tanganikas un Niasas ezerus var dēvēt par iegŗuvu ezeriem šī vārda tiešā nozīmē, jo viņi tiešām aizpilda visu iegŗuvuma radīto ieplaku. Abi tāpēc ir ļoti dziļi un viņu dibens atrodas krietni zemāk par jūŗas līmeni. Par spīti šo ezeru lielumam, viņu noteka uz okeanu nav nekāda regulārā, bet brīžiem pārplūst; vaina ir tā, ka šie ezeri atrodas sausu apgabalu malās, kā to liecina beznotekas ezeru un ieplaku eksistence šo iekšējo jūŗu tuvumā. Mainīgs ir arī šo ezeru ūdens līmenis; tam ceļoties, noteka uz okeanu atjaunojas, bet grimstot — pārtrūkst. Abiem ezeriem ir salds ūdens.

Citi šejienes ezeri neaizpilda visu iegŗuvu, bet tikai kādu ieplaku, kas izveidojusies tektoniskā gŗāvja dibenā; tādi piem. ir Alberta, Edvarta un Kivu ezeri. Daži ezeri radušies, aizdambējoties kādai upei, kuŗas ūdeņi pēc tam apklājuši apkārtējo līdzenumu; tādi ezeri parasti ir sekli un arī viņos ūdens līmenis ir mainīgs. Sevišķi tas sakāms par beznotekas ezeriem, piem. 300 klm. gaŗo un 60 klm. plato Rudolfa

Lauvu ķeršana Austrum-Afrikā

ezeru, kas tikai 4 metri dziļš; Niarasas ezers brīžiem pilnīgi izžūst, un viņa vietā paliek sāls tuksnesis. Lielā Natrona ezera ūdens tā pārsātināts ar sāli, ka pa viņa tumšzilo ūdens virsu kā ledus gāles peld baltas un sarkanas sāls garozas.

Pavisam citādas dabas ir lielais Viktorijas ezers, Nīlupes šūpulis. Viņš aizpilda Uniamvezi un Uganda baseina vidieni, starp Austrum- un Centrāl-Afrikas sliekšņiem un atrodas 1120 mtr. virs jūras līmeņa. Viktorijas ezera ūdeņi apklāj 65,000 kv. klm. plašu territoriju; tā tad šis ezers ir tikpat liels kā visa Latvija. Par spīti ezera milzīgajam lielumam, viņš ir samērā sekls (lielākais 70—75 metri dziļš). Viktorijas ezera krastu kontūras ir gandrīz kvadrātiskas, vietām ļoti izrobotas, bagātas līčiem un pussalām; šai ezerā ir arī daudz, gan lielu, gan mazu, salu, no kuŗām dažas ļoti kalnainas. Viktorijas ezerā lielākā ieteka ir Kageras upe, kas pieved viņam ūdeņus no t. s.

Naivašas grāvis

starpezeru apgabala, kas plešas starp šo ezeru un Centrāl-Afrikas grāvi. Šai apgabalā daudz platu ieleju, kas aizpildītas papīrusa niedru purviem, niedrāju vidū vietām slēpjas sekli ezeri.

Arī Viktorijas, Alberta un Niasas ezeru ūdens līmenis ir mainīgs un, kā novērojumi liecina, starp ūdens līmeņa celšanos vai krišanos šais ezeros un saules plankumu periodiem ir zināma sakarība. Visiem trim ezeriem ir tā kopējā īpašība, ka baseini, no kuŗiem viņos ietek upes, ir visai mazi, un šiem ezeriem viņu ūdens rezerves nāk nevis no pietekām, bet tieši no padebešiem, lietus veidā, kas līst tieši ezerā. Lietum nav nekāda sakara ar saules plankumiem, bet iztvaikošanai gan: jo vairāk ir plankumu uz saules, kuŗi aiztur gaismas un siltuma starus, jo vājāka ir ūdens iztvaikošana zemes virsū, un tāpēc arī šo Afrikas ezeru līmenis ceļas, saules plankumiem vairojoties.

No Viktorijas ezera ziemeļu krasta iztek Nīla, kuŗa gandrīz tūliņ izveido spēcīgas kŗāces; aiz šīm kŗācēm upe kļūst kuģojama; tad viņa ietek lēzenajā un līčiem bagātajā Kiogas (Čogas) ezerā, kuŗam visai purvaini krasti. Tad Nīla laužas cauri Centrāl-Afrikas sliekšņa austrumu galam, lai aizsniegtu Centrāl-Afrikas grāvi, kuŗā viņa gāžas lejup pa šauru aizu, izveidodama lielo (122 metri) Merčisona ūdens kritumu. Iekļuvusi šai grāvī, Nīla ietek Alberta ezera ziemeļu galā un drīz pēc tam atkal šķiŗas no šī ezera ūdeņiem. Tagad viņa ir dabūjusi Bār-el-Džebelas, t. i. „kalnu upes" vārdu, un rāma un kuģojama, plūst pa Centrāl-Afrikas grāvi uz ziemeļiem. Tad viņai atkal jālaužas cauri Centrāl-Afrikas grāvja rietumu kraujai un te atkal ir daudz kŗāču, kas pārtrauc kuģniecību pa Nīlupi. Beidzot Nīla aizsniedz Sudanas līdzenumu un kļūst atkal kuģojama līdz pašai Hartumai.

Nevienādai upes gaitai, — vietām tā pavisam rāma un gandrīz vai stājas tecēt, vietām kŗācaina, vietām viņas ceļš iet caur ezeriem — visam tam, acīmredzot, ir kāds sakars ar aizdambējumiem, kuŗu šī rajona upes ar Nīlu priekšgalā pārdzīvojušas uz Centrāl-Afrikas sliekšņa, notiekot samērā jaunām tektoniskām pārmaiņām. Arī Nīlas dīvainā laušanās cauri kraujām savukārt liecina, ka te samērā nesenā ģeoloģiskā pagātnē norisinājušies grandiozi celšanās procesi.

Austrum-Afrikas veģetācija ir ļoti dažāda, skatoties pēc apgabala virsas un klimata. Te, tāpat kā Sudanā, sastop pustuksnešus, stepes, savannas un tropu lietus mežus, kalnos arī tipiskus kalnu mežus, kalnu ganības un alpīnas pļavas.

Austrum-Afrika ir periodiski sauss tropu apgabals, kur visumā dominē stepe un savannas. Tādas veģetācijas formācijas, kuŗas mīl drēgnumu, te sastopamas tikai dažos apvidos. Pati sausākā Austrum-Afrikas daļa (atskaitot dažas ļoti sausas vietas iegŗuvu gultnēs) atrodas Somali zemei kaimiņos, Kenijas kolonijā. Sākot no šejienes drēgnums piejemas dienvidrietumu virzienā; līdz ar to kļūst bagāta arī veģetācija, kuŗas formācijas te tomēr nav tik rēgulāri nogrupējušās kā Sudanā; nevienādā zemes virsa rada starp daudziem kaimiņu apgabaliem visai stipras klimatiskas diferences. Atskaitot šauro piekrastes joslu, kas bagāta nokrišņiem, arī ziemeļaustrumu piekrastes līdzenumu (starp Džubas, Tanas un Sabaki upēm) var dēvēt par pustuksnesi; trūcīgie dzeloņainie krūmi te nespēj apsegt no sausuma sasprēgājušo zemi, ko zāle klāj tikai lietus mēnešos.

Arī tāļāk uz dienvidiem piekrastes līdzenums un augstienes tuvākās daļas ir sausu stepju josla, skatoties pēc augsnes īpatnībām, ir vai nu zāles, vai krūmu stepes; pirmās parasti sastopamas tais apgabalos, kuŗiem teicamāka, māla vai vulkānisku tufu izveidota augsne. Savvaļas dzīvniekiem ļoti bagātas zāļu stepes plešas starp Kilimandžaro, Viktorijas ezeru un Naivašas grāvi. Zāļu stepes Viktorijas ezeram austrumos un dienvidaustrumos, cik noprotams, radušās ar cilvēka palīdzību, stepju ugunsgrēkiem un pirmatnējo līdumnieku cirvjiem izretinot mežus, pārvēršot tos par savannām un savannu atkal par stepi, kuŗā tagad redz tikai retus koku pudurus. Tomēr arī zāļu stepēs netrūkst krūmu un atsevišķu koku, un ir daudz teicamu ganību. No krūmājiem izplatītākās ir akacijas; vietumis

redz arī baobabus, kuŗi pleš savus milzīgos zarus pār krūmiem nokaisīto zāļaino klajumu. Tā sauktā Masaju zeme (Kilimandžaro kalnam dienvidos) ir tipiska krūmu stepe, kuŗā ceļiniekam ūdens trūkuma dēļ brīžiem draud slāpju nāve.

No Viktorijas ezera uz okeana pusi stiepjas šaura īpatnējas veģetācijas josla, kuŗā dzeloņaino krūmāju vietā dominē liellapu krūmāji, bez ērkšķiem. Šo joslu savā ziņā var uzskatīt par pāreju uz sauso mežu veģetāciju. Tā sauktais „sausais mežs" te ir diezgan rets un viņa koki, atrazdamies viens no otra gabaliņu attālāk, ļauj saules stariem aizsniegt zemi, kuŗu klāj zāles kārta. Šis sausais mežs, ko iedzimtie dēvē par miombi, sniedzas no Tanganikas territorijas vidus daļas līdz Viktorijas ezeram ziemeļos un Zambezi upei dienvidos. Nokrišņiem bagātākā Uganda, kas atrodas lielajam ezeram rietumos, ir savannu zeme, ar augstu zāli un ne visai augstiem

Lečas antilope

lapu koku puduriem, tā tad līdzīga tām savannām, kādas redz Dienvid-Sudanā.

Visas šī periodiski sausā apgabala veģetācijas formācijas maina savu tērpu, skatoties pēc gada laika. Sausajā perioda stepju zāle izdzeltē, sakalst un iedzimtie viņu izdedzina; koki un krūmi nomet lapas un stāv drūmi un kaili, līdz lietus periods viņiem atkal liek zaļot. Šai periodā stepi klāj sulīgs zaļums, zied ļoti daudz puķu, un agrāk tik kailais zāļājs trīc no putnu balsīm.

Stepes un savannas tikai dažās vietās te pārtrauc formācijas, kas vairāk piemērotas lielākam drēgnumam. Tādas formācijas piem. redz okeana piekrastē, ap Rufidži grīvu, kur plešas parkveidīgas ainavas ar lieliem kokiem un priecīgām birzīm, ap kuŗām plešas trekni zāļāji. Arī te aug ļoti daudz baobabu. Agrāk šo piekrastes joslu, jādomā, klājis biezs monsunu mežs, un tikai līdumnieki ir pārvērtuši šo mežu parkveidīgās ainavās.

Tropiskais lietus mežš klāj tikai niecīgu Austrum-Afrikas daļu; šie meži te izkaisīti kā niecīgas salas savannu, stepju un sauso mežu

jūrā. Tropu mežus rod Rietum-Uzambaras kalnos, Ruvensori nogāzē un Viktorijas ezera ziemeļrietumu krastā. Uzambaras kalnu lietainie tropu meži ir tik krāšņi, ka spēj sacensties ar Indonēzijas slavenajiem lietus mežiem. Jau lielāku platību te aizjem tā sauktie miglas jeb tropu kalnu meži, parasti sākdamies kalnos tikai 1500 un vairāk metrus augstumā. Veģetācijas periodu te nepārtrauc sausais gada laiks, bet toties arī klimats te ir daudz vēsāks, un lielāks arī nokrišņu skaits.

Raksturīgs kalnu meža koks ir jau vairākkārt minētais Hagenia abyssinica, un Juniperus procera. Zem kokiem te plešas krūmu biezokņi; citās vietās redz arī milzīgus kokveidīgu paparžu džungļus. Šie tropu kalnu jeb miglas meži sevišķi bagāti epifitiem; kokus apvij lianas, saistīdamas viņus vienu ar otru kā virvēm un piesmaržinādamas gaisu saviem aromātiskajiem ziediem. Pie šiem miglas mežiem pieder paši augstākie skaisto Uzambaras, Kilimandžaro un Kenijas kalnu meži. Arī sliekšņu augstākajās vietās šis tropu kalnu mežs aizjem prāvus apgabalus, piem. Tanganikas grāvja rietumu malā, Niasas grāvja kraujās, Šires augstienē un citur. Vietām šo mežu jau izretinājis vai pavisam izskaudis nēģeņu līdumnieka cirvis, un agrāko meža milzeņu vietā izveidojies sekundārais krūmu mežs. Īpatnēja kalnu mežu subformācija ir bambuku džungļi, kuŗus sastop diezgan augstu kalnos; viņi ir cilvēkam gandrīz nepieejami; bambuku biezokņiem spēj izsprausties cauri tikai ziloņi vai degunradži, bet staigāšana pa šo dzīvnieku iemīdītām tekām ir bīstama, jo milzīgie biezādainie te jūtas kā savās mājās, un sastapties ar degunradzi uz viņa tekas ir bīstamāki, kā tikties ar vairākām lauvām uz reiz. Sliekšņu augstākajās daļas starp 1800—3000 metriem daudzās vietās klāj augstieņu stepes; drēgnākajās vietās viņas varētu dēvēt par mūžzaļām pļavām, kuŗās retumis aug nelielu kalnu meži. (Sevišķi plašas ir šīs augstieņu stepes starpezeru apgabalā). Nelieli mežu puduri un daudzās birzis liecina, ka arī šīs stepes pa daļai plētušās plašumā ar cilvēka palīdzību. Augstu kalnos viņas pāriet kalnu stepēs un kalnu krūmājos, kur redz alpīno floru; beidzot 4300 metru augstumā, sākas kalnu tuksneši, kuŗos redz tikai ķērpjus un klintis.

Īpatnējas formācijas ir mangrovu meži jūras piekrastē, sāls stepju krūmāji (ar biezām sulīgām lapām), mūžzaļie upju krastu meži un papīrusa niedrāju purvi, kas izplatīti starpezeru joslā gar rāmupju un ezeru krastiem.

Vēl nesen visa Austrum-Afrika bija ļoti bagāta savvaļas dzīvniekiem; viņas stepēs un savannās ganījās neskaitāmi antilopu un zebru pulki, kopā ar žirafēm; gnu un citiem žiglkājainiem zāļēdājiem; ziloņi te klīda apkārt milzīgos baros, pa 500—600 kopā, un degunradzis bija sastopams visās Austrum-Afrikas malās; ezeros un upēs mājoja simtiem nīlzirgu (hopopotami). Arī tagad Austrum-Afrika ir bagātāka savvaļas dzīvniekiem, kā jebkuŗa cita šīs pasaules mala, bet tomēr, tas dzīvnieku daudzums, kas tagad redzams Austrum-Afrikas savannās, ir tikai nieks, salīdzinot ar neseno pagātni. Biklos zāļēdājus ir iznīcinājuši lielā skaitā nevien baltie medinieki, bet arī iedzimtie, kas agrāk varēja medīt tikai metāmiem šķēpiem vai bultām (kēŗa arī cilpām un bedrēs), bet tagad prot lietāt medību bises. Tais apvidos, kur klimats samērā vese-

līgs un baltie kolonisti apmetušies diezgan lielā skaitā, viņi iznīcina antilopes un zebras cik spēdami, kā savu ganāmpulku konkurrentus, jo šie dzīvnieki noēd zāli arī kolonistu liellopiem. Ziloņu skaits ir samazinājies, mazākais desmitkārtīgi, un mazinās joprojām; ziloņus cītīgi medī ir baltie, ir melnie, — medī viņu dārgo zobu dēļ, un par spīti koloniju valdību aizliegumiem.

Toties plēsoņu skaits, šķiet, nav samazinājies, bet vietām pat kļuvis vēl lielāks. Samērā jau rets dzīvnieks tagad ir degunradzis. Zebras klejo Austrum-Afrikas stepēs vēl diezgan lielos baros; viņas ir ļoti iecienīts medījums, jo tām ļoti garda gaļa. Ļoti liels joprojām ir arī dažādu pasugu meža cūku skaits, kuŗas nodara postu plantācijām (mežcūkas cītīgi vajā nevien kolonisti, bet arī lauvas; un dažos apgabalos, kur sevišķi daudz plantāciju, viņu īpašnieki-eiropieši pat cenšās lauvas saudzēt, ja tās mājo plantā-

Alberta ezers

ciju tuvumā: baltajam, kas bruņojies ar šauteni, lauva maz bīstāms, un par melnajiem, kas dabū galu šo plēsoņu zobos, kolonistiem maza bēda: lauvas tak vajā plantāciju ienaidnieces — meža cūkas).

Daudz posta plantācijām un nēģeŗu tīrumiem nodara arī pāviāni, kas Austrum-Afrikas augstienēs klīst apkārt milzīgos baros. (Austrum-Afrikā cirkulē daudz nostāstu par šiem suņgalvainājiem pērtiķiem. Nēģeŗi uzskata pērtiķus, to skaitā arī pāviānus, par „meža ļaudīm", kas tikai izliekoties nesaprotam cilvēku valodas, tikai tāpēc, lai viņus neliktu pie darba, un pērtiķi joprojām varētu dzīvot savā vaļā. Ir daudz nostāstu arī par to, ka pāviāni mēdzot uzbrukt iedzimto ciemiem, izvēlēdamies saviem siŗojumiem laiku, kad ciema vīrieši aiziet tāļu medībās; pāviāni tad nopostot dārzus un sējumus turpat ciema vārtu priekšā un lūkojot piedevām izdemolēt arī pašu ciemu, sagraudami būdas, nogalinādami sīkos māj-

lopus un spīdzinādami nēģeŗu bērnus un sievietes; ir pat nostāsti, par pērtiķu nolaupītām sievietēm, par viņu pastrādātiem varas darbiem u. t. t. Daudzu novadu iedzimtie stāsta, ka vēl nesen atpakaļ, sievietes neiedrošinājušās aiz bailēm no pāviānu uzbāzības iet vienas pašas uz upi pēc ūdens un viņām parasti gājuši līdz šķēpiem bruņoti vīri).

Pāviānus, kas tikpat bīstami tīrumiem un plantācijām, kā mežacūkas, cītīgi medī leopardi. Pērtiķis ir leoparda medījums, bet vēl labāk šiem lāsainajiem milzu kaķiem garšo sunis (medīdams suni, leopards nebaidās dienas laikā rādīties fermas pagalmā. Ir bijuši gadījumi, kur leopards samedījis suni uz fermas verandas, fermeŗa ģimenei ieturot pusdienas, un izrāvis smilkstošo sunīti no saimnieka krēsla apakšas).

Austrum-Afrikā angļu valdība tagad aizliegusi zināmos apgabalos medīt savvaļas dzīvniekus. Tādu rezervācijas territoriju te diezgan daudz un katrs no tām aptveŗ vairākus tūkstošus kvadrātkilometru; šais rezervācijas territorijās arī vēl tagad redz tādu pat savvaļas dzīvnieku ņudzēkli, kāds priekš dažiem gadu desmitiem bijis vērojams visā Austrum-Afrikas augstienē; viens otram blakus te ganās milzīgi zebru, antilopu, žirafu un strausu baŗi. (Antilopu pasugu skaits sniedzās desmitos; mazākās nepārsniedz kaķa lielumu, bet lielākās var mēroties augumā ar zirgu). Arī lauvas te klejo apkārt baŗiem.

Leopards, kas prot teicami kāpelēt, parasti izraugās par mitekli mežus vai klintīm bagātus apgabalus; lauvas vairāk mājo savannās. Ļoti izplatīti ir šakaļi un hijēnas, kas kopā ar maitu putniem pievāc kritušos dzīvniekus, un izpilda šai augstienē sanitārās policijas lomu.

(Hijēna ir samērā bailīgs zvērs, bet viņas lielā rijība to padara slimniekiem vai gulošiem vēl bīstamāku kā lauvu: hijēnas, kas ložņā naktīs ap iedzimto ciemiem, mēdz iezagties arī viņu iekšienē, ielien pat būdās un aiznes bērnus. Ir gadījumi, kur šīs nakts viešņas nokodušas gulošiem būdas iemītniekiem kājas un rokas, sievietēm arī krūtis—un, kā zibens pazudušas nakts melnumā. Hijēnām krīt par upuŗi arī daudzi miega slimības slimnieki, kas izolēti viņu būdās un palikuši nespēcīgi, ka nevar aizstāvēties. Pasaules kaŗa laikā, kad Austrum-Afrikā plosījās niknas cīņas starp vācu kaŗaspēku un angļiem; beļģiem un portugaļiem, hijēnas saplosīja arī daudzus ievainotos).

Leopards uzbrūk cilvēkam tikai tad, ja ir ievainots. Starp lauvām gadās daudzi, kas vecuma dienās, vairs nespēdami straujā lēcienā uzklupt kaklā antilopei vai žirafei, nejauši saplosa kādu nēģeŗu sievieti vai bērnu; redzēdami, cik viegli gūstāms šis laupījums, veci ļauvas paliek par īstiem cilvēku mediniekiem, sāk uzturēties ciemu tuvumā un pievāc viņu iemītniekus arī dienas laikā. (Dažreiz, ciema iemītniekiem nākās atstāt savas būdas un doties projām no apgabala, ko apsēduši šie cilvēku medinieki).

Citādi lauva nebūt nav tik bezbailīgs zvērs, kā mēdz domāt; ja viņš ir vesels un žirgts, un spēj gūt sev citu laupījumu, lauva gandrīz vienmēr griezīs cilvēkam ceļu. Šai ziņā tīģeris daudz pārdrošāks kā lauva. Ievainots lauva turpretim ir ļoti bīstāms, nemēģina bēgt, bet brūk virsū mediniekam.

Lauvas mēdz iet medīt nevien pāros (tēviņš ar mātīti), bet arī sabiedrojušies pa vairākiem kopā, pie kam daži nostājās medinieku vietās, bet pārējie lūko tiem uzdzīt virsū antilopu vai zebru baru; zālē vai krūmos paslēpušies medinieki tad metās auļojošo zāļēdāju baram pretim un sit savām ķetnām pa labi un kreisi, cik jaudas, sagādādami mielastu sev un „dzinējiem".

(Būvējot tagadējo Ugandas dzelzceļu, darbus nācās pārtraukt uz vairākiem mēnešiem: strādnieki atsacījās strādāt (ap 150 viņu biedrus bija saplosījuši lauvas), pirms valdība nebūšot parūpējusies par medinieku komandām bīstamo plēsoņu aizdzīšanai tāļāk no būves darbu apgabala).

Krūmu stepes ir degunradžu iemīļotā mājvieta. Ar sava masīvā ķermeņa smagumu un nebēdādams par dzeloņaugu dūrieniem, tie nespēj kaitēt viņa biezājai ādai, — degunradzis sev izlauž ceļu

Lavas lauki lielo krātēru rajonā

caur tādiem biezokņiem, no kuŗiem vairās visi citi dzīvnieki. Arī cilvēks, kam jādodas cauri tādai krūmu stepei, parasti spiests lietāt šīs degunradžu tekas, kaut gan sastapšanās ar degunradzi nozīmē lielākās briesmas, kādās cilvēks var nokļūt Afrikas džungļos. Arī kalnu mežos bieži sastop degunradžus; te ganās arī prāvi ziloņu pulki Ugandā vēl tagad sastop ap 600—700 galvu lielus ziloņu baŗus. Dažādās pērtiķu sugas, sevišķi pāviāni, mājo savannās vai mežos. Centrā-Afrikas grāvja apkaimes mežos sastop arī Rietum-Afrikas faunas pārstāvjus — šimpanzi un gorillu. (Gorillas mājo tikai Virungas vulkānu mežos un izskata ziņā atšķiŗas no saviem Gvinejas brālēniem, kāpēc zooloģi uzskata šos antropoidus par atsevišķu gorillu pasugu).

Purvos mitinās bifeļu baŗi; arī šis dzīvnieks var kļūt ļoti bīstāms viņa mediniekam.

Upju un ezeru ūdeņiem ir īpatnēja fauna. Krokodiļus un hipo-

potamus (nīlzirgus) sastop visās lielākajās upēs un saldūdeņu ezeros; tāpēc peldēties bez dzīvības briesmām Austrum-Afrikā var tikai kalnu upēs. (Krokodiļu nav arī Kivu ezerā), kuŗa apkārtne tik skaista, ka ar laiku šis ezers pievilks pie sevis tūristus no visām pasaules malām.

Nevien peldēšanās, bet arī upju pārpeldēšana vai brišana tām pāri, ir Afrikā bīstama; nīlzirgi bieži uzbrūk laivām, bet ūdenī sakritušos braucējus aprīj krokodīļi.

Ļoti bagāta sugām un pasugām ir arī ūdens putnu pasaule. Marabu, dzērves, pīles un citi putni tūkstošiem lielos baŗos apdzīvo upju un ezeru krastus. Sevišķi daudz ūdens putnu mitinās ap seklājiem sāls ezeriem (viņu tuvumā sevišķi mīl uzturēties rožainie flamingo; šo putnu milzīgie baŗi iztālim atgādina iesarkanas salas).

Austrum-Afrika ir medinieku paradīze, kādai līdzīgas nav nevienā citā pasaules malā. Neviens vien aukstasinīgs medinieks te ir noveicis dažos mēnešos pāri par desmits lauvu, nemaz neieskaitot citus zvērus.

Arī Afrikas dzīvnieki ir savā ziņā atkarīgi no gada laikiem. Sausājos mēnešos savvaļas dzīvnieku baŗi dodas uz vietām, kur drēgnāks klimats, zaļāka zāle un upēs vēl nav apsīkušas. Sākoties lietus periodam, dzīvnieku baŗi atkal izklīst pa stepēm un savannām, kuŗas tagad klāj jauna zāle.

(Par Austrum-Afrikas augu valsts un faunas bagātību sniedz mazu ainu ceļotājs Bēms:

„Spirgts rīta vējš pūš pāri pār zāļaino klajumu, ko pēc nesenējā stepes ugunsgrēka, kā varens tepiķis, klāj pelēkzaļa zāle. Zebru pulciņi auļo pāri līdzenumam, žirafes parādās mežmalā; mūsu izbiedētās, metās urkšķēdamas bēgt kārpu cūkas, un visās malās redzami ganāmies antilopes. Upmalā koki un krūmi pilnos ziedos, kaut gan lietus periods vēl tikai sākumā. Mimozas, kuŗām tik maigas lapas, atspoguļojās upes ūdenī, augdamas blakus palmām un tamarindiem; vējš, nākdams no upes krasta puses, nes reibinošu ziedu smaršu.)

Austrum-Afrikas iedzīvotāju skaits nav prēcīzi aprēķināts, atskaitot tikai dažus apgabalus. Domā, kā starp Abesiniju, Zambēzi upi, Centrāl-Afrikas grāvi un Indijas okeana piekrasti, dzīvo apmēram 17 miljonu cilvēku. Iedzīvotāju blīvuma ziņā starp dažādām šīs Afrikas daļas provincēm valda liela diference. Sausie ziemeļu apgabali (piem. Rudolfa ezera apkārtne un Masaju stepe), kur zemkopība nav iespējama un dominē nomadisms, ir ļoti reti apdzīvoti un uz katra kvadrātkilometra neiznāk pat pa vienam cilvēkam. (Plaši Masaju stepes novadi tagad ir gluži neapdzīvoti: priekš 40 gadiem šo stepi piemeklēja lopu mēris, kuŗā aizgāja bojā gandrīz visi masaju ganāmpulki un kādreiz tik varenās un kareiviskās masaju tautas lielākā daļa nobeidzās bada nāvē).

Sausājās stepju zemēs vietām rod kalnu grupas, kuŗu nogāzēs, ar apūdeņošanas palīdzību, ir iespējams kopt tīrumus. Šie zemkopības novadi, kas izkaisīti kā salas sausajā stepē, parasti ļoti bieži apdzīvoti. (Kilimandžaro nogāzē uz 1000 kv.-kilometriem dzīvo 100,000 cilvēku).

Šaurā piekrastes josla, ar viņas drēgno un karsto klimatu, klāta tīrumiem un plantācijām, un te dzīvo 10—25 cilvēku uz 1 kvad-

rātkilometru. Diezgan biezi apdzīvotas ir arī dažas augstienes, ar vēsāku klimatu un bagātīgākiem nokrišņiem. Liels iedzīvotāju blīvums ir arī tiem apvidiem, kas pašas dabas segti pret ienaidnieku sirojumiem, un augstienēm, kur nav sastopama briesmīgā cece muša. Tas sevišķi zīmējās uz starpezeru apgabalu, sevišķi viņa kalnu zemēm, Ruandu un Urundi. Ruandā mājojot pat 70 cilvēku uz kv.-klm. Reti apdzīvoti ir purvu apvidi un arī daži ezeru krastu novadi, kur iesakņojusies miega slimība. Ļoti bieži apdzīvotas agrāk bija Viktorijas ezera salas, bet tagad miega slimība iznīcinājusi dažās no šīm salām visus iedzīvotājus. Biezi apdzīvotas ir arī Kenijas un Kilimandžaro zemākās nogāzes un Niasas ezera apvidus. (Niasas kolonijā dzīvo 20 cilv. uz 1 kv.-klm).

No etnografijas viedokļa, Austrum-Afrika ir robežapgabals, kurā sastopās un sajaucās triju lielu tautu saimju — bantu, hamī-

Leopards

tu un Sudanas nēģeru robežas. Liela Austrum-Afrikas iemītnieku daļa ir šo tautu sajaukšanās rezultāti; sajaukušās ir nevien rasu asinis, bet arī valoda un kultūra. Tāpēc arī etnografiskā ziņā Austrum-Afrika ir raiba; vēl raibāku to padara viņas veco iemītnieku pigmaju atliekas un āziatu kolonizācija (Indijas okeana piekrastē), nemaz nerunājot par eiropiešu kolonistiem. Austrum-Afrikas iedzimto valodu un izlokšņu skaits sniedzās pāri simtam.

Austrum-Afrikas ziemeļu daļu apdzīvo hamītu tautas; ziemeļaustrumos klejo ar saviem ganāmpulkiem gallasu un somaliešu ciltis; viņu varā atrodas visa Kenijas kolonijas ziemeļaustrumu daļa. Naivasas grāvja rajonā arī dzīvo nomadu ciltis, kas jau stiprāki sa-

jaukušās ar melnājiem. (Priekš 40 gadiem, spēcīgākā starp cilšu grupām bija masaju tauta; tagad no viņas vairs palikušas tikai niecīgas atliekas.)

Ziemeļrietumu stūri, kas robežo ar Austrum-Sudanu, apdzīvo bari, latuki un viņu radu ciltis, kas izskata ziņā atgādina dinkas un šillukus. Viņi runā hamītu valodu, bet leksikonā ir daudz sudaniešu vārdu. Arī šīs ciltis ir lopkopji, tāpat kā dinkas, un kopj savus ganāmpulkus ar tikpat lielu rūpību. Alberta ezeram ziemeļos dzīvo šuli un aluri, šillukiem tuvas radu ciltis, kas tāpat, kā viņi, staigā pilnīgi kaili; vienīgais tērps ir roku sprādzes un lapu pinums, kuŗu tomēr nenēsā priekšā, bet mugurpusē. Šai pašā ievas tērpā šuli cilts sievas dodas uz tirgu pārdot savu tīrumu augļus.

Vairums Austrum-Afrikas iedzimto tomēr ir bantu tautu piederīgie. Viņu mītnes rietumos stiepjās līdz Alberta ezeram, bet austrumos līdz Džubas upes grīvai. Iegruvu rajonā, bantu starpā atrodas plaša josla, kuŗā dzīvo jauktas ciltis, bet lopkopji te valda pār zemkopjiem. T. s. starpezeru apgabalā (starp Viktorijas ezeru un Centrāl-Afrikas grāvja ezeriem) ir aizkļuvušas uz dienvidiem hamītu tautas — vakuma un vatusi, uzmezdamās šīs biezi apdzīvotās zemes bantu ciltīm par kakla kungiem; „kungu" nodarbošanās te ir lopkopība, bet melnie zemkopji ir spiesti tiem kalpot. Abas šīs tautas, auguma ziņā, ir gaŗākās uz visas zemes lodes (2 metri gaŗš vīrs te ir parasta lieta, bet daudzi vēl pārsniedz šo gaŗumu). Abas tautas ir nepārspējamas skriešanā un tāllēkšanā, un viņu jaunekļi viegli pārspēj daudzus pasaules rekordus; abas ir aizmirsušas savu valodu un runā bantu mēlē, bet ir uzglabājušas savu gaišbrūno ādu un enerģiskos sejas pantus. Šo cilšu rokās te atrodas politiskā vara. Nepieejamos Ruandas rietumu daļas kalnu mežos mājo arī pigmaju cilts — batva, un Ruandu dibināti dēvē par milžu un punduŗu zemi.

Indijas okeana piekrastē, tuvējās salās un gar jūŗas krastu (no ekvatora līdz Delgado ragam), mājo jaukta cilts — vasuaheli (suaheli), persiešu, indiešu, arabu un dažu Afrikas cilšu maisījums, runā bantu dialektā, bet gandrīz puse vārdu patapināta no arabu valodas; suaheli ir musulmaņi un viņu mēle spēlē starptautiskās valodas lomu gandrīz visā Austrum-Afrikā.

Arī dienvidu daļā redzams raibs tautu ņudžeklis. Priekš apm. 60 gadiem, Austrum-Afrikā no dienvidiem ielaužās zulusu kareivji, izstaigāja Niasas ezera piekrastes zemes un izsiŗoja, slepkavodami un laupīdami, gandrīz visu tagadējo Tanganikas territoriju. Zulu cilts vangoni vēl tagad apdzīvo Niasas ezeram tuvākās augstienes. Starp bantu ciltīm, gŗūti pieejamos mežu biezokņos un kalnos dzīvo agrāko Austrum-Afrikas iemītnieku — pigmaju atliekas.

Jau tā raibo etnografisko Austrum-Afrikas karti padara vēl raibāku tas, ka daudzas tautas nedzīvo vienkopus, bet salveidīgi izkaisītas.

Kopš tāļiem senlaikiem Austrum-Afrikā sākuši spiesties no jūŗas puses iekšā arabi; arī tagad galvenajos tirdzniecības centros ir prāvas arabu kolonijas. Piekrastes pilsētās dzīvo daudz indiešu; tagad viņus redz arī zemes iekšienē. Indiešu vairums te ir sīktirgotāji, un prot uz nebēdu apstrādāt naivos iedzimtos.

Kā redzam, Austrum-Afrikā, raibā etnografiskā karte ir tautu

staigāšanas un kolonizācijas rezultāts. Tautu staigāšanu ir sekmējis Austrum-Afrikas ģeografiskais stāvoklis: viņa atrodas starp Indijas okeanu un milzīgajiem Kongo baseina mežiem, un Austrum-Afrikas stepes un savannas ir dabīga tautu tranzītzeme, viņu staigāšanas ceļš, pa kuŗu plūdušas uz rietumiem un atpakaļ nevien cilvēku ciltis, bet arī ticējumi un materiālās kultūras iespaidi.

Lielais Viktorijas ezers dala Austrum-Afrikas tautu ciltis divos zaros. Auglīgajā rietumu daļā iebrucēji-hamīti nav spējuši padzīt lielās bantu ciltis, bet tikai uzvarēt, un palikuši par viņu valdiniekiem. Ezeram austrumos, kur zemkopībai nelabvēlīgāki apstākļi, hamītu tautas ir aizlauzušās uz dienvidiem vairākus simts kilometrus aiz ekvātora. Tautu vilnis te ir nācis pēc viļņa, kareiviskās nomadu ciltis ir veikušas vai iznīcinājušas stepē savus priekštečus, vai arī iedzimušas viņas bantu apdzīvotā zemkopības rajonā, kas ezeram rietumos, un beidzot pašas apstājušās savā gājienā biezi apdzīvotos zemkopības apgabalos. Tāpēc arī hamītu un bantu tautu robeža Austrum-Afrikā visumā sakrīt ar zemkopības ziemeļu robežu.

Jauns masajs

Arkla lietāšanu vietējie iedzimtie nepazīst; dominē t. s. rušināšanas kultūra (arklu aizvieto kaplis). Plaši ziemeļu apgabali šī sausā klimata dēļ, neder zemkopībai; tropiskais piekrastes līdzenums un daudzi augstienes apgabali, kur mājo cece muša, atkal nav piemēroti lopkopībai. Tāpēc arī Austrum-Afrikā ir tikdaudz dažādu saimniecības apgabalu.

Bantu tautas un niloti turās pie rušināšanas kultūras; galvenais labības augs ir durra (sūru pasuga), un durras plāceņi ir šo tautu galvenā barība. Kopj arī citas sūru pasugas un kukurūzu, vietām arī rīsus; izplatīti pārtikas augi ir arī manioks un batātes, pupas, zemes rieksti u. t. t. Drēgnākajās kalnu zemēs, Kilimandžaro nogāzēs un Niansas ezera krastā, kā arī starpezeru joslā, plašos apmēros audzē banānus. Tais pašos apvidos padodas arī taro (Colocassia antiquorum). Piekrastē plešas milzīgas kokosu palmu birzis (tuvojoties Austrum-Afrikai no Indijas okeana puses, viņa piekraste šķiet kā viens vienīgs palmu mežs). Drēgnājos

un karstajos okeana piekrastes apvidos lieliski padodas arī mandarini, ananasi un citi tropu augi, bet Zanzibaras sala ražo lielā daudzumā garšas neļķes.

Mājlopi ir visām Austrum-Afrikas zemkopju ciltīm, kaut arī nelielā skaitā. Tais apvidos, kur izplatīta cece muša, lopkopība pilnīgi neiespējama. (Tikai vietām audzē kazas un cūkas). Viņa toties zeļ augstākajos apvidos. Centrāl- un Austrum-Afrikas slieksšņiem un ap Niasas ezeru, kur plešas kalnu ganības un Viktorijas ezeram austrumos. (Starpezeru joslā izplatīta īpatnēja liellopu suga, ar ļoti gaŗiem ragiem; citur dominē t. s. kupŗa govs, kas tuvu rada Indijas zebu govīm).

Ziemeļu stepju hamīti ir nomadi, un viņu galvenā barība ir piens, liellopu asinis un tikai retumis gaļa. Arī vatusi (batusi) cilts starpezeru joslā joprojām kopj ganāmpulkus, atstādama zemkopību, kā „kungu" necienīgu nodarbošanos, uzvarētiem melnājiem. Rudolfa ezeru rajonā, kur ļoti sauss klimats, nomadi tur galvenā kārtā kamieļus. Melno zemkopju izplatītākie māju dzīvnieki ir vistas un kazas.

Mazā daļa Austrum-Afrikas iedzīvotāju nepazīst ne lop-, ne zemkopības, un ir primitīvas medinieku un savvaļas augļu ievācēju ciltis. Viņu galvenais ierocis ir šaujāmais loks un saindētās bultas, kuŗām tie veic medījumu (bultu inde ir tik stipra, kā arī zilonis, tādas bultas ķerts, mirst nepilnas stundas laikā). Savām sazāļotām bultām, šo cilšu medinieki veic arī lauvas, griezdami ceļu vienīgi degunradzim, kuŗu biezājai ādai bultas nespēj izurbties cauri. Šo cilšu medinieki prot gatavot arī slazdus, kuŗos ķeŗ nevien antilopes, bet arī purvu bifeļus, leopardus un pat lauvas). Arī pie dažām zemkopju un nomadu ciltīm medniecība spēlē izcilu lomu, ja viņu zeme bagāta savvaļas dzīvniekiem. Zvejniecība zeļ lielākajās upēs un ezeros, un arī okeana piekrastē. Zveja iekšzemes ūdeņos bieži saistīta ar nāves briesmām — nīlzirgu un krokodīļu dēļ.

Austrum-Afrikas iedzimto ciemos zeļ visādi amati, — podniecība, pīšanas un koka griezumu māksla, un gandrīz visām ciltīm ir teicami kalēji. (No ādām daudzas ciltis agrāk gatavoja drēbes un traukus). Starpezeru apgabalā bija modē arī no koku mizām gatavotas „drānas". Tagad ir ādas, ir koku mizas tērpus visā Afrikā beidz izskaust eiropiešu ievestie kokvilnas audumi.

Iedzimto mājrūpniecības nozares tagad pamazām panīkst, jo eiropieši pārplūdina visas kolonijas saviem fabrikātiem. Senāk tik slaveno ieroču kalēju dēli vairs neprot tēvu amatu; arī pieprasījumi pēc viņu šķēpiem, zobeniem un metāmiem nažiem, ir samazinājušies: koloniju valdības liedz iedzimtiem viņu sīkos kaŗus, un arī medinieku gaitās šautene noder labāki kā šķēps, vai cirvis. Arī traukus un audumus iedzimtie tagad atrod par parocīgāku pirkt no indiešu sīktirgotājiem.

Agrāk, ciemu vietas izvēlē galveno lomu spēlēja nodrošināšanās pret uzbrukumu. Zemkopji mēdza apjost savas sādžas dzeloņaugu vai stabu sētām un cēla tām stiprus vārtus. (Virs vārtiem parasti mēdza uzkārt bišu tropus, kuŗus, sākoties uzbrukumam, meta virsū ienaidniekam, un saniknotās bites saviem dzelo-

ņiem dūšīgi apstrādāja uzbrucēju kailo ādu. Šis oriģinālais aizsargāšanās līdzeklis bieži vien izrādījās par ļoti lietderīgu.

Tagad ciemu apcietinājumi ir kļuvuši lieki un vecos neviens vairs neatjauno. Sādžas tomēr parasti vēl arvienu ceļ labi viegli aizsargājamās vietās, kalnu galotnēs, starp klintīm, vai arī upju salās. (Viensētas redz tikai biezi apdzīvotos apvidos un starpezeru joslā).

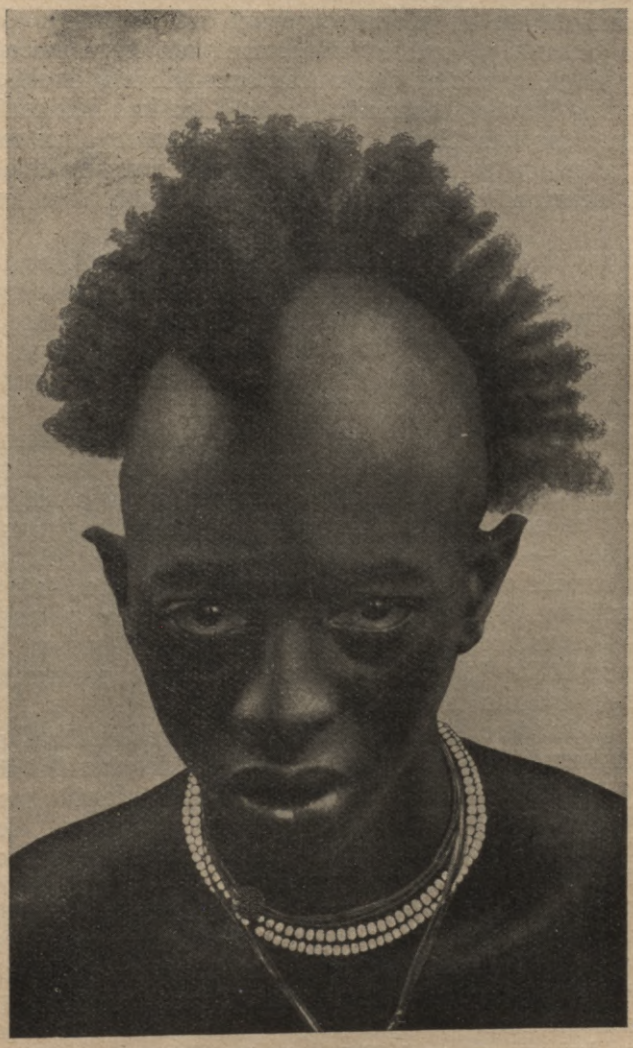

Mtusi cilts jauneklis

Nomadu ciltis mājo dzeloņaugu sētām apjostos krāļos, kuŗos pa nakti sadzen arī lopus, lai tie nekristu plēsoņiem par laupījumu. (Arī tad sētu uzrauga bruņoti sargi, jo lauvas spēj pārlēkt arī pār 3—4 metri augstu sētu, sagrābt mutē jaunu vērsi un ar viņu pārsviesties atpakaļ pāri sētai un pazust stepē).

Austrum-Afrikas celtniecībā dominē cilindriskā būdas forma,

ar konisku jumtu. Vietām redz arī četrstūraines būdas, un dažu apvidu iemītnieki tās ceļ uz zemē iedzītiem stabiem, lai justos droši pret ienaidnieku un plēsoņu uzbrukumiem.

Tektoniskās iegrūvas („grāvji"), kas stiepjas cauri Austrum-Afrikai no ziemeļiem un dienvidiem, ir sadalījušas šo kontinenta daļu vairākās meredionālās strīpās, kas sasniedz dažādu augstumu virs jūras līmeņa, un atšķirās viena no otras arī klimata, veģetācijas un saimniecības ziņā. Šim pašas dabas veiktam Austrum-Afrikas sadalījumam nevar paiet garām arī ģeografs. Kā pirmais nāk Indijas okeana piekrastes līdzenums, aiz kura paceļas iekšējā augstiene; pēdējā savukārt dalās Austrum-Afrikas sliekšņa augstienē, Uniamvezi-Ugandas baseinā, Centrāl-Afrikas slieksnī, un augstienēs, kuras sastāda Niasas slieksni. Katra no šīm joslām, klimata ziņā, atkal sadalās divās, ziemeļu un dienvidu daļās. (Pirmajās dominē ekvātoriālais klimats; dienvidos spēlē lielu lomu pasātu vēji).

Piekrastes līdzenums patiesībā ir lēzenā Afrikas augstienes krauja, kas sākoties no okeana krasta lēni ceļās augšup. Tomēr šai pseido līdzenumā netrūkst arī atsevišķu kalnu salu, kuru augstums dažreiz ļoti liels. Piekrastes līdzenuma platums ļoti nevienāds un svārstās no 30—500 klm. Ziemeļu un dienvidus daļā viņš gandrīz nemanot pāriet Austrum-Afrikas slieksnī, un ir krasi norobežots tikai vidus daļā, iepretim Tanganikas ezeram.

Piekrastes līdzenuma šaurā krasmalas josla krasi atšķirās no pārējā, nevien uzbūves un klimata, bet arī ar veģetācijas, iedzīvotāju sastāva un saimniecības forma ziņā. (Pie šīs joslas pieder arī trīs lielās salas — Pemba, Samsibara un Mafija). Aiz šīs joslas, vairāk zemes iekšienē, atkal seko viena aiz otras trīs citas piekrastes līdzenuma joslas; pirmā — diezgan plata ziemeļu un dienvidu daļā — ir sausa dzeloņkrūmu stepe; nākošā josla, kurā daudz salu kalnu, ir klāta liellapu krūmājiem; ceturto piekrastes līdzenuma joslu klāj sausais tropu mežs.

Pirmā piekrastes josla ir zeme, ar vecu kultūru, samērā bagāta nokrišņiem (700—2000 mlm.), un agrāk viņu klājis monsunu mežs- kura vietu iejēmuši tīrumi, dārzi un plantācijas, un tikai vietām vēl redz sekundāros krūmu mežus. Diezgan lielu platību aizjem arī t. s. meža stepes, kurās redz atsevišķas palmas un milzīgus baobabus. Šo joslu apdzīvo suaheli, — jūrnieku, tirgotāju un dārznieku tauta; uz šo piekrasti ir jau senlaikus braukuši tirgoties Dienvid-Āzijas zemju kuģinieki. Piekrastes vidus daļa bagāta ostām; šai joslā daudz eiropiešu dibinātu plantāciju, kurās kultivē gandrīz visus tropu kultūraugus. Tepat atrodas arī Austrum-Afrikas ostu pilsētas.

Kenijas kolonijas svarīgākā osta ir Mombasa-Kilindini (40,000 iedz.), celta uz nelielas salas, jūras līča vidū. No krasta iepretim pilsētai, dodas zemes iekšienē Ugnadas dzelzceļš, aizsniegdams Viktorijas ezeru. Tanganikas territorijas galvenā osta ir Daresalāma (25,000 iedz.); pārējām — Pangani, Bagamojo un Tangai, ir tikai vietēja nozīme.

Mozambikas kolonijas svarīgākā osta ir Beira (dienvidos) un Mozambika; pēdējā devusi savu vārdu visai kolonijai. Pie Zambēzi upes grīvas atrodas Kilimanes un Čindes pilsētiņas. Beira ir

Rodēzijas galvenā osta un caur viņu iet uz Eiropu arī Niasas zemes un Katangas kalnrūpniecības apgabala ražojumi. Galējos Mozambikas provinces dienvidos, kas patiesībā jau jāpieskaita Dienvid-Afrikai, atrodas Lorenco-Markesa (13,000 iedz.).

Okeana piekrastes joslai rietumos, Austrum-Afrikas zemeļu daļā plešas lēzena un ļoti sausa krūmu stepe, ko apdzīvo hamītu nomadu ciltis, somali, galasi un masaji. Viņi klīst ar saviem ganāmpulkiem no vienas ūdens vietas uz otru. (Šais ūdens vietās redz daudz vecas un ļoti dziļas akas, kas raktas tāļos senlaikos; bez viņām cilvēka eksistence te nebūtu iespējama.) Tīrumus redz tikai lielāko upju krastos, kuŗas nāk no nokrišņiem bagātajām iekšzemes augstienēm. Gar upēm vietām aug arī prāvi meži (t. s. „krastu meži"). Citas neaizsniedz jūŗu, bet apsīkst milzīgajā Lorianas purvā, kuŗā mājo ziloņi, bifeļi un nīlzirgi.

Muanzas pilsētiņa Viktorijas ezera piekrastē

Austrum-Afrikas vidus daļā tie piekrastes līdzenuma novadi, kas atrodas starp jūŗmalas joslu un Austrum-Afrikas slieksni, sajem jau vairāk nokrišņu un ir klāti t. s. meža stepēm, kur vairs neredz ziemeļos tik parasto dzeloņaugu. Iedzimto ciltis te ir cītīgi zemkopji. Vairākās vietās redz augstas kalnu salas, no kuŗām Uluguru un abas Uzambaras pārsniedz 2000 metru augstumu. Šīs kalnu salas dabon lietu lielā vairumā (3—4000 mlm.). Uluguru kalnu grupa ir nokrišņiem bagātākā Austrum-Afrikas daļa, tāpēc arī te aug ļoti krāšņi tropu lietus meži, augstāki kalnos kalnu meži un zāļainas ganības. Arī te daudz eiropiešu ierīkotu plantāciju. (Uzambaras tropu mežos plešas plaši kafijas apstādījumi, bet zem tiem kaučuka un sizalagavu plantācijas. Vēsākajās augstienēs dzīvo eiropiešu fermeri, kuŗiem pieder lieli ganāmpulki, un kviešu un kukurūzas lauki.

Tāļāk uz dienvidiem klimats atkal paliek sausāks; te dominē sausais tropu mežs (miombo), un visa šī zeme ir reti apdzīvota. Lop-

kopība (cece mušas dēļ) nav iespējama; iedzimtie ir zemkopji vai (upju piekrastēs) zvejnieki. Arī te netrūkst kalnu salu, un arī te viņas bagātākas nokrišņiem, kā apkārtējie novadi. Arī te tagad redz kokvilnas un cukurniedru plantācijas, kas pieder kolonistiem. Mozambikas ziemeļu daļā darbojas vairākas cukura un ruma fabrikas.

Zināmā attāļumā no Indijas okeana krasta, piekrastes līdzenums sāk celties arvienu augstāks, līdz beidzot pāriet Austrum-Afrikas slieksnī. Tektoniskas parādības un vulkānu izvirumi te ir radījuši gan varenus kalnu milzeņus, gan plašus lavas laukus, un neskaitāmi daudz skaistu mazāku pakalnu; reljefam te ir ļoti nevienāds raksturs. Augstumi te mainās ar dziļām ieplakām un lejām; bieži gadās, ka vienam kaimiņu novadam ir vēss un sauss, otram turpat blakus, karsts un drēgns klimats. Tikpat dažādas ir arī atsevišķu sliekšņa apgabalu, augu un dzīvnieku valstis, saimniecības veidi un iedzīvotāju blīvuma indeki. —

Austrum-Afrikas slieksni visā garumā šķeļ pušu Naivašas jeb Austrum-Afrikas grāvis, kas nāk no Rudolfa ieplakas tieši uz dienvidiem. Pats grāvja dibens gandrīz viscaur atrodas vairākus simts metrus zemāk par grāvja malām, ir ļoti sauss un stipri traucē satiksmi starp okeana piekrasti un kontinenta iekšieni. Šī grāvja dibenu klāj sausas stepes (ziemeļu daļā pustuksnesis), kraujas daudzās vietās sedz krūmi un meži. No galvenā grāvja atzarojas dažas sāņu staras, padarīdamas vēl dažādāku šī sliekšņa reljefu.

Austrum-Afrikas sliekšņa ziemeļu daļa starp Rudolfa ezeru un Nīlupi savienojas ar Centrāl-Afrikas slieksni, izveidodamas augstieni, kas bagāta salu kalniem. Nokrišņu daudzums te ātri palielinās rietumu virzienā (tur upēs jau ir ūdens visos gada laikos); zemākās vietas klāj krūmu stepe, bet kalnu salas sedz meži. Vietējie iedzimtie ir lopkopji, citas atkal cītīgi zemkopji; lielu lomu pie dažām ciltīm spēlē arī medinieku gaitas. Austrumu daļa ir ļoti sausa stepe, sevišķi ap Rudolfa ieplaka (tās vidū, Naivašas grāvja ziemeļu galā, guļ lielais un seklais Rudolfa ezers). Te gandrīz nav pastāvīgu upju; ir novadi kur lietus līst labi, ja pa diviem gadiem reizi. Vietām neredz pat zāli, — tikai krūmus, smiltis un akmeņus.

Daudz dažādāka un dabas skatu ziņā skaistāka ir tā Austrum-Afrikas sliekšņa daļa, kas plešas Rudolfa ezeram dienvidos, aizpildīdama Kenijas kolonijas vidus daļu. (Sevišķi skaistas ainavas redz tais vietās, kur Ugandas dzelzceļš iet pāri Naivašas grāvim: abas grāvja kraujas ir ļoti stāvas un paceļās vairāk simts metru virs grāvja dibena. Šīs kraujas, kuŗās vietām pat neredz aizu — tik mazas viņas izrobotas — stiepjas simtiem kilometru tāļu, ka gandrīz stāvas sienas, un ceļotāju karavānām te stundām ilgi jāmeklē vieta, kur tikt augšup no grāvja dibena, vai arī nolaisties no kraujas dziļumā.

Grāvju rietumu malā, starp Rudolfa un Viktorijas ezeriem, paceļās lielais Elgona kalns, sasniegdams gandrīz 5000 metru augstumu. (Viņa galotni rotā milzīgs krātērs, 15 klm. caurmērā.) Kalns bagāts nokrišņiem un gar viņa kraujām dodas lejup daudz kalnu strautu. Kalna nogāzes apdzīvo bageši cilts kanibāli. Kalna sāni apauguši skaistiem kalnu mežiem, virs kuŗiem plešas alpīnās vēģetācijas josla.

Arī pats grāvja dibens, kas tik dziļi iegrimis starp viņa stāvajām malām, vietām atrodas ļoti augstu virs jūras līmeņa. Grāvja dibenu klāj stepe, kuŗai veselīgs un samērā vēss klimats. Jaunas iegŗuvas un vulkānu uzbērumi sadala grāvja dibenu vairākos baseinos, no kuŗiem augstākajā atrodas skaistais Naivašas ezers. Vietām redz arī krātēru kalnus un, karsti avoti un plaisas, no kuŗām nemitīgi ceļās augšup smacīgi tvaiki. Visa Naivašas ezera apkārtne liecina, ka te vēl nav beiguši darboties apakšzemes spēki.

Grāvja dibenā dzīvo diezgan daudz eiropiešu kolonistu, kuŗiem pieder prāvi lopu bari.

Grāvja austrumu mala ir tik stāva, ka vietām sasniedz 1000 metru augstumu virs okeana līmeņa. Ziemeļu daļā šo krauju klāj

Milzu baobabs Mozambikas kolonijas piekrastē

zāļaina stepe, tāļāk uz dienvidiem aug kalnu mežs, kuŗa augstākajiem novadiem ir alpīna veģetācija. Kalnu mežos mājo ziloņi un degunradži. Ap Nairobi redz daudz fermu, kuŗas pieder angļu kolonistiem. Pilsētas iedzīvotāju skaits pārsniedz 30.000; viņas apkārtnes novadiem ir samērā vēss un veselīgs klimats. — Nairobi pilsēta ir Kenijas kolonijas administrātīvais centrs.

Austrumu kraujā, iepretim Viktorijas ezera ziemeļu daļai, paceļās milzīgais Kenijas vulkāns, pēc Kilimandžaro augstākais kalns visā Afrikā; kalna nogāzes ir bagātas nokrišņiem, un, viņš sūta uz visām pusēm strautus un upītes. Plaši nogāžu apvidi klāti mežiem un bambuka niedru džungļiem. Kenijas galotni sedz šļūdoņi un mūžīgā sniega lauki. Mazie kalna nogāžu ezeri un morenas liecina, ka agrāk viņš bijis vēl bagātāks šļūdoņiem kā tagad.

Tai vietā, kur Naivašas grāvi krusto Kenijas kolonijas un Tanganikas territorijas robežas, pats grāvis sadalās trīs lielos zaros, no kuŗiem vidējais turpinās dienvidu virzienā. Rietumu zarā daudz sāls ezeru, ziemeļaustrumu stūrī šai starai stājas ceļā „lielo krātēru augstiene", pāri par trīs kilometriem augsti nodzisuši vulkāni, kas klāti kalnu ganībām. Pats lielākais no šiem krātēriem Ngorongoro, ir apm. 20 klm. plats, lielākais uz zemes lodes. Krātēru dibenus klāj zālainas stepes un džungļi, un viņos mājo ļoti daudz antilopu, zebru un citu savvaļas dzīvnieku. Krātēru ārējās kraujas sedz drēgns kalnu mežs.

Pats augstākais visas Afrikas kalns ir Kilimandžaro 6010 metrus augts nodzisis vulkāns, kuŗa bazes caurmērs sniedzas pie 100 klm. Kalna galotni klāj mūžīgais sniegs un šļūdoņi. Tāpat kā citi augsti kalni, arī šis milzenis ir lietus uztvērājs un viņa kraujas (sevišķi starp 2000—3000 metriem) ir vienmēr tinušās lietus mākoņos. Sevišķi bagāta ar lietu ir kalna dienvidu krauja, no kuŗas tek lejup daudzi strauti, kas, saplūzdami kopā, izveido Pangani upi. (Daži kalnu novadi te ļoti biezi apdzīvoti, piem. Džagas cilts zeme, ko gandrīz visu aizņem banānu birzis.) Arī Kilimadžāro ziemeļu daļā netrūkst mežu, bet viņu josla te jau šaurāka, un tūliņ pie kalna kājām sākas sausā stepe. — Starp 1800—3000 metriem Kilimandžaro sānus klāj vienmēr drēgns kalnu mežs, kas baro ar ūdeni kalna strautus vēl vairāk, ka galotņu glečeri. Virs šiem drēgnājiem mežiem, sākas skaistas kalnu ganības, kuŗas atgādina Alpu pļavas; vēl augstāk plešas trūcīgi krūmāji un pustuksnesis; beidzot nāk kailas klintis, virs kuŗām paceļās šļūdoņos un mūžīgā sniega segā ietinusies kalna galotne.

Kilimandžaro kalnam kaimiņos atrodas vēl Meru vulkāns, pāri par 4,5 klm. augsts; viņa dienvidu daļai ir ideāls klimats, un to apdzīvo vācu un angļu fermeri, kas nodarbojas ar zemkopību, kopj kviešus un kukurūzas laukus un kafijas un kokvilnas plantācijas.

Abiem kalniem dienvidos plešas vienmuļīga un sausa krūmu stepe; tā sauktā Masaju stepe, kuŗas agrākos valdiniekus vairs rod tikai viņas galējos ziemeļos. Masaju stepei dienvidos atkal seko kalnainas augstienes, sasniegdamas 2000 metru augstumu; viņas dabon daudz nokrišņu un ir klātas teicamām kalnu ganībām un vietām redz kādreiz krāšņu kalnu mežu atliekas. Pašas augstienes ir bieži apdzīvotas. Viņu galvenā cilts ir vahehe, kareiviski lopkopji.

Daudz vienmuļīgāks reljefs, kā Austrum-Afrikas slieksnim ir Uniamvezi-Ugandas baseinam. Tā ir pakalnaina zeme, kas vietām nosēta milzīgiem granīta bluķiem. Šī baseina malas ir bez stāvām kraujām, un gandrīz nemanot pāriet kaimiņu sliekšņos, kas iežogo viņu no visām pusēm.

Šī baseina centrā atrodas milzīgais Viktorijas ezers. Hidrografiskā ziņā šī ieplaka nav viengabalaina, un viņu ne bez iemesla dēvē par Afrikas jumtu, par Afrikas lielo upju — Nīlas, Kongo un Zambēzi baseina robežkupicu, no kuŗas tek ūdeņi uz trijām pusēm.

Klimata ziņā starp atsevišķām ieplakas daļām vērojama zināma atšķirība. Ziemeļu daļai ir ekvatoriāls klimats, ar diviem lietus laikiem, samērā daudz nokrišņiem; upēm te nekad neaptrūkst ūdens.

Ieplakas dienvidu daļā valda sausais pasatu klimats, un gadam ir tikai viens lietus periods. Atskaitot Mlagarasi upi, kas tek lejup no drēgniem kalniem, ieplakas dienvidu daļā ir tikai periodiskas upes, kuŗas sausajā periodā apsīkst; lietus laikā šo periodisko upju gultnes pārplūst un viņu ūdeņi applūdina plašus apgabalus.

Viktorijas ezeram ziemeļos, Uniamnezi-Ugandas baseinam ir gandrīz lēzena līdzenuma izskats, kuŗā izkaisīti atsevišķi salu kalni. Šī līdzenuma vidū guļ starainais Kiogas ezers, kuŗa krasti plašo papīrusa purvu dēļ gandrīz nav pieejami. Kiogas ezers ar viņa purviem un purvainajām pietekām dala līdzenumu divās daļās: ziemeļu daļa ir zāļaina stepe, ko apdzīvo zemkopju ciltis, kas tura arī prāvus ganāmpulkus. Kiogas ezeram tuvākajos novados, kuŗiem auglīga melnzemes augsne, tagad plešas kokvilnas lauki. Ezeram dienvidos stiepjas savannas, apaugušas ar lielu zāli un rotātas nelielām birzīm. Te ļoti bieži plosās spēcīgi pērkoņa negaisi. Viktorijas ezera ziemeļrietumu krastus klāj ļoti krāšņs tropu lietus mežs, kuŗa florai un faunai ir jau rietumafrikānisks raksturs.

Vahima cilts sultans
(Austrumu hamītu tips)

Mīlzīgā Viktorijas ezera krasti ir diezgan biezi apdzīvoti. Nokrišņu daudzumi, kas sevišķi liels ezeram tuvākajos novados, sekmē zemkopību; ezera ūdens klajumos zvejnieki velk bagātus lomus. Pa ezeru kreisē tvaikoņi; Ugandas dzelzceļš vieno ezera baseinu ar Indijas okeanu, un tā tad arī ar pasaules tirgiem. Ar katru gadu te plešas plašumā to augu kultūras, kuŗus speciāli audzē eksporta vajadzībām. — Dažus no ezera piekrastes novadiem tomēr padara cilvēkiem bīstamus miega slimība, kas kļuvusi viņos jau endēmiska.

Viktorijas ezera ziemeļrietumu krastā, starp viņu un Nīlu, plešas bijusē Ugandas (Bugandas) ķēniņvalsts, kas devusi visai Ugandas kolonijai viņas nosaukumu. Vietējie iedzimtie ir diezgan civilizēti, un gandrīz visi kristīti. Galvenais pārtikas augs te ir banāna; starp labības sugām dominē sūras, kukurūza un rīss; audzē arī zemes riekstus, batates un manioku; kokvilna ir Ugandas galvenā

eksportprece. Arī sezāmu, zemes riekstus, kafiju un kaučuku audzē eksporta vajadzībām.

Ugandas kolonijas tirdzniecības centrs ir Kampala, administratīvais centrs Entebe, kurā ļoti skaists botāniskais dārzs. — Pie Kavirondo līča, kas stiepjas tālu uz austrumiem, atrodas Port-Florensa jeb Kizumu, Ugandas dzelzceļa gala punkts.

Viktorijas ezera dienvidu krastā sākas sausā tropu mežu josla; austrumos ezeram plešas lapu krūmu un zāļu stepes. Austrumu novadi ļoti bagāti savvaļas dzīvniekiem, un te klejo savā vaļā ziloņi, degunradži, antilopes un zebras; daudz arī lauvu. Klimats te jau tik sauss, ka banānes vairs lāga nepadodās, kaut gan ezera ziemeļrietumu pusē viņas ir vai pats galvenais barības augs. Pretēji turienes „banānu ēdāju" ciltīm, zemju iemītnieki, kas plešas milzīgajam ezeram dienvidos un austrumos, ir zemkopji, kuriem prāvi lopu pulki; dažas ciltis ir teicami medinieki.

Viktorijas ezeram dienvidos plešas lielais Uniamvezi apgabals, kas diezgan reti apdzīvots; lielu platību aizjem sausie tropu meži. Uniamvezi iedzimtie mājo apaļās būdās, un viņu ciemi ir apjosti dzeloņkrūmu sētām; parasti šie ciemi slēpjas starp milzīgiem granītu bluķiem, kuriem nosēta visa Viktorijas ezeru apkārtne. Uniamvezi ir zemkopju zeme. Taboras pilsētas apkārtnē, kur manāms arabu kultūras iespaids, blakus parastājiem tropu Afrikas kultūraugiem audzē arī rīsus, miežus, kartupeļus, citronkokus u. t. t. Lopkopībai neļauj zelt cece mušas. Zeme ir bieži apdzīvota un daudzu ciemu vīrieši iet strādāt kā algadži kolonistu plantācijās. — Arī te daudzās vietās plosās miega slimība, kas ievazāta pasaules kara laikā (agrāk viņa te nebija pazīstama). Uniamvezi zemes centrā atrodas Taboras pilsēta ar 30.000 iedzīv. Viņu nodibināja priekš apm. 100 gadiem vergu tirgotāji arabi; pag. gadsimta vidus bija šīs pilsētas ziedu laiks: caur Taboru nāca uz Indijas okeana piekrasti no Kongo baseina lielas vergu karavānas un ziļoņkaulu sūtījumi. Tagad Tabora zaudējusi savu agrāko lielo nozīmi.

Uniamvezi — Ugandas baseinam rietumos, Afrikas augstiene atkal sāk celties augšup: te stiepjas lielais Centrāl-Afrikas slieksnis. Arī šis slieksnis vidū ieplaisājis visā viņas garumā; šī plaisa (t. s. Centrāl-Afrikas grāvis) ir daudz viengabalaināka un noslēgtāka, kā sastarojusē Naivašas iegruva. Arī grāvja kraujas te daudz stāvākas, mazāk nodrupušas, un vietām sasniedz 1000 un vairāk metru augstumu. Lavas lauku un vulkānu te nav, atskaitot kādu rajonu Kivu ezeram ziemeļos, kur paceļās vēl aktīvo Virungas vulkānu grupa. Austrumu kraujā, sevišķi Ruvencori apkaimē, redz izdzisušus krātērus, kuru vidū guļ dziļi ezeri.

Klimatiskā ziņā Centrāl-Afrikas slieksnis atrodas labvēlīgākos apstākļos, kā viņa austrumu kollēga un bagātīgāki apgādāts nokrišņiem, atskaitot Tanganikas ezera austrumu krastu. — Gadskārtējais nokrišņu daudzums te gandrīz visur pārsniedz 1000 mlm.; manāms drēgnā Kongo baseina tuvuma iespaids. Sevišķi bagātas ar lietu ir sliekšņa kraujas; arī milzīgais Ruvencori kalns bagātāks nokrišņiem un šļūdoņiem, kā augstākie par viņu Kilimandžaro un Kenijas kalni. Sausāka kā citas sliekšņa daļas ir pati iegruva, kuras dibenā vietām plešas pat sāls stepes un guļ sāls ūdeņa ezeri. — Tomēr šis sāļainais apvidus aizjem tikai niecīgu grāvja dibena daļu; pā-

rējo gandrīz visu aizpilda lieli un dziļi saldūdeņu ezeri. — Augstieņu ganības, kuŗu vidū vietām redz arī palmu mežus, klāj sliekšņa dienvidu daļu, bet ziemeļus savannas. — Patlaban biezi apdzīvots ir tikai starpezeru apagabals. Centrāl-Afrikas grāvis ar viņas stāvajām kraujām un gaŗajiem ezeriem ir liels šķērslis iekšējai satiksmei. Tikai vienā vietā grāvim ir slīpākas kraujas, un cauri šai vietai jau senlaikos ir gājis karavānu ceļš no Zanzibaras uz Kongo baseinu.

Centrāl-Afrikas grāvja ziemeļu daļa un sliekšņa austrumu spārns ietilpst Nīlas baseinā. Grāvja rietumu daļa ir kā milzīgs mūris, kas norobežo Nīlas baseinu no Kongo baseina un ir tik maz izrobota, ka tieši no viņas kraujas virsas (austrumu virzienā tā krīt lejup grāvī kā stāva siena) sākas Kongo baseina upes, kas tek uz rietumiem. Sevišķi augsta ir grāvja rietumu mala Alberta ezera apkārtnē, kur

Vagandas cilts zvejnieki Viktorijas ezerā

klinšu sienas paceļās 1500—1800 metru virs ūdens līmeņa; vēl stāvākas (pat līdz 2200 metriem) klinšu sienas redz Edvarda ezera apkārtnē. — Grāvja, austrumu mala nav tik noslēgta, bet gandrīz tikpat augsta; no viņas gāžas lejup grāvī nelielas upes, izveidodamas ļoti augstus ūdens kritumus. — Starp Edvarda un Kivu ezeriem atrodas Virungas vulkānu grupa, kuŗas rietumu krātēri periodiski sūta lejup grāvī lavas masas. (Vēl 1912. g. kāda lavas straume aizsniedza Kivu ezeru, ieplūda tajā un ūdenis sāka vārīties; visa ezera mala bija pilna beigtām zivīm.) — Aktīvi patlaban ir tikai abi Virungas grupas rietumu vulkāni, Namlagira un Niragongo, no kuŗiem pirmais ir 3 klm., otrs 3,5 klm. augsts. Virungas grupas seši austrumu vulkāni ir beiguši darboties, bet vēl augstāki, ir austrumu vulkāni (viens no tiem pat 4,5 klm. augsts). Visu šo vulkānu nogāzes klāj biezi kalnu meži un kokveidīgās papardes viņos sasniedz vairākus metrus lielu augstumu, bet bambuka niedras te izveido tādus džungļus, ka cilvē-

kam gandrīz nav iespējams tikt viņiem cauri. Vulkānu galotnes un krātēru iekšpusi klāj alpīnā veģetācija.

Virungas vulkāniem ziemeļos plešas ziloņu bariem bagāta stepe, kuŗai cauri tek Ručuru upe, dodamās uz Edvarda ezeru.

Edvarda ezeram ziemeļos paceļās sniegiem un šļūdoņiem bagātais Ruvencori kalns. Viņš nav vulkāns, bet uz augšu pacelta Afrikas augstienes daļa, kas izrobota dziļām ielejām. Kalnam ir sešas šļūdoņiem klātas galotnes, kuŗu augstums svārstas starp 4600—5125 metriem. Vārds Ruvencori bantu valodā nozīmē „lietus taisītājs", un tiešām, viņa kraujas, kuŗas klāj kalnu mežs, gandrīz vienmēr ir ietinušās lietus mākoņos. Virs 4200 metriem jau sākas mūžīga sniega līnija, kas lielāka nokrišņu daudzuma dēļ te atrodas zemāki, kā uz Kilimandžaro un Kenijas.

Tāļāk uz ziemeļautstrumiem Centrāl-Afrikas grāvī guļ Alberta ezers, kas pēc platības līdzinās apmēram Valmieras apriņķim. Ezera ziemeļu galam tek cauri Nīlupe. Pats Alberta ezers te ļoti sekls, ar peldošām salām, kuŗas traucē kuģniecību; tvaikoņiem negrib griezt ceļu arī nīlzirgi, kas te mājo lielos baros. — Pēc iztecēšanas no ezera Nīla dabū Bār-el-Džebelas nosaukumu un tepat arī beidzās Centrāl-Afrikas lielā iegŗuva. Nīlupei te ļoti rāma gaita, purvi pavada viņas krastus tāļu uz ziemeļiem. Šais purvos dzīvo ļoti daudz nīlzirgu un krokodiļu; braucot tvaikonī pa upi var bieži redzēt arī ziloņu barus. — Starp Centrāl-Afrikas grāvja ezeriem un milzīgo Viktorijas ezeru plešas vairākkārt minētais „starpezeru apgabals", kuŗa ziemeļu daļa tek cauri, dodamās uz Viktorijas ezeru, līkumainā Kageras upe. Ezeram tuvākie apvidi ir samērā līdzeni, bet rietumos, tuvāki grāvja malai, redz tipiskas kalnu ainavas. Gar Kageras upi plešas krūmu tsepes. Vietām redz arī tropu lietus mežus, bet ielejās purvus, kas aizauguši papīrusa niedrām un bieži vien slēpj savā vidū arī seklus ezerus, kuŗos mājo nīlzirgi un krokodiļi.

Starpezeru apgabals biezi apdzīvots un kultivēts, sevišķi Ruandas un Urundi novadi. Vietējie iedzīvotāji bahutu ir teicami zemkopji un banāni te ir izplatītākais kultūraugs. (Banānu birzes vietām aizjem kilometriem platus apgabalus, kuŗos ciems guļ pie ciema). Plašos apmēros audzē arī batates, manioku un zemes riekstus. Valdošā cilts te ir vatusi un vahima, kas pēc rases rada Austrum-Afrikas hamitiem, bet lietā uzvarēto bantu valodu. Abas ciltis ir lopkopji, un agrāk viņām te bija neatkarīgas valstis.

Tepat mājo arī kāda īpatnēja cilts batvas, kas rada Centrāl-Afrikas pignajiem; batvas dzīvo mežos, ir teicami medinieki, bet prot arī podniecību un ir labi kalēji.

Centrāl-Afrikas sliekšņa dienvidu daļa gandrīz visa ietilpst Kongo upes baseina robežās, kurp lielais Tanganikas ezers raida savus ūdeņus pa upi, kas sausajā gada laikā gan bieži apsīkt. Viņam ziemeļos atrodas skaistais Kivu ezers, kam ļoti izroboti krasti, ar dziļiem līčiem, kalnainām pussalām un salām, kuŗas klāj krāšņs tropu mežs. Kivu ezers atrodas gandrīz 1500 metrus virs jūŗas līmeņa, bet viņa krastu kraujas sasniedz 1000 metru augstumu. Ezera salas un krastu mežus apdzīvo batvas punduru cilts. Ļoti biezi apdzīvota ir ezera austrumu mala, kuŗu klāj lauki, banānu birzes un iedzimto ciemi, par spīti visam viņas stāvumam.

No Kivu ezera dienvidu gala dodās uz lielo Tanganikas ezeru krācēm un ūdens kritumiem bagāta Rusisi upe. — Pats Tanganikas ezers atrodas 700 metru zemāk par Kivu ezeru un ir ļoti dziļš, sevišķi viņa dienvidu daļa, kur konstatēti gandrīz pusotra kilometra dziļi atvari. Ezera platums svārstās starp 20—75 klm., garums ir 650 klm. Platības ziņā viņš apmēram līdzinās Baikalu ezeram. Tanganikas ūdeņiem tumšzila krāsa un vētras laikā pa šiem ūdens klajumiem staigā lieli viļņu bari. — Ļoti stāvi ir ezera ziemeļrietumu krasti, kur Centrāl-Afrikas grāvja mala paceļās pustreša kilometra virs ezera viļņiem un ir klāta krāšņiem mežiem. Pa šo kraujo krākdami dodās lejup ezerā daudzi kalnu strauti. Ezera austrumu krasts nav tik stāvs un samērā vieglāki pieejams. Šai krastā ietek, nākdama no Austrum-Afrikas sliekšņa, prāvā Mlagarasi upe. Vispār Tanganikas krasti gandrīz tikpat skaisti, kā Kivu ezeram, se-

Nairobi pilsēta Kenijas kolonijā

višķi tais vietās, kur viņus klāj tropu meži. Lianas šais mežos stiepjās no viena koka uz otru koku, izveidodamas starp dziļo aizu sienām gaisa tiltus un vīdamās gar palmām augšup līdz pašām galotnēm. —

Ezeram tuvo novadu ciltis ir lopkopji un zvejnieki; daudzām ir arī tīrumi. No rītiem un vakariem pieiet ezeram klāt dzelzceļu līnijas. Rietumu līnija izbeidzās pie Albertviļas, beļģu Kongo kolonijas tiesā; autsrumu krastā, kas pieder Tanganikas territorijai (bij. vācu Austrum-Afrika) guļ Kogomas pilsēta, ko dzelzceļš savieno ar Indijas okeana piekrasti. Pa ezeru uztur satiksmi vairāki tvaikoņi. Ezeram dienvidos atrodas Rukvas grāvis, kas turpinās Niasas ezera virzienā. Tam ziemeļu galā paceļās Rungve vulkāns, apm. 3 klm. augsts. Šis vulkāns jau atrodas uz Niasas sliekšņa, ko izveido saplūzdami kopā abi jau apskatītie Centrāl-Afrikas un Austrum-Afrikas sliekšņi. Tāpat kā viņi, arī Niasas slieksnis sastāv no divām

meridionālām augstienēm, kuŗas šķir vienu no otras dziļa iegruva, t. s. Niasas-Širas grāvis. Pēdējais atrodas sakaros ar Centrāl-Afrikas un Naivašas grāvju dienvidu nozarojumiem. Pašu Niasas grāvi aizpilda dziļais Niasas ezers, ko vieno ar Zambezi upi Širas upe; straumes, ūdens kritumi un sēkļi traucē kuģniecību pa šo Zambezi pieteku. — Ezera ziemeļu galā plešas nokrišņiem bagātā un skaistā Konde zeme, kuŗā aug krāšņi tropu meži un daudz zāļainu ganību. Augstākajās vietās te apmetušies daudzi fermeri, kuŗiem lieli ganāmpulki; zemākajās vietās redz kokvilnas plantācijas.

Niasas sliekšņa lielāko daļu klāj sausais tropu mežs; augstienes, kuŗas paceļās pāri par 1500 metriem, sedz kalnu ganības, viņu skaistumu palielina lielā puķu bagātība. Upju ielejās aug tropu lietus meži, bet ap Šires upi un purvaino Širvas ezeru medinieks joprojām vēl var pēc patikas medīt antilopes, lauvas, zebrus un bifeļus.

Niasas ezera rietumu krastā plešas šaurā un gaŗā Niasalenda, biezi apdzīvota angļu kolonija, no kuŗas daudzi tūkstoši nēģeŗu iet peļņā uz Dienvid-Afrikas dimantu un zelta raktuvēm. Visbiezāki apdzīvota ir jau minētā Konde zeme, ezera ziemeļu galā. Viņā mājo vakondes cilts, kuŗai lieli lopu bari, auglīgi tīrumi un banānu birzis. Starp Konde augstieni un ezera ziemeļu galu plešas zāļainais Lejas-Kondes līdzenums, kur iedzimto ciemus redz tikai uz pakalniem. Lietus laikā šis līdzenums pārplūst un minētie pakalni uz laiku kļūst par salām, ap kuŗām staigā viļņu bari. Eiropiešu kolonizācijai šis līdzenums nav noderīgs, jo te plosās nikni drudži; turpretim Augš-Konde ir viens no skaistākajiem Afrikas apvidiem, bagāts treknām kalnu pļavām, skaistām ielejām un tik lieliskām dabas ainavām, ka šī zeme (tāpat kā Kivu ezera un Tanganikas piekrasti) reiz pievilks pie sevis tūristu plūdus.

Niasa ezeram daudz kas kopējs ar viņa ziemeļrietumu kaimiņu Tanganiku. Arī šis ezers ļoti dziļš (gandrīz 800 metri) un arī viņa dibens atrodas zemāki par jūras līmeni. Ezera krasti pa lielākai daļai tik stāvi, ka ūdens malā nav vietas pat zvejnieku būdiņām. Tikai ziemeļu un dienvidu galos redz nelielus zemus līdzenumus, kas plešas starp sliekšņa augstieni un ezeru. Ezera krasti austrumos un rietumos vietām sasniedz 2500 metru augstumu un klāti kalnu ganībām.

Niasas grāvis turpinās arī ezeram dienvidos, kur tā dibens ir zems, ar sauso tropu mežu apaudzis līdzenums, grāvim te tek cauri Širas upe. Zeme te auglīga un vietējie banti audzē kokvilnu; galvenais labības augs ir rīss; lopkopībai neļauj zelt cece mušas.

Niasas sliekšņa daļu, kas plešas starp ezeru un Indijas okeana piekrastes līdzenumu, aizpilda kalnu ganībām un sausiem tropu mežiem klātas augstienes, kas vietām paceļās 2000—3000 metrus virs jūras līmeņa. Arī te mājo diezgan daudz eiropiešu kolonistu, kas audzē nevien kokvilnu, bet arī tabaku un pat tēju.

Austrum-Afrikas kolonijas un saimniecība

Eiropiešu kolonizācijas sākums Austrum-Afrikā sniedzās tāļu atpakaļ un viņas piekrasti apmeklē jau Vasko da Gama, dodamies pirmo reizi uz Indiju. Portugaļi ir pirmie eiropieši, kas lūko nostiprināties Austrum-Afrikā, iekļūst diezgan dziļi kontinentā, dodamies augšup gar Zambezi upi. Portugaļiem ir XVI. g. s. vairāki nostiprināti punkti arī Austrum-Afrikas ziemeļu daļā, bet XVII. g. s. viņus no turienes padzen arabi; tikai cietokšņu drupas liecina, ka kādreiz Portugale valdījusi pār gandrīz visām Indijas okeana piekrastēm.

Modernais kolonizācijas periods Austrum-Afrikā sākas tikai pagāj. gadsimta pēdējā ceturksnī, un drīz pēc tam Anglija ar Vāciju

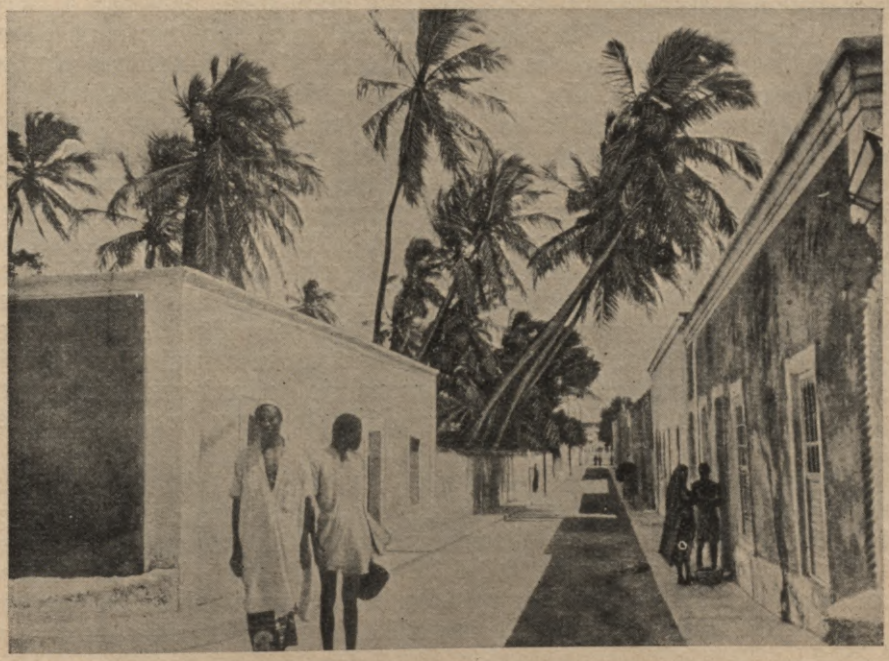

Iela Mozambikas pilsētā

sadala savā starpā Austrum-Afrikas labāko daļu, kas plešas starp okeanu, Centrāl-Afrikas grāvi, Abesiniju un portugaļu koloniju Mozambiku. Angļi sākumā piegriež savai Kenijas kolonijai diezgan mazu vērību: tā viņiem šķiet no svara tikai kā izeja no Nīlas augštekas baseina uz Indijas okeanu, un kā šķērslis ceļā vācu mēģinājumiem nodibināt tiešus sakarus ar Abesiniju. Toties vāci, jau tūliņ pēc viņu nostiprināšanās tagadējā Tanganikas territorijā, piegriež lielu vērību savas kolonijas saimniecības pacelšanai un Austrum-Afrika kļūst par vērtīgāko starp Vācijas kolonijām, kādas tai bija pirms pasaules kara. — Tagad Vācija šo auglīgo zemi zaudējusi, — liekās, uz visiem laikiem, kaut gan Tanganikas territorija vēl ofi-

ciāli neskaitās Anglijas piederums, bet tikai mandātzeme, ko angļi pārvalda tautu savienības uzdevumā. — Šī territorija, kas saista britu zemes Nīlas baseinā ar viņu piederumiem Dienvid-Afrikā, ir Britu imperijai no tik liela svara, ka viņa šo koloniju citai valstij nekad neatdos.

Austrum-Afrikas dabas bagātības ir milzīgas; viņu racionālā izmantošana tomēr atrodas vēl tikai sākuma stādijā, sevišķi Portugalei pakļautajā daļā.

Politiskā ziņā Austrum-Afrika tagad ir sadalīta: Kenijas kolonijā (angļu piederums, 550.000 kv. klm., 2,7 milj. iedz.), Ugandā, (arī pakļauta britu imperijai, 286,000 kv. klm., pāri par 3 milj. iedz.), Tanganikas territorijā (bij. vācu Austrum-Afrikas lielākā daļa, kas skaitās angļiem uzticēta mandatzeme, 942,000 kv. klm., 4.4 milj. iedz.; mazākā, bet toties ļoti auglīgā bij. vācu kolonijas daļa nodota kā mandātzeme beļģu pārziņā, atrodas Kivu ezera dienvidu austrumos un aptver 54,000 kv. klm. ar 3 milj. iedz.); — Portugaļu kolonija Mozambika ir 1,1 milj. kv. klm. liela, pāri par 4 milj. iedz. (Kolonijas dienvidu daļa ģeografiskā ziņā tomēr pieder Dienvid-Afrikai); Niasas zemes, jeb t. s. britu Centrāl-Afrikas platība ir pāri par 100,000 kv. klm. liela, un viņā mājo 1,3 milj. cilvēku.

Austrum-Afrikai ir Indijas okeana piekrastē daudz teicamu ostu, kas atrodas pie upju grīvām. Tirdzniecībā tagad spēlē izcilu lomu tikai tās ostas, kuŗas dzelzceļu līnijas vieno ar kontinenta iekšieni; tādas ir Mombasa-Kilindini, Tanga, Daresalama un Beira (pēdejā patiesībā jau atrodas Dienvid-Afrikā). Austrum-Afrikas iekšienes milzīgie ezeri, spēlē zināmu lomu vietējā kuģniecībā; ar okeanu šiem iekšējās kuģniecības ceļiem trūkst tiešu sakaru; arī te zemes bagātību galvenās atslēdzējas ir dzelzceļlīnijas. (Pa ezeriem braukā nelieli tvaikoņi, un kuģniecība te sākusi zelt vēl tais laikos, kad neviena no dzelzceļlīnijām nebija aizsniegusi ezeru krastus: tvaikoņus izjauktā veidā nogādāja pie ezeru krastiem ar nesēju palīdzību).

Austrum-Afrikas upes — Tana, Pangani, Rufidži, Rovuma un citas — ir tikai dažus desmit kilometrus kuģojamas, jo piekrastes līdzenums, attāļinoties no okeana, ceļās arvien augstāk un upes kļūst krācainas. Ugandas ārējā tirdzniecībā spēlē kā kuģniecības ceļš zināmu lomu Nīlupe, par spīti krācēm, kuŗas neļauj tvaikoņiem tieši no Hartumas aizsniegt šo bagātāko Anglijas koloniju Austrum-Afrikā.

Austrum-Afrikas iekšieni tagad vieno ar okeana krustu vairākas dzelzceļu līnijas, no kuŗām sevišķi intensīvi darbojās jau minētais Ugandas dzelzceļš, vienodams Mombasas ostu (pie Indijas okeana, ar Kizumu pilsētu pie lielā Viktorijas ezera. Arī Tanganikas territorijā ir vairākas, vēl vācu kundzības laikā uzbūvētas dzelzceļlīnijas, no kuŗām pati gaŗākā (t. s. centrālais dzelzceļš) ir pāri par 1200 klm. gaŗa un savieno Daresalamas ostu ar Tanganikas ezera austrumu krastu. Arī Niasas ezera apkārtni speciāls dzelzceļš vieno okeanu ar Beiras ostu Mozambikas kolonijā. Angļi tagad taisās būvēt cauri Tanganikas territorijai meredionālu līniju, lai savienotu Nīlas baseina dzelzceļus ar Dienvid-Afrikas dzelzceļu tīklu.

Austrum-Afrikā plaši apgabali joprojām atrodas tāļu no kuģniecības ceļiem un dzelzceļiem, un preču pārsūtīšana te iespējama

vienīgi ar nesējiem, (cece muša, kas dažos apvidos visai izplatīta, neļauj lietāt zirgu vai vēršu pajūgus). Patlaban te sāk spēlēt zināmu lomu preču un pasažieru satiksmē automobiļi, bet tiem vajadzīgs labs ceļa tīkls. Dažos apvidos, sevišķi Ugandā, jau darbojas diezgan daudz automobiļu: tos iegādājās, sekodmi „laika garam", arī iedzimto virsaiši. — Vispār modernā civīlizācija tagad spiežās iekšā pašos attāļākajos Afrikas kaktos, un līdz ar to panīkst arī iedzimto īpatnējā māksla, amatniecība, un iet bojā oriģinālā vietējā puskultūra).

Austrum-Afrikas lielākā daļa atrodas samērā augstu virs jūras līmeņa, sevišķi visi trīs augstieņu sliekšņi, un tas padara šo Afrikas daļu par pieejamu eiropiešiem, kuŗiem palicis mūsu pasaules daļā par šauru, un kuŗi meklē sev jaunu dzimteni. Eiropiešu kolonizācijai Austrum-Afrikā sevišķi piemēroti paši augstākie apvidi, kur malārijas ods (anopheles) nav sastopams, ir vēsāku temperatū-

Banānu birze

ru, un tā tad te valda apstākļi, kas nedraud novest balto ienācēju kapā jau pāris gadus pēc viņa ierašanās Afrikā. — Kolonizācijai derīgi visi tie Austrum-Afrikas apvidi, kas paceļās pāri par 1200—1500 metriem virs jūŗas līmeņa. Nelaime tikai tā, ka kolonizācijai piemērotās augstienēs jau pasteigušās priekš eiropiešu ierašanās iejemt Afrikas iedzimto ciltis. Brīvās zemes platība tāpēc te nav tik liela, kā sākumā varētu likties, un prāvu daļu no tās jau paspējuši dabūt savā varā tie kolonisti, kas te ieradušies priekš pasaules kaŗa. — Viss viņu vairums tagad ir turīgi ļaudis, jo lopkopība te teicami atmaksājās, bet sevišķi lielus iejēmums dod kokvilnas, cukurniedru, kafijas, tabakas un zemes riekstu plantācijas. — Plantāciju apstrādāšanai ir vajadzīgs algots darba spēks, kuŗa trūkums nevienam vien Austrum Afrikas fermerim kļuvis liktenīgs: vietējie iedzimtie apmierinās ar to, ko viņiem dod pašu tīrumi, banānu birzis un ganāmpulki, un

labprāt neiet balto kalpībā; tāpēc arī plantāciju strādnieki parasti jāved no tāļiem Afrikas apvidiem un pat no Indijas. Arī pašu plantāciju ierīkošana prasa lielas summas, kuŗas gan atmaksājās jau pēc dažiem gadiem. Par plantātoriem Austrum-Afrikā var kļūt tikai ļaudis, kuŗu rīcībā ir vairāku tūkstošus angļu mārciņu liels kapitāls. (Citādi tas bija tūliņ pēc pasaules kaŗa, kad angļu valdība par smiekla naudu izpārdeva vācu plantācijas).

Kultivētas zemes vērtība tagad ir stipri cēlusies, sevišķi dzelzceļiem un jūŗas krastam tuvākos apgabalos, (ir plantācijas, kuŗas vērtē uz vairāk 10,000 angļu mārciņu). Parasti atmaksājās tikai lielās plantācijas, kuŗas viņu saimnieki apstrādā ar vairāku desmitu melno laukstrādnieku palīdzību. Tie eiropieši, kas lūkojuši tikt Austrum-Afrikā paši uz savām kājām bez prāvāka kapitāla, ko prasa lielsaimniecību ierīkošana, gandrīz visi vēlāk bijuši spiesti no šī plāna atsacīties; baltajam te gandrīz nav iespējams līdzīgos apstākļos konkurrēt ar iedzimtiem, un arī koloniju valdības, cenzdamās uzturēt eiropiešu prestīžu, liek ceļā šķēršļus kolonistu centieniem, dibināt sīksaimniecības, kuŗas kolonisti varētu apsaimniekot paši, bez nēģeŗu — kalpu palīdzības.

Visvairāk balto kolonistu ir Kenijas kolonijā (gar Ugandas dzelzceļu), Mozambikā (tur apmetušies nevien portugaļu tautības kolonisti, bet arī diezgan daudz angļu), tad Tanganikas territorijā un Niasas zemē. Bagātā Uganda pārāk bieži apdzīvota, lai tur spētu rast sev vietu ieropiešu kolonisti.

Austrum-Afrikā eiropieši vēl tagad var cerēt tikt ātrāki pie turības kā citās eksotiskās zemēs, bet tikai tad, ja ir naudīgi ļaudis. Bez tās viņiem te labāk nerādīties. — Arī tiem kolonistiem, kuŗiem viņu nauda palīdzējusi nodibināt Austrum-Afrikā jaunu eksistenci, brīžiem jācīnās ar saimnieciskām grūtībām, ko rada plantāciju ražoto produktu cenu krišanās pasaules tirgū un darba spēka trūkums Austrum-Afrikā. — Tomēr šo kolonistu dzīvē ir arī daudz skaistuma, daudz eksotiskas romantikas; visi viņi ir enerģiski un uzjēmīgi ļaudis kas rūdījušies nevien cīņās ar saimnieciskām grūtībām, bet arī lauvu un lielo biezādaiņu medībās un sadursmēs ar iedzimtiem, kas te nav nekāda retā lieta.

Priekš eiropiešu kolonizācijas sākuma Austrum-Afrikas galvenās eksporta preces bija vergi un ziloņkauls. Pēc vergu tirdzniecības apspiešanas, ziloņkauls kādu laiku bija vienīgā prece, kas nāca pasaules tirgū no Austrum-Afrikas. Tagad viņas eksportā dominē lauksaimniecības ražojumi, kas nāk no eiropiešu plantācijām un iedzimto sīksaimniecībām. — Ziloņkauls, vaski, rūdas un koki spēlē Austrum-Afrikas eksportā vairs tikai niecīgu lomu. Salasīšanas ceļā iegūto eksporta produktu vērtība rēgulāri samazinās.

Austum-Afrikas minerāļbagātības nav nekādas lielās; vietām rod zeltu, sāli, cinku un — Viktorijas ezera tuvumā — arī dimantus. Vairākās vietās (sevišķi Niasas grāvī) uzieti akmeņogļu lauki. — Lietainie tropu meži bagāti vērtīgām koku sugām, kuŗas pieprasa mēbeļu fabrikas, bet šādu mežu Austrum-Afrikā nav daudz, un tie paši parasti atrodas visai tāļu no jūŗas krasta. Mežu Austrum-Afrikā vispār nav daudz un tos pašus stipri izcērt (koloniju valdības jau ir spērušas soļus mežu aizsardzībai). Mežu galvenie iz-

nīcinātāji ir tvaikoņi, kas braukā pa lielajiem ezeriem, un dzelzceļu lokomotīves.

Lauksaimniecība tagad ir visu Austrum-Afrikas koloniju saimniecības mugurkauls. Iedzimtie joprojām pirmā kārtā ražo pašu vajadzībām, bet pamazām arī viņi sākuši kopt kultūraugus, kas domāti eksportam. — Pašu vajadzībām Austrum-Afrikas iedzimtie audzē dažas sūru pusugas, kukurūzu, rīsu, manioku, batates, pupas, zirņus, zemes riekstus un sezamu, dažās augstienēs arī kartupeļus un kviešus, kalnu nogāzēs banānus un taro; okeana piekrastē izplatīts kultūraugs ir kokosa palma. Dažus no šiem kultūraugiem var kultivēt Austrum-Afrikā daudz plašākos apmēros kā tagad. Sūrām pasaules tirgū grūti rast nojēmējus, bet toties Austrum-Afrika varētu eksportēt daudz rīsa un kukurūzas, (viņā ražotais rīss ir viens no labākajiem pasaulē). Rīsu audzē galvenā kārtā piekrastēs

Plantācija Austrumu Uzambaras kalnos

gar Viktorijas, Tanganikas un Širvas ezeriem un Šīras upi. No eļļas augiem gandrīz vispār padodās sezams un zemes rieksti; pēdējos sevišķi daudz audzē ap Viktorijas ezeru. (Starp Tanganikas territorijas ražojumiem, kuŗus tā sūta pasaules tirgū, otro vietu vēl tagad iejem zemes rieksti). Kafiju ražo Ugandas iedzimto sīksaimniecības (kafijas pupas ir galvenā Ugandas eksportprece). Svarīgākais eksporta augs Austrum-Afrikā tomēr ir kokvilna, ko ražo visas kolonijas. Sevišķi zeļ kokvilnas kultūra Ugandā, kur kokvilnu cītīgi audzē iedzimtie. Citās malās kokvilnas galvenās producētājas ir kolonistu plantācijas. (Kokvilnas kultūras izplatīšanās lielā mērā pacēlusi Ugandas iedzimto materiālo labklājību un devusi tiem iespēju paplašinātos apmēros pirkt Eiropas fabrikātus, — to starpā arī no pašu ražotās kokvilnas austos audumus).

Lielas vērtības dod eksportam arī iedzimto lopkopība, kaut gan tā vēl atrodas uz zemas pakāpes.

Eiropiešu kolonisti piegriezuši galveno vērību eksportvielu producēšanai un tiešām, gandrīz viss viņu saimniecību ražotais aizplūst pasaules tirgū. Tropiskais piekrastes līdzenums un mērenās augstienes ir plantāciju saimniecības apgabals; te nodibinājušās lielsaimniecības, no kurām daudzas nepieder atsevišķām personām, bet akciju sabiedrībām. Šīs latifundijas pārzin eiropiešu agronomi un uzraugi, rīkodami melnos strādniekus. (Caurmērā katras plantācijas vidējā platību te ir ap 700 hektaru. Parasti plantācijas ražo pašas arī strādnieku uzturēšanai vajadzīgās pārtikas vielas — sūras, kukurūzu, manioku, pupas un banānus. No eksportam domātiem produktiem sevišķi teicami atmaksājās sisalagavu kultūra, (no šīm sisalagavas lapām iegūst vērtīgu šķiedru; sisalagavas dzimtene ir Meksika). — Zeļ arī kaučuka kultūra, kuŗas centrs atrodas Ugandā.

Kakao koks, kas prasa daudz mitruma, padodās tikai lietainājos Uzambaras kalnos, Indijas okeana piekrastes līdzenumā. (No citiem šī līdzenuma produktiem jāatzīmē kopra, ko ražo arī daudzas eiropiešu kolonistu plantācijas, garšas neļķes, cukurniedras, un kukurūza; abi pēdējie iejem pirmo vietu arī starp Mozambikas kolonijas ražojumiem).

Augstienes ar viņu vēsāko klimatu un plašajām ganībām ir kā radītas lopkopībai. Daudziem fermeriem te pieder lieli zemes īpašumi, kuŗos ganās viņu lopu bari (Kenijas kolonijā vidējas fermas platība pārsniedz 1000 hektarus). Augstienēs, kuŗas paceļas pāri par 2500 metriem, kolonisti sākuši audzēt arī linus un ar labiem panākumiem.

Viens no galvenajiem Austrum-Afrikas augstieņu lauksaimniecības produktiem ir kafija; kafijas kultūras centri atrodas ap Kilimandžaro, Uzambaras kalnos, un Konde augstienē (Niasas ezera ziemeļu daļā). Kilimandžaro un Meru kalnu lietainajās nogāzēs kolonisti audzē arī chinchonas (chinina) koku. Tēju ražo dažos ar lietu pārbagātos Niasas koloniju apvidos, kur teicami padodas arī tabaka. Sausākajos apvidos fermeri sēj arī lopbarības augus, piem. lucernu.

Kolonisti audzē liellopus gaļas un piena iegūšanai; sausajos grāvju apvidos kopj arī merinosu sugas aitas un zirgus. Cūkkopībai Austrum-Afrikā ir spožas izredzes; turpretim strauskopība pēdējos gados panīkusi (strausu spalvas ir zaudējušas Eiropas dāmu acīs savu agrāko pievilcību un šo spalvu iziešana no modes novedusi pie bankrota nevienu vien Afrikas kolonistu, kas bija paradis ik gadus gūt no sava strausu bara astēm prāvus iejēmumus).

Izcilu lomu starp Austrum-Afrikas kolonijām iejem Kenija un Uganda, sevišķi pēdējā (kā kokvilnas producētāja). Portugaļu Mozambika atrodas saimnieciskā ziņā iepakaļš citām Austrum-Afrikas kolonijām; neoficiāli viņa jau pieder angļiem, kas te ieguldījuši lielus kapitālus. Angļiem Mozambika ir svarīga kā izeja uz jūru Niasas zemei, Rodēzijai un Transvālai; portugaļiem šai kolonijā tagad ir mazāka noteikšana kā angļu kapitālistiem. Tanganikas territorija angļiem ir no svara kā viņu piederumu vienotāja. Iespējams, ka jau tuvākā nākotnē angļu piederumi Austrum-Afrikā apvienosies

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartografiskais institūts, Rīgā

jaunā dominijā; par to prāto angļu kolonisti un uz šiem plāniem labvēlīgi skatās arī Londonas valdība. Angļu kolonisti apzinās, ka tikai vienotiem spēkiem viņi var cerēt te noturēties pret briesmām, kuŗas viņiem draud no iedzimto milzīgā pārsvara. Angļu koloniju fermeri uztur savā starpā ciešus sakarus, notur kongresus un ir par kopēju muitas politiku.

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartografiskais institūts, Rīgā.

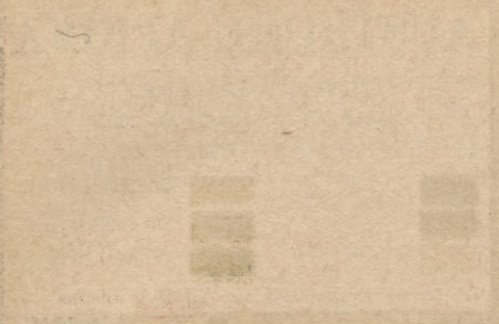

Rietum-Sudana

Vārds Sudana nozīmē „melnajo zemi", un šo apzīmējumu ģeografi tagad dod visai milzīgajai territorijai, ko ziemeļos norobežo Saharas tuksnesis, dienvidos Gvinejas piekrastes un Kongo baseina drēgnie tropu meži, rietumos Atlantijas okeans, bet austrumos Abesinijas augstiene. Tāpat kā Saharas tuksnesis, arī Sudana stiepjas cauri visam Afrikas ziemeļu četrstūrim, un tāpat kā šis tuksnesis, ir klimatiska vienība, kas sastādās no vairākām joslām un apakšjoslām.

Sudanā nav augstu kalnu, kas varētu radīt krasas klimatiskas pretešķības vai ierobežot satiksmi. Viņa visa ietilpst Afrikas tropiskajā joslā un viņu periodiski piemeklē lietus gāzes, kas dienvidu virzienā kļūst arvienu biežākas. Sudana ir pārejas josla, kas šķir tuksnešu joslu no nokrišņiem bagātā mūža mežu apgabala. Šis starpjoslas stāvoklis un lēni mainīgais ainavu raksturs padara Sudanas ģeografisko robežu vilkšanu par visai grūtu uzdevumu. Pašas dabas veidotas noteiktas robežas šai milzīgajai territorijai ir tikai rietumos un austrumos; turpretim ziemeļu un dienvidu robežas ir ļoti grūti nosakāmas un par viņu nospraušanu daudz maz iespējams runāt tikai tad, ja jem palīgā klimatiskās diferences.

Par Sudanas ziemeļu robežu parasti akceptē līniju, kas šķir Saharas tuksnesi no zemēm, kuŗās vasaras mēnešos rēgulāri līst lietus. Visumā šī līnija sakrīt ar 18. ziem. pl. gradu; augstākajās vietās, piem. Adraras, Airas un Ennedi augstienēs, šī līnija atliecās vairāk uz ziemeļiem, un tāpēc arī minētās kalnu zemes klimatiskā ziņā jāpieskaita Sudanai. (Viņu ģeografiskā stāvokļa dēļ mēs šīs zemes tomēr apskatījām kopā ar Saharas tuksnesi.)

Ļoti problēmatiska ir arī Sudanas dienvidu robeža, kuŗu var spraust, skatoties no dažādiem izejpunktiem. Viens no tiem būtu veģetāciju atšķirība, — starpība starp Gvinejas piekrastes tropu lietus mežiem un Sudanas stepēm un savannām. Ja izvēlās par Sudanas dienvidu robežu tropu lietus meža ziemeļu malu, tad Sudanas robeža dienvidu virzienā aizsniedzas gandrīz līdz jūŗas krastam, Togo kolonijā pat pienāk tam gluži klāt, bet Kongo baseinā apmērām sakrīt ar 4. ziemeļu platuma gradu.

Franču ģeografs Ševaljē, arī jemdams par izejpunktu augu valsts atšķirības, ir mēģinājis nospraust Sudanas un Gvinejas zemju robežu mazliet citādi: pašas drēgnākās savannas, kuŗās redz krāšņus galēriju mežus, viņš pieskaita Gvinejai, ar kuŗas zemēm viņas vieno arī kopējas lauksaimniecības metodes un zemkopības dominējošā loma, salīdzinot ar lopkopību. Ševaljē vilktā robežlīnija Rietum-Sudanā

svārstas starp 10—14. platuma gradiem. Mēs šai darbā visumā turēsimies pie minētā franču ģeografa nospraustās Sudanas un Gvinejas robežas, tikai mazliet no tās atkāpjoties un piejemot rietumos par robežlīniju Ziemeļ-Gvinejas sliekšņa augstāko daļu, kas vietām diezgan strauji plok lejup piekrastes līdzenumā, Kamerunā Dienvid-Gvinejas sliekšņa ziemeļu galu un tālāk no pēdējā uz austrumiem — Kongo baseina ziemeļu robežu, kas atrodas uz Asande sliekšņa.

Visumā jemot Sudanas platums ir ap 1000 klm., bet gaŗums (no Atlantijas okeana līdz Abesinijai) sniedzas pie 5500 klm. — Cieša sakarība starp Sudanu un Gvinejas piekrastes zemēm, mums vietām piespiedīs, apskatot Rietum-Sudanu, aizskārt arī Gvinejas krastu, jo vairāk tāpēc, ka arī koloniju robežu spraudēji te nav rēķinājušies ar klimatiskajām atšķirībām: koloniju lielākā daļa pa pusei pieder Sudanai, pa pusei Gvinejai.

Klimats

Sudanā, kā jau minējām, norisinās pāreja no Saharas tuksneša uz tropu lietus mežu zemi Gvineju. Lietus daudzums un ilgums te piejemās, ejot no ziemeļiem dienvidu virzienā, bet sausā laika ilgums pakāpeniski krītās. (Piem., Timbuktu pilsētā zem 17. ziemeļu platuma grada, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums ir 216 mlm., sauso mēnešu daudzums svārstās no 9—10; Gambagas pilsētā (zem 11. ziemeļu platumgrada) gadskārtējais nokrišņu daudzums jau pārsniedz 1100 mlm., bet sausais gada laiks ilgst 5 mēnešus; Gran-Basamā (zem 5 ziemeļu platumgrada) — nokrišņu skaits pārsniedz 1900 mlm., bet sausais gada laiks ilgst tikai 2 mēnešus. — Līdzīga atšķirība vada arī starp citiem apdzīvotiem Sudanas punktiem, ejot no ziemeļiem uz dienvidiem. Šī atšķirība, ko radījuši nokrišņu nevienādais daudzums un sausā gada laika dažādais ilgums, ļauj sadalīt Sudanu vairākās šaurās joslās, kas stiepjas viņai cauri no rietumiem uz austrumiem. — Ejot no tuksneša puses dienvidu virzienā, ceļotājs tiek samērā ātri no vienas joslas otrā. Šīs klimatiskās joslas ir iespaidojušas arī vietējo veģetāciju un visas citas parādības, kas atkarīgas no klimata.

Šis pats Sudanas klimatiskais iedalījums vairākās joslās ir tās gaisa strāvojumu sistēmas sekas, kuŗa dominē šai Afrikas kontinenta daļā. Ziemā, sevišķi janvārī, kad virs Saharas atrodas gaisa spiediena maksimums, no tuksneša puses te pūš ziemeļaustrumu pasāts, ko vietējie iedzimtie dēvē par harmatanu; viņš ir visai spēcīgs vējš un bieži nes sev līdz putekļu mākoņus. Rietumos viņš ziemas vidū ir manāms līdz pašai Gvinejas piekrastei. — Harmatans ir sauss un silts ziemeļaustrumu vai austrumu vējš, kas te dominē gandrīz visu sauso gada laiku, parasti aprimdamies tikai naktīs. Viņa nestie putekļi piesātina gaisu, un sausājā gada laikā te visas ainavas šķiet nespodras un ietinušās dūmākās. Tikai šaurā Senegambijas piekrastes joslā ziemeļaustrumu pasātam jau ir citāds raksturs: te viņš ir spēcīgs ziemeļu vējš, kas nāk pār okeanu un atnes drēgnumu un spirdzinošu vēsumu.

Kad saule gar tropu debesīm sāk mazliet nosvērties uz ziemeļiem, harmatans atkāpjas viņas priekšā un tam pakaļ no dienvidiem

spiežas šai joslā iekšā dienvidrietumu monsuna vējš. (Viņš nāk kā dienvidu austrumu pasāts no gaisa spiediena maksimuma, kas atrodas virs Atlantijas okeana dienvidu daļas, un nokļūstot ziemeļu puslodē, zemes rotācijas dēļ paliek par dievidrietumu vēju. Nākdams no siltā Atlantijas okeana, viņš ir drēgns un silts vējš, ir stiprs rīta stundās un pierimst pēcpusdienās.) Rietum-Sudanā viņš aprobežojas tikai ar apakšējiem atmosfairas slāņiem un visumā ir vājāks kā harmatans. Monsuns sāk parasti pūst īsi priekš saules pirmā stāvokļa zenītā, atspiež harmatanu atpakaļ uz ziemeļiem; pēc otrā zenīta stāvokļa harmatans viņu savukārt spiež atpakaļ dienvidu virzienā. Starplaikā abi vēji cīnās savā starpā: brīžiem jem virsroku viens, brīžiem atkal otrs. — Rīta stundās parasti pūš monsuns, pēcpusdienā harmatans. — Va-

Čadezera piekrastes ainava

saras vidū monsuna iespaids manāms dienvidu piekrastē mazākais 200 klm. uz ziemeļiem no jūras krasta; jo tālāk uz ziemeļiem, jo viņš paliek vājāks un ir rēgulārāks, bet tomēr ir vēl manāms līdz 18. platumgradam.

Tais mēnešos, kad dominē sausais harmatans, Sudanā nav lietus; tāpēc arī šīs milzīgās territorijas ziemeļu daļā, kur minētā vēja kundzība ir pārtraukta tikai vasaras vidū, gandrīz visu gadu valda sauss laiks. Sudanas dienvidu daļā harmatans dominē tikai ziemas mēnešos, vasaras lietus parasti te iesākās līdz harmatana kundzības atslābumu, t. i. tai laikā, kad sāk savā starpā cīņu dēļ dominējošās lomas harmatans un monsuna vējš; līdz ar šo cīņu nāk spēcīgi viesuļi

(tornado), pērkoņa negaisi un lietus gāzes. Ar pērkoņa negaisiem lietus periods te sākās un ar viņiem arī beidzās.

(Ceļotāja Torbeke tēlo pērkoņa negaisu Sudanā:

„Kaut jel sāktu līt! Gaiss ir neizturāmi karsts; pelēkdzeltenās debesis tinušās dūmākās un dreb no saules svelmes... Austrumu pusē gar debess malu lēni kāpj augšup melna siena, izliekdamās virs horizonta. Viņas apakšējā mala piejem tumšsarkanu nokrāsu un no tās klīst lejup baisa dzeltena gaisma. — Mēs vēl paspējām laikus sanest savas mantas teltī, un tūliņ sāka trakot negaiss. — Viņš nāca ar varenu vēju, kura brāzieni meta mūsu teltī sarkanu smilšu šaltis, un acumirklī pārklāja gultas, čemodānus un drēbes ar putekļu kārtu. Vēju brāzieni bija tik stipri, ka katru mirkli draudēja aizraut mūsu telti sev līdzi un aizvest pa gaisu. Pie katras no daudzajām virvēm, ar kurām bija piestiprināta mūsu telts, pieķērās 3—4 melnie, un tomēr bija acumirklī, kad telts grasijās pacelties gaisā, par spīti daudzo cilvēku ķermeņu smagumam. Viesuļa sagrieztās smiltis sitās acīs, neļāva neko redzēt, līda degunā, ausīs un drēbēs.

Tad sāka zibsnīt un dārdēt, bez mitēšanas un apstājas; pērkoņa grāvieni saplūda nepārtrauktā rūkoņā, bet zibens sekoja zibenim. Beidzot sāka krist lietus lāses, sākumā atsevišķas, lielas un smagas, un tad piepēži ūdens plūda lejup straumēm; pēc dažiem mirkļiem telts apkārtne jau līdzinājās ezeram. Telts iekšiene tomēr palika no plūdiem pasargāta, jo ūdens plūda grāvī, kas bija izrakts ap to.

Veselu pusstundu trakoja negaiss. Tad piepēži vējš apstājās, lietus sāka rimties, pamazām palika arvienu skaidrāks, viens mākoņu plīvuris atsedzās pēc otra un mūsu acīm atklājās tik burvīga panorama, kādu mēs nekad nebijām redzējuši. Mēs steidzāmies nelielā pakalnā, un nebēdādami par drēgno un sutīgo karstumu, nevarējām nopriecāties vien par brīnišķīgi skaistajām debesīm, un baltiem un gaišpelēkiem mākoņu bariem, kas gulēja virs apvārkšņa.

Tas bija vakar un šodien, ap plkst. 8 atkārtojās tas pats, kā iepriekšējā vakarā: atkal trakoja negaiss, lietus gāza straumēm un atkal iestājās drēgna, gandrīz vēsa nakts.")

Ne visi nokrišņi Sudanā krīt pērkoņa negaisu laikā; sevišķi tas sakāms par dienvidu Sudanu, kur monsuna vējš uz dažiem mēnešiem gūst pilnīgu virsroku pār harmatanu. Lielākais nokrišņu daudzums te nāk lejup t. s. monsuna lietus veidā, kas ir gandrīz bez pērkoņa.

Sudana viņas tropiskā stāvokļa dēļ ir visu gadu silta zeme: vidējā gada temperatūra te svārstas no 23—29,5 gradiem. Tikai dažos kalnainākos apvidos, piem. Futa-Džalonā, vidējā gada temperatūra ir labu tiesu zemāka.

Temperatūras svārstīšanās, salīdzinot atsevišķus gada laikus, Sudanā ir atkarīga nevien no saules stāvokļa pie debesīm, bet — galvenā kārtā — no lietus daudzuma: mākoņi un ūdens iztvaikojumi lietus periodā, bagātīgi paceldamies no zemes, jūtami pazemina drēgnā gada laika vidējo temperatūru. Visā Sudanā gada temperatūras amplitūdai ir divi maksimumi un divi minimumi. — Pirmais maksimums iestājas janvārī, kad saule viszemāki pie debesīm. Ceļoties saulei augstāk, ceļās arī temperatūra. Ziemeļu daļā saule uzkāpj visaugstāk maija mēnesī, dienvidu daļā jau aprilī. Šai laikā iekrīt arī galvenais maksimums, ar ļoti augstām vidējām mēneša temperatūrām, kuras Sudanas iekšienē sniedzas pat līdz 35 gr. Pēc tam

saule nosliḍ tālāk uz ziemeļiem, bet arī tagad svelme, ko raida lejup viņas mazliet iešķībākie stari, nav daudz mazāka, un vēsumu un veldzi nes tikai lietus periods. Galvenie lietus mēneši te ir jūlijs un augusts. Augustā saule pa otram lāgam atrodas zenītā, un tomēr viņš ir vēss mēnesis — lietus, iztvaikojumu un daudzo padebešu dēļ, kas neļauj saules stariem atdot zemei visu siltumu, kas viņai veltīts. Mazinoties lietus daudzumam, temperatūra atkal sāk celties, bet nesakāpj tik augstu, kā pirmajā maksimumā: saule tagad atrodas jau zemāk pie debesīm. (Kaijes pilsētā, pie Senegalas, maija vidējā temperatūra ir 35,8, jūnija — 32,5, jūlija — 28,7 un augusta — 27,6 gradi.) Otrais maksimums parasti iekrīt oktobrī. — Jo tāļāk uz dienvidiem, jo agrāki iestājas pirmais, un jo vēlāki nāk otrais temperatūras maksimums.

No decembŗa līdz februārim temperatūra ziemeļu virzienā pakāpeniski krītās. Gvinejas piekrastē šais mēnešos parasti ir 27 gr., bet Ziemeļ-Sudanā 22 gr. Vasarā, sevišķi maijā, ir vērojama pretēja parādība, un Gvinejai ir caurmērā zemāka temperatūra, kā Sudanai; ziemeļos šai laikā ir tikko iestājies temperatūras maksimums, bet ziemeļos jau lietus periods. Ziemeļos maija vidējā temperatūra ir 35 gr., dienvidos, jūŗas piekrastē, tā svārstas starp 25—27 gr.

Sudanā izšķir pavisam trīs gada laikus. Vēsais laiks ilgst no oktobŗa līdz martam; sevišķi vēsas naktis ir decembŗa un janvāŗa mēnešos, kaut gan sals te ir sveša parādība. No marta līdz maijam (vietās vēl jūnijā) ilgst karstais laiks, ar vidējo temperatūru starp 30—35 gr. (vietām ir konstatēta pat 50 gr. augsta temperatūra). Tas ir sausais gada laiks; ziemeļu daļā šai laikā bieži plosās smilšu viesuļi. Eiropietim šis gada laiks grūti panesams: viņu māc saules svelme un viņš paspēj atvilkt elpu, tikai iestājoties lietus periodam, kas nāk līdz ar sengaidīto vēsumu.

Rietum-Sudanas virsa

Sudana, pretēji Austrum-Afrikai, pieder pie melnā kontinenta zemājām daļām. Simtiem kilometrus tālu te stiepjas līdzenumi, kuŗos retumis redz paceļāmies nelielu kalnu grupas, vai kalnu paugurus. Tikai atsevišķi sliekšņu rajoni paceļās pāri par 500 metriem un dažas galotnes pārsniedz 1000 metru augstumu.

Rietum-Sudanai pa daļai pieder divas grandiozas ieplakas, Čadezera un Niģeras baseini, pēdējais savukārt ir Rietum-Saharas ieplakas sastāvdaļa. Abi trodas nepilnus 300 mtr. virs jūŗas līmeņa. (Čadezera baseins ir no abiem tas augstākais.) Abiem par dienvidu robežu ir Asandes un Ziemeļ-Gvinejas sliekšņi un Kamerunas augstienes kŗauja starp tiem. Niģeras baseina vakaru pusē paceļās Rietum-Saharas slieksnis, kas šķir Niģeras un Senegalas upju baseinus, un norobežo no pirmā plašo Senegambijas līdzenumu.

Rietum-Sudanas virsas augšējos slāņus vietām ir izveidojušas vietējās nodrupumu augsnes, vietām upju sanestās nogulas, un vietām plašu territoriju aizjem smilšu kāpas. (Sevišķi plašus nogulu izveidotus līdzenumus redz ap Senegalas upi, Niģeras vidus teku un Čadezeru.) — Ziemeļ-Sudanai stiepjas cauri diezgan plaša ar zāli apaugušu kāpu josla.

Upes

Ziemeļ-Sudana ir ļoti sausa zemes josla, kuŗā ūdens iztvaikojums caurmērā pārsniedz nokrišņu daudzumu. To apstiprina arī daudzās sauso upju gultnes, bieži sastopamie sāls ezeri (sk. krāsaino pielikumu) u. t. t. Sudanas dienvidu daļā, kur sausais gada laiks arī ilgst vairākus mēnešus, ir jau upes, kuŗu gultnēs pastāvīgi redz ūdeni. Abi minētie baseini pieder Rietum-Sudanai ar viņu dienvidu daļām, un tāpēc arī vietējām upēm, kas tek no dienvidu sliekšņiem šo ieplaku iekšienē, nākās tecēt kā svešniecēm cauri Ziemeļ-Sudanas novadiem, un nesajemt viņos nevienas pietekas; tādas upes svešinieces Ziemeļ-Sudanā ir Senegala, Niģera un Šari. Gandrīz visām tām ir rāma gaita; viņas plūdu laikā mēdz pārplūdināt plašus apgabalus; parasti viņas dalās vairākās starās un izveido ar savām attekām saldūdeņa ezerus.

Senegala izceļas nokrišņiem ļoti bagātajā Futa Džalonas augstienē, dodas no tās lejup, nespēj tikt Gvinejas slieksnim cauri un ir spiesta tecēt viņam apkārt uz rietumiem. Savas gaitas lielākajā daļā viņa ir tipiska līdzenumu upe (900 klm. attāļumā no viņas gultnes upes līmenis jau atrodas tikai 38 metri virs jūŗas līmeņa!) Sausajā gada laikā Senegalas ūdens līmenis stipri krītās, sevišķi viņas daudzajās attekās, kuŗas šķir vienu no otras lielas salas, vietām pārsniegdamas 100 kilometru platumu. Dažas no šīm attekām patiesībā ir plaši ezeri. Sausajā gada laikā Senegala varbūt nemaz neaizsniegtu okeanu, ja pēdējais pats nenāktu viņai pretim — šī vārda tiešā nozīmē: paisuma laikā Atlantijas okeana ūdenis plūst iekšā un ir vērojams pat 300—400 klm. tāļu no upes grīvas. — Kuģojama Senegala ir tikai lietus periodā.

Niģera sākumā dodas no Ziemeļ-Gvinejas sliekšņa uz ziemeļaustrumiem, iekšā ieplakā, kas nes viņas vārdu, tad met lielu loku pret ziemeļiem, pagriežās dienvidaustrumu virzienā, un izlauzusies cauri slieksnim, caur Gvinejas piekrastes līdzenumu aizsniedz okeanu. Upes augšteka, līdz lielājam lokam, un viņas lejteka (no šī loka līdz grīvai) patiesībā ir agrāk bijušas divas patstāvīgas upes, kas savienojušās tikai samērā netāļā ģeoloģiskā pagātnē, izveidodamas 4200 klm. gaŗu straumi. Iepretim Nigeras augštekai, kas nes Džolibas nosaukumu, atrodas Gvinejas sliekšņa augstākā vieta, kas lietus periodā ir piesūkusies ar ūdeni kā milzīgs sūceklis, un raida upes uz visām pusēm. Niģeras augštekai un viņas pietekām ir dziļas lejas un stāvi krasti. Sākumā pati „Džoliba" ir tipiska kalnu upe, kas krākdama un putodama plūst no sliekšņa augstienes lejup Niģeras līdzenumā. Ieplūdusi šai līdzenumā, ko izveidojušas viņas pašas nogulas, upe paliek rāmāka un kļūst kuģojāma. Upes kritums līdzenumā tik niecīgs, ka viņa sāk staroties daudzās attekās un zaru upēs, kuŗu atstarpas pārklāj ūdeņi tikai plūdu laikā. No Timbuktu pilsētas Niģera sākumā tek uz austrumiem, tad pagriežās dienvidaustrumu virzienā, un viņai atkal ir stāvāki krasti. Starp 15. un 9. ziemeļ platuma gradiem viņa izveido daudzas krāces. No ziemeļu puses Niģeru velti tiecas aizsniegt daudzas sausās upes, nākdamas lejuz no Ahagaras augstienes; no dienvidiem viņai nav lielāku pieteku. Sākot no Ilorinas forta Niģera ir atkal kuģojama.

Niģeras lielākā pieteka ir Benuē, kas tek lejup no Kamerunas augstienes. Uzjēmusi viņu, Niģera izlaužās cauri Ziemeļ-Gvinejas slieksnim un ieplūst piekrastes līdzenumā, izveidodama milzīgu deltu (ap 24,000 kv. klm.), kas aug joprojām uz jūras rēķina. Niģera ieveļ Gvinejā tik milzīgu ūdens daudzumu, ka viņas staru grīvas nekad neaizsērē un ir kuģiem pieejamas; turpretim Ziemeļ-Gvinejas mazākās upes, Niģeras grīvai rietumos, parasti ietek jomās, kuŗas šķiŗ no jūŗas nogulu izveidotas zemes mēles.

Niģeras augštekas (Džolibas baseins) ir ļoti bagāts nokrišņiem, un tikpat bagāti ar lietu ir arī šīs upes lejtekas baseina novadi, 12. ziemeļu platumgrādiem dienvidos: abās joslās lietus periods iekrīt vienā un tai pašā laikā, jo abas atrodas līdzīgā attāļumā no ekvātora, kurpretim Niģeras lielā loka josla ir ļoti nabaga nokrišņiem. Upes augštekai ir viens plūdu laiks, tāpat kā Senegalai un Benuē, un tas iekrīt vasarā. Niģeras lejtekai turpretim ir divi plūdu periodi, viens, viņas pašas baseiņa ūdeņu radīts, ilgst no augusta līdz oktobrim, un otrs, kuŗā upes lejtekas pārplūdina krastus no augštekas baseina lejup nākošo plūdu ūdeņi; pēdējiem mērojot tāļo ceļu, palaimējas aizsniegt lejteku tikai sausajā gada laikā, starp februāri un aprili; augštekas plūdu ūdens gaitu sevišķi palēnina vidustekas mazais kritums, un stiprais iztvaikojums. — Pie pašas grīvas otrie plūdi vairs nav vērojami.

Šari un viņas pietekas (pati svarīgākā — Logona, kas ir robežupe starp Kamerunu un franču ekvātoriālo Afriku) nes lejup lietu perioda ūdeņus no Asandes sliekšņa un baŗo tiem milzīgo, bet seklo Čadezeru, kuŗu mēs sīkāki apskatīsim kopā ar Centrāl-Sudanu.

Veģetācijas un saimniecības joslas

Sudanu, kā jau minējām, var sadalīt vairākās klimatiskās joslās, kas stiepjas šai zemei cauri visā viņas gaŗumā un ejot no ziemeļiem uz dienvidiem, kļūst arvienu bagātākas nokrišņiem, pamazām izveidodamas pāreju no Saharas tuksneša uz tropu meža lietus apgabaliem Gvinejas piekrastē un Kongo baseinā. Līdzīgās horizantālās joslās var iedalīt arī Sudanas augu un dzīvnieku valstis, un viņas iedzīvotāju saimniecību un kultūru, ciktāļu tā atkarīga no klimatiskiem iespaidiem. Visumā jemot, Sudana pieder periodiski sausājai tropu klimata veģetācijas joslai, ko aizjem zāļaji un kserofiļi koki. Kaut gan pati pāreja notiek pamazām, tomēr viņā vērojamas vairākas raksturīgas pakāpes.

Sudanas novadus gar Saharas tuksneša dienvidu malu arabi dēvē par „Sahel", t. i. piekrasti. Tiešām, ceļiniekam, kas laimīgi izkļuvis cauri Saharas smilšajiem, šī Sudanas mala šķiet kā sengaidītais smilšu jūŗas krasts. — Gadskārtējais nokrišņu daudzums te svārstās starp 100—500 mlm., sausais gada laiks ilgst 7 un vairāk mēnešus; pati „piekrastes" josla ir ērkšķu krūmiem bagāta un sausa stepe. Ziemeļu daļā zāli redz tikai izretim, un zāles pudurus šķiŗ vienu no otra diezgan prāvi kailas zemes laukumi, kas dienvidu virzienā kļūst arvienu mazāki un beidzot izzūd pavisam. Šai joslā jau rod sev ganības nevien savvaļas dzīvnieku bari, bet arī plaši ganāmpulki. Krū-

mi un koki te ir maza auguma un piemērojušies sausā gada laika pārciešanai. Gandrīz visi šie koki un krūmi ir bagāti svekiem un aiteriskām eļļām, kuŗu uzdevums samazināt izgaŗošanu. Ziemeļu daļā šie krūmi un koki vēl reti sastopami; dienvidu virzienā viņus redz arvienu biežāk. Dominē dažādas akaciju sugas, sevišķi Acacia verex, no kuŗas dabū t. s. „arabu gumiju" (gummi arabicum). No palmām šai sausājā joslā ir sastopama dumpalma).

Ziemeļu malā vēl rod daudzus tipiskus tuksneša augus, kas dienvidu virzienā pamazām izzūd, dodami vietu Sudanas joslas augiem.

Saheli joslā dominē nomadisms, un vietējās klejotāju ciltis tura lielus kamieļu un aitu barus. Nokrišņu daudzums te vēl pārāk mazs,

Stopu deja

lai varētu zelt zemkopība; pēdējā ir iespējama vienīgi ar mākslotas apūdeņošanas palīdzību.

Šai pārējas joslā (starp tuksnesi un Sudanas zāļājiem) atrodas arī galvenie tirdzniecības punkti, kuŗos tuksneša un Sudanas iedzīvotāji apmainās ražojumiem un savu zemju produktiem. Vietējie tirdzniecības centri pēdējos gadu desmitos tomēr zaudējuši savu agrāko nozīmi: Sudanas ārējā tirdzniecība vairs neiet, kā agrāk, ziemeļu virzienā, caur tuksnesi un Ziemeļ-Afrikas ostām, bet uz Ziemeļ-Gvinejas piekrasti.

Saheli joslai dienvidos seko īstās Sudanas josla, ko savukārt mēdz sadalīt divās apakšzonās: ziemeļu daļā, kur nokrišņu daudzums svārstās starp 500—1000 mlm., un sausais gada laiks ilgst 6 mēnešus, dominē ērkšķu krūmu stepe, kuŗā šie krūmi vietām klāj plašus apgabalus. Te zeļ lopkopība; kamieļu un aitu baru vietā redz

ganāmies liellopu un zirgu pulkus. Te ir jau iespējamas dažu augu kultūras, kuŗas neprasa mākslīgu apūdeņošanu. Galvenais zemkopības augs ir sūras; audzē arī zemes riekstus.

Otrā apakšzona, kuŗā nokrišņu daudzums svārstās starp 1000 līdz 1300 mlm., bet sausais gada laiks ilgst 4—6 mēnešus, stiepjas ērkšķu krūmu stepei dienvidos; ērkšķāju vietā te jau stājās lapu krūmu stepe un sausais mežs. (Sauso mežu Sudanā patlaban ir visai mazāk kā attiecīgās joslās viņpus ekvātora, bet šī parādība ir cilvēka cirvja darbības sekas). Zāle te daudz kuplāka un biezāka, bet toties arī sīkstāka, un vairs nav tik teicama lopbarībai. Šīs joslas raksturīgs koks ir baobabs jeb pērtiķu maizes koks (Adansonia digitata) kas sausajā periodā nobirdina lapas (sk. krāsaino pielikumu) un ar saviem neveiklajiem zariem un krumpaino augumu atgādina ozola karrikatūru. Tipiski šīs apakšzonas augi ir arī borasus palma un sviesta koks (Butyras permum Parkii). Viņi piemērojas sausajam gada laikam, nobirdinādami lapas, gluži tāpat, kā mūsu lapu koki rudenī. Šai joslā dominē zemkopība, bet iedzīvotāji joprojām tura daudz mājlopu. Galvenie kultūraugi ir sūras, kukurūza, manioks, jamss, batātes, zemes rieksti un kokvilnas krūms; dažās vietās audzē arī rīsu. Lopkopības zelšanu vietām jau traucē cece muša.

Sudanas joslai dienvidos stiepjas Gvinejas veģetācijas josla, kur nokrišņu daudzums svārstās starp 1300—1500 mlm., bet sausais gada laiks ilgst tikai 2—3 mēnešus. (Sudanā šī josla iestiepjas tikai dažos dienvidu novados, galvenā kārtā Niģeras augštekas baseinā). Tāpat kā Dienvid-Sudanas apakšzona, arī šī josla ir savannu zeme, kuŗā zāļaini klajumi mainās ar skaistām birstalām; gar upju krastiem stiepjas krāšņi galeriju meži. Daudzās birzīs atsevišķi koki un koku puduri, kas aug zāļaino klajumu vidū, padara šos klajumus līdzīgus milzu parkiem. Šīs joslas raksturīgi augi ir eļļas palma, kola koks un daži citi, kas parasti aug tropu lietus mežu joslā (piem. kokvilnas koks). — Šai joslā dominē zemkopība. Galvenie kultūraugi ir kukurūza, sūras, zemes rieksti, jamss, batātes, eļļas palma, tabakas augs, indigo un kokvilnas krūms. — Lopkopība zeļ tikai sausākajos ziemeļu novados.

(Vēl tāļāk uz dienvidiem, starp nupat apskatīto joslu un jūŗas piekrasti, stiepjas tropu lietus meža zona, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums pārsniedz 1500 mlm. Ši josla nekur neiesniedzās Sudanā, bet visa pieder Gvinejai.)

Vēl jāpiemin divi atsevišķi veģetācijas apgabali. Pirmais ir Futa Džalonas augstiene, kas paceļās pāri par 1000 metriem, un ir klāta mūžzaļām subalpīnām pļavām jeb kalnu ganībām, kuŗās ganās liellopu un zirgu bari. Čadezera krastos plešas necaurejami papīrusa purvi, dodami mājvietu miljoniem ūdensputnu.

Sudanas iedzīvotāji un viņu kultūra

Sudana ir tropu Afrikas daļa, kas atrodas vistuvāki Eirāzijai un Vidus jūŗas baseina vecajām kultūrzemēm. Ir tiesa, Sudanu šķir no Vidus jūŗas Saharas tuksnesis, bet viņš nekad nav spējis absolūti paralizēt satiksmi starp tropu Afriku un „melnā kontinenta" ziemeļu

piekrasti. Cilvēces bērnībā, kad Afrikas klimats bijis daudz drēgnāks kā tagad, Saharā plašus apgabalus klājušas stepes, caur kuŗām ziloņu bari nākdami no Sudanas ir aizklīduši līdz Atlasa kalniem. — Arī vēl tagad tuksnesī vietām atrod zīmes, kas liecina, ka te senlaikos mājojušas zemkopju ciltis un zēlusi prīmitīva kultūra.

Arī senlaikos jūŗa ir spēlējusi vienotājas lomu un mēs, piem. zinam, ka foiniķieši ir braukuši apkārt Mauretānijai uz Augš-Gvineju un viņā dibinājuši kolonijas. Tā tad jau toreiz jūŗa ir spēlējusi lomu kā satiksmes ceļš, pa kuŗu norisinājusies apmaiņa kultūrālām vērtībām.

Ziemeļu kultūras iespaidu iekļūšana Sudanā ir sākusies jau ļoti sen, un viņas izplatīšanās „melnājo zemes" iekšienē nav atdūrusies uz lielām grūtībām: pretēji ziemeļu tuksnešiem un necaurejamiem tropu Afrikas mūža mežiem, Sudanas zāļainie klajumi ir kā radīti satiksmei: lopkopis te visur atrod pietiekoši daudz ūdens un ganību saviem ganāmpulkiem; te nav arī augstu kalnu, kas viņiem liegtu izstaigāt vai visu Sudanu, visā viņas gaŗumā (retājiem salu kalniem un kalnu augstienēm var viegli apiet apkārt ar līkumu). Atskaitot sahel joslu, Sudanas klimats visur ļauj nodarboties ar zemkopību; līdz ar to ir dota iespēja eksistēt prāvam iedzīvotāju skaitam. Sudanas produktu dažādība, sevišķi salīdzinot atsevišķo klimatisko un veģetācijas joslu ražojumus, rada vajadzību pēc viņu apmaiņas un sekmē tirdzniecības uzplaukumu, kuŗam savukārt nāk lielā mērā preti ērtā satiksme. — Mandē un hausas cilšu tirgotāji ar viņu mazajām karavānām klejo pa Rietum-Sudanu no pilsētas uz pilsētu un pārdod viņu tirgos savas preces. — Šo tautu valodas te ir tāļu izplatītas un spēlē starptautiskās tirdzniecības valodu lomu.

Sudanas vieglā pieejamība veicina nevien mierīgu satiksmi, bet atvieglo arī siŗotāju gaitas un kaŗapulku gājienus. Zirgu lietāšana kaŗa ir devusi šejienes nomadu tautām bīstamu ieroci cīņai pret melnajiem zemkopjiem, kas nomadu kavalērijas priekšā ir bijuši gandrīz pilnīgi bezspēcīgi; mazas nomadu ciltis te ir iekaŗojušas plašus apgabalus un uzmetušās par viņu kungiem; citas ir rēgulāri gājušas siŗot no ziemeļu stepēm Sudanas iekšienē, lai iegūtu vergus, kas agrāk spēlēja izcilu lomu kā galvenā Sudanas „eksport prece". Šiem kaŗiem ir krituši par upuri miljoni cilvēku un gājušas bojā veselas ciltis, kuŗu atliekas, glābdamās no vajātājiem, bēgušas grūti pieejamās kalnu salās vai dienvidu mežos.

Sudanas vieglā pieejamība ir devusi iespēju viņā nodibināties ziedošām vaistīm, ar lielu iedzīvotāju skaitu, rosīgu tirdzniecību, dzīvu satiksmi un samērā augstu kultūru. Krasu, pašas dabas vilktu robežu trūkums ir paralizējis noteiktu robežu izveidošanos starp šīm valstīm. Sudanas valšķu territorija parasti bijusi visai svārstīga un mainījusies katra valdinieka laikā, territorijai vai plešoties plašumā uz kaimiņzemju rēķina, vai arī sašaurinoties un pierobežu novadiem pakļūstot kaimiņzemju varā. Biežāki kā jebkur citur, valstis te ir gājušas bojā zem uzbrucēju triecieniem, un uz viņu drupām veidojušās jaunas depotijas, ar jaunām dinastijām priekšgalā.

Visas etnografiskās kartes, kuŗas cenšās dot zināmu pārskatu par Sudanas iedzīvotāju sastāvu, par spīti visām viņu nesaskaņām, liecina vienu: šīs territorijas iedzīvotāju sastāvs ir ļoti raibs. Par spīti visai Sudanas tautu valodu dažādībai, šīs tautas var apvienot,

pielietājot valodu radniecības principu, vairākās lielās grupās. Viss vairums sudaniešu ir nēģeri, un pats Sudanas vārds, kā jau redzējām, nozīmē „melnājo zeme". Sudaņas melno daudzās valodas, kā to liecina filologu pētījumi, ir savā starpā radniecīgas; viņas mēdz apvienot vienā, Sudanas valodu grupā. Melno masas Sudanā ir plāna gaišādainu valdošo cilšu kārta, kas runā hamītu vai semītu valodu. Kā citur, tā arī te, tautība, ko nosaka valoda, un rase, ko nosaka anatomiskās īpatnības, parasti nesakrīt, un daudzas ciltis, kas izskata ziņā atgādina nēģeŗus, lietā hamītu vai arabu mēli, un atkal otrādi: dažas gaišādainas ciltis, iekaŗodamas nēģeŗu apdzīvotus apgabalus, ir aizaizmirsušas savu tēvu mēli un lietā uzvarēto melno valodu.

Sudanas etnografisko karti padara vēl raibāku tas, ka dažas tautas mājo te izkaisītas citu vidū un dažos novados svešu cilšu piederīgi mājo viens otram blakus. Hausa un fulbe ciltis ir izsētas pa

Audumu krāsošana

visu Rietum-Sudanu un dzīvo nēģeŗu vidū (tāpat kā piem. žīdi un poļi Baltkrievijā), nesajaukdamās ar majoritāti un turēdamās no tās savrup. Rietum-Sudanā nav nevienas lielākas pilsētas, kuŗā nebūtu rodama hausas kolonija; katrā pilsētā mājo vairāku tautu piederīgie. Arī daudzos kalnos, kas derējuši vājākām ciltīm par patvērumu vietu, mājo viena otrai blakus cilšu drumstalas; bieži vien vai katra ciema iemītnieki te runā savā valodā.

Šim tautu ņudzeklim vēl pievienojās sociālas atšķirības un bieži tautas jēdziens te ir paspējis identificēties ar šķiras jēdzienu. Saimnieciskā ziņā valda krasa pretešķība starp nomadiem un zemkopjiem. Arī galējos Sudanas ziemeļos (saheljoslā) netrūkst zemkopju, bet viņi mājo tikai oazēs. Jo tāļāk uz dienvidiem, jo lielāks kļūst zemkopju pārsvars. Nomadi valda pār zemkopjiem; pirmie parasti ir iekaŗotāji un valšķu dibinātāji; lopkopība Sudanā joprojām skaitās par cildenāku nodarbošanos kā zemkopja darbs. Dienvid-Sudanā

ir vērojamas arī konfesiju pretešķības, kas šķir islama ticīgās „kungu tautas" t. i. nomadus no melnajiem zemkopjiem. Dienvidos mūhamedāņi un pagāni dzīvo juku jukām, vai arī blakus. Sudanas ziemeļu daļā dominē islams, kas pamazām spiežās arvienu tāļāk uz dienvidiem, un liekas, drīz būs aizsniedzis Gvineju. Vispār islams gūst „melnajā" kontinentā vairāk piekrišanas kā misionāru sludinātā kristīgā ticība.

Mēs varam te uzskaitīt tikai Sudanas lielākās tautas; par iedzimto valstīm nevar runāt šī vārda parastajā nozīmē: visas viņas ir kļuvušas par eiropiešu koloniju sastāvdaļām.

Sudanas galējos rietumos, Senegalas upei uz dienvidiem mājo volofi (džolofi), franču Senegalas kolonijas galvenā cilts, — liela auguma tumšādaini ļaudis, īsti Sudanas nēģeri, tāpat kā viņu austrumu kaimiņi, kas mājo sterp Niģeru un Senegalu un kuŗus franči dēvē par tukuleriem. Mauri, kas dzīvo Senegalai ziemeļos, ir berberu un arabu maisījums. — Vēl tāļāk uz dienvidiem, no Gambijas līdz augšējai Voltai, plešas lielās mandingo jeb mandi tautas territorija. Te zeļ zemkopība, lopkopība, amati un sevišķi tirdzniecība: mandingo ir viena no galvenājām Rietum-Sudanas tirgotāju tautām. Jau Romas ķeizaru laikā te ir atradusies liela valsts, kuŗas valdiniece bijusi gaišādaina (jādomā berberu) cilts. — Krusta kaŗu laikā mandingo cēlās kājās, nokrata gaišādaino svešinieku jūgu un dibina paši savu valsti, no kuŗas vēl nesen eksistēja kā atlieka Masinas valsts.

Ap lielo Niģeras loku vidus laikos eksistēja Songaju valsts, ko 18. g. s. sadragāja tuaregi; pēdējie vēl tagad dzīvo ap Niģeras loku, blakus songajiem. Tāļāk uz dienvidiem, Voltas upes augštekā, guļ agrākās Mosi un Gurmas valstis, kas abas tagad palikušas par franču kolonijas Augš-Voltas sastāvdaļām.

Niģeras upei austrumos plešas hausas tautas dzimtene. Pēc rases un arī valodas hausas ir Sudanas nēģeŗu, berberu un arabu maisījums. XVII. un XVIII. g. s. viņiem bija liela vara, un tie dibināja starp Niģeru un Čadezeru 14 valstis. Kā tirgotāji, viņi izplatījušies pa visu Centrāl-Sudanu un līdz pašai Gvinejas piekrastei, un hausu valoda ir kļuvusi par galveno tirdzniecības valodu šais zemēs.

Hausu rokās atrodas Sudanas iekšējā, sevišķi sāls tirdzniecība; ar sāli tie apgādā sevišķi dienvidzemju mūža mežu iemītniekus, kuŗu dzimtenē sāls nav atrodams. Sāli iemaina pret arabu gumiju, kaučuku, ādām, zelta smiltīm un citām mantām. — Ar hausu tirgotāju starpniecību plūst iekšā Sudanā eiropiešu fabrikāti, galvenā kārtā kokvilnas audumi. Uz visiem Sudanas ceļiem var sastapt mazās hausu tirgotāju karavānas, — pāris tirgoņus, dažus nesējus, baru smagi apkrautu sievu un pāris ēzeļus; tāda karavāna dienā noiet lielākais 12 klm.; nakti viņa parasti pavada kādā iedzimto ciemā, un turpat uz vietas izdara maiņas tirdzniecības operācijas. Visās pilsētās ir speciāli hausu kvartāļi, kur tirgoņi apmetās pie saviem tautas brāļiem.

XIX. g. s. hausas zaudēja politisko varu Centrāl-Sudanā; to viņiem atjēma fulbes jeb pullā, tauta ar gaišāku ādas krāsu (pēc dažām zīmēm spriežot, tuva berberiem). Tāpat kā visas Ziemeļ-Afrikas nomadu tautas, arī fulbes ir fanātiski musulmāņi. XIX. g. s. viņi pārplūdināja hausas valstis un dibināja savu lielvalsti, ar galvas pilsētu Sokoto un daudzām vasaļvalstīm. Viņiem klausīja arī Timbuk-

tu pilsēta un Masinas zeme, Sudanas galējos rietumos. Tāpēc arī, līdzīgi hausām, fulbes ir izkaisīti pa visu Sudanas rietumdaļu, no Čadezera līdz Gambijai, un no Šari līdz Togo kolonijai. Viņi paši nodarbojās vienīgi ar lopkopību, atstādami tīrumu kopšanu melnājiem.

Ap Čadezeru plešas Bornu, Bagirmi un Kanemas valstis, kuŗām ļoti raibs iedzīvotāju sastāvs. Borno valstī valda kanuri cilts, bet blakus tai mājo arī melnie, tedas un arabi. Tāļāk uz austrumiem plešas Vadajas valsts, kur berberu vietā uzmetušies par melnājo kungiem arabi.

Vēl tāļāk uz dienvidiem sākās visraibākais tautu un cilšu ņudzeklis, — glābdamās no asande (niamniamu) siŗojumiem, ciltis te ir sajaukušās cita ar citu. No lielākajām tautām jāmin kannibāli mang-

Brīnumārstā ambulance
(Priekšā „pacienti", kuŗiem uzlikti ragi)

batu, kas kultūrālā ziņā tuvu rada mūža mežu joslas ciltīm, bet ar visai gaišu ādas (iesarkanu) krāsu.

Par spīti lielājam Sudanas tautu skaitam un viņus sociālajām pretešķībām, kas padarījušas veselas ciltis par atsevišķām kastām, Rietum-Sudanas kultūrai ir daudz kas kopējs visās šīs mīlzīgās zemes malās. Saimnieciskās dzīves pamats ir nevien zemkopība (rušināšanās kultūra) un lopkopība, bet arī amatniecība un tirdzniecība. Lopkopība dominē ziemeļos; dienvidu virzienā arvienu plašāku nozīmi gūst zemkopība. Ziemeļos dzīvo tipiskās nomadu ciltis — fulbes un tuaregi. Arī Sudanas iekšējā joslā kungu ciltis parasti ir nomadi, bet uzvarētie melnie — zemkopji.

Kopš ļoti seniem laikiem Sudanā ir zēluši daudzi amati. Tagad vietējā mājrūpniecība iet bojā, nespēdama konkurrēt ar Eiropas lielindustrijas lētākajiem ražojumiem. Podniecība, dzelzs ražojumi, koka griezumi un ādas izstrādājumi — visas šīs tipiskās afrikāņu

amatniecības nozares ir agrāk atradušās Sudanā uz ļoti augstas pakāpes. Sevišķi ir zēlusi aušanas māksla un bronzas lējumi, pēdējie tik mākslinieciskā izstrādājumā, ka no bronzas te gatavotas dzīvu cilvēku portrejas. — Kokvilna, atskaitot saheljoslu, padodās visā pārejā Sudanā bez mākslīgas apūdeņošanas; arī aitu un kamieļu vilna ir devusi un vēl tagad dod papilnam izejvielu vietējai mājrūpniecībai. Vietām arī vēl tagad eksistē veselas fabrikas, kurās virsaiši nodarbina savus apakšniekus; šais fabrikās strādā vairāki simti klaušinieku. Viņas gatavo vilnas un kokvilnas audumus un laiž tos vietējā tirgū. Sudaniešiem nav sveša arī krāsošanas māksla (lietā dažādas krāsvielas, iegūtas no augu un minerāļu valsts); tāpēc arī iedzimto tērpi te visai bagāti un krāšņi. (Centrāl-Sudanā izplatīts t. s. hausu tērps, ar togveidīgiem virssvārkiem, parasti no strīpaina auduma, un turbānu kā galvas segu.)

Tirdzniecības uzplaukumu ir stipri veicinājusi eiropiešu kolonizācija un viņas sekas — lielāka drošība un satiksmes ceļu uzlabošanās. Eiropiešu pieprasījumi pēc Sudanas izejvielām un tirgiem ir atvēruši arī vietējai tirdzniecībai jaunus horizontus. Dzelzceļu tīkls vēl ļoti rets, un iekšējā tirdzniecība joprojām atrodas hausu rokās. — Sevišķi interesanti ir vietējie tirgi, kas notiek pilsētās ik nedēļas un vai pat biežāk. Uz šiem tirgiem saplūst tūkstošiem iedzimto ar viņu ražojumiem.

(Ceļotājs Pasarge spilgtos vilcienos apraksta iedzimto tirgu Garoas pilsētiņā, — Kamerunas ziemeļu daļā:

„Gar tirgus būdu garajām rindām pulcējās pircēju un ziņkārīgo bari. Būdu ēnā sēž sievas un meitenes, piedāvādamas zemes augļus un mājrūpniecības ražojumus. Galvenie tirgus produkti ir sūras, milti, rīss, pupas, zemes rieksti un sezams, bet vietām piedāvā arī iedzimto gardumus — lodites no sūras mīklas, un melnus un gludus plāceņus, kas gatavoti no Parkia diglobosa augļiem. Turpat viņiem blakus izliktas pārdošanai melnas ziepes, kokvilna un dzeltenas saknes, kuŗas lietā audumu krāsošanai. Pie tirgus būdu sienām pieslieti garie cukursūru stiebri, kuŗus te mēdz tikpat cītīgi kožļāt, kā cukurniedras; visi tirdzinieki cītīgi piekopj šo tīkamo nodarbošanos, sevišķi bērni, kas skraida apkārt pilnīgi kaili, ir redzami visās malās, maisās lielajiem zem kājām, kliedz un trokšņo. Citās vietās var dabūt hennu, ko sievas lietā roku un kāju nagu krāsošanai sarkanā krāsā, grūstus goru rieksŧus un tabakas ziedus, kuŗu gremošana piešķir zobiem ķieģeļsarkanu krāsu (to prasa vietējie jēdzieni par skaistumu). — Blējošas, kladzinošas un mekšķošas skaņas jau iztālim rāda to tirgus vietu, kur apkārtnes zemnieki pārdod vistas, aitas un kazas. Turpat blakus sīklopu tirgum novietojies kāds kails cilvēks, kas nazi rokās, pārliecies pār sasietu un zemē nogāztu vērsi, taisās tam pārgriezt rīkli. Kādu citu vērsi, jau nokautu un nodīrātu, patlaban uz dēļa griež gabalos; nogrieztos gaļas gabalus turpat uz bluķa izdauza ar koka veseri un izkar pārdošanai. — Netāļu no miesnieku rindas sākas podnieku nometne; te var dabūt visdažādākā lieluma podus un krūzes, gan vārīšanai, gan ūdens nešanai.

Sevišķi raibs ņudzeklis valda ap to vietu, kur hausas tirgoņi piedāvā baltus un raibus eiropiešu audumus, spoguļus, bārdas nažus, pīpes, stikla pērles, gredzenus ar tiltotiem dārgakmeņiem un citas mantas, un pārdod tās ar lielu peļņu. Vislielākā kaulēšanās notiek,

pērkot kokvilnas audumus: iedzimtie viņus mēro olektīm un par olekti skaitās cilvēka rokas gaŗums, no elkoņa līdz pirkstu galiem. Tas ir diezgan nenoteikts mērs, un ir pircēji ir pārdevēji cenšās viens otru piekrāpt: pirmais aicina par mēŗotāju kādu draugu ar sevišķi gaŗām rokām; pircējam ir komijs ar reti īsām rokām, un starpība starp abu „olektīm" iztaisa sprīdi un pat vairāk; starpības dēļ tirgotājs ar pircēju ķildojās stundām ilgi, un abi tik cītīgi žestikulē, ka no malas noskatoties, liekas, te tūliņ sāksies plūkšanās.

Raiba ir tirgus ņudzoņa pati par sevi: te redz kalpus, kuŗiem tikai trūcīgs priekšauts ap gurniem, skrandainus ubagus, bagātus hausas tirgoņus, lepnos turbānos un krāšņās zilās drānās, un iedzimto sievas, kuŗām vienīgais tērpa piederums ir priekšauts. Tirgotāju starpā neredz kārtu, nedz tautu atšķirības, — visi jaucās vienā pūlī, pļāpā, pacienā viens otru ar kožļājamo tabaku vai goru riekstiem

Sudanas mājrūpnieks-audējs

un jūtās kā dēmokratiskas sabiedrības locekļi. Nacionālo piederību no ārienes vien nav iespējams nosacīt; no pārējo masas atšķiŗās tikai divi tipi, nēģeri ar platām, apaļām un rupjām sejām, kuŗi acīmredzot ir tāļā malā sagūstītu vergu pēcnācēji, un tīrasiņu fullas, daiļi veidotiem sejas pantiem un sārtdzeltenu ādas krāsu.

Ar tirdzniecību un tirgiem, ar daudzajiem kaŗiem un vispārējo nedrošību te ir atradušās ciešos sakaros arī pilsētu dzimšana un veidošanās; tāpēc arī pilsētas te vēl tagad ir visas ar ļoti raibu iedzīvotāju sastāvu. (Tālāko apvidu tirgotāji uzturās viņās tikai īsu laiku, un viņus var dēvēt par klejojošiem tirgoņiem). Kaŗtai Centrāl-Sudanas pilsētai ir savs hausu kvartāls; fulbes gani parasti mājo kādā priekšpilsētā un apgādā pilsētu ar pienu, ko tiem dod ganāmpulki. Dažos apgabalos agrāk nemaz nav bijis ciemu, šī vārda para-

stajā nozīmē, bet tikai vaļņiem un stabu sētām apjostas pilsētas, kuŗu apcietinājumu loka iekšienē atradušies pat vairāku desmitu kilometru plaša territorija, nevien „gruntsgabali", bet arī tīrumi un ganības, — tāpat kā senajā Bābelē. Tas ir devis iespēju šādai pilsētai kaŗa laikā paglābt visus valsts iedzīvotājus un izturēt gadiem ilgu aplenkumu.

Visas valstis, kas savā laikā eksistējušas Sudanā un tagad kļuvušas par eiropiešu koloniju sastāvdaļām, ir bijušas tipiskas despotijas. Valdinieka griba bijusi vienīgais likums, un valdinieki parasti dzīvojuši ļoti krāšņi. Katram no tiem bijuši savi vasaļi: visās Sudanas valstīs zēlis feodālisms. Provinču pārvaldnieki jutušies kā ķēniņi, sajemdami no valsts galvas lēņos zemi un apsolīdamies par to pildīt kaŗa klaušas. Šo lielo vasaļu plašā patstāvība, viņu tieksmes pēc suverēnitātes vai arī pāriešana kaimiņvasts vasaļu saimē, ir bijusi par iemeslu lielai robežlīniju nestabilitātei; tāpēc arī visām šīm Sudanas valstīm ir tik bieži mainījusies viņu territorijas platība, te plezdamās plašumā, te samazinādamās līdz galvas pilsētas apcietinājumu līnijai.

Pagājušā gadsimta zinātnieki turējās pie pārliecības, ka Sudanai par viņas kultūru esot jāpateicās arabiem. Jaunlaiku pētnieku, sevišķi Frobenija darbi, ir šo uzskatu iznīcinājuši, un tagad var uzskatīt par pilnīgi noskaidrotu, kā mēs līdz šim esam vērojuši Sudanas kultūru caur muhāmedāņu brillēm. Jo vairāk tāpēc, ka tie sudanieši, ar kuŗiem ceļotāji parasti nāk sakaros, ir turīgāko aprindu ļaudis, tā tad musulmāņi. Frobenijs domā, ka Sudanas kultūra ir cēlusies, saplūstot kopā ļoti dažādiem elementiem, un ka islamticīgo nomādu iebrukums Sudanā iznīcinājis ļoti vecu īpatnēju kultūru, no kuŗas tagad uzglabājušās tikai niecīgas atliekas.

Rietum-Sudanas atsevišķās provinces

Gar Senegalas un Gambijas upēm plešas upju nogulu sanests līdzenums, kas dienvidu virzienā iesniedzas Gvinejā. (Par robežu starp abām zemēm, Sudanu un Gvineju, parasti uzskata Gambijas upi.) Gar jūŗas piekrasti, Senegalas grīvas rajonā, plešas kāpu josla, kuŗu netrūkst arī šīs upes ziemeļu krastā, dziļi zemes iekšienē. Starp kāpām redz apaļas ieplakas. Visa šī josla pa lielākai daļai pieder Sahelzonai, Senegalas līdzenums viņu sadala divās daļās: ziemeļu pusē zemkopība nav iespējama; tāpēc arī tos novadus, kas Senegalai ziemeļos, apdzīvo mauru nomadu ciltis, kuŗas raida tirgū nevien lopkopības produktus, bet arī gummiarabicum, ko iegūst no speciālas akaciju sugas, kas aug sauso upju ielejās.

Senegalas līdzenumā iedzimtie kopj sūras: plūdu laikā upes ūdeņi pārklāj viņu tīrumus ar drēgnu dūņu kārtu. Senegalas dienvidu krasts, ko apdzīvo volofi, ir pēdējos gadu desmitos kļuvis par vietu, kur sevišķi zeļ zemes riekstu kultūra. Zemeņ riekstiem ir samērā īss veģetācijas laiks (4—5 mēneši), un viņi neprasa daudz lietus, kāpēc te padodas bez apūdeņošanas. Zemais Senegalas līdzenums un piekraste ir diezgan bieži apdzīvoti. Tepat atrodas arī pilsētas, kas bijušas par atbalst punktiem franču kolonizācijai. Pie tā sauktajiem

Bilnezera Ziemej-Sudana

stajā nozīmē, bet tikai vaļņiem un stabu sētām apjoztas pilsētas, kuru apcietinājumu loka iekšienē atradušies pat vairāku desmitu kilometru plaša territorija, nevien „gruntsgabali", bet arī tīrumi un ganības, — tāpat kā senajā Bābelē. Tas ir devis iespēju šādai pilsētai kara laikā paglābt visus valsts iedzīvotājus un izturēt gadiem ilgu aplenkumu.

Visas valstis, kas savā laikā eksistējušas Sudanā un tagad kļuvušas par eiropiešu koloniju sastāvdaļām, ir bijušas tipiskas despotijas. Valdinieka grība bijusi vienīgais likums, un valdinieki parasti dzīvojuši ļoti krāšņi. Katram no tiem bijuši savi vasaļi: visās Sudanas valstīs zēlis feodālisms. Provinču pārvaldnieki jutušies kā ķēniņi, sajemdami no valsts galvas lēņos zemi un apsolīdamies par to pildīt kara klaušas. Šo lielo vasaļu plašā patstāvība, viņu tieksmes pēc suverēnitātes vai arī pāriešana kaimiņvasts vasaļu saimē, ir bijusi par iemeslu lielai robežlīniju nestabilitātei; tāpēc arī visām šīm Sudanas valstīm ir tik bieži mainījusies viņu territorijas platība, te plezdamās plašumā, te samazinādamās līdz galvas pilsētas apcietinājumu līnijai.

Pagājušā gadsimta zinātnieki turējās pie pārliecības, ka Sudanai par viņas kultūru esot jāpateicās arabiem. Jaunlaiku pētnieku, sevišķi Frobenija darbi, ir šo uzskatu iznīcinājuši, un tagad var uzskatīt par pilnīgi noskaidrotu, kā mēs līdz šim esam vērojuši Sudanas kultūru caur muhamedāņu brillēm. Jo vairāk tāpēc, ka tie sudanieši, ar kuriem ceļotāji parasti nāk sakaros, ir turīgāko aprindu ļaudis, tā tad musulmāņi. Frobenijs domā, ka Sudanas kultūra ir cēlusies, saplūstot kopā ļoti dažādiem elementiem, un ka islamticīgo nomādu iebrukums Sudanā iznīcinājis ļoti vecu īpatnēju kultūru, no kuras tagad uzglabājušās tikai niecīgas atliekas.

Rietum-Sudanas atsevišķās provinces

Gar Senegalas un Gambijas upēm plešas upju nogulu sanests līdzenums, kas dienvidu virzienā iesniedzas Gvinejā. (Par robežu starp abām zemēm, Sudanu un Gvineju, parasti uzskata Gambijas upi.) Gar jūras piekrasti, Senegalas grīvas rajonā, plešas kāpu josla, kuru uetrūkst arī šīs upes ziemeļu krastā, dziļi zemes iekšienē. Starp kāpām redz apaļas ieplakas. Visa šī josla pa lielākai daļai pieder Sahelzonai, Senegalas līdzenums viņu sadala divās daļās: ziemeļu pusē zemkopība nav iespējama; tāpēc arī tos novadus, kas Senegalai ziemeļos, apdzīvo mauru nomadu ciltis, kuras raida tirgū nevien lopkopības produktus, bet arī gummiarabicum, ko iegūst no speciālas akaciju sugas, kas aug sauso upju ielejās.

Senegalas līdzenumā iedzimtie kopj sūras: plūdu laikā upes tālāk pārklāj viņu tīrumus ar drēgnu dūņu kārtu. Senegalas dienvidu krasts, ko apdzīvo volofi, ir pēdējos gadu desmitos kļuvis par vietu, kur sevišķi zeļ zemes riekstu kultūra. Zemes riekstiem ir samērā īss vegetācijas laiks (4—5 mēneši), un viņi neprasa daudz lietus, kāpēc te nodotas bez apūdeņošanas. Zemais Senegalas līdzenums un piekraste ir diezgan bieži apdzīvoti. Tepat atrodas arī pilsētas, kas bijušas par atbalsts punktiem franču kolonizācijai. Pie tā sauktajiem

Sālsezers Ziemeļ-Sudanā

„Zaļajiem kalniem“ (granīta masīvs, kas iestiepjas okeanā) atrodas Dakara — ar viņas 40,000 iedzīvotājiem pati svarīgākā osta Rietum-Afrikā. Vairāk zemes iekšienē, arī pie okeana, guļ Rusika; Sen-Lui (20,000) guļ uz salas, Senegalas upē, 18 klm. tālu no jūŗas krasta. Atkal pie Senegalas, bet dziļi zemes iekšienē atrodas Kaijes pilsēta (10,000), līdz kuŗai plūdu laikā iet no Sen-Lui tvaikoņi.

Ziemeļ-Gvinejas sliekšņa rietumu daļa aizpilda visas zemes starp Senegalas un Niģeras augštekām, un tā caurmērā atrodas vairāk kā 300 metrus virs jūŗas līmeņa. (Paši augstākie punkti guļ dienvidrietumu daļā.) Slieksnis diezgan strauji krīt lejup Gvinejas virzienā, bet toties lēni plok pret ziemeļiem. Augstākās vietas te dabū daudz nokrišņu. Sliekšņa augstākā vieta ir Futa-Džalonas augstiene, kur dažas galotnes pārsniedz 1500 metru augstumu. Šī augstiene, klimata ziņā ir atsevišķa zona. Apmākušās debesis te ir parasta lieta, un lietus netrūkst arī sausajā gada laikā. Te ir daudz treknu ganību, kuŗās mitina liellopu un zirgu barus. Klimats eiropiešiem labvēlīgs un šurpu dodas uzlabot veselību daudzi franču Rietum-Afrikas ierēdņi un kolonisti.

Futa-Džalonai dienvidaustrumos atrodas ārkārtīgi lietains apgabals, kuŗā sākas Niģeras iztekas. Lietus laikā šis apgabals, kas sajem gadā pāri par 2500 mlm. nokrišņu, izskatās kā viens vienīgs purvs, un upju līmenis atrodas vienā augstumā ar viņu krastiem. Tikai vairāk lejup upes ir paspējušas jau izrakt sev ielejas, kuŗās bieži redz kŗāces un ūdens kritumus. Par spīti lielājam nokrišņu daudzumam, te tomēr neredz tropu lietus mežu: tiem neļauj augt vairākus mēnešus ilgais sausuma laiks. Tāpēc arī te dominē savannas, kuŗām cauri stiepjas krāšņi galeriju meži, iežogodami upju krastus.

Ziemeļos šai joslai plešas smilšaina augstiene, kuŗai cauri (pie Bamako pilsētas) izlaužas Niģera. Šī josla visa pieder Sudanas zonai, un ir zemkopju cilšu apdzīvota, jo vairāk tāpēc, ka atrodas samērā augstu virs jūŗas līmeņa un sajem diezgan daudz nokrišņu. Netrūkst arī stāvu klinšu sienu un dziļu aizu, un vietējie zemkopji parasti izraugās saviem ciemiem par vietu pašas dabas sargātus kalnu augstumus. Augsni draud noskalot lejup lietus gāzes, un tāpēc ap tīrumiem redz aizsargmūŗus un vietām pat tipiskas terrašu kultūras.

Šai zemei austrumos plešas samērā neaugsts līdzenums, kas stiepjas līdz Niģeras upei un ziemeļos līdz Atakoras kalniem. Ziemeļu daļā redz zāli apaugušas kāpas un daudzas ieplakas, kuŗās ūdens tomēr ir tikai lietus periodā. Tikai retās sausās upes lietus periodā aizsniedz Niģeru. Šī apgabala dienvidu daļa (t. s. Augš-Voltas apgabals) pieder Sudanas zonai un ir diezgan biezi apdzīvota; te ir daudz tīrumu, kuŗu starpā redz ganāmies lielus lopu barus. Iedzīvotāju blīvums vietām sasniedz 35 uz 1 kv. klm.

Franču kolonijas Augšvoltas galvas pilsēta Vagadubu (10,000) kādreiz bijusi Mosi valsts ķēniņu rezidence. — Apgabala ziemeļu daļa ietilpst sahel-joslā, un zāli un krūmus te redz vai vienīgi uz kāpām, ap kuŗām plešas kaili māla līdzenumi. Zāli šais līdzenumos redz tikai lietus periodā, un arī tikai jau minētajās ieplakās. Lietus periodā te ieceļo ar saviem ganāmpulkiem tuaregi, songaji un fulbes, bet lietus perioda beigās atstāj šo neviesmīlīgo apgabalu.

Ap pašu Niģeru plešas nogulu sanests līdzenums, vairāk simts klm. plats, un tikai pie Timbuktu paliek šaurāks. Šim līdzenumam tek cauri, sadalījšās vairākās starās, Niģera un viņa pieteka Bani. Abas upes satiekas Debo ezerā un pēc tam atkal šķiras viena no otras. Bez šī ezera te sastop vēl veselu rindu citu, kas plūdu laikā pildās ar ūdeni, un, iestājoties sausajam periodam, raida savus ūdeņus atpakaļ uz Niģeru. Plūdu laikā viss līdzenums pārvēršas par milzīgu saldūdens ezeru, kuŗa platums pārsniedz 200 klm. Niģeras nogulu sanestais līdzenums iestiepjas arī kāpu joslā, kas plešas Timbuktu pilsētai ziemeļos, gandrīz līdz pašai Aruanas oazei, kuŗas akas vēl tagad, šķiet, vieno ar Niģeru gruntsūdens straume, jo oazes akās ūdens ceļas un krītas līdz ar ezera līmeni.

Rēgulāro plūdu dēļ šī līdzenuma lielākā daļa ir tikai periodiski apdzīvota. Ciemus redz tikai uz smilšakmeņa klintīm vai lielām kāpām. Plūdu laikā visa šī zeme izskatās kā jūŗa. Kad plūdi sāk kristies, pie Niģeras krastiem saplūst zvejnieku ciltis, un nāk lejup no stāvās vietās celtiem ciemiem zemkopji, lai sētu auglīgajās dūņās sūras un kviešus (vietām arī rīsus.. Auglīgā zeme bagātīgi atmaksā zemkopju pūliņus, ja vien tīrumus nenoposta siseņi, putni un žurkas, kuŗas te mājo milzīgā vairumā. — Šīs plūdu zemes galvenais centrs ir Timbuktu pilsēta, kuŗai agrāk bijis ap 100,000 iedzīvotāju, bet tagad tikai 6000. Viņa atrodas Sudanas galējos ziemeļos, tai vietā, no kurienes ved caur tuksnesi pats īsākais ceļš uz Atlasa zemēm. Te savienojas karavānu ceļi, kas nāk no Marokas, Dienvid-Alžērijas un Gadmesas; pati Niģera ir līdz Timbuktu pilsētai kuģojama. Tāpēc arī saprotama šīs pilsētas lielā nozīme agrākos gadu simteņos, kad Sudanas tirdzniecība vēl nebija novirzījusies uz Gvinejas un Senegalas ostām, bet plūda cauri Saharas tuksnesim uz Ziemeļ-Afrikas piekrastes pilsētām.

Pilsētas iedzīvotāju lielākais vairums ir fulbes un tuaregi, bet sastop arī diezgan daudz nēģēŗu. Drupās guļ nevien plaši kvartāli, bet arī daudzas mošejas. Pilsēta agrākos laikos gājusi no rokas rokā un daudzas reizes nopostīta līdz pamatiem, bet viņas svarīgās nozīmes dēļ vienmēr atkal atdzimusi no drupām.

Arī Niģerai austrumos plešas samērā zems līdzenums. Tikai Bauči augstiene ar viņas stāvajām (līdz 600 metri) mālām paceļas diezgan augstu virs līdzenuma (daži augstienes punkti pārsniedz 2000 metrus). No šīs augstienes tek lejup upes visos virzienos, uz Čadezeru, Benuē un Niģeru.

Plašos līdzenumus ap šo augstieni kláj upju sanestas nogulas. Tikai retumis paceļas atsevišķi salu kalni. Vietām redz arī nodzisušus vulkānus ar krātēriem un sen sastingušiem lavas laukiem.

Bauči augstiene un sliekšņi, kas stiepjas no viņas, radīdami tuvējās upēs krāces, sajem vairāk nokrišņu, kā apkārtnes līdzenumi. Tāpēc arī zemkopība ir iespējama šai augstienei iepretim tāļāk uz ziemeļiem, kā citās Sudanas malās. Augstieni un līdzenumus viņai dienvidos un rietumos, kuŗiem tek cauri Benuē un Niģeras upes, klāj savannas ar retiem koku puduriem. Sausos tropas mežus, tāpat kā pārējā Sudanā, te redz tikai retās vietās.

Lielākā lietus daudzuma dēļ Austrum-Niģerija (politiskā ziņā viņa sadalīta starp britu Ziemeļ-Niģeriju un franču Niģerijas koloniju), ir diezgan biezi apdzīvota, daudz biezāki, kā tās zemes, kas

viņai rietumos. Iedzīvotāju skaits sevišķi strauji piejemas dienvidu virzienā, jo tai pašā virzienā kļūst lielāks arī gadskārtējais nokrišņu daudzums. Sevišķi biezi apdzīvota ir Kano pilsētas apkārtne, kur mājo ap 100 cilvēku uz 1 kv. klm.

Ziemeļ-Niģerijas galvenās tautas ir hausa, fulbes un nupes. Ziemeļu daļā, kas ietilpst sahel-joslā, klejo fulbes un tuaregi, — visi muhāmedāņi.

Visa Niģerija ir ļoti bagāts lauksaimniecības apgabals: ziemeļos tuaregi gana savus kamieļu barus, un fulbes sargā savus liellopu un aitu pulkus. Smilšainajos ziemeļu līdzenumos bez mākslīgas apūdeņošanas padodas sūras un zemes rieksti. (Lietus periodā upju līdzenumos te sēj arī rīsu.) Ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību iespējama arī kukurūzas, kviešu, tabakas, kokvilnas, indigo un dažādu dārzāju kultūras. Ar nokrišņiem bagātākos dienvidu apgabalos mākslīga apūdeņošana vairs nav vajadzīga. Pēc tam, kad dzelzceļš savienojis Kano pilsētu ar jūras krastu, Niģerijā ir sākuši sevišķi plesties plašumā kokvilnas lauki.

Bauči augstiene ir bagāta ar alvu, ko rod nevien kalnos, bet arī upju ielejās.

Niģerija ir lielu pilsētu zeme, kuras te agrāk radušās kā valdnieku rezidences un pletušās plašumā kā tirdzniecības centri. Arī caur viņām ir gājuši agrāk no ziemeļiem laba tiesa Sudanas tirdzniecības ar Vidus jūras dienvidu piekrastes zemēm. Saharas tirdzniecībai pamirstot, un Sudanas ražojumiem sākot plūst uz Gvinejas piekrastes pusi, šīs pilsētas tomēr nav zaudējušas savu nozīmi, jo kuģojamās upes viņas vieno ar jūru un — pašā pēdējā laikā — arī dzelzceļlīnijas.

Pašas lielākās pilsētas te ir Kano, Bauči (Jakoba), Vurno, Sokoto, Katsena un citas; abām pirmajām ir prāvs iedzīvotāju skaits, kas sniedzas vairākos 10,000. Tirdzniecībā svarīgāko lomu tagad spēlē Kano, kā dzelzceļlīnijas gala punkts.

Centrāl-Sudana

Rietum-Sudanas austrumu daļa, t. s. Centrāl-Sudana aptver milzīgā Čadezera baseina dienvidu malu un plešas starp Vadajas un Tibesti augstienēm un Kamerunas ziemeļu krauju. Šī milzīgā ieplaka radusies tektoniskā ceļā; viņai nav notekas uz okeanu, un visas vietējās upes satek ieplakas vidienā, to aizpildīdamas savām nogulām un baļodamas saviem ūdeņiem milzīgo, bet ļoti seklo Čadezeru. Arī te netrūkst gan lielu, gan mazu salu kalnu; Čadezeram ziemeļaustrumos redz arī platas kāpu rindas; pašas kāpas gan jau pārklātas ar zāli un aizmirsušas ceļošanu. Ziemeļ-Kamerunā (tā arī jāpieskaita Centrāl-Sudanai, bet atrodas jau ārpus minētās ieplakas robežām, Benuē upes baseinā) paceļas vairāki atsevišķi kalnu blāķi, no kuriem paši augstākie, t. s. Oeči kalni, pārsniedz 2000 metru augstumu.

Visai īpatnēja ir milzīgās Centrāl-Sudanas ieplakas hidrografija. No visām pusēm viņas vidienai plūst klāt „sausās upes", bet ūdeni ikgadus redz tikai dienvidu gultnēs. Vienīgā pastāvīgā upe te ir Šari, kas nāk ar viņas pietekām lejup no Asandes sliekšņa un neļauj

izsīkt Čadezeram. Vairākas sauso upju gultnes, kas nāk no Saharas kalniem, savienojas Kauaras oazē un apgādā viņu ar gruntsūdeni. Ieplakas dienvidu daļas periodiskās upes lietus laikā tāļu pārplūdina savu apkārtni. Periodiskās austrumu upes, kas nāk no Vadajas augstienes, savās lejtekās parasti izveido purvus vai nelielus ezerus. No Ziemeļ-Kamerunas kalniem tek lejup Jadzeramas upe, kas lietus periodā pārplūdina plašo līdzenumu Čadezeram dienvidos.

Šari un viņa kreisā pieteka Logona dabū no Asandes sliekšņa un Kamerunas kalniem lielus ūdens krājumus un tek kā svešinieces cauri nokrišņiem nabagajam Čadezera līdzenumam. Plūdu laikā viņas pārplūst un izveido vairākas staras, kas savukārt tiecas savienoties un pārplūdina plašus apgabalus. (Plūdu laikā Logana pat savienojas ar Benuē baseinu; tad iespējams no Šari upes laivās nokļūt Niģeras pietekā Benuē un no turienes okeanā). Plūdu laikā Šari upe ir vairākus simt smetrus plata un līdz desmit metri dziļa. Sausajā gadā laikā viņas ūdens krītas pas 7—8 metriem, vairākkārtīgi sašaurinās arī platums. Sadalījusies vairākos zaros, Šari upe ietek Čadezerā, kas ir ļoti sekls un mainīgām krastu kontūrām. Viņa garums sniedzas pie 260 klm., platums ir ap 190 klm. un platība ap 25,000 kv. klm. Vidējais dziļums ir caurmērā 1,5 metri (tā tad šis milzīgais ezers, kuŗa platība līdzinās Kurzemei ar Zemgali kopā, ir tikpat sekls kā mūsu Lubānas ezers). Ezera rietumu un dienvidu krasti ir lēzeni un bagāti līčiem. Ziemeļaustrumu krastā redz daudzas salas, kas patiesībā ir vecas kāpas. Plašu joslu ap ezera malām aizjem purvu veģetācija: skatoties no zemes, gandrīz nekur neredz vaļēju ūdeni, bet tikai niedru un papīrusa biezokni, kas sniedzas līdz pašam horizontam. Niedras te sasniedz 6—8 metru augstumu, un viņu saknes vietām tik cieši saaugušas kopā, ka dod iespēju droši staigāt pa ūdens virsu.

Čadezera līmenis mainās un līdz ar to mainās arī ezera platība. Ezera ziemeļu daļa 1904. g. bija apm. 1 metru dziļa; 4 gadus vēlāk tā bija jau pilnīgi izžuvusi, un agrāko ūdens klajumu vietā zaļoja stepju veģetācija. Tikai dienvidu daļā, iepretim Šari grīvai, bija rodams tik plašs ūdens klajums, ka, atrodoties viņa vidū, ceļotājs jutās kā jūŗā, jo redzēja tikai debesis un ūdeni. Pastiprs vējš saceļ vaļējos ūdens klajumos lielus viļņus, un tvaikoņiem tad nav iespējams pa viņu braukt; tikpat ātri kā nākusi, vētra arī aprimst, un līdz ar to apstājas arī viļņu šalkšana. Ezera līmenis ceļas līdz ar Šari ūdeņu pieplūdumu (vietām ir novērota arī krišanās līdz 1 metram un vietām atkal celšanās līdz 1,5 mtr.). Ir ziņas, ka ezers ziemeļrietumu stūrī brīžiem pleties platumā un pārplūdinājis tuvējās pilsētas, kuŗas to iedzīvotājiem nācies atstāt un celt jaunas, tālāku no krasta. Pētnieks Tilho, spriezdams pēc gliemežu vāku atradumiem apkārtnes novadu kāpās un Borku klinšu aizās, domā, ka šis ezers reiz bijis ap 200,000 kv. klm. liels, un viņa dziļums sniedzies pie 100 m. Citi zinātnieki nenoliedz, ka tālos senlaikos, t. s. plūvija laikmetā, te tiešām bangojis daudz lielāks saldūdeņa ezers, bet neuzskata tagadējo Čadezeru par šī aizvēsturiskā milzeņa atlieku; viņi aizrāda uz kāpām, kuŗas redzamas ezera ziemeļaustrumu daļā, un liecina, ka ūdens te pārplūdinājis sausu zemi. Ja Čadezers būtu aizvēsturiskā ezera atlieka, kas palikusi viņa dziļākajā vietā, saka Tilho teorijas pretinieki, tad šai atliekai katrā ziņā būtu sāļš ūdens. Par spīti no-

tekas trūkumam, Čadezeram tomēr ir salds ūdens, un tas liecina par viņa celšanos nesenā pagātnē. Agrāk viņa dienvidaustrumu stūrī ietecējusi Bār-el-Gazalas upe (nesamainīt ar līdzīga nosaukuma upi, kas tek pretejā virzienā un ietek Baltajā Nīlā). Šīs sausās gultnes dibenā aug koki, trekna zāle un nelielā dziļumā bagātīgi rod grunts-ūdeni, kuŗu nogādā zemes virsū daudzas nomadu raktas akas. Tagad šai sausās upes gultnē redz tekošu ūdeni tikai ļoti lietainos gados.

Arī te, pašā Sudanas sirdī, redzams ir ļoti raibs cilšu un rasu ņudzēklis. Tie novadi, kas ezeram ziemeļos, ietilpst sahel-joslā, un viņos klejo laupīt kārās nomadu ciltis. Paša ezera tuvākajā apkārtnē un līdzenumos, kas viņam dienvidos, mājo zemkopju tautas, un iedzīvotāju blīvums te svārstās ap 5—15 cilvēkiem uz 1 kv. klm. Daudziem te joprojām dod uzturu lopkopība, daudziem atkal zveja.

Bornu zemes jātnieki bruņu tērpos

Vēl tālāk uz dienvidiem lopkopība cece mušas dēļ vairs nav iespējama, un te mājo vienīgi zemkopju tautas.

Plašais ezera apkārtnes līdzenums ir veicinājis lielu valšķu izveidošanos, daudzām no tām ir bijusi vairākus gadsimtus ilga vēsture. Te ir plosījušies daudzi nikni kaŗi, un spēcīgākās ciltis gājušas siŗot un medīt vergus vājāko kaimiņu novados, sevišķi ap Šari vidusteku un Benuē augšteku. Vājākās ciltis ir bēgušas dienvidu mūža mežos, Kamerunas kalnos, vai arī glābušās uz Čadezera salām, kur, trūkuma spiestas, tās spējušas izveidot sevišķi intensīvas zemkopības metodes.

No ziemeļiem ir nākuši fulbes un arabi, uzmetušies par vietējo Sudanas nēģeŗu kungiem, tos pa daļai arabizējuši un pa lielākai daļai uzspieduši viņiem savu ticību. Galējo dienvidu ciltis joprojām nes ziedus senču dieviem.

Čadezeram ziemeļos un ap Bār-el-Gazalu gana savus kamieļu, liellopu, aitu un kazu barus Tibesti tedām radniecīgā basas ciltsi. No Vidus jūras piekrastes ir atceļojušas šurpu arabu ciltsi auladsolimaņi, kas vēl nesen valdīja pār plašu apgabalu. Čadezera apkārtnei nākot eiropiešu varā, dažas nomadu ciltis, kuŗu galvenais iejēmumu avots agrāk bija siŗojumi, ir atvilkušās Borku un Tibesti augstienēs.

Čadezeram austrumos argāk pletās Kanemas valsts, kuŗa viņas ziedu laikā, 13. g. s., stiepusies no Niģeras līdz Nīlai un no Tripolitānijas līdz tropu lietus mežiem dienvidos. Galvenā Kanemas iedzīvotāju sastāvdaļa ir kanembu, zemkopji un lopkopji, par kuŗiem priekš eiropiešu iebrukuma valdīja arabu nomadi. Kanembu tautai radniecīga ciltsi ir budumas, kas dzīvo Čadezera salās. Šai ciltij ir daudz lopu; viņa nodarbojas arī ar zvejniecību un rosīgi tirgojas ar Bornu zemes iemītniekiem, nogādādama bezvējainā laikā savus pārdošanai domātos lopus uz plostiem pāri ezeram.

Kanemai dienvidrietumos, starp Bār-el-Gazalu un Šari upi, plešas Bagirmi zeme; arī viņā agrāk bija stipra valsts. Šo zemi apdzīvo bagirmi tauta, — berberu, arabu un nēģeŗu maisījums; viņi ir nevien čakli zem- un lopkopji, bet arī veikli audēji un krāsotāji, un prot gatavot skaistus ādas izstrādājumus. Ezeram tuvākos apvidus apdzīvo arabu ciltis, — pus nomadi, pus zemkopji. Arī te sastop fulbes, hausas un citas Rietum-Sudanas tautas.

Ezeram un Šari upei rietumos plešas Bornu zeme, kas tagad sadalīta starp britu Niģeriju un Kamerunu. Viņas galvenā iedzīvotāju daļa ir kanuri, arī jaukta tauta, kuŗas vidū mājo kaimiņcilšu drumstalas. Šīs zemes iedzīvotāju prāva daļa mājo mūŗiem apjostās pilsētās. Pretēji plašajām Niģerijas pilsētām, Bornu zemes centri ir šaurām ielām un atgādina tipiskas Orienta pilsētas. Nami ir celti no māla un klāti salmu jumtiem; daudziem iedzīvotājiem ir pat divas mājas, māla nami, kuŗos viņi mājo karstajā gada laikā, un salmu būdas, kuŗās tie pavada lietus periodu, jo salmu būdas ir izturīgākas pret lietus iespaidu, kā mālu celtnes. Kukas lielie tirgi ir vēl raibāki kā Rietum-Sudanas lielpilsētu tirgi; arī te zeļ daudzi amati, sevišķi aušana un krāsošana.

Starp Kukas pilsētu un Benuē upi ainavām ir ļoti mainīgs izskats. Kukas pilsētai dienvidos plešas vienmuļīgs līdzenums, kas klāts ērkšķu krūmiem un tamarindu birzīm; tad nāk labības lauki, zaļas ganības un purvi, un nelieli meži, ar kuŗiem mainās kokvilnas lauki, indigo plantācijas un sūru sējumi. Bornu zemes dienvidu daļā sākas meži, kuŗos vēl sastop ziloņus. Šie meži bagāti strautiem, ezeriem, pļavām, ganībām un piekaisīti milzīgiem granīta bluķiem.

Ziemeļu novados, kas tuvāki Saharai, zeme ir maz apdzīvota; te sākas kāpu rindas. Tām dienvidos plešas tīrumi, un ganības mainās ar nelieliem dumpalmu un mimozu mežiem, kas aug upju ielejās. Tālāk uz rietumiem, starp Ketsenu un Kano, savannas arvienu vairāk samazinās par labu labības un kokvilnas laukiem, kas ar katru gadu plešas plašumā. Arī te netrūkst milzīgu granīta bluķu. Lielākus mežus redz tikai Ketsenas un Vurno pilsētu tuvumā. Ap visiem ciemiem viļņo kokvilnas lauki. Lielu platību aizjem arī sūru, kviešu, pupu un sīpolu lauki. Izplatītākie koki ir akacijas, tama-

rindi, sikomoras un dumpalmas. Tās pašas ainavas redz līdz pat Niģeras upei, — izolētas granīta klintis un līdzenumus, kuŗos ganības mainās ar birzīm un tīrumiem.

Čadezera apkārtnes zemes, par spīti viņu sausajam klimatam, ir diezgan biezi apdzīvotas. Nelielais nokrišņu daudzums (300—600 mlm.) krīt dažos mēnešos, kuŗu laikā pagūst nogatavoties pieticīgāki augi, piem. sūras, zemes rieksti un pupas, un zemkopība tā tad te iespējama arī bez mākslīgas apūdeņošanas. Vieglākajās augsnēs nokrišņiem sevišķi nabadzīgos gados bieži gadās neražas; iedzīvotāji tad ir spiesti mitināties no kādas sūru sugas graudiem, kuŗas stibri aug savā vaļā ezera krastos. Vietām ezera piekrastē audzē arī rīsu. Šari un Loganas krastu iemītniekiem dod pārtiku zvejniecība. Ļoti izplatīta Čadezera apkārtnē kāda melna un smaga augsne, ko izveidojušas upju un ezera dūņas; sausajā gada laikā viņa sasprēgā, atstādama dziļas plaisas, bet tomēr spēj sevī saglabāt daļu mikluma. Līdz ko plūdu ūdeņi atvilkušies atpakaļ no šīs auglīgās zemes, t. i. oktobŗa un novembŗa mēnešos, vietējie zemkopji steidzas apstādīt savus laukus ar sūrām, kuŗu stādiņi uzaudzināti speciālos lecekļos. Ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību (ūdeni smeļ no akām, un ar tādām pat ierīcēm, kādas redz Ēģiptē) apūdeņo mazus dārziņus, kuŗos audzē sīpolus, tomātus un arī kokvilnu.

Tālāk uz dienvidiem jau sākas zemes, kur nokrišņu daudzums krietni lielāks un daba labāki atalgo zemkopja pūliņus, kautgan neražas arī te ir diezgan bieža lieta. Te blakus musulmāņiem sastop arī pagānu ciltis. Pie Kamerunas kalniem un mūža meža ziemeļu robežās islama iespaids galīgi izbeidzas.

Ap Benuē augšteku plešas Admavas masīva reģions, kuŗā priekš vācu nostiprināšanās fulbes nomadi valdīja pār nēģeŗu pagānu ciltīm. Sevišķi biezi apdzīvota ir pati Benuē ieleja, kuŗai ļoti auglīga augsne. Vēl biezāki apdzīvoti ir Mandaras kalni, kuŗos daudzas nēģeŗu ciltis glābušās no fulbes sitotājiem un vergu mediniekiem. Iedzīvotāju biezuma dēļ kalnu meži te ir stipri samazinājušies; sekas ir augsnes noskalošana ielejās. Iedzimto ciemi te celti uz stāvām klinšu kraujām un no lejas skatoties atgādina bezdelīgu lizdas. Lai varētu te mitināties, vietējie kalnieši ir bijuši spiesti ierīkot laukus nevien upju ielejās, bet arī kalnu nogāzēs, kur viņu lauciņi iežogoti akmens vaļņiem, lai ūdens nenoskalotu lejup trūcīgo augsnes kārtu.

Franču Rietum-Afrika

Gandrīz visu Rietum-Sudanu (arī Centrāl-Sudanas lielāko daļu) pārvalda Francija. No citu zemju kolonijām šai Sudanas daļā iesniedzas tikai Britu imperijai pakļautā Niģerija un bijušās vācu kolonijas un tagadējās mandātzemes Kamerunas ziemeļu daļa. Zemes Čadezeram austrumos, t. s. Čadezera kolonijas, arī ir Francijas piederums, kas administrātīvā ziņā padots franču ekvātoriālās Afrikas ģenerālgubernātoram, un tāpēc jāapskata kopā ar šo Francijas koloniju.

Visa pārējā Rietum-Sudana, no Čadezera līdz Atlantijas okeanam, pieder franču Rietum-Afrikai. Franči ir sākuši nostiprināties Senegalas piekrastē 17. g. s., kardināla Rišeljē laikā, un vēlāk guvuši

dažus atbalsta punktus Ziemeļ-Gvinejā. Jaunlaiku kolonizācijas periodā viņi ir nodibinājuši ciešus sakarus starp šiem piederumiem, un bez tam vēl savienojuši vienā koloniju imperijā savas Ziemeļ-Afrikas zemes un savus piederumus ekvātoriālajā Afrikā; tagad franči valda gandrīz pār visu Ziemeļ-Afrikas četrstūŗa rietumu daļu, atskaitot tikai dažas citu valšķu kolonijas Ziemeļ-Gvinejas piekrastē, kuŗas tomēr ir gluži niecīgas, salīdzinot ar franču piederumu kompleksa milzīgo platību.

Franču Rietum-Afrikas ģenerālgubernātoram pakļauta nevien visa tā Sudanas daļa, kas stiepjas no Čadezera līdz Atlantijas okeanam, bet arī plaši Saharas apvidi.

Visa franču Rietum-Afrika sastādās no sekošām 8 kolonijām: Senegalas (192,000 kv. klm., 1,36 milj. iedz.), franču Gvinejas (232,000 kv. klm., 2 milj. iedz.), Ziloņkaula piekrastes (315,000 kv. klm., 1,73 milj. iedz.), Dahomejas (107,000 kv. klm., 1 milj. iedz,),

Sudanas kalēji

Mauretānijas (400,000 kv. klm., 300,000 iedz.), Sudanas (924,000 kv. klm., 2,6 milj. iedz.), Augš-Voltas (370,000 kv. klm., 3,2 milj, iedz.), un Niģeras (1050,000 kv. klm., 1,2 milj. iedz.), pavisam kopā ap 3,589,000 kv. klm. un apm. 13,6 milj. iedz.; no tiem eiropiešu skaits vēl nesasniedz 20,000.

Visu šo milzīgo territoriju franči vēl nav pat sākuši izmantot. Viņiem pakļautajā territorijā tomēr ir visumā jau nodibināts miers, un arī tas jau nāk lielā mērā par labu zemes uzplaukumam, kaut gan Saharā joprojām netrūkst kareivisku cilšu, kas šad un tad mēģina uzbrukt Ziemeļ-Sudanas tirdzniecības punktiem.

Vistāļāki ir tikusi saimniecības ziņā uz priekšu Senegala, kā jau vecākā no franču kolonijām. Senegalā atrodas franču Rietum-Afrikas galvenā osta un viņas ģenerālgubernātora rezidence Dakara.

Ārējās tirdzniecības ziņā Senegala pārspēj visas pārējās franču Rietum-Afrikas kolonijas. Tālāk pēc produktīvitātes nāk Gvinejas piekrastes trīs franču kolonijas (Gvineja, Ziloņkaula piekraste un Dahomeja), tad samērā vēl maz izmantotās Sudana ar Augš-Voltu un beidzot Niģera ar Mauretāniju, kuŗas pagaidām nespēlē gandrīz nekādu lomu mētropoles — Francijas tirdzniecībā ar viņas kolonijām.

Visas šīs milzīgās zemes vārti ir viņas ostas — Sen-Lui pie Senegalas grīvas, Dakara pie „Zaļajiem kalniem", tad teicamā franču Gvinejas osta Konakri, Gran-Basama (Ziloņkaula piekrastē) un Kotoni (Dahomejā).

Iekšējo satiksmi atvieglo abas lielās upes, Senegala un Niģera, kaut gan viņas nav visā viņu gaŗumā kuģojamas. Pa Senegalu vidēja lieluma tvaikoņi var aizkļūt lietus periodā (t. i. vasaras beigās) līdz Kaijes pilsētai; sausajā gada laikā (no septembŗa līdz aprilim) pa šo upi var braukt tikai lēzenās laivās; no apriļa līdz jūnijam uz Senegalas apstājas arī laivu satiksme. Niģera ir kuģojama trijos viņas gaitas posmos, — dažus 100 kilometrus augšpus Bamako pilsētai, tad augšpus Timbuktu un pašā lejtekā.

No Dakaras iet 1300 klm. gaŗš dzelzceļš līdz Niģerai, un no Konakri arī stiepjas 660 klm. gaŗa līnija līdz tai pašai milzu upei. No Abidžas, Ziloņkaula piekrastē, un no Kotoni arī iet līnijas kontinenta iekšienē. Bez dzelzceļlīnijām franču Rietum-Afrikā ir vēl uzbūvēti pāri par 12,000 klm. zemes ceļu. Satiksme ar mētropoli uztur nevien tvaikoņi, bet arī lidmašīnas, kas rēgulāri dodas no Tulūzas uz Dakaru un atpakaļ. (No Dakaras atiet gaisa satiksmes līnija uz Bamako un no pēdējās uz Timbuktu un Gao.) Drīzumā cer nodibināt rēgulāru satiksmi starp Alžēriju un Timbuktu, un iespējams, ka pēc dažiem gadiem sāks būvēt arī sen daudzināto Saharas dzelzceļu, kas savienos Ziemeļ-Afriku ar Sudanu, cauri lielajam tuksnesim.

Franču Rietum-Afrika viņas lielās klimatiskās dažādības dēļ var ražot ļoti dažādus tropu produktus. Dažus iedzimtie joprojām iegūst no savvaļas augiem, piem. arabu gumiju (to dod Senegalas un Mauretānijas sausās stepes), vaskus un kopālsveķus, kas nāk no dažādiem kolonijas apgabaliem. Priekš pasaules kaŗa franču Rietum-Afrikas mežos ieguva daudz kaučuka; tagad viņa salasīšana vairs neatmaksājas. Arī ziloņkaula eksports ar katru gadu iet mazumā, jo ziloņus cītīgi izmedī. Ziloņkaula piekrastē darbojas vairākas lielas zāģētavas, kas apstrādā vērtīgus kokus mēbeļu rūpniecībai. Blanko ragam tuvējos ūdeņos ir ienesīga zivju zveja; turpat viņam iepretim cietzemē atrodas pāris zelta raktuves, kuŗas kopā tomēr dod visai niecīgu daudzumu dārgmetala.

Gvinejas un Sudanas kolonijās pēdējos gados ir ierīkotas vairākas eiropiešu plantācijas, kuŗas ražo banānus (Gvinejā) un dažus šķiedru augus, kas padodas tikai tropu zemēs (Sudanā). Tomēr plantāciju saimniecība te vēl atrodas tikai sākuma stādijā; gandrīs visus eksportam ražotus produktus dod iedzimto saimniecības. No Senegalas nāk zemes rieksti, no Gvinejas piekrastes kolonijām — palmu eļļa un palmu kauliņi, kakao no Ziloņkaula piekrastes, saldēta liellopu un aitu gaļa no Furta Džalonas augstienes, bet ādas un vilna no Sudanas un Augš-Voltas kolonijām.

Kā visas Eiropas rūpniecības zemes, arī Francija pūlās atsvabināties no vajadzības ievest kokvilnu no citām zemēm un lūko sekmēt

kokvilnas kultūru pašas kolonijās. Šiem pūliņiem Rietum-Afrikā tomēr nav vēl bijis plašāku panākumu; Niģeras līdzenumā franči tagad taisās ierīkot milzīgas apūdeņošanas ierīces, radīt kaut ko līdzīgu otrai Ēģiptei, un līdz ar to pilnīgi atsvabināties no vajadzības ievest svešās zemēs ražotu kokvilnu. Blakus kokvilnas plantācijām viņi cer ierīkot pie Niģeras arī plašus rīsu laukus; viss tas vēl tomēr atrodas projektēšanas stādijā. Šīs milzīgās territorijas bagātību vispusīgai izmantošanai ir tomēr vajadzīgs lielāks iedzīvotāju skaits, kā tagadējie 13,6 miljoni.

Ikgadus vairāki 100,000 sudaniešu iet peļņā uz eiropiešu plantācijām Gvinejas piekrastē, kopj zemes riekstu laukus Senegalā, cērt kokus Ziloņkaula piekrastes mežos, bet sevišķi daudz šo peļņās gājēju saplūst Zelta piekrastes kolonijā, kur zeļ kakao kultūra. Izbūvējot iekšzemes dzelzceļu tīklu, paredzams, ka šie peļņās gājēji radīs

Vīru ciems franču Sudanas kolonijā

darbu pašu dzimtenē, jo tad sāks plaukt viņas lauksaimniecība daudz lielākā mērā kā patlaban, kad produktu eksportēšana rada tik lielas grūtības.

Piekrastes zemes ir atkarīgas no Rietum-Sudanas nevien darba spēka ziņā, bet arī zīmējoties uz šīm kolonijām vajadzīgiem uzturas produktiem; Senegalas zemkopji ir likušies vai vienīgi uz zemes riekstu audzēšanu, bet angļiem pakļautajā Zelta piekrastes kolonijā kakao koks ir izspiedis vai visus citus kultūraugus. Abu koloniju iedīvotājiem vajadzīgās uzturas vielas jāieved no auglīgajiem Niģeras vidustekas apgabaliem.

Nemaz nerunājot par saimniecisko vērtību, franču Rietum-Afrikai ir priekš mētropoles milzīga nozīme arī militārā ziņā. Pasaules karā Fancija no šīs kolonijas varēja sūtīt uz fronti 145,000 kareivjus.

Tagad Rietum-Afrikā ir ievesta vispārēja kaŗa klausība, un kaŗa gadījumā šī kolonija var sūtīt mētropolei palīgā ap miljonu kareivju.

Franču tirgoņi (no Normandijas ostām) ir jau 14. g. s. sākuši braukt uz Gvineju un izraudzījušies par savu atbalsta punktu Gorē saliņu Dakaras tuvumā. 100 gadu kaŗa laikā šie braucieni frančiem piemirsās, pa otram lāgam viņi te nostiprinājās tikai ap 1640. g. (Arī Sen-Lui ir 17. g. s. dibināta). 18. g. s. sākumā franči te lūko dibināt pirmās plantācijas, bet šim pasākumam nav panākumu. Pagājušā gadsimta vidū franči atkal uzsāk intensīvu koloniālpolītiku visā Rietum-Afrikā.

Četras piekrastes pilsētas, Sen-Lui, Dakara, Gorē un Rufiska, ir pilsētas ar vietēju pašvaldību un viņu iedzimtie ir pilntiesīgi Francijas pilsoņi. Dakara ir nevien pati svarīgākā osta franču Rietum-Afrikā, bet viņas izcila ģeografiskā stāvokļa dēļ arī svarīgs atbalsta

Sudanas iedzimto ciems

punkts un pieturstacija daudziem no Eiropas uz Dienvid-Ameriku ejošiem tvaikoņiem.

Senegalā gandrīz visa kultivētā zeme ir aizjemta zemes riekstu stādījumiem (no zemes riekstiem iegūst eļļu, ko patērē lielā vairumā Francijas ziepju fabrikas un dažādi citi eļļas pārstrādāšanas uzjēmumi). Zemes riekstu lauku aizjemtās platības kopskaits Senegalā sniedzas pie pusmiljona hektaru, un zemes rieksti ir šīs kolonijas galvenā eksportprece, kuŗai blakus arabu gumijai un lopkopības produktiem pieder samērā maza loma. Te būtu iespējama arī kokvilnas kultūra, bet viņa mazāki atmaksājas kā zemes riekstu audzēšana, un tāpēc arī Senegalā tikpat kā nav kokvilnas plantāciju.

Sudanas kolonija atrodas tāļu zemes iekšienē un sava uzplaukuma sākumā. Patlaban franči ceļ pie Niģeras milzīgus apūdeņošanas va-

jadzībām domātus dambjus un cer pārvērst šo koloniju par īstu kokvilnas un rīsu zemi. Pagaidām viņa eksportē tikai ādas, zemes riekstus, kopālsveķus un vaskus.

Augš-Voltas kolonija, kas aptver Voltas iztekas un austrumos sniedzas līdz Niģerai, var eksportēt savus produktus pa auto ceļiem, kas lietus periodā nav lietājami. Attīstoties satiksmes ceļiem, arī viņa varēs raidīt daudz preču pasaules tirgū, jo ir auglīga un samērā biezi apdzīvota zeme.

Mauretānija ir pa lielākai daļai tuksnesis, bet mazākā viņas daļa ir sausa stepe, kuŗā klejo mauru nomadu ciltis. Zemkopība ir iespējama tikai dažās oazēs un zemajā Senegalas līdzenumā. Jūŗas piekrastes lagūnās un dažās iekšzemes ieplakās iegūst sāli. Sen-Ētjennā atrodas zivju žāvētavas un sālītavas; te iegūtās zivis eksportē uz Gvinejas zemēm un beļģu Kongo kolonijām.

Niģeras kolonija jeb franču Niģerija stiepjas no Niģeras krācēm, pie kuŗām atrodas viņas galvas pilsēta Niameja, dziļi iekšā Saharā; šīs kolonijas sastāvā ietilpst sausās stepes un plaši tuksneša apgabali līdz ar Saharas kalnu zemi Airu un daļu Tibesti augstienes. Šī kolonija atrodas vistāļāki no jūŗas krasta, nav savienota ar to kuģniecības līnijām vai mākslīgiem satiksmes ceļiem un tāpēc ir vēl pilnīgi neizmantota, jo vairāk tāpēc, ka te vēl arvienu visai bieži ir darbs franču soda ekspedīcijām.

Ziemeļ-Gvineja

Pie Ziemeļ-Gvinejas (agrāk viņu mēdza saukt par Augš-Gvineju) pieskaita Atlantijas okeana piekrastes zemes tropu Afrikā, starp Gambijas grīvu rietumos, Kamerunas kalnu austrumos un Ziemeļ-Gvinejas slieksni ziemeļos. Tā ir tipiska piekrastes zeme, kuŗas platums nepārsniedz dažus simtus kv. klm. Monsuna vēji viņai nes no okeana bagātīgus nokrišņus; šo nokrišņu dēļ Gvinejas upēs gandrīz nekad netrūkst ūdens, un viņā pašā plašus apgabalus klāj tropu lietus meža krāšņa veģetācija, bet plantācijās un iedzimto līdumos padodas paši vārīgākie tropu zemju kultūraugi.

Kā Eiropai tuvākā tropu Afrikas piekraste, Ziemeļ-Gvineja ir pats vecākais kolonizācijas apgabals melnajā kontinentā, un te jau jauno laiku sākumā redz faktorijas, kas pieder dažādām Rietum-Eiropas nācijām.

Ziemeļ-Gvineja mūs interesē vēl sevišķi tāpēc, ka uz šejieni ir sūtījis savus tirdzniecības kuģus un guvis pie Gambijas grīvas sev atbalsta punktu Kurzemes hercogs Jēkabs, un Ziemeļ-Gvinejas krastus ir jau 18. g. s. skatījis ne viens vien latvju kuģinieks.

Ziemeļ-Gvinejas virsa

Šī Ziemeļ-Afrikas daļa ir salu kalniem nokaisīta augstienes krauja, kas plok lejup okeana virzienā; daudzās vietās starp krauju un okeanu ir izveidojies paplats līdzenums. Tikai dažās vietās (franču Gvinejā pie Fritaunas, Monrovijas un Aksimas — Zelta krasta kolonijā), Ziemeļ-Afrikas augstiene sniedzās līdz pašai jūŗai un Ziemeļ-Gvinejai te ir klinšaini un stāvi krasti. Citādi visu šīs Afrikas daļas piekrasti ir darinājušas upju un jūŗas sanestās nogulas, kuŗu veidošanas process sācies jau terciārajā laikmetā, turpinājies dīluvijā un turpinās vēl tagad, piem. pie Niģeras grīvas.

No Gambijas upes grīvas līdz Šerbo salai, Ziemeļ-Gvinejas piekraste ir diezgan stipri izrobota, kas liecina, ka te norisinājies krastu grimšanas process. Zemākajās piekrastes vietās jūŗa ir ielauzusies dziļi iekšā upju grīvās un šo apvidu upēm (ar Gambiju priekšgalā) ir aistuāriju grīvas. Citās vietās jūŗa ir atdalījusi no cietzemes prāvus apgabalus, atstādama virs ūdens tikai pakalnus; tādā ceļā ir dzimis Bisagu archipelags un Šerbro sala. Arī kalnainajām piekrastēm vietām nav gājis secen grimšanas process, un jūŗas ūdeņi pār-

plūdinājuši upju grīvas, radīdami t. s. riasa līčus, piem. pie Fritaunas.

No Monrovijas līdz Niģeras grīvai stiepjas gluda, viļņu izlīdzināta un zema piekraste, kuŗā diezgan bieži redz jomas un piekrastes ezerus, — arī vecas jomas, kuŗas ir nošķirušās no okeana zemes mēles. Dažās vietās šīs jomas un ezeri guļ viens otram blakus, atrodas savā starpā ciešos sakaros un izveido diezgan gaŗus piekrastes kuģniecības ceļus.

Jau citādas dabas ir milzīgā Niģeras grīva, ko izvagojušas viņas daudzās staŗas, caur kuŗām tā ieveļ savus ūdeņus Gvinejas līcī. Šī upe ir tik bagāta ar ūdeni, ka viņas ietekām jūŗas viļņi nav spējuši aizdambēt priekšā zemes mēles; vietām Niģeras ieteku mutes ir pārveidojušās par aiztuārijiem. Tādas pašas ir arī to upju grīvas, kas ietek Gvinejas līcī, Niģeras austrumos. Arī Kamerunā redz riasa līčus, un tā tad arī te ir norisinājies krastu grimšanas process.

Arī tie Ziemeļ-Gvinejas apgabali, kas plešas piekrastes joslai aizmugurē, ir pa daļai līdzenums, vai taisnību sakot, pazema, daudzu upju izvagota augstiene. Sastop arī atsevišķas kalnu grupas un daudzus nelielus salu kalnus, kas paceļas stāvi augšup zāļainajos savannu klajumos. Daži no viņiem tomēr sasniedz prāvu augstumu (līdz 1500 un pat vairāk metriem virs jūŗas līmeņa).

Voltas augstiene ir caurmērā 500—600 metri augsta. T. s. Jorubas slieksnis sasniedz 900 metru augstumu, bet pie Niģerijas un Kamerunas robežām redz pat 1500 metrus augstus kalnus, kas patiesībā ir Kamerunas augstienes rietumu priekšposteņi.

Klimats

Mēs redzējām, jau apskatot Rietum-Sudanas klimatu, ka gadskārtējā sausā harmatana vēja maiņa ar drēgno dienvidrietumu monsunu un pērkoņa negaisiem un viesuļiem (tornado) bagātais pārejas laiks ir Gvinejas klimata galvenie iespaidotāji. Ziemeļu puslodes ziemā te dominē harmatans un atnes sausu laiku. Tornado periodi, kas sakrīt ar saules stāvokli zenītā, te ir īstie lietus periodi. Monsuns atnes, skatoties pēc zemes virsas, lielāku vai mazāku daudzumu nokrišņu (monsuna lietus ir lielāko tiesu bez pērkoņa). Ziemeļ-Gvinejas dienvidu daļai (apm. uz dienvidiem no 8. platumgrada) ir ekvātoriāls klimats, ar diviem lietus periodiem, kuŗus savukārt šķiŗ divi nokrišņiem nabagāki gada laiki.

Harmatans te tikai ar pārtraukumiem aizsniedz jūŗas krastu, un tāpēc sausajā tropu „ziemā" te brīžiem tomēr uznāk lietus gāzes. Vasaras sausuma periods ir noteikti sauss tikai Vergu piekrastē. Tais piekrastes vietās, kur reljefs piespiež monsunu kāpt augšup, viņš nes lietu, kas pie labvēlīgiem apstākļiem var būt tik bagātīgs, ka vasaras mēnešos te nemaz nepagūst iestāties sausuma periods.

8. platumgradam ziemeļos abi zenīta lietus laiki saplūst kopā par vienu lietainu gada laiku, bet toties ziemas sausuma periods ilgst tepat piecus mēnešus; līdz ar to te jau dominē Sudanas klimats.

Lietus daudzums, ko nes dienvidrietumu monsuns, ir atsevišķās Ziemeļ-Gvinejas daļās ļoti dažāds; jo straujāk monsuns sasnie-

dzis zemi, ir spiests kāpt augšup, jo stāvāka ir krasta krauja un aiz tās sekojošā augstiene, jo ātrāk viņa nestais drēgnais gaiss atdzisinās, un jo stiprāki dabū kondensēties lietus padebeši. Tais vietās, kur augstiene pienāk vistuvāki jūras krastam, uzkrīt arī lielākais nokrišņu skaits, un par sauso vasaras periodu nevar būt ne runa. Ziemeļ-Gvinejas piekrastē, no franču Gvinejas līdz Palmu ragam, pie Niģeras deltas un Kamerunas piekrastes ziemeļu daļā, gada nokrišņu daudzums pārsniedz 3000 mlm. (vietām pat 4000); pie Kamerunas kalna gadskārtējais nokrišņu daudzums pat pārsniedz 10,000 milimetrus (10 metrus!); turpretim Ziloņkaula piekrastē, kuŗā tik perpendikulāri neatsitās monsuna vējš, nokrišņu daudzums no jūlija līdz septembrim ir samērā mazs, kaut gan gadskārtējais daudzums svārstās starp 2000—3000 mlm. Zelta krasts, kas stiepjas parallēli monsuna virzienam, sajem nokrišņus tikai tornado lietus veidā; tāpēc te ir divi noteikti sausuma periodi; viens vasarā, otrs ziemā, un abi gandrīz pavisam bez lietus. Sākot no Lomes, Ziemeļ-Gvinejas krasts paliecas uz ziemeļiem, un monsuns te brīžiem pūš nost no krasta. Tāpēc arī nokrišņu daudzums te ir jau krities pašā jūras piekrastē zem 700 milimetriem (tāļāki zemes iekšienē, viņš atkal ceļas).

Pēc tam, kad monsuns ir atdevis piekrastes zemēm lielāko tiesu sava drēgnuma, nokrišņu daudzums zemes iekšienē sāk mazināties, kaut gan pati Ziemeļ-Gvinejas krauja ceļas arvienu augstāki; tāpēc kraujas augstiene ir visumā, salīdzinot ar piekrastes zemēm, diezgan nabaga nokrišņiem; tikai Futa-Džalonas augstiene te ir īsta lietus sala.

Temperatūra Ziemeļ-Gvinejas zemēs ir lielākā mērā atkarīga no lietus daudzuma, kā no saules stāvokļa pie debesīm. Gada minimālā temperatūra te neiestājās janvārī (pēc saules zemākā stāvokļa pie debesīm), bet gan jūlijā, vai augustā, kad saule stāv visai augstu; viņas stari tomēr lāgā nespēj izspiesties cauri biezājai mākoņu segai; temperatūru pazemina arī lietus un spēcīgais iztvaikošanas process. Pati augstākā temperatūra te iekrīt februārī, martā vai aprilī, tā tad sausā perioda beigās, kad saule vēl tikai tuvojās zenītam, bet toties viņas starus neaiztur iztvaikojumi un lietus padebeši.

Vispār Ziemeļ-Gvinejas piekrastē, kā jau ekvātoram tuva tropu zeme, ir ar gandrīz līdzīgi siltu klimatu visos gada laikos; temperatūras svārstīšanās, salīdzinot gada laikus, te nepārsniedz piecus gradus. Pašam vēsākajam mēnesim piekrastes līdzenumā vidējā temperatūra ir 24 gr., siltākajam 27 līdz 28 gr.

(Dažu meteorologu novērojumi liecina, ka tropu lietus mežs pazemina temperatūru: starpība starp temperatūru, kas novērota mežu stacijās un novērošanas punktos, kas atrodas mūža meža malā, svārstās starp 1—1,5 gr., sniedz savu maksimumu galvenajā veģetācijas periodā, bet līdzinās nullei sausajā gada laikā, kad iestājies veģetācijas pārtraukuma periods. Cilvēks tomēr šo temperatūras starpību nemana; eiropietim drēgnais un siltais tropu meža gaiss šķiet pat spiedīgāks kā savannu gaiss).

Gvinejas piekrastes ekvātoriālajā joslā izšķiŗ pavisam četrus gada laikus: no decembŗa līdz martam ilgst lielais sausuma periods, bagāts pērkoņa negaisiem un viesuļiem, bet diezgan nabags ar lietu;

karstais un spiedīgais laiks padara šo periodu sevišķi nepatīkamu eiropiešiem; no aprīļa mēneša līdz jūlija vidum ilgst lielais lietus periods, kurā temperatūra ievērojami krītās; no jūlija vidus līdz septembŗa beigām turpinās mazais sausuma periods, kurā tomēr netrūkst lietus; šis gada laiks ir eiropietim vistīkamākais. Oktobrī un novembrī iestājās mazais lietus periods, kurā temperatūra atkal sāk celties. (Tais apvidos, kas sevišķi bagāti ar monsuna lietu, par mazo sausuma periodu, nevar runāt, bet gan tikai par lietus gāžu intensīvitātes zināmu atslābumu).

(Mūžam drēgnais un siltais Ziemeļ-Gvinejas gaiss atstāj uz eiropieti ļoti nogurdinošu iespaidu, sevišķi tais dienās, kad debesis nav apmākušās, saules stari ļoti stipri un parādīšanās zem klajas debess bez tropu cepures, var beigties ar saules dūrienu. Jau dažas minūtes ilgā uzturēšanās saules staros ar kailu galvu, rada stipru drudzi un bieži beidzās ar nāvi).

Upes

Ziemeļ-Gvinejas sliekšņa samērā nelielais attāļums no jūŗas krasta ļauj te izveidoties tikai dažus simts kilometrus gaŗām upēm; te velti būtu meklēt tādas milzenes, kāda piem. ir Niģera. Tikai tais vietās, kur slieksnis stipri padodas atpakaļ uz ziemeļiem, vai ir kļuvis pavisam lēzens, Gvinejas upēm (sevišķi Voltai), ir no dabas lemta diezgan gaŗa gaita. (No Niģeras ietilpst šai apgabalā tikai viņas galējā lejteka un pati delta). Vairums Ziemeļ-Gvinejas upju ir vienmēr bagātas ūdeņiem; sausājā gada laikā ir samērā mazs ūdens daudzums tikai Gambijai, kas der par robežupi starp Sudanu un Ziemeļ-Gvineju, un Voltai, kas arī nāk uz jūŗu, notecējusi diezgan lielu attālumu no viņas iztekām Rietum-Sudanas iekšienē.

Par spīti Gvinejas upju ūdens daudzumam, krāces daudzās no tām pilnīgi paralīzē kuģniecību. Rietumu daļas upēs ir daudz ūdens kritumu, sevišķi tais vietās, kur viņas atstāj Futa-Džalonas augstieni. Arī piekrastes līdzenumā dažām upēm ir krāces; tāpēc Ziemeļ-Gvinejas upes ir lielāko tiesu kuģojamas tikai nelielā attāļumā no jūŗas krasta. Vistāļāki var braukt kontinenta iekšienē kuģi pa tām upēm, kuŗām ir aistuāriju grīvas, kā piem. Gambijai. Tāļāk uz austrumiem daudzas upes ietek piekrastes jomās, jeb lagūnās, kuŗas atrodas ar jūŗu sakaros, bet pa lielākai daļai ir pieejamas tikai maziem kuģiem, un arī tikai paisuma laikā.

Volta ar viņas abām iztekām (melno un balto Voltu) iesniedzas dziļi iekšā Sudanā (līdz 14, ziemeļu platuma gradam). Šai upei ir ļoti līkumaina gaita, un ceļu uz jūŗas pusi tā spiesta daudzās vietās lauzt cauri klinšu blāķiem, izveidodama spēcīgas krāces. Vietām viņa atkal tek cauri purvainiem līdzenumiem un beidzot izlaužas par skaistu aizu cauri Togo kalniem. Tikai pašā jūŗas tuvumā viņa kļūst par lielu un rāmu upi un aizsniegusi okeanu, izveido prāvu deltu. Tai apvidū, kur sākas šīs upes gaita, ir mēnešiem ilgi sausais gada laiks; tāpēc arī Voltai ir ļoti mainīgs ūdens daudzums. No decembŗa līdz februārim viņa ir bagāta sēkļiem, bet augustā viņa līmenis parasti sakāpj 15 metrus virs normālā.

Afrikas mūža mežs

Augu valsts un dzīvnieku valsts

Drēgnā un siltā Ziemeļ-Gvinejas klimata dēļ, šai zemei ir ļoti krāšņa augu valsts. Apmēram 200—300 klm. plata tropu mežu josla stiepjas gar jūras krastu, sākot no Sierra Leones kolonijas, un Kamerunā saplūst kopā ar ekvātoriālo lietus mežu, kas klāj Kongo baseina ziemeļu daļu. Krāšņais tropu mežs pārtrūkst tikai sausājos Zelta un Vergu krastos. 200—300 klm. tāļu no jūras krasta, sausais gada laiks sāk stiepties garumā, un tropu meža vietā stājas savanna, ar augstu zāli noaudzis, koku puduriem un galeriju mežiem bagāts zāļains klajums; koki te vairs nav mūžzaļi, bet sausajā gada laikā mēdz nobirdināt savas lapas.

Iedzimto ciems banānu birzes vidū

Šai krāšņajā tropu veģetācijā grūti orientēties un gūt pārskatu par viņas farmācijām. (Sevišķi grūti orientēties mūža mežā, kas paviršam vērotājam šķiet kā vienmuļīga lapu un koku stumbru jūra).

Tais vietās, kur piekraste ir tik zema, ka paisuma laikā viņu pārpludina jūras viļņi, ir attīstījies mangrovu mežs, ko mēdz dēvēt arī par „sālsūdens purvu mežu". Viņš iejem plašākus apgabalus pie upju grīvām, sākot no Gambijas līdz Voltai, bet sevišķi Niģeras deltas rajonā. Dažādās mangrovu sugas ir visas ar t. s. atbalstu saknēm, ar kurām tās ir noenkurojušās zemē, stumbram sākoties, krietnā augstumā virs tās. (Dažu mangrovu sugu lapas un mizu lietā ģērniecībā; stumbri dod lieliskus gulšņus dzelzceļu būves vajadzībām). Tais vietās, kur augsne nemitīgi atrodas zem salda ūdens iespaida un vietās, kuŗās bieži pārplūdina upju ūdeņi, aug saldūdeņa purvu meži; visumā viņi atgādina tropu lietus mežus, kaut gan nav ar tik noslēgtu lapu jumtu, kā pēdējais. (Raksturīgs saldūdeņa

purvu mežu koks ir rafijas palma, ar 10—20 metru garām lapām, kuŗu kātus lietā tiltu un namu būvei).

Gabaliņu attāļus no zemājiem līdzenuma upju krastiem, aug mūžzaļais drēgnais tropu lietus mežs, kuŗā bagātīgais nokrišņu daudzums un vienmērīgi augstā temperatūra ir ļāvusi uzzelt ļoti krašņai veģetācijai. Cilvēks, iegājis tādā mežā, neredz viņa lapu jumtu, koku milzeņu stumbrus, lielās liānas un viņu ziedus, neredz gandrīz nekā: neskaitāmās mazās liānas savijušās tīklā, aizsprosto ceļu nevien cilvēka ķermenim, bet arī viņa acu skatieniem, un izveido biezu priekškaru, ko krūmu mūris padara vēl biezāku. Ceļotājs ar lielām grūtībām virzās pa šauru teku šai mežā uz priekšu, redzēdams pa labi un kreisi tikai lapu mūri un manīdams no krāšņās meža veģetācijas tikai pašus apakšējos koku zarus, un vētras vai vecuma nogāztos milzīgos stumbrus, kuŗiem nākas rāpties pāri. Cilvēks virzās uz priekšu šai mežā kā kurmis pa apakšzemi, gandrīz nekā neredzēdams, — neviena pērtiķa, neviena putna, — visi tie ir tuvumā un, varbūt, pat ļoti tuvu, bet prot paslēpties. Ap gājēju ir tikai klusums un zaļgana tumsa, kuŗa beidzot sāk iedvest savādas bailes.

Cilvēks atviegloti uzelpo, nokļuvis mazas upes malā, kur koku mūris uz vairākiem metriem pārtrūkst. Tikai te ceļotājs uz mirkli gūst paviršu pārskatu par šī meža krāšņumu, un upītes mala viņam šķiet kā teka, kas ved caur krāšņu siltumnīcu, starp palmām, bambuka stiebriem un brīnišķīgām papardēm, kas sasniedz vairāku metru augstumu.

Tropu lietus mežs ir bagāts derīgiem augiem, bet viņu izmantošanu lielā mērā apgrūtina tas, ka necaurredzamajā biezoknī viņus ļoti grūti sameklēt. Te aug koki, no kuŗu mizas iedzimtie gatavo sev apģērbus; vērtīgais mahagoni koks dod materiālu pašām dārgākajām mēbelēm, bet dzelzs koks un daudzi citi der kā teicams būvmateriāls. Pats derīgākais tropu lietus meža koks ir eļļas palma, kuŗas augļi apgādā Eiropas tirgu ar augu taukiem. Kaučuku iegūst no dažām liānu un koku sugām.

Tropu meža ziemeļu robežjoslā, kur manāms sausā gada laika iespaids, mūža mežs vairs nesasniedz to krāšņumu, kas redzams drēgnākajos dienvidus apgabalos. Mūžzaļājiem kokiem te jau redz blakus tādus, kas sausājā gada laikā nobirdina lapas. Šos jauktos mežus dēvē par monsuna mežiem. Arī viņi ir ļoti skaisti, bagāti daudzām derīgām koku sugām, un arī viņos ir ļoti bieži sastopama eļļas palma.

Mežu josla nav visā Ziemeļ-Gvinejā uzglabājusies neaizskārta, savā pirmātnējā veidā: daudzās vietās viņu pārtrauc plantācijas un mazie nēģeŗu līdumi. Nēģeŗi piekopj t. s. pirmātnējo līdumniecību, un jau pēc dažiem gadiem laiž atmatā vecos laukus un rīko jaunus līdumus; atmatas apaug ar t. s. sekundāro mežu, kas vairs nav tik krāšņs kā pirmātnējais mūža mežs, bet sastāv lielāko tiesu no kokveidīgiem krūmiem un ir ļoti biezs. (Arī sekundārājos mežos ļoti lielā skaitā aug eļļas palmas).

Tāļāk uz ziemeļiem, zemes iekšienē, franču un portugaļu Gvinejā, Zelta krasta kolonijas sausājā austrumu daļā un Vergu krastā, redz meža vietā lielus un plašus zāļājus. Mežu joslā zāle gandrīz nemaz neaug, bet te zāļāji ir valdoša veģetācijas forma, kaut gan šie zāles klajumi nav stepe, bet kokiem un birzīm nokaisīta savanna,

kuŗu padara sevišķi skaistu galeriju meži. Raksturīgs savannas koks ir t. s. sviesta koks, kas sausājā gada laikā mēdz nobirdināt lapas. (Arī no viņa augļiem iegūst augu taukus). No citiem savannas kokiem jāmin borasus palma un baobabs. Šis rajons ir pārejas josla starp atklātajām ziemeļu savannām un sausājiem ziemeļu mežiem un lietus mežiem, kas dominē dienvidos. Zāle te aug tik gaŗa (sevišķi t. s. ziloņu zāle), ka viņā pazūd zirgs ar visu jātnieku. Iedzimtie sausājā gada laikā ikgadus aizdedzina nokaltušos zāļājus; tāds savannas ugunsgrēks bieži kļūst bīstams dzīvniekiem un arī cilvēkiem. Šo zāļāju ugunsgrēku dēļ savannā pastāvīgi samazinās koku skaits, kurpretim zāļu saknes paliek neaizskārtas un dzen augšup vēl spēcīgākus stiebrus. Ar zāļāju ugunsgrēku palīdzību savannas plešas plašumā uz monsunu mežu rēķina; sveikā paliek tikai paši lielākie koki, kuŗus sargā viņu biezā miza, bet jaunaudzes iet bojā.

Tropu mežs, kas ceļiniekam šķiet tik kluss, patiesībā ir pilns dzīvības; ceļinieks viņu nemana tikai tāpēc, ka viss meža dzīvnieku vairums mājo koku zaros un galotnēs. Koku zari ir pērtiķu mājvieta, no kuŗas tie dodas sirot tuvējās plantācijās. (Cilvēkveidīgie pērtiķi jeb antropoidi — šimpanses un gorillas — mājo tikai pašos biezākajos mūža mežos, un arī viņos ir visai reti sastopami). Sevišķi bagāta ir putnu pasaule: Ziemeļ-Gvinejas mežos sastop dažādākās papagaiļu sugas, nemaz nerunājot par citiem kāpelētājiem. Mediniekam šais mežos tomēr reti smaida laime; lapu zaru jūŗā medījumu gŗūti saskatīt; vēl gŗūtāki ir sekot pamanītam dzīvniekam, — tas parasti pazūd uz neredzēšanos zāļajā biezoknī. No antilopēm te sastop tikai dažas nelielas sugas. Meža zilonis ir mazāks augumā par viņa brāli, kas mājo savannās. Ļoti izplatītas ir daudzas čūsku sugas, kas mājo kokos, un arī kāda līdz 6 metri gaŗa milzu čūska, kas no koku zariem uzglūn laupījumam un mēdz uzbrukt arī cilvēkam. Ļoti bīstami daudzo nāvīgo čūsku kodieni (tādu čūsku te ļoti daudz); neskaitāma ir sīko dzīvnieku — skarpju, simtkāju, zirnēkļu, kukaiņu un tauriņu pasaule.

Ziemeļ-Gvinejas iedzīvotāji

Gvinejas zemju iedzimtie vai visi pieder pie Sudanas nēģeŗu grupas, arī hausas un fulbes ir sastopami daudzos ziemeļu novados, bet parasti tikai kā tirgotāji. Iedzīvotāju sastāvs te daudz vienkabalināks kā Sudanā.

Ziemeļrietumu zemju — portugaļu un franču Gvinejas — ciltis pieder galvenā kārtā mandingo grupai; Sierra Leonē dzīvo arī nēģeŗu-vergu pēcnācēji, kuŗus angļi pēc verdzības atcelšanas atveduši atpakaļ viņu senču dzimtenē. Šie melnājie lietā angļu valodu un pieder pie kristīgās baznīcas. Arī Liberijas republikā mājo ap 20—25,000 bij. Amerikas vergu pēcnācēju, kas arī lietā angļu valodu. Liberijas austrumu daļu un Ziloņkaula piekrastes kolonijas rietumu novadus apdzīvo kru tauta, kas ir teicāmi kuģinieki. Viņiem aizmugurē mājo mandingo ciltis.

Zelta piekrastē reiz bija liela valsts ašanti tautai, ar kuŗu an-

gļiem savā laikā nācās vest niknus kaŗus. Ašanti bija izdaudzināti cilvēku upuŗu dēļ, kuŗus viņi agrāk nesa tūkstošiem visos svētkos (sevišķi ķēniņu bērēs, lai valdiniekam būtu daudz pavadoņu ceļā uz viņpasauli).

Liels cilšu maisījums ir redzams vācu bijušā kolonijā Togo, kur savannas pienāk gluži klātu jūŗas krastam, atvērdamas Sudanas tautām ceļu uz piekrastes līdzenumu, bet Togo kalni dod sakauto cilšu drumstalām teicamu patvēruma vietu. Līdzīgs cilšu maisījums ir vērojam arī Togo kaimiņos — Dahomejā, kur dahomiešiem reiz bija spēcīga valsts. Arī viņi bija lieli cilvēku upuŗu cienītāji un svētku dienās te straumēm lija vergu un gūstekņu asinis.

Nēgeru podniece

(Dahomiešu ķēniņam bija speciāla dāmu gvardija, kuŗas kaŗotājas varonīgi cīnījās kaujās, bet miera laikā izpildīja ķēniņsievu pienākumus).

Dienvid-Niģerijā, lielājai upei rietumos, dzīvo jorubas, liela un diezgan civilizēta tauta, protams, priekš tropu Afrikas apstākļiem. Jorubu zemē ir daudz pilsētu, kuŗu iedzīvotāju skaits sniedzās desmitos tūkstošos. Niģerijas kreisajā krastā dzīvo ibo tauta, saskaldījusies atsevišķos klanos, kuŗus vieno tikai kopēja valoda.

Ziemeļ-Gvinejas iedzimtie atrodas uz diezgan augstas kultūras pakāpes, salīdzinot ar citiem tropu Afrikas melnājiem. (Kā izjēmums, jāmin attāļāko mežu iemītnieki). Gvinejiešiem jau vidus laikos ir bijušas spēcīgas valstis, tāpat kā Sudanas iedzimtiem.

Saimniecībā dominē zemkopība: lopi meža apgabalos neatrod barības, un savannās viņus maitā cece muša. Iedzīvotāju galvenā nodarbošanās te ir rušināmo augu kultūra. No mājlopiem visvairāk sastop cūkas, kazas un vistas. Daudzo upju krastu iemītniekiem un lagūnu kaimiņiem dod pārtiku zvejniecība.

Agrāk Gvinejas piekrastē zēla daudzi amati, tagad eiropiešu fabrikātu pieplūdums ir devis senājai amatniecībai nāves dūrienu.

Ķēniņš ar svītu
(Bronzas lējums, Jorubas zemes mākslinieka darbs)

(Sevišķi izdaudzināti ir Ziemeļ-Gvinejas iedzimto bronzas lējumi (sevišķi tie, kas nākuši no Beninas pilsētas Niģerijā un sastopami daudzos Eiropas muzejos).

Ziemeļ-Gvineja ir tā Afrikas daļa, kuŗas iedzīvotāji visilgāki atrodas sakaros ar eiropiešiem. Angļu Niģerijā ļoti daudzi iedzimtie jau prot lasīt un rakstīt, un jorubu starpā netrūkst cilvēku ar augstāko izglītību.

Kolonizācija

Ziemeļ-Gvineja bija pirmā tropu Afrikas daļa, ko XV. g. s. aizsniedza portugaļi un dibināja te savas pirmās kolonijas, tagadējā Zelta krastā. XVIII. g. s. par portugaļu konkurrentiem uzmetās nēderlandieši un atjēma portugaļiem gandrīz visas viņu faktorijas. Ap to pašu laiku te sāka nostiprināties arī angļi un franči. Kurzemes hercogs Jēkabs dibināja netāļ no Gambijas upes grīvas Andrēja fortu, kas derēja kā atbalsta punkts Kurzemes kuģiniekiem viņu tirdzniecībā ar apkārtējām iedzimto ciltīm. Vēlāk lūkoja nostiprināties Ziemeļ-Gvinejā arī Brandenburgas kūrfirsta kuģinieki un dāņi. Franči pa otram lāgam atgriežās XIX. g. s., un ap to pašu laiku nēderlandieši atdeva angļiem savus atbalsta punktus Zelta piekrastē.

Nēģeru ķēniņš
(*Gvinejas piekrastē*)

Dažādie Ziemeļ-Gvinejas zemju nosaukumi (Piparu, Ziloņkaula, Zelta un Vergu piekrastes) jau liecina paši par sevi, kādus produktus agrāk raidījuši pasaules tirgū šie apgabali. Ziemeļ-Gvineja ir vairākus gadsimtus ilgi bijusi galvenā vergu piegādātāja Amerikas plantātoriem. (Vergu tirdzniecība agrāk neskaitījās par kauna lietu. Utrechtes mierlīgumā Anglija sev izkaulēja no Spānijas monopoltiesības, ievest vergus spāņu kolonijās Jaunajā Pasaulē, un daža laba Anglijas aristokratu ģints viņos laikos ir tikusi pie turības vergu tirdzniecības ceļā).

XIX. g. s. vergu tirdzniecību pamazām likvidēja, un starp Ziemeļ-Gvinejas eksportprecēm pirmo vietu uz laiku iejēma palmu eļļa un palmu kauliņi. Vēlāk par ļoti svarīgu eksportpreci kļuva kaučuks. XX. g. s. vietējās kolonijas sāk raidīt pasaules tirgū kakao pupiņas un zemes riekstus. Blakus kolonijām dzima Liberijas republika, ar kuŗas dibināšanu amerikāņi gribējuši atvieglot savu sirdsapziņu no atmiņām par pārestību, kas verdzības laikos nodarīta melnājiem.

Sākumā eiropiešiem Ziemeļ-Gvinejā bija tikai atbalsta punkti;

pamazām atsevišķās nācijas sāka pretendēt arī uz piekrastes „hinterlandi“ un lūkoja nospraust savu piederumu robežas. Tā radās ārkārtīgi raibā Ziemeļ-Gvinejas polītiskā karte, uz kuŗas, vienu otrai blakus un juku jukām, redz franču, angļu un portugaļu kolonijas.

Gambija

Gambijas kolonija ir gaŗa un šaura zemes josla, kas stiepjas abās pusēs Gambijas upei un sniedzas 350 klm. dziļi zemes iekšienē. Pati Gambijas upe ir okeana tvaikoņiem pieejama apm. 250 klm. tāļu no jūŗas krasta. Tik teicams pašas dabas radīts satiksmes ceļš nav sastopams nevienā Afrikas kolonijā. Pie Gambijas grīvas, kuŗai augšpus uz salas savā laikā atradies kurzemnieku celtais Andrēja forts, tagad guļ Gambijas galvas pilsēta Betersta.

Sausājā gada laikā (no novembŗa līdz maijam) Gambijā valda samērā patīkams klimats. Turpretim lietus periods (no jūlija līdz oktobrim) ir tik neveselīgs, ka pa šo laiku visi, kuŗiem vien tas iespējams, lūko tikt projām no šejienes. Tāpat kā tuvējā franču Senegalā, arī te galvenais lauku augs ir zemes rieksti, uz kuŗu kultūras te dibināta visa vietējā lauksaimniecība. Lietus laika sākumā te saplūst tūkstoši iedzimto no franču Rietum-Afrikas, līgst par algādžiem, vai īrē zemi no vietējiem zemes īpašniekiem, lai audzētu zemes riekstus. Šie rieksti ir Gambijas galvenā eksportprece. Izved arī palmu kauliņus un lopu ādas.

Gambijas kolonijas iedzīvotāju skaits sniedzas pie 200,000. Zeme atrodas zem Anglijas iespaida jau kopš tā laika, kad no Gambijas upes ūdeņiem pazuda Kurzemes sarkanais karogs ar melno vēzi uz tā.

(Hercoga Jēkaba plašājos saimniecības plānos Gambijai bija paredzēta svarīga loma, kā darba spēka, t. i. vergu piegādātājai hercoga kolonijām Rietum-Indijā. No šejienes ir vesti nevien vergi uz Tabago salu, bet arī palmu kauliņi, ādas un zelta smiltis uz Kurzemes ostām, Ventspili un Liepāju. Kā pretvērtību Kurzeme toreiz deva savai Afrikas kolonijai linu audumus un vilnas segas, kas bija austi hercoga fabrikās, un dažādus dzelzs un stikla izstrādājumus. Hercoga Jēkaba laikā ir bijušas ziņas par zelta laukiem Gambijas upes augštekā; zelts, cik zinām, ir tiešām nācis uz Kurzemi no viņas kolonijas Afrikā. Patlaban Gambijas kolonijā nedarbojās nekādas zelta raktuves; vai nu tās iztukšotas agrāk, vai arī viņu atrašanās vieta ir izgaisusi no iedzīvotāju atmiņas).

Portugaļu Gvineja

Šī nokrišņiem bagātā zeme ir 36,000 kv. klm. liela, ar apm. 800,000 iedzīvotājiem, ziedošu lauksaimniecību un ļoti izrobotu jūŗas krastu, kuŗas tuvumā ir daudz salu. Upes ir kuģiem pieejamas diezgan tāļu no jūŗas krasta un arī šī kolonija nevar sūdzēties par dabisku satiksmes ceļu trūkumu. Lietus periodā te plosās nikni

drudži un eiropieši ir spiesti glābties piekrastes salās, uz kuŗām samērā veselīgāks klimats. Patlaban te uzbūvēti vairāki auto ceļi, kas vēl vairāk atvieglo satiksmi starp kolonijas iekšieni un jūŗas krastu: šīs kolonijas galvenā eksportprece ir zemes rieksti un palmu kauliņi. Uz Bisagu salām atrodas lielas eļļas palmu birzis.

Franču Gvineja

Franču Gvineja nav tikai piekrastes kolonija vien, bet aptveŗ Sierras Leones un Liberijas aizmuguri, sniedzas līdz Niģeras augštekai. Administrātīvā ziņā viņa ir franču Rietum-Afrikas sastāvdaļa.

Gaŗ pašu jūŗas krastu stiepjās vairākus desmit kilometrus plats līdzenums, kuŗā netrūkst kuģiem pieejamu ostu; piekrastes upes tomēr ir kuģojamas tikai maziem tvaikoņiem. Galvenā osta ir Konakri, no kuŗas iet zemes iekšienē dzelzceļlīnija, aizsniegdama Niģeras kuģojāmo augštekas posmu. Piekrastes līdzenuma galvenais kultūraugs ir eļļas palma. Dziļāki iekšienē zeme kļūst kalnaina un sākās Futa-Džalonas augstiene, kuŗu apdzīvo fullā ganu ciltis, ganīdamas augstienes zaļāju klajumos lielus lopu barus.

Nokrišņiem bagāta un samērā biezi apdzīvota ir arī tā augstiene, no kuŗas plūst lejup Senegalas un Niģeras ūdeņi. Dzelzceļu līnijas vieno šīs augstienes galvenos punktus, Kurusu un Kankanu, ar ostām un okeanu.

Zāļainā Niģeras augstiene stāvi plok lejup Liberijas piekrastes līdzenumā; republikas tuvākā aizmugure, kas ietilpst franču Gvinejas robežās, ir ļoti reti apdzīvots mūža mežs.

Piekrastes līdzenumā un Niģeras augstienē zeļ zemkopība, bet Futa Džalonas augstiene ir lopkopības apgabals. (Franči cenšas pieradināt vietējos zemkopjus pie arkla lietāšanas, lai neceltu kolonijas produktīvitāti un atbrīvotu lieko darba spēku, ko tagad prasa rušināšanas kultūra. Valdības pūliņiem tomēr ir mazi panākumi, jo arkla lietāšana kolonijas lielākajā daļā nav iespējama jau vienkārši tāpēc, ka vēršus vai zirgus te neļauj turēt cece muša).

Galvenie kolonijas lauksaimniecības ražojumi ir zemes rieksti, sēzāms, palmu eļļa un — pēdējos gados — arī rīss. Pašos pēdējos gados daži eiropieši ierīkojuši piekrastē banānu un ananasu plantācijas, kas dod apbrīnojami lielu ražu. (Banāni te padodas pat labāki kā Kanāriju salās).

Šī kolonija ir bagāta arī ar vērtīgām rūdām (dzelzs rūdu daudzumu vien tie rēķina uz miljardu tonnu), Konakri tuvumā jau darbojās šīs rūdas raktuves). Iedzimtie daudzās vietās skalo zelta smiltis. Tirdzniecībā ir zināma nozīme arī salasīšanās ceļā iegūtiem produktiem, — kaučukam un kolas riekstiem (pēdējos iedzimtie lietā kā kairinājuma līdzekli). Prāvs ir arī Futa Džalonas ādu eksports. Galvenie lauksaimniecības produkti, kas nāk no šīs kolonijas pasaules tirgū, ir palmu eļļa, palmu kauliņi, zemes rieksti un sēzams. Otro vietu pēc lauksaimniecības produktiem iejem lopu ādas, un trešo — zelts; kaučuka iegūšana tagad gandrīz pilnīgi apstājusies, bet toties arvienu lielākus apmērus sāk piejemt banānu eksports.

Sierra Lione

Šī angļu kolonija aptver to Ziemeļ-Gvinejas daļu, kas plešas starp Futa Džalonas augstieni un Liberijas republiku. Kolonijas upes dažu desmit kilometru attālumā no jūras krasta ir kuģojamas. Kolonijas zeme lielāko tiesu ir ļoti auglīga (laterits); auglīga ir arī piekrastes josla, kur teicami padodas rīss. Lietus periods arī te, tāpat kā Gambijā, ir neveselīgs, bet tomēr šī zeme vairs nav baltajiem tik bīstama kā agrāk, kad nebija nosusināti mangrovu meži okeana piekrastē, — izdaudzināts malārijas perēklis.

Kalnainā kolonijas iekšiene ir zeme ar diezgan veselīgu klimatu; dzelzceļi viņu vieno ar kolonijas galveno pilsētu Fritaunu, kuŗas iedzīvotāju skaits pārsniedz 40,000. Nekultivētās zemes lielāko daļu te aizjem tropu lietus un monsuna mežs. Meži tomēr stipri izskausti un lielāko platību aizjem eļļas palmu birzis, kuŗas aug nestādītas tikpat labi piekrastes līdzenumā, kā kolonijas iekšienē. Šo koloniju var dēvēt par tipisku eļļas palmu zemi, un eļļas palma ir Sierra Liones galvenais kultūraugs, no kuŗa atkarīga arī viņas labklājība. Starp pārtikas augiem dominē rīss, manioks, kukurūza un zemes rieksti. Patlaban sāk ierīkot arī kakao un kaučuka koku plantācijas. Pagaidām tomēr galvenie eksporta priekšmeti ir palmu eļļa un palmu kauliņi. Zemes iekšienē vēl redz milzīgus eļļas palmu mežus, kas vēl nemaz nav sākti izmantot; tāpēc eļļas un palmu kauliņi eksports no šīs kolonijas var viegli piejemt vēl plašākus apmērus kā tagad.

Liberijas republika

Ziemeļ-Gvinejas piekrastes joslu no Sierra Liones robežas līdz Palmu ragam aizjem Liberijas republika, kas gandrīz visa pieder zemājam piekrastes līdzenumam; atskaitot mazu ziemeļu stūrīti, kur dominē savannas, visu pārējo territoriju iejem tropu lietus mežs, kuŗā nēģeŗu līdumnieka cirvis tikai pašā piekrastes tuvumā ir izbrīvojis lielākus klajumus lauksaimniecībai.

Liberijas republika dibināta 1847. g. priekš brīvlaistiem vergiem, kuŗus amerikāņu filantropi vēlējās nogādāt atpakaļ viņu senču dzimtenē. Tikai nēģeŗiem te ir tiesības būt par zemes īpašniekiem; tāpēc arī šī republika saimniecības ziņā atrodas tāļu iepakaļus kaimiņu zemēm, kas kļuvušas par eiropiešu kolonijām. Liberijas iekšiene ļoti maz izpētīta; nav noteikti zināms arī republikas iedzīvotāju skaits, kuŗu vērtē uz 750,000—2,500,000. No pēdējiem ap 25,000 ir bijušo Amerikas vergu pēcnācēji, kas runā angliski un vada republikas likteni. Tikai nēģeŗi var iegūt Liberijas pilsoņa tiesības.

Liberijas republikā nav neviena dzelzceļa un nevienas šosejas. Daudzmaz kultivēts ir tikai neliels apgabals ap galvas pilsētu Monroviju, kuŗas iedzīvotāju skaits ir 6000.

Galvenās eksporta preces ir palmu eļļa, palmu kauliņi, kafija, kakao, kaučuks un ziloņkauls. Republikas mežos aug daudz vērtīgu

koku sugu (mahagoni koks), bet transporta līdzekļu trūkuma dēļ šīs bagātības nevar izmantot. Patlaban amerikāņi ierīko republikas teritorijā plašas kaučuka koku plantācijas.

Ziloņkaula piekrastes kolonija

Šī franču kolonija pa daļai aptver piekrastes līdzenumu, pa daļai Ziemeļ-Gvinejas sliekšņa dienvidu krauju. Atsevišķi kalni te sasniedz ievērojamu augstumu (pāri par 1600 metr.); rietumos krauja aizsniedz okeanu, un kolonijai te ir stāvi krasti; austrumu virzienā sākas zems līdzenums, un upes te ietek lagūnās, kas pieejamas nelieliem tvaikoņiem. Kolonijas lielākā osta ir Gran-Basama, bet tvaikoņiem jāapstājas labu gabalu nost no krasta. Kolonijas gubernātora rezidence ir Bingerviļa; no Abidžanas sākas dzelzceļš, kas ved franču Rietum-Afrikas iekšienē. Upes ir kuģojamas tikai 60—70 klm. tāļu no jūras krasta (tāļāk braukt neļauj krāces un ūdenskritumi).

Koloniju pēc viņas īpatnībām var sadalīt divās daļās, dienvidos, kuŗus klāj mūža mežs, un ziemeļos, kur plešas savannas. Meži bagāti eļļas palmām, vērtīgiem kokiem, kaučuka liānām un kola kokiem; plašus apgabalus mežu joslā iejem arī kakao plantācijas. Zāļainājos ziemeļu novados zeļ kokvilnas kultūra un lopkopība. Kolonijas saimniecības uzplaukums vēl bērna autos un eksportā lauksaimniecības ražojumi atrodas iepakaļus salasīšanas ceļā gūtiem produktiem. Mūža mežs te aizjem ap 120,000 kv. klm. lielu platību, no kuŗas apmēram divpadsmitā daļa ir izdota koncesijās mežrūpniekiem. Pēdējie cērt vai vienīgi mahagoni kokus, kuŗu bluķus ar tanku un citu mašīnu palīdzību nogādā līdz dzelzceļiem, vai tuvākajai upei, pa kuŗu tad plūdina tāļāk, uz jūŗas piekrasti. Kolas riekstus eksportē uz tuvējo Sudanu. Palmu eļļu un palmu kauliņus iegūst galvenā kārtā, piekrastes novados.

Palmu mežu un biržu kopējo platību šai kolonijā vērtē uz 7000 kv. klm. Kakao ražas daudzums vairojās ar katru gadu; plešas plašumā arī kokvilnas lauki. Kolonija ir bagāta ar dzelzi un zeltu, bet abus metalus pagaidām iegūst tikai iedzimtie.

Zelta piekrastes kolonija

Zelta piekraste pa pusei pieder Voltas upes baseinam. Viņas dienvidu daļa ir zems līdzenums, ziemeļu daļa — upju ieleju izvagota augstiene. Klimata ziņā šī kolonija nav viengabalaina. Dienvidrietumu daļa ļoti bagāta nokrišņiem, un tur dominē tropu lietus mežs. Dienvidaustrumu stūris ir zeme ar sausu klimatu un diviem lietus laikiem; ziemeļu novadu lielāko daļu, kur tikai viens lietus periods, aizjem savannas.

Arī Zelta piekrastes kolonijā nav labu ostu; viņu vietu cenšas aizpildīt Sekondi un Akra, bet arī te kuģiem nākās izmest enkurus prāvā attālumā no krasta. Lielā Voltas upe viņas lejtekā ir tikai 75

klm. kuģojama. No jūras krasta iet kolonijas iekšienē divas dzelzceļa līnijas. Auto satiksmi te atvieglo teicamu ceļu tīkls, kuŗa kopējais gaŗums pārsniedz 8000 klm.

Zelta piekraste ir dabūjusi savu nosaukumu no zelta smiltīm, ko vietējie iedzimtie pārdeva eiropiešu kuģiniekiem. Zeltu arī tagad te rod lielā daudzumā, sevišķi Ašanti zemē un galējos ziemeļos (ikgadus zeltu izved par vairāk kā 20 miljoniem zelta franku). Kolonijā ir arī lieli mangana rūdu krājumi (ikgadus eksportē 350.000 tonnu mangana rūdas). Lielas ir arī dzelzs rūdu bagātības. Dažās vietās pēdējos gados uzieti dimanti.

Ļoti dažādi ir tie produkti, ko cilvēkam dod šai kolonijā augu valsts; meži ir bagāti vērtīgiem mēbeļu un būvkokiem, kaučuka liānām un eļļas palmu birzīm; dienvidu daļā iedzimto galvenie pārtikas

Plantācija Zelta krastā
(*Priekšā — kakao kociņi*)

augi ir miltu banāna, jams maniaks, kukurūza, ziemeļos — sūras un zemes rieksti. Piekrastē zeļ ļoti ienesīga zvejniecība.

Priekš 40 gadiem kolonijas galvenā eksportprece bija palmu eļļa, vēlāk zelts; tagad (jau 20 gadus) pirmo vietu starp kolonijas ražojumiem iejem kakao pupiņas, kuŗu eksporta ziņā šai zelta piekrastei pieder pirmā vieta pasaulē; kakao koku kultivēšana te atrodas pašu iedzimto rokās; kakao plantācijas aizjem kultivētās zemes lielāko daļu. Šī auga kultūras ievešana ir ievadījusi kolonijā veselu revolūciju viņas saimniecībā: cēlās nevien iedzimto turība, bet sāka aptrūkt arī darba spēka; pēdējo tagad ieved no franču Rietumafrikas. Kopš kakao kultūras sākuma stipri audzis arī Zelta piekrastes kolonijas iedzīvotāju skaits, — sausākajos dienvidaustrumu novados sāk tagad audzēt arī kokvilnu. Vizpār, šī kolonija ir viena

no bagātākiem britu imperijas piederumiem Afrikā. Par iedzimto civilizāciju ir samērā daudz gādāts (1926. g. te nodibināta iedzimtiem domāta augstskola).

Togo zeme

Bijusē vācu kolonija Togo tagad ir mandātzeme, kuŗas austrumu daļa atdota franču, bet rietumu daļa angļu pārziņā. Togo zemes piekrasta ir nabagāka nokrišņiem, kā visas citas Ziemeļ-Gvinejas malas. Zemes centrālie novadi ir bagātāki nokrišņiem, bet galējos ziemeļos sausuma periods ilgst piecus mēnešus un tad tur apsīkst gandrīz visas upes. Zemes lielāko daļu klāj koku pudurieni bagātas savannas, kuŗiem cauri lokās krastu mežiem iežogotas upes.

Kolonijas iedzīvotāju kopskaits sniedzās pie miljona; dominē rušināšanas kultūra; galvenie kultūraugi ir tie paši, kas pārējā Ziemeļ-

Iedzimto būda Togo kolonijā

Gvinejā. Ziemeļu novados iespējama arī lopkopība. Balto kolonistiem šī zeme nav piemērota; viņai ir ļoti karsts un neveselīgs klimats, gandrīz visur plosās malārija un citas tropu slimības. Kolonijai nav nevienas teicamas ostas; ostas vietu pagaidām aizpilda Lome, bet arī pie viņas kuģi ir spiesti izmest enkuri pāris kilometru tālu no krasta. — Ir divas dzelzceļu līnijas, bet tās nesniedzas dziļi zemes iekšienē; ziemeļos preces joprojām jāpārsūta ar nesēju karavānām. Mežu Togo zemē ļoti maz. Starp eksporta precēm dominē eļļas palmas augļi. Tagad ar viņiem sāk sekmīgi sacensties kakao pupiņas; pēdējos gados tās kļuvušas par galveno kolonijas produktu, kas iet pasaules tirgū. Piekrastē audzē arī kokosa palmas. Ziemeļu daļā ir atrastas dzelzs rūdas, kuŗas pagaidām izmanto tikai vietējie iedzimtie.

Dahomeja

Dahomeja (Dahome) ir šaura zemes josla, kas iestiepjas no franču Rietum-Afrikas lielā zemju kompleksa, vidū starp Togo zemi un Niģēriju un aizsniedz Gvinejas līča piekrasti. Kolonijas piekraste ir līdzenums, tāpat arī viņas ziemeļu daļa; vidienu aizjem pakalniem bagāta pazema augstiene. Dahomejai saimniecības un dabas ziņā daudz kas kopēj ar kaimiņieni Togo zemi. Arī viņai nav dabiskas ostas, un tādas vietu pagaidam izpilda Kotoni. Upes neder satiksmei: lietus periodā viņas pārāk straujas, bet sausajā gada laikā ļoti seklas. No Kotoni ostas ved dzelzceļa līnija caur Abomi zemes iekšienē; otra, daudz īsāka, vieno zemes iekšieni ar galvas pilsētu Porto Novo. — Tāpat kā Togo kolonijā, arī Dahamejā piekra-

Dahomiešu ciems

stes līdzenumā dominē eļļas palmu kultūra; patlaban sāk plesties plašumā arī kakao koku un kafijas krūmu stādījumi. Galvenais pārtikas augs ir kukurūza. No krasta attālākajos novados galvenie kultūraugi ir jamss un sūras; franču valdība cenšas veicināt kokvilnas kultūru. Ziemeļu novados zeļ arī lopkopība.

Niģerija

Britu Niģerija ir viena no bagātākajām tropu Afrikas kolonijām. Viņas platība aptver 870.000 kv. klm. Šai milzīgajā territorijā ietilpst visas tropu Rietum-Afrikas klimatiskās joslas, sākot no sausās sahelzonas, kuŗā tikko iespējama zemkopība, un beidzot ar pašiem drēgnākiem ekvātoriālā klimata apgabaliem, Nigērija ļoti ba-

gāta derīgiem savvaļas augiem, eļļas palmu birzīm un vērtīgiem kokiem; dažādās klimatiskajās joslās ir iespējamas visu tropu kultūraugu kultūras. Ziemeļos zeļ lopkopība.

Niģerijai ir priekš Afrikas apstākļiem liels iedzīvotāju blīvuma indeks, un viņas iedzīvotāju kopskaits sniedzas pie 19 miljoniem. Šis lielais iedzīvotāju skaits atrodas uz samērā augstas civilizācijas pakāpes. Kolonijai ir arī lielas minerāļu bagātības (alvas raktuves un akmeņogļu lauki).

Niģerijai ir nevien vairākas dabiskas ostas, bet arī kuģojamas upes, kas vieno plašus kolonijas iekšienes novadus ar okeanu. Dzelzceļu būvei te nenākās cīnīties ar sevišķām grūtībām, jo gandrīz visa Niģerija ir līdzenums vai lēzena augstiene. Kolonijas galvenās ostas ir Lagosa, Forkado, Banni, Port-Harkūra un Kalabara. Visas tās atrodas pie upju grīvām un ir pieejamas vidēja lieluma tvaikoņiem.

Galvenā osta ir Lagosa, ar 100.000 iedzīvotājiem; viņa atrodas uz salas, iepretim Ogunas upei. Caur Lagosu iet uz Eiropu nevien lielā daļa Niģerijas eksporta, bet arī prāva tiesa kaimiņzemes Dohomejas produktu, kuŗai nav tik labas ostas. Lagosai ir reti izdevīgs stāvoklis, jo viņā satek kopā svarīgi iekšējās satiksmes ceļi. (Agrākos gadu desmitos viņa bija svarīgs vergu tirdzniecības centrs.) Pilsētas nozīme ir sevišķi cēlusies pēc dzelzceļu būves, kas vieno viņu ar kolonijas iekšieni.

Forkodos osta atrodas pie Niģeras deltas rietumu zara; viņu apmeklē preču kuģi, kuŗu fraktis domātas sūtīšanai augšup pa Niģeru. Tvaikoņiem ir pieejamas arī daudzas no pārējām Niģeras grīvas mutēm. Pie galējās austrumu staras atrodas (ap 65 klm. zemes iekšienē) Port-Harkūra, ko vieno ar kolonijas iekšieni svarīga dzelzceļlīnija. Osta uzplaukst acīmredzot; viņas aizmugurē atrodas bagāti akmeņogļu lauki, kuŗām tie apgādā ostā iebraukušos kuģus.

Niģeras upe no jūlija līdz oktobrim ir kuģojam tālu zemes iekšienē; lēzenas motorlaivas var braukt pa šo upi cauru gadu. Arī Benuē lietus laikā ir kuģojama līdz pašai Jolai, un vēl tālāk, Kamerunas robežās. Sausajā periodā viņa turpretim ir ļoti sekla upe. Kuģiem pieejamas ir arī dažas mazākas upes, kas ietek lielajā Lagosas Lagūnā.

Iekšējo ūdens ceļu tīklu papildina dzelzceļlīnijas. No Lagosas kaimiņienes Apapas iet uz ziemeļiem lielais rietumu dzelzceļš, cauri Jorubas zemes pilsētām, Abeokutai, Ibadanai (240,000) un Ilorinai (70.000) uz Džebu (līdz tai Niģera ir kuģojama), un no tās uz Kano pilsētu, kolonijas galējos ziemeļos. — Galvenais austrumu dzelzceļš iet no Port-Harkūras caur bagātajiem Enugu ogļu laukiem, pāri Benuē upei un pie Kadunas savienojas ar rietumu dzelzceļu. Zaru līnijas viņus vieno ar Bauči ausgtienes alvas raktuvju rajonu un Niģerijas ziemeļrietumu centru Sokoto. Patlaban būvē līniju, kas beigsies pie Čadezera.

Niģerija bagāta derīgiem minerāļiem. Ap Niģeras lejteku plešas plaši dzelzs rūdas lauki, bet viņu izmantošana pagaidām neatmaksājas. Ziemeļ-Niģerijā vairākās vietās konstatēti cinka un volfrāma slāņi un zelta lauki. Minnas pilsētas tuvumā (pie galvenā rietumu dzelzceļa) iegūst zelta smiltis. Svarīgākās bagātības, kuŗas apslēpj sevī Niģerijas apakšzeme, ir tomēr alva un akmeņogles. Alvas raktuvju vairums atrodas Bauči augstienē, un pie Ilorinas un

Kano. Alavas ŗūdu izved neapstrādātā veidā uz Angliju, jo rūdas apstrādāšana tepat uz vietas iznāk pārāk dārgi. (Ikgadus eksportē ap 9000 tonnu alvas rūdas.)

Dienvidos atrodas ap 4000 klm. plaši akmeņogļu lauki, no kuŗiem daļu jau izmanto (Enogu pilsētas tuvumā). Šīm oglēm Niģenijas raktuves apgādā vietējos dzelzceļus, tvaikoņus un spēka stacijas lielākajās dienvidu pilsētās. Šī kolonija ļoti bagāta ar brūnoglēm. — Meži iejem dienvidu daļā plašus apgabalus, bet viņus vēl maz iz-

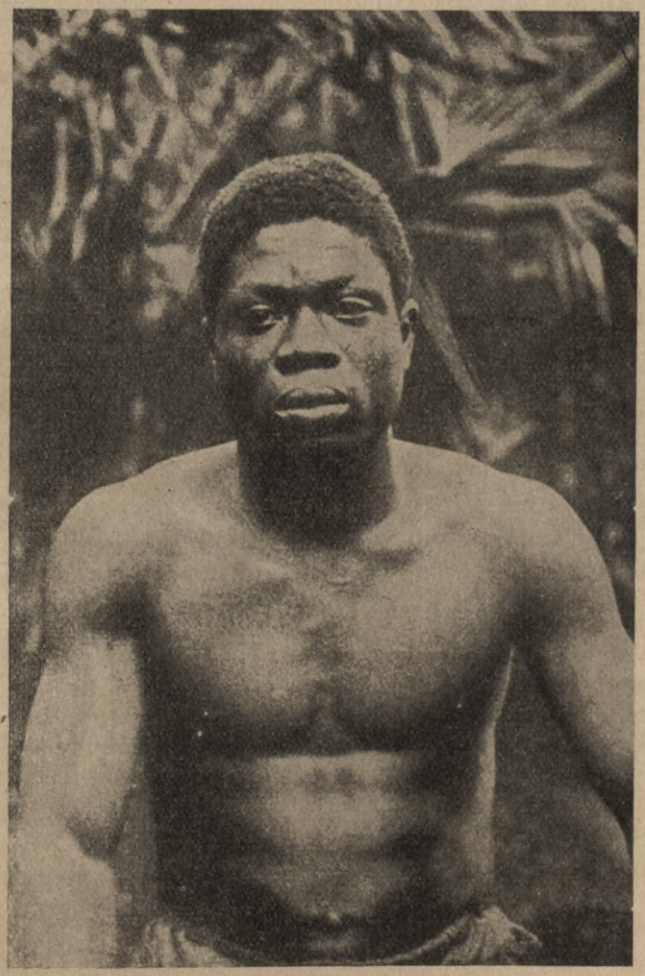

Jorubietis

manto (atskaitot mangrovu mežus pašā Gvinejas līča piekrastē, kuŗus cītīgi izcērt). Svarīgākais savvaļas augs arī te, tāpat kā visā Gvinejā ir eļļas palma.

Niģerijas labklājības pamats ir viņas lauksaimniecība; jau tagad viņas galvenie ražojumi — kokvilna un zemes rieksti — tiecās iejemt pirmo vietu eksportā; kā visur tropu Afrikā, arī šejienes iedzimtie nepazīst arkla lietāšanu, bet apstrādā zemi ar kapli („ru-

šināšanas kultūra"). Niģerijas dienvidu daļā arkla lietāšana nav iespējama jau tāpēc, ka cece muša te neļauj turēt darba lopus; ziemeļos, kur sējas laiks sākās līdz ar lietus perioda iestāšanos, un tīrumi tāpēc jāsagatavo sējai jau iepriekš, zeme sausajā periodā paspēj tā sakalst, ka vienkārša arkla vilkšanai te būtu vajadzīgi vairāki zirgi. — Pie rušināšanas kultūras zemi parasti nemēdz mēslot, un tāpēc veco lauku aizlaišana atmatā un jaunu rīkošana te ir parasta lieta. Tikai pašu lielāko pilsētu tuvumā zemi kopj gadu no gada, un lūko uzturēt tīrumu auglību, mēslojot viņus lopu mēsliem un pilsētu atkritumiem.

Dienvidos galvenie pārtikas līdzekļi ir jamss, manioks, kukurūza un banāni; sausākajos ziemeļu novados vairāk audzē sūras, batātes un pupas.

Agrāk Niģerijas galvenās eksportpreces bija palmu eļļa un palmu graudiņi; abi nāca no piekrastes apgabaliem. Tagad, pēc dzelzceļu uzbūves un iekšējo kuģniecības līniju nodibināšanas, arvien lielāku lomu sāk spēlēt eksporta vajadzībām domāti kultūraugi un viņu produkti, kuŗus iedzimtie ražo viņu pašu plantācijās. Drēgnājos dienvidu apgabalos (sevišķi Jorubas zemē) plašos apmēros sāk kultīvēt kakao kokus. Ziemeļu novadi ar viņu sauso „ziemu" ir kokvilnas un zemes riekstu audzēšanai piemēroti apgabali; abus augus iedzimtie audzē jau sen, bet tagad sevišķi plašos apmēros, jo dzelzceļi un iekšējās kuģniecības līnijas dod iespēju nogādāt zemkopības ražojumus Eiropas tirgū. — Galējos ziemeļos joprojām zeļ lopkopība un redz lielus zirgu, kamieļu, aitu un liellopu barus. Te vēl nav dzelzceļu un tāpēc vērši, kamieļi un ēzeļi joprojām spēlē izcilu lomu transportā. Lopkopība brīžiem cieš no sērgām, ar kuŗām tagad uzsākuši cīņu angļu veterināri. Pagaidām no lopkopības produktiem še eksportē tikai ādas.

Niģeriju var sadalīt četrās saimniecības zonās, kas visas stiepjas parallēli piekrastei. Skaitot no dienvidiem, pirmā zona ir mežu, eļļas palmu un kakao josla, bagāta akmeņoglēm un kuģojamām upēm, kas der kā svarīgi satiksmes ceļi. Otrajā zonā zeļ kokvilnas kultūra. Galvenie pārtikas augi abās zonās ir manioks, jamss, kukurūza un banāni. Trešā josla ir kokvilnas lauku un alvas rūdu apgabals. Ceturtā dod eksportam zemes riekstus un ādas, un viņā zeļ lopkopība; abu pēdējo zonu pārtikas augi ir sūras un pupas; trešajā padodās arī manioks.

šināšanas kultūra"). Nigerijas dienvidu daļā arkla lietāšana nav iespējama jau tāpēc, ka cece muša te neļauj turēt darba lopus; ziemeļos, kur sējas laiks sākās līdz ar lietus perioda iestāšanos, un tīrumi tāpēc jāsagatavo sējai jau iepriekš, zeme sausajā periodā paspēj tā sakalst, ka vienkārša arkla vilkšanai te būtu vajadzīgi vairāki zirgi. — Pie rušināšanas kultūras zemi parasti nemēdz mēslot, un tāpēc veco lauku aizlaišana atmatā un jaunu rīkošana te ir parasta lieta. Tikai pašu lielāko pilsētu tuvumā zemi kopj gadu no gada, un lūko uzturēt tīrumu augilību, mēslojot viņus lopu mēsliem un pilsētu atkritumiem.

Dienvidos galvenie pārtikas līdzekļi ir jamss, manioks, kukurūza un banāni; sausākajos ziemeļu novados vairāk audzē sūras, batātes un pupas.

Agrāk Nigerijas galvenās eksportpreces bija palmu eļļa un palmu graudiņi; abi nāca no piekrastes apgabaliem. Tagad, pēc dzelzceļu uzbūves un iekšējo kuģniecības līniju nodibināšanas, arvien lielāku lomu sāk spēlēt eksporta vajadzībām domāti kultūraugi un viņa produkti, kurus iedzimtie ražo viņu pašu plantācijās. Drēgnājos dienvidu apgabalos (sevišķi Jorubas zemē) plašos apmēros sāk kultivēt kakao kokus. Ziemeļu novadi ar viņu sauso „ziemu" ir kokvilnas un zemes riekstu audzēšanai piemēroti apgabali; abus augus iedzimtie audzē jau sen, bet tagad sevišķi plašos apmēros, jo dzelzceļi un iekšējās kuģniecības līnijas dod iespēju nogādāt zemkopības ražojumus Eiropas tirgū. — Gadījos ziemeļos joprojām zeļ lopkopība un redz lielus zirgu, kamieļu, aitu un liellopu barus. Te vēl nav dzelzceļu un tāpēc vērši, kamieļi un ēzeļi joprojām spēlē izcilu lomu transportā. Lopkopība brīžiem cieš no sērgām, ar kurām tagad uzsākuši cīņu angļu veterināri. Pagaidām no lopkopības produktiem šo eksportē tikai ādas.

Nigeriju var sadalīt četrās saimniecības zonās, kas visas stiepjas parallēli piekrastei. Skaitot no dienvidiem, pirmā zona ir mežu, eļļas palmu un kakao josla, bagāta akmeņogļēm un kuģojamām upēm, kas der kā svarīgi satiksmes ceļi. Otrajā zonā zeļ kokvilnas kultūra. Galvenie pārtikas augi abās zonās ir manioks, jamss, kukurūza un banāni. Trešā josla ir kokvilnas lauku un alvas rūdu apgabals. Ceturtā dod eksportam zemes riekstus un ādas, un viņā zeļ lopkopība; abu pēdējo zonu pārtikas augi ir sūras un pupas; trešajā padodās arī manioks.

Okapi

Dienvid-Gvineja un Kongo zeme

Šiem vārdiem mēs apzīmējam Kamerunu, franču ekvātoriālās Afrikas lielāko pusi un beļģu kolonijas Kongo lietaino un tropu mežiem bagāto ziemeļu daļu. Šis apgabals plešas abās pusēs ekvātoram, starp Gvinejas līci, Centrāl-Afrikas grāvi, Sudanu un Lundas slieksni, uz kuŗa atrodas Kongo kolonijas sausā dienvidu daļa. (Tā tad šīs nodaļas apskatā neietilpst visa Kongo kolonija, kuŗas dienvidu robežas ir ļoti ierobežotas un iespiežas dziļi vidū starp Angolu un Ziemeļ-Rodesiju. Lundas slieksnis pretēji Ziemeļ-Kongo zemei, ir Afrikas augstienes tipiska daļa; Dienvid-Gvinejas lielākā daļa un gandrīz visa Ziemeļ-Kongo zeme ir nokrišņiem bagāts ekvātoriāls līdzenums, klāts tropu lietus mežiem un parkveidīgām savannām. Tāpēc arī mēs atzinām par parocīgāku dalīt beļģu Kongo apskatu starp divām nodaļām, kaut gan tas runā preti pašas kolonijas politiskai vienībai.)

Kongo baseina ziemeļu daļa ir lielākā un raksturīgākā no visām lēzenajām ieplakām, kas tik īpatnējas Afrikai. Viņa atgādina milzīgu lēzenu bļodu, ar gandrīz apaļu, līdzenu dibenu un lēzenām malām, kuŗas, tuvojoties kaimiņzemēm, sāk celties augstāk. Ieplakas dibens atrodas 300—500 metrus virs jūŗas līmeņa un tā tad pieder pie zemākajām Afrikas daļām. Šo līdzenumu norobežo no apkārtējām zemēm vairāki sliekšņi; no Sudanas to šķir Asandes slieksnis, no Dienvid-Gvinejas slieksnis, kas nes viņas nosaukumu; abi nav sevišķi augsti un caurmērā paceļās tikai dažus simts metrus virs jūŗas līmeņa. Turpretim Lundas slieksnis (dienvidos) un Centrāl-Afrikas slieksnis (austrumos) sasniedz ļoti lielu augstumu, paceldamies līdz 3 klm. — Tais vietās, kur Asandes un Lundas sliekšņi savienojas ar Dienvid-Gvinejas slieksni, atrodas ievērojami augstumi, kuŗus var savā ziņā uzskatīt par šo sliekšņu mezgliem: dienvidos tāds „sliekšņu mezgls" ir Dihē augstiene, bet ziemeļos — Centrāl-Kamerunas augstiene, kas sasniedz 3000 metru augstumu un stāvi plok lejup Sudanas līdzenumā, reizē noslēgdama Dienvid-Gvinejas slieksni pret ziemeļiem.

Dienvid-Gvinejas slieksnis noslēdz Kongo baseinu no Atlantijas okeana puses. Starp slieksni un okeanu stiepjas šaura un zema piekrastes josla, kuŗā slieksnis diezgan stāvu plok lejup; šī piekraste ir jau minētā Dienvid- jeb Lejas-Gvineja. Viņas ziemeļu galā paceļās

izolēts kalns, pats augstākais šai Afrikas apgabalā; tas ir 4075 metru augstais Kamerunas kalns.

Dienvid-Gvinejas piekraste visumā līdzinās Ziemeļ-Gvinejas piekrastei; viņas upju zarainās aistuāriju grīvas liecina, ka krasta līnija te nav konstanta, bet ir mainījusi savas kontūras. Sākot no Lopecaraga uz dienvidiem, Lejas-Gvinejas jūŗmalā dominē jomas.

Klimats

Šī ekvātoriālā apgabala klimats ir līdzīgi silts gandrīz visos gada laikos un bagāts nokrišņiem. Gadskārtējais nokrišņu daudzums te svārstas starp 1500—2000 mlm., un Kongo baseina iekšienē ir sadalīts gandrīz līdzīgi starp gada laikiem (sausuma perioda te gandrīz nemaz nav); dienvidu piekrastē šis sadalījums, dienvidrietumu monsuna iespaida dēļ, vairs nav tik rēgulārs.

Iedzimto ciems Kamerunā

Šis vējš dominē Dienvid-Gvinejas līdzenumā visu cauru gadu, bet sevišķi mūsu ziemas mēnešos, kad viņa iespaids tur manāms arī Kongo baseina iekšienē. Skatoties pēc tā, kāda ir ūdens temperatūra jūŗā, kuŗai dodamies pāri, viņš aizsniedz cietzemi, monsuna vēja iespaids var būt ļoti dažāds. — Gvinejas līča iekšienē sadambējas Gvinejas siltās straumes ūdeņi, un tāpēc šai okeana daļā ūdens vidējā temperatūra cauru gadu pārsniedz 27 gr. Drēgnuma piesātinātais monsuns, kāpdams gar lēzeno Dienvid-Gvinejas sliekšņa krauju augšup, kļūst par izšķērdīgu lietus nesēju, sevišķi mūsu ziemas mēnešos, kad monsuns ir visai spēcīgs vējš. Kamerunas kalns, kas paceļās drēgnā tropu lietus meža vidū, starp piekrastes līdzenumu un Gvinejas līci, ir nokrišņiem bagātākais visā Afrikā (meteoroloģiskās stacijas viņa dienvidrietumu nogāzē ir konstatējušas 10.000 mlm. lielu gadskārtējo nokrišņu daudzumu).

Lopeca ragam dienvidos, tūliņ aiz ekvātora, jau kļūst manāms Benguēlas vēsās straumes iespaids un jūras ūdens temperatūra stipri krītās. Jo vēsāka paliek jūras virsa, jo mazāku daudzumu nokrišņu nes tagad siltākajai zemei monsuna vējš, nākdams no vēsās jūras puses. — Kongo grīvai dienvidos okeana piekraste jau ir noteikti sausa, un beidzot Angolas dienvidu daļā un dienvidrietumu Afrikā jau redz okeana piekrastē īstu tuksnesi. Ziemeļu daļā, kur jūras temperatūra vēl nav tik zema, dienvidrietumu monsuns, aizsniedzis

Kongo zemes pigmaji

cietzemi un kāpdams augšup gar Gvinejas sliekšņa krauju, nes vēsāku laiku un nokrišņus; tāpēc arī Gvinejas sliekšņa augstiene ir visai bagāta atsevišķām „lietus salām".

Šai ekvātoriālajā joslā temperatūras svārstīšanās gada laikā ir ļoti niecīga (starpība starp atsevišķo gada laiku vidējo temperatūru nepārsniedz 3 gr., atskaitot pašus augstākos sliekšņa apgabalus; pie ekvātora temperatūras svārstīšanās gada laikā nepārsniedz pat 1 gradu; tikai sausajā dienvidrietumu piekrastes apgabalā viņa ir ap 5 gr.). Siltākā vidējā temperatūra (25 līdz 28 gr.) parasti ir mar-

tam, citās vietās februārim vai aprilim; zemākā (21 līdz 25 gr.) — jūlijā vai augustā. Temperatūras svārstīšanās diennaktī te ir lielāka, ka atšķirība starp gada laiku temperatūrām.

Upes

Dienvid-Gvineja un Kongo baseina ziemeļu daļa ir upēm ļoti bagāti apgabali. Kuģniecībai šīs upes neder tomēr tik lielā mērā, kā tās varētu likties, dzirdot datus par viņu garumu un ūdens bagātību. Upes te parasti kuģojamas tikai viņu vidus tekā, bet augštekā un netāļu no grīvas ļoti krācainas. Sevišķi daudz krāču palīdz izveidot Dienvid-Gvinejas slieksnis, stādamies upēm viņu ceļā uz okeanu; upes ir spiestas lauzties viņam cauri pa dziļām aizām, kuŗās straumēm ir ārkārtīgi ātra gaita. Slieksnim austrumos daudzas no šīm upēm ir kuģojamas un der kā iekšējās satiksmes ceļi, sevišķi Kongo un viņas lielās pietekas, bet šis lieliskais iekšējās kuģniecības ceļu tīkls no okeana puses nav (krāču dēļ) sasniedzams.

No upēm, kuŗas ceļās uz Gvinejas sliekšņa un tieši dodas uz Atlantijas okeanu, jāmin Sanaga un Rio Kampo; abas sākās sliekšņa augstienē un dodas uz Gvinejas līča pusi; Ogoves upe izceļās sliekšņa austrumu malā un spiesta lauzties tam cauri, veidodama daudzas krāces.

Kongo upes baseins ir 3,7 milj. kv. klm., tā tad gandrīz tikpat liels, kā visa Rietum-Eiropa. Viņš aptver nevien Kongo ieplaku, bet arī ar sliekšņiem no tās nošķirto Katangas zemi un Tanganikas ezera baseinu. No malu sliekšņiem un šiem blakus baseiniem plūst Kongo ieplakas iekšienē milzīgas upes, tās rietummalā savienojas t. s. Stenlipulā un tad kopīgiem spēkiem laužas cauri Dienvid-Gvinejas slieksnim uz okeanu. Ģeologu pētījumi liecina, ka kādreiz visu Kongo ieplaku aizpildījis milzīgs ezers, gandrīz tikpat liels, kā visa Vidus jūŗa. Ezera ūdeņi pamazām ir „izzāģējuši" cauri Gvinejas slieksnim sev noteku uz okeanu un aiztecējuši, dodami ieplakā vietu drēgniem tropu mežiem. Daži domā, ka aizu, pa kuŗu Kongo tek cauri Dienvid-Gvinejas slieksnim, zināmā mērā palīdzējuši izveidot arī tektoniski spēki, jo vairāk tāpēc, ka šī aiza turpinās arī zem jūŗas dibena, labi tāļu no krasta.) Kongo milzīgā ieplaka ļoti bagāta nokrišņiem, un nokrišņu daudzums ir palīdzējis izveidoties viņas daudzajām milzu straumēm. Tais vietās, kur viņas laužas cauri sliekšņiem, vai arī, nākdamas no sliekšņu iekšējām kraujām, ieplūst līdzenumā, šais upēs ir lielas krāces un ūdens kritumi. Ietecējušas Kongo ieplakas iekšienē, viņas paliek par varenām līdzenuma straumēm, pa kuŗām var braukt lieli tvaikoņi. Bieži šīs upes zarojās salām nošķirtās starās, un vietām lielajā purvu un mežu biezoknī grūti konstatēt, kur īsti atrodas pietekas grīva. Bieži vien par vienīgo peituras punktu te der ūdens krāsa, kas visām šejienes upēm nav vienāda. Kongo ieplakas sasniedz vairāku kilometru platumu, ir parasti zemiem, mūža mežu klātiem krastiem (meži sākās turpat pie paša ūdens, kuŗā mājo ļoti daudz zivju, nīlzirgi, krokodiļi un miljoniem ūdens putnu). Citās vietās šīs milzu upes atkal tek cauri zāļainiem, savvaļas dzīvniekiem bagātiem savannu klajumiem. Kon-

go ieplakas lēzenākā daļa atrodas starp Jaun-Antverpeni, Sangas grīvu un Leopolda ezeru. Ūdens līmenim upēs mazliet ceļoties, te tūkstošiem kv. klm. plaši meža apgabali nokļūst zem ūdens, neskaitāmās attekas savieno daudzas upes, un dažās vietās iespējams laivā nokļūt no vienas Kongo pietekas otrā, nelietājot kā ceļu galveno straumi.

Zemos līdzenumus starp milzīgajām šejienes upēm lielāko tiesu klāj t. s. „ūdens mežs", kuŗā cilvēkam gandrīz nav iespējams spert kāju; zeme te piesūkusies ar ūdeni kā sūceklis.

Kongo upe rodas, satekot kopā Lualabai un Lupulai-Luvuai, kuŗas nes uz Kongo ieplaku Katangas zemes un Ziemeļ-Rodesijas ūdeņus. — Luapula tek cauri Bangveolo un Meru ezeriem, kuŗiem ļoti purvaini un niedrām apauguši krasti.

Nēgeru laivinieki uz Aronimi upes

(Ceļotājs Reichards jūsmīgi apraksta Luapalas krastu daiļumu: „Mēs priecīgi apsveicam vareno straumi, kuŗas apkārtnes parādīziskais skaistums nav vārdiem izsakāms. No skaidrajiem upes ūdeņiem paceļās simti salu, visas apaugušas krāšņiem tropu mežiem; salām slīd gaŗām skaļi šalkdama milzīgā upe, kuŗas krastos aug palmu meži, liānas, kas vijās ap šo milzeņu stumbriem, padara mežu biezokni cilvēkam pilnīgi nepieejamu."

Tas pats ceļotājs apraksta Kongo otro izteku Lualabu: „Nokāpjot Lualabas līdzenumā, mūsu acīm atvērās ļoti plašs skats uz apkārtni. Viss saules staros mirdzēdams pletās mūsu priekšā varenais līdzenums, kuŗa meži jaucās ar savannām; pa pašu līdzenuma vidu kā sudrabota straume locījās Lualabas upe. — Viss līdzenums

bija izvagots ielejām, pa kuŗām plūda strauti un upes slēpušies galeriju mežu zaļumā.")

Pēc abu upju saplūduma viņu kopējā vietā, Kongo turpina tecēt Lualabas virzienā uz ziemeļiem, iztek cauri visai ieplakai lielā, pret ziemeļiem izliektā lokā, un divas reizes šķeļ pušu ekvātoru. Tai vietā, kur Kongo pirmo reizi krustojās ar ekvātoru, atrodas daudzinātie Stenli ūdens kritumi. No šejienes līdz Stenlipulai Kongo ir tipiska līdzenuma upe, ar lēnu kritumu, līkumaina un bagāta salām; tais vietās, kur viņā nav salu, upes platums sasniedz vairākus kilometrus; kopā ar salām viņas platums daudzās vietās sniedzās līdz 17 klm. Par spīti lēnajam kritumam, upē bieži rodas jauni sēkļi un jauni atvari; arī pati Kongo gultne diezgan bieži mainās un tas rada kuģniecībai nopietnas grūtības.

Stenli krāces

Arī Kongo pietekas pa lielākai daļai ir milzu straumes. Lukuga viņai pieved Tanganikas ezera liekos ūdeņus; no Centrāl-Afrikas sliekšņa nāk Aruvimi, no Asandas sliekšņa Ubangi, kas savukārt ļoti bagāta pietekām; no Kamerunas austrumu augstienes plūst uz Kongo pusi Sangas upe. — Ubangi palīdz izveidot beļģu Kongo kolonijas robežu ar franču ekvātoriālo Afriku. Arī šī upe bagāta salām un sēkļiem un tāpēc tikai plūdu laikā kuģojama.

Vēl lielākas ir Kongo kreisā krasta pietekas. Dienvidos viņas visas tek parallēli uz ziemeļiem. Ieplūdušas ieplakā, viņas visas pagriežās rietumu virzienā. Pati lielākā no Kongo kreisā krasta pietekām ir Kasaja, kas pati uzjem sevī divas milzu upes, Sankuru un Kvango.

Vairāk desmit kilometrus augšup Kasajas grīvai Kongo atstāj ieplakas līdzenumu (aizvēsturiskā milzu ezera seno dibenu) un vi-

ņai atkal ir pāri par 100 metriem augsti krasti. Upes platums te svārstās starp 1—2,5 klm., dziļums pārsniedz 20 metrus. Turpat pie Dienvid-Gvinejas sliekšņa kājām, upe vēlreiz plešas platumā, izveidodama jau minēto Stenlipulu, ko var tikpat labi dēvēt par paplašinātu upi, kā lielu ezeru (Stenlipulas platība sniedzās pie 600 kv. klm.).

Lejpus Stenlipulai, Kongo upe sāk lauzties cauri Dienvid-Gvinejas sliekšņa augstienei. 360 klm. garā gaitā upe te krīt lejup veselus 220 metrus un izveido krāces, lielākās ir t. s. Livingstona kritumi). Dažās vietās klintis iežņaudz upes gultni vai pavisam, un attāļums no viena krasta līdz otram vairs nesasniedz 400 metrus; upe drāžās šiem šaurumiem cauri, putodama un nikni krākdama; kādā vietā viņai ir līdz 500 mtr. augsti krasti. Kongo pietekas te

Iedzimto ciems Aronimi baseinā

nespēj izrakt sev tikpat dziļas lejas kā viņa pati, un tāpēc viņas pietekas te parasti iegāžās Kongo straumē no 100 un vairāk metru liela augstuma, izveidodamas grandiozus ūdens kritumus.

Pie Matadi pilsētas upe atkal kļūst kuģojama, ir 15 klm. gara un veselus 70 metrus dziļa; pie Bomas viņa ieplūst piekrastes līdzenumā, atkal plešas platumā, un pie Bananas aizsniedz Atlantijas okeanu. (Ūdens daudzums, ko šī lielākā Afrikas upe ieplūdina okeanā, ir tik liels, ka okeana ūdens ir sālds iepretim Kongo grīvai 20 un pat 30 klm. tāļu no krasta). Upes gultnes turpinājums ir vērojams zem ūdens, jūras dibenā, vēl ap 150 klm. tāļu uz rietumiem un ir 500—1000 metru dziļš. (Ģeologi uzskata šo zemūdens grāvi par tās aizas turpinājumu, pa kuru Kongo drāžās cauri Dienvid-Gvinejas slieksnim, un domā, ka ir aiza, ir viņas turpinājums jūras dibenā esot radušies tektoniskā ceļā; citi atkal uzskata Kongo grī-

vas turpinājumu okeana dibenā par aizu, ko izgrāvuši pašas Kongo ūdeņi).

Upes, kas tek tuvu ekvātoram un viņam paralēli, nes gandrīz vienādu ūdens daudzumu visos gada laikos. No ekvātora tāļākās un meredianālā virzienā tekošās upes vasaras lietus perioda sākumā te pārplūst: Ubangi līmenis plūdu laikā ceļās līdz 8 metriem virs normālā un upe tad ieplūdina Kongo straumē 20 reizes lielāku ūdens daudzumu. Ziemeļu pietekas, Ubangi un Sanga, ir visbagātākās ūdeņiem no marta līdz oktobrim, tas ir vasaras lietus periodā; novembrī viņu ūdens pieplūdums sāk mazināties, un līdz ar to kļūst zemāks arī Kongo līmenis. Tās Kongo pietekas, kas nāk no dienvidu puslodes, ir sevišķi bagātas ūdeņiem tai laikā, kad ziemeļu pieteku nestais ūdens pieplūdums Kongo upē ir vismazāks; dienvidu pietekas pārplūst no septembra līdz oktobrim, un paliek ūdeņiem nabagākas no apriļa līdz jūnijam. Šo pieteku varenās ūdens masas rada Kongo upē otru, stiprāku līmeņa maksimumu un tieši tai laikā, kad ziemeļu pieteku ūdens līmenis ir sevišķi zems. Tāpēc arī Kongo upei ir cauru gadu puslīdz vienāds ūdens līmenis, ar diviem maksimumiem, no kuriem pats lielākais iekrīt dienvidu puslodes vasarā, resp. mūsu puslodes ziemā.

Flora nn fauna

Tāpat kā Ziemeļ-Gvineja, arī viņas dienvidu māsa un Kongo ieplaka pieder diviem lielājiem tropus Afrikas veģetācijas apgabaliem pie tropu lietus mežu un savannu joslām. Tikai pašas augstākās malu sliekšņu daļas, Centrāl-Kamerunas augstiene un Centrāl-Afrikas sliekšņa rietumu krauja ir samērā vēsāki apgabali, kuros tropu lietus mežs vairs nav sastopams, (viņa vietā te plešas pļavveidīgas kalnu ganības; vietām redz arī t. s. „miglas mežus" un kalnu krūmājus). Tikai sausais Dienvid-Gvinejas dienvidu stūris pie Luandas ir krūmu stepe, atgādina Sudanu un ir bagāts ērkšķu akacijām un baobabiem, kuŗi pieš savus milzīgos zarus pār zāļainajiem klajumiem.

Ziemeļ-Gvinejas tropu lietus mežs turpinās arī Dienvid-Gvinejas ziemeļu daļā un aiz viņas sliekšņa saplūst kopā ar milzīgajiem Kongo ieplakas mežiem. No Gvinejas līča līdz Centrāl-Afrikas grāvim, no 4. ziemeļu platumgradam līdz 4. dienvidu platumgradam, plešas mežu okeans, kuŗa vaŗā atrodas Kamerunas dienvidu daļa, lielākā puse franču ekvātoriālās Afrikas un beļģu Kongo kolonijas ziemeļu puse. Tikai ap pašu Kongo lejteku mežs nav tik nepārtraukts un vietām redz savannas, kas iesniedzās franču Kongo zemē līdz pašam akvātoram.

Drēgnais gaiss un nepārtraktais siltums ir ļāvis šai mežu apgabalā attīstīties ārkārtīgi krāšņai augu valstij un zelt un zaļot apbrīnojami lielām augu sugu un atsevišķu indivīdu skaitam; šī meža milzeņus parasti saista liānas, stiepdamās starp viņu varenājiem stumbŗiem; visu zemi klāj necaurredzamais lapu zaļums un koku apakšā vienmēr valda zaļgana krēsla. Šis mežs ir zaļš visu gadu, zaļš viņš ir bijis jau tais senlaikos, kad viņā pirmo reizi spēra kāju

ar stopu bruņotais melnais medinieks. Tiesa, šī meža koku lielākā daļa mēdz nobirdināt lapas, bet paliek bez tām tikai pāris dienas, un tūliņ steidz atkal tērpties jaunā zaļumā. Šo lapu maiņu visi mūža meža koki neizdara reizē, bet pakāpeniski, tāpēc arī šis mūža mežs nekad neizskatās kails; veģetācijas periodam te nav pārtraukuma, kaut gan tais apvidos, kas robežo ar savannu apgabaliem, sausākajā gada laikā koku un krūmu augšana paliek lēnāka.

Šai mūža mežā visu dienu valda pustumsa, vienalga, vai līst lietus, vai saule spīd: saules stari nespēj izlauzties cauri lapu biezoknim un apspīdēt drēgno un sutīgo meža krēslu. Cīnīdamies pēc gaismas un tiekdamies preti saulei, šī meža koki cenšās augt viens garāks par otru, ir ļoti slaiki un taisni kā sveces; daudzi no viņiem sasniedz 70 metru augstumu. Koki sāk laist zarus parasti tik lielā augstumā, ka skatoties no apakšas, nevar noteikt, pie kādas īsti su-

Kārpu cūka

gas katrs koks pieder. (Lai iegūtu koka lapas un ziedus un noteiktu viņa piederību, botaniķim te jāķerās pie šautenes un vienkārši jālūko nošaut zemē kāds ziediem bagāts zars). Koku sugas grūti pazīt arī pēc viņu mizas, jo gandrīz visiem šī mūža meža kokiem ir gluda un bālganpelēka miza. Nēģeri, kuŗiem sevišķi attīstīta oža, mēdz atkapāt koka stumbram kādā vietā mizu un pēc koksnes smaržas diezgan pareizi nosaka, pie kādas sugas minētais koks pieder. (Sevišķi plašos apmēros šo koku „ostīšanu" piekopj malkas cirtēji, kuŗiem jāizmeklē meža biezoknī spēciālas koku sugas).

Tikai retās vietās cilvēks var justies šai meža biezoknī kā meža svētnīcā, starp pašas dabas celtām kolonnām un saredzēt koku milzeņu zarus, kas sākās reibinošā augstumā. Parasti attāļums no zemes līdz koku kroņiem ir aizpildīts mazākiem kokveidīgiem krūmiem un krūmājiem, kas visi pilni lapu zaļuma, apvīti liānām, un pieder pie

daždažādākām sugām. (Pēc botanika Milbreda aprēķina, koku sugu skaits Afrikas tropu lietus mežos sniedzoties vairākos simtos).

Šo mežu saimniecisku izmantošanu apgrūtina viņa koku sugu daudzums, jo bieži vien tikai simtais koks izrādās meklētās sugas piederīgais. (Parasti mēdz domāt, ka tropu mežos dominē palmas; šis uzskats ir maldīgs: palmas sastāda tikai daļu no tropu meža kokiem, kaut gan ir arī vietas, kur palma tiešām ir pārsvarā).

Mūsu mežos parastā zāles sega, kas klāj zemi zem koku zariem, Afrikas tropu mežā gandrīz nemaz nav sastopama; viņas vietā zemi klāj krūmāji. Šī mūža meža milzeņu raksturīgā īpatnība ir t. s. „dēļu saknes", kuŗas sākās vairāku metru augstumā virs zemes. Šo sakņu uzdevums ir noenkurot koku ciešāki zemē tam gadījumam,

Mūža mežs Dienvid-Kamerunā

kad viņa galotni sāks kratīt viesuļvējš. Šīs dēļu saknes aug tikai gar viņu ārējo malu, parasti ir tikai dažus centimetrus biezas, bet jo tuvāki zemei, jo platākas; tāpēc arī viņām ir dots „dēļu sakņu" nosaukums.

Ziemeļniekam, kas iekļuvis šai mūža mežā, šķiet dīvaini arī tas, ka ziedus un augļus te redz nevien koku zaros, bet arī tieši uz koku stumbriem.

Cik dažāda un krāšņa arī nebūtu Afrikas tropu lietus meža koku un krūmu sugu bagātība, viņa raksturīgo zīmogu tam tomēr uzspiež lielais liānu daudzums. Liānas te karājās no koku kroņiem lejup, sniedzās no viena koka uz otru, vijās ap stumbriem kā milzīgas čūskas, (daudzas sasniedz cilvēka kājas resnumu), slīd lejup no koku kroņiem, vijās pa zemi, mezglojās, savijās virvēs un izveido

starp koku augumiem īstus gaisa tīklus, kā gatavodamās viņos sagūstīt katru, kas iedrošināsies rādīties meža biezoknī. Ja arī nogāžās kāds koka milzenis, liānas, kas apvījušās ap viņu, nesatrūkst, bet viņas iztur kritienu smagumu un lūko līst atkal augšup.

(Pie liānām pieder t. s. kāpējpalmas, no kuŗām īpatnēja ir kāda rotatngu pasuga, kas dzen no sāvām lapām speciālus staipekļu stīgas). No liānām gatavo tiltus, kuŗus pārmet pāri upēm, ar mazākajām saista kopā būdu baļķus.

Epifiti, kas aug uz citiem augiem, nepalikdami par viņu parazītiem, ir Afrikas tropu mežā visai izplatīti, bet tikai miglainājos kalnu mežos viņu ir tik daudz, ka tie spēj piešķirt mežam īpatnēju raksturu. Tropu lietus mežos vairāk izplatīti t. s. pusepifiti, kas attīstās no sēklām uz kāda cita koka stumbŗa un tad laiž no gaisa lejup saknes. (Pazīstamākais no šiem pusepifitiem ir t. s. vīģes

Central-Afrikas grāvja rietumu mala

koks — žņaudzējs; viņš aptinās savām saknēm ap koku, uz kuŗa uzaudzis, un tik cieši, ka pēdējais nosmok, un viņa vietā paliek tikai tā bijušais audzeknis).

Arī šai tropu lietus meža biezoknī koku milzeņi vietām atkāpjās pa labi un pa kreisi un cilvēks redz debesu zilgmi. Parasti tādas vietas klāj papīrusa purvi, kas atkal bieži rafijas palmu iežogoti; tais vietās, kur ar dzelzi pārbagātās augsnes dēļ kokiem nav iespējams augt, šai mežu okeanā iejem plašus apgabalus zāļaini klajumi, kuŗu zāle sausākajā gada laikā nokalst. Zāļāju netrūkst arī tais apgabalos, kuŗus bieži pārplūdina upju ūdeņi. Šie zāļāji parasti rotāti skaistām borasus palmu birzīm un der par ganību vietu daudziem savvaļas dzīvniekiem. Ap Sangas upi plešas t. s. „ūdens meži", kuŗos koki atkal sasniedz milzīgu augstumu. Ceļotājs, iekļuvis tādā mežā, nezin, kur spert kāju, jo zeme dreb un līgojās un trīc pat lieli koki, ja cilvēks mēģina kāpt uz liānas, kas nokārusies no šī koka

stumbŗa līdz pašai zemei. Zemi te grūti saskatīt, un kāja viņu meklēdama, rod tikai sakņu tīklu, zem kuŗa sākās vairākus metrus dziļš dumbrājs.

Afrikas mūža mežs nav palicis visās viņa malās neaizskārts, daudzās vietās viņš kritis par upuri pirmatnējai līdumniecībai; kā mazas saliņas ir izkaisītas meža jūŗā nelielie iedzimto tīrumi. Pieturoties pie rušināšanas kultūras, zemi noplucina un nēģeŗiem jārīko jauni līdumi. Vecos laukus atstāj atmatā un viņi drīz ātri aizaug ar krūmiem un mežu. Pirmatnēja mūža meža vietā izveidojās t. s. sekundārais mežs, kuŗā koki vairs nesasniedz viņu priekšteču augstumu. Drīzāk viņu var dēvēt par biezu krūmu mežu kuŗā tikai retumis redz atsevišķus koku milzeņus. — Pirmatnējam mūža mežam cilvēks vēl tiek ar mokām cauri, bet sekundārais mežs ir necaurejams šī vārda tiešākā nozīmē. Kokveidīgie krūmi un krūmāji te dabū iespēju spēcīgi attīstīties, jo viņiem neliedz saules gaismu lielie koku milzeņi. Raksturīgs sekundārā meža koks ir eļļas palma, kuŗu vietējie iedzimtie, rīkodami līdumus, parasti nenocērt, bet ļauj augt tāļāk, līduma vidū.

Atšķirība starp pirmātnējo mūža mežu un sekundāro mežu vienmēr nav tik krasa. — Ierīkojot līdumu, nēģeris parasti atstāj lielākos kokus neaizskārtus, apzinādamies, ka nespēs ar tiem tikt galā; paliek neaizskārti arī derīgi koki, piem., jau minētā eļļas palma. Kad pēc dažiem gadiem līdumu atlaiž atmatā, viņā palikušie koki sāk dzīt atvases un tāds sekundārais mežs stipri līdzinās pirmatnējam mūža mežam. (Daudzās mūža meža vietās, kur cilvēks šķiet nav spēris kāju, būvējot ceļus ir izdevies atrast dzirnu akmeņus un citas mājlietas, kas liecina, ka te kādreiz atradušās cilvēku mītnes un zaļojuši tīrumi). Tikai tad, ja līdumu ierīko vairākas reizes vienā un tai pašā vietā, pagūst galīgi izveidoties tipiskais sekundārais mežs, — īstie džungļi šī vārda tiešajā nozīmē.

Ejot pirmatnējam mūža mežam cauri, ceļinieks neredz gandrīz neviena dzīvnieka, jo lapu biezoknī tos nevar saredzēt; dažreiz var ceļot stundām ilgi un dzirdēt tikai pāris neredzāmu pērtiķu brēcienus. Medinieka gaitas te reti kad vainagotas panākumiem. Žiglkājainie zālēdāji nevar mežā dzīvot, jo te viņu kājas tos nespētu glābt no plēsoņiem, un nav arī zāles, kas derētu par barību. — Mūža mežs ir īstā kāpelētāju dzīvnieku un rāpuļu mājvieta. Te rod dzīvnieku sugas, kuŗu pārstāvji nekad nenokāpj no kokiem zemē, bet dzimst, aug un nomirst viņu zaros. Tādu gaisa dzīvi dzīvo nevien daudzi insekti un sikspārņi, bet arī daudzas pērtiķu sugas, kuŗas nekad nerādās zemes virsū: slāpes var dzesēt ar koku lapās uzglabājušos lietus ūdeni, vai rasu, bet pārtiku dod augļi, kas zemes virsū nav jāmeklē. Tropu lietus mežs ir arī antropoidu, gorillas un šimpanses mājvieta. (Nēģeri sevišķi bīstās no gorillas, kas viņa briesmīgā fiziskā spēka dēļ ir bīstamāks par lauvu. Gorilla ir tik stiprs, ka viegli spēj saliekt šautenes stobru, ar vienu pašu sitienu sadragāt cilvēkam galvas kausu un nožņaugt savu spalvaino roku skāvienos krokodili. Arī Afrikas tropu meža iedzimtie, tāpat kā Austrum-Afrikas melnie, zin stāstīt dažādas leģendas par šo cilvēkveidīgo meža iemītnieku, par viņa nolaupītām sievietēm, un tamlīdzīgas lietas).

Arī starp tropu meža putniem mājo kāpelētāju sugas, papagaiļi,

dzeņi, degunradžu putni, turako un citi, kuŗiem visiem ir kāpelēšanai piemēroti nagi un stipri knābji, kuŗiem viegli skaldīt riekstu čaumalas. — Arī daudzas čūsku sugas prot teicami rāpot pa koku stumbriem un zariem un no augšas uzglūn laupījumam. (Rietum-Afrikas piekrastē ir sastopama kāda zivju suga, kas atbalstīdamās uz viņas kustīgajām krūšu spurām, var kāpelēt pa mangrovu koku augstajām saknēm). Arī mūža meža plēsoņi, ar leopardu priekšgalā, ir veikli kāpelētāji, kaut gan prot uzbrukt laupījumam nevien lecot no kokiem, bet arī zemes virsū.

Tie mūža meža iemītnieki, kas nespēj rāpties pa koku stumbriem, un ir spiesti tāpat spraukties cauri meža biezoknim, arī ir savā ziņā piemērojušies dzīvei mežā; parasti viņi ir mazāka auguma, kā to radinieki, kas mājo savannās. No antilopēm te sastop t. s.

Rets medījums

meža āzi un pundurantilopi; īpatnējs tropu meža iemītnieks ir okapi, ar ļoti īsiem ragiem un raibu spalvu (sk. krāsaino pielikumu). — Arī meža bifelis un meža zilonis ir labu tiesu mazāki par viņu brāļiem, kas izraudzījušies mājvietu savannās. Abiem palīdz tikt samērā viegli cauri biezoknim viņu ķermeņu smagums un biezā āda; šai mūža mežā mājo arī daudz cūku (to starpā milzīgās kārpu cūkas).

Ļoti bagāta ir mūža meža insektu pasaule; skaistākie tauriņi te lido bariem un dūc bites, sūkdamas medu no ziediem; ceļotājam bieži aizkrusto ceļu nikno, sarkano skudru bari, un bieži iznāk sadursmes ar dzēlīgajām lapsenēm.

Reti krāšņa ir arī tā dzīvnieku pasaule, kas mājo tropu meža ezeros un upēs. Zivju bagātība te ir pasakaina, un arī dažādi ūdens

putni lido veseliem bariem. Tais upēs, pa kuŗām vēl nebraukā ikdienas tvaikoņi, var redzēt lielus nīlzirgu barus, — vecos, niknos tēviņus un mundros maziņos. Laiviniekam nīlzirgs ir ļoti bīstams, tāpat arī krokodiļi, kas desmitiem gozējās upju sēkļos, vai nekustēdamies atpūšās krasta koku ēnā, lai izdevīgā brīdī mestos ūdenī un kā bulta šautos pakaļ laupījumam.

Cilvēks, kuŗam gadījies pa meža ceļiem iet no vienas plantācijas uz otru, cauri šai pirmatnējai gāršai, vai braukt pāris dienas tvaikonī pa kādu Kongo baseina upi un redzēt pa kreisi un pa labi ceļamies augšup zaļu meža mūri, ir sajūsmināts par tropu meža krāšņumu, un tas viņam neizzūd no atmiņas. Jau citāds ir šis iespaids, ja cilvēkam nākās lauzt pašam sev ceļu cauri biezoknim, kas piem. bija jādara agrāko gadu desmitu ceļotājiem. Orientēties tad var tikai pēc kompasa, jo zvaigznes un sauli nav iespējams saskatīt; nevar arī redzēt sev priekšā ceļu tāļāki par dažiem metriem. — Tad šī meža krāšņā varenība sāk iedvest neapzinīgas bailes, un cilvēkam gribās pēc iespējas ātrāki tikt atkal klajumā un redzēt sauli. Pa dūņaino un slideno zemi var iet tikai uzmanīgi un lēnam, jo kājas ik uz soļa sapinās liānās. Bieži nākās laist darbā cērtāmo nazi, lai atbrīvotu sev ceļu, jārāpjās pāri kritušiem koku milzeņiem, jābrien cauri meža strautiem un purviem. — Smacīgais un spiedīgais karstums te mainās ar lietus gāzēm, kuŗas izmērcē drēbes līdz miesai un liek ceļiniekam drebināties no aukstuma; daudz nepatikšanu sagādā arī dzēlīgie insekti un milzīgās dēles, kas nemanot piesūcās pie kājām, un niknās skudras; briesmas draud arī no daudzo rāpuļu puses. Dienā labi, ja var tikt uz priekšu desmit kilometrus.

Šis mūža mežs iedveš bailes arī savannu nēģeŗiem; pats Stenli, kas ceļojis cauri Kongo baseina drēgnājiem mežiem, stāsta, ka izkļuvis ārā no koku okeana, viņš juties par desmit gadiem jaunāks, bet viņa bagāžas nesēji — nēģeŗi sākuši dejot no prieka.

Krāšņais tropu mežs baida nevien klajumos dzimušos melnos, bet arī tos, kas dzimuši un auguši šī meža vidū un biežāki redzējuši virs galvas lapu zaļumu, kā saules apspīdētas debesis. Mežs viņa iemītniekiem šķiet pilns garu; katrā kokā dzīvo kāds gars, un katrā koku pudurī vesels garu leģions; visiem tiem jānes upuŗi, un — ja grib ar tiem sevišķi labi sadzīvot — jābūvē speciālas garu mājiņas.

Krasā kontrastā ar krāšņo, bet drūmo lietus mežu atrodas saulainie zāļāji, kas plešas šim meža okeanam ziemeļos un dienvidos. Lietus periodā šos klajumus klāj zaļa zāle, bet sausajā gada laikā viņi izskatās dzelteni kā briedis kviešu lauks. Iedzimtie parasti mēdz izdedzināt šos klajumus īsi pirms lietus perioda iestāšanās, lai labāki augtu zāle. Šais savannās redz nevien atsevišķus liellapainus kokus, kas sausajā gada laikā nobirdina lapas, bet arī veselas birzis un paprāvus mežus, sevišķi t. s. galeriju mežus. Šie meži ir zinamā mērā lietus meža priekšposteņi, kas zagdamies gar upēm, iesniedzās dziļi iekšā savannās. Galeriju mežu eksistence ir atkarīga no augsnes īpatnībām, (no pēdējām atkarājās koku augšanai nepieciešamā ūdens daudzuma piegāde). Nogulu izveidotos līdzenumos, kur upēm lēzeni krasti, pēdējo neklāj galeriju meži, bet zāle, un tikai gar pašu ūdens malu stiepjās krūmu josla. Īstie galeriju meži, (dabūjuši viņa vārdu tāpēc, ka koku galotnes, slēgdamās kopā virs upītes vai strauta, izveido lapotu velvi), klāj upju ieleju kraujas, jo lejup te-

košie strauti spēj apgādāt viņu kokus ar ūdeni arī sausajā gada laikā. — Tāpēc arī galeriju mežos aug lielāko tiesu tie paši koki, kas sastopami tropu lietus mežā. Galeriju mežs patiesībā ir atkarīgs nevis no ūdens, kas tek pa upes gultni, bet no gruntsūdens, kas strautu veidā plūst ārā no ielejas kraujām. Tikai tur, kur cauru gadu netrūkst gruntsūdens, spēj attīstīties īstie galeriju meži. Tais apgabalos, kur sausais gada laiks ilgst vairākus mēnešus, iztvaikošana pārsniedz nokrišņu daudzumu un zemē nespēj izveidoties gruntsūdens, galeriju meži izbeidzās. Savannu apgabalos viņi visai izplatīti; skatoties no kāda augstāka pakalna, pēc galeriju mežu tumšajām līnijām var labi vērot upju gaitu.

Zāļājos, kuŗu visai daudz šī apgabala ziemeļu un dienvidu daļā, sastop tādu pat dzīvnieku pasauli, kāda vērojama Sudanā un Au-

Niam-niamu karavīri

strum-Afrikā, — lielus antilopu barus, žirafes, zebras un citus zālēdājus. Galeriju mežos mājo pērtiķi un papagaiļi, tipiskie meža faunas pārstāvji.

Šī apgabala savannas ir bagātākas savvaļas dzīvniekiem, kā viņa drēgnie un drūmie tropu lietus meži; bagātākas jo vairāk tāpēc, ka līdz pašam pēdējam laikam ir atradušās tāļu no satiksmes ceļiem, — no kuģojamām upēm un dzelzceļu līnijām, un baltie medinieki nav paspējuši savām šautenēm iznīcināt ziloņu, nīlzirgu un citu dzīvnieku barus. Kongo kolonijas savannās joprojām ziloņi mājo lielā skaitā, bet braucot pa upēm no tvaikoņa klāja var redzēt ik rītus postījumus, kuŗus ziloņi naktīs nodara piekrastes mežos. Šiem milzīgaiem dzīvniekiem, kas par spīti smagājam augumam un neticāmi resnajām kājām, var skriet ļoti ātri (bēgot, vai dzenoties pakaļ slikti tēmējušam mediniekam), — ir nepārvarāma dziņa postīt kokus un

plantāciju stādījumus; tāpat kā papagaiļi vai pērtiķi, arī ziloņi patērē labi ja piekto daļu no saplūktās vai salaupītās pārtikas, atstādami pārejās četras piektdaļas turpat uz vietas, vai samīdami kājām. Braucot pa Kongo augšteku, kur uz upes salām tūkstošiem aug borasu palmas, var redzēt arī gaišā dienas laikā, bet sevišķi pievakarē ap saules rietu, kā ziloņi posta šo skaisto palmu birzis viņu augļu dēļ. Vakara stundās upju seklākajās vietās ziloņi nākdami no savannām un mežu dziļumiem, sarodas desmitiem, lai dzesētu slāpes; viņi nevien dzesē slāpes, bet arī nodarbojās ar tualeti, un ievilkuši snuķī ūdeni, apslaka ar to savu sauso, dienas tveicē sakar-

Leopardu lamatas

sušo ādu. (Visbiežāki ziloņi mēdz uzmeklēt upes nakts stundās, seviši mēnesnīcā; cilvēkam, kas redzējis gaišā naktī kustāmies upes krastā šo milzeņu stāvus, mēnesnīcas sudraba apspīdētus, šī aina paliek uz visiem laikiem atmiņā). — Pie pašas Kongo un viņas lielajām pietekām ziloņus parasti dabū redzēt tikai sausajā gada laikā, kad meža biezokņos un arī savannās apsīkst sīkie strauti un mazās upes, un lai sameklētu labu dzeramo ūdeni, meža milzeņiem jāmēro lielāks attālums. — Agrāk ziloņu Kongo kolonijā bija tikdaudz, ka ziloņkauls iejēma pirmo vietu viņas eksportā. Tagad ziloņu skaits arī te ir samazinājies un beļģu valdība bijusi spiesta izdot speciālus noteikumus, kas domāti ziloņu glābšanai no galīgas iznīcināšanas.

plantāciju stādījumus; tāpat kā papagaiļi vai pērtiķi, arī ziloņi patērē labi ja piekto daļu no saplūktās vai salaupītās pārtikas, atstādami pārejās četras piektdaļas turpat uz vietas, vai samīdami kājām. Braucot pa Kongo augšteku, kur uz upes salām tūkstošiem aug borasu palmas, var redzēt arī gaišā dienas laikā, bet sevišķi pievakarē ap saules rietu, kā ziloņi posta šo skaisto palmu birzis viņu augļu dēļ. Vakara stundās upju seklākajās vietās ziloņi nākdami no savannām un mežu dziļumiem, sarodas desmitiem, lai dzesētu slāpes; viņi nevien dzesē slāpes, bet arī nodarbojās ar tualeti, un ievilkuši snuķī ūdeni, apslaka ar to savu sauso, dienas tveicē sakar-

Leopardu iamatas

sušo ādu. (Visbiežāki ziloņi mēdz uzmeklēt upes nakts stundās, sevišķi mēnesnīcā; cilvēkam, kas redzējis gaišā naktī kustāmies upes krastā šo milzeņu stāvus, mēnesnīcas sudraba apspīdētus, šī aina paliek uz visiem laikiem atmiņā). — Pie pašas Kongo un viņas lielajām pietekām ziloņus parasti dabū redzēt tikai sausajā gada laikā, kad meža biezokņos un arī savannās apsīkst sīkie strauti un mazās upes, un lai sameklētu labu dzeramo ūdeni, meža milzeņiem jāmēro lielāks attālums. — Agrāk ziloņu Kongo kolonijā bija tikdaudz, ka ziloņkauls ieņēma pirmo vietu viņas eksportā. Tagad ziloņu skaits arī te ir samazinājies un beļģu valdība bijusi spiesta izdot speciālus noteikumus, kas domāti ziloņu glābšanai no galīgas iznīcināšanas.

Namlagiras vulkāna izvirums

V. Künerta glezna

3 km augsts (sterp Eduarta u Kivu ezerem)

(Arī par ziloņiem, tāpat kā par antropoidiem un citiem lielājiem Afrikas dzīvniekiem, šīs pasaules daļas iedzimtie zin stāstīt brīnišķīgas leģendas: viņi piem. stāsta, ka ziloņiem esot mūža mežu biezoknī speciālas kapsētas, kurp dodoties katrs zilonis, manīdams, ka viņam pienācis laiks mirt dabīgā vecuma nāvē, no slimības vai gūtā ievainojuma. Melnie stāsta, ka šais „ziloņu kopsētās" glabājoties tikdaudz ziloņu ilkņu, ka kapsētu uzgājušais cilvēks varot sevi uzskatīt par miljonāru. — Neviens baltais tomēr nav uzgājis tādu „kapsētu" un nav arī ziņu, ka tādā ceļā kāds no melnājiem būtu ticis par bagātnieku, tā tad, vismaz pagaidām, uz šīm teikām jāskatās kā uz pasaciņām, kaut gan Afrikā viņām joprojām netrūkst ticētāju).

Afrikas ziloņi, kas ar dažām anatomiskām īpatnībām atšķirās no Dienvid-Āzijas jeb Indijas ziloņa, līdz pēdējam laikam uzskatīja par nepieradināmu, kaut gan Afrikas ziloņus ir lietājuši kaŗā jau senie kartāģieši (ar Atlasa kalnos medītiem un speciāli apmācītiem ziloņiem, lielākais senlaiku kaŗa vadonis Hannibals ir devies cauri Francijai uz Italiju, cerēdams sadragāt Romas valsti). Priekš dažiem gadiem beļģiem ir izdevies gūt labus panākumus viņu mēģinājumos padarīt Afrikas ziloņus par mājlopiem; tagad Kongo kolonijā jau vairāki desmiti ziloņu ir nodarbināti pie meža darbiem, un tāpat palīdz cilvēkiem ārā vilkt no meža biezokņa vērtīgo koku bluķus, kā Indijas zilonis Birmas un Asamas mežos. — Ja zilonis nebūtu tik rets dzīvnieks un viņa uzturēšana neiznāktu visai dārga — viņš dienā patērē milzīgu daudzumu barības. — Šis lielais biezādainis varētu spēlēt izcilu lomu kā transporta dzīvnieks tajos Afrikas apgabalos, kur cece mušas dēļ nav iespējams turēt zirgus, vēršus un pat ēzeļus.

Nīlzirgi joprojām mājo lielā vairumā Kongo baseina upēs, sevišķi baseina dienvidu daļā. Braucot tvaikonī (kuģojamās upēs nīlzirgu skaits pēdējā laikā gan ir kļuvis mazāks), gadās diezgan bieži redzēt upes vidū tumšas masas, kas iztālīm atgādina melnas klintis. Tvaikonim braucot tuvāk, šīs „klintis" piepēži sāk kustēties un izrādās — par nīlzirgu baru, kas sprauslodams un urkšķēdams griež tvaikonim ceļu un lielie tēviņi, platīdami savas sarkanās rīkles (viņu lielie zobi spēj saberzt laivas malu kā rieksta čaumalu) nikniem mazo acu skatiem pavada diendusas traucētāju.

Iedzīvotāji un viņu kultūra

Dienvid-Gvinejas un Kongo ieplakas iedzīvotāju skaitu grūti nosacīt; daudzi ciemi, kas slēpjās meža biezoknī, vēl ir koloniju ierēdņiem nezināmi, un šo ciemu iemītnieki par to nebūt neskumst, jusdamies brīvi no nodokļu maksāšanas. Visumā tomēr šī tropu lietus mežu un savannu zeme ir diezgan reti apdzīvota. Beļģu Kongo kolonijā vidējais iedzīvotāju blīvuma indeks svārstās ap 3, bet Kamerunā nepārsniedz 5. Pašas apdzīvotākās Kamerunas un Kongo kolonijas daļas pieder Sudanai, vai Katangas un Lundas augstienēm, un tā tad neietilpst šī apgabala robežās.

Sevišķi reti apdzīvoti ir mūža meži, kuŗu iedzīvotāju vairums koncentrējās upju tuvumā (upe dod iespēju gūt daļu eksistences līdzekļu ar zvejas palīdzību; bez tam upes te ir galvenie tirdzniecības ceļi, pa viņām norisinās rosīga satiksme un tā tad krastu iemītniekiem ir izredzes ko nopelnīt).

Beļģu Kongo iedzīvotāju skaits pēdējos gados, nav kļuvis lielāks, bet drīzāki pat samazinājies. Tas pats jāsaka par franču ekvatoriālās Afrikas dienvidu daļu un mežainajiem Kamerunas dienvidu novadiem, kur pēc pasaules kaŗa sevišķi nikni plosās miega slimība, briesmīgākā no visām tropiskās Afrikas sērgām (viņu izplata Glossina palpalis muša, saviem kodieniem iepotēdama šīs slimības dīgļus ir iedzimtiem, ir eiropiešiem). Tagad viņa ir piejēmusi daudz plašākus apmērus; pa daļai viņu izplatījuši kaŗavīri, pa daļai šīs sērgas izplatīšanās jāuzskata kā rosīgākas satiksmes sekas.

(Miega slimības apkaŗošana ir ļoti grūta: slimnieki jāizolē un rūpīgi jākopj; parasti viņus novieto speciālās miega slimnieku nometnēs, kuŗas izolē no sakariem ar ārpasauli. Sekmīgākais sērgas apkaŗošanas līdzeklis ir kaŗa gājiens pret glossinas mušām: šī kaŗagājiena būtība ir — krūmāju izciršana gar upju un ezeru krastiem, jo taisni šie krūmāji ir glossina palpalis mušas uzturēšanās vieta. Par spīti visiem koloniju valdības spertiem soļiem, miega slimība Afrikā prasa ikgadus vēl vairāk upuŗu, kā priekš pasaules kaŗa, un šo upuŗu skaits sniedzās daudzos tūkstošos; te mirstība starp miega slimniekiem ir ļoti liela).

Gandrīz visi šī apgabala iedzimtie pieder pie bantu un Sudanas nēģeŗu tautām. (Pēdējie sastopami tikai apgabala ziemeļu daļā). Daudzās vietās, sevišķi drēgnā tropu lietus meža biezokņos, mājo izkaisītas nelielas pigmaju ordas, parasti pa 20—50 cilvēku katrā. Pigmaji ir ļoti maza auguma, parasti viņu gaŗums svārstās starp 1,35—1,55 metriem. Kongo kolonijas ziemeļos, pie Velles upes, nesen uzieta kāda pigmaju cilts, kuŗas piederīgo vidējais gaŗums nepārsniedz 130 centimetrus. — Viņiem ir drukni un muskuļaini ķermeņi un melnbrūna vai brūna āda. Starp atsevišķām pigmaju ordu grupām valodas ziņā nav ciešas sakarības; daudzas no tām ir aizmirsušas savu senču mēli un lietā bantu valodu, kuŗu starpā dzīvo. (Akas cilts pigmaji pie Velles upes tautas runā sudaniešu izloksnē.)

Dažas pigmaju grupas mājo mūža mežu dziļumā pilnīgi neatkarīgas, un pārtiek no medījuma un salasītiem koku un krūmu augļiem. Pigmaji ir lieliski medinieki: viņi prot veikt pašus lielākos dzīvniekus — ar lamatām, šaujamiem lokiem un saindētām bultām, un viņu starpā netrūkst teicamu šāvēju, kas spēj iešaut bultu miesās pat pērtiķim viņa lēcienā no viena koka uz otru (Šis uzdevums ir visai grūts pat priekš baltā, ar modernu šauteni bruņotā medinieka.) Pigmaji nebaidas uzbrukt pat ziloņu baram un dur viņus lieliem nažiem, tēmēdami milzenim vēderā.

Pigmaji ir pārāk prīmitīvi ļaudis un pārāk lieli brīvības mīlētāji, lai lūkotu piesavināties kaimiņu — nēģeru puskultūru vai ietu kalpot baltajiem. Viņi parasti visur atkāpjas balto un melno priekšā, un atvelkās arvienu dziļāk savos mežos. Daži pētnieki domā, ka vēl priekš 300—400 gadiem Kongo ieplakas mežos nav bijis ne bantu, ne Sudanas nēģeru, bet tikai pigmaji, kuŗu skaits, spiežoties mežā iekšā nēģeru tautām, pēc tam nemitīgi gājis mazumā.

Pigmajiem nav mājlopu, atskaitot vienīgi vistas. Agrāk, kad nēģeru cilšu starpā te plosījās nebeidzami kaŗi, pigmajiem piekrita šais cīņās izcila loma kā izlūkiem; kailājiem nēģeriem pigmaji ar viņu sazāļotām bultām bija ļoti bīstami pretinieki.

Dažas pigmaju ordas ir nokļuvušas no nēģeriem zināmā atkarībā un nes to virsaišiem medījumu un meža augļus, savukārt sajemdamas kā pretvērtību miltus un ieročus. (Indes, ar kuŗu pigmaji mēdz sazāļot savas bultas, ir tik stipras, ka pats lielākais dzīvnieks no viņām nobeidzas dažās minūtēs. Pigmaji pazīst vairākas indes, bet viņu gatavošanu tura lielā slepenībā. Domā, ka kādu no šīm nāves zālēm gatavo arī no skudru indes.) — Hamītu tautas sastop tikai galējos šī apgabala ziemeļos; Kamerunas ziemeļu augstie-

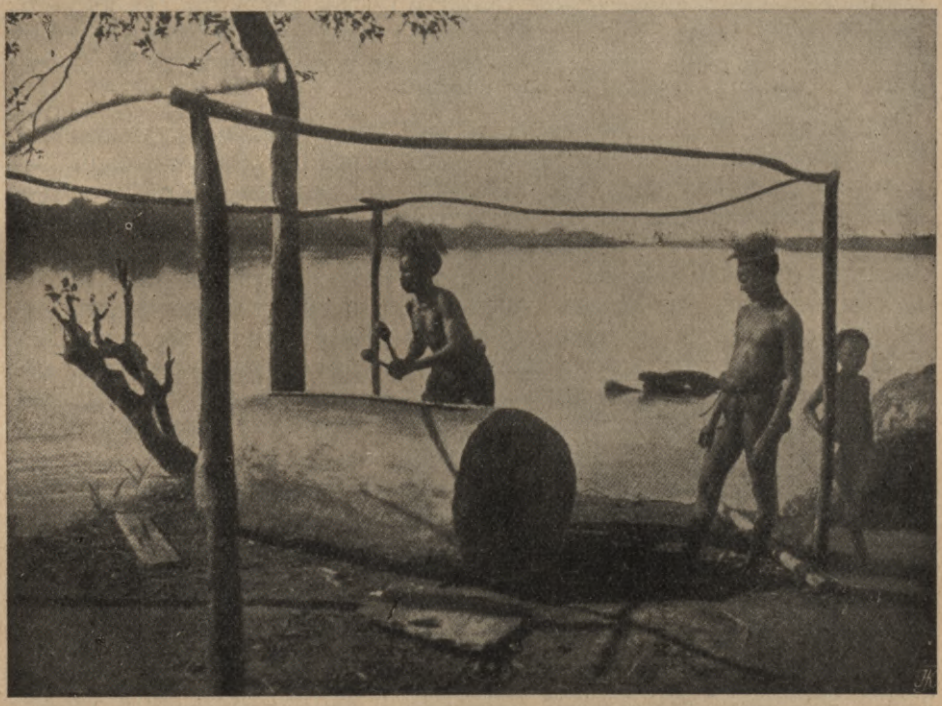

Signālbungas
(*Nēģeru „telegrafs"*)

nē mājo fulbes ar saviem ganāmpulkiem, bet Centrāl-Afrikas grāvja ziemeļu malā šai apgabalā ir iespiedušies gaišādainie vahimas (pēc dažu etnografu domām — augumā gaŗākā tauta uz visas zemes lodes). Arī viņi ir lopkopji, un tikai lopkopību atzīst par sevis cienīgu nodarbošanos, atstādami amatus un zemkopību uzvarētiem bantu nēģeriem.)

(Apgabala ziemeļu daļā melno vairums pieder pie Sudanas melnājiem, visu pārējo apgabala daļu aizjem bantu tautas. Rases atšķirība abu tautu grupu starpā nav nekāda lielā, bet toties lielākas ir lingvistiskās diferences. Robežu starp abām grupām izveido mūža mežs, kuŗā sudanieši nav iespiedušies, apdzīvodami tikai savannām bagāto šī apgabala ziemeļu malu.

Asandes un mangbatu nav nēģeri, kaut gan viņos manāmas arī melno rasu asinis, bet īpatnēja grupa, kas kultūrālā ziņā pārāka par tumšādainājiem kaimiņiem, bet joprojām ir kannibali. Asandes ir tik cītīgi cilvēkēdāji, ka nēģeri tiem devuši niamniāmu (Ņam-ņamu) vārdu, kas viņu mēlē nozīmē kannibāls. Nākdami no rietumiem, asandes ir uzmetušies par to zemju kungiem, kas atrodas Velles upei ziemeļos, un piespieduši daudzas ciltis glābties mūža mežos.

(Asandes ir bīstami kaŗotāji; viņiem ir gaŗi niedru vairogi un metamie naži, ar kuŗu niamniāmu kareivis prot ķert mērķi no pāris desmit soļu liela attāluma. Šī tauta ir teicami zemkopji, un pirmie ieveduši šai apgabalā manioka kultūru. Viņiem ir klētis, kuŗā tie glabā pārtikas krājumus, prīmitīvas mēbeles un citi kultūras sasniegumi, kas liek asandes stādīt daudz augstāk par viņu kaimiņiem. Arī politiskās organizācijas ziņā asandes aizsteigušies melnajiem kaimiņiem tālu priekšā, uzmezdamies par bantu cilšu kungiem un iejemdami kaŗavīru un kungu kastas vietu.

Mangbatu ir aizjēmušies dažus kultūras elementus no uzvarētām meža tautām, piem. četrstūraino būdas formu un „bungu valodu", — Afrikas tautu prīmitīvo telegrafu, kas dod iespēju sazināties cilvēkiem, kuŗus šķir desmit kilometrus liels attāļums. Bungu valoda te spēlē radio un laikrakstu lomu, un ar viņas palīdzību vēstis par notikumiem meža iekšienē vai jūŗas piekrastē izplatās ļoti ātri un aizsniedz vietas, kas atrodas tūkstots un vairāk kilometrus lielā attālumā no notikuma vietas: nēģeri ir pļāpīgi ļaudis un nevar nociesties nepaziņojuši katru jaunu un svarīgu vēsti kaimiņiem; pēdējie dara to pašu; tādā kārtā vēsts iet no cilts uz cilti un nākdama no Gvinejas līča puses, jau pēc pāris dienām var aizsniegt Nīlas augšteku.

Mežs ir visai naidīgs kultūrai; sevišķi tas jāsaka par tropu lietus mežu ar viņa apbrīnojamo veģetācijas spēku. Mežs dod iespēju eksistēt tikai prīmitīvām medinieku un savvaļas augļu ievācēju ciltīm; tādas ir Afrikas tropu meža pigmaji. Zemkopība un pastāvīgās cilvēku mītnes ir iespiedušās Afrikas tropu mežā no ārienes, un tikai pēc sīvas cīņas ar mežu te radušies pirmie līdumi.

Nēģeru zemkopjiem ar viņu vienkāršajiem darba rīkiem līdumu līšana sagādā ārkārtīgi lielas grūtības, jo vairāk tāpēc, ka cilvēkam te nepalīdz uguns — viņa uzticamais sabiedrotais cīņā pret mērenās joslas mežiem: tropu lietus meža koki mesti ugunī, nedeg, jo ir pilni drēgnuma un ugunsgrēks tropu džungļos ir neiespējama lieta pat sausajā gada laikā; zaļo lapu mūris aizkrusto liesmām izplatīšanās ceļu, un lapām drīz piesteidzas talkā kārtējā lietus gāze. — Pie mums tik parastos meža ugunsgrēkus tropu lietus mežs nepazīst. Lielākos koku milzeņus nēģeru līdumnieks pamet neaizskārtus un lūko izcirst tikai mazākos un vidējos kokus, atstādams neizlauztus arī celmus; tāpēc arī nēģeru lauki neizskatās tik gludi kā pie mums, bet atstāj visai nolaistu iespaidu, jo starp labības stiebriem un sakņu augiem redz atsevišķus kokus un celmus. Eiropieši, stādamies pie plantāciju ierīkošanas vai brīvodami ceļu dzelzceļlīnijām, ir daudzās vietās bijuši spiesti uzspridzināt lielākos kokus vai viņu celmus ar dinamīta palīdzību.

Šīs lielās grūtības, ar kuŗām jācīnās zemkopim, atļauj iedzim-

tiem ierīkot tikai nelielus laukus, kas aizlaisti atmatā, atkal drīz aizaug un parasti ar t. s. sekundāro mežu.

Tropu lietus meža joslā nesastop plašākus kultivētas zemes apgabalus; nēģeru lauki un eiropiešu plantācijas ir patiesībā tikai mazas salas, kas izkaisītas meža okeanā. Nēģeris parasti rīko tikai tik lielu lauku, cik vajadzīgs viņa ģimenes locekļu uzturēšanai; tāpēc arī mežu joslas ciemi ir visai saspiesti un vai visi celti pēc viena tipa; kultivētā zeme te līdzinās tekām, pa kuŗām cilvēki laužas iekšā meža dziļumos, parasti izvēlēdamies mazākās pretestības līniju. Meža ciemi ir parasti gaŗi izstiepti, ar divām četrstūraiņu būdu rindām, kas stāv abās pusēs šaurajam ceļam, būda pie būdas (tāpat kā nami mūsu pilsētās). Tūliņ aiz būdām sākas nelielie nēģeru lauki. Izdevīgos apstākļos un vairojoties ciema iedzīvotāju skaitam, ciems var sasniegt pāris kilometrus gaŗumu, piem. Kongo kolonijā, kur ceļiniekam dažreiz jāiet tādam ciemam cauri vai veselu stundu.

Pigmaji

Nevien līdumniecība un ciemu dibināšana tropu lietus mežā ir gŗūta lieta, bet arī satiksme. Tāpēc arī te paspējuši izveidoties īpatnēji sociāli apstākļi. Sudanas stepēs un savannās mēs redzam lielas tautas, un vēl nesen te zēla prīmitīvas lielvalstis, kuŗām bija prāvas armijas un organizēts pārvaldes aparāts. — Tropu lietus mežu joslā nekā tamlīdzīga nav, un iedzimtie te dzīvo saskaldījušies sīkās ciltīs, kas parasti apdzīvo tikai vienu vai vairākus ciemus, un dzīvo katra pilnīgi par sevi, bez kopējas polītiskas organizācijas. Te nav iespējams no atsevišķa vidus punkta doties ātri uz visām pusēm un pārvaldīt plašu apgabalu; nav iespējams arī savākt prāvu armiju un gūt ar to panākumus, jo kaŗa pulkiem ceļu aizkrusto mežs. — Ciemi, kas celti meža biezoknī paslēptās vietās, var justies diezgan droši no

ienaidnieka uzbrukuma. Ja beidzot ienaidnieks šo ciemu tomēr sameklē un lūko uzbrukt, viņa iemītnieki parasti paspēj glābties, un patvērumu tam dod tas pats mūža mežs.

Mežs šai apgabalā ir aizkavējis nevien plašus karagājienus un lielu valšķu dibināšanu, bet traucējis un traucē joprojām arī mierīgu satiksmi. Iedzimto saskaldīšanās te gājusi tik tālu, ka bieži vien divu kaimiņu ciemu iemītnieki runā katrs savā valodā un viens otru nesaprot. Līdz ar to te nespēj attīstīties tie kultūrālie ierosinājumi, kuŗus dod cilšu un tautu sakari. — Mežs ir fiziskā, ir garīgā ziņā padara šauru viņa iemītnieku horizontu.

Pārtikas līdzekļus dod Afrikas tropu meža iemītniekiem rušināšanas kultūra; jamsa saknes, no Amerikas ievestais manioks, kote dēvē par kasavu, un miltu un saldais banānu stāds te ir paši svarīgākie kultūraugi. No labības sugām sastopama tikai kukurūza: sūras mežu joslā vairs nepadodas.

Sausais gadu laiks te nespēj apturēt augu augšanu, un tāpēc katrā laikā ir iespējams jemt pārtikai patlaban vajadzīgos augus tieši no tīruma. Lauku augļu uzglabāšana sliktajam gada laikam tropu lietus meža joslā ir lieka un pat neiespējama, jo drēgnā klimata dēļ augļi iet ātri bojā, — sapelē vai satrūd. Arī šīs vainas dēļ tropu lietus mežs nespēj sekmēt augstākas kultūras izveidošanas.

Tikpat naidīgs viņš ir arī lopkopībai; vienīgie māju dzīvnieki te ir cūkas un vistas. Medības (pretēji pie mums izplatītam uzskatam) Afrikas mūža mežā ir grūta lieta un slikti atmaksājas; medinieka gaitas te var dot uzturu tikai ļoti prīmitīviem cilvēkiem, kādi piem. ir pigmaji, kas paši jūtas vairāk rada savu dzimto mežu dzīvniekiem, kā puskultūrālajiem bantu nēģeriem.

Mūža mežā nēģeri ir spiesti palikt par veģetāriāniešiem pret pašu gribu, un tāpēc arī kļūst saprotams, kāpēc taisni mežu joslā joprojām vēl nav izzudis kannibālisms. (Viņš dominē arī mežu joslas nomalēs, un pie tādām tautām, kā asandes un mangbatu, kuŗus nevar uzskatīt par mežoņiem šī vārda nodrāztajā nozīmē, bet tautām, kas jau sasniegušas diezgan augstu kultūras pakāpi.)

Visai raksturīga šo meža tautu īpatnība ir jau minētā „bungu valoda", ar kuŗas palīdzību iedzimtie sazinās savā starpā un ziņo jaunās vēstis kaimiņiem. Ar bungām te aicina karavīrus kopā uz karu, ziņo par balto sūtītās soda ekspedīcijas tuvošanos, par svētkiem un epidēmiju sākšanos; ar bungu telegrafu paziņo radiniekiem viņu piederīgo nāvi un bērinieki, sajēmuši vēsti, nāk no desmitiem kilometru liela attāluma. — Ar bungām sasauc kopā cilšu sapulces, lai lemtu par sevišķi svarīgiem jautājumiem un svinētu jaunekļu svētkus, kuŗos puisēnus un meitenes ar speciālām ceremonijām (to starpā ir arī apgraizīšana) ieskaita pieaugušu cilvēku kārtā.

Bungu valoda sniedz mūža meža nēģeriem visu viņam vajadzīgo informāciju un viņš to sajem rēgulāri un ātri, bez preces un radiofona palīdzības.

Šīs bungas gatavo no izdobta koka kluča, ar griezumu vidū; bungu sienas ir mainīga stipruma; bungas izdod divus nevienādus, bet augstus un dobji dārdošus toņus, kas dzirdami visai tāļu arī biezāka meža dziļumos. Bungu valoda sastādas no šiem abiem toņiem un dažādām viņu kombinācijām (tāpat, kā mūsu Morzē alfabēts no

punktiem un strīpām). Ar šī primitīvā telegrafa palīdzību var sarunāties cilvēki, kuŗus šķir divu stundu gājienu liels attāļums.

Bungu valoda un daudzas citas īpatnības, piem. masku dejas un slepenās vīru savienības, ir sastopamas nevien pie Afrikas mūža mežu iemītniekiem, bet arī Jaun-Gvinejā. Daži zinātnieki domā, ka šo īpatnību uzkrītošo līdzību esot radījuši līdzīgi dzīves apstākļi tropu mežā; citi atkal turās pie hipotezes, ka Afrikas mežu un Jaun-Gvinejas džungļu iemītniekus vieno attāļa rases radniecība. — Kuŗiem vairāk taisnības, nav vēl noskaidrots.)

Raksturīgākās tropu mežu ciltis Dienvid-Gvinejā ir dualas, kas mājo Dienvid-Kamerunā, un fani, kareiviski kannibāli, kas dzīvo franču Gabunas kolonijas mežos.

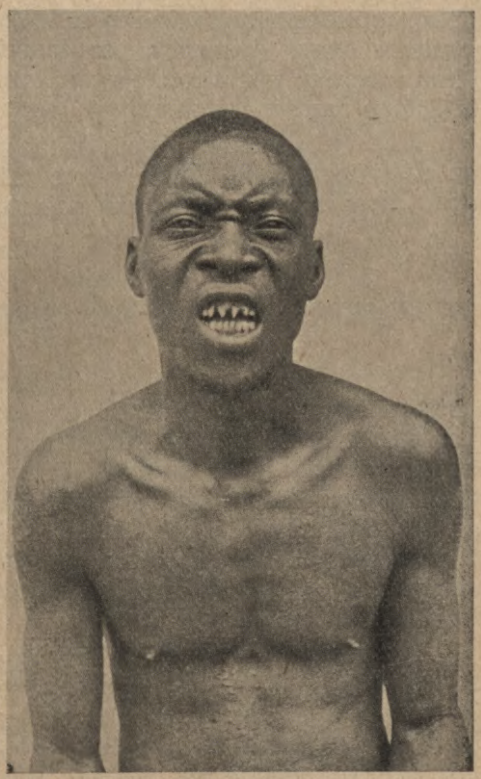

Kannibāls no Kongo zemes

Labvēlīgāki dzīves apstākļi ir tikai tais mūža mežu joslas vietās, kur kuģojamas upes ļauj ērtāku satiksmi un dod cilvēkiem iespēju nodarboties ar zvejniecību un tirdzniecību. Daudzu upju krastos te redz biezi apdzīvotus zvejnieku ciemus, kuŗu iemītnieki savās laivās nebaidas laizties pāri pašām bīstamākām krācēm. Ogoves upes krastu iemītniekiem ir milzīgas, no viena koka izdobtas liellaivas, kuŗas dzen uz priekšu desmit un vairāk airētāju cilāti airi. Šais primitīvajās laivās viņi brauc pāri krācēm un vērpetēm, un arī pret strauju straumi, dzīdami laivu ar garām kārtīm uz priekšu vai ķerdamies ar rokām piekrastes koku zaros un vilkdami laivu sev līdz. (Bangalas cilts, kas mājo ap Kongo vidus teku, ar savām laivām agrāk palīdzēja arabu tirgotājiem nogādāt uz austrumiem vergu barus un ziloņkaula sūtījumus; šīs cilts valoda palikusi kopš tiem laikiem par satiksmes valodu visā Kongo ieplakā.)

(Kā jau minējām, daži zinātnieki, sevišķi beļģu antropologi, domā, ka bantu ciltis tikai priekš 3—4 gadu simteņiem iespiedušās Kongo ieplakas mežos, nākdamas no dienvidiem un piespiedušas šo mežu agrākos valdiniekus pigmajus atkāpties pašos tālākajos džungļos. Par šī uzskata pareizību itkā liecina kultivētās zemes mazā platība, ciemu koncentrēšanās gar upju krastiem un arī tas, ka te zeļ no Amerikas atvesto kultūraugu manioka un kukurūzas kultūras. Hipotezes aizstāvji aizrāda, ka šie kultūraugi nebūtu spējuši 300 gados izplatīties pa Kongo ieplaku un viņas milzīgajiem mežiem,

ja bantu tautas nebūtu jau pazinušas šo augu kultūru pirms viņu iebrukuma mūžu mežu joslā.

Kāda cita īpatnēja bantu cilšu grupa mājo parkveidīgajās savannās ap Kongo lejteku un Dienvid-Gvinejas piekrastē; arī viņi ir zemkopji, bet daudziem kļuvusi par viņu galveno nodarbošanos zveja un kuģniecība. Bakongo cilts atrodas jau četrus gadsimtus zem eiropiešu civilizācijas iespaida. (XVI. un XVII. g. s. simtenī eksistēja Kongo grīvai dienvidos liela ķēniņvalsts, kurā toreiz bija stipri izplatīta portugaļu valoda, kultūra un arī katoļu ticība. Dibinājās baznīcas un klosteri. Pēc diviem gadsimtiem portugaļi atstāja Kongo grīvu, jo tirdzniecība citās Afrikas malās bija izrādījusies izdevīgāka, un senā Kongo valsts sabruka līdz ar visu viņas kultūru; pagānisms atkal triumfēja pār kristīgo ticību, un bantu puskultūra jēma virsroku pār eiropiešu civilizāciju. Tikai baznīcu drupas tagad te liecina par seno godību.

XIX. g. s. Kongo valsts atkal atdzima, tikai pavisam citā veidā un citos apstākļos. Senās valsts vārdu ir uzglabājusi arī pati Kongo upe, kurai ir vēl cits, Zairas nosaukums.)

Dienvid-Gvinejas piekrastes līdzenums

Dienvid-Gvinejas slieksnis, kas šķir Kongo ieplaku no Atlantijas okeana, rietumos krīt vietām stāvu, vietām lēzeni lejup zemajā piekrastes līdzenumā. Šis līdzenums ir pa daļai nosēts pakalniem, pa daļai, sevišķi jūras tuvumā, nogulu izveidots un purvains. Pie Ogoves upes līdzenuma platums pārsniedz 200 klm., Kamerunā ir ap 150 klm., bet spāņu Rio-Muni kolonijā sliekšņa krauja atrodas tikai dažus desmit kilometrus no okeana krasta. — Pilnīgi izolēts no sliekšņiem un kalnu grupām, uz abu Gvineju robežas paceļās lielais Kamerunas kalns.

Kamerunas un Gabunas koloniju territorijā šīs piekrastes līdzenums ir pa lielākai daļai ļoti neveselīgs, klāts mangrovu mežiem un daudzu upju izvagots; no tām dažas pieejamas arī jūras tvaikoņiem, sevišķi viņu aistuāriju grīvas. Pie vienas no tām ir celta Kamerunas galvenā osta Duala (20.000 iedz.). Franču Gabunas ostai Libreviļai ir mazāka nozīme un desmit reizes mazāks iedzīvotāju skaits.

No Port-Žentilas (pie Lopeca raga) līdz Kongo grīvai Dienvid-Gvinejas piekrastē nav lielākiem kuģiem pieejamu dabisku ostu, un tvaikoņiem te jāizmet enkuri tāļu no jūras krasta. — No Brazeviļas (pie Kongo) franči patlaban būvē cauri caur ekvātoriālās Afrikas dienvidu daļas savannām un mežiem dzelzceļu uz okeana krastu, kur par ostu ir izredzēta Puan-Nuara (Pointe-Noire).

Drēgnais tropu lietus mežs kā bieza un zaļa sega klāj karsto un drudžiem bagāto Dienvid-Gvinejas piekrastes līdzenumu; tikai Gabunas kolonijas dienvidos, kur nokrišņu daudzums jau samērā mazāks, parādās pirmās savannas, un mežs atvelkās no okeana krasta uz Gvinejas sliekšņa kraujas pusi. — Kongo grīvai dienvidos savannas un stepes jem galīgi virsroku; savannās te bieži redz milzīgos baobabus.

Dienvid-Gvinejas ziemeļu daļā mūža mežs pilnīgi paralizēja agrākos eiropiešu mēģinājumu iespiesties kontinenta iekšienē, un sagādā lielas grūtības arī tagad. Stepju joslā, kas plešas Kongo grīvai dienvidos, portugaļi jau lielo ģeografisko atklājumu laikmetā ir cēluši atbalsta punktus un no tiem spiedušies tāļāki uz austrumiem.

Gabunas kolonija frančiem joprojām dod peļņas vietā tikai zaudējumus, jo vienīgā šīs zemes eksportprece ir vērtīgu koku sugas. Toties Kamerunā, sevišķi pie Kamerunas aistuārija un ap lielo Kamerunas kalnu zeļ daudzas plantācijas. Starp jūru un sauszemes līdzenumu te ceļas pret debesīm milzīgais Kamerunas kalns, izslējis savu galotni 4075 metrus augstu pret debesīm. Mūsu gadsimtā kalna apkārtnes iedzīvotāji ir pieredzējuši divus lavas izvirumus; tā tad šis kalns jāuzskata par aktīvu vulkānu. — Viņa kraujas, kas ļoti bagātas nokrišņiem, sākumā klāj krāšņi lietus tropu meži; augstāki viņu vietā stājas kalnu mežs ar kokveidīgām papardēm; vēl augstāki, — tai joslā, kur mākoņi gandrīz vienmēr aizsedz kalna sānus, aug mūžam drēgnie miglas meži, bagāti sūnām, ķērpjiem un epifitiem; beidzot, apmēram divu kilometru augstumā, sākas kalnu pļavas, virs kuŗām plešas akmeņaini kalnu tuksneši. Kalna dienvidaustrumu nogāzē iedzimtie ierīkojuši taro, jamsa, batātu un banānu laukus, bet pārējos kalna sānos zaļo eiropiešu kakao, kaučuka un eļļas palmu plantācijas. Sevišķi labi te padodas kakao koks, kas prasa ļoti drēgnu klimatu.

Kongo upes grīvas rajonā atrodas trīs ostas: pie pašas jūras Banāna, tāļāk zemes iekšienē Boma, un beidzot, tai vietā, kur sākās Kongo lejtekas krāces, beidzas kuģniecība pa šo lejteku un sākas Kongo dzelzceļš, guļ Metadu pilsēta, šī dzelzceļa galējais rietumu punkts un viņa izeja uz Atlantijas okeanu.

Dienvid-Gvinejas sliekšņa zemes

Dienvid-Gvinejas slieksnis ir izrobota augstiene, kas rietumu virzienā diezgan stāvu plok lejup līdzenumā, bet toties ir visai lēzena austrumu pusē un galējos ziemeļos, kur viņa gandrīz nemanot pāriet Šari baseina līdzenumā. Sliekšņa ziemeļrietumu stūris, ko pārveidojuši tektoniski spēki un vulkāniski procesi, ir visai stāvs un te atrodas paši augstākie Dienvid-Gvinejas sliekšņa punkti. Sevišķi augsta ir Centrāl-Kamerunas augstiene, kas kā siena krīt lejup Sudanas līdzenumā.

Veģetācijas ziņā Dienvid-Gvinejas slieksni var sadalīt trijās daļās. Ziemeļu daļu aizjem Centrāl-Kamerunas augstiene, kas klāta zāļājiem; vidus daļu — Dienvid-Kamerunas augstieni un Gabunas koloniju klāj mūža mežs, kuŗā dienvidu galā jau iespriežas savannas. Sliekšņa dienvidu gals, t. s. Kongo augstiene, ir atkal klāta zāļājiem un savannu vietā te pamazām stājas stepes.

Centrāl-Kamerunas zāļāju augstiene ir Dienvid-Gvinejas sliekšņa paceltais ziemeļu gals, kas ziemeļos robežo ar Sudanas līdzenumu, rietumos ar zemo Dienvid-Gvinejas piekrastes joslu, un krīt abās lejup kā stāva, 700—1200 metri augsta siena. Augstienes strauti, sasnieguši viņas krauju, gāžas lejup, veidodami grandiozus

ūdens kritumus un tiekdamies aizsniegt piekrastes upes, vai Niģeras pieteku Benuē. — Agrāk šai augstienē zēla lielā Adamavas valsts, kuŗas valdošā tauta bija fulla (fulbes). — Centrāl-Kamerunas augstienē redz daudzus salu kalnus; vispār šī augstiene velti nes viņas nosaukumu, jo zemes virsai te ļoti nevienāds reljefs, kuŗa tiešās sekas ir klimatiskas un saimnieciskas atšķirības starp dažādiem šīs augstienes novadiem. Zemāko augstienes daļu klāj savannas ar galēriju mežiem; Sanagas upei dienvidos plešas diezgan bieži apdzīvoti apgabali. Arī te dominē rušināšanas kultūra, un iedzimtiem ir prāvi kokvilnas lauki.

Šai joslai ziemeļos paceļās augstienes vidēja daļa, kuŗā zeļ zemun lopkopība. Galvenā iedzīvotāju daļa te ir Sudanas nēģeri, bijušie fullā apakšnieki. Šī apgabala centrs ir Nganderes pilsēta. — Valdošā fullā tauta ir lopkopji, bet nēģeri nodevušies zemkopībai.

Pati augstākā daļa (1500—3000 metri) atrodas Centrāl-Kamerunas augstienes dienvidrietumu stūrī, viņai ir lēns un vēss kalnu gaiss, krusa un pat salnas ir biežas viešņas. Te plešas treknas kalnu ganības, netrūkst arī kalnu mežu, zeļ lopkopība un ir paspējis sev nodibināt eksistenci neviens vien no Eiropas nācis kolonists.

Dienvid-Kamerunas augstiene, kas klāta mežiem, ir savas ziemeļu māsas turpinājums. Spāņu Gvinejā (Rio Muni) viņa gandrīz aizsniedz Gvinejas līča krastu, bet tālāk dienvidos atkal kāpjas atpakaļ uz austrumiem. Augstienes rietumu daļai dziļā aizā laužas cauri Ogoves upe, kas te bagāta ūdens kritumiem, tāpat, kā viņas daudzās pietekas.

Visa šī zeme ir klāta ar mežu, kas bagāti vērtīgu koku (mahagoni u. c.) sugām, bet grūti pieejami un tāpēc arī vēl maz izmantoti. Galvenā tauta te ir pangves jeb fani, kas cītīgi zemkopji, bet arī kannibāli; pēdējā laikā viņu skaits iet mazumā, jo arī te plosās miega slimības.

Kongo augstiene ir atkal zāļāju zeme. Kongo lejtekas aizas apkārtne ir ļoti kalnaina. Pie beļģu Kongo dzelzceļa te izveidojušies mazi rūpniecības centri ar cukura fabrikām, kuģu būvētavām, tekstilfabrikām u. t. t., tepat atrodas arī Leopoldviļa, kas nesen paaugstināta Bomas vietā par beļģu Kongo galvas pilsētu.

Asandes slieksnis

Asandes augstiene stiepjas no Centrāl-Kamerunas augstienes uz austrumiem līdz Centrāl-Afrikas slieksnim, un nošķir Kongo baseinu no Čadezera pietekas Šari un Nīlas baseina. Dienvidu puse šim slieksnim ir visai lēzena, un Ubangi daudzās pietekas tek pa to lejup, slēpušās galēriju mežos. Pats slieksnis nav sevišķi augsts, bet nosēts atsevišķiem salu kalniem, no kuŗiem paši augstākie atrodas tai vietā, kur pienāk viens otram klāt Šari, Kongo un Nīlas baseini. Ubangi būtu kuģojama upe, ja viņas gaitu vietām nepaātrinātu krāces un straujumi. Viņa sākumā tek slieksnim parallēli uz rietumiem, līdz savam lielajam lokam, kur strauji pagriežas uz dienvidiem un dodas uz Kongo pusi. Ģeologi domā, ka Ubangi kādreiz tecējusi cauri lēzanajai Asandes slieksnim, bijušā Šari upes pieteka, un tikai vē-

lāk metusies plūst uz ziemeļiem un palikusi par Kongo pieteku.) Mūsu ziemas mēnešos te valda sauss klimats, un tāpēc arī šo apgabala daļu klāj zāļāji, kuŗiem cauri stiepjas, sekodami upēm, galēriju meži. Sudanas nēģeru vietējās ciltis ir kareivisko niamniamu apakšnieki. Pats slieksnis ir samērā biezi apdzīvots, un viņa klimats teicami piemērots kokvilnas audzēšanai.

Manjemas augstiene

Kongo augštekai austrumos zemes virsa sāk pamazām celties augšup un beidzot pāriet vēsajā Centrāl-Afrikas slieksnī, kuŗam pa vidu stiepjas milzīgais Centrāl-Afrikas grāvis ar tā lielajiem ezeriem. Sliekšņa rietumu mala, kas ietilpst patlaban apskatamam apgabalam robežās, vietām sasniedz 3000 metru augstumu. — Drēgnais tropu lietus mežs, kas vēl klāj sliekšņa rietumu kraujas apakšējo da-

Mangbatu ciems

ļu, pāriet kalnu mežā; beidzot meža vietā sāk plesties skaistas kalnu ganības, kuŗās gana savus lopu barus lopkopju ciltis. Pazīstamākā no viņām ir manjemas; vietām sastop arī vahimas, kuŗu galvenās mītnes tomēr atrodas Centrāl-Afrikas grāvim austrumos.

Šai apgabalā ir uzieti diezgan bagāti zelta lauki, kuŗos ikgadus iegūst vairākas tonnas zelta. Vecākās raktuves atrodas pie Kilo un Moto. Pirmo tuvumā tagad sāk apmesties arī eiropiešu kolonisti, jo rēnais kalnu gaiss te ļauj eiropiešiem teicāmi eksistēt. Kolonisti nodarbojas ar lopkopību un dārzniecību.

Pašai Kongo ieplakai, kas klāta tropu lietus mežiem, mēs neveltīsim speciālu apakšnodaļu, jo ar šo mežu jau iepazināmies, apskatīdami apgabala upes, faunu, floru, viņa iedzīvotājus un to kultūru.

Kolonizācijas vēsture

Portugaļi nostiprinās pie Kongo grīvas gandrīz tūliņ pēc viņu pirmajiem braucieniem uz Dienvid-Gvineju, un pakļauj zem sava protektorāta Kongo ķēniņvalsti, kuŗā sāk laist saknes eiropiešu kultūra un kristīgā ticība. Vēlāk, Kongo valstij ejot bojā, portugaļu iespaida sfairas smaguma centrs pārvietojas vairāk uz dienvidiem, kur vēl tagad viņiem pieder Angolas kolonija.

Neveselīgie Dienvid-Gvinejas ziemeļu daļas piekrastes tropu meži ilgi atbaida eiropiešus, un tikai 1839. g. franči dibina savu Gabunas koloniju. Pagājušā gadsimta 60 gados Hamburgas tirgotāji sāk celt savas faktorijas Kamerunas piekrastē, un 1884. g. nodibinas vācu kolonija Kamerunā. — Pamazām sāk piegriezt lielāku vērību ekvātoriālajai Afrikai arī citas Eiropas valstis. Beļģijas ķēniņš Leopolds II. dibina internacionālo Kongo sabiedrību, kuŗas mērķis sākumā ir — pētīt ceļus, kas ved no Indijas okeana Kongo ieplakā, un sekmēt tirdzniecību ar šo noslēpumaino zemi, no kuŗas nāk ziloņkauls. Pēc Stenli slavenā ceļojuma, ķēniņš nolemj piekļūt Kongo ieplakai pa ūdens ceļu no Atlantijas okeana puses un sūta enerģisko ceļotāju dibināt pie Kongo upes atbalsta punktus. Beidzot nolemj dibināt „neatkarīgo Kongo valsti" (1885. g.), ko pasludina par neitrālu uz mūžīgiem laikiem; kuģniecību pa Kongo un viņas pietekām atzīst par brīvu visu nāciju piederīgiem. Par jaunās valsts galvu paliek Beļģijas ķēniņš, pēc kuŗa nāves Kongo kļūst par Beļģijas piederumu (1908. g.). Vēlāk starptautiskiem līgumiem norēgulē arī citu Eiropas valšķu koloniju robežas, kuŗas paliek spēkā līdz pasaules kaŗam. Tagad Vācija savu Kamerunas koloniju ir zaudējusi, bet vāci joprojām cer atdabūt vismaz šo savu agrāko Afrikas piederumu, kuŗam priekš Francijas un Anglijas nav lielas nozīmes.

Patlaban apskatāmā Afrikas daļa — Dienvid-Gvineja un Kongo apgabals — sadalīta sekošās kolonijās: Kamerunā, kas šķirta divās, frančiem un angļiem, atdotās mandātzemēs; spāņu Gvinejā jeb Rio-Muni, franču ekvātoriālajā Afrikā un beļģu Kongo kolonijā. Tā apgabala daļa, kas Kongo grīvai dienvidos, ietilpst portugaļu kolonijas Angolas sastāvā.

Kameruna

Kamerunai ir no visām Rietum-Afrikas kolonijām izdevīgākais ģeografiskais stāvoklis, — lielā Gvinejas līča iekšējā stūrī. — Priekš pasaules kaŗa Kamerunas kolonijas platība bija 790.000 kv. klm., kuŗus apdzīvoja 5 miljoni.

Dabas apstākļu un klimata ziņā šai kolonijā redzama ļoti liela dažādība; var pat sacīt, ka Kamerunā ir reprezentētas gandrīz visas Sudanas un visas Gvinejas klimatiskās joslas un veģetācijas zonas, sākot ar Čadezera apkārtnes stepēm, kur reti līst lietus, un beidzot ar vēso, eiropiešu kolonizācijai derīgajo centrālo augstieni un beidzot ar drēgno un neveselīgo, bet ļoti auglīgo Gvinejas piekrastes līdzenumu.

Lauksaimniecības produktīvitāte tropu zemēs ir apmēram proporcionāla nokrišņu daudzumam; tāpēc ar lietu bagātā Kamerunas dienvidu daļa ir zeme, kuŗai paredzama spoža saimnieciska nākotne.

Meži, savannas un stepes, kuŗās iespējama mākslīga apūdeņošana, šai kolonijā papildina viens otru, un jau priekš kaŗa Kameruna sāka izvest dažādas izejvielas lielā daudzumā.

Kamerunas minerāļu bagātības pēc līdzšinējiem pētījumiem ir niecīgas, bet toties viņa bagāta „baltajām oglēm", — ūdens kritumiem, kas ar laiku dos pārpilnībā un lētu dzinējspēku.

Kamerunas iedzīvotāju blīvums ir samērā niecīgs; biezāki apdzīvoti tikai kolonijas ziemeļu novadi un Kamerunas kalnam un jūŗas krastam tuvākie apvidi. — Dienvidaustrumu daļā neļauj iedzīvotāju skaitam augt miega slimība. — Ziemeļu daļas stepju un samērā vēsās un zāļainās Centrālaugstienes iedzīvotāji atrodas uz diezgan augstas kultūras pakāpes, prot dažādus gŗūtus amatus, prot aust kokvilnas audumus un liet no bronzas traukus un mākslas priekšmetus. Agrāk viņiem bija prāvas valstis.

Eiropiešu kolonizācijai ir visai piemēroti derīgi paši augstākie Centrāl-Kamerunas augstienes apgabali.

Kolonijas saimnieciskajam uzplaukumam un viņas bagātību izmantošanai jācīnās ar satiksmes gŗūtībām, ar kuŗām saistīta nevien dzelzceļu būve, bet arī vienkāršu, automobiļiem derīgu ceļu ierīkošana. Kamerunas upes ir kuģojamas tikai viņu lejtekās, netālu no jūŗas krasta. Sangas upe savieno koloniju ar Kongo baseinu un viņa svarīgajiem ūdens ceļiem, bet preču sūtīšana no kolonijas austrumu novadiem caur Songas un Kongo upēm uz Eiropu izmaksā visai dārgi.

Arī dzelzceļu būve caur Dienvid-Kamerunas mežiem, lai radītu iekšzemes ražojumiem izeju uz Gvinejas līča piekrasti, maksā ļoti dārgi; kokus nākas izcirst abās līnijas pusēs prāvā attālumā; jāceļ daudzi tilti un jācīnās ar zemes nobrukumiem. Nesēju karavānu iemīdītiem ceļiem sausajā gada laikā var braukt arī ar automobiļiem, kuŗiem te, tāpat kā citās Afrikas kolonijās, šķiet jau tuvākā nākotnē būs jāspēlē svarīga loma kā satiksmes līdzeklim. Kamerunas lietainā dienvidu daļā ražo kaučuku, kakao, pupas, palmu eļļu, banānus un tabaku. Sevišķi te plešas plašumā kakao koku plantācijas: tās steidz ierīkot nevien kolonisti, bet arī iedzimtie. Mežos aug ļoti vērtīgas koku sugas, bet transporta līdzekļu trūkuma dēļ mežu izmantošana te atrodas tikai sākuma stadijā.

Pēc pasaules kaŗa Kamerunas koloniju sadalīja trijās daļās; apm. 270,000 kv. klm., kuŗas Vācija bija ieguvusi no Francijas 1911. g. kā kompensāciju par piekrišanu Marokas nākšanai zem Francijas protektorāta, atguva atpakaļ franči un pievienojusi savai ekvātoriālās Afrikas kolonijai. No pārējās Kamerunas šauru joslu gar Niģerijas robežu pajēma kā mandātzemi savā pārziņā Anglija; pārējā, lielākā daļa, tagad atrodas Francijas ziņā.

Rio-Muni

Mazā Dienvid-Gvinejas piekrastes daļa starp Kamerunu un franču Gabunas koloniju pieder Spānijai un nes spāņu Gvinejas nosaukumu. Jūŗas piekrastē te nav dabisku ostu. Pati kolonija vēl gandrīz

nav sākta izmantot; viņas vienīgā eksportprece ir palmu eļļa un palmu kauliņi. Jūras piekrastē atrodas vairākas spāņu, franču un angļu faktorijas. Visas kolonijas platība ir ap 25.000 kv. klm., bet iedzīvotāju skaitu vērtē uz 120,000.

Franču ekvātoriālā Afrika

Franču ekvātoriālā Afrika ir milzīga territorija, kas sniedzas no 22. ziemeļu platumgrada līdz 5. dienvidu platumgradam, no Ennedi un Tibesti augstienēm, t. i. Saharas vidus, cauri Centrāl-Sudanai līdz Ubandi un Kongo upēm un Atlantijas okeanam. — Rietumos kolonija robežo ar franču Rietum-Afriku, tālāk uz dienvidiem, Niģerija, Kameruna un spāņu Gvineja viņu šķir no Atlantijas okeana, pie kura beidzot tā pienāk (800 klm. garā piekrastes līnijā) galējos dienvidrietumos. Austrumos franču ekvātoriālās Afrikas kaimiņu zeme ir angļu Sudana un beļģu Kongo kolonija.

(Administrātīvā ziņā franču ekvātoriālā Afrika dalās četrās kolonijās, Gabunā, Vidus-Kongo, Ubangi-Šari un Čadā.)

Kolonijas ostas ir Libreviļa pie Gabunas aistuārija, Port-Žentila pie Ogovas grīvas un Puān-Nuāra, netāļu no dienvidu robežas. — Šai kolonijai netrūkst iekšējas kuģniecības ceļu: Pa Ogovi tvaikoņi var iebraukt dziļi iekšā kolonijas iekšienē, un iedzimto laivinieki, braukdami no lejas puses, prot tikt pāri arī krācēm, kuras izveido šī lielā upe, lauzdamās cauri Dienvid-Gvinejas sliekšņa augstumiem uz Atlantijas okeanu.

Kolonijas lielākā daļa atrodas tāļu no jūras krasta un no tā grūti sasniedzama. Galvenais satiksmes ceļš, pa kuru šīs kolonijas iekšējie apgabali stāv sakaros ar mētropoli, joprojām ir Ubangi un Kongo upes, kuŗu izeja uz jūŗu tomēr atrodas beļģu rokās (patlaban franči būvē no Kongo lejtekas uz okeana krastu dzelzceļlīniju, lai viņu kolonijas precēm, kas nāk pa Kongo upi lejup, nebūtu jāizlietā beļģu dzelzceļš, kas ved gar Kongo lejtekas krācēm).

Kongo upē no franču ekvātoriālās Afrikas ieplūst vairākas kuģojamas pietekas, pa kuŗām iespējams braukt dziļi iekšā Vidus-Kongo kolonijas mūža mežos un savannās, Pa Ubangi upi četrus mēnešus ilgi iespējama vietējā nāvigācija. Arī Šari upe ir prāvu gabalu kuģojama.

Franču ekvātoriālajā Afrikā ietilpst visdažādākās klimatiskās joslas veģetācijas zonas, sākot no tuksnešiem līdz tropu lietus mežiem; tāpēc arī šī kolonija ir bagāta tikpat spožām nākotnes izredzēm, kā kaimiņu zeme Kameruna. Ziemeļu tuksneši tādi, protams, būs un paliks arī turpmāk, bet toties dienvidus provinces var uzturēt vairākas reizes lielāku iedzīvotāju skaitu.

Šī franču kolonija ir daudz lielākā mērā apbalvota minerāļu bagātībām, kā Kameruna. (Pie Niari upes atrodas vara rūdas slāņi).

Kolonijas saimniecības uzplaukumu stipri kavē viņa nelielais iedzīvotāju blīvums un — miega slimība, kas taisās padarīt Vidus-Kongo un Gabunas koloniju iedzīvotāju blīvuma nelielo indeku vēl mazāku.

Visas franču ekvātoriālās Afrikas territorijas kopējā platība pārsniedz 2,250,000 kv. klm., bet iedzīvotāju ir tikai ap 3 miljoni. Tā tad uz 3 kv. klm. te mājo tikai 4 cilvēki.

Ekvātoriālā Afrika pieder pie tām franču kolonijām, kuŗas līdz šim vismazāk izmantotas; tas zīmējās nevien uz tāļājiem iekšzemes apgabaliem, bet arī uz okeanam tuvājiem apvidiem, no kuŗiem varētu eksportēt visdažādākos tropu augļus, bet tagad izved tikai mahagoni kokus. (Mežu izmantošana te plešas ar katru gadu plašumā, jo Gabunas upes ir teicami piemērotas plostošanai). Koku eksports vērtības ziņā divkārtīgi pārsniedz palmu eļļas un palmu kauliņu eksportu.

Beļģu Kongo kolonija

Beļģu Kongo kolonijas territorija ir 2,385,000 kv. klm. (tā tad 80 reizes lielāka kā kolonijas mētropole), bet visai reti apdzīvota; kolonijas iedzīvotāju skaits tikko sasniedz 9 miljonus. (Šī territorija neaptver visu Kongo upes baseinu, kas ir par 1,3 miljoniem kv. klm. lielāks, kā kolonija). Ubangi un Kongo upes der kolonijai par robežu ar franču ekvātoriālo Afriku; ziemeļaustrumos viņa robežo ar angļu Sudanu, austrumos ar britu imperijas sastāvdaļu Ugandu un bijušo vācu Austrum-Afriku, kas tagad atrodas angļu rokās. Dienvidaustrumos šīs kolonijas kaimiņzeme ir Ziemeļ-Rodesija, kuŗas territorijā iesniedzās dziļi iekšā šaura beļģu kolonijas mēle; dienvidrietumos Kongo kolonija robežo ar portugaļu Angolu, un tikai šaurā (40 klm.) līnijā pienāk pie okeana krasta. Abas šīs šaurās zemes mēles, kuŗas stiepjas no kolonijas masīvā ķermeņa uz okeana pusi un (dienvidaustrumos) iekšā Rodesijā ir tomēr šī ķermeņa svarīgākās sastāvdaļas: pirmajā atrodas galvenie satiksmes ceļi, kas vieno koloniju ar mētropoli un pārējo ārpasauli; otrā zemes mēlē ir koncentrēta kolonijas ziedošās kalnrūpniecības lielākā daļa.

(Ar Kongo koloniju tagad ir zināmā mērā saistīta tā daļa bij. vācu Austrum-Afrikas, — Ruandas un Urundi provinces, ar pāri par 54,000 kv. klm. un 3 milj. iedzīvotāju; abas šīs provinces kā mandātzemes, atdotas beļģu pārziņā.

Kongo kolonijai ir pašas dabas radīts ūdens ceļu tīkls, tik grandiozs, ka viņam līdzīgu var vēl atrast tikai Dienvid-Amerikā, Amazonas baseinā. Šo ceļu tīklu izveido Kongo upe un viņas milzīgās pietekas, no kuŗām dažas ir 3—4 reizes gaŗākas par mūsu Daugavu. Kuģniecībai derīgo nepārtraukto ūdens ceļu kopējo gaŗumu te vērtē uz 15,000 klm.; nelaime tikai tā, ka šim ūdens ceļu tīklam trūkst izejas pa ūdeni uz okeanu: iekšējās kuģniecības ceļš izbeidzās jau pie Stenlipulas, aiz kuŗas sākas Kongo lejtekas milzīgās krāces. Preces te jāpārkrauj no kuģiem vagonos un jāsūta uz Matadi pilsētu Dienvid-Gvinejas sliekšņa rietumu malā, kur Kongo atkal kļūst kuģojama. Kuģiem braucot augšup pa Kongo pietekām, krāces viņiem atkal aizkrusto ceļu tais vietās, kur upes, nākdamas no sliekšņa kraujām, ieplūst iekšā Kongo līdzenumā. Augšpus šīm krācēm, lielākās upes parasti ir atkal kuģojamas, dažas pat vairā-

kus 100 kilometrus tāļu. Te atkal jābūvē dzelzceļi, lai preču transports varētu iet apkārt krācēm; pēc tam atkal izlietā lētāko ūdens ceļu. Tāpēc arī preces, kas nāk no Kongo kolonijas dienvidiem un austrumiem, ir spiestas divas un pat trīs reizes mainīt transporta līdzekļus; no tvaikoņiem viņas pārkrauj vagonos un sūta pa dzelzceļu gaŗām krāču joslai, tad atkal krauj tvaikoņos un ved lejup līdz Stenlipulai, no kuŗas transportēšanai atkal jājem palīgā dzelzceļš, kas izbeidzās pie Matadi pilsētas. Te preces pa trešam lāgam krauj tvaikoņos, lai raidītu pasaules tirgū. Šī biežā pārkraušana, protams, stipri sadārdzina transporta izdevumus, un līdz ar to pazemina ražotāju un tirgotāju peļņu.

Plantācija mūža mežā

Kongo kolonijas svarīgākā daļa ir Katangas kalnrūpniecības apgabals; tieši viņam izejai uz okeanu jālietā dzelzceļi, kas ved caur kaimiņu kolonijām uz Daresalamu (Tanganikas territorijā un Beiru — Mozambikas kolonijā). Tikai pēckaŗa gados beļģi ir sākuši būvēt dzelzceļu no Stenlipulas tieši uz Katangas raktuvju apgabalu; dzelzceļa būves darbi prasa milzīgus kapitālus, un kamēr būves darbi būs galā, paies vēl labs laiks. Tieši šai raktuvju apgabalā atrodas Kongo kolonijas saimnieciskais smaguma centrs, pie kuŗa beļģi patlaban var piekļūt tikai ar lidmašīnu palīdzību (2000 klm. gaŗa gaisa satiksmes līnija vieno Katangas rūpniecības centru Elizabetviļu ar Kongo grīvu), vai arī mērojot gaŗo, krāču dēļ neērto ceļu pa Kongo, viņas augšteku Lualabu, un dzelzceļiem, kas ved gaŗām viņu krācēm. (Beļģu inženieri ir izstrādājuši grandiozu projektu, kuŗu reālizējot, Kongo baseina milzīgais iekšējo ūdens ceļu tīkls būtu uz rāvienu savienots ar okeanu; līdz ar to, protams, paliktu daudz ēr-

Niamniamu kaṛavīri

tāka arī satiksme ar Katangas rūpniecības apgabalu. Pēc šī projekta, ar milzu dambjiem un slūžām jāpārvar Kongo lejtekas krāces un tā aiza, kuŗai tagad krākdami, plūst milzīgā ātrumā cauri, Kongo ūdeņi, traukdamies cauri Dienvid-Gvinejas slieksnim uz Atlantijas okeanu, jāpadara pieejama lieliem jūŗas tvaikoņiem. Inženieri cer veikt šo milzu darbu ar apm. 100 milj. zelta franku lielu kapitālu, un pie tam iegūt 100 milj. zirgu spēku elektriskās enerģijas. 10,000 tonnu lieli tvaikoņi tad varētu braukt no jūŗas iekšā pa Kongo upi viņas ieplakas lielajā līdzenumā, un kolonijas saimniecība plauktu ar amerikānisku ātrumu. (Pagaidām tomēr šis projekts nav sākts reālizēt).

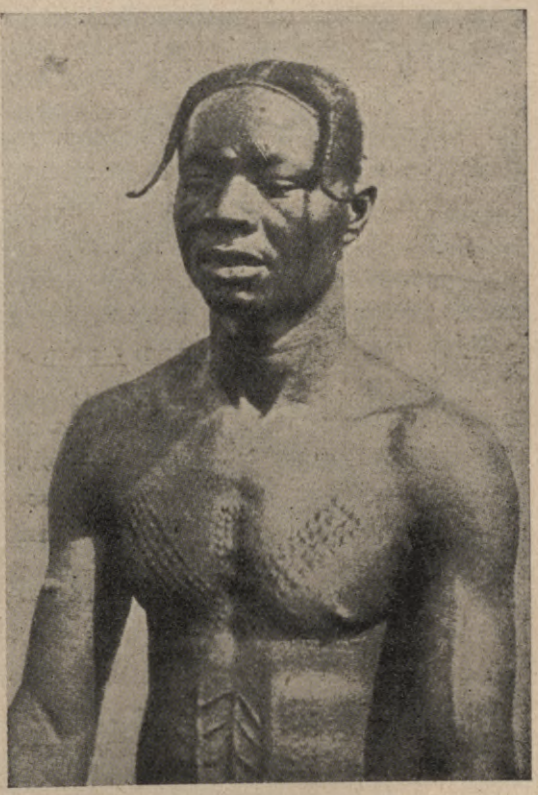

Kongo kolonijas iedzimtais ar oriģinālu frizūru

Tāpat kā citās Afrikas kolonijās, arī Kongo zemē sāk plašos apmēros lietāt pasažieru satiksmei, un, sevišķi preču pārvadāšanai, automobiļus. Ar automobiļiem caur Ugandas dzelzceļu ved uz mētropoli arī zeltu, kas gūts Kilo un Moto raktuvēs (Alberta ezeram ziemeļrietumos).

Daba ir apbalvojusi Kongo koloniju milzīgām un dažādām bagātībām. Patlaban šīs kolonijas vērtīgākā balva ir viņas rūdas. Katangā izmanto vaŗa un alvas rūdas, iegūst kobaltu; rādija produkcijas ziņā (rādiju iegūst no urāna rūdas) Kongo kolonija pieder pirmā vieta pasaulē. Kasajas provincē (kolonijas dienvidrietumos) ir uzietas dimantu raktuves. Par zelta bagātībām Alberta ezera apkārtnē, mēs nupat jau runājām. Šī paša ezera tuvumā tagad uzieti naftas lauki. Vairākās kolonijās malās rod akmeņogles. Milzīgā Kongo kolonijas territorija vēl maz izpētīta un tāpēc iespējams, ka viņas minerāļu bagātības patiesībā ir vēl daudz lielākas. Lielās upju krāces un daudzos ūdens kritumus ar laiku varēs izmantot, gūstot no tiem tagad pat neaprēķināmu daudzumu elektriskās enerģijas.

Bagātas un krāšņas ir arī šīs kolonijas augu un dzīvnieku valstis, un jau tagad viņa raida pasaules tirgū kaučuku, palmu eļļu, dažādus kokus, kopalsveķus, ziloņkaulu un zivis. Lopkopībai tropu lietus meža un parkveidīgo savannu apgabali nav piemēroti; toties galējos kolonijas austrumos un uz Centrāl-Afrikas rietumu kraujas

ir teicamas ganības, kas jau tagad apgādā kalnrūpniecības apgabala centrus ar gaļu. Alberta ezera tuvumā mēģina audzēt merinosu sugas aitas, un ar teicamiem panākumiem. Velles baseinā sāk pieradināt ziloņus un lietā viņus meža darbiem. (Zilonis ir sevišķi vērtīgs transporta dzīvnieks tais apgabalos, kur mājo cece muša, jo tās kodieni nespēj viņa biezajai ādai tikt cauri).

Kongo kolonija; kuŗas territorija tik bagāta nokrišņiem, var ar laiku kļūt par lauksaimniecības zemi, kuŗā milzīgus apgabalus iejems dažādu tropu kultūraugu lauki. Te var audzēt kakao kokus un kafijas krūmus, tabakas stādus un banānus; mērenākajos apgabalos arī citronu un apelsīnu kokus un kviešus. Lielu platību jau tagad aizjem kaučuka koku un kokvilnas krūmu plantācijas.

Par spīti šīm dabas bagātībām, kuŗām viņa tik izšķērdīgi apveltīta, šī milzīgā kolonija saimniecības ziņā vēl atrodas tikai plaukšanas sākumā. Gausajam plaukumam ir vairāki cēloņi. Viens no tiem ir tropu lietus mežs, ar kuŗu cilvēkam tik grūti cīnīties un tam atkaŗot kultūraugiem vajadzīgo territoriju; otrs cēlonis ir retais iedzīvotāju blīvums (miega slimība, ikgadus prasīdama šai kolonijā tūkstošiem upuŗu, taisās padarīt šo blīvumu vēl mazāku). Sekas ir chronisks darba trūkums visos uzjēmumos, — kalnraktuvēs, plantācijās, pie dzelzceļu būves, meža darbiem u. t. t. Arī pašai mētropolei — Beļģijai, ir par maz spēku un līdzekļu, milzīgās kolonijas vispusīgai izmantošanai.

(Nesenajā pagātnē, kad šīs kolonijas vietā te vēl pletas „internacionālā Kongo valsts", kuŗas faktiskais īpašnieks bija vecais Beļģijas ķēniņš Leopolds, te devīgu roku izdalīja plašas koncesijas dažādām firmām, dabas bagātību izmantošanai; firmas centās pēc ātras peļņas, nevis zemes uzplaukuma, turējās saimniecībā pie t. s. laupīšanas metodēm. Iedzimtos dzina smagās klaušās pie kaučuka iegūšanas darbiem mūža mežos; šis darbs bija tik grūts, ka iedzimtie bieži mēģināja dumpoties. Dumpjus apspieda visdrākoniskākiem līdzekļiem, un daudzi iedzimtie bēga projām uz kaimiņu kolonijām, vai slēpās mežu biezoknī. Kolonijas pārvalde piejēma dienastā ierēdņus, netaujājot pēc viņu pagātnes, un par Kongo valsts uzticības vīriem bieži kļuva ļaudis ar kriminālu pagātni, kas apzaga valsti, bendēja iedzimtos un savu personīgo lietu izšķiršanai lietāja revolveŗus. Tagad šis bandītisma laikmets Kongo baseinā jau izbeidzies, bet viņa sekas dažās vietās mana vēl tagad.

Pēdējos gados Kongo kolonijā ir ieguldījuši milzīgas summas angļu un amerikāņu kapitālisti, sevišķi kalnrūpniecībā. Palmu eļļas plantāciju lielā daļa un Katangas kalnraktuvju akciju vairums pieder angļu financistiem; Kasajas provinču dimantu raktuves atrodas amerikāņu naudinieku rokās.

Jauni laiki ir nākuši priekš šīs zemes tikai pēc tam, kad viņa palika par Beļģijas koloniju. Redzēdami, ka kolonijas izmantošanu visvairāk traucē viņas mazais iedzīvotāju skaits, kas lielās bērnu mirstības un miega slimības dēļ, taisās kļūt vēl mazāks, un līdz ar to darba spēka trūkums aug augumā, beļģi ziedoja milzumu enerģijas miega slimības apkaŗošanai un sanitāro apstākļu labošanai. Panākumi tomēr līdz šim vēl nav bijuši tik lieli, kā sākumā cerēja.

Ļoti uzplaukusi ir Kongo kolonija, pēc pasaules kaŗa, sevišķi viņas rūdu bagātību izmantošana. Priekš pasaules kaŗa kolonijas

galvenā eksportprece bija kaučuks; tagad pirmo vietu iejem kalnrūpniecības produkti — varš, dimanti, zelts, alva, rādijs un kobalts. Iegūto akmeņogļu pilnīgi pietiek pašas kolonijas vajadzībām.

Pēc kalnrūpniecības otro vietu eksportā iejem no savvaļas augiem un dzīvniekiem iegūtie produkti — palmu eļļa un palmu kauliņi, kopalsveķi, ziloņkauls un vaski. Tikai trešā vietā, pēc vērtības, nāk plantāciju ražojumi, — kokvilna un kaučuks. Kakao, kafijas, sēzāma, rīsa un zemes riekstu ražošana eksportam, atrodas vēl sākumā. No kolonijas ražotā kaučuka apm. puse ir iegūta plantācijās, puse no savvaļas augiem.

Jau pasaules kara laikā beļģu valdība sāka gādāt, lai iedzimtie piegrieztu lielāku vērību rīsa un kokvilnas audzēšanai. Rīsu pat-

Tetovēta Kongo kolonijas nēģeriete

laban ražo ap Kongo augšteku, ražu patērē pašā kolonijā. Kokvilnas lauki plešas tik strauji plašumā, ka jau pēc dažiem gadiem Beļģijas tekstilrūpniecība varēs iztikt bez kokvilnas ievešanas no svešām zemēm, jo viņas fabrikām vajadzīgo kokvilnas daudzumu dos Kongo kolonija. Kongo lejtekas apgabalā sāk plašos apmēros stādīt cukurniedras.

Kongo kolonija pieder pie tām nedaudzām Afrikas zemēm, kuŗās ir sākušās apstrādāt vietējās lauksaimniecības ražojumus turpat uz vietas. Kongo lejtekā cukurniedru plantāciju vidū darbojas cukurfabrika, kuŗa cer drīz ražot pietiekoši daudz cukura Beļģijas va-

jadzībām. Kāda ziepju firma ir ieguvusi koncesiju 750,000 hektaru liela eļļas palmu meža izmantošanai un ierīkojusi šai mežā vairākas eļļas spiestuves. Otra, vēl lielāka firma, ir dabūjusi koncesiju kokvilnas plantāciju ierīkošanai un sākusi dibināt tepat, Kongo kolonijā, kokvilnas vērptuves.

Kā redzam, šai kolonijā ir sākusi laist saknes lielindustrija. Tās plaukumu atvieglo izejvielu pārpilnība, bet apgrūtina strādnieku trūkums.

Eiropiešu kolonizācijai, Kongo kolonijas mežu josla, nav piemērota; baltie te var izturēt labi ja pāris gadus, un arī tad nestrādājot fizisku darbu, bet kā plantāciju uzraugi, meža darbu vadītāji, raktuvju pārziņi u. t. t. (Pēc kaŗa te ir atraduši darbu un maizi daudzi krievu ēmigranti, protams, galvenā kārtā tādi ļaudis, kuŗiem ir speciāla izglītība — ārsti, agronomi, inženieri u. t. t.). Daudzus eiropiešus te noved drīz kapā neveselīgais un drēgnais tropu klimats; dzīvajos palikušo veselības apdraud miega slimība un malārija; rādīšanās ar neapsegtu galvu saulē, ātri beidzās ar saules dūrienu un nāvi.

Kolonijas austrumu apgabali, kur daudz vēsāks un veselīgāks klimats, kā drēgnajā un siltajā Kongo ieplakā, un sevišķi Katangas provincē, ir piemēroti baltājo kolonizācijai, un tie kolonisti, kas ierīkojuši savas fermas kalnraktuvju tuvumā, gūst lielu peļņu, pārdodami viņām savu saimniecību ražojumus. Sevišķi te zeļ lopkopība. Kolonizāciju atvieglo arī tas, kā šīs augstienes ir reti apdzīvotas un tāpēc eiropiešu kolonistiem derīgas zemes te vēl ir diezgan.

Lundas slieksnis un Angolas piekraste

Lēzeno slieksni, kas šķir Kongo ieplaku no Kalahari, un reizē nošķir no Kongo Kuanzas, Zambezi un Okavango baseiniem, dēvē par Lundas slieksni, pēc šīs augstienes lielākās iedzimto tautas vārda. Pretēji iepriekšējām apgabalam, Lundas slieksnis un viņa zemes jau ir augstās tropu Afrikas sastāvdaļa, kas rietumos strauji plok lejup šaurajā Angolas piekrastes līdzenumā. (Šī piekraste ir tik šaura, ka viņai nevar ierādīt mūsu darbā atsevišķu nodaļu, bet tā jāapskata kopā ar Lundas sliekšņa zemēm).

Šai nodaļā apskatāmais apgabals sniedzās no Atlantijas okeana rietumos līdz Afrikas ezeru augstienei austrumos, no Zambezi, Okovango un Kunenes upēm dienvidos līdz līnijai, kas vieno Tanganikas ezera izteku Lukugu ar Bengo līci, pie kuŗa guļ Ziemeļ-Angolas galvenā osta Luanda.

Šis apgabals ir ar periodiski sausu klimatu un savannu veģetāciju un caurmērā 1000—1600 metri augsts; atsevišķi apgabali paceļās vēl augstāki virs jūŗas līmeņa. Tāpēc arī te klimats vēsāks, kā drēgnajā un karstajā Kongo ieplakā. Vietām te uznāk salnas un augstienes stāvākajās vietās ir pat konstatēts viegls sals. Temperatūra dienvidu ziemas mēnešos te nereti noslīd līdz pāris gradiem virs nulles un pat zemāki; toties dienvidu vasaras vidū dažos apvidos te konstatēta pat 47 gr. augsta temperatūra.

Lundas slieksni var uzskatīt par Dienvid-Afrikas iekšējās augstienes tiešu turpinājumu ziemeļu virzienā: tāpat kā dienvid Afrikā, arī te iekšzemes augstieni šķir no jūŗas šaura piekrastes noplaka, ko savukārt atdala no augstienes stāva kŗauja. Jūŗas krasts ir bagāts klintīm, bet ostas rod tikai piekrastes ziemeļu daļā, kur jūŗas viļņu sanestās nogulas ir izveidojušas piekrastē smilšu mēles, kas sargā pret bangām kuģu piestājai derīgus mazus līčus. Labākās šī apgabala ostas ir Loanda, Lobitobaja, Porto, Aleksandre un citas. Tūliņ aiz krasta sākās kŗaujas, un zeme terrasveidīgi aizsniedz augstieni, kas ceļās augšup ar stāvu kŗauju. Dienvidu daļā šī kŗauja ir lēzena lielu gabalu tāļu zemes iekšienē, bet tad piepēši ceļās augšup kā milzīga klinšu siena. Tie ir tā sauktie Šellas kalni, kas sasniedz 2400 metru augstumu.

Šī apgabala iekšējā augstiene ir lēzens zemes slieksnis, kas savieno Dienvid-Gvinejas slieksni ar Centrāl-Afrikas slieksni, bet šķir Kongo baseinu no Dienvid-Afrikas (Kalahari) ieplakas. — Lundas

slieksnim ir sedlveidīga forma: viņš lēni plok ziemeļu un dienvidu virzienos, bet ceļās augšup pret rītiem un vakariem. Sliekšņu augstākais punkts atrodas galējos apgabala rietumos.

Pats slieksnis savukārt dalās vairākās augstienēs, kas visai izrobotas un atgādina kalnu masīvus; šo augstieņu vidējais augstums svārstās starp 1400—1600 metriem; viņu vidū atrodas zemākās augstienes, kuŗas, salīdzinot ar iepriekšējām, var dēvēt par ieplakām; tās parasti paceļās virs jūŗas līmeņa tikai 1000 vai pat mazāk metrus; šais augstieņu ieplakās aizjem lielu platību nogulu veidoti līdzenumi, purvi vai ezeri.

(Šai augstieņu dažādībai pēc ģeologu domām, ir bijuši par cēloni tektoniski procesi, kas norisinājušies zemes vēstures jaunlaikos, varbūt, tai pašā laikā, kad radusies Austrum-Afrikas grāvju sistēma).

Augstienes augstākā rietumu daļa ir Dienvid-Angolas „Planaleto", kas stiepjas starp Kunenes un Kuanzas upēm, visumā paceldamies pāri par 1500 metriem, bet ar pašu augstāko galotni sasniegdamas 2600 metru augstumu. Kuanzas upes leja šķir no viņa Mosambas augstieni, no kuŗas tek uz visām pusēm varenas upes, — Kvango, Kasaja, Kuanza un citas. Ļoti vienmuļīga augstiene ir tā, kuŗai dots Lundas augstienes nosaukums, un Okovango, Kuando un Kunenes upju apgabali, kuŗiem tek auri minētās pussausās upes. Jau raibāks reljefs ir austrumu daļai, sevišķi Katangas apgabalam, kur starp purvainājām ieplakām (dažās no viņām guļ prāvi ezeri), paceļās impozantas augstienes un kalnu grupas, ar rūdām bagātajiem Mitumbas kalniem priekšgalā.

Klimats

No 6.—19. dienvidu platuma gradam šī apgabala iekšiene atrodas galvenā kārtā zem dienvidaustrumu pasāta iespaida, kuŗš te dominē sevišķi ziemā (mūsu vasarā), un ir lietum naidīgs vējš. Afrikas kontinenta rietumu daļa te ir cauru gadu siltāka kā Benguelas straumes atdzesinātais okeans, virs kuŗa mazliet vairāk uz dienvidiem guļ subtropiskais gaisa spiediena maksimums. Tāpēc arī te pūš sausi dienvidrietumu un rietumu vēji, nākdami no jūŗas puses, bet nenesdami sev līdz lietu.

Nokrišņi te krīt tikai zināmos gada laikos. Ziema ir bez lietus, vasarā, apstājoties pasāta vējam, te plosās spēcīgi pērkoņa negaisi un lietus gāzes. Dienvidu vasara (mūsu ziema) te ir lietus periods. Ziemeļrietumos šīs vasaras beigās uz laiku atkal jem virsroku sausums, un te ir divi lietus maksimumi, decembrī un martā.

Tāpat kā Sudanā lietus perioda ilgums un lielums arī te samazinās, tuvojoties saulgriežu lokam. Katangas augstiene un tās vietas, kur saiet kopā Kongo un Zambezi baseinu robežas, dabū gadā 1200—1300 mlm. nokrišņu, bet šī apgabala dienvidu mala jau tikai 500 mlm. — Atskaitot dienvidu daļu, visā augstienē lietus līst pietiekošā vairumā, lai te varētu tecēt pastāvīgas upes un zemē krāties gruntsūdens. Toties ļoti nabaga nokrišņiem ir piekrastes, un tās pašas vēsās Benguelas straumes dēļ. Pie Luandas nokrišņu dau-

dzums nesasniedz 300 mlm.; tāļāk pie Mosamedas jau valda pilnīgs tuksnesis un tikai retumis, pāris reizes gadā, uznāk lietus.

Iekšienes augstums virs jūŗas līmeņa lielā mērā pazemina temperatūru un daži pat pieskaita Lundas slieksni mēreni siltā klimata joslai, kaut gan viņš vēl atrodas tropu zonā. — Piekrastē temperatūru pazemina vēsie jūŗas vēji. Viskarstāki ir daži Dienvid-Angolas apgabali un dziļā Zambezi ieleja, par kuŗu jau Livingstons raksta, ka tajā valdot krāsns karstums. — Augstieņu vidējā gada temperatūra ir 20—22 gr. Ziemeļos, gada laika temperatūra ir

Pigmaji un eiropietis

20—22 gr. Ziemeļos gada laika temperatūru starpība ir maza, bet dienvidos jau tik liela, ka te, tāpat kā Sudanā, izšķir trīs gada laikus, vēso un karsto sausuma periodu, un lietus laiku. Zemes iekšienē te visur var novērot lielu temperatūras svārstīšanos diennakts laikā. Vēsajā sausuma periodā naktīs ieplakas un visas elejas klāj bieza miglas sega. Salnas šīs augstienes dienvidu daļā nav nekāds retums; kādā Ziemeļ-Rodesijas punktā ir pat novērots 8 gr. liels sals, bet turpat netaļu, tikai protams, citā gada laikā, 47 gr. karstums.

Upes

Lundas slieksnis šķir Kongo un Kuanzas upju baseinus no to upju baseiniem, ks sākās šim slieksnim dienvidos. Atskaitot mazu piekrastes līdzenuma daļu un apgabala galējos dienvidus, upēs te

vienmēr redz ūdeni, kaut gan viņu līmenis ir ļoti svārstīgs. Sausajā periodā šejienes upes ir seklas, bet sākoties lietus laikam, pārplūst. Virsas īpatnēja reljefa dēļ te daudz ieplaku, kuŗās nogulu veidotu līdzenumu vidū guļ sēkļi, niedrām apaugusi ezeri vai purvi, bet netrūkst arī gaŗu un dziļu ieleju, kuŗām upes laužās cauri straujā gaitā, veidodamas ūdens kritumus. Piekrastes līdzenumi ir tikai mazas upes, kas tek Benguelai dienvidos, aizsniedz jūŗu tikai lietus laikā, bet parasti apsīkst tuksnesī. No augstienes nākdama, aizsniedz jūŗu, tikai Kuanzi, Angolas galvenā upe, kuŗas augšteka ir kuģojama, vidū iekšējo nāvigāciju pārtrauc krāces.

Kuanzai austrumos sliekšņa ziemeļu kŗauja jau ietilpst Kongo upes baseina robežās. Apgabala rietumu daļai te tek cauri daudzas lielas upes, dodamās parallēli uz ziemeļiem, — Kasaja, Sankuru un citas, visas daudz gaŗākas un ūdeņiem bagātākas kā mūsu Daugava. Visas viņas tek mežiem apaugušās ielejās un dažās vietās izveido skaistus ūdens kritumus. Sankuru ietek Kasajā un abas kopā izveido 1000 klm gaŗu iekšējās kuģniecības ceļu, kas aizsniedz Kongo augšpus Stenlipulai.

Sliekšņa ziemeļu kraujas austrumu daļas upes savienojas, iztecējušas cauri vairākām purvainām ieplakām un izlauzušās caur kalnu grēdām, veidodamas dziļas aizas un ūdens kritumus. Te tek Lualaba un Luapula, kuŗām saplūstot kopā, dzimst Kongo upe.

Sliekšņa kraujas dienvidrietumu malā tek uz jūŗas pusi Kunenes upe. Aizsniegusi bij. vācu dievidrietumu Afrikas robežas viņa gāžas lejup no 75 metru augstas klints, veidodama Ruankanas kritumu, un tek pa šauru aizu cauri Namibas tuksnesim uz jūŗas pusi; 30 klm. no okeana, upes ūdeņi sāk apsīkt, iekļuvuši milzīgu kāpu joslā, tikai lietus periodā viņi brīžiem saplūst kopā ar jūŗas ūdeņiem.

Okavango, Kvando un Zambezi augštekas dodas no sliekšņa dienvidaustrumu malas Kasajai un viņas daudzajām pietekām pretējā virzienā. Viņas plūst uz dienvidrietumiem, arvien sausākos apgabalos, kur Kalahari smilšu laukiem stiepjas cauri tikai sauso upju gultnes, un aizsniedz Okavango ieplakas zemo līdzenumu. Kuando ieplūst Zambezi upē, bet Okavango, kā mirdama, izstaro daudzās mainīga virziena starās, kuŗas apsīkst purvos; tikai viena pati stara lietus periodā aizsniedz Kvando upes ūdeņus.

Zambezi līdz pašam Viktorijas ūdens kritumam ir augstienes upe. Barotse zemei viņas tek cauri pa platu ieleju, to pārplūdinādama lietus periodā. Okavango ieplakai austrumos viņa ir plata upe, lēzeniem krastiem, bet tad piepēži gāžas lejup no 110 metrus augstas kraujas. Zambezi šai krituma vietā ir 1700 metrus plata, bet nogāzusies šaurā aizā, un gandrīz visa pārvērtusies putās un ūdens šļakatās, viņa sašaurinās vairāk desmit reizes, un trakodama pa šo šauro gultni, tiecas kļūt no viņas ārā ar tādu spēku, ka virs aizas vienmēr ir redzami dūmu mākoņiem līdzīgi garaiņu stabi, kas saskatāmi no daudzu kilometru attāluma. Krizdami lejup smalka lietus veidā, šie ūdens stabi ir radījuši ūdens krituma apkārtnē ļoti krāšņus tropu lietus mežus, kas izskatās kā zaļa sala sausajā stepē, Sevišķi skaists izskatās šis Viktorijas kritums ap saules lēktu, kad saules stari sāk zeltīt ūdens garaiņu stabus, un aiz tiem veidojas trīskārtējs varavīksnes loks. Iedzimtie dēvē šo ūdens kritumu par „Mosiovatunja", t. i. „dārdošajiem dūmiem", bet ceļotāji, kas izstai-

gājuši gandrīz visu Afriku, uzskata Viktorijas kritumu par melnā kontinenta lielāko brīnumu.

Pa šauru, līkumainu aizu, kuŗai pāri angļi ir pārmetuši dzelzceļa tiltu, — pa viņu joņos vilcieni, dodoties no Kairo uz Keptaunu un atpakaļ, — upe auļo projām no krituma vietas, un vēl 1000 klm. no tā uz austrumiem ir stāvu krastu iežņaugta, strauja un kŗācaina; līdz beidzot ar Kembrabazas kŗācēm atstāj Afrikas augstieni un ieplūst Indijas okeana piekrastes līdzenumā, kur paliek kuģojama. Pie jūŗas viņa sazarojas vairākās starās, kuŗas, sēkļu un mainīgo gultņu dēļ, kuģiem grūti pieejamas. No kreisās puses Zambezi sajem vairākas prāvas pietekas, to starpā arī širas upi, kas nes Niasas ezera liekos ūdeņus. No labās puses Zambezi upei nenāk lielākas pietekas, jo zemes, kas viņai dienvidos, ir visas ar ļoti sausu klimatu.

Augu valsts un dzīvnieku valsts

Šai Afrikas apgabalā var izšķirt trīs galvenos veģetācijas apgabalus. — Sausā piekrastes līdzenuma dienvidu daļa ir pilnīgs tuksnesis, un saplūst kopā ar dienvid-rietumu Afrikas smilšu laukiem.

Purva antilopes

Dienvidu un austrumu virzienā tuksnesis pāriet tuksneša stepē, un tad stepē, kuŗā jau vietumis redz baobabus. Upju līdzenumos sastop auglīgas, palmu birzīm bagātas oazes. Gar rietumu krauju Kuanzas ziemeļos stiepjas plata tropu lietus meža josla, kur aug savā vaļā arī kafijas krūms. Kraujas dienvidu malā, iepretim Benguelai, augstienes nogāze arī klāta mežiem, kuŗos daudz liānu.

Visas iekšējās augstienes pieder savannu apgabalam, kuŗas te izplatītas „sausa tropu meža" veidā. Lundas slieksnis ir sausā meža lielākā josla visā Afrikā; tikai viņas ziemeļu daļā meža vietā stājas zāļainās savannas, ar augstu zāli un retiem koku puduriem. Angolā, Ziemeļ-Rodesijā un Katangas provincē, visur redz vienu un to pašu vienmuļīgo ainavu — līdz 15 metrus augstu, bet retu

mežu, kuŗa koki dienvidu ziemā nobirdina lapas un paliek gluži kaili. Intervali starp kokiem ir visai lieli, un tāpēc te aug zāle, bet sausajā periodā bieži plosās stepju un meža ugunsgrēki. Dienvidu daļā ir sastopams kāds krūms, no kuŗa saknēm iegūst kaučuku.

Mazā iedzīvotāju skaita un satiksmes ceļu trūkuma dēļ, Lundas slieksnis ir joprojām bagāts savvaļas dzīvniekiem. Dažādas antilopu sugas te mājo lielos baros; sastop arī siloņu pulciņus, bet lauvas ir tik pārdrošas, ka apdraud iedzimto ciemus (daža laba ciema iemītieki bijuši spiesti atstāt dzimteni, lai nekļūtu viens pēc otra lauvām par upuri). Īpatnēju noskaņu piešķiŗ vietējām ainavām vairākus metrus augstās termitu celtnes. Tikai dažos apvidos sausā tropu meža vietā stājas cita veģetācija. Tanganikas ezeram rietumos, ap Katangu un Planalto augstienē, redz kalnu ganības; gar upju krastiem stiepjas šauras krastu mežu strīpas, kuŗās, apgabala dienvidu daļā, sevišķi ap Kasajas upi, dominē rafija palmas. Tās ieplakas, kuŗas periodiski pārplūst, lielāko tiesu klāj stepes. Purvu apgabali, sevišķi ap Mveru un Bangveolo ezeriem, pie Lukangas un tai vietā, kur Kuando aizsniedz Zambesi, ir klāti necauejamiem papīrusa biezokņiem, bet ūdens vietās aug krāšņas ezerrozes. Šais purvos mājo milzums putnu, bifeļi, nīlzirgi un arī kāda antilopu suga, t. s. lečas (pareizāki: liči) antilope, kuŗas nagi tik plati veidoti, ka viņu īpašniece var skriet pāri purva sliekšņiem un dumbrājiem.

Iedzīvotāji un viņu kultūra

Lundas sliekšņa zemes ir reti apdzīvotas, un viņu iemītnieku kopskaitu rēķina uz 6 miljoniem. Dienvidu daļā dzīvo 1 cilvēks uz 1 kv. klm.; ziemeļu zemēm ir apmēram četras reizes lielāks blīvuma indeks, jo viņas dabū vairāk nokrišņu un ir ar kuplāku veģetāciju.

Etnografiskā ziņā Lundas sliekšņa zemes ir gandrīz viengabalainas, jo viņu iedzīvotāju lielum lielais vairums pieder pie bantu grupas, kaut arī dalās daudzās tautās un ciltīs. Agrāk un pat vēl nesen (19. g. s. vidū), te notika lielas tautu staigāšanas, un tautas ir sajaukušās cita ar citu. Dažas ciltis, piem. džagas un balubas, spriežot pēc viņu apbruņojuma un tradicijām, ir nākušas no Dienvid-Afrikas austrumu malas; makalolo, kuŗu vairums bija bazutu zemes ēmigranti, priekš dažiem gadu desmitiem dibināja Viktorijas kritumam ziemeļos lielu valsti, kuŗas atliekas eksistē zem Barotse valsts nosaukuma.

Starp bantu tautām šī apgabala dienvidos klejo mazas bušmeņu ordas, bet portugaļu Angolā dzīvo prāvs skaits mulatu.

Gandrīz visā apgabalā nokrišņu daudzums ir pietiekoši liels, lai būtu iespējama zemkopība. Vietējās tautas turās pie rušināšanas kultūras, blakus tīrumiem kopdamas arī ganāmpulkus un iedamas medinieku un zvejnieku gaitās. Dominē Afrikā parastās labības sugas — sūras un kukurūza; no citiem pārtikas augiem kopj manioku, batātes, pupas un zemes riekstus; audzē arī ricinus stādu, ar kuŗa eļļu vietējie iedzīvotāji mēdz ierīvēt miesu. Redz arī tabakas

stādus un kaņepju sējumus; apģērbus gatavo no pašu audzētas kokvilnas.

No kukurūzas, sūrām un palmu sulas iedzimtie gatavo alu, kas stipri reibina. Lopkopībai daudzās vietās neļauj izplatīties cece muša. Lundas augstienes tautas tāpēc netur liellopus, bet Dienvid-Angolā un Rodesijā redz ganāmies lielus lopu barus, kas tomēr nenolaižas purvainajās ielejās. Sīklopus un vistas iedzimtie tur visās šī apgabala malās. Zivīm bagātas ir visas upes; zivis ķer gan tīkliem, gan kurvjiem; dažās upēs ierīkoti milzīgi tači, kuŗu celšana prasījusi

Džagas cilts meitenes

daudz darba spēka. Lielajās upēs zvejniekiem draud nāves briesmas no nīlzirgu un krokodiļu puses.

Kultūrā dominē Rietum-Afrikas iespaidi. Iedzimtie prot gatavot teicamus kokgriezumus un labas laivas. Galvenā šejienes tirgotāju tauta ir kiokes.

Māju formas ir trejādas: dienvidu daļā redz cilindrveidīgas būdas apaļiem jumtiem, ziemeļrietumu Angolas iedzīvotāji ceļ četrstūrainus namus, bet balundas cilts mājo būdās, kuŗas atgādina milzīgus bišu stropus.

Sausie tropu meži netraucē satiksmi, un daudzas upes ir kuģojamas, tāpēc arī te ir zēlušas lielas valstis, no kuŗām pati interesantākā ir bijusi t. s. Lundas jeb (pēc viņas valdinieku tituļa) Muatas Jambo valsts; viņai klausījušas arī dažas austrumu valstis, piem. Kazembes valsts, kas sniegusies līdz Tanganikas ezeram un varējusi uzstādīt 20.000 kaŗotājus. Abas tagad ir iznīkušas, bet Barotse valsts Zambezi augštekā eksistē zem angļu protektorāta joprojām.

Daudz nabadzīgākos apstākļos dzīvo piekrastes sauso dienvidrietumu tautas. Te sastop nelielas nomadu ciltis, kas klejo pa tuksnešainajām stepēm ar saviem ganāmpulkiem.

Šī apgabala dienvidos netrūkst apvidu, kas neder ne zem- ne lopkopjiem, un kļuvuši par patvērumu prīmitīvām ciltīm, kuŗas te mājo, pārtikdamas no medībām un savvaļas augļiem, vietām arī no zvejniecības. Te dzīvo mazie dzeltenādainie bušmeņi, kuŗi atrodas uz ļoti zemas kultūras pakāpes. Tikai prīmitīvas ir arī kasekeļu un mag-

Batvas cilts piederīgo būdas Bangveolo ezerā

jāru ciltis, kas mājo mežos ap Kuanzu, un tanagve cilts, kas apdzīvo Okovango purvu. Visi viņi ir tuvu rada bušmeņiem. Arī dažas bantu ciltis, iedzītas tuksnešainos apgabalos, ir pārgājušas uz dzīves veidu, kas viņus ārēji tuvina bušmeņiem. Šīs pusdēģenerejušās ciltis mājo galvenā Lukangas un Bangveolo purvos. Pēdējā sastop arī batvas cilti, kas ir bantu un pigmaju maisījums. Visi šie purvu iemītnieki ir piemērojušies dzīvei viņu nabadzīgajā dzimtenē. Savas būdas tie ceļ uz niedru plostiem. Pavardu ierīko turpat būdas vidū uz māla, kas uzkrauts niedru grīdai. Par barību šiem purviniekiem ir zivis un milti, kuŗus maļ no izžāvētām ūdens rožu saknēm. Satiksme iespējama tikai laivās, kuŗās melnie purvainieki braukā cauri papīrusa biezokņiem, pa nelielajiem brīva ūdens kanāļiem.

Katangas augstiene

Katangas province, kas ietilpst beļģu Kongo kolonijas sastāvā, stiepjas no Kasajas upes rietumos līdz Tanganikas ezeram, bet ziemeļos apm. līdz 5. dienvidu platuma gr. Šim apgabalam ir visai kom-

plicēts reljefs; atsevišķi kalnu masīvi te mainās ar dziļām lejām un purvainiem līdzenumiem, kuŗus pa daļai aizpilda sekli, niedrām apauguši ezeri.

Te izšķir vairākas atsevišķas augstienes, kuŗām cauri laužas prāvas upes. Augstākā no viņām ir Marungu augstiene, kas pieder pie Centrāl-Afrikas sliekšņa rietumu kraujas un pārsniedz 2000 metru augstumu; dienvidu virzienā viņa aizsniedzas līdz Bangveolo ezeram. Starp Myeru ezeru un Lufiras ieplaku plešas Kundelungu augstiene, kuŗu šķir no iepriekšējās dziļā Luvuas aiza. Starp Luviru un Lualabas līdzenumu stiepjas Matombas kalni, kas savieno Katangas augstieni ar Centrāl-Afrikas slieksni. Upju aizas sadala šos kalnus vairākās atsevišķās grupās.

Katangas augstienei ir mainīgs lietus laiks: viņš parasti ilgst no novembŗa līdz martam, bet var sākties mēnesi agrāk un beigties mēnesi vēlāk. Temperatūru atšķirība starp atsevišķiem apgabaliem ir visai liela. Pašas vēsākās augstienes daļas ir ar veselīgu klimatu un der baltājiem par sanatoriju vietu. — Ieplakās un upju aizās valda malārija un plosās miega slimība.

Gandrīz visu šo zemi klāj kropļains sausais tropu mežs, kuŗā cece muša mājo lielā skaitā; tāpēc arī liellopu turēšana te nav iespējama. Kazas un vistas ir iedzimto vienīgie mājlopi. Kalnrūpniecības apgabalā meži stipri izcirsti, līdz ar to izgaisusi cece muša un radusies iespēja turēt lielus lopu barus; mežu izskaušanas procesam ir bijis stipri negatīvs iespaids uz ūdens līmeni upēs: lietus ūdens, ātri noplūzdams, tagad aizskalo arī augsnes kārtu, un zeme paliek neauglīgāka. — Kalnu augstumi ir klāti teicamām ganībām un ap upēm te redz skaistus kalnu mežus; purvi aizpildīti papīrusa niedru biezokņiem.

Vietējie iedzimtie pieder pie balubvas cilšu grupas. Agrāk te bieži plosījās kaŗi un siŗoja vergu medinieki. Iedzimtie tāpēc ir atstājuši savu ierašu mājot milzīgos ciemos un tagad dzīvo mazās sādžās, nostu no galvenajiem satiksmes ceļiem, un kopj sūŗu laukus. Vēl nesen, tuvojoties karavānai, viņi mēdza pamest savas būdas un mantu likteņa ziņā un bēga kalnos vai purvu biezoknī. Tagad daudzi iedzimtie jau kalpo baltajiem kā nastu nesēji, vai strādā kalnraktuvēs.

Šis tāļais un izolētais Afrikas iekšienes apgabals ir tik ļoti bagāts rūdām, ka viņu var uzskatīt par Afrikas rūpniecības nākamo centru. Galvenais raktuvju rajons atrodas Katangas provinces galējos dienvidos, kur ārkārtīgi bagātas vaŗa rūdas, ar prāvu kobalta procentu. (Katanga pēdējos gados kļuvusi arī par galveno kobalta iegūšanas apgabalu.) Rod arī daudz urāna rūdas, un Katanga patlaban ražo gandrīz visu rādiju, kas nāk pasaules tirgū. Lielas ir arī alvas, akmeņogļu, zelta, dzelzs un mangana rūdu bagātības.

Rūdu izmantošanas stipri kavē Katangas apgabala lielais attālums no okeana; sadārdzinās mašīnu, materiālu piegādāšana un rūdu eksports. Ātrākais ceļš no Eiropas uz Elizabetviļu — Katangas kalnrūpniecības centru — iet pa dzelzceļu no Keptaunas. Vēl ātrāki var nokļūt turpu lidmašīnā. (Starp Bomas pilsētu pie Kongo grīvas un Elizabetviļu ir nodibināta kārtēja gaisa satiksme.) Raktuvēs iegūtās rūdas un metālus sūta pa Rodesijas dzelzceļu uz Beiras ostu, Mozambikas kolonijā. Ostu šķir no raktuvju apgabala gandrīz 3000 klm.

liels attālums, un transports izmaksā visai dārgi, bet tomēr lētāki, ka ārkārtīgi grūtais ceļš pa Kongo baseina upēm un izolētām dzelzceļa līnijām, kas uzbūvētas gar šo upju krācēm. Ogles, kas vajadzīgas rūdu kausēšanai, nāk no Dienvid-Rodesijas, tāpat arī prāva daļa raktuvju strādnieku. — Katangas rūpniecības apgabals pieder Beļģijai, bet sajem importa lielāko daļu no Robesijas, Dienvid-Afrikas dominijas un Anglijas; lielākā raktuvju inženieru un meistaru daļa ir angļi, un raktuvju akciju vairums pieder angļu kapitālistiem. Katangas apgabals tā tad atrodas ciešākos saimniecības sakaros ar britu imperiju, kā savu mētropoli Beļģiju. (Šī atkarība, varbūt, samazināsies, kad beļģiem būs izdevies pabeigt dzelzceļlīniju, ko patlaban būvē no Katangas apgabala caur Kasajas baseinu uz Kongo grīvu.)

Katangā iegūtās vara rūdas daudzums jau tagad ir ļoti liels, un aug ar katru gadu. Te Afrikas dziļumos, kā no zemes ir dažos gados izaudzis fabriku skursteņu un kausētavu torņu mežs. Pašas vērtīgākās vara rūdu raktuves atrodas Elizabetviļas tuvumā, un viņu bagātību vērtē uz 80 miljoniem tonnu. Pie Luvulas upes rod alvu, ko neapstrādātā veidā sūta uz Antverpeni, tāpat arī urāna rūdas (šī rūda satur radiju, bet tikai no vairākām viņas tonnām var iegūt vienu grammu rādija). Akmeņogles rok pie Lukugas un Katangas dzelzceļa tuvumā, un Katangas kalnrūpniecība drīz varēs iztikt pašu zemes oglēm un tās nevajadzēs importēt no Dienvid-Rodesijas.

Šī pasakainā rūdu bagātība ir dzinusi zemes saimniecisko attīstību uz priekšu ārkārtīgi ātrā gaitā. Sausā tropu meža biezokņī te saplūduši ļaudis no visām pasaules malām, saplūduši arī kapitāli, un kā no zemes izaugušas pilsētas un milzu fabrikas. Priekš 20 gadiem Katangas provincē bija tikai 60 balto, tagad viņu skaits jau pārsniedz 10.000. Dažos gados ir uzzēlusi neveselīgas savannas vidū Katangas galvas pilsēta Elizabetviļa ar vairāk kā 20.000 iedz. Viņa ir moderna pilsēta, skaistām ēkām un platām koku apstādītām ielām, pa kurām joņo automobiļi.

Lielais cilvēku saplūdums ir savukārt veicinājis zemkopības plaukumu; pagaidām daļu produktu vēl nākas ievest no Rodesijas un Dienvid-Afrikas, bet fermu skaits kalnraktuvju rajonā vairojas ar katru gadu un daudzi eiropieši te kļuvuši turīgi ļaudis, nevien meklēdami rūdas, bet arī nododamies lauksaimniecībai. Te padodās nevien Afrikas lauku augļi, bet arī kartupeļi, un pie mums parastās labības sugas. Sāusāis gada laiks te tomēr ilgst vairākus mēnešus, un dārzi un tīrumi prasa mākslīgu apūdeņošanu.

Lundas augstiene

Katangai rietumos plešas Lundas augstiene, kas arī ir Kongo baseina sastāvdaļa. Viņa ir aizām izvagota kalnu zeme, ar visai auglīgu augsni, ko klāj zāļainas savannas vai stalts sausais tropu mežs. Upju ielejās redz krāšņus galēriju mežus, kuros aug eļļas palmas. Sevišķi skaista ir šī zeme, skatoties no lidmašīnas: galēriju mežu strīpas, stiepdamās pa augstieni visos virzienos, padara Lundas zemi līdzīgu tumšām svītrām izvagotam marmora dēlim.

Dienvidu puslodes ziemas vēsajās naktīs temperatūra te noslīd līdz dažiem gradiem virs nulles, un rīti ir bagāti miglām, sevišķi ielejās. Te daudz dabas skaistumu: upes kā izkausēts sudrabs slīd starp zaļu mežu galērijām; daudz arī krāšņu ūdenskritumu, sevišķi t. s. Vismaņa kritumi. Kasajas upe te gāžas no 8 metri augstas klints plašā ezerveidīgā paplašinājumā, ko no visām pusēm iežogo krāšņs tropu lietus mežs.

Šo apgabalu apdzīvo balundas ciltis, kas prot gatavot teicamus kokgriezumus; kaņepju smēķēšana pie viņām lielā cieņā un saistīta ar reliģiskiem ticējumiem. Iedzimto mākslinieki prot gatavot no koka, metala vai niedrām apbrīnojami daiļus mākslas darbus, kas tagad sāk arvienu biežāk rotāt Eiropas pilsētu muzejus. No rafijas palmu šķiedrām balundas auž skaistus audumus. Pēdējos gados šī tautas māksla sāk iet bojā, Eiropas un Amerikas lēto fabrikātu ieplūduma dēļ. — Vecā Lundas valsts, kas te eksistējusi gadsimtiem ilgi, tagad galīgi izirusi un sadalīta starp beļģu Kongo koloniju un portugaļu Angolu.

Sankuri baseins ļoti bagāts dimantiem (šos dārgakmeņus rod arī vairāk uz dienvidiem; ap Kvanzas un Okovango iztekām, parasti upju krastu smiltīs). Ikgadus te iegūst pāri par 1 miljonu karātu; vienā pašā beļģu tiesā ir nodarbināti dimantu raktuvēs ap 20.000 strādnieku. Raktuvju vadība pa lielākai daļai atrodas amerikāņu rokās. Satiksmei plašos apmēros lietā automobiļus. Dimanta raktuvju apgabalā sāk dibināties daudzas kolonistu fermas un zeļ lopkopība un zemkopība.

Zambezi augstiene

Arī Lundas sliekšņa dienvidu daļa ir lēzena krauja; pēc viņas galvenās upes to apzīmē par Zambezi augstieni, un viņa lēni slīd lejup Dienvid-Afrikas (Kalahari) ieplakā.

Rietumu daļu, kas nes arī savu Dienvid-Angolas augstienes nosaukumu, ir ar visai vienādu reljefu un tikai nelieliem kalnu pauguriem. Gandrīz visas upes te tek periodiski un plūst dienvidu virzienā, Kalahari tuksneša smiltīs.

Austrumu daļa, t. s. Ziemeļ-Rodesijas augstiene savā ziņā līdzīga Katangas zemei; vietām te redz augstus kalnu masīvus, kas paceļās gandrīz 2 klm. virs jūras līmeņa. Viens no tādiem kalnu masīviem ir kļuvis par Zambezi upes dzimteni.

No Viktorijas ūdens krituma stiepjas ziemeļaustrumu virzienā austrumu grēda, kas vietām paceļās līdz 2 kilometriem. Šī grēda ir Ziemeļ-Rodesijas orografiskais mugurkauls. Dienvidaustrumu krauja viņam ļoti stāva, un stāvu krīt lejup Zambezi ielejā un Kunagvas upes izgrautajā ieplakā. Upes laužas šai augstienei cauri pa dziļām aizām. Augstienes vidu aizjem Batokas kalni, kas bagāti ganībām; daudzās vietās te redz angļu kolonistu fermas.

Gandrīz visu šo apgabalu klāj sausais tropu mežs; nogulu izveidotos līdzenumus sedz zāļāji, kuŗos ganās milzums savvaļas dzīvnieku; vietām rod arī lielus purvus (piem. Lukangas purvs). Pašus

augstākos apgabalus klāj kalnu ganības, bet netrūkst skaistu kalnu mežu. Zemākie apvidi — Lungvas ieplaka, Zambesi dziļā leja un viņas pieteku ielejas, ir ļoti karstas un sausas zemes, kurās aug sausmīļi augi, aloe, eiforbijas un baobabi.

(Sevišķi sausas ir šīs augstienes dienvidu puslodes ziemā, kad lietus ir ļoti reta parādība. Koki nobirdina lapas un cilvēks, kurš paradis spriest par tropu zemēm pēc kādas oleografijas, kas attēlo drēgno tropu lietus mežu, jutīsies pārsteigts, redzēdams, ka Afrikā sausajā gada laikā koki tikpat kaili un zāle tāpat novītusi, kā pie mums rudenī. Lietus periodā impozantie baobabi izskatās ļoti majestātiski; tagad viņi ir kaili un nožēlojami ar viņu krumpainajiem zariem, kuros neredz nevienas lapas; zeme zem šo milzeņu zariem klāta ar brūnu lapu segu. Savas lapas nobirdina arī sausā tropu meža koki; tikai retumis kāda mūžzaļa krūma zaros redz iepelēku zaļumu; visi citi krūmi un koki, tagad izskatās kā skeleti. Zālē, kurā agrāk mirdzējuši puķu miljoni, tagad redz tikai dzeltenus stiebrus.

Klimats šai kalnu zemē ir visai kontinentāls un temperatūras svārstīšanās diennakts laikā dienvidu ziemā pārsniedz 25 gr. Naktīs temperatūra bieži noslīd līdz 5—6 gr. virs nulles un zeme rīta agrumā ir klāta ar sarmas kārtu; jau drīz pēc lēkta saule sāk atkal dedzināt, sildīt arvienu stiprāk, un pēcpusdienās temperatūra sasniedz 30. un vairāk gradus. Naktīs turpretim arī baltājiem ceļotājiem, kas viscaur apģērbti, jādrebinās no aukstuma un jāsedzās deķiem; nabaga melnāji, kuriem tikai plāns katūna gabals ap miesu, klabina zobus visu nakti, ja atrodas ārpus savām būdām, un spiežās pie nometnes ugunskura, saldami un reizē gandrīz apdedzinādamies. Jau pāris stundas pēc saules lēkta gaiss atkal trīc no karstuma, un vērojot saules izdedzināto zemi, negribās ticēt, ka nakts stundās te būtu valdījusi tik zema temperatūra un šo pašu sakaltušo zāli vēl nesen klājusi sarmas sega.

Zemkopībai sevišķi derīgs apgabals ir plašais līdzenums ap Zambezi upes augšteku, kas ikgadus pārplūst. Pēc plūdu laiku beigām iedzimto sievas (to rokās te atrodas zemkopība) kaisa plūdu atstātajās dūņās sūras un kukurūzas graudus, stāda ķirbjus, melones, zemes riekstus, pupas, cukurniedras un tabaku un ievāc bagātīgu ražu Zambezi šai līdzenumā ir kuģojama un ļoti bagāta zivīm. Lopkopība te nav iespējama, jo purvainajā līdzenumā mājo cece muša; toties kaimiņu augstumos redz ganāmies lielus govju un vēršu barus.

Zambezi augstiene atrodas tāļu no jūras krasta un tāpēc viņas rūdas sāktas izmantot tikai tais vietās, kur minerāļu bagātības piespiedušas eiropiešu kapitālistus būvēt dzelzceļus. — Dzelzceļlīnijas stiepjas no Viktorijas ūdens krituma cauri Batokas augstienei līdz lielājām sudraba un svina raktuvēm pie Brokenhillas un, vaļa raktuvēm pie Mvanamkubras, un līdz Katangai, beļģu Kongo kolonijā. Bez šiem galvenājiem raktuvju cetriem te vēl atrodas daudz mazāku, un visi strādā ar lielu peļņu. Strādniekiem vajadzīgos pārtikas līdzekļus gādā angļu kolonistu fermas, kuru sevišķi daudz vēsajā Batokas augstienē.

No dzelzceļiem attālākie apgabali maz izpētīti un viņus pagaidām arī neizmanto. Sevišķi tas jāsaka par Angolas kolonijas dienvidaustrumu daļu. Priekš pasaules kara viņa ieguva no kāda krūma saknēm diezgan daudz kaučuka, bet tagad šī savvaļas kaučuka ievākšana vairs neatmaksājās.

Rietumu zemes un piekraste

Kuanzas augštekai rietumos slieksnis pamazām sāk celties un tad stāvi krīt lejup Atlantijas okeana piekrastē. No šīs kraujas tek īsas piekrastes uz rietumiem. Portugaļi dēvē šo krauju par Planalto; viņa daudzās vietās pārsniedz 1500 metru augstumu. Sevišķi stāvi augstumi ir Angolas centrā, ziemeļaustrumos Benguelas ostai, un t. s. Šellas kalnos, kolonijas dienvidu daļā.

Šai augstienei ir stipri kontinentāls klimats, tāpat kā Ziemeļ-Rodesijai, un vasaras lietus laikā temperatūra naktī krītās, salīdzinot ar dienas temperatūru, par 15 un vairāk gradiem. Dienvidu puslodes vasaras naktīs bieži uznāk niknas salnas, un rīta ausmā visās ielejās kūp miglas blāķi. Augstienes klimats veselīgs: nav karstuma, kas neatlaistos arī naktīs, un arī malārijas drudzis vēsajās augstienēs nav sastopams; toties te iespējams ātri un bīstami saaukstēties, kaut gan pati Planolto augstiene vēl atrodas tropu joslā.

Augstienes ziemeļu daļa dabū samērā daudz nokrišņu; vasaras lietus laikam ir divi maksimumi, decembrī un martā (lietus līst arī maksimumu starpā). Dienvidu virzienā nokrišņu daudzums mazinās; pie Kunenes upes ir novadi, kur dažos gados nemaz nelīst lietus. — Nokrišņu daudzums visā augstienē, atskaitot viņas dienvidu daļu, ir tomēr pietiekoši liels, lai upēs cauru gadu netrūktu ūdens.

Vienmuļīgā sausā tropu meža vietā šo augstieni klāj stepes un kalnu ganības; augstienes ziemeļu galā atkal redz skaistus mežus.

Planalto augstienes ziemeļu daļu apdzīvo vimbundu cilts, rosīgi tirgotāji; šīs cilts vīrieši gandrīz vienmēr atrodas pauninieku gaitās, un viņu laukus kopj sievietes. Augstienes dienvidu daļu apdzīvo mandimbas, kas audzē upju ielejās sūras un kukurūzu.

Veselīgais augstienes klimats priekš kara ir viļinājis šurpu baltos kolonistus. Portugaļi un mulāti te dzīvo vai vienīgi pilsētās. Toties jau gadus 50 Angolas augstienēs mājo prāvs Dienvid-Afrikas būru skaits; viņi kopj tīrumus un gana lielus lopu barus. Kvieši un mieži te padodās tikai ar mākslīgu apūdeņošanas palīdzību. Dienvidu daļā aug arī eiropiešu dārzāji un augļu koki, bet ziemeļos apelsīni un banāni. Kraujas ielejās un augstienes ziemeļu daļā ražo kafijas pupiņas. Dzelzceļu trūkuma dēļ lauksaimniecība tomēr uzplaukst visai lēnām, un viss fermu vairums ir koncentrējies gar Benguelas dzelzceļa līniju

Planalto augstienei ziemeļos zemes virsa kļūst zemāka un lēni pāriet piekrastes līdzenumā. Jūra te vairs nav tik vēsa kā tālāk dienvidos, un tāpēc arī vēji, nākdami no Atlantijas okeana puses, te atnes lietu. Lietus nav tikai dienvidu ziemas mēnešos, no maija līdz septembrim. Skaisti mūža meži, kuŗos sevišķi daudz eļļas pal-

mu un baobabu, klāj kalnu kraujas; augstienes sedz zāļainas savannas un vietām arī sausais tropu mežs. Dziļajās un karstajās aizās aug rafijas palmu meži. Šai Angolas daļai iet cauri dzelzceļlīnija no Loandas uz Malandžu; tāpēc arī šī Angolas daļa ir saimnieciskā ziņā tikusi tāļāk uz priekšu kā citi lielās portugaļu kolonijas apgabali. Mežu joslā te plešas lieli lauki, apstādīti kafijas krūmiem, un vietām redz arī kakao koku plantācijas. Augstākajos apgabalos dominē lopkopība. Arī šī bagātā zeme pēdējos gados stipri cietusi no miega slimības.

Tai vietā, kur izbeidzās Lundas sliekšņa rietumu krauja, sākās Angolas piekrastes josla, ko daži dēvē par līdzenumu; tik pat labi viņu var dēvēt par lēzenu augstieni, kas terrasveidīgi plok jūras virzienā. Piekrastes joslas platums svārstās starp 25—200 klm. Vietām te redz salu kalnus, no kuŗiem daži pārsniedz 2 klm. augstumu Upēm ir ļoti stāvi krasti un strauja gaita. — Arī jūŗas krasts visai stāvs, bet dienvidu virzienā kļūst zemāks un beidzot stāvā krasta vietā stājās līdzenums, kas Mosamedai dienvidos klāts smilšu kāpām.

Šai sausājā stepju un tuksnešu zemē cilvēkam nesmaida izredzes nodibināt teicamu eksistenci. Starp Loandas pilsētu un sliekņa kraujū, kur stepē vēl redz daudz baobabu, iedzimtie joprojām kopj sūras un kukurūzu laukus. Augstienes kraujas stepēs dzīvo dažādas sīkas nomadu ciltis, kuŗām parasti ir tikai sīklopu pulciņi, bet dienvidu tuksnešos mājo mazas medinieku ordas, mitinādamās klinšu alās un pārtikdamas no salasītām saknēm, jūŗas gliemežiem un medījuma, kuŗu tie nošauj savām bultām. Ienesīgāka lauksaimniecība iespējama tikai upju ielejās. Upju augštekas, kas atrodas vēl uz kraujas, bagātas zāļainām stepēm; gar upju krastiem stiepjas tropiski galeriju meži, kuŗos aug eļļas palmas un kafejas krūms. Iedzimtie te audzē Afrikā parastos labības augus, un arī manioku un batates. Bengo ielejā pie Loandas redz plašus dārzāju laukus un augļu koku birzis. Lopkopībai daudzās vietās neļauj zelt cece muša. Ūdeņiem bagātajos upju līdzenumos, kas plešas ap dažām lejtekām, zeļ cukurniedru plantācijas. Šie auglīgie apgabali ir parasti ļoti neveselīgi, un viņos plosās nikni drudži. Anopheles ods, kas izplata malāriju, te mājo miljoniem, arī miega slimība prasa daudz upuŗu.

Angolas dienvidu daļas upēs, kuŗu gultnēs tikai periodiski vai pat epizodiski redz ūdeni, netrūkst gruntsūdens, ko dabū zemes virsū ar aku palīdzību un apūdeņo ar to cukurniedru un kokvilnas laukus.

Piekraste, kuŗas temperatūru pazemina vēsā jūŗas straume, daudzās vietās ir ar diezgan veselīgu klimatu, sevišķi augstākās terrasēs. Tais vietās, kur plūdi vai gruntsūdens likuši izveidoties purviem (piem. pie Benguelas) plosās malārija.

Gaŗājā Angolas piekrastē atrodas vesela rinda ostu. Galvenā no tām ir Loanda, ko dzelzceļš vieno ar kolonijas ziemeļdaļas iekšieni. Šī pilsēta ir reizē arī kolonijas gubernātora rezidence. Benguelas ostu izkonkurrējusi jaunākā un teicamākā Lobitobaja, labākā no visām Angolas ostām, ko dzelzceļš drīzumā savienos ar Katangas augstieni Arī no Mosamedas iet šaursliežu dzelzceļa līnija pāri simts kilometrus dziļi kolonijas iekšienē.

Lundas sliekšņa zemju kolonizācija un saimniecība

Portugaļi, kas ieiodas sliekšņa zemju piekrastē jau XV. g. s. beigās un pāris gadu desmitus vēlāk, padara Kongo ķēniņvalsti par savu apakšnieci, ir jau priekš 350 gadiem dibinājuši tagadējo Loandas pilsētu. (No šīs ķēniņvalsts valdinieka Ngolas vārda cēlies arī Angolas nosaukums).

Luanda ir kopš senlaikiem bijusi portugaļu galvenais atbalsta punkts šai Afrikas piekrastē, un baze viņu ekspedīcijām kontinenta iekšienē. Piekrastes dienvidos portugaļi nostiprinās tikai priekš simts gadiem un pēdējos gadu desmitos ir iespiedušies arī Planalto augstienē. Kolonijas austrumu apgabalos portugaļu virskundzība ir visai problēmatiska, jo daudzi iedzimto virsaiši te joprojām jūtās kā neatkarīgi valdinieki.

Arī no Mozambikas piekrastes, kur arī pirmās portugaļu nometnes dibinātas priekš apm. 350 gadiem, Vasko da Gamas tautieši lūko spiesties gar Zambezi upi iekšā kontinentā. Viņi kādu laiku pretendē uz visām zemēm, kas starp Mozambiku un Angolu, kaut gan līdz pat pagājušā gadsimta beigām t. i. Afrikas galīgai sadalīšanai, portugaļu varā faktiski ir atradušās tikai abu šo koloniju piekrastes joslas.

Tāļredzīgais un enerģiskais Sesils Rodess (viņa vārdu tagad nes divas Britu imperijas provinces; abās pusēs Sambezi upei), pirmais uzstāda tezi par nepieciešamību izveidot angļiem pakļautu territoriju no Keptaunas līdz Kairo, t .i. no Labās Cerības raga līdz Nīlupes grīvai. Viņš dibina Britu Dienvid-Afrikas kompaniju (British South Africa Company), kuŗai angļu valdība piešķir plašas privilēģijas un novēl viņas pārziņā zemes, kas ap Zambezi upi un abām būru republikām ziemeļos un ziemeļ-rietumos. Kompānija sāk strādāt un pakļauj sev arī tagadējo Rodesiju: Rodess prot atvairīt viņas portugāļu pretenzijas un vācu centienus, savienot caur Zambezi zemēm savus piederumus tagadējā Tanganikas territorijā un dienvidrietumu Afrikā.

Tikai Katanga, uz kuŗu arī pretendē tāļredzīgais angļu imperiālists, izslīd no viņa rokām un paliek Kongo valsts (un vēlāk Beļģijas) piederums. Līgumi ar Vāciju, Portugali un Kongo valsti, kas slēgti pagājušā gadsimta pēdējā desmitā, galīgi nosprauž Rodesijas robežas; beidzot, pēc pasaules kaŗa, Dienvid-Afrikas kompanija pret lielu naudas atlīdzību nodod abu Rodesijas provinču pārvaldīšanu angļu valdības rokās. 1924. g. abas šīs bagātās provinces kļūst par Britu imperijas kolonijām. —

Līdzīgi Sudanai, arī Lundas sliekšņa zemes robežo tikai šaurā piekrastes josla ar Atlantijas okeanu, iesniegdamās no tās tāļu kontinenta iekšienē. Tiesa, Lundas sliekšņa zemju piekrastei ir vairākas teicamas ostas, bet sakari starp iekšējiem apgabaliem un šīm ostām ir grūti iespējama. No piekrastes upēm tikai Kvansa ir 200 klm. tāļu kuģojama. Lielās Zambezi un Kongo baseina upes vairākās vietās izveido ūdens kritumus un krāces, kas paralizē nāvigāciju. Krācēm un ūdenskritumiem norobežotie šo upju gaitas ku-

ģojamie posmi der tikai vietējai satiksmei. Iekšējiem apgabaliem priekš dzelzceļu būves tāpēc trūka ciešāka kontakta ar okeana piekrasti un līdz ar to arī ar pasaules tirgiem.

Lundas sliekšņa zemes arī tagad atrodas sāņis no lielājiem satiksmes ceļiem un ir grūti pieejamas; tomēr pašā tāļākajā šo zemju kompleksa kaktā, Katangas apgabalā un tuvējos Rodesijas novados glabājās tik milzīgas minerāļu bagātības, ka par spīti satiksmes ceļu trūkumam, te tagad uzzēlusi grandioza kalnrūpniecība. Uz šo rūpniecības apgabalu tiecās nevien visi vietējie, bet arī Dienvid- un Austrum-Afrikas dzelzceļi; Katangas rūdu bagātības pievelk šīs dzelzceļlīnijas no visām malām kā magnets. No Keptaunas nāk dzelzceļš (caur Livingstonu, pie Viktorijas ūdens krituma) uz Katangu, un pie Bukamas pieslēdzās Kongo ūdens ceļu sistēmai. Katangas rūdas tagad iet uz Eiropu nevis caur Angolas ostām, vai Zambezi grīvu, bet caur Beiru, Matadi un Daresalamu. Ceturtā dzelzceļlīnija, kas sākās pie Lobitobajas un turpinās kalnrūpniecības apgabala virzienā, joprojām vēl nav gatavs. Kad tas reiz notiks, pa viņu plūdīs Katangas apgabala eksporta un importa lielākā daļa, jo šī līnija būs pati īsākā.

Lundas sliekšņa zemju prāvais augstums virs jūras līmeņa un samērā veselīgais klimats padara šīs zemes pieejamas arī eiropiešu kolonizācijai; pretēji abu Gvineju zemēm un Kongo ieplakai, kuŗas drēgnais un karstais klimats apdraud eiropiešu dzīvību un spiež tos ik pēc pāris gadiem atpūsties ilgāku laiku dzimtenē, daudzi ir pavadījuši Lundas sliekšņa augstienēs 10 un vairāk gadus un jutušies tikpat veseli un mundri kā mūsu pasaules daļā, protams, ja ir vairījušies no neveselīgās piekrastes un iekšienes purviem: Purvainās ieplakas un upju līdzenumi, kas rēgulāri pārplūst, joprojām ir malārijas perēkļi.

(Eiropiešu kolonizācijai ir diezgan teicami piemērota Planalto augstiene Dienvid-Angolā, plaši Ziemeļ-Rodesijas apgabali un daudzi Katangas kalnu augstumi. Pēc dažu statistiķu aprēķina, Lundas sliekšņa zemēs vēl varētu sev nodibināt teicamu eksistenci vairāki simts tūkstoši kolonistu, protams, ja būtu tikai daudz maz biezāks tagad tik retais dzelzceļu tīkls. Vietējo iedzīvotāju blīvuma indeks te nekur nav tik liels, ka kolonizācija nebūtu iespējama brīvas zemes trūkuma dēļ, kā tas piem. ir Kgandā. Daudzi eiropiešu kolonisti Lundas sliekšņa augstienēs jau ir tikuši uz kājām; daudziem nav arī laimējies, galvenā vaina ir bijusi satiksmes ceļu trūkums, kuŗa dēļ ļoti grūti nogādāt tirgū vai pārdot turpat uz vietas lauksaimniecības ražojumus.

Rodesijā kolonistu fermas visvairāk redz Batokas augstienē. Cece muša te nav sastopama un tāpēc kolonistiem ir lieli lopu bari; viņi kopj arī kukurūzas, kokvilnas un tabakas laukus, kuŗos fermeŗu vadībā strādā nēģeŗu algādži.

Slikto satiksmes ceļu dēļ, daudzi Lundas sliekšņa apgabali pagaidām tikpat kā nekā neražo pasaules tirgum. Sevišķi tas jāsaka par Angolas dienvidaustrumu daļu un Ziemeļ-Rodesija rietumu novadiem. Piekrastes ziemeļu daļa eksportē palmu eļļu un vaskus, bet Angolas dienvidu piekrastē ir ienesīga zivju zveja. No iekšienes zemēm pirmo vietu iejem Katanga, ar viņas vaŗa, kobalta, alvas un urāna rūdu un zelta un akmeņogļu bagātībām, tad Lundas apgabals

ar dimanta raktuvēm, un daži Ziemeļ-Rodesijas novadi, kuŗos rok svinu, sudrabu un vaŗu. Visas trīs ir zemes ar plaukstošu kalnrūpniecību, un tā tad spīdošu nākotni. Lauksaimniecības produkti pagaidām nāk no Lundas sliekšņa zemēm uz Eiropu tikai šauros apmēros. Angolas ziemeļu daļas drēgnākie apgabali ražo kafeju, bet Ziemeļ-Rodesijas fermeri — tabaku. Lopkopības produktus patērē turpat uz vietas. Iespējams, ka ar laiku šais augstienēs iejems plašu platību kokvilnas lauki; labas izredzes ir arī zemes riekstu kultūrām. Cece mušas deļ lopkopība iespējama tikai augstākajos apvidos un tāpēc lopkopības produktu eksports drīzā nākotnē nav paredzams, varbūt, pēc tam, ja izdosies atrast līdzekli pret šīs mušas kodieniem.

Angola

Portugaļu kolonija Angola ir 1,256,000 kv. klm. liela ar 4,2 milj. iedzīvotāju. Pie kolonijas pieder arī mazs piekrastes novads Kongo grīvai ziemeļos, kuŗu šķir no pārejās kolonijas beļģu Kongo territorija. — Angola aptveŗ Lundas sliekšņa rietumu daļu, Lundas aug-

Loandas pilsēta Angolā

stienes lielāko daļu, Zambezi kalnu zemes rietumus, Planalto un visu piekrastes joslu, ar Dienvid-Gvinejas sliekšņa dienvidgalu. Kolonijas lielākajā pusē nokrišņu daudzums ir pietiekoši liels, lai te varētu zelt lauksaimniecība. Tuksnešaini un neauglīgi ir tikai kolonijas dienvidu novadi un pa daļai arī piekrastes josla. Kolonijai ir ap 1500 klm. gaŗa krasta līnija ar vairākām teicamām ostām. Tomēr pašas mētropoles nabadzība un zemā kultūra nav devusi Portugalei iespēju likt uzplaukt šai bagātajai kolonijai; portugaļiem nav ne

naudas, ne zināšanu Angolas bagātību vispusīgākai izmantošanai; daudzos koloniju apvidos portugales virskundzība pastāv tikai vārda pēc. Pret nepaklausīgajām ciltīm bieži sūta soda ekspedīcijas, bet pēc portugaļu kareivju atgriešanās atpakaļ, nēģeŗi joprojām dzīvo savā vaļā, nelikdamies ne zinis gar Loandas gubernātora rīkojumiem. Kolonijas ierēdņiem ir mazas algas un viņi cenšās kompensēties, apzagdami valsti un jemdami kukuļus. Kolonija ir politisku trimdinieku izsūtīšanas vieta, un pēdējos gados, kad Portugalē vai ikgadus notika kārtējais apvērsums, vecās valdības gāzēji steidzās sūtīt šurpu savus uzvarētos pretiniekus, lai pēc kāda laika paši izlaistu valdības grožus no rokām un dotos savukārt trimdā uz to pašu Angolu.

Kolonijas saimniecība atrodas vēl bērna autos, un viņas budžets slimo ar chronisku dēficītu. Patlaban sāk uzplaukt dimantu kalnrūpniecība, bet tā strādā ar amerikāņu kapitālu. Dzelzceļu šai kolonijā, salīdzinot ar kaimiņzemēm, ir diezgan daudz, bet arī viņi celti ar ārzemju kapitāliem un vairāk domāti Lundas augstienes minerāļu bagātību izmantošanai, nevis kolonijas lauksaimniecības pacelšanai.

Līdz verdzības atcelšanai (1869. g.) no Angolas izveda daudz vergu un nebrīvais darba spēks apstrādāja arī portugaļu kolonistu ierīkotās cukura plantācijas; pēc vergu brīvlaišanas plantācijas panīka un sāka nīkuļot arī pati kolonija: portugaļu kolonisti bija pieraduši pie parazītu dzīves uz nēģeŗu-vergu rēķina un daudzi atmeta savām saimniecībām ar roku, nespēdami iedzīvoties jaunajos apstākļos.

Par kolonijas saimniecības pamatu kļuva savvaļā augošu vērtīgu augu izmantošana, pirmā kārtā kaučuka iegūšana, sevišķi kolonijas austrumu daļā. Īsi priekš pasaules kara kaučuks, ko ieguva no zināmu savvaļas krūmāju saknēm, sastādīja pēc vērtības 70 proc. no kolonijas eksporta; tikai pēc tam sekoja vaski un ādas. Kaučuka tirdzniecības krīze (Dienvid-Āzijas plantācijās ražotais kaučuks nosita cenas) bija Angolai ļoti smags sitiens, no kuŗa tā atspirga tikai pēc pasaules kaŗa, kad Lundas augstienē sāka nodibināties dimantu raktuves. Tagad pirmo vietu kolonijas eksportā iejem kalnrūpniecības produkti. — Angolas ziemeļu daļā uzieti naftas lauki; dzelzs rūdas šai kolonijā ir pārpilnībā, bet pagaidām viņas neizmanto.

Ar katru gadu pieaug arī lauksaimniecības ražojumu eksports. Lundai tuvākajā augstienes kraujas daļā audzē kafiju; ziemeļos atkal atzēlušas cukurniedru plantācijas un darbojas vairākas cukura fabrikas. Vietām ir mēģināts — un ar labām sekmēm — audzēt kokvilnu, linus un tabaku. Arī sausajos dienvidu novados upju tuvumā ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību ierīkotas cukurniedru plantācijas. Planalto augstienē būru fermeri audzē kviešus, kukurūzu, pupas un kartupeļus. — Dienvidu augstienes vairāk noderīgas lopkopībai.

Ziemeļ-Rodesija

Ziemeļ-Rodesija ir pati jaunākā angļu kolonija visā Afrikā; viņas politiskā nozīme sevišķi cēlusies pēc pasaules kara, kad beidzot reālizēts Rodesijas dibinātāja Sesila Rodesa sapnis par Anglijai pakļautu zemju nepārtrauktu joslu no Kairo līdz Keptaunai. Arī kolonijas saimniecība sākusi ātri plaukt tikai pēdējos divos gadu desmitos, kad te uzieti bagātīgi rūdu slāņi un uzbūvēti dzelzsceļi, kas vieno Rodesiju ar Dienvid-Afrikas dominiju un Katangu, un Beiras ostu Mozambikas kolonijas piekrastē. Līdz ar dzelzceļu būvi ir sākusies arī šīs bagātās zemes kolonizācija.

Ziemeļ-Rodesijas augstākie novadi, Batokas augstiene un Mučingas kalni, teicami der lopkopībai un eiropiešu kolonistu skaits te jau sniedzas vairākos tūkstošos. Daudzi fermeri ir nodevušies arī zemkopībai, audzē kukurūzu, tabaku, kviešus un kokvilnu. Lauksaimniecības preču eksportā pirmo vietu iejem tabaka, dzīvlopi, labība un milti, bet ar katru gadu izved arvien vairāk kokvilnas.

Ziemeļ-Rodesija ļoti bagāta vērtīgiem minerāļiem, un arī dzelzceļi te būvēti ar tādu ziņu, lai tie ietu cauri raktuvju novadiem. Sevišķi daudz iegūst svina; tālāk pēc vērtības nāk zelts, sudrabs, varš un cinks.

VIDUS AFRIKA
(GVINEJA un KONGO)

Mērogs 1 : 20.000.000

Augstumi:

- 0—200 metr.
- 200—500 metr.
- 500—1500 metr.
- 1500—2000 metr.
- pāri 2000 metr.
- dzelzceļi
- galv. karavanu ceļi
- robežas

ZAĻĀ RAGA SALAS
Mērogs 1:21 000 000

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartogrāfiskais institūts, Rīgā.

Dienvid-Afrika

Dienvid-Afrika, par kuŗas ziemeļu robežu vairums ģeografu uzskata Kunenes un Zambezi upes, ir lielā Afrikas kontinenta galējā dienvidu daļa, kas atrodas vistāļāki no centra un iesniedzās kā vientuļa pussala tāļu iekšā milzīgājos dienvidu puslodes okeanu klajumos. Pat Madagaskaras sala atrodas no Dienvid-Afrikas austrumu krasta apmēram tikpat tāļu kā Islande no Norveģijas. Dienvid-Afrikai tuvākā kontinenta piekraste ir Antarktīda, kas atrodas no viņas 35. platumgradus uz dienvidiem. Apmēram tikpat tāļu no Dienvid-Afrikas plešas arī Dienvid-Amerikas austrumu krasts un Australijas dienvidrietumu stūris; tikpat tāļu ir no Dienvid-Afrikas līdz lielajai Rīt-Indijas pussalai.

Priekš tiem laikiem, kad eiropiešu jūrnieki sāka iekaŗot okeanus, cilvēki un līdz ar viņiem arī kultūrālie iespaidi no vecās pasaules civīlizācijas centriem varēja aizsniegt šo vientuļo zemi, tikai mērojot daudzus tūkstošus kilometru pa bīstamo zemes ceļu, vai arī pa Indijas okeana austrumu malu, kas bagāta vētrām un negaisiem. No vecākajiem vecās pasaules kultūras centriem — Ēģiptes, Babilonijas, Indijas un Ķīnas šķiŗ Dienvid-Afriku nevien ļoti liels attāļums, bet arī grūtības, kuŗas likušas cilšu klejojumiem un kultūrālo iespaidu strāvojumiem ceļā tuksnešu joslas un grūti pārejami tropu meži. Tāpēc arī Dienvid-Afrika ir kļuvusi par augstākas kultūras zemi tikai priekš dažām paaudzēm. Ir tiesa, svešu kultūru dīgļi te šad tad iekļuvuši pa jūŗas ceļu jau tāļā senātnē, bet nav spējuši attīstīties un nest augļus, un novītuši jau plaukuma stadijā. (Šīs veco kultūru pēdas rod Dienvid-Rodesijas noslēpumainajās drupu pilsētās, kuŗu apkārtnēs sastopamas zīmes, kas liecina, ka Dienvid-Afrika bijusi dažām vecās pasaules tautām zelta zeme jau priekš gadu tūkstošiem).

Tikai pēc tam, kad eiropieši iedrošinājās savos kuģos doties pāri okeanam, mainījās arī Dienvid-Afrikas liktenis. Eiropiešiem kļuva pieejami attāļāko kontinentu krasti un līdz ar to arī Dienvid-Afrika. Pēc tam, kad portugalis Vasko da Gama bija apbraucis Labās Cerības ragu un uzgājis jūŗas ceļu uz Rīt-Indiju, Dienvid-Afrika kļuva par pieturstaciju uz šī lielā pasaules tirdzniecības ceļa, kuŗai nevarēja nepiestājis nepabraukt garām neviens no Eiropas caur Atlantijas okeanu uz Indiju ejošs buŗenieks.

Portugaļi tomēr neizlietāja Dienvid-Afriku par savas varas balstu melnajā kontinentā, bet izvēlējās par tādiem Angolu un Mozambiku. Tikai 150 g. pēc Dienvid-Afrikas uziešanas, nēderlandieši di-

bina Kapštadti (tad. Keptaunu). Šī Ziemeļ-Eiropas kuģinieku tauta panes tropu Afrikas klimatu daudz sliktāki, kā portugaļi un tāpēc nēderlandieši bija spiesti izvēlēties sev par atbalsta punktu ceļā uz Indijas okeanu samērā sauso, vēsāko un veselīgāko Dienvid-Afriku. Toreiz šī Afrikas mala bija vienīgā, kur likās iespējama eiropiešu apmešanās plašākos apmēros: Ziemeļ-Afrika vēl atrodas musulmāņu varā, bet tropu Afrikas piekrastēs nikni drudži ātri nobeidza nevien tirgotājus, kas te bija iedrošinājušies pavadīt lietus periodu, bet prasīja arī daudz upuru starp to kuģu komandām, kuri brauca uz melno kontinentu pēc vergiem, ziloņkaula un zelta smiltīm. Sākoties Kapzemes kolonizācijai, Dienvid-Afrika, priekš eiropiešiem tāļākā no visām Afrikas malām, palika par viņu kultūras galveno atbalsta punktu visā šai pasaules daļā.

Dienvid-Afrika, par kuŗas ziemeļu robežu, kā sacīts, ģeografu lielākā daļa uzskata Zambēzi un Kunenes upju lejtekas, ir ap 3,5 miljoni kv. klm. liela un tā tad aptveŗ tikai astoto daļu no visas melnā kontinenta platības. Tā tad territorijas ziņā Dienvid-Afrika ir mazliet mazāka kā Rietum-Eiropa (rēķinot pēdējās platību bez Britu salām). Ar platības lielumu tomēr izbeidzās šo abu vecās pasaules daļu šķietamā līdzība un sākās viņu lielās diferences: Eiropas pussala ir Eirāzijas daļa, ar ļoti izrobotu piekrastes līniju un daudzām pussalām; jūŗas līči un veselas jūŗas spiežas iekšā šai pussalā, padarīdamas par jūrmalas apgabaliem apvidus, kas gaisa līnijā atrodas tāļu no okeana. Dienvid-Afrikā turpretim ir ļoti maz izrobotas zemes masa, ar neviesmīlīgiem krastiem, kuŗos tāpat kā nav labu ostu, un ar tuksnešiem un stāvām kalnu kraujām bagātām malām, kas šķiŗ no okeana šīs Afrikas daļas vidienu.

Uzbūve un reljefs

Dienvid-Afrikas ģeoloģiskajā uzbūvē sastopami ļoti dažādu formāciju ieži. Vietām redzamas pēdas, kuŗas liecina, ka šo Afrikas daļu ir piemeklējuši savi ledus laikmeti un pie tam daudz tāļākos zemes vēstures senlaikos, kā Eiropu. Dienvid-Afrikas dienvidaustrumu malā viņas formācijas ir stipri sakrunkotas, gandrīz parallēli Indijas okeana piekrastei. Piekrastes krauju daudzās vietās klāj krīta laikmeta, terciārie un kvartārie slāņi, kas reiz veidojušies jūŗas dibenā. Iekšienē turpretim trūkst jaunāku jūŗas nogulu; Dienvid-Afrika kopš zemes pirmlaikiem ir bijusi un palikusi cietzeme. Samērā jaunos Kalahari tuksneša laukus uzskata par upju sanestām nogulām.

Dienvid-Afrikas reljefs ir visai vienmuļīgs, kaut gan viņam netrūkst zināmas grandiozitātes. Visu iekšieni aizpilda plaša augstiene; ar stāvām kraujām viņa plok lejup pazemajās piekrastes joslās, kas apjož Dienvid-Afriku kā šaura josta no rietumiem, dienvidiem un austrumiem. Iekšienes augstienei ir lēzenas ieplakas reljefs: malās viņa ir augstāka kā centrā, kuŗa virzienā lēni plok lejup malu kraujas. Viņu dēvē par Dienvid-Afrikas jeb Kalahari ieplaku, un viņas ziemeļu robeža ir platais Lundas slieksnis. Ieplakas malas sasniedz 1200—1800 metru augstumu; atsevišķas kalnu galotnes paceļas vēl

augstāki (līdz 2500 metriem), bet austrumu malā t. s. Pūķu kalnos, atrodas pats augstākais Dienvid-Afrikas kalns, kas pārsniedz 3320 metru augstumu. Dienvid-Kalahari centrs turpretim nepaceļas augstāk par 700—800 metriem virs okeana. Tāpēc arī augstienes upju lielākā daļa tek nevis uz jūru, bet pretējā virzienā, un augstienes kraujas gandrīz visur ir par robežlīniju starp iekšējo un piekrastes upju baseiniem.

Augstienes malās pamatieži bieži aizsniedz zemes virsu, un tikai vietām viņus klāj lūžņu masas. Pašu iekšieni turpretim sedz samērā jaunākas kontinentālas nogulas, kuru virsējais slānis ir irdena smilts un piešķir vidienas ainavām viņu īpatnējo raksturu.

Stāvā krauja apjož visu iekšējo augstieni kā varens daudzus simts metrus augsts mūris, vainagots kalnu torņiem un nostiprināts

Pūķu kalnu ainava

atsevišķiem kalnu masīvu bastioniem. Tikai retās vietās šai mūrī redzami vārti, pa kuriem iespējams iekļūt zemes iekšienē. Šī stāvā krauja sākas jau Angolā, turpinās Kunenei dienvidos un sniedzas cauri visai dienvidrietumu Afrikai, caur Kapzemi, Natalu un Transvālas augstumu daļu; Zambezi upei ziemeļos saplūsdama kopā ar Austrum-Afrikas krauju.

Dienvid-Afrikas piekrastes noplaka nebūt nav zems līdzenums, bet samērā lēzena krauja, kas vietām sasniedz 500—1500 metru augstumu, kļūst zemāka uz jūras pusi, ir daudzu pastāvīgu un periodisku upju izvagota un kā nosēta salu kalniem un veselām salu kalnu grupām; atsevišķas galotnes te vietām pārsniedz 2000 un pat 2500 metru augstumu. Samērā zems līdzenums ir tikai Gazas zemē, Mo-

zambikas kolonijas galējos dienvidos, — ap 400 klm. plata un zema stepu josla, kuŗai cauri tek Limpopo un Zabi upes.

Lielās un stāvās malu kraujas ir izveidojušās nodrupšanas ceļā, nevis (kā domāja agrāk) iekšējās augstienes daļai kādā ģeoloģiskā katastrofā nogrimstot okeana dziļumos. Iekšējā augstienē agrākos ģeoloģiskos laikmetos ir sniegušies līdz pašam okeanam. Piekrastes upes pamazām ir viņā izzāģējušas sev dziļas lejas, sadalīdamas pret jūŗu vērsto augstienes malu daudzos atsevišķos sektoros, kuŗu nodrupšanas procesam turpinoties, izveidojies tagadējais piekrastes noplakas reljefs. Stiprāki ieži ir diezgan sekmīgi pretojušies šim procesam un palikuši noplakā, kā atsevišķi kalnu masīvi, izolētas galot-

Galda kalns Dienvid-Afrikas stepē

nes un veselas kalnu grupas. Piekrastes upes varējušas veikt šo milzīgo darbu pa daļai arī tāpēc, ka te dominējis arī celšanās process (to apliecina tipiskas jūŗas nogulas, kuŗas var konstatēt visai tāļu no jūŗas krasta, sevišķi gar lielu upju, Zambēzi un Oranžupes ielejām).

Klimats

Pēc sava attāļuma no ekvātora Dienvid-Afrika atbilst Saharas tuksnesim un Ziemeļ-Afrikas piekrastes zemēm. Viņa atrodas pasātvēju un barometŗa subtropiskā maksimuma joslā un tāpēc visumā ir sausa un nokrišņiem nabadzīga zeme, kaut arī viņas stāvoklis starp diviem okeaniem nav tomēr te ļāvis izveidoties tik plašiem tuksnešiem, kādus redz Ziemeļ-Afrikā. Iekšējā augstiene, ko sargā pret jūŗas iespaidiem viņas malu kraujas, ir zeme ar mērenu klimatu un

ļoti maz nokrišņiem. Piekrastes noplaka klimatiskā ziņā gandrīz visur atrodas zem tuvējās jūŗas iespaida, — ja vien jūŗas vējus neaiztur tieši gar krastu iejošas kalnu grēdas. Austrumu piekraste, ko apskalo siltā Mozambikas straume, ir zeme ar drēgnu un siltu, gandrīz tropisku klimatu. Rietumu piekrasti apskalo vēsā enguēlas straume, nākdama no polārjoslas; tāpēc arī šai piekrastē lietus ir gandrīz sveša lieta un gar pašu jūŗas krastu te plešas drausmīgais Namibas tuksnesis. Keptaunai tuvāko novadu klimats atgādina Alžīriju, ar to starpību, ka te (kā jau dienvidu puslodē), siltākais gada laiks iekrīt mūsu ziemā, vēsākais — mūsu vasarā, bet rudenis sakrīt ar mūsu pavasari, un otrādi.

Dienvidu ziemā, kas te ilgst no jūnija līdz augustam, Dienvid-Afrikas zemes masa atdzisinās daudz stiprāki, kā apkārtējie okeani. Tāpēc arī subtropiskas augsta gaisa spiediena joslas iekšienē virs kontinenta te izveidojās maksimuma rajons (ar centru virs Oranžupes augštekas, kur lielā augstuma dēļ atdzesināšanās ir sevišķi intesīva). No šī maksimuma centra plūst mēreni vēji uz dienvidaustrumiem un austrumiem, ziemeļrietumiem un rietumiem. Rietumu piekrastē turpretim gandrīz visu ziemu dominē dienvidrietumu vējš. Visā piekrastes noplakā brīžiem pūš sausi un karsti fēni — iekšienes vēju turpinājumi; visbiežāki viņi pūš ziemā, un līdz ar viņu ieplūšanu, noplakā strauji ceļas temperatūra, pārsniegdama plus 45 un pat vairāk gradus. Temperatūras celšanās te brīžiem ir tik strauja, un pati temperatūra sasniedz tādu augstumu, (pie tam pieturoties lielam sausumam), kā nobeidzās mājputni, štrausi un dažreiz pat liellopi. Tuvojoties minimumam un tam spiežoties zemes iekšienē, jem virsroku okeana vēji, kas ienes sausājā augstienes iekšienē drēgnu jūŗas gaisu, lietus padebešus, rada rasu, miglas blāķus un vēsajā gada laikā šo vēju sekas ir salnas un sniegs.

Dienvidu vasarā, no decembŗa līdz februārim, kontinents paspēj sasilt stiprāki, kā tuvējie okeani; sekas ir gaisa spiediena minimums virs iekšējās augstienes. Austrumu malā tagad dominē dienvidaustrumu, rietumu malā dienvidrietumu vēji. Šai laikā bieži plosās pērkoņa negaisi. Tāpēc arī vasarā Dienvid-Afrikā ir lietus periods; tikai galējā dienvidrietumu stūrī, kur (tuvā Dienvid-Atlantijas maksimuma dēļ) dominē pasātvējš, joprojām pieturas sauss laiks.

Dienvid-Afrikai viņas ģeografiskā stāvokļa dēļ būtu ļoti silts klimats, ja vien temperatūru nepazeminātu zemes samērā lielais augstums (1000—2000 metri) virs jūŗas līmeņa un vēsā Benguelas straume, kas plūst gar rietumu krastu. Lielā augstuma un vēsās straumes dēļ Dienvid-Afrikas lielākajai daļai ir vēsāks klimats, kā varētu domāt, pēc viņas attāluma no ekvātora; tikai austrumu noplakai, ko apskalo siltā Mozambikas straume, ir ļoti silts klimats.

Temperatūras svārstīšanās gada laikā dienvidu kraujas zemēs ir ap 16,5 gradi, bet Namibas tuksnesī tikai 5 gradi. Dienvidu daļā maksimuma un minimuma periodi sakrīt ar janvāri un jūliju, ekstrēmo temperatūru mēnešiem. Ziemeļu daļā temperatūra lietus periodā tik stipri pazeminās, ka maksimums sakrīt ar periodu, kas izbeidzās, sākoties lietus laikam; tāpēc te izšķir trijus, vēso, karsto un drēgno gada laikus.

Temperatūras svārstība diennakts laikā gandrīz visā Dienvid-Afrikā ir lielāka kā temperatūras atšķirība starp vēsāko un karstāko

mēnešiem. Dziļākajos apvidos vasaras te mēdz būt ļoti karstas, sevišķi kanjonveidīgajās Zambēzi un Oranžupes ielejās, kur janvāŗa mēnesī temperatūra vietām ceļas pat virs 50 gr. (Limpopo upes lejtekas novados novērota pat 51,7 gr. augsta temperatūra). Turpretim ziemā temperatūra augstienē krītās visai zemu, un salnas un sals ir parasta lieta. Sala dienu kopskaits dažās augstākajās augstienes vietās sniedzās tuvu pie 100. (Vindhukā konstatēta pat —.15 gr. zema temperatūra). Viszemāk temperatūra te krītās dziļājās upju ielejās, kuŗās saplūst smagākais aukstais gaiss. Paceļoties no šīm ielejām augšup gar viņu kraujām, gaiss kļūst siltāks kā ielejas dibenā.

Tomēr arī piekrastes noplakā dienvidu ziemas vidū sals ir biežs viesis, kaut arī tikai nakts stundās. Ledus, kas naktī pārklājis ar plānu kārtu rāmāko upju ūdeņus, pēc saules lēkta drīz izkūst; dienas te ir karstas arī pašā vēsākajā mēnesī; naktīs temperatūra caurmērā ir daži gradi zem nulles, bet dienā ceļās līdz 20 un vairāk gradiem virs tās. Nevien vēsājās rīta stundās, bet arī karstajā pēcpusdienā Dienvid-Afrikā bieži redz fata morganas, kuŗu cēlonis ir lielā atšķirība temperatūras un blīvuma ziņā starp gaisa slāni, kas guļ tieši virs zemes, un slāņiem, kas plešas virs tā.

Dienvid-Afrikas galvenais drēgnuma avots ir Mozambikas straumes siltie ūdeņi, kas plūst pa Indijas okeanu. Šo drēgnumu nes zemē iekšā dienvidaustrumu pasātvējš. Dienvidrietumi sajem no vēsās Benguelas straumes visai maz mitruma, kas krīt tikai pašā piekrastē, un arī tikai rasas veidā. Vēji ieplūst zemes iekšienē tik sausi, ka pat celdamies augšup gar noplaku un augstienes krauju, nespēj radīt nokrišņus. Gluži otrādi: viņi aiztur arī austrumu vējus, kas citādi spētu atnest arī līdz šejienei vienu otru lietus padebesi. Dienvid-Afrikas lielākajā daļā lietus līst vasarā, parasti spēcīgās lietus gāzēs, kuŗas pavada nikni pērkoņi un krusa, iznīcinādama sējumus. Dienvidu un rietumu virzienā vasaras lietus perioda ilgums un nokrišņu daudzums pakāpeniski krītās; dienvidrietumos jau dominē ziemas lietus, kuŗa gāzes parasti ir bez niknājiem ziemeļu pērkoņiem. Augstākajās kraujas vietās dienvidu ziemā bieži snieg sniegs, bet paliek ilgāku laiku tikai augstākajās galotnēs. Dienvidu piekrastē ziemas lietus periods saplūst kopā ar vasaras lietus periodu, un tāpēc te nokrišņu daudzums ir sadalīts puslīdz vienādi starp visiem gada laikiem.

Galveno nokrišņu daudzumu, kas lemts Dienvid-Afrīkai, uztver austrumu noplaka un krauja. (Austrumu noplaka caurmērā sajem gadā ap 1000 mlm. nokrišņu, bet dažās vietās pat veselas divas reizes vairāk). No austrumu kraujas uz rietumiem drēgnums un nokrišņu daudzums strauji krītās. Rietumu noplaka, kuŗai rietumu vējš nespēj nest nokrišņus, nesajem tos tikpat kā nemaz arī no rīta puses; te tāpēc nemaz nav lietus perioda, un zeme ir pilnīgs tuksnesis. Dienvidu piekrastē, kur dominē ziemas lietus, gadskārtējais nokrišņu daudzums atkal ceļās un svārstās starp 500—700 mlm. Nevienādā virsas reljefa dēļ te valda nokrišņu daudzuma ziņā liela dažādība, bieži pat starp tuviem kaimiņu novadiem. (Keptaunai austrumos stiepjas apgabals, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums sasniedz 5000 mlm., turpat kaimiņos Lielā Karrū augstienē, ko sedz pret lietus vējiem Melnie kalni, dominē pustuksnesis, un nokrišņu daudzums ir 50 reizes mazāks.)

Upes

Dienvidus Afrika lielākā daļa ir sauss apgabals, kuŗā iztvaikošana pārsniedz drēgnumu, ko zemei dod nokrišņi. Šai daļā ietilpst vidējās un rietumu augstienes, visa rietumu noplaka, jau agrāk minētais Gazas līdzenums austrumos. Sausu upju gultnes un izžuvuši ezeri pieder pie šī apgabala raksturīgākajām īpašībām. Šis izžuvušo upju un ezeru gultnes pildās pa daļai ar ūdeni tikai pēc sevišķi spēcīgām lietus gāzēm, un arī tikai uz īsu laiku. Kalahari ieplakā plašiem apgabaliem trūkst notekas uz okeanu. Lietus periodā šie apgabali raida savus ūdeņus uz Etošas ieplaku, Okavango baseinu vai Makarrikarri sauso ezeru gultnēm. Paši sausākie Dienvid-Afrikas apgabali — Namibas tuksnesis, Namas zeme un Karrū — ir notekas ziņā saistīti ar okeanu, jo viņiem nav ieplaku formas, un viņu ūde-

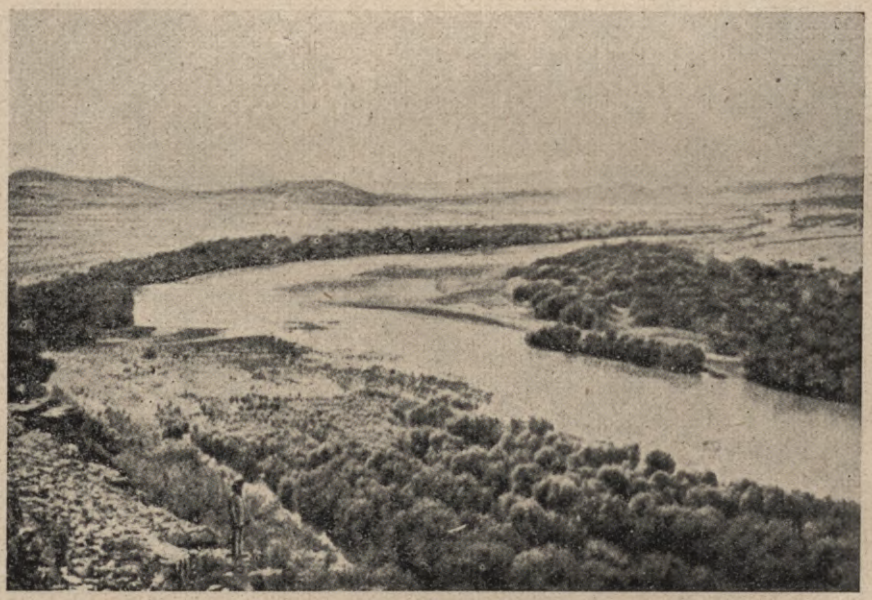

Galeriju meži Oranžupes krastos

ņiem, ja par tādiem var runāt, ir iespēja aiztecēt Atlantijas okeanā. Tomēr arī te sastop, starp sauso upju gultnēm, kas dodas jūŗas virzienā, daudzas izolētas nelielas ieplakas un apvidus, kuŗiem nav notekas.

Humīdi apgabali, ar upēm, kuŗu galotnēs pastāvīgi redz ūdeni, rodami tikai augstienes austrumu malā, austrumu noplakā un galējos dienvidu piekrastes apgabalos.

Apgabalu nabadzībā ar ūdeni spēlē izcilu lomu nevien klimats, bet arī augsnes īpatnības. Bez notekas ir nevien Kalahari smilšāji, bet arī kaļķainie dienvidrietumu Afrikas apgabali un Karrū, t. i. zemes, kur lietus ūdenis tūliņ pēc lietus beigām saplūst apakšzemē. Malu kraujās un noplakās ūdens vietām tek pēc lietus platās un seklās straumēs pa zemes virsu, tikai pamazām salasīdamies periodisko

upju gultnēs. Tādu periodisku upju gultnes redz diezgan bieži pat drausmīgajā Namibas tuksnesī. No noplaku upēm, kuŗas sākās pie lielās kraujas, rietumu upes gandrīz visas ir periodiskas; dienvidu upes ir periodiskas viņu augštekā, bet lejtekas daļā, izlauzušās cauri Kapzemes kalnu ķēdēm, tek cauru gadu. Austrumu noplakas upe gultnēs redz ūdeni visos gada laikos. Iekšējās augstienes upes, austrumu kraujas lielākā augstuma dēļ, tek kontinenta iekšienē.

Pašu Dienvid-Afrikas ieplaku pazems slieksnis sadala divos orografiskos baseinos; ziemeļu baseina ūdeņus aizvada Indijas okeanā Zambēzi; dienvidu baseina ūdeņus veļ pretējā virzienā uz Atlantijas okeanu Oranžupe. Abu starpā ietilpst Limpopo un Zabi baseini, un plaši apgabali, kuŗiem nav notekas uz okeanu.

Zambēzi un Oranžupei ir tipiskas augstieņu straumes. Augštekās viņām nav visai stāvi krasti, bet dodamās tāļās uz juŗas pusi, viņas ir izrakušas sev ļoti dziļas gultnes, pa kuŗām tecēdamas, steidzās uz okeanu pusi.

Ar Zambēzi iztekām mēs iepazināmies jau apskatot Lundas sliekšņa dienvidu noplaku. No dienvidiem viņa sajem tikai mazas pietekas, kas nāk no Dienvid-Rodesijas kalnu masīviem. Zambēzi augšteka, Kvando un Okavango upes ietek lielajā Okavango baseinā un iztvaikošanas ceļā te zaudē daudz ūdens. Pats Okavango baseins ir aizpildīts plašiem purviem un nogulu izveidotiem līdzenumiem. Kvando ietek Zambēzi upē un kopā ar viņu izklīst ārā no tā, dodamās uz austrumiem. Pati Okavango turpretim saskaldās sešās starās, no kuŗām tikai viena un sevišķi arī tikai lietainos gados aizsniedz Zambezi upi; pārējās piecas apsīkst Okavango purvos. Daļa no viņām atkal sevišķi lietainos gadījumos aizsniedz Zoas ieplaku. Ir daudzas zīmes, kas liecina, kā Okavango upe agrāk ir bijusi Limpopo jeb krokodīļu upes pieteka. Tagad šim lielās upes baseinam trūkst notekas uz okeanu.

Oranžupe ar viņas pieteku Vālu sajem no nokrišņiem bagātās augstienes austrumu malas tikdaudz ūdens, ka spēj iztecēt cauri savam sausajam baseinam un aizsniedz Atlantijas okeanu. Lejpus Vālas grīvai, šai upei ir tikai periodiskas pietekas, — no Augstā Karrū, no Kalahari tuksneša un Namas zemes. Sākot no Priskas pilsētiņas, Oranžupei ir ļoti dziļa gultne, kuŗā viņa gāžas iekšā, izveidodama augsto Ograbi ūdens kritumu, un joņo tāļāk uz okeana pusi pa kanjonveidīgu aizu. Šīs aizas sienas ir tik stāvas un nepieejamas, ka bijuši gadījumi, kur ganāmpulki un arī cilvēki noslāpuši uz upes krasta, redzēdami dziļumā ūdeni un tomēr nespēdami tikt viņam klātu. (Tikai atsevišķās vietās aizas sienu nogāzēm un upes ūdeņi plešas šauras nogulu izveidotu līdzenumu joslas, kuŗās redz ciemus un tīrumus). Plūdu laikā šīs upes līmenis aizas šaurākājās vietās var spēji celties, pat līdz 30 metriem virs normālā līmeņa, un viļņi tad apklāj augstāko koku galotnes. Straume, raudama sev līdzi visu, kas gadās ceļā, tikpat strauji, kā cēlusies, atkal krītās. (Ir bijuši gadījumi, kur plūdiem krītoties, piekrastes koku galotnēs palikuši zaros ieķērušies nīlzirgi! Tas izklausās neticāmi, bet līdzīgus gadījumus zin minēt Oranžupes krastu iemītnieki, un tos apstiprina arī vairāki ceļotāji). Oranžupes grīvai ir aizstiepusies priekšā jūras viļņu sanestā smilšu grēda, kas padara pašu grīvu kuģiem nepieejamu.

Viktorijas ūdens kritums

Flora un fauna.

Dienvid-Afrikas augu valsts dažādība, runājot par atsevišķiem viņas apgabaliem, ir tikpat liela, kā šo apgabalu atšķirības klimata un nokrišņu ziņā. Kapzemes dienvidrietumu daļa ar viņas maigo klimatu un bagātīgo ziemas lietu ir zeme, kur dominē kuplā mūžzaļā veģetācija, parasti cietlapju krūmāji. Oikoloģiskā ziņā šis apgabals ir rada Vidus jūras joslai; floras ziņā, ar viņa daudzajām endēmiskām sugām, tas izveido atsevišķu Kapzemes floras valsti.

Ar lietu nabago rietumu noplaku un iekšējās augstienes dienvidrietumu daļu aizpilda tuksneši un pustuksnešainas stepes. Pilnīgs tuksnesis ir Namibs, kas aizjem ap 100 klm. platu dienvidrietumu Afrikas piekrastes joslu. Te var iet desmitiem kilometru tāļu un redzēt tikai smiltis un klinšu laukus; augus sastop tikai sauso upju gultnēs. Tomēr arī te pietiek vienas pašas spēcīgas lietus gāzes, (kaut gan tas gadās tikai pa vairākiem gadiem vienu reizi), lai tuksnesis kā uz burvja zižļa mājienu pārklātos ar zāli un puķēm, viņas tomēr ātri novīst, sakalst, sabirst putekļos un atkal atsedz tuksneša smiltis.

Tāļāki zemes iekšienē, — Nama zemes augstienē un Karrū, — dominē pustuksneša veģetācija, Kailo zemi vietām klāj kserofīli, dažus centimetrus augsti puskrūmāji, starp kuŗiem lietus periodā un tūliņ pēc viņa beigām, rèdz zaļojam zāli un dažādus stepju augus. Kokus, parasti dažādas akāciju sugas, te sastop tikai sauso upju gultnēs un gar viņu kraujām.

Austrumu un ziemeļu virzienā nokrišņu daudzums pieņemās, un līdz ar to kļūst bagātīgāka zāles sega; sākas dienvidu Kalahari un Hereru zemes stepes, kuŗās jau redz izkaisītus 2—4 metri augstus dzeloņaugu krūmājus, parasti dažādas akācijas, Hereru zemē šo krūmāju jau ir tik daudz, ka viņi klāj plašus apgabalus, padarīdami tos nepārejamus. (Šie biezokņi savā laikā derēja hereru tautai par patvērumu viņas cīņās pret vācu iekaŗotājiem. Cīņās gāja bojā gandrīz visa hereru tauta, bet arī prāvs skaits vācu kaŗavīru). Te daudz zāļainu ganību, kuŗās ganās iedzimto, vācu un būru kolonistu lopu bari. —

Zāļaina stepe ir arī nokrišņiem bagātā augstiene, kas aptver Transvālas dienvidus daļu, Oranžvalsti un Bazutu zemi; sals dienvidu ziemas naktīs te ir parasta lieta, un sniega sega vietām klāj zemi veselām dienām. Visa šī zeme ir diezgan vienmuļīga, bet auglīga stepe; kokus redz tikai pilsētu tuvumā un ap būru fermām. Tāļāk uz ziemeļiem, kur dominē vasaras lietus, piejemās nokrišņu daudzums un vidējā temperatūra sākas krūmāji, kas aizjem Kalahari tuksneša vidus daļu, Ziemeļ-Transvālu, lielo daļu Dienvid-Rodesijas un arī prāvu daļu no Mozambikas kolonijas, atskaitot pašu piekrastes joslu. Te dominē liellapaini krūmāji, bez ērkšķiem, sasniegdami 5—15 metrus augstumu; pa starpām redz arī lielākus kokus; parādas arī baobabi. Krūmāju starpā aug kupla zāle, un tāpēc te redz lielus lopu baŗus, kaut gan šī zāle nav tik derīga lopbarībai, kā tā, kas aug iepriekš apskatītos sauso stepju apgabalos. Ziemeļu virzienā krūmāji nemanot pāriet sausā tropu meža joslā, kas apklāj Lundas sliekšni un Ziemeļ-Kalahari ieplaku.

Nokrišņiem bagātajā austrumu kraujā, pēc augstuma virs jūras līmeņa, izšķir trīs veģetācijas joslas. Indijas okeanam tuvāko piekrastes joslu, sākot no Austrum-Londonas (East-London), uz ziemeļiem, klāj 6—9 metri augsti un biezi mūžzaļi krūmāji. Pašās drēgnākajās vietās pār krūmajiem jem virsroku krāšņs lietus mežs. Starp šo piekrastes krūmāju joslu un Pūķu kalnu krauju plešas 300—1200 metru augstumā zāļājs, kuŗā redz izkaisītus ērkšķu krūmus un akācijas. Virs 1200 metriem sākas kalnu ganības, kur florai jau ir alpīns raksturs. Arī te vietām redz kalnu mežus.

Gar austrumu piekrasti un tuvējo kalnu grēdu dienvidu malām plešas krāšņi meži, kuŗos netrūkst teicamu lietus koku, kas der mēbeļu gatavošanai. Ap kokiem vijās skaistas liānas un citi epifiti.

Oriģinālā un skaistā Kapzemes flora (ļoti interesants augs ir t. s. Welwitschia mirabilis) daudzās vietās sākusi izgaist, plešoties plašumā augiem, kas iekļuvuši no Eiropas apgabaliem. Sevišķi tas sakāms par Kapzemes dienvidu daļu, kas samērā jau sen kolonizēta.

Dienvid-Afrikas stepju zemēm ir visumā jemot tā pati fauna, kas redzama tropu Afrikā, jo arī šī Afrikas daļa pieder pie aitioiskās faunas reģiona. Kādreiz šī Afrikas daļa bijusi neticāmi bagāta savvaļas dzīvniekiem; ziloņu bari klejojuši pašas Keptaunas tuvumā, un pirmajiem kolonistiem ir nācies vest ar lauvām un degunradžiem tikpat sīvu cīņu, kā ar bušmeņiem, kas šāvuši saindētas bultas, un kareiviskājiem kaferiem. Antilopes te klejojušas 10,000 galvu lielos baros; ļoti izplatīts dzīvnieks ir bijis niknais Afrikas bifelis; nīlzirgi mājojuši visās upēs, bet strausi klīduši apkārt vairāk simts galvu lielos pulkos. Tagad no visas šīs pasakainās dzīvnieku bagātības ir palikusi tikai atmiņa; savvaļas dzīvnieki ir paglābušies attāļākājos apgabalos un speciālās dzīvnieku rezervācijas territorijās, no kuŗām sevišķi liela atrodas Transvālas ziemeļos, Limpopo upes tuvumā. Ziloņi, degunradži, nīlzirgi, bifeļi, zebras, žirafes, lauvas un lielo antilopu sugas agrāk kolonizētos apgabalos vairs nav sastopami. Tāpat izzudušas arī vidējās un sīkās antilopes, sevišķi t. s. lecējāži, kas agrāk staigājuši pa Dienvid-Afrikas stepēm līdz 50,000 galvu lielos baros un postījuši būru kolonistu sējumus, tikpat nikni, kā tagad to dara siseņi. Kalnainākajos apvidos vēl uzglabājušies leopardi, kas bieži nodara fermeriem lielus zaudējumus, un paviāni. Kaitīgākais Dienvid-Afrikas dzīvnieks tagad vairs nav lauva, bet mazais šakals, kas nodara aitkopjiem tik lielus zaudējumus, ka no viņa iznīcināšanas atkarājās daudzu fermeru eksistence. Galvenais medījums vietējiem mediniekiem tagad vairs nav zilonis vai bifelis, bet sīkie zīdītāji, kas mājo alās, un parasti iznāk zemes virsū tikai nakts laikā (zemes cūka, ežu cūka u. c.)

Ļoti bagāta ir Dienvid-Afrikas putnu pasaule. Jūras putni mājo piekrastēs milzīgos baros; ūdens putni mīt purvu apgabalos, bet stepju kokos vij ligzdas īpatnējie audējputni; visai bagāta ir Dienvid-Afrika arī indīgām čūskām, un dažas kodiens neglābjāmi nes nāvi.

Visbīstamākais ienaidnieks, ko tagad var stādīt preti cilvēkam Dienvid-Afrikas dzīvnieku valsts, tomēr ir siseņi un termīti. Siseņu bari pēc katriem 3—4 gadiem noposta fermeŗu sējumus, atstādami tikai kailu zemi (daudz rūpju sagādā arī termīti, kas sagrauž koka celtnes). Cīņā pret siseņiem, cilvēks līdz šim izrādījies vēl bezspē-

cīgs. Tagad sāk siseņu baru apkaŗošanai lietāt naftu, ar kuŗu aplej viņu perēkļus purvainājos apgabalos, un dažādas indes, kuŗas tāpat kā naftu, lej šiem perēkļiem virsū no lidmašīnām.

Vēl Livingstona laikā Dienvid-Afrika bijusi tik bagāta lielajiem savvaļas dzīvniekiem, ka ceļotāju karavānām nācies gaidīt stundām

Skaistas medību trofejas.

igi, līdz viņām atbrīvojis ceļu garāmejošs milzīgs antilopu bars. Antilopes, ziloņi un lauvas ir krituši par upuri kolonistu šautenēm, bet likteņa ironijai ir labpaticies, lai vēl tagad šad un tad apturētu dzelzceļvilcienu siseņu bari, miljardiem virzīdamies pāri sliedēm (lokomotīvu un vagonu riteņi, šķaidīdami mazo insektu miljonus eļļainā masā, nespēj uz priekšu tikt).

Dienvid-Afrikas iedzimtie un viņu kultūra.

Tropu Afrikas iedzīvotāju sastāva raibums dienvidu virzienā mazinās. Turpretim Dienvid-Afrikā mēs atkal redzam visai raibu rasu un kultūru ņudzekli. Šī raibuma cēlonis ir tas, ka bušmeņi un viņiem savā ziņā radniecīgie hotentoti ir bantu cilšu atbīdīti galējos kontinenta dienvidos un tur uzglabājušies nesajaukti līdz pat eiropiešu kolonistu atnākšanai. — Sacītais zīmējas uz Dienvid-Afrikas rietumu un dienvidrietumu daļu. Austrumu daļā, kas bagātāka nokrišņiem, bantu tautas ir aizklīdušas tāļāk uz dienvidiem, kā sausājos rietumos, un tāpēc arī dienvidaustrumu Afrikas iedzimtie pieder pie bantu grupas. Dienvid-Afrikas rietumu daļā bantu grupas piederīgos sastop tikai ziemeļrietumos, kas arī bagātāki nokrišņiem; šīs bantu ciltis ir ambo un ferero (hereri), kuriem dienvidos mājo hotentoti. Bušmeņi ir iedzīti pašos neauglīgākajos tuksnešos, Karru un Kalahari apgabalos.

Dienvid-Afrikas bantu tautas, kas priekš dažiem gadsimtiem nākdamas no ziemeļiem, ir izspiedušas no savām tagadējām mītnēm hotentotus, mēdz dēvēt par kaferiem. (Šo vārdu portugaļi patapinājuši no arabu tirgotājiem, un tas nozīmē „neticīgais"). Galvenās kaferu ciltis ir pondo, fingi, koza (ksosa) un zulusi un svazi. Zulusiem XIX. g. s. pirmajā pusē bija spēcīga valsts un viņi veda ar būriem un angļiem ļoti asiņainus kaŗus, kuŗos uzvara brīžiem svērās gan vienā, brīžiem otrā pusē. Pats slavenākais zulusu ķēniņš bija Čaka, ko vēsturnieki dēvē par „Dienvid-Afrikas Napoleonu". Lai sadragātu šīs ciltis lielo varu dienvidaustrumu Afrikā, angļiem nācās vest ar zulusu valsti veselus trīs lielus kaŗus (1839., 1846. un 1850—1853. g.); vēl 1879. g. zulusi cēlās pēdējā nāves cīņā pret angļu virskundzību.

(Zulusu valsts dibinātājs, kas dzīvojis XVIII. g. s. beigās, esot saucies par Zulu un atstājis savai ciltij šo vārdu par viņas nosaukumu. Viņa pēcnācēju laikā valsts sasniegusi vēl lielākus apmērus. Šai laikā zulusu valdinieks ir jau minētais Čaka, kuŗam klausa visa dienvidaustrumu Afrika. Čakas pēcnācējam Dinganam ir jāved sīvas cīņas ar būriem, kas sāk lauzties iekšā zulusu zemē, nākdami no Pūķu kalnu puses. Zulusiem izdodas ieviļināt būru priekšpulkus lamatās un tos iznīcināt. Tad būri sajemās, atkal iet uzbrukumā, iesturmē Dingana galvas pilsētu, un tai pašā laikā angļi nostiprinās Natalā, zulusiem aizmugurē. Zulusi nokļūst starp divām ugunīm, bet būri viņiem šķiet bīstamāki ienaidnieki, kā angļi: būri tiecās atjemt zulusiem viņu zemi; angļi ir pagaidām gatavi apmierināties ar nominālu virskundzību. — Zulusu starpā sākās pilsoņu kaŗš, līdz beidzot cilti atkal apvieno vienā valstī Čečvaijo; viņa vadībā zulusi izcīna savu pēdējo kaŗu pret angļiem. Pēc briesmīgās cīņas angļiem izdodas sajemt gūstā zulusu zemes ķēniņu, un lielā Kaferu valsts līdz ar to beidz eksistēt: viņu sadala starp vairākiem virsaišiem, kas atzīst angļu virskundzību.)

Zulusu valsts bijusi organizēta uz stingri militāriem pamatiem. Ķēniņam bijusi ļoti liela vara, kuŗu tam tomēr nācies dalīt ar diviem augstākajiem valsts ierēdņiem, kas reizē bijuši armiju virspavēlnieki un ministri. Valdot vājākas dabas ķēniņam, šiem ierēdņiem (induniem) piederējis galvenais vārds valsts lietās. — Zeme skaitījusies

ķēniņa īpašums un tas varējis rīkoties ar pavalstnieku mantu un dzīvību pēc sava prāta. Ķēniņam piederējis arī tirdzniecības monopols, un daži no tiem sarausuši lielas bagātības. Ķēniņam vajadzējis rūpēties par kareivju pārtiku un apbruņojumu, un attiecīgie izdevumi aprijuši lielāko daļu no valdinieka iejēmumiem. Visi zulusu vīrieši (līdz 40 g. vecumam) skaitījušies armijā, nedrīkstējuši precēties un dzīvojuši uz ķēniņa rēķina (ķēniņš tiem piegādājis arī piegulētājas). Zulusu armijas lielums pārsniedzis 100.000 vīrus; vienmēr turēta kaujas gatavībā un varējusi doties kaŗa gājienā uz pirmo valdinieka rīkojumu. (Sevišķi bīstami skaitījušies veterāņi, kas nebaidījušies, bruņoti tikai ar šķēpu un vairogu, iet lauvu medībās un cīņās nereti veikuši arī šautenēm bruņotos būru un angļu kareivjus. Viņi dienējuši pirmās līnijas pulkos un pirmie gājuši cīņā; tad sekojuši jauno kareivju pulki un beidzot puisēnu bataljoni, kas tikko sākuši vingrinā-

Hereru sievietes

ties ieroču lietāšanā.) Eksistējušas veselas garnizona pilsētas (pareizāki sakot, milzīgi ciemi), kuŗās katrā atradies līdz 1000 kareivju, t. i. viens pulks. Pulki dalījušies mazākās vienībās; eksistējis arī savs virsnieku un instruktoru kadrs. Zulusu galvenie ieroči sākumā bijuši īss metamais un gaŗšs duramais šķēps, un milzīgs no vēršu ādas darināts vairogs (vairogi izkrāsoti dažādās krāsās, un no viņiem varējuši redzēt, pie kāda īsti pulka pieder attiecīgais kareivis). Ķēniņš Čaka ieved jaunu cīņas taktiku — uzbrukumu slēgtās kolonnās, kuŗu triecienam bijis briesmīgs visu dragātāja spēks. Tas pats Čaka ieved lietāšanā agrāko šķēpu vietā īsu duramo šķēpu, t. s. asegaju (esgē).

Teicami apmācītās un apbruņotās zulusu armijas viegli veic kaimiņcilšu kaŗa pulkus, un iet kā negaiss pāri dienvidaustrumu Afrikai, apkaudamas vīrus, jemdamas gūstā sievietes un aizdzīdamas lopu barus. Zulusu valstij veidojoties, dažas kareiviskākās kaimiņu ciltis,

nevarēdamas turēties preti zulusu uzbrukumam, seko viņu priekšzīmei un iet sirot uz tāļākiem apgabaliem, tāpat kaudamās, laupīdamas un dedzinādamas. Dienvidaustrumu Afrikā sākas īsta tautu un cilšu staigāšana; dažas no šīm ciltīm, kas gandrīz visas rada zulusiem, aizlaužās tāļu uz ziemeļiem, gandrīz līdz Viktorijas ezeram; citas, piem. matabeļi, dibina lielas valstis zulusiem ziemeļos, starp Limpopo un Zambezi upēm; dažas ciltis, gribēdamas iedvest saviem ienaidniekiem lielākas bailes, kopē zulusu ieročus un kaujas taktiku (etnografi dēvē šīs ciltis par „zulusu pērtiķiem").

(Par šo kareivisko un enerģisko cilti sniedz interesantu aprakstu ceļotājs Fričs, kas uzturējies Zulusu zemē viņu valsts varenības laikmetā. Pie zulusiem sākumā dominējusi tā pati, uz patriarchāliem pamatiem dibinātā valsts iekārta, kas sastopama pie citām Dienvid-Afrikas bantu tautām, un viņi dzīvojuši lielģimenēs, kuŗas savukārt bijušas pakļautas ģinšu vecākiem un pēdējie atkal cilts ķēniņam. Stājoties zulusu priekšgalā ķēniņam Čakam, šī iekārta radikāli mainās un visa zulusu cilts patiesībā paliek par vienu lielu armiju, kas dzīvo tikai kaŗam. Sīkie virsaiši nozūd no skatuves un visus māc ķēniņa un augstāko virsnieku despotisms — zeme un lopi, — viss paliek par ķēniņa piederumu. Čaka sadala savu cilti pa jaunam, jemot vērā tikai militārās intereses. Izzūd vecie patriarchālie krāļi, un viņu vietā izveidojas apcietinātas nometnes. Ģimeņu galvām vairs nav pār viņu piederīgiem nekādas varas, — tā pieder ķēniņa ieceltiem instruktoriem; ģints vienības vietā tagad stājas pulka vienība, kuŗā ieskaitītie vīrieši spiesti bez ierunām klausīt pulka komandierim, kas reizē ir kungs pār nometnes iemītnieku dzīvībām. Meitenes paliek tikai par piegulētājām, kuŗām jādzīvo kopā ar kareivjiem (bērnus, kas dzimst šīm neprecētām kareivju sievām, nogalina). Pulkus, kas bija teicami cīnījušies vairākās kaujās, un atsevišķus kaŗavīrus, kas bija sasnieguši diezgan lielu vecumu, ķēniņš mēdza demobilizēt, deva tiem lopus un zemi un ļāva precēties; tikai pēc šīs demobilizācijas, kuŗa tā tad bija savā ziņā ķēniņa izteikta atzinība pulka varonībai, kaŗavīru nometne atkal pārvērtās par mierīgu krāli, kaŗavīri par ģimeņu tēviem, bet viņu piegulētājas par likumīgām sievām, kuŗu uzdevums tagad bija kopt demobilēto varoņu mājas, ganāmpulkus un dzemdēt ķēniņam jaunus kaŗavīrus).

Vēl nesen zulusi, ir vīrieši, ir sievietes, staigāja gandrīz pilnīgi kaili, lielākais nēsādami tikai īsu ādas priekšautu. Tagad daudzi no tiem jau sākuši tērpties eiropiešu drānās.

Zulusi ir liela auguma, spēcīgi, lepni un enerģiski ļaudis, un Zulusu zemē, biežāki kā citā Afrikas malā, redz atlētiskas figūras. Daudziem zulusiem vēl tagad ir zeme un lopu bari, bet daudzi jau palikuši par balto fermeru kalpiem, vai iet strādāt zelta un dimantu raktuvēs. — Senākā virsaišu vara ir lauzta, bet toties burvjiem joprojām ir liels iespaids, kaut gan zulusu lielākā daļa nomināli skaitās kristīti.

Kaferiem rietumos, Dienvid-Afrikas iekšējā augstienē mājo dažādas bečuānu ciltis, no kuŗām dažas (to rāda viņu āriene un valoda) stipri sajaukušās ar hotentotiem. Pie bečuāņiem pieder arī enerģiskie bazuti, kas mājo savā kalniem apjostajā dzimtenē ar Oranžupes augšteku, kā lielā cietoksnī un joprojam ir uzglabājuši zināmu patstāvību, kaut arī zem Britu imperijas protektorāta. — Bazutu un

citu bečuānu cilšu saimniecības pamats ir lopkopība un zemkopība. Galvenie labības augi ir sūras un kukurūza. Zem eiropiešu civilizācijas iespaida iesakņojusies arī arkla lietāšana, sevišķi biezi apdzīvotajā Bazutu zemē, kur zemkopība atrodas uz samērā augstas pakāpes. Bečuāniem ir prāvi liellopu, aitu un kazu bari. — Kaferi dzīvo krāļos, kas apjosti dzēloņaugu sētām. Apaļās būdas celtas ap krāļa laukumu, kurā pa nakti sadzen krāļa iemītnieku lopus. — Bečuānu ciltis mājo milzīgos ciemos, kas patiesībā ir mazas pilsētiņas, jo viņu iedzīvotāju kopskaits parasti pārsniedz vairākus tūkstošus.

Bečuāniem rietumos, nabadzīgajā Kalahari tuksnesī, kur liels ūdens trūkums, klejo bušmeņi, pusizmirušas rases atliekas, kuras varā senlaikos atradušies daudz plašāki apgabali. Bušmeņi ir maza auguma, dzeltenbrūni, ļoti neglītām grumbaināmsejām, un atrodas uz ļoti zemas attīstības pakāpes. Viņi prot iztikt ar mazumiņu, dienām

Kaferu frizieris

ilgi var badoties un nebaudīt ūdens, un dzīvo tuksnesī, kur jeb kuras citas tautas piederīgais būtu sen gājis bojā bada vai slāpju nāvē. Viņi ir tipiska medinieku un savvaļas augu lasītāju cilts un klejo pa Kalahari nelielās ordās, kas patiesībā katra ir lielģimene. Katrai ordai ir savs medību rajons. Bušmeņiem nav pastāvīgu mītņu: šodien viņi ir te, rītu jau pāris 10 klm. tāļāk, citā cietā, kur gaidamas labākas medības. Nomedījuši lielāku dzīvnieku, viņi uz ātru roku uzceļ dažas prīmitīvas būdas, kurās orda uzturas tik ilgi, kamēr ir apēsts viss medījums.

Apbrīnojamas ir bušmeņu orientēšanās spējas, viņu asā redze, dzirde un oža. Medības ir viņu eksistences galvenais pamats; medību pajēmienu un ieroču izgudrošanā bušmeņi šķiet nepārspējami. Viņi lietā sazāļotas bultas, prot ķert dzīvniekus cilpām, vilku bedrēs u. t. t. un nomedī pat tik tramīgus dzīvniekus, kā strausus; bušmenis tiem piezogās, tērpies nošautā strausa ādā un tik teicami prazdams imitēt

strausa gaitu un kustības, ka var staigāt lielo putnu bara vidū un izvēlēties vēlamo medījumu, kuŗam tad raida miesā savu saindēto bultu. — Medību gaitās bušmeņi badojas dienām ilgi, nepiekusuši dzen pēdas medījumam, panākuši, to nogalina un tad pieēdas līdz nesamaņai. Bušmeņi var iztikt mēnešiem ilgi bez ūdens malka, jo atspirdzinājumu dod kāda sulīga stepju ķirbju suga, kas aug Kalahari tuksnesī. — Bušmeņiem gandrīz visiem ir zīmētāju talants un viņi prot uzzīmēt savvaļas dzīvnieku tik pareizi un dzīvi, ka ar viņiem šai ziņā nespēj sacensties pat eiropiešu mākslinieki. — Visā Dienvid-Afrikā ir daudz alu, uz kuŗu sienām redzami bušmeņu mākslinieku darbi, medību skati un kaŗa gaitu attēlojumi. Šie zīmējumi apstiprina hipotezi, ka bušmeņi agrāk mājojuši visā Dienvid-Afrikā.

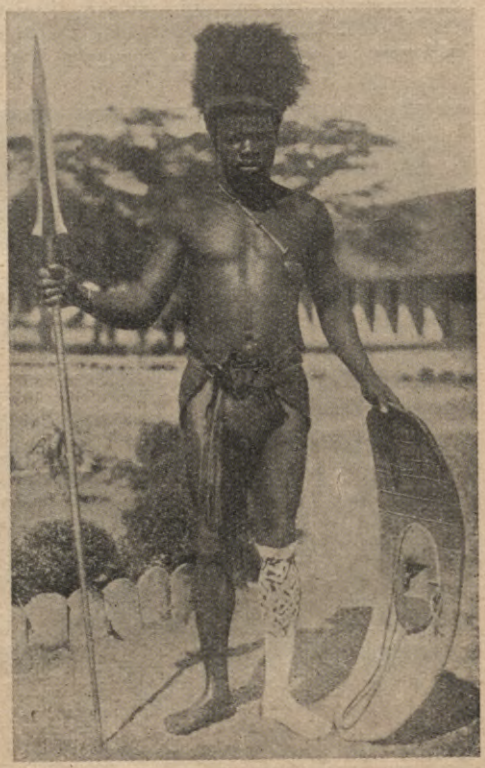

Dienvid-Rodesijas iedzimtais

Hotentotu varā agrāk atradusies Dienvid-Afrikas rietumu mala; tagad viņi ir stipri sajaukušies ar bantu ciltīm un vietām arī ar eiropiešiem. Samērā tīra uzglabājusies vienīgi namas cilts, Oranžupes lejtekai ziemeļos. Hotentoti ir vidēja auguma, bet viņu ādas krāsa un miesas būve aizrāda uz stiprām bušmeņu asins piemaisām (īpatnējā hotentotu sieviešu anatomiskā pazīme ir t. s. steatopigija, kas gan sastopama arī pie bušmenietēm un pat pie dažām būru sievietēm. Steatopigija ir ārkārtēja gūžu aptaukošanās un rada tiem tauku kupriem, kuŗas nēsā — bada gadījumam — sev līdzi kā uzkrātu barības vielu rezervuāru arī daži Afrikas mājlopi, piemēram zebu govis un taukastu aitas.—Otrā anatomiskā īpatnība, kas sastopama vienīgi pie hotentotiem, ir t. s. „hotentotu priekšauts", — ārkārtīgi gaŗas labia minora, kas sasniedz vairāku centimetru gaŗumu un tiek pagarinātas mākslīgiem līdzekļiem, jo hotentoti viņas acīmredzot uzskata par sevišķu sievietes daiļuma pazīmi).

Pēc valodas daudzi filologi pieskaita hotentotus mēli hamītu grupai, kaut gan arī valodas ziņā bušmeņi ir atstājuši uz hotentotiem lielu iespaidu; hotentotu valodā ir sastopamas tās pašas šņakstinošās skaņas, kas tik īpatnējas priekš bušmeņiem, un kuŗas eiropiešiem gandrīz nav iespējams imitēt. — Jādomā, ka tālos senlaikos kāda hamītu tauta, nākdama no ziemeļiem, nokļuvusi Dienvid-Afrikā un te, sajaukdamās ar bušmeņiem, radījusi hotentotu tautu. — Līdzīgi

saviem hamītu senčiem, hotentoti ir lopkopji-nomadi; viņiem ir lieli liellopu bari un būdas, kuŗu forma atgādina bišu stropus.

Hereru tauta, kuŗas atliekas mājo bij. vācu dienvidrietumu Afrikas vidienā, ir bantu grupas piederīgie un apdzīvo zāļainu stepi, kuŗa dod iespēju uzturēt lielus lopu barus, bet neļauj attīstīties zemkopībai. Viņu galvenā barība ir piens; lopus kauj tikai svētku mielastam.

T. s. kalnu damari, kas arī mājo tai pašā dienvidrietumu Afrikā, ir mīklaina tauta, melnu ādas krāsu, tāpat kā bantu, bet lietā hotentotu valodu un atrodas uz tikpat prīmitīvas attīstības pakāpes, kā bušmeņi. — Ambo jeb ovambo cilts rada hereriem, dzīvo Dienvid-Angolā un Kunenes upei dienvidos. Viņu zemē iespējama zemkopība; savus laukus tie kopj ar lielāko rūpību. Līdzīgi kaferiem, daudzi ovambo vīrieši tagad iet peļņā uz kolonistu fermām vai kalnraktuvēs.

Tikai maza Dienvid-Afrikas iedzimto daļa patlaban bauda zināmu patstāvību un dzīvo t. s. rezervācijas territorijās. Lielākās no šīm territorijām ir bazutu zeme un Svazueme (Svazilenda), abas austrumu kraujā un Ambo zeme, dienvidrietumu Afrikas ziemeļos. Viss iedzimto vairums tagad atrodas baltajo kalpībā un ir lauku vai kalnraktuvju proletāriāts.

Austrumu piekrastes noplaka

Austrumu piekrastes noplaka ir tā Dienvid-Afrikas daļa, kas ar savu silto un pa lielumlielai daļai drēgno klimatu visvairāk atgādina tropu Afriku. No augstienes kraujas zemes virsa vispirms strauji krīt lejup, un tad no šīs kraujas kājām samērā lēzeni plok uz Indijas okeana pusi. Dienvidos, Katlambas jeb Pūķu kalnos šis kalnu mūris sasniedz lielāko augstumu (160 klm. no Durbanas paceļās 3320 metru augsta milzu klints, bet viņai tuvumā atrodas kāds vēl augstāks kalns, ar 3600 metri augstu galotni). Neskaitāmie strauti un piekrastes upes ir izzāģējuši šai milzīgajā kraujā dziļas gravas un sadalījušas viņu vairākos atsevišķos sektoros, bastionos un kalnu torņos. Redz daudz krāšņu un majestātisku dabas ainavu, kaut arī Pūķu kalniem trūkst mūžīgās sniega rotas un šļūdoņu. Uz stāvo klinšu galotnēm sniegs dienvidu ziemas laikā tomēr guļ nedēļām ilgi, un skatoties no jūras puses šķiet, itkā roboto kraujas virsas līniju klātu sudrabots plīvuris. Upes, dodamās uz Indijas okeana pusi, izveido daudzus skaistus un enerģijas iegūšanai derīgus ūdens kritumus.

No okeana puses nākošais drēgnums pie kraujas sienas sabiezē lietus padebešos; un bagātīgo nokrišņu sekas ir krāšņi, sūnām un epifītiem bagāti miglas meži, kas aug gar kalnu kraujām un alpu pļavas, kas plešas virs tiem. Zem mežu joslas, kur lietus līst vasarā, sākās krūmiem bagātas zāļainas savannas; zemajā, toties visai šaurajā piekrastes joslā, kur sals jau ir sveša lieta, vietām redz krāšņus krūmu mežus, kuŗos sastopamas arī dažas palmu pasugas.

Natalai ziemeļos piekrastes noplaka plok zemāka, kļūst platāka, un sākas zemā un sausā Gazas zeme, kas pieder jau portugaļu Mozambikas kolonijai. Lielā lēzenuma dēļ, noplaka te dabū samērā maz no-

krišņu, un tāpēc ir sausa stepe, kas nokaisīta ērkšķu krūmiem. No augstienes nākošās upes, Limpopo, Zabi un viņu pieteka ir izskalojušas sev plašas ielejas, kuŗās kilometriem tālu stiepjas neveselīgi purvi. Pretēji dienvidu piekrastei, te dominē krastu grimšanas process, kas licis izveidoties vairākiem līčiem un purvainām lagūnām. Daudzo purvu dēļ klimats visai neveselīgs un zeme eiropiešu kolonizācijai tāpēc maz noderīga.

Limpopo un Zabi lūkai ziemeļos iekšējā augstiene atkal krīt lejup piekrastes noplakā ar varenu krauju, ko vietām klāj meži. Piekrastes noplakā paceļās 1800 metrus augstie Gorongozas kalni, kuŗus dziļa ieplaka šķir no 300 metrus augstās Šeringomas augstienes. — Šo t. s. Pungves ieplaku uzskata par Niasas-Šires grāvja dienvidu turpinājumu. Viņš ir svarīgi vārti satiksmei, jo ved no Indijas okeana piekrastes iekšā Niasas zemē un tālāk uz ziemeļiem, lielo Centrāl-Afrikas ezeru baseinā.

Pēc politiskā iedalījuma, austrumu piekrastes noplakā ietilpst ziemeļaustrumu Kapzeme, Natala, Austrum-Transvāla, Svazizeme (iedzimto rezervācijas territorija) un Mozambikas kolonijas dienvidu daļa, kas reti apdzīvota. Biezāki apdzīvotas zemes ir Mozambikai dienvidos, kuŗās atrodas zulusu, kozas un citu kaferu cilšu dzimtene, — kalnaina zeme ar veselīgu klimatu. Balto kolonizācijai der tikai augstākie galējo dienvidu apgabali. Pilsētās blakus baltajiem dzīvo arī daudz indiešu, kas sākumā atvesti Natalā kā plantāciju strādnieki, bet vēlāk likušies uz tirdzniecību; daudzi no viņiem tagad ir bagāti ļaudis.

Austrumu piekrastes noplaka ir visai bagāta derīgiem minerāļiem. Natalā un Zambezi upei dienvidos rod akmeņogles, bet lielajā kraujā slēpjas zelts un vietām platīns. Saimniecības pamats te tomēr viscaur ir lauksaimniecība. Sausajās un zemajās piekrastes joslās teicami padodās daudzi tropu kultūraugi. Dominē zemkopība; lopkopība plašākos apmēros sastopama tikai augstākajos un no krasta tālākajos apgabalos, kur kalnu ielejās redz ganāmies lielus liellopu un citu barus. Tropu augu kultūras dominē piekrastes joslā, Durbanai ziemeļos un dienvidos, Beiras apkārtnē (Mozambikas kolonijā) un gar dzelzceļu, kas ved Rodesijas iekšienē. Svarīgākais kultūraugs ir cukurniedra; niedru plantācijās, kas plešas daudzus kilometrus tāļu, redz paceļamies cukura fabriku skursteņus. Galvenais labības augs ir kukurūza, ko Mozambikas kolonija eksportē diezgan lielā daudzumā. Teicami padodās tropu un subtropu augļi — mango, ananasi, banāni un citroni; atmaksājas arī Eiropas dārzāju kultūras; kokvilnu plašākos apmēros audzē Beiras ostas apkārtnē, kur ļoti auglīga melnzeme. Austrum-Transvālā un Natalas savannu joslā pēdējos gados sāk plesties plašumā kokvilnas un zemes riekstu lauki. Vietām mēģina audzēt arī tēju.

Austrumu piekrastes noplakas ģeografiskais stāvoklis viņu padarījis par zemi, caur kuŗu norisinās iekšējās augstienes austrumu daļas ārējā tirdzniecība. Galvenās ostas — Beira un Lorenco Markesa (abas Mozambikas kolonijā), Durbana un Ist-Londona ir savienotās dzelzceļlīnijām ar zemes iekšieni; šo līniju būve izmaksājusi milzīgas summas, jo kalnainās zemes reljefs, sevišķi lielā krauja, radījušas inženieriem un viņu strādniekiem gandrīz nepārvarāmas grūtības. — Beira, kuŗas iedzīvotāju skaits gan ir tikai ap 5000, ir nevien

Rodesijas, bet arī Niasas zemes un pagaidām arī Katangas apgabala galvenā osta, celta pie Pungves upes grīvas, ar milzīgām noliktavām un ostu, kuŗā var iebraukt paši lielākie okeana tvaikoņi. Arī Lorenco Markesa (13.000 iedz.) ir okeana piekrastes pilsēta ar labu ostu; caur viņu iet Transvālas tirdzniecības lielākā daļa, un būri savas neatkarības laikā centās dabūt šo pilsētu savā varā, lai gūtu izeju uz Indijas okeanu.

Pati lielākā austrumu noplakas pilsēta un galvenā Dienvid-Transvālas un Oranžzemes osta ir Durbana, ar 150.000 iedzīvotājiem; par nelaimi, šai pilsētai iepretim atrodas paši stāvākie un lielākie Pūķu kalnu augstumi; tāpēc dzelzceļlīnijas, kas vieno šo pilsētu ar iekšējo augstieni, ir spiestas mest kalniem apkārt prāvus līkumus. Tirdzniecības ziņā Durbana ir rosīgākā un lielākā osta visā Dienvid-Afrikā.

Kaferi kaujtērpā

(Pasažieru satiksmes ziņā viņu pārspēj Keptauna.) Durbana ir ļoti skaista pilsēta, celta veselīgā un dabas daiļumiem bagātīgi apveltītā vietā; pilsētas iedzīvotāju mazākā daļā (60.000) ir baltie — angļi un būri, pārējie — indieši un kaferi. Baltie dzīvo atsevišķā pilsētas daļā, kas paceļās ap 200 metri virs okeana līmeņa; krāsainie mājo okeanam tuvākajos kvartāļos. Pilsētavai ir vairākas lieliskas okeana peldētavas un viss, kamforts, kādu var prasīt izlutinātais eiropietis.

Tālāki Natalas iekšienē, skaistā apkārtnē atrodas viņas galvas pilsēta Pītermaricburga, kas būru celta un nosaukta par godu viņu kaŗa vadonim, kuŗa vadībā tie sākuši Natalas iekaŗošanu. Pilsētai ir ap 35.000 iedzīvotāju, no kuŗiem apmēram puse balto (būri); pārējie — indieši un melnie. Pilsēta ir tikpat skaista, kā Durbana, ar daudzām krāšņām ēkām, piemineklĭem, skaistiem parkiem un lielu botānisko dārzu.

Ceturtā austrumu noplakas ostas pilsēta ir Austrum-Londona (Ist-Londona) ar 30.000 iedzīvotājiem. Preču apgrozījuma ziņā viņa atrodas trijām pārējām ostu pilsētām iepakaļus, jo ar šo sekmīgi konkurrē arī tuvējā Port-Elizabete (40.000), kuŗai ir labāka osta un īsāki ceļi, kas ved zemes iekšienē.

Austrumu augstiene.

Austrumu augstiene viņas dienvidos (Oranžvalstī un Dienvid-Transvālā) ir samērā līdzena zeme, ko būri dēvē par „Augsto lauku" („Hooge Veld"); viņa caurmērā paceļās vairāk kā 1200 metrus virs okeana līmeņa, bet austrumu malā sasniedz pat 2000—3000 metru augstumu. Limpopo upes apkārtnē augstiene ir stipri zemāka (caurmērā 700 metri) un gandrīz nemanot pāriet Gazas līdzenumā. Dienvid-Rodesija ir atkal augsta zeme — 1200—1600 metri, — austrumos vēl augstāka.

Austrumu augstiene ainavu ziņā visai vienmuļīga, un ceļotājs no dzelzceļa vagona loga redz tikai pa kalnaino stepi, pa kuŗu dārdēdams ripo vilciens, te nolaisdamies ielejās, te atkal drāzdamies augšā kraujā, lai ritētu atkal labu laiku pa zāļainu līdzenumu. Vietām redz atsevišķus salu kalnus, t. s. „galda kalnus", — ar visai stāvām kraujām, un virsotni, kas līdzena kā galds. — Tikpat vienmuļīga, kā viņas reljefs, ir arī šīs augstienes veģetācija; dienvidos dominē stepe, ziemeļos redz plašus krūmājus. Nokrišņu daudzums viscaur ir pietiekoši liels, lai būtu iespējama zemkopība; galvenais labības augs ir kukurūza; dominējošā lauksaimniecības nozare tomēr ir un paliek lopkopība, jo lopus var ganīt vietējos zāļājos cauru gadu.

Austrumu augstienes saimniecības pamats tomēr ir kalnrūpniecība, un pati augstiene pieder galvenājiem kalnrūpniecības centriem uz zemes lodes.

Augstienes dienvidu daļā Transvāla un Oranžzeme, atrodas baltājo varā jau gandrīz 100 gadus (būri te ielauzās 1838. g. un pēc niknām cīņām, atspieda iedzimtos pa labi un pa kreisi, vai arī tos padarīja par saviem apakšniekiem). Rodesija sākta kolonizēt tikai pagājušā gadsimta beigās, un viņas kolonizātori bija nevis būri, bet angļi.

Dienvid-Rodesija ir vairogveidīga augstiene, no kuŗas centra tek upes uz visām pusēm, ieplūsdamas kaimiņu apgabalos; uz dienvidiem platajā un dziļajā Limpopo upes lejā, uz austrumiem tiekdamās aizsniegt Zabi upi, ziemeļu virzienā viņas tiecās kļūt par Zambezi pietekām, bet rietumu virzienā tek uz Kalahari tuksnesi.

Pašu augstieni sedz liellapu krūmāji un sausais tropu mežs. Vietām redz milzīgus granīta bluķus un veselus granīta kalnus, kas slien savas varenās pieres augstu pret debesīm. Austrumu virzienā augstiene sāk celties arvienu augstāk, izveidodama Indžangas kalnus, kuŗu galotnes pārsniedz 2000 metrus augstumu, un tad strauji krīt lejup, piekrastes noplakā.

Jau priekš daudziem gadu simteņiem Dienvid-Rodesija ir bijusi zelta zeme. Visur te sastop akmeņa celtņu drupas, cietokšņu atliekas, sagruvušus tempļus, apūdeņošanas kanāļus un aizbirušas kaln-

raktuves. Pašas pazīstamākās ir Simbabves drupas Dienvid-Rodesijas austrumos (pati Simbabve ir kādreiz bijusi lielās Monomotapas valsts galvas pilsēta, ar kuŗu arabi uzturējuši rosīgus tirdzniecības sakarus). Kopš X. g. s. arabi savos kuģos ir braukuši uz Sofalas piekrasti, un Sofala toreiz bijusi galvenā osta, caur kuŗu izvests lielā vairumā zelts, kas iegūts Dienvid-Redesijas raktuvēs. Dažas drupas un dievnamu atliekas rāda apbrīnojamu līdzību ar celtnēm, kuŗas atstājuši Dienvid-Arabijā sabiešu tauta. Tāpēc arī daudzi vēsturnieki domā, ka jau priekš trijiem gadu tūkstošiem starp Arabijas pussalu un Dienvid-

Zulusu meitene

Rodesiju eksistējušas tirdzniecības saites, un viss var būt, ka zelts, ko jūdu ķēniņš Zalamans dabūjis Jeruzālemes dievnama celšanai no Zabas valsts ķēniņienes, iegūts Dienvid-Rodesijā, un pēdējā tā tad ir bībeles daudzinātā zelta zeme Ofira.

Dienvid-Rodesijas lielās zelta bagātības ir sekmējušas viņas kolonizāciju arī jaunākajos laikos. Dienvid-Rodesijas dzelzceļu tīkls, kuŗa galvenie mezgli ir Bulavajo un kolonijas galvas pilsēta Selisberi, vieno šo zelta zemi ar Beiras ostu, un Kapzemi, un dzelzceļlīniju, kas iet gaŗām Viktorijas ūdens kritumam, savieno viņu ar Ziemeļ-Ro-

desiju un Katangas apgabalu. Vietējie angļu fermeri ar nēģeru laukstrādnieku palīdzību kopj kukurūzas un tabakas laukus; viņiem ir arī plaši liellopu (ir daudz pienotavu) un cūku pulki, kaut gan vietām te plosās niknas epizotijas.

Kolonijas saimniecības smagumpunkts tomēr ir un paliek kalnrūpniecība, un Dienvid-Rodesija viņā iegūtā zelta ziņā (ap 100 milj. zelta lata vērtībā) iejem ceturto vietu pasaules zelta zemju starpā. Zelta lauki te izkaisīti pa visu plašo koloniju. Dienvid-Rodesija bagāta arī akmeņoglēm, kuŗas lietā vietējie dzelzceļi un Katangas kalnrūpniecības apgabala uzjēmumi. Vietām iegūst arī vaŗu, asbestu un chroma rūdas.

Samērā zemā Ziemeļ-Transvāla ietilpst plašās Limpopo ielejas rajonā. Šī upe, kas sausos gados gandrīz pilnīgi izžūst, der par politisku robežu starp Dienvid-Rodesiju un Transvālu, bet nav ģeografisku apgabalu robeža. Ļoti plašā leja, kuŗai tek cauri šī „Krokodiļu upe", uzjemdama no vienas un otras puses daudzas pietekas, ir vienmuļīga, krūmājiem un salu kalniem nokaisīta. Te iespējamas tādu tropu augu kultūras, kuŗas panes ilgāku sausuma periodu, kā piem. kokvilna un zemes rieksti. Limpopo lejas rietumu daļā ietilpst Bečuānu zemes territorijā un ir viņas apdzīvotākā daļa. Te atrodas dzelzceļu tuvumā arī dažas iedzimto pilsētiņas. Dienvidu virzienā leja sāk celties augstāk, nemanot pāriedama kalnu augstienē, kuŗas rietumu daļā redz galdveidīgos Vaterkalnus („Ūdens kalni"). Starp šiem kalniem un dienvidu augstieni plešas ap 1000 metrus augsts, krūmājiem nosēts klajums, kuŗam tek cauri pa dziļu aizu Olifanta upe, aizsniegdama austrumu virzienā Limpopo. Ap viņu uzieti ļoti bagāti platīna lauki, un tagad te saplūduši laimes meklētāji no visām malām, un kā sēnes pēc lietus, aug kalnraču pilsētiņas.

Limpopo upes dienvidu pieteku vairums sākas jau minētajā „Augstajā laukā", kuŗa ziemeļu daļā pakalniem bagātā apvidū atrodas Pretorijas pilsēta, Dienvid-Afrikas ūnijas valdības rezidence un Transvālas polītiskais un kultūrālais centrs, ar 75.000 iedzīvotājiem. Pretorija ir plaši būvēta dārzu pilsēta, kuŗas baltie nami ar sarkaniem dakstiņu jumtiem slīkst parku un dārzu zaļumā. Te atrodas Dienvid-Afrikas ūnijas centrālās iestādes, Transvālas universitāte, lielā biblioteka, ļoti bagāts dabas muzejs un daudz teicamu skolu. Vispār šī pilsēta ir būru apdzīvoto zemju svarīgākais kultūrcentrs. Pilsētas tuvumā ir bagātākas dimantu raktuves visā pasaulē, bet tuvājos Magalijas kalnos zaļtabakas lauki, kas apgādā Transvālas fermerus ar smēķējamo materiālu.

Dienvidu virzienā augstiene ceļās arvienu stāvāk, līdz Vitvatera kraujai, pie Johannesburgas, kur tā sasniedz 1800 metru augstumu. Ap šo krauju, kas reizē šķir Vālas un Oranžas upju ūdeņus no Limpopo baseina, sākas būru galvenās mītnes (paši būri jau sen vairs nav vientiesīgā un vienkāršā zemnieku tauta, kā priekš gadu desmitiem). Jūdzēm tālu te redz zāļainus klajumus, kuŗos neaug neviens koks un neviens krūms. Te ganās milzīgi liellopu un aitu bari un teicami padodās sūras un kukurūza. Klimats te bargāks kā ziemeļu zemēs un, tāpēc apelsīni un citroni vairs nepadodās; toties teicami aug firsiķi, aprikosi, vārīgākās āboļu sugas un melones. Vietām ir radušās (stādīšanas ceļā) Austrālijas eikaliptu birzis, kuŗas sevišķi bieži redz fermu tuvumā.

Tagad te ir jēmuši virsroku pār lauksaimniecību kalnrūpniecība, pirmā un galvenā kārtā zelta iegūšana.

Zeltu te sastop milzīgā daudzumā gar Vitvatera krauju, un šis apgabals ikgadus raida pasaules tirgū zeltu ap 850 miljonu latu vērtībā. Zelta iegūšanai samaļ putekļos cietās kvarca klintis, kuŗas atrodas dārgmetals, un izskalo no tām zeltu. Samaltās kvarca smiltis raktuvju tuvumā izveidojušas milzīgus baltus kalnus, kas aug arvienu augstāki, apēnodami raktuves ēkas, fabrikas un strādnieku pilsētiņas, kas guļ šo kalnu nogāzē.

Aloe Africana Kapzemē

(Pirmie zelta lauki sākās pie Randfonteinas, kur redz paceļamies zāļaina klajuma vidū pirmos baltos izmantotu kvarca smilšu kalnus. No Randfonteinas līdz Springai vilciens skrien vairākas stundas cauri šiem baltājiem kalniem, kas izskatās kā milzīgi kurmju rakumi un dod spilgtu liecību par modernās technikas spējām un arī cilvēka mantkārību. Zelta drudža sagrābti cilvēki te ir saplūduši no visām pasaules malām un pārvērtuši šo zālaino, bet reti apdzīvoto stepi par zemi, kas iedzīvotāju blīvuma ziņā pārsniedz kuŗu katru Afrikas zemi, vienīgi Nīlupes lejtekas ieleju atskaitot.)

Pirmo zeltu Vitvatera kraujā atrada 1884. g. Desmit gadus vēlāk te jau izveidojās Johannesburgas pilsēta ar 40.000 iedzīvotāju; tagad šo zelta raktuvju rezidenci apdzīvo jau pāri par 300.000, un viņa ir pati lielākā visā Dienvid-Afrikā. Par spīti neticami straujājai augšanas gaitai, Johannesburga nav neglīta baraku pilsēta, bet plaši un moderni izbūvēta, ar daudziem dārziem, platām ielām un skaistiem bulvāriem. Centrā redz daudzus 7—8 stāvu namus, bet nomalēs atsevišķus kotedžus, kas slēpušies dārzu vidū, un krāšņas kalnrūpnieku inženieru villas. Pilsēta būvēta tik plaši un ērti, ka viņas aizjemtā territorija var mēroties ar Berlīnes platību. Satiksmi starp pilsētas daļām atvieglo plaši būvēts dzelzceļu un tramvaju tīkls. Zelta raktuvju rajona apgādāšanai ar viņu mašīnām vajadzīgo ūdeni celti pēc pasaules kara milzīgi dambji, kas uztver Vālas upes liekos ūdeņus viņas plūdu laikā un sakrāj tos vairāk kā 60 kv. klm. lielā mākslīgā ezerā. Blakus Johannesburgai ir uzplaukušas arī citas prāvas pilsētas ar vairākiem 10,000 iedzīvotāju, — Krigersdorfa, Gernisona u. c.

Blakus zelta laukiem pie Springas sākās akmeņogļu lauki, kas aizpilda dienvidaustrumu Transvālu un Oranžzemes dienvidus. Galvenie ogļu iegūšanas centri atrodas pie Vitbenkas, Springas un Heidelbergas, un tāļāk, pie Vālas lejtekas. Feringingas pilsēta viņas izdevīgā ģeografiskā stāvokļa un tuvējo ogļu lauku dēļ sākusi izveidoties par lielrūpniecības centru, kuŗā darbojas milzīgas tvaika dzirnavas un fabrikas, kas ražo raktuvēm vajadzīgos instrumentus un mašinas, un tērauda rūpniecības uzjēmumi, kas apstrādā dzelzs rūdas, kuŗas iegūst Pretorijas apkaimē.

Oranžvalsts dienvidu daļa ir palikusi joprojām tipiska agrārzeme un viņas galvas pilsēta Blemfonteina (40,000 iedz.) tikai pēdējos gados sākusi attīstīties no miegainās mazpilsētas par lielāku izglītības un tirdzniecības centru.

Oranžvalsts rietumos un pa daļai jau Kapzemes territorijā plešās lielais Kimberlijas dimantu raktuvju rajons. Dimantu iegūšana te tagad norisinās apakšzemē un zemes virsū redz tikai raktuvju tumšās ieejas, no kuŗām dimantu zeme nāk dienas gaismā; redz šachtu torņus, lūšņu kaudzes un dzeloņdrāšu sētām apjostus un rūpīgi apsargātus, naktīs projektoriem apgaismotus laukus, uz kuŗiem saber no apakšzemes izcelto dimantu zemi (cieta klints) un ļauj stāvēt pāris gadus zem klajām debesīm, līdz cietie akmeņi zem gaisa iespaida paliek vieglāki sadrupināmi. Tepat plešās milzīgas ierīces, kur akmeņus saskalda mašīnām un izlasa ārā dimantus; redz arī milzīgus mūŗiem apjostus pagalmus, kuŗos atrodas melno strādnieku barakas. Šīs strādnieku nometnes ir pilnīgi izolētas no ārpasaules; apakšzemes ejas tieši no pagalmiem ved lejup dimanta raktuvēs.

Lai novērstu atrasto dimantu zādzību, melnos kalnračus nemaz neizlaiž ārā un neļauj tiem stāties sakaros ar ārpasauli līdz tam laikam, kad darba kontrakts notecējis. Pēc tam melnos strādniekus rūpīgi izmeklē, un lai tie neaiznestu projām dimantus, apslēptus kunģī, priekš atltaišanas katram strādniekam dod krietnu porciju rīciņeļļas. Melnie savukārt lūko apiet administrācijas modrību visiem līdzekļiem; daži mēdz iegriezt sev miesās dziļas brūces, un paslēpj viņās dimantus un ļauj rētām aizaugt cieti. Nevienam vien kaferu strādniekam agrāk izdevās tādā kārtā aiznest līdz iegūtos dārgumus un kļūt par bagātu vīru; administrācija tagad sākusi pielietāt strād-

Pirmo zeltu Vitvatera kraujā atrada 1884. g. Desmit gadus vēlāk te jau izveidojās Johannesburgas pilsēta ar 40.000 iedzīvotāju; tagad šo zelta raktuvju rezidenci apdzīvo jau pāri par 300.000, un viņa ir pati lielākā visā Dienvid-Afrikā. Par spīti neticami straujajai augšanas gaitai, Johannesburga nav neglīta baraku pilsēta, bet plaši un moderni izbūvēta, ar daudziem dārziem, platām ielām un skaistiem bulvāriem. Centrā redz daudzus 7—8 stāvu namus, bet nomalēs atsevišķus kotedžus, kas slēpušies dārzu vidū, un krāšņas kalnrūpnieku inženieru viilas. Pilsēta būvēta tik plaši un ērti, ka viņas apjemtā territorija var mēroties ar Berlīnes platību. Satiksmi starp pilsētas daļām atvieglo plaši būvēts dzelzceļu un tramvaju tīkls. Zelta raktuvju rajona apgādāšanai ar viņu mašīnām vajadzīgo ūdeni celti pēc pasaules kara milzīgi dambji, kas uztver Vāla upes lejteku ūdeņus viņas plūdu laikā un sakrāj tos vairāk kā 60 kv. klm. lielā mākslīgā ezerā. Blakus Johannesburgai ir uzplaukušas arī citas prāvas pilsētas ar vairākiem 10,000 iedzīvotāju, — Krigersdorfa, Germisona u. c.

Blakus zelta laukiem pie Springas sākās akmeņogļu lauki, kas aizpilda dienvidaustrumu Transvālu un Oranžzemes dienvidus. Galvenie ogļu iegūšanas centri atrodas pie Vitbenkas, Springas un Heidelbergas, un tālāk, pie Vāla lejteces. Ferinigingas pilsēta viņas izdevīgā ģeografiskā stāvokļa un tuvējo ogļu lauku dēļ sākusi izveidoties par lielrūpniecības centru, kurā darbojas milzīgas tvaika dzirnavas un fabrikas, kas ražo raktuvēm vajadzīgos instrumentus un mašīnas, un tērauda rūpniecības uzņēmums, kas apstrādā dzelzs rūdas, kuras iegūst Preterijas apkaimē.

Oranžvalsts dienvidu daļa ir palikusi joprojām tipiska agrārzeme un viņas galvas pilsēta Blemfonteina (40,000 iedz.) tikai pēdējos gados sākusi attīstīties no miegainās mazpilsētas par lielāku izglītības un tirdzniecības centru.

Oranžvalsts rietumos un pa daļai jau Kapzemes territorijā plešās lielais Kimberlijas dimantu raktuvju rajons. Dimantu iegūšana te tagad norisinās apakšzemē un zemes virsū redz tikai raktuvju tumšās ieejas, no kurām dimantu zeme nāk dienas gaismā; redz šachtu torņus, lūšņu kaudzes un dzelondrāšu sētām apjoslu un rūpīgi apsargātus, naktīs projektoriem apgaismotus laukus, uz kuriem saber no apakšzemes izcelto dimantu zemi (cieta klints) un ļauj stāvēt pāris gadus zem klajām debesīm, līdz cietie akmeņi zem gaisa iespaida pahiek vieglāki sadrupināmi. Tepat plešās milzīgas ierīces, kur akmeņus saskalda mašīnām un izlasa ārā dimantus — redz arī milzīgus mūriem apjostus pagalmus, kuros atrodas melnās strādnieku barakas. Šīs strādnieku nometnes ir pilnīgi izolētas no ārpasaules; apakšzemes ejas tieši no pagalmiem ved lejup dimantu raktuvēs.

Lai novērstu atrasto dimantu zādzību, melnos kalnračus nemaz neizlaiž ārā un neļauj tiem stāties sakaros ar ārpasauli līdz tam laikam, kad darba kontrakts notecējis. Pēc tam melnos strādniekus rūpīgi izmeklē, un lai tie neaiznestu projām dimantus, apslēptus kungī, priekš atlaišanas katram strādniekam dod krietnu porciju rīcineļļas. Melnie savukārt lūko apiet administrācijas modrību visiem līdzekļiem; daži mēdz iegriezt sev miesās dziļas brūces, un paslēpj viņās dimantus un ļauj rētām aizaugt cieti. Nevienam vien kaferu strādniekam agrāk izdevās tādā kārtā aiznest līdz iegūtos dārgumus un kļūt par bagātu vīru; administrācija tagad sākusi pielietāt strād-

Vecs kaferis

nieku caurskatīšanu Rentgena stariem un tagad šis triks vairs nav iespējams.

Kimberli pilsēta (40,000 iedz.) ir neglīts, slikti izbūvēts kalnrūpniecības centrs, kuŗā mājo tikai baltie inženieri un uzraugi, un melnie strādnieki. — Pie Vālas upes, Kimberli rajonam kaimiņos, atrodas citi dimantu lauki, kuŗu izmantošana nav nostādīta uz tik grandioziem pamatiem: raktuvju īpašnieki te ir sīki uzjēmēji, kas katrs nodarbina tikai dažus, lielākais pāris desmitus strādnieku. — Līdzīgs dimanta raktuvju rajons ir pēdējos gados izveidojies arī Transvālas dienvidu rietumu daļā ap Lichtenburgu.

Vālas lejtekai rietumos sākās lēzena kŗauja, kas ved augšup, apzemes augstienē. Klimats te ir visai sauss (manāms Kalahari tuksnešaino stepju tuvums) — un tāpēc te zeļ vienīgi lopkopība.

Kalnainajā Bazutu zemē redz citas dabas ainavas. Daudzas galotnes Pūķu kalnos sasniedz 3 klm. augstumu; Oranžupe un viņas pietekas izvagojušas šos kalnus ļoti dziļām aizām un lejām. Tā ir samērā vēsa un nokrišņiem bagāta zeme, ar krāšņām kalnu ganībām. Šai kalnu cietoksnī bazuti ir spējuši atsist nevien zulusu un citu kaimiņtautu uzbrukumus, bet ilgi pretojušies arī eiropiešu uzmācībai, atvairīdami būŗu un angļu kolonistus; arī atzīstot Britu imperijas virskundzību, bazuti ir paturējuši pašu autonomiju. Bazutu zemi valda iedzimto ķēniņš zem angļu prezidenta uzraudzības. Baltājiem te ir aizliegts pirkt zemi, un tāpēc arī visi bazutu zemes iedzīvotāji — ap 500,000 — ir melnie iedzimtie. Iedzīvotāju galvenā nodarbošanās ir lopkopība; bazuti nevien audzē liellopus, Angoras kazas un aitas, bet cītīgi kopj arī kukurūzas un sūru laukus, un zemē valda pārticība. Tikai lielas neražas gados bazuti spiesti meklēt darbu kaimiņu zemēs kā laukstrādnieki pie baltājiem, vai arī iet strādāt Transvālas zelta un Kimberlijas dimantu raktuvēs.

Kalahari

Dienvid-Afrikas iekšējo ieplaku aizjem Kalahari. Šo vārdu mēdz lietāt arī kā visu iekšienes smilšu lauku apzīmējumu. Tāpat kā visa Dienvid-Afrikas ieplaka, arī Kalahari iesniedzās iekšā tropu Afrikā. Kalahari atrodas samērā zemāku virs jūŗas līmeņa kā apkārtējās zemes, un lēzens neliels slieksnis viņu sadala divās mazākās ieplakās, no kuŗiem dienvidos ieplaka pieder pie Oranžupes baseina. Šīs upes virzienā, cauri Kalahari dienvidu daļai stiepjās sausā Moloko gultne, pa kuŗu plūvija laikmetā vēlusi uz dienvidiem savus ūdeņus liela upe. Kalahari augstums virs jūŗas līmeņa te svārstās starp 800—900 metriem. — Šai ieplakai ziemeļos paceļās lēzens slieksnis, aiz kuŗa sākās Okavango un Zambezi ieplaka. Viņu atkal sadala divi sliekšņi trijos mazākos baseinos, no kuŗām viena ūdeņi salasās Hetošas ieplakā; otrā izbeidzās Okavango, un trešajai tek cauri Makarrikarri upe. Etošas ieplaku, kas atrodas vairāk kā 1000 metru virs jūŗas līmeņa, šķir no Okavango ieplakas slieksnis, kas stiepjas ziemeļrietumu virzienā līdz Lundas slieksnim; un viņam cauri laužās pa krācēm bagātām aizām Okavango upes sanestie nogulu lauki, kuŗos apslīkst šīs upes daudzās staras, izbeigdamās plašos pruvos. Dienvidos šīs

upes lejtekai atrodas kādreizējais Ngami ezers, kas tagad izžuvis. Agrāk šī ezera apkārtnē klejoja lieli ziloņu bari. Makarrikarri ieplakā atrodas izžuvuši sāls ezeri, Zoa un Mtvetve.

Kalahari lielāko daļu klāj iesarkanas smiltis, kas vietām vēju sadzītas vairāk desmit kilometru gaŗās kāpu rindās. Dažos apgabalos, sevišķi Kalahari centrā, smilšu sega ir visai plāna, pamatieži aizsniedz zemes virsu, un te redz stāvus salu kalnus, kas tāļu saredzami virs lielā līdzenuma. Citās vietās smilšu segu pārtrauc tikai atsevišķo ieplaku lielie nogulu lauki. Daudzas tagad izžuvušu upju gultnes liecina, ka Kalahari smilšāji izveidoti samērā jaunos laikos, un

Bušmenis

ka šīs smiltis sanesušas no apkārtējām augstienēm tagad jau mirušās upes, kas jādomā, visas tecējušas plūvija laikā, kad visas Afrikas un tā tad kontinenta dienvidu daļas klimats bija daudz drēgnāks kā tagad.

Kalahari klimats, atskaitot tropisko ziemeļu daļu, ir visai sauss, kā to liecina sāļainās ieplakas un plaši apgabali, kuŗiem trūkst notekas uz okeanu. Par tuksneša klimatu viņu tomēr nevar dēvēt. Vārdu „tuksnesis" var attiecināt zīmējoties uz šī plašā apgabala klimatu un augu valsti. Lietus te nebūt nelīst tik reti, kā varētu domāt, dzirdot vārdu tuksnesis, bet lietus ūdenis viss satek smilšu laukos, aizplūsdams apakšzemē, un smiltis nedod iespēju izveidoties upēm. Spēcī-

gas lietus gāzes saslapina Kalahari smilšu segu 1—2 metru dziļumā, bet ir tas ir par maz, lai spētu izveidoties gruntsūdenis. Tāpēc arī Kalahari (atkal atskaitot viņa ziemeļu daļu, kuŗai tek cauri upes, kas nāk no Lundas sliekšņa) ir ļoti nabags ar ūdeni, un te ļoti maz aku. Vienīgi tikai augu valsts spēj izmantot augsnes drēgnumu. Kalahari sausākā dienvidu daļa ir zāļājiem bagāta stepe, kuŗā retumis redz dzeloņaugu krūmus. Centrā jau sastop skaistas akāciju birzis un plašus krūmājus, bet ziemeļos daudzās kāpu grēdas jau sedz tipisks tropu mežs; starp kāpām redz zāļājus vai krūmu laukus. Visai bagāta ir Kalahari fauna, un te joprojām mājo daudz antilopu, kas spēj iztikt sausajā gada laikā ar savvaļas ķirbju pasugām, nedēļām ilgi neredzējušas ūdeni Medinieka gaitas te teicāmi atmaksājās, bet pats medinieks bieži vien iekļūst nāves briesmās, jo dzeŗāmūdeni te ļoti gŗūti sameklēt.

Cilvēkam šie smilšāju lauki lāga neder par uzturēšanās vietu, kaut arī, kā jau redzējām, te netrūkst zāļainu klajumu. Ceļotājam daudzās vietās jāmēro vairāk dienu gājumu liels attāļums no vienas akas līdz otrai; virzīšanos uz priekšu vēršu ratos un arī automobilī apģŗūtina irdenās smiltis. Tāpēc arī, par spīti visiem zāļajiem, lopkopība te iespējama tikai tais nedaudzās vietās, kur pastāvīgi rodams ūdens. Dažos rajonos kaimiņzemju lopkopji ieceļo ar saviem ganāmpulkiem tikai lietus periodā. — Kalahari ziemeļaustrumu daļa ir bagātāka nokrišņiem un vietējie iedzimtie kopj sūru laukus, kas sevišķi sausos gados tomēr neatmaksā zemkopju pūliņus. Tikai Okavango, Kvando un Zambezi ielejās, kur zemkopība, lopkopība un zvejniecība dod iespēju eksistēt lielākam cilvēku skaitam, ir kā pašas dabas veidotas oazes Kalahari tuksnesī.

Kalahari iedzimtie pieder pie bušmeņu, bečuaņu un zambezi tautu grupām. Tai vietā, kur Okavango palīdz izveidot dienvidrietumu Afrikas ziemeļu robežu, mājo pie zambezi tautu grupas piederīga mambu bušu cilts; Okavango deltu apdzīvo bečuaņu tauta batavani, kas pēc plūdu beigām sēj drēgnajā zemē sūras, un tā tad ir zemkopju cilts. Viņai blakus, lielajos Okavango purvos, mājo bušmeņiem radniecīga cilts tanekve, kuŗas eksistences pamats ir zvejniecība. Bečuaņu zemkopji apdzīvo arī Makarrikarri ieplaku, kur periodisko upju pārplūdinātos apgabalos iespējams ierīkot tīrumus. Kalahari iekšienē mājo bečuaņu cilts bakalahari, kuŗiem ir nelieli lopu bari. — Bušmeņi kā prīmitīvi medinieki un savvaļas augu ievācēji klejo tais apvidos, kur lopkopība vairs nav iespējama. Eiropiešu fermeri apmetušies tikai Kalahari galējos rietumos; pārejās tuksneša daļās baltos sastop tikai kā tirgotājus lielākās iedzimto nometnēs.

Dienvidrietumu Afrika

Dienvidrietumu Afrika aptveŗ Dienvid-Afrikas augstienes sauso rietumu noplaku, kas vietām ir pilnīgs tuksnesis, un pašas augstienes rietumu kŗauju. Starp Namības tuksnesi rietumos un gandrīz neapdzīvoto Rietum-Kalahari austrumos te atrodas t. s. dienvidrietumu Afrikas augstiene, kas ir kā reti apdzīvota sala no cilvēkiem tukšajā

smilšu un krūmāju tuksnesī; arī ziemeļos viņai un dienvidos plešās ar ūdeni nabadzīgi apgabali, kas to šķir no tropiskās Ambo zemes un Kapzemes.

Pats Namības tuksnesis, kas sākās Kunenes upei ziemeļos un beidzās Oranžupes lejtekai dienvidos, stiepjas apm. 100 klm. garā joslā gar Atlantijas okeana krastu un padara šo zemi no jūras puses ļoti grūti pieejamu; šo grūto pieietamību padara vēl grūtāku bīstami sēkļi un zemūdens klintis, kuŗām šī zemes piekraste kā nosēts okeans un viņa biezās maglas; trūkst arī teicamu ostu. Visā pāri par 1000 klm. gaŗajā piekrastē ir tikai divas ostas, Valzivju līcis un Liderica līcis. Abas ostas ir vienīgie dabīgie vārti, kas ved šīs neviesmīlīgās zemes iekšienē; agrāk no viņām gāja uz austrumiem vēršu karavānas, un karavānu vadoņi vēroja ceļu pēc kritušo dzīvnieku kauliem. Tagad no abām šīm ostām dodas zemes iekšienē dzelzceļu līnijas.

(Valzivju līcis, nodibinoties vācu dienvidrietumu Afrikas kolonijai, atradās angļu rokās, un vāci bija spiesti izvēlēties kolonijas centrālajai un ziemeļu daļai jaunu ostu pie Svakopas sausās upes grīvas, baisīgā tuksnesī, kur tagad paceļās Svakopmundas pilsētiņa, kailu smilšāju vidū. Tagad šī pilsēta savu lomu izspēlējusi un viņas vietā stājies Valzivju līcis, pareizāki sakot, šī līča osta, kas pēc pasaules kaŗa un kolonijas nākšanas Dienvid-Afrikas ūnijas pārziņā, ātri uzplaukst, un jau tagad ir kļuvusi par kolonijas lopkopības produktu galveno eksportētāju.

Kolonijas dienvidu daļas ostai Lidericai ir liela nozīme kā dimantu raktuvju centram, jo arī tās zemes, kas Oranžupes lejtekai ziemeļos, ir bagātas dimantiem, kaut arī mazākiem, kā tie, kuŗus rod Kimberli rajonā. Pilsētas apkārtne tik tuksnešaina, ka te trūkst pat dzeramūdens un pēdējo dabū no jūras, destilējot sāļo okeana velgu. Ap šo pilsētu neredz ne mazākā zaļuma, tikai kailas klintis, dzeltenas smiltis, baltas mājas un zilo okeana klajumu. Sākot no piekrastes, Namibas tuksneša virsa sāk lēni celties augšup austrumu virzienā; vietām jau redz atsevišķus salu kalnus, vēlāk arī veselas salu kalnu grupas, no kuŗām dažas pārsniedz 2000 metru augstumu. Valzivju līcim ziemeļos, tām upēm, kuŗas nāk no nokrišņiem mazliet bagātākām stepju augstienēm, brīžiem izdodās lietus periodā aizsniegt okeanu; tāpēc arī gultnes šo upju grīvās ir brīvas no smiltīm, un pašas upes tek dziļās, kanjonveidīgās ielejās, kuŗas sadala Namibas tuksnesi vairākās atsevišķās, smiltīm un klintīm nosētās augstienēs. Periodisko upju ielejās redz nelielas tamarisku un akaciju birzis, sevišķi Svakopmundai austrumos, Svakopas upes ielejā. Kolonijas dienvidu daļā klimats jau ir tik sauss, ka upes, nākdamas no augstienes rietumu kŗaujas, neaizsniedz okeanu, bet apsīkst Namibas tuksnesī. No viņu sanestām smiltīm un tām, kuŗas met krastā okeans, izveidojusies gar jūras krastu ap 500 klm. gaŗa un vairāk 10 klm. plata kāpu josta, kas stiepjas no Svakopmundas līdz pašai Lidericai.

Lidericas līcim dienvidos plešās klejojošu kāpu tuksnesis, un dienvidu vējš te dzenā kāpas no vienas vietas uz otru, tāpat kā Saharā. Arī te vējš vietām ir izveidojis dziļas ieplakas, izpūsdams no tām smiltis. — Šis smilšu un ieplaku tuksnesis ir tā vieta, kur dienvidrietumu Afrikā rok dimantus. Dimanti te atrodas gandrīz turpat zemes virsū, bet viņu iegūšana saistīta slāpju briesmām, un neviens

vien dimanta meklētājs te nobeidzies slāpju nāvē, ar dimantu pilnām kabatām. Tāpēc arī šo dimantu lauku izmantošana ir pa spēkam vienīgi lielām akciju sabiedrībām (priekš pasaules kara te ikgadus ieguva pāri par 1 milj. karātu dimantu).

Dimantu laukiem austrumos atrodas Lielā Namas zeme, dienvidrietumu Afrikas augstienes galējā dienvidu daļa, kurā mājo kāda hotentotu cilts nama, kas devusi savu vārdu par nosaukumu šim apgabalam. Atsevišķi kalni te pārsniedz 2000 metru augstumu, un sausajām un periodiskajām upēm, kas tek Oranžupes virzienā, ir dziļas kanjoveidīgas gultnes. Gadskārtējais nokrišņu daudzums te svārstās starp 100—200 mlm. Namas zemes dienvidu daļa ir pustuksnesis, kur retumis redz zāli, bet ziemeļu daļa — stepe; kokus visā šai zemē sastop tikai upju ielejās. Te mājo diezgan daudz vācu un būru kolonistu; katras saimniecības platība aptver 10,000—20,000 hektaru.

Ovambo sievietes

Zemi izmanto vienīgi ganībām, un audzē aitas un kazas. Zāļainākie Namas zemes ziemeļu apgabali ir aitkopības rajoni, un vilnu eksportē diezgan lielā daudzumā. Daži fermeri lūko nodrošināties pret sausuma sekām, ierīkodami apūdeņošanas kanāļus un lūkodami sēt lucernu. Izvedot apūdeņošanu ierīču uzbūvi plašos apmēros, te būtu iespējams radīt eksistenci vēl vairākiem tūkstošiem eiropiešu kolonistu. Augstienes austrumu daļā sauso upju ielejās izraktas daudz arteziskas akas, kuru dotais ūdens sagādājis iespēju ierīkot kviešu laukus un sausajā periodā glābt ganāmpulkus no slāpju nāves. — Kolonijas centrā atrodas t. s. Vindhukas augstiene, paceldamās līdz 2000 metriem virs jūras līmeņa un raidīdama periodiskas upes uz visām debesu pusēm. Augstienei cauri iet no ziemeļiem uz dienvidiem apm. 20 klm. plata ieplaka, — pašas dabas radīts satiksmes ceļš starp kolonijas ziemeļiem un dienvidiem. (Tagad pa šīs ieplakas vidu stiep-

jās dzelzceļa līnija). Vindhukas augstienes rietumu daļa ir upju gultnu izvagota un izbeidzās rietumu noplakas malā ar stāvu, grūti pārejamu krauju. Augstienes austrumu daļa bagāta lēzeniem pakalniem un viņas upju gultnēs netrūkst gruntsūdens; tā ir zeme ar diezgan bargu klimatu: dienvidu ziemas naktīs stiprs sals te ir parasta lieta, bet dienās temperatūra atkal ceļās līdz 20 un vairāk gradiem.

Nokrišņu daudzums Vindhukas augstienē svārstās starp 300 līdz 500 mlm.; visa šī augstiene ir teicama ganību zeme, kuras zāļājus tikai retumis pārtrauc plašāki krūmāji. Augstienes centrā atrodas Vindhukas pilsēta, svarīgākais satiksmes ceļu mezgls visā kolonijā. Pilsētas tuvumā verd lieli karstūdens avoti, kurus izmanto vietējās rūpniecības iestādes. (Pilsētas iedzīvotāju skaits ir ap 15,000).

Vindhukas augstiene ir tā dienvidrietumu Afrikas daļa, kurā apmeties samērā daudz eiropiešu kolonistu. Vietējie fermeri audzē lielopus, zirgus un sugas aitas; darbojās daudzas pienotavas. Sauso upju gultņu gruntsūdens baro akas; periodisku upju gultnēs vairākās vietās uzcelti dambji, kas aiztur plūdu ūdeni sausā perioda vajadzībām. Nokrišņiem bagātākajā augstienes austrumu daļā iespējama arī zemkopība, sevišķi tajos apgabalos, kuŗus lietainākos gados pārplūdina periodiskās upes.

Ziemeļu virzienā Vindhukas augstiene pamazām pāriet zemākajā Hereru augstienē, kas nosēta salu kalniem un plašiem dzeloņaugu krūmājiem. Te paceļās gandrīz divus kilometrus augstais Vaterbergs („Ūdens kalns"), kuŗa nogāzē daudz avotu. (Šis kalns derēja par pēdējo patvērumu hereriem viņu cīņā pret vācu iekarotājiem). — Erongo kalna tuvumā atrodas bagātas alvas raktuves. Jo vairāk uz ziemeļiem, jo ērkšķu krūmāji kļūst biezāki un beidzot tik biezi, ka viņiem nav iespējams cauri tikt. No krūmiem brīvie apgabali ir teicama ganību zeme, sevišķi Hereru zemes rietumos; austrumu daļā plosās niknas epizotijas, bet toties vietām iespējama zemkopība.

Vēl tāļāk uz ziemeļiem nokrišņu daudzums kļūst lielāks; ērkšķu krūmāju vietā stājas lapoti krūmi, un beidzot rets sausais tropu mežs. Zāle te aug bagātāki, bet nav tik trekna, kā dienvidos. Kolonistu fermas te atrodas lielā attāļumā viena no otras, un plaši apgabali joprojām ir iedzimto rokās. Toties kolonijas galējā ziemeļaustrumu daļa, kur nokrišņu daudzums pārsniedz 500 mlm., ir zemkopībai derīga un auglīga zeme, ar melnu humusa augsni, kas izdod lielas ražas, (sevišķi labi te padodās kukurūza). Šīs zemes centrs ir Grotfonteina, kuŗas apkārtnē daudz avotu; ar apūdeņošanas kanāļu palīdzību te ierīkoti prāvi kviešu, kukurūzas un dārzāju lauki. Iedzīvotāju (arī kolonistu) vairuma nodarbošanās ir tomēr lopkopība. (Zemkopības apgabalos vidējais kolonistu fermas lielums ir 300 hektari, bet lopkopju fermām ierādītās zemes platība parasti desmit reizes lielāka). Tuvējos Otavi kalnos zeļ kalnrūpniecība, un kolonistiem ir parocīgs tirgus viņu saimniecības produktu pārdošanai. Otavi kalni ļoti bagāti vara un svina rūdām. Iegūtās rūdas apstrādā turpat uz vietas, vai arī sūta neapstrādātā veidā pāri okeanam uz Eiropu.

Vēl tāļāk uz dienvidaustrumiem atrodas jau minētā Etošas ieplaka, ko sevišķi lietainos gados visu pārplūdina upju ūdeņi. Baltā-

jiem kolonistiem viņas klimats nav piemērots, bet toties šo ieplaku diezgan biezi apdzīvo iedzimtie; no šejienes nāk viss strādnieku vairums, ko nodarbina dienvidrietumu Afrikas kalnraktuves un dimantu lauki.

Karru

Vārds „Karru" ir patapināts no hotentotu valodas un nozīmē tuksnesi. Sākumā šo vārdu deva vienīgi tam apgabalam, kas plešās gar iekšējās augstienes dienvidu kraujuu un Melnajiem kalniem, kuri stiepjas Kapzemes ziemeļu daļā. Ainavu ziņā šim apgabalam ir to-

Hotentoti

mēr līdzīgs arī tas apgabals, kas guļ Melnajiem kalniem dienvidos, un kuŗam tāpēc dots kopējs Mazā Karru apzīmējums. Par Augsto Karru dēvē lielā Karru turpinājumu austrumu virzienā, Kimberli dimantu laukiem rietumos.

Augstais Karru pēc viņa ģeografiskās uzbūves un reljefa ir austrumu kraujas turpinājums, — pakalnu un „galdu kalniem" nosēta augstiene. Viņa ziemeļu robeža ir Oranžupes dziļais kanjons; dienvidu virzienā Augstais Karru ceļās arvienu augstāk, sasniegdams 2000 metru augstumu un tad strauji krisdams lejup lielajā Karru

augstienē, kas paceļās caurmērā 600—1000 metru virs jūŗas līmeņa; savā ziemeļu daļā viņš ir ielejām izvagota augstiene; dienvidu daļā jau iesniedzās Kapzemes kroķu kalnu grēdās, no kuŗām pati augstākā ir jau minētie Melnie kalni.

Karru trūcīgi dabū nokrišņus un tikai vasaras mēnešos. Ziemā labi, ja retumis te iemaldās kāds lietus padebesis. Visa šī zeme ir tuksnešaini vientulīga un pilna baisīga klusuma. Karru lielākā daļa dabū gadā nepilnus 200 milimetrus nokrišņu, (bet Lielais Karru pat divas reizes mazāk). Ziemas mēnešos sals te ir parasta lieta, (Augtājā Karru zemi ziemas mēnešos bieži apklāj sniega sega). Pastāvīgu upju te nav, vienīgi tikai periodiskās un sausās upes. Zemi vietām klāj pusmetru augsti pelēkbrūni krūmi un ērkšķu augi, tomēr nespēdami apsegt kailo zemi; kilometriem plašus apgabalus te klāj klintis un lūžņu masas. Augsnes tikpat kā nav (jo lietus gāzes to aizskalo upju ielejās, un pat no līdzenumiem plūdi te ir noskalojuši gandrīz visu māla kārtu). Sevišķi lietainos gados lietus periodā starp krūmājiem redz zaļojam zāli, kuŗai tomēr ir lemts visai īss mūžs: lietus periodam izbeidzoties, viņa nokalst un sabirst putekļos, kuŗus vējš iznēsā uz visām pusēm. Kokus redz tikai sauso upju ielejās, kur tiem dod iespēju eksistēt gruntsūdens.

Karru ar viņa krūmājiem ir galvenā kārtā aitkopības zeme; agrāk te atradās arī daudzas fermas, kuŗu saimnieki nodarbojās ar strausu audzināšanu; strausu spalvām izejot no modes, šī putnkopības nozare vairs neatmaksājās. Sausos gados Karru fermeri cieš lielus zaudējumus: ūdens un zāles trūkuma dēļ nereti apsprāgst visi mājlopi. Pēdējā laikā te vietām mēģina ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību ierīkot lucernas laukus, lai būtu sausuma periodā ko lopus mitināt. Zemkopība bez apūdeņošanas te nav iespējama. Lielāku pilsētu nav, nav arī rūdu bagātību; Karru lielākais centrs ir „Grāfreineta", neliela, augļu dārzos slēpusies pilsētiņa ar dažiem tūkstošiem iedzīvotāju.

Pavisam citādas dabas zeme ir iekšējās augstienes dienvidrietumu stūris, t. s. Mazā Namas zeme, kas visa dziļu ieleju izvagota. Lietus ziemas mēnešos te līst pietiekošā daudzumā, lai varētu zaļot mūžzaļi cietlapu krūmāji. Te valda oriģinālā Kapzemes flora; upju gultnēs mēnešiem ilgi redz ūdeni, un iedzimtie vietām kopj kviešu laukus. Pie Okipas ir bagātīgas vaŗa rūdu raktuves.

Mazās Namas zemei austrumos stiepjas smilšaina Bušmeņu zeme, Kalahari smiltājiem radniecīgs pustuksnesis, ar sausu klimatu un pavisam bez upēm, Bušmeņu zeme ir gandrīz neapdzīvota; tikai lietus periodā tuvējo apgabalu fermeri te atdzen ganīt savus lopu barus.

Oranžupei dienvidos, netāļ no okeana krasta, pēdējos gados uzieti ļoti daudz bagāti dimantu lauki, vēl bagātāki kā tie, kas plešās Kimberli pilsētas apkārtnē.

Dienvidu piekraste

Šī Afrikas daļa, kas reljefa, klimata un floras ziņā krasi atšķirās no kaimiņu zemēm, aptveŗ Kapzemes kroku kalnu joslu, no Olifanta upes rietumos līdz Lielajai Zivju upei austrumos, (atskaitot kroku

kalnu ziemeļu daļu, kas ietilpst Karru apgabalā). Te redz plašas, pakalniem nosētas vai līdzenas upju ielejas, ap kuŗām ceļās klinšaini kalnu mūŗi un šauras, gleznainas upju aizas, kas savieno šīs ieplakas vienu ar otru, vai arī ar jūŗas krastu. Kalnu grēdas stiepjas dienvidu daļā no austrumiem uz rītiem, rietumu daļā — no dienvidaustrumiem uz dienvidrietumiem. Galvenās kalnu ķēdes ir Melnie kalni un Gaŗie kalni, (vidū atrodas Mazais Karru). Tais vietās, kur kalnu ķēdes aizsniedz jūŗas krastu, izveidojušās pussalas un vairāki līči, piem. pie Port-Elizabetes. Labu ostu šais līčos tomēr nav. No augstienes kŗaujas lejup nākošās piekrastes upes (piem. Olifanta upe rietumos), ar viņu augštekām plūst cauri Karru apgabalam un pa dziļām aizām laužās cauri kalnu ķēdēm, kas tām stājušās ceļā uz okeanu.

Klimatiskā ziņā šo apgabalu raksturo ziemas lietus, maiga temperatūra un maza temperatūras svārstīšanās visa gada laikā. Dienvidrietumos ziemas lietus periodam seko sausa vasara, austrumu virzienā nokrišņu daudzums ziemā kļūst mazāks, bet toties lietus līst arī vasarā; tāpēc arī gadskārtējais nokrišņu daudzums te gandrīz vienlīdzīgi sadalīts starp visiem gada laikiem un sausā perioda nemaz nav. Sniegs dienvidu ziemas mēnešos uzsnieg tikai augstākajos kalnos, upēs cauru gadu netrūkst ūdens; arī tās, kas apsīkušas, tecēdamas cauri Karrū, izlaužās caur Melnājiem kalniem un dabūjušas no viņu avotiem jaunas ūdens rezerves, atkal tek krākdamas uz okeana pusi.

Kapzemes floras īpatnējo cietlapju krūmāji klāj drēgnākās kalnu nogāzes; pavasaŗa mēnešos šais kalnos redz miljoniem brīnišķīgu puķu. Īpatnējā Kapzemes flora tomēr taisās izzust zem kultūraugu un no Eiropas ievazāto savvaļas augu uzmākšanās. Piekrastēs vietām redz krāšņus mūžzaļus lietus mežus, kuŗos kāda koku suga sasniedz 40 metrus augstumu; aug arī kāda Eiropas eļļas kokam radniecīga suga. Abi ir vērtīgi lietas koki un der vērtīgu mēbeļu gatavošanai. Zemi klāj lielas papardes, ap kokiem vijās epifīti. Kādā no šīm piekrastes mežiem likuma aizsardzībā vēl uzglabājies neliels ziloņu bars, (agrāk šie biezādaiņie milzeņi mājojuši visā Kapzemē).

Dienvidu piekraste ir samērā agri kolonizēta un tāpēc arī biezāki apdzīvota. Kapzemes klimats visumā līdzinās Berberijas un Dienvid-Eiropas pussalu klimatam; tāpēc arī eiropiešu kolonistiem te ir bijis iespējams nodoties lauksaimniecībai pēc metodēm, pie kuŗām tie pieraduši savā dzimtenē. Galvenie labības augi ir kvieši, rudzi, mieži un auzas; teicami padodās arī vīna koks, visi Eiropas dārzu augļi un tabaka; vietām redz plašus lucernas laukus, pašos siltājos piekrastes apvidos, kas nepazīst sala, padodās apelsīni un citroni. — Rūdu bagātībām šī zeme nav apbalvota. — Vilna un labība ir Kapzemes lauksaimniecības galvenie eksporta priekšmeti. Agrāk starp tiem izcilu vietu iejēma arī strausu spalvas; tagad modes untumu dēļ strauskopība stipri panīkusi.

Kapa pussala (no Keptaunas līdz Labās Cerības ragam) ir īpatnējs zemes stūrītis, kas atgādina franču Rivjēru. Klinšu sienas te gleznaini krīt jūŗā, un pret krastiem nemitīgi dārdēdami sitās divu okeanu viļņi. Pussalas ziemeļos paceļās t. s. Galda kalns, saulrieta stundās mesdams savu milzīgo ēnu pāri visai Keptaunai, kas plešās viņa austrumu nogāzē. Šai pilsētā kopā ar vasarnīču vietām, kas

atrodas Galda kalna līča piekrastē, ir 230,000 iedzīvotāju, no kuŗiem lielākā daļa ir baltie, angļi un būri. Galda kalna virsu bieži sedz baltas dūmākas, ko vietējie dēvē par „galdautu".

Keptauna ir Dienvid-Afrikas svarīgākie ieejas vārti un osta, caur kuŗu norisinās grandioza pasažieru satiksme. Viņa ir vecākā Dienvid-Afrikas pilsēta, svarīgs tirdzniecības centrs, un vieta, ko apciemo viņas skaistās apkārtnes un jaukā klimata dēļ daudzi tūristi. Te atrodas universitāte; Dienvid-Afrikas ūnijas parlaments te notur savas sēdes; teicami teātŗi un daudzi muzeji palīdz padarīt Keptaunu par izcilāko kultūras centru Dienvid-Afrikā. Ostas tuvumā plešas tirdzniecības kvartāļi ar daudzstāvu namiem; gar Galda kalna nogāzi un tāļāk uz dienvidiem, līdz pašam Indijas okeanam stiepjas dārzu rajoni un krāšņi vasarnīcu kvartāļi, līdz pašai Muizenbergai, tāļu izdaudzinātai peldvietai pie Indijas okeana. (Kapa pussalai dienvidaustrumos) pie Konstancijas, iepretim Muizenbergai, pussalas otrā malā, (t. i. Atlantijas okeana piekrastē) plešas lieli vīna dārzi, no kuŗu ogām ražo teicamo Kapzemes vīnu, kas spēj sacensties ar labākajām spāņu un ungaru vīnu sugām. Muizenbergai dienvidos atrodas kaŗa osta Simonstauna, atbalsta punkts angļu eskadrām viņu braucienos no Atlantikas uz Indijas okeanu un atpakaļ.

Keptaunai ziemeļos, ap Malmesberi pilsētiņu, plešās milzīgi kviešu lauki, vietējie fermeri plašos apmēros audzē arī dārzaugus, tiem apgādādami Keptaunu. Katram saimniekam te ir vairākus 100 hektarus liela zemes platība, kas visa kultivēta, un kuŗu tie apstrādā pēc modernākām metodēm. (Daudzi no šiem lielsaimniekiem ir miljonāri un ar augstskolas izglītību).

Šai Dienvid-Afrikas maizes klētij austrumos atkal sākās vīnkopības rajons, kuŗa centrs atrodas pie Stellenbošas pilsētiņas. (Pašā Stellenbošā ir būru universitāte). Pilsētiņai aizmugurē un no viņas uz austrumiem redz lielus augļu un vīna koku dārzus. — Tais apvidos, kuŗus sedz pret drēgnājiem Indijas okeana vējiem piekrastes kalnu grēdas, jau ir vajadzīga mākslīga apūdeņošana. Pie Adatas raga plešās aitkopības apgabals, viņa aizmugurē atrodas mazais Karru, kas agrāk bija strauskopības centrs.

Šī piekrastes rajona svarīgākā osta ir Port-Elizabete, kuŗas iedzīvotāju skaits sniedzās pie 50,000. No viņas ved samērā ērti ceļi uz gaŗājām rietumu ielejām, kas stiepjas gar Kapzemes kroku kalniem un arī uz Lielā Karru augstieni, kur zeļ aitkopība. Tāpēc arī Port-Elizabete ir galvenais vilnas un strausu spalvu eksporta centrs, jo atrodas šo lauksaimniecības nozaŗu rajoniem tuvāki kā Keptauna, un ir savienota ar tiem vairākām dzelzceļlīnijām.

Dienvid-Afrikas kolonizācija

Dienvid-Afrikas kolonizācija ir norisinājusies pavisam citādos apstākļos kā pārejās Afrikas nokļūšana eiropiešu civilizācijas iespaida sfairā. Veselīgais Dienvid-Afrikas klimats, ko padara vēsāku un eiropiešiem tāpēc vieglāki panesāmu aukstā Benguēlas straume, un ievērojamais augstums virs jūŗas līmeņa, samērā lielā temperatūras svārstība un uzmundrinošā sauso un drēgno gada laiku maiņa, — viss

tak liek eiropietim te justies gandrīz tikpat labi kā senču dzimtenē, un ļauj viņam strādāt arī smagu fizisku darbu, kas tropu Afrikā ir neiespējama un pat bīstama lieta. Lielum lielajā Dienvid-Afrikas daļā malārija un citas tropu slimības nav sastopamas, un tais vietās, kur viņas ievazātas, tās iespējams viegli apkarot. Tāpēc arī Dienvid-Afrika ir teicami piemērota eiropiešu kolonizācijai.

Kopš tiem laikiem, kad portugalis Vasko da Gama pirmo reizi apbrauca apkārt Labās Cerības ragam, dodamies uz Indiju, tomēr pagāja 150 gadi, pirms Kapzemē iedrošinājās apmesties pirmie eiropiešu kolonisti. Tie nebija portugaļi: Vasko da Gamas tautieši bija atzinuši par labāku nostiprināties karstajās Angolas un Mozambikas piekrastēs, atstādami Kapzemi un Natālu iedzimto ziņā, kaut gan šo zemju klimats tik ļoti līdzinājās pašu portugaļu saulainās dzimtenes klimatam. — Tas izklausās neticāmi un tomēr ir patiesība. — Portugaļus toreiz zemes trūkums nedzina projām no dzimtenes, un Indijas bagātības un pērlēm bagātā Indonēzija viņus viļināja vairāk kā Dienvid-Afrikas krasti, kur nebija turīgu iedzimto valšķu, kuŗas būtu varējuši izlaupīt no Lisabonas nākušie jūŗu siŗotāji. — Par Dienvid-Afrikas milzīgajām zelta un dimantu bagātībām toreiz vēl nekā nezināja (viņas sāka celt dienas gaismā tikai pagājušā gadsimta pēdējā ceturksnī).

Kafeŗis

Tikai pēc tam, kad par portugaļu sāncenšiem un vēlāk (uz īsu laiku) par galveno kolonizātoru tautu kļuva nederlandieši, pēdējie izvēlējās par savu atbalsta punktu Dienvid-Afrikā portugaļu niecināto Kapzemi un 1651. g. dibināja Kapštati (tagadējo Keptaunu), kā pieturstacīju saviem kuģiem viņu braucienos uz Indiju un Austrum-Āziju. Ludviga XIV. armijām pārplūdinot Nederlandi un turot mazo kaimiņzemi zem jaunu iebrukumu draudiem, daudzi nederlandieši nejutās vairs droši savā dzimtenē un devās meklēt sev drošāku mājvietu tāļajā Kapzemē. Uz šejieni plūda nevien pilsētnieki, bet arī daudzi zemnieki, vispār turīgi ļaudis, kam bija pie rokas jaunas dzīves uzsākšanai vajadzīgais kapitāls. To pašu ceļu dažus gadus vēlāk gāja arī franču hugenoti, kuŗus „Saules ķēniņš" Ludvigs XIV. gribēja ar varu piespiest atstāt viņu tēvu ticību — tikai tāpēc, ka tā nebija Francijas ķēniņa ticība. Franču hugenotu pēcnācēji ātri saplūda kopā ar nederlandiešu kolonistiem, palikdami par vienu nāciju.

Tā kā ieceļotāju vairums bija nederlandiešu zemnieki, par šīs nācijas vārdu kļuva viņas lielākās daļas agrākās profesijas nosaukums, jo vārds „būrs" (Boer) nozīmē nederlandiešu valodā „zemnieks". — Šiem pirmājiem kolonistiem Kapzemē nākās izcīnīt ar vietējiem plēsoņiem un milzīgajiem biezādaiņiem — ziloņiem un degunradžiem sīvākās cīņas kā ar toreizējiem Kapzemes iemītniekiem — hotentotiem, kas bez lielas pretošanās atstāja iebrucējiem savu senču zemi, un atvilkās atpakaļ nabadzīgajās Karru apgabalos, nespēdami pretoties svešnieku šautenēm, pret kurām bija bezspēcīgi prīmitīvie hotentotu ieroči. (Arī paši hotentoti nekad nav bijuši sevišķi kareiviska tauta). Jaunie ienācēji varēja nodoties lauksaimniecībai, sevišķi lopkopībai, apgādādami ar gaļu savu tautiešu un citu nāciju kuģus, kas brauca gar Labās Cerības ragu uz Indiju. Atmaksājās arī zemkopība un dārzkopība, (Kapzemes ziedošās vīnkopības pamatu licēji šķiet bijuši nevis nederlandieši, bet franču kalvinisti, kas monarcha despotisma dzīti, bija spiesti atstāt savu saulaino dzimteni un meklēt patvērumu tik tāļā pasaules malā).

Šo pirmo Dienvid-Afrikas kolonistu dzīve ir bijusi diezgan prīmitīva, patriarchāla un pilna īpatnējas romantikas. — Plašos ganāmpulkus nācās ieročiem rokās sargāt nevien pret kaimiņiem hotentotiem, bet arī pret „bušmeņiem" („krūmu vīriem"), kas bija bezbailīgi kaŗotāji, medīja kolonistu lopus tikpat cītīgi kā savvaļas dzīvniekus, un ar savām sazāļotām bultām un lielo bezbailību bija pat brašajiem būriem bīstami pretinieki. — Vēl niknākas cīņas nācās izcīnīt ar lauvām, kuŗas toreiz mājojušas Kapzemē vai tikpat lielā skaitā kā tagad attāļākajos Austrum-Afrikas apgabalos, un nakts laikā nereti iedrošinājās lauzties iekšā arī cilvēku mājokļos. Ganu un zemkopju gaitās kolonistiem bieži nācās sastapties aci pret aci ar nikno degunradzi — bīstamāko no Afrikas dzīvniekiem. Ziloņu bari, klīzdami apkārt, bieži nopostīja zemkopju sējumus; lai rastu ganības mājlopiem, nācās atbrīvot zāļainās ielejas un kalnu pļavas no antilopu bariem, kas toreiz te dzīvojušas nepārredzamos pulkos; veseliem miljoniem.

Cīņas ar iedzimtiem un savvaļas dzīvniekiem norūdīja šos kolonistus un viņu pēcnācējus par vīriem, kam ierocis vienmēr bija pa grābienam, un kuŗi šautenēm rokās sargāja savus laukus pret ziloniem un degunradžiem, un bezbailīgi devās medīt lauvas, lai tās neapdraudētu viņu ganāmpulkus. Puritāniskais kalvinisms ar viņa lepno neatkarības garu padarīja šo nederlandiešu zemnieku un franču tirgotāju — hugenotu maisījumu par nāciju, kas bija pilna brīvības un patstāvības gara: kolonistu atkarība no mētropoles eksistēja tikai vārda pēc, un bija reālizējama tikai tikdaudz, cik to prasīja pašu kolonistu saimnieciskās intereses.

Šī patriarchālā romantika Kapzemē ilga līdz lielāiiem Napoleona kariem, kuŗos Nederlande kluva par Francijas vasaļvalsti (vēlākos gados pat par viņas provinci), un bija spiesta cīnīties blakus Francijai pret jūŗu valdinieci Angliju. Piedalīšanās Napoleona grandiozajā divkaujā ar Angliju izrādījās priekš Nederlandes un arī viņas tāļajiem pavalstniekiem Kapzemē visai liktenīga: angļi jau sen bija sākuši tīkot pēc Kapzemes, gar kuŗas piekrasti toreiz gāja vienīgais jūŗas ceļš uz Indiju, bet Indijas lielākā daļa jau atradās angļu varā. Angļu desants 1806. g. iesturmēja Keptaunu, un pamazām viņu kaŗa-

pulki iejēma visu zemi. Būru kolonisti uzjēma jaunos zemes kungus bez izmisušas pretošanās: angļi sākumā solījās visu pa vecam, un apmierināties ar nominālo virskundzību, prasīdami no būriem vēl mazākus pavalstnieku pienākumus, kā tie, kuŗus līdz šim bija prasījusi Kapzemes mētropole Nederlande.

Vīnes kongress galīgi atzina Kapzemi par Anglijas piederumu, un angļi varēja jau pievilkt ciešāki grožus; nostiprinājušies Kapzemē, viņi sāka uzmākties arī toreiz vēl brīvajām kaferu ciltīm, kolonijas ziemeļaustrumos un noveica viņas niknos kaŗos, kas ilga (ar nelieliem pārtraukumiem) no 1811—1853. g.

Kļūstot arvienu smagākiem angļu administrācijas spaidiem, būru masās sākās ņūgums, sevišķi pēc tam, kad angļi pasludināja par atceltu vērdzību. (Pēdējā toreiz bija viens no kolonistu labklājības

Būru nometne Transvālā, kolonizācijas laikā

balstiem, jo visus darbus viņu saimniecībās veica kaferu un hotentotu vergi, un verdzības atcelšana ruinēja daudzus kolonistus). 1838. g. liela Kapzemes būru daļa nolēma atstāt līdzšinējo dzimteni un doties meklēt jaunas mītnes, kur varētu justies brīvi no Anglijas ierēdņu aizbildniecības. Viņi krāva sievas, bērnus un citu mantu milzīgās vēršu vilktās orēs, paši kāpa zirgos un šautenēm rokās devās meklēt Dienvid-Afrikas iekšienē sev jaunu dzimteni, izcīnīdami ceļā sīvas cīņas ar bečuāniem, kaferiem un citiem iedzimtiem, kas iedrošinājās stāties šiem kolonistu plūdiem ceļā.

Kapzemes ēmigranti apmetās austrumu augstienes plašājos klajumos, kur nokrišņu daudzums ir pietiekoši liels, lai varētu zelt zemkopība, un dibināja te (pēc upju vārdiem) divas zemnieku republikas, Oranžvalsti un Transvāli.

Līdz ar to eiropiešu kolonizācijas sfaira Dienvid-Afrikā bija izpletusies vairāk kā 2 reizes lielāka; iedzimto rokās palika tikai grūti pieejamie un neauglīgie dienvidrietumu Afrikas apgabali un Kalahari tuksnesis, kurā iedrošinājās rādīties tikai atsevišķi pārdroši mednieki un misionāri, un Bazutu zeme, šis pašas dabas celtais kalnu cietoksnis, kuŗu kaŗeiviskie iemītnieki prata atsist ir zulusu, ir būru uzbrukumus.

(Milzīgos ratus, kuŗos jūdz 10—16 vēršus, daudzas būru ģimenes vēl priekš 3—4 gadu desmitiem lietāja savos klejojumos pa Ziemeļ-Transvālu, meklēdamas sev jaunas mītnes ārpus apdzīvotāko vietu robežām. Kāds ceļotājs, kas pagājušā gadsimta pēdējā pusē ilgāku laiku usturējies Dienvid-Afrikā, apraksta būru daudzinātos vēršu ratus šādi: „Paši rati ir milzīgiem riteņiem un ļoti masīvi būvēti, tikpat smagi, kā plecīgais būru zemnieks, un viņa flegmātiskā daba. Rati, kuŗus apkaŗ no ārienes ar ķēķa traukiem un visādiem darba rīkiem, der klejotājiem kā uzturēšanās vieta un reizē arī kā produktu un sēklas labības noliktava. Pati telts, kas celta virs ratiem, sadalīta divos stāvos; augšējā būri guļ vai strādā māju darbus. Tepat visu dienu uzturās bērni, sievietes un veči, kas vairs nespēj zirgā nosēdēt; pieaugušie vīrieši jāj jāšus, ar šautenēm plecos, blakus ratiem vai dzen ganāmpulkus. Pajūgu parasti kommandē un vada kaferu kučieris, kas skrien vēršiem līdzās, ar milzīgu pātagu rokās, un ja vajadzīgs, dala cirtienu pēc cirtiena. — Ratu aizmugurē piestiprinātas ūdens mucas, jo ūdens Dienvid-Afrikas stepēs ir reta manta. Ratos iespējams iekļūt tikai pa striķa trepēm, kas karājās turpat blakus ūdens mucām, kopā ar malkas saišķi, ko šie klejotāji arī ved līdzi katram gadījumam. Telts apakšstāvā kastēs un maisos būri ved līdzi pārtiku, sēklas labību un dažādas preces, ko tirgoties ar ceļā sastaptiem iedzimtiem.

Ceļi Dienvid-Afrikā ir ļoti slikti: lietū viņi pārklājās gandrīz neizbrienāmiem dubļiem, bet sausajā zeme saplaisā, radīdama dziļas spraugas. Sevišķi grūti braukt gar atsevišķu augstieņu kraujām. Savos milzīgājos ratos, apgādājušies ar visu vajadzīgo, trek-būri — tā dēvē viņu tautieši šos stepju klejotājus — var ceļot nedēļām ilgi, līdz atrod jaunu mītni un pietiekoši zāļainas ganības, lai izraudzītu sev ilgāku apmešanās vietu, vai pat pavisam apmestos uz dzīvi, celtu fermu un paliktu par tādiem pat zemniekiem, kādi bijuši viņu tēvi un viņi paši, pirms sākuma klejošanas).

Smagos vēršu ratus vēl tagad lietā Dienvid-Afrikā, kaut gan nevis ceļošanai, bet tikai preču, galvenā kārtā vilnas un labības nosūtīšanai uz dzelzceļu stacijām un tādos apgabalos, kur nav labu satiksmes ceļu. Visa lietājamā zeme te jau sadalīta, un tāpēc arī vairs nav iespējams, kā sendienās, ja iepatīkās, kraut sievas, bērnus, darba rīkus un sēklas labību ratos, jūgt viņos duci vēršu un braukt meklēt sev jaunu dzimteni. Ar vēršu ratiem pēdējā laikā sekmīgi konkurrē smagie automobiļi. (Auto lietāšana Dienvid-Afrikā, tāpat kā pārējās melnā kontinenta malās, kļūst ar katru gadu plašāka, un drīz pienāks laiks, kad vēršu rati pavisam izzudīs no apgrozības un līdz ar to būs gājusi bojā senās romantikas pēdējā atcere).

1884. g. Vitvateras kraujā Transvālā uzgāja zelta slāņus, un tai pašā laikā vāci sāka nostiprināties dienvidrietumu Afrikas piekrastē.

Zelta alka un bailes, ka tikai vāci tiem neaizsteidzās priekšā, pamudināja angļus uzsākt Dienvid-Afrikā ļoti enerģisku iekaļošanas politiku, kuŗas mērķis bija dabūt savā varā pēc iespējas vairāk territorijas. Tāļredzīgā Sesila Rodesa vadībā, angļi padarīja par savu iespaida sfairu visu Dienvid-Afrikas vidienu, no Oranžupes līdz lielajam Niasas ezeram. (Jauniegūtās zemes nosauca lielā imperiālista vārdā par Rodesiju). Abas būŗu republikas līdz ar to bija nošķirtas no vācu pozicijām dienvidrietumu Afrikā, bet angļi centās izolēt būrus arī no austrumu puses; neļāva tiem atpirkt no Portugales Lorenco Markesas ostu Dienvid-Mozambikā un stājās arī ceļā būŗu mēģinājumiem nostiprināties Svazilendā, lai neļautu tiem gūt izeju uz Indijas okeanu,

Kad tas bija padarīts, angļi sāka provocēt būŗu republikas uz kaŗu, un kaŗš sākās 1899. g. Būri bija teicami kaŗavīri, visi vīrieši, večus un 15 g. v. puisēnus neatskaitot, stājās cīnītāju rindās; sākumā būriem izdevās gūt labus panākumus, pat ielauzties Kapzemē, un dabūt no turienes būriem sev palīgspēkus. Vadoņiem tomēr trūka vajadzīgās tāļredzības un viņi apmierinājās ar sasniegtājiem panākumiem, nelūkodami izdzīt angļu garnizonus no Natalas un visas Kapzemes, kas pašā kaŗa sākumā bija visai iespējama lieta. (Savu tiesu bija vainīgi arī būŗu kaŗavīri, kas domāja, ka pēc pirmājām uzvarām kaŗš jau ir galā, ka angļi tūliņ lūgs mieru, un tāpēc nav vajadzīgs doties dziļi iekšā ienaidnieku zemes vidienā, un daudz labāki ir palikt uz pašu zemes robežām, savu fermu un ģimeņu tuvumā). —

Angļi savāca no visām pasaules malām palīgspēkus (kaŗa beigās viņiem bija Dienvid-Afrikā 300,000 vīru liela armija, bet būriem 10 reiz mazāks cīnītāju skaits); beidzot uz Dienvid-Afriku devās kā angļu armijas virspavēlnieks Kičners, Austrum-Sudanas iekaļotājs un Mādī valsts dragātājs. Angļi sāka spiest būrus atpakaļ, pamazām okupēja abu republiku territoriju un pasludināja viņas par Britu imperijas piederumu. Daļa būŗu nolika ieročus, daļa turpināja partizāņu cīņu, nelielos pulciņos apdraudēdami angļu korpusu kommūnikācijas līnijas, postīdami dzelzceļus, noliktavas un apšaudīdami angļu kolonnas, tām ejot pa kalnu tekām, vai ceļoties pāri upēm. Angļi savukārt ķērās pie terrora, dedzināja būŗu fermas un aizveda trimdā cīnītāju sievas un bērnus, novietodami savus gūstekņus koncentrācijas nometnēs, kur viena viņu daļa krita par upuri epidēmijām. Būŗu cerības uz palīdzību no ārienes izrādījās veltīgas, angļu terrors darīja savu un beidzot būri bija spiesti padoties. Kaŗš beidzās 1902. g., un mazā zemnieku nācija, pēc varonīgas pretošanās, bija palikusi par angļu apakšnieci. Zelta zeme Transvāla bija angļu varā un tā pat Oranžupes republikas dimantu lauki.

Angļu virskundzība tomēr nāca par labu abu bij. republiku saimnieciskajam uzplaukumam. Sākās intensīva apakšzemes bagātību izmantošana. Kalnraktuvju rajonos plauka pilsētas, saplūda tūkstošiem strādnieku, un līdz ar to arī būŗu fermeŗiem radās izdevība pārdot par labām cenām savus saimniecības ražojumus. Angļi gādāja par satiksmes ceļiem, skolām un sanitārā stāvokļa uzlabošanos; viss tas neatkarības laikos bija atradies uz ļoti zemas pakāpes.

Daļa būŗu palika par lojāliem Anglijas pavalstniekiem, bet daļa joprojām nezaudēja cerības, izdevīgā brīdī atgūt agrāko patstāvību.

Angļi meklēja saprašanās ceļu arī ar šo opoziciju, un 1909. g. apvienoja abas republikas un Kapzemi ar Natalu Dienvid-Afrikas ūnijā, dodami tai dominijas tiesības, t. i. ļoti plašu patstāvību; būru valodu (t. s. afrikāņu diālektu, kas ir nederlandiešu valodas izloksne, bet tā samistrota franču, hotentotu un kafeŗu vārdiem, kā Eiropā dzimušam nederlandietim gandrīz nav iespējams ar savu Dienvid-Afrikas tautieti saprasties), viņas tiesībās viscaur pielīdzināja angļu valodai.

Politiskais sadalījums

Visa Dienvid-Afrika ir vai nu tieši Britu impeŗijas sastāvdaļa, vai arī atrodās zem viņas iespaida, kā piem. Mozambikas kolonija, kas oficiāli pieder Portugalei, bet faktiski jau angļiem.

Dienvid-Afrikas ūnijas territorija pārsniedz 1200 kv. klm., kuŗus apdzīvo 7 milj. cilvēku, starp tiem pāri par pusotra miljona balto, būru un angļu kolonistu. Ūnijas četras sastāvdaļas ir Kapzeme, Natala, Oranžvalsts un Transvāla. Kapzemes platība ir 717,000 kv. klm., iedzīvotāju skaits nepilni 3 miljoni; Natala ir tikai 94,000 kv. klm, liela, bet viņā dzīvo pusotra miljona (no tiem tikai 10 proc. balto). Natala iedzīvotāju sastāva ziņā ir pati melnākā ūnijas daļa: visās pārējās balto procents pārsniedz 20 proc., — Oranžvalstī pat 30 proc. Oranžprovinces territorija ir 125,000 kv. klm., un to apdzīvo 600,000 cilvēku. Pati lielākā no bijušajām būru republikām, Transvāla, ir 286,000 kv. klm. liela; viņas iedzīvotāju skaits pārsniedz 2 miljonus. Būru republikai dienvidaustrumos un rietumos plešas protektorātu zemes, Svazilenda, Bazutu zeme (20,000 kv. klm.) un Bečuānija — 712,000 kv. klm., 150,000 iedzīvotāju. Iedzimtie, zem angļu rezidentu kontroles, bauda plašu patstāvību. Visas trīs šīs territorijas patiesībā ir iedzimto rezervācijas, kuŗās baltie nedrīkst iegūt zemes īpašumus (dažos no tiem viņi var rādīties tikai ar speciālu administrācijas atļauju).

Abas Rodesijas sākumā atradās speciālas angļu kompānijas pārziņā; Dienvid-Rodesija (386,000 kv. klm., 900,000 iedz., no tiem 40,000 balto), kļuva 1923. g. par dominiju ar savu parlamentu. Bij. Vācijas koloniju dienvidrietumu Afriku tautu savienība ir atdevusi kā mandātzemi Dienvid-Afrikas ūnijas pārziņā, un tagad viņā valda ūnijas likumi.

Pati ūnija ir gandrīz pilnīgi neatkarīga valsts, (daļa būru nacionālistu aģitē par pilnīgu atbrīvošanos no visām saitēm, kas ūniju vēl saista ar Britu imperiju). Valdības rezidence ir Pretorija; parlamenta locekļi salasās uz sēdēm Keptaunā. Anglijas ķēniņa ieceltais dominijas ģenerālgubernātors gandrīz nemaz neiejaucās zemes pārvaldīšanā. Par angļu faktisko piederumu ir palikusi arī Dienvid-Mozambika, kuŗas platība pārsniedz 300,000 kv. klm., bet iedzīvotāju skaits ir ap 600,000. Angļi te bauda tranzita ziņā plašas privilēģijas un šī zeme ir vēl Portugales piederums tikai vārda pēc.

Angļi meklēja saprašanās ceļu arī ar šo opoziciju, un 1909. g. apvienoja abas republikas un Kapzemi ar Natalu Dienvid-Afrikas ūnijā, dodami tai dominijas tiesības, t. i. ļoti plašu patstāvību; būru valodu (t. s. afrikāņu dialektu, kas ir nederlandiešu valodas izloksne, bet tā samistrota franču, hotentotu un kafeļu vārdiem, kā Eiropā dzimušam nederlandietim gandrīz nav iespējams ar savu Dienvid-Afrikas tautieti saprasties), viņas tiesībās viscaur pielīdzināja angļu valodai.

Politiskais sadalījums

Visa Dienvid-Afrika ir vai nu tieši Britu impērijas sastāvdaļa, vai arī atrodās zem viņas iespaida, kā piem. Mozambikas kolonija, kas oficiāli pieder Portugalei, bet faktiski jau angļiem.

Dienvid-Afrikas ūnijas territorija pārsniedz 1200 kv. klm., kuŗus apdzīvo 7 milj. cilvēku, starp tiem pāri par pusotra miljona balto, būru un angļu kolonistu. Ūnijas četras sastāvdaļas ir Kapzeme, Natala, Oranžvalsts un Transvāla. Kapzemes platība ir 717,000 kv. klm., iedzīvotāju skaits nepilni 3 miljoni; Natala ir tikai 94,000 kv. klm, liela, bet viņā dzīvo pusotra miljona (no tiem tikai 10 proc. balto). Natala iedzīvotāju sastāva ziņā ir pati melnākā ūnijas daļa: visās pārējās balto procents pārsniedz 20 proc., — Oranžvalstī pat 30 proc. Oranžprovinces territorija ir 125,000 kv. klm., un to apdzīvo 600,000 cilvēku. Pati lielākā no bijušajām būru republikām, Transvāla, ir 286,000 kv. klm. liela; viņas iedzīvotāju skaits pārsniedz 2 miljonus. Būru republikai dienvidaustrumos un rietumos plešas protektorātu zemes, Svazilenda, Bazutu zeme (20,000 kv. klm.) un Bečuānija — 712,000 kv. klm., 150,000 iedzīvotāju. Iedzimtie, zem angļu rezidentu kontroles, bauda plašu patstāvību. Visas trīs šīs territorijas patiesībā ir iedzimto rezervācijas, kuŗās baltie nedrīkst iegūt zemes īpašumus (dažos no tiem viņi var rādīties tikai ar speciālu administrācijas atļauju).

Abas Rodesijas sākumā atradās speciālas angļu kompānijas pārziņā; Dienvid-Rodesija (386,000 kv. klm., 900,000 iedz., no tiem 40,000 balto), kļuva 1923. g. par dominiju ar savu parlamentu. Bij. Vācijas koloniju dienvidrietumu Afriku tautu savienība ir atdevusi kā mandātzemi Dienvid-Afrikas ūnijas pārziņā, un tagad viņā valda ūnijas likumi.

Pati ūnija ir gandrīz pilnīgi neatkarīga valsts, (daļa būru nacionālistu aģitē par pilnīgu atbrīvošanos no visām saitēm, kas ūniju vēl saista ar Britu impēriju). Valdības rezidence ir Pretorija; parlamenta locekļi salasās uz sēdēm Keptaunā. Angļijas ķēniņa iecelts dominijas ģenerālgubernātors gandrīz nemaz neiejaucās zemes pārvaldīšanā. Par angļu faktisko piederumu ir palikusi arī Dienvid-Mozambika, kuŗas platība pārsniedz 300,000 kv. klm., bet iedzīvotāju skaits ir ap 600,000. Angļi te bauda tranzita ziņā plašas privilēģijas un šī zeme ir vēl Portugales piederums tikai vārda pēc.

Bušmeni

Dienvid-Afrikas iedzīvotāji

Dienvid-Afriku apdzīvo apm. 9,5 miljoni; iedzīvotāju blīvums atsevišķās viņas daļās ir ļoti nevienāds un, visumā ņemot, tieši proporcionāls gadskārtējo nokrišņu daudzumam: no lietus daudzuma te atkarājās iespēja kopt tīrumus un turēt ganāmpulkus. Dienvidrietumu Afrikā, kuŗas lielāko daļu aizjem tuksneši, neiznāk pat 1 cilvēks uz 3 kv. klm. (tagadējās mandātzemes platība ir 835,000 kv. klm.). Bečuānu zemē, kas aptver Kalahari tuksnesi, caurmērā dzīvo 1 cilvēks uz 5 kv. klm. No vairāk kā 2 miljoniem Transvālas iedzīvotāju, apm. ceturtā daļa dzīvo Vitvateras kraujas zelta raktuvju rajonā, kur iedzīvotāju blīvuma indeks pārsniedz 70.

Dienvid-Afrikai nav bijis lemts kļūt par eiropiešu kolonistu zemi tik lielā mērā, kā piem. Savienotām Valstīm vai Austrālijai, kur iedzimtie gandrīz pilnīgi iznīcināti. Dienvid-Afrikā iedzimtie joprojām ir lielā pārsvarā, un baltie (1,6 milj.) iztaisa tikai ap 17 proc. no šīs Afrikas daļas iedzīvotāju kopskaita. Tā tad balto te iznāk tikai 1 uz 5 melnajiem. Iedzīvotāju sastāvu padara vēl raibāku tas, ka blakus dažādām iedzimto rasēm un tautām un baltājiem kolonistiem te mājo arī daudzi indieši, ķīnieši un malajieši, un visu šo rasu un tautu krustojumi dažādās pakāpēs.

Bantu tautas mājo tais Dienvid-Afrikas zemēs, kur iespējama zemkopība, un sastāda Dienvid-Afrikas iedzīvotāju lielāko daļu. Citu iedzimto krāsaino — hotentotu, bušmeņu un kalnu damāru skaits ir niecīgs, salīdzinot ar bantu kopskaitu. Malajieši ir to vergu pēcnācēji, kuŗus nēderlandieši savā laikā ieveduši no Indonēzijas. Malajieši dzīvo kā tirgotāji, dārznieki un amatnieki Keptaunā un tās apkārtnē. Viņi ir aizmirsuši savu senču valodu, bet joprojām turās pie islāma. Indiešus sastop ūnijā, Rodesijā un Mozambikā. Viņus sāka ievest kā cukurplantāciju strādniekus Natalā, kur tagad indiešu ir vairāk kā balto. Liels ir arī mulatu un metisu skaits, starp kuŗiem izceļas t. s. kapzemieši — melno, dzelteno un balto krustojums, kuŗiem nevar noliegt zināmu intelliģenci un enerģiju. Dienvidrietumu Afrikā mājo kāda bastardu cilts, kas cēlusies no būru vīriešu sakariem ar hotentotu sievietēm.

Būru un angļu kopskaits, kā jau sacīts, nepārsniedz 1,6 miljonus, un paši būri ir cēlušies nēderlandiešu kolonistiem uzjemot sevī franču hugenotus, un arī dažu labu Vācijas ēmigrantu. Būri lietā t. s. afrikāņu valodu, kuŗai tagad ir diezgan plaša literātūra, un kuŗu hollandietis vairs nesaprot. Ir angļu, ir afrikāņu valodas skaitās līdztiesīgas visā ūnijā un viņas iestādēs. (Būru ir ūnijā mazliet vairāk kā angļu). Vācus sastop nelielā skaitā (dažus tūkstošus) — dienvidrietumu Afrikā un arī Kapzemē; portugaļi mājo savā Mozambikas kolonijā. Dienvid-Afrikā ir arī laba tiesa jūdu un redz arī citu Eiropas tautu piederīgos, kaut arī nelielā skaitā. (Cik zināms, ūnijas territorijā dzīvo arī daži desmiti latvju).

Satiksmes ceļi un zemes sadalījums

Satiksmes ceļu ziņā daba radījusi Dienvid-Afrikā mazākas grūtības, kā pārējās šī kontinenta daļās. Visgrūtāki pieejama ir Dienvid-

Afrika no rietumu puses, kur piekrastē ļoti maz ostu, miglas un zemūdens klintis traucē kuģniecību, bet ostas šķir no „hinterlandes" plata tuksnešu josla. Pārējās Dienvid-Afrikas piekrastes ostu ziņā labāki apgādātas, sevišķi austrumu piekraste.

Kuģojamu upju Dienvid-Afrikā tikpat kā nav; arī pa pašām lielākājām var braukt tikai mazās laiviņās, un arī tikai dažās vietās. Tāpēc arī dzelzceļu tīkls (pretēji tropu Afrikas apstākļiem) te izbūvēts neatkarīgi no ūdens ceļiem, un tāpēc arī šis tīkls te daudz sakarīgāks un biezāks, kā tropu Afrikā. Dzelzceļu būvei nācies cīnīties ar lielām grūtībām tais vietās, kur sākas kraujas un augstienes; turpretim līniju vilkšana pāri pašām augstienēm ir bijusi diezgan vienkārša lieta. Sauso upju gultnēm, kuŗu te ļoti daudz, ir nācies celt pāri tiltus un dambjus (plūdu laikā ūdens slāņi vēl tagad nereti izposta dzelzceļlīnijas vairāku kilometru gaŗumā). Lai palētinātu būves izmaksu, vietējie dzelzceļi šaurāki kā Eiropā. Visa Dienvid-Afrikas dzelzceļu tīkla kopējais gaŗums jau ir sasniedzis 24,000 klm., un raida zaru līniju caur Ziemeļ-Rodesiju un Katangas apgabalu līdz Kongo un Kasajas upēm. Pasažieru vilcieni teicami piemēroti ilgiem braucieniem un apgādāti visām ērtībām, kādas vien ceļinieks var vilcienā vēlēties. (Pēc pasaules kaŗa nodibinājušās arī vairākas rēgulāras gaisa satiksmes līnijas; lidmašīnai kā satiksmes līdzeklim paredzama Dienvid-Afrikā izcila loma).

Katrai Dienvid-Afrikas fermai ir vajadzīgs mazākais viens ūdens avots, kuŗā velga būtu vienmēr un mājlopu padzirdīšanai pietiekoši lielā daudzumā. Vēl lielāku ūdens daudzumu patērē tās zemkopības fermas, kuŗu tīrumi prasa mākslīgu apūdeņošanu. Zemes virsū esošo ūdens krājumu lielumdaļai nepietiek, jo Dienvid-Afrikā caurmērā ir visai sausa zeme; tāpēc arī no iespējas dabūt ūdeni te atkarājās arī tā vai cita apgabala saimnieciskais uzplaukums. Daudzi fermeŗi lūko izmantot sauso upju gruntsūdeni, rakdami dziļas akas. Augstienēs bieži redz artēziskas akas, kas dod ūdeni lielā vairumā. Patlaban angļi projektē rakt Kalahari tuksnesī plašu artēzisku aku tīklu un stāties pie šīs plašās territorijas intesīvākās izmantošanas. Vietām uzcelti lieli dambji, kas miniātūrā atgādina Ēģiptes grandiozo moderno dambju celtnes. Šiem dambjiem fermeŗi lūko aizturēt plūdu ūdeni (plūdi te uznāk pēc katras spēcīgākas lietus gāzes) un uzkrāt to sausā perioda vajadzībām. Patlaban ūnijā apūdeņoti jau ap 3000 kv. klm. zemes, kas pārvērsta tīrumos.

Pēdējos gados Dienvid-Afrikā daudz spriež un runā par inženiera Švarca plāniem, novadīt Kalahari tuksnesī Kunenes un Kvando upes un radīt tuksneša iekšienē lielus ezerus. Plānu aizstāvji apgalvo, ka rodoties šiem ezeriem, kļūšot drēgnāks arī Kalahari klimats un tagadējā tuksnesī būšot iespējams daudziem cilvēkiem nodibināt jaunu eksistenci. Skeptiķi aizrāda, ka šiem plāniem būšot maz panākumu, un minēto upju ūdeņi vien nespēšot radīt tuksnesī tik lielus ezerus, kā to iztvaikojumi spētu atstāt pozitīvu iespaidu uz nokrišņu daudzuma pavairošanas. Ir vēl kāds cits, vēl grandiozāks projekts, kuŗš paredz Zambēzi upes aizdambēšanu augšpus lielā Viktorijas ūdens krituma, un Zambēzi ūdeņu aizturēšanu Okavango ieplakā, kuŗa tad pārvērtīšoties par milzīgu ezeru, vēl milzīgāku, kā lielais Viktorijas ezers, no kuŗa jem savus ūdeņus Nīlupe. Šī plāna aizstāvji saka, kā Zambezi ūdeņi, ietecēdami Ziemeļ-Kalahari tuksnesī, spēšot pacelt

gadskārtējo nokrišņu daudzumu par 100 un pat vairāk milimetriem; līdz ar to te izveidošoties treknas ganības un būšot iespējams plašos apmēros nodoties zemkopībai.

Viss var būt, kā šīs cerības ir dibinātas. Pagaidām tomēr Kalahari apūdeņošanas plāni atrodas uz papīra, — tāpat kā beļģu inženieru grandiozais projekts par Kongo krāčainās lejtekas pārvēršanu satiksmei lietājamā ūdens ceļā un viņas krāču milzīgās enerģijas izmantošanu.

Dienvid-Afrikas saimniecība

Dienvid-Afrikas zemes ir sasniegušas visai dažādas saimnieciskas attīstības pakāpes. Kalahari, kas visumā atbilst Bečuanu zemei un dienvidrietumu Afrikas austrumu novadiem, viņa lielā attāluma un neauglīgās zemes dēļ palikusi joprojām agrākajā primitīvajā stāvoklī. Dienvid-Rodesija un pārējā dienvidrietumu Afrika, kā jaunas koloniju zemes, vēl atrodas attīstības sākuma stādijā; arī Mozambika, kaut gan jau sen skaitās portugaļu piederums, nav tikusi tāļāk par abām iepriekšējām zemēm.

Toties Dienvid-Afrikas ūnija ir krāšņi uzplaukusi zeme, kuŗas ārējā tirdzniecība (ieveduma vērtība 72, izveduma — 75 milj. angļu mārciņu) līdzinās visas tropu Afrikas tirdzniecības apgrozībai. Dienvid-Afrikas ūnijai jau ir sava lielrūpniecība, un šī zeme tiecās sasniegt pilnīgu saimniecisku neatkarību.

Klimata dažādības dēļ ūnijas territorijā eksistē ļoti dažādas lauksaimniecības metodes un padodas dažādi kultūraugi. Viņa ražo nevien labību un gaļu lielā vairumā, bet arī daudzas izejvielas, piem. vilnu, eļļas sēklas un šķiedras, un arī šai ziņā ir neatkarīga no importa. Tomēr lielais sausums joprojām daudzās vietās kavē zemes intensīvāku izmantošanu. Arī Dienvid-Afrikas iedzīvotāju blīvums diezin vai jebkad varēs kļūt daudz lielāks par tagadējo. Vēsās rietumu piekrastes ūdeņos teicami veicās jūŗas zivju zveja, un piekrastē darbojās vairākas zivju konservu fabrikas.

Pasaules tirdzniecībā Dienvid-Afrika joprojām ir apakšzemes bagātību, zelta un dimantu zeme, un paredzams, paliks tāda vēl ilgu laiku. Zelts pēc viņa vērtības sastāda divas trešdaļas no ūnijas eksporta (Dienvidrietumu Afrikā priekš pasaules kaŗa kalnrūpniecības ražojumi sastādīja pat 97 proc. no eksporta). Vietējā lauksaimniecība iejem otru vietu un dod eksportam vilnu, gaļu, dienvidu augļus un strausu spalvas. Tomēr Dienvid-Afrikas galvenais bagātības avots ir lauksaimniecība, nevis zelta un dimanta lauki; kalnrūpniecībā te jāiegulda milzīgi kapitāli, pašizmaksa ir ļoti liela, un no iegūtās peļņas pajem lauvas daļu mētropoles kapitālisti kā dividendes. Paredzams, ka jau nākotnē zelta un dimantu bagātības sāks mazināties, bet lauksaimniecībai Dienvid-Afrikā vēl ir plašas attīstības iespēja.

Starp lauksaimniecības nozarēm pirmo vietu iejem lopkopība, jo Dienvid-Afrikas centrā un rietumu apgabalos zemkopība iespējama vienīgi ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību un ūdens šim nolūkam ir grūti sameklējams. Toties zāļainās augstienes ir kā radītas lopkopībai. Vasaras lietus periodā uzaugusē zāle sausājā dienvidu zie-

mā nokalst, tomēr uzglabādama lielāko daļu savu barības vielu. Ar zāli nabadzīgājos Karrū apgabalos sīklopiem der par barību daudzi puskrūmāji. Mājlopi te var cauru gadu ganīties zem klajas debess, jo sals ziemas mēnešos uznāk tikai nakts stundās. Staļļi tāpēc ir vajadzīgi tikai pašām svarīgākājām mājlopu sugām. Plašie ganību lauki visumā ir veselīgi un epizotijas, kas vietām šad un tad parādās, apkaŗojamas veterinārlīdzekļiem.

Lopu daudzums, kuŗu var uzturēt uz zināma hektaru skaita, atkarājās no zāles daudzuma, t. i. pa lielum lielai daļai no nokrišņu indeka. Sausājos dienvidrietumu Afrikas dienvidos viena liellopa izmitināšanai vajadzīgi mazākais 20 hektari; ar nokrišņiem bagātājos Otavi kalnos jau tikai 4 hektari, bet zāļainajā ziemeļaustrumu Transvālā vēl mazāk; tāpēc arī lopkopībās fermu lielums te ir ļoti dažāds un svārstās no 20,000 līdz 2000 hektariem. Zemes ienesība parasti te ir ačgārni proporcionāla fermu platībai. Fermeri lūko pēc iespējas gādāt barības krājumus, lai pasargātu ganāmpulkus no bojā iešanas sevišķi sausos gados, un gūtu iespēju turēt vairāk lopu uz tās pašas platības un — līdz ar to gūtu lielāku peļņu. Vairojoties zemes saimnieciskajai attīstībai, cerams, ka lielās fermas sadrups mazākās.

Kā lopbarību sēj, skatoties pēc apgabala, lucernu, kukurūzu, sūras, miežus un auzas u. t. t. Sausājos apgabalos, protams, arī lopbarības audzēšana iespējama tikai ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību.

Attīstītākājos apgabalos, piem. Dienvid-Kapzemē, un pa daļai arī bij. būru republikās, lopkopības fermu zeme apjosta ar dzeloņdrāšu sētu, un ar tādām pat sētām sadalīta vairākos kvadrātos, kuŗos pēc kārtas iedzen lopus, kad iepriekšējā kvadrāta zāle jau noganīta. Lopi te ganās bez uzraudzības, — ja vien ir iznīcināti šakali, un citi plēsoņi. (Dažos Karrū apgabalos dzeloņdrāšu žogi ir vienīgā lauksaimniecības pazīme, ko ceļotājs redz pa vagona logu). Katrā kvadrātā ir viena dzertuve, kur lopi pēc vajadzības nāk dzesināt slāpes. Viņi var dienu un nakti staigāt pa kvadrātu apkārt savā vaļā un nav naktī jāsadzen laidaros (krāļos); tā ietaupās nevien tā ganības daļa, ko aizjemtu laidars, bet arī pati zeme ir pasargāta no pārliecīgas zāles izmīdīšanas, un atbrīvotās augsnes aizskalošanas lietus periodā.

Liellopus tur visā Dienvid-Afrikā, bet sevišķi ūnijas austrumu daļā, kas samērā bagāta nokrišņiem. Liellopi nevien apgādā zemi ar gaļu un darba lopiem, bet arī ar pienu, sviestu un sieru. Ikgadus vairojas eksportējamo dzīvlopu un saldētas gaļas daudzums; galvenajās ostās ierīkotas milzīgas saldētavas, kur gaļas krājumi gaida līdz tam brīdim, kad tvaikoņi viņus vedīs uz Eiropu. Zirgus un mūļus vietējām vajadzībām audzē galvenā kārtā augstienes dienvidu daļā un dienvidrietumos, t. i. ziemas lietus joslā. Ēzeļi sastopami gandrīz visās Dienvid-Afrikas malās, bet kazas un taukastu aitas tura visi iedzimtie. Cūkas audzē tais zemkopības apgabalos, kur padodas viņu nobaŗošanai tik noderīgā kukurūza.

Starp eksporta priekšmetiem, kuŗus dod lopkopība, pirmo vietu iejem vilna. Sausais Karru un Kapzemes dienvidrietumu stūris, kā arī iekšējās augstienes pustuksnešainās daļas, ir galvenie aitkopības apgabali. (Visā ūnijā ir ap 30 miljoni vilnas aitu, kuŗas ikgadus dod ap 180 milj. mārciņu viļnas, 300 milj. zelta latu vērtībā). Bazutu zemē un Austrum-Kapzemē audzē Angoras kazas (šo kazu vilnas

produkcijas ziņā ūnija iejem pirmo vietu pasaulē, dodama 70 proc. no visas Angoru kazu vilnas, kas nāk pasaules tirgū). Dienvidrietumu Afrikā audzē karakuļu aitas. Priekš pasaules kara Kapzemē zēla strauskopība, un vēl 1913. g. eksportēto strausu spalvu vērtība sasniedza 70 milj. zelta latu. Tagad strausu spalvas vairs nav modē, un strauskopji bijuši spiesti pa daļai pāriet uz citām lauksaimniecības nozarēm.

Apgabali, kuŗos gadskārtējais nokrišņu daudzums pārsniedz 400—500 mlm., gandrīz visi ir derīgi zemkopībai. Rajonos, kur mazāks nokrišņu daudzums, zemkopība ir iespējama tikai ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību, un pēc t. s. „sauso lauku sistēmas". (Zemi dziļi apaŗ īsi priekš lietus perioda, lai viņa spētu labi piesūkties ar drēgnumu; tad pēc nākamiem lietus periodiem zemi krietni saecē un sēj labību). Visā Dienvid-Afrikā

Ganāmpulks pie avota

padodas mērenās un subtropiskās joslas labības, dārzāju un dārzaugļu sugas, bet siltajā austrumu piekrastē aug arī daudzi tropu kultūraugi. Mākslīga irrigācija dod iespēju ierīkot tīrumus arī tuksnešainājos apgabalos, ja vien ir dabūjams ūdens un zemkopībai noderīga augsne.

Starp labības sugām pirmo vietu iejem kukurūza, kuŗas ražo vairāk kā pārējo labības sugu kopā. Kukurūzas audzēšana dominē vasaras lietus rajonos, sevišķi Oranžvalstī, Transvālā un Dienvid-Rodesijā. Tais pašos apgabalos, tikai mazākā mērā, sēj arī sūras. No citām Eiropas labības sugām padodas tikai ziemāji (priekš vasarājiem te pārāk karsta vasara). Īsta Dienvid-Afrikas maizes klēts ir dienvidrietumu un rietumu Kapzeme, t. i. ziemas lietus apgabals. Cilvēku uzturam sēj tikai kviešus; auzas, miežus un rudzus audzē zaļbarībai. Vasaras lietus rajonos šīs labības sugas padodas tikai zie-

mā, ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību. Svarīgākais lopbarības augs ir lucerna. Mūsu dārzāji un kartupeļi aug gandrīz visās Dienvid-Afrikas malās, sevišķi Kapzemes dienvidu piekrastē, un augstienē, ko aizjem abas bijušās būru republikas. Plaši izplatīta ir augļkopība, un Dienvid-Afrikas dārzi ražo apelsīnus, citronus, firziķus un citus vārīgus dienvidu augļus lielā vairumā. Visplašākie dārzi redzami dienvidrietumu Kapzemē un Transvālas augstienē. Dienvidaustrumu piekrastē, kur ļoti maigs un silts klimats, audzē arī banānus un ananasus. Starp eksportējamiem augļiem pirmo vietu iejem apelsīni, kuŗus sūta uz Eiropu lielā daudzumā, jo vairāk tāpēc, ka apelsīni kļūst Dienvid-Afrikā gatavi jau mūsu pavasarī, kad Italijas un Spānijas apelsīnu krājumi jau patērēti, vai sākuši bojāties.

Vīnkopība zeļ dienvidrietumu Kapzemē; Konstancijas un Štellenbošas vīniem ir pasaules slava. Siltajā austrumu piekrastē redz plašas cukurniedru plantācijas. Transvālas vidienā patlaban sāk audzēt kokvilnu un zemes riekstus, un ar labiem panākumiem. Tabaku producē Kapzemes piekrastes novadi, Transvāla un Dienvid-Rodesija, bet ražotās tabakas lielākā daļa paliek pašā Dienvid-Afrikā, jo vietējie kolonisti ir kaislīgi smēķētāji.

Kalnrūpniecības nozīme priekš Dienvid-Afrikas saimnieciskā uzplaukuma neaprobežojas ar to peļņu vien, ko viņa tieši atmet zemes iemītniekiem. Daudz svarīgāks par šo peļņu ir tas pozitīvais iespaids, ko viņa atstājusi uz zemes kolonizācijas gaitu un viņas lauksaimniecību. Zelts ir ieviļinājis šai cilvēkiem nabadzīgajā zemē daudzus tūkstošus jaunu ienācēju, un stepēs un tuksnešu vientulībā ir izaugušas kā sēnes no zemes lielās pilsētas. Raktuvēm vajadzīgo mašīnu ievešanai un iegūto bagātību transportēšanai bija vajadzīgi dzelzceļi, no kuŗiem tagad gūst lielu labumu arī vietējie lauksaimnieki. Kalnraktuvju rajoni un viņu pilsētas radīja Transvālas, Oranžzemes un Dienvid-Rodesijas fermeŗiem parocīgu produktu tirgu viņu pašu zemēs, tas savukārt sekmēja lauksaimniecības plešanos plašumā un viņas intensīvitāti; dzelzceļi atviegloja arī to produktu eksportu, kuŗus nebija iespējams patērēt tepat Dienvid-Afrikā.

Tomēr kalnrūpniecības plaukumam ir bijušas arī savas negatīvās sekas, piem. angļu-būru kaŗš un daudzo iedzimto cilšu pauperizācija un dēģenerēšanās.

Zeltu iegūst galvenā kārtā Transvālā un Dienvid-Rodesijā. Vitvatera kraujas bagātība ar zeltu ir pasakaina, un Transvāla ir galvenā zelta producētāja visā pasaulē. Zelta zeme te nesatur visai lielu procentu dārgmetala, bet toties viņas izmantošana iespējama 100 klm. gaŗā un visai platā joslā un ir organizēta uz reti grandioziem pamatiem. Zelta slānis te iet slīpi apakšzemē (jau tagad daudzās raktuvēs zelta zemi rok gandrīz divu kilometru dziļumā). Zelta iegūšana tāpēc iznāk visai dārga un atmaksājās tikai lielos uzjēmumos, kas strādā ar lieliskām mašīnām un rūpīgi izvelk no zelta zemes katru dārgmetāla puteklīti. Zelta zeme te ir cieta klints, ko iznestu zemes virsū, saberž smiltīs un pēc tam izvelk zeltu ar cianīda palīdzību. (Izmantotās smiltis redz sabērtas milzīgos kalnos raktuvju tuvumā). Ikgadus te iegūst zelta par 800—900 miljoniem latu, tā tad vairāk, kā visās pārējās pasaules zemēs kopā. Vitvateras kraujas zelta raktuves vienas pašas nodarbina ap 200,000 cilvēku. Zeltu sastop lielā daudzumā arī Dienvid-Rodesijā.

Bez zelta Transvāla ir bagāta arī ar platīnu, ko rod Lidenburgas rajonā. Platīna rūdas uzietas arī citās Transvālas malās, un šai zemei ir izredzes drīzā laikā kļūt arī par galveno platīna producētāju.

Kimberli rajonā pirmos dimantus atrada priekš 60 gadiem; tagad Kimberli rajons ir tāļu pārspējis visus citus apgabalus, kuŗos rok dimantus. Šos dārgakmeņus te rod zināmos vulkāniskos slāņos. Sākumā dimantus te varēja atrast arī upju smiltīs un vienkārši virs zemes. Tagad šie laiki jau gaŗām un dimantu iegūšana te organizēta uz kapitālistiskiem pamatiem; dimanta zemi ved dienas gaismā no dziļas apakšzemes. Gandrīz visas Kimberli dimantu raktuves pieder vienai pašai akciju sabiedrībai, kuŗai līdzīga eksistē tikai Pretorijas rajonā, kas arī ļoti bagāts dimantiem. (Samērā vieglāka ir dimantu iegūšana dienvidrietumu Afrikas dimantu apgabalā. Dienvid-Afrika raida pasaules tirgū dimantu lielāko daļu, kas tur sastopams, un jopro-

Johannesburga

jām ir palikusi galvenā dimantu producētāja, kaut gan patlaban dimantus lielā daudzumā rok arī Kongo valstī, pie Čikvas upes.

Vaŗa rūdas rod galvenā kārtā dienvidrietumu Afrikā; alvu turpat, un arī Ziemeļ-Transvālā. Akmeņogles rok daudzās Dienvid-Afrikas malās; vietējās raktuves tām apgādā nevien dzelzceļus un rūpniecības iestādes, bet arī kuģus, kas iet ar Dienvid-Afrikas ražojumiem uz Eiropu. Pašas bagātākās akmeņogļu raktuves atrodas Natalā, Oranžvalsts ziemeļos, ziemeļaustrumu Transvālā, Dienvid-Rodesijā un pie Tetes pilsētas Mozambikā. Dienvid-Afrika tik bagāta akmeņoglēm, ka viņas ar laiku kļūs par šī melnā kontinenta daļas vērtīgāko minerālu.

Dienvid-Afrikas rūpniecība sevišķi strauji plauka pasaules kaŗa laikā, kad Eiropas preču imports bija visai apgrūtināts un irrēgulārs. Ūnijā jau tagad darbojas pāri par 7000 fabriku ar apm. 200,000 strādniekiem. Rūpniecība plešas plašumā ar katru gadu, un līdz ar to ūnija arvienu vairāk atsvabinās no mētropoles saimnieciskās aizbild-

niecības un sāk raidīt savus ražojumus uz tropu Afriku un Madagaskaru. Liela daļa rūpniecības uzjēmumu apstrādā vietējās lauksaimniecības ražojumus, piem. augļus un gaļas konservu fabrikas, cukura fabrikas, lielās dzirnavas, tabakas fabrikas u. t. t. Citi rūpniecības uzjēmumi ražo apavus, mēbeles, apūdeņošanas vajadzībām nepieciešamās māla caurules, un automobiļus. Pēdējos gados sāk plaukt arī tekstilrūpniecība un tērauda un dzelzs industrija: jaunāko dzelzceļu būvei jau lietātas sliedes, kas ir gatavotas pašas ūnijas fabrikās. Visas zīmes rāda, ka Dienvid-Afrika drīz vien kļūs par zemi ar ziedošu lielrūpniecību.

Kultūras stāvoklis un socialais jautājums

Dienvid-Afrikas zemēs, kuŗās apmeties prāvs skaits balto kolonistu, visumā jemot, dominē tā pati eiropiešu kultūra, kā Ziemeļ-Amerikā vai Austrālijā. To piem., apliecina ūnijas ziedošā saimniecības dzīve, eiropējiski nami un viņu iekārta, modernie satiksmes līdzekļi un ērti būvētās pilsētas, ar platām un tīrām ielām. Visur ir liels skolu un citu mācības iestāžu skaits. (Dienvid-Afrikas ūnijas territorijā ir veselas četras universitātes: Keptaunā, Štellenbošā, Johannesburgā un Pretorijā). Eksistē vesels skaits teicami vadītu lauksaimniecības izmēģinājumu un sēklu selekcijas staciju, vairāki botaniski dārzi un dažādi muzeji. Keptauna, Pretorija, Johannesburga un Durbana ir modernas lielpilsētas, ar daudzām lieliskām celtnēm, platām ielām, krāšņiem bulvāriem un parkiem, un ļoti rosīgu satiksmi. Dienvid-Rodesija, kuŗas kolonizācija sākusies labu laiku vēlāk, un kur balto kolonistu skaits sniedzās tikai dažos desmittūkstošos, vēl nav tā uzzēlusi, bet arī tā plaukst acīmredzot. Arī viņu soli pa solim iekaŗo eiropiešu kultūra; to liecina staltās baznīcas un glītās skolu ēkas, kuŗas redz šejienes pilsētiņās, bagātās fermas, dzelzceļi, moderni ierīkotās kalnraktuves un daudzi citi materiālās un garīgās kultūras sasniegumi.

Dienvid-Afrikas raibais iedzīvotāju sastāvs te radījis visai īpatnējus sociālos problēmus, no kuŗu sekmīgā atrisinājuma atkarājas šīs Afrikas daļas nākotne. Jau starp abām balto nācijām, būriem un angļiem, eksistē zināmas nesaskaņas, un būros vēl nav izgaisis pret angļiem vecais asinsnaids. Šīm tīri psicholoģiskas dabas nesaskaņām pievienojas vēl citas, oikonomiskas dabas diferences: būri ir galvenā kārtā lauksaimnieki, angļi turpretim vairāk likušies uz tirdzniecību un kalnrūpniecību. Abām tautām ir skaita ziņā gandrīz vienāda intelliģence.

Pēc būru kaŗa beigām angļu valdība pūlējas visiem spēkiem iegūt būru simpatijas un veicināt zemes materiālo uzplaukumu, un jāsaka, ar diezgan labiem panākumiem. Ūnijas pārvaldībā abām nācijām ir dotas līdzīgas tiesības; daļa būru tomēr joprojām paliek zināmā opozicijas stāvoklī pret Britu imperijas virskundzību un nezaudē cerības, redzēt savu tēvu zemi kā pilnīgi neatkarīgu valsti. Pret krāsainajiem abas baltās nācijas tomēr turās kopā, instinktīvi apzinoties, ka tikai vienotiem spēkiem viņas var turēt grožos melno miljonus. Būru nācionālisti nav par angļu kolonistu padzīšanu,

nav tādi fanātiķi, kā piem. īri; bet pilnīga neatkarība no Anglijas ir viņu programmas pirmais punkts, no kura te laikam gan neatsacīsies. Būru polītiķu mērenais spārns ir par kopā turēšanos ar Angliju, bet šim spārnam būru masās ir mazāks iespaids. Vietējie angļi, protams, negrib ne dzirdēt par sakaru pārtraukšanu ar mētropoli un turās pie ieskata, ka līdzšinējā ūnijas patstāvība pilnīgi saskan arī ar būru nacionālajām interesēm un nākusi par labu ūnijas saimniecības uzplaukumam.

Diezgan ass Dienvid-Afrikā ir indiešu jautājums: pēdējos te nīst ir būri, ir angļi, nīst kā nevēlamus konkurrentus, sevišķi tirgotāju aprindās, kuŗām indieši, turēdamies cieši kopā, ir bīstami sāncenši. Indieši ir taupīgi ļaudis, bet tirdzniecībā turās pie tās pašas problēmātiskās morāles, kā jūdi; tāpēc baltajiem komersantiem ar viņiem grūti sacensties. (Dažās pilsētās indiešu rokās jau atrodas lielākā daļa veikalu). Baltie diezgan dibināti aizrāda, ka no indiešiem ūnijai nēesot tikpat kā nekāda labuma, jo brūno tirgotāju saraustie kapitāli aizplūstot uz Indiju, bet paši indieši protot apbrīnojami veikli izvairīties no nodokļu maksāšanas un citiem pienākumiem pret ūniju. Indieši visu to noliedz un prasa, lai būri un angļi rēķinātos ar viņiem kā pilntiesīgiem līdzpilsoņiem. Imperijas valdība ir spiesta zināmā mērā atbalstīt indiešus pret būriem un vietējiem angļiem, jo viņai jārēķinās ar tiem 300 miljoniem, kas apdzīvo Indiju un jūtās aizskārti par viņu tautas brāļu noniecināšanu zemē, kas lai nu kā, tomēr ir un paliek Britu imperijas sastāvdaļa. Dienvid-Afrikas baltie negrib dot indiešiem tādas pat tiesības, kādas ir pašiem, jo tas nozīmētu atsacīšanos no polītiskas varas, pagaidām vismaz Natālā, kur uz diviem baltajiem jau tagad dzīvo trīs indieši. Ūnijas valdība lūko likvidēt indiešu jautājumu asumu, izdodama likumus, kas faktiski nozīmē šķēršļu likšanu ceļā tāļākai indiešu ieplūšanai Dienvid-Afrikas dominijā; viņa ir piesolījusi tiem indiešiem, kas mājo ūnijas territorijā, brīvu atpakaļ ceļu uz Indiju. Indijā pret šiem rīkojumiem sacēlās sašutuma vētra un zem imperijas valdības iespaida, ūnijas likteņu lēmēji bija spiesti mīkstināt savus pret brūnājiem ēmigrantiem vērstos ieceļošanas noteikumus.

Vēl priekš pāris gadu desmitiem vai visi Dienvid-Afrikas baltie bija samērā turīgi ļaudis, un gandrīz katram no tiem bija savs, liels vai mazs, nekustāms īpašums. Tagad balto proletāriešu skaits Dienvid-Afrikā jau ir pārsniedzis 150,000, un baltie te vairs nav sociālā ziņā puslīdz viengabalaina masa. Baltājos strādniekos jau ir modusies šķiras apziņa, kuŗa jem virsroku pār nacionālajām interesēm; savus melnos darba biedrus baltie Afrikas proletārieši tomēr nīst joprojām un ar vēl svelmaināku niknumu, kā vietējā buržuazija: melnie strādā par daudz lētāku algu, un fiziskā spēka un izturības ziņā baltājiem strādniekiem grūti sacensties ar plecīgajiem kaferiem. Ir jau notikuši daudzi streiki un vietām pat bruņotas strādnieku sacelšanās, pie kam nemiernieki prasa nevien augstākas algas, un darba apstākļu uzlabošanu, bet arī melno strādnieku nepielaišanu tādās kalnrūpniecības nozarēs, kuŗas, pēc balto proletāriešu domām, spēj veikt vienīgi viņi. Darba devēji savukārt aizrāda, ka melnie nebūt neesot tik neapķērīgi un truli, ka nespētu sekmīgi aizpildīt kvalificētu strādnieku vietas (protams, pret zemāku atalgojumu).

Kā redzam, maka intereses te jau ir jēmušas virsroku pār rasu

naidu, un kalnrūpnieki un fabrikanti, tiekdamies pēc lielākas peļņas, ir gatavi vienā otrā jautājumā atbalstīt melnos pret saviem baltājiem tautiešiem. Sociālismam te ir auglīga zeme (vietām guvuši daudz piekritēju, arī kommūnisti, sevišķi starp melnājiem strādniekiem).

Ūnijas valdība līdz šim parasti ir nostājusies balto strādnieku pusē un izdevusi likumus, kas padara darbu dažās nozarēs par balto proletāriešu monopolu (piem., izdodot firmām dzelzceļu vai dambju būves darbus, valdība parasti ieved kontraktā noteikumu, ka var nodarbināt tikai baltos strādniekus).

Arī melnie sāk apzināties, ka viņiem ir tādas pat tiesības uz eksistenci, kā baltājiem; visu šo nesaskaņu sekas ir rasu naida palielināšanās.

Pēdējā laikā angļu presē bieži pārrunāts jautājums, kas galu galā paliks Dienvid-Afrikas valdinieki, baltie, vai melnie. Pēdējie ir šīs zemes pirmiemītnieki un tā reiz bija viņu senču īpašums. Tomēr tikai ar balto ienākšanu, šo zemi ir sākusi iekarot civilizācija un sācies viņas straujais materiālais uzplaukums. Melnājiem jemot virsroku pār baltājiem, Dienvid-Afrika (vismaz patlaban) atkristu atpakaļ agrākajā barbarisma stāvoklī. Balto virskundzība te ir celta uz visai nedrošiem balstiem, uz kultūrālā un militārā pārsvara. Melno izredzes uz uzvaru vairojas ar katru gadu, jo viņu skaits aug daudz ātrākā tempā, kā vietējo balto skaits. Ūnijā balto patlaban ir nepilna ceturtdaļa, bet visā Dienvid-Afrikā, viņi sastāda tikai sesto daļu no tās iedzīvotājiem. Spēcīgās un veselīgās bantu tautas vairojas daudz ātrāk kā angļi un pat būri (arī pie būriem dzimstība iet mazumā, kaut gan vēl brīvības kara laikā starp viņu fermeriem bija daudz tādu, kas veda sev līdzi karā 10 un 12 dēlus; arī te var novērot to pašu liktenīgo parādību, ko redz Eiropā un Ziemeļ-Amerikā: vairojoties jebkuras nācijas kultūrai un materiālajai labklājībai, krītās dzimstību skaits). Nākotnē paredzams, ka skaitliskās attiecības Dienvid-Afrikā starp baltājiem un melnājiem, kļūs priekš pirmiem vēl negatīvākas. Balto pozicijas te var glābt tikai spēcīgs eiropiešu ēmigrantu ieplūdums, bet mēs nupat redzējām, ka jau tagad desmitā daļa Dienvid-Afrikas balto ir proletārieši, kuriem bezdarbs un līdz ar to saistīta dzīve pusbadā nav sveša lieta. Viņiem un vēlāmiem ienācējiem no Eiropas varētu rādīt cilvēcīgu eksistenci, paplašinot ar milzīgu apūdeņošanas ierīču būvi kultivējamās zemes platību; tas prasa daudzus miljonus, kuŗu patlaban nav arī Dienvid-Afrikas bagātās ūnijas valdības rīcībā.

Kādus turpmāk ies ceļus Dienvid-Afrikas melno attīstība, grūti uzminēt. Melno kalnraču vidū pagaidām rod auglīgu zemi kommūnisma idejas. Rezervācijas territorijas, piem. Bazutu zemē, kur iedzimtie dzīvo nošķirti no baltājiem, vēl uzglabājušās patriarchālās ierašas. Arī te par kaut kādu nacionālu kustību tomēr vēl grūti runāt. Toties jau minētais melnais kalnraktuvju proletariāts un melnie, kas saplūduši pilsētās, sāk vērot pasauli citām acīm un prasa sev līdzīgas ar baltājiem tiesības. No šī melnā proletariāta puses var jau tuvākā nākotnē draudēt nopietnas briesmas balto kundzībai Dienvid-Afrikā, vismaz viņas līdzšinējai sociālājai iekārtai, kuŗā baltājiem pieder viss, bet melnājiem it nekas. Līdzīgas tiesības, kuŗas baltie tagad liedz Dienvid-Afrikas melnājiem, pēdējie, jādomā, drīz lūkos jemt ar varu; sekas var būt revolūcija, ko rasu naids padarīs par

asiņainākus kā parasts. Baltie ar labu neatteiksies no savas līdzšinējās kungu lomas, jo melno atzīšana par pilntiesīgiem līdzpilsoņiem nozīmētu balto palikšanu par minoritāti, un varas un iespaida izlaišanu no angļu un būru rokām. Grūti arī paredzēt, ka turpmāk lūkotu nokārtot Dienvid-Afrikas likteni viņas melnie, ja to rokās piepēži nāktu politiskā vara. Šīs izredzes spiež ir būrus, ir angļus turēties cieši kopā, par spīti visām viņu savstarpējām nesaskaņām. Par spīti būru nacionālistu prasībām pēc pilnīgas neatkarības, viņiem jau tagad metās baiss, iedomājoties, kas notiktos ar viņu tautas brāļiem, ja sākoties rasu cīņai, vietējie baltie nevarētu cerēt uz Anglijas lielvalsts bruņotu palīdzību.

Ūnijas valdība pagaidām mēģina iet vidus ceļu. No vienas puses, viņa lūko padarīt vaļīgākas tās saites, kas saista Dienvid-Afriku pie Anglijas; no otras, viņa grib samierināt vietējo buržuaziju ar balto proletariātu un gādā par balto ieceļotāju škaita vairošanos. Lai novērstu briesmas, kas draud vietējiem baltājiem no melno puses, ir izstrādāti un pārrunāti daudzi projekti, kaut gan daži no tiem izklausās visai fantastiski: viens no šiem projektiem paredz visus melnos, kas neatrodas balto dienastā, novietot rezervācijas territorijās (vajadzības gadījumā dibināt vēl jaunas), kur tie varētu dzīvot balto ierēdņu uzraudzībā un kārtot savas lietas pēc pašu prāta. Projekta autori cer, ka nošķirot melnos no baltājiem, mazināsies rasu nesaskaņas un radīsies darbs balto proletariātam. Pilnīga abu rasu nošķiršana tomēr, šķiet, nebūs iespējama, jo melno darba spēka ir pa lielumlielai daļai dibināta arī pašu balto labklājība, un maksājot baltājiem strādniekiem algas, pie kuŗām tie pieraduši, daudzi plaši kalnrūpniecības uzjēmumi būtu spiesti likvidēties, ja viņiem vajadzētu iztikt vienīgi ar baltājiem darbiniekiem. Melnie, protams, negrib par jaunām rezervācijas territorijām ne dzirdēt, un viņu vadoņi, kas visumā ļoti kreisi noskaņoti, prasa pilnīgas tiesības saviem tautas brāļiem, kas nozīmētu melno politisko virskundzību ūnijas robežās.

Madeiras salu grupa

Atlantijas okeanā, tās salas, kuŗas ģeografi pieskaita Afrikai, ir visas samērā nelielas un vulkāniskas pēc dabas, gandrīz visas ļoti stāviem krastiem un samērā grūti pieejamas, Neauglīgi klinšāji, dziļas lejas un baisīgas aizas padara šo salu territoriju lielāko daļu par zemi, kas neder kultūrai. Dažām no tām ir izcila nozīme, kā pieturstacijām, pie kuŗām piestāj un atpūšās okeana tvaikoņi, mērodami ceļu no Eiropas uz Dienvid-Ameriku, vai Dienvid-Afriku un atpakaļ. Pēc viņu stāvokļa un klimata, šo salu starpā ir vērojamas krasas diferences, un tāpēc mēs apskatīsim katru grupu atsevišķi, kaut gan viņu territorija ir niecīga, salīdzinot ar Afrikas kontinenta zemju platību. Salu apskatu sāksim ar Madeiras grupu.

Madeiras salu grupa, kuŗas sastāvā, bez Madeiras, vēl ietilpst Porto Santo sala, kas atrodas viņai dienvidaustrumos, un neapdzīvots salu puduris dienvidaustrumos, atrodas 600—700 klm. tāļu no Afrikas kontinenta piekrastes un ir vulkānu radīta. Galvenās salas territorija aptver nepilnus 800 kv. klm.; šī sala patiesībā ir augsta, no rietumiem uz austrumiem izstiepta kalna mugura, ko dziļas aizas sadala atsevišķos sektoros. Pico Ruivo kalns sasniedz 1850 metru augstumu. Aizās redz augsnes atsegtus bazalta un lavas slāņus, no kuŗiem veidoti šīs salas pamati. Ģeologu pētījumi liecina, ka Madeiras sala radusies, nevien kā zemūdens vulkānu darbības rezultāts, bet arī jūŗas dibena celšanās ceļā.

Madeiras sala ir tāļu daudzināta viņas maigā klimata un saldā vīna dēļ. Ziemā te pūš maigi rietumu vēji un bagātīgi līst lietus; vasara ir sausuma periods, jo salu grupa ietilpst pasātvēju joslā. Visumā šai salu grupā valda Vidus jūŗas zemēm līdzīgs klimats, ar to starpību, ka okeans un salu samērā tāļākais stāvoklis uz dienvidiem padara viņu klimatu vēl maigāku, kā tas, kas valda piem. Portugalē vai Sicilijā. Funčalā (24,000 iedz.), dārziem bagātā pilsētā, kas Madeiras salu grupas galvenais centrs, paša vēsākā mēneša (februāŗa) vidējā temperatūra ir 15 grādi; pašā siltākajā, augustā, tā tikko pārsniedz 22 gr. Gadskārtējais nokrišņu daudzums ir ap 700 mlm. Ziemas lietus gāzes nav saistītas ar miglu un vēsu drēgnumu, kā ziemeļu zemēs, bet bieži vien lietum līstot, saule spīd. 1200 metru augstumā salas kalnu galotnes bieži aizsedz viegli padebeši, bet ziemā dažgad uznāk krusa un uz pāris stundām uzsnieg sniegs. Vasaras parasti ir ļoti sausas, un viņās brīžiem pūš no Afrikas puses svelmains tuksneša vējš.

Agrākos gadsimtos šo salu klājis viens vienīgs mūža mežs (arī pats Madeiras nosaukums portugaļu valodā nozīmē „lietas koks"). Tagad meži zemākajās kalnu kraujās pilnīgi izskausti un viņa vietu iejēmuši dārzi un tīrumi. Mežs uzglabājies tikai 700 metru augstumā, salas ziemeļu pusē, kuŗā vēl tagad sastop 15 metrus augstus Kanarijas lauru kokus un daudzus Madeiras endēmiskos floras pārstāvjus. Kalnu dienvidu kraujas ir apaugušas dēstītiem pīniju, kastaņkoku un eikaliptu mežiem. Šie mežiem salai jāpateicās, ka viņai netrūkst avotu un priecīgu kalnu strautu, kuŗu ūdeni pa daudzus kilometrus gaŗiem kanāļiem, kas stiepjas krustām gar kalnu kraujām un lejāk sazarojas neskaitāmos, mazākos kanāļos, pievada apūdeņošanai vajadzīgo ūdeni zemāko novadu dārziem un tīrumiem. Ar mākslīgās apūdeņošanas palīdzību siltajos un jūŗai tuvākajos novados ir ierīkoti cukurniedru un banānu lauki un dārzi, kuŗos padodās arī citi tropu augļi. Virs šiem novadiem, kuŗos dominē tropu augu kultūras, plešās plaša vīna dārzu josla, bet vēl augstāk audzē dārzājus, kartupeļus un kviešus. Starp tīrumiem un māju tuvumā redz firziķu kokus un apelsīnu birzis. Stāvo kŗauju dēļ lauki daudzās vietās ierīkoti uz kalnu terrasēm, un arkla vietā zemnieki lietā kapļus. Visa kultivējamā zeme te sadalīta sīksaimniecībās; zemnieki nedzīvo ciemos, bet viensētās. Tais vietās, kur ūdens pievadīšana tīrumiem nav iespējama, dominē aitkopība un kazkopība, bet netrūkst arī liellopu baru.

Šo auglīgo salu portugaļu jūrnieki uzgāja XV. g. s. sākumā; toreiz viņa bija neapdzīvota. Tagad viņā mājo 180,000 cilvēku, kas visi pieder pie portugaļu tautības. Zemkopība tomēr nespēj tik lielu iedzīvotāju skaitu uzturēt, un tāpēc piekrastes novadu iemītnieki likušies uz zvejniecību un mājrūpniecību, ražodami pītas mēbeles. Sievietes gatavo dažādus rokdarbus. Sevišķi daudzinātas ir Madeiras mežģines jeb kruzules), ar kuŗu gatavošanu nodarbojas apm. 40,000 madeiriētes. Arī tūristi, kas apmeklē šo salu viņas dabas skaistuma un maigā klimata dēļ, atstāj Madeirā ikgadus lielas naudas summas. Lielākie uzjēmumi gandrīz visi atrodas angļu rokās, kuŗiem te tikpat liels oikonomisks iespaids, kā citās Portugales kolonijās. Arī zvejniecība un mājrūpniecība nespēj dot maizi visiem madeiriešiem, un tāpēc no šīs salas ikgadus apm. 1000 cilvēku izceļo uz Ameriku un Afriku.

Salai ir svarīga nozīme kā pieturstacijai, pie kuŗas piestāj daudzi tvaikoņi, dodamies uz Braziliju, Arģentinu un Afriku. (Tūristiem viņa viegli pieejama, jo no Ģibraltāras līdz šejienei ātrā pasažieru tvaikonī var atbraukt 24 stundās). Salas galvas pilsēta ir dārziem bagātā Funčala, galvenās salas dienvidu piekrastē. Pilsētā daudz viesnīcu, kuŗas eksistē, dodamas mājvietu tūristiem. Interesanti ir pilsētas apkārtnē ierīkotie ceļi, kas ved kalnos un pa kuŗiem augšup ved pasažierus un mantas vēršu vilktās kamanās.

Madeiras sala ir teicama dziedniecības vieta plaušu slimniekiem.

Kanariju salas

Četrus līdz piecus platuma gradus Madeirai dienvidos stiepjās Kanariju salu grupa, skaitā pavisam septiņas: Lancarota, Fuerteventūra, Gran Kanaria, Tenerifa, Gomera, Palma un Ferro. Salu kopējā platība ir 7273 kv. klm. Kanarijas atrodas daudz tuvāki Afrikas kontinentam kā Madeira, un no Fuerteventūras līdz Afrikas piekrastei ir tikai ap 100 klm.

Kanariju salas nav tīri vulkāniskas dabas: Afrikai tuvākās šķiet kādreiz bijušas kontinenta sastāvdaļas. Salu territorijas lielāko daļu ir tomēr veidojuši vulkāni, un vulkānisma pēdas sevišķi labi vērojamas Kanariju kalnu kontūrās. Bazalta klinšu masas te sadalītas dziļām lejām, kuŗām ļoti stāvi krasti; vietām redz arī gluži apaļas dziļas ielejas, kuŗu sienas stāvi paceļās vairāku simts metru augstumā. (Dziļākā no šīm lejām atrodas uz Palmas salas, un viņas sienu augstums pārsniedz 1 kilometru). Daudzas no šīm ielejām ir aizpildījuši vēlāki vulkānu izvirumi. Uz pašas lielākās un augstākās no visām salām, Tenerifas, paceļās trijgalvains vulkāns Pico de Teide, kuŗa vidējā galotne pārsniedz 3,700 metru augstumu. Jaunākajos laikos atzīmēti vairāki šī vulkāna izvirumi, no kuŗiem pēdējais notika pirms 20 gadiem. Arī uz Lancarotas un Palmas salām pēdējos gadsimtos ir vairākas reizes trakojuši vietējie vulkāni, plūdinādami salām pāri varenas lāvas straumes un nodarīdami daudz posta saliniekiem.

Kanariju salu maigais klimats (piekrastē janvāŗa vidējā temperatūra ir 16, augustā temperatūra 24 grādi), padara viņas par ideālu atpūtas vietu Eiropas kontinenta iemītniekiem, jo vairāk tāpēc, ka pasātvējš un lokalie vēji, kas pūš pārmaiņus no salām uz jūŗas pusi un otrādi, gādā par tīkamu vēsumu arī vasaras laikā.

(Kāds ceļotājs izsakās par Kanariju maigo klimatu: „Šo septiņu salu burvju lokā ir sastopams viss, ko spēj dot cilvēkam siltā dienvidu saule, ēnu nesošie mākoņi, okeana spirgtā elpa un skaistās kalnu ainavas").

Uz abām austrumu salām manāms jau stiprāks svelmainā kaimiņu Afrikas kontinenta iespaids un vējš, nākdams no Saharas tuksneša puses, bieži atnes gŗūti panesamu svelmi un putekļu mākoņus.

Gulēdamas tikpat tāļu no ekvātora, kā Saharas ziemeļu daļa, Kanariju salas atrodas zem pastāvīga ziemeļ-austrumu pasāta iespaida, kas atslābst vienīgi ziemā. Lietus te līst tikai ziemas mēnešos un salu zemākie novadi dabū gada laikā tikai ap 300 mlm. nokrišņu. Tais novados, kas atrodas augstāki par 700 metriem virs okeana lī-

meņa, bieži uzklīst lietus padebeši; salu ziemeļaustruma malas ir jau bagātākas nokrišņiem. Šais lietus ziņā bagātākos novados ir plaši apūdeņošanas kanāļi, pa kuŗiem spirdzinošā velga plūst lejup sausājos piekrastes apvidos. Sausā klimata dēļ arī pats augstākais Tenerifas salas kalns diezgan reti dabū lietu un pārklājās ar sniega segu.

Kanariju salu flora ir Afrikas un Vidus jūŗas floru maisījums, bet sastop arī daudzus endēmiskus augus, arī tādus, kas terciārajā laikā auguši Dienvid-Eiropā, (piem. Kanariju priede). Kultivētākajos apvidos vietējo floru jau gandrīz izskauduši ievestie kultūraugi un ievazātās nezāles.

Kanariju salu veģetācija un augu kultūra, tāpat kā šo salu klimats ir sagrupēti vairākās joslās, skatoties pēc augstuma virs jūŗas līmeņa. — Zemākajās kalnu kŗaujās un ielejās gandrīz visu platību

Tenerifas kalns
(Pico de Teide)

aizjem tīrumi un augļu dārzi. Uz kalnu kŗaujām sēj miežus, kviešus un kukurūzu, audzē vīna un eļļas kokus, apelsīnus un agaves. Vēju sargātās siltās ielejās padodās arī cukurniedras un banāni.

Augstāki kalnos, kur staigā padebeši, radīdami nokrišņus, vēl sastop lauru koku mežus; ap koku stumbriem vijās liānas un koku starpā aug milzīgas papardes. — Vēl augstāki, līdz 2000 metriem, aug Kanariju priežu meži. Šie migloto un lietaino mežu apgabali ļoti reti apdzīvoti; paši meži paliek arvienu retāki; pa daļai aiz kazu vainas, kuŗas te iznīcina jaunaudzes. Zem mežu joslas stiepjās plašas dēstītas kastaņkoku birzis. — Mūža mežs visā viņas krāšņumā vēl uzglabājies tikai uz Gomeras salas. Kanariju meži ļoti bagāti putniem (te atrodas arī pie mums bieži sastopamā Kanariju putniņa dzimtene, kuŗa spalvām te ir zaļa, nevis dzeltena krāsa). Augstāki virs priešu mežiem kalnu galotnes klāj krūmāji un krāšņa puķu sega.

Pico de Teides klintainās galotnes ir gluži kailas, un tikai retumis redz ķērpjus un sūnas.

Kad Kanariju salas XV. g. s. nāca spāņu varā, iekaŗotāji te atrada mīklainu tautu guančus, kuŗus daži etnogrāfi uzskata par berberiem radniecīgu cilti, (citi, ar plašāku fantāzijas lidojumu, domā guančus esam seno teiksmaino atlantu pēcnācējus). Kaut gan guanči mājoja uz salām, viņi tomēr neprata būvēt liellaivas un jūŗā braukt. Guanču materiālā kultūra atradās uz diezgan prīmitīvas pakāpes: viņi nepazina metalu lietāšanu, bet toties tiem bija teicami organizēta valsts un gaiši tikumi. Kanariju salas pilnā mērā toreiz attaisnoja viņu antīko nosaukumu „Laimīgās salas", ko tām bija devuši romieši.

Spāņi, iebrukdami guanču dzimtenē, iznīcināja viņu tautas lielāko daļu; pārejā izkusa ieceļotāju masā, un tagad Kanariju salas apdzīvo jaukta rase; tās piederīgie gan runā spāņu valodu, bet viņu

Alu ciems Las Palmas salā

dzīslās rit arī guanču un normaņu pīrātu asinis. (Uz Lielās Kanarijas salas mājo diezgan prāvs skaits nēģeŗu, kas atvesti verdzības laikā, cukurniedru plantāciju apstrādāšanai). Salas iedzīvotāju kopskaits ir 460,000, un tā tad viņas daudz retāki apdzīvotas, kā Madeira.

Zem- un dārzkopība joprojām ir salinieku svarīgākais eksistences līdzekļu iegūšanas avots, kaut gan kultivējamās zemes platība nav nekāda lielā un salu lielāko daļu aizjem klinšāji un lūžņu lauki. Zemkopība un dārzkopība te iespējamas tikai ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību; ūdeni lauku apūdeņošanai pietiekošā daudzumā tomēr rod tikai uz Gomeras, Gran Kanarijas, Tenerifas un Palmas salām. — Otro vietu iejem lopkopība; kanarieši audzē kazas, zirgus, ēzeļus, aitas un vietām arī kamieļus.

Pēc salas kolonizēšanas par viņas svarīgāko kultūraugu palika cukurniedras. Nespēdami konkurrēt ar Rietum-Indijas ražoto cu

Madagaskaras iedzimto dejas

kuru, salinieki vēlāk pārgāja uz vīnkopību, un beidzot sāka kultivēt košeniļu utis, kuŗas agrāk lietāja sarkanas (karmina) krāsas iegūšanai. Tagad galvenais Kanariju salu kultūraugs ir banāns, bet arī te saliniekiem jācīnās ar konkurrenci, ko rada viņu ražotiem tropu augļiem Rietum-Indijas un Augš-Gvinejas piekrastes koloniju produkti. — Zemkopība nespēj visus saliniekus uzturēt un arī te, tāpat kā Madeiras salā, ir uzzēlusi mājrūpniecība, sevišķi uz Tenerifas, kuŗas sievietes gatavo daiļus rokdarbus, skaistiem ornāmentiem izšūdamas linu audumus.

Kanariju salas atrodas uz pasaulsvarīga satiksmes ceļa, kas ved no Eiropas uz Rietum-Afriku un Dienvid-Ameriku, un tāpēc abām salu grupas galvenājām ostu pilsētām, Santa-Krucai (uz Tenerifas) un Las-Palmai (uz Gran-Kanarijas) ir katrai pāri par 60,000 iedzīvotāju, lielas ogļu noliktavas — priekš tvaikoņiem, kas brauc gaŗām šīm salām, — lieli tirdzniecības nami un lieliskas viesnīcas. Salu maigais klimats, viņu dabas skaistums un reti izdevīgā satiksme, plūdina ikgadus šurpu vairākus tūkstošus tūristu un tuberkulozes slimnieku no visām Eiropas malām un pat no Amerikas. Kanariju salas tomēr tik bieži apdzīvotas, ka no viņām ikgadus dodās daudz ēmigrantu uz latīņu Amerikas republikām. Dzimtenes mīlestība šais izceļotājos tomēr tik liela, ka viņu vairums, sapelnījuši kādu summiņu naudas, steidzās atgriezties savā daiļajā tēvzemē.

Zaļā Raga salas

Šīs salas atrodas apmēram 600 klm. uz rietumiem no Senegalas grīvas un Zaļā Raga, no kuŗa vārda (Kap Verde) cēlies arī salu nosaukums. Šai salu grupā ir desmit prāvas un dažas mazākas; viņu kopējā platība sniedzās pie 4000 kv. klm., un ap šīm salām bango 4 kilometrus dziļš okeans.

Arī Zaļā Raga salas ir vulkāniskas dabas. Trijām austrumu salām, kas tuvāki Afrikai, trūkst lielāku kalnu; viņas ļoti nabadzīgas nokrišņiem un tāpēc reti apdzīvotas. Uz pārejām paceļās prāvi kalni, kas aiztur lietus padebešus un tāpēc ir nokrišņu ziņā bagātīgāki apgādātas. Uz Hogo salas paceļās varens vulkāns, sasniegdams gandrīz triju kilometru augstumu. Augsti kalni ir arī uz dažām citām salām; uz sv. Vincenta salas ir kāds milzu krātērs, 3 kilometrus caurmērā. Šai krātērā tagad ieplūdis jūŗas ūdenis, un pats krātērs der saliniekiem kā teicama osta.

Visu gadu pāri Zaļā Raga salai pūš ziemeļaustrumu pasāta vējš, vasarā sagriezdamies vairāk no ziemeļiem, ziemā atkal vairāk no austrumu puses. Austrumu vēji, kas pūš janvārī un februārī, nes sev līdz smilšu un putekļu mākoņus no Saharas tuksneša puses, apklāj tiem laukus un nodara lielus zaudējumus zemkopjiem. Salām ir visai vienāda temperatūra visos gada laikos: vēsākajos mēnešos, janvārī un februārī, vidējā temperatūra te ir ap 22 gr., bet siltākajā, septembrī, 27 gradi. Lietus līst no augusta līdz oktobrim, bet visai reti. Sausums bieži nokaltē laukus un dārzus un sekas ir — bads. (1903. g. uz šīm salām nomira bada nāvē pāri par 20,000 cilvēku).

Pēc portugaļu valdības datiem, Zaļā Raga salas apdzīvo pāri par 150,000 cilvēku, no kuŗiem lielākā puse ir mulati, bet pārējie — nēģeri un baltie. Krāsainie ir no Afrikas kontinenta agrāk ievesto vergu pēcnācēji. (Interesanti atzīmēt, ka dažas salas apdzīvo vai vienīgi baltie, dažas mulati un dažas atkal gandrīz tīrasiņu nēģeri).

Šīs salas izskatās visai neviesmīlīgas un kailas, — lielāko daļu no viņām klāj klintis un smilšāji, tikai retumis redz zaļojam zāli, un tajās vietās aug smaršīgi krūmāji. (Ceļotāji dēvē šo salu grupu par „Saharas daļu, kas iemesta Atlantijas okeanā"). Tikai vēju sargātās un avotu apūdeņotās ielejās redz cukurniedru laukus, banānu un apelsīnu birzis un kokosu palmas. Vietām padodās arī kukurūza, sūras un kafijas krūms. Šīs retās oazes ir ļoti biezi apdzīvotas, bet zemkopība un lopkopība (arī sāls iegūšana, ar ko nodarbojās daudzi salinieki), spēj viņiem sagādāt tikai tikdaudz uzturas līdzekļu, lai tie nenomirtu bada nāvē. Vienīgais eksporta priekšmets ir kafijas pu-

piņas; imports vairākas reizes pārsniedz izvesto produktu vērtību. Daudzi saļinieki mitinās no naudas summām, kuŗas sūta mājup uz Braziliju — ēmigrējušie piederīgie.

Zaļā Raga salas atrodas pie jūŗas ceļa, pa kuŗu brauc tvaikoņi no Eiropas uz Dienvid-Ameriku. Uz sv. Vincenta salas ir teicama osta Mindello, kuŗā pietur daudzi kuģi.

Valdības rezidence ir Praijas pilsēta uz Tiago salas.

Gvinejas līča salas

Siltā Gvinejas līča iekšējā stūrī paceļās četras kalnainas vulkāniskas salas: Fernando Po, Principe, sv. Toma sala un Annobona. (Viņu rindas turpinājums uz cietzemes ir varenais Kamerūnas vulkāns). Šīm salām, kas atrodas ekvātoriālā jūrā, ir ļoti vienāds silts klimats, ar vidējo gada temperatūru plus 25 grādi un prāvu nokrišņu daudzumu, ko dienvidrietumu pusē vēl palielina drēgnie monsuna vēji. Tāpēc arī šīs salas klāj pats krāšņākais tropu mežs, kadu vien var iedomāties, un viņu auglīgajā augsnē padodās paši vārīgākie un izlutinātākie tropu kultūraugi, piem. kako koks.

Sākumā par visu šo salu īpašniekiem bija uzmetušies potugaļi, bet priekš 150 gadiem Fernando Po un Annobona nāca spāņu varā; abas pārejās ir palikušas Portugales piederums. Dienvidos un rietumos, t. i. pret vaļējā okeana pusi, salām ir klinšaini un stāvi krasti pret kuŗiem nemitīgi iet uzbrukumā viļņu pulki. Tāpēc arī ostas un kuģu pieturpunkti atrodas salu ziemeļaustumu malā.

Pati lielākā no Gvinejas līča salām ir Spānijai pakļautā Fernando Po, kuŗas platība aptveŗ 2072 kv. klm. Salas ziemeļu daļā paceļās gandrīz 3 klm. augstais San Izabelas kalns. Arī dienvidu daļā salai prāvi kalni, gan nesasniegdami 2 klm. augstumu. Salas kalnos redz daudzus izdzisušus krātērus, (viens no tiem atrodas pie pašas salas ziemeļu krasta, ir pieplūdis ar ūdeni, savienots ar jūru, un der kā teicama osta, pie kuŗas atrodas salas galvas pilsēta San-Izabela). Gadskārtējais nokrišņu daudzums te sasniedz 2600 mlm. un tikai decembrī, janvārī un februāŗa sākumā te valda samērā sauss laiks; salu tad aizķer austrumu vēji, nākdami no kontinenta puses un, protams, nevarēdami nest sev līdzi nokrišņus.

Kalnus līdz 2400 metru augstumam klāj mūža mežs. Zemākajās kŗaujās redz tropu lietus meža milzeņus (tikpat lielus, kādus sastop drēgnajos abu Gvineju mežos un Kongo baseina ziemeļu daļā). Augstāki, kur kŗaujas gandrīz vienmēr tinušās mākoņos un lietus padebešos, aug milzīgām papardēm rotāts kalnu mežs, kuŗā ļoti daudz epifītu; uz koku zariem un stumbŗiem aug orchidēju puduri. Vēl augstāk, kur koki kļūst jau retāki un zemāki, visu zemi zem koku kroņiem sedz biezi krūmāji. Kalnu galotnes klāj treknas alpu pļavas, kuŗu flora tvu rada Kamerunas kalna pļavu florai. — Salas dienvidu daļā plešās pāri par 1000 metri augstā zāļainā Mokas augstiene, kuŗas ganības skaitās par treknākajām visā Afrikā.

Fernando Po sala atrodas no Kamerūnas piekrastes tikai 60 klm. tāļu, un ir no turienes diezgan skaidri saredzama. Ierodoties Gvinejas

līcī pirmājiem eiropiešu jūrniekiem, vienīgi šī sala bija apdzīvota. Viņā vēl tagad mājo, atkāpusies kalnu ielejās, bantu cilts bube, simpatiska un čakla tauta ar augstiem tikumiem, un vairās no nākšanas ciešākos sakaros ar eiropiešiem.

Salas kalnu zemākās kraujas, atskaitot dienvidu piekrasti, klāj plašas kakao koku plantācijas. Kakao koks te aug lieliski un dod apbrīnojamu ražu. Tāpēc arī kakao pupiņas ir šīs salas galvenā un gandrīz vienīgā eksport prece. Puse salas eksportēto kakao pupiņu nāk no eiropiešu plantācijām, bet pārējo pusi ražo salas iedzimtie un kontinenta melnie, kas te apmetušies kā kolonisti un nākuši no Zelta piekrastes kolonijas. Ja vietējai lauksaimniecībai nebūtu stipri jācieš no darba spēka trūkuma, kura dēļ daudzas plantācijas palikušas pa pusei atmatā un sākušas aizaugt ar mežu, kakao pupiņu eksportu varētu div- un trīskārtīgi pavairot. Salas galvas pilsētai un ostai San Izabelai ir 8000 iedzīvotāju.

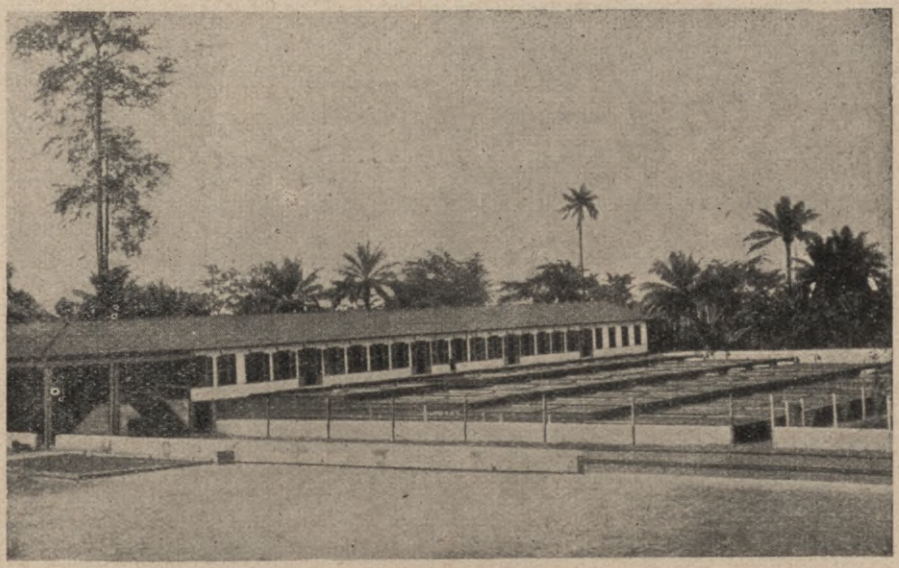

Kakao pupiņu žāvētava Fernando Po salā

Portugalei pakļautā Principe ir tikai 110 kv. klm. liela, bet arī uz viņas paceļās liels kalns, Monte Papagaijo („Papagaiļu kalns"), kas pārsniedz 900 metru augstumu. Sv. Toma (Sao Tomē) salai ir 830 kv. klm. liela platība un viņas augstākais kalns, kam dots sv. Toma nosaukums, paceļās 2140 metri virs okeana līmeņa; kalna galotni klāj krūmāji un treknas pļavas.

Ceļotāji dibināti dēvē brīnumskaisto Annbonas salu par daiļāko no visām portugaļu kolonijām. Un tiešām, salas milzīgās bazalta klintis, mazie, līčiem izrobotie krasti un reti krāšņā tropu veģetācija paliek neizdzēšamā atmiņā katram, kam gadījusies izdevība redzēt šo mazo paradīzi. Sala ir tik auglīga, ka trīs ceturtdaļas no viņas platības ir kultīvēta zeme; gandrīz visas plantācijas te pieder portugaļu lielgruntniekiem un dažām akciju sabiedrībām. Plantācijas sedz arī prāvu sv. Toma salas daļu. Piekrastes tuvākajos nova-

dos uz abām salām audzē kakao kokus, kas padodās līdz 400 metru augstumam virs jūŗas līmeņa. Augstāki kalnos, kur klimats priekš vārīgā kakao koka jau ir par vēsu, galvenais kultūraugs ir kafijas krūms; vēl augstāk plešās chinīna koku plantācijas. —

Kakao pupiņas ir abu salu galvenā eksport prece, priekš pasaules kaŗa viņas kopā producēja veselu septīto daļu no visas pasaules kakao ražas. — Plantāciju strādnieku lielākā daļa ir Angolas melnie. Uz Principes salās ilgu laiku plosījās vergu transportu ievazātā miega slimība, ko tagad izdevies apslāpēt. Pasaules kaŗš ir sitis salu saimniecībai smagas rētas, jo kakao pupiņu lielum lielā daļa gāja no šejienes uz Vāciju. Sākoties Vācijas blokādei, salu plantātori zaudēja savu labāko pircēju, kuŗa vietā citu nebija iespējams viegli un ātri sameklēt. Tagad par galveno kakao ražotāju Afrikā ir palikusi Zelta piekrastes kolonija, un Gvinejas salas ražo kopā divas reizes mazāk kakao pupiņu, kā priekš kaŗa.

Mazā spāņu sala Annobona, kuŗas ziemeļu piekrastei jau visai sauss klimats (acīmredzot zem Benguelas straumes iespaida), ir klāta zemākiem kalniem, kā trīs pārejās Gvinejas līča salas. Arī viņas kalnus sedz epifītiem bagāti miglas meži. Plantācijas te pagaidām vēl nav ierīkotas.

Ascensiona, sv. Helēna un Tristan da Kunja

Atlantijas okeana dienvidu daļas vidū, tāļu no visiem pasaules kuģniecības ceļiem, paceļās no vētrainajiem ūdens klajumiem trīs vientulīgas vulkāniskas salas; Ascensiona (Debesbraukšanas sala) sv. Helēna un Tristan da Kunja. Visas trīs tagad skaitās Britu impērijas piederums. Abas pirmās ar viņu augstākajām galotnēm paceļās 800—900 metri virs okeana līmeņa un atrodas pasātvēju joslā. Zemāko novadu klimats visai nabadzīgs nokrišņiem un samērā karsts. Augstākās vietas turpretim bieži pārstaigā lietus padebeši un viena lietus gāze seko otrai.

Uz Helēnas salas beidza savu mūžu franču ķeizars un gāztais Eiropas valdinieks Napoleons I., kas nodzīvoja te 7 gadus kā angļu apsargāts trimdinieks.

Abām salām ir reti īpatnēja flora, ar daudzām endēmiskām sugām; arī te šo oriģinālo floru pa lielum lielai daļai jau iznīcinājis cilvēks un viņa mājlopi, sevišķi kazas, un ievazātas nezāles.

Kopš Suecas kanāļa atklāšanas un burinieku izgaišanas no okeanu klajumiem, abas salas ir pilnīgi zaudējušas savu agrāko nozīmi kā kuģu pieturpunkti. Sv. Helēnai ir nepilni 4000, Ascensionai tikai pāris simti iedzīvotāju.

Tristan da Kunjas sala ir nodzisis vulkāns, kas paceļās vairāk kā 2500 metri virs okeana. Sala atrodas rietumu vēju joslā un viņai ir maigs, bet drēgns klimats; te bieži plosās niknas vētras, neļaudamas augt kokiem; tāpēc arī uz šīs salas redz tikai krūmājus. Salu apdzīvo ap 150 cilvēku. Viņu eksistences avots ir kukurūzas un kartupeļu lauki un lopkopība. Salu reizi gadā apmeklē tvaikonis, nākdams no Keptaunas, un viņš ir vienīgais vidūtājs starp saliniekiem un ārpasauli. Arī šai salai ir endēmiska flora, kas pagaidām vēl uzglabājusies, ar visām viņa īpatnībām.

Madagaskara

Indijas okeana salas, kuŗas ģeogrāfi pieskaita Afrikai, nav tiktāļu izkliedētas pa šīs pasaules jūŗas klajumiem viena no otras, kā iepriekš apskatītās Atlantijas okeana salas. Atskaitot Sokotru un Zanzibaras salas, kas samērā nesen bijušas kontinenta sastāvdaļas, pārejās visas atrodas samērā ne visai tāļu viena no otras. Interesanti atzīmēt, ka šīs salas atrodas uz līnijas, kas parallēlas Afrikas austrumu piekrastei; līdzīgā līnijā sarindotas salas var vēl sastapt Indonēzijā un Rietum-Indijā (Antiļu salas). Šīs salu nogrupējums Indijas okeana rietumu daļā tomēr kļūst skaidri saskatāms tikai tad, ja jemam vērā nevien tās salu daļas, kas paceļās virs okeana, bet arī viņu zemjūŗas pamatus, uz kuŗiem tās dibinātas. — Madagaskara ir kāda kalnu sliekšņa augstākā daļa, kas viņai dienvidrietumos un ziemeļaustrumos turpinās zem Indijas okeana līmeņa. — Savrup no šī lielā sliekšņa atrodas otrs, mazāks un pusmēneša veidīgs, no Madagaskara sliekšņa uz austrumiem; uz viņa atrodas Reunionas un Mauricijas salas, Kargado salu grupa, Sešellas un Amirantas; jūŗa starp abiem sliekšņiem pārsniedz 5 klm. dziļumu, un tā tad viņi ir pilnīgi šķirti viens no otra. Vēl vairāk uz ziemeļaustrumiem rod trešo zemūdens slieksni, uz kuŗa atrodas Čago, Marledīvu un Lakedīvu salas, viņas visai tuvu Indijai un tāpēc tās apskata kopā ar Afriku. — (Ģeologi domā, ka uz šī trešā sliekšņa dienvidu turpinājuma atrodoties Rodrigeca sala, kas kopā ar Reunionu un Mauricijas salām sastāda Maskarenu grupu). Ārpus šiem sliekšņiem paceļās Mozambikas jūŗas šaurumā salu Komoru un Aldabras grupas. Acīmredzot, viņas guļ uz atsevišķiem zemūdens sliekšņiem, kas vieno Madagaskaras slieksni ar kontinentu. Starp Madagaskaras un Mauricija-Sešellu sliekšņiem paceļās no liela jūŗas dziļuma nelielās Agalegos un Tromelinu salas.

Šo salu ģeoloģiskā uzbūve ir dažādāka kā Atlantijas okeana salām. Madagaskara pati par sevi jau ir mazs kontinents; Sešellas ir augstas granīta klintis, kas paceļās virs zemūdens kalnu sliekšņa. Komoras un Maskarenas ir augstas, kalnainas un vulkāniskas salas, bet pārējie sīkie salāji — zemas koraļļsalas, kuŗu starpā sastop daudzus gredzenveidīgus atollus. Madagaskar Karru apgabalam un Rīt-Indijai līdzīgā ģeoloģiskā uzbūve un arī dažas kopējas, vai radniecīgas augu sugas liecina, ka visas šīs trīs zemes tāļtāļos senlaikos ir bijušas viena un tā paša kontinenta sastāvdaļas (šo aizvēsturisko kontinentu ģeologi dēvē par Gondvanas zemi un viņa reiz apklājusi prāvu zemes platību arī tai vietā, kur tagad bango, šķirdams Indiju, Afriku

un Madagaskaru, Indijas okeans. Jaunlaiku pētījumi itkā rāda, ka arī Sešellu salas un Mauricija sala ir šī nogrimušā milzu kontinenta agrāko kalnu galotnes, un jau minēto Sešellu — Mauricijas slieksni var uzskatīt par Gondvanas kontinenta kādreizējo ziemeļaustrumu krauju. Ģeologi, kas sīkāki izpētījuši Madagaskaru, uzstāda hipotezi, ka šī milzīgā sala jau krīta laikmeta beigās ir atdalīta no Afrikas; pēc tam viņa vairākas reizes atjaunojusi sakarus ar kontinentu, un pēdējais zemes tilts, kas abus vienojis, gājis bojā tikai terciārā laikmeta beigās.

Visas minētās salas tā tad ir vai nu samērā agri atdalījušās no aizvēsturiskā Gondvanas kontinenta, vai arī vēlāk, patstāvīgi pacēlušās no okeana dziļumiem zem vulkānisko spēku iespaida, vai radušās arī kā koraļļu polīpu veidojumi. Afrikas faunas pārstāvji, kas iz-

Madagaskariešu koklētāja

veidojušies jaunākos ģeoloģiskos laikmetos, šais salās nav varējuši iekļūt (viņus nesastop arī Madagaskarā). Šīm salām tāpēc ir ļoti oriģināla, veclaicīga un endēmiskām sugām bagāta dzīvnieku un augu valsts; vietējai florai un faunai zem cilvēka, viņa ievesto dzīvnieku un augu uzmākšanās draud iznīcība; uz mazākajām salām endēmiskās floras un faunas pārstāvji jau visai reti sastopami, un daudzas sugas ir paspējušas iznīkt.

Klimatiskā ziņā šīs salas atrodas zem dienvidaustrumu pasātvēja iespaida, kas dominē dienvidu puslodē, un tā tad arī tais Indijas okeana salās, kas atrodas ekvātoram dienvidos; vasaras mēnešos pasātu vēju okeana ziemeļu daļā nomaina ziemeļu monsuna vējš. — Okeaniska stāvokļa dēļ šīm salām ir vienāds un nokrišņiem bagāts klimats, kaut gan uz pašām augstākajām vērojama visai krasa atšķirība starp aizvēja daļu, kas nabadzīgāka nokrišņiem un pretvēja daļu, ko

piemeklē daudz bagātīgākas lietus gāzes. Vasarā, sevišķi pārejas mēnešos, šai okeana daļā un tā tad aizķerdami arī viņas salas, bieži plosās niknas viesuļvētras, gremdēdamas kuģus, postīdamas mežus un plantācijas un sagraudamas ēkas. — Madagaskarai rietumos šīs viesuļu vētras uznāk samērā reti.

Atskaitot Madagaskaru un Komoru salas, visas pārejās tai laikā, kad pie tām piestāja pirmie eiropiešu burinieki, nebija apdzīvotas. Vēlāk viņas derēja eiropiešu nācijām kā atbalsta punkti braucienos uz Indiju, un tāpēc arī daudzas salas te ir gājušas no rokas rokā. Vēlāki uz pašām auglīgākajām salām sāka zelt tropu kultūraugu plantācijas. Pēc Suecas kanāļa izrakšanas garo ceļu no Eiropas uz Dienvid- un Austrum-Āziju apkārt Afrikai un garām šīm salām aizvietoja daudz īsākais ceļš caur Vidus un Sarkano jūru; līdz ar to šīs salas zaudēja savu agrāko pasaulsvarīgo nozīmi, kā pieturstacijas divu okeanu braucienos. Tagad, atskaitot Madagaskaru, Zanzibaru un Maijotas salu Komoru grupā, pie visām pārejām tikai retumis piestāj okeana tvaikoņi, jo viņas tagad atrodas tāļu no svarīgākajiem pasaules kuģniecības ceļiem.

Vulkāniskās salas, kuŗām parasti ļoti auglīga augsne, gandrīz visas klāj plantācijas, — sevišķi teicāmi padodās cukurniedras un arī pārējie tropu kultūraugi, kuŗus ražo eksportam. Labības augiem, kas nav tik ienesīgi, paliek ļoti maz vietas, un tāpēc arī uzturvielas jāieved no citām zemēm, pa lielākai daļai no Indijas.

Madagaskara, kuŗas platība aptveŗ 590,000 kv. klm. (pēc citām ziņām pat vēl par 35,000 kv. klm. vairāk, t. i. 625,000 kv. klm.), ir pēc lieluma ceturtā sala uz zemes lodes: lielākas par Madagaskaru vēl ir tikai Grenlande, Jaun-Gvineja un Borneo. — Kā redzam, Madagaskara ir vairāk kā 8 reizes lielāka par Latviju. — Viņas gaŗums sniedzās gandrīz pie 1600 klm. un apm. līdzinās Skandināvijas pussalas gaŗumam. No Afrikas austrumu krasta Madagaskaru šķir Mozambikas jūŗas šaurums, (tas gan velti nes šauruma vārdu, jo pašā šaurākajā vietā attāļums no Madagaskaras līdz Afrikas krastam ir gandrīz 400 klm.). Daudz kas liek uzskatīt Madagaskaru par mazu kontinentu. Ap milzīgo salu drūzmējās sīkas piekrastes salas, no kuŗām daudzas agrāk derēja frančiem kā svarīgi atbalsta punkti Madagaskaras kaimiņos, pirms viņiem bija izdevies dabūt savā varā visu milzīgo salu.

Madagaskara, kā nupat redzējām, ir bijusi aizvēsturikā Gandvanas kontinenta sastāvdaļa un guļ uz liela zemūdens sliekšņa, kas lielāks kā pati sala; Mozambikas jūŗas šauruma dziļums sasniedz 2,5 kilometrus (austrumos turpat netāļu no Madagaskaras krasta, jūŗas dziļums jau pārsniedz 4 klm.). Salai dienvidrietumos un ziemeļaustrumos, t. i. abos viņas galos, jūŗa ir daudz seklāka, jo te turpinās minētais zemūdens slieksnis, sniegdamies dienvidrietumu virzienā no Madagaskaras vēl gandrīz 7 platumgrādus un tad strauji izbeigdamies lielā dziļumā.

Pēc viņas uzbūves Madagaskaru var sadalīt divās, austrumu un rietumu daļās, no kuŗām pirmā ir platāka kā otra. Austrumu daļā sastop vecākos pamatiežus; rietumu daļas uzbūvi veidojuši daudz jaunāki ieži: smilšakmeņi un kaļķu slāņi. Tikai vietām pamatieži arī te aizsniedz zemes virsu un paceļas kā atsevišķi granīta kalni; citur

plešas samērā līdzena augstiene, lēni plakdama lejup Mozambikas šauruma virzienā. Salā dominē sarkanā laterita augsne.

Pēc augstuma virs jūŗas līmeņa Madagaskaru var sadalīt trijās longitudinālās joslās, kuŗas šķir vienu no otras padziļas ielejas. Šīs joslas ir austrumu noplakas iekšējā augstiene un, beidzot rietumu noplaka — augstiene, kuŗai visai lēzens plakums (Mozambikas, šauruma virzienā).

Iekšējā augstiene ir Madagaskaras mugurkauls, augsta un stāva, upju ieleju izvagota, blāķu kalnu masa, kuŗu stāvās kraujas norobežo no austrumu un rietumu noplakām. Šīs augstienes augstākie punkti atrodas austrumu malā un, sasniedz 2000 metrus virs jūŗas līmeņa; rietumu virzienā centrālā Madagaskaras augstiene top zemāka, un pie rietumu kraujas viņas augstums svārstās starp 800—1000 metriem. Virs pašas augstienes paceļās daudzi vulkānisku spēku veidoti masīvi, no kuŗiem tek lejup kalnu strauti, savienodamies

Rīsa lauks Madagaskarā

un radīdami upes, kuŗas tek uz visām debess pusēm. Dziļas ierguvas sadala augstieni trijās ziemeļu, vidus un dienvidu daļās. Ziemeļu augstienē atrodas pats augstākais Madagaskaras kalns, vulkāns Tsaratanana, kuŗa galotne paceļas 2880 metri virs okeana līmeņa.

Cetrālā augstiene ir lielāka kā abas pārējās un arī augstāka par tām; viņa caurmērā paceļas 1,5 klm. virs jūŗas līmeņa, un no visām pusēm to norobežo stāvas, vairākus 100 metrus augstas kraujas, kas vietām apaugušas krāšņiem mežiem, bet vietām ceļas pret debesīm kā kailas, ļoti stāvas klintis, no kuŗām skatoties lejup, neviļus reibst galva, paveŗoties 500—600 metru lielā dziļumā. (Sevišķi stāvo centrālo augstienes rietumu krauju iedzimtie dēvē par Bongo Lava, t. i. Gaŗājiem kalniem). Augstienes upes, aizsniegušas šo grandiozo krauju, gāžās lejup rietumu noplakā, izveidodamas lielus ūdens kritumus. Centrālās augstienes vidū paceļas vulkāniskais Ankaratras ma-

sīvs, sasniegdams 2644 metru augstumu. Dienvidaustrumu stūrī paceļas vēl augstāks granīta kalns, t. s. Andingitras masīvs (2660 metri).

Dziļas aizas šķir dienvidu augstieni no centrālās, uz kuŗas arī atsevišķas kalnu galotnes sasniedz 2 klm. augstumu.

Centrāl-augstienes austrumu krauja krīt lejup vairākām terasēm. Gar pašu piekrasti stiepjas šaura līdzenuma josla; tāļāk salas iekšienē nāk 200—800 metrus augsta augstiene un tad tikai ceļas pati galvenā klinšu krauja; no lejas skatoties, izliekas, it kā viņa tiektos aizsniegt pašus padebešus.

Rietumu noplaka ir upju ieleju izvagota; gar Bongo Lavas krauju stiepjas šaura līdzenuma josla; viņai rietumos zemes virsa atkal ceļas augšup un upes, kas tek gar šo lēzeno krauju, dodamās uz Mozambikas jūŗas šauruma pusi, ir izgrauzušas sev dziļas ielejas, — dažām ir vairāk kā 400 metru augsti krasti.

Madagaskara visu gadu atrodas zem ziemeļaustrumu pasātvēju iespaida. Samērā vēsākā dienvidu ziemā, kas ilgst no maija līdz oktobrim, gaisa spiediena maksimums aizvirzās uz dienvidiem. Dienvidu vasarā pasātvējš vienādi pūš pāri visai salai un nes austrumu kraujai samērā vēsu temperatūru un daudz nokrišņu. Tikai pati galējā salas ziemeļu daļa, sevišķi ziemeļaustrumu piekraste, kas atrodas parallēli vēja virzienam, ir samērā nabadzīga ar ziemas lietu. Mākoņi, kuŗus pasātvējš dzen pāri Madagaskaras augstienei, kas lēni plok rietumu virzienā, atnes sev līdz tikai mazu daudzumu nokrišņu un tāpēc plašus apgabalus te klāj savannas. Rietumu noplaku pasātvējš aizsniedz, tikai ticis pāri iekšējai augstienei, un tāpēc viņš te ir jau palicis par sausu fēna vēju, kas neatnes lietu; tāpēc arī salas rietumu daļa dienvidu ziemā ir silta un gandrīz bez lietus.

Siltājā dienvidu vasarā, no novembŗa līdz aprilim, kad saule virs salas lielākās daļas divas reizes atrodas zenītā, augstā gaisa spiediena rajons atkal pārvietojas vairāk uz dienvidiem. Dienvidaustrumu pasāts pūš vairāk no austrumu, brīžiem arī no ziemeļaustrumu puses un vējam ir caurmērā mazāks stiprums, kā dienvidu ziemā. Vasarā te bieži uznāk spēcīgi pērkoņa negaisi, un jūŗa, kas plešas Madagaskarai austrumos, bagāta viesuļvētrām, kas dodās dienvidrietumu virzienā, cenzdamās apiet salu no dienvidaustrumiem. Šīs vētras bieži nodara Madagaskaras austrumu piekrastē lielus postījumus. Virs pašas salas vasarās izveidojas gaisa spiediena minimums, kas uzsūc vēju no visām pusēm. Salas dienvidrietumu daļa dabū dienvidu un dienvidaustrumu vējus, kas pūš parallēli krastam, vai arī projām no tā, ātri sasilst un ir nabadzīgi nokrišņiem; ziemeļrietumu piekrastē pūš salas virzienā ziemeļrietumu vējš, kas nāk no siltiem apgabaliem un tāpēc ir ļoti bagāts ar lietu.

Madagaskaru, pēc viņas klimata, var sadalīt 5 apgabalos: nokrišņiem vienmēr bagātajā austrumu daļā, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums svārstās starp 2000—4000 milimetriem, ar lietu bagātajā Sandirāno apgabalā (nokrišņu daudzums starp 2000—3000 mlm.), samērā vēsākā iekšējā augstienē (ziemu te valda sauss klimats, bet gadskārtējais nokrišņu daudzums ir 1000—2000 milimetri), karstajā un ziemu sausajā rietumu daļā, ieskaitot arī ziemeļu piekrasti (nokrišņu daudzums gada laikā te ir 500—1500 mlm.), un kar-

stajā un sausajā dienvidrietumu apgabalā, kur nokrišņu daudzums jau ir noslīdējis zem 500 mlm.

Austrumu noplakai ir tikai īsas un ļoti straujas upes, kas tek Indijas okeana virzienā; daudz garākas ir tās Madagaskaras upes, kas nākdamas no iekšējās augstienes kraujas, ietek Mozambikas jūras šaurumā; arī viņas tomēr bagātas krācēm un ūdens kritumiem un tāpēc gandrīz nemaz nav kuģojamas, atskaitot lejtekas, kas parasti plūst caur purvainiem, pašu upju nogulu izveidotiem līdzenumiem un netāļu no jūras krasta bieži izveido ezerus un lagūnas. Stiprais paisums un bēgums neļauj upju grīvām aizsērēt un tāpēc Madagaskaras rietumu daļā daudzas upes, mazu gabaliņu no jūras krasta, ir kuģiem pieejamas. Gar šauro un zemo, nogulu izveidoto austrumu piekrastes līdzenuma joslu stiepjas gara lagūnu rinda, kura šķir vienu no otras

Madagaskaras sievietes

tikai šauras zemes mēles. Daudzas no šīm lagūnām tagad vieno kanāļi, un ar viņu palīdzību te izveidojies vairāk kā 500 klm. garš iekšējās tirdzniecības ceļš.

Madagaskara ir bagāta arī ezeriem, sevišķi salas ziemeļu daļa, kur ezeri aizpildījuši vecus izdzisušu vulkānu krātērus; šie ezeri parasti ir ļoti stāviem un skaistiem krastiem. Lielākais Madagaskarā ir Alaotras ezers, kas plešas pie austrumu kraujas kājām; plūdu laikā stipri viņš pārplūst un pārklāj plašu apkārtni auglīgām dūņām; ap šo ezeru plešas milzīgi rīsa lauki, bet apkārtnei ir neveselīgs tropu purvu klimats. Sausajā dienvidrietumu piekrastē atrodas kāds pusizžūvis sāls ezers, no kura iegūst magnēziju. Kā vulkānisma pēdas daudzās vietās sastop karstus avotus; dziedniecības spēju dēļ sevišķi izdaudzināti Antsirabas avoti.

Madagaskaras augu un dzīvnieku valsts krasi atšķiras no Afrikas floras un faunas. Salai samērā agri atdaloties no kontinenta, jaunāku ģeoloģisku laikmetu floras un faunas nav varējušas iekļūt Mada-

gaskarā, vai arī iespējušas raidīt šurpu tikai dažus pārstāvjus. Pēc šķiršanās no Afrikas, Madagaskaras augu un dzīvnieku valsts tā tad ir gājusi patstāvīgu attīstības ceļu; blakus radniecībai ar Afrikas un Rīt-Indijas augu valstīm, te redz ļoti daudz endēmisku sugu; ir arī vērojamas zīmes, kas itkā liecina par zināmu radniecību ar Indonēzijas, Austrālijas un pat Dienvid-Amerikas augu un dzīvnieku valstīm, kaut gan šo pēdējo radniecību visai grūti izskaidrot. Pazīstamākais Madagaskaras augs ir Ravenala madagascariensis, līdz 30 metri augsta milzu banāna, kuŗas lapas izplešas virs zemes vēdekļa veidā. Arī Madagaskaras fauna bagāta veclaicīgām sugām; te nesastop priekš tropu Afrikas tik rakturīgos zīdītājus: antilopes, zebras, žirafes, ziloņus, degunradžus, lauvas, leopardus un cilvēkveidīgos pērtiķus (antropoidus), bet toties daudzas puspērtiķu (lemuru) sugas, Vēl priekš dažiem gadsimtiem šai salā mājojis kāds milzīgs strausam radniecīgs putns, Aepyornis maximus, augumā divas reizes pārsniegdams savu Afrikas kontinenta brālēnu: viņa lielo olu čaumalas, kas sasniedz 36 cm. gaŗumu, vēl tagad rod salas purvos).

Nokrišņiem bagātākos salas apgabalus, — austrumu noplaku un ziemeļrietumu stūri, senlaikos ir klājis ļoti krāšņs tropu lietus mežs. Iekšējā augstiene aizjemta savannām, starp kuŗām tomēr vietām redz paprāvus mežus (jādomā, arī te mežs senlaikos sedzis daudz plašākus apgabalus). Sauso rietumu noplaku aizjem savannas un sausie tropu meži, kuŗu koki dienvidu ziemā mēdz nobirdināt lapas. Ar nokrišņiem ļoti nabadzīgo salas dienvidrietumu un dienvidu daļu klāj ērkšķu krūmu stepes. Purvainie un zemie nogulu līdzenumi, kas plešas ap upju grīvām salas rietumu piekrastē, apauguši mangrovu mežiem, kas dod saliniekiem teicamus būvkokus.

Sugām un pasugām bagātā īpatnējā Madagaskaras veģetācija daudzās vietās jau gājusi bojā vai pārmainījusies zem cilvēka darbības iespaida un tagad klāj labi ja astoto salas territorijas daļu. Viņas vietā zem līdumniecības un stepju ugunsgrēku iespaida izveidojusies citādāka, sugām nabadzīgāka veģetācija, kuŗā sastop daudzus kosmopolītiskus un no citām pasaules daļām ievazātus augus. Tropu mūža meža vietā tagad pa lielākai daļai aug sekundārais krūmu mežs, kuŗā vairs neredz augstāku koku, bet toties aug ravenālas un bambuku niedrāji. Zāļāji stepju ugunsgrēku dēļ plešas ar katru gadu plašumā uz mežu rēķina; uguns nevien iznīcina lietus meža atliekas, kas vēl sastopamas dažās iekšējās augstienes vietās, bet nesaudzē arī rietumu noplakas sausos tropu mežus. No šīs parādības ļoti cieš arī salas auglība; izdegušajos klajumos lietus gāzes noskalo augsnes kārtu, aizskalo projām auglīgo humusu un atsedz neauglīgos augsnes apakšslāņus.

Madagaskarā mājo 3,6 milj. iedzīvotāju (starp tiem tikai pāris 10,000 eiropiešu, pa lielākai daļai franču kreoli, kas te ieceļojuši no Maskarenu salām). Madagaskaras iedzīvotāju blīvuma indeks ir caurmērā 6, bet sala ļoti nevienādi apdzīvota. Samērā vairāk cilvēku uz 1 kv. klm. mājo iekšējā augstienē un dienvidaustrumu kraujā. (Tananarives provincē iedzīvotāju blīvuma indeks pārsniedz pat 40); ziemeļu un rietumu daļa ir daudz retāki apdzīvotas, un rietumu noplakas vidienā mājo tikai 4 cilvēki uz 3 kv. klm. — Madagaskaras iedzīvotāju skaits, cik vērojams, pēdējos gados nav palielinājies, drī-

zāki tas gājis mazumā, zem eiropiešu ievazāto slimību, sevišķi tuberkulozes iespaida.

(Par Madagaskaras salinieku radniecību ar kaimiņzemju iedzīvotājiem, eksistē dažādas teorijas. Daži viņus uzskata par ienācējiem no Afrikas; daži grib meklēt viņu radiniekus Indonēzijā un Melanēzijā. Tam it kā runātu pretim Madagaskaras lielais attāļums no šīm

Dienvidrietumu Madagaskaras iedzimtie

salu grupām un samērā lielais Afrikas tuvums. Tomēr Austrum-Afrikas melnie ir slikti jūrnieki un arī Mozambikas jūras šauruma straume ved pretējā virzienā. Indomelanēzieši toties ir teicami jūras braucēji, un arī vēji un jūras straujais virziens, it kā runā par labu hipotezei, ka Madagaskaras iedzimto senči nākuši no austrumu puses, pāri Indijas okeanam. Vēl tagad Madagaskaras austrumu piekrastē

jūras viļņi bieži izmet malā Indonēzijas augus un te atklīst viens otrs, vētras dzenāts Indonēzijas laivinieks. Arī kultūra un salinieku valoda it kā liecina par madagaskariešu senču ienākšanu šai milzīgajā salā no austrumu puses, no Indonēzijas vai Melanēzijas. Tomēr daži etnografi joprojām uzskata pāris rietumu Madagaskaras ciltis par ienācējiem no Afrikas kontinenta).

Arabi, persi un indieši vairākas reizes ir apmetušies Madagaskaras piekrastē un savas augstākās kultūras dēļ kļuvuši par tuvējo novadu valdiniekiem. Arabu tirgotāji un šeiki, nostiprinājušies Madagaskarā, atveda sev līdzi arī daudzus nēģeŗu vergus, kas bija gūti Afrikā. Sevišķi lielus svešinieku baŗus ieplūdināja Madagaskarā malajiešu iebrukums 14. g. s. Malajieši, virzīdamies pamazām uz priekšu, iekaŗoja arī iekšējo augstieni un uzmetās par iedzimto kakla kungiem.

Patlaban Madagaskarā skaitās 17 iedzimto ciltis, no kuŗām pazīstamākās ir merina jeb hovasi, (ap 900,000) un sakalavas (rietumu noplakā). Merinu cilts dalās trijās kastās, no kuŗām vidējās, hovas vārds, kļuvis par visas tautas nosaukumu, Abas augstākās kastas ir gandrīz tīrasiņu malajieši; zemākās kastas piederīgiem ir tumša, gandrīz melna ādas krāsa. Merinu galvenās mītnes atrodas centrālajā augstienē, kas ir Abesinijai līdzīgs kalnu cietoksnis, ar auglīgo Tananarives apgabalu kā maizes klēti pašā vidū. Atbalstīdamies uz šo kalnu cietoksni, merinas iekaŗojuši lielāko pusi salas un bija viņas valdinieki līdz pat 19. g. s. beigām. No Merinas ķēniņvalsts atradās zināmā atkarībā arī daži kaimiņu apgabali un šīs valsts ķēniņi vairāk kā 100 gadus sekmīgi pretojās angļu un franču mēģinājumiem nostiprināties Madagaskarā. Ķēniņš Radama I., kas valdīja pag. gadsimta pirmājā ceturksnī, mēģināja staigāt Pēteŗa Lielā pēdās un aicināja zemē eiropiešu amatniekus un techniķus. Ķēniņiene Ranavalona turpināja šo civīlizācijas politiku un izgreznoja galvas pilsētu Tananarivi krāšņām celtnēm; viņas pēcnācēju laikā, salā sāka laist dziļākas saknes kristīgā ticība. 1895. g. franču ģenerālim Gallieni (slavenājam Parīzes aizstāvim pasaules kaŗa sākumā, kuŗa sūtītais Parīzes garnizons palīdzēja izšķirt sabiedrotiem par labu lielās Marnas kaujas likteni), izdevās iekaŗot salu. Merinu dumpji pret Francijas virskundzību beidzās bez panākumiem; franči izsūtīja pēdējo Madagaskaras ķēniņieni trimdā, un tagad sala palikusi par franču koloniju.

Madagaskarai trūkst teicamu, dabas veidotu ostu, atskaitot Diego Suaresu, salas ziemeļu daļā, ko franči tagad apcietinājuši un pārvērtuši par kaŗa ostu. Svarīgākās tirdzniecības ostas — Majunga un Tuleāra — atrodas salas rietumu piekrastē; austrumu piekrastes galvenās ostas ir Tamatave un Manaha. Visas šīs ostas nav sargātas pret okeana vējiem un tāpēc tvaikoņi vētras laikā parasti paceļ enkuŗus un brauc vaļējā jūrā. Dažas rietumu noplakas upes pieejamas mazākiem tvaikoņiem, sevišķi Betsiboka un Ikopa (pa pēdējo var braukt 250 klm. dziļi salas iekšienē, līdz vietai, no kuŗas sākas labs zemes ceļš, kas iet līdz salas galvas pilsētai Tananarivei (70,000 iedz.). Merinas augstieni vieno ar Tamataves ostu dzelzceļlīnija, kas sniedzas līdz pašai Tananarivei un raida zaru līnijas ziemeļu un dienvidu virzienā. Dzelzceļu būve kalnainājā un upēm bagātājā salā, ir pra-

jūras viļņi bieži izmet malā Indonēzijas augus un te atklīst viens otrs, vētras dzenāts Indonēzijas laivinieks. Arī kultūra un salinieku valoda it kā liecina par madagaskariešu senču ienākšanu šai mīlīgajā salā no austrumu puses, no Indonēzijas vai Melanēzijas. Tomēr daži etnografi joprojām uzskata pāris rietumu Madagaskaras ciltis par ienācējiem no Afrikas kontinenta).

Arabi, persi un indieši vairākas reizes ir apmetušies Madagaskaras piekrastē un savas augstākās kultūras dēļ kļuvuši par tuvējo novadu valdiniekiem. Arabu tirgotāji un šeiki, nostiprinājušies Madagaskarā, atveda sev līdzi arī daudzus nēģeru vergus, kas bija gūti Afrikā. Sevišķi lielus svešinieku baros ieplūdināja Madagaskarā malajiešu iebrukums 14. g. s. Malajieši, virzīdamies pamazām uz priekšu, iekaroja arī iekšējo augstieni un uzmetās par iedzimto kakla kungiem.

Patlaban Madagaskarā skaitās 17 iedzimto ciltis, no kurām pazīstamākās ir merina jeb hovasi, (ap 900,000) un sakalavas (rietumu noplakā). Merinu cilts dalās trijās kastās, no kurām vidējās, hovas vārds, kļuvis par visas tautas nosaukumu. Abas augstākās kastas ir gandrīz tīrasiņu malajieši; zemākās kastas piederīgiem ir tumša, gandrīz melna ādas krāsa. Merinu galvenās mītnes atrodas centrālajā augstienē, kas ir Abesīnijai līdzīgs kalnu cietoksnis, ar auglīgo Tananarives apgabalu kā maizes klēti pašā vidū. Atbalstīdamies uz šo kalnu cietoksni, merinas iekarojuši lielāko pusi salas un bija viņas valdinieki līdz pat 19. g. s. beigām. No Merinas ķēniņvalsts atradās zināmā atkarībā arī daži kalmiņu apgabali un šīs valsts ķēniņi vairāk kā 100 gadus sekmīgi pretojās angļu un franču mēģinājumiem nostiprināties Madagaskarā. Ķēniņš Radama I., kas valdīja pag. gadsimta pirmājā ceturksnī, mēģināja staigāt Pētera Lielā pēdās un aicināja zemē eiropiešu amatniekus un techniķus. Ķēniņiene Ranavalona turpināja šo civilizācijas politiku un izgreznoja galvas pilsētu Tananarivi krāšņām celtnēm; viņas pēcnācēju laikā, salā sāka laist dziļākas saknes kristīgā ticība. 1895. g. franču ģenerālim Gallieni (slavenājam Parīzes aizstāvim pasaules kara sākumā, kura sūtītais Parīzes garnizons palīdzēja izšķirt sabiedrotiem par labu lielās Marnas kaujas likteni), izdevās iekarot salu. Merinu dumpji pret Francijas virskundzību beidzās bez panākumiem; franči izsūtīja pēdējo Madagaskaras ķēniņieni trimdā, un tagad sala palikusi par franču koloniju.

Madagaskarai trūkst teicamu, dabas veidotu ostu, atskaitot Diego Suaresu, salas ziemeļu daļā, ko franči tagad apņietinājuši un pārvērtuši par kara ostu. Svarīgākās tirdzniecības ostas — Majunga un Tuleāra — atrodas salas rietumu piekrastē; austrumu piekrastes galvenās ostas ir Tamatave un Manaha. Visas šīs ostas nav sargātas pret okeāna vējiem un tāpēc tvaikoņi vētras laikā parasti paceļ enkurus un brauc vaļējā jūrā. Dažas rietumu noplakas upes pieejamas mazākiem tvaikoņiem, sevišķi Betsiboka un Ikopa (pa pēdējo var braukt 250 klm. dziļi salas iekšienē, līdz vietai, no kuras sākas labs zemes ceļš, kas iet līdz salas galvas pilsētai Tananarivei (70,000 iedz.). Merinas augstieni vieno ar Tamataves ostu dzelzceļlīnija, kas sniedzas līdz pašai Tananarivei un raida zaru līnijas ziemeļu un dienvidu virzienā. Dzelzceļu būve kalnainājā un upēm bagātājā salā, ir pra-

Austrum-Afrikas savanna
(Tālumā Kilimandžaro kalns)

sījusi milzīgas summas, jo gandrīz un uz katriem pāris kilometriem te nācies celt prāvu tiltu vai viāduktu.

Centrālā un dienvidu augstiene, atskaitot viņu šaurās un neveselīgās ielejas, kuŗas aizjem purvi, ir zeme ar diezgan veselīgu klimatu un piemērota eiropiešu kolonizācijai. Franči tomēr ir nācija, kas nespēj raidīt lielākus kolonistu pulkus uz savām kolonijām; tāpēc arī viss vairums nedaudzo Madagaskaras baltājo ir ierēdņi, tirgtāji, zelta meklētāji u. t. t. Starp plantātoriem ir daudzi kreoli, kas ieceļojuši no Reunionas salas. Viņi apmetušies austrumu noplakā un nodarbojas ar vērtīgu tropu augu kultivēšanu.

Madagaskaras lielo dabas bagātību izmantošana patlaban notiek tikai ar iedzimto palīdzību. Merinas cilts tāļu pārspēj nēģeŗus, intelliģences un enerģijas ziņā, un ir jau paspējuši zināmā mērā pakļūt zem eiropiešu kultūras iespaida. Par darba spēka trūkumu, šī sala pagaidām nevar sūdzēties; viņa varētu kļūt par ziedošāko no franču kolonijām tropu joslā, ja vien izdotos rast šķēršļus iedzīvotāju skaita iešanai mazumā.

Madagaskaras kalni, sevišķi austrumu krauja, ļoti bagāti minerāļiem: rod zeltu, sudrabu, platīnu, vaŗa, svina, niķeļa, dzelzs un urāna rūdas, grafitu un daudzus dārgakmeņus. Rietumu noplaka bagāta akmeņoglēm, naftu un fosfātiem, bet šīs bagātības pagaidām vēl maz izmanto, atskaitot grafita laukus, kas samērā viegli sasniedzami, jo atrodas vai turpat zem zemes virsus; zeltu iegūst upju smiltīs, caurmērā ikgadus ap 3000 klgr., bet iegūšana notiek visai primitīvā ceļā; pielietājot modernas mašīnas un organizējot zelta iegūšanu uz grandiozākiem pamatiem, Madagaskaras ikgadejā zelta raža varētu vairākas reizes palielināties.

Sala tik bagāta berilliem (tie te ir tumšzaļi, zili vai sarkani), kā Madagaskaru daudzi dēvē par „berillu zemi". Urāna rūdas, no kuŗām iegūst radiju, rod dienvidu augstienē; dažas rietumu piekrastes salas ļoti bagātas kaļķa fosfātiem, kuŗu izmantošana ar katru gadu plešas plašumā. Rietumu līdzenumos uziets arī asfalts, bet viņa slāņus patlaban vēl neizmanto.

Madagaskaras mežu kopējo platību vērtē uz 100,000 kv. klm. Agrāk viņos ieguva diezgan daudz kaučuka. Tagad šī mežkopības nozare (ja viņu par tādu var dēvēt) panīkusi, tāpat kā kontinentālajā tropu Afrikā, jo mežos salasītais kaučuks iznāk dārgāks, kā plantāciju ražotais. Tagad Madagaskaras meži dod vietējām vajadzībām un arī eksportam melnos kokus, būvkokus un teicamus gulšņus dzelzceļu būvei, sevišķi mangrovu meži, jo šis koks gandrīz nemaz nepūst; mangrovu miza gūst pielietāšanu ādu ģērniecībā; izmanto arī rafijas palmu šķiedras, — dažādiem pinumiem. Diezgan prāva ir salas mežos iegūtā medus un vasku vērtība.

Madagaskaras atsevišķo apgabalu lielās klimatiskās diferences dēļ, viņas lauksaimniecība ļoti dažāda, un joprojām ir un paliek saimniecības pamats, dod uzturu iedzīvotājiem un producē galvenos eksporta priekšmetus. Svarīgākais labības augs ir rīss, kas te padodas nevien piekrastes līdzenumos, bet arī iekšējā augstienē. Gar drēgno austrumu krauju rīss aug bez mākslīgas apūdeņošanas; arī augstienē redz visās ielejās zaļojam rīsa laukus; viņi ierīkoti arī (terrasu veidā) gar kraujām. Agrāk iedzimtie nepazina arkla lietāšanu, bet īsi priekš sējas mēdza dzīt nākamiem rīsa laukiem pāri vēršus, lai lopi kājām

samīdītu zemi. Tagad šo primitīvo zemes apstrādāšanas „metodi" izskaudis arkls. Franču administrācija visiem līdzekļiem cenšas paplašināt rīsa lauku platību, un Madagaskara jau tagad eksportē rīsu uz tuvējo Dienvid-Afriku un kaimiņu salām. Audzē arī kukurūzu un manioku, parasti augstākajās vietās, kur rīsa laukiem vajadzīgo ūdeni grūti piegādāt. Iedzimtie audzē arī dažādas pupu sugas, tabaku, cukurniedras un zemes riekstus, bet pagaidām tikai pašu vajadzībām. (Daļa pupu un manioka miltu iet arī kā eksportprece uz kaimiņzemēm). Drēgnākājos un siltākājos apgabalos ierīkotas daudzas plantācijas, kas pieder vai nu kreoļiem, vai arī lielām franču akciju sabiedrībām; šais plantācijās audzē kafiju, kakao kokus un vaniļas liānu (Madagaskara patlaban ir galvenā pasaules tirgus apgādātāja ar vaniļu); audzē arī dažādus citus tropu augus, kas domāti smaršvielu iegūšanai (piem. ilangilangs, ko lielā vairumā pieprasa Parīzes un Provansas smaršu fabrikas). Austrumu piekrastē, uz tuvējās Sv. Marijas salas kultivē arī naglenes. Pēdējos gados sāk stādīt plašos apmēros arī kokosa palmas, ar kuŗu audzēšanu nodarbojās iedzimtie, sekodami valdības algoto agronomu aizrādījumiem. Tais apgabalos, kur samērā sausāks klimats, sevišķi augstienē un rietumu noplakā, sāk plesties plašumā kokvilnas lauki; paredzams, ka ar laiku kokvilna kļūs par Madagaskaras galveno eksportpreci.

Madagaskaras lielāko daļu klāj zāļāji; sausājā gada laikā zāle nokalst. Šī sala ir teicami piemērota lopkopībai; te redz lielus zebu govju barus un taukastu aitu pulkus (abas šīs lopu sugas, kas nēsā sev līdz tauku krājumu bada laikiem — zebu govis savos tauku kupŗos, — kā radītas viņu kultivēšanai savannu un stepju joslās, kur dažus mēnešus gadā, sausuma dēļ, lopiem jādzīvo pusbadā). Liellopu skaitu Madagaskarā jau tagad vērtē uz 10 miljoniem, bet ganību te vēl ir diezgan 2—3 reizes lielākam skaitam.

Pasaules kaŗa laikā franči izveda no Madagaskaras ļoti daudz liellopu gaļas, konservētā veidā; toreiz ierīkotās konservu fabrikas nav izbeigušas savu darbību, bet strādā tāļāk. Gaļas konservi un ādas joprojām ir vērtīgākā eksportprece, ko dod Madagaskaras lopkopība. Pēdējos gados mēģina krustot zebu govis ar dižciltīgām Eiropas piena un gaļas lopu pasugām, un iespējams, ka Madagaskara, sevišķi viņas augstienes, ar laiku raidīs pasaules tirgū sviestu, sieru un citus piensaimniecības produktus lielā vairumā.

Komoru grupa un Mozambikas šauruma salas

Starp Afrikas kontinentu un Madagaskaras ziemeļu galu paceļas augšup no vairāk kā 3 klm. dziļas jūras, Komoru salu grupa — četras prāvākas un dažas visai mazas; visas šīs salas ir vulkāniskas un kalnainas, un guļ uz zemūdens sliekšņa, kas stiepjas no dienvidrietumiem uz austrumiem. Pati lielākā šīs grupas sala ir Ngazidža jeb Liel-Komora, viņas territorija ir 1200 klm., un viņā atrodas vēl tagad darbīgais Kartalas vulkāns, paceldamies gandrīz 2500 metrus virs jūras klajumiem. Lavas lauki ar izdzisušiem krātēriem viņu vidū, klāj gandrīz visu salu (pēdējais vulkāna izvirums te noticis 1904. g.). Trīs pārējās no 4 prāvākām Komoru salām ir labu tiesu mazākas; viņas klāj vulkānu pelni un sadrupušas lavas lauki; visām ir izroboti krasti un prāvi kalni, kuŗu galotnes ceļās kā asi šķēpi pret zilajām tropu debesīm. Senos lavas laukus, klāj ļoti auglīga vulkāniska augsne un kailās klintis redz tikai pašā piekrastē. Majotu, auglīgāko no visām Komoru salām, apjož koraļļu rifs, aiz kuŗa iekļuvuši, kuģi var izmest, okeanu bangu netraucēti, enkuŗus. Citām Komoru salām nav labu ostu, bet tikai mazi viļņiem atklāti līči.

Komoru salu klimatu raksturo dienvidaustrumu pasāts dienvidu ziemā un ziemeļu monsuns dienvidu vasaras mēnešos. Dienvidu ziemā (no maija līdz oktobrim), kad dominē pasātu vējš, rēgulāri un mēreni pūsdams no dinvidaustrumiem, šais salās valda samērā vēss un diezgan veselīgs sausais gada laiks, ar maz nokrišņiem un vidējo temperatūru ap plus 20 gr. (sausājā gada laikā daudzi koki te mēdz nobirdināt lapas). Monsuna vējš, kas te pūš no ziemeļiem dienvidu vasaras mēnešos (t. i. no novembŗa līdz aprīlim), ir sevišķi spēcīgs decembrī, janvārī un februārī, kad te bagātīgi līst lietus, plosās pērkoņa negaisi un vētras, gaiss pilns drēgnuma un temperatūra brīžiem pārsniedz 35 gr. Eiropiešiem šo salu klimats tad ļoti panesāms, sevišķi tais dienās, kad monsuns apstājās pūst un gaisā nav manāma ne mazākā vēsmiņa. Dienvidu vasara te ir pats neveselīgākais gada laiks. Ar lietu sevišķi bagātas salu kalnu rietumu nogāzes, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums sniedzas pie 3 metriem; austrumu piekraste sajem 2—3 reizes mazāk nokrišņu.

Ngazidžas jeb Liel-Komoras, par spīti visām bagātīgajām lietus gāzēm, nav neviena strautiņa; zeme te ātri uzsūc visu lietus ūdeni, kas saplūst pa lavas lauku spraugām un plaisām dziļumā, vai arī aiz-

plūst pa ielejām jūŗā (šais ielejās lietus gāžu laikā plūst lielas ūdens masas; paiet dažas stundas un viņām atkal var iet sausām kājām pāri). Tomēr upju, ezeru un strautu trūkumam, te ir arī savas labās puses; stāvošs ūdens tropu zemēs parasti padara neveselīgus plašus apgabalus, bet te malārijas drudzis ir sveša lieta.

Pārējās lielākās Komoru salas ir bagātas strautiem un viņu piekrastēs, sevišķi Majotas salā, redz jūŗas tuvumā plešāmies ļoti auglīgus, nogulu izveidotus līdzenumus, kuŗos (tā paša stāvošā ūdens dēļ) plosās nikni drudži.

Gar salām plūst Mozambikas straume, nākdama gaŗām Madagaskarai; tāpēc arī augu un dzīvnieku valsts ziņā, šīm salām ir vairāk kopēju īpašību ar Madagaskaru un Maskarēnām, kā ar Afrikas kontinentu. Vietējā flora arī te bijusi spiesta stipri sašaurināties par labu ievestiem kultūraugiem un ievazātām nezālēm. Fauna visai nabadzīga, nevien sugām, bet arī individiem; (uz kādas no Komoru salām mājo milzīga sikspārņu suga; arī daudzas putnu sugas te ir endēmiskas un sastopamas tikai šeit).

Komoriešu augstmanis

Agrākos laikos šīs salas klājis tropu lietus mežs; tagad viņa vietā redz plešamies laukus, dārzus un sekundāro krūmu mežu. Kalnu kraujas, kas paceļas pāri par 1000 metriem virs jūŗas līmeņa, sedz kalnu meži, kuŗos aug lielas kokveidīgas papardes, apklādamas zemi zem koku kroņiem. (Uz Ngazidžas, kur redzami samērā jauni lavas lauki, augu valsts viņus pa lielumlielai daļai vēl nav paspējuši iekaŗot. Atskaitot mūža mežu joslu, kas apjož Kartalas vulkānu, šai salā dominē kaili klinšu lauki un plaši, ar sāli vai krūmājiem klāti, pakalniem bagāti līdzenumi, kuŗiem cauri stiepjas sen sastingušās lavas straumes. Lava te ir visa pamats, no viņas blukiem ceļ mājas, bruģē ceļus; uz vecākiem lavas laukiem aug mežs un ir ierīkotas plantācijas).

Komoru salu grupas iedzīvotāju kopskaitu vērtē uz 110,000; tā tad viņas, kā jau visas tropu joslas mazākās salas, ir visai biezi apdzīvotas. Paši komorieši ir vairāku tautu maisījums. Salu pirmiedzīvotāji, šķiet, bijuši melnie un rada Madagaskaras tumšādainā-

jiem iedzimtiem; acīmredzot, viņi te iebraukuši vai nu tieši no Madagaskaras, vai arī nākdami no Indonēzijas puses. Arī jaunākos laikos te šad tad ienācis no Madagaskaras viens otrs ieceļotāju pulks.

Samērā tāļos senlaikos Komoru salās sāk apmesties arī arabi un persi, un atved sev līdz no Afrikas nēģeŗu vergus. Salu iedzīvotāju augstākās kārtas vēl uzglabājušas puslīdz tīras arabu, vai persu asinis; zemāko kārtu piederīgiem visiem ļoti tumša ādas krāsa. Salinieku ticība ir islāms, bet viņu valoda — Austrum-Afrikas piekrastē izplatītās suaheli mēles izloksne.

Komoru salas ir franču kolonija. Agrāk viņām bija priekš Francijas liela, ģeopolītiska nozīme; pirms Suecas kanāļa atklāšanas, vienīgais jūŗas ceļš no Eiropas uz Dienvid- un Austrum-Āziju, gāja apkārt Afrikai, pa kreisi un labi no Madagaskaras, un tā tad arī gar Komoru salām. Tagad Komoru salas savu agrāko nozīmi zaudējušas, jo atrodas tāļu nost no pasaules kuģniecības ceļiem. Satiksmi starp salām un ārpasauli uztur nelieli tvaikoņi, braukdami šurpu no Zanzibāras vai Madagaskaras un atpakaļ. Salas administrātīvais centrs ir Džaudži, (uz mazas saliņas, blakus Maijotai.).

Lielais nokrišņu daudzums un auglīgā augsne (sevišķi auglīgas ir mazākās salas) padarījuši Komoru grupu par teicāmi piemērotu pašu izlutinātāko tropu augu kultivēšanai. Lielākā plantāciju daļa pieder franču akciju sabiedrībām. Galvenais kultūraugs ir vaniļa, pie orchidējām piederīgā liāna, kas prasa ļoti rūpīgu kopšanu un mākslīgu apaugļošanu (insekti, kas izpilda vaniļas dzimtenē Meksikā, vidutāju lomu starp vīriešu un sieviešu kārtas organiem, te nav sastopami un viņus nav izdevies arī padarīt par Komoru faunas locekļiem). Otrs, pēc nozīmes, Komoru salu kultūraugs ir cukurniedra; tāļāk seko smaršaugi, — ilang-ilangs, citroneļļas zāle, kuŗu esences sūta uz Franciju, smaršu gatavošanai. Ienesīgās tropu augu kultūras te aizjem kultivētās zemes lielāko daļu, un pārtikas augiem nepaliek vietas, tāpēc arī šais salās rīss, kas ir Komoru iedzīvotāju galvenā pārtikas viela, jāieved no tuvējās Madagaskaras un Indijas.

Starp Komoru salām un Madagaskaras ziemeļu krastu atrodas mazais Gloriozo salājs, kuŗā aug lielas kokosa palmu birzis un ir daudz guāno (jūŗas putnu mēsli, teicams lauku un dārzu mēslošanas līdzeklis). Arī uz Mozambikas šauruma dienvidu daļas sīkajām saliņām rod fosfāta slāņus, kuŗus pēdējā laikā sāk cītīgi izmantot.

Komoru grupai ziemeļaustrumos guļ oriģinālais Aldabras atolls, ko četri mazi zundi sadala četrās atsevišķās salās; viņas klāj augsti krūmi un salu iekšpusē redzami mangrovu kokiem apauguši purvāji. (Uz šīm salām mājo milzīgi sauszemes bruņu rupuči un arī tuvējā jūŗa ir bagāta šiem neveiklājiem milzeņiem). Vienīgie Aldabras eksporta priekšmeti ir kopra un guāno.

Zanzibāras salu grupa

Tieši iepretim bijušajai vācu Austrum-Afrikai (Tanganikas territorija) un Kenijas kolonijai, Afrikas piekrastē atrodas trīs paprāvas salas — Pemba, Zanzibāra un Mafija, — kuŗām mēdz dot Zanzibāras salu grupas nosaukumu. Mafija administrātīvā ziņā pakļauta Kenijas gubernātoram, bet Zanzibāra un Pemba, kuŗām kopā ir 2640 kv. klm., un ap 220,000 iedzīvotāju, sastāda atsevišķu vienību Britu imperijas koloniju skaitā. Uz lielākās, Zanzibāras, atrodas pilsēta ar līdzīgu nosaukumu un 35,000 iedz.

(Pati Zanzibāra oficiāli vēl skaitās sultāna valsts zem Anglijas protektorāta. Sultāns un vietējie lielgruntnieki, visi ir arabi; agrāk Zanzibāras sultānam skaitījās pakļauta arī tā Austrum-Afrikas daļa, kas vēlāk dabūja Britu un vācu Austrum-Afrikas nosaukumu. Dalot savā starpā vāciem un angļiem Austrum-Afriku, Zanzibāra palika angļiem.

Pilsētai agrāk bija svarīga loma Austrum-Afrikas tirdzniecībā un viņā atradās galvenā šīs kontinenta daļas vergu tirgotāju baze, no kuŗas lielas un teicami apbruņotas vergu medinieku karavānas ikgadus devās kontinenta iekšienē, lai grieztos atpakaļ ar „melnās preces" transportiem. Caur Zanzibāru gāja uz Eiropu gandrīz viss toreiz Austrum-Afrikā iegūtais ziloņkauls; Zanzibāras tirgotāji bija iespiedušies dziļi iekšā arī Kongo upes baseinā, tur medīdami ziloņus un vergus, tāpat, kā lielājiem Afrikas ezeriem austrumos. Tagad cietzemes pilsētas ostas Mombasa, Daresalāma un citas ir atjēmušas uz salas celtai Zanzibārai viņas agrāko lomu, un pilsēta lielā mērā zaudējusi savu galvenā Austrum-Afrikas tirdzniecības centra nozīmi). Salu iedzīvotāji — arabu, persu un kontinenta melno maisījums — ir musulmāņi, un runā suaheli izloksnē, kas izplatīta arī kontinenta piekrastes joslā; tagad viņi likušies uz tropu augu kultūrām; visas trīs salas kopā ražo vai visu nagleņu daudzumu, kas nāk pasaules tirgū. (Šis augs te padodas teicamāki, kā jebkuŗā citā pasaules malā, bet prasa ļoti rūpīgu kopšanu. Kultivēta ir šo salu platības lielākā daļa, un tikai mazāko aizjem kādreiz tik krāšņo tropu lietus mežu atliekās. Pēdējos gados nagleņu pieprasījumam pasaules tirgū ejot mazumā, te nākusi modē arī banānu audzēšana un banāna, jādomā, paliks ar laiku par galveno kultūraugu šais salās, kuŗas daba tik izšķērdīgi apveltījusi ar siltu klimatu, bagātīgiem nokrišņiem un ļoti auglīgu augsni. Teicami padodas arī kafijas krūms un cukurniedras.

Maskarenu grupa

Madagaskarai austrumos, apm. zem 20. dienvidplatuma grada, atrodas Maskarenu salu grupa,—trīs kalnainas vulkāniskas salas, Reuniona, Mauricija un Rodrigeca. Piestājot pie šo salu krastiem pirmiem eiropiešu kuģiniekiem, viņas visas bija neapdzīvotas un tās visas klāja ļoti krāšņs tropu lietus mežs. Tagad, atskaitot dažus

Reunionas ainava

Reunionas mežus, tie pilnīgi izskausti; viņu vietā plešas plantācijas, krūmāji un ganības. Arī īpatnējā Maskarenu augu un dzīvnieku valsts pa lielākai daļai izmirusi; endēmisko augu vietā stājušies kultūraugi un dažādas nezāles, endēmiskās faunas vietā — mājlopi un kultūraugiem kaitīgi insekti. (Agrāk gandrīz katrā no šīm salām mājojusi sava lielu putnu suga, kas plēsoņu un cilvēku netraucēta, bija aizmirsuši lidošanu. Uz Mauricija salas mājoja, balodim radniecīgais dronts, kas arī vairs neprata lidot; viņa gardās gaļas dēļ pie

šīs salas labprāt piestāja eiropiešu kuģinieki, braukdami no savas tēvzemes uz Indiju un Austrum-Āziju. Īpatnējos Maskarenu salu putnus un milzīgos bruņu rupučus ātri izskauda; viņu atliekas vairs redz tikai dažos dabas muzejos).

Maskarenu salas uzgāja XVI. g. s. sākumā kāds portugaļu kapteinis Maskarenja un deva tam savu ģimenes vārdu par nosaukumu. Kādu laiku viņa piederēja portugaļiem, tad nēderlandiešiem, pēc tam frančiem; beidzot Mauriciju un Rodrigecu atjēma frančiem Anglija. Franči bija pirmie, kas te sāka plašākos apmēros ierīkot plantācijas,

Suaheli sievietes

veda šurp vergus no Afrikas kontinenta (vēl tagad Reunionas un Rodrigecas baltie un melnie iemītnieki lietā franču valodu).

Bez baltājiem un melnājiem te ir daudz mulatu. Abas lielākās — Reuniona un Mauricija — salas ražo eksportam vērtīgus tropu augus lielā daudzumā; gandrīz visu kultūrai derīgo zemi te klāj cukurniedru plantācijas.

Francijai no Maskarenu salām tagad palikusi vienīgi Reuniona, kuŗas neaprakstāmo skaistumu jūsmīgi cildina daudzi franču dzejnieki. Uz šīs salas atrodas divi augsti vulkāni, starp kuŗiem plešas pla-

ša augstiene. Salas rietumu daļā paceļās Piton des Neiges, ar galotni, kas pārsniedz 3 kilometru augstumu un kuŗu brīžiem klāj sniega sega (no tās kalns dabūjis savu nosaukumu). Kalna kraujās redz vairākas lielas un apaļas ielejas, no kuŗām iztek, dodamies lejup, jautri kalnu strauti. Salas austrumu daļā atrodas vēl aktīvais Furnezes vulkāns, pārsniegdams 2600 metru augstumu.

Salām ir okeaniski tropisks klimats, un viņu padara vēl maigāku svaigāks pasātu vējš. Salu aizvēja puse ir visai sausa, un temperatūra te brīžiem sasniedz ievērojamu augstumu. Minētām apaļājām ielejām, kas atrodas visai augstu virs okeana, ir ļoti veselīgs mērens klimats, te atrodas vairākas sanatorijas. Reunionas salu apdzīvo 190,000 cilvēku, — franču kolonistu un melno vergu pēcnācēji; visi bauda Francijas pilsoņu tiesības. Salā mājo arī vairāki

Sēn-Luija, Mauricija salā

tūkstoši indiešu, ķīniešu un kaferu, kas te atvesti plantāciju apsaimniekošanai jaunākos laikos, kā brīvlīguma strādnieki. Augstākajās salas vietās, kur vēsāks klimats, dzīvo daudzi franču fermeri-sīksaimnieki. Salas kalnainā reljefa dēļ lielākus laukus, dārzus un plantācijas redz tikai lēzenākajās nogāzēs un jau minētajās kalnu ielejās; tikai 35% no Reunionas platības ir kultivēta zeme. Salas vulkāniskā augsne ļoti auglīga un te padodās visi tropu un mērenās joslas kultūraugi. Galvenais Reunionas kultūraugs ir cukurniedra; ražu apstrādā vairākas cukurfabrikas un sala ikgadus eksportē ap 40,000 tonnu cukura. Vairākus tūkstošus hektaru aizjem vaniļas plantācijas; audzē arī manioku (stērķeļu iegūšanai). Augstāki kalnos, tāpat kā citās Indijas okeanu salās, audzē smaržaugus, citroneļļas zāli un ilang-ilangu (ar šo augu kultivēšanu galvenā kārtā nodarbojas jau minētie sīkie kreoļu fermeri).

Salas augsnes apbrīnojamā auglība padarījusi Reunionu par īstu paradīzi, bet arī viņu diezgan bieži piemeklē postošas viesuļvētras,

epidēmijas un saimnieciskas krizes, kuŗas rodas, krītoties tā vai cita tropu produkta cenām pasaules tirgū. Šalas galvenās pilsētas ir Sen-Denī un Sēn-Pjerra; katrai ir mazliet vairāk par 20.000 iedzīvotāju.

Britu imperijai piederīgā Mauricija sala ir arī vulkāniskas dabas. Virs viņas augstienēm, kas krācēm bagātu upju izvagotas un caurmērā paceļās 300—500 metri virs okeana, stiepjas augšup pret debesīm dažas kalnu grēdas, sasniegdamas 800 metru augstumu. Salas zemāko kalnu dēļ atšķirība nokrišņu ziņā starp aizvēja un pretvēja pusēm te nav tik liela, kā uz Reunionas, un nokrišņu gadskārtējais daudzums Mauricijā svārstās starp 1000—2000 mlm. Salas platība ir 1863 kv. klm.; Mauricijas samērā lielākā zemuma dēļ viņai ir lielākā kultīvējamā zemes platība, kā Reunionai, bet neveselīgāks klimats (ūdens pa lēzenājām salas kraujām nedabū aiztecēt, un vietām izveidojušies purvi). Izrobotajā salas piekrastē ir divas teicamas ostas, no kuŗām lielākā ir Port-Luija, ar 54.000 iedzīvotājiem. — Mauricija sala, kā redzam, vieglāki pieejama, ir bijusi teicamāks atbalsta punkts braucienos uz Indiju, un tāpēc arī vairāk uzplaukusi, kā skaistā Reuniona. Mauricija salas iedzīvotāju skaits sniedzas pie 400.000, tā tad ir 2 reizes lielāks, kā Reunionai. — Pēc verdzības atcelšanas arī šīs salas saimniecība pārdzīvoja ļoti smagu krizi, bet plantātori prata izpalīdzēties, ievezdami kā laukstrādniekus indiešu kūlijus, kas tagad sastāda salas iedzīvotāju lielāko daļu. Lauksaimniecība te atrodas ziedošā stāvoklī; klimats un augsne lieliski piemēroti cukurniedru kultivēšanai, un tāpēc arī vai vienīgais kultūraugs šai salā ir cukurniedra. No viena hektara kultivētas zemes te iegūst caurmērā 600 klgr. cukura (Zemgalē reizes 15—20 mazāk). Vēl priekš 30 gadiem šī mazā sala ražoja 6% no visas pasaules cukura ražas un ap 60% no tā cukura daudzuma, ko raidīja pasaules tirgū visa Afrika kopā. Mauricija salas cukura produkcija kopš tā laika nav gājusi atpakaļ, bet pasaules produkcija tā palielinājusies, ka šīs salas cukura raža vairs sastāda tikai 1,5% no pasaules cukura produkcijas.

Viss šai salā ir dibināts uz cukura kultūru, un no cukura ražas atkarājas viņas labklājība. Šai saimniecības vienpusībai ir arī savas ēnas puses: nevien rūpniecības ražojumi, bet arī svarīgākie pārtikas līdzekļi jāieved no citurienes; labība (rīss un kukurūza) nāk no Indijas un Austrālijas, bet dzīvlopi un saldētā gaļa no Madagaskaras vai Rodrigecas. Katra neraža te ir briesmīgs sitiens salas iemītniekiem un tikpat smaga ir arī tā krize, ko rada šīs salas saimniecībā cukura cenu krišanās pasaules tirgū. Krizes sekas te parasti ir bads un ēmigrācija plašos apmēros.

Ļoti kalnaino, tikai 110 kv. klm. lielo, arī angļiem pakļauto Rodrigeca salu apjož no visām pusēm koraļļu rifs. Šīs salas kādreizējie krāšņie meži sen izcirsti, lietus gāzes aizskalojušas jūŗā vai visu augsni un tāpēc Rodrigeca neder plantāciju ierīkošanai. Viņas kailajās augstienēs ganās liellopu un kazu bari. Salas iedzīvotāji — nepilni 7000 — ir mulati, kas lietā franču valodu. Lopkopības produktu te pārpilnība un sālītu gaļu un dzīvlopus izved uz tuvējo Mauriciju.

Sešellas un austrumu koraļļsalas

Galējo ziemeļu grupu Sešellas sastāda 17 granīta un 2 koraļļu salas. Viņas visas ir ļoti mazas (kopējā platība nepārsniedz 364 kv. klm.) un atrodas uz plaša zemūdens sliekšņa, kas turpinās dienvidaustrumu virzienā līdz Mauricija salai; jūŗa ap šīm salām visai sekla. Uz pašas lielākās Mahē salas, paceļās gandrīz 1000 klm. augsts kalns; mazliet zemāku redz arī uz mazākās Siluetas. Abu kalnu galotnes klātas milzīgām klintīm. Salu augsne ļoti auglīga un pārklāta ar krāšņu tropu veģetāciju. Gandrīz visas salas apjož koraļļu rifi. Klimats ļoti vienāds, silts un drēgns. Siltākajā mēnesī temperatūra ceļās līdz 31 gr., vēsākajā noslīd līdz 22 gr. Gadskārtējais nokrišņu daudzums ir 2000—4000 mlm. Salu klimats ļoti veselīgs; te nav drudžu, un jūŗas vēji atnes sev tīkamu vēsumu. Kādreizējais krāšņais tropu lietus mežs arī te gandrīz pilnīgi iznīcināts un meža vietā redz plantācijas, zāļājus un krūmu laukus. Dažās aizās vēl uzglabājies šīs salu grupas īpatnējais augs, jūŗas kokosu palma (Lodoicea Seychellarum), kuŗas rieksti sver līdz 20 klgr. un ir paši smagākie augļi uz zemes lodes. Te kādreiz mājoja milzīgi sauszemes bruņu rupuči, kas tagad iznīcināti.

Arī šīs salas kā pirmie sāka kolonizēt franči; pēc Napoleona kaŗiem viņas nāca angļu rokās. Salu iedzīvotāju kopskaits nepārsniedz 26.000. Lielākā daļa ir melnie, turīgās šķiras — franču kreoļi. Tirdzniecība atrodas indiešu un ķīniešu rokās. Franču mēle ir salas iemītnieku vairākuma mātes valoda.

Sešellu salās padodās gandrīz visi tropu kultūraugi. Agrāk te audzēja daudz, bet tagad šī auga kultivēšana nav iespējama savairojušos putnu dēļ. Vēlāk par galveno kultūraugu kļuva vaniļa; tagad viņas vietu iejēmusi kokosa palma. Dažās plantācijās audzē arī kaučuka kokus. Labību un citas pārtikas vielas arī te ieved no kaimiņu zemēm.

Vienīgā labā šo salu grupas osta ir Viktorija, uz Mahē salas. Starp Maskarenām, Sešellām un Madagaskaru atrodas vairākas sīkas koraļļu saliņas, kas visas ir Britu imperijas piederums. Mazākās nav apdzīvotas; uz pārējām redz plašas kokosa palmu birzis, un kopra ir šo salu eksportprece. Sevišķi daudz kopras izved no Agalegos un Amirantu salām. No Sēn-Pjerras nāk guāno un kaļķu fosfāts; no dažām izved arī žāvētas zivis un bruņu rupuču konservus.

Sokotra

Sokotras sala ar viņas mazajām kaimiņienēm krasi atšķirās nevien stāvokļa un ģeoloģiskās uzbūves, bet arī klimata, floras, faunas, iedzīvotāju un saimniecības ziņā no pārējām līdz šim apskatītām Indijas okeana salām un jāuzskata par Somali pussalas turpinājumu un viņas kādreizējo galējo austrumu punktu, kas attrūcis no kontinenta masas un palicis okeana klajumos. Sala ir 3580 kv. klm. liela un pa lielākai daļai kaļķakmeņu slāņu izveidota. Salas austrumu daļā paceļās granīta kalni, aizsniegdami 1500 metru augstumu. Vietām redz arī vulkānisma pēdas. Visa pārējā sala ir dažus simts metrus augsta, sausa kaļķakmeņa augstiene, kas vietām stāvi krīt okeanā; vietām augstieni šķir no jūras bangām šaura, nogulumu izveidota līdzenuma josla.

Sakotras klimats ir sauss; dominējot ziemeļaustrumu monsunam (no oktobŗa līdz aprilim), te valda samērā vēss laiks, bet pārējie mēneši ļoti silti. Monsuna lietus jūlijā un decembrī piepilda ar ūdeni parasti sausās upju un strautu gultnes, bet augstienes straumes apsīkst, vēl nesasniegušas jūŗu, jo ūdens ātri saplūst apakšzemē. Augstākie kalni ziemas laikā bieži tīti mākoņos un dabū lietu. Salas rietumu daļa ir pustuksnesis un iedzimtiem te pieder prāvi kamieļu pulki, kuŗus lietā kā transporta dzīvniekus. Austrumu daļas kalnus klāj biezi aloe un mirras krūmi; vietām sastop arī t. s. „pūku asins kokus" (Dracaena cinnabari).

Kalnu ielejās, kur sastopams gruntsūdens, zeļ krāšņa veģetācija. Flora un fauna rada Abese-Samalijas un Arābijas augu un dzīvnieku valstīm, bet sastop arī dažas endēmiskas sugas. Vidienā un rietumu daļā redzama visai trūcīga veģetācija, un vietējie augi piemērojušies gaŗā sausuma perioda pārciešanai. Sevišķi daudz te redz dažādas akāciju sugas.

Salas floras tuvā radniecība ar Dienvid-Arābijas un Austrum-Afrikas augu valsti diezgan vienkārši izskaidrojama: terciārā laikmeta sākumā visi šie apgabali bijuši vienota zemes masa un viņos dominējusi Afrikas flora. Vēlāk izveidojies tagadējais Adenas līcis un Arabija šķīrusies no Abesi-Somālijas. Vēl vēlāk atdalījusies no Somali pussalas arī Sokotra un viņas flora, dzīvodama šķirtu dzīvi, paspējusi izveidot daudzas endēmiskas sugas, kuŗas kopā ar terciārā laikmeta augu valsts atliekām (piem., jau minēto „pūķu asins koku", kuŗa tuvākos radiniekus sastop Kanāriju salās), piešķir šīs salas florai viņas īpatnējo raksturu. Atskaitot sikspārņus, uz salas nav citu savvaļas zīdītāju. (Austrumu daļas mežos gan mājo meža ēzeļi un

cibetkaķi, bet viņi te iekļuvuši ar cilvēka starpniecību un jāuzskata par mājas dzīvnieku pēcnācējiem.

Salā mājo ap 12:000 cilvēku, — arabi, suaheļi, nēģeri un indieši. Salas iekšienē dzīvo alās soktri cilts, kuŗu valoda tuvu rada seno sabiešu (sabejiešu) valodai, kas kādreiz dominējusi Dienvid-Arabijā. Salas iekšējo novadu iedzīvotāju eksistences avots ir lopkopība, un viņiem ir lieli liellopu, kazu un aitu pulki. Piekrastes apdzīvotāji ir zvejnieki; dažās oazēs redz arī dateļu palmu birzis, un oažu iemītnieki audzē sūras un dārzājus. Salas galvenais eksportprodukts ir kausēts sviests. Sokotrai nav ostu, un viņas ģeopolitiskā nozīme bija pavisam niecīga līdz Suecas kanāļa atklāšanas laikiem. Tagad stāvoklis zināmā mērā mainījies, jo netāļu no Sokotras, cauri Adenas līcim, iet pasaulsvarīgais tirdzniecības ceļš no Eiropas uz Indiju, Tāļajiem Austrumiem un Austrāliju. — Tāpēc arī angļi ir pasteigušies jau drīz pēc Suecas kanāļa izrakšanas okupēt šo salu; tagad viņa kopā ar tuvējo Adenu, skaitās Indijas ķeizarvalsts piederums.

Uz šīs tuksnešainās salas angļi ir nodibinājuši plašu leprozoriju, kur saved spitālīgos no Austrum-Afrikas salām un Indijas okeana salām. Visus šos nelaimīgos gaida mokpilna nāve.

Līdz XVII. g. s. uz Sokotras salas dominējusi kristīgā ticība (nestoriāņu konfesija). Tagad visi viņas iedzīvotāji ir Muhāmeda mācības piekritēji.

Atskats

Mēs mācījāmies pazīt Afriku kā jūrām nošķirtu lielā austrumu materika daļu, kā kontinentu, ko pati daba veidojusi par lielu ģeogrāfisku vienību. Šī kontinenta mazais izrobojums visos virzienos ir ļāvis subtropu un tropu klimatiskajām joslām te izveidoties tik krasi, kā uz neviena cita mūsu zemes lodes kontinenta.

Šī milzīgā kontinenta atseviškām daļām tomēr trūkst krasu, grūti pārejamu un pašas dabas vilktu robežu. Bezgalīgā vienmuļībā te plešas milzīgi apgabali, kuŗiem cilvēks var ceļot cauri nedēļām un mēnešiem, savannu joslā redzēdams tikai zāļainu, retām birzīm un koku puduriem nosētu klajumu; tropu lietus mežu joslā pār ceļotāju galvu nemitīgi un bez gala šalc kā šalcis jau priekš gadu tūkstošiem drūmais, kaut arī reizē tik krāšņais mūža mežs. Tuksneša joslā cilvēku te apjem klusums un niecības sajūta, vērojot svelmainās debesis, bezgalīgos smilšu laukus, pa kuŗu stiepjas kāpu rindas: koku zaļumu redz tikai oazēs, kuŗas šķir pāris simts kilometru lieli attāļumi.

Afrikā nav sastopama tā ātrā ainavu maiņa uz nelielas platības, kā piem. Rietum-Eiropā, ainavu dažādība, kas atraisa un uzmudina cilvēka garīgās un fiziskās spējas un tā tad netieši veicina viņa kultūrālās attīstības gājumu. Atskaitot vienīgi Ēģipti, kur tuksnesis, Nīlupes auglīgā ieleja un jūŗa atrodas cieši kaimiņos, Afrikai nav bijis lielu kultūras centru, kultūras smagumpunktu, kas būtu palīdzējuši sekmēt un virzīt civīlizācijas attīstību. Afrika ir dabūjusi viņas iedzīvotājus un līdz ar tiem arī kultūras dīgļus no tuvējā Eirāzijas kontinenta; tā tas ir gājis no cilvēces bērnības un tā tas ir vēl tagad. Ir tiesa, šie dīgļi, piemērodamies Afrikas dabai, ir paspējuši izveidot daudzas īpatnības, devuši šo to oriģinālu, un vietām arī te ir paspējusi uzzelt savdabīga kultūra, piem. Gvinejas līča piekrastes melnajo valstīs un Rodesijā, kur rod tik daudz noslēpumainu celtņu un atliekas; kādu laiku šķiet zēlusi īpatnēja kultūra arī Abesinijā un Nūbijā, kaut arī pa lielumlielai daļai patapināta no Ēģiptes vai Dienvid-Arabijas. — Simbvabves drupas vēl tagad pārsteidz ceļotāju ar savu grandiozitāti un par Boninas nēģeru mākslinieku bronzas lējumiem un Rietum-Afrikas mājrūpnieku kokgriezumiem patlaban jūsmo daudzi Rietum-Eiropas aistēti. Daži modernākās eiropiešu mākslas tulki apgalvo, ka nēģeru māksla esot sekošanas cienīgs piemērs. — Atskaitot vienīgi šo, šķiet, pārējošo dažu Eiropas mākslinieku grupu jūsmošanu par Rietum-Afrikas mākslu un pēdas, kuŗas šī jūsmošana atstājusi pašu jūsmotāju darbos, mēs nevaram pārējo kontinentu tautu kultūrā saskatīt kaut ko tādu, kas būtu nācis no Afrikas un virzījis

uz priekšu cilvēces attīstību. Tiesa, senie hellēņi daudz ko mācījušies no ēģiptiešiem; bet neaizmirsīsim, ka daudzi zinātnieki uzskata Ēģiptes kultūras dīgļus par Āzijā (Mezopotāmijā) dzimušiem, un tā tad arī ēģiptiešu iespaids uz senās Hellādas kultūru patiesībā ir nācis no Āzijas, tikai metot līkumu cauri Ēģiptei.

Nekur citur, nevienā šī kontinenta malā kultūra nav pacēlusies uz augstākas pakāpes, kā senajā Ēģiptē, bet Nīlzeme, kā mēs zinām, ir visu laiku atradusies ciešos sakaros ar Eirāziju. Tikai dažas Rietum-Sudanas valstis, kuŗas vēlāk gājušas bojā zem musulmāņu iekaŗotāju triecieniem, ir sasniegušas gandrīz tikpat augstu attīstības pakāpi. Visumā tomēr Afrikā mājo dabas tautas, kas vietām pat atrodas uz ļoti prīmitīvās medinieku un savvaļas augu ievācēju pakāpes.

Afrikas lielajiem ģeografiskajiem apgabaliem trūkst pašas dabas vilktu robežu; sākumā šķiet dīvaini, kāpēc kultūra nav izplatījusies

Vergu piekrastes ainava

samērā vienlīdzīgi pa visu šo pasaules daļu un kāpēc mēs sastopam vienu otram blakus tik krasus kontrastus, kā piem samērā augsti civilizētās Ugandas ciltis un Kongo mūža mežu pigmajus. Iemesls ir tas, ka Afrikas lielā platība un viņas atsevišķo daļu grandiozie attāļumi jau paši par sevi šķir tautas un ciltis, un ļoti grūti pārvarami. Vēl lielākas satiksmes grūtības te radījuši cilvēkam klimata radītie kavekļi, — tropu lietus mežs un tuksneši, kuŗos ceļiniekam draud slāpju nāve. Šie pašas dabas celtie šķēršļi padara Afrikas iekšienes lielāko daļu par ļoti grūti pieejamu. Mūža meži un tuksneši traucē satiksmi un sakarus starp tautām un līdz ar to paralizē kultūrālo ierosinājumu izplatīšanos un Afrikas tautu nostāšanos uz vienas un tās pašas civilizācijas pakāpes.

Tā tad, viens no galvenājiem Afrikas zemās kultūras pakāpes cēloņiem ir šī kontinenta grūtā pieejamība. Ir tiesa, jau antīkajā se-

nātnē, šķiet, foiniķieši un viņu kolonizācijas darba turpinātāji kartāgieši (punieši) ir dibinājuši Gvinejas piekrastē savas kolonijas; apskatot Dienvid-Afriku, mēs redzējām tur pēdas, kas neapšaubāmi liecina, ka tikpat tāļā vai vēl tāļākā senātnē Arabijas tautām Dienvid-Rodesija jau bijusi „zelta zeme", un ka no šejienes, jādomā, nācis tas zelts, ar kuŗu izrotājis Jeruzālemes dievnamu jūdu ķēniņš Zālamans. Tomēr to tautu kultūrā, kas tagad apdzīvo Gvineju un Rodesiju, ļoti grūti un gandrīz neiespējami saskatīt kaut ko tādu, kas liecinātu par šiem senājiem sakariem un aizrādītu uz zināmu, lai arī attālu līdzību ar foiniķiešu un sabejiešu kultūrām. Afrikas barbarisms ir Rodesijā jēmis virsroku pār kultūras dīgļiem, kas senlaikos ievazāti no Dienvid-Arabijas, gluži tāpat, kā vēl tagad daudzās vietās pēc sīvas cīņas bieži jem virsroku pār nēģeru prīmitīvo līdumnieku tīrumiem tropu lietus mežs.

Afrikas grūtā pieejamība izskaidro arī to, sākumā nesaprotamo parādību, kāpēc šis kontinents tik ilgi palicis rietumu kultūras neaizskārts, un kāpēc vēl priekš pieciem gadu desmitiem viņš bija priekš eiropiešiem melnā jeb tumšā, t. i. neizpētītā pasaules daļa. Tikai tagad eiropiešu kultūra ir sasniegusi tik augstu garīgās un techniskās attīstības pakāpi, ka spēj tikt galā ar dabas celtiem žogiem, kas līdz šim neļāva iespiesties Afrikas kontinenta iekšienē. Tikai tagad rietumu civīlizācijas atspīdums, kas krīt no Eiropas pāri Afrikai, kļuvis tik spilgts un spožs, ka iespējama šīs pasaules daļas pakāpeniska ietilpināšana modernās civīlizācijas sfairas robežās.

(Ir tiesa, jau kopš lielo ģeografisko atklājumu laikmeta eiropiešu jūŗnieki mācījušies pazīt šī kontinenta piekrastes un nākamajos gadsimtos šais piekrastēs ir atbalsta punkti un faktorijas vai visām Rietum-Eiropas jūŗvalstīm. Tomēr tropu lietus mežs, kas te sākās pie okeana krasta un stiepjas vairākus 100 kilometrus zemes iekšienē, šķirdams samērā civīlizētāko Sudanu no eiropiešu faktorijām Gvinas līča piekrastē, ir bijis līdz pašiem jaunākajiem laikiem kā mūris, kuŗam eiropieši, atskaitot dažus ceļotājus, nav spējuši pāri tikt. Šo dabas celto mūri ir palīdzējušas sargāt bīstamās tropu slimības, sevišķi malārija, kas spiedusi gadsimtiem ilgi eiropiešus vairīties no gaitām melnā kontinenta iekšienē.

No ziemeļrietumu puses eiropieši nav spējuši agrāki iekļūt Afrikas iekšienē tāpēc, ka viņām te stājušās ceļā musulmāņu tautas, kuŗām vēl nesen bija Ziemeļ-Afrikā stipras valstis. — No Lejas-Gvinejas uz dienvidiem sākas stāvas kalnu kraujas; šo krauju turpinājums vēl tāļāk dienvidu virzienā ir drausmīgais Namibas tuksnesis, tik pat baisīgs un naidīgs cilvēkam, kā lielā Sahara. Tikai Kapzeme ir samērā viegli pieejama un tāpēc arī te jau priekš gandrīz 300 gadiem sāk apmesties eiropiešu kolonisti.

Samērā vieglāki pieejama ir Afrika no viņas austrumu puses, bet arī šīs piekrastes kļūst par eiropiešu kolonizācijas objektu tikai pašos pēdējos gadu desmitos, jo viņas visu laiku atradušās savrup no lielā Eiropas-Indijas jūŗas ceļa, kas agrāk veda apkārt Afrikai.

Eiropas militārais un techniskais pārākums, sevišķi modernie satiksmes līdzekļi — tvaikoņi, dzelzceļi, automobiļi un lidmašīnas ir devuši viņiem ieročus, ar kuŗu palīdzību tagad eiropieši un viņu kultūra sāk spiesties iekšā pašos tālākajos Afrikas kaktos. Šos rietumu kultūras plūdus Afrikā vēl paātrina eiropiešu saimnieciskais pārākums

Afrikas augsnes izmantošanā. Visai Afrikai tagad pāri veļās eiropiešu kultūras bangas un pārveido melno kontinentu pašos pamatos. Afrika ir sākusi eiropeizēties un tas process, kas viņas piekrastē sācies jau priekš četriem gadsimtiem un līdz šim tik ļoti lēni vilcies, tagad cenšas milzu soļiem panākt nokavēto. Afrikas iedzimto oriģinālā puskultūra iet bojā, panīkst ticējumi, zūd mājrūpniecība, zem eiropiešu fabrikātu un eiropiešu kultūras izplatīšanās iespaida.

Kultūrālā atšķirība starp abām pasaules daļām, Afriku un Eiropu, ir galvenais iemesls, kas liek plūst eiropiešu kultūras strāvojumiem melnā kontinenta virzienā. Ir tiesa, kolonizātoru tiešais nolūks nav bijis izplatīt Afrikas zemēs savu kultūru; kā izjēmums jāmin daži misionāri. Ideālisti ir bijuši arī daudzi Afrikas ceļotāji, kuŗus dzinusi šurpu alka izpētīt melnā kontinenta noslēpumaino iekšieni, uziet vietas, kur sākas Afrikas svarīgāko upju ūdeņi, izpētīt kontineta floru, faunu, iedzīvotāju sastāvu un viņu kultūru.

Nēģeru laivinieki

Visi pārējie eiropieši ir devušies uz Afriku aiz tīri materiālas dabas nolūkiem: tirgotāji ir apmetušies Afrikas piekrastes pilsētās vai iespiedušies apgabalos, lai gūtu sev peļņu (tā būtu pat ļoti liela, ja vien viņu nesamazinātu ārkārtīgi grūtie transporta apstākļi, kas joprojām dominē Afrikas lielākajā daļā). Eiropiešu valstis ir guvušas Afrikā kolonijas, lai vairotu savu politisko varu, lai iegūtu zemes, kas derētu kā tirgus mētropoles ražojumiem, vai arī lai dibinātu kolonijās tropu augu plantācijas un rastu jaunu dzimteni savu iedzīvotāju pieaugumam, kuŗam sāk trūkt Eiropā vietas. Dažas valstis, kā piem. Francija, ir turējušas acīs arī citu mērķi savā koloniju politikā — gūt bruņota spēka rezervuārus (jau pasaules kaŗā Francija veda no Afrikas uz Eiropas cīņu laukiem lielas melno kareivju masas, un, paredzams, kā turpmākos kaŗos viņa to darīs vēl plašākos apmēros).

Uz Afriku ir devušies arī daudzi laimes meklētāji, sevišķi uz tiem

viņas apgabaliem, kur uzieti zelta vai dimantu lauki; daudzi no šiem avantūristiem, kas cerējuši ātri kļūt bagāti, ir tiešām piedzīvojuši savu sapņu piepildīšanos; vēl lielāks tomēr ir bijis to skaits, kas gājuši bojā, krisdami par upuri sērgām, neviesmīlīgajai Afrikas dabai vai savu darba biedru, tādu pat avantūristu, laupītkārei.

Vēl lielāks ir bijis to eiropiešu skaits, kas gājuši uz Afriku, cerēdami nodibināt sev jaunu eksistenci ar vērtīgu tropu augu kultivēšanu, vai arī nodošanos lopkopībai, kas savannās un samērā vēsajās augstienēs ļoti ienesīga, ja vien lopkopja peļņu daudzās vietās nepadarītu visai problēmātisku ļoti apgrūtinātā produktu nosūtīšana uz ostām un caur tām uz Eiropu. Samēreā drēgnajās Gvinejas un Austrum-Afrikas piekrastēs, kur visumā jemot auglīga augsne un klimats ļoti labvēlīgs pašu vārīgāko tropu kultūraugu audzēšanai, eiropiešiem diemžēl neļauj lielākā skaitā apmesties drēgnais un neveselīgais tropu gaiss, kaut gan šīs zemes jau tagad vairs neattaisno „bal-

Nesēju karavāna

to kapsētas" nosaukumu, kā viņas agrāk mēdza dēvēt iedzimtie (ja baltajiem nav jāstrādā tropu zemēs, — tā tad arī tropiskajā Afrikā, — smags fizisks darbs, un ja viņa materiālie līdzekļi atļauj dzīvot pēc visām tropu zemju higiēnas prasībām, tad arī baltajam plantātoram te nebūt nav tik bīstamas arī tropu slimības, kas agrāk te noveda kapā daudzus eiropiešus, tiem uzturoties ilgāku laiku Afrikā

Afrikas kolonizācijas pirmajos laikos eiropieši, kas plūda uz Afriku, bija visā visumā mantkārīgi un brutāli ļaudis, kuŗu mērķis bija pēc iespējas ātrāki kļūt bagātiem, tad atgriezties dzimtenē un baudīt savu pūliņu augļus. Šīs laupīšanas politikas sekas bija priekš Afrikas visļaunākās. No Rietum-Afrikas sistēmātiski veda uz Amerikas kolonijām melnos vergus, no kuŗiem prāva daļa nomira ceļā; daudz lielāks bija šo nelaimīgo melno skaits, kas dabūja galu vergu medībās, negribēdami bez pretošanās doties savu gūstītāju rokās, vai arī nobeidzās, vergu karavānām vēl nesasniegušām okeana piekrasti un kuģus,

kas gaidīja „melno preci", lai to vestu Atlantika klajumiem pāri uz rietumiem. — Alkohols, ko ieveda Afrikā eiropiešu kuģinieki, arī ir atstājis savu postošo iespaidu uz daudzām piekrastes ciltīm, kaut gan Afrikas iedzimtie arī šai ziņā izrādījušies par izturīgākiem, kā piem. indiāņi un Sibirijas aborigeni. — Lielu postu ir nodarījušas Afrikā ievazātās slimības, piem. tuberkuloze un sifiliss. (Pēdējais sevišķi izplatīts Augš-Gvinejā, kur to te vazājuši vergu medinieki un uz tām salām, caur kuŗām agrāk gāja tagad jau drīz aizmirstais okeana tirdzniecības ceļš no Eiropas uz Indiju. Roku rokā ar citām eiropiešu civilizācijas negatīvajām sekām ir gājuši arī prostitūcijas izplatīšanās (tā zeļ joprojām garnizonu pilsētu apkārtnē un visās tais vietās, kur ilgāki spiesti uzturēties lielāks skaits eiropiešu, kā piem. ostu pil-

Džagu ciems Kilimandžaro nogāzē

sētās. Ir tiesa, mūsu uzskati par tikumību visumā nesaskan ar Afrikas iedzimto uzskatiem un laba viesa izguldīšana sievas vai meitas cisās, pie dažām ciltīm vēl tagad ir parasta lieta; tomēr nevar noliegt, ka daudzas afrikāņu tautas ir attīstījušas samērā cildenus uzskatus par dzimuma morāli).

Vegu tirdzniecības sekas ir bijušas tās, ka Rietum-Afrikā, īsi priekš vergu tirdzniecības aizlieguma, bija jau palikuši bez iedzīvotājiem plaši apgabali. Kongo valsts pirmajos eksistences laikos viņā mēģināja ievest kaut ko līdzīgu klaušu kārtībai, spiežot iedzimto virsaišus sūtīt no viņu novadiem pie kaučuka lasīšanas mūža mežos noteiktu skaitu klaušinieku. Iedzimtie, paraduši dzīvot savā vaļā un vairīdamies no smagā darba un eiropiešu uzraugu pātagām, bēga mežos vai mēģināja dumpoties; sekas bija represijas un vēl zvēriskāka apiešanās no kolonizātoru puses (izmeklējot šīs nebūšanas, par ku-

ņām savā laikā plaši rakstīja Eiropas prese, atklājās daudzi neticami un tomēr patiesi fakti. Lai klaušinieki neaizbēgtu, viņus spieda strādāt sakaltus ķēdēs; kā sodu par vairākkārtēju bēgšanas mēģinājumu eiropiešu „kultūrtrēģeri" bija cirtuši iedzimtajiem nost rokas un kājas). Sekas bija Kongo valsts iedzimto skaita mazināšanās un cerētās peļņas vietā zemes izmantošana deva kolonizātoriem tikai zaudējumus. Tagad klaušu sistēma visā Afrikā gandrīz atmesta un arī eiropiešu apiešanās ar iedzimtiem kļuvusi humānāka, ne jau nu tāpēc, ka paši kolonizātori būtu uz reiz kļuvuši citādi, bet vienkārši aiz aprēķina: tikai tās kolonijas var nest viņu mētropolēm peļņu, kas samērā bieži apdzīvotas, un tās, kuŗās iespējams nometināt lielāku skaitu balto kolonistu. Eiropiešu kolonizātori ir nākuši pie atziņas, ka iedzimtie ir „pats vērtīgākais kolonijas aktīvs" un tā tad jārūpējas

Viktorijas osta Kamerunā

(pašu kolonizātoru labā) par iedzimto skaita vairošanos; tas ir iespējams tikai tad, ja eiropieši ļauj iedzimtiem daudz maz cilvēcīgu eksistenci un ar viņu sistēmātisku izsūkšanu tiem nenolaupa visu dzīves prieku; arī iedzimtajam strādniekam jāatmet sava daļa no tās peļņas, ko dod kolonizātoriem Afrikas bagātību izmantošana.

Lai kolonijas varētu dot viņu mētropolēm to peļņu, ko pēdējās sagaida, jārūpējas pirmā kārtā par labiem satiksmes ceļiem un otrā kārtā par ēpidēmiju apkaŗošanu. Satiksmes ceļi dod iespēju kultivēt nevien jūŗas piekrastei tuvākos novadus, bet izmantot arī tās bagātības, kas slēpjas no okeana krasta attālākos apgabalos. Bez ceļiem produktu nosūtīšana līdz ostām no šiem apgabaliem izmaksā dārgāki, kā pašu produktu vērtība pasaules tirgū. Dzelzceļi vai lietājami ūdens ceļi Afrikā ir pats galvenais lietpratīgas koloniju izmantošanas pamats. — Epidēmiju apkaŗošana ierobežo iedzīvotāju skaita mazinā-

šanos un tā tad ir pirmais līdzeklis cīņā pret darba spēka trūkumu, kuŗa dēļ ir bankrotējis neviens vien Afrikas plantātors. Ejot mazumā briesmām, kas draud no epidēmiju puses, arī baltie var bez sevišķi iela riska apmesties apgabalos, kas vēl nesen skaitījās par malārijas un miega slimības perēkļiem.

Dzelzceļu būve izmaksā Afrikā visai dārgi, sevišķi tropu mežu lietus joslā, jo velkot caur mežu dzelzceļlīniju, nocirstos kokus nav iespējams tūliņ sadedzināt, kā pie mums (tie pilni drēgnuma un lietus gāzes, kas uznāk katru dienu, gādā, lai koki neizžūtu); lielus zaudējumus un pat dzelzceļu katastrofas rada arī bieži zemes nobrukumi un plūdi.

Daudz lētāki izmaksā šosejas, un tāpēc automobiļiem daudzās Afrikas kolonijās jau ir izdevies iekaŗot izcilu vietu satiksmes līdzekļu starpā. (Tagad ir savi automobiļi arī melnajiem un daudziem iedzimto virsaišiem); smagie transporta automobiļi sekmīgi konkurrē Ziemeļ-Sudanā ar kamieļiem, bet Dienvid-Afrikā jau lielā mērā izskauduši vēršu ratus, kādus būri agrāk lietāja savos stepju klejojumos. Ar speciāla automobiļa tipa palīdzību frančiem ir izdevies nodibināt satiksmes līnijas pāri Saharas tuksnesim; paredzams, ka arī te automobilis kļūst tuksneša kuģim-kamielim bīstams sāncensis.

Afrikā jau patlaban darbojas vairākas gaisa satiksmes līnijas un Afrikas pazinēji ir pārliecināti, ka lidmašīnas drīzā laikā iekaŗos Afrikas satiksmē vai pašu pirmo vietu, kā pasažieru pārvadāšanas līdzeklis, sevišķi tuksneša joslā un tropu lietus meža apgabalos. Iespējams, ka abi modernākie satiksmes līdzekļi, automobilis un aeroplāns, padarīs Afrikā par lieku tik dārgo dzelzceļu būvi: preces turpmāk nogādās līdz okeana piekrastei un vedīs atpakaļ fabrikātus vai vienīgi smagajos automobiļos, bet baltos pasažierus pārvadās gaisa satiksmes līniju lidmašīnās.

Kolonizātoru tautas, runājot par saviem Afrikas piederumiem (vāci sērojot pēc zaudētām kolonijām), bieži mēdz uzsvērt, cik daudz laba viņas darījušas Afrikas iedzimto dēļ, kādas kultūras mantas tiem devušas u. t. t. Viss tas ir pa lielumlielai daļai tikai plīvuris, ar kuŗu eiropieši cenšas apsegt egoistiskos motīvus, kas viņus pamudinājuši stāsties pie Afrikas kolonizācijas un melnā kontinenta dabas bagātību izmantošanas un izturēties pret iedzimtiem ar lielāku humānitāti kā agrāk. Nesaudzīgā koloniju iedzimto izmantošana ir kaitējusi pašu kolonizātoru interesēm; tāpēc arī koloniju valstis pēdējā laikā diezgan daudz gādā par šo zemju sanitārā stāvokļa uzlabošanu un sāk rūpēties par iedzimto materiālās labklājības un garīgās kultūras pacelšanu, — cik pēdējais ir iespējams, pielietājot eiropiešiem zināmās metodes pie tautām, kuŗas vesels bezdibens šķir pasaules uzskatu ziņā no baltajiem.

Nākotnes izredzes

Ārkārtīgi straujā attīstības gaita, kādu patlaban iet tik ilgi snaudusē Afrika, neviļus liek uzstādīt jautājumu: kas būs nākotnē ar šo pasaules daļu, un ko var no viņas iztaisīt, rūpējoties pie tam, lai tā dotu savu labumu nevien viņas iedzimtajiem un tiem eiropiešiem, kas paspējuši Afrikā jau nodibināt teicamu eksistenci, bet visai cilvēcei kopā.

Neviens zinātnieks vairs nešaubās, ka Afrikas kontinentam ir grandiozas nākotnes izredzes lauksaimniecībā, kalnrūpniecībā un arī lielrūpniecībā. — Tā vai cita tropu zemju apgabala lietderība lauksaimniecībai ir apmēram tieši proporcionāla gadskārtējam nokrišņu daudzumam, ko sajem attiecīgais apgabals. Tieši bagātākie lietus ziņā Afrikas apvidi, — tās zemes, kuŗas klāj drēgnais tropu lietus mežs, patlaban ir ļoti reti apdzīvoti un viņu izmantošana atrodas vēl tikai sākuma stādijā, jo kultivējamās zemes platību paplašinot, te nākās cīnīties ar gŗūtībām, kādas nepazīst mērenās joslas līdumnieks. — Kalnrūpniecības uzplaukums pēdējos gados Afrikā gājis milzu soļiem uz priekšu un jau tagad, kad šī kontinenta bagātības tikai pa daļai sāktas izmantot, un galīgi vēl nemaz nav zināms, cik lielas vērtības slēpj sevī melnais kontinents, jau var sacīt, ka Afrika minerāļu ziņā ir viena no bagātākajām pasaules daļām un spēj mēroties ar Ziemeļ-Ameriku, varbūt, pat pārspēj to.

Afrikā rod milzīgā vairumā nevien dzelzs rūdas, kas izplatītas gandrīz visā viņas tropu joslā, bet arī akmeņogles. Zelta un dimantu produkcijas ziņā Afrikai jau tagad pieder pirmā vieta starp visiem kontinentiem. — Rādiju saturošo rūdu slāņi Katangas apgabalā jau tagad padarījuši Afriku par pirmo zemi rādija ražotāju vidū. — Ļoti lielas ir arī Afrikas vaŗa rūdu bagātības; daudzās vietās rod niķeli, izmanto sāls ezerus un sāls slāņus, urbj naftu un ceļ augšā dienas gaismā vēl citas bagātības, kas līdz šim slēpušās Afrikas apakšzemes dziļumos. Tropu Afrikas upju milzīgās krāces un grandiozie ūdens kritumi slēpj sevī vēl neaprēķināmu enerģijas daudzumu, ko pēc viņu izmantošanas varētu pielietāt kalnrūpniecībā un industrijas uzjēmumos.

Sākoties visu dabas doto bagātību izmantošanai, kuŗas slēpj sevī Afrika, šīs pasaules daļas iedzīvotāju skaits, kas ir niecīgs, salīdzinot ar kontinenta lielo platību, varētu palielināties vairākas reizes. Jau tagad daudzos Afrikas apgabalos ir konstatēts, kā šo zemju nākšanai Eiropas aizbildniecībā, bijušas arī savas pozitīvas sekas, skatoties no pašu iedzimto viedokļa. — Epidēmijas tagad iet mazumā dau-

dzos apgabalos, samazinājusies arī zīdaiņu mirstība, kas tieši tropu Afrikā ir neticami liela; tās ir rūpīgās sanitārās politikas sekas un šo politiku piekopj gandrīz visas koloniju valstis savos Afrikas piederumos. (Agrāk vienīgie iedzimto palīgi pret slimībām bija burvji; tagad vienā otrā vietā jau ir pieejama modernās medicīnas palīdzība, kaut gan ārstu trūkums Afrikā joprojām ļoti liels).

Afrikas zemēm nākot eiropiešu varā, pēdējie ir pamazām likvidējuši arī vietējo cilšu sīkos kaŗus, kuŗos agrāk ik gadus te gāja bojā tūkstošiem melnajo un krita liesmām par upuri daudzi ciemi (oriģinālie Afrikas iedzimto ieroči un kaujas tērpi, kuŗus redz daudzos Eiropas muzejos, pašā Afrikā arvienu vairāk iziet no apgrozības; ja arī viņus vietām vēl nēsā, tad tikai kā svētku rotu un kaŗa deju tērpa atribūtus. Iedzimto cīņas savā starpā, par kuŗām tik plaši zin rakstīt agrākie Afrikas ceļotāji, tagad gandrīz izbeigušās un šad un tad uz-

Ninagongo vulkāns

liesmo tikai tais apgabalos, kuŗas atrodas ļoti tāļu no kolonijas pārvaldes centriem un pilsētām, vai ciemiem, kuŗos novietotas koloniju kaŗaspēka resp. koloniju policijas nodaļas. Iedzimtie vairs neasiņo savstarpējās cīņās un šis apstāklis arī nāk par labu melnā kontinenta iedzīvotāju skaita pieaugumam.

Salīdzinot Afrikas dažādos apgabalus ar citām tropu zemēm, kuŗām apmēram tā pati veģetācija, bet kuŗas kultūras ziņā aizsteigušās tāļu priekšā Afrikai, daži optimistiski noskaņoti zinātnieki, ar A. Penku priekšgalā, nāk pie slēdziena, ka Afrika reiz varēšot izmitināt 16—17 reizes lielāku iedzīvotāju skaitu kā patlaban. Citi zinātnieki aizrāda, ka Afrikas tropu lietus mežu apgabali nespēšot izmitināt uz katra kv. klm. tik lielu iedzīvotāju skaitu (200—400), kāds piem. mājo Javas salā, kas arī atrodas tropu mežu lietus joslā, bet toties ir zeme ar apbrīnojami auglīgu vulkānisku augsni, Kongo baseina meži un mežiem bagātās Gvinejas augsnes audzelības ziņā ne-

spējot ar pasakaini auglīgo Indonēzijas salu sacensties. Tomēr arī lielākie skeptiķi atzīst, ka tai laikā, kad visas Afrikas dabas bagātības būs sāktas pilnā mērā izmantot, šai kontinentā varēs mitināties mazākais viens miljards cilvēku. Protams, tas būs toreiz, kad to apgabalu lielāko daļu, kuŗus tagad klāj tropu lietus mežs, klās dārzi, plantācijas un tīrumi, — kad Afrika būs pārklājusies ar samērā biezu dzelzceļu un šoseju tīklu, būs sāktas plaši izmantot viņas minerāļu bagātības un tie enerģijas krājumi, kuŗus slēpj sevī lielās upju krāces un ūdens kritumi.

(Daudzas zīmes liecina, ka Afrika nākotnē kļūs par kontinentu, uz kuŗu ikgadus plūdīs no visām pārējām pasaules daļām daudzi tūkstoši tūristu: Afrikas lielie ezeri, sevišķi Kivu, Tanganika un Niasa, ar viņu neticami stāvajiem krastiem, kas vietām paceļās 1000 un vairāk metru augstumā, tieši no ezera dziļumiem, un pasakaini skaisto apkārtni ir savā ziņā vienīgie uz visas zemes lodes. Grandiozais Viktorijas ūdens kritums (sk. pielikumu) un ūdens putekļu stabi, kas ceļās virs viņas pāris simts metru augstumā, lieliskuma ziņā pārspēj daudzināto Niagaru. Apbrīnojami krāšņi ir arī lielie izolētie Afrikas kalnu milzeņi — Kenija, Kilimandžāro, Ruvensori un Kamerunas kalns, kuŗu nogāzes klāj tropu meži, bet galotnes sedz mūžīga sniega sega un šļūdoņi.)

Viss liecina, ka Afrika ir īsta nākotnes zeme.

Daudz grūtāki, kā par tīri saimnieciskajām Afrikas nākotnes izredzēm, ir spriest par šī kontinenta sociālajām iespējamībām. Afrikas subtropiskajā joslā un tropu augstienēs klimats ļauj apmesties eiropiešu kolonistiem un nodarboties ar fizisku darbu, t. i. viņi te nav tik lielā mērā atkarīgi no melno strādnieku darba spēka, kā tas ir karstajos un neveselīgajos piekrastu līdzenumos un Kongo baseina mežos. Tomēr daudzas augstienes, kā piem. apgabali starp Austrum-Afrikas lielajiem ezeriem, jau ir pašu iedzimto visai biezi apdzīvoti, un baltajiem fermeriem te palicies ļoti maz vietas. (Tie laiki, kad kolonisti varēja mierīgu sirdi izkaut iedzimtos un pajemt viņu zemi, jau pagājuši.) Afrikas tropu apgabalos eiropiešiem nav iespējams nodoties fiziskam darbam, bet arī te vēl var apmesties prāvs eiropiešu skaits, — dažādi speciālisti un sevišķi plantātori, protams, ļaudis, kuŗiem ir plantāciju ierīkošanai vajadzīgais kapitāls un iespēja ar šo kapitālu iztikt līdz tam laikam, kamēr plantācijā ieguldītās summas sāk atmaksāties, t. i. parasti pēc 3—5 gadiem. Tomēr šķiet, nevienam no Afrikas apgabaliem, arī tiem, kas atrodas subtropu joslā, nebūs lemts kļūt par zemi, kuŗā iedzīvotāju vairākums ir eiropiešu kolonistu pēcnācēji, kā tas piemēram ir Ziemeļ-Amerikā un Austrālijā. Pat Dienvid-Afrikā, kur klimats eiropiešiem samērā viegli panesams, kolonizācijas sākumā bija daudz brīvas zemes, un zelta un dimantu bagātības veicināja ieceļotāju ieplūdumu, eiropiešu pēcnācēji sastāda tikai sesto daļu no visiem šī apgabala iedzīvotājiem, un jāšaubās, vai šī proporcija turpmāk mainīsies par labu baltājiem. — Ziemeļ-Afrikā, kur arī valda subtropu klimats, gandrīz visa kultivēšanai derīga zeme jau atrodas pašu iedzimto vai arī agrāk ieceļojošo franču, itaļu vai spāņu kolonistu lietāšanā. (Plašākas izredzes jaunu kolonistu ieplūšanas ziņā patlaban ir itaļiem viņu Tripolitānijā un Kirenaikā, kur izlietājot lielas summas, iespējams pa daļai atjaunot grandiozās apūdeņošanas ierīces, kas eksistējušas romiešu laikā,

kad tagadējās itaļu kolonijas bija zemkopības zemes, kas eksportēja uz Romu kviešus un miežus lielā daudzumā. Itālija tomēr ir tik biezi apdzīvota zeme, ka arī pēc projektēto lielo apūdeņošanas plānu reālizēšanas viņas Ziemeļ-Afrikas kolonijās būs vieta tikai pašiem itaļiem, nevis citu Eiropas tautu piederīgiem).

Plāni par Saharas tuksneša apūdeņošanu, ieplūdinot kādā viņa daļā jūras ūdeni no ziemeļiem vai tieši no Atlantijas okeana, ir fantāzija, jo Saharas tuksnesis caurmērā atrodas ievērojami augstāk par jūras līmeni; ja arī izdotos ievadīt jūras ūdeni tais Saharas ieplakās, kas atrodas zem okeana līmeņa, tad ar to vēl nekas nebūtu sasniegts, varbūt, tikai mazliet paceltos gadskārtējais nokrišņu daudzums ieplakām tuvākajos novados. Šie plāni prasītu viņu reālizēšanai milzīgas summas, kuŗas nekad nespētu atmaksāties).

Kīsseriji

Interesants ir Afrikā rasu jautājums un iespējams, ka nākotnē te tiešām sāksies grandioza rasu cīņa. Patlaban plešās plašumā tā sauktā aitiopu kustība, kuŗas lozungs ir „Afrika afrikāņiem". Šīs kustības vadoņi ir nākuši no Amerikas melnājo vidus un viņai ir Dienvid- un Rietum-Afrikā daudz piekritēju. Kustības mērķis ir visu balto ienācēju izspiešana no melnā kontinenta un politiskās un saimnieciskās varas pārjemšana pašu iedzimto rokās. — Eiropiešu kolonistu padzīšana tomēr iespējama vienīgi ieročiem, bet koloniju valšķu pusē patlaban ir tik liels militārais pārsvars, ka aitiopu kustības vadoņiem par viņu plānu reālizēšanu (vismaz pagaidām) nav ko domāt. Eiropieši bez asiņainas cīņas neatstās te iegūtās pozicijas, bet modernās technikas pēdējie jaunājumi, pielietāti militāriem nolūkiem, dod iespēju samērā mazām armijām, kuŗu rīcībā ir ložmetēji, lidmašīnas, nāvējošās gāzes, tanki un bruņoti automobiļi, samērā viegli tikt galā ar vāji apbruņotām nemiernieku masām, ja arī pēdējo pusē būtu vairākkārtējs skaitliskais pārsvars. Tā tad paredzams,

ka Afrika arī turpmāk paliks koloniju valšķu varā, vismaz vairākas paaudzes, ja vien pašā Eiropā nenotiks smagi sociāli satricinājumi, kas saistīs eiropiešu nācijām rokas viņu pašu dzimtenē un neļaus tām piegriest pienācīgo vērību Afrikas kolonijām.

Rasu pretešķība, kas tagad dažos Afrikas apvidos kļuvusi tik liela, būtu varbūt mazināma vai pat likvidējama, ja te notiktu rasu sajaukšanās tikpat ātrā gaitā un tikpat plašos apmēros, kā tas noticis latīņu Amerikā. Franči ir par rasu sajaukšanās veicināšanu, bet Francijai nav lieka iedzīvotāju pieauguma, ko tā varētu raidīt uz savām Afrikas kolonijām (lielāks franču kolonistu skaits sastopams tikai Alžērijā un Tunesijā. Tropu Afrikas kolonijās franču kolonistu ir ļoti maz un tā tad nav ko cerēt, ka arī šīs nācijas kolonijās, kuŗa pati par sevi iecietīgāka pret krāsainājiem kā citas kolonizātoru tautas, būs iespējams radīt melnajā Afrikā jauktu rasi, kuŗas ādas krāsa būtu gaišāka kā tagadējiem iedzimtiem un kuŗas piederīgie lietātu franču valodu arī mājās un justos kā franču nācijas piederīgie).

Vāci savas kolonijas Afrikā ir zaudējuši un, liekas, vairs arī neatgūs. — Beļģu Kongo aptveŗ milzīgu zemes platību, bet beļģu nācija ir pārāk maza, lai spētu kolonizēt šo territoriju, kaut arī tajos šaurājos apmēros, cik to atļauj drēgnais un neveselīgais Kongo baseina lielākās daļas klimats.

Afrika patlaban ir vienīgā pasaules daļa, kuŗas dabas bagātības tikai pašā pēdējā laikā sāk plašāki izmantot; tāpēc saprotams, ka agri vai vēlu uz Afrikas pusi vērsīsies arī to Eiropas tautu un valšķu skati, kuŗām šai kontinentā nav ne koloniju, nedz kolonistu, un uz Afriku dosies arī citu nāciju locekļi. (Protams, mēs te nedomājam piedzīvojumu un vieglās laimes meklētājus, sevišķi no skolu jaunātnes vidus, kas avantūru alkas dzīta, bieži atstāj tēva mājas un skolas solu un dodās uz „džungļiem", lai redzētu un izbaudītu to visu, kas rakstīts par melno kontinentu dažādos vieglās lektiras romānos.Tā ir vieglprātība, kas parasti beidzās priekš pašiem jaunājiem piedzīvojumu meklētājiem visai bēdīgi, sevišķi tad, ja viņiem tiešām izdodās nokļūt Afrikā. Eiropietim, vēl nenobriedušam un bez piedzīvojumiem, bez naudas, bez techniskām zināšanām un sakariem, te atverās ļoti drūmas nākotnes izredzes un viņu ātri noved kapā trūkums, tropu slimības un citas nelaimes).

Citādi tas ir ar cilvēkiem, kas guvuši zināmu izglītību, ir kādā aroda speciālisti, prot valodas, (mazākais tās, kuŗas ir Afrikas galveno koloniju valšķu valsts valoda), un arī cilvēki, kuŗiem ir zināms kapitāls. Tie samērā viegli iedzīvojas Afrikā, sevišķi franču un beļģu kolonijās, kur katrs eiropietis, kam sava noteikta speciālitāte un zināšanas savā arodā, var samērā viegli rast piemērotu nodarbošanos un tikt uz kājām. (Pēdējos gados abu šo valšķu kolonijās ir raduši patvērumu un nodibinājuši jaunu eksistenci daudzi krievu ēmigranti, kā darbu uzraugi, ierēdņi, sanitārā personāla locekļi, techniķi, inženieri un vietām arī — protams, pēc pamatīgas iepazīšanās ar vietējiem apstākļiem un saimnieciskām metodēm — kā plantātori).

Liela daļa eiropiešu, kas tagad darbojās Afrikas kolonijās, nav atmetuši cerību pēc kādiem gadiem, kad būs sakrājuši prāvāku kapitālu, atgriezties dzimtenē, gūt sev nekustāmu īpašumu vai krājkases grāmatiņu un dzīvot kā turīgi ļaudis. Afrikas plašo iespēja-

mību dēļ šai kontinentā enerģiski un uzjēmīgi ļaudis, var ātrāki tikt uz kājām, kā piemēram kaut vai tai pašā Amerikā, kur Eiropas ēmigranti ātri samīlējās ar vietējiem baltājiem un ir zudusi mētropolei uz visiem laikiem. Afrikas kolonijās, tas nav tik viegli iespējams, jo baltie viņās sastāda tikai plānu virsslāni, bet iedzimtie ir tumša (ir garīgā, ir ādas krāsas ziņā) masa, ar kuŗu asimilēties pagaidām nav viegla lieta. Uz Ameriku aizgājušie eiropieši pazūd dzimtenei un tai tautas daļai, kas palikusi dzimtenei uzticīga, no šiem aizgājējiem parasti nav itnekāda labuma: viņi dēnacionālizējās jau otrā, vēlākais trešā paaudzē un jaunās tēvzemes intereses arī pirmās paaudzes piederīgo starpā drīz jem virsroku par saitēm, kas sākumā sien ēmigrantus pie tāļās dzimtenes. Ar tiem, kas aizgājuši uz Afriku, ir citādi, un ir izredzes, ka vismaz prāva daļa no tiem nāks ar laiku atpakaļ. To dara uz tropu Afriku aizklīduši franči un beļģi, dara arī laba tiesa angļu, un jādomā, to pašu grib darīt arī tie krievu ēmigranti, kas nokļuvuši Afrikā.

Nēģeru zēns

Latvijas tirdznieciskie sakari ar Afrikas zemēm patlan līdzinās nullei, bet ticams, ka Afrikas saimniecībai plešoties plašumā, stāvoklis mainīsies. Daudzi tropu produkti, kuŗus mūsu firmas un fabrikas patlaban gūst ar Hamburgas vai Roterdamas lieltirgotāju starpniecību, būtu iegūstami tieši no tām zemēm, kuŗas produktus ražo, un protams, par lētākām cenām. Kafija, kakao, tabaka u. c. preces, vestas uz Latviju, tieši no Afrikas, dotu mūsu firmām lielāku peļņu un lētākas būtu arī šo produktu cenas Latvijas tirgū. Niedru cukurs, ko ražo Afrika, iepirkts tieši viņas tirgos, izmaksātu lētāki (par spīti visam tāļajām transportam pa jūŗas ceļu), kā Krievijas biešu cukurs, kas tagad pārplūdinājis Latvijas tirgu un neļauj uzplaukt vietējai biešu cukura rūpniecībai; (niedru cukuru plantācijās 1 hektars ražo 10 un 15 reizes lielāku daudzumu cukurbiešu, kā tikpat liels lauks Zemgalē.

(Ja rastos uzjēmīgi ļaudis, Afrikas apstākļu pazinēji un, protams, arī vajadzīgie kapitāli, atsevišķām firmām un speciālām sabiedrībām būtu diezgan viegla lieta iegūt Afrikā plašāku zemes gabalu — pirkt vai nomāt uz ilgāku laiku — un kultivēt mūsu un tuvāko kaimiņzemju tirgum vajadzīgos kultūraugus. — Afrikas plantācijas, sevišķi ja tās atrodas jūŗas, vai citu piemērotu satiksmes ceļu tuvumā, un ja viņas vada speciālisti — lietpratēji, kas pazīst Afrikas lauksaimniecības apstākļus, parasti gandrīz visas darbojās ar peļņu un dod viņu īpašniekiem prāvas dividendes).

Protams, tās visas ir iespējamības, par kuŗām pagaidām var tikai runāt, un pie kuŗu reālizēšanas patlaban stāties laikam gan nebūs iespējams. Drīzā laikā tomēr daudz kas var mainīties, un Afrika, kuŗas saimnieciskā nozīme citu kontinentu starpā ceļās ar katru gadu, varbūt, reiz būs kļuvusi par daudzu tropu kultūraugu galveno ražotāju.

Oficiālas kolonijas mēs vairs nevaram iegūt un arī viņu apsaimniekošana un apsardzība prasītu pārāk lielus izdevumus. Neoficiāli mēs tomēr varam piedalīties Afrikas saimnieciskā izmantošanā, proporcionāli mūsu spējām, tas ir pilnīgi iespējama lieta un sava peļņa pie tam ir nodrošināta.

Latvijas konsulāti Afrikā

Alžirā — goda konsulāts (Consulāt de Lettonie, 23, Avenue des Consuiats, Alger).

Bulavajo — vicekonsulāts (Latvian Vice Consulate, P. O. Box 529, Bulawayo, Rhodesia, South Africa).

Durbanā — vicekonsulāts (Latvian Vice Consulate, Box 11, Point, Port Natal, Durban, South Africa).

Johannesburgā — vicekonsulāts (Latvian Vice Consulate, 5, Standard Bank Chambers, Johannesburg, South Africa).

Keptaunā —konsulāts (Latvian Consulate, P. O. Box 2577, Cape Town, South Africa).

Zinātniskā literātūra:

H. L. Shantz and E. F. Marbut: **The vegetation and soils of Africa.** Ņujorkā, 1923. g.

The Oxford Survey of the British Empire.. Sējums Africa, Oksfordā, 1914. g.

L. Waibel. **Vom Urwald zur Wüste.**. Breslavā, 1928. g.

Sievers-Hahn, **Afrika.** Leipcigā, 1901. g.

W. Junker, **Reisen in Afrika.** Vīnē, 1889—1891. g.

H. Stanley, **Through the dark continent.**. Londonā, 1878. g.

Standley, **Row Jsfound Livingstone**; travels, adventures and discoveries in Central Africa. Londonā, 1873. g.

D. Livingstone. **Missionary travels and researches in South Africa.** Londonā, 1857. g.

The last Journals of David Livingstone.. Londonā, 1874. g.

G. Schweinfurth, **Im Herzen von Afrika.**. Leipcigā, 1918. g. (jauns izdevums).

Adolf Friedrich Hercog zu Meklenburg, **Vom Kongo zum Niger und Nil.** Leipcigā, 1912. g. (Ļoti grezns izdevums).

Bruneau de Laboire, Du Cameroun an Caire par le desert de Libye,
Bruneau de Laboire, Du Cameroun an Caire par le desert de Libye, Parīzē, 1924. g.

Mittelholzer etc., **Afrikaflug,** Cīrichē, 1927. g.

de la Roncière, **La découverte de l'Afrique au moyen âge.**

J. Hann, **Handbuch der Klimatologie.**. Stutgartē, 1911. g.

W. Köppen, .**Die Klimate der Erde.** Berlīnē, 1923. g.

Knox, **The Climate of the-African Continent.**. Kembridžā, 1911. g.

Ed. Suess, **Die Brüche des östlichen Afrika.** 1891. g.

E. Krenkel, **Die Bruchzonen Ostafrikas.**. Berlīnē, 1922. g.
Geologie Afrikas, Berlīnē 1928. g.

La géologie de l'Afrique. 13. Congr. géol. international. Briselē, 1922. g.

E. Ramann, **Bodenbildung un Bodeneinteilung.** Berlīnē, 1918. g.

Fr. Jaeger, **Die Gewässer Afrikas.** Berlīnē, 1928. g.

H. G. Lyons, **The Physiography of the river Nile and its .basin Kairo,** 1906. g.

L. Berg, **Das Problem der Klimaänderung .in geschichtlicher Zeit.** 1914. g.

O. Toussoun, **Mémoire sur l'histoire du Nil.** Kairo, 1925. g.

A. Engler, **Die Pflanzenwelt Afrikas, besonders seiner tropischen Gebiete.**. Leipcīgā, 1910.—1925. g.
A. Schimper, **Pflanzengeographie auf physiologischer Grundlage,** Jenā, 1908. g.
R. Hesse, **Tiergeographie auf ökologischer Grundlage,** Jenā, 1924. g.
L. Waibel, **Lebensformen und Lebensweise der Tierwelt im tropischen Afrika,** Hamburgā, 1913. g.
Engel, **Verbreitung und Häufigkeit der Elefanten un Löwen in Afrika.**. Gotā, 1911. g.
L. Frobenius, **Und Afrika sprach...,** Berlīnē, 1913. g.
L. Frobenius, **Das unbekannte Afrika,** Münchenē, 1923. g.
M. Delafosse, **Les noirs de l'Afrique,** Parīzē, 1922. g.
M. Delafosse, **Civilisations négro — africains,** Parīzē, 1925. g.
E. Meinhof, **Die Religionen der Afrikaner in ihrem Zusammenhang mit dem Wirtschaftsleben,** Leipcigā, 1926. g.
O. Johnston, **A history of the colonization of Africa by alien races,** Kembridžā, 1913. g.
Ch. Lukas, **The partition and colonization of Africa,** Oksfordā, 1922. g.
C. Ross, **Die erwachende Sphinx.. Durch Afrika vom Kap nach Kairo,** Leipcigā, 1927. g.
K. Deve, **Afrikanische Wirtschaftsstudien,** Hamburgā, 1917. g.
G. Hardy, **Géographie de la France extérieure,** Parīzē, 1928. g.
P. Leroy-Beaulieu, **L'Algérie et la Tunisie,** Parīzē, 1887. g.
O. Reclus, **L'Atlantide.. Pays de l'Atlas:. Algérie, Maroc, Tunisie,** Parīzē, 1902. g.
A. Bernard, **Le Maroc,** Parīzē, 1321. g.
L. Gentil, **Le Maroc physique,**. Parīzē, 1912. g.
O. Jessen, **Die Strasse von Gibraltar,** Berlīnē, 1927. g.
E. Gautier, **Structure de l'Algérie,** Parīzē, 1922. g.
V. Demontês, **L'Algérie économique,** Alžirā, 1922. g.
E. Gautier, **Le Sahara,** Parīzē, 1923. g.
J. Walther, **Das Gesetz der Wüstenbildung,** Leipcigā, 1924. g.
Augiéras, **Le Sahara occidental,** Parīzē, 1919. g.
E. Kilian, **Au Hoggar (Mission de 1922.),** Parīzē, 1928. g.
J. Tilho, **The exploration of Tibesti, Erdi, Borku and Ennedi in 1912—1917.** Georg. Journal, L VI., 1920. g,
L. Wittschell, **Klima und Landschaft in Tripolitanien,** Hamburgā, 1928. g.
H. King, **Mysteries of the Libyan Desert,** Londonā, 1925. g.
A. Moret, **Le Nil et la civilisation egyptienne,** Parīzē, 1926. g.
Baedeker, **Ägypten und Sudan,** Leipcigā, 1928. g.
L'Afrique Occidentale Française (žurnāla **„La vie technique, industrielle, agricole et coloniale"** atsevišķa burtnīca), Parīzē, 1924. g.
J. Meniaud, Haut-Sénégal-Niger (Soudan Française), Parīzē, 1912. g.
P. Martin, **The Sudan in evolution,** Londonā, 1921. g.
La Guinée Française (žurnāla **„La vie technique, industrielle, agricole et coloniale"**. atsevišķa burtnīca, Parīzē, 1923. g.
J. Goddard, **The Handbook of Sierra Leone,** Londonā, 1925. g.
H. Hubert, **Mission scientifique au Dahomey,** Parīzē, 1908. g.
The Nigeria Nandbook, Lagosā, 1924. g.
F. von Luschan, **Die Altertümer von Benin,** Leipcigā, 1919. g.

F. Escherisch, **Quer durch den Urwald von Kamerun,** Berlīnē, 1923. g.
G. Bruel, **L'Afrique Équatoriale Française,** Parīzē, 1918. g.
L'Afrique Équatoriale Française, (žurnāla „La vie technique industrielle, agricole et coloniale" atsevišķa burtnīca), Parīzē, 1927. g.
Congo. Revue génerale de la Colonie belge, Briselē, 1920. g.
Asmis, **Der belgische Kongo nach dem Weltkriege.**. 1921. g.
M. Robert, **Le Congo physique,** Briselē, 1923. g.
G. Rein, **Abessinien,** Berlinē, 1918—21. g.
P. von Lettow-Vorbeck, **Meine Erinnerungen aus Ostafrika,** Leipcigā, 1920. g.
H. Zache, **Deutsch-Ostafrika,** Berlīnē, 1926. g.
H. Wallis, **The Handbook of Uganda,** Londonā, 1920. g.
S. Murray, **A. Handbook of Nyassaland,** Londonā, 1922. g.
H. Bauw, **Le Katanga,** Briselē, 1920 g.
H. Marquardsen,**Angola,** Berlīnē, 1928. g.
S. Passarge, **Südafrika,** Leipcigā, 1908. g.
W. Dawson, **South Africa,** Londonā, 1925. g.
S. Passerge, **Die Kalahari,** Berlīnē, 1904. g.
K. Dove, **Das Klima der aussertropischen Südafrika,** 1888. g.
R. Marloth, **Kas Kapland,** 1908. g.
The Flora of South Africa, Keptaunā, 1913. g.
Natal Province, Durbanā, 1911. g.
E. Jollie, **The real Rhodesia,** Londonā, 1924. g.
Official Yearbook of the Union of South Africa (gadskārtējs izdevums), Pretorijā.
P. Barth, **Südwestafrika,** Leipcigā, 1906. g.
E. Kaiser, **Die Diamantenwüste Südwestafrikas,** Berlīnē, 1926. g.
A. Brown, **Madeira, Canary Islands and Azores,** Londonā, 1922. g.
O. Baumann, **Fernando Poo un die Bube,** Vīnē, 1888. g.
E. Keller, **Die Ostafrikanischen Inseln,** Berlīnē, 1898. g.
H. Foucqué, **L'île de la Réunion,** Parīzē, 1923. g.
A. Dandouau, **Géographie de Madagascar,** Parīzē, 1922. g.
E. Gaulier, **Madagascar.. Essai de géographie physique.**

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartografiskais institūts, Rīgā.

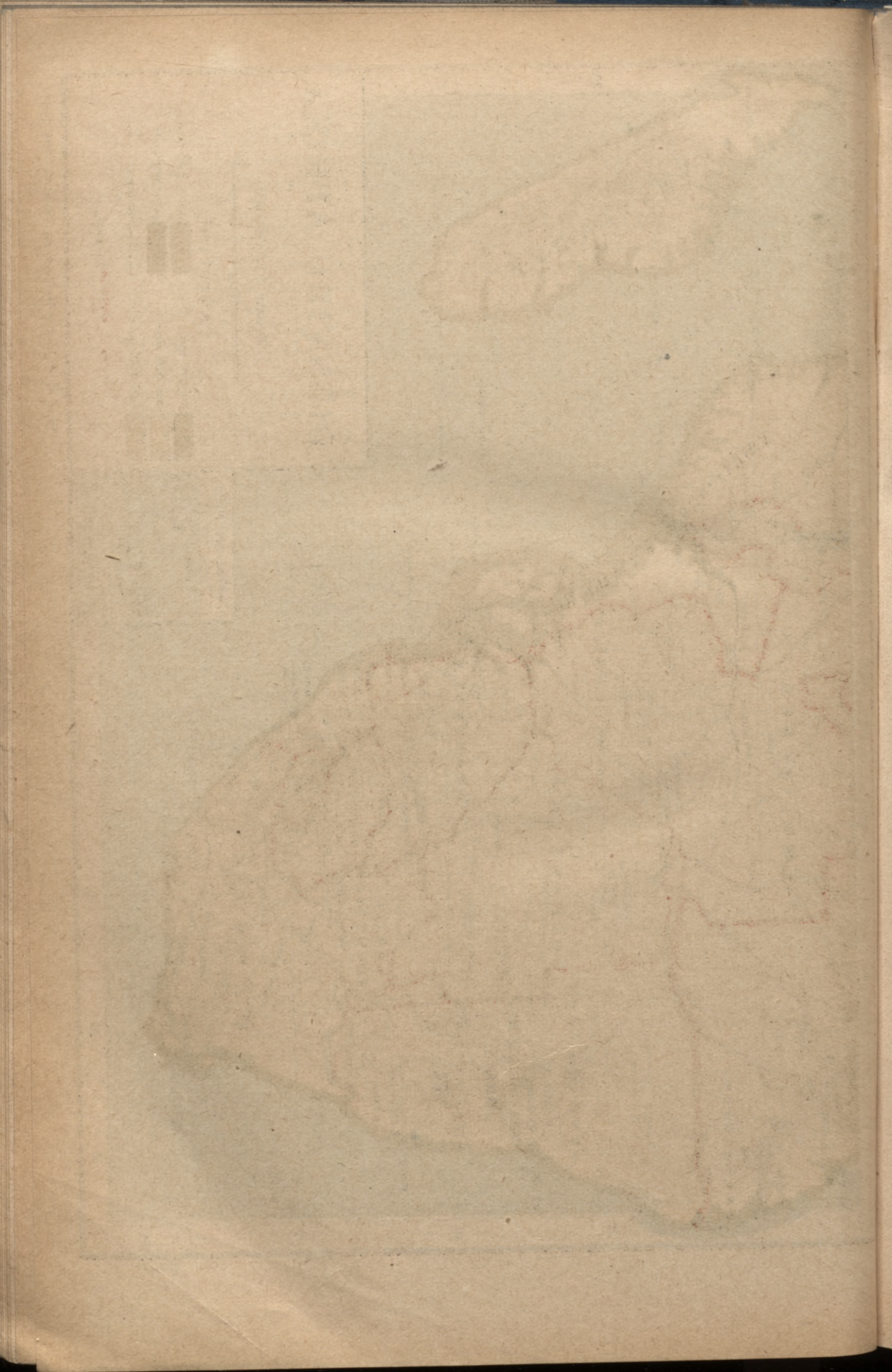

Ceturtā daļa

Austrālija un Okeanija

Vispārējais pārskats

Robežas, virsa un reljefs

Austrālijas kontinents samērā vēlu kļuvis Eiropas tautām pazīstams; par viņu agrākajos gadsimtos nav interesējušās arī Austrum-Āzijas tautas. Šis kontinents visu laiku atradies ārpus lielājiem tirdzniecības un tautu ceļiem, palicis prīmitīvu cilšu varā, un tikai pagājušā gadu simtenī nokļuvis eiropiešu civilizācijas sfairā.

Ir tiesa, arī Austrālijā, un sevišķi Okeanijā, vērojamas tautu klejojumu pēdas, bet nekur te nav spējusi izveidoties oriģināla kultūra, vai tāļāk attīstīties no citurienes ienestie kultūrdīgļi. Okeanijas salas ir pārāk mazas, lai mikronēziešu un polinēziešu ciltis, kas te ienākdamas atnesušas sev līdzi visai augstu kultūru, būtu spējušas apvienoties vienā valstī; gluži otrādi, viņas ir izklīdušas pa atsevišķiem salu puduriem un vēl vairāk saskaldījušas savus spēkus.

Pats Austrālijas kontinents par sevi ir liela zemes masa, bet no dabas tik trūcīgi apgādāts, ka nav spējis dot viņa iedzimtiem un arī no citurienes ieceļojušām ciltīm iespēju sasniegt augstāku garīgās un kultūrālās attīstības pakāpi. Tikai eiropiešu civilizācija ir devusi cilvēcei iespēju sākt izmantot šī kontinenta bagātības.

Austrālija ir mazākā, bet toties patstāvīgākā pasaules daļa, kaut gan viņas territorija, kopā ar Okeaniju, nepārsniedz 9 miljonus kv. klm. (no tiem kontinentam un Tasmanijai pieder 7,7 miljoni). Daži ģeografi ir mēģinājuši ievest lietāšanā Austrālāzijas apzīmējumu. Bet tas nav iesakņojies un joprojām palicis spēkā Austrālijas nosaukums, kas izskaudis ši kontinenta agrāko, Jaun-Hollandes vārdu, kuŗu tam devuši nēderlandiešu kuģinieki. — Par spīti plašajam salu tiltam, kas vieno Austrālijas kontinentu un Jaun-Gvineju ar dienvidaustrumu Āziju, robežas starp abām pasaules daļām nav sevišķi grūti novelkamas.

Zundu salas pēc viņu uzbūves un kultūras neapšaubāmi pieder Āzijai. Āzijas kontinenta dienvidaustrumu agrāko malu var vērot no Sumatras līdz pat Moluku salām. Īsti malaji apdzīvo nevien Malakas pussalu, bet arī lielās un mazās Zundu salas un Filipinas; Jaun-Gvinejā un Mikronēzijā malajiešu vairs nav, un citāda ir arī šo salu kultūra. Tai vietā, kur abi kontinenti pienāk viens otram vistuvāk, atšķirība starp tiem ir vislielākā. — Vāji apdzīvotā Austrālija it kā novēršās no biezi apdzīvotās Indonēzijas un vērš seju pret austru-

miem, t. i. Okeaniju. Līdz jau ar to ir radies ciešāks kontakts starp dienvidu kontinentu un Klusā okeana salām, — kaut gan Okeanija jāuzskata (tāpat kā Jaun-Zēlande) par patstāvīgu vienību, pretēji Austrālijas materikam.

Tā tad pasaules daļa Austrālija sastāv no trijām lielām vienībām: Austrālijas kontinenta ar Tasmaniju, Jaun-Zēlandes un Okeanijas. Kontinents ir šīs pasaules daļas kodols un atrodās ar abām pārējām diezgan ciešos sakaros. Tā sauktais iekšējais salu loks, kas apjož Austrālijas kontinentu no ziemeļaustrumiem, ir viņa agrākā sastāvdaļa.

Austrālijas kontinentu ar Jaun-Zēlandi tagad vieno viņa iedzīvotāju — angļu kolonistu kopējā valoda un kultūra, kaut gan dabas apstākļu ziņā abas šīs vienības šķir lielas diferences. No tropiskās Okeanijas Jaun-Zēlandi jau šķir viņas stāvoklis mērenajā dienvidu joslā. Tropiskais klimats un tropiskā veģetācija savukārt it kā vieno Okeaniju ar Ziemeļ-Austrāliju; Jaun-Gvinejas dienvidu daļa patiesībā vēl nesen ir bijusi kontinenta piederums, jo tagadējais Torresa jūras šaurums izveidojies tikai terciārā laikmeta beigās. (Arī starp Austrālijas iedzimtiem un melanēziešiem daži antropologi domājās esam atraduši radniecības saites). Caur Jaun-Gvineju Austrālijas kontinents atrodās ciešākos sakaros ar Okeaniju, un Jaun-Gvinejai rietumos ģeografi velk arī robežas starp abām pasaules daļām, Āziju un Austrāliju.

Pēc jūras mērījumiem, Austrālijai būtu jāpieskaita arī Aroe salas, jo viņas šķir no Jaun-Gvinejas ļoti sekla jūra un abu iedzīvotāji ir radu ciltis. Visas pārējās salas, kas Aroe grupai rietumos, neapšaubami jāpieskaita Āzijai.

Mazliet citādi tas ir ar Marianu salām, kas atrodās līdz ar Boninu un Vulkānu salu grupām uz viena un tā paša zemjūras sliekšņa, kas stiepjās no Japānas uz dienvidiem. Marianām austrumos atrodās milzīgi okeana dziļumi un šīs salas citādi būtu jāpieskaita Āzijai, ja viņu iedzīvotāji nebūtu rada pārējiem mikronēziešiem.

Visa Klusā okeana vidus daļa ir piekaisīta salu puduriem, kuŗiem dots kopējs Okeanijas nosaukums. Daudzas no šīm salām koraļļu polipu radītas, citas vulkāniskas un citas tikai pa pusei koraļļu polipu darinātas, kas sākuši celt savas celtnes ap veca, kādreiz bojā gājuša Okeanijas kontinenta, atliekām vai zemjūras vulkānu veidojumiem, pēdējiem sasniedzot augšējos ūdens slāņus; daži ģeologi domā, ka tagadējās Okeanijas vietā reiz plēties milzīgs kontinents, dienvidrietumos robežodams ar Austrālijas kontinentu, kuŗa sastāvā toreiz ietilpuši visa Melanēzija un, domājams, arī Jaun-Zēlande, bet austrumos pieiedams visai tuvu abiem Amerikas kontientiem).

Amerikai pieskaita tikai tās Klusā okeana salas, kas atrodās viņai tieši kaimiņos; visas pārējās uzskata par Polinēzijas vai Mikronēzijas sastāvdaļām.

Pierēķinot Okeaniju Austrālijai, iznāk ka šī pasaules daļa aizjem lielāku zemes lodes virsas platību kā jebkuŗa cita, jo stiepjās no rietumiem uz austrumiem veselus 142 meridiānus, bet ziemeļu un dienvidu virzienā aizjem 80. platumgradus. Par spīti šīm lielajām Austrālijas pasaules daļas robežām, viņa, kā mēs redzējām, ir un paliek territorijas pati mazākā starp pasaules daļām un vēlāk

kā pārējās iekļuvusi tagad dominējošās eiropiešu civilizācijas sfairas aplokā.

Stājoties pie Austrālijas apskatīšanas, mums dūrās acīs grandiozi kontrasti. Blakus Okeanijas izkaisītājiem salu puduriem paceļās vecu iežu veidota Austrālijas kontinenta masa, kuŗas rietumu daļas augstienes ir pacēlušās virs okeana līmeņa jau ļoti tāļos zemes vēstures senlaikos un tā ir palikušas. — Paša kontinenta virsas forma kļūst mainīgāka, ejot austrumu virzienā; tas pats jāsaka arī par Okeaniju.

Tas, ko mēs Okeanijā tagad redzam paceļāmies virs jūŗas līmeņa, pa daļai jāuzskata par jau minēto seno kontinetu atliekām. Rietumos Austrālijas krastus apskalo vētrainais un dziļais Indijas okeans, kuŗā nav salu, kas varētu derēt ģeoloģiem kā drošs norādījums par kādrei-

Egmonta kalns Jaun-Zēlandes ziemeļu salā

zējiem materika sakariem ar Indiju; tomēr Austrālijas rietumu piekrastei tuvāko salu pētījumi liecina, ka arī te lielas kontinenta masas aprijis okeans. Tasmaniju šķir no kontinenta tikai seklais Basa jūŗas šaurums un tā vēl nesen bijusi Austrālijas materika sastāvdaļa, tāpat, kā milzīgā Jaun-Gvinejas sala (ja jūŗas līmenis starp kontinentu un Jaun-Gvineju padziļinātos par 30 metriem, abus atkal savienotu plats zemes tilts). Starp Jaun-Gvineju, Bismarka archipelagu un Zalamana salām savukārt agrāk eksistējuši zemes tilti; vecā Austrālijas kontinenta sastāvdaļas reiz bijušas arī tagadējās Jaun-Hebridu salas un Fidži archipelags, tāpat arī Jaun-Kaledonija. Ģeologi domā, ka pie šī kontinenta reiz piederējusi arī Jaun-Zēlande, un ka sakari starp Jaun-Zēlandi un tā saukto iekšējo salu loku pārtrūkuši vēlāk, kā starp Jaun-Zēlandes abām salām un Austrālijas kontinentu. Ģeologi meklē zemūdens tiltus, kas vēl tagad vienojot lielā Barjēra rifa dienvidu galu ar Jaun-Kaledoniju un Jaun-Zēlandi, un

apgalvo, ka lorda Hova sala un Norfolkas salu grupa esot šī zemūdens tilta augstākie punkti, kas pacēlušies virs okeana līmeņa. — Tās Okeanijas salas, kas stiepjas starp Jaun-Gvineju un Jaun-Zēlandi un kuŗas ģeologi ved ciešā savstarpējā sakarībā un grib saradot ar Austrālijas kontinentu, dēvē par iekšējo salu loku, kas apjož kontinenta masu no ziemeļiem un austrumiem. Pie šī salu loka pieder nevien Jaun-Gvineja un Jaun-Zēlande, kas jāuzskata kā loka pamatstabi, bet arī Bismarka archipelags, Zalamana salas, Sv. Krusta salas, Jaun-Hebridas, Jaun-Kaledonija un Fidži (tā tad visa Melanēzija) un Tonga salas. Okeanijas pārējās salas mēdz dēvēt par t. s. ārējo salu loku. — Mēs sākumā apskatīsim iekšējā salu loka uzbūvi.

Abi salu loki itkā sastopās Jaun-Zēlandē. Abas Jaun-Zēlandes salas ir orografiskā, ir dabas ainavu ziņā diezgan krasi atšķirās viena no otras, bet viņām tomēr ir kopējas uzbūves līnijas; ziemeļu sala gan galvenā kārtā vulkāniskas dabas, kurpretim dienvidu sala kroku kalnu izveidota. Šie kroku kalni tomēr turpinās arī ziemeļu salā, un arī dienvidu salā sastopamas vulkānisma pazīmes. Jaun-Zēlandes ģeologi apgalvo, ka juras laikmetā šī dubultsala esot atradusies ciešos sakaros ar Austrālijas materiku. Dienvidu salā paceļās Jaun-Zēlandes Alpi, kas bagāti glečeriem un mūžīgā sniega laukiem; Jaun-Zēlandes Alpu stāvās un šķautnainās galotnes sasniedz gandrīz 2800 metru augstumu. Ziemeļu salā vecākos nogulu slāņus aprakuši jauni vulkānu izvirumi; sevišķi grandiozas vulkānisma parādības vērojamas salas centrā, ap Taupo ezeru; šī ezera apkārtne ir īsta vulkānisku brīnumu zeme, ar daudziem, vēl aktīviem vulkāniem, karstiem avotiem, geizeriem un dūņu vulkāniem; viss liecina, ka apakšzemes spēki, kas veidojuši zemes kalnus, te vēl nav beiguši darboties.

Arī tektoniskā ziņā Jaun-Zēlandes ziemeļu daļas centrs ir ļoti svarīgs izejpunkts, no kuŗa, pēc angļu ģeologa Suesa domām, izstaro 4 vareni salu loki, no kuŗiem abi ārējie virzās caur Kermadeku salām un Jaun-Kaledoniju, bet abi iekšējie iet cauri vidējām salu lokam, viens parallēli Jaun-Kaledonijai un cauri Zalamanu salām, otrs caur Fidži salām un Mikronēziju.

Tagad apsaktīsim Austrālijai tuvāko, vidējo salu loku. Pēc ģeologu pētījumiem Jaun-Kaledonija ir vecā Austrālijas kontinenta sastāvdaļa, kas šķīrusies no tās jau jūŗas laikmetā, palikdama vēl kādu laiku ciešos sakaros ar Jaun-Zēlandi. Tas pats, liekas, zīmējās arī uz Loijotē salām.

Starp šīm salām un Jaun-Hebridām, kas atrodās viņām austrumos, plešas 4 klm. dziļš okeans. Jaun-Hebridas pēc viņu uzbūves ir vulkāniskas salas un dalās divās, ziemeļu un dienvidu grupās. (Daži ģeologi domājas esam atraduši ziemeļu salu grupā vecu pamatiežu pēdas, kas itkā liecina, kā arī šīs salas kādreiz bijušas sena kontinenta sastāvdaļas.) Uz austrumu salām vēl darbojas vairāki vulkāni.

Pirms došanās tāļāk uz ziemeļiem papriekš apskatīsim austrumu salu loku, kas sākdamies no Jaun-Zēlandes sniedzas cauri Kermadeka un Tonga salām; abas salu grupas ir jaunlaiku vulkānu un koraļļu polīpu radītas, bet viņu tektoniskā līnija rāda, ka tās jāpieskaita iekšējam salu lokam. Tonga grupa sastāv no 150 mazām salām, ap kuŗām bango 2—3 klm. dziļš okeans. Salām līdztekus stiepjas dziļā Tonga iegruva, kuŗas ziemeļu galā, gandrīz perpendikulāri šai iegruvai, stiepjas Niuafu, Alofi, Futunas un Rotumas salu ķēde, kas gan pie-

der citai tektoniskai līnijai. — Stūrī, kur satekās Polinēzijas salu strīpas ar Tongas-Kermadekas tektonisko līniju, atrodas Fidži arhipelags, — 250 salas, ar nepilnus 21.000 kv. klm. lielu platību. Salas ir vulkāniskas dabas, bet arī viņās sastop vecāku iežu pēdas. Arī viņas tā tad ir reiz bijušas vecā kontinenta sastāvdaļa.

Sekojot tektoniskāi līnijai, kas stiepjas no Jaun-Hebridu salām uz ziemeļrietumiem, mēs nokļūstam pie Zalamana salu grupas, kuŗu turpinājums tāļāk ziemeļrietumu virzienā ir Bismarka archipelags. Zalamana salas ir izstieptas divās parallēlās līnijās, kuŗu turpinājums iet līdztekus Jaun-Gvinejas austrumu piekrastei. Uz dažām Zalamana salām atrodas aktīvi vulkāni, un gandrīz visas apjož koraļļu rifi; daudzās no šīm salām ir uzieti pamatieži, kuŗus klāj vulkānu izvirumi. Izplātīti arī koraļļu veidojumi, un ģeologi tāpēc spriež, ka pēc vecā

Jaun-Gvinejas ainava

Austrālijas kontinenta bojā iešanas šīs salas cēlušās augšup no okeana dziļumiem un ap šiem vulkāniskajiem salu kodoliem koraļļu polīpi cēluši savas impozantās celtnes; tāpēc arī koraļļu kaļķi sastop uz šīm salām diezgan augstu virs jūŗas līmeņa.

Nonākot pie Zalamana salām, mēs esam nokļuvuši Centrāl-Melanēzijā (tā mēdz dēvēt salas, kas rietumos pieslēdzas Jaun-Gvinejai, bet dienvidaustrumos sniedzas līdz Jaun-Hebridam. Tā tad Centrāl-Melanēzijā ietilpst Zalamana salas un Bismarka archipelags, kas sniedzas līdz pašām Jaun-Gvinejas piekrastes salām). Centrāl-Melanēzijas ziemeļos atkal sākās lieli okeana dziļumi, kas šķir šo salu grupu no Mikronēzijas.

Bismarka archipelaga salas vēl ļoti maz izpētītas; ir zināms, ka uz pašām lielākām no tām, Jaun-Britānijas un Jaun-Īrijas vēl tagad

darbojas vairāki vulkāni. Jaun-Īrijai pieslēdzas vēl dažas salas, kas atrodas uz tās pašas tektoniskās līnijas un arī ir vulkāniskas dabas. Ģeologi ved Jaun-Britanijas un Jaun-Īrijas salu kalnu ķēdes tiešos sakaros ar Jaun-Gvinejas kalniem un domā, ka Bismarka archipelags vēl nesen bijis Jaun-Gvinejas sastāvdaļa.

Par Rietum-Melanēziju dēvē Jaun-Gvineju un viņas piekrastes salas. Rietum-Melanēzija ir vienojošais loceklis starp Austrālijas kontinentu un Okeanijas salu pasauli. Salas dienvidaustrumu gals līdz ar viņam tuvākajiem salu puduriem atrodas zem jūŗas sakaros ar Jaun-Kaledonijas salu loku; turpretim Jaun-Gvinejas dienvidu daļa ir vēl nesen bijusi Austrālijas kontinenta sastāvdaļa un jūŗa abus nošķīrusi tikai terciārā laikmeta beigās. Ir Jaun-Gvinejas dienvidu daļā, ir Kvinslendā bieži sastopami granīta kalni; vesela rinda granīta salu stiepjas cauri koraļļu būvēm piekaisītam Torresa jūŗas šaurumam līdz Jorkas pussalas ziemeļu galam, kas arī pa lielākai daļai granīta klinšu izveidots. Pārējā Jaun-Gvinejas dienvidu piekraste ir zems, purvains un mangrovu mežiem klāts līdzenums. — Jaun-Gvinejai cauri stiepjas varena, gandrīz 2000 klm. gaŗa kalnu grēda, sasniegdama 5 klm. augstumu (pašas augstākās galotnes rotā mazi glečeri). Jaun-Gvineja vēl ļoti maz izpētīta un par viņas kalnu uzbūvi trūkst sīkāku ziņu.

Okeanijas ārējais salu loks aptver milzīgu platību un atsevišķi salu puduri gandrīz pazūd okeana klajumos. Mums trūkst sīkāku ziņu par zemūdens sliekšņiem, uz kuŗiem celtas šīs salas. Salu sagrupējums un lielāku zemes masu trūkums mūs spiež šķirt iekšējo salu loku no ārējā, kaut gan jau minētās tektoniskās līnijas itkā rada ciešākus sakarus starp Fidži salām un galvenājām Mikronēzijas salām un iekšējo salu loku. Šķiet, tiešām, ka Mikronēzija atrodas ciešākos tektoniskos sakaros ar iekšējo salu loku, kā Polinēzija. (Pēc Suesa domām, Karolinas kopā ar Džilberta un Lagūnu salām izveido platu, pret ziemeļaustrumiem izliektu loku, kas iztālim apjož Melanēziju un atbalstās uz Fidži archipelaga.) Maršala salas, kuŗas atrodas vairāk ziemeļos, bet viņu rakstura dēļ parasti pieskaita Mikronēzijai, šķir no Karolinām dziļa jūŗas iegŗuva. Daži domā, ka viņas atrodoties zemjūŗas sakaros ar Havaiju salām. (Iespējams, ka abas šīs salu grupas kādreiz bijušas aizvēsturiska Pacifika kontinenta sastāvdaļas. Arī Samoā salas, cik zināms, reiz aizjēmušas daudz lielāku zemes platību, kā tagad, un tas pats, jādomā, ir bijis arī ar Havaiju salām. Tāpēc arī ģeografu vairums zināmā mērā uzskata Polinēzijas salas par sen nogrimuša kontinenta atliekām.)

Polinēzija, atskaitot izolēto Havaiju grupu, sastāv no četrām augstu salu grupām, Samoā, Tahiti, Tubuajam un Marķīza salām, kuŗas kopā aptver vairāk kā pusi (ap 6000 kv. klm.) no Polinēzijas territorijas. Koraļļu salas ir Fēniksa, Tokelavu un Manihiki salas un ekvātoriālās Sporadas; gandrīz vai vienīgi no koraļļu celtnēm sastāv Paumotu un Kuka salas; arī dažas no augstajām Polinēzijas salām apjož koraļļu rifi. Polinēzijas augstās salas ir labu tiesu augstākas par Melanēziju, un šķiet, vēl augstākas tāpēc, kā paceļās tieši no jūŗas dziļumiem (Samoā salu augstākais punkts paceļās 1650 metri virs jūŗas līmeņa; Tahiti kalni sasniedz 2240 metru augstumu, bet uz Havaiju salām ir pat 4000 metru augstas galotnes. Polinēzijā sastopami koraļļu rifi visos viņu veidos. Jūŗas dziļums, no kuŗiem pace-

ļās koraļļu rifi, ir parasti ļoti liels un liek domāt, ka arī koraļļu salu pamats ir vulkānisku spēku veidojums. Ģeologi domā, ka šīs celtnes, tāpat kā Melanēzijā, sāktas celt ap vulkāniskām klintīm, un pēdējām lēni grimstot okeanā, koraļļu polipi bijuši spiesti veidot savas celtnes arvienu augstākas.

Lielākā un svarīgākā Polinēzijas salu grupa ir Samoā, kuŗā lielākās ir Savaiji, Upolu un Tutoilas salas. Salas lielāku tiesu sastāv no jaunvulkāniskām klintīm un viņām ir ļoti auglīga augsne. Vulkāniskie spēki te vēl nav beiguši darboties; notiek arī zemjūŗas izvirumi un uz kādas no salām ir vēl aktīvs vulkāns.

Ejot no Samoā salām austrumu virzienā, mēs uzduramies dienvidrietumos uz salu loka, kam ģeografi dod vairākus nosaukumus: ziemeļrietumu grupu dēvē par Kuka salām, vidējo par Tubuaju gru-

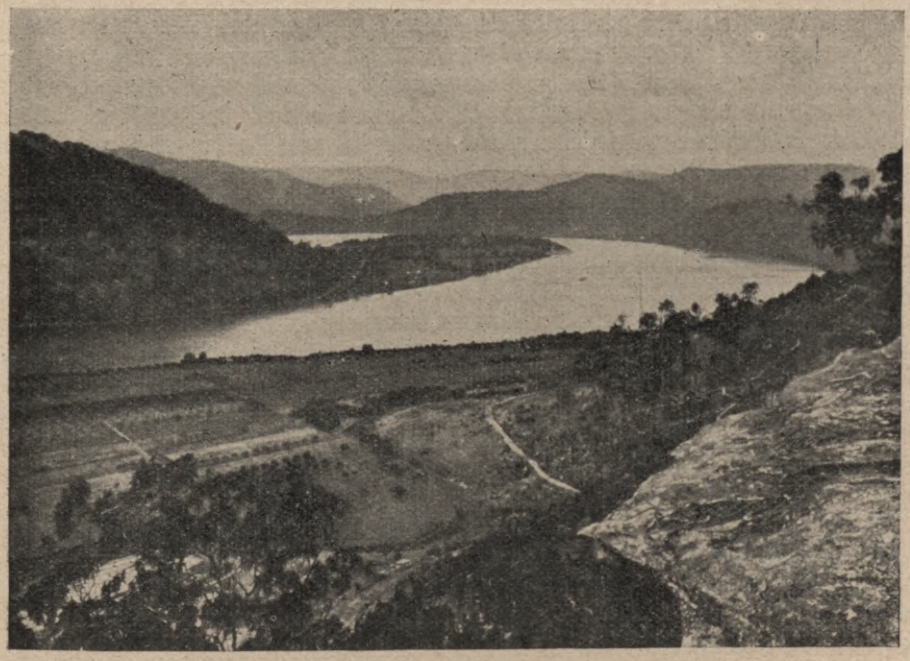

Hevkesberi upe Jaunajā Dienvid-Velsā

pu; tai dienvidos atrodas Rapas sala. Otrs salu loks ir Tahiti grupa, ar Zemvēja salām. Viņš ir visai īss un to var uzskatīt par vienotu ar nākošo, gaŗāko salu loku, Paumotu jeb Tuamotu salām. Ceturtais ziemeļaustrumu salu loks ir Marķīza salas. Ir viņas, ir Tahiti salas ir visai augstas, kalnainas un bagātas vulkānisku spēku kādreizējas iedarbošanās atliekām; tagad uz viņām vairs nav aktīvu vulkānu.

Paumotu salas atrodas visvairāk austrumos un, atskaitot Mangarevas un Pitkernu, ir koraļļu celtnes, pats lielākais atollu sakopojums uz visas zemes lodes. Paumotu salu dienvidu grupai pieslēdzās pa pusei vulkāniskās, pa pusei koraļļu celtās Mangarevas salas; viņām dienvidos paceļās bazalta klinšu veidotā Pitkerna, ar ļoti stāviem krastiem, — vecu pīrātu pēcnācēju mitēklis.

Dienvidaustrumu Polinēzijas galējā ziemeļu grupa ir Marķīza salas, kas visas vulkāniskas dabas, bez koraļļu rifiem un ar ļoti stāviem krastiem. Dažas no šīm salām pārsniedz 1 klm. augstumu. Polinēzijas ziemeļrietumos izkaisīti vairāki salu puduri, kuŗus dēvē arī par Centrāl-Polinēziju. Te atrodas Fēniksa, Tokelavu jeb Ūnijas salas, Suvorova salas Manihiki, Starbuka, Ziemassvētku (Chrismas), Fanninga un Palmīras salas, kas visas ir zemas un paceļās no 5—6 klm. liela dziļuma. Tokelavu grupa ir koraļļu celtņu izveidota, un ļoti zema, tāpat kā Suvorova atolls un Manihiki grupa, kuŗām apkārt bango lieli jūŗas dziļumi. Koraļļu celtnes ir arī Fēniksa salas, kas plešas Lagūnu salām ziemeļaustrumos. (Ziemassvētku, Fanninga, Palmīras un Starbukas salas mēdz dēvēt arī par Ekvātoriālajām Sporadām.)

Tāļu savrup no pārējām Okeanijas salām atrodas Havaiju grupa (no Fēniksa salām viņu šķir 2800 klm., no Marķīza salām 3300 klm. liels attālums, bet no pašām Havaijām līdz Kalifornijai ir 4000 klm. tāļš jūŗas ceļš). Grupu izveido 8 augstas un prāvas salas, un daudzas mazākas. Pati lielākā sala ir Havaiji, kas devusi visai grupai savu vārdu par nosaukumu. Salu kopējā platība nesasniedz 17.000 kv. klm. Visas ir kalnainas un vulkāniskas, un uz Havaiji salas darbojas divi milzīgi vulkāni, Mauna Loa un Kilauea, vēl tagad izmezdami vulkāniskus produktus tik lielā vairumā, ka Havaiji salu var uzskatīt par vienu no vulkāniskās darbības galvenājām arēnām uz zemes virsas. Uz pārējām salām atrodas nodzisuši vulkāni. Pats augstākais šo salu kalns ir Mauna Loa, kas sasniedz 4000 metru augstumu.

Par Mikronēziju, t. i. „Sīko salu zemi" dēvē salu grupas, kas plešas Melanēzijai ziemeļos. Tektoniskā ziņā abas rietumu grupas, Marianas un Palavas, šķir no galvenās grupas, Karolinām, jūŗas grāvis, kuŗa dziļākās vietas Marianām austrumos sasniedz gandrīz 10 klm. (9635 metri) lielu dziļumu; Palavu salām austrumos atrodas vairāk kā 8 klm. dziļš jūŗas bezdibenis. Tektoniskā ziņā abas grupas būtu drīzāk jāpieskaita Āzijai. —

Marianas (Marijas salas) ir tīri vulkāniskas dabas un pieder pie vulkānu loka, kas sniedzas no Jokohamas (Japānā) pāri Boninu un Vulkānu salām uz dienvidiem. Pati lielākā šai salu grupā ir Guama; salas ir kalnainas, vietām aizsniegdamas 1000 metru augstumu un klātas vulkāniskiem pelniem, lavas laukiem un krātēriem; daudz arī karstu avotu, un zemes trīces ir parasta lieta. Palavu salu grupu, kas atrodas Okeanijas galējos rietumos, sastāda 7 prāvākas un daudzas mazas salas, kuŗas gandrīz visas apjož vareni koraļļu rifi. Dažas no salām ir vulkāniskas dabas. Šīs Palavu salas, jādomā, cēlušās terciarā laikmeta beigās un viņas radījuši zemjūŗas vulkāni. Pārējās salas ir koraļļu celtnes.

Mikronēzijas svarīgākā grupa ir Karolinas, šīs Okeanijas daļas smagumcentrs. Viņas izkaisītas pa jūŗu, kuŗas platība pārsniedz 2 miljonus kv. klm., bet paša salu territorija ir nepilnus 1000 kv. klm. liela. Salu skaits šai grupā ir vai neskaitāms; pašas lielākās ir Ponapē un Japas salas. Šai grupā sastop ir augstas un kalnainas, ir zemas un lēzenas (koraļļu) salas. Augstākās salas ir vulkānisku spēku veidotas un pacēlušās no okeana dziļumiem, bet uz Japas salas uzieti arī pamatieži. Tas itkā apstiprina hipotezi, ka Karolinu salas jāuzskata par vecā Austrālijas kontinenta ziemeļu malu. Citi vi-

ņas atkal tura par kādreizējā Okeanijas jeb Pacifika kontinenta atliekām.—Mikronēzijas pārējās salu grupas: Maršala, Džilberta un Lagūnu salas — šķir no Karolinām dziļš jūras grāvis un viņas drīzāk būtu jāpieskaita Centrāl- vai dienvidrietumu Polinēzijai. Visas šīs grupas ir koraļļu salas, kas paceļās tikai dažus metrus virs okeana.

Okeanijas salu vērošana liecina, ka atsevišķo grupu sakari ir visai problēmātiski, un sevišķi šo salu sakari ar Austrālijas kontinentu. Tomēr var vērot, ka salu puduru savstarpējā sakarība kļūst ciešāka, jo vairāk mēs tuvojāmies Austrālijas cietzemei. Ārējā salu lokā sastop tikai mazas salas, kurpretim iekšējā lokā viņu puduri jau vairāk sadrūzmējušies. Iekšējā salu loka abi „pamatstabi" — Jaun-Zēlande un Jaun-Gvineja — jau ir īsti prāvas veca kontinenta atliekas. Arī zemjūras sakari un attiecības starp cietzemi un iekšējo salu loku ir daudz ciešāki, kā starp abiem salu lokiem. Terciaro kroku kalnu jo-

Sāls ezers Rietum-Austrālijā

slu, kas sniedzas no Jaun-Gvinejas līdz Jaun-Zēlandei, mēs varam uzskatīt kā Austrālijas daļu, kas zemes vēstures jaunlaikos atdalījusies no kontinenta ķermeņa. Apskatot pašu kontinentu, mēs redzam viņa austrumu malā no rietumiem ieliektu kalnu loku, ko grimstoši iegruvumi savā laikā atdalījuši no galvenās kontinenta masas, un tikai vēlāki, iznirstot no jūras dziļumiem Austrālijas vidienas līdzenumiem, šo kalnu, t. s. Austrālijas Kordiljeru grēda ir atkal savienojušies ar kontinentu.

Austrālijas cietzemei, ieskaitot Tasmanijas salu, ir 7,7 miljoni kv. klm. liela platība. Austrālija ir pats mazākais kontinents un arī visai maz izrobots, tāpat kā pārējie dienvidu puslodes kontinenti. Kontinenta gaŗums nepārsniedz 4100 klm.; viņa lielākais platums ir 3200, bet mazākais (starp Karpentārijas un Spensera līčiem) 1700 klm. Visai nabags šis kontinents ir arī pussalām: atskaitot Jorkas jeb

Jorkes raga pussalu, visas pārējās samērā niecīgas (piem. Jorkes un Ēri pussalas Dienvid-Austrālijā).

Vienmuļīgajām horizontālajām Austrālijas kontinenta kontūrām atbilst arī reljefa virsas vienmuļība. Austrālija ir galvenā kārtā pazemu augstieņu zeme; tikai austrumu daļā paceļās prāvāki kalni, bet iekšienes dienvidu daļu aizjem liela un lēzena ieplaka, kuŗas centrs — Ēri ezera apkārtnē — atrodas 12 metrus zem jūŗas līmeņa. Ieplakai ziemeļos stiepjas Mak-Donnela un Musgreva kalni, sadalīdami Austrijas vidienu divos atsevišķos baseinos. Rietumu baseins ir līdzenāks un vidū augstāks, kā austrumu baseins, kam vietām diezgan nevienāds reljefs. Gar Austrālijas austrumu piekrasti stiepjas t. s. Austrālijas Kordiljeri (ar Amerikas Kordiljeriem viņiem maz kopēju īpašību, atskaitot stāvokli Klusā okeana malā un dalīšanos atsevišķās kalnu augstienēs. Austrālijas Kordiljēriem nav arī milzīgo vulkānu, kādus redz viņpus Klusā okeana, un arī alpīnais raksturs paspējis izveidoties tikai galējā dienvidu daļā, t. s. Austrālijas Alpos, kur atrodas šī kontinenta augstākā galotne, Koscjuškā masīvs, paceldamies 2241 metru virs jūŗas līmeņa. Caurmērā šo kalnu vidējais augstums tomēr nepaceļās pāri par 1000 metriem, atskaitot atsevišķas galotnes. Vietām šie kalni pienāk pavisam tuvu klāt pie Klusā okeana krasta (tādas vietas ļoti bagātas brīnišķīgi skaistām dabas ainavām). Plakdami visai stāvu lejup uz Klusā okeana pusi, Austrālijas Kordiljeri rietumu virzienā plok ļoti lēni, gandrīz nemanot pāriedami iekšienes līdzenumā. Kalnus šķir no līdzenuma t. s. daunu josla, — plata, lēzenu pakalnu zona, kas stiepjas parallēli Kordiljeriem un cauri visai Austrum-Austrālijai.

Atskaitot ziemeļus, kur Austrālijas upes, kā radiusi dodas uz Karpentārijas līci, pārējās austrumu upes tek dienvidu vai dienvidrietumu virzienā un pa lielākai daļai lūko aizsniegt Ēri ezera ieplaku, — tas viņām izdodas tikai sevišķi intensīvos lietus periodos; parasti šo upju lielākā daļa apsīkst smiltīs, nesasniegušas minēto ieplaku. Citas atkal pieder Austrālijas vienīgajai lielajai upju sistēmai, kuŗas ūdeņus aizveļ okeanā Marrē upe. Abi baseini, tas ir Ēri ieplaka un Marrē upju sistēma caurmērā atrodas zemāk par 200 metriem virs jūŗas līmeņa; šaura pakalnu grēda viņas sadala divās daļās. Galējos dienvidos starp Ēri ieplaku un Vincenta līci stiepjas Flindera kalnu ķēde, paceldamās augšup kā varens mūris, bet nesasniegdama 1000 metru augstumu. Ēri ieplakas un Marrē baseina vienīgā izeja uz okeanu ir Marrē grīva; to savukārt aizsprostojuši smilšu sēkļi un sekli piekrastes ezeri, un tāpēc šī grīva neder kā vārti, kas vestu kontinenta iekšienē.

Zems slieksnis ved starp Ēri un Torrena ezeriem uz Centrāl-Austrālijas kalniem. Centrāl-Austrālijas augstākie kalni ir Musgreva grēda, kuŗas augstākā galotne, Vudrova kalns paceļās gandrīz 1600 metrus virs jūŗas līmeņa, un Mak-Donnela kalni, kuŗi nesasniedz 1500 metru augstumu. Šīs kalnu ķēdes nav vienīgās Austrālijas iekšienē: tai pašā virzienā (no rietumiem uz austrumiem) stiepjas vēl citas kalnu grēdas, gan labu tiesu zemākas. Arī Mak-Donnela kalniem ziemeļos paceļās pazemas kalnu grēdu muguras.

Austrālijas rietumu daļu aizjem ļoti vecu iežu veidota augstiene, kuŗai dots „Rietum-Austrālijas vairoga" nosaukums. Šī augstiene izbeidzas ar diezgan stāvām kraujām rietumu, ziemeļrietumu un dien-

vidrietumu virzienos un šīs kraujas nākot no Indijas okeana puses, izskatās kā izrobotas kalnāju muguras. Pašai Rietum-Austrālijas augstienei trūkst notekas uz okeanu, kaut gan viņā sastopamie sāls ezeri liecina, ka senlaikos, kad Austrālijā valdījis drēgnāks klimats, te netrūcis upju un saldūdeņu ezeru. Rietum-Austrālijas upes sākas augstienes kraujā un lūko aizsniegt Indijas okeanu. Pašu augstieni aizjem plaši, pustuksnešaini, smilšu kāpām vai akmeņiem nosēti apgabali, kuŗiem parasti mēdz dot „tuksnešu" nosaukumu.

Kontinenta ziemeļrietumos plešas Tasmana zeme, diezgan stāva augstiene, kas vietām paceļās līdz 800 metriem, šis masīvs strauji plok lejup iekšienes virzienā un viņam tek apkārt Ficroja upe. Tasmana zemei ziemeļrietumos paceļās Arnema (Arnheima) zeme, arī augstiene, kas vēl ļoti maz izpētīta. Daži atsevišķi viņas punkti paceļās pāri par 700 metriem virs jūŗas līmeņa.

Paši lielākie Rietum-Austrālijas kalnu augstumi atrodas tai vietā, no kuŗas sākas Forteskas, Ešbertonas, Gaskoinas un Marčisonas upju ūdeņi. Šai centrā atsevišķas kalnu galotnes sasniedz gandrīz 1100 metru augstumu. Tikpat augstas galotnes ved arī galējos Rietum-Austrālijas dienvidrietumos, kur t. s. Sterliņa kalni paceļās līdz 1100 metriem virs okeana virsas un strauji krīt lejup piekrastes noplakā.

Kā redzam, Austrālijas kontinenta virsa ir visai viemuļīga; kā izjēmumi jāmin tikai Kordiljēru austrumos, Flindera kalni dienvidos un minētā „Sterliņa krauja". Arī kontinenta iekšienē stiepjas vairākas gaŗas un augstas kalnu grēdas, strauji plakdamas lejup ziemeļu un dienvidu virzienā. Visumā jemot, kontinentā dominē paaugstināti līdzenumi un augstienes ar stāvām malu kraujām.

Pēc ģeologu domām Austrājas tagadējā kontinenta relfefs izveidojies šādā ceļā: kādreizējā senajā Austrālijas kontinentā, kas aptvēris daudz lielāku platību, kā tagadējais, un bijis viens vienīgs liels līdzenums, zem tektonisko spēku iedarbošanās cēlušās vertikāli augšup atsevišķas daļas; citas tiem pašiem spēkiem iedarbojoties grimušas lejup; tā tad kontinenta reljefu ir veidojušas vertikālas kustības un tās notikušas samērā jaunos ģeoloģiskos laikmetos, jo ērozijai vēl nav bijis laika nonīvelēt augstumu diferences un krauju asumus.

Krīta laikmetā Austrālijas vidienu ir klājusi jūŗa, un Centrāl-Austrālijas kalni tad pacēlušies virs šīs jūŗas līmeņa kā atsevišķas salas. Arī terciārajā laikmetā jūŗa ir iespiedusies kontinenta iekšienē, aizpildīdama lielāko daļu tagadējās Murrejas baseina un apskalodama Austrālijas Kerdiljēru rietumu nogāzes.

Klimats

Tikpat dažāds kā Austrālijas uzbūve un virsas reljefs, ir arī viņas klimats. Šai pasaules daļā sastop visas krasākās kontinentālā un okeaniskā klimata diferences. — Austrālijas kontinents ir dažādu klimatu zeme. Tai Okeanijas daļai, kas atrodas tropu joslā, ir samērā vienības klimats, un temperatūras regulētāja lomu te spēlē okeans.

Ekvātors šķeļ Kluso okeanu pušu turpat ziemeļos Jaun-Gvinejai; ziemeļu puslodē atrodas lielākā Mikronēzijas daļa, Havaju salas un

atsevišķi Centrāl-Polinēzijas salu puduri. Viss pārējais Polinēzijas salu vairums guļ ekvātoram dienvidos, t. i. dienviu puslodē un, atskaitot Jaun-Zēlandi tropu joslā. Jaun-Zēlande visa ietilpst mērenājā zonā, jo plešas starp 50. un 35. d. platuma gradu. 40 d. grads iet cauri Jaun-Zēlandes ziemeļu salas dienvidu galam un Basa jūras šaurumam, kas šķir Tasmāniju no Austrālijas kontinenta; kura galējo ziemeļu daļu izveido Jorkas pussala, aizsniegdama gandrīz 10. plat. gradu. Dienvidu saulgriežu loks šķeļ kontinentu gandrīz vidū pušu, tomēr atstādams viņa masas lielāko daļu ārpus tropu zonas. Kontinenta iekšienē valda reti sauss kontinentāls klimats, un patiesībā trīs piektdaļas kontinenta atrodas karstajā zonā, t. i. zonas robežās, ko apjož gada izoterma +20 gr. Arī pārējā kontinenta daļā (atskaitot plašākus Viktorijas un Tasmanijas apvidus) valda tik augsta vidējā gada temperātūra, ka ši daļa jāpieskaita subtropu joslai; mērenajā zonā tā tad patiesībā ietilpst tikai Tasmānija un Jaun-Zēlande. Silto jūras straumju un okeana iespaidu dēļ šīm trijām salām ir ļoti maigs klimats, un piem. Jaun-Zēlandes ziemeļu salā vietām dominē vai tīri tropiska vēģetācija.

Galvenie faktori, kas noteic Austrālijas klimatu, ir nīvelējošais jūras iespaids un Austrālijas kontinenta masas stipra sakaršana dienvidu vasarā, sevišķi šī kontinenta vidienā, ko sedz pret pasātvēju iespaidiem Austrum-Kordiljēri; Austrālijas ziemeļu daļā atrodas zem monsuna iespaida un pēdējais savukārt paralizē pasātvēju iespaidu, kas dominē Okeanijā.

Zināmu maiņu Okeānijas klimatā rada dziļā gaisa spiediena joslas pavirzīšanās dienvidu ziemā uz ziemeļiem, un dienvidu vasarā mazliet uz dienvidiem. Ziemeļaustrumu pasāts ir sevišķi spēcīgs janvārī. Tad viņš manāms līdz 15. ziem. gradam un gaisa spiediens Okeānijā noslīd līdz 758 mlm.; tai pašā laikā virs Austrālijas ir izveidojusies vēl zemāka dēpresija, vietām pat noslīdēdama līdz 752 mlm. Jūlijā turpretim ziemeļu austrumu pasāts; gaisa spiedins ceļās (Okeanijā par 4, bet virs kontinenta pat par veseliem 12 mlm.), un termiskais ekvātors patiesībā arī aizvirzās vairāk uz ziemeļiem. Okeānijas austrumu daļā ir vērojama nokrišņu un vēju ziņā diezgan liela vienādība; viņas rietumos jau manāms monsuna iespaids. Melanēzija atrodas zem rietumu monsuna vēja iespaida; šo vēju palīdz radīt kopā ar lielo Jaun-Gvinejas salu Austrālijas kontinents. Mariānu salās jau ir manāmi dienvidaustrumu, resp. Āzijas monsuna iespaidi.

Pašai Austrālijai cauru gadu pūš garām rietumu vēji. Janvārī, kad virs Austrālijas kontinenta un Malāju salām izveidojies zema gaisa spiediena apgabals, Austrālijas dienvidu piekrastē dominē dienvidu un dienvidrietumu vēji, t. i. parastie rietumu vēji aizvirzās vairāk uz ziemeļiem. Minimuma apgabals virs kontinenta pievelk austrumu vēju, kas tagad pūš kontinenta virzienā. Ziemeļu puslodē līdz pašam ekvātoram dominē ziemeļaustrumu pasāts, ko pastiprina gaisa masas, plūsdamas no Āzijas kontinenta puses. Gvinejai ziemeļos šie vēji novirzās uz Austrālijas pusi; šis t. s. vasaras monsuns nes Austrālijai lietus padebešus, bet tie neiekļūst sevišķi tālu kontinenta iekšienē.

Dienvidu ziemā virs Dienvid-Austrālijas atrodas maksimuma rajons, un planētāros pasātvējus vēl pastiprina terrestrie, sevišķi rietumu vēji, kas austrumos savienojas ar kontinenta vējiem, sevišķi pa-

sātiem, kuŗiem nāk talkā arī ziemeļu monsuns. Tāpēc arī Austrālijas tropu joslā šai gadu laikā valda liels sausums; karsta gaisa viļņi, plūsdami no svelmainās kontinenta iekšienes puses uz dienvidaustrumiem, bieži izdedzina sējumus un ganības nevien t. s. daunu (pakalnu) joslā, bet arī samērā drēgnajā Klusā piekrastē.

Dažādu vēju sistēmu dēļ, kuŗas rada Austrālijas kontinenta masa, šo pasaules daļu visai bieži piemeklē viesuļvētras; hurrikāni un cikloni. Hurrikāni parasti aizķer plašus apgabalus; paiet vairākas stundas, līdz hurrikāns ir gaŗām, un dažreiz tas plosās pat pāris dienas. Viņš nodara lielus postījumus, — izrauj kokus ar saknēm un sagrauj vieglāki celtas ēkas. Hurrikāni parasti sākas ekvātoriālajā joslā un dodas uz rietumiem, piejemdamies stiprumā. Sevišķi bieži tie piemeklē Maršala un Karolinas salas, bet dienvidu puslodē apgabalus starp Samoā salām un kontinentu. Viesuļvētru sabangotā jūŗa pilnīgi pārplūdina zemākos atollus; arī augstākajās salās viņi nodara lielus postījumus, kaut gan cilvēkiem te iespējams glābties kalnos. (Atollu iemītnieki lūko izbēgt no vētras saceltiem plūdiem, rāpdamies kokosa palmu galotnēs, bet palmas bieži nolauž vētra.) Viesuļvētrām krīt Okeanijā par upuri nevien cilvēki, bet arī kokosa palmas un maizes koki: ja arī daļa koku paliek nenolauzta, vētra parasti tomēr notriec visus augļus, un plūdi tos aiznes jūŗā. Sekas ir trūkums un bads. — Cikloni plosās dienvidu puslodē mūsu ziemas mēnešos, starp Jaun-Kaledoniju un Austrāliju — gada pirmajā pusē, bet starp Austrāliju un Zēlandi rudenī; jo tālāk uz ziemeļiem, jo vētraināki kļūst rudens un ziemas mēneši; lielajā Austrālijas līcī plosās ziemas un pavasara vētras. — Ap visu Austrālijas kontinentu stiepjas ciklonu ceļi, bieži iesniegdamies arī materikā, kur vētras tad nodara lielus postījumus. Rietum-Austrāliju divu gadu laikā caurmērā piemeklē trīs smagi tropu cikloni. Vairums viesuļvētru, aizsniegušas kontinenta rietumu krastu, novirzās uz dienvidiem; dažas turpina savu ceļu arī kontinenta iekšienē.

(Aizsniegušas Rietum-Austrālijas zelta lauku rajonu, viesuļvētras parasti sagriež gaisā vairāk desmit metru augstus smilšu stabus, kas krizdami atpakaļ, apber atsevišķus cilvēkus un veselas karavānas. Vētrai sākoties, horizonts sāk krāsoties sarkans, bet gaiss drīz ir tik pilns putekļiem, ka gaišā dienas laikā iestājas krēsla. Viesuļvētrām šai rajonā ir arī savas pozitīvas sekas: viņas parasti atnes sev līdz lietus padebešus, un izslāpusē zeme, kas neredzējusi mēnešiem ilgi velgu, dabū līdz ar vētru nokrišņus. — Vispār Rietum-Austrālijas zelta lauku apgabals ir bagāts vētrām, sevišķi smilšu vētrām, kuŗu dēļ te cilvēkiem grūti dzīvot. Arī mazākās vētras te jau nāk ar lielu sausumu, dzen iekšā dzīvokļos un teltīs smilšu blāķus un pārklāj visus priekšmetus ar biezu putekļu kārtu. Smilšu vētras ir parasta lieta visā Austrālijas iekšienē. Lai sargātu dzīvokļus pret putekļu mākoņiem, ap ēkām parasti ceļ skārda sētas; vētrai sākoties, smilšu blāķiem atsitoties pret skārda plāksnēm, un visa nometne dārd un dun, kā pērkoņa negaisā. Sausākajos apgabalos bieži var novērot viesuļu sagrieztus putekļu stabus, kas bieži sasniedz lielu augstumu.)

No viesuļvētrām stipri cieš arī Kvinslendas piekraste: viesuļvētras, nākdamas no okeana puses, dzen virsū krastam veselus ūdens kalnus; ostās iet bojā kuģi, bet tuvākajos kvartālos cilvēki.

Jaunās Dienvid-Velsas piekrastē karstās dienās bieži pūš stipri jūras vēji (parasti no septītās vakara stundas līdz pusnaktij). Šo vēju sekas ir temperatūras pazemināšanās par 10 un pat 20 gr.

Apgabalos, kas Austrālijas Kordiljeriem rietumos, vēl lielākus postījumus mēdz nodarīt karstie vēji. Tais mēnešos, kad minimumrajons atrodas virs Austrālijas kontinenta, austrumu vēji pūš kontinenta iekšienē ar divkārtēju sparu; šie vēji ir zaudējuši savu drēgnumu, jau dodamies pāri kalniem; plūsdami iekšā zemākajos un sausākajos Kvinslendas apgabalos un Marrē upes baseinā viņi kļūst vēl sausāki un karstāki; pūšot šiem vējiem, stepēs izdeg zāle, kokiem nokalst lapas un gaiss dreb no karstuma; fata morganas tad ir parasta parādība. Šī briesmīgā karstuma laikā Austrālijas stepes ir kā pamirušas. Vēl ļaunākas sekas šiem vējiem ir tad, ja spiediena apstākļu sagadīšanās dēļ karstā gaisa masas sāk plūst uz dienvidiem un aizsniedz auglīgos Jaunās Dienvid-Velsas un Viktorijas apgabalus. Šīs katastrofas parasti gadās tad, ja virs Rietum-Austrālijas guļ gaisa spiediena minimums, bet virs jūras, kas Tasmānijai austrumos, — maksimums. Tad karstie vēji aizsniedz arī dienvidu piekrasti, nokaltē lapas un zāli, iznīcina sējumus un lopi iet bojā simtiem tūkstošiem. (1908. g. Melburnu piemeklēja sevišķi liels karstuma vilnis, un temperatūra veselu nedēļu turējās virs 40 gr.)

Austrālijas dienvidi vispār ir zeme, kur temperatūras ziņā valda liela svārstīšanās. Mēreni siltās zonas robežas te nesniedzas tik tāļu uz ziemeļiem, kā to varētu domāt pēc platuma gradiem. Apgabali, kur mēneša vidējā temperatūra dienvidu ziemā noslīd zem 10 gr., sastopami tikai Viktorijā un Jaunās Dienvid-Velsas rietumos, bet Rietum-Austrālijā tikai viņas augstienē. Šai mēreni siltajā joslā ietilpst arī Tasmānija un Jaun-Zēlande. Tasmānijas galvas pilsētā Hobartā gada vidējā temperatūra ir 12,5, Jaun-Zēlandes galējos dienvidos 10 gr. un ziemeļos 15 gr. Jaun-Zēlandes vēsākais mēnesis ir jūlijs, ar vidējo temperatūru 11 gr., siltākā mēneša februāŗa vidējā temperatūra ir 19,5 gr.

Visām Okeanijas salām, kas plešas Jaun-Zēlandei ziemeļos, ir ļoti silts klimats, ko palīdz radīt siltās jūras straumes. Visvēsāks Klusais okeans viņa tropu joslā ir Okeanijas austrumos, kur manāms Dienvid-Amerikas aukstās straumes iespaids. Jo tālāk uz rietumiem, jo siltāka kļūst ūdens temperatūra un starp Jaun-Gvineju un Austrāliju tā pārsniedz 28 gr. Sekas ir ļoti silta gaisa temperatūra.

Vispār Okeanijā valda ļoti vienāda temperatūra, nevien salīdzinot atsevišķus mēnešus, bet arī dienas un nakts stundas. Visaugstākā temperatūra valda Mikronēzijā; augstākā dienas temperatūra tur visos mēnešos svārstas starp 31 un 33 gr., zemākā starp 24 un 25 gr. Samoā salu grupā augstākā temperatūra ir 30 gr., zemākā 21 gr. Šī gandrīz vienādā un augstā temperatūra jau pati par sevi padara eiropietim uzturēšanos tropu Okeanijā visai grūtu; vēl grūtāku to padara lielais gaisa drēgnums, kas neļauj viņam strādāt fizisku darbu un paralizē enerģiju. Jo tāļāk uz rietumiem, jo grūtāki eiropietim Okeanijā uzturēties, sevišķi tas jāsaka par Melanēziju, pirmā kārtā Jaun-Gvineju, kur zemākajos piekrastes apgabalos vidējā temperatūra ir 26 gr., un noslīd lielākais līdz 25 gr. (Salas kal-

Kuka kalns Jaun-Zēlandes Alpos

nos, kas vietām sasniedz 5 klm. augstumu, protams, valda citādi temperatūras apstākļi.)

Austrālijas materika klimats pats par sevi jau kontinentāls, tāpēc arī temperatūras svārstīšanās ir visai liela pat jūras piekrastē. (Vislielākā svārstība novērota Centrāl-Austrālijā, kur tā diennakts laikā pārsniedz pat 40 gradus. Vidējais minimums te ir 3 gr., vidējais maksimums 45 gr.). — Eiropiešu kolonizācijai Ziemeļ-Austrālijā liek ceļā grūti pārvarāmus šķēršļus drēgnais un vienmērīgi siltais klimats, bet kontinenta iekšienē nepanesāmie karstuma viļņi. — Pēdējie sevišķi bieži piemeklē kontinenta ziemeļrietumu daļu, kurā vairāk kā 100 dienas gadā temperatūra sasniedz 38 gr. ēnā.

Klimata ziņā sevišķi teicami apstākļi valda Kvinslendē, tiklab viņas piekrastē, kā t. s. daunu joslā un arī stepju apgabalos. Brisbenā vidējā temperatūra ir tāda pat, kā Adelaidē, kontinenta dienvidos, bet paša vēsākā mēneša vidējā temperatūra nekrītās zem 15 gr. Tāļākie Kvinslendas stepju novadi un pati Jorkas pussala jau ir klimata ziņā sliktāki nostādīti, bet viņi neder kolonizācijai arī aiz citiem iemesliem.

Austrālijas ziemeļu pusē sals ir sveša lieta; Kvinslendas piekrastēstē sals parasti uznāk tikai jūlija naktīs; kolonijas dienvidu piekrastē — no jūnija līdz augustam. Kvinslendā tāpēc pilnīgi iespējama cukurniedru kultūra; citādi tas ir jau Jaunajā Dienvid-Velsā, kur sals naktīs ir diezgan parasts viesis veselos četros dienvidu ziemas mēnešos. Cukurniedru kultūra te tagad sāk jau panīkt un fermeri pāriet uz piensaimniecību.

Citādi sals Austrālijā ir naktīs biežs viesis; tuksnešainajā iekšienē tam nav lielas nozīmes, bet gan dienvidos, kur zeļ zem- un dārzkopība. Austrumu kviešu joslā sals naktīs var uznākt 8 un pat 11 mēnešos. Ilgstošs sals tomēr valda dienvidu ziemā tikai atsevišķos Zilo kalnu novados, Austrālijas Alpos un Tasmānijas iekšējā augstienē.

Atskaitot Koscjuško masīvu (Austrālijas Alpos) visā pārējā kontinentā nokrišņi krīt tikai lietus veidā; ilgstošas sniega segas dienvidu ziemā sastopamas tikai jau minētos Austrālijas Alpos. Citās Dienvid-Austrālijas vietās sniegs uzkrīt tikai dažkārt, pa vairākiem gadiem reizi. Austrālijā arī mūžīgo sniega lauku un glečeru nav; tā tad arī šai ziņā dienvidu kontinents stipri atšķirās no Jaun-Zēlandes, sevišķi dienvidu salas, kur sniegs mazākais dažas nedēļas ilgi klāj arī zemākos piekrastes apgabalus. (Pašus Jaun-Zēlandes Alpus mēnešiem ilgi sedz dziļi sniegi; viņi bagāti sniega laukiem un glečeriem. Mazus šļūdoņus sastop arī Jaun-Gvinejas rietumu daļās.

Okeanijas augstākajās salās nokrišņu ziņā valda liela atšķirība starp aizvēja un pretvēja novadiem t. i. starp to salas pusi, kuru tieši neķēr pasātvējš, un tiem novadiem, kuriem viņš pirmā kārtā dzen virsū lietus padebešus. Pretvēja pusē, kas saņem daudz vairāk nokrišņu, parasti klāj krāšņi tropu meži; aizvēja pusi sedz savanas un krūmāju stepes (uz Havaju salām vietām pat nelieli tuksneši). Jo augstāki ir attiecīgās salas kalni, jo krasāk vērojama šī atšķirība starp aizvēja un pretvēja pusēm nokrišņu un līdz ar to veģetācijas ziņā.

Zemākajām, sevišķi koraļļu salām, ir samērā sauss klimats un trucīga veģetācija, jo vairāk tāpēc, ka kalnaiņā augsne ātri laiž cauri

lietūdeni. (Augsto, vulkānisko salu krāšņo veģetāciju ir palīdzējis radīt nevien lielākais nokrišņu daudzums, bet arī vulkāniskā, ļoti auglīgā augsne).

Visas Okeanijas salas, atskaitot Jaun-Zēlandi, atrodās tropu lietus joslā. Rietumu salās lietus līst puslīdz vienmērīgi visos gada laikos; sevišķi bagātas ar lietu ir Jaun-Gvinejas ziemeļrietumu daļa un Mikronēzija, kur lietus daudzums gada laikā pārsniedz 3000 mlm. Tas pats jāsaka arī par Bismarka salām un Zālamana salāju. — Interesanti atzīmēt, ka Jaun-Gvinejas ziemeļu piekrastē lietus lielāko tiesu līst naktīs; citur lietus gāzes parasti uznāk pecpusdienās, un ar spēcīgiem pērkoņa negaisiem.

Tām Okeanijas salām, kas atrodās saulgriežiem kaimiņos, ir tikai viens lietus periods, kā piem. Jaun-Hebridām, Jaun-Kaledonijai, Samoā salām un Havaiju archipelagam. Pēdējā viss lietus daudzums līst ziemā; pārējās salās, kas robežo ar dienvidu saulgriežiem, — mūsu vasaras mēnešos. Havaiju salās sevišķi krasi izveidojusies jau minētā atšķirība nokrišņu daudzuma un līdz ar to arī veģetācijas ziņā starp aizvēja un pretvēja pusēm: te uz vienas un tās pašas salas un turpat kaimiņos sastopami novadi ar krāšņāko tropu veģetāciju.

Centrāl-Polonēzijas salas ir nokrišņiem visai nabadzīgas. Arī dienvidaustrumu Polinēzija nespēj nokrišņu daudzuma ziņā mēroties ar Fidži vai Samoā salām. (Pēdējā ir dažas vietas, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums pārsniedz pat 6000 mlm.!). — Jaun-Zēlande atrodās ārpus tropu lietus joslas, bet arī te vērojama reģionālā nokrišņu sadalījuma ziņā zināma analoģija ar tropiskās Okeanijas augstākājām salām. Sacītais sevišķi zīmējas uz dienvidu salu. Pašu lielāko nokrišņu daudzumu sajem viņas dienvidrietumu gals (pāri par 5000 mlm.), un visa rietumu mala, kur nokrišņu daudzums svārstas starp 800—5000 mlm.; pat Jaun-Zēlandes Alpu austrumu krauja sajem diezgan bagātīgus (760—1270 mlm.) nokrišņus. — Dienvidu piekrastes līdzenumi turpretim jau ir diezgan trūcīgi apgādāti nokrišņiem; arī auglīgā Kenterbērijas līdzēnuma lauki visai bieži cieš no sausuma. Kalnu zemākajās ielejās, kur netrūkst lietus, valda reti krāšņa, gandrīz tropiska veģetācija ar kokveidīgām papārdēm, lianām u. t. t.

Jau zemākajā Jaun-Zēlandes ziemeļu alā visvairāk nokrišņu (līdz 3000 mlm.) dabū augstie vulkāni; tāļāk seko kalnu muguras, kas stiepjās salai cauri no dienvidrietumiem uz ziemeļaustrumiem. Salas lielākā daļa sajem gadā ap 1300 un vairāk nokrišņu un nevienā vietā nokrišņu daudzums nenoslīd zem 760 mlm. Tā tad lietus Jaun-Zēlandē ir diezgan un zemkopība visur iespējama, ja vien ir tai derīga augsne.

Pavisam citādu ainu mēs redzam Austrālijas kontinentā. Apgabalus, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums sasniedz 760 mlm., te jau uzskata par ļoti lietainiem; viņus sastop tikai austrumu un ziemeļu piekrastēs (atskaitot Karpentārijas līča dienvidu krastu) t. s. „Gulbju zemes" dienvidrietumu stūrī un Tasmānijā; pats kontinenta masīvs visai nabadzīgs nokrišņiem, ar arīdu (sausu) klimatu, un iztvaikošana visur, atskaitot jau minētos drēgnākos novadus, pārsniedz nokrišņus. Arī Arnhema pussalā nokrišņu daudzums, kas tur sniedzās pie 1000 mlm., nav tik liels, ka varētu radīt tropu mežus, līdzīgus tiem, kādus redz Kvinslendas austrumu piekrastes ziemeļu daļā, starp Keirnu un Taunsviļu, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums

pārsniedz 1500 mlm. Nokrišņi te mazliet jau pārsniedz iztvaikošanu, un sekas ir ļoti krāšņa tropu veģetācija.

Attāļinoties no ziemeļu piekrastes kontinenta iekšienes virzienā, nokrišņu daudzums strauji krītās, un aiz mangrovu mežu joslas un savannām, kas sedz jūrai tuvākos apgabalus, sākās stepes, kuŗām seko plaši krūmāji.

Pasāt vēji, kas nes kontinentam drēgnumu, nākdami no Klusā okeana puses, kāpj augšup gar Austrālijas Kordiljeru krauju un zaudē gandrīz visu drēgnumu; tāpēc arī t. s. daunu (pakalnu) josla, kas plešas šiem kalniem rietumos, sajem daudzmaz lielāku skaitu nokrišņu tikai tais vietās, kur atsevišķos Kordiljeru masīvus šķir plašākas spraugas (to visai daudz Kvinslendā). Līdzenumi, kas plešās daunu joslai rietumos, jau ir daudz nabagāki ar lietu; kalniem tuvākājos

Rotoiti ezers Jaun-Zēlandes ziemeļu salā

novados nokrišņu daudzums svārstās starp 500—760 mlm., bet tāļāk uz rietumiem, jau ir noslīdējis uz 300—250 mlm.; pie pašām Jaunās Dienvid-Velsas un Kvinslendas rietumu robežām jau plešās krūmājiem klāti pustuksneši, ar gadskārtējo nokrišņu daudzumu zem 250 mlm.; šī nokrišņiem nabagā pustuknešu josla plešās vēdekļveidīgi ap lielo Austrālijas līci, ziemeļu virzienā sasniegdama Mak-Donnela kalnus, bet rietumu virzienā Indijas okeanu (Gaskoinas upes baseinā). Auglīgos Rietum-Austrālijas dienvidrietumus šī pustuksnešu josla pilnīgi nošķir no pārējā kontinenta. (Rietum-Austrālijas daudzinātie zelta lauki visi atrodās minētajā pustuknešu joslā).

Paši sausākie Austrālijas apgabali tomēr atrodas ap Ēri ezeru, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums tikko pārsniedz 100 mlm. (šo apgabalu austrālieši dēvē par „mirušo Austrālijas sirdi"; savā laikā, kad Ēri un citus ezerus ir pildījis salds ūdens, nevis sāls lauki, viņos

saplūdušas lielas upes, atūdeņodamas plašus apgabalus. Tagad šais upēs redz ūdeni tikai periodiski pēc lielām lietus gāzēm; plūvija laikmetā, kas, liekās, sakrīt ar mūsu dīluviju, Austrālijas klimats bijis drēgnāks kā tagad, un pustuksnešu vietā te pletušās savannas un stepes).

No „Austrālijas mirušās sirds"" tāļāk uz ziemeļiem, viņpus Mak-Donnela kalniem sākās stepes, kas jau der lopkopībai. Šī platā stepju josla stiepjās no Brumas pilsētas, rietumu piekrastē, uz Karpentārijas līci, un tam dienvidaustrumos aptver Flindera upes baseinu.

Tie apgabali, kuŗos gadskārtējais nokrišņu daudzums pārsniedz 250 mlm., der zemkopībai, bet pēdējā ir saistīta Austrālijā ar lielu risku arī nokrišņiem bagātākos apvidos; visai bieži gadās, ka lietus, no kuŗa atkarājās viss, gaidītā laikā neuznāk. Pie apgabaliem, kur šis risks nav pārāk liels, pieder Austrālijas dienvidaustrumu piekraste, pakalnu josla, Kordiljeriem rietumos, šaura josla Dienvid-Austrālijs piekrastē un Rietumu-Austrālijas dienvidrietumu stūris. Tāļāki kontinenta iekšienē jau plešās apgabali, kur dažreiz 1—2 gadus ilgi neredz lietus, un tad uzreiz nāk spēcīga lietus gāze, kuŗas nokrišņu daudzums sniedzāsvairākos 111 mlm. Lauksaimniekiem no šīs lietus gāzes tomēr maz prieka, jo viņas parastās sekas ir briesmīgi plūdi.

Daži apgabali, kā piem. Gulbju zeme un Ēri pussala, der labāki zemkopībai, sevišķi kviešu kultūrām, kā Viktorijas un Jaunās Dienvid-Velsas apgabali ar līdzīgu vai mazliet lielāku nokrišņu daudzumu, — der vairāk tāpēc, ka sajem nokrišņus tieši kviešu veģetācijas periodā. (Visteicamāki padodās kvieši Rietum-Austrālijas dienvidrietumu stūrī; tāļāk seko abas Dienvid-Austrālijas pussalas; tur kvieši padodās tādos novados, kas gadā sajem tikai 180 mlm. nokrišņu).

Lietus sadalījums starp gada laikiem Austrālijā ir ļoti dažāds; šai ziņā kontinentu var sadalīt trijos lielos apgabalos: pirmais aptver ziemeļus, kur monsuna vējš atnes lietus padebešus vasaras mēnešos; otrais — dienvidus, ar ziemas lietu; trešais, dienvidaustrumu apgabals rada lietu visos gada laikos. — Kontinentam cauri, no rietumu piekrastes līdz Sidni pilsētai, stiepjās plata josla, kuŗai nav noteikta lietus laika; ziemeļos šai joslai lietus līst no novembŗa līdz aprīlim (galējos ziemeļos no oktobŗa līdz aprīlim); Kvinslendas austrumu piekrastē lietus līst visvairāk no decembŗa līdz aprīlim. Gandrīz visa Jaunās Dienvid-Velsas piekraste (atskaitot ziemeļu daļu, kur lietus līst mūsu ziemā), daļu nokrišņus visos gada laikos. Galvenie Austrālijas dienvidaustrumu kviešu apgabali Vimberas un Viverinas rajoni un visa Viktorijas kolonija, dabū lietu no aprīļa līdz oktobrim.

Pēc lietus daudzuma un lietus periodiem Austrāliju var sadalīt piecos lielos apgabalos. —

Ziemeļos plešās zemes, kas atrodās zem monsuna vēju iespaida un dabū lietu vasarā; iekšieni aizjem ar lietu nabadzīgas zemes, bet dienvidos lietus līst ziemas mēnešos. Drēgnās austrumu piekrastes ziemeļos dominē pasātvēju lietus, dienvidu daļā (ieskaitot arī Tasmāniju), lietus līst visos gada laikos.

Uzdevums iedalīt Austrāliju klimatiskās provincēs, jemot vērā visus klimatiskos faktorus, ir ļoti grūta, jo lielās vēju sistēmas, kas nes lietu piekrastes apgabaliem, kontinenta iekšienē drīz zaudē savu nozīmi un provinces ar sausu, resp. tuksneša klimatu, savukārt ir apjoztas ar stepju klimata joslu. Ziemeļiem ir raksturīgs savanu kli-

mats; dienvidi ir zeme ar siltu, vasarā sausu klimatu, kas atgādina Vidus jūras zemes. Galējos dienvidaustrumos dominē mēreni drēgns klimats, pārējā austrumu piekrastē t. s. pasātu klimats, kas piekrastes ziemeļaustrumu daļā ir drēgni tropisks, bet dienvidaustrumu daļā — drēgni subtropisks.

Austrālijas klimatam ir vēl pāris īpašības, kas visai raksturīgas un bieži atstāj ļoti negatīvu iespaidu uz kontinenta saimniecību. — Šīs īpašības ir sausuma periodi un briesmīgi plūdi, kas sevišķi bieži piemeklē ziemeļaustumu apgabalus. Sausuma periodi te parasti uznāk pēc katriem 3—4 gadiem, par laimi tomēr neaizjemdami visu kontinentu.

Sausuma periodi parasti uznāk tad, ja virs austrumu līdzenuma, kas parasti visvairāk cieš no sausuma, izveidojās augsta gaisa spiediena rajons. Ja šis rajons atrodās vairāk ziemeļos, tad sausuma vilnis piemeklē arī citādi ar lietu diezgan bagātos dienvidaustrumu apga-

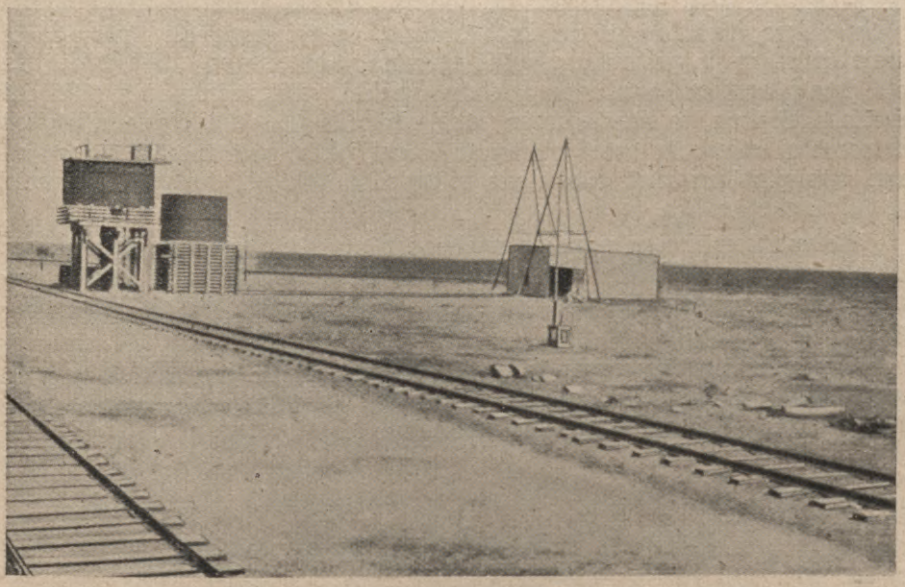

Lielais Austrālijas dzelzceļš Nullarboras līdzenumā

balus. Stepēs tad pilnīgi nokalst visa zāle un kokiem lapas. Priekš zemkopjiem un lopkopjiem šis periods nozīmē katastrofu, jo tīrumi un dārzi nokalst, liellopi un aitas iet bojā no bada un slāpēm simtiem tūkstošiem un pat miljoniem, un fermeri cieš briesmīgus zaudējumus.

(Ģeografs Geislers, kas 1906. g. tādā sausuma periodā apceļojis Kvinslendas stepes, izsakās:

„Jūdzēm tāļu nevarēja redzēt neviena zāļu stiebra; izmisušie gani cirta krūmiem nost zarus, cerēdami ar tiem kādu laiku izmitināt ganāmpulkus. Fermeriem apsprāga puse aitu. Tā kā aitkopība ir šo zemju bagātības avots un vilna nevien Kvinslendas, bet visas Austrālijas galvenā eksportprece, tad sausumam bija katastrofālas sekas visas pasaules daļas saimniecībā. Daudz fermeri mēģināja nogādāt savus lopus dzelzceļvagonos uz drēgnajiem piekrastes apgabaliem, bet no slāpēm un bada puspamirušie lopi, sevišķi aitas, nevarēja iztu-

rēt ceļa grūtības un beidzās, neredzējuši piekrasti. — Nevien laucinieki, bet arī pilsētnieki bija spiesti turēt rokas klēpī un nenovērsa skatus no debesīm, gaidīdami lietu, kas tomēr vēl arvienu kavējās nākt. — Lietus trūkums valdīja arī Centrāl-Austrālijā, kur man gadījās redzēt ap ūdens avotiem gubām sakritušus beigtus liellopus, kas pēdējā nāves cīņā bija kājām izspārdījuši sausās smiltis").

Sevišķi liels sausuma vilnis piemeklēja Austrāliju pasaules kara pirmajā (1914./1915. g.) ziemā; sausumam tad krita par upuri 18 miljoni aitu un 3 miljoni liellopu.

Šīs periodiskās krizes, kuŗas rada sausuma viļņi, katra sit smagas rētas Austrālijas saimniecībai. Cik maz šīs pasaules daļas lauksaimnieks var paļauties uz lietu, liecina piemēram tas, ka dažos apgabalos, kur oficiālais nokrišņu daudzums sniedzās pie 300 mlm., lietus dažreiz nelīst pusotra, pat 18—30 mēnešus.

Kad beidzot pie apvārkšņa parādās sen gaidītie lietus padebeši, lietus līst tik lielā daudzumā, ka nodara vairāk ļauna, kā laba; lietus gāzes sekas ir lielas plūdu katastrofas; plaši apgabali, kas plešās starp sauso upju gultnēm, piepēši atrodas pāris metrus dziļi ūdenī un lopi, kas pārcietuši sausuma periodu, apslīkst tūkstošiem; iet bojā arī cilvēku dzīvības, jo sausās upes pāris stundās pārvēršas par milzīgām straumēm, izžuvušie ezeri pildās ar ūdeni, plūst pāri malām un apgabali, kas platības ziņā pārsniedz mūsu Zemgali vai Latgali, izskatās kā jūŗas sastāvdaļa. —

Ūdenis tomēr ātri saplūst apakšzemē, apsīkst smiltīs, izgaro, vai aiztek pa upju gultnēm. Sevišķi briesmīgas lietus gāzes uznāk Ziemeļ-Kvinslendas stepēs. Sekas ir jau minētie plūdi, kas uz laiku pārtrauc visu satiksmi.

Austrālijā viss atkarājās no ūdens, un ūdens jautājums ir pats svarīgākais šīs pasaules daļas saimniecībā, — jautājums, kas interesē visu nāciju, viņas vadoņus un zinātniekus.

Upes un apakšzemes ezeri

Austrālijas upes, atskaitot austrumu piekrastes straumes, pieder pie t. s. periodiskajām un epizodiskajām upēm; tikai austrumu piekrastes upēs redz ūdeni visos gada laikos; visas pārējās ir sausās upes, kas pildās ar ūdeni tikai lietus laikā. Kontinenta ziemeļu daļā, kur lietus līst vasara smēnešos, upes pārvēršās ziemas mēnešos par niecīgiem strautiņiem, kas rāmi tek pa plato gultni. Ziemeļ-Austrālijas upes tad ir viegli pārbrienamas. Tais apgabalos, kur dominē noteikti sauss klimats, upju ielejās redz lietu tikai pēc lietus gāzēm. Kontinenta iekšienes un rietumu piekrastes upes, gandrīz visu gadu, atskaitot tikai dažas dienas, neredz savās gultnēs ūdeni; (labi, ja paša dziļākā atvara dibenā var uziet mazliet miklumu). Tā tad visas šīs upes var dēvēt par epizodiskām. No t. s. rietumu upēm, t. i. tām, kuŗas tek Kordiljeriem rietumos, pastāvīgi redz ūdeni tikai vienas pašas, Marrē gultnē; viņa ir ūdeņiem bagātākā Austrālijas upe, ko baro Austrālijas Alpu strauti. (Atkarīgi sausājā 1914./1915. g. ziemā arī Marrē bija izsīkusi. — Šo vairāk kā 1600 klm. gaŗo upi

austrālieši dēvē par sava kontinenta „Nīlu", jo viņas lejtekā tās ūdeņus plašos apmēros izlietā augļu dārzu apūdeņošanai). Marrē sajem no kalniem vairākas prāvas pietekas, piemēram Marrembidži un citas; bet tecēdama uz jūŗas pusi cauri sausu stepju joslai, zaudē tik daudz ūdens, ka pie okeana ir daudz niecīgāka, kā dažus 100 klm. no tā; šī upe der tikai iekšējai kuģniecībai: viņas grīvai ir aizstiepušies priekšā plaši smilšu sēkļi.

Vēl mazāk derīga kuģniecībai ir Marrē milzīgi gaŗā pieteka Darlinga (2650 klm.), kas izceļas Kvinslendas kalnos; sausajā periodā šī upe ikgadus sadalās vairākos gaŗos ezeros, kuŗus šķir vienu no otra sausi gultnes intervāli. Darlinga savukārt sajem no Austrum-Kordiljeriem prāvu skaitu periodisku pieteku; plūdu laikā viņa pārplūdina plašu apgabalu, jo tās gultne nespēj uzjemt lielās ūdens masas, kuŗaas tai nes pietekas. Tās upes, kas tek no Kvinslendas Kordiljeriem dienvidrietumu virzienā un tās, kas dodās uz dienvidiem no Klonkurī augstienes, visas saplūst Ēri ezera ieplakā. (Uz to pašu pusi savā laikā tecējušas arī Mak-Donnela kalnu upes.) Tādā kārtā Austrālijas vidienas austrumu daļā izveidojies plašs baseins bez notekas uz okeanu. — Otrs tāds, vēl sausāks baseins plešās Mak-Donnela kalniem rietumos, dienvidu virzienā gandrīz aizsniegdams lielā Austrālijas līča piekrasti. Gandrīz pusei kontinenta trūkst notekas uz okeanu.

Šos nelabvēlīgos apstkāļus zināmā mērā mīkstina Austrālijas lielie apakšzemes ūdens baseini, kas aptver gandrīz pusi kontinenta; ar artēzisku aku palīdzību ūdeni no šiem apakšzemes baseiniem var dabūt zemes virsū, kur to izlietā lauksaimniecībā. Daudzu apgabalu kolonizācija bijusi iespējama tikai tāpēc, ka zem tiem dziļi apakšzemē plešās šie neredzamie ūdens lauki; sevišķi tas sakāms par lielo Austrālijas baseinu, kas plešās starp Mak-Donnela kalniem, Karpentārijas līča dienvidrietumu stūri un Austrālijas Kordiljeriem, aptverdams Kvinslendas stepes un plašus Dienvid-Austrālijas un Jaunās Dienvid-Velsas apgabalus.

Ražas rada tikai jautājums, vai šie zemūdens ezeri pamazām neizsīkst, un vai arī plūdu ūdens, satecēdams apakšzemē, spēj aizpildīt zaudējumus, kuŗus artēziskās akas nodara šiem apakšzemes ūdens krājumiem. Akas daudzās vietās tiešām ir sākušas dot mazāku kvantumu ūdens, un veco vietā izurbtās jaunās neattaisno uz tām liktās cerības. Pesimisti jau ir pasteigušies pareģot, ka Austrālijas apakšzemes ūdens bagātības izbeidzoties, — tāpat, kā pārāk cītīgi izmantoti naftas lauki. — Optimisti savukārt aizrāda, ka pagaidām Austrālijai vēl nedraudot slāpju briesmas, un ka pie šķietamā ūdens aptrūkuma vainīga esot nolaidīga artēzisko aku uzraudzība un neracionāla jaunu urbumu vietas izvēle.

Tā sauktais Marrē jeb dienvidu baseins aptveŗ Viktorijas rietumu daļu, — daļu Dienvid-Austrālijas un Jaunās Dienvidu-Velsas rietumu stūri, tā tad prāvu daļu kontinenta auglīgāko kviešķopības apgabalu. — Arī Austrālijas rietumu daļā ir mazāki, bet toties veseli četri apakšzemes baseini, no kuŗiem pats svarīgākais, t. s. ziemeļrietumu baseins, atrodās Kevervonas rajonā. — Šiem apakšzemes ezeriem ir Austrālijas dzīvē ļoti liela nozīme, jo viņi mīkstina sausā klimata iespaidu un padara kolonizācijai derīgus tādus

apgabalus, kur cilvēkam citādi vienmēr draudētu slāpju briesmas. Apakšzemes ezeri gādā vajadzīgo dzeramūdeni cilvēkiem un lopu bariem, kaut gan nespēj iespaidot veģetāciju.

Augu valsts

Galvenie faktori, kas veido katras zemes floras segu, ir klimats un augsne. — Vērojot Austrāliju un Okeaniju, krīt acīs divi milzīgi un krasi nošķirti floras apgabali: smilšainā un sausā Austrālijas iekšiene un kontinenta dienvidu rietumu daļa, ar viņas gaišājiem eikaliptu un akāciju mežiem no vienas, un auglīgajām augsnēm bagātie Austrālijas ziemeļu un austrumu piekrastes apvidi un Okeanija no otras puses. — Kā trešo varētu vēl pievienot alpinās floras reģionu, kas aizjem plašus apvidus Jaun-Zēlandē un Tasmanijā, un kā arī Jaun-Gvinejas kalnos un Austrālijas Alpos.

Abu lielo apgabalu starpā vērojama krasākā aatšķirība. Pirmajā trūcīga veģetācija cīnās ar slāpēm, smiltīm un kailiem klintājiem; otrā dominē krāšņa audzelība; tik krāšņa, ka cilvēks, ar to lāga nespēj galā tikt.

Arī tad, ja mēs lūkotu iedalīt Austrāliju, skatoties no ģeobotāniskā redzes punkta, jau minētais iedalījums visumā paliktu apmēram tas pats. Sevišķi krasi izdalās alpīnais un āziatiski - tropiskais floras elementi; pēdējais aptver visas tropu Okeanijas salas, kontinenta ziemeļu un ziemeļaustrumu piekrasti, līdz Jaunās Dienvid-Velsas ziemeļu robežām, kur sāk jau piejaukties trešais, austrāliskais floras elements. Par šī elementa raksturīgāko koku var uzskatīt eikalīptu. Arī austrāliskās floras elementi var radīt krāšņas dabas ainavas, kādas piem. redz Tasmanijā un kontinenta dienvidaustrumos. Te aug krāšņi kokveidīgo papāržu meži un ap koku stumbriem vijās liānas.

Tuksnešu — šī vārda tiešā nozīmē — Austrālijā gandrīz nemaz nav; vārdu „tuksnesis“ šai pasaules daļā bieži lietā nevietā, apzīmējot ar viņu tuksnešainās stepes, krūmājus, kuŗus vēl nav iekaŗojusi lopkopība, un vispār apgabalus, kuŗus vēl nav sākuši kultivēt baltie kolonisti.

Vārdu „tuksnesis“ sevišķi bieži sastop uz Rietum-Austrālijas kartēm, un šīs kolonijas lielākā austrumu daļa oficiāli nes tuksneša nosaukumu. Te atrodās tā sauktais Lielais Smilšu tuksnesis, kas plešās starp Brumas pilsētu, Indijas okeana piekrastē, un austrumu virzienā aizsniedz Ziemeļ- un Centrāl-Austrālijas robežas. Viņam dienvidos stiepjās t. s. Džibsona tuksnesis, un tam atkal dienvidos Lielais Viktorijas tuksnesis; abus šķir vienu no otra zemes josla ar diezgan zaļoksnīgu veģetāciju. Visos šais trijos tuksnešos redz milzīgas kāpu rindas, bet šīs kāpas nepieder pie mūsu jūŗmalā sastopāmo kāpu tipa, jo viņu smiltis tura cieti t. s. „spinifeksas zāle“. Šo tuksnešu ainavas ir ļoti vienmuļīgas un atgādina jūŗu, kuŗas viļņi sastinguši viņu bangošanā; cik tāļu vien acs spēj saskatīt, visur stiepjās nebeidzamas, trūcīgu zāli apaugušas kāpu rindas. Pati spinifeksas zāle aug puduriem, starp kuŗiem redz kailas smiltis; (skatoties no vagona loga, vai dodoties tuksnesim pāri lidmašīnā, pelēk-

AUSTRALIJAS VEĢETACIJAS KARTE

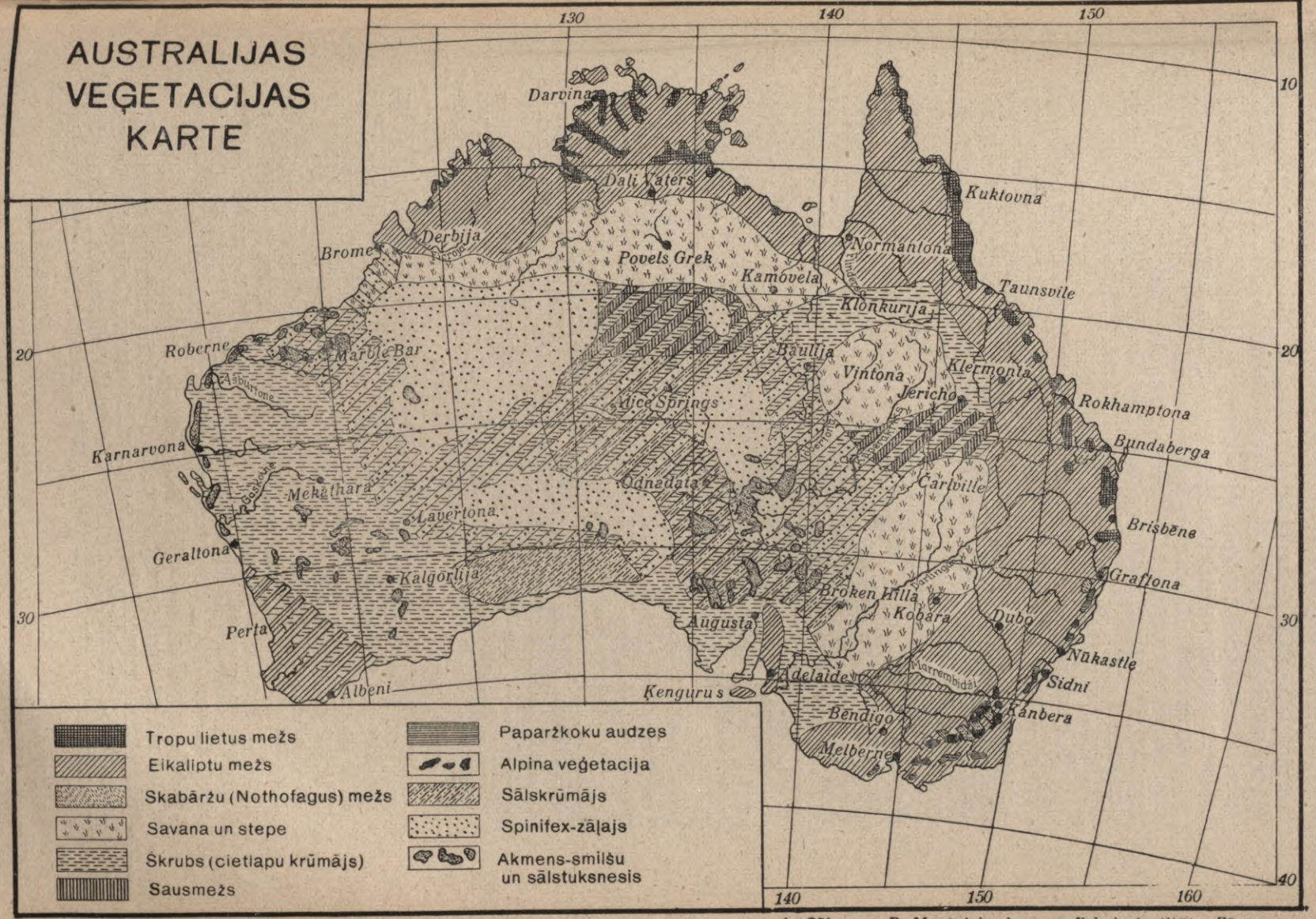

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartografiskais institūts, Rīgā

zaļgana zāles krāsa tomēr jem virsroku pār smilts krāsu, un tuksnesis atgādina stepi. Ceļošana — kājām vai jāšus pa šo tuksnesi, cauri cieto zāļu pudurieм, nav sevišķi patīkama, jo spinifeksas zāle sasniedz pāris metru augstumu, ir nežēlīgi cieta un asa, un pieskaroties dur kā naža asmenis. Lopbarībai šī zāle der tikai pašā augšanas sākumā, kad tā vēl nav paspējusi sacietēt. — Spinifeksas zāle klāj gandrīz visus tos Austrālijas iekšienes apgabalus, kuŗiem dod tuksneša nosaukumus, patiesībā viņus varētu — un ar lielāku pamatojumu — dēvēt par pustuksnešiem.

Tuksnešos vietām redz arī kokus, tā sauktos tuksneša ozolus jeb kazuarīnus; jaunībā viņiem ir slaiki stumbri, īsi zari un gaŗas skujveidīgas lapas. Vēlāk tuksneša ozols sāk briest resnumā un paliek par kumpainu un zarainu stumbru ar biezu un kroplu kroni, un redzot tuksneša ozolu tagad, negribās ticēt, ka tas būtu tas pats slaikais koks, kas te audzis priekš pāris gadu desmitiem.

Kalnainākos apgabalos, kur neredz ar spinifeksas zāli apaugušu kāpu, aug kāda cita, vēl rupjāka zāle; redz arī vienu, otru citu augu, sevišķi tais vietās, kur paslēpies kāds ūdens avots. Ap tiem parasti plešās krūmāji un redz zaļojam svaigāku zāli; sevišķi izplatīti ir t. s. sāls krūmāji, — zemi, zāļveidīgi krūmi, kas ikgadus ataug no jauna, pēc katra lietus perioda.

Smilšu tuksnešu šī vārda tiešā nozīmē — Austrālijā nav; tikai Ēri ezera tuvumā vietām redz nelielas ceļojošas kāpas, bet arī tās ir izkaisītas zāles puduru saturēto kāpu vidū, un neapklāj plašākus apgabalus.

Citādi tas ir ar akmens tuksnešiem; tie aizjem diezgan lielu platību, t. s. Anti-Kordiljeru apkārtnē Flindera kalniem austrumos un rietumos, un Pilbarras augstienē, Rietum-Austrālijā. Ap Ēri ezeru plešās akmens lūžņu un oļu tukneši, oļus te sanesušas tagad apsīkušās upes, plūvija laikmetā veldamas šurp savas ūdeņu masas no apkārtējiem kalniem un augstienēm). Šiem akmens tuksnešiem ir ļoti drūms izskats: kilometriem tāļu redz tikai klinšu bluķus un oļu masas; starp viņiem neaug neviens zāles stiebrs, neviens krūms. — Akmens tuksnešiem ļoti gŗūti ceļot pāri: vienkārt, viņos nemaz nav ūdens, un otrkārt — ratu vai automobiļu lietāšana te pilnīgi neiespējama.

Savā ziņā par sāls tuksnešiem var uzskatīt Austrālijas iekšienes lielos ezerus. Šie ezeri ne ar ko neatgādina mūsējos, jo patiesībā ir sāls ieplakas, kuŗus tikai retumis, parasti pēc lielākas ūdens gāzes, uz laiku pārklāj 1—2 cm. dziļa ūdens kārta. Parasti šie „ezeri" ir tuksneši ar plānu sāls kārtu. Pats lielākais, Ēri ezers, aptver ap 10—13.000 kv. klm. lielu platību un tā tad ir gandrīz tikpat liels kā Zemgale. Viņam blakus plešās citi, mazāki, bet tomēr prāvi sāls ezeri. — Arī Rietum-Austrālijā redz viņiem līdzīgus „ezerus". (Centrāl-Austrālijā plešās gaŗais Amadeja ezers). Tāpat, kā Dienvid-Austrālijas ezeros, arī viņos ūdeni redz tikai pēc sevišķi lielām lietus gāzēm.

Ap šiem ezeriem parasti plešās tā sauktās krūmāju stepes, pustuksnešaini apgabali, kuŗos neaug zāle, bet zemi krūmāji. Retumis redz nelielus mežus, avotiem bagātās vietās, kā piemēram Mak-Donnela kalniem ziemeļos. Dienvidos krūmu vairums pieder pie eikalīptu

sugām; ziemeļos dominē akacijas. Krūmājiem parasti ir resnas, kumpainas saknes, kuŗas kolonisti un zelta meklētāji lietā kā kurināmo.

Centrāl-Austrālijā un Marčisona zelta laukiem rietumos virsroku pār eikalīptu krūmiem jem akacijas, parasti sasniegdamas 3—4 metru augstumu, un iejemdamas vidus vietu starp krūmiem un kokiem; vietām, kur mazāks ūdens bads, redz jau zemus sausos mežus. Šos eikalīptu un akaciju krūmājus, kas ir Austrālijas sausās iekšienes tipiskā veģetācijas formācija, dēvē par skrubu (izrunā „skreb"); skrubs aizjem plašus apgabalus arī ap kāpu rajoniem, resp. tuksnešiem, kuŗos aug spinifeksas zāle (pēdējā dominē apgabalos ar smilšainu augsni, kurpretim skrubs klāj akmeņainu augsni). Skrubu parasti redz arī gar kalnu kraujām, augstieņu nogāzēm un uz „salu kalniem". Skrubs vietām ir tik biezs, ka padara nepārejamus plašus apgabalus.

Kokosa (pa kreisi) un sago (pa labi) palmas

Skrubs ir visai izplatīta veģetācijas formācija arī Kvinslendā un Mak-Donnela kalniem ziemeļos, kur tas klāj milzīgu platību. Ratos šiem tuksnešainājiem krūmājiem nav iespējams tikt cauri, vienīgi tikai jāšus, bet arī no zirga muguras nav iespējams pārredzēt pašu tuvāko apkārtni, jo krūmāju zari sniedzās 3—4 metru augstumā. Šie krūmi nedod ēnas, viņu lapas ir tik šauras, ka saules stari spēj izspriesties cauri krūmājiem līdz pašai zemei.

Skrubs ir pilns baisīga klusuma un cilvēks jūtās vientulis un nospiests šī krūmu tuksneša bezgalībā. Skatoties no kāda kalna augstienes (vai lidmašīnas), krūmāji šķiet kā pelēkzaļa augu jūŗa, sevišķi pēc lietus gāzes un un viļināt viļina keļotāju. Iekļuvis krūmāju vidū viņš jūtās rūkti vīlies, jo redz tikai necaurejamu biezokni, sausus un kroplus zarus un lapas, kas atgādina skujas, nespēj dot ēnu un ļauj saules stariem neţēlīgi dedzināt zemi.

Tais apgabalos, kas jau bagātāki nokrišņiem, krūmi kļūst gaŗāki un skrubs pamazām piejem sausā meža izskatu, sevišķi Centrāl-Kvinslendā un Centrāl-Austrālijā, Mak-Donnela kalniem ziemeļos. Dažu krūmu sugas te sasniedz vairāku metru augstumu, ir ar pagaŗiem stumbriem un zarotiem kroņiem, un tā tad patiesībā viņiem vairs nevar dot krūma nosaukumu; citi atkal sāk zaroties turpat pie pašām saknēm un stiepj vairākus metrus gaŗos zarus no zemes pre-

tim debesīm. Sausos mežus vietām sastop arī Rietumu-Austrālijā; Tāpat kā skrubā, arī viņos zeme ir gluži kaila un to nesedz zāles kārta.

Sausājos Austrālijas apgabalos sastopamas vēl divas veģetācijas formācijas, kuŗas zināmā mērā spēlē pārejas lomu, bet aizjem plašus apgabalus. Tas ir tā sauktais brigelovskrubs un sāls krūmāju stepes; abas nemanot pāriet zāles stepēs, resp. savanās.

Brigelovskrubs ir sugām visai bagāta formācija; viņu sastop Kvinslendas tropiskajā daļā, abās pusēs stepju zāļājiem un Ziemeļ-Austrālijā, savanu jostai dienvidos. Tā sauktais Krīku (sauso upju) līdzenums, kas stepēm rietumos, ir upju ielejām izvagots klajums, kuŗā atstarpas starp upēm klāj akaciju krūmāji, jaukdamies ar nelieliem zāļainiem klajumiem. — Mazliet citādas dabas ir brigelovskrubs Kordiljeru rietumu nogāzē; viņā dominē krūmi un nelieli puskropli koki; sevišķi izplatīta ir kāda akaciju pasuda ar zilganpelēkām lapām. (Šī krāsa jau iztālēm piešķir skrubam dīvaini - spocīgu izskatu).

Dienvid-Austrālijā zemo akaciju krūmu vietā stājās sāls krūmi un t. s. „zilie krūmi", kas parasti nesasniedz 2 metru augstumu. Krūmus šķir vienu no otra nelielas atstarpas, kuŗas tomēr nesedz zāle. Šos sāls krūmājus kāri ēd aitas un tāpēc arī sāls krūmāju joslās vietām zeļ aitkopība.

Ap Brokenhillas pilsētu, sākoties Darlingas līdzenumiem, ainavas jau piejem citu izskatu. Pēc lietus šis līdzenums tērpjās krāšņā zaļumā, bet sausajā gada laikā saules svelme viņā sadedzina mazāko rojotieszāles stiebru. Te jau sākās zāļu stepes, kuŗām cauri tekošo sauso upju gultņu krastus rotā skaisti galeriju meži. Vēl tāļāk uz austrumiem, vairojoties gadskārtējam nokrišņu daudzumam, stepe kļūst arvienu bagātāka kokiem, un piejem parkveidīgu, tā sauktās meža stepes, izskatu. — Līdzīgas ainavas redz arī Kvinslendā. — Pēc lietus stepes izskats mainās kā uz burvja zižļa mājienu un saules izdedzinātais klajums tērpjās treknā zaļumā.

Jo tāļāki uz dienvidiem un austrumiem, jo dažādākas kļūst dabas ainavas un lielāka zemes saimnieciskā vērtība. — Ziemeļu virzienā jau aiz 20. dienvidu platumgrada sākās savanas, — trekni zāļāji, kas dabū lietu vasaras mēnešos un der kā teicamas liellopu ganības. Ziemeļ-Austrālijas savanas aizjem milzīgus apgabalus, sākdamās no Kimberli apgabala un austrumu virzienā aizsniegdamās gandrīz līdz Kordiljeriem. Līdzīgu veģetācijas formāciju redz arī daunu (pakalnu) joslā, kas plešās starp Kordiljeriem un rietumu līdzenumiem. Tomēr dabas ainavas te jau ir stipri pārveidojis cilvēka iedarbošanās iespaids: kolonisti pa lielai daļai izskauduši krūmus un koku puduŗus, lai atbrīvotu zemi ganībām; (sevišķi cītīgi viņi aznīcina eikalīptu sugas, jo tās patērē ļoti daudz mikluma, un līdz ar to kavē zāles un aitu barībai derīgu krūmāju augšanu).

Austrālijas eikalīptu meži agrāk klāja plašus apgabalus šīs pasaules daļas dienvidrietumos, austrumos un ziemeļos tagad jau stipri nopostīti. — Eikalīptu mežam ir pavisam citāds izskats kā mūsējiem; viņam trūkst Latvijas mežu vēsā spirgtuma un jautrā lapu zaļuma. Iekļūstot eikalīptu mežā, cilvēku apjem savāds baisīgi drūms klusums; lapām ir zilganzaļa krāsa un zilās krāsas piemaisa piešķir mežam visai spocīgu izskatu.

Visi eikalīptu meži tomēr nav absolūti bez ēnas, kā parasti mēdz domāt; eikalīptu pasugu ir ļoti daudz un viņu starpā ir lapu, ir auguma ziņā valda liela atšķirība. Eikalīptu meži ir arī jau minētie galeriju meži, kas aug gar sauso upju krastiem, un ar savu ēnu palīdz šo upju dibenā paglābties zināmam miklumam. Zilos kalnus klāj biezi un ēnaini eikalīptu meži, bet bez ēnas ir Kvinslendas eikalīptu meži; koku lapas te ir stipri mazākas kā dienvidos un tiecas nostāties ar šķautni pret sauli. Vispār, eikalīptu lapas kļūst arvienu mazākas ziemeļu virzienā un tropu joslā jau vairāk līdzinās skujām. Citāds izskats ir Rietum-Austrālijas eikalīptu mežiem; kokiem te ir parasti ļoti gari stumbri un pīnijveidīgi krāšņi lapu kroņi. Sevišķi milzīgus eikalīptus redz kolonijas dienvidrietumu stūrī, kur dažas eikalīptu sugas sasniedz 60—70 metru augstumu. (Šos mežus tagad cītīgi izcērt).

Kokosa palmu plantācija Jaun-Britanijā

Bagāti ļoti gariem kokiem ir arī Kvinslendas austrumu piekrastes meži; pašus garākos eikalīptus (reizē arī garākos kokus uz visas zemes lodes) tomēr redz kontinenta dienvidaustrumu daļā, kur t. s. mandeļu eikalīpta koks (Eucaliptus amygdalina) pārsniedz pat 100 metru augstumu. — Visām eikalīptu sugām par spīti viņa garuma un lapu lieluma diferencēm, ir kopējas īpašības, — mūžzaļās lapas un sveķu bagātība, kuŗu dēļ viņi arī ir izpelnījušies „gumijas koku" nosaukumu. Eikalīpti arī mēreni siltajā joslā nenobirdina lapas, bet toties viņiem dienvidu ziemas mēnešos plīst nost vecā miza, garās sloksnēs nokarādamās gar stumbru.

Eikalīptu piemērošanās spējas klimata un augsnes īpatnībām ir apbrīnojamas. Viņi aug drēgnos apgabalos, pat purvos, un reizē sastopami zemēs ar reti sausu klimatu. Mērenājā Austrālijas joslā

eikalīpti ir īsti milzeņi, bet tropiskajā ziemeļu daļā un sausajā iekšienē milzeņu radinieki jau ir pārvērtušies par niecīgiem krūmājiem. Eikalīpti sastopami visā Austrālijas kontinentā un palīdz veidot pāreju no vienas veģetācijas formācijas uz otru, reizē tomēr palikdami tipiskākie Austrālijas endēmiskās floras pārstāvji (endēmiskās ir 4 piektdaļas visu Austrālijas kontinenta augu).

Pašus īpatnējākos Austrālijas floras pārstāvjus var sastapt kontinenta sausākājos apgabalos. — Kā raksturīgu tuksneša augu mēs jau minējām t. s. kazuarinu. Pēc lietus perioda arī skrubs rotājās puķēm visdažādākās krāsās, kompozītiem, neaizmirstulēm, helipteriem u. c., un ceļotājs, pirmo reizi redzēdams citādi pustuksnešaino krūmāju, nevar vien beigt jūsmot par viņa ziedu bagātību. — Sevišķi bagāti puķēm ir kontinenta rietumi un ziemeļi. Ziemeļi sevišķi bagāti orchidejām; netrūkst arī smaržīgu puķu, sevišķi dienvidrietumos. (Kādu krūmu ar skaistiem oranžkrāsas ziemiem, kuŗi uzzied dienvidu vasaras vidū, Austrālijas kolonisti lietā kā Ziemassvētku eglīti un ir devuši tam Ziemassvētku krūma nosaukumu).

Kontinenta iekšienē koku puduŗus sastop tikai sauso upju ielejās. Dienvidrietumos un dienvidaustrumos rod jau biezus eikalīptu mežus, kuŗiem iekšienes virzienā pieslēdzās šaura, t. s. „gaišo" jeb „reto" eikalīptu mežu josla, pamazām pāriedama stepē, savanā vai krūmājos.

Dienvidaustrumu piekrasti, Sidni pilsētai dienvidos, klāj subtropiskais lietus mežs, aizsniegdamies labi tāļu uz ziemeļiem, kur saplūst kopā ar tropu lietus mežu. Arī subtropiskajos lietus mežos dominē eikalīpti, kuŗiem blakus arī kokveidīgās papārdes, sasniegdamas vairāku metru augstumu. (Sevišķi krāšņas kokveidīgās papārdes redz Austrālijas Alpu un Zilo kalnu drēgnājās aizās). Raksturīgs šo mežu koks ir arī kāda skabāržu suga, kas sasniedz 20 metru augstumu.

Jo tāļāk uz ziemeļiem, jo krāšņāki un biezāki top meži; parādas pirmās liānas. — Kontinenta dienvidaustrumu piekrastes mežiem tuvu rada ir arī Tasmanijas meži, tikai pēdējos redz lielākas skabāržu un skuju koku piemaisas.

Austrālijas kontinenta dienvidrietumu stūrī aug sevišķi augstiem kokiem bagāti un biezi eikalīptu meži, kuŗos nereti sastop 90 metrus gaŗus milzeņus; tāļāk zemes iekšienē mežs kļūst retāks, un parādās savanas un krūmāji, kas tagad pa daļai jau devuši vietu daudzināto Rietum-Austrālijas kviešu laukiem. Šo Rietum-Austrālijas daļu mēdz dēvēt par Gulbju zemi; viņas augu valsts ļoti bagāta endēmiskām sugām, (viens no raksturīgākiem Gulbju zemes endēmiskajiem kokiem ir tā sauktais „zāles koks", ar biezu stumburu, virs kuŗa zaru kroņa vietā paceļās gaŗu, zāļveidīgu lapu puduris. Ir vēl kāds cits koks, kas sasniedz 9 metru augstumu; viņa lapu gaŗums sniedzās pie 1 metra, bet platums svārstās starp 1—3 mlm. Abiem rada ir tā sauktais „melnais puika", no kuŗa stumbra atzaŗojās vairāki strupi zari, kas katrs beidzās ar zāļveidīgu lapu puduri). Vispār Rietum-Austrālijas dienvidrietumu stūris ir īpatnējs floras un arī faunas apgabals; (šo īpatnību zinātnieki izskaidro ar to, ka ģeoloģiskos senlaikos Austrālijas vidienā, starp Lielo Austrālijas līci un Karpentāriju ziemeļos, pletusies jūŗa, šķirdama tagadējo kontinentu divās daļās; austrumu daļa atradusies sakaros ar kaimiņu salām, bet rietumu da-

ļa ilgu laiku dzīvojusi pilnīgi šķirtu dzīvi, un tāpēc viņā paspējis tik spēcīgi attīstīties endēmisms).

Zāles koku, ar kuŗu mēs nupat iepazināmies, sastop arī Ziemeļ-Kvinslendā. Ziemeļ-Austrālijā aug „pudeļu koks", kuŗa stumbrs vidū ir resnāks kā virs zemes. (Pudeļveidīgājā stumbrā koks uzkrāj mitrumu sausā gada laika pārciešanai).

Tipiskais tropu lietus mežs sedz tikai nelielus Austrālijas ziemeļu un dienvidaustrumu piekrastes apgabalus, sevišķi tai Kvinslendas ziemeļaustrumu daļā, kas iesniedzās Jorkas pussalā. Tropu lietus mežs te ir tikpat krāšņs, kā Indonēzijā vai Jaun-Gvinejā: koku stumbrus aprij liānas, censdamās savīt kopā arī viņu zarus, un pārvērsdamas mūžu mežu par nepārejamo biezokni. Sastop arī palmu liānas un arī roṭangu palmas (Calamus Australis), daždažādus epifitus, sevišķi papārdes un orchidejas.

Svarīgākais Ziemeļ-Austrālijas tropu mežu augs ir pandāns, kas sastopams gar upju krastiem visai tāļu nost no jūŗas krasta. Aug

Tropu lietus mežs Kvinslendas ziemeļaustrumu piekrastē

stienes starp šīm upēm, sevišķi Arnheima un Kimberli zemju augstumus, un tāpat arī Jorkas pussalu, klāj savanas, kuŗās netrūkst eikalīptu mežu ar tropu joslas koku piemaisām. Gar Karpentārijas līci piešās nelieliem koku puduriem nokaisīti zāļaini klajumi. Pašā jūŗmalā redz bambusu niedrājus, un sevišķi plašus mangrovu mežus, kas apklāj purvainākās vietas un ir īsti malārijas perēkļi. Austrālijas austrumu piekrastes tropiskajā daļā izplatītas araukārijas, kuŗas sastop arī vietējos tropu lietus mežos. Raksturīgs Austrālijas koks ir t. s. „bunja-bunja" (Araucaria Bibvilli), ko viņa lielo riekstu dēļ visai ciena iedzimtie.

Subalpīnā flora Austrālijas kontinentā aizjem tikai pašus augstākos „Alpu" novadus, bet vairāk izplatīta Tasmānijā un sevišķi

Jaun-Zēlandes dienvidu salā. Austrālijas Alpi, paceldamies tikai ap 2200 metriem virs jūŗas līmeņa ir divreiz zemāki kā Eiropas Alpi, bet arī te netrūkst atsevišķu prāvu masīvu, kuŗos dominē alpīnā flora. Eikalīptu un papāržu meži sniedzās šais kalnos līdz 1200 metru augstumam; augstāk plešās eikalīptu un skabāržu meži, bet zemi starp koku stumbriem klāj dzeloņaini krūmi; koki pāliek arvienu zemāki un kropļaināki, un beidzot viņu vietā redz tikai krūmus. Virs krūmāju joslas plešās salnu pļavas, kas ļoti bagātas puķēm.

Tasmanijas iekšējai augstienei ir līdzīgas dabas veģetācija. Šī sala samērā nesen atdalījusies no kontinenta, bet tomēr viņas florā jau ir paspējušas izveidoties savas īpatnības, kaut gan to lielākā daļa klimatisku apstākļu dēļ radīta. Tasmanijā vairs neredz palmu, un skabāržu meži iejem plašus apgabalus; tāpat kā skuju koki, no kuŗiem daudzas sugas ir endēmiskas. Salās iekšienē visai izplatīta kāda skābāržu krūma suga, ar mirtveidīgām lapām. Šie skābāržu krūmāji klāj plašus apgabalus. Arī Tasmanijas alpīnā flora bagāta endēmiskām sugām.

Daudz lielāku platību alpīnais veģetācijas reģions aizjem Jaun-Zēlandes dienvidu salā, jo šai salai ir alpīns klimats un alpīna virsa. Kalnu pļavas te plešās starp mežu robežu un mūžīgā sniega līniju, un pļavu joslai cauri stiepjās gaŗi glečeri. (Ziemeļu salā alpīna veģētāciju sastop tikai Egmonta kalna galotnē).

Vērojot Jaun-Zēlandes veģetāciju, durās acīs, ka viņai ir maz kas kopējs ar Austrālijas kontinentu: trūkst nevien kazuarinu, bet arī eikalīptu. Jaun-Zēlandei ir endēmismiem bagāta augu valsts, un pie tam ļoti dažāda, jo pati sala izstiepta pāri piecpadsmit platuma gradiem; viņas ziemeļu daļā sastop tropu floras piemaisas, bet galējos dienvidos jau vērojamas radniecīgas līnijas ar antarktisko floru un Dienvid-Amerikas augu valsti. Antarktiski subalpīnais reģions dienvidu salas kalnainā rakstura dēļ sniedzās daudz tāļāk uz ziemeļiem, kā to varētu domāt, vērojot attiecīgos platuma grādus.

Viskrāšņākā ir Jaun-Zēlandes veģetācija, nokrišņiem ļoti bagātajā rietumu daļā; sacītais zīmējas tikai uz dienvidu salu: ziemeļu sala viņas mazākā augstuma dēļ ir viscaur klāta ar brīnišķīgi krāšņu veģetāciju. Starp lapu kokiem sastop dažus, kas parasti aug tikai tropu zemēs. Sevišķi tas sakāms par ziemeļu salu; dienvidu salā dominē mērenās joslas lapu koki, sevišķi skābarži, no kuŗiem dažu pasugu individi sasniedz vairāk kā 2 metrus caurmērā. Izplatītas ir arī eļļas kokam radniecīgās pasugas; daudz staipekņu augu, kas vietām vijas nevien ap kokiem, bet arī ap krūmiem, padarīdami daudzus biezokņus par necaurejamiem un piešķirdami Jaun-Zēlandes mežiem tropiski krāšņu izskatu. Sevišķi skaisti ir Jaun-Zēlandes paparžu koki, sasniegdami 10 metru augstumu. Raksturīgākais dienvidu salas koks ir kauri priede, kas sasniedz 60 metru augstumu un 3—7 metrus caurmērā. Koks ir ļoti ciets, teicami der kuģu un mēbeļu būvei. Vērtīgi ir arī kauri priedes sveķi; nesaudzīgi izcērtot šos kokus, kauri priede gandrīz jau iznīcināta. — Beigās vēl jāatzīmē Jaun-Zēlandes lins (Phormium tenax) ar 3—4 metr. gaŗām lapām. Viņš sevišķi izplatīts dienvidu salas sausākajā austrumu malā. No lina lapām iedzimtie mēdza gatavot skaistus pinumus un zāļu mēteļus.

Jaun-Zēlandes dienvidu salā. Austrālijas Alpi, paceldamies tikai ap 2200 metriem virs jūras līmeņa ir divreiz zemāki kā Eiropas Alpi, bet arī te netrūkst atsevišķu prāvu masīvu, kuŗos dominē alpīnā flora. Eikalīptu un papāržu meži sniedzās šais kalnos līdz 1200 metru augstumam; augstāk plešās eikalīptu un skabāržu meži, bet zemi starp koku stumbriem klāj dzeloņaini krūmi; koki pāliek arvienu zemāki un kropļaināki, un beidzot viņu vietā redz tikai krūmus. Virs krūmāju joslas plešās salnu pļavas, kas ļoti bagātas puķēm.

Tasmanijas iekšējai augstienei ir līdzīgas dabas veģetācija. Šī sala samērā nesen atdalījusies no kontinenta, bet tomēr viņas florā jau ir paspējušas izveidoties savas īpatnības, kaut gan to lielākā daļa klimatisku apstākļu dēļ radīta. Tasmanijā vairs neredz palmu, un skabāržu meži iejem plašus apgabalus; tāpat kā skuju koki, no kuŗiem daudzas sugas ir endēmiskas. Salas iekšienē visai izplatīta kāda skābāržu krūma suga, ar mirtveidīgām lapām. Šie skābāržu krūmāji klāj plašus apgabalus. Arī Tasmanijas alpīnā flora bagāta endēmiskām sugām.

Daudz lielāku platību alpīnais veģetācijas reģions aizjem Jaun-Zēlandes dienvidu salā, jo šai salai ir alpīns klimats un alpīna virsa. Kalnu pļavas te plešās starp mežu robežu un mūžīgā sniega līniju, un pļavu joslai cauri stiepjās gari gleceri. (Ziemeļu salā alpīna veģētāciju sastop tikai Egmonta kalna galotnē).

Vērojot Jaun-Zēlandes veģetāciju, durās acīs, ka viņai ir maz kas kopējs ar Austrālijas kontinentu: trūkst nevien kazuarinu, bet arī eikalīptu. Jaun-Zēlandei ir endēmismiem bagāta augu valsts, un pie tam ļoti dažāda, jo pati sala izstiepta pāri piecpadsmit platuma gradiem; viņas ziemeļu daļā sastop tropu floras piemaisas, bet galējos dienvidos jau vērojamas radniecīgas līnijas ar antarktisko floru un Dienvid-Amerikas augu valsti. Antarktiski subalpīnais reģions dienvidu salas kalnainā rakstura dēļ sniedzās daudz tāļāk uz ziemeļiem, kā to varētu domāt, vērojot attiecīgos platuma grādus.

Viskrāšņākā ir Jaun-Zēlandes veģetācija, nokrišņiem ļoti bagātajā rietumu daļā; sacītais zīmējas tikai uz dienvidu salu; ziemeļu sala viņas mazākā augstuma dēļ ir viscaur klāta ar brīnišķīgi krāšņu veģetāciju. Starp lapu kokiem sastop dažus, kas parasti aug tikai tropu zemēs. Sevišķi tas sakāms par ziemeļu salu; dienvidu salā dominē mērenās joslas lapu koki, sevišķi skābarži, no kuŗiem dažu pasugu individi sasniedz vairāk kā 2 metrus caurmērā. Izplatītas ir arī eļļas kokam radniecīgās pasugas; daudz staipekņu augu, kas vietām vijas nevien ap kokiem, bet arī ap krūmiem, padarīdami daudzus biezokņus par necaurejamiem un piešķirdami Jaun-Zēlandes mežiem tropiski krāšņu izskatu. Sevišķi skaisti ir Jaun-Zēlandes paparžu koki, sasniegdami 10 metru augstumu. Raksturīgākais dienvidu salas koks ir kauri priede, kas sasniedz 60 metru augstumu un 3—7 metrus caurmērā. Koks ir ļoti cietš, teicami der kuģu un mēbeļu būvei. Vērtīgi ir arī kauri priedes sveķi; nesaudzīgi izcērtot šos kokus, kauri priede gandrīz jau iznīcināta. — Beigās vēl jāatzīmē Jaun-Zēlandes lins (Phormium tenax) ar 3—4 metr. gariem lapām. Viņš sevišķi izplatīts dienvidu salas sausākajā austrumu malā. No lina lapām iedzimtie mēdza gatavot skaistus pinumus un zāļu mēteļus.

Iedzimto ciems Jaun-Gvinejā

Sākot apskatīt tropiskās Okeanijas veģetāciju, jāatzīmē no jauna, ka te, tāpat kā Jaun-Zēlandē, veģetācijas ziņā valda visai krasa atšķirība starp aizvēja un pretvēja pusēm; sevišķi tas zīmējas uz tām salām, kuŗu kalni pārsniedz vairāk kā 1000 metru augstumu. Pretvēja pusi sedz tropu lietus mežs, aizvēja pusi — savanas, krūmāji un stepe. Zemās koraļļu salas ir ar sausu klimatu, un uz viņām valda visai trūcīga veģetācija: plāno humusa kārtu, kas sedz koraļļu kaļķu slāņus, parasti klāj tikai nabadzīga zāļu sega; augsnes kārta parasti tomēr ir pietiekoši bieza, lai te varētu zaļot jūŗas gaisa mīlētāja — kokosa palma, dodama iedzimtiem pārtiku un visu pārējo. Melanēzijā arī aizvēja pusē parasti redz tropu mežus, jo šīs salas ļoti bagātas nokrišņiem; jo tālāk uz austrumiem, jo mazākas kļūst pašas salas, jo nabadzīgāka paliek Okeanijas augu valsts. Pati krāšņākā

Eikaliptu un zāles koku mežs dienvidrietumu Austrālijā

veģetācija sastopama Melanēzijas reģionā; pēc viņa tūliņ seko Mikronēzijas reģions, kas visai bagāts derīgiem augiem (sago palma, kokosa palma un maizes koks). Polinēzijas reģions, aptverdams milzīgu platību, savukārt sadalās vairākās apakšgrupās, kuŗās tomēr gandrīz visur sastopama kokosa palma un maizes koks. Dienvidrietumu Polinēzijas reģions aptveŗ Jaun-Hebridas, Svētā Krusta (Santa Cruc) salas un Jaun-Kaledoniju. Šis reģions kādreiz bija ļoti bagāts sandelkoku mežiem, kas tagad lielāko tiesu izcirsti. Jaun-Kaledonijai raksturīgi augi ir arekas palma, banānas, araukārijas un kāds riekstu koks. Centrāl-Polinēzijas reģions aptveŗ Fidži salas, Tonga, Samoā un Tokelavu salājus, kuŗos tagad kultivē daudzus eiropiešu ievestus kultūraugus. (Iedzimtie joprojām audzē pašu vajadzībām taro un jamsu.) Dienvidaustrumu Polinēzijas reģionā svarīgā sago palma (atskaitot Tahiti salas) vairs nav sastopama. Atsevišķu ziemeļaustrumu Polinēzijas reģionu izveido Havaju salas, kas

ļoti bagātas endēmiskiem augiem (gandrīz piecas sestdaļas no šo salu augiem citur nav sastopami); daudzi no tiem atgādina tuvējās Amerikas floru un, varbūt, senlaikos starp šīm salām un Ziemeļ-Amerikas kontinentu tiešām ir eksistējuši ciešāki sakari. Maizes koks un orchidejas te vairs neaug, bet toties zaļo kokosa palmas; starp kultūraugiem dominē cukurniedras, banāni, batātes, jamss un taro.

Uz Okeanijas salām, atskaitot pašas zemākās, dominē tik krāšņa veģetācija, ka savvaļas augi draud nomākt kultūraugus; tāpēc arī pašas krāšņākās salas, piem. Melanēzijā, vēl samērā maz izmantotas. Melanēzijas tropu lietus mežs jau atgādina krāšņos Indonēzijas mežus (ir vienu, ir otru audzelību veicina monsuna vējš, nemitīgi nesdams lietus padebešus). Starp kultūraugiem Melanēzijā pirmo vietu iejem sago palma; mežos sastop arī daudzus citus derīgus kokus (Melanēzijas meži bagāti dažādām dzelzs koka, sarkanā un melnā koka sugām, un araukārijām), bet viņus pagaidām gandrīz neizmanto, jo iespiešanās mūža mežos ļoti grūta. Jaun-Gvinejā sastop arī augus, no kuriem iegūst kaučuku. — Salas lielās platības un viņas kalnu augstuma dēļ Jaun-Gvinejas mežus var sadalīt vairākos reģionos. Īstais tropu lietus mežs sniedzas tikai līdz 900 metru augstumam; tad seko krūmiem bagāts kalnu mežs un virs tā plešas „miglas meži", kuŗu koku stumbrus un zarus klāj bieza sūnu un ķērpju sega; gaiss „miglas mežos" šķiet, pil no drēgnuma.

Okeanijas veģetācijas svarīgākie augi ir pandanus un kokosa palma (abi dod iedzimtiem uzturu, tērpa piederumus un traukus) un maizes koks (artocarpus incisa), kuŗa dzimtene ir dienvidaustrumu Āzija, un kuŗš iekļuvis Polinēzijā līdz ar malajiešiem radniecīgo mikronēziešu un polinēziešu ciltīm. Maizes koks aug diezgan ātri un gadus 70 no vietas dod 3—4 mārciņas smagus, miltainus augļus, no kuriem iedzimtie gatavo plāceņus.

Arī uz Okeanijas salām, sevišķi Melanēzijā, lēzenākās piekrastes klāj mangrovu meži; pēdējo sevišķi daudz Jaun-Gvinejas dienvidos. Ļoti izplatītas arī orchidejas.

Dzīvnieku valsts

Vēl īpatnējāka kā veģetācija ir Austrālijas un Okeanijas dzīvnieku pasaule. Salas, viņu izolētā stāvokļa un krāšņās veģetācijas dēļ, visai nabadzīgas dzīvniekiem; toties Austrālijas un Jaun-Gvinejas fauna ir ļoti īpatnēja un veclaicīga, un savukārt apstiprina hipotezi, ka dienvidu kontinents jau ļoti sen, varbūt, jau krīta periodā, ir zaudējis sakarus ar lielo Eirāzijas materiku: placentālie dzīvnieki te gandrīz nemaz nav sastopami (viņi attīstījušies terciārajā laikmetā). Raksturīgie Austrālijas dzīvnieki ir aplacentālie zīdītāji; no tiem te sastop divas sugas, kloakas dzīvniekus (monotremata), kuriem — tāpat kā putniem — dzimuma un mīzalu organu izvedceļi beidzas kloakā — paplašinātā zarnas lejas daļā, un somas dzīvniekus (marsupialia), — zīdītāji, kas savus vēl maz attīstītos maziņos pēc viņu dzimšanas nēsā apkārt uz vēdera specialā ādas somā, kuŗā tie pabeidz attīstīties. Atskaitot Austrāliju, līdzīgu dzīvnieku sugu vēl

sastop tikai Dienvid-Amerikā. (Daži pētnieki uzskata antarktisko kontinentu par šo dzīvnieku izcelšanās vietu, domādami, ka visi trīs minētie kontinenti tāļos senlaikos atradušies ciešos sakaros.)

Faunas ziņā starp kontinentu un Jaun-Gvineju eksistē dažā ziņā diezgan liela radniecība, jo ķengurs, daži citi somas dzīvnieki un skudru ezis ir sastopami ir Austrālijā, ir Jaun-Gvinejā, tāpat kā kazuars. Toties Jaun-Gvinejai ir daži zīdītāji, kas Austrālijā nav iekļuvuši, piem. papuasu cūka, kaut gan arī pēdējā šķiet aizsniegusi Jaun-Gvineju kā cilvēka pieradināts mājas dzīvnieks un tikai vēlāk palikusi par meža iemītnieku. Zoologi tāpēc mēdz šķirt Jaun-Gvineju no Austrālijas, ieskaitīdami pirmo atsevišķā, Papuasijas, reģionā, kuŗam pieskaita arī Bismarka archipelāgu un Zālamana salas; šis reģions ir bagāts arī endēmiskām sugām; par tipisku Papuasijas reģiona pārstāvi uzskata paradīzes putnu, kaut gan tas sastopams arī rietumu salās un Ziemeļ-Austrālijā.

Daudzi dzīvnieki caur Melanēziju iekļuvuši arī Kvinslendā, piem. dažas papagaiļu, baložu un lielkāju vistu (Megapodia) sugas. Arī aplacentālo, sevišķi somas dzīvnieku ziņā Jaun-Gvinejai un Austrālijai, ir arī savi endēmiskās faunas pārstāvji. Skatoties no zooģeografijas redzes punkta, Jaun-Gvinejas atdalīšanās no Austrālijas būs notikusi terciārā laikmeta sākumā; Jaun-Zēlande tad jau bija kļuvusi par salu, jo somas dzīvnieki viņā nav sastopami. Toties Tasmanija atdalījusies no Austrālijas kontinenta visai vēlu; divas trešdaļas no somas dzīvniekiem, kas mājo šai salā, ir identiski ar Austrālijas somniekiem. Tasmanijā vēl dzīvo abi niknie plēsoņi: somas vilks, un somas velns; kontinentā viņus jau iznīcinājis dingo suns. (Somas vilks sasniedz šakaļa lielumu, bet „somas velns" ir tikpat asinskārīgs, kā mūsu sesks; abi nodara Tasmanijas fermeriem lielus zaudējumus.)

Bismarka archipelags un Zālamana salu fauna visumā līdzinās Jaun-Gvinejas faunai; tāpēc domā, ka šo salu atdalīšanās no Jaun-Gvinejas notikusi nevisai sen. Daudz agrāk no īstās Melanēzijas ir šķirušās Jaun-Hebridu salas un Fidži grupa.

Raksturīgs Melanēzijas jeb Papuasijas faunas reģiona pārstāvis, kā jau minējām, ir paradīzes putns, kaut gan tas sastopams arī Ziemeļ-Austrālijā. Viņa skaisto spalvu dēļ jau senie portugaļu kuģinieki to iesaukuši par „saules putnu"; viņa gaŗās, krāsainās spalvas dažām pasugām aug astē, dažām sākas pie galvas, muguras vai pleciem, bet aug tikai tēviņiem. Pats pazīstamākais ir lielais paradīzes putns, kas mājo galvenā kārtā Aroe salās. Vairāk izplatīts mazais paradīzes putns, kam nav tik spilgta spalvu krāsa. Sarkanā paradīzes putna gaŗās spalvas nav dzeltenas, kā abām pirmajām pasugām, bet uguns sarkanas; ļoti skaistām sarkanbrūnām un oranždzeltenām, gaŗām spalvām lepojas „krāšņais paradīzes putns", ko sastop tikai Jaun-Gvinejā; viņam ir tumšbrūna aste, oranždzelteni spārni, tumšzaļām un purpursarkanām spalvām apaugušas krūtis, tēraudpelēkas astes spalvas un dzeltena mugura. Jaun-Gvinejas mežos mājo lielos baros papagaiļi, ar savu nemitīgo klaigāšanu traucēdami mūža meža klusumu; sevišķi cītīgs kliedzējs ir dzeltenais kakadu; ir arī daudz citu putnu sugu, lielāko tiesu visas ar ļoti krāšņu spalvu rotu. — Ļoti izplatītas arī čūskas; upēs mājo bruņu rupuči. Kāda krokodiļu suga ir sastopama visā Melanēzijā (iedzimtie lietā viņa gaļu barībai). Ceļiniekiem, kas mēģinājuši iesprausties Mela-

nēzijas mūža mežos, daudz raižu ir sagādājušas asins dēles. Melanēzijas fauna ļoti bagāta arī insektiem, kas mirdz visās varavīksnas krāsās.

Austrumu virzienā kļūst nabadzīgāka nevien Okeanijas augu valsts, bet arī fauna; mazinās sugu un arī individu skaits. Okeanijas pārējo daļu, atskaitot Jaun-Zēlandi un Havaiju salas, mēdz ierindot Polinēzijas faunas reģionā. Jau Kuka un Tubuaju salas visai nabadzīgas dzīvniekiem; uz koraļļu salām lielāki savvaļas dzīvnieki nespēj mājot vienkārši aiz barības trūkuma. Sikspārņi ar viņu lidošanas spējām ir aizspiedušies vistālāk uz austrumiem, bet arī viņus sastop tikai Tonga salās. — Fidži salu faunai ir kontinentāls raksturs, jo arī viņas savā laikā bijušas Austrālijas kontinenta sastāvdaļa; zīdītāju te nav, putni lielāko tiesu radniecīgi Austrālijas putnu pasaulei, un tikai dažas sugas var uzskatīt par endēmiskām; toties daudz reptiļu un amfibiju; daudz arī insektu (sevišķi skaisti ir Fidži salu tauriņi).

Uz Samoā salām pirms balto ierašanās vienīgie zīdītāju pārstāvji bija žurkas, suņi, cūkas, un sikspārņi. Endēmiskās putnu sugas tuvu izmiršanai. Pievakarē atstāj savu paslēptuvi dzeltenzaļais „medus putns", bet pusdienas stundās sūc kokosa palmu ziedu saldo sulu mazais, melnais medus sūcējs.

Tahiti salu grupa savā ziņā ir izjēmums, jo uz viņu neattiecas likums, ka Okeanijas fauna austrumu virzienā kļūst sugām un individiem nabagāka. Šīs salas ļoti bagātas putniem; sevišķi skaisti ir frēgates putns un tropu putns jeb faētons; no abu spalvām kādreiz gatavoja virsaišu rotas. Paumotu salu fauna ļoti nabadzīga; sastop tikai žurkas, papagaiļus, baložus, ķirzakas un insektus.

Havaiju salu fauna sastāda atsevišķu reģionu, kas ļoti bagāts endēmiskām sugām, un tādām, kuŗas itkā liecina par zināmiem radniecības sakariem ar tuvējo Ameriku. Vienīgais zīdītāju pārstāvis priekš eiropiešu ierašanās te bija sikspārnis, bet viņš tuvu rada Amerikas sikspārņiem. Putnu lielākā daļa ir endēmiska. Pazīstamākais no Havaiju salu putniem bija moho, kas neprata lidot, un tagad iznīcināts. No viņa dzeltenajām spalvām gatavoja virsaišu mēteļus. Ļoti retas ir arī divas citas endēmisku putnu sugas, arī dzeltenām spalvām, kas savā laikā tāpat derējušas spalvu mēteļu un galvas rotu darināšanai. Čūsku šais salās nav; toties ļoti izplatīti zemes gliemēži.

Arī Jaun-Zēlande faunas ziņā visai nabadzīga, bet toties ļoti bagāta oriģinālām sugām. Par abu Jaun-Zēlandes salu agro šķiršanos no Austrālijas kontinenta liecina jau tas, ka kloakas un somas dzīvnieki te nav sastopami. Vienīgais zīdītāju pārstāvis sākumā te ir bijis sikspārnis. Maori, ieceļodami Jaun-Zēlandē no Samoā salām, atveduši sev līdzi žurku un suni. Dienvidu salas ūdeņos mājo kāds mūsu ūdrim līdzīgs dzīvnieks, bet piekrastēs dzīvo roņi, delfini, un bieži uzklīst valzivis. Visus citus Jaun-Zēlandes zīdītājus ir ievedis cilvēks. Slavenais jūŗu braucējs Kuks atveda Jaun-Zēlandes iedzimtiem cūku, kas drīz palika par maori svarīgāko mājlopu (dienvidu salās dažās vietās cūka jau ir palikusi par meža dzīvnieku, tāpat kā liellopi un zirgi). No vēlāk ievestiem jāatzīmē zaķi un trusīši (Pēdējie sagādā vietējiem lauksaimniekiem gandrīz tikpat daudz raižu, kā Austrālijas fermeriem). Ļoti bagāta endēmiskām sugām ir Jaun-Zēlandes putnu valsts; putnu lielākajai daļai te vairs nav tā spalvu

krāšņuma, kā tropu salās. Raibām krāsām lepojas vai vienīgi papagaiļi. Interesants putns ir „keo", kam rejoša balss; agrāk viņš pārtika no augu barības, bet tagad palicis par gaļas ēdāju un bieži uzklūp fermeru aitām; kolonisti tāpēc cenšas viņu izskaust visiem līdzēkļiem. Ļoti rets ir tā sauktais „nakts papagailis", kas mājo attāļākajās kalnu ielejās un gandrīz aizmirsis lidot. Aizmirsuši lidošanu arī daži citi Jaun-Zēlandes putni, jo līdz cilvēku atnākšanai viņiem nav bijis jābaidās no vajātājiem. Dziedātāju putnu te gandrīz nav. Dienvidu salas piekrastes ļoti bagātas jūŗas putniem, albatrosiem, pingviniem, kaijām, vētras putniem un jūŗas bezdelīgām.

Pats īpatnējākais Jaun-Zēlandes putns ir tomēr kivi jeb sloku strauss; viņš sasniedz prāvas vistas lielumu. Putnu klāj gaŗas matveidīgas spalvas, sniegdamās gandrīz līdz zemei. Kivi neprot lidot, ir palicis par skrējēju, un daba to apbalvojusi ļoti spēcīgām, kaut arī īsām kājām. Ar savu gaŗo un apaļo slokas knābim līdzīgo knābi viņš uzmeklē tārpus, insektus un kāpurus, bet parasti iet uz viņu medībām tikai nakts stundās. Divas reizes gadā mātītes dēj pa ļoti lielai olai, iepriekš izraktā zemes iedobumā. — Kivi cītīgi medī nevien fermeri, bet arī viņu suņi, paši uz savu roku, un pat cūkas, un tagad šis putns visai reti sastopams.

Uz Jaun-Zēlandes savā laikā mājojis pats lielākais putns uz visas zemes lodes, t. s. moā, kas bijis 4 metrus augsts, bet tagad izmiris. Domā, ka viņu iznīcinājuši maori, to medīdami viņa gardās gaļas dēļ. (Maori pasakās un varoņu dziesmās pieder izcila loma cīņām ar šo bezspārnaino milzeni.) Salā daudzās vietās atrasti moā kauli un olu čaumalas, un zoologi pēc tiem spriež, ka salā reiz mājojušas vairāk kā 20 šī milzu strausa pasugas. (Iespējams, ka moā galīgi izmedīts vēl tikai priekš nepilniem 100 gadiem, jo kāds no pirmajiem Jaun-Zēlandes misionāriem apgalvo savos memuāros, ka esot viņu iztālim redzējis.) Jaun-Zēlande nav visai bagāta arī amfibijām un reptiļiem; čūsku un bruņu rupuču nemaz nav. Interesants dzīvnieks ir ķirzaka Hatteria, kas rada triasa laikmeta dzīvniekiem; viņa pa pusei ir ķirzaka, pa pusei krokodils, un ar ribām, kas atgādina putnu ribas. Zivīm Jaun-Zēlandes upes un ezeri ļoti bagāti, bet tomēr nespēj mēroties ar tuvējās jūŗas bagātību.

Austrālijas kontinents kopā ar Tasmanijas salu, kas no viņas atdalījusies tikai terciarā laaikmeta beigās, ir īpatnējs, patstāvīgs reģions, ar visai veclaicīgu faunu. No visām pasaules daļām vienīgi Austrālijas fauna atgādina krīta laikmetu un terciarā laikmeta sākumu. Ir tiesa, arī Dienvid-Amerikā sastopami somas dzīvnieku pārstāvji, bet kloakas dzīvnieki mājo tikai Austrālijā. Placentāliem dzīvniekiem Austrālijā sākumā nav bijis tomēr neviena paša pārstāvja, atskaitot vienīgi sikspārņus, kas te iekļuvuši no Melanēzijas. Arī savvaļas suns dingo, liekas, iekļuvis ar cilvēka palīdzību; pretējā gadījumā viņu varētu uzskatīt par vienīgo placentālo dzīvnieku pārstāvi Austrālijas faunā. Citādi šim kontinentam nav ne grauzēju, ne plēsoņu, ne pērtiķu, ne puspērtiķu.

Kontinenta mērenā reljefa un lielāku kalnu trūkuma dēļ faunas sadalījumam te nav no pašas dabas spraustu robežu. Zināms kontrasts arī faunas ziņā tomēr eksistē starp drēgnajām nomalēm un sausajiem iekšzemes rajoniem. Acīmredzot krīta laikmetā eksistējusē Centrāl-Austrālijas jūŗa, kas šķīrusi kontinenta rietumus no

austrumiem, ir savā ziņā iespaidojusi arī dzīvnieku pasauli, jo kontinenta austrumu daļa ir bagātāka sugām, kā rietumi, un abās kontinenta daļās netrūkst endēmisku sugu. Pīļknābis sastopams tikai austrumos, bet skudru ezis un ķengurs izplatīti visās Austrālijas kontinenta malās. Austrumu daļa bagātāka somu dzīvniekiem un zoologi tāpēc spriež, ka šie dzīvnieki vispirms iekļuvuši tagadējā kontinenta austrumu daļā; tikai pēc tam, kad minētā jūra izsīkusi, daļa no tiem paspējusi iekļūt arī Rietum-Austrālijā.

Austrālijas fauna visai vienmuļīga, bet vēl vienmuļīgāka viņa šķiet ceļiniekam, kurš no savvaļas dzīvniekiem redz vai vienīgi ķengurus, emu un kakadu.

Tagad gandrīz jau izskausti kloakas dzīvnieki, no kuriem sastopamas tikai divas sugas, pīļknābis un skudru ezis; pirmais no tiem ir ūdens, otrais sauszemes dzīvnieks. Uz zemākās attīstības pakāpes atrodas skudru ezis jeb echidna, kas ārējā izskata ziņā atgādina mūsu ezi. Viņam ir bezzobains purns, ar gaŗu, sliekveidīgu mēli, stipri, rakšanai piemēroti nagi un adatains eža kažoks. Viņš dzīvo akmeņainos apgabalos un pārtiek no skudrām un termitiem. (Kādu šī dzīvnieka pasugu sastop arī Tasmanijā.) Ar pīļknābi skudru ezim ir daži kopēji vilcieni; knābjveidīgie žokļi, īsās, spēcīgiem nagiem bruņotās kājas un somas kauls. Abi dzīvnieki dēj olas, tāpat kā putni un reptīļi (šīs olas klāj nevis čaumala, bet elastīga plēve). Olas līdz viņu nogatavošanai abi mēdz glabāt vēdera somās.

Pīļknābja uzbūvē daudz kas atgādina putnu. Viņam ir putna knābis, ar kuŗu tas meklē dūņās sev barību; zobu vietā ir zobveidīgi raga veidojumi, pa 4 katrā žoklī. Augumā pīļknābis nepārsniedz mājas kaķa lielumu; viņam ir bebŗa zvīņastei līdzīga aste, ko tas peldot izlietā kā stūri; starp pirkstiem plešas peldplēve; pīļknābis ceļ Jaunās Dienvid-Velsas un Kvinslendas upju krastos apakšzemes ejas, ar perēkli galvenajā ejā. Mātītes dēj ligzdā olas, no kuŗām pēc dažu dienu perēšanas izšķiļas ļoti maz attīstīti mazuļi; māte viņus pēc tam zīda, tāpat, kā citu zīdītāju mātītes. — Pīļknābis ir ļoti bailīgs zvērs, jo viņu cītīgi medī tā gaļas dēļ iedzimtie, bet kolonisti skaistās melnbrūnās ādas dēļ.

Austrālijas somu dzīvnieki dalās ļoti dažādās sugās. Visas viņas vieno vēdersoma, kuŗā atrodas arī piena dziedzeŗi. Citādi šo sugu starpā pēc auguma, uzbūves un dzīves veida valda tik liela atšķirība, ka viņi zināmā kārtā aizvieto citos kontinentos sastopamos zīdītājus. Ļoti izplatīts dzīvnieks ir vombata, āpša lielumā; tāpat kā āpsis, vombata mājo zemes alās. Viņš ir augēdis un savām stiprajām ķetnām rok ārā augu saknes. Daudzi somu dzīvnieki mājo kokos, kā piem. Austrālijas oposums. (Ir arī lidotājs-oposums; tam starp pirkstiem aug ādas plēve, ar kuŗas palīdzību viņš var pārlidot no viena zara uz otru.) Dārgās ādas dēļ cītīgi medī somas lāči, kas arī mājo kokos. Ļoti maza ir somas pele, kas ar savu gaŗo mēli sūc ziedu sulu, tāpat kā insekti, un mājo tikai Rietum-Austrālijā. Visi šie somas dzīvnieki pieder pie t. s. diprotodontia grupas, kuŗas raksturīgās pazīmes ir divi spēcīgi griezējzobi apakšžoklī un seši augšžoklī. Pie šīs apakšgrupas pieder arī ķengurs. Otra somnieku apakšgrupa ir polyprotodontia, ar četriem vai pieciem griezējzobiem virsžoklī; pie šīs apakšgrupas pieder dažādas somnieku sugas, kuŗas pārtiek no gaļas un insektiem. Ļoti rets ir strīpainais skudru lācis, žurkas

lielumā, ar 52 zobiem. Pie šīs apakšgrupas pieder arī vesela rinda plēsoņu, t. s. tīģerkaķis, somas velns un somas vilks, kas suņa lielumā un pelēku, melnstrīpainu spalvu. (Abi pēdējie tagad sastopami tikai Tasmanijā.)

Pazīstamākais no somas dzīvniekiem ir ķengurs (ķenguru), bet arī šī suga dalās daudzās pasugās. Ir ķenguri, kas augumā nesasniedz kaķa lielumu; lielais ķengurs sēdus stāvoklī ir cilvēka augumā. Visiem ķenguriem ir ļoti attīstītas pakaļkājas, īsas priekškājas un spēcīga aste. Šos dzīvniekus cītīgi medī, un nevien viņu vērtīgās ādas dēļ, bet arī tāpēc, ka viņi noēd zāli, kas vajadzīga lopu bariem. Fermeri bieži sarīko medības ar suņiem uz lielajiem ķenguriem, paši auļodami medījumam pakaļ zirga mugurā. Ielenkts vai ievainots lielais ķengurs ir bīstams nevien suņiem, kuŗus tas nogalina ar vienu pašu pakaļkājas sitienu, bet arī cilvēkam, jo spēj uzplēst vēderu saviem briesmīgajiem pakaļkājas nagiem.

Pusiznīcināts ir arī emu, strausveidīgs putns, augumā mazliet mazāks par Afrikas strausu; emu ļoti ziņkārīgs, maz baidās no cilvēka un tāpēc viegli krīt par upuri mediniekiem. Augumā viņš sasniedz 1,5 metra augstumu, bet emu nav tik skaistu un gaŗu astes spalvu, kā viņa brālēnam Afrikā. Kvinslenda ziemeļos mājo arī Papuasijā sastopamais kazuars, kam uz galvas krāšņs spalvu pušķis.

Austrālijā mājo arī citas endēmiskas putnu sugas, piem. t. s. lielkāju vistas, kas izskata ziņā atgādina tītaru un ir ar tikpat gardu gaļu. Lielkāju vistas nemēdz pašas izperēt savas olas, bet apkašā tās lapām, zariem, sēnēm un trūdiem bagātu zemi un ļauj viņas izperēt pūšanas procesa radītam siltumam. Ziemeļi sevišķi bagāti skaistām baložu sugām; turpat mājo arī paradīzes putns un līrastis; Papuasijas faunas reģiona pārstāvji, kas ieceļojuši Ziemeļ-Austrālijā.

Ļoti bagāti ūdens putniem ir Austrālijas ezeri un upes; virs dažiem ezeriem pēc šāviena paceļas veseli pīļu, zosu un flamingo mākoņi. Niedrājos mājo simtiem zivju kārie pelikāņi; dienvidos dzīvo lieli gulbju pulki (melnais gulbis, kas devis Gulbju zemei viņas nosaukumu, pat ieticis Rietum-Austrālijas ģērbonī); eikalīptu mežos dzīvo papagaiļi un kakadu; sevišķi skaistām spalvām ir t. s. „papagaiļu ķēniņš", ar asinssarkanu vēderu un tumšzaļu muguru; ļoti izplatīts baltais kakadu, kas sastopams visā Austrālijā un Tasmanijā, un nodara prāvus zaudējumus zemkopjiem. Visai liela auguma ir melnais kakadu, kas dzīvo arī Jaun-Gvinejā. Ļoti izplatīta ir arī medus sūcēju suga, kas baŗojas no koku un puķu ziedu sulas; izplatīti arī laupītāju putni, no kuŗiem pats lielākais ir t. s. Austrālijas ērglis, kas zog jērus, bet dara arī daudz laba, iznīcinādams trusīšus. Tropiskajos Austrālijas dienvidos dzīvo krokodiļi; ļoti izplatītas ķirzakas, kuŗas labprāt ēd iedzimtie. Lielākā no Austrālijas ķirzakām (iguana jeb apkakles ķirzaka) sasniedz 1,5 mtr. gaŗumu, mājo krūmos un mēdz rāpties arī kokos, lai uzmeklētu putnu olas.

Austrālija ļoti bagāta dažādām čūsku sugām, no tām divas trešdaļas ir nāvīgas. Sevišķi bagāti čūskām tropiskie ziemeļi; Kvinslendā ļoti izplatīta nāves odze; purvos un upmalās mājo melnā čūska, kas arī ļoti indīga un sasniedz 2 metrus gaŗuma. Indīgas čūskas mājo arī Tasmanijā. Starp neindīgām jāatzīmē tepiķa čūska, kas sasniedz 5 mtr. gaŗumu.

Saldūdeņu zivīm Austrālija nav sevišķi bagāta, sevišķi viņas

rietumu daļa. Ļoti īpatnēja zivs ir Neoceratodus Forsteri, kas mājo tikai dažās Kvinslendas upēs. Šai zivij ir nevien žaunas, bet arī plaušas; viņai patlaban nav citās pasaules daļās neviena radinieka, bet triasa un juras laikmetu formācijās sastop viņai radniecīgu sugu atliekas Eiropā, Āzijā un Afrikā. (Ar šo zivi bieži samaina baramundu, kas mājo Ziemeļ-Kvinslendas, Sumatras un Borneo upēs.)

Austrālijas insekti sagādā cilvēkam daudz raižu. Drēgnajos tropu ziemeļos mājo dažādas anopheles sugas, kas izplata malāriju, un kāda odu suga, kas izplata dzelteno drudzi. Moskiti mājo Ziemeļ-Austrālijā miljardiem; kontinenta iekšienē un arī citur krūmāju apgabalos cilvēkus un dzīvniekus moca krūmu mušas, izplatīdamas acu slimības. Ļoti kaitīgi dzīvnieki ir termiti, kas, piekļuvuši koka mājai, sagrauž viņu līdz ar mēbelēm. Tāpēc tais Austrālijas apgabalos, kur termiti visai izplatīti, mājas mēdz celt uz stabiem; zemē iedzītie stabu gali apsisti ar dzelzs plāksnēm, lai kaitīgie grauzēji nespētu pašai celtnei tikt klāt.

Siseņi bieži noposta Austrālijā nevien dārzus un sējumus, bet noēd arī zāli un kokiem lapas simtiem kv. klm. plašos apvidos. Izplatīti arī skarpji un indīgas mušas, kuŗu kodiens paralizē sakosto locekli uz vairākām dienām. Šīs mušas sevišķi bīstamas bērniem. Aitas un liellopus moca ērces, kas izzīž dzīvniekiem asinis. (Ērcēm krīt ikgadus par upuri tūkstošiem jēru.) Lai dabūtu ērces ārā no aitu vilnas, fermeri mēdz dzīt aitu barus cauri dīķiem, kuŗu ūdens iepriekš piesātināts ar sārmu.

Daudz bēdu sagādā Austrālijas zemkopjiem zvirbuļi, kas ievesti no Eiropas tāpat kā truši. Nikns aitkopju ienaidnieks ir arī dingo suns, pelēkbrūnu spalvu, kuŗa palīdz viņam slēpties krūmāju biezoknī. Dingo ir tik viltīgs, ka mediniekam grūti tam piekļūt klāt, kaut gan dominijas valdība maksā veselu mārciņu sterliņu par katru nošautu dingo. Lielie fermeri mēdz apjost savas ganības ar drāšu sētām, kas celtas dingo atvairīšanai, un algo speciālus dingo šāvējus; par spīti visiem šiem aizsargsoļiem, dingo suņus vēl nav izdevies iznīcināt un viņu dēļ daudzos apgabalos, kur varētu ganīties miljoniem aitu, šī lopkopības nozare nav iespējama. (Dingo uzbrūk tikai aitām; pret liellopiem viņš ir bezspēcīgs.) Dingo sētu celšana maksā lielas summas un tāpēc arī viņām apjostas tikai pašas ienesīgākās ganības.

Pirmos trusīšus ieveda Austrālijā priekš 70 gadiem; tagad viņi tā savairojušies, ka trusīšu kopskaitu dienvidu kontinentā jau vērtē uz 4 miljardiem. Par spīti visiem valdības un kolonistu pūliņiem, šos grauzējus nav izdevies iznīcināt. Viņi noēd lopiem tik vajadzīgo zāli un netaupa arī sāls krūmājus, kuŗus labprāt ēd aitas. Sevišķi lielu postu sagādā trusīši sausuma periodos, kas Austrālijā parasti uznāk pēc katriem 3—4 gadiem. Katrs zāles krūms tad ir lopkopjiem dārgs, bet trusīši, kas panes sausumu labāki kā liellopi un aitas, noēd zāles pēdējās paliekas. Rietumaustrālieši, gribēdami izsargāties no šiem grauzējiem, ir uzbūvējuši cauri savai kolonijai no ziemeļiem un dienvidiem trīs lielas dzeloņdrāšu sētas, bet arī tās nav spējušas atvairīt trušu uzmākšanos. Austrālijā katrs laukkopis lūko apjost savus laukus ar dzeloņdrāšu sētu, kas turpinās arī pāris pēdas apakšzemē, bet trusīši tomēr paspēj izkļūt sētai cauri un posta sējumus.

Starp Austrālijas savvaļas dzīvniekiem nav bijis neviena, ko cilvēks varētu pieradināt kā mājlopu. Austrālijai jāpateicas par to, kas viņai tagad ir, mājlopiem, kas ievesti no citurienes. Par spīti kviešiem, kas tik teicami padodas Dienvidaustrumu novados un Rietum-Austrālijā, aitkopība joprojām ir šī kontinenta lauksaimniecības pamats un vilna viņas galvenā eksportprece. Visvairāk audzē merinosu sugas aitas; Austrālija ir pirmā vilnas ražotāja pasaulē. Viņas aitu kopskaits pārsniedz 93 miljonus (vairāk kā puse no tām pieder Jaunās Dienvid-Velsas fermeriem). Sevišķi teicami piemērotas aitkopībai ir austrumu stepes un pakalnu josla, kas plešas Austrālijas Kordiljeriem rietumos. Aitkopība zeļ arī kontinenta rietumos, un varētu zelt arī iekšienē, ja vien aitkopjiem tur nedarītu pārāk lielus zaudējumus dingo suņi. Tāpēc arī Centrāl-Austrālijā, par spīti viņas sausajam klimatam, tagad sāk iesakņoties lopkopība (audzē tikai gaļas lopus). Sevišķi daudz liellopu redz drēgnajos austrumu un dienvidrietumu apgabalos, kur iesakņojusies piensaimniecība. Cūkkopība nespēlē Austrālijas lauksaimniecībā ievērojamu lomu; sausajos iekšzemes apvidos sāk audzēt kazas. Lielpilsētu apkārtnē zeļ putnkopība.

Piekrastes apgabalos, sevišķi dienvidos, izplatītākais darba dzīvnieks ir zirgs (zirgus audzē arī Centrāl-Austrālijas kalnos; sevišķi izturīgi ir Mak-Donnela kalnu zirgi). Zirgus audzē, ļaujot tiem pilnu vaļu, un tāpēc gandrīz visā Austrālijā (atskaitot pustuksnešainos apgabalus) sastop zirgus, kas jau kļuvuši par savvaļas dzīvniekiem. Izplatīti arī ēzeļi un mūļi. Pustuksnešu joslā, sevišķi kāpu apgabalos, par galveno darba dzīvnieku ir kļuvis vienkupra kamielis, ko lietā vezumu vilkšanai, braukšanai un jāšanai un arī kā nastu nesēju.

Iedzīvotāji

Austrālijā un Okeanijā mēs sastopam tautu un cilšu lielāko maisījumu; var sacīt, ka te sajaukušās triju pasaules daļu tautas. Tikpat dažāds ir šīs pasaules daļas iedzīvotāju sastāvs, skatoties pēc antropoloģiskās attīstības pakāpēm. Mēs te redzam pašas zemākās rases dzīvojam blakus eiropiešu kolonistu pēcnācējiem, un blakus izmirstošām rasēm — spēcīgas un ziedošas. Bez tam eksistē iedzīvotāju ziņā liela starpība starp Austrāliju un Jaun-Zēlandi no vienas un tropiskās Okeanijas salu pasauli no otras puses. Abās pirmajās dominē eiropiešu kolonistu pēcnācēji, tropu Okeanijā — iedzimtie. Ja Austrālijas aborigeni neglābjami lemti iznīkšanai, tad toties Okeanijas salās, atskaitot Jaun-Zēlandi, pagaidām vēl mājo tikai neliels skaits eiropiešu pēcnācēju, jo drēgnais un tropiskais klimats viņiem ļoti grūti panesams.

Pašas Okeanijas iedzimtie nav vienas rases piederīgie; dažas ciltis te ieceļojušas tikai priekš vairākiem gadu simteņiem, citas te mājojušas daudz agrāk, vietām uzietas arī īpatnēju pundurcilšu atliekas, sevišķi Melanēzijā. Arī pēc pašu jaunāko cilšu — polinēziešu ieceļošanas, te ir turpinājusies tautu un rasu sajaukšanās, līdz beidzot visas agrāk ieklīdušās nomāc eiropieši. Uz dažām salām ir apmetušies diezgan lielā skaitā malajieši; Havaiju salās gandrīz puse iedzīvotāju tagad ir japaņi. Ar angļu ziņu Fidži archipelagā ieceļo-

juši vairāki desmiti tūkstoši indiešu, bet ķīniešus sastop visās Okeanijas malās. Dzeltenās rases plūdi būtu pārplūdinājuši Ziemeļ-Austrāliju un Kvinslendu, ja šiem plūdiem kā aizsargdambis nebūtu celts ceļā likums, kas izdots 1901. g. un cenšas paturēt Austrālijas knotinentu baltajiem.

Austrālijas un Okeanijas iedzimtos mēs sīkāki apskatījām „Zeme un tautas" pirmajā daļā („Etnografija") un tāpēc pie tiem ilgāki neuzkavēsimies.

Mikronēzieši un polinēzieši lemti izmiršanai, varbūt, atskaitot vienīgi Džilberta salu iemītniekus un enerģiskos samoāniešus. Havaiju salu iedzimto kanaku skaits, ko priekš 130 g. vēl vērtēja uz 300,000, tagad jau samazinājies gandrīz desmitkārtīgi. Tas pats

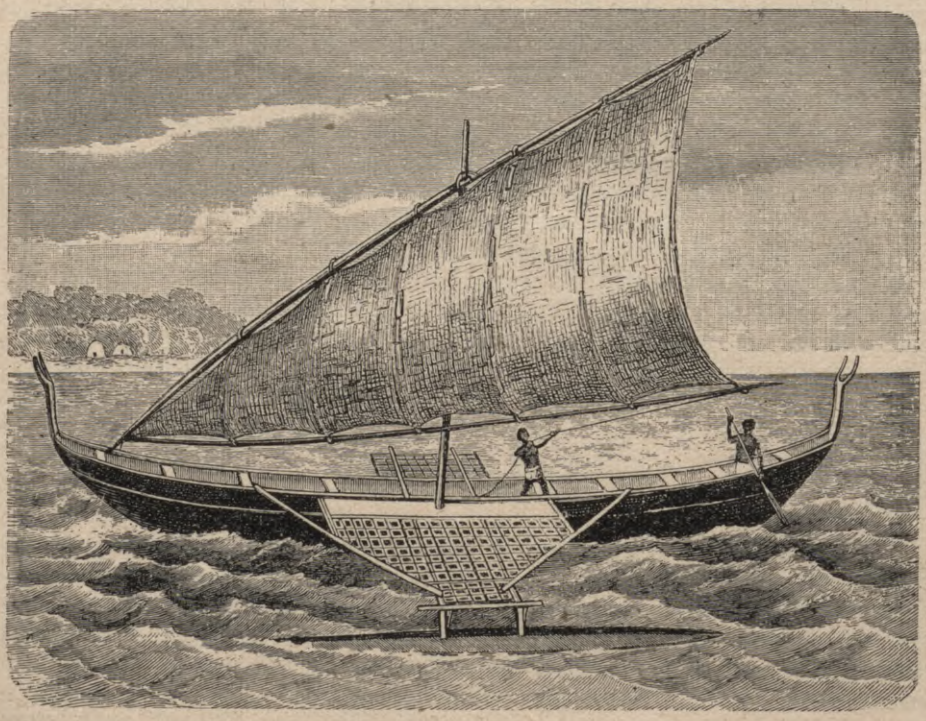

Karoliniešu liellaiva ar lūku buru un pludu laiviņu

jāsaka arī par tahitiešiem un Marķīza salu iedzimtiem. Maori izmiršana patlaban apstājusies, bet pēc asiņainajiem karjem ar angļiem no šīs lepnās un kareiviskās cilts, kuŗas varā vēl pirms simts gadiem atradās visa Jaun-Zēlande, palikuši pāri tikai ap 50,000, kas mājo ziemeļu salās, ap Taupo ezeru. (Dienvidu salā maori gandrīz vairs nav sastopami). Pēc pašu maori teikām, viņi ieceļojuši Jaun-Zēlandē no Samoā salām priekš pieciem vai sešiem gadu simteņiem. Maori ciltij ļoti daiļas tautas dziesmas, interesantas pasakas un leģendas, un nacionālās dejas, kuŗās visai stiprs erotiskais elements. Tāpat kā pārējie polinēzieši, arī maori ir ļoti mūzikāli; viņu kokgriezumi pieder pie brīnišķīgajiem mākslas darbiem, kādus radījušas tautas, atrazdamās uz attīstības pakāpes, kas atbilst neolītiskajam laikmetam. — Apbrīnojami skaists ir maori ornaments, ar daudzām

spirālēm, arabeskām un stilizētām dzīvnieku un cilvēku figūrām. (Ornāmentiem un kokgriezumiem ir bijuši izgreznoti nevien maori nami, bet arī viņu laivas, no kuŗām daudzas sasniegušas 20 metru gaŗumu; ornāmentiem maori izrotājuši arī savus ķermeņus, sevišķi sejas. Tagad, protams, viss tas jau pieder pagātnei.)

Mūzikālākie no visiem polinēziešiem ir havaijieši jeb kanaki, kā viņi mēdz dēvēties. Havaijiešu melodiskās tautu dziesmas tik skanīgas un daiļas, ka ar tām spēj sacensties tikai mūsu daiņas. Havaijiešiem ir arī īpatnēji mūzikas instrumenti, kuŗus lietā vēl tagad. Ļoti interesanti ir bijuši arī šīs dzīvespriecīgās tautas meistaru da-

Tonganietes

rinātie putnu spalvu mēteļi, kas gatavoti ķēniņiem un virsaišiem. Izmirstot attiecīgām putnu sugām, šī senā māksla arī izmirusi.

Okeanijas iedzimto ciltis ir teicami jūŗnieki un viņiem jau priekš eiropiešu ierašanās bija lielas un gaŗas laivas, kuŗas tie dzina gan ar aiŗiem, gan ar vēja palīdzību, uzvilkdami trīsstūrainas, no lūkiem pītas buŗas; laivas virzienu mēdza ieturēt ar lielas airveidīgas stūres palīdzību. Mums pazīstamo nautisko instrumentu viņiem gan nebija, bet toties okeanieši prata teicami orientēties pēc zvaigznēm un izlietāt jūŗas straumes. Maršala salinieki bija jūŗniecības mākslas ziņā pārāki par saviem kaimiņiem: viņiem bija primitīvas jūŗas kartes, uz kuŗām tie mēdza atzīmēt salu puduŗus ar piestiprinātiem gliemežvākiem vai raibiem akmentiņiem. (Atsevišķas ģintis glabāja šīs kartes un viņu lietāšanas mākslu kā lielu noslēpumu.)

Jau labi sen priekš eiropiešu ierašanās starp Okeanijas salu iedzimtiem bija eksistējuši tirdzniecības sakari. Naudas vietā lietāja pērļu gliemežu vākus, kas bija glīti noslīpēti un vidū caururbti, lai varētu šo oriģinālo valūtu savērt uz auklas, ērtākai līdznēsāšanai. Ļoti oriģināla „nauda" bija Japas saliniekiem; tie gatavoja savu naudu no sevišķi cieta akmens; uz šīs salas uzglabājušies „naudas gabali", kuŗu apkārtmērs pārsniedz 4 metrus! Jo plānāka un platāka bijusi kāda naudas ripa, jo lielāka skaitījusies viņas vērtība. Akmeņi šīs „naudas" kalšanai vesti ar plostiem no Palavu salām.)

Augsti attīstīta pie dažu salu grupu iemītniekiem, sevišķi karoliniešiem, bijusi arī aušanas technika, kas tagad pa lielākai daļai nogrimusi aizmirstībā. Šo salu iemītnieki mēdza aust no banānu šķiedrām, kas iepriekš bija krāsotas sarkanā, brūnā vai dzeltenā krāsā, ļoti daiļus, ornāmentiem rotātus audumus. Atzīmējamī arī karoliniešu pinumi no pandanu lapu šķiedrām. Uz sevišķi augstas kultūrālās attīstības pakāpes ir atradušies polinēzieši un mikronēzieši. To liecina viņu sasniegumi mākslas amatniecībā, laivu būvniecībā un aušanas mākslā, viņu sarežģītā sociālā iekārta un izkoptā reliģija, skaisti veidotie trauki, darba rīki un ieroči. Tagad viss tas panīkst, iet bojā un nogrimst nebūtībā zem eiropiešu civīlizācijas iespaida.

Daudzas no Okeanijas iedzimto ciltīm agrāk bija kannibāli; prāva daļa Melanēzijas iedzīvotāju vēl tagad ir cilvēkēdāji. Šai parašai ir bijuši divejādi cēloņi; pats vecākais kannibālisma veids iesakņojies aiz reliģiskas dabas matīviem un vēlēšanās līdz ar nogalināta ienaidnieka miesas ēšanu, piesavināties viņa spēku un garīgās īpašības. Otrs motīvs šķiet, meklējams gaļas barības trūkumā un viņa dēļ Jaun-Zēlandes maori gāja medīt savus ienaidniekus viņu novados un uzbruka angļu kolonistiem, misionāriem un kareivju patruļām, atkal cilvēku gaļas iegūšanas nolūkos (Jaun-Zēlandē pirms eiropiešu ierašanās nebija neviena zīdītāja, atskaitot pašu cilvēku, vienīgais medījums bija putni un zivis; jādomā, ka pēc moā milzeņu iznīcināšanas, pie gaļas barības pieradušie maori jūtās spiesti pāriet uz kannibālismu).

Daļa Okeanijas iedzimto, sevišķi polinēzieši tagad jau ir samērā diezgan civīlizēti ļaudis; piem., tahitieši, kas jau atrodas gandrīz uz tikpat augstas attīstības pakāpes. Visi polinēzieši ir kristīti, viņu bērni apmeklē skolas, viņu pieaugušie ir teicami jūrnieki, ierēdņi, tirgotāji, interesējās par tropu lauksaimniecības jaunākajām metodēm un starp Samoā, Havaiju, Tahiti un Fidži salu iedzimtiem, tagad netrūkst ļaužu, kas baudījuši augstāko izglītību un pa lielākai daļai ģērbjās tāpat kā eiropieši. Īpatnējie tautas apģērbi vairāk sastopami tikai uz tām salām, kuŗas reti apciemo baltie kuģinieki. Mežoņus šī vārda parastajā nozīmē Polinēzijā tagad velti meklēt, tāpat arī Mikronēzijā. Mežoņu dzīves „romantikas" meklētājiem tagad jādodas uz attāļākajām Melanēzijas salām, — Jaun-Gvineju, Bismarka archipelāgu vai Zālamana salām, kur šo romantiku var baudīt visā pilnībā, — ja vien pats viņas baudītājs nenokļūst iedzimto vēderos.

Arī pēc polinēziešu ieceļošanas Okeanijas salas ir vairākas reizes piemeklējuši jauni tautu plūdi. Malajiešu tirgotāji un kuģinieki ir bieži apciemojuši Okeanijas rietumu salas, sevišķi Jaun-Gvineju, un tirgojušies ar viņas iedzimtiem; ķīnieši apbraukājuši Mikronēziju un šķiet, zinājuši arī, kur atrodas Havaiju salas. (Daži pētnieki apgalvo,

kā esot uzgājuši Mikronēzijas iedzimto valodā arabu valodas iespaidus un domā, ka to atstājuši uzjēmīgie arabu kuģinieki, savos braucienos uz Ķīnas un Indonēzijas ūdeņiem, aizsniegdami arī Palavu salas un Karolinas).

Kā pēdējie sāk ieplūst Okeanijā eiropieši. Pirmie no tiem šo salu ūdeņus apmeklē spāņi; viņiem seko nēderlandieši, bet tikai XVIII. g. s. beigās Kluso okeanu sāk apbraukāt visu nāciju kuģinieki, un parādas pirmie misionāri; uz salām sāk apmesties tirgotāji, viņas uzmeklē lielā skaitā valzivju medinieki un pērļu zvejnieki; sākās iedzimto sajaukšanās ar iedzimtiem, sevišķi polinēziešiem. Beidzot uz Okeanijas salām sāk apmesties eiropiešu plantātori, kuŗi sāk uzpirkt iedzimto zemi, vai vienkārši to pajem ar varu un lūko nodarboties ar tropu augu kultivēšanu. Paši salinieki, kuŗus izlutinājusi maigā dienvidu daba, bez lieliem pūliņiem dodama visu nepieciešamo, izrādās smagajam plantāciju apstrādāšanas darbam nederīgi, un eiropieši sāk ievest Okeanijā kā laukstrādniekus ķīniešu un japaņu kūlijus (tie paraksta darba kontraktu uz vairākiem, parasti pieciem gadiem, bet faktiski nokļūst vergu stāvoklī). Uzjēmīgi kuģu kapteiņi dodas medīt cilvēkus uz kaimiņu salām, sevišķi Melanēziju, ar varu un viltu dabū uz kuģa iedzimto vīriešus, ved tos projām no viņu dzimtenes un pārdod plantātoriem. (Daudzi dabū šos iedzimtos savā varā, viņus uzaicinādami uz kuģa un pacienādami ar šņabi tik bagātīgā mērā, ka iedzimtie uzmostas no reiboņa tikai pēc tam, kad kuģis jau tāļu jūŗā, un ap viņa klāju visapkārt bango okeans. Šīs sistēmātiskās varmācības no eiropiešu kuģinieku un tirgotāju puses ir tā saniknojušas kareiviskos melanēziešus, ka arī tagad, kad šie jaunlaiku pīrātu siŗojumi pa daļai jau izbeigušies, eiropietis dažā Melanēzijas malā nedrīkst rādīties, jo iedzimtie nevien atsakās stāties sakaros ar baltājiem, bet nogalina viņus, kur vien varēdami; sevišķi bīstamas šai ziņā ir Zālamana salas, no kuŗām arī tagad rēgulāri pienāk vēstis par misionāru noslepkavošanu, nodedzinātām plantācijām, apkautiem kolonistiem, par iedzimto uzbrukumu kādam tirdzniecības kuģim u. t. t.)

Jaunās Dienvid-Velsas iedzimtais

Okeanijas iedzimtie izmirst; sevišķi tas zīmējās uz Polinēziju un Mikronēziju, kuŗu iemītnieki visvairāk nokļuvuši zem eiropiešu civilizācijas iespaida. Izmiršana neies secen arī melanēziešiem, kaut gan pagaidām tos sargā neveselīgā un tomēr tik krāšņā viņu dzimtenes daba.

Eiropieši ievazājuši Okeanijā nevien lipīgas slimības (sevišķi tuberkulozi un sifilisu), bet arī iemācījuši iedzimtos lietāt alkoholu. Tūkstoši iedzimto ir krituši par upuri bakām, ar kuŗām tos aplaiduši eiropiešu kuģinieki; dažās no salām plosās spitālība, kas te iekļuvusi no Ķīnas, līdz ar laukstrādnieku transportiem. Okeanijas iedzimtie krīt par upuri arī tādām slimībām, kuŗas pie mums uzskata par sa-

mērā vieglām, kā piem. influence un masalas u. c. Venērisko slimību izplatīšanās (tās sevišķi plosās Tahiti salās, varbūt, pa daļai tāpēc, ka turienes salinieces skaitās par skaistākām visā Okeanijā; starp Havaiju iedzimtiem gandrīz ceturtā daļa ir luētiķi) veicinājusi arī samērā vieglā okeaniešu morāle un viņu sieviešu vieglā pieejamība, ko sevišķi cītīgi savā laikā izmantojuši un izmanto vēl tagad eiropiešu jūrnieki. Savu lomu pie Okeanijas iedzimto skaita mazināšanās ir spēlējuši arī aborti, kas te vietām palikuši pat par tradīciju, ko sankcionē tēvu tēvu tikumi.

Iedzimtiem joprojām ir milzīgs pārsvars Melanēzijā; tur uz vairāk kā 1 miljonu iedzimto mājo tikai daži tūkstoši eiropiešu. Arī Mikronēzijā un Polinēzijas dienvidu daļā iedzimtiem joprojām vēl ir pārsvars.

Vecs maori ar cilts tetovējumiem

Austrālijas iedzimto skaits ir ap 60—100,000. Polinēziešu kopskaitu rēķina uz 200,000; mikronēziešu skaits nesasniedz 100,000. Okeanijas salas caurmērā ir visai mazas, bet biezāki apdzīvotas kā Austrālijas kontinents. Visbiezāki apdzīvota ir Mikronēzija,, kur iedzīvotāju blīvuma indeks pārsniedz 26. Starp Polinēzijas salām biezāki apdzīvotas Samoā un Tonga salas; pēc tam nāk franču Polinēzija, kuŗā caurmērā mājo 9 cilvēki uz 1 kv. klm.

Okeanijā patlaban dzīvo tuvu pie 300,000 āziātu, — ķīnieši, japaņi un malajieši, kuŗu lielākā daļa darbojas kā laukstrādnieki eiropiešu vai amerikāņu plantācijās. Mikronēziju, kas agrāk piederēja vāciem, Japana patlaban pārvalda kā mandātzemi, tautu savienības uzdevumā, un japaņu skaits te strauji vairojas. Vēl lielāks viņu skaits ir Havaiju salās, kur dzīvo pāri par 130,000 japaņu. (Austrālijā japaņi vairāk sastopami kontinenta ziemeļos, kā pērļu zvejnieki un sīktirgotāji). Viņu skaits visā dominijā tomēr nesasniedz 3000. Ķīniešu Austrālijā ir mazāk kā japaņu; viņi dzīvo galvenā kārtā Havaiju salās, franču Polinēzijā, Fidži archipelagā un kā strādnieki, Nauri salas fosfāta raktuvēs. Austrālijā viņus sastop (kā dārzniekus, amatniekus un sīktirgotājus) tikai tropiskajos ziemeļos un ziemeļaustrumos. Ieceļošanas aizlieguma dēļ viņu skaits dominijā nepārsniedz 15,000. Jaun-Zēlandē ir ap 3000 ķīniešu. Malajiešus (tagalus) vairāk sastop Havaiju salās un Jaun-Kaledonijā. Samērā liels ir indiešu skaits, kas kā kūliji darbojas Fidži archipelaga cukurniedru plantācijās. Viņu kopskaitu rēķina uz 60.000.

Austrālijas iedzīvotāju lielāko daļu patlaban sastāda eiropiešu

kolonistu pēcnācēji, — Jaun-Zēlandē viņu ir ap 1,5 miljoni, Austrālijas kontinentā — 6,3 miljoni. Tā tad šis kontinents pilnīgi atrodas eiropiešu rokās, un šie eiropieši ir vai vienīgi angļu kolonisti un viņu pēcnācēji. Samērā ar angļiem, citas Eiropas tautas, resp. viņu kolonisti te it kā pazūd; tikai vāci, kopskaitā ap 100,000, mājo lielākās masās Dienvid-Austrālijā un Kvinslendā.

Nēderlandiešu varā atrodas Jaun-Gvinejas rietumu daļa; franči visai niecīgā skaitā apmetušies savās Polinēzijas kolonijās.

Skaita ziņā angļiem ir pārsvars arī tropiskajā Okeanijā. Pēc pasaules kara Anglijas dominiju Austrālijas un Jaun-Zēlandes varā nokļuvušas arī bijušās vācu kolonijas Melanēzijā un Polinēzijā (vācu Mikronēziju, kā jau atzīmējām, dabūjuši savā varā japaņi).

Angļi sāka nostiprināties Okeanijā 1839. g., dibinādami pirmos atbalsta punktus Jaun-Zēlandē. Spānija, kuŗai sākumā piederēja gandrīz visa Mikronēzija, pārdeva šās kolonijas 1899. g. Vācijai. Pagājušā gadsimta beigās Okeanijā sāk nostiprināties arī amerikāņi, 1897. g. okupēdami Havaiju salas un nostādīdami dažas Samoā salas zem Savienoto Valšķu protektorāta. Viņu varā nāca arī Guamas sala, Marianu grupā. 80. g. otrajā pusē, vāci sagrāba Jaun-Gvinejas ziemeļaustrumu daļu, Bismarka archipelagu; dažas no Zālamana salām, un Maršala archipelagu. Franči nostiprinājās Tahiti, Paumotu salās, un Markīza archipelagā, bet Krimas kaŗa laikā sagrāba Jaun-Kaledoniju. Pārējās salas pievāca angļi, iegūdami Fidži un Kuka salas, Sporadas un no daļu Zālamana salām. Lieldienu salas skaitās Čīles piederums.

Kā redzam, lielāko Austrālijas daļu un visu viņas kontinentu ir dabūjuši savā varā angļi, kaut gan spējuši to pilnīgi kolonizēt, jo Austrālijas kontinentā caurmērā nedzīvo pat 1 cilvēks uz 1 kv. klm. Daudzmaz kolonizēta ir tikai kontinenta dienvidaustrumu un dienvidrietumu piekraste; arī Ziemeļ-Austrālija un iekšienes stepes vēl nav sāktas kolonizēt un pa lielākai daļai atrodas iedzimto cilšu varā. Kontinenta iekšienē var iet simtiem kilometru tāļu un nesastapt neviena kolonista. Kā redzam, šī pasaules daļa, kuŗā būtu vietas vēl desmitiem miljonu cilvēku, gandrīz nav apdzīvota.

Samērā biezāki apdzīvotas kā pats Austrālijas kontinents, ir Tasmanija un sevišķi Jaun-Zēlande, kas abas bagātākas nokrišņiem, kā cietzeme. Arī viņās tomēr ir plaši apgabali, kas gandrīz pilnīgi tukši, no ļaudīm, un arī šīs salas varētu izmitināt vairākas reizes lielāku iedzīvotāju skaitu, kā tagad.

Ir Austrālijā, ir Jaun-Zēlandē biezāki apdzīvoti ir tie apgabali, kas atrodas vistāļāki no Vecās pasaules un Indijas okeana, kuŗam cauri nāk no Vidus jūŗas un Suecas kanāļa puses lielais kuģniecības ceļš, kas vieno Eiropu ar dienvidu kontinentu. Tā tad, Austrālija un Jaun-Zēlande zināmā mērā ir orientējušās uz Klusā okeana pusi un pagriezušas Eiropai muguru. Klusā okeana piekrastē atrodas Austrālijas apdzīvotākie apgabali un viņas lielākā pilsēta Sidni. Pēc Panāmas kanāļa izrakšanas, daļa Austrālijas eksporta sākuši plūst uz Eiropu cauri šim kanālim, kaut gan ceļš caur Suecu ir labu tiesu īsāks.

Austrālijas kontinents

Austrālijas kontinenta tagadējais politiskais iedalījums ir bez dabiska pamatojuma, jo atsevišķo štatu robežas te lielāko tiesu vilktas gar meridiāniem un platuma gradiem (tāpat kā Ziemeļ-Amerikas Savienoto Valšķu daudzu štatu robežas). Tuvāk iepazīstoties ar šo kontinentu, mēs redzam, ka pati daba ir viņu iedalījusi vairākās dabīgās provincēs.

Jau no pirmo acu uzmetiena uz kartes, kļūst skaidrs, ka kontinenta rietumu daļa ir cieši nošķirta no austrumiem. Līdz lielā Trans-Austrālijas dzelzceļa atklāšanai Rietum-Austrālijas kolonija bija pilnīgi izolēta un no Austrum-Austrālijas viņu varēja sasniegt tikai pa jūras ceļu. Šī kolonija ilgu laiku dzīvojusi savu attīstības ceļu. Lai kāda cita Eiropas lielvalsts (sevišķi Francija) nelūkotu nostiprināties Austrālijas rietumos, angļi pasteigušies pieskaitīt šai kolonijai arī tādas zemes, kuŗām visām pretējs raksturs, un ietilpinājuši Rietum-Austrālijas territorijā veselu Austrālijas cietzemes trešdaļu. Salīdzinot ar rietumiem, vairāk vienotie austrumi tomēr ir un paliek kontinenta politiskais un saimnieciskais smagumcentrs.

Arī Austrum-Austrālija sākumā ir bijusi apvienota vienā, Jaunās Dienvid-Velsas kolonijā, no kuŗas vēlāk atskaldījušies tagadējā Viktorija un Kvinslenda, — vairojoties kolonistu skaitam un izveidojoties no Sidni attāļākiem smaguma punktiem, Melbernai un Brisbenai.

Dienvid-Austrālijas dibināšanas vēsture liecina, ka arī šī kontinenta daļai ir individuāls raksturs. Sākumā pie šīs kolonijas pieder visa Ziemeļ-Austrālija un kontinenta ir sadalīts trijās daļās (velkot divas meridionālas līnijas no kontinenta ziemeļiem uz dienvidiem). Austrumu daļai saskaldoties trijos patstāvīgos štatos, viņu robežu veidotāji jau lūko jemt par viņu robežām upju līnijas, vismaz Pacifikam tuvākājos novados. Kontinenta iekšienē, kur nav tādu upju līniju, katra kolonija cenšas sagrābt tikdaudz zemes, cik vien iespējams; tāpēc arī gandrīz visas kolonijas ir pārkāpušas savas dabīgās robežas uz centra rēķina, kuŗā tikai pēckaŗa gados paspējusi nodibināties patstāvīga politiska vienība, t. s. Centrāl-Austrālijas territorija. (Agrāk šī territorija līdz ar Ziemeļ-Austrāliju skaitījās Dienvid-Austrālijas štata sastāvdaļa; štatu centrs lielā Austrālijas līča piekrastē izrādījās pārāk vājš, lai spētu dominēt pār centru un ziemeļiem. T. s. „ziemeļ-territoriju“ 1926. g. sadalīja divās administrātīvās vienībās, — Centrāl- un Ziemeļ-Austrālijā).

Kā pašas dabas veidotas provinces, mums šķiet, Austrālijas kontinenta austrumi, rietumi, centrs, ziemeļi un dienvidi. Polītiskās ro-

Zilie kalni

bežas, kā jau minējām, ar dabas spraustajām te nesaskan; sevišķi liela ir šī diference rietumos un centrā.

Sākot Austrālijas apskatīšanu pēc dabas sadalījuma, mēs redzam, ka piektās pasaules daļas cietzemi var sadalīt (jemot vērā diferences starp samērā drēgnājiem un mežiem bagātājiem piekrastes apgabaliem un sauso pustuksnešaino iekšieni) piecos apgabalos. Saimnieciskā ziņā stiprākās nomales tiecās dominēt pār sauso iekšieni un ir saistījušās ar viņas atsevišķām daļām speciālās vienībās. Austrumu daļas smagumpunkts ir Kordiljeru apgabali, kas bagāti eikaliptu mežiem un tiecas dominēt par iekšienes stepēm. Rietumu daļā tāds dabas radīts centrs ir Gulbju zeme, kuŗas aizmugurē plešas plašie, ar krūmājiem apaugušie iekšienes līdzenumi. Ziemeļos plešas savannas, iesniegdamās tik tāļu kontinenta iekšienē, cik tāļu sniedz vasaras monsuna iespaids. Dienvidu piekrastes vidienā tikai austrumos ir krūmājiem un retu eikaliptu mežu apaudzis plašāks, kolonizācijai derīgs apgabals, kurpretim iekšieni klāj krūmāji un ar spinifeksas zāli apaugušas kāpas, kas neder kolonizācijai.

Mēs redzam kontinentu sadalāmies piecās dabīgās provincēs, kuŗās ainavu ziņā gan nevalda sevišķi liela vienādība; starp viņām plešas diezgan plaši pārejas apgabali, kuŗus var piedalīt ir vienai, ir otrai no dabīgajām kaimiņu provincēm.

Austrālijas kolonijas, par spīti viņu ģeometriskajām robežām, zināmā mērā tomēr atbilst šim dabas nospraustajam kontinenta sadalījumam. Bijusē Jaunā Dienvid-Velsas kolonija atbilst austrumu provincei, un vēlāk sadalīta trijos patstāvīgos štatos, Kvinslendā, Jaunajā Dienvid-Velsā un Viktorijā. Ziemeļos kontinenta attīstības gaita šo pakāpi vēl nav sasniegusi, bet rietumos un centrā šo gaitu aizkavējis saimnieciskā ziņā vērtīgu smagumcentru trūkums.

Rietumi

Rietum-Austrālijas štats ir pats lielākais Austrālijas dominijas koloniju skaitā un aptver trešdaļu kontinenta, t. i. 2,527,530 kv. klm. lielu territoriju, ko apdzīvo tikai 370,000, tā tad apm. iznāk 3 cilvēki uz 20 kv. klm. Šis pats niecīgais iedzīvotāju skaits nav līdzīgi izdalīts pa visu milzīgo kolonijas platību: vairāk kā puse kolonijas iemītnieku mājo viņas dienvidrietumos, nemaz jau nerunājot par kolonijas iekšieni, kuŗas lielāko daļu aizjem neapdzīvoti kāpu klajumi. Arī citās kolonijas malās ir plaši apgabali, kas gandrīz pilnīgi neapdzīvoti (atskaitot Kulgardijas zelta lauku rajonu un piekrastes pilsētas). Tikai pats galējais dienvidrietumu stūris ir samērā biezāki apdzīvots, un te mājo caurmērā 1 cilvēks uz 1 kv. klm.

Rietum-Austrālija ir nākotnes zeme, jo spēj uzjemt vēl daudzus simts tūkstošus ieceļotāju. Plaši iekšienes apgabali vēl nav nemaz lāgā izpētīti, nemaz nerunājot par viņu kolonizēšanu.

Šī kolonija dibināta priekš simts gadiem, bet vēl priekš pusgadsimta viņai bija tikai 30,000 iedzīvotāju. Ieceļotāju plūdi sākas pagājušā gadsimta 90. gados, kad Rietum-Austrālijā uzgāja pirmos zelta laukus un turpu sāka plūst vieglas laimes meklētāji no visām pasaules malām, cerēdami ātri kļūt bagāti. Starp viņiem bija daudz

avantūristu un cilvēku ar tumšu pagātni, bet arī daļa enerģisku un uzjēmīgu ļaužu, un kolonija sāka zelt acimredzot. Desmit gadus vēlāk viņas iedzīvotāju skaits jau bija seškārtīgi palielinājies. Pēc zelta drudža pāriešanas, ikgadējais ieceļotāju ieplūdums samazinājās, bet daļa zelta meklētāju palika tepat uz dzīvi, sāka meklēt citu nodarbošanos un mēģināt laimi lopkopībā un zemkopībā, un tagad kolonijas labklājības pamats ir lauksaimniecība. Pilsētas, kas bija izaugušas zelta lauku rajonos, tagad nīkuļo, bet toties plaukst zemkopības apgabali, viņu centri un piekrastes pilsētas, caur kurām plūst uz ārzemēm Rietum-Austrālijas lauksaimniecības ražojumi. Kvieškopība un lopkopība tagad spēlē šīs kolonijas saimniecībā daudz izcilāku lomu, kā kalnrūpniecība, un tomēr patlaban vēl izmantota tikai niecīga daļa tās zemes, kas der lauksaimniecībai. Šīs kolonijas turpmākais labklājības pamats, cik paredzams, būs kvieškopība; kvieši te izdod milzīgu ražu un gandrīz viss nokrišņu daudzums krīt viņu veģetācijas periodā.

Rietum-Austrālijai ir divi galvenie saimniecības centri; viens no tiem atrodas dienvidrietumos, t. s. Gulbju zemē, otrs ap Kernervonas pilsētu, īstās Rietum-Austrālijas ziemeļos. Pirmajā no šiem centriem pie Gulbju upes, atrodas kolonijas galvas pilsēta Perta. Tāpēc Rietum-Austrālijas apskatīšana jāsāk no Gulbju zemes.

Pati Gulbju zeme dabas apstākļu ziņā nav vienāda; atskaitot piekrastes joslu, pārējo šīs zemes daļu mēs varam sadalīt divās zonās, drēgnājā ārējā zonā, kas bagāta bieziem eikaliptu mežiem, un sausājā iekšējā zonā, kur tagad plešas milzīgi kviešu lauki.

Tā vietā, kur Rietum-Austrālijas augstiene jeb vairogs stāvus plok lejup ziemeļrietumu virzienā, plešas Darlinga krauja, turpat aizmugurē Pertas pilsētai, un dažas šī centra priekšpilsētas guļ pie minēto kalnu kājām. Gulbju upe un viņas daudzās pietekas ir palīdzējušas izdaiļot šo rajonu sevišķi skaistām dabas ainavām un pārvērtušas viņu par „rietumu vārtiem", kas ved kontinenta iekšienē.

(Ceļotājs Dīls skaistos vārdos tēlo šo apgabalu: „Jau ceļojuma sākumā acīm atveras skaistas ainavas; ceļš iet vēl caur līdzenumu, gaŗām Pertas priekšpilsētām, kuŗās redz nelielus vienģimeņu namus, mazu dārzu vidū. Tad sākas plaši krūmāji un daba atgūst savu pirmātnējo mežonību. Ceļmalas slīkst vienās puķēs, sevišķi tad, ja brauciens gadās pavasarī. Arī pēc tam, kad puķes nokaltē decembŗa karstās saules svelme šī zeme nepaliek bez ziediem, sāk ziedēt krūmi un kilometriem tāļu plešas dzelteno un sārto ziedu jūŗa. Pār ziedošo krūmāju plešas tumšzilas debesis, kuŗas nesedz mazākais mākonis. Šo ziedu jūŗas un debesu zilgmes vidū ceļotājam neviļus iziet no prāta, ka Gulbju zemē patlaban taisās svinēt ziemas svētkus.

Tad ceļš novirzās no Gulbju upes pa labi un sāk vīties augšup. Mēs iedziļināmies Darlinga kraujā un viņas mežainājos augstumos. Šī krauja jāredz ziemā vai pavasarī, kad pār viņas klintīm tek žigli kalnu strauti un ceļotājs var apbrīnot viņas ūdens kritumus. Visa krauja tad ir tērpusies vienos ziedos, — zied krūmi, zāle un neskaitāmas kalnu puķes, tik raibās krāsās un tik bagātīgi, ka gandrīz apsedz ar krāšņo mirdzumu klintis un akmeņus.

Tad ir sasniegta kraujas mala, meži izzūd, kļūst gaišāks un redz tikai nelielas eikaliptu birzis.")

Darlinga krauja ir izveidojusies zemes vēstures jaunlaikos. Upēm, kas tek viņām cauri, ir dziļas lejas, un upes šo krauju tā izvagojušas, ka viņa tiešām ieguvusi kalnu ķēdes izskatu, vismaz tai tuvojoties no jūras puses. Viņa bagāta mežiem, strautiem un puķēm klātiem pakalniem.

Pavisam citādas dabas ir augstiene, kas atveras ceļotāja priekšā, kad viņš aizsniedzis kraujas augšējo malu. Zeme, kas līdz šim bijusi dzeltena, piejem īpatnēju tumšsarkanu, vietām melnu krāsu, un vietām ir tik cieta, ka liekas visa klāta ar biezu garozu. Šī „garoza" tomēr nesedz visu augstieni, un tais vietās, kur ērozijas spēku iedarbošanās noskalojusi šo garozu, redz spilgtu zaļumu.

Darlinga kraujas nogāzes un augstumi klāti eikaliptu mežiem, kas te vēl uzglabājušies visā savā pirmātnējā krāšņumā. Šos mežus tagad cītīgi izcērt, bet viņu ir tikdaudz, kā līdzšinējie postījumi gan-

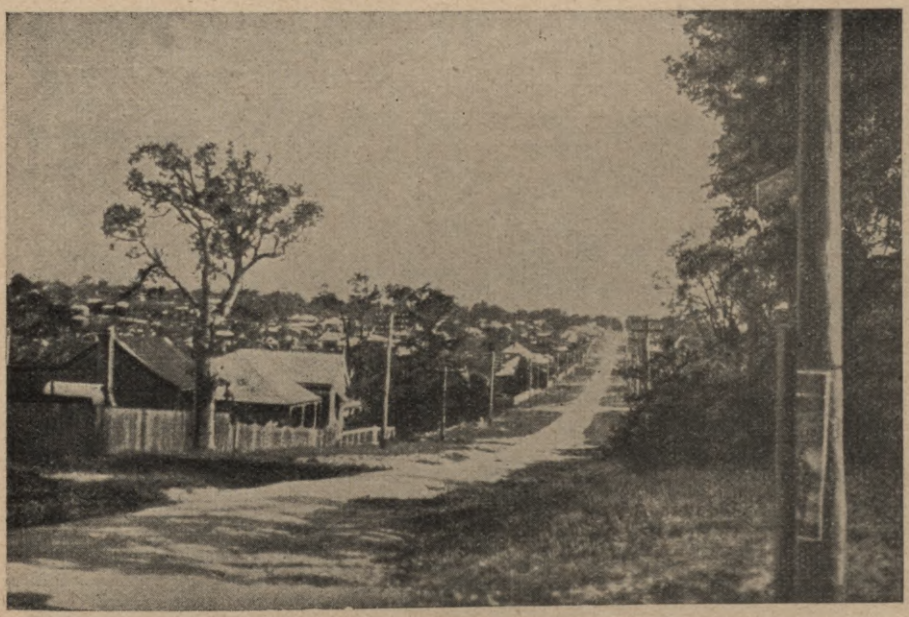

Pertas priekšpilsētas ainava

drīz nav manāmi un daba joprojām dominē pār cilvēka pūlēm un kultūru.

(Visai spēcīgi izskatās īpatnējie zāles koki jeb „melnie puikas", kā viņus dēvē kolonisti: uz melna apaļa stumbra paceļas zāļveidīgu lapu puduris, plēsdamies uz visām pusēm un tiešām atgādinādams iedzimto īpatnējās frizūras. Zem koku kroņiem aug bieza zāle, lielas papārdes un eikaliptu atvases, izveidodamas grūti pārejamu biezokni).

Ik pēc brītiņa ceļotāja acs redz starp koku saknēm aizvijāmies kalna strauta sudraboto lentu (Pertas apkārtnē ir vairāki prāvi ūdens kritumi, kas piekšir viņas ainavām ļoti skaistu izskatu). Tad piepēži caur koku stumbru rindām var saredzēt lielu ezeru; tas ir mākslīgs un viņu radījis dambis, kas celts pāri Helēnas upei. Šis dambis ir 30 metrus augsts, vairāk kā 20 metrus garš un viņa radītais mākslīgais ezers ir vairāk kā 3 kv. klm. liels. Šis mākslīgais ezers radīts

priekš 30 gadiem, Kulgardijas zelta lauku vajadzībām: pa 560 klm. garu ūdens vadu no šejienes pumpē ūdeni tāļājiem zelta laukiem, kur neredz zāli, nav neviena avota, un cilvēkiem un lopiem ūdens un pārtika jāpiegādā no liela attāluma. Šo dambi un viņa radīto ezeru svētdienās apmeklē, braukdami šurpu no Pertas, tūkstoši zaļumnieku.

Helēnas upe raida savus ūdeņus Gulbju upē, kas iztecējusi no kraujas, plūst uz okeana pusi pa piekrastes līdzenumu un ir ļoti līkumaina. Pie paša okeana krasta upei lūko aizkrustot ceļu augstas kaļķu kāpas; šo kāpu vidū pie upes grīvas un Indijas okeana atrodas Fremantla, Pertas ostas pilsēta.

Pertas apkārtne nav visai auglīga; rietumos sākās jau minētās kalnu kāpu rindas. Smilšu kāpas un purvi, kas plešās starp tām, — tāda ir Rietum-Austrālijas galvas pilsētas tuvākā apkārtne, ko tagad

Oranžu plantācijas Gulbju zemē

gan lielā mērā pārveidojis cilvēks, pārvērsdams kāpu rajonu par parkiem un dārzu kvartāliem. Pilsētai dienvidos stiepjās Gulbju upes paplašinājums, kas atgādina ezeru un der pilsētas iemītniekiem kā ūdens sporta arēna (vasarā šī ezera virsa ir pilna laivām un jachtām; gar viņa krastiem stiepjās dārzos tērpušās priekšpilsētas līdz pašai Fremantlai). Austrālieši parasti mēdz mājot ģimeņu namos; katram no tiem ir klāt neliels dārziņš, un tāpēc Perta un viņas osta aizjem milzīgu platību.

Aiz kāpu joslas jūrmalā plešās vesela rinda peldvietu un priekšpilsētu, kas visas bagātas dārziem. Pertai austrumos, kur auglīgāka zeme, stiepjās dārzāju, putnkopības un piensaimniecības fermas, kuras apgādā Pertas lielpilsētu produktiem. Pati Perta ir skaista pil-

sēta, ar modernām celtnēm un krāšņiem parkiem, kuŗos aug tropu un subtropu koki. Pilsētā atrodas kolonijas centrālās iestādes, parlaments un universitāte.

Citādas dabas pilsēta ir Fremantla, — īsts jūŗnieku miteklis, ar daudzām prīmitīvām izpriecu vietām, lielu rosību, grandiozām noliktavām un vairākām fabrikām. Modernu celtņu te maz, viss ēku vairums ir koka. Gulbju upes grīva der Fremantlai kā teicama osta, jo viņā var iebraukt lieli okeana tvaikoņi. Caur šo ostu norisinās Rietum-Austrālijas ārējās tirdzniecības lielākā daļa; importē gatavus fabrikātus un luksus preces, bet izved vilnu, kviešus, ādas, piensaimniecības produktus un rūdas. — Pertai un viņas ostai Fremantlai ir kopā ap 200.000 iedzīvotāju; tā tad, šais abās pilsētās mājo vairāk kā puse no visiem Rietum-Austrālijas iemītniekiem! Te kon-

Gulbju upe Pertas tuvumā

centrēta arī gandrīz visa kolonijas rūpniecība, administrācijas un izglītības iestādes; Pertai piedevām ir arī svarīgs dzelzceļu mezgls.

Dodoties no Pertas tālāk gar jūŗas krastu pa pakalnaino līdzenumu, piensaimniecības fermas un dārzāju lauki drīz izzūd, un ainavas gūst vienmuļīgāku izskatu. Apkārtne ir smilšaina, bet ar artēzisko aku palīdzību šo zemi tomēr iespējams saimnieciski izmantot. Jūŗai tuvākajos novados dominē lopkopība, bet gar Darlinga kraujas kājām plešās dārzkopības apgabali; sevišķi daudz ir vīna dārzu, un te padodas teicamais Rietum-Austrālijas vīns.

Vēl tāļāk uz ziemeļiem augstiene atkāpjās austrumu virzienā un ceļotāja acīm atverās pustuksnešains, nelieliem pakalniem nosēts, apgabals, kas ļoti reti apdzīvots un kuŗā mājo fermeri, kas tura lielus liellopu un zirgu barus. Jūŗas piekrastēs stiepjas kāpu rindas un smilšu sēkļi.

Līdzīgas ainas redz arī Fremantlai dienvidos. Ievērojamākā no šejienes ostu pilsētiņām ir Bemberi, kas eksportē kokus, kuŗus cērt iekšienes mežos, un ogles, kuŗas ražo Kolli raktuvēs, vienīgās visā Rietum-Austrālijā.

Piekrastes joslai, starp Pertu un Albeni pilsētām, ir daudz kas kopējs, ko radījusi klimata un augsnes vienādība. Te zeļ piensaimniecība un treknās ganībās ganās sugas govju pulki; zeļ arī dārzkopība. Sākumā šo apgabalu klājis eikalīptu mūža mežs, kas tagad pa lielai daļai izcirsts. Tāļāki zemes iekšienē, no kuŗienes tek piekrastē daudzas upes, sākās mežiem ļoti bagāts apgabals (te bieži sastop kokus, kas sasniedz 90 metru gaŗumu). Tāpat kā citos Austrālijas mežos, arī te dominē dažādas eikalīptu pasugas. (Šī apgabala mežu kopējo platību vērtē uz vairāk kā 10.000 kv. klm.). Apgabals bagāts nokrišņiem un lietus bagātība veicina šī meža krāšņumu. Iedzīvotāju galvenā nodarbošanās ir koku ciršana; koku materiālu transportam ir uzbūvēti speciāli ceļi. Ikgadus no šiem mežiem iegūst koksnes vairāku desmitu miljonu zelta latu vērtībā; darbojas daudzas zāģētavas, no kuŗām dažas nodarbina pa pāris simtiem strādnieku. Šo mežu apgabalu apdzīvo cilvēki, kuŗu galvenā nodarbošanās (no jaunības līdz vecuma dienām) ir koku ciršana; viņi ir naivi un prīmitīvi, bet dzīves priecīgi un braši ļaudis, kas prot strādāt, prot atpūtas brīžos uzdzīvot un savstarpējo strīdu izšķiršanai lietā revolverus.

Tāļāki zemes iekšienē lielais mežs paliek arvienu retāks; sāk dominēt zemāki koki un beidzot meža vietā stājās krūmāji. Plašus apgabalus te aizjem t. s. sandalkoks, — krūmveidīgs, zems koks, ko eksportē uz Ķīnu, kur priesteŗi to lietā kvēpināšanai. — Vēl tāļāki zemes iekšienē, jau augstienes dienvidrietumu malā, aiz kuŗas sākās zelta lauki, redz tikai retas eikaliptu birzis, kuŗu kokiem ir pīnijveidīgi kroņi.

Mežu apgabalam ziemeļaustrumos stiepjās lēzenu pakalnu josla, kuŗā tagad dominē kviešķopība. Augsne te ir sarkanais māls; atmatas ziemas laikā klāj sulīgi zaļa zāle. Zāļāju vidū redz eikalīptu birzis un akaciju pudurus. Meži un zāļāji te jaucas ar kviešu laukiem un pēdējie ar katru gadu plešās plašumā. Nokrišņu daudzums te jau ir daudz zemāks kā piekrastē un mežu joslā, bet lietus līst dienvidu ziemā, t. i. kviešu veģetācijas periodā. Vietējiem zemkopjiem pieder katram vairākus simtus, pat tūkstošus hektaru liela platība. Te bieži redz kviešu laukus, kas stiepjās dažus kliometrus tāļu. Kultivētās zemes platība kopš kaŗa laika beigām palielinājusies gandrīz divkārtīgi, un kvieši teicami padodas arī tādās zemēs, kuŗas līdz šim turēja par pilnīgi nederīgām.

Kviešu sējumi te jau tagad aizjem vairākus tūkstošus kv. klm., bet šo platību iespējams mazākais desmit reizes palielināt. Trūkst tikai darba roku, t. i. cilvēku. Vispār Rietum-Austrālija vēl tikai atrodas viņas plaukuma stadijā un viņā varētu nodibināt sev ērtu eksistenci ļoti daudz cilvēku. Valdība visādi atbalsta ieceļotājus, pārdod tiem zemi par ļoti zemu maksu un aizdod naudu pret niecīgiem procentiem. Lauku ierīkošana tejienes krūmājos tomēr nav viegls darbs, un Anglija, kuŗas iedzīvotāju vairums pieradis pie pilsētu dzīves, nespēj dot šai kolonijai tik lielu ieceļotāju skaitu, kā tas būtu vajadzīgs.

Vietējie līdumnieki sāk savu darbu, apgriezdami kokiem mizu zināmā augstumā virs zemes un tā aizkavēdami viņu tāļāko augšanu. Kad krūmāji, resp. mežs jau nokaltis, viņam pielaiž uguni, un pelni ir pirmais šejienes lauku mēslojums. Lielas neērtības līdumniekiem sāgādā lielāko koku celmi, kuŗu likvidēšanai lietā dinamītu. Līdumnieks, protams, negaida, līdz visa viņa jaunā piederuma nolīšanas darbs ir galā, bet sāk tūliņ apsēt jau atbrīvoto klajumu. Te bieži redz ainavas, kur blakus zaļiem sējumiem vai augļu koku stādījumiem vēl stiepj pret debesīm savus kailos zarus nokaltušie koki, kā sūdzēdamies par cilvēka varmācību. — Turpat blakus līdumam redz vienkāršo kolonista būdu, kuŗas vietā tas pēc dažiem gadiem cels staltu dzīvojamo ēku. — Līdumnieka darbs te nav vieglais, bet labi atmaksājas, un gandrīz visi te apmetušies kolonisti pēc dažiem gadiem jau ir turīgi ļaudis.

Rietum-Austrālijas galējos dienvidos pie Indijas okeana atrodas skaistā Albeni pilsēta, ar teicamu ostu un ļoti krāšņu apkārtni.

Kalgurlijas pilsēta Kulgardijas zelta laukos

Albeni pilsētai ziemeļos paceļas jau minētie Stirliņu kalni, sasniegdami 1100 metru augstumu; viņi ir kaili, bez upēm un mežiem un klāti zemiem krūmājiem.

Arī šiem kalniem ziemeļos vēl atmaksājas zemkopība, un kviešu laukus redz līdz pat tai vietai, kur sākās smilšu kāpām nosētais zelta lauku rajons.

Otrs Rietum-Austrālijas saimniecības centrs ir Kernervonas apgabals, kas nabagāks nokrišņiem, kā Gulbju zeme, bet toties bagāts apakšzemes ūdens slāņiem un tāpēc artēzisku aku te ļoti daudz. Lietus trūkuma dēļ zemkopība te nav iespējama, un tīrumu vietā plešās aitu ganības. Dienvidu daļā dominē krūmāji (krūmu lapas labprāt ēd aitas). Te paiet gadi, kuŗos neredz pie debesīm ne mazākā mākoņīša un nelīst lietus. Cilvēkiem un aitām vajadzīgo velgu gādā artēziskās akas, bez kuŗām šī zeme būtu neapdzīvots tuksnesis.

Tad nāk briesmīgas lietus gāzes, izslāpušā zeme pārpilnībā dabū

velgu, un kailie pakalni un klajumi uz īsu laiku tērpjas skaistā zaļumā un puķēs. Puķu sarodas tik daudz, ka aiz ziediem gandrīz nemaz nav saskatāma zāle. Tad paiet pāris nedēļas, ziedi nokalst, zāle novīst un zeme atkal atgūst savu pustuksnešaino izskatu.

Ziemeļu daļā krūmājus sāk izspiest zāļāji un upmalās jau redz galeriju mežus. Iespējams, ka nākotnē šai Kernervonas daļā paspēs iesakņoties tropu augu kultūras. Pagaidām Kernervona tomēr ir tipiska aitkopības zeme, un caur Kernervonas ostu raida uz Angliju lielus vilnas krājumus un saldētas gaļas sūtījumus. Klimats te ļoti karsts un sauss, bet eiropiešiem samērā vēl panesams.

Kolonijas Austrālijas iekšieni aizjem t. s. Rietum-Austrālijas vairogs, kas nosēts smilšu kāpām, akmeņu laukiem un bagāts izžuvušiem sāls ezeriem. Dienvidu daļā plešās jau minētie Kulgardijas zelta lauki; ziemeļu daļa ir neapdzīvots pustuksnesis. Tai Rietum-Austrā-

Pamesta zeltraktuvju pilsētiņa Rietum-Austrālijā

lijas vairoga daļā, kas robežo ar Gulbju zemi, vēl sastop retus eikalīptu mežus. Viņus retumis redz arī Lielā Austrālijas līča piekrastē, kur tomēr tos drīz nomaina sāls krūmāji. (Šos retos mežus stipri iznīcinājuši zeltrači lietādami viņu kokus kā kurināmo un raktuvju vajadzībām). Plašus apgabalus vietām klāj arī sandalkoka krūmāji. Tāļāk no jūras krasta retos mežus un sandalkoka krūmājus izskauž skrubs un gaŗāki koki vair snav sastopami. Vietām parādas jau kāpas, kuŗas klāj cieta spinifeksa zāle. Krūmāju un reto mežu joslā vēl vietām iespējama aitkopība. Tāļāk uz ziemeļrietumiem sāk izgaist arī skrubs, un ap Vilunas pilsētu plešās plašas kāpu joslas. Arī te retumi sastop aitkopju fermas, jo spinifeksas zāle, kamēr vēl nav sacietējusi, der lopbarībai. — Jo tāļāk uz ziemeļiem, jo tuksnešaināka paliek zeme un Pilbaras zelta lauku rajonā nekāda lauksaimniecības nozare vairs nav iespējama.

(Ceļotājs Dīls, kas apceļojis šos tuksnešainos Rietum-Austrālijas

apgabalus, viņus raksturo šādi: „Ceļojums, kas ilgst šiem apgabaliem cauri dienām ilgi, vienalga vai jāšus, vai automobilī, ir ļoti garlaicīgs. Nav dzirdāma ne mazākā skaņa, un vienīgā dzīvības pazīme ir ķenguri, kuŗus te sastop lielā vairumā. Pavasarī, arī šis pustuksnesis tērpjās vienos ziedos, un ziediem ir nosēti viņa retie krūmi, kas teicami piemērojušies sausuma pārciešanai. Te nav ēnas un nav arī ne pilītes ūdens. Klajumu var jūdzēm tāļu pārredzēt un tomēr acs visur redz tikai zaļganpelēkos krūmus, granīta klintis un smiltājus").

Rietum-Austrālijas iekšiene ir minerāļu un dārgmetālu, sevišķi zelta, zeme. Zelts ir bijis tas, kas ir ieviļinājis šai kolonijā lielākus ieceļotāju plūdus un lielākus kapitālus.

Šīs kolonijas zelta bagātības sāk izsīkt: priekš 30 gadiem viņas zelta lauki vēl deva darbu 20.000 cilvēkiem, un ražoja ikgadus zeltu vairāk kā 100 miljonu latu vērtībā. Tagad ikgadējais zelta ieguvums četrkārtīgi samazinājies, un proporcionāli krities arī zeltraču skaits. Daudzi zelta lauki jau iztukšoti un tos, kas vēl atmaksājas, izmanto speciālas akciju sabiedrības, ar moderniem pajēmieniem un mašīnām. Tie laiki, kad Rietum-Austrālijas zelta laukos tieši zemes virsū vai nelielā dziļumā gulēja miljoni, jau pagājuši. Agrākos gados zeltu ieguva ar lāpstas un kapļa palīdzību, tikai cietākās vietās pielietājot dinamītu. Zeltu rod arī upju smiltīs, kur ūdens to sanesis, izskalodams zelta zemi. Arī tagad šai kolonijā netrūkst cilvēku, kas iet meklēt jaunus zelta laukus un zelta dzīslas, vieni paši uz savu roku. Dažiem tiešām laimējās, bet daudzi iet bojā no slāpēm vai bada. Neviens nezin, kur radis savu galu tāds zelta meklētājs.

Zelta lauku vidū agrāk plauka prāvas pilsētiņas, ar namiem, kas bija celti no koka kastēm vai skārda un pletās smilšu un akmeņa lūžņu lauku vidū. Šīm zeltraču pilsētiņām parasti tomēr nebija lemts ilgs mūžs; sākot iztukšoties vietējiem zelta laukiem un izplatoties baumām par tikko uzietiem jauniem, daudz bagātākiem, pilsētiņas iedzīvotāji pameta savus prīmitīvos mitekļus Dieva un tuksneša vēju ziņā un devās projām, uz to pusi, kur atradās jaunuzietie zelta lauki. Pēdējo vidū, kā no zemes, atkal uzauga jauna, pamestajai līdzīga pilsētiņa, lai pēc dažiem gadiem tāpat beigtu eksistēt.

Panīkušas arī abas galvenās zelta lauku pilsētas, Menzi un Kulgardija, kuŗas izskatās, itkā tām būtu gājis pāri karš vai mēris. Viņu iedzīvotāju skaits ar katru gadu iet mazumā, bet apkārtne atgādina īstu tuksnesi. Kulgardijas zelta lauku vidū vēl turās Kalgurlijas pilsētiņa, kuŗas iedzīvotāju kopskaits pārsniedz 10,000. Viņas apkārtnē atrodas vairākas lielas zelta raktuves, pašā pilsētā ir kalnu inženieru skola. Vajadzīgo ūdeni viņai piegādā ūdens vads no vairāku simts kilometru attālā aizdambējuma pie Helēnas upes, Pertai kaimiņos. Pašas Kalgurlijas apkārtnē redz tikai akmens laukus, sāls ezerus un krūmājus, virs kuŗiem zvīļo bezmākoņainas debesis un nežēlīgi līst lejup saules svelme.

Kulgardijas zelta laukiem prāvu gabalu ziemeļos plešas Marčisona zelta lauki, kas ir vēl tuksnešaināki par iepriekšējiem. Šī rajona centrs ir Miketaras pilsētiņa, kuŗas apkārtnē vēl darbojas dažas zelta raktuves; pārējās jau ir pamestas. Viņas apkārtnē daudzi zeltrači vēl mēģina laimi paši uz savu roku, bet tikai retais piedzīvo savu cerību piepildīšanos. Zelta bagātības arī te ir sākušas izbeigties. Šim

rajonam tomēr paredzama zināma nākotne, jo bez zelta viņš bagāts arī vaŗa un bismuta rūdām, kuŗas patlaban gan vēl neizmanto.

Marčisona zelta lauku apkārtnē zeļ ekstensīva lopkopība, kaut gan šo lauku rajons izskatās pavisam tuksnešains. Zāles te nemaz nav; zemi klāj smiltis un akmeņi, bet aitām der par barību krūmu zari un lapas. Vietām ielejās rod arī avotus. Šo apgabalu diezgan bieži piemeklē sausuma periodi, kuŗiem tad krīt par upuri parasti puse ganāmpulku. Kā redzam, fermeriem te jācīnās ar lielām grūtībām, bet par spīti tām, kolonistu skaits te neiet mazumā, jo vairāk tāpēc, ka par nieka naudu te var iegūt vairākus simts tūkstošus hektaru lielu zemes platību. (Ir aprēķināts, ka vienas aitas izmitināšanai te vajadzīgs mazākais 10 hektari; zāļainos apgabalos, piem. Marrē baseinā, uz katru aitu rēķina tikai ceturtdaļhektaru.) Aitkopība te saistīta ar lielu risku, bet tomēr atmaksājas. Jo tālāk uz

Kanjonveidīga aiza Kimberli augstienē

ziemeļiem, jo tuksnešaināka kļūst daba un jo vairāk plešas platumā sarkano smilšu kāpas, kuŗas klāj kropļi spinifeksas zāles puduri. Satiksmei te lietā kamieļus, kuŗi sekmīgi konkurrē pat ar automobiļiem. Kāpu lauku malā un tuksnešainu klajumu vidū paceļas Vilunas pilsētiņa, aitkopības centrs, ko retumis apmeklē apkārtnes fermeŗi, lai aizmirstu māju vientulību, iztrakotos pēc patikas un izrēķinātos ar sliktiem kaimiņiem.

Marčisona apgabalam ziemeļrietumos ainavas bieži mainās: lēzenākās ielejas klāj zāle un viņās redz ganāmies aitu barus; kalnainākie apvidi, tuvāk Indijas okeana piekrastei, pilnīgi atgādina tuksnesi; redz tikai smiltis un lūžņu masas, kuŗu vidū tikai retumis ir paslēpies kāds kroplskrūms. Sevišķi mežonīga ir Pilbaras zelta lauku apkārtne, akmeņains tuksnesis, kuŗā valda gandrīz cauru gadu bries-

mīgs karstums, nav ēnas un nav arī ūdens. Pilbaras zelta lauku rajons bagāts nevien ar zeltu, bet arī vara un sudraba rūdām, un tāpēc nav trūcis ļaužu, kas iedrošinājušies apmesties arī šajā, ellei līdzīgajā tuksnesī, kurā novērotas augstākās temperatūras visā Austrālijā.

Zelta laukiem rietumos, netāļu no Kernervonas apgabala robežām, kur tek uz okeana pusi Forteskas, Ašbertonas un Gaskoinas upes, redz jau dzīvākas ainavas, var sastapt nelielus zāļājus un krūmu laukus, bet ap upēm, kas lielāko gada daļu sausas, redz eikalīptu birzis. Paša okeana piekraste atkal tuksnešaina un klāta kaļķu kāpām. Viņā atrodas divas nelielas ostu pilsētiņas, Reberna un Port-Hedlenda; abas eksportē vilnu, bet kuģiem grūti pieejamas, un tās celtas no skārda un koka, kaļķu un akmeņu tuksnesī.

Ziemeļi

Dienvidu saulgriežu loks šķeļ vidū pušu Ašbertonas upes baseinu, bet šo loku Rietum-Austrālijā nevar uzskatīt par klimatisku robežu, jo klimats kā vienā, tā otrā saulgriežu loka pusē ir karsts un sauss. Klimata maiņa manāma tikai ap 20. platuma gradam ziemeļos, kur smilšainās augsnes vietā stājas sarkanais māls un spinifeksas trūcīgo puduru vietā sāk plesties birzīm nokaisītas savanas. Līdz ar to mēs esam aizsnieguši Austrālijas ziemeļu ģeografisko provinci, kuras raksturīgākās īpatnības ir monsuna lietus un krāšņāka veģetācija, kā viņas kaimiņu zemēs, kas plešas ap dienvidu saulgriežu loku.

Arī citas dabas iemesli mūs spiež apskatīt Ziemeļ-Austrāliju atsevišķi; viens no šiem iemesliem ir tuksnešaino apgabalu josla, kas noslēdz ziemeļus no pārējā kontinenta un plešas savanu joslai dienvidos.

Austrālijas ziemeļi ir zeme, kas pagaidām atrodas ārpus kontinenta satiksmes ceļiem, nav vēl paspējusi izveidot savu smaguma centru, un ļoti reti redz savos klajumos ceļotāju piederīgos. Šī zeme ir gandrīz pilnīgi neapdzīvota, kaut gan tā varētu izmitināt vairākus miljonus. Viņas saimnieciskā attīstība virzās gausi uz priekšu, jo Austrālijas valdība nevēlās ielaist dzeltenos strādniekus, bet vienīgi ar to palīdzību būtu iespējams šo tropu zemi pienācīgi izmantot, jo Austrālijas baltie nespēj pat lāga tikt galā ar kontinenta pārējo daļu izmantošanu. Vienādais un karstais klimats un lietus perioda lielais gaisa drēgnums padara Ziemeļ-Austrālijas klimatu eiropietim grūti panesamu. Pagaidām te dzīvo tikai daži tūkstoši baltajo, bet varētu dzīvot gluži ērti savas 20 reizes lielāks kolonistu skaits. Te tomēr nav lielu zelta bagātību, kas spētu pievilkt kolonistu plūdus, un citu Austrālijas zemju iemītniekiem klājas diezgan labi viņu pašu mājās.

Austrālijas ziemeļu raksturīgākā veģetācijas formācija ir savana, un tāpēc daži ģeografi mēdz dēvēt šo dabīgo kontinenta ziemeļu provinci par Savanu zemi. Šī savanu zeme pagaidām gandrīz visa atstāta dabas spēku un iedzimto ziņā, un te mājo vairāk kā puse Austrālijas aborigenu, pašas attīstītākās viņas ciltis, kuras prot būvēt trūcīgas būdas, un braucieniem gar jūras krastu lietā bambuka niedru plostus. Šīs ciltis ir kareiviskākās visā Austrālijas kon-

tinentā, un vēl arvienu no Ziemeļ-Austrālijas pienāk vēstis, ka iedzimtie noslepkavojuši kādu fermeri. Šiem incidentiem parasti ir par iemeslu tas, ka fermeri lūko ieročiem rokās aizstāvēt savus ganāmpulkus, jo vietējie melnie medī govis un aitas tikpat cītīgi, kā ķengurus, nespēdami saprast, ka starp vieniem un otriem ir zināma atšķirība.

(Daži fermeri ir paspējuši pieradināt tuvāko cilšu piederīgos un lietā viņus kā darba spēku pie aitu cirpšanas un vilnas šķirošanas; daudzas iedzimto sievietes strādā fermās kā kalpones. Visa lielumlielā šejienes iedzimto daļa tomēr dzīvo joprojām savā vaļā, savanu klajumos).

Austrālijas ziemeļi tiešām pelna Savanu zemes nosaukumu, jo atskaitot upju ielejas, te citur neredz tropu mūža mežus, kaut gan dienvidu saulgriežu loks jau ir palicis tāļu dienvidos. — Nav arī tik sausu vietu, kuŗas klātu sarkano smilšu kāpas un spinifeksas zāļu puduri; parasti stepju klajumus redz maināmies ar birzīm nokaisītām savanām.

Šīs ģeografiskās provinces dienvidu daļa ir saimnieciskā ziņā vērtīgāka kā ziemeļi, jo viņu klāj māla augsne, kurpretim ziemeļos plašus apgabalus aizjem klinšu lauki un ilgā un sausā dienvidu ziema neļauj izveidoties krāšņākai zāles segai. Dienvidos turpretim plešas simtiem kilometru plaši zāļaini klajumi, kuŗus šķir no Indijas okeana krasta Kimberli un Arnhema augstienes. Dienvidaustrumos savanu joslu noslēdz Barkli un Klonkurī augstienes (aiz pēdējās sākas Karpentarijas līcis). Rietumos savanu joslu šķir no Indijas okeana ar spinifeksa zāli apaugušu kāpu josla. Šai kāpu joslai pagaidām ved cauri tikai viens karavānu un automobiļu ceļš; galvenais satiksmes ceļš tomēr iet caur Indijas okeanu. Kāpu josla robežo ar okeanu apm. 400 klm. gaŗā līnijā; okeana piekraste ļoti lēzena un nosēta sarkano smilšu kāpām, starp kuŗām, līkumodamās, lūko aizsniegt jūŗu vairākas upes; viņu gultnēs redz ūdeni tikai lietus periodā. Vietām gar jūŗas krastu plešas arī mangrovu meži, kas ziemeļu virzienā kļūst arvienu plašāki. Gar sauso upju ielejām stiepjas eikalīptu koku veidoti nelieli galeriju meži. Atskaitot dažus fermerus, kas te nodarbojas ar lopkopību, visa šī zeme ir neapdzīvota. Kāpu josla piekrastes ziemeļu daļā atrodas nelielā Brumas pilsētiņa ar apm. 3000 iedzīvotājiem, — pērļu zvejniecības centrs. Ap pašu pilsētu plešas smilšu tuksnesis. Iedzīvotāju vairums ir ķīnieši un japaņi (pēdējie ir paši veiklākie pērļu zvejnieki, jo prot teicami nirt zem ūdens). Savāktos pērļu gliemežus uzglabā šķūņos tik ilgi, kamēr ierodas kāds okeana tvaikonis. Tie tomēr nespēj iebraukt seklajā Brumas ostā un izmet enkurus, vairākus pilometrus tāļu no krasta. (Bēguma laikā tvaikoņi parasti guļ uz sausuma, un pilsētiņas iedzīvotāji izlietā reto izdevību — aizbraukt ratos līdz kuģa malai.) Sākot no Brumas uz ziemeļiem, ainavas sāk piejemt tropiskāku izskatu; nokrišņu daudzums te ir jau lielāks kā dienvidos; vietām te jau redz atsevišķus tropu joslas kokus, piem. pandanus. Lietainos gados te netrūkst zāles un tāpēc te zeļ ekstensīva lopkopība, kaut gan kolonistu skaits pagaidām ir niecīgs.

Šim zālāju apgabalam ziemeļos plešas Kimberli augstiene, kuŗas izroboto piekrasti mēdz dēvēt par Tasmana zemi. Piekraste bagāta fjordveidīgiem līčiem, kuŗos redzama tropiska veģetācija; jūŗa fjor-

diem iepretim piekaisīta mazām klinšu salām. Gar upju grīvām redz krāšņus mangrovu mežus. Paša piekraste gandrīz visa vēl atrodas iedzimto varā un Austrālijas melnie te dzīvo visā pirmatnējā vaļībā. Lielāku kolonistu mītņu te nav, atskaitot Derbi pilsētiņu pie Ficrojas upes grīvas. Derbi eksportē uz Fremantlu un Pertu dzīvlopus. Kimberli pussalas ziemeļos pie gaŗā jūŗas līča atrodas Vindhemas pilsētiņa, pati galējā apdzīvotā vieta Rietum-Austrālijas kolonijas ziemeļos. Arī viņa eksportē gaļu un dzīvlopus, bet viss eksporta vairums tomēr nāk no savanu joslām, nevis no pilsētiņas apkārtnes, kas bagāta mangrovu mežiem. (Šais mežos mājo daudz krokodiļu.) Pašā pilsētiņā ierīkota liela lopkautuve. Eiropiešiem Vindhemas klimats gandrīz nav panesams, sevišķi vasarā, kas te ļoti drēgna un karsta. Sākoties vasarai, gandrīz visi baltie dodas uz dienvidiem un atstāj pilsētu ķīniešu kalpu ziņā.

Zieme|-Austrālijas iedzimtais

Derbi tuvumā pie kāda jūŗas līča atrodas ļoti bagāti dzelzs rūdu lauki. Pagaidām viņus neizmanto, un visa šī Austrālijas piekraste ir gandrīz tukša no baltajiem. Kimberli augstiene ir upju ielejām izvagots augsts līdzenums, kuŗa lielāko daļu aizjem savanas. Kādreiz viņa, jādomā, būs svarīgs lopkopības centrs. Augstienes ziemeļrietumu stūrī vietām jau redz nelielus tropu mežus, piekrastes joslā palmu pudurus, bet upju ielejās aug pandanu meži.

Kimberli zemei dienvidaustrumos paceļas Antrima augstiene, kas klāta pakalniem nosētām savanām. Arī te varētu plašos apmēros zelt lopkopība, ja vien Austrālijas baltajiem būtu patika doties iekšā šajos savanu klajumos.

Kimberli augstienei dienvidos gar Ficrojas upi plešas līdzenas un treknas savanas ar tik auglīgu augsni, ka te varētu zelt arī tropu augu kultūras. Sausajā gada laikā te iespējams pārpilnībā dabūt ūdeni no apakšzemes; arī pati Ficrojas upe tek cauru gadu un varētu dot daudz ūdens lauku apūdeņošanai. Pagaidām šai līdzenumā redz tikai dažas fermas.

Šī zeme teicami der liellopu audzināšanai (aitām te ir par karstu un viņas ļoti moca ērces, kuŗu te ir miljardiem). Dažas aitkopības fermas vēl sastopamas Ficrojas upes dienvidu krastā. Tāļāk uz ziemeļiem zāle kļūst jau tik augsta, ka pat jātnieks no zirga muguras

nespēj pārskatīt tuvāko apkārtni. Ceļošana pa šo zāļu jūru ļoti grūta. (Viņu tēlo ceļotājs Bazedovs: „Mēs bijām kā aprakti milzīgi gaŗajā zālē, kas sniedzās pāri mūsu galvām, kaut gan mēs sēdējām ratos. Gaiss bija ļoti karsts, pilns zemes un ziedu putekļiem, kas kairināja degunu un elpošanas organu gļotādu, un lika mums mocīties ar šķāvu un klepus lēkmēm. Sakaltusē gaŗā zāle bija cieta un asa kā šķēpu asmeņi, un šie asmeņi dūrās mūsu ādā cauri drēbēm un netaupīja arī mūsu zirgu krūtis un sānus.")

Ziemeļ-Austrālija

Vindhemai austrumos jau sākas Ziemeļ-Austrālijas territorijas rietumu robeža un aiz tās Arnhema pussala, arī pazema, upju ielejām izvagota augstiene, kuŗas piekrastē daudz gan seklu, gan padziļu līču. Pašā augstienē slēpjas daudz vaŗa un alvas rūdu, kuŗas jau sāk izmantot. Zelta te nav, un arī tuvējā Kimberli augstienē uzietie zelta lauki izrādījušies par tādiem, kuŗu izmantošana nedod sevišķi lielu peļņu. Patlaban daudz maz izpētīta tikai Arnhema zemes rietumu daļa un piekrastes līči; vienam no tiem iepretim atrodas Melviļas un Betestas salas, kas samērā vēl nesen bijušas kontinenta sastāvdaļa. Abas salas, tāpat kā pagaŗā Koburgas pussala, kas stiepjas viņam preti no kontinenta puses, ir neapdzīvotas.

Melviļas salai dienvidos, kontinenta krastā, atrodas Darvina, vienīgā lielākā nometne Ziemeļ-Austrālijas territorijā un viņas administrātīvais centrs (austrālieši no šīs pilsētiņas gaida lielas lietas un cer, ka pēc tam, kad pāri Mak-Donnela kalniem būs uzbūvēts dzelzceļš, kas savienos Dienvid-Austrāliju ar Darvinu, šī pilsēta kļūs par ļoti svarīgu tirdzniecības centru).

Darvinas apkārtne ļoti skaista, un okeanam te ir stāvi, palmām apauguši krasti. Pilsēta dalās divās, eiropiešu un ķīniešu daļās; eiropiešu daļā redz modernas tropu celtnes, celtas uz stabiem, un ar verandām visapkārt. Te ir darīts viss, lai baltājiem būtu ērta uzturēšanās šai tropu pilsētiņā, bet viņas iedzīvotāju skaits tomēr negrib augt. Valdība lūkojusi te ierīkot grandiozu lopkautuvi, bet strādnieku trūkuma dēļ to nācās slēgt. Gŗūti sadabūt arī ostas strādniekus, un pēdējie, redzēdami, ka ir situācijas kungi, mēdz bieži terrorizēt visu pilsētu. — Būtu ļoti viegla lieta ievest ķīniešu kūlijus, bet to aizliedz immigrācijas likums. Nav cerams, ka pašiem baltājiem austrāliešiem izdosies kolonizēt kontinenta ziemeļus, jo viņiem trūkst vajadzīgās enerģijas un arī viņu skaits ir pārāk mazs priekš šī uzdevuma.

(Tā paša likuma dēļ Austrālijas ziemeļos trūkst arī kalpoņu, bez kuŗām gŗūti iztikt ierēdņu, tirgotāju un fermeru sievām, jo viņas vēl mazāk kā to vīri, spēj strādāt drēgnajā tropu gaisā fizisku darbu. Tāpēc, sākoties lietus periodam, gandrīz visas baltās sievietes aizceļo no šejienes uz dienvidiem, un ziemeļi, kur jau tā liels vīriešu pārsvars, paliek vai gluži bez tām.)

Aiz tā paša likuma vainas, kuŗš aizliedz krāsainiem ieceļot, Ziemeļ-Austrālijā gandrīz neredz dārzus un nav arī paspējusi iesakņoties tropu augu kultūra, kaut gan dārzkopībai un zemkopībai te būtu labas izredzes.

Arnhema augstienē var izšķirt divas veģetācijas zonas; vienai no tām pieder augstienes augstākās vietas un upju ieleju atstarpas, otrai — zemās piekrastes, līču apkārtne un upju ielejas. Pirmā no tām ir savanu un stepju zeme; otrās joslas veģetācija vietām atgādina tropu lietus mežus, kas gar upju ielejām sniedzas diezgan tāļu zemes iekšienē.

Pašu Arnhema augstieni klāj stepes, bet pakalnus sedz krūmāji. Lielāko platību te tomēr aizjem savanas; vietām plešas arī reti eikalīptu meži. Ziemeļ-Austrālijas parastā ainava ir savana. Birzīs, kuŗas viņā izkaisītas, sākumā redz visai maz tropu koku: dominē eikalīpti; jo tāļāk uz ziemeļiem, jo vairāk jem virsroku pār eikalīptu mežiem tropu mežs. (Visai izplatīta ir kāda koku suga, kuŗas miza daudz baltāka kā mūsu bērzam un viegli atlec; no šī koka mizas vietējie iedzimtie mēdz sasliet prīmitīvas būdas, lai glābtos no vēja brāzieniem un lietus gāzēm.)

Upju līdzenumos jau dominē tropiskā veģetācija un redz īstus džungļus, kuŗiem bez cirvja un cērtamā naža palīdzības grūti cauri tikt. Arī tad šie džungļi pārejami tikai sausajā gada laikā; lietus periodā viņus klāj ūdens lāņi. Ieleju melnajā un treknajā augsnē aug dažādākie tropu koki; sevišķi izplatīts ir pandans, ko te sastop veselām birzīm. (Šim kokam ir mangrovam līdzīgas saknes, kas savienojas pār stumbru tikai labi augstu virs zemes resp. purva virsas; stumbrs drīz sāk zaroties, un no zariem nokarājas lejup gaŗu, zāļveidīgu lapu šķipsnas. Zem lielo koku kroņiem aug mazāki koki un krūmi; niedras un bambuka džungļi klāj plašus apvidus un dažās vietās virzīšanās uz priekšu nav iespējama lietū vai arī sausajā gada laikā. Upēm te ļoti gausa gaita; viņu krastos lielā skaitā mājo krokodiļi, gozēdamies karstajās dūņās un gaidīdami laupījumu.

Šie upju līdzenumi, kas tagad atstāti purva augu, iedzimto un krokodiļu ziņā, ir ļoti auglīgi un, jādomā, reiz nāks laiks, kad te plētīsies banānu birzis un zaļos cukurniedru lauki. Patlaban te darbojas vairākas mēģinājumu fermas, un viņu sasniegumi liecina, ka treknā ieleju zeme spētu ražot kukurūzu, apelsinus, banānus un ananasus milzīgā vairumā.

Patlaban šī auglīgā zeme ir gandrīz pilnīgi neapdzīvota, bez kolonistiem un bez ceļiem. Lietus laikā, kad gaŗās upju ielejas pārplūst, zeme sadalās daudzos sektoros, kas pilnīgi izolēti viens no otra un nošķirti arī no ārpasaules. Šī zeme ir ļoti bagāta, pilna poezijas un romantikas, bet arī briesmu pilna, jo vairāk tāpēc, ka auglīgo upju līdzenumi ir malārijas perēkļi.

Arī Ziemeļ-Austrālijas territorijas pirmie kolonizātori bija rūdu meklētāji.

Arnhemas iekšienē darbojas vairākas alvas raktuves, kuŗās iegūto rūdu pa dzelzceļu, kas vieno raktuvju centru Pinkriku ar Darvinas ostu, nogādā līdz okeana piekrastei un tad kuģos sūta uz Angliju.

Dodoties no šīs pussalas uz dienvidiem, kontinenta iekšienē, ceļotāju apjem savanu klusums un bezgalība. Lietus periodā te izveidojas prāvi ezeri, kas sausā perioda beigās parasti paspēj izžūt, radīdami neveselīgus purvus. Pēc lietus perioda šos apgabalus pārklāj pāris metrus augsta zāle; vējam pūšot, šķiet, ka pa zāļaino klajumu iet zaļi viļņi, skriedami līdz pašam horizontam. Sausajā gada laikā šī

zāle nokalst, vietām kļūst redzama kaila zeme, kas no lielā karstuma ieplaisā, radīdama dziļas spraugas.

Daudzi lietus gāžu radītie ezeri tomēr nepaspēj izžūt arī sausajā gada laikā un sagaida jaunā lietus perioda iesākumu. Šie ezeri parasti ir visai sekli, pusaizauguši ūdens lilijām, un der par mitekli neskaitāmiem ūdens putnu bariem. Putni šajos savanu ezeros mājo miljoniem, — rozā un pelēkie kakadu, meža pīles, zosis, meža baloži, fazani un lielkāju vistas, — tik milzīgā vairumā, ka putnu baram paceļoties virs ezera, aiz viņu spārnu švīkoņas nav iespējams sadzirdēt turpat blakus stāvoša cilvēka balsi, un uz laiku šķiet, ka saule ir aptumšojusies. Neredzējuši līdz šim gandrīz neviena cilvēka, un balto medinieku netraucēti, šie putni nebaidās no ceļotāja un nelido projām, tam tuvojoties ezera krastam. (Sevišķi skaisti ir graciozie flamingo.) Lielos riņķos virs ezera lido ērgļi; koku zaros mājo oposumi, bet citu somaiņu, sevišķi ķenguru bari, lēkā pa krūmājiem. Šīs savanās, kuŗās vēl nav sākuši spiesties iekšā kolonisti ar saviem govju un vēršu bariem, ir īsta dzīvnieku un putnu paradīze, un šķiet, tāda paliks vēl labu laiku.

Savanu joslai austrumos pieslēdzas Barkli augstiene, kas nosēta lēzeniem pakalniem, klāta plašiem zāļājiem un administrātīvā daļā jau ir Kvinslendas kolonijas sastāvdaļa; te jau sāk spiesties iekšā fermeri, nākdami no kolonijas dienvidaustrumiem. Pie pašām Ziemeļ-Austrālijas territorijas robežām, karavānu krustojumu vietā, atrodas Kvinslendas robežpilsētiņa Kamovila, ar dažiem simtiem iedzīvotāju. Zeme te jau ir sadalīta starp fermeriem, kas nodarbojas ar ekstensīvu lopkopību; daudziem no tiem pieder milzīgi lopu bari un pāris tūkstošus kv. klm. liela zemes platība. Te aug lopbarībai ļoti teicama zāle, bet kolonizācijai rada lielas grūtības ūdens trūkums; artēzisko aku rakšana izmaksā visai dārgi un nav pa spēkam katram fermerim.

Ejot dienvid-austrumu virzienā, zeme kļūst akmeņaināka un vietām atkal parādās spinifeksas zāle, kas dominē ap Klonkurri pilsētu un viņas bagātajiem rūdu laukiem. Klonkurri augstiene ir neviesmīlīga, maz auglīga un krasi atšķiŗas no treknajiem savanu apgabaliem, kas plešas viņai rietumos un ziemeļrietumos. Toties šī augstiene bagāta ar zeltu un varu; pašā Klonkurrī pilsētiņā dzīvo ap 3000 cilvēku, un ar laiku viņa, šķiet, kļūs par svarīgu satiksmes ceļu mezglu. Dzelzceļlīnija to jau vieno ar Taunsviļas ostu Koraļļjūras piekrastē un pie Klonkurrī rēgulāri pietur vietējo gaisa satiksmes līniju lidmašīnas.

Zemes virsa Klonkurrī augstienei ziemeļos lēzeni plok lejup Karpentārijas virzienā; līča piekraste bagāta nokrišņiem, jo atrodas monsuna lietus joslā un tāpēc viņu klāj mežiem un birzīm bagāta savana, kuŗai cauri tek rāmas upes, nākdamas lejup no apkārtējām augstienēm. Pati prāvākā ir Flindera upe, kuŗai daudz pieteku; viņa pati ietek Karpentārijas līča dienvidaustrumu stūrī. Visa šī piekrastes josla ir zeme, kuŗai maz iedzīvotāju, kaut gan viņas upju līdzenumi spētu ražot tropu kultūraugus vēl teicamāki, kā Arnhema zemes ielejas. Pats Karpentārijas līcis ļoti sekls un maz der kuģniecībai, sevišķi tais dienās, kad vējš pūš no krasta puses un atdzen jūŗas ūdeni vairākus kilometrus no krasta. Bieži šai līcī plosās arī vētras un ir daudz bīstamu sēkļu. Pašu līča krastmalu klāj mangrovu

zāle nokalst, vietām kļūst redzama kaila zeme, kas no lielā karstuma ieplaisā, radīdama dziļas spraugas.

Daudzi lietus gāžu radītie ezeri tomēr nepaspēj izžūt arī sausajā gada laikā un sagaida jaunā lietus perioda iesākumu. Šie ezeri parasti ir visai sekli, pusaizauguši ūdens lilijām, un der par mitekli neskaitāmiem ūdens putnu bariem. Putni šajos savanu ezeros mājo miljoniem, — rozā un pelēkie kakadu, meža pīles, zosis, meža baloži, fazani un lielkāju vistas, — tik milzīgā vairumā, ka putnu baram paceļoties virs ezera, aiz viņu spārnu švīkoņas nav iespējams sadzirdēt turpat blakus stāvoša cilvēka balsi, un uz laiku šķiet, ka saule ir aptumšojusies. Neredzējuši līdz šim gandrīz neviena cilvēka, un balto medinieku netraucēti, šie putni nebaidās no ceļotāja un nelido projām, tam tuvojoties ezera krastam. (Sevišķi skaisti ir graciozie flamingo.) Lielos riņķos virs ezera lido ērgļi; koku zaros mājo opossumi, bet citu somaiņu, sevišķi ķenguru bari, lēkā pa krūmājiem. Šīs savanās, kurās vēl nav sākuši spiesties iekšā kolonisti ar saviem govju un vēršu bariem, ir īsta dzīvnieku un putnu paradīze, un šķiet, tāda paliks vēl labu laiku.

Savanu joslai austrumos pieslēdzas Barkli augstiene, kas nosēta lēzeniem pakalniem, klāta plašiem zāļājiem un administrātīvā daļā jau ir Kvinslendas kolonijas sastāvdaļa; te jau sāk spiesties iekšā fermeri, nākdami no kolonijas dienvidaustrumiem. Pie pašām Ziemeļ-Austrālijas territorijas robežām, karavānu krustojumu vietā, atrodas Kvinslendas robežpilsētiņa Kamovila, ar dažiem simtiem iedzīvotāju. Zeme te jau ir sadalīta starp fermeriem, kas nodarbojas ar ekstensīvu lopkopību; daudziem no tiem pieder milzīgi lopu bari un pāris tūkstošus kv. klm. liela zemes platība. Te aug lopbarībai ļoti teicama zāle, bet kolonizācijai rada lielas grūtības ūdens trūkums; artēziskо aku rakšana izmaksā visai dārgi un nav pa spēkam katram fermerim.

Ejot dienvid-austrumu virzienā, zeme kļūst akmeņaināka un vietām atkal parādās spinifeksas zāle, kas dominē ap Klonkurri pilsētu un viņas bagātajiem rūdu laukiem. Klonkurri augstiene ir neviesmīlīga, maz auglīga un krasi atšķiras no treknajiem savanu apgabaliem, kas plešas viņai rietumos un ziemeļrietumos. Toties šī augstiene bagāta ar zeltu un vara; pašā Klonkurrī pilsētiņā dzīvo ap 3000 cilvēku, un ar laiku viņa, šķiet, kļūs par svarīgu satiksmes ceļu mezglu. Dzelzceļlīnija to jau vieno ar Taunsvilas ostu Koraļļjūras piekrastē un pie Klonkurrī regulāri pietur vietējo gaisa satiksmes līniju lidmašīnas.

Zemes virsa Klonkurrī augstienei ziemeļos lēzeni plok lejup Karpentārijas virzienā; līča piekraste bagāta nokrišņiem, jo atrodas monsuna lietus joslā un tāpēc viņu klāj mežiem un birzīm bagāta savana, kurai cauri tek rāmas upes, nākdamas lejup no apkārtējām augstienēm. Pati prāvākā ir Flindera upe, kurai daudz pieteku; viņa pati ietek Karpentārijas līča dienvidaustrumu stūrī. Visa šī piekrastes josla ir zeme, kurai maz iedzīvotāju, kaut gan viņas upju līdzenumi spētu ražot tropu kultūraugus vēl teicamāki, kā Arnhema zemes ielejas. Pats Karpentārijas līcis ļoti sekls un maz der kuģniecībai, sevišķi tais dienās, kad vējš pūš no krasta puses un atdzen jūras ūdeni vairākus kilometrus no krasta. Bieži šai līcī plosās arī vētras un ir daudz bīstamu sēkļu. Pašu līča krastmalu klāj mangrovu

Rietum-Austrālijas stepju ainava

meži, savukārt traucēdami piekrastes savanu apgabala pieeju no jūras puses. Tāpēc visā šī līča piekrastē nav nevienas prāvākas ostas — atskaitot Berktaunu, kas ātrodas pie Alberta upes un eksportē dzīvlopus, un Normantonu, kas atrodas pie Normana upes; pilsētu šķir no līča piekrastes ap 100 klm. plata mangrovu mežu josla.

Arī Jorkas raga, jeb vienkārši Jorkas pussala, kuŗas lielākā rietumu daļa raida savus ūdeņus uz Karpentārijas līci, ir gandrīz pilnīgi neapdzīvota, kaut gan te plešas treknas ganības un nedaudziem fermeriem, kas te apmetušies, ir milzīgi lopu bari. Šo pussalu nevieno ar pārējo kontinentu ne dzelzceļš, nedz telegrafa līnija, un viņa gandrīz visa vēl atstāta iedzimto cilšu varā.

Jo tālāk uz ziemeļiem, jo neveselīgāks paliek Jorkas pussalas klimats, kas eiropietim gandrīz nav panesams. Ap nelielajām salām, kas pussalai galējos ziemeļos, zeļ ienesīga pērļu zvejniecība un rosīga trepangu zveja, sevišķi Barjerrita ūdeņos (trepangus eksportē uz Ķīnu, kur tos uzskata par lielu gardumu).

Vidiena

Austrālijas ziemeļi jeb Savanu zeme plašā frontē robežo ar iekšējās Austrālijas apgabaliem, kuŗiem to sausais klimats uzspiedis īpatnēju zīmogu. Tomēr arī šie apgabali nav pilnīgs tuksnesis, jo viņu vidū plešas sausas stepes un plaši krūmāji. Šo apgabalu raksturīgākais augs ir spinifeksa zāle un te redz tādas pat smilšu kāpas, kādām pilna Rietum-Austrālijas štata austrumu daļa.

Austrālijas vidienas ģeografiskās robežas neatbilst Centrāl-Austrālijas territorijas robežām, jo pati šī territorija ir kvadrats, kuŗa malas ir meridiani un platuma gradi. Tāpēc arī, apskatot Austrālijas vidienu, mēs aplūkosim līdz ar viņu Rietum-Austrālijas neapdzīvotos austrumus un Dienvid-Austrālijas kolonijas tuksnešaino ziemeļu daļu. Līdzīga rakstura ainavas redz arī Kvinslendas galējā dienvidrietumu stūrī un Jaunās Dienvid-Velsas ziemeļrietumos.

Monsuna vēju iespaids, kas radījis auglīgās ziemeļu savanas, manāms tikai līdz 20. dienvidu platuma gradam. Tomēr līdz pat Mak-Donnela kalniem šad un tad aizklīst lietus padebeši, un tāpēc tie Centrāl-Austrālijas novadi, kas stiepjas starp šiem kalniem un savanu joslu, ir sausa stepe, nevis smilšu kāpām nosēts tuksnesis. Šīs sausās stepes būtu teicami piemērotas aitkopībai, bet nedaudzi fermeri, kas te apmetušies, tomēr audzē liellopus, un aitu gandrīz nemaz neredz: te vēl savā vaļā klejo briesmīgie dingo suņi. Katram no vietējiem fermeriem ir ap 3000 kv. klm. zemes, bet viņi tomēr sūdzas, ka patiesībā šie esot tikai sīkgruntnieki.

Centrāl-Austrālija

Šo zemi grūti pāris vārdiem raksturot. Viņa ir pārejas josla un apvieno sevī dažas ziemeļu un vidienas ģeografisko provinču īpatnības. Ziemeļu daļā dominē līdzenumi un sarkani smiltāji. Visur redz neskaitāmas termītu celtnes, kamdēļ līdzenums vietām izskatās

kā milzīga kapsēta, ar stāvu saslietiem kapu akmeņiem. (Termītu celtnes, kuŗas sastopamas arī Ziemeļ-Austrālijā, vidienā tik izplatītas un vietām atrodas tik tuvu viena pie otras, ka ratos vai automobilī ceļot pa šo zemi, gandrīz nav iespējams. Termītu celtnes te vietām sasniedz 4—6 metrus lielu augstumu.)

Zeme pa lielākai daļai atrodas vēja un termītu varā. Līdzenumam cauri stiepjas retas kalnu ķēdes, starp kuŗām augstākie ir Mak-Donnela un Musgreva kalni. Smilšu kāpas klāj reti spinifeksas zāles puduri. Austrumu daļā veģetācija ir mazliet zaļāka un spinifeksas zāles vietā redz t. s. šķēpu zāli, kas ir teicama lopbarība. Vietām sastop arī „skrebus" (skrub) t. i. krūmājus, un gar sauso upju ielejām redz retas eikalīptu birzis, sevišķi t. s. Karro upes zelta lauku rajonā. (Šie zelta lauki uzieti tikai pašos pēdējos gados un trūkst vēl drošu ziņu par viņu ienesību; patlaban šos zelta laukus izmanto tikai atsevišķi laimes meklētāji, ar kapļa un lāpstas palīdzību.)

Dodoties dziļāki kontinenta iekšienē, zeme sāk celties augšup un smiltāju vidū arvienu biežāki redz granīta bluķus un veselus akmeņu laukus; tad piepēži ceļotāja priekšā kā no zemes izaug varena, noslēgta un gaŗa kalnu siena; tie ir daudzinātie Mak-Donnela kalni, paši varenākie Centrāl-Austrālijā, kaut gan Musgreva ķēdē, kas atrodas no viņiem labi tāļu dienvidos, sastopamas mazliet augstākas galotnes.

Mak-Donnela kalni ir bagāti dziļām un mežonīgām aizām, sausu upju gultnēm un vietām, kuŗās netrūkst avotu. (Visas zīmes rāda, ka tai laikā, kad šai kontinentā valdījis drēgnāks klimats, pa Mak-Donnela kalnu aizām vēlušas savus ūdeņus varenas upes, no kuŗām kā atmiņa palikušas akmens lūžņu masas ieleju dibenā.) Šo kalnu aizas izskatās vēl drūmākas un mežonīgākas tāpēc, ka gar viņu kraujām parasti neredz neviena krūma, nevienas zālītes. Kalniem cauri stiepjas gaŗas longitudinālas ielejas; kuŗas pašā centrā krusto gaŗa leja; tai cauri patlaban iet telegrafa līnija, un projektē būvēt dzelzceļu, kas vienotu Austrālijas dienvidus ar ziemeļiem. Mak-Donnela dienvidu pusē atrodas Centrāl-Austrālijas vienīgā pilsēta un administrātīvais centrs, Stjuarta, pagaidām tikai mikroskopiska mītne ar pāris desmitiem iedzīvotāju.

Mak-Donnela kalnu augstākās galotnes sasniedz gandrīz 1500 metru augstumu; tā tad šie kalni nepieder pie augstajiem, bet šķiet tādi tikai tāpēc, ka paceļas līdzenuma vidū; skatoties no kāpu klajumiem, tiešām izskatās, itkā viņi taisītos aizsniegt pašus padebešus.

Centrāl-Austrālijas kalnu mežonību vēl palielina viņu trūcīgā veģetācija un ūdens trūkums. Aizas ir pilnīgi kailas, tāpat arī stāvākās kraujas, un tikai ieleju dibenā retumis redz biezāku „skrebu", vietām arī zālaiņus līdzenumus un sāls krūmājus, kas noder ganībām. Sauso upju krastos, kā visur Austrālijā, redz eikalīptu pudurus un vietām arī biezus džungļveidīgus mežus, sevišķi ap tām ielejām, kuŗām cauri, pa vairākiem gadiem reizi, kad arī te uznāk briesmīgas lietus gāzes, kŗākdami un putodami brāžas milzīgi ūdens lāņi, aizraudami līdz visu, kas gadās ceļā. Ap t. s. Palmkrīku (Palmu upi) redz nelielas palmu birzis.

Mak-Donnela kalniem dienvidos atkal sākas sarkanu smilšu kāpas, kas apaugušas ar spinifeksas zāli. Jo tālāk uz dienvidiem, jo kalni vairāk atvelkas rietumu virzienā, dodami vietu kāpu klaju-

miem, kas vēl tuksnešaināki kā tie, kas plešas Mak-Donnela kalniem ziemeļos.

Centrāl-Austrālijas territorija, kas aizjem šīs tuksnešainās vidienas lielāko daļu, ir vienīgā zeme uz visas zemes lodes, kuŗai nav ne tiltu, nedz satiksmes ceļu. Pagaidām viņas balto iemītnieku skaits nepārsniedz 400 un tie jūtas gluži labi arī bez ceļiem, satiksmei lietādami automobiļus, vai kamieļus. Iespējams, ka Centrāl-Austrālijas iedzīvotāju skaits pieaugs straujākā tempā kā tropiskajā Ziemeļ-Austrālijā. Jau tagad pati labākā zeme te sadalīta starp fermeriem, kuŗi nodarbojas ar ekstensīvu lopkopību. Fermeriem te nākas cīnīties ar lielām grūtībām, jo viņu vairumam trūkst kapitāla; artēzisku aku rakšana maksā lielas summas, bet nedaudzos dabiskos avotus lopu bari, ikdienas nākdami pie tiem dzert, izmiņā, un izmīdītā zeme ap

Mak-Donnela kalnu ainava

avotiem draud pārvērsties par klejojošām kāpām un aizbērt pašu avotu. Daži kolonisti jau atmetuši savām fermām ar roku un devušies atpakaļ uz nomales apgabaliem, pa daļai nevarēdami panest šī pustuksneša vientulību, pa daļai tāpēc, ka patlaban te lāga neatmaksājās arī ekstensīvā lopkopība. (Daudz raižu sagādā fermeriem iedzimtie, kas netaupa viņu ganāmpulkus, un sadursmes starp aburigeniem no vienas un fermeru ganiem no otras puses, ir parasta lieta.

Mak-Donnela kalnos atrodas lielā luterāņu misiones stacija Hermansburga, kuŗai plaši aitu un liellopu bari. Stacija ir pats svarīgākais Centrāl-Austrālijas punkts Stjuartai rietumos un viņa uztur ar savām mīlestības dāvanām arī pāris simtus iedzimto.

Tuvojoties Dienvid-Austrālijas ziemeļu robežai, zeme atkal sāk celties augšup, jo vairs nav tālu Musgreva kalnu ķēde. Šai ķēdei rietumos atrodas dažas lopkopju fermas, un te varētu nodibināt sev

eksistenci labs skaits balto kolonistu; patlaban Musgreva kalnu apgabals atstāts iedzimto varā; te vēl sastop aborigenus, kas savu mūžu nav redzējuši „balto cilvēku".

Musgreva kalnu ķēde, tāpat kā Mak-Donnela kalni, stāvu ceļas augšup no ieplakas, kuŗas dziļākās daļas rietumos atrodas gaŗais Amadeja ezers. Tāpat kā Ēri ezers, arī viņš ir izžuvis un tā gultne klāta plānu sāls kārtu. Ezera krastos neredz ne mazākās dzīvības un pazemie pakalni ap viņu klāti trūcīgiem krūmājiem. Ezeram rietumos atkal plešas kāpas, sniegdamās līdz Pētermaņa kalniem, kas ierobežo ieplaku no ziemeļ-rietumu puses.

Musgreva kalniem dienvidos jau sākas Dienvid-Austrālijas štata territorija.

Centrāl-Austrāliju šķiŗ no auglīgajām dienvidu zemēm plašu, pustuksnešainu apvidu josla, kas aizjem Dienvid-Austrālijas lielāko (ziemeļu) daļu; šī pustuksnešu josla stiepjas apkārt Centrāl-Austrālijas kalniem arī no rietumiem, ziemeļiem un austrumiem, un robežo ar visām pārējām kontinenta ģeografiskajām provincēm. Pustuksnešu josla ir ļoti vienmulīga, gandrīz neapdzīvota un ļoti maz izpētīta, atskaitot tos apvidus, kuŗiem cauri iet dzelzceļlīnijas.

Ēri ezeram ziemeļos stiepjas milzīgi plašs sarkano kāpu apgabals, kuŗā pazūd bez pēdām periodiskās upes, kas viņā ietecējušas, nākdamas lejup no Centrāl-Austrālijas kalniem vai Kvinslendas augstienēm. Vienīgie augu valsts pārstāvji te ir spinifeksas zāle un retumis tikai redz tuksneša ozolus. Šis apgabals tik tuksnešains, ka no viņa vairās pat iedzimtie.

Centrāl-Austrālijas kalniem rietumos kāpu apgabals aizjem vēl plašāku territoriju, ko ģeografi mēdz dalīt trijās daļās, ziemeļu daļai, dodami Lielā Smilšu tuksneša nosaukumu. (Ceļotāji, kas laimīgi izgājuši šim tuksnesim cauri, stāsta, ka viņa iekšienē te redzējuši vairākus avotus, plašus akmeņu laukus un avotu tuvumā arī nelielas palmu birzis. Vietām te plešās arī zāļaini klajumi. Tā tad „lielais tuksnesis" velti nes savu nosaukumu).

(Lielā tuksneša ziemeļaustrumu stūrī atrodas Tanami, kuŗas apkārtnē uzieti, gŗūti pieejamie zelta lauki).

Rietumu kāpu apgabala pārējās divas daļas nes Džibsona un lielās Viktorijas tuksneša nosaukumu. Viņu vidū plešas josla ar teicamāku veģetāciju, bet atrodas kareivisku iedzimto cilšu varā un tāpēc arī ceļotājiem gŗūti pieejama. Cik zināms, te aug daudz sāļmīļu krūmu. Netrūkst arī avotu, bet jūdzēm plašus apgabalus aizjem akmeņu lauki. Lielais Viktorijas tuksnesis sevišķi bagāts smilšu kāpām un pieder pie vienmuļīgākajiem kontinenta apgabaliem. Rietumos un dienvidos šī tuksneša kāpas gandrīz aizsniedz jūŗas krastu.

Lielājam Austrālijas līcim ziemeļos plešas Nullarboras augstiene, kas ir lēzena kā galds, un vietām klāta sāļmīļu krūmājiem. Te valda liels ūdens trūkums, un jāved staciju un lokomotīvju vajadzībām ūdens speciālos tanku vagonos. Visā šai tuksnesī ir tikai dažas akas. Piekrastē nevar sūdzēties par lietus trūkumu, bet zeme te ir neauglīgs kaļķakmens, un tāpēc lauksaimniecība te nav spējusi iesakņoties.

Ēri ezera ieplaku rietumos noslēdz no Viktorijas tuksneša kāpām lēzenu pakalnu grēda, kas sniedzās no Flindera kalniem dienvidaustrumos līdz pat Musgreva kalnu ķēdei un zināmā mērā noslēdz no Ēri ezera lielo rietumu kollēgas — Torrensa un Gerdnera baseinus. Ir

austrumu, ir rietumu ezeru apkārtne ir akmeņu laukumiem, vai smilšu kāpām nokaisīts ģipsa tuksnesis. Vidū starp abiem ezeru baseiniem stiepjas Stjūarta kalni un gandrīz bez veģetācijas. Tikai retumis viņos redz trūcīgus krūmus. Pēc pasaules kara, šais kalnos uzieti bagāti opālu lauki, un nav trūcis ļaužu, kas devušies meklēt minētos dārgakmeņus. (Pēdējos iegūst ļoti vienkāršā ceļā, — ar kabatas nazi urbinot zemi tik ilgi, kamēr uziets iezis, kurā rod opālus. Dārgakmeņu meklētājiem te sagādā lielas raizes mušas, kas milzīgos baros mājo tuksnešainajos kalnos un tūkstošiem apstāj ceļotājus.

Kā satiksmes līdzekli te lietā kamieļus; uz kamieļu mugurām pārvadā arī preces. Kamieļu karavānu īpašnieki ir afgāņi, kuriem šī nodarbošanās dod labu peļņu.

Ēri ezera ieplaka un tuksneši, kas plešas tai ziemeļos un austrumos, krasi atšķirās no Centrāl-Austrālijas un paši austrālieši dēvē šo ieplaku par kontinenta „mirušo sirdi". Tiešām, šī ieplaka ir pati sausākā Austrālijas daļa un bez pārspīlējuma vjņai var dot tuksneša nosaukumu. Paša ezera platību grūti nosacīt, jo viņa robežas gandrīz nav novelkamas. Tikai dažās vietās redz klintis, pret kurām kādreiz bangojuši ezera ūdeņi. Pats Ēri ezers sadalījies divās daļās, no kurām ziemeļu daļa ir prāvāka. Ēri dibens atrodas 12 metrus zem jūras līmeņa. Ap abām ezera daļām, tāļu plešas baltu smilšu kāpas, uz kurām retumis redz kādu kroplu krūmāju. Tais vietās, kur ezera austrumu malu aizsniedz Kvinslendas sauso upju gultnes, vēl var saskatīt veco deltu pēdas. Starp Diamantinas un Kupēra upju lejām stiepjas plašs smilšu tuksnesis, tam atkal dienvidos, akmens tuksnesis.

Pārējie lielie Dienvid-Austrālijas ezeri neizskatās tik vientuļīgi, kā Ēri, jo viņu apkārtne sajem lielāku gadskārtēju nokrišņu daudzumu un vietām der ekstensīvai lopkopībai, sevišķi gar dzelzceļu līnijām, kuras atvieglo lopkopības produktu nogādāšanu tirgū. Pats lielākais no pārējiem ezeriem ir Torrensa ezers, kas plešas kalnu ķēdei rietumos un atrodas 30 metrus virs jūras līmeņa; viņa kaimiņš — Geirdnera ezers — atrodas jau 112 metrus augstu. Abu ezeru apkārtnē netrūkst smilšu kalnu. Agrāk Ēri ezera ieplaka caur viņiem raidījusi savus liekos ūdeņus uz okeanu.

Flindera kalnu ķēde ir sevišķi svarīga tai ziņā, ka viņa vieno Centrāl-Austrālijas kalnus ar Austrālijas Kordiljeriem. Viņa pati atrodas vēl sausajā joslā, ir gandrīz pilnīgi kaila un, kalnu ielejas sedz akmens lūžņu masas. Tikai pašās lēzenākajās vietās redz zāli un krūmus un vietām iespējama lopkopība. Flindera ķēdes augstākās galotnes paceļas pāri par 900 metriem virs ūdens līmeņa. Vietām uzietas vara, svina un rādija rūdas, bet kalnrūpniecība te pagaidām vēl atrodas bērna autos.

Dienvidi

Pārejot Flindera kalnus un dodoties jūras virzienā, ainavu raksturs krasi mainās: sausā vidiena paliek aiz muguras un sākas nokrišņiem daudz bagātākais dienvidus piekrastes apgabals, kurā iespējama zemkopība un intensīva lopkopība (vidienā turpretim tikai ekstensīvā lopkopība). Par abu saimniecības provinču robežu uzskata

tā saukto Goidera līniju, kas stiepjas parallēli Flindera kalniem, no jūŗas uz ziemeļiem. Augustes pilsētai ziemeļos, šī līnija iet gandrīz gar pašu jūŗas krastu un rietumos izbeidzās pie lielā Austrālijas līča, nošķirdama no ekstensīvās lopkopības un pustuksneša joslas visu Ēri pussalu. (Goidera līnija ir nevien saimniecības apgabala robeža, bet arī šķir divas klimatiskas provinces).

Pārejot Goidera līniju dienvidu virzienā, ainavas krasi mainās, nokrišņu daudzums kļūst bagātāks, un parādās pirmie kviešu lauki, kas jūŗas virzienā kļūst arvienu plašāki. Upēm ir dziļas lejas un viņu krastos redz plašus augļu dārzus.

Šī auglīgā piekrastes apgabala galējā ziemeļu pilsēta ir Port-Augusta, lielā Spensera līča ziemeļu galā, svarīgs dzelzceļu mezgls. Pilsētai trūkst saimnieciskā ziņā vērtīgas aizmugures — tās vietā plešas pustuksnesis, — un citas Dienvid-Austrālijas ostu pilsētas atrodas bagātākos apvidos un tuvāki okeana klajumiem; tāpēc arī Dienvid-Austrālijas galvenā ostas pilsēta ir un paliek Edelēda (Adelaide). Port-Augusta spēlē zināmu lomu dominijas saimniecībā, kā Brokenhillas sudraba raktuvju rajona osta (ar Brokenhillu viņu vieno dzelzceļa līnija).

Pusceļā starp Augustu un Edelēdu, Flindera kalnos, atrodas tēraudrūpniecības pilsēta Peterboro, kas priekš kaŗa nesa Pēterburgas nosaukumu. Pilsētā ir lielas dzelzs fabrikas un dzelzceļu darbnīcas.

Flindera kalnu grēdas dienvidu galā, redz plašus augļu un vīna dārzus un daudzas piensaimniecības; kalnu zemākās ielejas klāj treknа zāle, kurpretim kraujas der tikai aitu ganībām. Kalnu rietumu nogāzē sākas kviešu lauki, kas gandrīz nepārtraukti stiepjas līdz pašam Spensera līcim un aiz tā turpinās Ēri pussalā. No iekšienes smilšu kāpām te vairs nav palicis ne miņas; to zemes daļu, kas nav klāta dārziem un tīrumiem, aizjem treknas ganības, vai eikaliptu meži. Fermeŗi dzīvo lielāko tiesu viensētās, no akmens celtos namos, ap kuŗiem plešas augļu dārzi. Agrāk eikaliptu meži te klājuši milzīgus apgabalus, bet tagad viņu lielākā daļa izcirsta, lai atbrīvotu vietu tīrumiem un ganībām. Daži apgabali jau stipri cieš no mežu trūkuma, un kolonijas valdība spiesta sākt domāt par vienas nopostīto mežu daļas atjaunošanu stādīšanas ceļā.

Arī šī apgabala pirmie kolonizātori ir bijuši rūdu, sevišķi dārgmetalu meklētāji. Burras un Kapundas pilsētu apkārtnē agrāk ikgadus ieguva milzīgu daudzumu vaŗa rūdas, bet tagad ieguvums vairākkārtīgi samazinājies. Nelielā daudzumā rod arī zeltu, sudrabu, svinu un bismutu. Dienvid-Austrālijas kalnrūpniecības rajona osta ir Port-Pirī, kuŗā atrodas vairākas kausētavas; tās apstrādā raktuvēs iegūto rūdu, un pēdējo tad uzjem kuģi, lai vestu uz Angliju. Pilsētas iedzīvotāju skaits pārsniedz 10,000, un pēc lieluma viņa ir otrā Dienvid-Austrālijas kolonijā (pirmājai, Edelēdai, ir 300,000 iedzīvotāju). Netāļu no Port-Pirī atrodas otra neliela osta Vallaru, caur kuŗu eksportē Muntas vaŗa raktuvju rajonā iegūto rūdu. Šīs raktuves ir pašas lielākās Dienvid-Austrālijā; ik gadus viņās iegūst vara rūdu par vairāk kā 30 miljoniem zelta latu).

Vallaru pilsētai dienvidos sākas auglīgā un vaŗa rūdām bagātā Jorkes pussala, kas ražo daudz kviešu un izmitina govju un aitu pulkus. Pussalā ir tipiska agrārzeme, bez lielākām pilsētām; dienvidu galā iegūst arī sāli, ko sūta uz kontinenta austrumu piekrastes un

Jaun-Zēlandes lielājām konservu fabrikām. Pussalai rietumos plešas Sv. Vincenta līcis, kuŗa austrumu krastā guļ kolonijas vecākās mītnes un viņu vidū Dienvid-Austrālijas kultūrālais un saimnieciskais centrs Edelēda (Adelaide). Arī šis rajons ļoti auglīgs, ar plašiem kviešu laukiem, augļu dārziem, intensīvu lopkopību un daudzām putnkopības fermām: Edelēdas lielpilsēta ir teicams tirgus vietējo fermu ražojumiem. Šai apgabalā audzē arī daudz miežu, kurpretim Jorkes pussalā lielu platību aizjem auzu lauki.

Flindera kalnu turpinājums ir Edelēdas ķēde (Loftī kalni), kas bagāta nokrišņiem un tāpēc tērpusies ļoti krāšņā veģetācijas segā. Te atrodas pats drēgnākais Dienvid-Austrālijas apgabals (gadskārtējais nokrišņu daudzums vietām pārsniedz 1000 mlm.). Šai vietā kvieši vairs lāgā nepadodas un viņu vietā sēj auzas un miežus. Gar Loftī kalnu rietumu krauju stiepjas lieli vīna dārzi; vietējie augļu

Marrē lejteka Dienvid-Austrālijā

dārzi ražo milzīgā vairumā āboļus, bumbierus, plūmes un ķiršas, bet Loftī kalnu ziemeļu krauja, ar viņas samērā siltāko un sausāko klimatu, kļuvusi par dienvidu augļu produkcijas centru, un ražo apelsīnus, citronus, firziķus, aprikozes un vīģes. Edelēdas kalnos vietām sākusi jau laist saknes arī mežkopība; ar mežu no jauna apstādīti vairāki simti kv. klm.

(Edelēdas jeb Loftī kalnos redzamas aizvēsturisku šļūdoņu atstātās pēdas, pēc kuŗām vērojams, ka ledus laikmeti piemeklējuši mūsu zemes lodi jau viņas vēstures vidus laikos, piemēram permas laikmetā; visur redz morēnas un glaciālās lūžņu masas, kuŗas sastop arī Ķenguru salā un visās dienvidu pussalās).

Edelēdas pilsēta atrodas starp Loftī kalniem un Vincenta jūŗas līci, Torrensas upes malā, ļoti auglīgā apvidū; tikai pati piekraste diemžēl purvaina, bagāta kāpām un tāpēc arī pašu pilsētu nācies celt

gabaliņu attāļu no jūras krasta un no viņas ostas, kuŗai dots Port-Edelēdas nosaukums.

Edelēdā atrodas Dienvid-Austrālijas parlaments, plašas bibliotēkas, lieli muzēji, universitāte, izstāžu pils un teicama kalnu inženieru skola, daudz parku un skaists botānisks dārzs. Tāpat kā Perta dominē pār kontinenta rietumiem, Edelēda vēl lielākā mērā valda pār Dienvid-Austrālijas koloniju, kas patiesībā visa nav nekas cits, kā šīs pilsētas aizmugure. Edelēda ir šīs kolonijas kultūrālais, politiskais, satiksmes, rūpniecības un tirdzniecības centrs. Priekšpilsētās darbojas daudzas fabrikas, kas vērpj vilnu, gatavo mašīnas vietējās lauksaimniecības vajadzībām, ražo lokomotīves un vagonus Dienvid-Austrālijas dzelzceļiem, producē mākslīgos mēslus u. t. t. Pēc kuģu apgrozības Edelēda ir ceturtā osta Austrālijā. Starp eksporta priekšmetiem pirmo vietu iejem lauksaimniecības ražojumi, kvieši, mieži, augļi, vilna, saldēta gaļa, gaļas konservi, sviests, ādas, zirgi un aitas. Dienvid-Austrālijas kalnrūpniecības ražojumi iet uz ārzemēm un kontinenta austrumu daļu galvenā kārtā caur Port-Pirī un Vallaru, bet arī Edelēda eksportē vaŗu, svina, cinka un sudraba rūdas. Importa preces ir tās pašas, kas pārejās Austrālijas ostu pilsētās: mašīnas, automobiļi, tekstilpreces, cukurs, ķīmikālijas, koki, papīrs, kaučuka izstrādājumi un koloniālpreces, — tēja, kafija un tabaka.

Vincenta līci šķir no Indijas okeana lielā Ķenguru sala, kas visa kalnaina un jāuzskata par Loftī kalnu turpinājumu. Salas lielāko daļu klāj krūmāji un reti eikaliptu meži; viņai neauglīga augsne un tāpēc tā ļoti reti apdzīvota.

Spensera līcim rietumos plešas lielā Ēri pussala, ar zemiem, sēkļiem bagātiem krastiem; pašos pussalas dienvidos atrodas Dienvid-Austrālijas skaistākā un labākā osta Port-Linkolna, kas eksportē pussalā augušos kviešus lielā daudzumā. Gar jūras krastu plešas daudzi piekrastes ezeri, no kuŗiem iegūst sāli. Agrāk šo pussalu apklāja krūmāji un eikaliptu meži, bet tagad viņu kviešu lauki un aitu ganības. (Pussalas austrumu daļā audzē arī auzas). Kvieškopības rajons izbeidzas tai vietā, kur Gaulera kalnu ķēde cenšas norobežot Ēri pussalu no pārējā kontinenta. Šie kalni jau diezgan tuksnešaini, bet toties ļoti bagāti dzelzs rūdām, kuŗu galvenie lauki atrodas dažus 10 klm. no Port-Augustas uz dienvidrietumiem. Iegūto dzelzs rūdu eksportē uz Ņukestlu, Jaunajā Dienvid-Velsā, kur daudz akmeņogļu un kur no šīs rūdas ražo čugunu, dzelzi un tēraudu.

Edelēdai dienvidaustrumos plešas pustuksnešainais Marrē grīvas apgabals; pati Marrē ietek Aleksandrinas ezerā, kas patiesībā ir lagūna; starp šo piekrastes ezeru un okeanu stiepjas šaura kāpu rinda, kas izskatu ziņā atgādina Kuršu kāpas. Viss šis apgabals ir tuksnešains un neauglīgs; kāpas sastop nevien pie jūras krasta, bet arī dziļāki zemes iekšienē.

Tikai pašos Dienvid-Austrālijas kolonijas galējos dienvidaustrumos, ap nodzisušo Maunt-Gambjē vulkānu, atkal plešas auglīgs un biezi apdzīvots apgabals, ko Marrē lejtekas smilšu lauki gan pilnīgi nošķir no pārējās kolonijas. Šis stūris patiesībā jau pieder pie Austrum-Austrālijas ģeografiskās provinces (robeža starp viņu un Austrālijas dienvidiem jāvelk cauri minētājam kāpu apgabalam), pa kuŗu tecēdama Marrē upe zaudē ļoti daudz ūdens, paliek sekla un kuģošanai nederīga.

Jo tāļāk no šī smilšu kāpu apgabala uz dienvidiem, jo auglīgāks kļūst apgabals, vairojas nokrišņu skaits un atkal sāk zelt lauksaimniecība.

Pati Marrē, tecēdama cauri šim līdzenumam, ir izrakusi sev dziļu, kanjonveidīgu leju, kuŗas platums vietām tikko sasniedz pusotra klm. Tais vietās, kur upei lēzenāki krasti un platāka ieleja, viņas ūdeņus izlietā lauku un dārzu apūdeņošanai. (Pagaidām vēl atrodas uz papīra kāds grandiozs projekts, pēc kuŗa Marrē lejtekas ūdeņi visi jāizlietā irrigācijas vajadzībām, — projekta autori cer ar viņa palīdzību pārvērst par vīna dārziem un kviešu laukiem vēl dažus tūkstošus kv. klm. Jau tagad apūdeņotie apgabali ražo vīnogas, apelsīnus, olīves, firziķus un aprikosus, un apgādā ar tiem abas lielās austrumu piekrastes pilsētas, Sidni un Melbernu, un pašu Edelēdi. Smilšainajā Marrē lejtekas joslā, fermeri sākuši plašos apmēros sēt lucernu, un te jau nodibinājušās daudzas piensaimniecības fermas.

Jau minētais galējais kolonijas dienvidaustrumu stūris ir ar ļoti auglīgu vulkānisku augsni. Te redz daudzus vecus krātēŗus un dažos no tiem guļ skaisti kalnu ezeri. Augsni te ir veidojuši šo izdzisušo vulkānu pelni, un tāpēc šis rajons ir ziedošās zemkopības un dārzkopības apgabals. Lietus te līst pietiekošā daudzumā un visi labības augi, — kvieši, auzas un mieži izdod teicamu ražu; zeļ arī piensaimniecība, Maunt-Gambjē pilsēta pēc iedzīvotāju skaita (4000) ir trešā Dienvid-Austrālijā, atrodas ļoti skaistā apvidū un viņu apmeklē daudzi tūristi no citām Austrālijas malām, sevišķi no Melbernas.

Austrumi

Austrumos atrodas visbiezāki apdzīvotākie, auglīkākie un saimnieciskā ziņā vērtīgākie Austrālijas kontinenta apgabali. Visbiezāki apdzīvota dienvidaustrumu piekraste, un piem. Viktorijas štatā caurmērā dzīvo 7 cilvēki uz 1 kv. klm. Sevišķi biezi apdzīvoti ir novadi starp Melbernas un Sidni lielpilsētām. Kordiljēriem rietumos sākas apgabali, kas daudz retāki apdzīvoti; blīvuma indeks strauji mazinās, ejot tāļāk rietumu un ziemeļu virzienā. Jaunājā Dienvid-Velsā vairs iznāk uz 1 kv. klm. tikko 3 cilv., bet Kvinslendā iznāk tikai 1 cilvēks uz 2 kv. klm. Viss lielais līdzenums Jaunās Dienvid-Velsas rietumos ir ļoti reti apdzīvots, tāpat arī Kvinslendas stepes; šai kolonijā, ap Karpentārijas līci un Jorka pussalā, ir milzīgi apgabali, kur caurmērā dzīvo tikai 1 cilvēks uz 20 kv. klm.

Kā redzam, arī Austrum-Austrālijā viņas iekšiene ar viņas stepēm, sausājiem mežiem un krūmāju laukiem, ir gandrīz neapdzīvota; tas pats jāsaka par kolonijas austrumu daļas tropiskajiem ziemeļiem; atskaitot dažus apvidus Klusā okeana piekrastē, pārejie ziemeļu novadi vēl atrodas dabas un iedzimto varā.

Visā Austrum-Austrālijā mēs varam novērot, ka iedzīvotāju blīvums mazinās, attāļinoties no okeana krasta iekšienes virzienā. Jaunās Dienvid-Velsas un Kvinslendas koloniju galējai rietumu daļai vietām jau ir pustuksnešains izskats un viņas patiesībā pieder pie pārejās joslas, aiz kuŗas sākas Austrālijas vidienas province. Šo apgabalu ūdeņus, cik nu viņu te ir, aizvada lietus periodā citos gada lai-

kos sausās upes, t. s. krīki uz lielo Ēri ieplaku. Desmitiem klm. tāļu te plešas smilšu un akmens lauku tuksneši, starp kuŗiem velkas sauso upju gultnes.

Kordiljēri un no nokrišņu daudzuma atkarīgā veģetācija liek sadalīt ģeografisku austrumu provinci vairākās šaurās joslās, kas stiepjas līdzteku kalniem, bet tāļāki kā tie, kontinenta iekšienē. Jo vienmuļīgākas kļūst ainavas, jo sausāka un mazvērtīgāka paliek zeme. Šīs zonas sevišķi šaurās Ziemeļ-Kvinslendā, kur tropu lietus mežus šķir no stepēm tikai neliels attāļums.

Austrum-Austrālijas sausā iekšiene ir visai grūti pieejama; patiesībā viņa ir pārejas josla, kas šķir Centrāl-Austrāliju no īstās austrumu provinces. No pirmās viņu šķir Ēri ieplaka un kāpu apgabals, kas plešas tai ziemeļos. No dienvidiem pats ērtākais ceļš ved uz šo

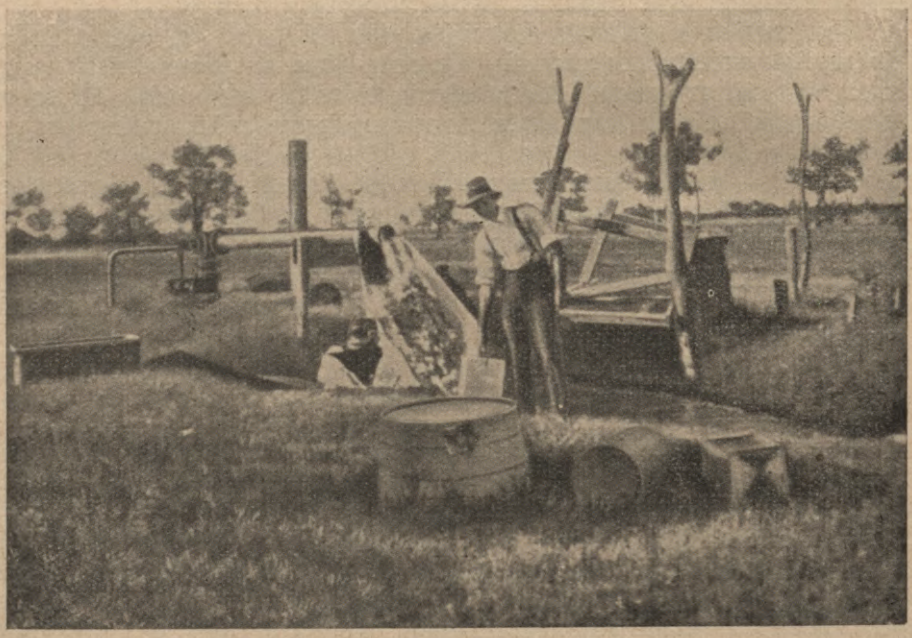

Artēziska aka Kvinslendā

tuksnešaino stepju zemi cauri Dienvid-Austrālijas ostām; no ziemeļiem viņa vieglāki sasniedzama caur Ziemeļ-Kvinslendas ostu pilsētām.

Šim apgabalam ne velti dots „sauso upju zemes" nosaukums, jo viņam ļoti samezglots sauso upju tīkls; šīs upes nāk no Kvinslendas kalniem un tuvējām augstienēm; dažas no tām pilnīgi apsīkst smiltīs, dažas izbeidzas ieplakās, kas plūdu laikā pārvēršas par ezeriem; viss upju vairums netiek ārā no šī apgabala, vai arī atstāj viņu kā nelielas upītes, turpinādamas ceļu uz dienvidrietumiem.

Sauso upju apgabalam ir it kā divejādas sejas, — skatoties pēc tā, vai ceļotājs viņu apmeklē sausajā periodā, vai pēc lietus laika. Sākoties lietus periodam, sauso upju gultnes pildās ar ūdeni un pārplūdina plašu apkārtni. Diamantina, Ēri upe, Burke, Kupēra un daudzas citas, tad izkāpj no krastiem, pārplūdina līdzenumu, rada periodiskus ezerus un salas, un raida savus ūdeņus viena uz otru. Līdz ko pir-

mais lielais plūdu spars ir mitējies, ūdeņi sāk saplūst upju gultņu paplašinājumos, kas tagad iegūst ezeru izskatu un ezeru nosaukumu. Visas upes šai laikā vēl ir pilnas ar ūdeni un kopā ar ezerveidīgājiem paplašinājumiem sadala apgabalu lielās salās. Atstarpas starp upēm, ir jau modušās jaunai dzīvei; visur redz ziedus un treknu zaļumu, un krūmājiem, kas klāj pakalnus, aug zaļas jaunas lapas. Šis spirgtais zaļums tomēr nerotā visai ilgi sauso upju apgabalus, un saules svelme drīz vien izbeidz veģetācijas spirgtumu; zāle nokalst un paliek tikai retie krūmi. Daudz maz spirgtāku zaļumu redz tikai ap avotiem un upju ielejās. Apgabala dienvidu daļā, kur upju ūdeņu masas sanesušas plašus oļu un akmens lūžņu laukus, plešas jau īsts tuksnesis, bet smilšu kāpas upju starpā ir iekaŗojušas plašus apvidus.

Sauso upju apgabala ziemeļaustrumu daļu aizjem stepe. Austrumos plešas reti eikaliptu meži, bet dienvidu daļu aizpilda pustuksne-

Austrālijas Kordiljeri Dienvid-Kvinslendā

šaina stepju josla, sniegdamās līdz sudraba raktuvju centram Brokenhillai. Ap Brokenhillas pilsētu plešas plaša pakalnu josla, kas stiepjas arī uz ziemeļaustrumiem un austrumiem, parallēli Kordiljeru grēdai un nes jau vairākkārt minētās „daunu joslas" nosaukumu. Brokenhillai tuvāko apgabalu mēdz dēvēt par dienvidu pakalnu zemi; viņa ir zeme ar visai trūcīgu veģetāciju, lielāko tiesu apaugusi sālmīļu krūmājiem un tā sauktājiem „zilājiem krūmiem"; tāpēc te ir visai nabadzīgas ganības. Upēm ļoti plašas ielejas, kuŗās ūdeņi izveidojuši terrasveidīgus smilšu laukus. Tikai retumis redz nelielus galēriju mežus.

(Pirmos sudraba laukus pie Brokenhillas uzgāja priekš apmēram 60 gadiem, un sešu gadu laikā viņos jau bija iegūts sudraba par 70 miljoniem zelta latu. Tagad sudraba bagātības sākušas apsīkt, bet toties ar katru gadu aug cinka ieguvums un Brokenhillas raktuves ik gadus ražo cinku par apmēram 60 miljoniem zelta latu. Pati Brokenhilla atrodas tuksnešainā apvidū, cieš no smilšu vētrām un ūdens

trūkuma, un ūdeni šai pilsētai ar 25,000 iedzīvotājiem, bieži nākas pievest speciālos tankos pa dzelzceļu.

Brokenhilla pieder pie Jaunās Dienvid-Velsas, bet saimnieciskā ziņā vairāk orientējās uz tuvējās Dienvid-Austrālijas pusi).

Kvinslenda

Starp Austrālijas Kordiljeriem, Klonkurī augstieni un sausajām iekšienes zonām plešas vairāki lieli līdzenumi, no kuriem to, kas atrodas ziemeļos, Kvinslendas kolonijas tiesā, mēdz dēvēt par lielo artēzisko baseinu. (Patiesībā šis baseins sniedzas tāļu pāri Kvinslendas robežām, iekšā Centrāl-Austrālijā un Jaunajā Dienvid-Velsā, un viņa apakšzemes centrs pat atrodas Dienvid-Austrālijas galējā ziemeļaustrumu stūrī, tai vietā, kur apakšzemes ūdeņu slānis atrodas visdziļāk, 180 metrus dziļumā; šis ūdens slānis guļ virs palaiozoiskiem iežiem un baseina malās atrodas samērā netāli no zemes virsus).

Visā lielajā artēziskajā baseinā dominē stepe, vietām arī krūmāji, bet gar ziemeļu un austrumu malām redz arī retus eikaliptu mežus.

Arī šim apgabalam ir dažādas sejas, skatoties pēc gada laikiem. Pēc lietus te redz daudzās vietās parkveidīgas ainavas un zāle visur aug pārpilnībā. Sausajā gada laikā stepe izskatās kā bezgalīgs tuksnesis, kuŗā grūti sameklēt pat sakaltušas zāles stiebru; gaiss ir neizturami karsts, dreb no saules tveices un acis sāk sāpēt, vērojot šo atmosfairas drebēšanu. Bieži redz fatamorgānas. Sausais gada laiks ir mocību laiks cilvēkiem un dzīvniekiem. Ja lietus nesākās parastā laikā, aitas sprāgst miljoniem. Kad beidzot nāk lietus, viņš nāk tik lielās gāzēs, ka zeme nespēj milzīgās ūdens masas uzjemt, upes pārplūdina krastus un ūdens apklāj tad daudzus simtus kv. klm., pie kam plūdos iet bojā daudzi tūkstoši lopu. Galvenie Kvinslendas aitkopības centri atrodas Mitčelas, Ziemeļ-Gregori, Burkes un Maranoas rajonos.

Šais apgabalos, sevišķi Mitčelā, atrodas pašas lielākās aitkopju fermas visā Kvinslendā un saimniecības, kuŗām pieder pa 3—4000 kv. klm. zemes, te nav nekāds retums.

Šīs milzīgās latifundijas dēvē arī par „stacijām"; viņas šķir vienu no otras 30—50 un pat 100 klm. liels attāļums. Visas ir lielsaimniecības, šī vārda galējā nozīmē, un tomēr parasti katra no tām iztiek ar 50 strādniekiem un uzraugiem.

(Svarīga persona „stacijas" darbinieku vidū ir trapers, — dingo suņu medinieks, kuŗam maksā 4 mārciņas nedēļā un bez tam vēl prēmiju par katru nošautu meža suni).

Pašas „stacijas" pēc iespējas ir celtas viņu saimnieka piederumu centrā, un ūdens tuvumā. Ēkas lielāko tiesu vienkāršas, visas no koka (ieskaitot arī paša fermeŗa dzīvojamo ēku) un celtas ērti un plaši, jo par platības trūkumu te nevar sūdzēties. Savrūp no fermeŗa mājās atrodas strādnieku dzīvokļi, noliktava, aitu cērptuves šķūnis un vilnas vērptuves. Turpat blakus redzams liels aploks, kuŗā pa nakti sadzen „stacijas" darba zirgus, lai rītā viņi tūliņ būtu pie rokas. Stacijas vidū parasti atrodas artēziskā aka. Neredz staļļu, ne siena šķūņu, ne labības klēšu, bet pati lielākā ēka, kas parasti atrodas savrūp no pārejām, ir lielais aitu cirpšanas šķūnis.

(Tuvojoties cirpšanas laikam, aitas pamazām dzen fermai ar-

vienu tuvāki, — parasti viņas klīst pa ganībām nelielos baros, katrs pa sevi, un ceļojot cauri stepju klajumiem, grūti ticēt, ka saimniecības, kuŗām pieder pa 50,000 un vairāk aitu, te ir parasta lieta.

Kad aitas sadzītas stacijas tuvumā aplokos, viņas sāk šķiŗot pēc vecuma un vilnas vērtības, un tikai pēc tam katru par sevi virza uz cirpšanas šķūņa pusi. Aitu cirpēji Austrālijas stepēs ir īpaša algādžu šķira, kas braukā apkārt paši savos automobiļos, ar saviem produktiem, no vienas stacijas uz otru, mājo pašu celtās teltīs un uzturās vienā stacijā tik ilgi, kamēr nav tikuši galā ar viņas aitu cirpšanu. Cirpšanas darbs ir teicami organizēts un strādnieki strādā ar milzīgu enerģiju, veikdami 6 resp. 8 darba stundās un tik pat lielu darbu, to ko viduvējs Eiropas strādnieks neveiktu veselās 12. Vienā šķūņa pusē visas durvis ir plaši atvērtas vaļā un gani nemitīgi pasniedz cirpējiem jaunas un atkal jaunas aitas, līdz ko tās ir attiecīgi

Kvinslendas piekraste Makejas tuvumā

apstrādātas šķērēm, kuŗas dzen speciāls motors; tās stāv sāņis un padod spēku pa speciālu dzelzs kārti, no kuŗās lejup karājās vados piestiprinātas dzirkles. Nocirptās aitas salaiž lielā aplokā un no tā atkal raida ganībās. Vilnu sapresē un sūta uz tuvāko Sidni dzelzceļstaciju. (Vilnas tīrīšanas ierīces atrodas tikai lielākājās dzelzceļstacijās un ostas pilsētās. Jautājums, pa kādu ceļu no fermas būs iespējams nogādāt vilnu tirgū, no milzīga svara. Tās aitkopības fermas, kas atrodas dzelzceļlīnijas tuvumā ir daudz ienesīgākas, jo viņu īpašnieki ietaupa izdevumus, kuŗus prasa vilnas nošķūtēšana transporta automobiļos pa apvidiem, kuŗos nav nekādu ceļu. Daudzas fermas atrodas 200 klm. tāļu no tuvākā dzelzceļa (tāpēc arī Austrālija cenšas iekaŗot attāļākos novadus saimniecībai ar dzelzceļlīniju palīdzību).

Austrālijā dzelzceļus būvē pēc cita principa, kā piem, Eiropā, kur valsts galvas pilsēta parasti atrodas satiksmes ceļu galvenajā

mezglā un gandrīz visas līnijas saplūst viņā. Austrālijas koloniju galvas pilsētas visas atrodas ekscentriski un tāpēc dzelzceļlīnijas te ir būvētas no ostām tieši kontinenta iekšienes virzienā.

Austrālijas Kordiljēru ziemeļu daļa ļoti saskaldīta un tāpēc Kordiljeru joslā te nav iespējams nospraust triju—daunu, kalnu mežu un piekrastes noplakas dabīgo zonu robežās. Piekrastes līdzenumam te ir dažāds platums, ieskaitot piekrastes kalnu ķēdes, svārstās starp 60 un 160 klm. Centrā šiem piekrastes Kordiljeriem ir pat augstākas galotnes kā pārejām kalnu grēdām, kas plešas zemes iekšienes virzienā. Ziemeļos un dienvidos no šīs vietas kalnu ķēdes savienojās, izveidodamas lielākas augstienes; paši Kordiljeri ir viszemākie tais vietās, kur sasniedz lielāko platumu. Jorka raga pussalā kalnu augstums kļūst arvienu zemāks, mazinās arī platums, līdz beidzot pussalas ziemeļos ar Jorka ragu kalni izbeidzās un sākas Torresa jūras šaurums.

Kvinslendas piekraste ir dabas ainavām pati bagātākā vieta visā Austrālijā: te ļoti daudz izrobotu līču, kas izcēlušies, nogrimstot zem jūras līmeņa piekrastes kalnu rindai līdz ar viņu daiļākajām ielejām; redz daudzas grandiozas kraujas un šaurus un dziļus līčus, — vecu, nogrimušu ieleju atliekas.

Tais vietās, kur okeanā ieplūst prāvākas upes, viņas ir aizpildījušas līčus savām nogulām, vietām izveidojušas prāvus līdzenumus un izvirzījušas caur tiem jūrā savas deltas. Jūra, krasta tuvumā, ir kā nosēta salām, bet salas kalnus un līču krastus klāj krāšņa veģetācija. Ap salām skalojas zili jūras viļņi un te būtu rodamas teicamākās peldvietas visā dienvidu puslodē, ja vien peldētājiem neuzglūnētu haizivis. Te vēl sastop dugonu, lielo ūdens zīdītāju, kas agrāk, kad šī piekraste vēl atradās iedzimto varā, no viņiem cītīgi medīts tā gardās gaļas dēļ. Vairāk uz ziemeļiem plešas lieli mangrovu meži un viņos var redzēt īpatnējo barramundas zivi, kas izkāpj uz sauszemes un atbalstīdamās uz savām spurām, rāpjas augšup gar mangrovu koku saknēm.

Pašu cietzemi šiem mangrovu mežiem iepretim klāj krāšņākā tropu veģetācija, akmeņainākās vietās atkal jem virsroku eikaliptu meži; vēju sargātās ielejās plešas palmu birzis, bet ap koku stumriem vijās ziediem nosētās liānas. Pašā jūras tuvumā ceļ pret debesīm savus varenos kroņus kokosu palmas, bet klusāko līču krastus ir klājuši bambuku niedrāji. Visur ir puķu pārpilnība, un sevišķi krāšņiem ziediem rotājas orchidejas.

Attāļinoties laivā vai kuģī no cietzemes krasta var apbrīnot daiļās koraļļu celtnes, kas lielajā Barjerrifā sasniedz neticamu krāšņumu un varenību. (Rifs godam nes savu nosaukumu, jo noslēdz Kvinslendas piekrasti — ar maziem pārtraukumiem — gandrīz visā viņas 2000 mtr. garumā; dienvidu virzienā arvienu vairāk attāļinādamies no cietzemes). Rifu izveido gandrīz nepārtraukta koraļļu salu ķēde, īstā zemūdens pilsēta ar prāviem, mūriem un torņveidīgiem bastioniem; starp atsevišķām koraļļu saliņām atrodas dziļi ūdens ceļi, pa kuriem kuģi var aizsniegt kontinenta piekrasti. (Acīmredzot šiem ceļiem iepretim reiz tecējušas okeanā agrāk nogrimušā Austrālijas kontinenta austrumu piekrastes upju turpinājumi; koraļļu polipi ne-

cieš saldūdeņus un nemājo upju grīvu tuvumā, atstādami viņu ūdeņiem brīvu ceļu uz okeanu).

Koraļļu salas, kas izveido lielo barjēru rifu, ir lieluma un formas ziņā ļoti dažādas: Dažas paceļas tikai pāris pēdas virs jūŗas līmeņa, citas ir mazliet augstākas un apaugušas mangrovu mežiem. Gandrīz visām šīm salām ir ļpakavveidīga forma un visas tās izliektas dienvidaustrumu virzienā, ļpreti pasātvējam. Starp Barjērrifu un kontinenta piekrasti redz arī prāvākas salas, — arī tādas, kuŗām ir akmens kodols un kuŗas tā tad jāuzskata par jūŗā nogrimušu kalnu galotnēm. Kuģošana šai piekrastē ļoti bīstama, un bez ločiem nemaz nav iespējama.

Briesmas, kuŗas te draud kuģiem no zemūdens klinšu puses, vēl palielina viesuļvētras, kas bieži apmeklē piekrasti un nodara milzīgus postījumus. Visā piekrastē zināmā attāļumā viena no otras ierīkotas brīdinājuma signālu stacijas, kas dod iedzīvotājiem ziņu par vētras tuvošanos; viesuļvētras bīstamas nevien kuģiniekiem, bet arī piekrastes novadu iemītniekiem, jo triec zemes iekšienē milzīgus ūdens lavas un noposta veselus ostu pilsētu kvartālus.

Jorkas raga pussala patiesībā pieder Savannu joslai, jo gandrīz visa tām apklāta. Savannas sniedzas ziemeļu daļā tāļu pāri Koraļļu jūŗai, tikai aizās un upju ielejās, atstādama vietu tropu meža veģetācijai un liānām.

Visa šī zeme ir gandrīz bez kolonistiem un tikai iedzimto apdzīvota, kaut gan austrumu daļas ielejas būtu teicami piemērotas cukurniedru lauku un tropu augļu koku plantāciju ierīkošanai. Pussalas dienvidaustrumu daļā ir uzieti zelta lauki, un savā laikā te bija saplūdis vairāku 10,000 galvu liels zelta meklētāju bars. Tad izrādījās, ka cerētās bagātības nebūt nav tik lielas un tagad zeltraču skaits te ir 50-kārtīgi samazinājies: lielākā daļa ir atgriezusies atpakaļ, bet prāva daļa kritusi par upuri sērgām un badam.

Zelta lauku tuvumā tagad izmanto alvas raktuves; te iegūto rūdu eksportē caur Port-Duglasu, kuŗas apkārtnē atrodas arī tropu kultūraugu plantācijas. Tāļāk uz dienvidiem no šiem zelta laukiem atrodas pats svarīgākais Kvinslendas kalnu rūpniecības apgabals, kas bagāts ar zeltu, alvu, vaŗu un molibdenu. Šīm kalnrūpniecības apgabalam ziemeļaustrumos atrodas teicama osta, Kukstauna. Kādreiz šis rajons bija viens no svarīgākiem Austrālijas zelta raktuvju centriem, un vēl pēdējos priekškaŗa gados te ieguva zeltu par 27 miljoniem angļu mārciņu. Tagad ziedu laiki jau ir gaŗām un kalnraktuvju rajona iedzīvotāju skaits vairāk kā divkārtīgi samazinājies; ar viņu sekmīgi konkurrē otrs kalnrūpniecības centrs Maut-Morgāna (7000).

Šī kalnrūpniecības centra apkārtnē plešas plašas liellopu audzēšanai derīgas ganības. Daunu josla šai Kordiljeru daļai rietumos kļūst ziemeļu virzienā arvienu šaurāka un beidzot saplūst kopā ar kalnu ķēdēm. Pakalnu joslā padodas kukurūza un mērenās zonas citi kultūraugi; kultivētās zemes platība te ar katru gadu plešas plašumā uz savannu un mežu rēķina. Zemi klāj ļoti auglīga vulkāniska augsne un visā šai apvidū iespējama zemkopība. Vietējie meži bagāti vērtīgiem kokiem, un mežu bagātības cītīgi izmanto. Mežos redz skaistus kalnu ezerus, no kuŗiem daži ļoti dziļi un ar savu apaļo formu liecina, ka te mums ir darīšana ar krātēŗu ezeriem. (Šos eze-

rus sastop arī kalnu austrumdaļā, netāļu no Koraļļu jūŗas krasta). Vispār šī Kvinslendas daļa ļoti skaista un sevišķi bagāta ūdens kritumiem, no kuŗiem t. s. Barrona kritums sasniedz 200 metrus augstumu.

Apgabala lielākā osta ir Keirnas pilsēta, Koraļļu jūŗas piekrastē, ar 9000 iedzīvotāju. Pilsēta slīkst lielos kapoka un vīģu koku un kokosa palnu dārzos, eksportē rūdu apgabalos iegūtās minerāļu bagātības un lauksaimniecības novadu ražojumus, sevišķi banānas un cukuru; izved arī kokus. No Keirnas pilsētas gaŗa un plata ieleja ved uz dienvidiem; ielejai abas kraujas apaugušas krāšņiem tropu mežiem; pašu ielejas vidu aizjem cukurniedru plantācijas un banānu birzis. Šī ieleja ir Ziemeļ-Kvinslendas lauksaimniecības centrs un samērā biezi apdzīvota. Pēdējos gados ierīkotas plantācijas pat viņas sānu ielejās; kur tagad mūža mežu vidū zaļo banānu un ananasu koku dārzi. Laukstrādnieku vidū daudz ķīniešu, bet pēdējos gados sāk lielā skaitā ieceļot itaļi, kas samērā labi panes karsto un drēgno tropu klimatu. Valdība sevišķi cītīgi atbalsta tos fermeŗus, kas likušies uz cukurniedru audzēšanu, un atvēl tiem plašus kreditus, Krāsainos strādniekus tomēr nav brīv ievest, vecie izmirst, un tāpēc gandrīz viss plantāciju apstrādāšanas darbs jāveic baltājiem. Viņi lūko sev atvieglot cukurniedru pļaujas darbu, īsi priekš tā sākšanas aizdedzinot briedušos niedru laukus: lapas nosvilst un paliek pāri tikai paši stiebri, kuŗiem viņu sulīguma dēļ uguns nespēj kaitēt. Plantāciju ierīkošana te prasa lielus izdevumus, jo tropu mežs daudz drēgnāks, biezāks, un gŗūtāki nolīžams, kā sausais eikaliptu mežs. Te darbojas vairākas lielas cukura fabrikas.

Šī auglīgā lauksaimniecība, apgabala centra un dienvidu daļas galvenā osta tomēr nav Keirna, bet Taunsviļa, pēc iedzīvotāju skaita (27,000) otrā pilsēta visā Kvinslendā. Pilsētai ļoti izdevīgs ģeografiskais stāvoklis, jo viņai iepretim visai zemi un tiem pāri ved ērti ceļi kolonijas iekšienē. Taunsviļa ir pati svarīgākā Ziemeļ-Kvinslendas osta, caur kuŗu iet uz Angliju vilna no lielā artēziskā baseina stepēm, liellopu gaļa no tuvējā pakalnu apgabala un zelts, vaŗš un citi minerāļi no kalnrūpniecības rajoniem. Pilsētai tuvākie piekrastes novadi, kā redzam, ražo cukuru un tropu augļus, kuŗus eksportē uz Austrālijas dienvidu kolonijām. Pilsētā darbojas lielas lopu kautuves, starp kuŗām viena skaitās pati lielākā visā kontinentā. Taunsviļā atrodas arī lielas dzelzceļu darbnīcas, kuŗas dod darbu un maizi pāris tūkstošiem metalistu. Pati pilsēta atrodas ļoti skaistā apvidū, pie dziļa un ērta līča, ko granīta kalni un klinšainas grāvas sedz pret okeana vējiem. Pilsēta bagāta dārziem un parkiem, kuŗos redz daudz palmu.

Taunsviļai pa labi un pa kreisi, piekrastes kalnu ķēdes sasniedz 1200 metrus augstumu. Dienvidos paceļas tā sauktā Baklendas augstiene, ko dēvē par „upju dzimteni", un tiešām, no viņas plūst upes uz visām debesu pusēm. Šī augstiene ir rotāta vairākām prāvām galotnēm un bagāta dabas skaistumiem; galotnes klāj eikaliptu meži, bet pašu augstieni trekni zāļāji, kad der kā ganības liellopu bariem. Sausākājās augstienes rietumu nogāzēs iesakņojusies aitkopība. Austrumu krauju klāj tropu lietus meži, un meži daudzās vietās ir tik biezs, ka nav pārejams.

Jo tāļāk uz dienvidiem, jo vairāk tropu lietus mežs atkāpjas no

ras sastop arī kalnu austrumdaļā, netāļu no Koraļļu jūras krasta). Vispār šī Kvinslendas daļa ļoti skaista un sevišķi bagāta ūdens kritumiem, no kuŗiem t. s. Barrona kritums sasniedz 200 metrus augstumu.

Apgabala lielākā osta ir Keirnas pilsēta, Koraļļu jūras piekrastē, ar 9000 iedzīvotāju. Pilsētā slīkst lielos kapoka un vīģu koku un kokosa palmu dārzos, eksportē rūdu apgabalos iegūtās minerāļu bagātības un lauksaimniecības novadu ražojumus, sevišķi banānas un cukuru; izved arī kokus. No Keirnas pilsētas gaŗa un plata ieleja ved uz dienvidiem; ielejai abas kraujas apaugušas krāšņiem tropu mežiem; pašu ielejas vidu aizjem cukurniedru plantācijas un banānu birzis. Šī ieleja ir Ziemeļ-Kvinslendas lauksaimniecības centrs un samērā biezi apdzīvota. Pēdējos gados ierīkotas plantācijas pat viņas sānu ielejās; kur tagad mūža mežu vidū zaļo banānu un ananasu koku dārzi. Laukstrādnieku vidū daudz ķīniešu, bet pēdējos gados sāk lielā skaitā ieceļot itaļi, kas samērā labi panes karsto un drēgno tropu klimatu. Valdība sevišķi cītīgi atbalsta tos fermeŗus, kas likušies uz cukurniedru audzēšanu, un atvēl tiem plašus kreditus. Krāsainos strādniekus tomēr nav brīv ievest, vecie izmirst, un tāpēc gandrīz viss plantāciju apstrādāšanas darbs jāveic baltājiem. Viņi lūko sev atvieglot cukurniedru plaujas darbu, īsi priekš tā sākšanas aizdedzinot briedušos niedru laukus: lapas nosvilst un paliek pāri tikai paši stiebri, kuŗiem viņu sulīguma dēļ uguns nespēj kaitēt. Plantāciju ierīkošana te prasa lielus izdevumus, jo tropu mežs daudz drēgnāks, biezāks, un grūtāki nolīzams, kā sausais eikaliptu mežs. Te darbojas vairākas lielas cukura fabrikas.

Šī auglīgā lauksaimniecība, apgabala centra un dienvidu daļas galvenā osta tomēr nav Keirna, bet Taunsviļa, pēc iedzīvotāju skaita (27,000) otrā pilsēta visā Kvinslendā. Pilsētai ļoti izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis, jo viņai iepretim visai zemi un tiem pāri ved ērti ceļi kolonijas iekšienē. Taunsviļa ir pati svarīgākā Ziemeļ-Kvinslendas osta, caur kuŗu iet uz Angliju vilna no lielā artēziskā baseina stepēm, liellopu gaļa no tuvējā pakalnu apgabala un zelts, varš un citi minerāļi no kalnrūpniecības rajoniem. Pilsētai tuvākie piekrastes novadi, kā redzam, ražo cukuru un tropu augļus, kuŗus eksportē uz Austrālijas dienvidu kolonijām. Pilsētā darbojas lielas lopu kautuves, starp kuŗām viena skaitās pati lielākā visā kontinentā. Taunsviļā atrodas arī lielas dzelzceļu darbnīcas, kuŗas dod darbu un maizi pāris tūkstošiem metalistu. Pati pilsēta atrodas ļoti skaistā apvidū, pie dziļa un ērta līča, ko granīta kalni un klinšainas grāvas sedz pret okeana vējiem. Pilsēta bagāta dārziem un parkiem, kuŗos redz daudz palmu.

Taunsviļai pa labi un pa kreisi, piekrastes kalnu ķēdes sasniedz 1200 metrus augstumu. Dienvidos paceļas tā sauktā Bakiendas augstiene, ko dēvē par „upju dzimteni", un tiešām, no viņas plūst upes uz visām debesu pusēm. Šī augstiene ir rotāta vairākām prāvām galotnēm un bagāta dabas skaistumiem: galotnes klāj eikaliptu meži, bet pašu augstieni trekni zāļāji, kad der kā ganības liellopu bariem. Sausākājās augstienes rietumu nogāzēs iesakņojusies aitkopība. Austrumu krauju klāj tropu lietus meži, un meži daudzās vietās ir tik biezs, ka nav pārejams.

Jo tālāk uz dienvidiem, jo vairāk tropu lietus mežs atkāpjas no

Austrālijas iedzimto ģimene

kalnu ielejām uz jūras krasta pusi, un beidzot ir vairs atrodams tikai pret dienvidu vējiem segtu līču piekrastēs.

Visā Kvinslendas austrumu piekrastē svarīgākais kultūraugs ir cukurniedra. Viņu galvenie ražošanas centri atrodas ap Keirnu, Taunsviļu, Makeju un Rokhemptonu. Cukurniedras visur padodas bez mākslīgas apūdeņošanas un ir tik sulīgas, ka kolonijas ziemeļu daļā jau no 8 tonnām niedru var iegūt vienu tonnu cukura, turpretim dienvidos līdzīgu cukura daudzumu dod tikai 10 tonnas niedru. Kvinslendā cukurniedru plantāciju platība jau tagad pārsniedz 1000 kv. klm.

Arī Kvinslendas piekrastes vidus daļā netrūkst teicamu līču, bet tikai pie vienā no tām uzzēlusi prāvāka pilsēta, — jau minētā Rokhemptona, pie Ficrojas upes, 60 klm. no viņas grīvas. Rokhemptona ir galvenā osta Centrāl-Kvinslendai; pilsētas iedzīvotāju skaits jau sasniedzis 25,000; caur viņas ostu izved vilnu, gaļu, ādas, vara rūdas un zeltu (vaŗš nāk galvenā kārtā no Maunt-Morgānas rajona raktuvēm). No pārejām piekrastes pilsētiņām vēl jāatzīmē arī jau pieminētā Makeja (7000); pašai Maunt-Morgānai ir apmēram tikpat liels iedzīvotāju skaits.

Kvinslendas dienvidu daļā atkal kļūst skaidrāki saskatams Austrum-Austrālijas tradīcionālais iedalījums trijās, pakalnu, Kordiljeru un piekrastes joslās. Šai vietā lielais Austrum-Austrālijas kviešu rajons, nākdams no dienvidiem, iesniedzās diezgan tāļu iekšā Kvinslendas kolonijā. Kviešķopības centrs te ir Roma, kuŗas apkārtnē daudz arī vīna dārzu, un Mitčela, kuŗai rietumos sākas ekstensīvās lopkopības apgabali,

Paši labākie kviešķopības rajoni Kvinslendā atrodas t. s. Darlingas pakalnu apgabalā, kur teicami atmaksājās arī intensīva lopkopība un ir daudz augļu koku plantāciju; te padodas kvieši un kukurūza, dārzāji, citroni un apelsīni un arī mērenās zonas augļi; samērā drēgnā klimata dēļ te daudz pļavu un vietējiem lopkopjiem nav jābēdā, ko ēdīs viņu lopi, uznākot sausuma (aizkaltuma) periodam. Šai apgabalā Varvikas un Tuvumbas pilsētiņas ir kļuvušas par prāviem vietējās rūpniecības centriem ar lielām siernīcām un dzirnavām, alus brūžiem un koku fabrikām. Varviku, viņas labā klimata un skaistās apkārtnes dēļ apmeklē daudzi tūristi un plaušu slimnieki, bet Tuvumbai (24.000) ir techniska augstskola, un pašā pilsētā ikgadus notiek liela lauksaimniecības izstāde. Pilsētas apkārtnē plešās milzīgi augļu dārzi.

Galvenā Kordiljeru ķēde stiepjās gar Tuvumbu tāļāk uz ziemeļiem un ir apaugusi bieziem priežu un araukariju mežiem. Te zeļ mežu izmantošana, bet zemes iekšienē ar katru gadu plešās plašumā kultivētās zemes platība.

Arī šis Kvinslendas stūris ir no dabas apbalvots lielām bagātībām un viņā zeļ visdažādākās saimniecības nozares. Galvenais labības augs te ir kukurūza, bet piekrastes novados arī te dominē cukurniedru plantācijas. Kalnu novados zeļ piensaimniecība un tūkstošiem cilvēku dod darbu mežu ciršana. Paši kalni bagāti akmeņoglēm un zelta smiltīm.

Sevišķi bagāts zem- un dārzkopības rajons ar vulkānisku augsni, kas izdod lielas ananasu, vīnogu, cukurniedru, kviešu un batatu ražas. Kolonistiem sagādā daudz raižu termīti, kas saēd visas koka

celtnes; tāpēc ēku vairums te ir celts uz augstiem, ar dzelzi apsistiem stabiem.

Kvinslendas dienvidaustrumu piekraste ir pati daiļākā šajā dabas skaistumiem tik bagātīgi apveltītā Austrālijas provincē. — Kalnu ķēdes, auglīgi līdzenumi un skaisti jūras līči te seko viens otram un ainavu dažādības burvīgumu vēl pavairo krāšņā tropu veģetācija un spoži zilās debesis.

Pašai Brisbenai ziemeļos vēl atrodas divas svarīgas ostas: Bundaberga, kas eksportē cukuru un nodarbina savās cukura fabrikās vairākus simtus strādnieku, un Meriboro, kuŗai aizmugurē atrodas ogļu raktuves un zelta lauki. Arī pēdējā darbojas vairākas fabrikas; katrai ir ap 10.000 iedzīvotāju. Jūras piekrastē zeļ austeru zveja. Tāļāk zemes iekšienē atrodas Džimpi pilsētiņa, lauksaimniecības un koku tirdzniecības centrs ar 9000 iedzīvotājiem; agrāk viņas apkārtnē pletās bagātīgi zelta lauki, kas tagad pa lielākai daļai jau izmantoti.

Jo tuvāki mēs nākam Brisbenai, jo krāšņāka kļūst apkārtne, skaistāki meži, auglīgāki dārzi un treknāki tīrumi. Arī te vēl padodas visas tropu augļu sugas, to skaitā arī kafijas krūms. Palmas aug savā vaļā vēl ap Tvidas upi, kas šķir no Kvinslendas territorijas Jaunās Dienvid-Velsas piekrasti.

Tāpat kā citas Austrālijas lielpilsētas, arī Brisbena ir ērti un plaši celta, ar platām ielām, lieliem parkiem un milzīgiem bulvāriem. Vieta, kuŗā celta Kvinslendas galvas pilsēta, ir kalnaina un, skatoties no augstākas vietas, visa liekas līkstam tropisku dārzu zaļumā: arī te, tāpat kā pārējās Austrālijas pilsētās, vairums iedzīvotāju dzīvo vienģimeņu mājās, un ap katru no tām plešās dārzs. Palmas, kas ceļ savas vēdekļveidīgās galotnes augstu pāri kotedžu jumtiem, piešķir pilsētai tropisku izskatu, kaut gan dienvidu saulgriežu loks jau palicis tāļu ziemeļos. — Arī Brisbenai, tāpat kā citiem Austrālijas koloniju centriem, ir sava universitāte, plašas bibliotēkas un muzeji un skaists botaniskais dārzs. Pilsēta ātri uzplaukst: pasaules kaŗa sākumā viņai bija 150.000, bet tagad jau 300.000 iedzīvotāju. Brisbenas lielo lomu Kvinslendas saimniecībā rāda tas, ka ¾ no šīs kolonijas ārējās tirdzniecības iet caur viņas galvas pilsētas ostu.

Jaunā Dienvid-Velsa

Lielais lēzenais Marrē-Darlingas upju sistēmas baseins, kas aizjem Dienvid-Velsas lielāko daļu, sadalās vairākos dabas norobežotos apgabalos. Ziemeļaustrumu daļā redz retus eikaliptu mežus; tāļāk uz rietumiem jau sākas stepes, kurām plūst cauri periodiskās jeb sausās upes („kriki"), aizsniegdamas Darlingu tikai lietainos mēnešos. Austrumu novados, kas bagātāki nokrišņiem un ar teicamāku zāli, redz ganāmies liellopu barus, bet sausajos rietumu novados zeļ aitkopība.

Tā sauktās pakalnu joslas lielu daļu Jaunā Dienvid-Velsā iekaŗojuši kviešu lauki (agrāk arī te zēla kalnrūpniecība, kas tagad gandrīz jau izbeigusies). Tagad šīs joslas iedzīvotāju galvenā nodarbošanās ir lauksaimniecība. Tais vietās, kur auglīgās augsnes kārta nav sevišķi bieza, vai nokrišņu galvenais daudzums neuznāk kviešu veģetācijas periodā, zeļ lopkopība. Agrāk šo baseina daļu ir klājuši krūmāji un eikaliptu birzis, kas tagad devušas vietu ganībām un tīru-

miem. Jaunās Dienvid-Velsas stepju rajona centrs ir Burkes pilsēta, kuŗā sastopas vairākas automobiļu un ūdens ceļu līnijas; dzelzceļlīnija vieno šo pilsētiņu (3000 iedz.) ar Sidni, Jaunās Dienvid-Velsas galvas pilsētu.

Burkei dienvidos plešās ļoti plats un līdzens, tikai retiem pakalniem nosēts līdzenums, kas dabūjis rietumu līdzenuma nosaukumu. Viņš reti apdzīvots, jo klimats te ļoti sauss un zeme der tikai aitkopībai. Pēc lietus gāzes šo līdzenumu pārklāj trekna zāle, kuŗā mundri lēkā lielo somaino, ķenguru bari un staigā ēmu pulki. Sausajā laikā saules tveice ātri izdedzina zāli, un paliek pāri tikai krūmāji. Toties gar Darlingas un citu upju krastiem stiepjās skaisti eikaliptu meži; tais vietās, kur plešās upju nogulu izveidoti līdzenumi, šiem

Džordžstrita Sidni pilsētā

mežiem ir jau plašāki apmēri, mežu starpās redz zāļājus, un ainavām ir savanu izskats.

Arī šo apvidu piemeklē plūdu briesmas, no kuŗām šad un tad cieš arī Burke, Darlingas stepju centrs. Pilsētas un fermas tāpēc te ceļ augstākās vietās, uz pakalniem, kuŗu galotnes ūdens neapsedz arī plūdu laikā.

Sevišķi sausos gados izsīkst arī 2450 klm. garā Darlingas upe, pārvērsdamās peļķēs un dūņu ezeros.

Kordiljeru kalni Jaunās Dienvid-Velsas tiesā ir stāvāki un vairāk sablīvējušies kopā kā Kvinslendā; viņi visai grūti pārejami, un ceļi cauri tiem ved tikai retās vietās. — Jaunās Dienvid-Velsas piekraste jau sen bija kolonizēta, bet pēc pirmo koloniju dibināšanas pagāja gadu desmiti, pirms bija izdevies atrast kalniem cauri ceļu, kuŗš vestu zemes iekšienē. Sevišķi grūti pārejami ir Austrālijas Kordiljeri

iepretim Sidni pilsētai: te paceļas kā stāva, vairākus 100 metrus augsta, gandrīz vertikāla siena, daudzinātie Zilie kalni un stiepjās līdz tai vietai, kur tagad austrālieši uzcēluši Kenberu, savas dominijas jauno galvas pilsētu.

Arī Jaunās Dienvid-Velsas daļā Austrālijas Kordiljeri dalās vairākos kalnu masīvos, kuŗus varētu tikpat labi dēvēt par kalnu augstienēm. Viņu augstums caurmērā svārstās starp 1000—1300 metriem; upju ielejas ir stipri izvagojušas šīs augstienes, ērozijas spēki nap paspējuši nivelēt viņu kraujas, un tāpēc arī tikai retās vietās te ir labi kalnu ceļi.

Piekrastes upju vairums sākas augstieņu rietumu daļā un pa kanjon-veidīgām aizām lauž sev ceļu caur augstieņu atstarpām uz okeana pusi. Šīs upes bagātas ūdens kritumiem un viņu aizas klāj cirvja neskārti mūža meži, kas padara jau tā grūti pārejamos kalnus vēl nepieietamākus. Pati lielākā no šīm Kordiljeru kalnu augstienēm ir tā sauktā Jaun-Anglijas kalnu ķēde, kas plešās Ņūkestlai ziemeļos. Paši kalnu masīvi gandrīz neapdzīvoti, atstāti dabas ziņā, bet toties viņiem (sevišķi Jaun-Anglijas augstienei) rietumos plešās auglīgi pakalnu apgabali, ar vulkānisku augsni un milzīgiem augļu dārziem, kas ražo augļus tik lielā daudzumā, ka tiem jau sāk trūkt nojēmēju. Augļu dārzi, kas stiepjās gar Kordiljeru rietumu nogāzēm, bieži vien ierīkoti mežā izdedzinātos līdumos, un turpat aiz dārza sētas šalc mūža mežs. — Galvenā šī augļkopības apgabala osta ir Ņūkestla, Sidni pilsētai ziemeļos.

Kordiljeru rietumu nogāzei rietumos sākas daunu josla, lēzenu pakalnu zeme, ko sākumā klājuši reti eikaliptu meži; meža varā arī tagad vēl palikuši plaši apgabali. Pakalnu joslu sadala atsevišķos sektoros daudzās upes, kas izplūst no Kordiljeriem rietumu virzienā. Šī pakalnu josla ir ļoti svarīgs kviešķopības un aitkopības apgabals, kuŗa nozīmi vēl pavairo samērā biezais dzelzceļu tīkls. Zeme te jau samērā sen kultivēta un diezgan bieži apdzīvota. Katram fermerim caurmērā ir ap 200—300 hektaru zemes, no kuŗām vienā daļā viņš audzē kviešus, bet pārējo lietā kā aitu ganības.

Katrai fermai ir vairāki simti aitu, un fermeri parasti tiek ar tām un ar saviem kviešu laukiem galā tikai paša ģimenes spēkiem, vienīgi sējas, pļaujas un cirpšanas laikā nolīgdami pāris algādžus.

Tā Jaunās Dienvid-Velsas piekrastes daļa, kas plešās starp Jaun-Anglijas kalnu ķēdi un Kluso okeanu, ir bagāta nokrišņiem, dziļu līču izrobota un lielā nokrišņu daudzuma dēļ vairs lāga neder zemkopībai; tāpēc arī te par galveno lauksaimniecības nozari kļuvusi piensaimniecība. Piekrastes ziemeļu daļā vēl audzē cukurniedras un kukurūzu, bet dienvidu daļā vairāk kartupeļus. Samērā jau vēsā klimata dēļ arī tie vietējie fermeri, kas agrāk kultivēja cukurniedras, te sākuši pāriet uz piensaimniecību. Zeļ arī augļkopība. Piekrastes pilsētiņās darbojas daudzas siernīcas, un ļoti liels ir pienotavu skaits. Kordiljeru austrumu krauja bagāta mežiem, kuŗu ciršana dod labu peļņu vairākiem tūkstošiem strādnieku. Šais mežos cērt ļoti vērtīgus kokus (sarkano ciedru, rožu koku, tulpju koku un dzelteno koku), kuŗus lietā mēbeļu gatavošanai.

Jaunās Dienvid-Velsas t. s. dienvidu piekraste, kas Sidni pilsētai stiepjās dienvidos, ir vienmuļīgāka un vēl bagātāka mežiem, kā piekrastes ziemeļu daļa. Šejienes mežos aug svarīgākais terpentīna koks,

kas nepūst un ko negrauž arī termīti; tāpēc viņu lietā māju stabiem un dzelzceļu gulšņiem. Plašos apmēros šejienes mežos sastopams arī t. s. zilais koks (eikalīptu suga), ko labprāt pērk mēbeļu fabrikanti.

Nokrišņu daudzums te vēl lielāks, kā ziemeļu piekrastē, un pārsniedz 1000 mlm.; lietus te līst vienmērīgi visos gada laikos, un kviešiem vairs lāga negrib augt. Izcirsto mežu vietā plešās nevis tīrumi, bet pļavas un ganības, un visa šī Austrālijas daļa ir īsta piensaimniecības zeme, kas ražo sviestu un sieru lielā vairumā. Lielāku pilsētu te nav, un piekrastes novadi ir reti apdzīvoti.

No Viktorijas provinces šo Jaunās Dienvid-Velsas piekrastes daļu šķir plata mūža mežu josla; paši kalni ļoti stāvi, bagāti aizām un gandrīz vertikālām kraujām, grūti pieejami un ļoti reti apdzīvoti.

Jo tāļāk uz ziemeļiem, jo platāka paliek šai Austrum-Austrālijas daļā kalnainā piekrastes josla; tāpēc arī Zilie kalni atrodas labu tiesu

Darlinga upe un galeriju mežs

tāļāk no okeana, kā Austrālijas Alpi. Pēdējie ir pati augstākā Kordiljeru daļa, uz abu koloniju, Jaunās Dienvid-Velsas un Viktorijas, robežām, un viņu galotnes mēnešiem ilgi klāj sniega sega; sevišķi augsts ir tā sauktais Koscjuško masīvs, milzīga, lēzena augstiene, ko tāļos senlaikos klājuši lieli šļūdoņi, bet tagad sedz kalnu pļavas.

Kāpjot šai masīvā, ceļotāju vispirms apjem drūms eikaliptu mežs; jo tuvāki nāk pati augstiene, jo platākas kļūst ielejas un jo mazāki koki, par kuriem sāk drīz jemt virsroku krūmāji. 1200 metru augstumā jau sākas pundurkrūmi, un beidzot ceļotāju apjem kalnu pļavu klusums, subalpīnās floras valsts. Pati augstienes virsa ir tik lēzena, ka augstākājā Austrālijas galotnē var uzbraukt automobilī. Koscjuško nosaukumu šim masīvam devis kāds poļu patriots, pagājušā gadsimta sākumā apceļodams Austrālijas kontinentu. Jaunais nosau-

kums tā iesakņojies, ka vecais masīva vārds „Taunsenda kalns" pilnīgi izgaisis no austrāliešu atmiņas. Kā seno glečeru atstātas pēdas masīva sānos redz mazus kalnu ezerus. Masīva virsu ikgadus vairākus mēnešus ilgi klāj sniegs, ezeri pārklājās ar biezu ledu, un tad te salasās ziemas sporta cienītāji no visas Austrālijas. Šis masīvs ar viņa lielajiem avotiem baro daudzas kalnu upes, no kurām tās, kas plūst ziemeļu virzienā, izveido, saplūzdamas kopā, Marembidži upi; no masīva rietumu sāniem iztek Marrē upe, kas ūdeņiem bagātākā visā Austrālijas kontinentā (viņas vidus teka ir kuģojama).

Daudz dažādāka ir Zilo kalnu daba, kuri stiepjas Sidni pilsētai rietumos, ir bagāti nepārejamām aizām, ļoti skaistām dabas ainavām un tik grūti pārejami, ka angļu kolonisti un valdība veselus 25 gadus velti meklēja ceļu, kas vestu pāri šiem kalniem Marrē un Darlingas upju baseinā. Ikgadus gāja meklēt šo ceļu vairākas ekspedīcijas, stipri un visās briesmās rūdīti vīri, ar cērtamiem nažiem un cirvjiem lauzdami sev ceļu cauri ieleju džungļiem, lai beigās — atdurtos pret pāris 100 metru augstu klinšu sienu. (Tikai 1813. gadā angļiem izdodas rast pirmo ceļu pāri kalnu grēdām).

Zilie kalni vēl tagad gandrīz pilnīgi neapdzīvoti, un vienīgās cilvēku mītnes ir viesnīcas, kas uzceltas tūristu vajadzībām.

Dziļajās Zilo kalnu ielejās zeļ t. s. „aizu veģetācija", sevišķi tajās, kuŗās gandrīz nekad neiespiežas saules stari; te zaļo kokveidīgas papardes, ap kuŗu stumbriem vijās staipēkņu augi; pārpilnībā te mājo epifiti. Citādi Austrālijas kalnu mežos tik izplatītie eikalipti šais aizās gandrīz nav sastopami.

Šie kalni, kas visi vēl atrodas pirmātnējās dabas varā, plešās tikai 100 klm. tāļu no Sidni lielpilsētas, ir savienoti ar to teicamiem automobiļu ceļiem un palikuši par vietu, kurp svētdienā dodas no Sidni pilsētas daudzi tūkstoši zaļumnieku.

Zilajiem kalniem iet cauri, nākdams no Sidni pilsētas, dzelzceļš, kalniem otrā pusē pagriezdamies pret ziemeļiem un tad dodamies iekšā rietumu līdzenumos, kuŗu centrs ir Burke pilsēta. Pie Durbo pilsētiņas šī līnija uzjem otru dzelzceļlīniju, kas nāk no Jaun-Anglijas kalnu ķēdes rietumu malas; šis dzelzceļu mezgls ir padarījis Durbo par Jaunās Dienvid-Velsas pakalnu joslas ziemeļu daļas centru. Starp Durbo pilsētu un Zilajiem kalniem plešās lēzena pakalnu zeme, kas lēni plok rietumu virzienā. Viņas centrā atrodas Oranžas pilsēta, ar 8000 iedzīvotājiem un milzīgiem augļu dārziem. Zemkopības un piensaimniecības centrs ir Betersta ar 10.000 iedzīvotājiem. Visa šī pakalnu josla ir teicama kviešu zeme; sevišķi lielas ražas dod kviešu lauki Marrē augštekai tuvākājos apvidos. Dievamžēl, dzelzceļu tīkls te vēl nav nekāds biezais un tāpēc plaši apgabali joprojām netiek saimnieciskā ziņā tik plaši izmantoti kā tas būtu iespējams. Šo pakalnu joslu dibināti dēvē par Austrālijas lauksaimniecības centru. Te nevien teicami padodas kvieši, bet ganās arī sugas aitas, kas ražo labāko vilnu pasaulē. 60% no visām Jaunās Dienvid-Velsas aitām ganās šai pakalnu joslā, bet aitu kopskaits šai kolonijā sniedzas līdz 50 miljoniem. Kā par brīnumu, visā šaī apgabalā nav lielāku centru, jo tādiem neļauj attīstīties Sidni lielpilsētas tuvums. — Pēc cirpšanas sezonas beigām pa visiem aitkopības apgabala ceļiem virzās uz dzelzceļu staciju pusi, ar vilnas pakām piekrauti, transporta automobiļi; dzelzceļi nogādā vilnu Sidni pilsētā un pēdējā to izsūta uz visām pa-

saules malām. Caur Sidni iet uz ārzemēm Jaunās Dienvid-Velsas vērtīgākā eksportprece, un caur šo pilsētu plūst atpakaļ kā pretvērtība zelts, kuŗu sajēmušie fermeri izdala atkal tai pašā lielpilsētā viņiem vajadzīgos iepirkumus. To pašu ceļu caur Sidni iet arī Jaunās Dienvid-Velsas pārējie ražojumi, kas domāti eksportam, — kvieši, gaļa un dzīvlopi. Sidni lielpilsētā pavada savu brīvo laiku arī prāva daļa kolonijas laukstrādnieku, sevišķi gadījuma strādnieki. Kā milzīgs magnēts šī lielpilsēta velk pie sevis iedzīvotājus, no kolonijas lauku novadiem, kas jau tā reti apdzīvoti.

Pašus biežāki apdzīvotos Jaunās Dienvid-Velsas apgabalus mēs rodam austrumu piekrastes vidus daļā. Ziemeļ-piekrastes centrs ir Ņukestlas pilsēta pie Hunteras upes grīvas, kviešiem un akmeņoglēm bagātā apvidū. Ar savām oglēm Ņūkestla apgādā Indonēziju, visu Austrāliju un agrāk arī Dienvid-Ameriku. Ikgadus te iegūst vairākus miljonus tonnu akmeņogļu; ogļu tuvuma dēļ Ņūkestla kļuvusi arī par plašu tēraudrūpniecības centru, kas pārstrādā Dienvid-Austrālijas raktuvēs iegūto dzelzs rūdu. Iedzīvotāju skaits šai pilsētā patlaban jau pārsniedzis 100.000 un ātrā gaitā aug joprojām.

Ja Ņūkestla ir tērauda un čuguna rūpniecības centrs, tad viņas lielo kaimiņieni Sidni var dēvēt par pilsētu, kas izskatās, it kā būtu domāta vienīgi kultūrālām un reprezentācijas vajadzībām. Sidni pilsētai ir lieliska osta, kas spētu uzjemt savos ūdeņos visas pasaules tirdzniecības kuģus, bet pašas pilsētas apkārtne tik neauglīga, ka trūkst zemes pat dārzāju lauku un piensaimniecības fermu ierīkošanai. Toties šī apkārtne ļoti bagāta dabas jaukumiem, un sevišķi krāšņs ir Port,Džeksona jūŗas līcis, kas der Sidni pilsētai par ostu un viņas jaunatnei par ūdens sporta arēnu. Pilsētai ziemeļos atrodas klintis, uz kuŗu sienām redzami īpatnēji Austrālijas iedzimto zīmējumi. Pilsētas tuvumā ierīkotas plašas austeru audzētavas.

Sidni pilsēta aizjem milzīgu zemes platību, jo gandrīz katram viņas pilsonim ir sava māja un dārzs ap to, un zemes te ir bijis diezgan, ko pilsētai plesties plašumā. Pilsētas centrā t. s. sitijā, redz milzīgus Ņujorkas un Čikagas tipa „debess skrāpjus", 20—30 stāviem. — Ļoti plaši un skaisti ir Sidni parki, sevišķi viņas botaniskais dārzs, kuŗā, blakus subtropiskajiem un tropiskajiem Austrālijas augiem, redzami vai visu pasaules daļu floras reģionu pārstāvji. Pilsētā daudz bulvāru, kas palmām apstādīti, bet jūŗas piekrastē plešās vasarnīcu priekšpilsētas un peldvietas. Ostā mutuļo liela rosība, darbojas ceļamie krāni, tvaikoņi iekrauj un izkrauj preces, un milzīgās noliktavas ir pilnas Austrālijas lauksaimniecības ražojumiem: vilnu, ādām, kviešiem; gaļu uzglabā speciālās saldētavās. Blakus fabriku rajnoam plešās strādnieku kvartāli. Pilsētai ir plaša dzelzs un mašīnu rūpniecība, un arī daudzas vilnas vērptuves. Sidni pilsētai dienvidrietumos plešās Līverpule, kuŗas apkārtnē daudz apelsīnu dārzu; ziedonī šo dārzu smarža manāma kilometriem tāļu. Par spīti daudzajām fabrikām, Sidni dzīvības centrs tomēr ir osta, nevis fabriku priekšpilsētas. — Sidni ir arī Austrum-Austrālijas garīgās dzīves centrs, ar daudziem muzejiem, bibliotēkām u. t. t. Milzīgu platību aizjem universitātes ēkas, ar lielām laborātorijām un kollekciju glabātuvēm. Pilsētai ir arī plašas gleznu galerijas.

Abas Austrālijas lielpilsētas, Sidni un Melberna, ilgu laiku ķildojās savā starpā dēļ dominijas rezidences goda un beidzot vienojās

izraudzīt dominijai pavisam jaunu pilsētu maz apdzīvotā apvidū, kas atrodas gandrīz pie pašām konkurrējošo štatu, Viktorijas un Jaunās Dienvid-Velsas robežām. Par dominijas nākamo centru izvēlējās Kenberras pilsētu, kas guļ ieplakā starp Zilajiem kalniem un Austrālijas Alpiem, drēgnā un nokrišņiem bagātā apvidū. Jaunā galvas pilsēta ir izraudzīta par dominijas kultūrālo un politisko, nevis rūpniecības, centru un ir jau laikus gādāts, lai pilsētas apkārtnē nenodibinātos fabriku priekšpilsētas. Valdības galvenās ēkas sāka celt jau labu laiku iepriekš- tāpat arī parlamenta ēku, banku namus, viesnīcas u. t. t. Milzīga platība rezervēta sporta laukumiem, slimnīcu rajoniem u. t. t. 1927. g. svinīgi iesvētīja Kenberrā celto Austrālijas parlamenta ēku, un tagad šī mazā kalnu pilsētiņa ir kļuvusi Sidni vietā par Austrālijas kontinenta politisko centru, kaut gan pilsētas atsevišķo daļu izbūve sākta tikai dažus gadus pēc pasaules kara beigām. Paredzāms, ka īstie kontinenta centri joprojām būs Sidni ar Melbernu, tāpat, kā Savienotām Valstīm tādi ir Ņujorka un Čikaga, bet Kenberrai būs lemta klusās un birokratiskās Vašingtonas loma.

Austrālijas Kordiljeri no Jaunās Dienvid-Velsas territorijas nemanot pāriet Viktorijas tiesā, izveidojuši Austrālijas Alpus, tāļāk pret rietumiem kļūst zemāki un beidzot izbeidzas, nesasnieguši Marrē upes grīvu.

Viktorija

Austrālijas Kordiljeri sadala Viktorijas štatu divās daļās, paši izveidodami provinces mugurkaulu. Viena lielākā daļa plešās kalniem ziemeļos, līdz Marrē upei, otra aizjem piekrastes apgabalus. Ziemeļu daļa patlaban ir vērtīgākā viņas kviešu dēļ; Viktorijas Kordiljeri kādreiz bija bagāti ar zeltu, un tagad vēl pa daļai uzglabājuši savas mežu bagātības.

Koscjuško masīvs atrodas uz Jaunās Dienvid-Velsas un Viktorijas robežām. Masīva nogāzes apaugušas bieziem mežiem; klimats šais mežu novados visai bargs, viņi paši maz apdzīvoti; nedaudzie fermeri, kas apmetušies kalnos, nodarbojas ar piensaimniecību. — Jo tāļāk uz rietumiem, jo kalni kļūst pieietamāki, un viņos redz vairākas pilsētiņas, kas pārtiek no tūristu izmantošanas. Kalni te ir plašām galotnēm un apauguši eikaliptu mežiem; dziļās ielejas aizpilda kokveidīgās papardes. Melbernai iepretim, kalnu masīvu starpā, stiepjas meridionālā virzienā plata un ērta ieleja, kas ved kontinenta iekšienē. Kalnu dienvidu un ziemeļu malas šai vietā ļoti skaistas; paši kalni bagāti mežiem, bet ielejas klāj trekna zāle, kurā ganās sugas govis.

Šo skaisto Austrālijas stūri cilvēks sācis atkarot dabai, pirmā kārtā tīkodams pēc zelta bagātībām, un, tiešām, pagājušā gadsimta vidū te varēja ātri tikt uz zaļa zara un ar vienkāršas lāpstas palīdzību pāris nedēļās kļūt par miljonāru. Tikai pēc zelta drudža pāriešanas, kad zemē ieplūdušie cilvēku tūkstoši bija spiesti meklēt citu nodarbošanos, sāka plaukt lopkopība un zemkopība un citas lauksaimniecības nozares. Zelta raktuvju agrākie centri te tomēr nav panīkuši, kā Rietum-Austrālijā pēc turienes zelta lauku iztukšošanās, bet kļuvuši par rosīgiem vietējās rūpniecības centriem.

Kordiljeriem ziemeļos sākas kviešķopības rajons, kas aizjem Viktorijas štata ziemeļaustrumu daļu. Kvieši te izdod lielas ražas, bet zemei nav lielāku centru, — tiem neļauj uzplaukt lielpilsētas Melbernas tuvums. Kolonijas ziemeļrietumu daļā, kur klimats visai sauss, tīrumi un dārzi jau prasa mākslīgu apūdeņošanu un šai vajadzībai sāk arvienu plašākos apmēros izlietāt Marrē upes ūdeņus.

Austrālijas Alpiem dienvidos un Melbernai austrumos plešas ļoti auglīgs apgabals, kuŗam dots Džibslendas nosaukums, kuŗa augsne ir auglīga melnzeme; apgabalam tāpēc ļoti krāšņa veģetācija un lietus daudzums tik lielišķi kaitē kviešķopībai; tāpēc galvenais labības augs te nav kvieši, bet kukurūza; daudz audzē arī kartupeļus. Plašus apmērus piejēmusi arī piensaimniecība; sausajos kalnu apgabalos audzē aitas. Vispār Džibslenda ir viens no bagātākajiem Austrālijas rajoniem, un viņas pilsētiņās zeļ arī vietējā rūpniecība, apstrādādama lopkopības un zemkopības produktus. Šis apgabals ļoti bagāts arī brūnoglēm, kuŗas izlietā vietējās elektriskās stacijas.

Kordiljeri Viktorijas štata rietumu daļā vairs nepārsniedz agrāko augstumu. Viktorijas ziemeļrietumos plešās sauss un smilšains līdzenums, kur lauksaimniecība iespējama tikai ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību. Pašos kalnos lielu platību te aizjem bazalta klintis, bazalta masīvi un veci lavas lauki, kas apauguši ar zemu zāli un der vienīgi aitkopībai. Viktorijas rietumu daļas svarīgākā osta ir Varnambula (8000 iedz.); viņa izved vilnu, kartupeļus, kviešus, miežus, ādas, putnus, sviestu, olas, sieru un citus vietējās lauksaimniecības ražojumus. Kalnos daudz skaistu ezeru un ūdens kritumu, kuŗus apmeklē tūristi. Samērā daudz arī sanātoriju. Kādreiz arī te ieguva daudz zelta, bet tie laiki tagad jau pieder pagātnei. Simtiem raktuvju redz pamestas likteņa ziņā; darbojas tikai dažas; Viktorijas daudzinātie zelta lauki šķiet galīgi izsīkuši.

Pavisam cita dzīvība te valdīja priekš 80 gadiem, kad izpaudās pirmās vēstis par zelta bagātībām, un vienā pašā Sidni ostā veseli 60 kuģi bija palikuši bez matrožiem — tie visi bija aizgājuši meklēt laimi zelta laukos; Austrālijas pilsētu garnizoniem dezertēja virsnieki un kareivji; tirgotāji pameta veikalus, ierēdņi savas iestādes un visi devās kalnos, cerēdami tikt ātri bagāti. Apvidos, kas līdz šim bija redzējuši tikai retus ganus un ceļotājus, pieplūda desmiti tūkstoši avantūristu un zeme dzīvoja kā drudzī. Daudzi dienas laikā tiešām izraka milzīgas vērtības, un — nakts stundās tās atkal nodzīvoja krogos un vieglprātīgu sieviešu pavadībā. Taupīgākiem zeltračiem uzglūnēja viņu darba biedri un laupītāju bandas; raktuvju rajonos šņabiem, produktiem un sievietēm bija zelta cena, bet vīrieša dzīvība skaitījās tik lēta, ka parasti katru ķildu izšķīra revolvers.

Viktorijas kolonijas iedzīvotāju skaits dažos gados pieauga līdz pusmiljonam; 9 gadu laikā izraka zeltu 93 miljonu mārciņu vērtībā, kurpretim tagad ikgadus tikai par apmēram 300.000 mārciņū. (Pavisam Viktorijā iegūts šais 80 gados zelta par vairāk kā 300 miljoniem angļu mārciņu).

Bagātības, kas nāca no zelta laukiem, nesa pirmā kārtā labumu kolonijas pilsētām, kuŗās izauga lepni ķieģeļu nami, lieliem veikaliem rotātas ielas, skaisti parki un reprezentācijas iestādes; galvenājās pilsētās dibināja kalnu inženieru skolas, lai netrūktu kalninženieru.

Pilsētu uzplaukums un zeltraču saplūdums savukārt sekmēja lauksaimniecības ienesības celšanos, jo produkti, kuŗus sākumā nācās vest no Eiropas un Amerikas, maksāja milzīgas summas un veda daudzus ieceļotājus uz domām ražot šos produktus tepat uz vietas un lūkot ar lauksaimniecības palīdzību raust tādas pat bagātības, kādas citi rausa zelta laukos.

Lauksaimniecība glāba Viktorijas pilsētas no panīkšanas, kad zelta drudzis bija jau gaŗām. Pilsētas sāka pāriet uz rūpniecību, apstrādādamas vietējos ražojumus un ražodamas preces, kuŗas prasīja vietējie fermeri. Tāpēc arī vēl tagad bijušā zelta raktuvju centrā mēs redzam vairākas prāvas pilsētas ar Ballaratu un Bendigo priekšgalā (katrai ir nepilni 40.000 iedzīvotāju, dažas augstākās mācības iestādes, muzeji, bibliotēkas un botaniskie dārzi un ziedoša rūpniecība). Zeltrūpniecība vēl veģetē ap Vestilenu, kuŗas tuvumā iegūst nevien zeltu, bet arī vaŗu un dzelzs rūdu. Gandrīz katrā no pārējām mazā-

Sausais mežs Austrum-Austrālijā

jām Rietum-Viktorijas pilsētiņām ir iesakņojusies sava rūpniecības nozare, kas apstrādā vietējās lauksaimniecības ražojumus: producē sierus, ziepes, gaļas konservus, alu, vilnas dzijas u. t. t. — Nevienā no Austrālijas apgabaliem nav sadrūzmējušās vienkopus tik daudzas, vidējas un mazas pilsētiņas, kā šajā Viktorijas kolonijas stūrī, kur viena otrai blakus zeļ kalnrūpniecība, zemkopība, lopkopība un diezgan ievērojama industrija. Šis apgabals ir visbiežāki apdzīvotā Austrālijas kontinenta daļa, jo iedzīvotāju blīvums te jau pārsniedzis 25 cilv. uz 1 kv. klm. Kolonijas galējā ziemeļrietumu stūrī, kur iesniedzas Marrē lejtekas smilšu lauki, ar mākslīgās apūdeņošanas palīdzību ir pārvērsti par tīrumiem apmēram 300.000 hektaru agrāk nekam nederīgas zemes. — Tagad te kilometriem tāļu viļņo kviešu lauki. Plašus apgabalus izlietā arī aitu ganībām. Agrāk šo territoriju klāja trūcīgi apaugušas kāpas un sekli, pa daļai sāļaini ezeri, ap kuŗiem

pletās krūmāji un reti eikalīptu meži. Dažos gados šis pustuksnešainais apgabals pārvērsts par ziedošu lauksaimniecības zemi, — pa lielākai daļai ar lielu dambju palīdzību, kas plūdu laikā aiztur kalnu upju liekos ūdeņus un vēlāk pa kanāļiem tos raida lejup, sausajā līdzenumā. Visā Viktorijas provincē ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību iekaroti kultūrai 55.000 kv. klm. zemes, t. i. gandrīz tikpat liela platība, kā Kurzeme, Vidzeme un Zemgale, jemtas kopā. Šīs zemes vērtību var iedomāties, atceroties, ka visa šī Viktorijas kolonijas daļa ietilpst kviešķopības rajona robežās, un raida pasaules tirgū lielu daļu to kviešu, kas nāk no Austrālijas. Sīksaimniecību te gandrīz nav un katrai fermai ir, mazākais, dažus simtus hektaru liela platība. Iedzīvotāju skaits šai kviešķopības apgabalā tāpēc ir visai niecīgs, un mazs arī pilsētu skaits; toties biežs ir Viktorijas provinces šīs daļas dzelzceļu tīkls; (te nav gandrīz nevienas fermas, kas atrastos no dzelzceļa stacijas tāļāk par 16 klm.). Kuģniecībai pa Marrē upi ir niecīga loma, jo pati upe arī lietainākos gados ir tikai dažus mēnešus kuģojama. Pie viņas kraastiem nav arī lielāku pilsētu un Marrē grīva, kas kuģiem nav pieejama, vēl pazemina šīs upes jau tā nelielo nozīmi satiksmē.

Marrē niecīgā nozīme kuģniecībā ir nākusi par labu Melbernai, kuŗas osta tagad ir galvenie vārti, kas ved no dienvidu puses kontinenta iekšienē. Melbernā dzīvo vairāk kā puse no visiem Viktorijas kolonijas iedzīvotājiem; viņai ir bagāta, ērti sasniedzama aizmugure, auglīga un skaista apkārtne un teicama osta, t. s. Fīlipa līcis, pie kuŗa krastiem celtas pirmās kolonistu būdas 1835. g. Tagad Melberna jau ir pilsēta ar 980.000 iedzīvotājiem, un par dažiem 10.000 viņu pārsniedz tikai Sidni lielpilsēta. Abas ir ilgu laiku sacentušās savā starpā ir iedzīvotāju skaita, ir ārējā tirdzniecības lieluma ziņā, līdz beidzot virsroku paturējusi Sidni; toties Melbernā vairāk uzzēlusi rūpniecība: viņas fabrikas vērpj vilnas dzijas, auž vilnas audumus, ražo zīda preces, šokolādi, papīru, sērkociņus u. t. t.; piedevām šī pilsēta ir arī Viktorijas kolonijas administrātivais un kultūrālais centrs, kas atrodas tikpat skaistā, un pie tam daudz auglīgākā apvidū, kā Sidni, Austrālijas nesenā galvas pilsēta, ar tikpat skaistiem dārziem un palmu alejām, tikpat iecienītu universitāti un citām augstākajām mācības iestādēm. —

Ap Fīlipa līci plešas daudzas peldvietas un vasarnīču rajoni, bet līča rietumu piekrastē atrodas Gilongas pilsēta, ar lielām vilnas vērptuvēm.

Tasmanija

Tasmanijas sala, kuŗas horizontālās kontūras atgādina vairogveidīgu medaljonu, guļ Austrālijas kontinentam dienvidos, un abus šķir 300 klm. platais Basa jūŗas šaurums. No abiem Tasmanijas medaljona stūŗiem sniedzas pretim kontinentam divas salu rindas, kā norādīdamas uz seno sakarību, kas eksistējusi starp cietzemi un salu un galīgi pārtrūkusi tikai zemes vēstures jaunlaikos. Šī sala ir Austrālijas kontinenta veca daļa, kas attrūkusi no kalnu ķēdes tikai terciārā laikmeta beigās. —

Tasmanija ir kalnu masīvs, kas caurmērā paceļas virs jūŗas līmeņa gandrīz 900 metru augstumā. Salas vidienu aizjem tā sauktā Tasmanijas centrālā augstiene, kuŗas augstākie punkti paceļas 1,5 klm. augstumā. No šīs augstienes centra, kas atrodas salas ziemeļrietumu daļā, tek visos virzienos straujas upes, kuŗām līkumaina gaita un stāvi krasti. Isākās upes tek ziemeļu un rietumu virzienā, bet gaŗākās uz dienvidaustrumiem, kuŗ jūŗas malā guļ Tasmanijas galvas pilsēta Hobarta. Salas dienvidaustrumos atkal paceļas kalnainas augstienes, aizsniegdamas 1150 metrus; ziemeļaustrumos atrodas vēl cits atsevišķs, jau mazāks masīvs, ko dziļas ieplakas šķir no centrālā; te atrodas Tasmanijas augstākā galotne, kas sasniedz 1550 metrus. Ieplakas viņu šķir no otra masīva, kas ir par pāris 10 metriem zemāks; abi kopā izveido stāvu, šķautņainām galotnēm rotātu augstieni, kas caurmērā augstāka par centrālo.

Centrālajai augstienei rietumos stiepjas pazems, bet ļoti gŗūti pieejams līdzenums, jo lielā nokrišņu daudzuma dēļ šī līdzenuma upes ļoti bagātas ūdeņiem un izvagojušas šo salas daļu dziļām, ļoti gŗūti pārejamām ielejām. (Tā sauktai Ķēniņa upei ir 900 metrus dziļa aiza, kuŗas dibenā, veroties no aizas augšējās malas, var tikko saskatīt šauru ūdens lentu.

Salas vērtīgākās daļas atrodas viņas piekrastēs, — ziemeļos, dienvidos un austrumos; rietumu piekrasti un visu salas rietumu daļu aizjem milzīgi meži.

Salas kolonizācijai ir nācis lielā mērā par labu tas, ka nelielie piekrastes līdzenumi, kas plešas ap Tasmanijas upju grīvām, sniedzas diezgan tāļu salas iekšienē; tāpēc arī Tasmanijas iedzīvotāju vairums nemājo ezeriem bagātajā centrālajā augstienē, vai mežonīgajos rietumu kalnos, kur vispār ļoti maz cilvēku, bet ziemeļrietumu un vienvidu piekrastēs un gar upēm, kas tek cauri piekrastes līdzenumiem. Salas austrumu daļa daudz biežāki apdzīvota kā mežonīgie, mežiem un upēm bagātie rietumi. Rietumos kavē kolonizācijas gaitu ne-

vien ceļu trūkums un ārkārtīgi dziļās upju aizas, kas padara dažus novadus pilnīgi nepieietamus, bet arī ārkārtīgi lielais nokrišņu daudzums, kas naidīgs zemkopībai: salas rietumu daļa dabū gadā caurmērā ap 1500 mlm. nokrišņu, bet daži apvidi gandrīz 2 reizes vairāk.

Rietum-Tasmanija ir pilna mežonīgas romantikas: te redz ūdens kritumus, kas gāžas lejup no milzīga augstuma, redz ļoti biezus džungļveidīgus mežus, nepieejamas klintis un ainas, kuŗās veroties lejup galva reibst. Šī skaistā zeme gandrīz pilnīgi neapdzīvota, un viņas nedaudzie iemītnieki mitinās ceļu un dzelzceļlīniju tuvumā. (Brauciens pa dzelzceļu cauri salas rietumdaļai sagādā ceļotājam lielu baudījumu, jo dzelzceļa tilti ved pāri aizām un dziļām lejām, kuŗās aug krāšņi meži un kokveidīgas papardes. Dzelzceļu tuvumā atrodas arī vairāki ūdens kritumi, no kuŗiem sevišķi skaists tā sauktais sera Džona kritums, kuŗam abās pusēs zaļo krāšņi mūža meži.

Cinka raktuves Hobartas tūvumā

Tasmanijas rietumu daļas mežus bez pārspīlējumiem var dēvēt par džungļiem; kaut gan te neredz palmu (sala atrodas mērenājā joslā), šo mežu veģetācija ir tikpat bieza un krāšņa, kā tropu mūža mežos. Pārsvarā dažādas skabāržu sugas, skuju koki un kokveidīgās papardes.

Mežonīgie Tasmanijas rietumi bagāti arī skaistām stalaktītu un stalagmītu alām; stalaktīti nokarājas kā milzīgas lāstekas no alu griestiem lejup, sasniegdami vairāk metru garumu, bet viņiem pretim stiepjas stalagmīti, vietām savienodamies kopā un izveidodami grandiozas apakšzemes kolonnādes, kuŗās sevišķi skaistas izskatās uguns gaismā, — tad alu griesti un arī apakša mirdz apakšzemes zvaigžņu miljonos. — Paši stalaktīti un stalagmīti, tiem piesitot ar spieķi, skan gaiši un sēri, kā sudraba zvans. Nodzēšot uguni, šīs alas atmirdz

maigi zilā gaismā, un milzīgās akmens lāstekas izskatās iezilgānajā tumsā kā balti garu tēli.

Rietum-Tasmanijas kolonizāciju kavējusi arī viņas reti krāšņā veģetācija. Par spīti šīs salas daļas minerāļu bagātībām, ziemeļrietumos sastop tikai alvas raktuvju tuvumā dažas cilvēku mītnes. Citas vietējās raktuves ikgadus iegūst sudraba un svina rūdas vairāku tūkstošu tonnu daudzumā. Salas rietumos atrodas bagātīgas varа raktuves (kopā ar varа rūdu iegūst arī nelielu daudzumu sudraba un zelta). Šī rūdu apgabala lielākā mītne ir Kvinstauna, kurā, un viņas tuvākajā apkaimē, dzīvo apmēram 4000 cilvēku; tiem visiem nodarbošanās ir kalnrūpniecība. Kvinstaunai dienvidos plešas mūža meži un daudzās vietās vēl nav spēris kāju pat medinieks.

Ledu slaikmeta šlūdoņi ir noēvelējuši arī šīs augstienes vertikālās kontūras un padarījuši tās maigākas; samērā prāvais nokrišņu daudzums radījis veģetāciju, kas tomēr citāda, kā tā, kuŗa dominē rietumos. Te pārsvarā ir eikalīptu sugas, un 60 metrus gaŗi koki nav nekāds retums. Tasmanijas centrā redz eikalīptu mežus, kuŗus pieskaita skaistākajiem pasaulē. Sevišķi biezus mežus redz upju ielejās, kur koki sasniedz apbrīnojamu lielumu. Augstienes augstākajās vietās jau redz krūmājus, un vēl augstāk dominē alpīnā veģetācija; vietām jem pārsvaru sūnas un ķērpji, un augstienes virsa šais vietās atgādina tundru, pa daļai vēl tāpēc, ka cieto iežu dēļ ir stipri pārpurvojusies, un vietām redz kroplas skujmetējas, tāpat, kā Eiropas Lapzemē. Daži ezeri te ir īsti prāvi un sasniedz vairākus 10 kv. klm. lielu platību. Vietām redz arī plašus purvus un visas šīs augstienes virsa ir piesūkusies kā sucēklis ar ūdeni.

(Centrālās augstienes skaistumu izjustos vārdos tēlo īru ēmigrants Mitčels, kas bijis izraidīts uz šo salu un viņu tāpat iemīlējis kā savu dzimteni:

„Gaiss šajos augstajos apgabalos ir tīrāks un spēcīgāks kā citās salas malās, augu zaļums svaigāks, lapas sulīgākas un, šķiet, nevienā pasaules malā nav tik daiļu ezeru kā Tasmanijā; pa viņiem braucot redz tikai mežu sienu, kas drūzmējas ap ezera krastiem, un klinšainās kalnu galotnes, kas paceļas tālu ziemeļos. Nekur nav redzama cilvēka klātbūtnes pazīme, ezera ūdeņi ir jaunavīgi skaidri un gaiši, un viņos atspoguļojas zaļie meži un zilās debesis, gar kuŗām staigā mākoņu bari.")

Centrālās augstienes malu krauju patlaban jau izmanto kā liellopu un aitu ganības. Ekstensīvā lopkopība daudz plašākos apmēros zeļ augstienes austrumu malā un ziemeļaustrumu stūrī.

Salas austrumu puse nokrišņiem daudz nabagāka, un tais vietās, kur viņu daudzums jau krities zem 750 mlm., plešas teicamas aitu ganības. Aitu skaits uz šīs salas pārsniedz 2 miljonus. Liellopus vairāk audzē drēgnajā ziemeļrietumu piekrastē. Salas ziemeļu un dienvidu piekrastes līdzenumos, sevišķi upju ielejās, zeļ Tasmanijas slavenie āboļu dārzi; vispār, augļu eksports iejem izcilu vietu starp tiem ražojumiem, kuŗus šī sala raida pasaules tirgū. Sevišķi lielus augļu dārzus redz plešamies galvas pilsētas Hobartas apkārtnē. Atsevišķās austrumu piekrastes daļās un ziemeļos, ap Tamaras upi, padodas arī bumbieŗi, vietām arī aprikozes; galvenais dārzkopības produktu eksporta centrs ir Hobarta, no kuŗas augļus ved uz Angliju un

citām valstīm. Vietām audzē arī apiņus. Tais pašos augļkopībai derīgajos līdzenumos lielu zemes platību aizjem arī tīrumi, sevišķi salas ziemeļu daļā un Hobartai austrumos. Kviešu sējumi ar katru gadu samazinās, jo klimats kviešiem te par drēgnu; toties plešas plašumā auzu un āboliņa lauki; sevišķi daudz sēj arī miežus; daudz zemes aizjem arī kartupeļu, pupu un zirņu lauki.

Pēc vērtības pirmo viet starp Tasmanijas lauksaimniecības ražojumiem iejem vilna un augļi, tālāk nāk siens, kartupeļi, auzas, apiņi un kvieši.

Gandrīz visas Tasmanijas pilsētas atrodas tais vietās, kur zeļ zemkopība un plešas augļu dārzi. Ziemeļrietumu piekrastes lielākā pilsēta ir Davenporta ar 5000 iedzīvotājiem. Viņas kaimiņu novados daudz labu ganību, kuŗās ganās sugas govju pulki. Šī salas daļa eksportē uz Melburnu sviestu, kartupeļus, auzas un zaļbarību. Ziemeļaustrumu piekrastē pilsētas parasti atrodas gabaliņu nost no jūŗas krasta, dzelzs rūdu raktuvju rajonos. Lielākā šīs piekrastes pilsēta ir Skočdela. Te padodas kvieši, auzas, kartupeļi, meži dod teicamus kokus; tāļāk iekšienē atrodas alvas raktuves un vietām iegūst arī zeltu. (Tā sauktā Benlomondas augstiene bagāta dabas skaistumiem: te ceļas augšup pret debesīm milzīgu bazalta stabu rindas, kuŗi atgādina ērģeļu stabules un sasniedz 200 metru augstumu. Daudzi no šiem bazalta stabiem ir vidū tukši un piesitot izdod dobju, sēri-melodisku skaņu.)

Augstiene, kas plešas virs bazalta stabu kraujas, ir klāta lielāko tiesu purviem, un uz viņas atrodas arī divi ezeri. (No Benlomonda augstienes var pārskatīt gandrīz pusi Tasmanijas un visas viņas augstākās galotnes.)

Tasmanijas ziemeļu piekrastes vidus daļā viss iedzīvotāju vairums ir sadrūzmējies ap Tamaras upi, kuŗas ieleja bagāta augļu koku plantācijām; vietām šīs upes smiltīs arī tagad vēl rod zeltu. Līdzenums, kas plešas abās pusēs Tamaras upei, ir lieliski piemērots zem- un dārzkopībai. Pie Tamaras upes atrodas arī Ziemeļ-Tasmanijas lielākā pilsēta Lonstona, kuŗas iedzīvotāju kopskaits pārsniedz 27,000; viņā ir svarīgs vietējo ražojumu tirgus, ar vairākām koka zāģētavām, dzelzs lietuvēm un vilnas fabrikām, skaistiem parkiem, tīrām ielām un visām labierīcībām.

Salas smagumcentrs tomēr atrodas viņas dienvidos, galvas pilsētas Hobartas apkārtnē. Te zeļ augļkopība (agrāk Hobarta bija arī svarīgs valzivju medniecības centrs). Pilsētas apkārtne ļoti skaista, bagāta mežiem un glezniem jūŗas līčiem. Hobartas osta ir viena no labākajām pasaulē. Uz nelielas saliņas pilsētas tuvumā atrodas krāšņs botanisks dārzs. Pilsētā atrodas Tasmanijas parlaments un universitāte (patlaban gan atvērtas tikai dažas fakultātes). Kalnu institūti darbojas Zihanā un Maunt-Laijelā.

Hobartas iedzīvotāju skaits pārsniedz 60,000. Viņa dibināta 1804. g., kā noziedznieku kolonija. Salas saimnieciskais plaukums sākās ar valzivju medniecību; vēlāk Hobartā sāk plaukt kuģu būvniecība. Kad koka kuģi iziet no modes, par Hobartas galveno eksportpreci kļūst āboli, augļu konservi un marmelade, sāk zelt arī vilnas vērpšana un ādu ģērēšana. Patlaban Hobertas rūpniecības uz-

jēmumi plašos apmēros izlietā enerģiju, ko dod pie ūdens kritumiem celtās spēkstacijas (pati lielākā no tām atrodas apmēram 100 klm. no Hobartas).

Tasmanijas kolonija ir līdztiesīga Austrālijas koloniju savienības locekle (pretēji Jaun-Zēlandei, kas dzīvo pilnīgi šķirtu dzīvi).

Austrālijas dominijas saimniecība un dabas bagātības

Runājot par Austrālijas kontinenta dabas bagātībām, mēs nevaram viņas mērot ar kontinenta prāvo platību. Milzīgi apgabali kontinenta iekšienē ir gandrīz bezvērtīgi, un tādi paliks arī tuvākajā nākotnē. Pie šiem apgabaliem pirmā kārtā pieder visa Austrālijas vidiene, ar viņas kalnu grēdām un salu kalniem; par bezvērtīgu mēs varam uzskatīt arī pārejas joslu, kas apjož no visām pusēm kontinenta vidienu, viņu nošķirdama no samērā bagātajiem piekrastes apgabaliem. Saimnieciskā ziņā bezvērtīgā iekšiene stiepjas no austrumu provinces stepēm cauri visam kontinentam līdz pašai Indijas okeana piekrastei un no tās līdz lielā Austrālijas līča ziemeļrietumu krastam. Tā tad apmēram puse Austrālijas kontinenta labi ja der ekstensīvai lopkopībai; arī pārējā pusē ir plaši apgabali, kuŗu izmantošanas iespējas visai ierobežotas.

Vēl pilnīgi neizmantota ir Savanu zeme, kas aizjem Austrālijas ziemeļu lielu daļu. Priekš aitkopības šī zeme ir par drēgnu un karstu; atliek vienīgi liellopu audzēšana, kas te tiešām varētu piejemt milzīgus apmērus. Iedzimtos līdz neskaitot, savanu joslā dzīvo tikai daži tūkstoši cilvēku, mežoņu ziņā ir atstātas arī Kimberli un Arnhema augstienes un Jorkas pussalas lielākā daļa. Ziemeļ-Austrālijas auglīgās ielejas būtu teicami piemērotas tropu augu kultūrām, bet savanu joslā varētu ganīties miljoni liellopu.

Samērā labāki attīstīta ir Austrālijas kontinenta tropiskā ziemeļaustrumu daļa, kur jau uzzēlušas vairākas prāvas ostas, piem. Taunsviļa un Rokhemptona. Piekrastē padodas tropu kultūraugi un cukurniedras; no visas kultivējamās zemes platības gandrīz ceturto daļu aizjem cukurniedru plantācijas, un tikai vienu piektdaļu kukurūzas lauki; pēdējie toties plešas plašumā Kvinslendas dienvidos, un kukurūza ir svarīgs augs arī Jaunās Dienvid-Velsas ziemeļos. Kvinslendas austrumu piekrastes dārzi ražo arī banānus, ananasus, citronus un apelsīnus.

Jaunā Dienvid-Velsa ir pārejas zeme, kas iejem vidus vietu starp tropisko Kvinslendu un mēreni silto Viktorijas provinci. Kolonijas ziemeļu daļā vietām padodas arī tropu kultūraugi, bet pārējā zeļ mērenās joslas augu kultūras. Kolonijas ziemeļ-austrumu piekrastē vēl aug banāni un ananasi, Jaun-Anglijas kalnu ķēdes rietumu nogāzē — apelsīni, citroni, aprikozi un mūsu dārzaugļu sugas; lielu platību aizjem arī vīna dārzi (kopā ap 600 kv. klm.). Svarīgas augļu produ-

cētājas zemes ir arī Viktorija, Tasmanija un Dienvid- un Rietum-Austrālija, tā tad zemes ar mēreni siltu klimatu.

Svarīga Austrum-Austrālijas saimniecības nozare ir mežu bagātības izmantošana; mežiem sevišķi bagāti Kordiljeru kalni un pirmā kārtā viņu austrumu nogāze, kuŗas mežos iegūtos kokus viegli nogādāt ostās un no tām uz citām kontinenta malām vai ārzemēm. Līdz šim vēl par racionālu mežkopību Austrālijā bija grūti runāt; mežus nesaudzīgi izcērt un vērtīgākās koku sugas jau ir gandrīz iznīcinātas. Kolonistu starpā vēl nav izzudis aizspriedums, kas liek viņiem uzskatīt mežu par lauksaimniecības ienaidnieku un to nesaudzīgi izcirst, lai atbrīvotu zemi ganībām un tīrumiem. Oficiālo meža platību Kvinslendā vērtē uz 24,000 kv. klm., Velsā uz 32, bet Viktorijā uz 32,000. (Šai platībā ieskaitīti tikai tie meži, kuŗus koloniju valdība uzskata par nepieciešamām mežu rezervēm un apjēmusies neatļaut viņu iznīcināšanu). Pārējās kolonijas ir palikušas jau minētajām tāļu iepakaļus; lielākus mežus kontinenta rietumu daļā redz tikai Gulbju zemē.

Kordiljeru meži savā ziņā ir krasa saimniecības robeža starp Jaunās Dienvid-Velsas un Viktorijas koloniju iekšieni un viņu piekrastes novadiem. Piekrastē zeļ dārzkopība, piensaimniecība un padodas auzas un mieži, kurpretim iekšiene, Kordiljeriem ziemeļos un ziemeļrietumos, ir aitkopības un kviešu zeme. Viktorijas provincei rietumos, kur Kordiljeri visai zemi, kalni vairs nespēlē saimniecisku provinču robežas lomu, un kalniem abās pusēs dominē gandrīz vienas un tās pašas lauksaimniecības nozares. Kordiljeriem tuvākā iekšienes daļa Viktorijas un sevišķi Jaunās Dienvid-Velsas provincēs ir īsta kviešu zeme, kurpretim drēgnajā jūŗas piekrastē viņi lāga nepadodas. Sākot no Viktorijas rietumiem, kviešķopības josla stiepjas uz ziemeļaustrumiem pāri Marrē upei, aizjemdama Jaunās Dienvid-Velsas pakalnu joslu un iesniegdamās (Darlingas augštekas rajonā) diezgan dziļi iekšā Kvinslendā. Svarīgākie kviešķopības apgabali atrodas Dubo pilsētai dienvidos, ap Lečlanas, Marembidži un Marrē upju augštekām (atskaitot šo upju iztekas, kas atrodas Kordiljeru mežu joslā). Dienvidrietumos, kā mēs redzējām, kviešķopības rajona platība ir paplašināta mākslīgas apūdeņošanas ceļā par vairākiem 10,000 kv. klm.

Skatoties no tautsaimniecības viedokļa, ļoti svarīgs ir jautājums, cik tāļu iespējams Austrālijā paplašināt kviešu sējumu platību. Dienvid-Austrālijas svarīgākais kviešķopības rajons stiepjas starp Flindera kalniem un Spensera līci; pēdējos gados kviešu lauki iekaŗojuši arī Ērļ pussalu.

Sevišķi plašas izredzes kviešķopībai ir Gulbju zemē, kur tīrumi ar katru gadu plešas plašumā uz mežu un krūmāju rēķina. Rietumu vēji, kas te pūš ļoti rēgulāri, katru gadu atnes kviešu laukiem vajadzīgā laikā lietu. Jo tālāk uz austrumiem, jo lietus apstākļi kļūst kviešu veģetācijai nelabvēlīgāki, un sevišķi tas sakāms par Jauno Dienvid-Velsu un Viktoriju, kur sausums ik pēc dažiem gadiem rēgulāri iznīcina sējumus. Tāpēc arī daudzi zemkopji te lūko izpalīdzēties ar t. s. „sauso aršanu" (tā modē arī Dienvid-Afrikā): zemi uzaŗ un saecē sausajā gada laikā, un sēj kviešus tūliņ pēc pirmās lietus gāzes. Protams, sausākajās vietās pie tādas saimniekošanas metodes ražu nevar katru gadu ievākt, labi, ja pa trim gadiem divas reizes.

Vispār kviešķopība Austrālijā atmaksājas tais apgabalos, kur dienvidu ziemā (t. i. no aprīļa līdz oktobrim) krīt gandrīz viss gada nokrišņu daudzums, un ne mazāk par 250, un ne vairāk par 500 mlm. (Izjēmuma gadījumos kviešķopība iespējama arī pie mazāka nokrišņu daudzuma, piem. Dienvid-Austrālijā, kur dažos apvidos šis daudzums nepārsniedz 180 mlm.). Apgabalos, kur lietus laiks visai nenoteikts, bieži gadās, ka lietum neuznākot, druvas jānopļauj lopbarībai. Tāpēc arī risks un nedrošība, ar kuŗiem jārēķinās zemkopim, ir ļoti lieli un, liekas, nekad neizdosies atrast līdzekļus šīs nedrošības novēršanai. Tāpēc arī Austrālijas saimnieciskajā dzīvē reti bagātas ražas mainās ar tādiem gadiem, kuŗos ievāktās labības daudzums ir 5—6 reizes mazāks.

Pēc angļu ģeografa Teilora aprēķina, visā Austrālijas dominijā, tā tad ieskaitot arī Tasmaniju, zem kviešu sējumiem atrodoties pa-

Lopkopības ferma Jaunajā Dienvid-Velsā

gaidām tikai 40,000 kv. klm; visas tās zemes platības, kuŗās būtu iespējama kviešķopība, pēc tā paša zinātnieka aprēķina, ir 1,250,000 kv. klm. Citi uzskata šo skaitli pārāk augstu un rēķina zemkopībai derīgās zemes platību Austrālijas cietzemē uz 1 milj. kv. klm., atskaitot no tās atsevišķos novadus ar nederīgu augsni un kalnu apgabalus, paliek vēl pāri ap 800,000 kv. klm. jeb 80 milj. hektaru zemes, kas Austrālijā vēl derētu zemkopībai, bet pagaidām ir atstāta ganībās vai apaugusi ar krūmājiem un mežiem. Kā redzam, Austrālija vēl spētu ražot savas 16 reizes lielāku labības daudzumu kā tagad, un dot maizi un darbu mazākais desmit reizes lielākam iedzīvotāju skaitam, saviem 60 miljoniem. Statistiķi aprēķinājuši, ka tādā gadījumā ar Austrālijas eksportēto labību pietiktu visām tām pasaules zemēm, kuŗas spiestas labību importēt.

Ļoti plašas nākotnes izredzes ir arī Austrālijas lopkopībai, sevišķi aitkopībai un liellopu audzēšanai. (Zirgu jau tagad ir pārpilnība, un ņemot vērā motoru plašo pielietāšanu lauksaimniecībā un satiksmē,

nav domājams, ka saimnieciski apstākļi būs turpmāk labvēlīgi zirgu skaita pieaugumam šai pasaules daļā.)

Liellopu skaits Austrālijā patlaban tikko pārsniedzis 13 miljonus; ekstensīvai lopkopībai der nevien visa platā pārejas zona, bet arī Austrālijas vidiena un milzīgās ziemeļu savanas. Protams, visu šo zemju ganības nav līdzvērtīgas; atskaitot drēgnās piekrastes joslas, pārējā kontinenta daļā, šķiet, būs arī turpmāk iespējama tikai ekstensīvā lopkopība, t. i. gaļas lopu audzēšana. Piekrastes novados jau laiž dziļas saknes intensīvā lopkopība, un vietējo piensaimniecības fermu ražotos produktus patērē nevien vietējās lielpilsētas, bet tie sastāda svarīgu posteni arī Austrālijas eksportā. Piensaimniecībai sevišķi piemērota Austrālijas dienvidrietumu piekraste. Ir piena govju, ir gaļas lopu skaits Austrālijā varētu viegli palielināties vairākas reizes un dot pasaules tirgum milzīgu gaļas, ādu, sviesta un siera daudzumu.

Tas pats jāsaka arī par aitkopību, šo Austrālijas saimniecības patreizējo stūrakmeni. Par spīti tagadējam aitu skaitam, kas arī ir milzīgi liels (93 milj.), Austrālijā vēl ir diezgan aitkopībai teicamu ganību, un aitu skaitu šai kontinentā varētu viegli palielināt līdz 200 miljoniem, pirmā kārtā uzlabojot ūdens apstākļus aitkopības rajonos, gādājot par jaunām akām un iznīcinot dingo suņus kontinenta iekšienē, kas visa der aitu audzēšanai. Pret lielajām sausuma katastrofām un aitu sprāgšanu, ko rada periodiskie sausuma viļņi, iespējams cīnīties, uzbūvējot plašāku dzelzceļu tīklu barības un ūdens piegādāšanai, un izrokot no katastrofas rēgulāri piemeklētos apgabalos plašāku aku tīklu.

Galvenie Austrālijas aitkopības apgabali atrodas austrumos, Jaunajā Dienvid-Velsā un Viktorijas ziemeļos, tā tad pakalnu joslā un viņai tuvākajos stepju apvidos. Ziemeļos aitkopība zeļ Darlingas pakalnu joslā, Centrāl-Kvinslendā un Dienvid-Austrālijā. Stepju un pakalnu joslā var izmitināt caurmērā 35 aitas uz katriem 100 hekt., bet tais apgabalos, kur saimnieko jau pēc daudzlauku sistēmas un blakus ganībām un pļavām redz arī āboliņa un lucernas laukus, uz tikpat lielas zemes platības var izmitināt 10 reizes lielāku aitu skaitu. Austrālijas vidienā, kur daudz nabadzīgākas ganības, uz 1 aitu rēķina apm. 4 hektarus; kontinenta iekšienē varētu izmitināt vēl 30 miljonus aitu, ja vien būtu iznīcināti briesmīgie dingo suņi. (Šai platībā nav ierēķināta territorija, ko aizjem kāpu apgabali.) Daudz labākas izredzes aitkopībai ir Rietum-Austrālijā, sevišķi Kalgurlijas un Marčisona zelta lauku rajonos, kur vēl ir vietas 20 milj. aitu.

Ir zemkopībai, ir lopkopībai Austrālijas kontinentā vēl ir grandiozas nākotnes izredzes, bet viņas tagadējiem valdiniekiem — angļu kolonistu pēcnācējiem — trūkst pa daļai uzjēmības, pa daļai arī kapitālu, kuŗus prasa artēzisko aku rakšana un speciālu sētu celšana pret dingo suņiem un trusīšiem. Lielākā vainas daļa tomēr ir tā, ka 6 miljoniem Austrālijas angļu pilnīgi pietiek ar kontinenta bagātību izmantošanu tagadējos apmēros; jaunus ienācēju plūdus viņi nevēlās savā zemē redzēt un sevišķi nikni pretojas āziātu ieceļošanai, kaut gan tikai ar ķīniešu kūliju palīdzību būtu iespējams atdzīvināt kontinenta tropiskos ziemeļus un izmantot daudz plašākā mērā tik auglīgo un krāšņo Kvinslendas piekrasti. Austrālietis, kas paradis dzīvot pārpilnībā un noskatīties, kā ik pēc katriem 3—4 gadiem

karstums vai siseņi iznīcina sējumus, bet slāpes nomaitā pusi ganāmpulku, bet pārējai pusei sit lielus robus dingo suņi, ērces un epidēmijas, ir pa pusei fātālists, pa pusei pārāk kūtrs, lai gudrotu un galvenais, gādātu par soļiem šo katastrofu seku mazināšanai.

Tomēr lauksaimniecība ir Austrālijas saimniecības pamats: 1925. g. iegūto lopkopības produktu kopvērtību visā dominijā rēķina uz 167 miljoniem mārciņu, zemkopības uz 107 milj., bet kalnrūpniecības ražojumus novērtēja tikai uz nepilniem 25 miljoniem.

Austrālijas kalnrūpniecība patlaban pilnīgi zaudējusi savu kādreiz dominējošo stāvokli šīs pasaules daļas saimniecībā; sevišķi tas sakāms par zelta iegūšanu: Austrālija, kas kādreiz bija pirmā zelta zeme pasaulē, tagad iejem tikai piekto vietu, tāpat arī sudraba iegūšanas ziņā. Bez alvas, cinka, vara un mangana, šai kontinentā rod arī retākus minerāļus, piem. volframu, bismutu, antimonu un molibdenu; no dārgakmeņiem — rubinus un opalus. Izcilāku lomu kalnrūpniecībā spēlē tikai Rietum-Austrālijas, Tasmanijas, un Jaunās Dienvid-Velsas saimniecībā. Austrālijas rūdu bagātības spētu dot daudz lielākas vērtības eksportam, bet kontinenta iedzīvotāju skaitam pietiek ar to, ko viņam dod lauksaimniecība; tā kā zemkopība un aitkopība atmet ļoti labu peļņu, tad, protams, baltajam austrālietim nenāk prātā jemt lāpstu pār pleciem un iet meklēt minerāļus mūža mežos un smilšu tuksnešos. Citādi tas ir, ja izpaužas vēstis, ka kādā kontinenta malā uzieti jauni zelta lauki. Avantūristiski elementi tūliņ plūst turp, bet fermeri parasti paliek mājās un parasti izrādās, ka viņi ir labi darījuši: Austrālijas zelta bagātības pa lielākai daļai jau izsīkušas, un ja tādas vēl kādā vietā ir, tad viņas slēpjas tik lielā dziļumā, kas atsevišķiem zelta meklētājiem nav sasniedzams. Kalnrūpniecības uzplaukumu kavē divi faktori: veco raktuvju bagātību izbeigšanās un patreizējais teicamais zemkopības un lopkopības stāvoklis.

Kalnrūpniecībai tomēr ir bijusi priekš Austrālijas milzīga nozīme, jo zelta meklētāji ir pirmie ielauzušies neapdzīvotos apgabalos un atbrīvojuši ceļu fermeriem, kas vēlāk iet šo pirmo pionieru pēdās. Kalnrūpniecības vēsturisko nozīmi priekš šī kontinenta rāda jau viņas iedzīvotāju skaita pieaugums. Līdz zelta lauku uziešanai (1851. g.) Austrālijā mājoja mazliet vairāk par 400,000 cilvēku, kuŗu galvenā nodarbošanās bija aitkopība. Tad sākās zelta meklētāju plūdi un jau pēc 7 gadiem kontinenta iedzīvotāju kopskaits bija pārsniedzis pirmo miljonu.

Tagadējā gadu simtenī notikusi Austrālijas kalnrūpniecībā radikāla maiņa; dārgmetalu vietā pirmo lomu iejēmušas citas apakšzemes bagātības, to skaitā varš, akmeņogles un dzelzs. Šai maiņai, protams, ir ļoti labvēlīgs iespaids uz vietējo rūpniecību un Ņuķestla jau tagad taisās kļūt par tērauda indūstrijas centru, jo viņas apkārtnē atrodas Austrālijas bagātākie akmeņogļu lauki. (Akmeņogļu ik gadus iegūst par apm. 12 milj. mārciņu.) Viktorijas provincē ir lieli brūnogļu lauki, kuŗus Melbernas tuvumā izlietā elektriskas enerģijas radīšanai.

Jemot vērā kontinenta lielās dzelzs un ogļu bagātības, industrijai paredzama Austrālijā spoža nākotne, sevišķi t. s. primārai rūpniecībai, tai industrijai, kas apstrādā vietējās lauksaimniecības ražo-

jumus. Pie tagadējā mazā Austrālijas iedzīvotāju skaita tomēr grūti runāt par straujāku rūpniecības uzplaukumu; tā industrija, kas šai pasaules daļā patlaban eksistē, ir parādā pateicību par savu eksistenci augstajām aizsargmuitām un strādnieku izcilai lomai dominijas likumdošanā: strādnieki ir par aizsargmuitām, lai fabrikanti varētu viņiem maksāt augstas algas, un pret ieceļotāju plūdiem, lai neizbeigtos darba spēka trūkums un ieceļotāji nenosistu lejup tagadējās algu normas. Austrālijas rūpniecībā patlaban nodarbināti tikai 440,000, t. i. viena četrpadsmitā daļa; viss uzjēmumu vairums ir mazi un tikai 700 uzjēmumi nodarbina katrs vairāk kā 100 strādnieku. Rūpniecības pilsētu šī vārda parastajā nozīmē vēl nav, kaut gan dienvidaustrumu piekrastes pilsētās koncentrēts viss rūpniecības uzjēmumu vairums; atskaitot Ņūkestlu, neviena no šīm pilsētām, Sidni un Melbernu neizjemot, nevar dēvēt par tipiskām rūpniecības pilsētām, kaut gan viņās koncentrēta Austrālijas fabriku lielākā daļa. Pārējās pilsētās mēs redzam tikai pienotavas, sierniecības, cukura fabrikas un lopkautuves, sevišķi Viktorijas provincē, kur tomēr Bendigo un Ballaratas pilsētas ir diezgan ievērojami rūpniecības centri; Kvinslendā tādi lokāli centri ir Rokhemptona un Taunsviļa.

Tā s. primarājai industrijai Austrālijā ļoti labas izredzes un labvēlīgi attīstības apstākļi. Sevišķi sākusi plaukt šī rūpniecības daļa pasaules kara laikā. Austrālija tagad negrib zaudēt toreiz iegūtās pozicijas un nevēlās arī turpmāk gādāt mētropolei tikai izejvielas un pirkt mētropoles fabrikātus, to skaitā arī audumus, kas austi Anglijas fabrikās no Austrālijas aitu vilnas. Tas pats jāsaka par tērauda industriju. Abās galvenajās lielpilsētās jau eksistē vesela rinda uzjēmumu, kas cenšas apgādāt vietējos lauksaimniekus ar viņiem vajadzīgām mašīnām; citas fabrikas ražo mājsaimniecībā vajadzīgos rīkus un piederumus.

Sevišķi uzplaukušas tās rūpniecības nozares, kas apstrādā koku materiālus, ražo vagonus un mēbeles. Austrālijas cietie koki, sevišķi dažādas eikalīptu sugas, ir lielisks materiāls arī kuģu būvniecībai.

Interesanti atzīmēt, ka zemkopībā un lopkopībā tieši nodarbināto austrāliešu skaits nepārsniedz 600,000. Tā tad visi pārējie mitinās no šo 600,000 darba ,resp. viņu darba augļu tāļākas apstrādāšanas un izmantošanas.

Ka Austrālijas saimniecībā nevalda normāli apstākļi, to liecina arī iedzīvotāju statistika: uz laukiem mājo tikai 37 proc., provinces pilsētās 19, bet koloniju galvas pilsētās 43 proc. No 6,5 miljoniem dominijas iedzīvotāju Melbernā, Sidni, Edelēdā un Pertā dzīvo kopā 2,5 miljoni. Laucinieki Austrālijā palikuši par niecīgu minoritāti, kaut gan uz viņu pleciem balstās zemes labklājība un no viņu darba augļiem mitinās pārmērīgi lielais pilsētnieku skaits.

Austrālija ir tik reti apdzīvota, ka tikai mazliet vairāk par pusi viņas platības jau ir kļuvusi par privātīpašumu. Auglīgās ziemeļu savanas un spinifeksas zāļu kāpu apgabali kontinenta centrā ir zeme, kas vēl nevienam nepieder. Gandrīz visa austrumu daļa un labākie pārējo nomaļu apgabali jau pārgājuši privātīpašnieku rokās. Šie privātīpašnieki, atskaitot atkal tikai dienvidaustrumu piekrastes dažu novadu fermerus, ir lielgruntnieki: daudziem no tiem pieder tik lie-

las zemes platības, ka viena paša turienes saimniecība territorijas ziņā var droši sacensties ar lielākajiem Latvijas apriņķiem.

Valdot tādiem agrāriem apstākļiem, zemi iespējams tikai ekstensīvi izmantot. Pārejot uz intensīvāku saimniekošanu un izvedot agrārreformu, Austrālijā vēl varētu nodibināt mazākais desmit miljonus saimniecību. No Austrālijas tagadējo pilsētnieku vidus nerodas ļaudis, kas vēlētos doties uz laukiem, vest cīņu ar dabas spēkiem un dzīvot lauku vientulībā. Jauni kolonistu plūdi, kas spētu pienācīgi izmantot šī kontinenta bagātības, var nākt vienīgi no Eiropas un Āzijas, bet tam visiem spēkiem pretojas tagadējie Austrālijas valdnieki.

Austrālijas dominijas (Commonwealth of Australia) platība ir 7,703,850 kv. klm., bet iedzīvotāju skaits 1928. g. bija 6,344,000. Dominijas pārziņā vēl atrodas Papua (bij. Britu Jaun-Gvineja), bij. vācu piederumi Melanēzijā (Ķeizara Vilhelma zeme Jaun-Gvinejā, Bismarka archipelags un Admirālitātes salas), Norfolkas salu grupa un lorda Hova sala, — kopā 471,500 kv. klm., ar apm. 700,000 iedz.

Dominijas atsevišķo štatu un territoriju platība un iedzīvotāju skaits ir šādi:

Jaunā Dienvid-Velsa — 801,396 kv. klm., 2,423,000 iedz., Viktorija — 227.610 kv. klm., 1,748,000 iedz., Kvinslenda — 1,736,524 kv. klm., 912,000 iedz., Dienvid-Austrālija — 984,341 kv. klm., 578,000 iedz., Rietum-Austrālija — 2,527,530 kv. klm., 400,000 iedz. (1928. g.); Tasmanija — 67,894 kv. klm., 210,000 iedz.; Ziemeļ-Austrālija (territ.) un Centrāl-Austrālija (territ.) — 1,356,120 kv. klm., 4200 iedz. (iedzimtos līdz neskaitot); Savienības distrikts (Federal Capital Territory) — 2435 kv. klm., 8000 iedz.

Dominijas lielākā pilsēta ir Sidni, kuŗai kopā ar priekšpilsētām 1927. g. bija 1,100,000 iedz.; tālāk pēc iedzīvotāju skaita nāk Melberna — 975,000, Edelēda (Adelaide) — 328,000, Brisbena — 295,000, Perta — 192,000 un Ņūkestla — 102,000 iedz. Galvas pilsētai Kenberrai 1927. g. bija tikai 3700 iedzīvotāju.

Kolonijas apvienojās Austrālijas savienotās valstīs 1901. g. Lēģislātīvā vara pieder deputātu namam (75 loc.) un senātam (36 loc.). Senāts jeb augšnams reprezentē atsevišķas valstis, apakšnams — visu Austrālijas nāciju. Izpildu vara oficiāli pieder dominijas ģenerālgubernātoram, bet faktiski atrodas Austrālijas ministru kabineta rokās, kuŗš par savu darbību atbildīgs parlamentam. Katrs štats savās iekšējās lietās bauda plašu patstāvību.

Latvijas konsulāti Austrālijā

Edelēdā:. Latvian Consulate, 22, Stephens Place, Adelaide, South Australia. (Darbības rajonā ietilpst arī Rietum-Austrālija.)

Brisbenā:. Latvian Consulate, Adelaide Street, Brisbene, Queensland, Australia. (Darbības rajonā — Kvinslenda un ziemeļu territ.).

Bez tam Latvijai ir konsulāts **Jaun-Zēlandē, .Oklend**as pilsētā (Latvian Consulate, Swanson street, Auckland, New Zealand), un vicekonsulāts **Honolulu** pilsētā, Havaiju salās (Latvian Vice Consulate, 8 Oregon Building, Honolulu, Oahu, Hawaiian Islands).

AUSTRĀLIJA un OKEĀNIJA

Mērogs 1 : 40.000.000

500 0 500 1000 1500 2000 KM.

Augstumi:

- zemāk par jūŗas līm.
- 0—200 m.
- 200—500 metr.
- 500—1000 metr.
- 1000—2000 metr.
- pāri 2000 metr.
- kuģu līnijas
- galv. dzelzceļi

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartografiskais institūts, Rīgā.

Jaun-Zēlande

Tasmanija ir sala, kuŗai uzbūves un augu un dzīvnieku valsts ziņā daudz kas kopējs ar Austrālijas kontinentu. Pavisam cita aina atveras mūsu acīm, sākot apskatīt Jaun-Zēlandi.

No Austrālijas Jaun-Zēlandi šķiŗ piecus kilometrus dziļā Tasmana jūŗa. Abas salas, kuŗu kopējā platība pārsniedz 270,000 kv. klm. (tā tad līdzinās apm. Italijas platībai), stiepjas pāri trīspadsmit platuma grādiem (34½—47½ gr.). Jau sava izrobotā horizontālā reljefa dēļ šīs salas krasi atšķiras no masīvā Austrālijas kontinenta. Par spīti Jaun-Zēlandes nelielajai platībai (salīdzinot viņu ar matēriku), uz abām viņas salām atrodas augstāki kalni kā uz Austrālijas cietzemes.

Jaun-Zēlande atšķiŗas no kontinenta arī ar savu ļoti izroboto piekrastes līniju un upju un ezeru lielo bagātību. Lielais nokrišņu daudzums (atskaitot dažas kalnu ielejas un vulkāniskos apgabalus), palīdzējis Jaun-Zēlandē izveidoties reti krāšņai veģetācijai. Jaun-Zēlandes flora ir citādas dabas, kā tā, kuŗu mēs redzējām uz Austrālijas kontinenta, vēl palielina to kontrastu skaitu, kas šķiŗ Jaun-Zēlandi no Austrālijas matērika.

Pretēji dabas apstākļi ir palīdzējuši izveidoties Jaun-Zēlandes un Austrālijas kolonistiem par īpatnējām nācijām, ar kopēju valodu un kultūru, bet lielām rakstura pretešķībām. Jaunzēlandieši vairāk līdzinās mētropoles iemītniekiem, sevišķi Skotijas apdzīvotājiem; lietainā un drēgnā Jaun-Zēlandes daba savā ziņā atgādina nokrišņiem bagāto Lielbritanijas ziemeļu daļu.

Pretēji Austrālijas kontinentam, kur caurmērā mājo tikai 2 cilvēki uz 3 kv. klm., Jaun-Zēlande ir biezāki apdzīvota; viņas iedzīvotāju blīvuma indeks pārsniedz 5. Lielāks iedzīvotāju blīvums savukārt palīdz piešķirt Jaun-Zēlandes ainavām citādāku raksturu, kā reti apdzīvotai Austrālijai. — Ziemeļu sala, kur nav tik augstu kalnu, kā dienvidu salā, samērā biezāki apdzīvota; dienvidu salā, kuŗai cauri visā viņas gaŗumā stiepjas t. s. Dienvidu Alpi, vēl tagad sastop simtiem kv. klm. plašus, pilnīgi neapdzīvotus apgabalus.

Jaun-Zēlandes salas ziemeļu daļas platība ir 114,300 kv. klm.; dienvidu salas — 150,000 kv. klm. Abām ir daudz kopēju īpašību, bet katrai no tām arī savas īpatnības, un tāpēc šīs salas labāki apskatīt katru atsevišķi.

Jaun-Zēlandes tuvumā atrodas vairāki sīku salu puduri, galvenā kārtā dienvidos un austrumos. Ģeologu pētījumi liecina, ka šīs salu grupas agrāk bijušas Jaun-Zēlandes sastāvdaļas, un ka vēl tagad vi-

ņas vieno ar pašu Jaun-Zēlandi zemūdens sliekšņi. Viens tāds slieksnis sniedzas no Jaun-Zēlandes uz austrumiem un uz viņa atrodas Četemas, Bunti un Antipodu salas; otrs slieksnis stiepjas dienvidu virzienā; uz viņa guļ Oklendas un Kempbela salas. Savrup no šī sliekšņa paceļās samērā augstā Makarrī sala, kuŗas klimats un arī veģetācija atgādina polārzemes: te dominē dzestri vēji, plosās niknas vētras un pašā siltākajā dienvidu puslodes mēnesī temperatūra brīžiem noslīd līdz 0.

Arī pārējās dienvidu salas, kuŗas pieskaita Jaun-Zēlandei, ir ar visai bargu klimatu, neapdzīvotas un der vienīgi kā pieturpunkti roņu medinieku kuģiem; samērā bieži viņas uzmeklē arī valzivju ķērāji un jaunzēlandieši, kas likušies uz jūŗas putnu medībām vai viņu dūnu lasīšanu. — Kempbela salā, kas atrodas zem 52. dienvidu platuma grada, redz kroplus kokus, kādus sastop polārzemēs, sūnas un ķērpjus. Pati lielākā no šīm salu grupām ir Oklendas, kuŗām samērā bagātāka augu valsts; salas klāj mužzaļi krūmāji, kas dominē līdz 300 metru augstumam; augstāk jau sākās puķēm bagātā alpīna flora.

T. s. Stjuarda sala (Rakiura), ir pāri vairāk kā 1700 kv. klm. liela ar dažiem simtiem iedzīvotāju. Šo salu var uzskatīt par zemi, kas samērā nesen vēl bijusi savienota ar Jaun-Zēlandes dienvidu daļu, no kuŗas viņu arī tagad šķir tikai samērā šaurs zunds, ir piekaisīts saliņu un zemūdens klinšu puduriem. — Visas pārējās salas, kuŗas mēdz apskatīt kopā ar Jaun-Zēlandi, ir šķirušās no viņas diezgan tālos zemes vēstures senlaikos un liecina, ka Jaun-Zēlandes territorija kādreiz aptvērusi daudz lielāku zemes platību, kā tagad. — Par šo salu kādreizējo piederību pie Jaun-Zēlandes liecina nevien jau minētie zemūdens sliekšņi, bet arī kopēja augu un dzīvnieku valsts.

To pašu var sacīt arī par salu puduriem, kas atrodas Jaun-Zēlandei austrumos. T. s. Antipodu salas (tām dots šis nosaukums tāpēc, ka viņām iepretim, zemes lodes otrā malā, atrodas Londona) ir augstu bazalta klinšu izveidotas. Viņām ziemeļos atrodas nelielās Buntī salas, granīta klinšu grupa. Lielākā un svarīgākā no Jaun-Zēlandes austrumu salu grupām ir Varekauri jeb Četema salas (960 kv. klm.). Salām ir patīkams klimats un krāšņa veģetācija (sastop pat kādu palmu sugu), meži te samērā zemi; lielu platību klāj krūmāji un kūdras purvi. Iedzīvotāju skaits ir ap 600 (angļu kolonisti un maori); galvenā iedzīvotāju nodarbošanās ir zemkopība, svarīgākie kultūraugi — kukurūza, kartupeļi un dārzāji; zeļ arī lopkopība, bet salu grupas ostas ir svarīgi atbalsta punkti zvejniekiem un valzivju un jūŗas putnu mediniekiem. — Polītiskā ziņā visur šīs salas pakļautas Jaun-Zēlandei.

Tasmana jūŗas ziemeļu daļā guļ izolētā Lorda Hova sala, ko izveidojušas augstas bazalta klintis. Augu valsts ļoti tuvu radu Austrālijas florai. Tas pats jāsaka arī par salas faunu. Sala bagāta palmu birzīm un ļoti maigu klimatu. Viņu apdzīvo ap 100 cilvēku. Sala skaitās Jaunās Dienvid-Velsas piederums.

Pusceļā starp Jaun-Zēlandi un Jaun-Kaledoniju guļ Norfolkas sala (44 kv. klm.), kas skaitās Austrālijas štatu savienības territorija. Sala ir ļoti auglīga; flora ar lielākām tropu floras piemaisām. Teicamā klimata, skaisto dabas ainavu un krāšņās augu valsts dēļ, Norfolkas salu mēdz dēvēt par „Klusā okeana Madeiru". Salas iedzīvotāju kopskaits nesasniedz tūkstoti, un ir sadumpojušos angļu matrožu un Ta-

hiti salā nolaupītu sieviešu pēcnācēji. Sala teicami piemērota siltās un tropu joslas augu kultūrām, un eksportē apelsīnus, banānus un kafiju. Salai zināma nozīme arī valzivju medniecībā, jo tai rēgulāri peld gaŗām lieli kašalotu bari.

Starp Jaun-Zēlandes ziemeļu salu un Tonga archipelagu guļ Kermadekas salas, kas vulkāniskas dabas (33 kv. klm.); daudz vecu krātēru; augu valsts tuvu rada Jaun-Zēlandes florai. Mežos dominē dzelzskoki, kentijas palmas un kokveidīgās papārdes. Netrūkst arī krūmāju un zāļu lauku. Galvenie kultūraugi ir kukurūza, kartupeļi un banānes. Salas ir Jaun-Zēlandes piederums.

Dienvidu sala

Tuvojoties šai Jaun-Zēlandes salai, kuŗai maori devuši Tevahi-Punamu nosaukumu, no Austrālijas kontinenta puses (attāļums no kontinenta līdz salai pārsniedz 2000 klm.), viņa šķiet kā milzīgs kalnu mūris, kas ceļās augšup no jūŗas dziļumiem. Salas kalnu „mugurkauls" atrodas viņas rietumos un pavisam tuvu piekrastei; tāpēc arī šī salas mala ir ļoti maz izrobota, atskaitot galējo dienvidu daļu, t. s. fjordu joslu. Tomēr arī šejienes ostām ir maza nozīme, jo milzīgo kalnu grēdas viņas šķir no salas iekšienes auglīgājiem apvidiem. Viss salas iedzīvotāju vairums koncentrējies viņas austrumu daļā, kur sevišķi auglīgs t. s. Kenterberijas līdzenums.

Jaun-Zēlandes dienvidu salas kalniem dots Dienvidu Alpu nosaukums un viņi gandrīz sasniedz 4 klm. augstumu. Alpīnā josla tāpēc te aptver visai plašu territoriju. Dienvidu Alpi ir platāki viņu dienvidrietumu un ziemeļaustrumu galos, bet pašā vidū tos iežņaudz piekrastes līdzenumi, — ziemeļrietumos t. s. rietumu, dienvidaustrumos jau minētais Kenterberijas līdzenums. Trešais lielais šīs salas līdzenums plešas viņas dienvidu galā. Šo līdzenumu šķir no Kenterberijas kaimiņa pakalniem nosēta josla, kuŗā daži punkti pārsniedz 500 metru augstumu.

Salas ziemeļrietumu malā redz tikai īsas upes; lielākas redz tikai ziemeļaustrumos, kur pazīstamākā no tām ir Vēršu upe. Visas lielākās šīs salas upes tek viņas dienvidaustrumu malā. Dienvidos un centrā viņas izveido daudzus gaŗus, līčiem bagātus ezerus, kas cēlušies ledus laikmetā. Vispār šai salā visur sastopamas ledus laikmeta tipiskās pēdas. Ledus laikmets ir palīdzējis izveidot viņas virsu un ūdeņu sistēmu, bet viņām sekojošais siltākais periods sekmējis Jaun-Zēlandes veģetācijas attīstību.

Augu valsts ziņā valda zināma atšķirība starp dienvidu salas ziemeļu un austrumu pusēm: pirmā dabū daudz vairāk nokrišņu, un tāpēc zemkopība plašākos apmēros iespējama tikai austrumu daļas līdzenumos, kur arī sablīvējies vai viss viņas iedzīvotāju daudzums.

Salas galējai dienvidu daļai dots Otago provinces nosaukums.

Fjordu joslā, kas aizjem šīs provinces dienvidrietumu stūri, tikai retumis redz cilvēku mītnes; viņa ļoti bagāta dabas skaistumiem un savā ziņā atgādina Norveģiju. Virs dziļajiem jūŗas līčiem, kas stiepjas tāļu salas iekšienē, te paceļās stāvas gneisa klintis, vietām pārsniegdamas 1000 metru augstumu. Kalnu ielejās daudz dziļu un

gaŗu ezeru, kuŗu ūdeņi ļoti skaidri, dzidri zaļgani un atspoguļo kalnu galotnes un mākoņu barus. — Paši lielākie fjordi atrodas vairāk dienvidos; no ziemeļu fjordiem slavenākais ir t. s. Milforda zunds, kuŗa dziļums sniedzas pie 400 metriem. Šo fjordu viņas skaistuma dēļ apmeklē daudz tūristu; viņa tuvumā atrodas vairākas kalnu galotnes, kuŗas klāj mūžīgā sniega sega. Fjordu aizsniedz vesela rinda kalnu ieleju, un kalnu upes, kas gāzdamās viņu ūdeņos lejup, izveido daudzus, vietām pat 150 metrus augstus ūdens kritumus. Šais ielejās un ap ūdens kritumiem zaļo ļoti kupla veģetācija, vēl pavairodama šo neapdzīvoto novadu īpatnējo skaistumu.

Jau citādas dabas ir dienvidu fjordi, starp kuŗiem dažu gaŗums pārsniedz 40 klm. Viņi ir platāki, zemākiem krastiem, kā ziemeļu

Port-Ćelmera
(*Denedīnas osta*)

fjordi, un izeju uz jūŗu tiem parasti tiecās aizsprostot klinšainās salas. (Te atrodas arī pats gaŗākais Jaun-Zēlandes fjords, t. s. Briksi zunds, kuŗa gaŗums ir 80 klm.)

Ziemeļu un dienvidu gaŗākie fjordi, iesniegdamies tālu salas iekšienē, pienāk pavisam tuvu klāt galvenajai šīs salas daļas kalnu grēdai un fjordu augšgaļus parasti šķir tikai dažus kilometrus liels attāļums. No salas austrumu daļas tiecās fjordiem preti gaŗie kalnu ezeri. Tāpēc arī dienvidu Alpi šai vietā samērā viegli pārejami, kaut arī tikai pa stāvām kalnu tekām. Ap viņām plešas biezi krūmāji, kuŗus padara vēl grūtāki caurejamus staipekņaugi, savīdami vienu krūmu ar otru. Klintis klāj sūnu ķērpju sega. Ejot pa šīm tekām, no kuŗām dažas tagad padarītas pieejamas automobiļiem, redz skaistus

ūdenskritumus, kas gāžas lejup no kalnu augstumiem; daži no tiem sasniedz 3—400 metru augstumu. Starp kalnu tekām atrodas skaistas Manapouri ezers, ar neskaitāmiem līčiem un salām; viņā iegāžās daudzas kalnu upes, ar grandioziem ūdenskritumiem. Kalnu kraujas sedz biezi meži un krūmāji, bet ielejās ir īsti džungļi, — tik zaļoksnēja un krāšņa viņās ir augu valsts. Virs krūmāju joslas plešas treknas kalnu pļavas; vēl augstāk redz kailas klintis, kuŗas vietām sedz ķērpji, un tad sākās mūžīgā sniega valsts. — Vēl augstāki kalnos atrodas daiļais Vakatipu ezers, kuŗa ūdeņos atspoguļojas sniegklātās Dienvidu Alpu galotnes.

Visur šos kalnu ezerus ir palīdzējuši veidot ledus laikmeta šļūdoņi, kuŗu gala morenas, tagad klātas bieziem mežiem, aizdambējušas upju ielejas, likdamas augšpus šiem dambjiem uzkrāties ūdeņiem.

Milforda fjords Jaun-Zēlandes dienvidu salā

Ezerus vieno ar piekrastes līdzenumiem platas un satiksmei piemērotas ielejas, kurpretim pašu ezeru krasti tik stāvi, ka krīt vertikāli lejup dzelmē, parasti no 100—200 metru un vēl lielāka augstuma. Sevišķi stāvi šo kalnu ezeru krasti ir Dienvidu Alpu mugurkaulam tuvākajā galā.

Pašu Otago provinci mēdz iedalīt divās daļās, no kuŗām viena, augstākā, ietver arī fjordu joslu un ezeru lielāko daļu, bet apakšējā aizjem piekrastes līdzenumus un platās upju lejteku ielejas, starp kuŗām plešas pakalnu joslas. Lejas-Otago ir arī biezāki apdzīvota, jo viņā netrūkst zem- un lopkopībai teicami piemērotu apgabalu. — Augš-Otago sastop dažas kalnu galotnes, kas sasniedz 3000 metru augstumu.

Šīs salas daļas rietumu kraujā viņas lielā stāvuma un biezās veģetācijas dēļ ir gandrīz neapdzīvota. Austrumu nogāze daudz sausāka, lēzenāka, krūmāji un meži te nav tik biezi, un tāpēc arī dau-

dzos novados līdumnieka cirvis te jau iekaŗojis kultūrai plašus apgabalus. Platajās ielejās, kuŗas palīdzējuši veidot ledus laikmeta ūdeņi, redz ganāmies lielus aitu un piena govju barus. — Pirmos ieceļotāju plūdus te tomēr ieviļinājis zelts, ko savā laikā ieguva vietējās upju smiltīs lielā daudzumā. Arī vēl tagad Otago upju ielejās rod zeltu, bet lielākās zelta bagātības te jau izsīkušas. Pēc zelta drudža beigām par iedzīvotāju galveno nodarbošanos palikusi lopkopība.

Augš-Otago lielākā pilsēta ir Kvinstauna pie Vakatipu ezera; viņas iedzīvotāju skaits nesasniedz tūkstoti, un jau tas vien liecina, cik reti šī zeme vēl apdzīvota. Pati Kvinstauna tagad ir ievērojams tūristu satiksmes centrs.

Lejas-Otago ir samērā biezi apdzīvota. Zemes iekšienē vietām rod zeltu, piekrastē brūnogles, kuŗas izmanto lokālie rūpniecības uzjēmumi. Te zeļ nevien lopkopība, bet lielu platību aizjem arī tīrumi. Samērā daudz pienotavu un siernīcu; pienu izved arī konservētā veidā. Svarīgs eksporta priekšmets ir arī vilna. Galvenie labības augi ir auzas un kvieši; pārējiem fermeriem ir lieli augļu dārzi. Samērā lielu platību klāj arī meži, kuŗu visvairāk piekrastes apvidos; darbojas daudzas koku zāģētavas. Zemes iekšienē mežu vietās plešas krūmāji un retiem koku pudurieme nokaisīti zāļāji, kas atgādina t. s. meža stepes. Jo tālāk uz rietumiem, jo lielāku zemes platību klāj klintis un aizvēsturisko upju sanestās lūžņu masas padara arī ielejas lauksaimniecībai nederīgas.

Izcils salas dienvidu gala centrs ir Inverkargila, ar 22.000 iedzīvotājiem un teicamu ostu. Eksportē vilnu, saldētu gaļu un sierus.

Svarīgākā dienvidu salas dienvidgala pilsēta tomēr ir Denedina, Otago galvenais centrs, kuŗa iedzīvotāju skaits pārsniedz 85.000. Pilsētas iemītnieku skaits vairumā ir Skotijas ēmigrantu pēcnācēju (vispār, Jaun-Zēlandes iemītnieku senču lielākās daļas dzimtene ir Skotija). Pilsētai ir universitāte (sevišķi priekšzīmīgi nostādīta medicīnas fakultāte), vairākas bankas un ļoti skaista, glezniem pakalniem bagāta apkārtne, plaši parki un liels botaniskais dārzs. Agrāk iedzīvotāju lielākās daļas nodarbošanās bija valzivju medības un zelta skalošana no tuvējo upju smiltīm. Tagad iesakņojusies rūpniecība, sevišķi mašīnu industrija un vilnas apstrādāšana. Osta atrodas dažus kilometrus tāļu no pilsētas un nes Čelmeras nosaukumu; viņā darbojas vairākas prāvas kuģu būvētavas.

Otago ziemeļaustrumos pieslēdzas Vaitaki province, šaura zemes josla starp Dienvid-Alpiem un okeanu, kuŗai cauri brāžas ūdeņiem bagātā Vaitaki upe. Upes lejtekai abās pusēs plešas auglīgs līdzenums, kuŗā zeļ zemkopība. Sevišķi daudz redz kviešu lauki. Šī zemkopības rajona centrs ir Oamaru pilsētiņa (7000 iedzīv.).

Dienvidu jeb Jaun-Zēlandes Alpi nākamajā Kenterberijas provincē sasniedz savu lielāko augstumu un ir bagāti mūžīgā sniega laukiem un vareniem šļūdoņiem, stāvām galotnēm, majestatiskām klinšu kraujām, dziļām ielejām, spēcīgiem kalnu strautiem un dziļiem ezeriem, skaistuma ziņā pat pārspēdami Eiropas Alpus un viņu izdaudzināto daiļumu. Viņi ir ļoti reti apdzīvoti; mežus redz tikai zemākajās nogāzēs; augstāk dominē lūžņu lauki un krūmiem piekaisīti zāļāji, virs kuŗiem plešas sniega un ledus valsts. Mūžīgā sniega līnija Kenterberijas provincē atrodas 2400 metru augstumā, bet kalnu drēgnākajā, rietumu kraujā noslīd līdz 2100 metriem.

Dienvidu salas kalnu subalpino veģetāciju raksturo ceļotājs Haasts:

„Krūmāji ir tik biezi, ka gandrīz nav iespējams tiem cauri tikt; lai to panāktu, vārda pilnā nozīmē jākāpelē pa krūmāju virsu, pie kam, protams, ceļotājs vietām izkrīt krūmu segai cauri un tikai lielām mokām var atkal izķepuroties ārā. Rēgulārie vēji te noliekuši šos krūmājus vienā virzienā. — Lopbarībai derīgas zāles te gandrīz nemaz nav, atskaitot sniega zāli un „kokvilnas augu", kuŗa lapas labprāt ēd zirgi un aitas."

Dziļās kalnu aizas izbeidzas platās ielejās, bet jo augstāki ceļotājs dodas kalnos, jo vairāk viņu sāk mākt Dienvidu Alpu varenība. Pats augstākais ir Kuka kalns, ko iedzimtie maori dēvē savā valodā par Aorangi, t. i. „Mākoņu lauzēju" (3768 mtr.). Kuka kalnam ziemeļos paceļās vēl vairākas, pāri par 3 kilometriem augstas galotnes. Vēl talāk ziemeļaustrumu virzienā Dienvid-Alpi sāk pamazām palikt

Otago provinces ainava

zemāki, tomēr vēl ilgi pārsniegdami 2500 metru augstumu, sevišķi atsevišķi, ielejām norobežoti kalnu masīvi.

Arī šīs daļas reljefu ir palīdzējuši veidot ledus laikmeta šļūdoņi; rietumu virzienā viņi savā laikā aizsnieguši pašu jūŗu, bet austrumu daļā pašu Kenterberijas līdzenumu. Ielejas, kuŗās dīluvijā gulējuši lieli ezeri, tagad pa lielāai daļai aizpildījušas morenas un lūžņu masas, starp kuŗām paceļās atsevišķi izolēti kalnu ragi, pārsniegdami 1500 metru augstumu.

Viss lielais Jaun-Zēlandes glečeru vairums koncentrējies Kuka kalna apkārtnē, un Augš-Kenterberijā šļūdoņu lejas robeža vēl tagad vietām sastopama tikai mazliet pāri par 200 metriem virs jūŗas līmeņa. Slavenākais ir Tasmana 23 klm. gaŗais šļūdonis, kas slīd gaŗām Kuka kalna austrumu nogāzei. Viņa platums netāļu no lejgala vēl tālu pārsniedz 2 kilometrus. Gandrīz tikpat grandiozs ir Mer-

čisona glečers, Kuka kalnam ziemeļaustrumos. Dienvidrietumu virzienā no šīs kalnu grupas plūst veseli deviņi mazāki šļūdoņi, starp kuŗiem pašam lielākajam dots Franča-Jāzepa šļūdoņa nosaukums; viņš beidzas tikai 215 metrus virs jūŗas līmeņa, krāšņas veģetācijas vidū, ir 15 klm. gaŗš, un pats skaistākais starp Jaun-Zēlandes glečeriem. Šļūdoņu apklātās territorijas platība šai salā sasniedz 800 kv. kilometrus.

Trūcīgā veģetācija vēl pavairo šo kalnu drūmumu un mežonību. Ap ceļotāju te gandrīz vienmēr valda nāves klusums; te var iet desmitiem kilometru tāļu un nesastapt neviena cilvēku mājokļa, — tikai klintis, strautus, mūžīgā sniega laukus un ezerus, kuŗos atspoguļojas padebeši un sniegainās kalnu virsotnes. — Haasts, kas pirmais redzējis šo kalnu šļūdoņus, stāsta:

„Brīnuma šalku pārjemts, es vēroju šo īpatnējo kalnu pasauli, kuŗas lieliskumu nav iespējams vārdos izsacīt. Tinušies sudrabbaltos, svinīgos sniega mēteļos, visapkārt cēlās vareni kalnu milzeņi, kā bībeles patriarchi ar viņu sudrabbaltajām bārdām. Tikai retumis lavīnu dārdoņa un putnu balsis pārtrauca šīs mežonīgās, cilvēka neaizskārtās dabas klusumu; mani pārjēma savāda godbijība, atceroties, ka šai vietā, kur es atrados, vēl nebija priekš manis spēris kāju neviens, ne baltais, ne brūnais ceļinieks."

Viņpus Spensera kalnu masīvam Dienvidu Alpi sāk palikt zemāki. — Šīm masīvam ziemeļaustrumos plešas Malboro province, ko aizpilda piekrastes kalnu ķēdes, saniegdamas atkal prāvu augstumu.

Malboro province ir zeme ar nokrišņiem bagātu klimatu un krāšņiem mežiem. Viņas iekšiene ļoti reti apdzīvota; viss iedzīvotāju vairums arī te, tāpat kā pārējās Jaun-Zēlandes malās, sablīvējies jūŗas tuvumā, auglīgajos piekrastes līdzenumos. Šai provincē zeļ aitkopība, tīrumus vairāk tikai redz Kuka jūŗas šauruma tuvumā. Ganību platību te iespējams lielā mērā paplašināt, ja vien Jaun-Zēlande, tāpat kā Austrālija, neciestu no cilvēku trūkuma.

Iepretim Vellingtonai Kuka šauruma krastā atrodas Belnheimas pilsēta, ar 5000 iedzīvotājiem, lokāls, zemkopības rajona centrs. Provinces galvenā osta ir Piktona, kilometrus 30, Belnheimai ziemeļos. Jūŗas piekraste ļoti izrobota, un daudzi līči iesniedzas dziļi salas iekšienē. Vietējie iedzīvotāji viņiem devuši fjordu nosaukumu, kaut gan šo līču samērā mazais izlocījums un nelielais dziļums liecina, ka te nav darīšana ar fjordiem šī vārda parastajā nozīmē. Pazīstamākais šejienes pseidofjords ir t. s. ķēniņienes Šarlotes fjords, kas sasniedz 50 klm. gaŗumu. (Vēl gaŗāks par viņu ir Peroli fjords, kuŗa krastu līnija sasniedz gandrīz 400 klm.) Šie līči der kuģiem, kas brauc pa vētraino Kuka šaurumu, kā teicami pieturpunkti un patvērtnes, uznākot negaisiem. Jūŗas šaurums ļoti bagāts zivīm (viņu apmeklē milzīgu siļķu un ančousu bari), un zvejniecība te ir piekrastes iedzīvotāju daļas galvenā nodarbošanās.

Tasmana līcis, minētajai fjordu piekrastei rietumos, jau ietilpst Nelsona provinces robežās. Pašai Nelsona pilsētai ir 12.000 iedzīvotāju, kuŗu galvenais eksistences avots ir augļkopība un augļu konservu gatavošana. Pilsētas apkārtnē daudz piensaimniecības fermu; blakus āboļiem un augļu konserviem, sviests un siers iejem izcilu vietu provinces eksportā. Zeļ arī aitkopība. Nelsonas pilsētai saulains klimats, un daudzi Jaun-Zēlandes lielāko pilsētu iemītnieki viņu ie-

Lieja Barjerrita ainava

čisona glečers, Kuka kalnam ziemeļaustrumos. Dienvidrietumu virzienā no šīs kalnu grupas plūst veseli deviņi mazāki šļūdoņi, starp kuŗiem pašam lielākajam dots Franča-Jāzepa šļūdoņa nosaukums; viņš beidzas tikai 215 metrus virs jūŗas līmeņa, krāšņas veģetācijas vidū, ir 15 klm. gaŗš, un pats skaistākais starp Jaun-Zēlandes glečeriem. Šļūdoņu apklātās territorijas platība šai salā sasniedz 800 kv. kilometrus.

Trūcīgā veģetācija vēl pavairo šo kalnu drūmumu un mežonību. Ap celotāju te gandrīz vienmēr valda nāves klusums; te var iet desmitiem kilometru tāļu un nesastapt neviena cilvēku mājokļa, — tikai klintis, strautus, mūžīgā sniega laukus un ezerus, kuŗos atspoguļojas padebeši un sniegainās kalnu virsotnes. — Haasts, kas pirmais redzējis šo kalnu šļūdoņus, stāsta:

„Brīnuma šalku pārjemts, es vēroju šo īpatnējo kalnu pasauli, kuŗas lieliskumu nav iespējams vārdos izsacīt. Tinušies sudrabbaltos, svinīgos sniega mēteļos, visapkārt cēlās vareni kalnu milzeņi, kā bībeles patriarchi ar viņu sudrabbaltajām bārdām. Tikai retumis lavīnu dārdoņa un putnu balsis pārtrauca šīs mežonīgās, cilvēka neaizskārtās dabas klusumu; mani pārjēmā savāda godbijība, atceroties, ka šai vietā, kur es atrados, vēl nebija priekš manis spēris kāju neviens, ne baltais, ne brūnais ceļinieks."

Viņpus Spensera kalnu masīvam Dienvidu Alpi sāk palikt zemāki. — Šīm masīvam ziemeļaustrumos plešas Malboro province, ko aizpilda piekrastes kalnu ķēdes, saniegdamas atkal prāvu augstumu.

Malboro province ir zeme ar nokrišņiem bagātu klimatu un krāšņiem mežiem. Viņas iekšiene ļoti reti apdzīvota; viss iedzīvotāju vairums arī te, tāpat kā pārējās Jaun-Zēlandes malās, sablīvējies jūŗas tuvumā, auglīgajos piekrastes līdzenumos. Šai provincē zeļ aitkopība, tīrumus vairāk tikai redz Kuka jūŗas šauruma tuvumā. Ganību platību te iespējams lielā mērā paplašināt, ja vien Jaun-Zēlande, tāpat kā Austrālija, neciestu no cilvēku trūkuma.

Iepretim Vellingtonai Kuka šauruma krastā atrodas Belnheimas pilsēta, ar 5000 iedzīvotājiem, lokāls, zemkopības rajona centrs. Provinces galvenā osta ir Piktona, kilometrus 30, Belnheimai ziemeļos. Jūŗas piekraste ļoti izrobota, un daudzi līči iesniedzas dziļi salas iekšienē. Vietējie iedzīvotāji viņiem devuši fjordu nosaukumu, kaut gan šo līču samērā mazais izlocījums un nelielais dziļums liecina, ka te nav darīšana ar fjordiem šī vārda parastajā nozīmē. Pazīstamākais šejienes pseidofjords ir t. s. ķēniņienes Šarlotes fjords, kas sasniedz 50 klm. gaŗumu. (Vēl gaŗāks par viņu ir Peroli fjords, kuŗa krastu līnija sasniedz gandrīz 400 klm.) Šie līči der kuģiem, kas brauc pa vētraino Kuka šaurumu, kā teicami pieturpunkti un patvērtnes, uznākot negaisiem. Jūŗas šaurums ļoti bagāts zivīm (viņu apmeklē milzīgu siļķu un ančousu bari), un zvejniecība te ir piekrastes iedzīvotāju daļas galvenā nodarbošanās.

Tasmana līcis, minētajai fjordu piekrastei rietumos, jau ietilpst Nelsona provinces robežās. Pašai Nelsona pilsētai ir 12.000 iedzīvotāju, kuŗu galvenais eksistences avots ir auglkopība un augļu konservu gatavošana. Pilsētas apkārtnē daudz piensaimniecības fermu; biakus āboļiem un augļu konserviem, sviests un siers iejem izcilu vietu provinces eksportā. Zeļ arī aitkopība. Nelsonas pilsētai saulains klimats, un daudzi Jaun-Zēlandes lielāko pilsētu iemītnieki viņu ie-

Lielā Barjērrifa ainava

cienījuši kā atpūtas vietu dienvidu vasaras mēnešos. Šīs provinces robežām tek cauri jau minētā Vēršu upe; viņai daudz pieteku un tā visai bagāta ūdeņiem. Netrūkst arī ļoti skaistu aizu, kuŗās dominē reti krāšņa veģetācija. Upei viņas augštekā ļoti stāvi krasti, kas apauguši kokveidīgu paparžu mežiem.

Dienvidu salas rietumu piekraste nabaga ostām un lauksaimniecība kalnainā reljefa un milzīgā nokrišņu daudzuma dēļ gandrīz nav iespējama. Šīs zemes galvenā bagātība ir meži un akmeņogles (to te ikgadus iegūst ap miljonu tonnu), kuŗām rietumu province apgādā Jaun-Zēlandes pilsētas, dzelzceļus un tvaikoņus, kas apmeklē abu salu ostas.

Rietumu piekrastes vienīgās ostas ir Vestporta (4000) pie Vēršu upes grīvas, un Greimuta (6000). Abas vieno dzelzceļlīnijas ar Kraistčerčas pilsētu salas dienvidaustrumu krastā.

Kraistčerča

Rietumu provincēs ir šaura piekrastes josla, kas stiepjas starp Tasmana jūŗu un Dienvidu Alpiem. Provincei cauri laužās uz jūŗu vairākas straujas kalnu upes, kuŗām piegādā ūdeni Alpu glečeri. Šīs upes plūdu laikā mēdz tālu pārplūdināt šauro piekrastes līdzenuma joslu, kas tāpēc nosēta lūžņu laukiem un neder lauksaimniecībai. No citām salas daļām šī province visai grūti pieejama. Gadskārtējs nokrišņu daudzums vietām sniedzas pie 5000 mlm.; tāpēc arī te nepadodās labības augi, un arī lopkopība nav lāgā iespējama. Šī salas daļa vēl tagad būtu neapdzīvota, ja zelts, ko rod viņas upju smiltīs, nebūtu te ieviļinājis kolonistus. Svarīgākie zelta lauku centri ir Hokitika un Rosa; pirmai ir pāri par 2000 iedzīvotāju, un apkārtnes skaistuma dēļ viņa kļuvusi par tūristu satiksmes centru. Tepat zeļ arī mežu rūpniecība (Hokitikas apkārtnē darbojas daudzas koku zāģētavas). Zelta drudža laikā, t. i. priekš nepilniem 70 gadiem te bija saplūdis ap 30.000 vieglas laimes meklētāju. Zeltrači brauca šurpu

nevien pa jūŗu, bet devās arī pāri Dienvidu Alpu augstumiem, pa maori pēdām, kuŗi bija nākuši šurpu, lai rastu rietumu provincē visai izplatīto nefrītu, — akmeni, no kuŗa Jaun-Zēlandes iedzimtie agrāk mēdza gatavot savus darba rīkus un ieročus. Tagad kalniem pāri ved teicami dzelzceļi un šosejas un ceļotājs var pa vagona vai autobusa logu apbrīnot kalnu drūmo varenību un ieleju veģetācijas burvīgo skaistumu.

Rietumu provincei dienvidaustrumos plešas Kenterberija ar viņas auglīgo līdzenumu, kuŗā krākdamas saplūst iekšā, nākdamas lejup no Alpu augstumiem, daudzas ūdeņiem bagātas upes. Upēm viņu vidtekās ļoti platas ielejas, kas pa daļai upju sanesto nogulu izveidotas. Nogulu izveidots arī pats Kenterberijas līdzenums, kas radies tikai pēc ledus laikmeta beigām. Upēm, kas ietecējušas šai līdzenumā, jau ir samērā zemi krasti un viņas, aizsniegušas okeanu, izveido prāvas deltas. Kalnu upes šai līdzenumā jau palikušas par rāmām straumēm, tik platām, ka viņām grūti celt pāri tiltus. — Upju deltas pamazām aug arī vēl tagad.

Tā Kenterberijas daļa, ko aizjem upju vidus tekas, ir pakalniem bagāta augstiene, ar samērā neauglīgu augsni un reti apdzīvota, jo te iespējama vienīgi aitkopība. Pašā Kenterberijas līdzenumā zeļ zemkopība, jo viņām ir auglīga māla augsne; toties nokrišņu daudzums samērā neliels, un zemkopji vietām spiesti ķerties pie mākslīgas apūdeņošanas, izmantojot kalnu upju ūdeņus. Dažos līdzenuma apvidos redz arī artēziskas akas, kas apgādā ar ūdeni apkārtnes laukus un tīrumus.

Pirms angļu kolonistu ierašanās šis līdzenums bija zāļājs, piekaisīts kokveidīgu paparžu birzīm un plašiem krūmājiem. Tagad gandrīz visa kultūrai derīgā zeme te jau atrodas fermeru rokās; zaļās pļavas mainās ar labības laukiem, kuŗos aug auzas un kvieši veselas četras piektdaļas. Jaun-Zēlandes kviešu ražas dod šis auglīgais līdzenums; gandrīz visu pārējo piektdaļu ražo Lejas-Otago. Kviešu lauki šai līdzenumā klāj 60.000 hektarus lielu platību. Te dominē intensīvas lauksaimniecības metodes, un ražas, kuŗas gūst vietējie fermeri, ir ļoti lielas. — Vēl lielāku platību kā tīrumi šai līdzenumā aizjem ganības un pļavas. (Kenterberijas līdzenumā aitu kopskaits pārsniedz 5 miljonus.) Daudz arī piensaimniecības fermu; darbojas vairāki desmiti pienotavu un sierotavu fabriku.

Šī province visai biezi apdzīvota: iedzīvotāju blīvums te sniedzas pie 40. Braucot pa šo līdzenumu, visur redz skaistas fermas, kuŗu ēkas lielāko tiesu celtas no koka un slēpjas lielu dārzu vidū. Visbiezāki apdzīvoti galvas pilsētai Kraistčerčai tuvākie novadi. No citām līdzenuma pilsētām jāatzīmē Timaru (17.000) ar labu ostu, caur kuŗu eksportē saldētu gaļu un vilnu. Tāļāki no jūŗas krasta atrodas Ešbertonas pilsētiņa ar dažiem tūkstošiem iedzīvotāju.

Kenterberijas līdzenuma un dienvidu salas vidus daļas centrs ir Kroisčorčas pilsēta. Ostas vietu viņai aizpilda Litltona ar 4000 iedzīv. Pašā Kraistčerčā redz daudz skaistu celtņu (sevišķi skaista ir gotiskā stilā veidotā katēdrāle); pilsēta, tāpat kā Austrālijas centri, ļoti plaši būvēta un lielāko tiesu sastāv no vienģimeņu namiem, kam katram savs dārziņš. Kraistčerčā liels botaniskais dārzs, un muzejs, kuŗā glabājas daudzi salas aizvēsturisko milzeņu moa skeleti. Kopā ar priekšpilsētām, Kraistčerčai ir 120,000 iedzīvotāju. Par šo lielo skaitu

un izcilo stāvokli pilsētai jāpateicās auglīgajam Kenterberijas līdzenumam. Priekšpilsētās darbojas vairākas prāvas fabrikas, izstrādādamas ādas un vilnas ražojumus. Galvenās eksportpreces ir vilna saldēta gaļa, sviests, tauki un ādas.

Ziemeļu sala

Jaun-Zēlandes ziemeļu sala (Te Ika a Maui, t. i. „Maui zivs") ir mazāka un zemāka, kā viņas dienvidu māsa, un viņas salas augstākā galotne nesasniedz 3000 metru augstumu. Toties piekrastes līnija daudz vairāk izrobota un bagātāka ostām; vispār daba bijusi pret šo salu labvēlīgāka; tāpēc arī viņas iedzīvotāju blīvums (gandrīz 7 cil-

Vanganui upe Ziemeļu salā

vēki uz 1 kv. klm.) divreiz lielāks, kā dienvidu salai. Tomēr arī te vēl spētu sev nodibināt teicamu eksistenci vairāki miljoni cilvēku, ja vien Anglijai būtu tagad ēmigrantu masas, ko raidīt šurpu pāri okeanam.

Ziemeļu salai ir rombveidīgas kontūras; šī romba četros stūros redz prāvas pussalas, no kuŗām pati gaŗākā un lielākā stiepjas ziemeļrietumu virzienā. Salas iekšieni aizpilda kalnainas un vulkāniskas augstienes, kuŗu vidū paceļās augstu vulkānu grupa, ar salas augstāko kalnu Ruapehu. Salas centrā atrodas arī slavenā Taupo iegŗuva, ar viņas karstajiem avotiem un iedzimto ciemiem, kuŗos vēl var gūt zināmu jēdzienu par salas iedzimto maori kādreizējo diezgan augsto kultūru. Salas dienvidrietumu daļu aizjem upēm bagātā Taranaki province, kuŗas pussalā paceļās augstais Egmonta kalns.

Salas krastu līnija gandrīz viscaur ļoti izrobota un bagāta neskaitāmiem, visumā, diezgan sekliem līčiem. Sevišķi skaists salas ziemeļaustrumu krasts, kur šauras kalnu grēdas un gari jūras līči mainās cits ar citu.

Citādas dabas ir Taranaki provinces piekraste, abās pusēs Egmonta masīvam. Te redz kāpu rindas, un kāpu joslas cenšas padarīt upju grīvas par seklām jomām. Vispār te salai ir zemi krasti. Turpretim pie Kuka jūras šauruma (šauruma garums pārsniedz 60 klm.) salas krasti bagāti klintīm un visai stāvi.

Kuka šauruma ziemeļu krastā atrodas Jaun-Zēlandes dominijas tagadējā galvas pilsēta Vellingtona, kas dibināta 1840. g. un ir vecākā angļu mītne visā Jaun-Zēlandē. Pilsēta bagāta skaistiem dārziem (botaniskais dārzs), krāšņām celtnēm, un patlaban ir dominijas politiskais centrs. Vellingtonai ir arī sava universitāte, bet pilsētas osta ir lielākā visā dominijā. Iedzīvotāju skaits, kopā ar priekšpilsētām, pārsniedz 120.000.

No Vellingtonas ved salas iekšienē divas dzelzceļu līnijas, vienodamas viņu ar salas attālākajiem stūriem. Pilsētai ziemeļaustrumos plešas garais un šaurais Vairarapas līdzenums, — kviešķopības un lopkopības zeme, kuras centrā atrodas Mestertonas pilsētiņa. Vēl tālāk uz ziemeļrītiem, pie Haukes līča, plešas otrs, jau lielāks zemkopības apgabals, kura centri ir Napīras un Hestingsas pilsētas, katra ar nepilniem 20.000 iedzīvotāju. Napīra atrodas okeana piekrastē un eksportē vilnu un saldētu gaļu tik lielā vairumā, ka šo produkti izveduma ziņā pārsniedz pat Denedinu. Trešā Haukes līdzenuma pilsēta ir Džisborna ar 15.000 iedz.

Šiem līdzenumiem ziemeļrietumos stiepjas mežiem bagāti novadi, kas vēl maz izpētīti; te ir daudz vietu, kuras vēl nav redzējis neviens baltais kolonists. Šie kalnainie meži ļoti grūti pieejami un viņu vidū slēpjas maori ciemi, kuros tie vēl dzīvo pēc tēvu tēvu ierašām, sevišķi ap skaisto Vaikamerunas mežezeru.

Taranaki provincē ir uzzēluši vairāki rūpniecības centri; no tiem Ziemeļ-Palmerstonā ir dzelzceļu mezgls un pati lielākā pilsēta salas iekšienē. Vēl lielāka ir Vanganuji pilsēta — osta (26.000 iedz.), ļoti skaistā apkārtnē. — Egmonta kalna ziemeļu nogāzē, pie jūras līča, plešas Jaun-Plīmuta ar 16.000 iedzīvotājiem un slavenu botānisko dārzu. Pilsētai ir mākslīga osta, kas eksportē sviestu, sieru un vilnu lielā daudzumā. Pats Egmonta kalns ir 2520 metrus augsts nodzisis vulkāns, kura galotni cauru gadu klāj sniega un ledus sega.

Taranaki provinces upes ir ļoti skaistiem krastiem (pati daiļākā no tām Vanganuji). Province dabū gadā ļoti daudz nokrišņu; tāpēc arī viņas upju ielejās zaļo ļoti krāšņi meži. Šīs ielejas bagātas strautiem un ūdens kritumiem; kritumu dārdoņa un ūdens putekļu stabi, kas ceļās virs tiem, vēl pavairo šo ieleju un upju īpatnējo skaistumu.

Pati Vanganuji, tāpat kā citas ziemeļu salas lielākās upes, iztek no salas centra, — no samērā pazemas augstienes. (Šīs augstienes vidū atrodas pie Vaitumo pilsētiņas grandiozas salas, ar stalaktītiem un stalagmītiem.) Kaimiņos plešas vulkānu un karstūdens avotu apgabals, kura centrā guļ Rotoruas pilsētiņa. Šis apgabals ir viena no brīnišķīgākām vietām uz zemes lodes un ikgadus viņu apmeklē tūkstošiem tūristu; pati Rotorua viņas karsto avotu dēļ ir tāļu izdaudzināta dziedniecības vieta, bet ir un paliek tikai neliela pilsētiņa, ar

5000 iedzīvotāju. (Dziedniecības avotu izmantošana, tāpat kā mūsu Ķemeros, te atrodas valdības pārziņā.)

Pats vulkāniskais apgabals sadalās trijos īpatnējos novados, no kuŗiem viens aizjem centru, otrs plešas ap Taupo ezeru, bet trešais stiepjas ap Rotorua, kuŗas apkārtne arī bagāta ezeriem. Katrai no šī vulkāniskā apgabala daļām ir citādāks augstums virs jūŗas līmeņa: centrā tas sasniedz 1000 metrus, Taupo apkārtnē 500, bet pie Rotorua tikai 200 metrus. Augstieni klāj lieli meži, kuŗos netrūkst mastu koku; Taupo ezera apkārtnē plešas trūcīgi krūmāji, bet Rotoruas ezeru novadā sastop krāšņus subtropu mežus, kuŗos daba vēl uzglabājusi visu savu jaunavīgo skaistumu.

Centrālajā augstienē redz paceļāmies vairākus lielus vulkānus; pats varenākais no tiem ir kādreiz bijis nepilnus 2 klm. augstais Tongariro kalns, kuŗa virsotne vēl tagad aizjem 65 kv. klm. Kalnu no-

Oklendas osta

ārdījuši jaunlaiku izvirumi; tagad tā galotnē redz daudzus, pa daļai ezeriem aizpildītus krātērus un lavas laukus. Pats augstākais šīs grupas vulkāns ir milzīgais Ruapehu, ar mūžīga sniega klātu galotni. Kalna kraujās vietām redz nelielus šļūdoņus. Starp Ruapehu un Tongariro vulkāniem paceļās gandrīz 2300 augstais Ngauruhehe, kas brīžiem mēdz vēl darboties.

Ziemeļaustrumu virzienā augstiene sāk plakt lejup, un ceļotājs, nokļūst pie Jaun-Zēlandes lielākā ezera Taupo krastiem (ezera platība pārsniedz 600 kv. klm. un tā tad ir četras reizes lielāka, kā mūsu Lubāna ezers). Taupo stāvie krasti un lēzenais dibens liecina, ka te ir darīšana ar vulkānisku iegŗuvu, ko vēlāk aizpildījušas ūdens masas. No Taupo ezera iztek Vaikato upe, aizsniegdama okeanu. Ezera ziemeļaustrumu stūrī atrodas Taupo pilsētiņa ar karsta ūdens avotiem, kuŗus uzmeklē daudzi slimnieki. Pati Vaikato drīz pēc iztecēšanas no

ezera, izveido skaisto Aratiatia kritumu. (Tāļāk lejup seko Hukas ūdens kritums.) Upes ielejā zaļo krāšņi meži; apkārtnes augstienēs redz tikai krūmājus. Ezeram ziemeļu rietumos plešas plašs geizeru un karsto avotu rajons. 1886. g. katastrofā šis rajons pa daļai pilnīgi pārmainījis savu agrāko izskatu, un daudz kas no viņa īpatnējā skaistuma gājis zudībā.

(Katastrofai bija par iemeslu zemes trīce un Taraveres vulkāna izvirums. Pats Taravere atrodas Rotoruas pilsētiņai dienvidaustrumos, divu ezeru vidū. Vulkāns piepēži sāka trakot, viņa galotne sasprāga gabalos un izveidojās milzīga 20 klm. gaŗa un 400 metru plata zemes plaisa, kuŗā saplūda mazākā, Rotomahanas ezera ūdeņi, un pazuda arī daudzie karstie avoti. Katastrofā gāja bojā arī īpatnējās karsto avotu veidotās terrases, kuŗām līdzīgas tagad vēl var redzēt tikai Ziemeļ-Amerikā, Jelstonas nacionālajā parkā.)

Rotomahanas ezers vēlāk atdzima atkal un lielākos apmēros kā priekš tam. Ap ezeru tagad plešas vulkānisku pelnu un klints lūžņu lauki, zem kuŗiem guļ aprakta šī rajona agrākā veģetācija un vairāki iedzimto ciemi. Ezera rietumu malā vēl darbojas zem ūdens vairāki karsti avoti. (Taraveres izmesto pelnu daudzums ir bijis tik liels, ka vietām te veidojušies veseli pelnu kalni.) Karsta ūdens avotus mana arī dažu vietēju upju dibenā; vietām tie, saplūsdami kopā, izveido veselas verdošas upes, virs kuŗām nemitīgi ceļās gaisā garaiņu mutuļi. Visur redz geizerus un dūņu vulkānus. Vietām sastop arī dūņu ezerus, virs kuŗiem nemitīgi veidojas prāvi dūņu burbuļi, lai sasprāgtu ar lielu troksni. Teketeres ielejā atrodas pat divi verdoši ezeri. — Šejienes geizers Vaimangu ir bijis savā laikā lielākais uz zemes virsas un sviedis melnu ūdeni, jauktu ar ūdeni un akmeņiem, 150—450 metru augstumā. Tagad viņš aprimis. Pašus lielākos geizerus patlaban var novērot Rotoruas apvidū; pēc 1886. g. katastrofas arī viņi vairs nesasniedz savu agrāko augstumu).

Rotoruas pilsētiņas apkārtne viļina tūristus ne vien ar saviem geizeriem, bet arī īpatnējām maori mītnēm un mūža mežos paslēptiem burvīgiem ezeriem. Maori galvenā mītne ir Vakarevareva, netāļu no Rotoruas (ceļotājs, kam gadījies apmeklēt šo ciemu, var redzēt, kā maori pa senču ierašai vāra zivis karstā ūdens avotos, ielaizdami viņas tajos ar visu tīklu). Vēl tuvāk pie Rotoruas atrodas iedzimto pilsētiņa Okninemutu, ar maori cilts sapulču namu, kas celts vecā, īpatnējā stilā un izgreznots skaistiem koku griezumiem, par kuŗiem sajūsminās visi viņus redzējušie mākslinieki.

Ļoti skaists ir ezeru apgabals, kur ceļotājs var novērot dabu visā viņas pirmatnējā daiļumā (paši ezeri lielāko tiesu vulkāniskas dabas, ļoti dziļiem un stāviem krastiem. Daži no tiem guļ nodzisušu vulkānu krātēros, atspoguļodami savos ūdeņos krastu mežus un kalnu galotnes. Nokrišņu daudzums te visai liels; meži bagāti kokveidīgām papardēm un epifītiem.

Šai brīnumdaiļajā apgabalā izcīnītas maori brīvības kaŗā pēdējās iedzimto kaujas pret angļiem-kaŗotājiem.

Vaikato upes vidus un lejteku un salas ziemeļrietumu pussalu aizjem Oklendas province, kuŗā vēl tagad darbojās vairākas zelta raktuves. (Kopš pagājušā gadsimta vidus te iegūts zelta par 28 miljoniem angļu mārciņu). Vietām rok arī brūnogles. Svarīgs provinces eksporta priekšmets ir t. s. kauri gumija, — kauri egles fosilie sveķi.

(Kauri gumiju lietā firnisa un linoleuma rūpniecībā un tagad lūko iegūt arī no augošiem kokiem). Kauri egle ir ļoti vērtīgs koks, jo dod nevien dārgos sveķus, bet der arī gulšņu un mēbeļu gatavošanai; viņu lietā arī kuģu būvniecībā kā mastu koku. — Agrāk Oklendas provincē auga ļoti lieli šo egļu meži, kas tagad nesaudzīgi izcirsti. Šī egle (Dammara australis) mīl drēgnu gaisu, sausu māla augsni, un ir endēmisks Oklendas provinces koks. Pati egle sasniedz vairāku desmit metru augstumu, ir taisna kā svece, un viņas meži krasi atšķiras no subtropiskājiem lapu mežiem, kuŗos sastop jau īstus tropu joslas kokus. Provinces ziemeļu daļa, sevišķi visa ziemeļrietumu jeb Kolviļas pussala, ir klāta mežiem, kuŗu izmantošana ir šejienes lauku novadu iedzīvotāju galvenā nodarbošanās. Šai provincē diezgan lielu zemes platību aizjem t. s. Jaun-Zēlandes lini, kuŗus sastop arī dienvidu salas rietumu piekrastē. Jaun-Zēlandes linu šķiedras ārkārtīgi stipras, un viņas lietā tauvu gatavošanai. Vislabāki šis augs padodas purvainās vietās un upju līdzenumos, bet viņa kultūra lāga neatmaksājās, un tāpēc ganības joprojām plešas plašumā uz Jaun-Zēlandes linu rēķina.

Oklendas provincē zeļ arī zemkopība, sevišķi tais novados, kas ap Vaikato upes lejteku. Te redz lielus augļu dārzus, bet ganībās ganās sugas govju pulki.

Šī centra galvenā pilsētiņa ir Hemiltona, ar 16.000 iedzīvotāju, lielām pienotavām un siernīcām. Pilsētai austrumos pie okeana krasta guļ Temas pilsētiņa, kas eksportē kokus un Jaun-Zēlandes linu šķiedras.

Kolviļas pussalā atrodas lielais Vairuas ūdens kritums (daži viņu dēvē par Jaun-Zēlandes Niagaru); daudz arī stalaktītu alu un minerālūdens avotu, kuŗu tuvumā uzceltas teicami ierīkotas sanātorijas. Vispār, Kolviļas pussala pieder pie skaistākajām vietām uz zemes lodes, ir bagāta krāšņiem, pustropiskiem mežiem un citiem dabas daiļumiem.

Pie šīs pussalas saknes atrodas Jaun-Zēlandes vecā galvas pilsēta Oklenda. Viņas izcilā stāvokļa un ziedošās rūpniecības dēļ tā vēl tagad ir lielākā pilsēta visā dominijā. Pilsētas tuvumā atrodas vulkānu grupa, kuŗā saskaitīti vairāk kā 60 krātēri. Agrāk te auga arī lieli kauri egļu meži, kas tagad jau gandrīz izskausti. Pilsētas iedzīvotāju skaits sniedzās pie 200.000. Viņas osta eksportē kokus, sviestu, saldētu gaļu un vilnu. Oklendā darbojas vairākas vilnas vērptuves un viņa pati ir lielākais Jaun-Zēlandes rūpniecības centrs. (Daudzās fabrikās gatavo mēbeles, metālpreces, automobiļus u. t. t., nodarbināmas tuvu pie 30.000 strādnieku). Pilsētai ir universitāte, gleznu galerija un plašs etnografiskais muzejs, kuŗā glabājas maori senlietu kollekcijas.

Maori

Maori, Jaun-Zēlandes kādreizējo valdinieku kopskaits tagad noslīdējis līdz 40.000. Viņi ir ļoti interesanta cilts, vienkārt jau tāpēc, ka viņu dzimtenē, kuŗai subtropisks un mērens klimats, tiem bijis lemts savā ziņā īpatnējāks attīstības gājums, kā tropiskās Polinēzijas

iemītniekiem. Viņu teikas stāsta, ka tie ieceļojuši Jaun-Zēlandē no Havaiki zemes, kas, acīmredzot, zīmējas uz kādu no Samoa salām. Vispirms maori aizsnieguši ziemeļu salu, un no tās nākdami pamazām kolonizējuši dienvidu salas ziemeļu galu.

Maori ārēji atgādina Samoa un Tonga saliniekus, bet ir spēcīgāku miesas būvi, ļoti muskuļaini, un tāpat kā citi polinēzieši, ļoti gara auguma, sevišķi seno virsaišu ģinšu piederīgie; sievietes un zemāko kastu vīrieši ir daudz mazāki; zemāko kastu locekļiem tumšāka arī ādas krāsa. Starp maorietēm, kuŗu dzīslās rit jauktas asinis, bieži var sastapt īstas skaistules; tīrasiņu maorietes parasti ir rupjiem un truliem sejas pantiem. Tetovēšanās, kas agrāk bija pie abiem dzi-

Maori

mumiem modē, tagad izzudusi un šīs īpatnējās kosmētikas pēdas tagad var vēl saskatīt tikai uz viena, otra sirmgalvja sejas, kuŗas īpašnieks vēl atceras brīvības kaŗu laikus un cilvēku gaļas mielastus (Sejas un citu miesas daļu tetovējumi parasti izpildīti zilā krāsā, un ar savu skaisto ornāmentu atgādina arabeskas).

Līdz ar tetovēšanos izzuduši no modes arī maori īpatnējie nacionālie tērpi, zāļu mēteļi un Jaun-Zēlandes linu šķiedras bruņči. Augstmaņu nami agrāk rotāti skaistiem kokgriezumiem un stilizētām figūrām. Nabadzīgākie vēl pa daļai tagad mājo niedru būdās vai primitīvās mājiņās, kuŗu vidū uz akmeņiem kurinas pavarda uguns; daudzi vāra ēdienu speciālos slieteņos, — līdzīgos tiem, kādus priekš dažiem gadu desmitiem varēja bieži vērot arī Latvijas lauku sētās. Pārtikas

līdzekļus un darba rīkus glabā klētīs, kas celtas uz stabiem un arī rotātas brīnišķīgiem kokgriezumiem. Māju un klēti apjož ar augstu sētu, kas reizē aizpilda laidara vietu. Sevišķi lieli un skaisti izrotāti ir bijuši ģints sapulču nami, kas vietām vēl uzglabājušies. — Tie maori, kas dzīvo angļu kolonistiem tieši kaimiņos, jau pilnīgi eiropizējušies un dzīves iekārtas, tērpu un saimniekošanas ziņā neatšķiras no baltājiem. Maori tautai tagad jau ir sava intelliģence, savi ārsti, advokāti un agronomi.

Maori vēl tagad mīl mājot ciemos, kas agrāk bijuši stipri nocietināti (ar stabu vai akmens sētām) un celti grūti pieejamās vietās. Dažkārt ciema vidū vēl atradusies nocietināta pils, kurā dzīvojis virsaitis. Pie ciemu vārtiem agrāk greznojušies no koka griezti dievu un varoņu attēli. — Šie maori cietokšņi vietām bijuši tik grūti pieejami, ka viņu iesturmēšana no angļu puses prasījusi lielus upurus. Stabu sētas ap ciemu (pah) un pili mēdza izrotāt kritušu ienaidnieku galvām.

Maori ieroči bija spalvām rotāts cieta koka šķēps ar kaula asmeni, un kaŗa cirvji, kuŗus gatavoja no nefrita vai kāda ļoti cieta koka. Brīvības kaŗā pret angļu iekaŗotājiem maori jau lietāja šautenes un dzelzs cirvjus, un bija angļu kareivjiem ļoti bīstami pretinieki, jo cīnījās ar lielāko varonību un nāves nicināšanu.

Šai kareiviskajai tautai viņas neatkarības laikos bija arī savas kaŗa laivu eskadras, kuŗos kaŗotāji devās tāļos sirojumu braucienos gaŗ Jaun-Zēlandes krastiem. Laivas (kanoe) gatavoja no koka un tās sasniedza 20 metrus gaŗumu. Arī viņas mēdza izrotāt kokgriezumiem, sevišķi augsto laivas priekšgalu. Laivas dzina uz priekšu lūku buŗām un airiem; lielākajām kaŗa laivām bija līdz 100 airētāju.

Zveja senāk bija vai pati galvenā maori nodarbināšanās; to piekopa vīrieši; sievietes ievāca paparžu saknes, kopa batātes un taro lauciņus; tagad maori lielākā daļa palikuši par zemkopjiem, sēj kviešus un kukurūzu, un audzē kartupeļus un tabaku. — Maori tautai ierodoties Jaun-Zēlandē, viņu vienīgais mājas dzīvnieks bija sunis; Kuks savos kuģos tiem atveda cūkas, kuŗas tagad audzē visi iedzimtie.

Maori nacionālais varonis ir Maui, Jaun-Zēlandes Hērakls, ap kuŗu apvijušās daudzas varoņteikas. Mitoloģijā vērojams liels ziemeļu salas vulkānisko parādību iespaids.

Jaun-Zēlandes saimniecība

Dominijas iedzīvotāju kopskaits tagad sniedzas pāri 1,5 miljonam. Šis iedzīvotāju daudzums daudz vienmērīgāki izdalīts pa dominijas territoriju kā Austrālijā, kur dažiem apgabaliem ar vairāk desmit tūkstošu kv. klm. lielu platību nav neviena balta iedzīvotāja. Tomēr arī šai dominijā netrūkst tādu apvidu, kas nekad nebūs derīgi kolonizācijai; te pirmā vietā jāmin ziemeļu salas vulkānu josla un dienvidu salas rietumu daļa, ko aizpilda neviesmīlīgi kalnu augstumi.

Pretēji Austrālijai, kur iedzīvotāju lielākā daļa mājo pilsētās, Jaun-Zēlandes saimniecības smaguma centrs ir aitkopība; tāpēc arī vilna joprojām ir šīs dominijas galvenā eksportprece. Vilnai pēc vēr-

tības nelielā attāļumā seko saldēta gaļa, ar kuŗu šī dominija apgādā Angliju, sviests un siers, ko tā eksportē tāpat uz mētropoli. (Jaun-Zēlandes sviesta imports Anglijā katru gadu plešās plašumā), ādas un tauki tā tad pirmā kārtā — lopkopības ražojumi. Svarīgu vietu eksportā iejem arī koki, Jaun-Zēlandes lini un beidzot zelts.

Kalnrūpniecības nozīme dominijas saimniecībā ar katru gadu ir gājusi mazumā. 1925. g. kalnrūpniecības produktu eksporta vērtība tikai mazliet pārsniedza vienu milj. mārciņu.

Zemkopībai derīgas zemes platība Jaun-Zēlandē ir samērā niecīga. Galvenie labības augi ir kvieši un auzas. Kviešu sējumu platība pusotras reizes pārsniedz auzu lauku platību. Zemkopības galvenais rajons ir Kenterberijas līdzenums, ar kuŗu nespēj mēroties neviena no citām Jaun-Zēlandes malām. Zemkopība zeļ arī Lejas-Otago līdzenumā un Kuka jūŗas šauruma dienvidu krastā. Ziemeļu salā

Vellingtona

zemkopība spēlē izcilu lomu tikai Oklendas pilsētai dienvidos un pie Napiras. Salu īpatnējā reljefa un uzbūves dēļ nav domājams, ka te tīrumu platība varētu vēl ievērojami plesties plašumā uz ganību un nekultivētās zemes rēķina (kā Austrālijā). Lielāko, kultūrai derīgās zemes daļu šai dominijā aizjem ganības. Svarīgākie aitkopības centri atrodas zemkopības rajoniem kaimiņos, un ganību territoriju te iespējams vēl stiprā mērā paplašināt; tāpat vulkānisko augstieņu joslā un dienvidu salas kalnu ielejās.

Visā Jaun-Zēlandē ir ap 25 miljonu aitu un šī dominija ir svarīga vilnas piegādātāja tekstilrūpniecības zemēm. Liellopu skaits sasniedz gandrīz 4 miljonus; no tiem trešdaļa ir piena govis. Jemot vērā lielo pretim nākšanu no Anglijas puses Jaun-Zēlandes sviesta importam, paredzams, ka šīs dominijas sviests reiz kļūs par bīstamu konkurentu arī Latvijas sviestam Anglijas tirgū, — tad, ja Anglija, pretēji savam

līdzšinējam brīvtirdzniecības principam, ķersies pie ievedmuitām uz tādiem pārtikas līdzekļiem, kas nenāk no viņas pašas kolonijām).

Jaun-Zēlandes rūpniecība plaukst ar katru gadu; dominijā patlaban darbojas ap 5000 industrijas uzjēmumi. Lielākā daļa pārstrādā vietējās lauksaimniecības un mežkopības ražojumus.

Tāpat kā Austrālijā, arī Jaun-Zēlandē noteicošais vārds iekšējā politikā pieder strādniekiem. Plaisa starp lauksaimniekiem un pilsētniekiem, starp buržuaziju un proletāriātu te nav tik liela, kā Austrālijas kontinentā. Te nav daudzkārtīgu miljonāru, bet nav arī nabagu.

Jaun-Gvineja

Jaun-Zēlandes ziemeļu daļas abas ziemeļu pussalas it kā rāda uz tropiskās Okeanijas pusi, ar kuŗu viņas vieno arī dažas struktūrlīnijas. Plašajos okeana klajumos, kas šķiŗ Jaun-Zēlandi no Melanēzijas, atrodas jau apskatītās Kermadeka salas, kuŗas viņu floras dēļ pieskaita Jaun-Zēlandes salu grupām. Viņas bagātas dabas skaistumiem, bet ļoti kalnainas un maz apdzīvotas. Vairāk rietumos atrodas jau minētās Norfolka un Lorda Hova salas; arī viņas pārāk mazas, lai varētu derēt par vienotāju saikli un zināmu atbalsta punktu tai lielajā ūdens izplatījumā, kas šķir Jaun-Zēlandi no Melanēzijas. Tāpēc arī abām ir tikai diferences, bet nav gandrīz nekā kopēja.

Pašu Melanēziju, kas pēc klimata un iedzīvotāju sastāva ir noteikta ģeografiska vienība, pēc viņas salu stāvokļa un nogrupējuma mēdz iedalīt trijās apakšgrupās: JaunGvinejā, Bismarka archipelagā un Dienvid-Melanēzijā. Visas šīs trīs apakšgrupas ģeologi mēdz uzskatīt par senā Austrālijas kontinenta atliekām, kuŗas tagad šķir no Austrālijas Koraļļu jūŗa, Toressa šaurums un Karpentārijas līcis. Arī šo Melanēzijas sastāvdaļu uzbūvē vērojama visai liela vienādība. Atskaitot Jaun-Gvineju, uz pārējām salām dominē vulkāniski ieži. Bismarka archipelagā sastop sevišķi varenus vulkānus, kuŗus redz arī Jaun-Hebridu salās. Jaun-Gvinejā un Jaun-Kaledonijā, kaut gan tās atrodas samērā tāļu viena no otras, dominē sedimentu ieži.

Jaun-Gvineja, kuŗas platība pārsniedz 786.000 kv. klm., ir pēc Grenlandes lielākā sala uz zemes lodes. Salas ķermenim cauri visā viņas gaŗumā siepjas lieli kalni, sasniegdami 5 klm. augstumu un sadalīdami salu divās longitudinālās daļās. Šo kalnu platums ir caurmērā 150 klm., viņu gaŗums 2.000 klm., un viņi vēl gŗūtāki pārejami, kā mūža mežiem klātā salas ziemeļu nogāze un purvainie, džungļiem segtie dienvidu līdzenumi. Kalni ļoti maz īzpētīti un viņiem tikuši pāri tikai atsevišķi pārdroši ceļnieki. (Ne viens vien dabas pētnieks ir gājis ceļā uz šiem kalniem bojā, ļauna drudža vai sazāļotas bultas ķerts).

Šiem kalniem pāri neved neviens ērtāks satiksmes ceļš, atskaitot dažas iedzimto iemīdītas tekas. Viņi ir pilni īpatnēja skaistuma: pie viņu kājām plešas tropu lietus meži, bet galotnes klāj padebeši un mūžīgais sniegs.

Longitudinālais salas iedalījums zīmējas arī uz viņas augu valsti un klimatu. Monsuna un pasātu vēji, kas rada klimatu, te ir lietus

nesēji. Dienvidu vasarā, kad virs Austrālijas kontinenta izveidojās lielais zemā gaisa spiediena rajons, viņa varā nokļūst arī Jaun-Gvineja, un milzīgā sala nāk zem monsuna vēja iespaida. Monsuns nes lietu visai salas ziemeļu daļai, tad atduras pret sadrumstalotiem piekrastes kalniem, un, atsitoties pret centrālo kalnu grēdu, vēlreiz kļūst par lietus nesēju. Piekrastes kalnu augstākās grēdas aizsedz tikai dažas vietas pret šo lietus vēju. (Tādas vietas piem. rod salas galējā ziemeļrietumu daļā, kuŗai dots „Putna galvas" nosaukums). Piekrastes kalnos tomēr ir plaši pazemi intervāli, un tāpēc ziemeļrietumu monsons spēj iekļūt arī salas ziemeļu daļas līdzenumos; sevišķi lielu nokrišņu daudzumu viņš nes centrālo kalnu grēdas ziemeļu kraujai.

Jaun-Gvinejā nevar novērot tik noteiktu klimata sadalījumu pēc gada laikiem, kas redzams ir Ziemeļ-Austrālijā, un vispār ir tipisks priekš monsuna apgabaliem. Vaina ir tā, ka Jaun-Gvinejas austrumu

Bismarka kalni un Ramu upe

daļa pilnīgi atrodas zem dienvidaustrumu pasātu vēja iespaida. Tā kā centrālie kalni visumā stiepjās tā paša vēja virzienā, un tikai rietumu daļā, t. i. tai vietā, kur sevišķi liels monsuna iespaids, piejem dienvidaustrumu virzienu, tad pasātvējš daudzās vietās pūš kalniem līdztekus, gar abām viņu pusēm, un iedzen lietus padebešus salas līdzenumos, sevišķi tajos, kas stiepjās salas ziemeļaustrumu daļā.

Citādi tas ar dienvidu līdzenumu, kas aizjem britu kolonijas Papuas rietumu daļu un nēderlandiešu Jaun-Gvinejas austrumus. Vēji te pa daļai nāk no Austrālijas puses un spēj vēl uzjemt drēgnumu; tāpēc arī Jaun-Gvinejas dienvidu daļā šai gada laikā iestājās zināma sausuma periods un tropu lietus meža vietā plašus apgabalus klāj zāļāji, kas pēc viņu floras savā ziņā rada Ziemeļ-Austrālijas savanām.

Visā salas rietumu daļā, kas pieder Nēderlandei, ziemeļrietumu monsuna iespaids ir samazinājis starpību starp ziemeļiem un dienvi-

diem, jo monsuns dominē kalniem abās pusēs. Citādi tas ir salas dienvidu daļā, kur Digulas un Fli upes tek pretējos virzienos.

Salas līdzenumi gandrīz nav pieejami viņu krāšņās veģetācijas dēļ, un upes te ir vienīgie satiksmes ceļi. Tāpēc arī upēm bijusi salas kolonizācijas vēsturē izcila nozīme, un kolonizātori lūkojuši gar tām iespiesties salas iekšienē, kaut gan patiesībā arī vēl tagad koloniju valšķu iespaids nesniedzas daudz tāļāk par piekrastes joslu un Jaun-Gvinejas iekšējo novadu ciltis joprojām dzīvo savā mežonīgajā vaļībā.

Jaun-Gvinejas drēgnais un karstais klimats, bez sausuma gaŗākiem periodiem, ir eiropietim ļoti neveselīgs un viņš lūko glābties no šī klimata nāvējošā iespaida kalnainajos piekrastes apvidos, kur valda zināma, kaut arī niecīga starpība temperātūras un nokrišņu ziņā starp atsevišķiem gada laikiem. — Šī paša klimata dēļ Jaun-Gvinejа, pretēji Austrālijai un Jaun-Zēlandei, būs un paliks tipiska tropu koloniju zeme, — zeme, kuŗas dabas bagātības baltie var izmantot tikai, ar krāsaino darba spēku, un nekad nespēs stāties pie salas kolonizācijas tādos apmēros, kā tas ir noticis ar tuvējo Austrālijas kontinentu. Jaun-Gvinejas īstie valdinieki arī turpmāk, šķiet, paliks viņas iedzimtie, jo salas klimats atstāj visai ļaunu iespaidu pat uz ķīniešu un indiešu kūlijiem; tāpēc kolonizātoriem jārēķinās, ka laukstrādnieki viņu plantāciju apsaimniekošanai būs tie paši iedzimtie. Tikai Jaun-Gvinejas iedzimtais spēj bez kaites panest viņas tropu lietus mežu drēgno klimatu un jūtās te kā jau paša mājās.

Iekšējo līdzenumu joslu apgabali, sevišķi tie, kuŗus nožogo kalnu grēdas, atrodās ārpus lielo vēju cirkulācijas iespaida. — Katru dienu, saulei paceļoties pie apvārkšņa, atkārtojas viena un tā paša dabas notikumu gaita: rīta un pusdienas stundās gaisa jūŗa sasilst no apakšas; attīstās augšup plūstošās gaisa strāvas, kas nes drēgnumu augstākos reģionos; no tiem šis drēgnums vēsajās vakara un nakts stundās krīt lejup lietus veidā. Ļoti lielu nokrišņu daudzumu sajem kalnu ziemeļu krauja, sevišķi tai joslā, kas atrodas starp 1000—2000 metriem virs okeana. Arī te tāpat, kā pārējā Jaun-Gvinejā, viss lietus daudzums līst lejup nakts stundās. —

(Ceļotājs Bērmans tēlo šīs joslas dabu spilgtos vilcienos:

„Agrās rīta stundas ir visai karstas; priekšpusdienā mākoņi sablīvējas apm. 500 metru augstumā, un karstumam piejemotes, kāpj gar kalniem arvienu augstāk; īsi pēc pusdienas sāk izveidoties mākoņu bari arī virs līdzenuma. Ap saulrieta stundu sākas lietus gāzes; parasti viņas ievada spēcīgas lokālas vētras, kas izgāž kokus ar saknēm; tad sāk līt lietus, — tik spēcīgs, ka mērenās joslas iemītnieks viņa sparu nevar nemaz iedomāties. Šīs lietus gāzes tais mēnešos, kad dominē monsuna vējš, ilgst stundām; dienvidaustrumu pasāta vēja laikā lietus ilgums ir daudz īsāks. Lietus un sausuma periodus salas iekšienē šķir tikai diennakts lietus ilgums; gaisa cirkulācijas gājums dienas laikā ir vienāds dienu no dienas, mēnesi no mēneša, un gadu no gada.“)

Par salas klimata vienmuļību liecina jau tas, ka dienas vidējā temperatūra visu gadu svārstās ap 27 gradiem siltuma. Rīta stundās temperatūra ir ap 24, dienas vidū tā svārstās starp 32—33 gradiem. Visu gadu valda mikls karstums; šīs tveices gurdinošo iespaidu vēl

palielina lielais gaisa drēgnums, kas sevišķi liels rīta un vakara stundās.

Zināmu klimata maiņu var novērot tikai tad, ja dodas augstāki kalnos. Tomēr arī centrālo kalnu augstākie reģioni, ar viņu miglas mežiem, kas pil no drēgnuma, nav eiropietim sevišķi patīkami, nemaz jau nerunājot par to, ka šos reģionus šķir no piekrastes milzīgi mūža meži. Tikai pārsniedzot 2000 metru augstumu, kalnu meži kļūst sausāki; tuvojoties trešājam kilometram, mežu vietā jau redz rododendronu krūmājus, starp kuriem aug lielas papardes. Vēl augstāk sākas kalnu pļavas, tad nāk klinšu lauki un beidzot mūžīgā sniega līnija. Kalnu galotnēs bieži plosās sniegputeņi mainīdamies ar lietus gāzēm un krusu, veja brāzieni nes sniega pārslas lejup siltajos reģionos, kur viņas pārvēršas par milzīgām lietus lāsēm. Mūžīgā sniega līnija Jaun-

Jaun-Gvinejas iedzimto ciems

Gvinejā atrodas apm. 4450 metru augstumā. Centrālo kalnu augstākās galotnes, kas atrodas nēderlandiešu daļā, klāj mazi šļūdoņi.

Mūža mežā, kurš klāj salas pārējo daļu, vietām rod diezgan plašus apgabalus, kur dominē savanas, kur zāle pārsniedz cilvēka augumu. Tās ir. t. s. alangstepes. Daži uzskata šo formāciju par sekundāro veģetāciju un domā, ka viņa izveidojusies tais vietās, kur iedzimtie sevišķi cītīgi līduši līdumus. — Tomēr pirmātnējā līdumnieka darbs, — sevišķi tad, ja viņa vienīgais ierocis ir akmens cirvis, (uguns lāga neder cīņā pret meža milzeņiem tropu joslā, kur ikdienas rēgulāri uznāk lietus gāzes un koki piesūkušies ar miklumu) ir ļoti grūts. Tāpēc šķiet vairāk dibināta cita hipoteze, kuras piekritēji apgalvo, ka alangstepes cēlušās bez cilvēka palīdzības, un iedzimtie tikai palīdzējuši tām plesties plašumā uz meža rēķina, izskauzdami viņu stepes nomalēs un, izcirzdami atzevišķos koku puduŗus, savanas veidā.

Pēc Bergmaņa pētījumiem, alangstepe dominē tais Jaun-Gvinejas

apgabalos, kuŗus sedz pret lietus vējiem kalnu grēdas un kuŗiem ir kaļķakmeņa augsne, kas ļauj lietus ūdenim ātri satecēt apakšzemē. Tā kā arī citās tropu zemēs novērots, ka pirmatnējo līdumnieku ierīkotie lauki, kuŗus viņu saimnieki pēc dažu gadu izmantošanas atstājuši likteņa ziņā, ātri apaug ar džungļveidīgo, sekundāro mežu, kas neļauj izveidoties citai veģetācijas formācijai, tad šķiet vairāk patiesības tiem zinātniekiem, kas uzskata alangstepes par primāru veģetācijas formāciju.

Šajos stepju apgabalos ir sablīvējies viss lielais salas iedzimto vairums un dažās vietās iedzīvotāju blīvuma indeks ir visai prāvs.

Alangstepes tomēr nav vienīgie iedzimto apdzīvotie Jaun-Gvinejas apgabali. Cilvēku mītnes sastop arī tropu lietus mežā un pat diezgan augstu kalnos, kur dažas gŗūti pieejamas ielejas, kas devušas patvērumu vājākām ciltīm, ir sevišķi bieži apdzīvotas. Iedzimto ciemi šajās kalnu ielejās gŗūti atrodami; bieži vien vienīgā pazīme, ka tuvumā rodamas cilvēku mītnes, ir sekundārais mežs, kas klāj atmatā pamestos tīrumus. Augstos kalnu reģionos rod ciltis, kuŗu galvenā nodarbošanās ir medības; tropu kultūraugi, kuŗus kultivē salas līdzenumos, te protams, nespēj augt. (Galvenie medījamie dzīvnieki ir meža cūkas, putni un kalnu ķenguri).

Jaun-Gvinejas upes spēlē šīs salas dzīvē ļoti lielu lomu, un nevien kā satiksmes ceļi, bet arī kā pārtikas piegādātājas iedzimtiem, jo visas ļoti bagātas zivīm. Tāpēc arī upju krasti samērā bieži apdzīvoti, un šo ciemu iemītnieki pieder pie attīstītākām Jaun-Gvinejas ciltīm. Kalnieši (starp tiem sastop ļoti maza auguma cilvēkus, acīmredzot, kādas pigmaju rases pēcnācējus) ir galvenā kārtā medinieki un savvaļas augu ievācēji.

Upju krastu iemītnieki visādi nostādīti izcilākā stāvoklī kā kalnieši — medinieki. Savās, no viena koka stumbra izdobtās laivās viņi brauc nevien zvejot, bet arī tirgoties ar kaimiņu novadu iemītniekiem; dūņainie upju krasti teicami der tropu kultūraugu lauciņu ierīkošanai. Līdumniekam te nenākās cīnīties ar tik lielām gŗūtībām, kā meža biezokņos, jo upju krastu niedrājus viegli veic arī no akmens gatavoti darba rīki (Lauksaimniecība upēm tuvākajos novados ir dabūjusi sevišķi spēcīgu impulsu, ieviešoties eiropiešu ievestiem dzelzs rīkiem). Upju līdzenumos arī neaug tik lieli un cieti koki, kā kalnu mežos; tāpēc viņus vieglāki noveikt un pārvērst par tīrumiem.

Sausākajās vietās kultivē banānus un jamsu, bet taro audzē vietās, kuŗas lietus periodā pārklāj plūdu ūdeņi.

Ļoti svarīgs kultūras augs arī te, tāpat kā pārējā tropu Okeanijā, ir kokosa palma, kuŗas augļi der barībai, lūki drēbju gatavošanai, bet stumbrs māju būvei. Kokosa palmu birzis redz katra, upes krastos celta iedzimto ciema tuvumā. Palmu slaikie, gaŗie stāvi, paceldamies virs mūža meža, dod ceļiniekam (arī sirotājiem) iespēju samērā viegli sameklēt biezokņos slēpušos ciemu. Kokosa palmu birzis redz arī tais vietās, kur kādreiz eksistējušas iedzimto mītnes, kas sirotāju uzbrukumu, sērgu vai citas vainas dēļ palikušas bez iedzīvotājiem. Visur ciemu tuvumā un arī tāļu no tiem, meža dziļumos, aug maizes koks; sevišķi tas izplatīts, t. i. sekundārajos mežos.

Iedzimto galvenais pārtikas augs tomēr ir sago palma, kuŗas serdes milti ļoti iecienīti. Kalnos šī palma visai reti sastopama, vai-

Stabu ciems Jaun-Gvinejā

rāk tikai drēgnās vietās, bet līdzenumos aug veseliem mežiem. Sago palmu meži atrodas tāļu no ciemiem un skaitās tuvākā ciema iemītnieku kopīpašums; vispār pie Jaun-Gvinejas iedzimtiem vēl ir spēkā pirmātnējais jeb ģints kommūnisms.

Purvu apgabalos valda citi apstākļi; te sago palmas nocērt sausajā periodā un gaida, līdz iestāsies plūdu laiks; tad palmu stumbrus plūdina pa pārplūdušajiem purviem uz ciemu, kas parasti atrodas vairākus kilometrus tāļu. Sago palmu purvi aizjem plašus apgabalus starp tropu lietus mežu un zāles purviem, un pārpilnībā apgādā iedzimtos ar sago miltiem. Šais purvu apgabalos, kur pagaidām gandrīz nav iespējama citu tropu augu kultūra, sago palma ir iedzimto eksistences pamats. Šajos purvu novados visas iedzimto ēkas celtas uz stabiem; pat satiksmi starp atsevišķām ciema daļām uztura no viena paša koka izdobtās laivās (Kā redzam arī mežonīgajā Jaun-Gvinejā redz ainavas, kas savā ziņā atgādina daudzināto Veneciju).

Uz stabiem celtus ciemus salas iekšienē, t. i. tropu lietus mežu joslā, sastop visai reti. Toties šis celtniecības veids dominē sago palmu purvus. Plašie zāles purvi, kas plešas gar lielo upju krastiem, ir gandrīz neapdzīvoti, jo milzīgie moskito odu mākoņi, kas te brīžiem šķiet taisās aizsegt pat sauli, baida no šiem muklājiem projām pat izturīgos Jaun-Gvinejas saliniekus. Arī tās vietas, kur gar upju krastiem aug galēriju meži, reti apdzīvotas, jo turpat aiz meža atkal sākās niedru purvi, kuŗos aug savvaļas cukurniedras, stiepdamās pāris metru augstumā virs ūdens slāņiem pat plūdu laikā. Šie niedrāji ir tik biezi, ka pat laivās tiem ir grūti cauri tikt. Daudzās vietās virs purva ūdeņiem izveidojusies metru bieza peldoša zāļu sega, kas līgojas un ļodzas, ja cilvēks speŗ uz tās kāju. Purva upes te ātri aizaug un tāpēc tikšana pa viņām uz priekšu visai problēmatiska. Plūdu laikā ūdens masas atrauj no šī zāles klāja veselas salas un aizdambē tām upju gultnes; lielākajās upēs tāpēc bieži var sastapt veselas peldošas salas.

Līdzenumu augstākās vietas aizjem tropu lietus mežs, bet arī viņu rēgulāri pārplūdina lietus un upju ūdeņi. Šis mežs parasti viss izvagots dziļiem un platiem ūdeņu izrautiem grāvjiem, kuŗi ļoti apgrūtina iekļūšanu meža dziļumos. Pa šiem grāvjiem nemitīgi tek ūdens, ko raida lejup līdzenumos kalnu strauti; viņu steidzas apgādāt ar velgu arī nakts lietus gāzes. Lietus periodā tropu lietus meža zemākie apgabali visi pārplūst. Arī sausajā gada periodā visur sastop mazus ezerus un dabas veidotus dīķus, ap kuŗiem parasti drūzmējas drēgnuma mīlētājas — sago palmas. Lielu platību aizjem arī bambuka niedrāji, neļaudami citiem augiem augt. Turpretim sausākajās vietās sastop īstus koku milzeņus, kas parasti balstās uz t. s. „dēļu saknēm", un drošības labad bieži raida lejup arī „gaisa saknes", lai spētu noturēties purvainajā zemē pret vētrām un negaisu brāzieniem. Gar koku stumbriem un gaisa saknēm vijas augšup lianas un viņu lapas šķiet kā zaļgani ūdens kritumi, kas gāžas lejup no koku zariem un stumbriem. Visaugstāk gar koku stumbriem parasti uzrāpjas rotangpalmas. Visu pārklāj un apsedz lielo koku biezie lapu kroņi; zem tiem, kā otrs meža stāv, aug mazāki koki, aizsniegdami saules gaismu tikai tais vietās, kur vētra vai vecums nogāzuši kādu meža milzeni. Zemi klāj krūmāji un milzīgas papardes.

Šī apbrīnojamā augu valsts zaļoksnība un meža biezums neļauj attīstīties dzīvnieku valstij. Jaun-Gvinejā nav lielāku savvaļas dzīvnieku; no zīdītājiem sastop vai vienīgi meža cūkas, iedamas ganībās vai uz upēm dzert, tās ir ieminušas biezumos tekas, kuŗas izmanto arī iedzimtie savos medību klejojumos. Sastop arī kazuārus, sevišķi zāļainākajos apgabalos. Izplatīts Jaun-Gvinejas tropu meža dzīvnieks ir mazais ķengurs. Dzīvniekiem virzīšanās pa zemes virsu te ļoti grūta un tāpēc daudzi spiesti pielāgoties dzīvei kokos. Te sastop koku lāčus un dažādas ķirzaku sugas.

Ļoti skaista ir šī mūža meža putnu pasaule, bagāta sugām un individiem. Tāļu izdaudzināti Jaun-Gvinejas skaistie paradīzes putni, kuŗus iedzimtie un eiropieši ciena viņu spalvu brīnišķīgā mirdzuma dēļ. Iecienīts medījums ir meža balodis; ar ļoti skaistām spalvām lepojas lirastis un ķēniņa putns; mūža meža klusumu bieži pārtrauc papagaiļu un kakadu ķērcieni. Ļoti bagāta ir arī šī meža insektu — odu, siseņu, skudru, bišu un mušu pasaule, kas sagādā daudz mocību ceļiniekiem. Ļoti izplatītas asins dēles, kas nemanot iezīžas cilvēka locekļos, atstādamas ilgi asiņojošas rētas.

Jau citādas dabas ir kalnu mūža mežs, kas tur apsedz kraujas, aizpilda ielejas un ar savu biezumu apgrūtina cilvēkiem iekļūšanu kalnu iekšienē. Jo augstāki paceļas kalnos, jo bagātāka kļūst šo mežu flora epifītiem, sūnām un ķērpjiem, kas t. s. miglas mežā apklāj zemi, kokus, zarus un pat lapas. Zeme te aizpildīta kritušo koku stumbriem, ap kuŗiem arī vijas staipekļi un aug veseli sūnu un ķērpju klēpji.

Kā redzam, lielum-lielo Jaun-Gvinejas daļu klāj kultūrai un satiksmei naidīgais mūža mežs, kuŗā (par spīti visai viņa krāšņajai veģetācijai) lauksaimniecība un līdz ar to cilvēka eksistence apgrūtināta vai tikpat lielā mērā, kā tais joslās, kuŗas mēdz dēvēt par pustuksnešiem.

Šī milzīgā sala ļoti grūti pieejama, sevišķi viņas iekšienes novadi, tāpēc arī civīlizācija paspējusi daudz maz iekaŗot tikai piekrastes novadus, un arī tikai salas ziemeļu krastā, kas stāvu krīt lejup Klusā okeana ūdeņu klajumos.

Daudz mežonīgāka ir salas dienvidu piekraste, kur upes iztecējušas cauri līdzenuma purvājiem, palīdz jūrmalā izveidot milzīgus mangrovu mežus. Tomēr arī salas ziemeļu piekrastē cilvēku mītņu skaits nebūt nav tik liels, kā tas var likties, spriežot pēc liela mēroga kartes. Piekrastes ūdeņi teicami der kuģniecībai, un jūŗnieki, braukdami gar milzīgās salas krastiem, ir centušies dot katram zemes ragam un pašam mazākajam līcim savu nosaukumu, pēdējos bieži apbalvodami ostu tituļiem, un pie tam bez kāda pamata. Patiesībā to mītņu skaits, kuŗās sastopami baltie, šai salā ļoti niecīgs; balto kolonistu skaits visā Jaun- Gvinejā nepārsniedz 2000.

Pats no sevis rodas jautājums, kādas ir šai milzīgajai salai attīstības izredzes nākamajos gadu desmitos. Salas klimats liedz eiropietim ilgāki uzturēties arī kalnainajās piekrastēs, nemaz jau nerunājot par drudžiem bagātajiem purvu apgabaliem. Tāpēc šo zemi iespējams saimnieciski izmantot tikai ar iedzimto palīdzību, gādājot par viņu kultūras līmeņa pacelšanu, iepazīstinot viņus ar ienesīgāko tropu augu kultūrām un rūpējoties par vietējās lauksaimniecības produktīvi-

tātes celšanos. Tikai pēc tam, kad Jaun-Gvinejas iedzimtie, kas tagad vēl dzīvo akmens laikmetā, būs tiktāl civīlizējušies, ka spēs ražot eksportam un derēs kā laukstrādnieki eiropiešu plantācijām, būs iespējams sākt plašāki izmantot tās milzīgās bagātības, kuŗām apbalvota šī sala, kas pelna maza kontinenta nosaukumu. Šķiet, pirmā kārtā iespējams palielināt kopras un sago miltu eksportu. Daudzās vietās sākusi laist saknes tabakas audzēšana. Vietējie eiropieši ir mēģinājuši ierīkot kaučuka, kakao un sizalkaņepju plantācijas, un ar lieliskiem panākumiem. Plantātoriem tomēr sagādā daudz raižu darba spēka jautājums: pat izturīgie ķīnieši un indiešu kūliji lāga nepanes Jaun-Gvinejas klimatu, un tāpēc plantātoriem jāiztiek ar tiem iedzimtiem, kuŗus izdodas dažādiem solījumiem pieviļināt pie darba.

Kā pirmie no kolonizātoru tautām lūkoja apmesties Jaun-Gvinejā nēderlandieši. Vieglāk izmantojamās Indonēzijas salas viņus tomēr vilināja vairāk kā drausmīgā Jaun-Gvineja; tāpēc arī Nēderlande sāka oficiāli nostiprināties salas rietumu daļā tikai pagājušā gadsimta pirmajā pusē.

Nēderlandiešu Gvinejas territoriju vērtē uz 416,000 kv. klm., viņas iedzīvotāju skaitu uz 200,000; tā tad caurmērā te mājo viens cilvēks uz 2 kv. klm. Sākumā nēderlandieši aprobežojās ar salas rietumu daļas pasludināšanu par savu piederumu, atstādami savu jauno koloniju likteņa ziņā. Tikai pagājušā gadsimta 80. gados, kad Melanēzijā sāka spiesties iekšā arī citas kolonizātoru tautas, un mest acis uz Jaun-Gvineju, nēderlandieši redzēja, ka pienācis pēdējais laiks piegriezt vairāk vērības savas Jaun-Gvinejas daļas izmantošanai.

Nēderlandiešu Jaun-Gvinejā Centrālie kalni sasniedz viņu lielāko augstumu: te atrodas vairākas galotnes (ar 5000 augsto Karstena kalnu priekšgalā), kuŗas rotā nelieli šļūdoņi. Cik vērojams, šļūdoņi agrāk klājuši šos kalnus daudz plašākos apmēros, kā to liecina vēl tagad sastopamās glečeru darbības pēdas.

Šīs milzīgās kalnu galotnes stāvu paceļas virs tropu lietus mežu joslas, kuŗa plešas pie viņu kājām, segdama arī zemākās kalnu nogāzes. Arī tālāk uz austrumiem vēl sastop ar sniega un ledus segu rotātas galotnes, kaut gan tās vairs nesasniedz 5000 metru augstumu. Vēl tālāk austrumu virzienā kalni sāk palikt zemāki, un viņiem pāri ped dažas medinieku lietātas tekas. Līdz 2000 metru augstumam kalnu kraujas klāj mūža mežs, tikai augstāki palikdams retāks. Centrālo kalnu ķēde, pieiedama salas galējā dienvidrietumu daļā pavisam tuvu jūŗas krastam, nošķiŗ no t. s. Putna galvas dienvidu līdzenumu. Vispār šie kalni dienvidu malā ļoti strauji plok lejup purvainajā un mežiem bagātajā līdzenumā; turpretim ziemeļos viņiem līdztekus stiepjas vairākas zemākas kalnu ķēdes. Arī uz t. s. „Putna galvas" abām rietumu pussalām sastop kalnu augstumus, kas paceļas līdz 1200 metriem virs okeana.

Kolonijas piekrastes dievidrietumu daļa purvaino krastu dēļ ļoti grūti pieejama un maz izpētīta, tāpat arī purvainais zemes šaurums, kas vieno „Putna galvu" ar salas ķermeni. Kolonizātoru atbalsta punktus rod tikai tālākās piekrastēs; dienvidos tāds atbalsta punkts ir Koka, pie Beravas līča, ziemeļos (iepretim tai vietai, kur centrālā kalnu ķēde pie'et pie jūŗas) Seronga.

Pie nēderlandiešu Jaun-Gvinejas kolonijas administratīvā ziņā

pieder arī Aroē salas, kuŗu ostas pilsētai Dobo ir vairāk kā 20,000 iedzīvotāju. Vienīgā eksporta prece, ko dod nēderlandiešiem viņu kolonija, ir kopra un trepangi.

Maz izpētīta un gandrīz neizmantota ir arī kolonijas ziemeļaustrumu piekraste, kur nēderlandiešiem ir tikai pāris atbalsta punkti. Jūŗas piekrasti šķiŗ no salas iekšienes kalnu grēda, kas iestiepusies starp jūŗu un centrālajiem kalniem. Piekrastes tuvumā redz daudzas nelielas koraļļu salas, kuŗu rifi traucē kuģniecību. Arī šī kolonijas mala ļoti maz izpētīta. Mēs zinām tikai tikdaudz, ka viņā atrodas dažas kalnu galotnes, kuŗas sasniedz 2 klm. augstumu. Šiem piekrastes kalniem dienvidos, starp viņiem un centrālo grēdu, plešas plaša, purviem bagāta ieplaka, pa kuŗu tek, dodamās uz okeana pusi, Mamberamo upe. Šo upi izveido divas milzīgas straumes, Idenburga un Vandālena, kas abas tek lejup no centrālo kalnu augstumiem. Upju satekai iepretim ved pāri centrālajiem kalniem gandrīz 4 klm. augstumā kāda teka, pa kuŗu salas ziemeļu daļas iemītnieki uztur sakarus ar saviem kaimiņiem kalnu dienvidu pusē. Kalnu ielejas te diezgan bieži apdzīvotas un iedzimtie saviem akmens cirvjiem izskauduši mežus, ierīkodami viņos tīrumus.

Kalniem dienvidos plešas zems milzīgs līdzenums, kuŗa lielāko daļu klāj purvi un tropu lietu mežs. Šim līdzenumam tek cauri, dodamās rietumu virzienā, Diguelas upe; viņas grīvai dienvidos atrodas Prinča Frīdricha-Indriķa sala, ko šaurs zunds šķiŗ no salas ķermeņa. Sala, tāpat kā tuvējā Jaun-Gvinejas daļa, ļoti reti apdzīvota.

Lielās kolonizātoru valstis ilgu laiku nelikās gar Jaun-Gvineju ne zinis, arī pēc tam, kad nēderlandieši bija pasludinājuši salas rietumu daļu par savu piederumu. Tikai Kvinslendas kolonisti izteica vēlēšanos, lai Anglija okupētu to salas daļu, kas Jorkas pussalai iepretim, un tādā kārtā neļautu nostiprināties Kvinslendas tuvumā kādai citai lielvalstij.

80. gadu sākumā te parādījās vācu tirgotāji un drīz nodibinājās t. s. Jaun-Gvinejas kompanija. Salas ziemeļaustrumu daļu pasludināja par Vācijas piederumu; tai pašā laikā angļi steidzās sagrābt to, kas vēl bija no šīs salas palicis, t. i. viņas dienvidaustrumus.

Jaunā Vācijas kolonija dabūja „Ķeizara Vilhelma zemes" nosaukumu. Pēc pasaules kaŗa šo koloniju kā mandātzemi ieguva Liel-Britanija un nodeva Austrālijas pārziņā. Kolonijas platība aptver 180,000 kv. klm. un viņā pēc visai problēmatiska aprēķina mājo 260,000 cilvēku. Kolonijas oficiālais nosaukums tagad ir Jaun-Gvinejas territorija.

Kolonijas rietumu daļā, t. s. Zvaigžņu kalnos sastopas visu triju Jaun-Gvinejas koloniju robežas. No šiem kalniem iztek Fli upe, dodamās dienvidu virzienā uz Papuas līci, un līkumainā un straujā Sepika, kas tek uz ziemeļiem. Kalni bagāti stāvām kraujām, dziļām aizām un klāti mūža mežiem. Viņiem austrumos paceļas Bismarka kalni, sasniegdami 4 klm. augstumu. Šo kalnu galotnes klāj miglas meži un klinšu lauki, bet zemākās kraujas — tropu lietus mežs. Kalnos redz skaistus mežezerus; upēm ir ļoti dziļas ielejas, kuŗas sedz necaurejams mūža mežs. Gar kalnu kājām, kur sākas sago palmu purvi, redz daudzus iedzimto ciemus, sevišķi upju krastos, kuŗas dod

iedzimtiem iespēju nodarboties ar zvejniecību. Miltus iedzimtiem dod sago palmas, bet gaļu — nomedītie ķenguri un koku lāči.

Kalniem ziemeļos, Sepikas upes platās ielejas rietumu daļai abās pusēs, plešas milzīgi purvaini meži; austrumos lielu platību aizjem zāļaini klajumi. Gar Sepikas un Ramu upes krastiem atrodas daudzi iedzimto ciemi. Zeme te samērā biezi apdzīvota, bet klimats eiropiešiem ļoti neveselīgs. T. s. Ciemu upe bagāta kŗācēm un ūdens kritumiem (savu vārdu viņa dabūjusi daudzo mītņu dēļ, kas celtas tās krastos un vietām plešas cita pie citas). No citām šejienes upēm jāpiemin Podnieku upe, kuŗas krastu iemītnieki prot gatavot teicamus māla traukus. Pati Sepikas upe ir dziļa, ļoti līkumaina un kuģojama.

Starp piekrastes kalniem un Bismarka kalnu grēdu plešas zāļains līdzenums, kuŗa upju krastos redz galēriju mežus un kokosa palmu

Stabu celtnes Admirālitātes salās

birzis. Ap Ramu upes krastiem plešas plašas alangzāles stepes; upes lejtekā šo stepju vietā stājas niedru purvi, kuŗu vidū retumis redz uz stabiem celtas iedzimto būdas. Parastais satiksmes līdzēklis te ir laiva, kas izdobta no viena paša koka stumbra. Kolonizācija te daudz maz skārusi tikai pašu piekrastes apgabalu, — šauru joslu, kas plešas starp jūŗu un t. s. piekrastes Kordiljeriem. Šai piekrastē atrodas kolonijas galvenais centrs Sitape. Pie Astrolabes līča guļ otrs centrs — Madanoa, kas agrāk nesa Frīdricha-Vilhelma ostas nosaukumu. Kolonijas austrumu daļas piekrastē atrodas Merobes miests, pie t. s. Adolfa ostas, netāļu no Papuas kolonijās robežām. Šī miesta aizmugures kalnos pēdējos gados uziets zelts; neveselīgais klimats un mūža meži tomēr ļoti lielā mērā traucē zelta meklētāju darbu, un te jau ir dabūjis no drudža vai sazāļotām iedzimto bultām galu ne viens

vien vieglas laimes meklētājs. (Zeltrači lūko izpalīdzēties, lietādami nokļūšanai uz zelta laukiem lidmašīnas, kuŗās tiem piegādā arī instrumentus un pārtikas līdzekļus.) Arī tuvējās Papuas kolonijas upju gultnēs uzietas zelta smiltis.

Šīs kolonijas galvenā bagātība tomēr nav zelts, bet brīnumauglīgā augsne. Svarīgākais eksporta priekšmets patlaban ir kopra un, šķiet, paliks tāda vēl labu laiku. Kolonijas eksportētās kopras vairums nāk no pašu iedzimto koptām palmu birzīm.

Trešā Jaun-Gvinejas kolonija, kas nes britu Papuas (Papuasijas) nosaukumu, plešas ap Papuas līci un aizjem salas galējo dienvidaustumu galu, kuŗā centrālie kalni (iepretim Luiziadas archipelagam) pienāk pavisam klātu pie jūŗas krasta. Kolonijas ziemeļu daļā, tieši pie Jaun-Gvinejas territorijas robežām, atrodas 3650 metrus augstais Nelsona vulkāns. Centrālo kalnu dienvidu daļa arī šīs kolonijas tiesā kā siena krīt lejup purvainajā piekrastes līdzenumā. Kolonijas centrs ir Port-Moresbi. Pilsētiņai ir teicama osta, kuŗā var iebraukt eiropiešu tvaikoņi. Apkārtnes klimats samērā veselīgs, jo kalni sargā Moresbi pret pasātvējiem, un tāpēc eiropiešiem te nav tik ļoti jābaidās no Jaun-Gvinejas klimata.

Pavisam citu ainu mēs redzam Papuas līča pretējā, rietumu krastā, kuŗā ietek Fli upe, lielākā visā Jaun-Gvinejā. Upes grīvas krastos aug milzīgi mangrovu meži, un viss šis milzīgais līdzenums, kas klāts purviem un tropu lietus mežiem, vēl atrodas dabas spēku un iedzimto varā.

Kolonijas balto iemītnieku vairums ir apmetiņes Papuas līča austrumu krastā, Moresbi apkārtnē, kuŗai aizmugurē paceļas 4 klm. augstie Stenli kalni. Balto kopskaits šai kolonijā nesasniedz 1500. Galvenais eksport priekšmets arī te ir kopra; pēdējos gados plešas plašumā kaučuka plantācijas. Kolonija bagāta vērtīgām rūdām, zeltu un vaŗu; uzieta arī nafta. Piekrastes ūdeņos iegūst pērles un ķeŗ trepangus.

Jaun-Gvinejai dienvidaustrumos plešas nelielais Luiziadu archipelags, no kuŗām trīs lielākās ir visai kalnainas. Prāvākā no tām ir 770 kv. klm. lielā Dobas sala. Uz Tagulas salas atrodas zelta raktuves.

Luiziadu archipelagam ziemeļos guļ Dantrekasto salājs, kuŗa lielākās salas, Moraton jeb Fergusonas, platība pārsniedz 1300 kvadrātkilometrus. Arī šai salai cauri stiepjas vairākus simts metrus augstas kalnu ķēdes, gar kuŗu kraujām redz iedzimto plantācijas un ciemus, jo sala biezi apdzīvota. Viņas ziemeļaustrumu daļā paceļas 1400 mtr. augsts nodzisis vulkāns. Uz tuvējās Danilas salas atrodas gandrīz divreiz augstāka galotne, Godenugas kalns, kas sasniedz 2600 metru augstumu.

Bismarka archipelags

Lielo salu grupu, kas plešas Jaun-Gvinejai austrumos, un uzbūves, augu un dzīvnieku valsts ziņā viņai tuvu rada, dēvē par Bismarka archipelagu. Šīs salas līdz pašam pagājušā gadsimta beigām bija ļoti maz izpētītas; daudzām no tām pat nebija stabila nosaukuma.

Archipelaga salu kopējā platība pārsniedz 47,000 kv. klm. Abām lielākajām salām, kuŗas ir 24,000 un 12,000 kv. klm. lielas, vāci bija devuši Jaun-Pomerānijas un Jaun-Meklenburgas nosaukumus. Tagad angļi, kuŗu varā pēc pasaules kaŗa nokļuvis šis archipelags, ir atjaunojuši salu vecos, Jaun-Britanijas un Jaun-Īrijas vārdus.

Abas galvenās salas šķiŗ t. s. svētā Jūŗa kanālis, kuŗā atrodas vulkāniskā un auglīgā Jaun-Lauenburgas sala; Jaun-Īrijai pieslēdzas Lavongai sala, kas vācu kundzības laikā nesa Jaun-Hannoveras nosaukumu. Starp šīm salām un Jaun-Gvineju stiepjas vulkānisko Lingo un Umbojas salu puduri, atrazdamies jau tuvu kaimiņos Jaun-Gvinejas piekrastes salām. Lielākā no viņām ir Karkara jeb Dampjēra sala, tad Manama, uz kuŗas darbojas liels vulkāns.

Arī gar Jaun-Britanijas ziemeļu malu stiepjas vesela rinda vulkānisku salu, bet Jaun-Īrijas ziemeļu galam iepretim plešas Tauji jeb Admirālitātes salu puduris, ko sastāda pa daļai vulkāniskas, pa daļai koraļļu salas; viņu kopējā platība sasniedz gandrīz 2300 kv. klm.; lielākā no visām ir Manus sala, kas paceļas vairāk kā 900 metrus virs okeana līmeņa.

Admirālitātes archipelagam dienvidos atrodas fosfāta slāņiem un kokosa palmu birzīm bagātās Perdī salas. Vēl tāļāk rietumu virzienā guļ Vientuļu, Hermītu, Minigo un Anachoretu salas, kuŗām mēdz dot kopēju, Rietumu salu nosaukumu.

Jaun-Īrijai ziemeļaustrumos stiepjas otrs salu puduŗu loks, kuŗā pašas lielākās ir Musavas, Tabas, Lihiras un Nisanas salas; pēdējā jau atrodas kaimiņos lielajām Zalamana salām, pie kuŗām daži ģeografi mēdz pieskaitīt arī pašu Nisanu, viņas ziemeļrietumu kaimiņienēm dodami Hibernijas salu vārdu. Šīs salas ir visas vulkāniskas dabas, bet Nisana tipisks atolls.

Jaun-Īrijai dienvidrietumos atrodas Sendviču salas un Jaun-Lauenburgas salu grupa, kas lielāko tiesu ir koraļļu celtņu izveidota.

Abas Bismarka archipelaga lielās salas (Jaun-Britanija un Jaun-Īrija) dabas ziņā visai vienādas. Abas ir šauras un gaŗas, iekšienē

ļoti kalnainas un bagātas klinšu kraujām un aizām, kuŗām gandrīz nav iespējams pāri tikt.

Šie salu iekšienes kalni bagāti strautiem un upēm, kuŗas izveido krāces un lielus ūdens kritumus (Tā tad šai ziņā starp abām salām un Jaun-Gvineju, kuŗā upes ir galvenie satiksmes ceļi, valda krasa pretešķība). Fauna un sevišķi flora, kā jau minējām, turpretim ļoti līdzinās Jaun-Gvinejas dzīvnieku un augu valstīm. Arī te, tāpat kā Jaun-Gvinejā, gandrīz visu platību klāj krāšņs tropu lietus mežs, neļaudams iespiesties salu iekšienē (Vienīgā atšķirība starp archipelaga un Jaun-Gvinejas augu valstīm ir tā, ka pirmā sugām nabagāka). Salu iekšienē mūža meži gandrīz neapdzīvoti, un viss iedzīvotāju vairums mitinās jūŗas krastu tuvumā.

Jaun-Īrija, jeb Jaun-Meklenburga ir gandrīz 400 klm. gaŗa, bet platums platākajā vietā nepārsniedz 50 klm. Sala dalās divās, zie-

Bismarka archipelaga iedzimtie

meļrietumu un dienvidaustrumu daļās, no kuŗām pēdējā daudz platāka. Abas vieno šaura un pazema zemes mēle. Visa sala ļoti kalnaina: visā viņas gaŗumā tai stiepjas cauri kalnu ķēde, kuŗas augstākās galotnes pārsniedz 2 klm. Kalni ļoti mežonīgi un gandrīz nepieejami.

Jaun-Britanija jeb Jaun-Pomerānija arī ir kalnaina sala, kuŗas rietumu piekrastē plešas pakalniem bagāts līdzenums. Pakalniem nosēts arī salas ziemeļu krasts, kuŗā aizsniedz jūŗu vairākas ūdeņiem bagātas upes. Salas centrā atrodas paši augstākie viņas kalni, pārsniegdami 1800 metru augstumu. Ziemeļu daļā redz vairākus vulkānus, tāpat arī uz Viljama pussalas, ko visu aizpilda izdzisušu vulkānu grupas. (Šai pussalā sastop arī geizeŗus, karstūdens avotus, dūņu vulkānus un dūņu ezerus). Pussalas ziemeļu galā atrodas milzīgs krātērs, kuŗā tagad guļ saldūdeņa ezers. Četri no salas vulkā-

niem, kas atrodas dienvidaustrumu daļā, darbojas ļoti enerģiski. Visu šo vulkānu kraujas apaugušas krāšņiem mežiem, bet pašas galotnes klāj pelnu un lavas lauki.

Uz šīs salas atrodas Rabola, Jaun-Gvinejas territorijas galvas pilsēta, jo administrātīvā ziņā archipelags tagad apvienots ar bijušo Vācijas koloniju Jaun-Gvinejā. Šī pilsētiņa guļ pie skaista jūras līča un viņai aizmugurē ceļ pret debesīm savas kūpošās galvas vareni vulkāni. Pilsētai apkārt plešas milzīgas cilvēku roku stādītas kokosa palmu birzis.

(Jaun-Īrijas lielākais centrs ir Natanaiji, kuŗas tuvumā atrodas vairākas eiropiešu kolonistu ierīkotas plantācijas).

Tagad Bismarka archipelags nodots Austrālijas pārziņā. Balto skaits šais salās nav daudz lielāks par 1000. Galvenais eksporta priekšmets ir kopra. Pēdējos gados ierīkotas arī kakao koku un citu vērtīgu tropu augu plantācijas. Kultivētās zemes platība tikko pārsniedz 70,000 hektaru, kaut gan archipelaga salām ļoti auglīga vulkāniska augsne.

Jaun-Kaledonija

Starp Luiziadu archipelagu un Jaun-Zēlandes ziemeļu salu paceļas no okeana dziļumiem Jaun-Kaledonijas salu grupa, kuŗai savukārt pieslēdzas Loijotē salas.

Jaun-Kaledonijas salu kopējā platība sniedzas pie 19.800 kv. klm.; no tiem 16.712 kv. klm. aizjem pati galvenā sala. (Tā tad platības ziņā viņa ievērojami pārsniedz mūsu Latgali). Salas gaŗums sniedzas pie 400 klm.,platums ir caurmērā 45 klm. Parallēli abiem salas krastiem stiepjas gaŗi koraļļu rifi, vietām sasniegdami vairāku simts metru platumu. Šie rifi sedz salu pret vaļējiem jūŗas klajumiem un salai iespējams piebraukt tikai tais vietās, kur (iepretim upju grīvām) rifos palikuši platāki intervaļi. Kanālveidīgās lagūnas starp rifiem un salas piekrasti bagātas zemūdens klintīm un bīstamiem sēkļiem, kas ļoti apgŗūtina kuģniecību. Lagūnu dziļums ir caurmērā 30 metri, bet rifiem otrā pusē jau sākas vairākus simts metrus dziļas dzelmes. Rifi atrodas caurmērā 10 klm. tāļu no salas krastiem.

Galvenā Jau-Kaledonijas sala ir ļoti kalnaina; tikai gar viņas dienvidrietumu piekrasti stiepjas pakalniem nosēts līdzenums. Augstākās kalnu galotnes nepārsniedz 1600 metru augstumu; kalni bagāti upēm, kas viņus izvagojušas visos virzienos un padarījušas vēl gŗūtāki pieejamas. Sevišķi īpatnējās ainavas redz lielās salas austrumos, kur paceļas zilganas kristalliskas klintis, piešķirdamas kalniem ļoti īpatnēju izskatu.

Nokrišņu ziņā Jaun-Kaledonija nav tik bagātīgi apgādāta, kā Melanēzijas pārējās salas. Atrazdamās visai tuvu pie dienvidu saulgriežu loka, šī sala atšķiras no pārējās Melanēzijas arī klimata ziņā. Temperatūra te jau samērā panesama un ievērojami zemāka, kā piem. Jaun-Gvinejā; lietus ziņā sevišķi bagāta salas ziemeļaustrumu piekraste, kur gadskārtējais nokrišņu daudzums sniedzas pie 1900 mlm. Nokrišņu daudzuma ziņā vērojama gada laiku starpā jau diezgan krasa atšķirība: jūnijs un jūlijs ir samērā sausi un vēsi mēneši; silts un lietains laiks valda no decembŗa līdz maijam, bet tomēr neviens mēnesis nav gluži bez lietus. Šī īpatnējā klimata sekas ir veģetācija, kas zināmā mērā atšķiras no pārējās Melanēzijas augu valsts. Tropiskais mūža mežs te aizjem samērā mazu platību, bet toties ir izplēties plašumā krūmu mežs, kas apklāj gandrīz pusi no visas lielās salās. Zemes reljefs tik kalnains, ka arī pēc pašām spēcīgākajām lietus gāzēm ūdens ātri aiztek pa upēm okeanā; ūdens iztvaikošanu piedevām veicina arī spēcīgie vēji.

Salas kalnainās daļas zemākās zonas klāj visai vienmuļīga veģetācija, nioli koku meži, kas aizjem plašus apgabalus. Šos gaišos mežus raksturo ceļotājs Zarazens:

„Visur, cik tāļu vien spēj sniegt mežā skats, redz baltus un līkus stumbrus, no kuŗiem kā ubaga skrandas nokarājas lejup ādveidīgās koku mizas sloksnes; koku kroņi nav visai biezi un dod maz ēnas; lapas spilgti zaļas, mazas un lancetveidīgas; starp lapām redz dzeltenbaltus ziedus. Nioli koki parasti aug vairāku metru attāļumā viens no otra un necieš sev blakus citas koku sugas. Viņi jūtas teicami uz pašām sausākajām, saulē izdegušām kraujām, un aug arī purvainajās ielejās."

Zem nioli kokiem aug pareti krūmāji, zāle un īpatnējas papāržu sugas. Kopš dažiem gadu desmitiem Jaun-Kaledonijas mežos ieviesies ērkšķainais lanŧanas krūms, kas paspējis jau iekaŗot ļoti plašus apgabalus; ar saviem oranždzeltenājiem, vai sarkanrožainiem ziediem viņš izskatās ļoti skaists, bet kaitē lauksaimniecībai, iekaŗodams iedzimto ganības un atmatā atstātos laukus.

Apmēram 300 metru augstumā nioli koki paliek vēl zemāki un it kā pārvēršas par krūmiem. Veģetācija te piejem Austrālijas skrubam līdzīgu izskatu. Te bieži sastop apvidus, kur nav mežu, bet plešas kalnu pļavas; viņas maz der ganībām, jo zāli pa lielum lielai daļai nomākušas cietās ērgļu papārdes, kas te aug visās malās un lielā daudzumā.

Apmēram 600 metru augstumā sākas kalnu mežs, kuŗam pavisam citādāks izskats, kā zemāk augošiem nioli mežiem. Ceļotāju, iekļūstot šajos kalnu mežos, apjem dzestrs un drēgns gaiss; jo augstāki viņš dodas kalnos, jo grandiozāks kļūst meža izskats; tas ir sevišķi skaists tais stundās, kad saule sāk cīņu ar kalnu miglu, radīdama brīnišķīgus gaismas efektus. Koki te ir ļoti resni un arī gar viņu stumbriem un zariem tiecas augšup orchidejas un liānas; zemi zem koku kroņiem kā zaļš tepiķis sedz papārdes un zāle; uz vētras vai vecuma gāzto koku stumbriem aug neskaitāmas sēnes, mirdzēdamas visdažādākās krāsās. Sevišķu burvīgumu šiem kalnu mežiem piešķir daudzās kokveidīgās papārdes ar viņu maigājiem lapu kroņiem.

Šis kalnu mežs, kas sastopams līdz 1000 metru augstumam, ir salai no liela svara kā ūdens piegādātājs: no viņa plūst lejup sausajās zonās neskaitāmi strauti un kalnu upes.

Salas rietumu daļā aizjem lielu platību zāļāji, kuŗu netrūkst arī dienvidos, kaut gan tur vairāk dominē t. s. īpatnējā veģetācija, kas sevišķi izplatīta stāvājā austrumu piekrastē. Stāvie serpentīna kalni, kas te iežogo Kanālas līci, ir sarkani un kaili; zemi klāj cieta sarkandzeltena, dzelzs savienojumiem pārbagāta māla augsne; vaļējās kalnu kraujas iekaŗojusi ļoti īpatnēja, sausuma panešanai piemērojusies veģetācija; zemi un reti krūmāji ar cietām, spīdošām lapām. Šī formācija ļoti bagāta endēmiskām sugām, no kuŗām daudzas lepojas ļoti skaistiem, baltiem, dzelteniem un sarkaniem ziediem; t. s. serpentīna krūmāju apgabali ir pilnīgi neapdzīvoti, jo neder pat ekstensīvai lopkopībai, nemaz jau nerunājot par zemkopību.

Jaun-Kaledonijas iedzīvotāju vairums sablīvējies salas piekrastēs, gar kuŗām parasti stiepjas labākas augsnes strēmeles; ap iedzimto ciemiem lepni ceļ gaisā savus zaļos kroņus kokosa palmas. Jaun-Ka-

ledonijas kanaki, kā franči dēvē šos melanēziešus, kuŗu dzīslās tek arī prāvas polinēziešu asins piemaisas, parasti mēdz celt savas apaļās būdas upju ielejās. Atsevišķas būdu grupas parasti apjož augstas sētas. Virsaišu būdas ir sevišķi augstiem jumtiem un rotātas kokgriezumiem.

Tāļāki nost no jūŗas krasta aug araukārijas, skuju koki, kas agrāk Jaun-Kaledonijā bija visai izplatīti, bet tagad pa lielākai daļai krituši par upuri mežrūpnieku peļņas kārei. Īpatnējs Jaun-Kaledonijas staipekņu augs ir t. s. vinde-ignane (Dioscorea batates), ko iedzimtie kultivē kā barības augu speciālos dārziņos, kas ierīkoti ieleju nogāzēs.

Daudz grūtāka ir taro auga kultivēšana, kas prasa mākslīgu apūdeņošanu. No pārējiem Jaun-Kaledonijas kultūraugiem jāatzīmē banānes un cukurniedras.

Iedzimto skaits Jaun-Kaledonijā kopš viņas kolonizācijas sākuma stipri samazinājies un patlaban vairs sasniedz tikai 17,000. Viss iedzimto vairums mājo neauglīgajā salas austrumu daļā, eiropiešu kolonisti dzīvo vienīgi rietumos; iedzimtie no turienes izspiesti pēc viņu lielajiem dumpjiem, zeme konfiscēta un atdota baltajiem.

Jaun-Kaledonijas saimniecisko uzplaukumu ilgi traucējusi salas izlietāšana noziedznieku nometināšanai; viss balto kolonistu vairums ir sodu izcietuši noziedznieki, vai viņu pēcnācēji. Vēl tagad uz šīs salas mājo daži tūkstoši balto, kuŗiem franču tiesas piespriedušas spaidu darbus Jaun-Kaledonijā.

Šī sala visai bagāta retiem un dārgiem minerāļiem, sevišķi niķeļa un kobalta rūdām. Ļoti bagāta viņa arī ar chromu (te rok ceturto daļu no šī retā metala, kas parādās pasaules tirgū). Vēl pagājušā gadsimtā beigās Jaun-Kaledonija bija pirmā starp zemēm, kuŗās ieguva niķeļa rūdu; tagad viņu pārspējusi Kanāda.

Niķeļa rūdu lielākā kausētava atrodas Tavo pilsētiņā, salas ziemeļaustrumu piekrastē. Niķeļa rūpniecības centrs turpretim ir Tio, kas guļ daudz tāļāk dienvidos. Vēl vairāk uz dienvidiem, pie Jatē, iegūst chroma rūdu. Serpentīna kalnos rod nevien niķeli un chromu, bet arī kobaltu. Agrāk salas ziemeļu daļas kalnos ieguva diezgan daudz zelta, bet tagad zelta bagātības liekas jau izsīkušas. Izmanto arī vaŗa rūdas. Kalnrūpniecība stipri cieš no strādnieku trūkuma, jo vietējie iedzimtie rēgulāram un smagam darbam ir nederīgi. Kalnrūpnieki tāpēc lūko izpalīdzēties ar ķīniešu kūlijiem.

No Jaun-Kaledonijas baltājiem apmēram trešdaļa mājo salas galvas pilsētā Numejā, kuŗai ir 7000 iedzīvotāju. Pilsēta atrodas pie skaista līča, salas dienvidaustrumu piekrastē. Viņai ir teicama osta un tās apkārtnē atrodas turīgāko kolonistu plantācijas.

Jaun-Kaledonijai austrumos stiepjas Loijotē salu grupa, no kuŗām lielākā ir Marē. Šīs salas ir rezervācijas territorija iedzimtiem, un eiropiešiem-kolonistiem viņās neļauj apmesties. Marē salinieki vairāk civīlizēti kā citas jaunkaledoniešu ciltis.

Lifū sala nosēta augstām klintīm un bagāta araukāriju mežiem. Visas Loijotē salas ir Francijas piederums.

Jaun-Hebridas

Jaun-Kaledonijai ziemeļaustrumos plešas Jaun-Hebridu salu grupa, kas ir Anglijas un Francijas kopējs piederums: salas pārvalda angļu un franču komisija, bet salinieki, no kuŗiem viss vairums franču pavalstnieki, pakļauti katrs tieši savas valsts pārstāvjiem. (Eksistē jaukta tiesa, kuŗas priekšsēdētāju un prokuroru ieceļ Spānijas valdinieks; tiesas sekretārs ir nēderlandietis). Šis komplicētais pārvaldes aparāts izmaksā abām lielvalstīm visai dārgi, bet viņas nav varējušas vienoties par salu sadalīšanu.

Jaun-Hebridu grupā skaitās 25 salas, kuŗu kopējā platība pārsniedz 12,300 kv. klm., tā tad apmēram līdzinās mūsu Latgales platībai. Archipelagu apjož koraļļu rifu loks; pats salājs dalās divās, ziemeļu un dienvidu grupās; no dienvidu grupas salām pazīstamākās ir Eromanga, Futuna, Tanna, Aniva un Aneitima; ziemeļu grupu sastāda divas salu rindas; rietumu rindā atrodas pati lielākā sala Jaun-Hebridu archipelagā, kuŗai dots Esperitu Santo, t. i. Svētā Gara salas nosaukums. (Salas platība pārsniedz 4800 kv. klm.). Viņai dienvidos atrodas Mallikolo sala, kuŗas territorija gandrīz līdzinās Sāmu salas platībai. Austrumu rindā ietilpst mazākas salas, bet viņas vairāk apdzīvotas. Pazīstamākā no šīs rindas salām ir Efatē, uz kuŗas atrodas Jaun-Hebridu jauktās pārvaldes centrs, Port-Vila.

Jaunhebridieši pieder pie neattīstītākām Melanēzijas ciltīm un agrāk veda savā starpā ļoti asiņainus kaŗus. (Dažas iedzimto ģintis te ļoti maza auguma un acīmredzot jāuzskata par izmirušās pigmaju rases pēcnācējiem). Agrāk te plaši zēla kannibālisms un atsevišķu salu starpā norisinājās dzīva tirdzniecība ar cilvēku gaļu. Kannibālismam vēl tagad palikuši uzticīga lielākā daļa salinieku. Viņi ir mežonīgi, noslēgti un ļoti nīst eiropiešus. (Taisnību sakot, pēdējie šo naidu pelnījuši, sevišķi kuģu komandas, kas atļāvušās lielākās neģēlības pret piekrastes ciemu iemītniekiem, un laukstrādnieku meklētāji, kas apdzirdījuši un aizviļinājuši projām uz citu Okeanijas salu plantācijām nevienu vien simtu šejienes iedzimto. Tāpēc arī eiropietim ļoti riskanti doties šo salu iekšienē).

Par spīti lielājām briesmām, kas te draud baltājiem no iedzimto puses, salās apmetušies diezgan daudzi eiropiešu plantātori, pa lielākai daļai franču tautības. Galvenais plantāciju ražojums ir kopra, kaut gan šīm vulkāniskām salām ļoti auglīga augsne un te padodas arī citi vērtīgi tropu kultūraugi. Galveno kopras daudzumu, kas nāk no Hebridu salām, patlaban tomēr dod iedzimto koptās kokosa palmu

birzis. Viņi tās kopj ļoti prīmitīvi, un tāpēc arī šis produkts nav tik vērtīgs kā citās, vairāk civilizētās Okeanijas salās ražotais. (Kopras tirgotāji te ir jauktas rases piederīgie, ķīnieši vai baltie avantūristi, kuriem nav ko zaudēt, un kuri tāpēc nebaidās doties iedzimto ciemos, kaut gan viņiem draud izredzes nokļūt šo ciemu iemītnieku vēderos. Citādi šīm salām paredzama spoža nākotne, jo zeme te gandrīz neko nemaksā, ir ļoti auglīga un teicami atalgo plantātoru pūliņus. (Ik gadus no Jaun-Hebridām izved kopru ap 3 miljonu zelta latu vērtībā);

Eiropiešiem šo salu klimats samērā viegli panesāms, jo te nav tā karstā mikluma, kas valda Melanēzijas ziemeļu salās. Archipelaga dienvidu grupā, dienvidu ziemā valda visai sauss laiks; lietus periods ir dienvidu vasara, nokrišņiem bagātākais mēnesis — aprīlis. Sevišķi auglīga ir Tannas sala, uz kuras darbojas vairāk kā 300 metrus augsts vulkāns. Daudz augstāka ir Eromanga, kurā lielu platību aizjem zāļāji; te varētu zelt ekstensīvā lopkopība. Zāļājiem bagātas arī citas dienvidu grupas salas. Agrāk viņās bija plaši sandelkoka meži, kas tagad gandrīz visi izcirsti.

Ziemeļu grupā lielāko platību aizjem ļoti krāšņs tropu lietus mežs; piekrastē jūdzēm tāļu stiepjas kokosa palmu birzis, piešķirdamas šīm salām burvīgu skaistumu.

Uz Ambrimas salas paceļas vairāk kā kilometru augstais Marrumas vulkāns; uz Leteri salas atrodas vēl augstāks, 1600 metrus augsts aktīvs uguns kalns.

Gandrīz visās pārējo salu kalnu galotnēs ir nodzisuši vai aktīvi vulkāni (no pēdējiem pastāvīgi kāpj gaisā tvaiku mākoņi; daudz arī sēra un karstūdens avotu). Paši kalni bagāti vērtīgām rūdām; Mallikolo, Marenas un Api salās uzieti sēra lauki un vara rūdu slāņi.

Banka un Torresa salas

Jaun-Hebridu austrumu rindas turpinājums ziemeļrietumu virzienā ir Banka un Torresa salas, kuŗas daži ģeografi mēdz pieskaitīt arī Jaun-Hebridu archipelagam, kā atsevišķu apakšgrupu. Torresa salas, skaitā piecas, ir nelielas (kopējā platība 132 kv. klm.), pa lielākai daļai korallkaļķa izveidotas. Salās mājo apmēram 200 melanēziešu.

Banka salas ir 800 kv. klm. lielas. Ureparapara ir 700 metru augsta, ar nodzisušu vulkānu, kuŗā krātērī ieplūdis jūŗas ūdens, radīdams teicamu ostu. Šai salā daudz kalnu strautu, plaši taro lauki un lielas kokosa palmu birzis. Motas sala apaugusi ar krāšņu tropu mežu, bet viņas piekrastes diezgan biezi apdzīvotas. Arī Vanua, Lavu un Gauvu, kas abas lielākās šai grupā, klāj tropu mežs. Arī šīs salas ir vulkāniskas; vairākās no tām sastop spēcīgus sēravotus; zeme šo avotu tuvumā saplaisājusi, kaila un no plaisām kāpj augšup kodīgi tvaiki. Uz Vanua salas kāds kalns sasniedz gandrīz kilometru augstumu. Salas ziemeļu daļu aizjem ap 200 metrus augsta augstiene; bet austrumu piekrastē plešas purvāji. Sevišķi krāšņu veģetāciju redz uz Vanuas salas. Visas grupas iedzīvotāju kopskaits pārsniedz 5000. No salām nelielos apmēros eksportē kafiju, tabaku un cukuru.

Svētā Krusta salas

Santa Kruz, t. i. Svētā Krusta salas, kuŗu kopējā platība ir 930 klm., bet iedzīvotāju skaits ap 7000 (melanēzieši ar stiprām polinēziešu asins piemaisām), ir saimnieciskā ziņā vēl ļoti maz attīstītas; viņās labprāt nerādās paši pārgalvīgākie pērļu un laukstrādnieku meklētāji, jo salinieki ļoti kareiviski un šauj sazāļotas bultas, kuŗu ievainojums gandrīz neglābjami nes nāvi. Oficiāli šīs salas skaitās Britu imperijas piederums. Viņas ir vulkāniskas, ar ļoti auglīgu augsni, bet drēgni karstu, eiropiešiem neveselīgu klimatu. Viņu lielāko daļu klāj tropu lietus mežs, virs kuŗa paceļas vulkānu galotnes.

Pati lielākā no šīs grupas salām ir Santa Kruz, jeb Indeni; viņas platība ir 560 klm. Daudz auglīgāka ir Tapuas sala, ko apjož liels lokveidīgs koraļļu rifs; tāds pat rifu loks stiepjas arī ap Vanikoro salu. Uz Tinakoras paceļas šīs grupas vienīgais aktīvais vulkāns, sasniegdams 300 metru augstumu un rēgulāri raidīdams gar savām kraujām lejup un jūŗā lavas straumes. Šī sala neapdzīvota un apaugusi ar tropu mežu. Savrup no citām atrodas Tukopias sala, kuŗā apmetušies vairāki simti poliņēziešu kolonistu.

Svētā Krusta salas

Santa Kruz, t. i. Svētā Krusta salas, kuŗu kopējā platība ir 930 klm., bet iedzīvotāju skaits ap 7000 (melanēzieši ar stiprām polinēziešu asins piemaisām), ir saimnieciskā ziņā vēl ļoti maz attīstītas; viņas labprāt nerādās paši pārgalvīgākie pērļu un laukstrādnieku meklētāji, jo salinieki ļoti kareiviski un šauj sazāļotas bultas, kuŗu ievainojums gandrīz neglābjami nes nāvi. Oficiāli šīs salas skaitās Britu impērijas piederums. Viņas ir vulkāniskas, ar ļoti auglīgu augsni, bet drēgni karstu, eiropiešiem neveselīgu klimatu. Vinu lielāko daļu klāj tropu lietus mežs, virs kuŗa paceļas vulkānu galotnes.

Pati lielākā no šīs grupas salām ir Santa Kruz, jeb Indeni; viņas platība ir 560 klm. Daudz auglīgāka ir Tapuas sala, ko apjož liels lokveidīgs koraļļu rifs; tāds pat rifu loks stiepjas arī ap Vanikoro salu. Uz Tinakoras paceļas šīs grupas vienīgais aktīvais vulkāns, sasniegdams 300 metru augstumu un rēgulāri raidīdams gar savām kraujām lejup un jūŗā lavas straumes. Šī sala neapdzīvota un apaugusi ar tropu mežu. Savrup no citām atrodas Tukopias sala, kuŗā apmetuŗies vairāki simti polinēziešu kolonistu.

Mikronēziešu ieroči un kaŗa un svētku tērpu piederumi

Sālamana salas

Šīs salas uzgāja jau XVI. g. s. spāņu jūrnieks Mendana un deva tām Sālamana salu nosaukumu, domādams, ka uzgājis bībeles daudzināto zelta zemi Ofiru. 200 gadus vēlāk šīs salas uzgāja pa otram lāgam franču kapteinis Bugenviļs.

Salas vēl maz izpētītas; viņu iekšiene ļoti grūti pieejama, jo ir kalnaina un izvagota dziļām upju ielejām. Iekļūšanu šo salu iekšienē ļoti apgrūtina arī drēgnais tropu mežs. Pats lielākais šķērslis šo salu izpētīšanai un kolonizācijai tomēr ir viņu iedzīvotāju mežonīgā daba un naids pret baltājiem. Sālamana salu iemītnieki skaitās kareiviskākie visā Melanēzijā; arī viņus, tāpat kā hebridiešus, saniknojušas jūrnieku un laukstrādnieku līdzēju neģēlības. Salu iemītnieku kopskaitu vērtē uz 150—200,000; arī te sastop ļoti maza auguma ciltis, tāpat kā dažās citās Melanēzijas malās; jādomā, kādreiz visa šī Okeanijas daļa atradusies pigmaju cilšu varā.

Sālamana salas stiepjas starp 5. un 11. dienvidu platuma grādiem un ir sagrupējušās divās rindās, kas iet viena otrai parallēli no ziemeļrietumiem uz dienvidaustrumiem; ziemeļaustrumos šīm salām līdztekus iet koraļļu saliņu rinda.

Sālamana salu grupā ietilpst 7 lielas un daudz mazu salu; visu kopējā platība ir ap 44,000 kv. klm. (tā tad apmēram tikpat liela, kā Igaunijas republikai). Ziemeļaustrumu rindā lielākā sala ir Bugenviļa; tāļāk seko Fauro, Šuazela, Izabela, Anuda, Malaita u. c. Dienvidrietumu rindā pazīstamākās ir Ronongo, Kulambangras, Jaun-Džordžijas, Kauzagi, Gvadalkanaras un Bauro jeb San-Kristabala salas.

Sālamana salu skaits tik liels, ka viņas nav iespējams katru atsevišķi apskatīt. Lielākās ir kalnainas un vulkāniskas; uz viņām sastop daudzus krātērus un karstūdens avotus; zemestrīces te ir parasta lieta. Aktīvus vulkānus, skaitā divus, rod tikai uz Bugenviļas. Lielāko salu starpā redz daudzas sīkas, kas koraļļu izveidotas. Kalni uz lielākajām salām pieiet pavisam tuvu klāt jūras krastam un no apakšas līdz augšai apauguši ar biezu mūža mežu.

Šo salu krāšņo veģetāciju radījis lielais nokrišņu daudzums, kas svārstās starp 2500—4000 mlm; un auglīgā vulkāniskā augsne. Augu un dzīvnieku valstis atgādina Jaun-Gvinejas archipelagu, bet sugām nabadzīgākas. Salu lielākā daļa grūti pieejama arī no jūras puses, jo tās apjož lieli koraļļu rifi. Jau tūliņ uz krasta ceļotājam stājas

ceļā plaši mangrovu meži; salu iekšienē, kur jācīnās ar liānām, uz katra soļa draud nāve no sazāļotām mežoņu bultām.

Priekš pasaules kara šīs grupas ziemeļu salas, Buka un Bugenviļa, bija Vācijas piederums; vāciem te piederēja apm. 10,000 kv. klm., angļiem 34,000. Tagad viss archipelags nokļuvis angļu varā; dienvidu daļu pārvalda pati Lielbritanija, bet bijušie vācu piederumi (kopā ar Bismarka archipelagu un Ķeizara Vilhelma zemi Jaun-Gvinejā) atdoti Austrālijas pārziņā kā mandātzeme.

Bugenviļai cauri stiepjas divas garas kalnu ķēdes, kuras klāj mūža mežs. Šo kalnu augstums sasniedz 3000 metrus. Salas ziemeļu daļā un centrā atrodas vairāki vulkāni. Kalni te daudzās vietās gandrīz stāvu krīt okeanā kā vairākus simts metrus augsta siena. Salas lielākais kalns ir 3100 metru augstais Balbi vulkāns; pie viņa kājām gar piekrasti stiepjas ap 40 klm. plata līdzenuma josla, kas diezgan bieži apdzīvota, klāta ciemiem, iedzimto laukiem un palmu birzīm.

Sālamana salu laivinieki

Starp Šuazelu un Bugenviļu jūras šauruma vidū atrodas Čertlendas salas, kas pa daļai vulkāniskas, pa daļai koraļļu celtas. Izabelu klāj mežiem apauguši kalni, kas sasniedz 1200 metru augstumu. Arī uz tuvējās Malaitas paceļas tikpat augsti kalni. (Šīs salas iedzimtie sevišķi mežonīgi, un pret viņiem nereti nākas sarīkot soda ekspedīcijas, jo tie cenšas pēc iespējas papildināt savas trofēju kollekcijas balto galvas kausiem).

Dienvidrietumu salu rindas galējā dienvidu sala ir San-Kristobala, ar krāšņiem mežiem un auglīgu augsni. Tāļāk nāk Gvadalkanara, ar 2400 metrus augstu galotni. Uz Kulambangras paceļas 1500 metrus augsts vulkāns.

Sālamana salās līdz šim apmetušies tikai nedaudzi kolonisti un misionāri. Tāpēc arī salu ārējā tirdzniecība visai niecīga, kaut gan viņas vai tikpat auglīgas, kā daudzinātā Javas sala. Vienīgās eksporta preces ir kopra, akmensrieksti, pērles un trepangi.

Mikronēzija

Melanēzijai ziemeļos un ziemeļaustrumos plešas pieci salu puduri, kuriem dots kopējs Mikronēzijas, t. i. sīko salu nosaukums. Šis vārds visai dibināts, jo šo salu lielum lielās daļas platība nepārsniedz dažus kvadrātkilometrus. Tikai trijām, Guamai, Ponapē un Babeltaobai, katrai ir dažus simtus kvadrātkilometrus liela territorija. Starp pārējām ir daudz tādu, kas tikai dažus hektarus lielas. Tāpēc arī visas Mikronēzijas kopējā platība aptver tikai 3423 kv. klm., t. i. līdzinās vidējam Latvijas apriņķim.

Šie pieci salu puduri ir izkaisīti pa milzīgu okeana klajumu, kuŗa gaŗums (47 gaŗuma gradi) pārsniedz 5000, bet platums (25 platuma gradi) ir 2700 klm. Marianu platība ir 1140 kv. klm., bet Karolīnas, kas izkaisītas vairāk kā 2000 klm. gaŗā līnijā, aptver tikai 1000 kv. klm.; pārējo salu grupu platība ir vēl mazāka: Palavām — 450, Džilbertām — 428, bet Maršala salām — 405 kvadrātkilometri.

Pēc uzbūves visas šīs salas var savukārt sadalīt divās grupās: pirmajā ietilpst kalnainās un vulkāniskās salas, otrā zemās, koraļļu izveidotās. Pie pirmajām pieder visas lielākās salas, kuŗām katrai jau ir savas īpatnības.

Koraļļu salām turpretim ir visai vienmuļīgs raksturs, kaut gan viņām netrūkst īpatnēja eksotiska daiļuma. Iztālim, braucot viņām klātu, koraļļu salas vispirms šķiet kā mazi tumši punkti okeana klajuma zilajā bezgalībā; tad šie punkti kļūst lielāki, var jau saskatīt palmu puduŗus, un beidzot dzeltenu zemes strīpu zem šo palmu kājām, pret kuŗu putodami brāžas jūŗas viļņi. Šī zemes strīpa ir jūŗas bangu sanestie oļi un smiltis, kas sablīvēdamies ap koraļļu polīpu veidoto salas kodolu, ir paaugstinājuši topošo salu tik augstu virs okeana līmeņa, ka radušies apstākļi, kas atļauj augu valsts kolonistu apmešanos. Celšanās procesi bieži pārvērš koraļļu rifus par gredzenveidīgiem kaļķakmeņa mūŗiem, kas stāvu paceļas virs okeana, ietverdami sevī agrāko lagūnu, kas tagad pārvērtusies ezerā. Celšanās procesam turpinoties, ezers var izzust, un zemes platība ir atkal palielinājusies uz ūdens platības rēķina.

Koraļļu salām nav kalnu, kas varētu uztvert lietus padebešus, un tāpēc arī viņu veģetācija nebūt nav tik krāšņa, kā tas ceļotājam liekas, vērojot šīs salas no zināma attāluma, kad šķiet, ka zem kokosa palmu kājām plešās īsti džungļi. Koraļļu salām ir visai trūcīga augsne, ar daudz kaļķa, bet maz humusa.

Šo salu augu valsts visai nabadzīga sugām. Tāpēc arī viņas ir

tik vienmuļīgas, un kas redzējis vienu koraļļsalu, ir tikpat kā redzējis arī pārējās. Gar pašu jūras krastu parasti aug mangrovu krūmāji, turnefortijas ar sudrabpelēkām lapām un sāļmīļu krūmi, rotāti baltiem ziediem. Tad nāk kokosa palmu loks; pašu augsni klāj trūcīga zāļu un puķu sega. Salas iekšiene — izbijušās lagūnas dibens — parasti ir purvaina, un viņu klāj purva augi. Sausājās salas vietās redz dažas tropu koku sugas, — pandana palmas, fikusus, banānus, mandeļkoku, maizes koku u. c.; zem kokiem aug lielas papārdes, banānu augi, kolokasijas u. c. Humusa kārta ir ļoti plāna, un salas tērpjas košākā zāles zaļumā tikai lietus periodos.

Šo zemo salu fauna ļoti nabadzīga nevien sugām, bet arī individiem. Čūskas un krokodīļus sastop tikai Palavu salās; savvaļas zīdītāju nav, atskaitot sikspārņus, un reti ir arī sauszemes putni; toties daudz ķirzaku, bruņu rupuču, un sauszemes vēžu. Jūras ūdeņi Mikronēzijā bagāti trepangiem. Koraļļu rifos mājo ļoti bagātīga un krāsaina ūdens dzīvnieku pasaule.

Šo zemo salu cēlāji ir koraļļu polipi, kas spēj dzīvot ne lielākā par 50 metriem dziļumā; tā kā koraļļkaļķi sastop arī daudz dziļāk, tad jāpiejem, ka attiecīgās salas atrodas grimšanas stadijā, un salai lēni grimstot, polipi ir steigušies celt savas celtnes arvienu augstākas.

Koraļļu salu izcelšanos kā pirmais izpētījis Čarlss Darvins. Pēc viņa teorijas, par atbalsta punktu savām celtnēm, polipi sākumā izvēlas kādu vulkānisku salu, vai zemūdens klinti, kas atrodas turpat zem jūras līmeņa. Ap šo atbalsta punktu viņi sāk celt piekrastes rifu, kuŗa baze ir salas turpinājums zem ūdens. Salai grimstot jūŗā, polipi ceļ uz nogrimušām celtnēm jaunas; kad sala galīgi nogrimst okeanā, izveidojas lokveidīgais rifs, kuŗā tikai retās vietās palikuši ūdens intervaļi; parasti viņi atrodas iepretim nogrimušās salas upju grīvām, jo paši koraļļu polipi var dzīvot, un tā tad arī darboties tikai sāļajā okeana ūdenī. Lokveidīgā rifa vidū bieži ir vēl palikusi virs ūdens virsas nogrimušās salas augstākā galotne. Loka ieslēgto jūŗas daļu, ko vairs neaizsniedz okeana viļņu pulki, dēvē par lagūnu. Ja grimšanas process turpinās tāļāk, pazūd primārās salas pēdējās atliekas; viņas vietā ir izveidojies atolls, — lokveidīgs rifs, kas visumā atveido izzudušās salas piekrastes kontūras. Zem jūŗas spēku iedarbošanās iespaidā no šiem atolliem var savukārt izveidoties salas, viļņu sanestiem smilšu blāķiem sablīvējoties pie rifa sāniem; tā dzimst zema un gaŗi izstiepta jauna sala, kuŗas iekšienē bieži vien vēl ilgi redz rāmu lagūnu. Savstarpēji mainoties celšanās un grimšanas procesiem, izveidojas koraļļu salu dažādie tipi, bet veidošanās sākums, kā nupat redzējām, ir visām vienāds.

Tāpat kā pašām koraļļu salām, arī vēl „dzīvājiem" koraļļu rifiem ir visumā vienāds izskats, vienalga vai viņi nestu lokveidīgo rifu vai atollu rifu nosaukumu. Viņi ir brīnišķi skaisti un šo daiļumu cenšas jūsmīgos vārdos attēlot pētnieks Hamburchs:

„Ūdens te šķiet, maina savu krāsu: dzelme ir dzidri zila, sēkļi izskatās zaļi vai brūni. Brauciens laivā pāri koraļļu rifam atgādina braucienu pa puķainu pļavu, kuŗas burvīgumu nav iespējams vārdiem attēlot, šķiet, kā zem ūdens virsas būtu ierīkoti plaši dārzi, kuŗu ziedi atmirdz visdažādākās krāsās, — sarkanā, zaļā, zilā, violētā un dzeltenā, visās šo krāsu niansēs. Neviens dārznieks, cik plaši līdzekļi arī neatrastos viņa rīcībā, nespētu uzburt tik brīnišķīgas krāsu sim-

fonijas, kā šie sīkie jūras dzīvnieciņi. Vietām polipu celtnes atgādina varena brieža ragus, vietām tās līdzinās dzīru kausiem, kuŗus darinājis liels mākslinieks; turpat viņiem blakus redz plāksnes, vēdekļus un kokiem līdzīgus veidojumus, ar zariem un stumbriem, kas atgādina seno ģeoloģisko laikmetu floras milzeņus. Smagnēji neveiklas formas redz blakus vismaigākajām, un šai krāsu un formu ņudzeklī šaudās šurp un turp zivis, kuŗu zvīņas arī šķiet pati vaŗavīksna."

Par spīti koraļļu salu samērā lielai vienādībai, zinātnieki mēdz izšķirt vairākus viņu tipus, vispirms viņas sadalīdami vaļējos un slēgtos atollos, un arī pēc tā, vai lagūnu, kas dažkārt sasniedz 100 metrus dziļumu, vieno ar okeanu viens vai vairāki ūdensvārti. Šais vārtos sākoties bēgumam vai paisumam, attīstās spēcīgas straumes, kas apgŗūtina kuģiem iebraukšanu lagūnā. Ir arī atolli, kuŗus paisuma laikā gandrīz pilnīgi pārklāj ūdensslāņi, bet bēgums atsedz tikai zemu sēkļu loku. Pie citiem atolliem bangojums ir sametis no rifa atrautās kaļķa lūžņu masas uz atolla loka, uz kuŗa tādā kārtā izveidojušās metrus augstas lokveidīgas salas. Ja šīs salas ir jau tik augstas, ka ūdeņi viņas vairs neapklāj paisuma vai vētras laikā, viņu virsu var jau sākt iekaŗot augu valsts. Tais vietās, kur dominē celšanās process, citādi zemās koraļļu salas sasniedz vairākus desmit metrus augstumu; viņu loks jau ir savienojies un sasniedzis dažus simts metrus platumu.

T. s. piekrastes rifi visai izplatīti Melanēzijā, bet viņus sastop arī Mikronēzijā, sevišķi pie Guamas un Nauru salām. Šīs salas iejem parējas vietu starp tīrajām koraļļu celtnēm un salām, kas vulkānisku spēku izveidotas. Starp šīm galvenajām salu formām ir vesela rinda pārējas formu.

Samērā augstas salas Mikronēzijā sastop galvenā kārtā Marianu grupā; Karolīnas, dažas atskaitot, ir visas koraļļu salas; tas pats jāsaka par Džilberta un Maršala archipelagiem.

Šo salu iedzīvotāji nav piederējuši pie vienas rases jau priekš eiropiešu ierašanās; rietumu saliniekiem ir tumšāka ādas krāsa un viņu sejas atgādina negroidus; austrumu salu puduŗu iemītnieki jau šķiet, rada polinēziešiem. Acīmredzot, savā laikā Mikronēzijā ir iebrukušas, nākdamas no austrumiem, polinēziešu ciltis un sajaukušās ar pirmiemītniekiem — tumšādainiem, maza auguma sproggalvjiem. Uz dažām Karolīnu salām vēl tagad atrodas tīrasiņu polinēziešu kolonijas, kuŗu iemītnieku tēvi ieceļojuši no Samoa archipelaga.

Arī mikronēziešu kultūra nav viengabalaina. Celtniecībā, mājrūpniecībās ražojumos, pārtikas līdzekļos un apbruņojumā, vērojamas diferences, kas liecina par Indonēzijas un Polinēzijas iespaidiem. Tagad šīs atšķirības zināmā mērā nivelējusi modernā vispasaules saimniecība.

Mikronēzijas, un arī pārējo tropiskās Okeanijas salu galvenā eksportprece ir kopra, — gabalos sagrieztie un izžāvētie kokosa riekstu kodoli. No dažām salām izved lielā daudzumā arī fosforskābos kaļķus, — mēslošanas līdzekli, ko dēvē arī par guano. No kokosa palmas te vārda pilnā nozīmē atkarājas cilvēka eksistence un šo salu materiālā labklājība. Kokosa palmu briesmīgākās ienaidnieces ir viesuļvētras, kas sevišķi bieži plosās vēju (pasāta un monsuna) maiņas mēnešos; tad taifuni te nodara briesmīgus postījumus un pat iznīcina veselas

salas. Ja arī cilvēkiem izdodas glābties, nolauzītās kokosa palmu birzis liecina, ka saliniekiem draud bada nāve.

(Kokosa palma sāk nest augļus tikai 12. dzīvības gadā. Viņa sevišķi teicami padodas tieši koraļļu salās, jo mīl kaļķa augsni, sāļo jūras gaisu un aug tikai tādās vietās, kas nepaceļas augstāk par 70 metriem virs jūras līmeņa. Kokosa palmu audzēšana ir viena no ienesīgākām profesijām visā Okeanijā, jo dod lielu peļņu: 100 pieaugušas palmas dod gadā caurmērā 1 tonnu kopras).

Palavu salas

Palavu salu grupas kopējā platība sasniedz tikai 480 kv. kilometrus, no kuriem pašai lielākajai, Babeltaobas salai, pieder 300 kv. klm. No pārējām grupas salām tikai sešas ir apdzīvotas, un tās pašas visai mazas; uz pārējām divdesmit vēl neatrodas neviena pastāvīga cilvēku mitekļa. Dažas no Palavu salām ir visai augstas, un vul-

Palavu salinieki

kāniskas dabas; acīmredzot viņas izcēlušās, darbojoties zemjūras vulkāniem. Uz Babeltaobas ir daži kalnu augstumi, kas sasniedz 600 metrus. Salu viņas vulkāniskās augsnes dēļ klāj krāšņa veģetācija; gar kalnu kraujām aug biezi meži, galotnes aizjem zāļāji un krūmu lauki; gar piekrasti vietām stiepjas mangrovu meži. Daudz avotu, un tāpēc par ūdenstrūkumu šīs salas iemītnieki nevar sūdzēties. —

Līdzīgas dabas ir arī Kororas un Malakalas salas, kas arī vulkā-

niskas. Starp tām Palavu salām, kas celtas no koraļļu kaļķa, pirmā vietā jāmin Angaura, uz kuŗas atrodas bagātīgi fosfāta lauki. — Visu grupu apjož koraļļu rifs, kas austrumos pienāk salām pavisam tuvu klāt, bet rietumos atrodas no tām dažu kilometru attāļumā.

Salu klimats ļoti bagāts nokrišņiem, un kopā ar auglīgo vulkānisko augsni ir palīdzējis uzzelt krāšņai augu valstij. Mūža mežos, kas klāj lielāko salu kalnu kraujas, sastop īstus augu valsts milzeņus. Zemāk stiepjas kokosu palmu, betela palmu, maizes koku un banānu birzis. Jau minētie zāļāji, sevišķi uz Babeltaoba salas, piekaisīti koku un krūmu puduriem un atgādina savannas. Floru un faunu saista tuvas radniecības saites ar Indijas-Indonēzijas reģionu. Sevišķi tas zīmējas uz šī salu puduŗa putnu pasauli. Salu upēs un purvos mājo arī krokodīļi.

Iedzimtie tuvu rada Rietum-Karolinu saliniekiem, bet pie viņiem vērojamas arī papuasu un malajiešu asins piemaisas. Kādreiz pie viņiem bijusi ļoti attīstīta celtniecība, kas tagad stipri panīkusi. Oriģināla ir salinieku nauda, ko gatavo no porcellāna un emaļas. — Tāpat kā citi Okeanijas iedzimtie, arī palavieši iet preti izmirstībai: 100 gadu laikā viņu skaits no 50,000 noslīdējis līdz 5000. — Salas skaitās tautu savienības pārziņā, bet mandātvalsts ir Japana, kas rīkojas šais salās kā savā kolonijā.

Marianas

Marianas (pareizāki sakot Marijas salas, jo salas tā nosauktas par godu Spānijas kādreizējai ķēniņienei Marijai), vismaz viņu vulkāniskās salas, ir stingri jemot, Āzijas kontinenta kādreizējā austrumu krauja, tāpat kā Palavu salas; to liecina arī ļoti dziļais jūŗas grāvis, kas šķir abus salu pudurus no pārējās Okeanijas.

Marianas ir tās vulkānu rindas sastāvdaļa, kas sniedzās no Fudži-Jamas uz dienvidiem. No 15 šīs grupas salām 10 ir vulkāniskās dabas. Uz Ziemeļ-Marianām vēl tagad darbojas vairāki vulkāni, izgrūzdami karstus pelnus un lāvas straumes. Šo kalnu kraujas ir tuksnešainas un kailas, bet lejāk plešās palmu un maizes koku birzis.

Pazīstamākais no Marianu vulkāniem atrodas uz Urakas salas („Putnu klints"), ko apdzīvo miljoni jūŗas putnu, pildīdami gaisu ar savu klaigāšanu un dēdami savas olas vulkāna izmestajos karstajos pelnos, kuŗiem reizē uztic arī gādību par cāļu izšķilšanos, t. i. perēšanas pienākumus.

Pati lielākā sala Marianu grupā ir Guama (554 kv. klm.), kas aizjem gandrīz pusi no visas grupas territorijas (1140 kv. klm.) un pieder Savienotām Valstīm. Amerikāņi ir izbūvējuši salas ostu Apiju par ļoti stipru jūŗas cietoksni, kas der viņu eskadram kā pieturpunkts to braucieniem no San-Francisko caur Honolulu uz Filipīnām. Salas galvas pilsēta ir Aganja, ar 9000 iedzīvotāju; visas Guamas iemītnieku kopskaits ir ap 18,000, no tiem lielākā daļa — chomori, — Marianu iedzimtie. — Salas zemākās vietās redz skaistus mežus, bet augstumus klāj savannas.

No pārējām Marionu salām jāmin samērā biezi apdzīvotā Zaipana, ar daudzām cukurniedru plantācijām; salas krastus rotā ko-

kosa palmu birzis, bet augstumus aizjem zāļāji. Paprāvo Tivianas salu arī klāj zāļāji, un tāpēc lopkopība ir viņas iemītnieku galvenā nodarbošanās. Rotas salu klāj gandrīz necaurejami mūža meži.

Salām ir mēreni tropisks jūras klimats un viņas sajem samērā daudz nokrišņu. Tomēr Marianas neklāj tik biezi tropu lietus meži, kā Melanēzijas salas; te pārsvarā savanas un krūmāji. Kalnu augstumos lielu platību aizjem klinšu un lavas lauki.

Marionas ir pirmās no Okeanijas salām, kas kļuvušas eiropiešiem pazīstamas: viņas uziet Magellans savā braucienā ap zemes lodi un dod tām Ladronu, t. i. „Zagļu salu" nosaukumu. Salas toreiz ir daudz biezāki apdzīvotas, kā tagad; viņās mājoja chamorri („plikgalvji"),

Mariaņu meitenes dejas tērpā

tauta ar īpatnēju, diezgan augstu kultūru. Chamorri varonīgi aizstāvās pret spāņu mēģinājumiem viņus nomākt un gandrīz visi iet cīņās bojā. Tagad uz šīm salām, kuras, atskaitot Guamu, pārvalda Japāna kā mandātzemi, japaņu jau ir vairāk kā iedzimto, kas sajaukušies ar tagaliem, ieceļotājiem no Filipīnām. Japanai uzticētā Marianu daļā mājo ap 8000 cilvēku. Administrātīvais centrs Garapana atrodas uz Zaipanas.

Tinianas savannās ganās prāvi liellopu bari; Zaipanā daudz cukurniedru plantāciju, bet Rotas salas dienvidu daļā japaņu kolonisti jau paspējuši ierīkot plašus rīsa laukus. Tiniānā sastopamas daudzas chamorru seno masīvo celtņu atliekas.

Karolinas

Centrāl-Mikronēzijas salu puduriem mēdz dot Karolinu nosaukumu. Viņu kopskaits pārsniedz 700, bet kopējā platība ir tikai ap 1000 kv. klm. Starp šīm salām tikai četras sasniedz ievērojamu lie-

lumu: tās ir Ponapē (347 kv. klm.), Japa (207 kv. klm.), Ruka un Kuzae (abām pēdējām ir katrai pāri par 100 kv. klm. liela platība). Viss pārējo vairums ir pavisam niecīgas saliņas, aptvērdamas labi ja dažus desmitus hektaru. No Karolinu galējās rietumu salas, Onolu, līdz Kuzae, galējai austrumu salai, ir ap 3000 kv. klm., t. i. gandrīz tikpat liels attālums, kā tas, kas šķir Eiropu no Ziemeļ-Amerikas kontinenta. Arī atsevišķus Karolinu pudurus šķir dažus simts kilometrus lieli attālumi. Tāpēc arī ģeografi, apskatot šīs salas, mēdz viņas iedalīt trijās grupās: Rietum-, Centrāl- un Austrum-Karolinās.

Rietum-Karolinas atrodas Marianām un Palavām kaimiņos. Šīs grupas austrumos atrodas Faisa jeb Astrolabe, zems atolls, ar auglīgu ieplaku (vecas lagūnas dibens) pašā centrā; šai ieplakā aug nevien kokosa palmas, bet redz arī batātu, jamsa un tabakas laukus, maizes koku, citronkoku un banānu birzis. Grupas rietumos atrodas Ngulu, plats loka rifs ar lielu lagūnu centrā.

Lielākā no Rietum-Karolinām ir kalnainā Japas sala, pēc ģeologu domām kāda aizvēsturiska kontinenta sastāvdaļa. Japai tuvumā atrodas vairākas nelielas salas, kuŗām kopā ar viņu dots Japas grupas nosaukums. Galvenās salas krastus apjož mangrovu meži; tālāk iekšienē seko krūmāji, un tad kultivēta zeme, kuŗas vietā agrāk šalkuši mūža meži. Iekšienes kalnus klāj zāļāji ar retām pandānu un bambuku birzīm. Centrāl-Karolinas ir ļoti tāļu izkliedētas pa okeana klajumiem. Šīs grupas rietumu daļā sastop tikai nelielus atollus, tad atsevišķas salas; austrumos rod jau lielākus atollus, kas sarindoti divās, ziemeļu un dienvidu rindās. Svarīgākā ir Rukas (Trukas) salu grupa, kuŗas vidū paceļās Ruka, Karolinu trešā vulkāniskā sala ar 132 kv. klm. lielu platību. Salas vidū sastop prāvus mūža mežus; piekrastē plešas kokosa palmu birzis. — Centrāl-Karolinu rietumu daļā atrodas Lamutrikas atolls, ar lieliem kokosa palmu mežiem un cukurniedru plantācijām.

Austrum-Karolinu grupai katrā galā atrodas pa vulkāniskai salai, kuŗas apjož piekrastes rifi. Šīs salas ir kalnainās Kuzae un Ponapē, ar savām augstākajām galotnēm sasniegdamas vairākus simts metrus lielu augstumu. — Ponapē iekšienē daudz kalnu strautu, kas plūst uz jūŗas pusi slēpdamies mežu ēnā. Meži vietām sniedzas līdz pašam jūŗas krastam, vēl palielinādami šīs Melanēzijas skaistākās pērles daiļumu. Sevišķi skaista izskatās mežiem bagātā Ponapē, skatoties no okeana puses, no kuŗa zilajiem klajumiem stāvus ceļās augšup pret debesīm zaļās kalnu kraujas.

Arī Kuzae jeb Ualana ir bazalta masa, ar skaistiem mežiem un daudziem avotiem. — Pārējās Austrum-Karolinas ir zemi atolli, kas rotāti kokosa palmu birzīm.

Uz abām lielajām Austrum-Karolinu salām, sevišķi uz Ponapē, redz iedzimto grandiozo celtņu atliekas, galvenā kārtā namu pamatus, kas celti no milzīgiem bazalta bluķiem. Uz Ponapē, pie Matolenimas atrodas kādas priesteŗu pilsētas drupas, kuŗas mūri sasnieguši 10 metru augstumu. Mirusē pilsēta aizjem divus kvadrātkilometrus. Līdzīgas senlaiku pilsētu atliekas uzietas vairākās vietās arī Ponapē iekšienē un uz Kuzae salas. Arī uz Ruka salas vēl uzglabājušās iedzimto cietokšņi, kas celti no bazalta.

Saimnieciskā ziņā Karolinas vēl visai maz attīstītas. Iedzīvotāju eksistences un salu bagātības galvenais avots ir viņas kokosa palmu

birzis, kuŗas visai bieži posta taifuni. Uz dažām koraļļu salām atrodas lieli fosfāta krājumi.

Salas ir mandātzeme, kas nodota Japanas pārziņā. Iedzimto skaits ir ap 35,000; pēdējos gados te sāk apmesties arī daudzi japaņu kolonisti.

Maršala salas

Šī salu grupa dabūjusi savu nosaukumu par godu angļu kapteinim Maršalam, kas viņas uzgāja 18. g. s. beigās pa otram lāgam; pirmie salu uzgājēji bija 16. g. s. spāņu jūŗnieki, bet salas pēc tam bija kā izgaisušas no viņu atradēju acīm.

Maršala salas (405 kv. klm.) ir sagrupētas divās parallēlās, rietumu un austrumu rindās, no kuŗām vienai dots Ralikā, otrai Ratika salu vārds. Visas ir lēzenas, zemi atolli, kas paceļās lielākais pāris metrus virs okeana klajuma.

Ralika salu grupā („Dienas rieta salas") atrodas pašas lielākās no Maršala salām, to starpā 90 kv. klm. lielā un auglīgā Džaluita. — Ratakas jeb „Dienas ausmas salas" ir mazākas, un tikai divas starp tām sasniedz 30 kv. klm. lielu platību. Viena no tām ir veselus 25 klm. gaŗa, — gaŗākā koraļļu sala uz zemes lodes.

Šo salu galvenais produkts ir cukurs; tad nāk kopra. Politiskā ziņā viņas atrodas zem Japanas iespaida, jo pēdējā ir dabūjusi no Tautu Savienības Maršala salu pārvaldīšanas mandātu.

Džilberta salas

Šo grupu mēdz dēvēt arī par Līnijas salām, jo tās atrodas abās pusēs ekvātoram. Kopējā platība — 430 kvadrātkilometru. Visas ir zemas koraļļu salas, lielāko tiesu atolli, kas paceļās daži metri virs okeana līmeņa. Administrātīvais centrs atrodas uz Taravas salas. Klimats ļoti karsts, bet sauss un veselīgs.

Šīs salas zināmā mērā jāuzskata par pārejzemi no Mikronēzijas uz Polinēziju; augu valsts te krāšņāka kā Maršala salās (sevišķi skaistas ir Džilberta salu palmu birzis). Eksportā pirmo vietu iejem kopra; tad nāk haizivju spuras, kuŗas eksportē uz Ķīnu (turienieši viņas uzskata par delikatesi). Salas biezi apdzīvotas. Iedzimtie, kuŗu kopskaits ir ap 24,000, agrāk bija ļoti kareiviski ļaudis un braši jūŗnieki. Trūkums ikgadus spiež daudzus saliniekus atstāt dzimteni un iet peļņā uz citām Okeanijas malām.

(Angļi, kuŗiem pieder šīs salas, ir viņas saistījuši administrātīvā ziņā ar tuvējām Lagūnu salām, kas drīzāk būtu jāpieskaita Polinēzijai. Lagūnu salu platība ir tikai 37 kv. klm.)

Savrup no Džilbertām atrodas Benaba jeb Okeana sala, ar lieliem fosfāta krājumiem. — Vēl lielākas ir šīs salas kaimiņienes Nauru fosfāta bagātības. Sala agrāk piederēja Vācijai, bet tagad viņas pārvaldīšana pārmaiņus atrodas Liebritanijas, Austrālijas un Jaun-Zē-

landes rokās. Nauru fosfātu slāņu bagātību rēķina uz 300 miljoniem tonnu. Patlaban iegūtais fosfāts iet galvenā kārtā uz Austrāliju, Angliju un Japanu. Raktuvēs strādā ķīniešu kūliji. Salas platība ir 21 kv. klm. liela, bet viņā mājo pāri par 2000 cilvēku; visu viņu eksistences avots ir fosfāta lauki, kuŗu dēļ šai salai ir milzīga vērtība.

Fidži archipelags

Okeanijas dabīgais smaguma centrs ir Fidži archipelags, no kura uz četrām pusēm izstaro šīs salu pasaules galvenās sastāvdaļas: Jaun-Zēlandes grupa, Melanēzija, Mikronēzija un Dienvid-Polinēzija. Šis archipelags guļ uz zemjūras bazes, milzīga rifu loka iežogots un itkā satur kopā visu Okeaniju. Viņš ir te pats lielākais salājs, jo tā platība aptver 18.344 kv. klm. Uzbūve, augu un dzīvnieku valsts, — viss liecina, ka te mums ir darīšana ar nogrimuša kontinenta atliekām.

Archipelagā dominējošo lomu iejem abas galvenās salas, Viti Levu, ar 11.600, un Vanua Levu, ar 6400 kv. klm. Viņām austrumos atrodas Lavu grupa, pa lielākai daļai zemas, atsevišķos puduros sablīvētas koraļļu salas. Lielājai Viti Levu dienvidos stiepjas gaŗā un kalnainā Kandavu, ap kuŗu drūzmējas pulciņš mazāku salu. Starp šīm četrām grupām, kas izveido pret ziemeļrietumiem izliektu pakavu, plešas t. s. Koro jūŗa, kuŗā guļ izkaisīts prāvs salu skaits; viņām dots Fidži centrālo salu nosaukums.

Fidži archipelagam piešķir sevišķu burvīgumu viņa salu uzbūves dažādība (te sastop gan zemus atollus, gan augstas vulkāniskas salas) un daudzie, mežiem apaugušie kalni, kas tik bagāti ūdeņiem, ka spēj radīt prāvas upes. Pati lielākā no visām ir Revas upe, uz Viti Levu salas; pa viņu mazos kuģos var braukt vairāk kā simts kilometrus tāļu salas iekšienē. Viņa nav vienīgā šai archipelagā, jo abas galvenās salas visos virzienos strautu un upju izvagotas. Visur vērojamas vulkānisma pazīmes un pēdas, bet reizē arī norādījumi, ka vulkānisko spēku darbība visur sen aprimusi. Tikai uz nelielās Tavuni salas paceļās 1200 metrus augsts kalns, pie kuŗa vēl skaidri saskatāmas nodzisušā vulkāna kontūras. Karsti avoti te bieži sastopami un biežas ir arī zemes trīces; tas liecina, ka apakšzemes spēki šais salās gan rimuši darboties, bet vēl nav galīgi izbeigušies.

Uz Viti Levu salas kalni pārsniedz 1500 metru augstumu; uz pārējām te ir labu tiesu zemāki. Stāvas galotnes un dziļas ielejas te mainās cita ar citu. Starp šķautnainājiem klinšu kalniem, pa dziļām, aizveidīgām ielejām krākdami plūst kalnu strauti. Augstu, kā bezdelīgu lizdas, redzami gar ieleju kraujām celtie iedzimto ciemi. Piekrastes tuvumā redz platas lejas, kas atgādina mazus līdzenumus un klātas dārziem un tīrumiem; Taro plantācijas, kokosa palmu un maizes koku birzis te stiepjas viena blakus otrai, bet vēl zemāk krāc jūŗa, un bangojums, nemitīgi brāzdamies pret rifu loku, dārd un dun dienām un naktīm, bez mitēšanās.

Tropiskās veģetācijas bagātība un krāšņums padara Fidži archipelagu par vienu no skaistākajiem visā Okeanijā. Sākot no jūras krasta līdz augstākajām virsotnēm, šīs salas klāj palmu birzis, paparžu meži, tīrumi, banānu stādījumi vai plaši zāļāji. Augstākajos kalnu mežos zem koku milžiem aug milzīgas papārdes un ziediem rotāti krūmi, bet ap koku stumbriem vijās liānas un orchidejas, padarīdamas šos mežus ģrūti caurejamus. Pašu krāšņāko veģetāciju redz nokrišņiem bagātajā salu austrumu malā; sevišķi uz Viti Levu salas, kuras kalni stāvu kā siena krīt okeanā, izveidodami 500—600 metri augstu krauju. Tropiskais mūža mežs te tomēr visur nevalda: zemākajās zonās aug līdzenumu meži, kuru kokiem ir lapām bagāti kroņi, bet zem tiem redz maz krūmu. Daži šī meža koki sausājā periodā nobirdina savas lapas.

Salu aizvēja pusē, t. i. ziemeļrietumos redz arī savanas.

Revas upes augštekas ainava
(*Viti Levu salā*)

Tuvojoties archipelagam no rietumu puses, viņš neizskatās tik burvīgs, bet baisīgs un melancholijas pilns. Agrāk šai salu pusē auga sandalkoku meži, kas tagad iznīcināti.

Archipelaga lielās auglības un samērā veselīgā klimata dēļ viņa kolonizācija un saimnieciskais plaukums gājuši milzu soļiem uz priekšu. Salu iedzimtie tomēr maz ieguvuši no viņu dzimtenes oikonomiskā uzplaukuma; viņus reti redz kā strādniekus kolonistu plantācijās. Fidži iedzimtie, kas agrāk bija izdaudzināti kā bīstami antropofagi, ir spēcīga auguma, muskuļaini ļaudis, polinēziešu un melanēziešu maisījums apmēram līdzīgās proporcijās. Viņi ir tagad samērā civilizēti; daudzi no tiem darbojas kolonijas pārvaldē kā ierēdņi, kalpo kā uzraugi uzjēmumos u. t. t.; no viņu vidus jau ir nācis prāvs skaits ārstu un misionāru.

Viss lielumlielais plantāciju strādnieku vairums Fidži archipe-

laga salās ir indiešu kūliji; angļi, kuŗiem kopš 1874. g. pieder šis archipelags, ieveduši indiešu strādniekus tik lielā skaitā, ka no salāja 160.000 iedzīvotājiem tikai 85.000 ir iedzimtie, bet veseli 60.000 indiešu. Balto skaits pārsniedz 4000; jau tas vien liecina par Fidži archipelaga veselīgo klimatu.

Svarīgākā pilsēta šai salājā ir Suva uz Viti Levu salas, pie skaista līča, kuŗā var iebraukt okeana tvaikoņi. Suva ir viena no daiļākām Okeanijas pilsētām, ar ļoti platām, kokiem apstādītām ielām, kuŗās redz visu pasaules daļu pārstāvjus, — indiešus, ķīniešus, arabus, iedzimtos un eiropiešus. Salu grupas vecā galvas pilsēta Levuka atrodas uz Ovalavu salas un ir svarīgs kopras tirdzniecības centrs. Lautokā atrodas viena no lielākām cukura rafinērijām uz zemes lodes. Cukurs tagad palicis par šīs salu grupas galveno eksporta preci; cukura plantācijas te aizjem daudzus tūkstošus hektaru un viņu platība ar katru gadu plešas plašumā. Teicami padodās arī citi tropu augi; nevienā pasaules malā neaug tik skaistas un lielas banānes, kā Fidži archipelagā. Ar katru gadu sāk plašākos apmēros kultivēt šķiedruaugus, galvenā sizalkaņepes; lielu platību aizjem stādītās kokosa palmu birzis. Tais novados, kur dominē savanas, zeļ lopkopība (audzē gaļas un piena lopus).

Fidži archipelagam ir aktīva ārējās tirdzniecības bilance; eksports pārsniedz importu par 1 miljonu mārciņu.

Samoā salas

Fidži archipelagam ziemeļos guļ pēc lieluma otrā dienvidrietumu Polinēzijas salu grupa, Samoā, viena no vērtīgākām visā Okeanijā. Samoā salu kopējā platība sasniedz gandrīz 2800 kv. klm.; lielākās ir Savaiji, Upolu un Tutuilas salas.

Arī uz šīm salām atrodas kalni, kas pārsniedz 1,5 kilometru augstumu; viņi apauguši bieziem mežiem un tuvojoties no jūras puses, atstāj neaizmirstamu iespaidu, ko ceļotājs Jungs apraksta jūsmīgos vārdos:

„No lielāka attāluma Samoā salas atgādina garu kalnu rindu. Piebraucot tuvāk, var jau saredzēt atsevišķo kalnu gleznās kontūras, ar dziļām iegrūvām un maigām kraujām, kuŗas no galotnes līdz jūŗai klāj bagātīga tropu veģetācija. Pakalnainie līdzenumi, kas jūŗas pusē pieslēdzas šiem kalniem, tērpušies mūžīgā zaļumā un saista ceļotāja skatus vēl vairāk, kā impozantie kalni, sevišķi rīta agrumā. Šur un tur redz zīmes, ka kultūra arī te sākusi pret dabu savu kaŗa gājienu: redz lieliskas palmu birzis, kokvilnas plantācijas un banānu laukus. Par ūdens trūkumu neviena no šī archipelaga salām nevar sūdzēties: no kalniem visos virzienos plūst lejup strauti, dodamies uz jūŗas pusi, gāzdamies lejup no klintīm un izveidodami ūdens kritumus; vietām upes pilnīgi pazūd zem krastu koku lapu segas, tad atkal parādās dienas gaismā un veļ tāļāk savus skaidros ūdeņus. Vietām var dzirdēt, kā krāc apakšzemes upes (netāļu no jūŗas krasta viņas parasti iztek ārā no savām alām un ieplūst rifu segtajās lagūnās, pa kuŗām braukā iedzimto laivas."

Arī Samoā salas ir vulkāniskas; atsevišķi krātēri vēl samērā labi uzglabājušies. Vietām redz vēl samērā svaigus lavas laukus, un iedzimto lēģendas stāsta par „uguns upēm", kas plūdušas reiz lejup no kalnu augstumiem. Lielā Savaiji sala (gandrīz 1700 kv. klm.) patiesībā ir viens vienīgs nodzisis vulkāns, ar ļoti lēzenām kraujām, uz kuŗām redzami daudzi parazītiski krātēri. Visus viņus tomēr sedz un apslēpj krāšņa tropu veģetācija. Kā jau visām vulkāniskām salām, Samoā grupai ir apbrīnojami auglīga augsne.

Lielākā, kā jau minējam ir Savaiju sala, tad nāk Upolu un Tutuila. Pārējās samērā niecīgas. Ap mazākajām redz prāvus koraļļu rifus (to nemaz nav tikai Savaiji dienvidu piekrastē). Ziemeļrietumu krasts šai salai redz milzīgus melnas lavas laukus. Salas veģetācija ļoti krāšņa, strautu un upīšu liels pulks, bet kultivētās zemes platība

pagaidam aizjem tikai mazu territorijas daļu; tāpēc arī šai salai nav sevišķi liels iedzīvotāju skaits.

Anglis Čečverds, kas uzturējies Samoā archipelagā ilgus gadus, nevar beigt cildināt Savaiji austrumu piekrastes daiļumu:

„Iekšienes kalniem ir majestātisks izskats; viņu galotnes ietinušās iesarkanā miglā, kas padara neskaidras virsotņu kontūras. Šie kalni, kuŗu galotnes stāvus iesniedzas mākoņos, lejā gandrīz nemanot pāriet piekrastes līdzenumā, un visi lepojas tumšiem, lieliem mežiem. Gar pašu jūŗmalu stiepjas iedzimto ciemi, ar maizes koku un kokosa palmu birzīm; kontrasts starp kultivēto piekrasti un mežonīgajiem kalnu augstumiem ir ļoti liels."

Daba devusi šīm salām savas balvas ar ļoti izšķērdīgu roku; viņu klimats ir eiropiešiem visai patīkams, jo saules tveici samazina spirg-

Maizes koks (a — zieds, b — auglis)

tie jūŗas vēji. Tāpat kā Fidži archipelagā, arī te vērojama stipra atšķirība starp aizvēja un pretvēja pusēm. — Nokrišņu ir papilnam, nav noteikta sausuma perioda, bet lietus daudzums dienvidu ziemā (no maija līdz augustam) tomēr manāmi samazinās. Lietus perioda beigās gaiss pilns mikluma, sutīgs un smacīgs; bieži uznāk lietus gāzes un viesuļvētras, kas nodara šai archipelagā lielus postījumus.

Lielā nokrišņu daudzuma dēļ mežs te vēl klāj plašus apgabalus. Kalnu augstumos viņš nav sevišķi biezs, bet toties bagāts lielām papārdēm un staipekņu augiem. (Samoā salu meži vieglāki pieejami, ka Melanēzijas meži, jo nav tik bagāti krūmiem.) Pats lielākais šejienes mežu koks ir banians, kuŗa kronis parasti apēno visus pārējos.

Sevišķi burvīgumu Samoā salām piešķir viņu kalni; visi tie vul-

pagaidam aizņem tikai mazu territorijas daļu; tāpēc arī šai salai nav sevišķi liels iedzīvotāju skaits.

Anglis Čeverds, kas uzturējies Samoā archipelagā ilgus gadus, nevar beigt cildināt Savaiji austrumu piekrastes daiļumu:

„Iekšienes kalniem ir majestātisks izskats; viņu galotnes ietinušās tesarkanā miglā, kas padara neskaidras virsotņu kontūras. Šie kalni, kuŗu galotnes stāvus iesniedzas mākoņos, lejā gandrīz nemanot pāriet piekrastes līdzenumā, un visi lepojas tumšiem, lieliem mežiem. Gar pašu jūrmalu stiepjas iedzimto ciemi, ar maizes koku un kokosa palmu birzīm; kontrasts starp kultivēto piekrasti un mežonīgajiem kalnu augstumiem ir ļoti liels."

Daba devusi šīm salām savas balvas ar ļoti izšķērdīgu roku; viņu klimats ir eiropiešiem visai patīkams, jo saules tveici samazina spirg-

Maizes koks (a — zieds, b — auglis)

tie jūras vēji. Tāpat kā Fidži archipelagā, arī te vērojama stipra atšķirība starp aizvēja un pretvēja pusēm. — Nokrišņu ir papilnam, nav noteikta sausuma perioda, bet lietus daudzums dienvidu ziemā (no maija līdz augustam) tomēr manāmi samazinās. Lietus perioda beigās gaiss pilns mikluma, sutīgs un smacīgs; bieži uznāk lietus gāzes un viesuļvētras, kas nodara šai archipelagā lielus postījumus.

Lielā nokrišņu daudzuma dēļ mežs te vēl klāj plašus apgabalus. Kalnu augstumos viņš nav sevišķi biezs, bet toties bagāts lielām papārdēm un staipekņu augiem. (Samoā salu meži vieglāki pieejami, ka Melanēzijas meži, jo nav tik bagāti krūmiem.) Pats lielākais šejienes mežu koks ir banians, kuŗa kronis parasti apēno visus pārējos.

Sevišķi burvīgumu Samoā salām piešķir viņu kalni: visi tie vul-

Paganas sala Mikronēzijā
(Marianu grupa)

kāniskas dabas (augstākie atrodas uz Savaiji salas, paceldamies gandrīz 2 klm. augstumā). Šai archipelagā tomēr ir tikai viens aktīvs vulkāns (Matavano), netāļu no Savaiji dienvidaustrumu piekrastes.

Starp Savaji un Upolu salām atrodas mazā Apolino, kas patiesībā ir pusnogrimis vulkāns, kuŗa krātēra iekšienē tagad skalojas jūŗas viļņi. Arī uz Upolu un Tofuas salām redz nodzisušus vulkānus. Izdzisis uguns kalns paceļās arī Upolu un visa archipelaga lielākās pilsētas Apijas aizmugurē, sasniegdams 1000 metru augstumu. Tāļāk uz rietumiem atrodas — 700 metru augstumā — kādā milzu krātērā skaists kalnu ezers. Pašā jūŗas piekrastes tuvumā stiepjas lagūnu ezeri; viens no tiem, sevišķi daiļš, atrodas Apijas tuvumā, paslēpies palmu birzīs.

Apijai tomēr nav tik teicama osta, kā mazajai Pango-Pango pilsētiņai uz Tutuilas salas, kas pieder Savienotām Valstīm un stipri nocietināta.

Tutuilu daudzi uzskata par skaistāko salu visā archipelagā. Tuvojoties viņai iztālim, šķiet ka kalnu galotnes nirtu ārā no zilājiem okeana dziļumiem, izveidodamas kalnu mūri, kas tērpies sulīgā zaļumā. Tikai pašā piekrastē redz melnas šķautnainas klintis, pret kuŗām nemitīgi dārdēdami šķeļās okeana viļņi. Braucot gar salas krastu, šai klinšu sienā atverās rāmi līcīši un krātērveidīgi iedobumi, kuŗu krastos aug palmu mežiņi un maizes koku ēnā snauž iedzimto būdas.

Viss lielākais archipelaga iedzīvotāju vairums mājo Upolu salā, kas samērā vairāk kultivēta kā pārējās. Pati Upolu bagāta skaistām ielejām un burvīgiem dabas skatiem; viņas upes izveido grandiozus ūdens kritumus (viena augstums pārsniedz 230 metru). Tie atrodas arī galvas pilsētas Apijas tuvumā. Ļoti skaistas ir vietējo upju lejas arī tais vietās, kur nav ūdens kritumu. Viņu daiļumu tām te dod stāvie krasti, vietām pārsniegdami 100 metru augstumu. Pašas stāvākās kraujas, kuŗās koki nespēj augt, redz papārdes un staipekņu augus. Daži ūdens kritumi saskatami no pašas jūŗas un izskatās kā sudrabbaltas lentas, kuŗas viegli drebina jūŗas vējš.

Šī sala auglīgāka no visām archipelagā un Apijai tuvajos līdzenumos lielu platību aizjem tropu kultūraugu plantācijas.

(Abas lielākās salas, Savaiji un Upolu, priekš pasaules kaŗa bija Vācijas piederums, bet tagad atrodas Jaun-Zēlandes pārziņā kā mandātzemes.)

Šo archipelagu apdzīvo tīrasiņu polinēzieši, kas ārēji atgādina Jaun-Zēlandes maori un šķiet, ir pēdējo tuvākie radinieki. Iedzimto kopskaits te sniedzas pie 35.000. Samoāņi šķiet vienīgā no polinēziešu ciltīm, kuŗas piederīgo skaits neiet mazumā. Blakus iedzimtiem te vēl mājo apm. 3000 balto un pāris tūkstoši ķīniešu kūliju. Archipelaga galvenās eksporta preces ir kopra un kakao pupiņas. Paši iedzimtie nodarbojas ar zemkopību un tura arī mājlopus. Piekrastes iemītnieki ir teicami zvejnieki un jūŗnieki; viņiem lielas komersantu dāvanas un tie ātri izmācās visus amatus.

Tonga archipelags

Tonga salas (kopskaitā apmēram 150) atrodas rietumos 9 kilometri dziļajam Tonga grāvim un ir sagrupējušās parallēlās rindās; pati lielākā sala Tongatabu atrodas archipelaga galējos dienvidos. Salu platība gandrīz sasniedz 1000 kv. klm. Arī šī salu grupa ļoti bagāta skaistām dabas ainavām un samērā bieži apdzīvota. Viņas iedzīvotāji maigākas dabas, kā citi polinēzieši, un lielais jūŗu braucējs Kuks ne velti šim archipelagam dod Draudzības salu nosaukumu. Salām ir tīkams klimats. Gada vidējā temperatūra 23 grādi; gadskārtējais nokrišņu daudzums ap 2000 mlm. Drēgnākās kalnu kraujas klāj meži; sausākās vietās redz krūmājus. Dažās vietās sastop arī kailas klintis, sevišķi tur, kur priekš gadu simtiem plūdušas lavas straumes. — Daiļumu, ko šīm salām devusi daba, vēl palielina iedzimto labi koptie lauki un kokosa palmu birzis.

Archipelaga rietumu daļas salas gandrīz visas koraļļu izveidotas. Salu austrumu rindā pašas lielākās ir vulkāniskas (viņu tuvumā arī mūsu dienās novēroti vairāki zemjūŗas izvirumi). Interesanti atzīmēt, ka zem vulkānisku spēku iespaida te vairākas saliņas ir pazudušas jūŗā un to vietā izcēlušās jaunas. Vēl darbojas vairāki vulkāni (no tiem pazīstamākais ir 600 augstais Tofua). Daudz lielāks ir nodzisušo vulkānu skaits.

Archipelaga atsevišķās salas nav visai lielas. (Pēc lieluma pirmo vietu iejem Tongatabu jeb „Svētā sala", ar 430 kv. klm. Pēc tam seko Vavau un Eua, kuŗas katra par sevi nesasniedz 200 klm. lielu platību.)

Uz Tongatabu salas, kas samērā zema, atrodas Tonga ķēniņvalsts galvas pilsēta, patiesībā liels iedzimto ciems, kuŗā redz dažas eiropējiskas celtnes. Šī ķēniņvalsts atrodas zem Britu imperijas protektorāta; angļu ierēdņi pārzin arī valstiņas finances. — Ārējā tirdzniecības bilance ir aktīva; galvenās eksporta preces: kopra, sūcekļi un dzīvlopi. Tirdzniecības centrs ir ķēniņvalsts galvas pilsēta, kuŗai teicama osta.

Archipelaga iedzīvotāju skaits ir 24.000. Tongieši ir skaisti un intelliģenti ļaudis, gaišbrūnu ādas krāsu, lieliski jūŗnieki un ar tirgotāju dāvanām. Starp sievietēm ne reti sastop īstas skaistules.

Tonga archipelagam ziemeļrietumos, starp Fidži un Samoā, atrodas vairākas izolētas salas. Kā pirmā no tām jāatzīmē Rotuma (36 kv. klm.), tad Uea (69 kv. klm.), Futuna un Alofi (159 kv. klm.) un Niuafu. Visas šīs salas ir ļoti auglīgas un ar krāšņu veģetāciju.

Salu iekšienē paceļās augsti kalni; uz Uea un Niuafu rod daiļus un dziļus krātēru ezerus.

Samoā un Tonga archipelagiem austrumos bango jūŗas klajumi, kuŗos atrodas izkaisīti tikai nelieli salu puduri. Tikai labu gabalu tāļāk pret saules lēkta pusi atkal sākās lielāku salu grupas. Salu augstums austrumos tomēr kļūst mazāks, un vulkānisku spēku vietā par salu veidotājiem arvienu vairāk kļūst koraļļu polīpi; klimats paliek sausāks, nabadzīgākas augu un dzīvnieku valstis. Iedzīvotāji ir tīrasiņu polinēzieši, bet iet pretim izmiršanai, kaut gan klimats te daudz veselīgāks, kā Rietum-Okeanijā.

Kuka salas

Kuka jeb Herveja salas ir Britu imperijas piederums. Augstākā vulkāniskā sala šai grupā ir Rarotonga (900 metri). Sala ļoti skaista, bagāta gleznainām ielejām un krācošiem kalnu strautiem, ar zaļoksnīgu veģetāciju. Piekrasti aizjem plaši, mežiem, augļu kokiem un tīrumiem klāti līdzenumi.

Galējos archipelaga dienvidos atrodas Mangaijas sala, ko no visām pusēm apjož koraļļu rifu loks. Šai salai trūkst Rarotongas ainavu daiļuma, bet toties viņa bagāta palmu birzīm, banānu stādījumiem un apelsīnu un citronu dārziem. Uz Atiu salas ir plašas kafijkrūmu plantācijas.

Pieskaitot vēl dažas atsevišķas izolētas salas, Kuka salu kolonijas platība pārsniedz 400 kv. klm.; iedzīvotāju skaits ir ap 14.000.

Tubuaiju salas

Tubuaiju jeb Austrālās (Dienvidu) salas guļ iepriekšējam archipelagam dienvidaustrumos; viena no tām, Rapa jeb Oparo, atrodas saulgriežu lokam jau dienvidos. Gandrīz visas šīs salas ir kalnainas un maz izpētītas. Viņām jau tik vēss klimats, ka kokosa palma te vairs lāga negrib augt. Salām tomēr reti auglīga augsne, un iedzimtie likušies uz eiropejisku augļu koku un dārzāju kultivēšanu. Dažu salu iemītnieki paši uz savu roku medī arī valzivis, kuŗas dienvidu ziemas mēnešos apmeklē lielos baros šo salu piekrastes ūdeņus. Uz Rurutu salas zeļ zirgkopība (zirgus eksportē uz Tahiti salām).

Savrup no pārējām archipelaga salām atrodas 40 kv. klm. lielā un 6000 metri augstā Rapas jeb Oparu sala. Uz viņas vairs neaug nedz kokosa palma, nedz maizes koks; pāris simti iedzimto, kas mitinās uz šīs salas, nodarbojas ar dārzāju un kartupeļu audzēšanu. Archipelaga iemītnieku kopskaits pārsniedz 3000, bet territorijas platība ir 286 kv. klm.

Tahiti salas

Tahiti salas, kuŗas viņu laiku lielais jūŗnieks Kuks nokristījis par Sabiedrības salām, ir visas augstas, un viņu lieluma un izcilā ģeografiskā stāvokļa dēļ pats svarīgākais archipelags Polinēzijas dienvidaustrumos. Viņas mēdz iedalīt divās grupās, no kuŗām rietumu grupa aptver deviņas, samērā nelielas salas, bet austrumu grupa piecas paprāvas, to skaitā arī vairāk kā 1000 klm. lielo Tahiti salu, kuŗas vārds palicis par visa archipelaga nosaukumu.

XVIII. g. s. beigās, kad Russo mācības dēļ nāca modē jūsmošana par t. s. dabas tautām un viņu dzīves ideālizācija, šīs salas sāka dēvēt par „Laimīgām", un šurpu devās sentimentāli jūsmotāji no Rietum-Eiropas; viņiem sekoja valzivju medinieki un citi dēkaiņi; salinieku sievietes izrādījās ļoti vēlīgas pret baltajiem svešiniekiem; sekas bija venērisko slimību ātra izplatīšanās.

Vēl tagad tahitietes mēdz dēvēt par skaistākajām sievietēm visā Okeanijā. Viņas mēdz nēsāt ziedu vaiņagus; agrāk pirms bija nākuši modē eiropiešu audumi, tās nēsājušas no puķēm un zālēm pītus brunčus. Ziediem mīl rotāties visi polinēzieši, bet puķes nekur nav bijušas un nav arī tagad tik lielā cieņā, ka šai archipelagā.

Salām ļoti auglīga augsne un krāšņa tropu veģetācija. Strautu un upīšu pārpilnība; augstie kalni bagāti lieliskām dabas ainavām. (Uz galvenās Tahiti salas ir kalni, kuŗi sasniedz 2500 metru augstumu. Viņos daudz dziļu kanjonveidīgu aizu, reibinoši stāvu krauju un šķautnainu galotņu, kuŗas ceļās kā šķēpu asmeņi pret debesīm. Daudz arī lielu alu, kalnu ezeru un ūdens kritumu. Pazīstamāko no tiem ir izveidojusi Fautauvas upe, gāzdamās lejup no 200 metru augstuma.

Tahiti kalniem, kuŗus daudzās vietās klāj necaurejami meži, tik daudz dabas dota daiļuma, ka šī sala skaitās skaistākā visā Okeanijā.

Tahiti skaistumu, jūsmīgos vārdos cildina jau Kuks, slavenais Klusā Okeana ceļotājs:

„Es neticu, ka pasaulē vēl būtu kāda zemes mala, tik skaista no dabas, kā Tahiti salas dienvidaustrumu daļa. Kalni ir augsti un stāvi; dažās vietās viņiem drausmīgu klinšu izskats, un tomēr viņi apauguši kokiem un krūmiem līdz pašām galotnēm; augu sega tik bagātīga, ka nāk brīnums, kā gan klintis un akmeņi varējuši radīt tik zaļoksnēju augu valsti. Līdzenumos, kas stiepjas starp šiem kalniem un jūŗu, un ielejās, kuŗās plešas kalnu vidū, aug dažādākie augi un tādā pārpilnībā, ka neviens ceļotājs nekur nebūs redzējis kaut ko

tamlīdzīgu. Katrai ielejai ir savs strauts, kas skrējienā uz jūŗu sadalās vairākās starās un apūdeņo piekrastes līdzenumus. Šai līdzenumā plešas salinieku ciemi. Daži no tiem atrodās ne visai tāļu no krasta un iepriecina mūsu ceļotāja acis jau iztālim."

Salas dienvidaustrumu daļā atrodas daudzinātais Vaihirijas ezers, slēpies starp mežiem apaugušiem kalniem un atspoguļodams savos tumšzaļajos ūdeņos mežainās galotnes.

Par spīti šiem daudzājiem dabas skaistumiem, par kuŗiem jūsmo visi ceļinieki, šīs salas samērā maz uzplaukušas. No kultūrai derīgās zemes patlabān izmantoti tikai ap 7 proc., kaut gan te lieliski padodās visi tropu kultūraugi, to skaitā arī tik vārīgi, kā kakao koks un vaniļas liāna. Lielāko platību aizjem kokvilnas, kafijas, ananasu un oranžu plantācijas.

Lielas gŗūtības rada strādnieku jautājums, jo dzīves priecīgie iedzimtie uzskata rēgulāru darbu par lāstu; dzimtenes daba dodama tiem visu vajadzīgo, nespiež tos iet kalpot franču kolonistu plantācijai. Kā laukstrādniekus tāpēc nācies ievest ķīniešu kūlijus; tagad daudzi no tiem ir plantāciju īpašnieki.

Archipelaga iedzīvotāju kopskaits pārsniedz 25.000. Galvas pilsētai Papitei ir 6000 iedzīvotāju. Viņa ir visas frančiem pakļautas Polinēzijas pārvaldes centrs.

Paumotu archipelags

Tie salu puduri, kas izskaitīti Tahiti salām austrumos, ir koraļļu polipu veidoti, ar tropiski okeanisku klimatu un visai nabadzīgu floru un faunu. Viņi sagrupējušies vairāk desmit atollos, kuŗu starpā valda lielā vienādība. Apdzīvoti ir tikai tie atolli, uz kuŗiem aug kokosu palmas. Vietējiem iedzimtiem jāved sīva eksistences cīņa ar dabu, un tāpēc viņi ir čakla un strādīga cilts, teicami laivu būvētāji, labi jūŗnieki, zvejnieki un nepārspējami kā nirēji pēc pērlēm okeana dziļumos. — Par spīti visai viņu vienmuļībai šīm salām netrūkst īpatnēja skaistuma: braucot viņām klāt kuģī, vispirms redz tikai punktu rindu pie apvārkšņa. Drīz pēc tam šie punkti ir pārvērtušies par kokosa palmu kroņiem, un virs jūŗas klajumiem jau saskatāma zaļa zemes strīpa. Braucot vēl tuvāk, ceļotāja acīm atveras lagūnas, ko sargā no okeana viļņiem koraļļu rifs, pret kuŗu smagi dārdēdams brāžas bangojums. — Tā ir vienkārša, bet reizē aizgrābjoša ainava: zaļš lapu jums, balta, koraļļkaļķu veidota piekrastes līnija, rāma lagūna un sabangots okeans.

Par Paumotu, t. i. uzvarētām salām šo archipelagu nosaukuši tahitieši, kas agrāk braukuši turpu kā jūŗas sirotāji. Viņas dēvē arī par Tuamotu jeb zemajām salām, un pēdējais nosaukums šķiet vairāk dibināts.

Divās 1500 klm. gaŗās parallēlās rindās te ir izstiepies lielākais koraļļu rifu sakopojums uz zemes lodes. Daudzie sēkļi un rifi padara kuģošanu starp šīm salām par bīstamu; vēl vairāk dibināts šķiet viņu trešais, Bīstamo salu nosaukums.

Bīstamas viņas ir arī pašiem saliniekiem; tās bieži piemeklē viesuļvētru radītās plūdu katastrofas, salu lielā zemuma dēļ bieži noslaucīdamas no zemes virsus ciemus un palmu birzis. Lielākās atollu grupas atrodas paša archipelaga centrā, ap Rangiroa un Kataravu priekšgalā. Pēdējā ir teicama osta. Eksporta priekšmeti ir kopra, fosfāts, ko iegūst Makteas salā, un sevišķi pērles. Šo salu piekrastes ūdeņos zvejo skaistākās pērles uz zemes lodes.

(Salinieki ir teicami nirēji, bez baiļu dodamies pēc pērļu gliemēžiem dzelmē, kur viņiem bieži uzbrūk haizivis. Nirēji negriež šiem jūŗas tīģeriem ceļu, bet peld viņām pretim bruņojušies tikai ar dunci un lūko uzšķērst rijīgās zivs vēderu; parasti šī divkauja beidzas ar nīrēja uzvaru).

Paumotu archipelaga platība pārsniedz 860 kv. klm.,.iedzīvotāju skaits — 4000.

Paumotu salām dievidaustrumu virzienā ieslēdzas Mangarevas salu grupa; tikai trīs salas ir apdzīvotas. Šīs grupas iedzīvotāju kopskaits nesasniedz 1000. Viss viņu vairums mājo uz galvenās, Mangarevas salas, kas visai kalnaina, bagāta kafijas plantācijām, apelsīnu un vīna dārziem.

Pie Paumotu archipelaga, kas pieder Francijai, mēdz pieskaitīt angļiem pakļauto Pitkeirnas salu, tāļu dienvidaustrumos. Šī sala ir bazalta klints, vairākus simts metrus augstiem krastiem, kas stāvus paceļas virs bangotā okeana. Uz šīs salas, ko pirmie eiropiešu jūrnieki atrada neapdzīvotu, atrodas tādas pat noslēpumainas skulptūras, kā daudzinātie Lieldienu salas piemineklī. 18. gadsimta beigās te atbēga kāda angļu kuģa sadumpojušies matroži, līdzpaņemdami sievietes no Tahiti salas. Salu vēl tagad apdzīvo šo dēkaiņu pēcnācēji, par spīti senču asinīm, miermīlīga zemkopju, lopkopju un zvejnieku cilts.

Markīza salas

Markīza salas atrodas Paumotu archipelagam ziemeļos, ietilpst franču Polinēzijas sastāvā un viņu kopējā platība ir 1274 kv. klm. Viņas ir vulkāniskas dabas, un to tuvumā neredz neviena koraļļu rifa. Lielāko tiesu bazalta klinšu izveidotas, šīs salas paceļas ar stāvām kraujām no liela jūras dziļuma. Ģeologu pētījumi, izdarīti Nukuhivā, grupas lielākajā salā, liecina, ka šo salu pamats ir kāda aizvēsturiska kontinenta atliekas. Kā jau uz augstām salām, arī te vērojama klimata ziņā diezgan krasa atšķirība starp aizvēja un pretvēja pusēm: pirmās ir bez mežiem, sausas, nosētas krūmiem un papardēm; otrās sedz krāšņākais mežs. Salu iekšienes lielāko daļu aizjem klinšu lauki, dziļas aizas, kalnu torņi, šķautnainas, ļoti stāvas, galotnes un sausi zāļāji. Kalnu ielejām daudz īpatnēja skaistuma, sevišķi tām, gar kuŗu kraujām aug tropu meži. Augstākās virsotnes pārsniedz 1600 metru augstumu. Upju ielejas, kas kalnainajā iekšienē ļoti šauras, pat kanjonveidīgas, jūras piekrastē kļūst par maziem, ļoti auglīgiem līdzenumiem, starp kuŗiem kalni izbeidzas pie pašas jūras ar 300—400 metru augstām kraujām. Dažās vietās no viņām gāžas lejup upes, izveidodamas grandiozus ūdenskritumus.

Salu iedzimtie ātri izmirst, un patlaban viņu skaits jau nokrities līdz 2000. Izmirstības iemesli — eiropiešu jūŗnieku ievazātās slimības, sevišķi sifiliss un tuberkuloze, dzimumu izlaidība un ieraša nogalināt bērnus pirms viņu dzimšanas.

Saimnieciskā ziņā šīs auglīgās salas palikušas kaimiņienēm iepakaļus. Daudz treknas zemes te stāv atmatā, jo nav darba roku, kas to apstrādātu. Tāpēc arī eiropiešu kolonistu ierīkotās kokvilnas un kafijas plantācijas nīkuļo. Iedzimtie kopj vai vienīgi kokosa palmas.

Lieldienu sala

Tāļu projām no pārējām Okeanijas salām guļ Klusā okeana klajumos Rapanui jeb Lieldienu sala. Viņu, šķiet, savā laikā kolonizējuši Markīza vai Tubuaiju salu ēmigranti. Kādreiz šī sala bijusi bieži apdzīvota. Pag. g. s. lielo daļu čīlieši aizveda ar varu projām kā kalnu raktuvju strādniekus; dažiem izdevās atgriezties dzimtenē, bet tie ievazāja sērgas, kuŗām krita par upuri prāva tiesa mājās palikušo. Tagad salinieku kopskaits ir ap 200; viņi kopj nelielus banānu, cukurniedru un batātu laukus, kas ierīkoti no vējiem aizsegtās ielejās. Pārējo salas daļu aizjem klinšu lauki un zāļāji, kuŗos ganās aitu un liellopu bari. Mežu uz šīs salas nav. Viņa ir vulkāniska, ar vairākiem krātēriem. Salas vidienā paceļas kalnu grēdas un plešas veci lavas lauki. Salas platība nepārsniedz 120 kv. klm. Viņa ir Čīles piederums un pēdējā to kādu laiku lietāja kā noziedznieku trimdas vietu.

Par spīti Lieldienu salas niecīgajai platībai un mazājam iedzīvotāju skaitam, zinātnieku un mākslinieku interese par viņu ir visai liela. Šo interesi saista noslēpumainas, ap 10 metru augstas, no akmens bluķiem izcirstas skulptūras, kuŗas liecina par salas iemītnieku kādreizējo augsto kultūru.

Šo skulptūru skaits sniedzas vairākos simtos, un starp viņām sastop tādas, kuŗas sasniedz 23 metru gaŗumu. Skulptūras izkaisītas pa visu salu; lielākā daļa jau drupās, bet netrūkst arī veselu. Viņas redz nevien jūŗmalā, bet arī uz kalnu kraujām, pat veco krātēru iekšienē.

Pats interesantākais ir tas, ka šīm skulptūrām liela līdzība ar seno peruāņu un maiju mākslinieku veidojumiem. Tas it kā norāda uz kādreiz eksistējušiem sakariem starp Dienvid-Polinēzijas ciltīm un Dienvid-Amerikas kontinentu. Cik zināms, Lieldienu salas iemītniekiem, vienīgiem visā Okeanijā, ir bijušas savas rakstu zīmes. Arī tas it kā liecina par iespaidiem no citurienes, un tie varēja visdrīzāk nākt no Dienvid-Amerikas puses.

Iespējams, ka pati Lieldienu sala ir savā laikā bijusi daudz lielāka (tie pāris tūkstoši, kas viņā mājojuši, ierodoties pirmiem baltājiem, vienkārši nebūtu spējuši veikt tik grandiozu darbu), un ka daļa no salas gājusi bojā zem vulkānisku spēku iedarbošanās iespaida. Iespējams arī, ka šo skulptūru cēlāji nav tagadējo salinieku senči, un ka tās veidojusi kāda cita, sen izmirusi tauta.

Lieldienu salai ziemeļaustrumos atrodas Salas i Gomesa, vientuļa, 4 kv. klm. liela klints, kuŗas vienīgie iemītnieki ir jūŗas putni.

Centrāl-Polinēzija

Starp apskatītām Dienvid-Polinēzijas alām un Havaiju arhipelagu pie ziemeļu saulgriežu loka ir izkaisīti okeanā vairāki mazu koraļļsalu puduri, kas vientuļi paceļas virs Klusā okeana dziļumiem. Starp viņiem vēl nav izdevies rast vienojošās tektoniskās līnijas un zemūdens sliekšņus, kādi konstatēti pārējā Okeanijā.

Šos pudurus var apvienot divās, ziemeļu un dienvidu grupās, jau tāpēc vien, kā tās salas, kas ekvātoram ziemeļos, ir daudz sausākas un gandrīz neapdzīvotas, kurpretim starp dienvidu salām ir dažas ar visai prāvu iedzīvotāju blīvuma indeku. Abu grupu kopējā platība ir ap 900 kv. klm.

Pazīstamākie no šo salu puduriem ir Lagūnu (Ellis) un Tokelava jeb Ūnijas salas. Pirmās sastāda, kopā ar Džilberta salām, kopēju administrātīvu vienību Britu imperijas sastāvā. 14 kv. klm. lielās Tokelavā salas (ar 1000 iedz.) tagad mētropole nodevusi Jaun-Zēlandes dominijas pārziņā. Vienīgais eksporta priekšmets ir kopra.

Starp Ūnijas salām un Markīza archipelagu ir izkaisīts Manihiki salu puduris. Viņas samērā bieži apdzīvotas, ar prāvām kokosa palmu birzīm. Salinieki ir teicami pērļu zvejnieki un ķer arī trepangus.

Ziemeļu salu grupās iegūst guano. Lielākā ir Foinīka (Fēnika) salu grupa, — vidēja lieluma atolli, kuŗu territorija ir 42 kv. klm. Uz dažiem redz palmu birzis, uz citiem tikai trūcīgu zāli un krūmājus. Iedzīvotāju skaits nesasniedz 100. Salas ir britu piederums.

Fanninga salas ir svarīgas kā atbalsta punkts zemjūŗas kābelim, kas vieno Kanadu ar Austrāliju. Šīs salas pieder pie t. s. ekvātoriālo Sporadu grupas, starp kuŗām pati lielākā, Ziemassvētku (Kroistmās) sala, ir 607 kv. klm. liela. Viņa ir tuksnešaina, bet te atrodas veseli guano lauki, ko rod arī Maldenas, Karolīnas un Flintas salās.

Havaiju salas

Ziemeļ-Polinēzijas sastāvā ietilpst viens pats, Havaiju archipelags jeb Sendviču salas, kā to nosaucis Kuks, šo salu otrais atradējs (salas bijušas pazīstamas jau 16. g. s. spāņiem, viņu braucienos no Meksikas uz Filipīnām). Tikai šīs salas ir apdzīvotas; viņām rietumos gan atrodas vēl pāris sīkas saliņas, bet tās ir tikai kailas klintis.

Havaiju kopējā platība sasniedz 16700 kvadrātkilometrus. Viņas ir pats izolētākais archipelags visā Klusajā okeanā, jo līdz tuvākai cietzemes ostai San-Francisko ir 4800, līdz tuvākajai salu grupai, Foinīka salām — 2800 kilometri. No Jokohamas šī archipelaga galvas pilsētu Honolulu šķir 7400 klm. liels attālums.

Platības ziņā Havaiju salas iejem Polinēzijas archipelaga starpā otro vietu, tūliņ pēc Fidži salām. Viņu sastāvā ietilpst astoņas lielas vulkāniskas un vesela rinda sīku koraļļsalu; no pēdējām viena bagāta ar guano. Aktīvi vulkāni patlaban atrodas tikai uz pašas lielākās salas Havaiji, kuŗas vārds kļuvis par visas salu grupas nosaukumu. — Lielās salas šķir vienu no otras plati zundi, un viņas pašas dalās trijās apakšgrupās. Rietumu apakšgrupu sastāda Niihau un Kauai (1409 kv. klm.), kas agrāk acīmredzot bijušas vienas, lielākas salas sastāvdaļas. Tāļāk uz dienvidaustrumiem guļ Oahu sala (1554 kv. klm.), uz kuŗas atrodas archipelaga galvas pilsēta un galvenā osta Honolulu. Šai salai tāļāk pieslēdzas veselas četras, Molokai, Maui, Lanai un Kahulaui. Uz viņām visām redz tikai nodzisušus vulkānus. Tad nāk lielā Havaii (10,400 kv. klm.), ar lielākajiem ugunskalniem uz zemes lodes.

Visas šīs salas ir augstas un kalnainas, ar daudziem veciem krātēriem. Starp tiem atrodas pats lielākais pasaulē, ar 45 klm. lielu diāmetru (Haleakalu kalnā, uz Maui salas). No šī krātēra vēl priekš 180 gadiem plūdušas lavas straumes. (Zinātnieki mīl salīdzināt šo vulkānu ar mēneša krātēriem, kuŗu caurmērs parasti svārstas starp 40—80 klm.).

Pašus imposantākos vulkānus redz tomēr Havaiji salā, kur Mauna Loa („Lielais kalns") sasniedz 4194, bet Mauna Kea („Baltais kalns"; kalna galotni vairākus mēnešus klāj sniega sega) 4210 metru augstumu. Aktīvs ir tikai Mauna Loa, ar viņa blakus krātēru Kilauea. Trešais no šīs salas lielajiem vulkāniem, Hualalai, sasniedz tikai 2520 metrus. Visi šie vulkāni ļoti lēzenām kraujām, un pati sala ir patiesībā viņu izvirumu rezultāts, ko radījušas no šiem uguns kalniem izplūdušās lavas straumes. Mauna Loa parasti raida savas

ugunsupes lejup gar nogāzēm, kurpretim Kilauea aprobežojies ar iekšējiem izvirumiem, t. i. lavas trakošanu pašā krātērā. Mauna Loa izvirumi, no kuŗiem pēdējais notika 1926. g., nes lielu postu apkaimes novadiem, jo lavas straumes iznīcina ciemus un plantācijas.

Milzīgajā Kilauea dienvidrietumu stūrī atrodas vesels lavas ezers, Halemaumau („Uguns nams"), kuŗā var novērot nemitīgu dunoņu. Bieži vien izšaujas gaisā lavas fontāni: virs pussķidrās ezera virsas papriekš izceļas milzīgs lavas burbulis, un tad šaujas lielā augstumā oranždzeltens izkausētas lavas stabs, augstu gaisā, kā raķete, izšķīzdams ugunssļakatās, vai arī atkrizdams atpakaļ un saviļņodams lavas ezera virsu.

Neizsakāmi grandiozs un reizā drausmīgs ir šis ugunsezers, kuŗa gaŗums sasniedz gandrīz 1 klm. Kā neredzamas vētras dzīti, viņā skalojas un dārd ugunssarkanie šķidrās lavas viļņi. — Sevišķi baisīgs

Rīsa lauki Oahu salā

izskatas „Uguns nams" naktīs, kad debesis virs tā visas šķiet degam ugunīs.

Visā archipelagā, bet sevišķi Havaiji salā, šīs grandiozās dabas spēku parādības ir lielā mērā iespaidojušas arī ainavas. Tais vietās, kur atrodas aktīvi vai tikai nesen aprimuši vulkāni, paši labākie klimatiskie apstākļi nav varējuši likt izveidoties augu segai. Archipelaga rietumu daļā, kur vulkāni šķiet agrāk apklusuši, lavas lauki jau ir sadrupuši un izveidojusies auglīga augsne; sevišķi krāšņu veģetāciju redz uz Kauvai salas un Havaiji nodzisušā vulkāna Hualalai lēzenajās nogāzēs, kuŗas klāj cukurniedru lauki un kafijas krūmu plantācijas.

Vēl lielākā mērā archipelaga veģētāciju iespaido te valdošais ziemeļaustrumu pasātvējš: salas pretvēja pusē redz krāšņu tropu mežus, kuŗi sniedzas līdz 3000 metru augstumam. Salas dienvidrietumu daļa, atrazdamās aizvēja pusē, dabū samērā maz nokrišņu (vie-

tām tikai 320 mlm.), un tāpēc te redz stepju ainavas, vietām pat pustuksnešus. Flora visai īpatnēja, un gandrīz katrai no archipelaga salām ir savas endēmiskas sugas. Arī īpatnējā dzīvnieku valsts ved uz domām, ka archipelags ir nogrimuša kontinenta atliekas; sevišķi te daudz endēmisku putnu sugu.

Havaiju klimats ir mēreni tropisks, veselīgs un ļoti patīkams, sevišķi no marta līdz novembrim, kad pūš pasātvējš. Gada vidējā temperatūra (Honolulū) ir 23,3 gr. siltuma; siltākais mēnesis ir augusts (vidējā temp. 25,3 gr.), vēsākais — janvāris (20,9 gr. s). Tā tad te ir sevišķi parocīgi apstākļi vērtīgu augu kultūrām; jau priekš eiropiešu ierašanās iedzimtiem bija jamsa, taro, batātu, cukurniedru, banānu un ķirbju lauki, un viņi prata ierīkot apūdeņošanas laukus.

Lavas ezers Halemaumau (Havaiji salā)

Tagad ūkosim apskatīt katru no lielajām archipelaga salām atsevišķi.

Kauai viņas apbrīnojamās auglības, skaisto ieleju un plašo plantāciju dēļ mēdz dēvēt par Sendviču salu dārzu. Acīmredzot, viņa pati vecākā no archipelaga salām, jo lavas lauki te jau sen sadrupuši. Salas centrā atrodas mežiem klātas kalnu muguras, kas sasniedz 2000 metru augstumu virs okeana līmeņa. No šiem kalniem plūst lejup un visos virzienos jautri kalnu strauti, kas izrakuši sev daiļas ielejas. Jo tuvāki jūŗai, jo platākas un auglīgākas kļūst šīs ielejas, un vietām treknas melnzemes slānis saniedz 3 metrus biezumu. Starp upju grīvu līdzenumiem plešas ļoti stāvas kraujas, no kuŗām daudzās vietās nav nemaz iespējams aizsniegt jūŗu, kaut gan turpat zem kājām, pāris simts metru dziļumā skalojas viņas viļņi.

Kauai kalnos daudz ūdenskritumu. Salas auglīgākais apgabals atrodas viņas ziemeļu daļā ap Hanaleas upi. Kalnainajā ziemeļrietumu piekrastē basalta klinšu alās atrodas divi apakšzemes ezeri, kuŗos iespējams iebraukt laivās. No alu velvēm nokarājas lejup krāšņi stalaktīti, kas lāpu apgaismojumā liekas atmirdzam ţūkstots ugunīs.

Niihau sala ir bez avotiem, jo kaļķakmeņa slāņi laiž cauri ūdeni; nav arī mežu, bet toties plaši zāļāji, kāpēc te zeļ lopkopība. Vietām izdevies ierīkot arī ananāsu un banānu plantācijas.

Biezāki apdzīvota no visām Havaiju salām ir Oahu, kuŗas kalnu galotnes pārsniedz 1200 metru augstumu. Daudz vecu krātēru, kuŗos zeļ krāšņa vegetācija.

Sava paradīziskā skaistuma dēļ tāļu daudzināta ir Nuuanu ieleja, kas atrodas Honolulu pilsētai tuvu kaimiņos; iedziļinādamās kalnos, viņa kļūst arvienu šaurāka un izbeidzas 320 metru dziļā aizā. Te viņas sienas sasniedz 500 metru augstumu, un caur aizu gaudodams šalko pasātvējš. Gar aizas malām krākdami gāžas lejup daudzi kalnu strauti, lēkādami no klints uz klinti un veidodami ūdenskritumus. Te nemitīgi mainās migla un saules gaisma, gaisma un ēnas, un vai pastāvīgi mirdz krāšņa vaŗavīksna.

Salas ziemeļu piekraste ļoti kalnaina, bagāta mežiem un purviem; mežs dominē līdz 350 metru augstumiem; augstāk sākās palieli paparžu puduri, banānu lauki un kafijas plantācijas. Salai ziemeļaustrumu daļā plešas zāļāji, kuŗos zeļ lopkopība. Tā dominē arī centrā, sausā līdzenumā, kas šķir salas abas kalnu augstienes. Te atrodas vairāki sāls ezeri. Līdzenumam rietumos paceļas Vaianes kalni, kas arī visai sausi; ar mākslīgas apūdeņošanas palīdzību te tagad ierīkotas daudzas cukurniedru plantācijas.

Gaŗā Molokai drēgnā austrumu piekraste krasi atšķirās no salas sausās rietumu malas, kur dažus novadus aizjem īsts tuksnesis. Austrumos turpretim plešas bagāti cukurniedru lauki. Ziemeļu piekrastē atrodas plaša leprosorija, kurp ved spitālīgos no visa archipelaga (šo briesmīgo slimību ievazājuši Sendviču salās ķīniešu kūliji).

Lanai visumā ir sala ar sausu klimatu; ziemeļrietumu galā atrodas auglīgā Palauai ieleja, acīmredzot sen izdzisis krātērs. Salā daudz zāļāju un zeļ aitkopība.

Kahulaui ir sausa un puskaila, pavisam bez mežiem un der vienīgi kā aitu ganības.

Maui sala dalās divās atsevišķās daļās, kuŗas vieno smilšu kāpām segta zemes mēle. Mazākajā, rietumu daļā, ir dziļas lejas, stāvi kalni un galotnes, kas sasniedz 1900 metru augstumu; austrumu daļā atrodas jau minētais milzīgais Haleakalai vulkāns, kas beidzis trakot priekš vairākiem gadu simteņiem. Pie kalna rietumu nogāzes kājām zaļo bagātīgi cukurniedru lauki. Starp ziemeļu nogāzi un jūŗu stiepjas t. s. kalnu ābeļu meži. — Salas dienvidaustrumos atrodas brīnumskaistā Vaialuas ieleja, ar stāvām klinšu sienām, kalnu strautiem, kas gāžas tām pāri, un ļoti krāšņu veģetāciju.

Salas rietumu piekrastē atrodas Lahaiua, Maui seno ķēniņu bijusē rezidence.

Havaiji rietumu un dienvidu piekrastē visur redzamas vulkānisko spēku darbības pēdas: jūŗā tāļu iesniedzas sastingušas lavas mēles, un arī krasta lielāko daļu izveido lavas lauki. Tomēr arī te netrūkst auglīgu ieleju. Pie Kailuas (rietumos) plašos apmēros audzē kafiju

Papāržu mežs Viktorijas provincē

un oranžas; pie Kahuku un Pahalas (dienvidos) galvenais kultūraugs ir cukurniedras; pat tuksnešainajā austrumu piekrastē redz kokosa palmu un pandānu birzis. Tad nāk pats skaistākais un auglīgākais salas apgabals Hilo, ar piemīlīgām ielejām, daudziem strautiem un dārziem un tīrumiem. Te ietek jūrā salas lielākā upe Vailuku; netāļ no jūras Vailuku izveido 35 metrus augstu ūdenskritumu; ūdens masas, krizdamas lejup, izšķīst putekļos un putās, kuŗas vējš dzenā uz visām pusēm. Saulei spīdot pie šī ūdenskrituma redzamas neskaitamas varavīksnas.

Pie Vailuku grīvas, cukurniedru lauku un turīgu ciemu vidū guļ Hilo, Havaiji salas galvenais centrs, ar 10.000 iedzīvotāju; caur šo pilsētu plūst uz Savienotām Valstīm salā ražotais cukurs.

Līdz 1893. g. Havaiji salas bija iedzimto ķēniņvalsts; tad viņa palika par republiku, bet 1898. g. salas iejēma amerikaņi. Kopš tā laika salu saimnieciskais uzplaukums ir gājis milzu soļiem uz priekšu. Svarīgākās eksportpreces ir cukurs, kafija, ananāsi un banānes; salu plantācijas ikgadus ražo ap 1 milj. tonnu cukura. Pēdējos gados mēģina ierīkot arī kaučuka koku plantācijas un rīsa laukus. 1927. g. archipelaga eksporta vērtība bija 111,5 milj. dollaru (preces tai pašā gadā importēja par 88,8 milj.). Pirmo vietu eksportā pēc vērtības iejēma cukurs; pēc tam nāca tropu augļi un kafija.

Havaiju salas, un sevišķi viņu galvas pilsēta Honolulu, kuŗas iedzīvotāju skaits sniedzas pie 35.000, ir kļuvušas par turīgāko amerikaņu iecienītu atpūtas un vasarnīcu vietu. Pati Honolulu ir brīnumskaista dārzu pilsēta, ar skaistām, sniegbaltām villām, lieliem parkiem, dīķiem, kuŗos zied rozā un zilie lotosi, palmu alejām, un banānu stādījumiem un cukurniedru laukiem klātu apkārtni. — Tirdzniecības ostā valda liela rosība, jo te pietur visi tvaikoņi, kas dodas no Ziemeļ-Amerikas uz Ķīnu, Japanu un Indonēziju. Savrup no tirdzniecības ostas ierīkota kaŗa osta, Sav. Valšķu Klusā okeana flotes atbalsta punkts. Salu stratēģiskais stāvoklis (viņas valda pār visu Klusā okeana ziemeļu daļu) šīs salas stipri nocietinājuši un tur viņās prāvu garnizonu.

Šie iedzimtie, t. s. kanaki, ir jautra, skaista un dzīves priecīga tauta, ļoti mūzikāla, bet ātri izmirst: kopā ar pusasiņu kanakiem, visu šīs tautas kopskaitu vērtē uz 46.000. Salas iedzīvotāju lielākā daļa (135.000) tagad ir japaņi, no kuŗiem kadrējas viss vairums plantāciju strādnieku; tāļāk nāk no Filipīnām atvestie austrummalajieši (tagali), tad adzorieši (portugaļi), ķīnieši un visu t. s. balto tauto piederīgie. Kopskaits pavisam ap 350,000. (Apmēram tikpat liels šais salās mājojis kanaku skaits, kad pie viņām priekš 150 g. piebrauca Kuka buŗinieki).

Okeanijas dabas bagātības un saimniecība

Austrālija un Jaun-Zēlande ir balto ieceļotāju kolonijas, kas jau sasniegušas gandrīz pilnīgu politisku neatkarību un pasaules saimniecībā jau spēlē patstāvīgu lomu. — Pavisam citādu ainu mēs redzam Okeanijas salās, kuŗas nav paspējušas izkļūt ārā no atkarīgā plantāciju koloniju stāvokļa.

Apskatot šīs salas, mēs redzējām, ka viens no svarīgākiem viņu oikonomiskās attīstības problēmiem ir darba spēka jautājums. Austrālijas un Jaun-Zēlandes lielumlielais iedzīvotāju vairums ir eiropiešu kolonisti un viņu pēcnācēji; atskaitot Savanu zemi Austrālijas kontinenta ziemeļos, baltie var strādāt abās dominijās fizisku darbu tiklab uz laukiem, kā pilsētās. Okeanijā šai ziņā valda citādi apstākļi: baltie kolonisti te var tikai vadīt darbu, kas prasa fiziska spēka patēriņu, nevis tieši piedalīties viņa veikšanā. Okeanijai ir vajadzīgi nevien baltie plantātori, agronomi un inženieri, bet krāsainie strādnieki, un pie tam tādi, kas var panest vietējo klimatu, kas piem. Ziemeļ-Melanēzijā ir ļoti neveselīgs.

Polinēzieši un mikronēzieši, kā to liecina līdzšinējie plantātoru piedzīvojumi, neder grūtājam un rēgulārajam darbam tropu plantācijās. Tiesa, arī viņi, tāpat kā šim uzdevumam daudz vairāk piemērotie un izturīgākie Melanēzijas iedzimtie, kopj savos lauciņos vietējos kultūraugus, bet — tikai tādos apmēros, cik tas ir nepieciešami viņu pašu vajadzībām.

19. g. s. aiz labāka darba materiāla trūkuma, baltie avantūristi un kuģu kapteiņi mēdza pa daļai ar labu, pa lielākai daļai ar ļaunu aizgādāt uz Kvinslendu un Polinēzijas salām daudzus melanēziešus. Tagad tas vairs nenotiek, un arī Melanēzijā ir sācies iedzimto izmiršanas process, tā kā par viņas iemītnieku plašāku izmantošanu Okeanijas plantāciju apstrādāšanai vairs nevar būt runa, atskaitot vienīgi Jaun-Gvineju.

Tāļredzīgākie koloniju politiķi tagad sākuši gādāt, lai vietējie salinieki tiktāļ civilizētos, ka būtu spējīgi ražot plantāciju produktus pašu dzimtenē un pašu saimniecībās. Vai šai politikai būs cerētie panākumi, par to vēl grūti spriest. Vismaz Polinēzijas iedzimtie, šķiet, izmirs ātrāk, pirms būs paspējuši attaisnot uz viņiem šai ziņā liktās cerības. Šo salu izmantošanai jāieved strādnieki no citurienes, gal-

venā kārtā no abiem lielajiem darba spēka rezervuāriem, — Ķīnas un Indijas.

Visvieglāki izmantot Okeanijas salas kopras producēšanai. Sevišķi tas zīmējas uz sīkajām koraļļu salām, jo kokosa palma aug zemās vietās un jūras tuvumā. Šai ziņā sevišķi ienesīgi izrādījušies sīkie atolli.

Melanēzija viņas biezo mūža mežu dēļ visgrūtāki pieejama. Visas plantācijas, cik nu to te pagaidām vēl ir, atrodas piekrastē vai viņas tuvumā. Jaun-Gvinejā, Jaun-Hebridās u. c. sāk plesties plašumā tabakas un kokvilnas lauki, sizalkaņepju, kakao un kafijas plantācijas, kaučuka koku stādījumi. Visvairāk no Melanēzijas salām šai ziņā uzplaukusi Jaun-Kaledonija, un šī sala jau eksportē diezgan lielu daudzumu kafijas un kokvilnas, kaut gan spētu ražot desmit reizes vairāk.

Polinēzijas salas, kuŗas neklāj tik lielā mērā tropu lietus mežu sega kā Melanēzijā, patlaban ir saimnieciskā plaukuma ziņā aizsteigušās diezgan tāļu priekšā „Melno salām". Tāpat kā tur, arī te kopra pagaidām ir galvenā eksportprece, bet viņu jau tiecās panākt niedru cukurs, ko sevišķi intensīvi kultivē Havaiju archipelagā un Fidži salās. (No Havaiju archipelaga 1927. g. izveda niedru cukuru par veseliem 70 miljoniem dollaru; no Fidži salām gan tikai par nepilniem pusotra miljona mārciņu). Paredzams, ka dažas no Okeanijas salām jau drīzā nākotnē kļūs par kakao pupiņu ražotājām, jo līdzšinējie mēģinājumi pārspējuši pašas rožainākās cerības. Kafiju jau tagad lielā daudzumā eksportē Havaiju salas. Liela nākotne paredzama arī tropu augļu kultūrām. Fidži salas, kā mēs redzējām, audzē labākās bananas pasaulē. Dienvidaustrumu-Polinēzija teicami padodas nevien apelsīni un citroni, bet arī kartupeļi un Eiropā parastās dārzāju saknes. Havaiju salās sāk plesties plašumā rīsa lauki; japaņi, kuŗu varā nokļuvusi bijusē vācu Mikronēzija, cenšas arī tur izplatīt šī auga kultūru.

Kā redzam, Okeanijas saimniecības pamats meklējams viņas plantācijās, un šīs salas jau tagad spēlē diezgan ievērojamu lomu kā tropu lauksaimniecības produktu piegādātājas pasaules tirgum. Turpretim lopkopībai te šķiet nav izredzes plesties plašumā, jau tāpēc vien, ka drēgnajā tropu joslā un uz mazajām salām trūkst piemērotu ganību; lopkopība iesakņojusies tikai uz atsevišķām salām, piem., Marianām, Samoā salām, Fidži un Tonga archipelagos; audzē galvenā kārtā liellopus, kuŗu pulki apgādā vietējos eiropiešus ar svaigu gaļu. No Melanēzijas salām lopkopībai piemērota vienīgi Jaun-Kaledonija, kur netrūkst plašu zāļāju; no šīs salas jau tagad izved dzīvlopus un gaļas konservus.

Daudz lielāka vērtība tiem produktiem, kuŗus cilvēkam dod Klusā okeana fauna. Agrākajos gadu desmitos neprātīgi saimniekojot daudz kas iznīcināts, un, piem., milzīgos valzivju barus, kas agrāk mājoja šī okeana ūdeņos, nebūs vairs iespējams atjaunot pat pielietājot visdrākoniskākos aizsardzības likumus. Mazumā iet arī ikgadus nomedītu bruņu rupuču skaits. Visai izplatīta un pagaidām vēl ienesīga pērļu zvejniecība. Trepangus un jūras gurķus eksportē uz Ķīnu lielā daudzumā, sevišķi no Jaun-Gvinejas piekrastes.

Jaun-Gvineja kādreiz spēlēja zināmu lomu kā paradīzes putnu spalvu piegādātāja. Tagad, mainoties modes untumiem, šo spalvu

eksports ārkārtīgi samazinājies, jo viņām trūkst pieprasītāju. Visai maz tagad medī arī citus skaistspalvu putnus, kuru rotu agrāk tik lielā mērā patērēja dāmu cepuru darbnīcas.

Okeanijas salas bagātas vērtīgiem minerāļiem, starp kuŗiem pirmo vietu iejem fosfāts, ar ļoti augstu trikalcija fosfāta saturu. Lielākie fosfāta krājumi atrodas Nauru salā, kur viņu daudzumu vērtē uz 300 miljoniem tonnu. (Pa dažiem miljoniem tonnu ir arī Banamas, Maketeas, Angauras u. c. salās. — Akmeņogļu un brūnogļu lauku platība un vērtība samērā niecīga. Pagaidām ogles uzietas tikai Jaun-Gvinejā un Jaun-Kaledonijā. Abas šīs salas toties bagātas rūdām, un pie tam vērtīgām. Jaun-Gvineja šai ziņā vēl tik maz izpētīta, ka nevar vēl nosacīt, kādas īsti rūdu bagātības slēpjas viņas kalnos. Iespējams, ka viņi ļoti bagāti ar zeltu, jo zelts salas dienvidaustrumu daļā uziets vairākās vietās. Konstatēti ir arī vaŗa rūdu slāņi un iespējams, ka šai salā slēpjas bagātīgi naftas lauki.

Starp Okeanijas salām Jaun-Kaledonija ir pagaidām vienīgā, kuŗas eksportā metali un viņu rūdas iejem pirmo vietu.

Jau šis īsais pārskats rāda, ka Okeanija jau tagad spēlē diezgan svarīgu lomu pasaules saimniecībā kā izejvielu piegādātāja. Šī loma kļūst vēl zīmīgāka, ja jem vērā Okeanijas salu samērā nelielo platību. Paredzams, ka šo produktu eksports var vairākas reizes palielināties; sevišķi tas zīmējas uz Melanēziju, kuŗas vulkāniskajām salām ļoti teicama augsne, ko tagad gandrīz visur klāj tropu lietus mežs.

Vietējā industrija, atskaitot cukura fabrikas un ruma dedzinātavas Havaiju un Fidži salās un Jaun-Kaledonijā, te vēl nav paspējusi attīstīties, un vietējo lauksaimniecības produktu viss vairums iet kā izejvielas uz Austrāliju, Savienotām Valstīm un Eiropu.

Satiksme

Austrālija un Okeanija var stāties sakaros viena ar otru un ar citām pasaules daļām tikai pa jūŗas ceļiem, un jūŗa ir arī Okeanijas salu puduŗu vienotāja. Austrālijā ir liela nozīme kabotažas kuģniecībai, sevišķi satiksmē starp kontinenta austrumu daļu, kur iesakņojusies vietējā rūpniecība, un kontinenta dienvidiem, rietumiem un ziemeļiem. Pirms lielā Austrālijas dzelzceļa atklāšanas, Rietum-Austrālija bija aizsniedzama no materika austrumu apgabaliem tikai pa jūŗas ceļu. Sacītais patlaban attiecas tikai uz kontinenta ziemeļu daļu. Kabotažas kuģniecība spēlē svarīgu lomu arī Jaun-Zēlandē, jo arī te visi svarīgākie centri atrodas jūŗas piekrastē.

Austrālijā pastāv kabotažas kuģniecības monopols, kas piešķirts vietējām kuģniecības sabiedrībām. Svešu nāciju kuģiem un arī tiem, kas pieder mētropoles rēderejām, aizliegts pārvadāt kŗavas no vienas Austrālijas ostas uz otru. Pasažieru satiksme pa kabotāžas kuģniecības līnijām pēdējos gados stipri samazinājusies, proporcionāli dzelzceļu tīkla pieaugumam.

Patlaban šai kontinentā norisinās ļoti dzīva sacensība starp kabotāžas kuģiem un dzelzceļiem, bet viņa, cik paredzams, beigsies ar pēdējo uzvaru. Lētāko preču, kā piem. dzelzs rūdu vešana no Edelēdas uz Ņuķestlu, un turienes akmeņogļu sūtīšana uz citām ostām tomēr iznāk lētāka pa jūŗas ceļu.

Jaun-Zēlande šai ziņā līdzinās Austrālijai; arī te rosīgi konkurrē savā starpā dzelzceļi un kabotāžas kuģi. Pēdējiem te ir dažas priekšrocības, pirmā kārtā abu salu šaurums, kas padara visus lielākus dominijas centrus no jūŗas krasta ērti pieejamus, un pašas dominijas dalījums divās lielās salās.

Galvenās tvaikoņu līnijas, kas iet no Austrālijas uz Kluso okeanu, sākas no Sidni, pa daļai arī no Brisbenas, un vieno šo kontinentu ar Ameriku, Āziju un pa Panamas kanāli vai veco ceļu cauri Suecam ar Eiropu. Svarīgs atbalsta punkts līnijām, kas iet caur Kluso okeanu, ir Fidži salas, Okeanijas ģeografiskais smagumcentrs. No šīm salām iet uz visām pusēm vairākas tirdzniecības kuģu līnijas, kuŗu tvaikoņi un buŗinieki ievāc kopru no atsevišķām salu grupām.

Patlaban Okeanijas ostas apmeklē vai vienīgi to valšķu kuģi, kuŗām tur ir kolonijas, tā tad — angļu, amerikaņu, franču, japaņu un pa daļai nēderlandiešu tvaikoņi; retumis te parādās Ziemeļ-Eiropas valšķu flagas, un šo braucienu mērķis tad parasti ir Austrālija.

Jaun-Zēlande ievedusi svešu nāciju kuģiem augstu tarifu un tāpēc viņas ostās citu nāciju kuģi gandrīz nemaz nerādās.

Satiksmi starp atsevišķām Okeanijas salu grupām joprojām pārvalda buriniekī; bieži jem palīgā pat iedzimto laivas, sevišķi kopras pārvadāšanai. Kopru saved no visām salām grupas centrā, un no turienes sūta uz galvenajiem tvaikoņu ceļu mezgliem.

Ļoti svarīgs Klusā okeana kuģniecības ceļu mezgls ir Honolulu pilsēta Havaiju salās, kuŗas dominē pār visu okeana ziemeļu daļu. Dienvidu daļā gandrīz tikpat svarīgs centrs ir Suvas pilsēta, Fidži salās, un Apijas osta Samoa archipelagā.

Kuģniecības līnijas, kuŗas iet cauri Panamas kanālim, gandrīz visas vilktas uz Oklendu un no turienes uz Sidni. (Brauciens no Anglijas caur Panama kanāli uz Jaun-Zēlandi ilgst 5 nedēļas.) Ja brauciena mērķis ir Austrālija, tad vecais maršruts, caur Suecas kanāli, ir un paliek īsāks. Arī pasts joprojām iet pa šo ceļu.

Lielākais kuģu apgrozījums no visām Austrālijas un Okeanijas ostām ir Honolulu, kuŗā ikgadus iebraukušo kuģu tonnāžas sasniedz 10 miljonu tonnas. Tūliņ pēc Honolulu nāk Sidni, ar 9 milj. tonnu.

Ceļi, pa kuŗiem tvaikoņi dodas no citām pasaules daļām uz Austrāliju, ir ļoti dažādi. Tvaikoņi, kas nāk uz Austrāliju no Dienvid-Amerikas, gandrīz nemaz neskaŗ Okeaniju. Daudz svarīgākas ir tās līnijas, kas ved no Dienvid-Afrikas uz Austrāliju. Rēgulāra tvaikoņu satiksme vieno Londonu caur Kepṭaunu ar Pertu un Austrum-Austrālijas ostām. Ātrākā satiksme starp Austrālijas materiku un Eiropu joprojām norisinās caur Suecas kanāli. Eksistē arī tiešas tvaikoņu satiksmes līnijas starp galvenajām Austrum-Āzijas ostām, Šanhaju un Hong-Kengu, un Austrāliju.

Lielākajās salu grupās vietām jau uzbūvēti īsi dzelzceļi, parasti šaursliežu, kas vieno kultivētākās iekšienes apvidus ar salu ostām. Tādas dzelzceļa līnijas redz Havaiju archipelagā, Fidži salās, Samoa grupā un Jaun-Kaledonijā.

Jaun-Zēlandē dzelzceļu būvi stipri apgṛūtinājis kalnainais reljefs (sevišķi tas sakāms par dienvidu salu). Tāpēc arī dzelzceļu būve te izmaksājusi ļoti dārgi, un jaun-zēlandieši vairāk likušies uz šoseju būvi; tagad abas salas var visos virzienos izbraukāt automobilī, jo izbūvēts plašs teicamu šoseju tīkls. Upju kuģniecība Jaun-Zēlandē maz attīstīta, jo gandrīz visas viņas upes ļoti straujas un kuģniecībai nederīgas.

Galvenās gṛūtības ceļu būvei Austrālijā sagādājis nevis viņas reljefs, bet mazais iedzīvotāju blīvuma indeks un milzīgie attālumi, kas šķiṛ kolonizācijai derīgus iekšienes apvidus no piekrastes ostām. Austrumu piekrastē sagādājuši daudz raižu ceļu inženieriem Austrum-Kordiljeri, sevišķi viņu stāvā dienvidaustrumu krauja, kas kā siena plok lejup Klusā okeana piekrastes līdzenumā.

(Austrālijas dzelzceļu lielākā īpatnība ir tā, ka tie gandrīz bez tiltiem: upju gultnes gada lielāko daļu ir sausas, bet plūdu laikā satiksmi uz dažām dienām pārtrauc. Ja plūdi nav sevišķi lieli,, tad vilcieni un arī transporta automobiļi brauc mierīgi tāļāk, nebēdādami par ūdeni, kas skalojas ap viņu riteņiem. Austrālijas vidienā ir dzelzceļa stacijas, kuŗas lietus gāžu laikā pilnīgi nogrieztas no satiksmes ar ārpasauli, bet vietējie iedzīvotāji te neredz neko sevišķu. Dzelzceļu tiltus Austrālijā sastop tikai galējos dienvidaustrumos un dien-

vidrietumos; arī te viņi ir lielāko tiesu no koka. Tikai pašos pēdējos gados austrālieši ķērušies pie dzelzs tiltu būves.)

Dzselceļu tīkls Australijas kontinenta daudzos apgabalos tik rets, ka iedzīvotāji spiesti izpalīdzēties citiem satiksmes līdzekļiem. Rietum-Austrālijā, atskaitot Gulbju zemi, un kontinenta vidienā, svarīgs satiksmes līdzeklis ir vienkupra kamielis; te (tāpat kā Saharas tuksnesī) redz kamieļu karavānas, kuŗās ir pa simts un vairāk dzīvnieku. Kamieļu dzinēji parasti ir afgaņi vai iedzimtie. Šīs karavānas piegādā fermām, kas izkaisītas iekšienes pustuksnešos, pārtikas līdzekļus un citus pirmās vajadzības priekšmetus; kā kŗavu atpakaļceļam karavānas jem vilnu un ādas un nogādā šīs preces „tuvākajās" stacijās, kas nereti atrodas no vilnas iegūšanas vietas vairākus simts kilometrus attālu. Vietām kamieļus lietā arī pasta pārvadāšanai. (Lielās aitkopju fermas sausajos apvidos mēdz sūtīt uz dzelzceļstacijām savu vilnu milzīgos 10—20 kamieļu vilktos ratos). Stepju un savannu joslā izplatītākais satiksmes līdzeklis ir zirgs; Gulbju zemes mežos un Kvinslendā, sevišķi mežrūpniecības apgabalos, kokus pārvadā vēršu vilktos ratos. Zirgu Austrālijā tik daudz, ka gandrīz visi viņas baltie prot jāt, un iešanu kājām uzskata par kauna lietu.

Pēc pasaules kaŗa par bīstamu sāncensi kamieļiem un zirgiem kļuvuši automobiļi, tomēr tikai tais apvidos, kur augsnes īpatnības nerada autosatiksmei pārāk lielas grūtības. Ziemeļos automobiļi gandrīz nemaz nav lietājami, jo termitu celtnes, kas nereti apslēptas zālē, rada katastrofas. Dienvid-austrumos un dienvidrietumos automobilis jau ir ļoti izplatīts (caurmērā katram sestajam austrālietim ir sava mašīna). Pēdējos gados nodibinājušās arī daudzas autobusu satiksmes līnijas; viņas ar katru gadu stiepjas garumā un vietām pat sāk konkurrēt dzelzceļus.

Aviācijai Austrālijā paredzama spīdoša nākotne; jau tagad darbojas daudzas gaisa satiksmes līnijas, vienodamas reti apdzīvotos iekšienes apgabalus, sevišķi kalnrūpniecības centrus, ar piekrastes pilsētām. Kontinenta reljefs ļoti labvēlīgs gaisa kuģniecības attīstībai, jo te nav augstu kalnu, nav arī lielu mežu, un gaiss gandrīz vienmēr skaidrs un bez mākoņiem.

Sakariem ar citām pasaules daļām kalpo pieci lieli kabeļi, no kuŗiem 3 iet pāri Javas salai, viens pāri Amerikai un otrs pāri Afrikai. Angļu rokās atrodas Klusā okeana galvenais kabelis, kas stiepjas no Vankuveras (Kanadā) caur Fanningu salām uz Oklendu un Brisbenu. Amerikāņu kabelis vilkts no San-Francisko uz Honolulu, Guamu un Maniļu (Filipinās).

Klusā okeana loma pasaules politikā un saimniecībā

Klusais okeans tikai pēdējos gadu desmitos sācis spēlēt zināmu lomu politikā un saimniecībā. Vēl priekš apm. 100 gadiem šī lielākā mūsu planētas okeana ūdeņus uzmeklēja tikai valzivju medinieku kuģi; viņiem sekoja pērļu uzpircēji, roņu medinieki, kas guva ļoti bagātīgus lomus okeana ziemeļu salās un kontinentu piekrastēs; tad nāca misionāri, kopras uzpircēji, plantātori, kas sāka apmesties Okeanijas salās, fosfāta lauku izmantotāji u. t. t. Ar katru gadu auga to kuģu skaits, kas devās uz Pacifika jeb „Dienvidjūras" ūdeņiem.

Lielākos impulsus šī okeana saimnieciskās un līdz ar to arī politiskās nozīmes augumam ir devuši trīs faktori: Austrālijas kolonizācija, Ziemeļ-Amerikas rietumu piekrastes vērtīgākās daļas — Kalifornijas nākšana Savienoto Valšķu varā un Austrum-Āzijas tautu atmoda.

Uz Austrāliju vēl 19. g. s. sākumā peld no Anglijas kuģi, kas ved visai apšaubāmas vērtības kravu — pie spaidu darbiem notiesātus noziedzniekus; Jaun-Zēlande, kuŗas iedzīvotāju skaits tagad jau pārsniedz pusotra miljona, vēl visa ir kareivisko maori varā, un viņas salu krastus iedrošinās apmeklēt tikai pārdroši valzivju medinieki.

Austrum-Āzijas tautas, japaņi un ķīnieši, priekš 100 gad. vēl snauž garīgā lētarģijā. Klusā okeana ziemeļos rīkojas kompanija, aiz kuŗas muguras stāv toreis (pēc Napoleona gāšanas) tik varenā Krievijas ķeizarvalsts. Kompanijas algotie kazaki siŗo pa Aļasku, tagadējās britu Kolumbijas piekrasti un ir aizspiedušies no viņas tāļu uz dienvidiem, līdz tai vietai, kur tagad ceļ pret debesīm savus varenos stāvus San-Francisko „debesskrāpji". — Vēl tālāk uz dienvidiem, līdz pašam Magellana jūŗas šaurumam, stiepjas dabas bagātībām izšķērdīgi apbalvotās latīņu Amerikas rietumu piekraste; šīs zemes, kas tagad vēl atrodas uz visai zema saimnieciskās attīstības stāvokļa, toreiz spēlē vēl pasīvāku lomu kā tagad. Viņas ļoti grūti aizsniedzamas, un preču apmaiņa starp tām un Veco Pasauli notiek pāri Panāmas zemes tiltam, ar karavānu palīdzību, vai arī apkārt gaŗājam Dienvid-Amerikas kontinentam, caur bīstāmo Magellana jūŗas šaurumu, vai arī apkārt Horna ragam, kuŗam apkārtējos ūdeņus nemitīgi kuļ niknas vētras, kuŗās gājuši bojā daudzi negaisos rūdīti kuģinieki.

Kapitālisma uzvargājiens Anglijā dzen viņas zemniekus pilsētās vai spiež mest skatus uz aizjūŗas zemēm, kur varētu rast veco, sen-

tēvu arto un tagad muižnieku atjemto lauku vietā, jaunus tīrumus un kļūt no nospiestiem rentniekiem par turīgiem fermeriem. Sākās izceļotāju plūdi, īsta tautu staigāšana; izceļotājiem no Anglijas piebiedrojas Vācijas, vēlāk arī Skandināvijas valšķu ēmigranti. Lielākā viņu daļa dodas uz Savienotām Valstīm, kolonizē plašo Misisipi-Misuri baseina un auglīgo prēriju joslu. Zelta lauku uziešana Kalifornijā mudina daudzus tūkstošus jaunās dzimtenes meklētāju doties pāri drausmīgājiem Klinšu kalniem un cauri Nevadas un Arizonas tuksnešiem aizsniegt zemes, kas plešas Klusā okeana piekrastē.

Izrādās, ka šīs zemes nevien bagātas ar zeltu, bet ka viņām ir arī apbrīnojami auglīga augsne, kas, ja vien netrūkst ūdens, simtkārtīgi atalgo zemkopja un dārzkopja pūliņus.

Līdz šim klusājā un no ļaudīm gandrīz tukšajā Kalifornijas un Oregonas piekrastē, kas tikko nākusi Savienoto Valšķu varā, sākās pavisam cita dzīve. Zelta lauki, kuŗos saplūduši daudzi tūkstoši laimes meklētāju, savukārt veicina lauksaimniecību, jo produkti maksā milzīgas cenas, un jāved uz zelta zemi Kaliforniju apkārt visai Amerikai. Cauri Ziemeļ-Amerikas kontinentam sāk būvēt dzelzceļlīnijas, nebēdājot par kareivisko indiāņu cilšu uzbrukumiem, un dzelzceļi cieši saista mežonīgos rietumus un Klusā okeana piekrasti ar austrumu štatiem un Atlantiku. Daudzi enerģiskākie kolonisti meklē rast laimi kuģniecībā, un amerikāņu kuģi sāk braukt tirgoties uz Havaiju salām, Japanu un Ķīnu; amerikāņu eskadru lielgabali palīdz Eiropas lielvalšķu kaŗa flotēm modināt no miega snaudošās Āzijas austrumus. Kalifornijas iedzīvotāju skaits aug pasakaini straujā gaitā; aug arī Savienoto Valšķu starptautiskais svars, un plešas plašumā to kuģu kopējās tonnāžas skaits, kuŗi braukā pa Pacifika klajumiem.

Krievija, kuŗai pag. gadsimta sākumā bija izredzes palikt par Klusā okeana, vismaz viņa ziemeļu daļas valdinieci, rīkojās gausi un nevarīgi, atkāpjas Anglijas un Ziemeļ-Amerikas republikas priekšā, un 1821. g. izlīgumā patur tikai tundru un kalnu zemi, Aļasku. Krievu pozicijas Klusā okeana ziemeļaustrumu piekrastē gandrīz visas jau priekš 100 g. pāriet angļu vai amerikāņu rokās. 1867. g. Krievija pārdod Savienotām Valstīm par 7 miljoniem dollāru, Aļasku savu Ziemeļ-Amerikas piederumu pēdējo atlieku, un krievu birokratija berzē rokas, priecādamās par jaunās republikas vadoņu „naivo" iedomu — samaksāt tik lielu summu par polārzemi, kuŗai, pēc krievu pārliecības, nav itnekādas vērtības.

Trīsdesmit gadus pēc Aļaskas nākšanas amerikāņu varā, šīs polārzemes jaunie saimnieki uziet Jukonas upes baseinā ļoti bagātus zelta laukus, kas līdz mūsu dienām ienesuši amerikāņiem simts reizes lielāku summu, ka tā, ko 1867. g. par Aļasku sajēmuši krievu birokrati, pie tam domādami, ka taisījuši ļoti spīdošu veikalu.

Ar atkāpšanos no Kalifornijas un tag. britu Kolumbijas, un ar Aļaskas pārdošanu Krievija ir pa pusei izstājusies no Klusā okeana lielvalšķu saimes, paturēdama tikai Kamčatku (kā zināmu kompensāciju par zemēm, kas zaudētas Klusā okeana ziemeļaustrumu piekrastē, krievi iegūst sev Amuras upes baseina lielāko daļu un Sahalinas dienvidus).

Vēl agrāk ir zaudējusi savas, vēl teicamākās pozicijas Klusājā okeanā Spānija. Tās latīņu Amerikas zemes, kas atradušās Spānijas varā, 19. g. s. pirmājā ceturksnī nokrata mētropoles jūgu un kļūst

par brīvvalstīm. Svētās savienības valšķu, sevišķi Krievijas nodomus nākt spāņiem talkā ar soda ekspedīciju korpusiem un — izdevīgā brīdī iegūt sev bij. spāņu Amerikā arī territoriālas kompensācijas, izjauc Savienoto Valšķu un Anglijas pretestība: abas anglosakšu valstis dibināti baidās, ka Krievija aizsprostos viņām izeju no Ziemeļ-Amerikas kontinenta uz Kluso okeanu. Anglosakšu valstsvīri jau toreiz noskārst, ka Pacifikam būs reiz lemts spēlēt izcilu lomu pasaules politikā un saimniecībā.

Spāņiem no viņu agrākājiem piederumiem Klusā okeana piekrastēs paliek tikai Filipīnas un Rietum-Mikronēzija.

Abas līdzšinējās Klusā okeana krastu valdinieces, Krievija un Spānija, zaudē savas lieliskās pozicijas; Spānija, kas jau sen nīkuļojusi, pēc Amerikas kontinentālo koloniju zaudēšanas, galīgi izstājās no lielvalšķu skaita; Krievija uz laiku atmet Klusājam okeanam ar roku un sāk sapņot slavofilu sapni par vecās Bizantijas mantojumu un Konstantinopoli.

Klusājā okeanā un Okeanijā tagad ir radusies iespēja nostiprināties citām nācijām, bet šīs salas toreiz vēl nevilina sevišķi lielā mērā ne eiropiešus, nedz amerikāņus. Tropu produktiem vēl trūkst tagadējā lielā pieprasījuma, un Eiropas tirgiem pagaidām pietiek ar tām tropu precēm, kuŗas ražo abas, rietumu un austrumu Indijas.

Aktīvākie no visām rietumeiropiešu nācijām šai laikā paliek Klusajā okeanā Ruso tautas brāļi, franči, kas steidzās nostiprināties Polinēzijas dienvidaustrumos, tais salās, par kuŗu dabas skaistumu, iedzīvotāju prīmitīvājiem tikumiem un sieviešu daiļumu, tā jūsmo sentimentālā Ruso ideju piekritēji. Franči tomēr paliek pusceļā, un nepakundzē sev visu Polinēziju, piekāpdamies Anglijas draudu priekšā. Angļi ir paraduši veidot savus plānus jau labu laiku priekš viņu reālizēšanas sākuma un nevēlās, lai citas nācijas aizsprostotu viņiem jūŗas ceļu, kam reiz jāstiepjas cauri Klusājam okeanam no britu Kolumbijas uz Austrālijas kontinenta austrumu piekrasti.

Pati Austrālija šai laikā pārdzīvo Kalifornijas likteni viņas zelta drudža laikā: Viktorijas štatā uzieti ārkārtīgi bagāti zelta lauki, un turpu plūst tūkstoši cilvēku, cerēdami īsā laikā kļūt bagāti. Bijusē noziedznieku kolonija pildās avantūristiem; bet līdz ar tiem šai tuksnešainājā kontinentā sāk ieplūst no Anglijas zemnieku masas, kuŗus oikonomiskie apstākļi un lordu mantkārība spiež doties projām no dzimtenes. Arī te, tāpat kā Kalifornijā, zelta lauki sekmē lauksaimniecības iesakņošanos un uzplaukumu. Šai zemē, kur līdz šim no lauksaimniecības nozarēm zēlusi vienīgi ekstensīvā lopkopība, daudzi ieceļotāji un vecie kolonisti — trimdinieku pēcnācēji, sāk mēģināt laimi zemkopībā — labībai vietējā tirgū ir pasakainas cenas, jo tā jāved no Eiropas vai Amerikas, — un izrādās, ka Austrālija ir kā radīta kviešu audzēšanai.

Atslābstot zelta drudzim, lielā daļa zelta meklētāju spiesta pāriet uz citu stabīlāku nodarbošanos. Daudzi, nepārzinādami lauksaimniecību, saplūst pilsētās, kuŗas aug tikpat strauji, kā Kalifornijā. Pilsētu plaukums savukārt veicina lauksaimniecības attīstību un fermeŗu skaita plešanos plašumā.

Austrālijas ostu pilsētās sāk dibināties vietējās rēderējas, kuŗu kuģi sacensdamies ar mētropoles kuģiem, sāk vest savas zemes ražojumus uz Angliju.

Noskārsdami Austrālijas kontinenta nākamo milzīgo lomu, angļi greizsirdīgi uzmana, lai Eiropas citas lielās nācijas nenostiprinātos tais viņa krastos, kur vēl nav pacelts Anglijas karogs. Viņi steidzās pasludināt visu kontinentu par savu piederumu; uz Rietum-Austrāliju kopš šīs kolonijas dibināšanas gada, brauc tikai kuģi ar kolonistiem, un nesūta neviena katordznieka.

To pašu motīvu mudināti, angļi ķeras pie Jaun-Zēlandes kolonizācijas, baidīdamies, ka viņiem te neaizsteidzās priekšā franču konkurrenti. Misionāriem un valzivju mediniekiem pa pēdām seko angļu militārās ekspedīcijas. Kareiviskie maori aizstāvās izmisuši, un kaŗa laime pārmaiņus smaida gan kolonizātoriem, gan iedzimtiem. Maori virsaišu starpā nav vienprātības; viņiem ir svešs jēdziens par zemi kā privātīpašumu un tie vieglu sirdi pavelk krustu zem zemes pārdošanas

Ričardsona kalnu ainava Jaun-Zēlandes dienvidu salā

līguma, atdodami kolonistiem par smiekla cenu (parasti darba rīku, ieroču un miltu veidā) tūkstošiem kvadrātkilometru. Kad kolonisti sāk reālizēt savas īpašuma tiesības, izceļas jaunas, ļoti asiņainas cīņas (Jaun-Zēlandes iekaŗošana prasījusi angļiem daudz lielākus cilvēku upuŗus, kā visa Austrālijas kontinenta pakundzēšana). Angļu kareivju skaitliskais pārspēks un militārā technika beidzot veic maori varonību. Te atkārtojas mazākā mērogā tā pati aina, ko saredz Ziemeļ-Amerikas kolonizācijas vēsturē. Iedzimto atliekas, — lielākā daļa ir gājusi cīņās bojā — spiestas atvilkties neauglīgos un grūti pieejamos apgabalos, bet kultūrai derīgo zemi pajem ienācēji — eiropiešu kolonisti.

Eiropiešu civīlizācija pag. gadsimtā trešā ceturkšņa sākumā jau ir paspējusi laist stipras saknes Klusā okeana ziemeļaustrumu un dienvidrietumu piekrastēs. Šķērsām Pacifikam, no San-Francisko un Vankuveras, sāk braukt uz Oklendu un Sidni, un atpakaļ, tvaikoņi

un burinieki. Daudzi angļu kuģi dodas uz Jaun-Zēlandi apkārt Horna ragam; to pašu ceļu joprojām spiesti mērot Savienoto Valšķu austrumu ostu kuģi, lai aizsniegtu San-Francisko.

Ar katru gadu vairojās to kuģu skaits, kuŗi peld pa jauno ceļu, cauri tikko izraktājam Suecas kanālim, uz Austrāliju un citām Klusā okeana zemēm. Ķīna, pret pašas gribu, ir spiesta palikt par Rietum-Eiropas preču nojēmēju; Japana, manīdama, kādas briesmas draud viņas neatkarībai no eiropiešu puses, ja tā vēl ilgāki paliks līdzšinējā lētarģijas stāvoklī, sāk piesavināties viņu technikas sasniegumus un taisās kļūt par modernu lielvalsti. Japanas un Ķīnas tirgi ir kā magnēts, kas velk sev klāt Rietum-Eiropas kuģus ar viņu dzimtenes fabrikātiem; uz Austrum-Āzijas tirgiem sāk mest acis arī Savienotās Valstis, kuŗās iet milzu soļiem uz priekšu industrijas nostiprināšanās.

Sākumā Okeanijas salas šķiet eiropejiskās civīlizācijas loceklēm no svara tikai kā atbalsta punkti Austrum-Āzijas zemēm un spāņu Amerikas republikām kaimiņos. Vairojoties tropu produktu patēriņam un mazinoties visās pasaules malās to zemju platībai, kuŗas var derēt kā kolonijas, aug arī Okeanijas nozīme. Sevišķi liela tā kļūst pēc Afrikas galīgas sadalīšanas, 80. un 90. pagājušā gadsimta gados. Kolonizātoru tautām, ir tām, kuŗām jau ir milzīgi aizjūŗas piederumi, kā piem. angļiem, ir tām, kuŗas tikai vēl sāk iegūt kolonijas, kā piem. vāci, sāk jau palikt zemes virsa par šauru; viņas tagad lūko aizsteigties viena otrai priekšā un sagrābt pašus niecīgākos Okeanijas salu puduŗus, kaut arī uz tiem mājotu tikai daži desmiti iedzimto.

Drīz pēc Afrikas sadalīšanas ir sadalīta kolonizātoru nāciju starpā arī Okeanija. Viņas atsevišķo salu puduŗu ieguvējas, parasti tikai pēc to iemantošanas, sāk aplūkoties, kādas īsti vērtības slēpj sevī jaunais piederums, kuŗa iemantošana notikusi tik lielā steigā. Gandrīz visur te aug kokosa palmas, vērtīgās kopras ražotājas. Izrādās tomēr, ka vulkānisko Okeanijas salu brīnumauglīgā augsne spēj ražot arī citus tropu kultūraugus, — kafiju, ananasus, banānus, vaniļu, un galvenais, cukurniedras. Tās nācijas, kuŗām nav vecu koloniju tropu joslā (Vācija), piegriež saviem ieguvumiem izcilu vērību; tāpēc arī vācu kolonijas priekš pasaules kaŗa bija savā ziņā vairāk uzplaukušas, kā angļu, un sevišķi franču piederumi Pacifikā, un priekš Vācijas viņas Okeanijas kolonijām bija daudz lielāka vērtība, kā piem. Tahiti grupai priekš Francijas un Tonga salām priekš jūŗu valdinieces Anglijas. Sevišķi vērtīgas vāci uzskatīja savas kolonijas Mikronēzijā, jo tās atradās tieši kaimiņos Ķīnas tirgiem un nēderlandiešu Indijai, kuŗu tās mazā mētropole diezin vai spēs vēl ilgi paturēt.

Palikusi no tipiskās agrārvalsts par zemi ar ziedošu lielindustriju, sāka apskatīties pēc kolonijām un aizjūŗas tirgiem arī lielā Ziemeļ-Amerikas fēderācija. Kaŗā pret Spāniju (1898. g.) viņa tai atjēma Filipīnu salas, turpat Ķīnas piekrastē, un Guamas salu, kā atbalsta punktu ceļā uz Austrum-Āziju. Par otru atbalsta punktu uz šī ceļa amerikāņiem kļuva Havaiju salas, kas jau priekš neatkarības zaudējuma bija pakļuvušas zem Savienoto Valšķu saimnieciskā iespaida.

Tagad Savienotās Valstis spēlē Klusā okeana ziemeļos to lomu, kas priekš vairāk kā 100 gadiem te piederēja Krievijas ķeizarvalstij; viņas ir šīs lomas apjomus ievērojami paplašinājušas, un atbalstīdamās uz Havaijām un Filipīnām, pārvalda gandrīz visu Pacifika ziemeļu daļu, atskaitot ziemeļrietumus, kur tagad plešās Krievijas pie-

derumi un Japanas salas, un Mikronēziju, kuŗā pēc pasaules kaŗa nostiprinājušies japaņi, amerikāņu hēgemonijas bīstamākie pretinieki Klusājā okeanā.

Priekš pasaules kaŗa sacentās savā starpā dēļ Klusā okeana valdinieces goda četras lielvalstis: Vācija, Anglija, Japana un Savienotās Valstis. Krievija pēc nelaimīgā japaņu kaŗa, bija spiesta apmierināties ar novērotājas lomu; apmēram to pašu darīja arī Francija.

Lieldienu salas iemītniece

Tagad no četrām minētām sāncensēm palikušas tikai trīs pēdējās; Britu imperija, kuŗas sastāvā turpinās centrifugālo spēku pieaugums, arī liekas, būs drīz spiesta apmierināties ar mēģinājumiem noturēt līdzšinējās pozicijās.

Kā galvenās cīnītājas par šī lielākā zemes lodes okeana hēgemoniju tā tad paliek tikai Savienotās Valstis un Japana. Pēdējai tomēr nav lielu dabas bagātību, trūkst vietējo izejvielu plašākai lielindustri-

jai, un Japanas galvenais stipruma balsts ir līdz šim bijis viņas iedzīvotāju skaita straujais pieaugums, kas tos spiež meklēt jaunas mītnes visās Klusā okeana malās, pat Havaiju salās, kuŗas amerikāņi uzskata kā savu galveno priekšposteni Klusājā okeanā.

Savienotās Valstis pēdējos desmit gados kļuvušas par saimnieciski, sevišķi finanču ziņā, stiprāko pasaules lielvalsti, ar kuŗu būtu grūti mēroties atklātā cīņā pat Britu imperijai.

Lielā Ziemeļ-Amerikas fēderācija tiecas oikonomiskiem līdzekļiem sev pakundzēt nevien latīņu Ameriku, tā tad arī tās spāņu republikas, kas robežo ar Kluso okeanu, bet visu Pacifika ūdeņu bezgalīgo izplatījumu.

Mūsu gadsimtā mēdz bieži runāt par gaidāmām rasu cīņām, un pareģot, ka t. s. krāsainās tautas drīz atjemšot eiropiešiem viņu līdzšinējās pirmdzimtības tiesības mūsu planētas pārvaldīšanā. Šais prātojumos, protams, daudz fantāzijas, bet viens tomēr ir skaidrs: ja šiem asiņainās rasu cīņas pareģojumiem būs lemts piepildīties, tad cīņas lauks būs Klusais okeans.

Agrāk, kamēr vēl Rietum-Eiropa bija galvenā fabrikātu ražotāja pasaules tirgum, un abi Amerikas kontinenti spēlēja tikai izejvielu piegādātāju lomu, Atlantijas okeanam piekrita galvenā nozīme pasaules jūŗu starpā kā rūpniecības un agrārzemju vienotājam. Tagad apstākļi ir mainījušies. Pasaules karā noasiņojusē Eiropa kļuvusi Savienoto Valšķu parādniece un jau sāk zaudēt savas pozicijas Austrum-Āzijā, kur tās pāriet pa lielākai daļai amerikāņu, pa mazākai daļai japaņu rokās. Ar Savienoto Valšķu lielindustriju Eiropas rūpniecība vairs lāgā nespēj konkurrēt; amerikāņu kapitāls sāk atkaŗot Eiropas kapitālam arī latīņu Amerikas tirgus. Atlantijas okeana vietā par tautu galveno saimniecisko vienotāju taisās kļūt Klusais okeans, kuŗa nozīme ārkārtīgi cēlusies pēc Panāmas kanāļa izrakšanas, — cēlusies tik lielā mērā, ka amerikāņi jau prāto par otra kanāļa rakšanu, cauri Nikaragvai. Šis kanālis, kas atrodas Savienoto Valšķu varā, dod viņām iespēju pārplūdināt visas Klusā okeana malas saviem ražojumiem, kuŗi agrāk varēja aizsniegt Pacifiku vai nu kuģos, pēdējiem mērojot tāļo un bīstamo ceļu apkārt Dienvid-Amerikai, vai arī izlietājot dzelzceļus, kas vieno Sav. Valšķu tālo rietumu ostas ar rūpniecības centriem fēderācijas austrumos. Ir viens, ir otrs ceļš (sevišķi dzelzceļi) izmaksāja visai dārgi. Tagad jūŗas ceļš vairākkārtīgi saīsinājies, un kuģiem, kas nāk no Ņujorkas, iespējams daudz ērtāki un ātrāki sasniegt Pacifika ūdeņus.

Par Klusā okeana saimniecisko valdinieci taisās kļūt Savienotās Valstis, bet saimnieciskā hēgemonija parasti ir saistīta ar — tiešu vai netiešu — politisko virskundzību.

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartogrāfiskais institūts, Rīgā

Piektā pasaules daļa un Latvija

Latvijai ar Austrāliju un Okeanijas salām līdz šim trūcis ciešāku sakaru. Visai mazs ir arī to latvju skaits, kas apmeklējuši šo tālo pasaules malu, un tikai daži desmiti mūsu tautas piederīgo līdz šim atraduši Austrālijā sev jaunu dzimteni. Starp viņiem lielākā daļa — 1905. g. ēmigranti, kas jau zaudējuši saites ar dzimteni un gandrīz aizmirsuši savu mātes valodu.

Agrākos gadu desmitos Austrālijas ostās retumis iegriezās viens otrs latvju kuģis, protams, braukdams zem Krievijas ķeizarvalsts karoga. Tagad, pēc Latvijas republikas nodibināšanās, šķiet, šie pavājie kuģniecības sakari ar piekto pasaules daļu pavisam pārtrūkuši. Te savu tiesu vainīga abu dominiju, Austrālijas un Jaun-Zēlandes savtīgā tarifu politika, un mūsu kuģu mazais lielums, kas liek pēc iespējas vairīties no tik tāļiem okeana braucieniem. Uz citu nāciju kuģiem, kas peld pa Pacifiku, tomēr nereti sastopams viens otrs latvju zemes dēls, un arī dažās Okeanijas salās, piem. Havaiju archipelagā, cik zināms, mājo vairāki mūsu tautas piederīgie, kas te nodibinājuši jaunu eksistenci.

Pēdējos gados latvju presē vairākkārt pārcilāts koloniju dibināšanas jautājums, sevišķi sakarā ar dažu fantastu plāniem par Latvijai tieši pakļautu koloniju dibināšanu kādā no daudzajām Pacifika salām. Preses un sabiedrības vairums pret šiem plāniem izturējās visai skeptiski, un gluži pareizi, jo pasaulē vairs nav tādas vietas, kur valstis, kas dzimušas pēc pasaules kaŗa, varētu pacelt savu karogu un pasludināt šo vietu par savu piederumu. Tiesa, okeanu klajumos vēl netrūkst klinšu puduru, kuŗu vēl neviena cita, vecāka valsts, nav atzinusi par vērtu anneksēt, jo šo klinšu vienīgie apdzīvotāji ir jūŗas putni. Tādus klinšu puduŗus vai neapdzīvotus atollus, kas oficiāli vēl nevienai valstij nepieder, var vietām rast arī Klusajā okeanā, bet viņi nekam neder, un nederēs arī turpmāk; varbūt vienīgi pēc daudziem gadu simteņiem, ja koraļļu polīpi būs parūpējušies par šo saliņu platības palielināšanos.

Citādi tas ir ar jautājumu, kas pēc pasaules kaŗa kļuvis visai akūts gandrīz visās Rietum-Eiropas zemēs, ar jautājumu — kur palikt cilvēkiem, kam dzimtenē šķiet par šauru, un kuŗi viņā nerod savām spējām, vai zināšanām piemērotu nodarbošanos. Sabiedrībā nekad nav trūcis arī tādu elementu, kas pilni romantiskas alkas pēc eksotiskām dienvidu zemēm, un kuŗus nespēj pārliecināt nacionālpolitiķu tik ļoti dibinātie argumenti — palikt tēvijai uzticīgiem un

lūkot nodibināt sev eksistenci tai zemē, kas bijusi arī viņu senču dzimtene. — Tādu elementu netrūkst arī mūsu sabiedrībā, un arī mūsu dienās aizklīst uz eksotiskām zemēm, to skaitā arī dienvidu pasaules daļu, ne viens vien labprātīgs Latvijā dzimis trimdinieks.

Austrālijas lielpilsētās viņus parasti sagaida bezdarbs; vietējās strādnieku organizācijas, baidīdamās, ka ieceļotāji nenosit algas, izturās pret tiem ļoti vēsi, un piem. Sidnī, Edelēdā, vai Melbernā grūti sameklēt darbu arī angļu valodas pratējam-immigrantam. Uz laukiem Austrālijā, tāpat kā pie mums, valda darba spēka trūkums, bet ne jau katrs labākas dzīves meklētājs būs ar mieru palikt viņpus okeana par angļu fermera kalpu vai algādzi. — Arī laukstrādnieku darbs Austrālijā prasa savas speciālas zināšanas un ievingrināšanos. Bez tam, darba spēka pieprasījums no turienes fermeru puses ir liels tikai zināmos gadu laikos.

Nav šaubu, neviens neatstās dzimteni, ja zinās, ka svešā pasaules malā tam nav izredzes sasniegt kaut ko augstāku par vienkārša fermu algādža stāvokli. — Tiesa, Austrālijā ir brīvas zemes pārpilnība, sevišķi ziemeļos, bet fermera karjēras sākums prasa vietējo apstākļu, dabas, producēšanas un tirgus pazīšanu un — pats galvenais — zemes iegūšanai un saimniecības uzsākšanai nepieciešamu naudas summu, kas pārrēķinot mūsu valūtā, izklausīsies ļoti liela, — tik liela, ka ar to daudz vieglāk iespējams tikt uz kājām mūsu pašu dzimtenē.

Par Austrāliju sacītais pa lielum lielai daļai zīmējas arī uz viņas jaunāko māsu, Jaun-Zēlandes dominiju. Jau minētajiem negatīvajiem apstākļiem te piebiedrojas vēl citi. — Austrālijā, sevišķi Dienvid-Austrālijas štātā, vēl var sastapt citu nāciju kolonistu pēcnācējus; turpretim Jaun-Zēlandi apdzīvo vai vienīgi ļaudis, kuŗu senči dzimuši Lielbritanijas salā, sevišķi drūmajā un neviesmīlīgajā Skotijā, kas uzspiedusi īpatnēju zīmogu saviem iemītniekiem. Šo īpatnību mantojuši arī skotu kolonistu pēcnācēji, par kuŗu dzimteni kļuvusi Jaun-Zēlande. Cilvēks, kuŗa mātes valoda nav bijusi angļu mēle, te nekad nespēs, iejusties kā mājās, — par spīti visam vietējās dabas varenajam skaistumam.

Atliek vēl tropiskā Okeanija, kuŗas salu puduŗus tagad sadalījušas savā starpā tās valstis, kas pasaules kaŗā cīnījās Vācijas ienaidnieču rindās un beidza šo cīņu kā uzvarētājas.

Šais salās, sevišķi tajās, kuŗas atrodas franču rokās, katrs baltais ieceļotājs ir labprāt ieredzēts viesis, protams, ja viņš spēj sev iekaŗot stāvokli, kādu eiropieši paraduši prasīt tropu kolonijās no savas sabiedrības locekļiem. Šo stāvokli te dod līdzpajemti naudas līdzekļi, vai arī zināšanas resp. prasme, kas dod iespēju tos iegūt turpat kolonijā. — Brīvas un auglīgas zemes te diezgan, tā iegūstama par samērā lētu cenu un spēj ražot vērtīgus tropu augus, bet lielas raizes sagādā darba spēka trūkums. Ļoti siltais salu klimats te neļauj eiropietim strādāt smagu fizisku darbu ar tādu pat enerģiju, kā samērā vēsajā dzimtenē. Kolonistam, kas mēģinātu apstrādāt iegūto zemi tikai paša un ģimenes locekļu spēkiem, maz izredžu tikt uz augšu. Daudz labākas izredzes ir tiem ieceļotājiem, kuŗu speciālās zināšanas tiem dod iespēju rast nodarbošanos koloniju valdības dienastā, — kā ārstiem, techniķiem, ierēdņiem u. t. t. Sevišķi tas zīmējas uz franču kolonijām: franči ir nācija, kas nespēj raidīt uz saviem aizjūŗas piederumiem tik daudz enerģisku ļaužu, kā tas būtu pašas Francijas

interesēs vajadzīgs, un tāpēc labprāt redz apmetāmies savās kolonijās citu Eiropas tautu piederīgos, — vācus, protams, atskaitot.

Tirdzniecības sakari starp Latviju no vienas un Austrāliju vai Okeaniju no otras puses, šķiet, nekad nespēs gūt plašākus apmērus jau tāpēc vien, ka mūsu dzimteni šķir no piektās pasaules daļas liels attāļums. Arī tie tropu produkti, kuŗus patērē samērā nelielais Latvijas tirgus un mūsu rūpniecības atsevišķas nozares, ir dabūjami tuvākās tropu zemēs, — ja vien mums netrūktu uzjēmības stāties tiešos sakaros ar vietām, kuŗas ražo šos produktus, nevis izpalīdzēties ar rietumu valšķu lielo firmu starpniecību. Arī kā tūristu zeme, piektā pasaules daļa diezin vai kad spēlēs priekš mums zināmu lomu, tā paša lielā attāļuma dēļ. Ceļojums pa Pacifika salām ir luksus lieta, ko var sev atļauties tikai ļoti bagāti (Latvijas mērogā) ļaudis, kaut gan daba daudzas no Polinēzijas salu grupām apbalvojusi ar tik brīnišķīgu skaistumu un ainavu burvīgumu, ka viņām līdzīgas vietas citās pasaules malās grūti sameklēt.

Zinātniskā literātūra

Australia, New Zealand and some Islands of the South Seas. F. Karpenters. Ņujorkā, 1924. g.
L'Australie et le Pacifique. G. Crivelli un P. Luvē. Parīzē, 1923. g.
Australien und die Südsee.. P. Hambruchs. Leipcigā, 1927. g.
Australasia, including Australia, New Zealand, the Western Pacific and the British Sector in Antarctica. Oksfordā, 1914. g.
Australien, Ozeanien un Antarktis. A. Millers. Leipcigā, 1927. g.
Australasia. J. Rodžers. Oksfordā, 1925. g.
Australia. J. Gregori. Kembridžā, 1917. g.
The Commonwealth of Australia. E. Levins. Londonā, 1917. g.
Spinifex and Sand. D. Karnedži. Londonā, 1898. g.
Flora und Pflanzengeographie Australiens. K. Dornius. Stutgartē, 1921. g.
The climate of Australia in Reference to its Control by the Southern Ocean.. S. Gregori, Melbernā, 1904.
Australian Plants.. V. Džilfils. Melbernā, 1811. g.
The Climate and meteorology of Australia. H. Hents. Melbernā, 1908.
The Climate and weather of Australia. H. Hents, Melbernā, 1911. g.
Die Eiszeiten Australiens.. A. Penks. Berlinē, 1901. g.
Die Säugetierfauna Australiens. R. Zemons. Berlinē, 1897. g.
The Australian Aboriginal. H. Bazedovs. Ēdelēdā, 1925. g.
Australian Mining. D. Klerks. Melbernā, 1904. g.
Australian Agriculture. Gresbi. Londonā, 1911. g.
Durch Australiens Wildnis. V. Geislers. Hallē, 1928. g.
Der sociale Erdteil. A. Maness. Berlinē, 1914. g.
L'Australie pastorale. P. Privā-Dešavels. Parīzē, 1908. g.
History of Australian Land Settlement 1788 to 1920. St. Roberts, Melbernā, 1925. g.
Wanderings in Wild Australia. W. Spensers. Londonā, 1928. g.
Withe Australia. D. Jungs. Melbernā, 1922. g.
The vegetation of New Zealand. L. Kokins. Leipcigā, 1921. g.
The Dominion of New Zealand. A. Duglass. Londonā, 1909. g.
The Islands of the Pacific. J. Aleksandrs. Ņujorkā, 1895. g.
Die Entwicklung der indo-australischen Inselwelt. T. Arldts. Gotā, 1917. g.
Neue Südseebilder. A. Reslers. Berlinē, 1900. g.
Melanesians and Polynesians. J. Brauns. Londonā, 1913.
Peoples and Problems of the Pacific. J. Brauns. Londonā, 1927. g.

Unter den Kannibalen der Südsee. F. Birgers. Drezdenē, 1923. g.
Malaio-polynesische Wanderungen. G. Friderici. Leipcigā, 1914. g.
Auf den Wogen der Südsee. O. Hansteins. Leipcigā, 1914. g.
Die sterbenden Inseln. A. Kremers. Minchenē, 1928. g.
Dreissig Jahre in der Südsee. R. Parkinsons. Stutgartē, 1926. g.
Pygmäen des Stillen Ozeans. H. Pliške, Leipcigā, 1929. g.
Südsee, Urwald, Kannibalen. F. Speisers. Stutgartē, 1924. g.
In der Südsee. L. Stevensons. Minchenē, 1924. g.
Vier Jahre unter Kannibalen. H. Deckers. Berlinē, 1920. g.
Neu-Guinea. E. Fūrmans. 1922. g.
Urwald und Urmenschen.. Reisen und Abenteuer auf den melanesischen Inseln. Fr. Birgers. Drezdenē, 1922. g.
Unter den Kannibalen von Neu-Britannien. W. Povells, Leipcigā, 1884.
Neu-Kaledonien und die Loyalty-Inseln. F. Zarasins, Bazelē, 1917.
Flore de la Polynésie française. Kastillo. Parīzē, 1893.
Fiji, its Problems and Recources. V. Čapls. Londonā, 1921.
Life in Havaii.. Ņujorkā, 1882. g.
Die Osterinsel. Ģeizelers. Berlinē, 1883. g.
The Hawaiian Volcanoes. V. Grīns. Honolulu, 1889. g.
Flora of the Hawaiian Islands.. V. Hillebrandts. Heidelbergā, 1888. g.
Die Samoa-Inseln. A. Kremers. Stutgartē, 1902. g.
The New Hawaii. Č. Londons. Londonā, 1923.
Havai, Ostmikronesien un Samoa. A. Krēmers. Štutgartē, 1926.
Die Osterinsel. Šulce-Mezjē. Leipcigā, 1926.
Reise nach den Marquesas-Inseln. K. Šteinens. Berlīnē, 1898.
Die Tonga-Inseln. B. Študers. Brēmenē, 1877.
Tahiti. Dž. Tiholi. Londonā, 1921.
Ein Jahrzehnt in Samoa. Fr. Cīšauks. Leipcigā, 1918.
Die Karolinen. R. Dēkens. Berlīnē, 1912.
Die Marschallinsulaner. P. Erdlands. Minsterē, 1914.
Die Marschall-Inseln. K. Hāgers. Leipcigā, 1886.
Nauru. P. Hambruchs. Hamburgā, 1914./1915.
The Gilbert Islands. Geographical fournal. K. Vudfards. Londonā, 1895.
Australien und Ozeanien. V. Geislers. Leipcigā, 1930.

Piezīmes un un pamanīto drukas kļūdu korriģējumi

7. lpp. 20. rindā no augšas jālasa: „...runājot par pasaules daļu savstarpējām attiecībām,...“

7. lpp. 29. rindā no augšas: „...padara šo kontinentu par patstāvīgu ģeografisku vienību.„“

18. lpp. 29. rindā no augšas: „...ap lielo Centrāl-Afrikas grāvi.„“

36. lpp. 18. rindā no apakšas: „dibina divas republikas: Oranžupes brīvvalsti un Transvālu...“

63. lpp. 6. rindā no apakšas: „...Ziemeļ-Afrika dateles...“

84. lpp. 18. rindā no augšas: „...jau Tunēsijas tiesā...“

1. piezīme: 97. lpp.: illūstrācija „Smilšu jūra“ ielauzta ačgārni.

114. lpp. 19. rindā no augšas: „...slaiki un lunkāni...“

122. lpp. 18. rindā no augšas: „...iekarotājas ir bijušas civilizētas tautas...“

130. lpp. 13. rindā no augšas: „...savanas un sausie meži...“

136. lpp. 8. rindā no augšas: „...sprāgstošām lodēm...“

2. piezīme: krāsainā reprodukcija (starp 160./161. lpp.) tēlo Austrum-Afrikas savanu sausājā gada laikā, kurā daudzi turienes koki mēdz nobirdināt lapas.

230. lpp. 8. rindā no augšas jālasa: „...agrāk plētās Kanemas valsts...“

263. lpp. illūstrācijas paraksts jālasa: Iedzimto ciems Aruvimi baseinā.

278. lpp. 20. rindā no apakšas: „...meža tautu īpatnība...“

298. lpp. 9. rinda no augšas: „...iemītnieki bijuši spiesti atstāt dzimteni...“

314. lpp. 1. rind. no augšas: „...tag. Keptaunu...“

316. lpp. illūstrācijas paraksts: Galda kalns Dienvid-Afrikas stepē.

409. lpp. illūstrācijas paraksts: Kisenji.

3. piezīme (pie 419. lpp.): Par Austrāl-Āziju daži angļu ģeografi mēdz dēvēt Indonēziju, Austrāliju un Okeaniju.

425. lpp. 7. rindā no augšas: „...Savaiji, Upolu un Tutuilas salas.“

4. piezīme (pie 426. lpp.): Pēc jaunākiem mērījumiem, pats augstākais Havaiju salu kalns ir Mauna Kea (4210 metri).

426. lpp. 25. rindā no augšas: „...Mauna Loa, kas pārsniedz 4000 metru augstumu.“

428. lpp. 17. rindā: „Koscjuško masīvs...“

429. lpp. 9 rindā no apakšas: „...Austrālijas Kordiljēru...“

446. lpp. 15. rindā no augšas jālasa: „...oranžkrāsas ziediem...“

448. lpp. 8. rindā no apakšas jālasa: „...kauri egle...“

450. lpp. 4. rindā no apakšas: „...somainos...“

451. lpp. 5. rindā no augšas: „...daži citi somainie...“

451. lpp. 25. rindā: „...somainais vilks un somainais velns...“

454. lpp. 18. rindā no apakšas: „...somain'e...“

454. lpp. 9. rindā no apakšas: „...medī somaino lāci...“

454. lpp. 8. rindā no apakšas: „...somainā pele...“

455. lpp. 4. rindā no augšas: „Pazīstamākais no somainājiem dzīvniekiem ir ķengurs...“

467. lpp. 5. rindā no apakšas: „...piešķir viņas ainavām ļoti skaistu izskatu...“

475. lpp. 7. rindā no augšas: „...Ešbertonas...“

476. lpp. 11. rindā no apakšas: „...vairākus kilometrus...“

5. piezīme: uz Austrālijas un Okeanijas kartes nav atzīmētas Markīza salas.

Satura rādītājs

Lpp

Trešā daļa: **Afrika** 7
Vispārējais pārskats 7
Klimats 9
Ģeoloģiskā uzbūve, virsa un augsne 18
Upes un ezeri 22
Augu valsts 25
Dzīvnieku valsts 34
Afrikas iedzīvotāji un viņu kultūra 41
Afrikas kolonizācija 53
Satiksmes ceļi 58
Afrikas loma pasaules saimniecībā 60
Afrikas kolonijas un viņu nozīme priekš Eiropas valstīm . . 63
Atlasa zemes 66
Maroka 74
Alžērija 83
Tunēzija 86
Franču Ziemeļ-Afrika un viņas nozīme priekš mētropoles . . 87
Sahara 90
Ēģipte 105
Austrum-Sudana 130
Abesinija un Samali zeme 144
Abesinijas valsts 164
Eiropas valšķu kolonijas Abesisomālijā 167
Austrum-Afrika 170
Austrum-Afrikas kolonijas un saimniecība 201
Rietum-Sudana 209
Klimats 210
Rietum-Sudanas virsa 213
Upes 214
Veģetācijas un saimniecības joslas 215
Sudanas iedzīvotāji un viņu kultūra 217
Rietum-Sudanas atsevišķas provinces 224
Centrāl-Sudana 227
Franču Rietum-Afrika 231
Ziemeļ-Gvineja 237
Ziemeļ-Gvinejas virsa 237
Klimats 238
Upes 240
Augu valsts un dzīvnieku valsts 241

Lpp.
Zieme|-Gvinejas iedzīvotāji 243
Kolonizācija 246
Gambija 247
Portuga|u Gvineja 247
Franču Gvineja 248
Sierra Lione 249
Liberijas republika. 249
Ziloņkaula piekrastes kolonija 250
Zelta piekrastes kolonija. 250
Togo zeme 252
Dahomeja 253
Niģerija 253
Dienvid-Gvineja un Kongo zeme 257
Klimats 258
Upes 260
Flora un fauna 264
Iedzīvotāji un viņu kultūra 273
Dienvid-Gvinejas piekrastes līdzenums 280
Dienvid-Gvinejas sliekšņa zemes 281
Asandas slieksnis 282
Manjemas augstiene 283
Kolonizācijas vēsture 284
Kameruna 284
Rio-Muni 285
Franču ekvātoriālā Afrika 286
Be|ģu Kongo kolonija 287
Lundas slieksnis un Angolas piekraste 293
Klimats 294
Upes 295
Augu valsts un dzīvnieku valsts 297
Iedzīvotāji un viņu kultūra 298
Katangas augstiene 300
Lundas augstiene 302
Zambezi augstiene 303
Rietumu zemes un piekraste 305
Lundas sliekšņa zemju kolonizācija un saimniecība 307
Angola 309
Zieme|-Rodesija. 311
Dienvid-Afrika 313
Uzbūve un re|jefs 314
Klimats 316
Upes 319
Flora un fauna 321
Dienvid-Afrikas iedzimtie un viņu kultūra. 324
Austrumu piekrastes noplaka 329
Austrumu augstiene 332
Kalahari 337
Dienvidrietumu Afrika 339
Karru 343
Dienvidu piekraste 344
Dienvid-Afrikas kolonizācija 346

Lpp.
Polītiskais sadalījums 352
Dienvid-Afrikas iedzīvotāji 353
Satiksmes ceļi un zemes sadalījums 353
Dienvid-Afrikas saimniecība 355
Kultūras stāvoklis un sociālais jautājums 360
Madeiras salu grupa 364
Kanārijas salas 366
Zaļā Raga salas 370
Gvinejas līča salas 372
Ascensiona, sv. Helēna un Tristan da Kunja 375
Madagaskara 376
Komoru grupa un Mozambikas šauruma salas 387
Zanzibāras salu grupa 390
Maskarenu grupa 391
Sešellas un austrumu korāļļsalas 393
Sokotra 396
Atskats 398
Nākotnes izredzes 406
Latvijas konsulāti Afrikā 413
Zinātniskā literatūra 414
Ceturtā daļa: **Austrālija un Okeanija** 417
Vispārējais pārskats 419
Klimats 429
Upes un apakšzemes ezeri 438
Augu valsts 440
Dzīvnieku valsts 450
Iedzīvotāji 457
Austrālijas kontinents 464
Rietumi 465
Ziemeļi 475
Ziemeļ-Austrālija 478
Vidiena 481
Centrāl-Austrālija 481
Dienvidi 485
Austrumi 489
Kvinslenda 492
Jaunā Dienvid-Velsa 498
Viktorija 504
Tasmānija 508
Austrālijas dominijas saimniecība un dabas bagātības 513
Latvijas konsulāti Austrālijā 520
Jaun-Zēlande 521
Dienvidu sala 523
Ziemeļu sala 531
Maori 535
Jaun-Zēlandes saimniecība 537
Jaun-Gvineja 540
Bismarka archipelags 551
Jaun-Kaledonija 554
Jaun-Hebridas 557
Banka un Torresa salas 559

Lpp.
Svētā Krusta salas 560
Sālamana salas 561
Mikronēzija 563
Palavu salas 566
Marianas 567
Karolinas. 568
Mariala salas 570
Džilberta salas 570
Fidži archipelags 572
Samoā salas 575
Tongo archipelags 578
Kuku salas 580
Tubuaiju salas 581
Tahiti salas 582
Poumotu archipelags 584
Markīza salas 586
Lieldienu sala 587
Centrāl-Polinēzija 588
Havaiju salas 589
Okeanijas dabas bagātības un saimniecība 594
Satiksme 597
Politiskais sadalījums 600
Klusā okeana loma pasaules politikā un saimniecībā 602
Piektā pasaules daļa un Latvija 609
Zinātniskā literātūra 612
Kļūdu izlabojums 614
Satura rādītājs 617

LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0307042906